

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

PSlav 109.50 (80)

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

FROM THE FUND OF
CHARLES MINOT
CLASS OF 1828

Digitized by Google

Digitized by Google

PSlav 109.50 (80)

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

FROM THE FUND OF
CHARLES MINOT
CLASS OF 1828

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

СБОРНИКЪ

ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ

ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

ТОМЪ ВОСЬМИДЕСЯТЫЙ.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ, 1905.

ПРОДАЕТСЯ У КОМИССІОНЕРОВЪ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ:
И. И. Глазунова и **К. Л. Риккера** въ Санктпетербургѣ; **Н. П. Карбасникова** въ Санктпетербургѣ, Москвѣ, Варшавѣ и Вильнѣ; **М. В. Клюкина** въ Москвѣ; **Н. Я. Оглоблина** въ Санктпетербургѣ и Кіевѣ; **Е. П. Распопова** въ Одессѣ; **Н. Киммеля** въ Ригѣ; у **Фосса** (**Г. Зоргенфрей**) въ Лейпцигѣ; у **Г. Люзанъ** и **Комп.** въ Лондонѣ, а также и въ Книжномъ складѣ Императорской Академіи Наукъ.

Цѣна этого тома **Сборника** *3 рубля 50 коп.*

Digitized by Google

Digitized by Google

СБОРНИКЪ

ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ

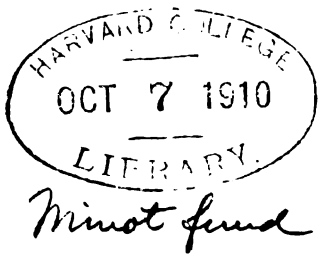
ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

ТОМЪ ВОСЬМИДЕСЯТЫЙ.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.
ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Вас. Остр., 9 лин., № 12.
1905.

Digitized by Google

L Soc 3983.18
P Slav 109.50 (80)

Minot fund

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
С.-Петербургъ, Октябрь 1905 года.

Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Ольденбургъ.*

Digitized by Google

СОДЕРЖАНІЕ.

СТРАН.

Извлеченія изъ протоколовъ засѣданій Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ за 1901 годъ:

За январь — май . . . . . I—XXV

Приложенія: I—III . . . . . XXV—XXVIII

Л. В. Стояновичъ. Новыя слова Климента Словѣнскаго. . . . . № 1. II и 1—263

П. А. Ровинскій. Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. . . . . № 2. XIV и 1—693

В. И. Срезневскій. Къ исторіи изданія Извѣстій и Ученыхъ Записокъ Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ. (1852—1863). По архивнымъ даннымъ составилъ. . . . . № 3. II и 1—142

Digitized by Google

Digitized by Google

ИЗВЛЕЧЕНІЯ ИЗЪ ПРОТОКОЛОВЪ ЗАСѢДАНІЙ

ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ

За январь — май 1901 года.

---

13 января 1901 г.

Ст. II. Согласно съ предложеніемъ г. Предсѣдательствующаго, Отдѣленіе постановило: въ случаѣ отсутствія или болѣзни Предсѣдательствующаго, въ засѣданіяхъ Отдѣленія предсѣдательствовать ординарному академику А. Н. Веселовскому, а доклады текущихъ дѣлъ поручить ординарному академику А. А. Шахматову.

Ст. VII. Предсѣдательствующій довелъ до свѣдѣнія Отдѣленія, что, вслѣдствіе полученнаго печатнаго извѣщенія о томъ, что Галицко-русская Матица во Львовѣ собирается чествовать 11/24 сего января извѣстнаго Галицко-русскаго историка, археолога и филолога, о. Антонія Стефановича Петрушевича, по случаю достиженія имъ восьмидесятилѣтія его многозаслуженной и плодотворной жизни, исполнившагося 6/19 сего января,—отправлена была во Львовъ въ Галицко-русскую Матицу, на имя Б. А. Дѣдицкаго, нижеслѣдующая привѣтственная телеграмма: „Сердечно привѣтствуя маститаго русскаго дѣятеля Антонія Стефановича, Отдѣленіе русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ свидѣтельствуетъ свое великое уваженіе и глубокую признательность отличному знатоку и многозаслуженному изслѣдователю Русской и Славянской ста-

Digitized by Google

рины и вмѣстѣ съ тѣмъ благородному, всегда прямому и откровенному поборнику и радѣтелю Русской народности". — Одобрено.

Ст. VIII. Читано письмо академика И. В. Ягича къ Предсѣдательствующему, изъ Вѣны отъ 4/17 сего января нижеслѣдующаго содержанія: „Въ качествѣ Начальствующаго въ лингвистическомъ Отдѣленіи Балканской Комиссіи Вѣнской Академіи Наукъ, честь имѣю представить въ Отдѣленіе русскаго языка и словесности два экземпляра изданнаго недавно на средства упомянутой Комиссіи перваго выпуска „Изслѣдованій по южнославянской діалектологіи" (Südslawische Dialectstudien I:), съ покорнѣйшей просьбой — одинъ экземпляръ поднести Нашему Августѣйшему Президенту, другой же принять для академической библіотеки. Задача и цѣль Балканской Комиссіи изложены мною на первыхъ страницахъ настоящаго перваго выпуска". Положено просьбу академика И. В. Ягича исполнить, по полученіи двухъ экземпляровъ перваго выпуска упомянутаго сочиненія.

Ст. IX. Оставленный при Императорскомъ Московскомъ Университетѣ по каѳедрѣ русскаго языка и словесности, — А. Д. Григорьевъ прислалъ въ Отдѣленіе записку (отъ 17-го декабря минувшаго года), въ которой онъ увѣдомляетъ о высылкѣ имъ,—въ дополненіе къ ранѣе представленному имъ же въ Отдѣленіе сборнику „Пинежскихъ былинъ,— еще пяти тетрадей съ текстами былинъ и историческихъ пѣсенъ, записанныхъ лѣтомъ прошлаго года въ Поморьѣ, (именно въ деревнѣ Каменихѣ, Онежскаго уѣзда, въ городѣ Онегѣ и деревняхъ Нюхчѣ и Колежмѣ),— и ходатайствуетъ передъ Отдѣленіемъ о выдачѣ ему для новой поѣздки лѣтомъ текущаго года на рѣку Кулой и на Мезень пособія въ нѣсколько увеличенномъ размѣрѣ, именно въ триста пятьдесятъ рублей, что вызывается въ виду важности при записываніи текста былинъ вопроса о стихосложеніи, весьма тѣсно связаннаго съ вопросомъ о напѣвахъ былинъ, — необходимостью запастись фонографомъ, взять еще кого либо на помощь и брать лишнюю подводу. Положено: 1) присланныя для напечатанія въ изданіяхъ Отдѣленія пять тетрадей съ XVI-ю нумерами былинъ и историческихъ пѣсенъ, вновь доставленныхъ г. Григорьевымъ, передать академику

Digitized by Google

А. Н. Веселовскому, съ просьбою сообщить Отдѣленію свое мнѣніе, могутъ ли и эти тексты быть напечатаны вмѣстѣ съ ранѣе имъ представленными и переданными тогда же академику Веселовскому для разсмотрѣнія и рѣшенія вопроса о способѣ ихъ печатанія въ Сборникѣ Отдѣленія; 2) обсужденіе вопроса относительно назначенія г. Григорьеву пособія на поѣздку съ научною цѣлью въ Архангельскую губернію отложить до полученія отзыва отъ академика А. Н. Веселовскаго.

Ст. X. Представленный приватдоцентомъ Императорскаго Новороссійскаго университета С. М. Кульбакинымъ отчетъ его объ ученыхъ занятіяхъ въ теченіе второго полугодія 1900 года (отъ 5 января сего года), вмѣстѣ съ приложенными къ оному двумя брошюрами, посвященными разбору „Краткой фонетики и морфологіи Чешскаго языка“ профессора Р. Ѳ. Брандта и сочиненія академика И. В. Ягича подъ заглавіемъ „Zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslawischen Sprache (1900 г.)“ въ сокращенномъ изложеніи изъ протокола Историко-филологическаго Общества при Императорскомъ Новороссійскомъ университетѣ (засѣданія 142, 24-го ноября 1900 года),— положено передать на разсмотрѣніе академику А. А. Шахматову.

Ст. XVII. Непремѣнный Секретарь Академіи, при письмѣ къ г. Предсѣдательствующему отъ 8 сего января за № 16, препроводилъ отношеніе къ нему Перваго Департамента Министерства Иностранныхъ Дѣлъ, отъ 30-го декабря минувшаго года за № 6243, нижеслѣдующаго содержанія: „При отношеніи Вашего Превосходительства, отъ 21 февраля 1900 года за № 261, были доставлены въ Первый Департаментъ 27 пакетовъ съ изданіями Императорской Академіи Наукъ, предназначавшіеся къ пересылкѣ въ разные города славянскихъ земель. Въ свое время Департаментъ не преминулъ переслать помянутые пакеты, для передачи по принадлежности, въ Посольство наше въ Вѣнѣ. Нынѣ же, вслѣдствіе полученнаго отъ названнаго Посольства увѣдомленія, что присланныя въ февралѣ 1900 года, а равно и въ 1899 году изданія не были приняты адресатами, Департаментъ имѣетъ честь покорнѣйше просить Васъ не отказать увѣдомить его, какъ надлежитъ поступить съ названными изданіями“. Положено обратиться къ г. Непремѣнному

Digitized by Google

Секретарю съ просьбою снестись съ означеннымъ Департаментомъ Министерства Иностранныхъ Дѣлъ для выясненія вопроса, кѣмъ были не приняты экземпляры изданій Отдѣленія русскаго языка и словесности, чтобы сообразно положенію дѣла сдѣлать соотвѣтствующее распоряженіе для упорядоченія разсылки изданій Отдѣленія въ славянскія земли [1]).

27 января 1901 г.

Ст. III. Академикъ А. А. Шахматовъ сдѣлалъ сообщеніе о поѣздкѣ своей въ концѣ минувшаго и началѣ нынѣшняго года въ Архангельскую губернію съ цѣлію имѣть болѣе данныхъ для всесторонняго изученія текста древнѣйшихъ Двинскихъ грамотъ. Положено сообщеніе академика Шахматова принять къ свѣдѣнію и приложить его къ настоящему протоколу (см. Приложеніе I).

Ст. IV. Историко-филологическое Отдѣленіе Академіи Наукъ выпискою изъ своего протокола, отъ 10 сего января, ст. 13 (въ отношеніи г. Непремѣннаго Секретаря отъ 24 сего января за № 105) увѣдомило Отдѣленіе русскаго языка и словесности, что оно, заслушавъ выписку изъ V-ой статьи протокола засѣданія послѣдняго Отдѣленія отъ 2 декабря минувшаго года — объ образованіи при немъ Комиссіи изъ академековъ: А. А. Шахматова, Ѳ. Е. Корша и А. И. Соболевскаго для разсмотрѣнія совмѣстно съ академикомъ А. С. Лаппо-Данилевскимъ плана предположеннаго изданія грамотъ Коллегіи Экономіи и требованій, какія слѣдуетъ имѣть въ виду при ученомъ ихъ изданіи —, постановило просить академиковъ Н. Ѳ. Дубровина и К. Г. Залемана принять также участіе въ занятіяхъ упомянутой Комиссіи, о чемъ увѣдомить Отдѣленіе русскаго языка и словесности. Положено принять къ свѣдѣнію.

Ст. IX. Академикъ А. Н. Веселовскій, возвращая бывшія у него на разсмотрѣніи тетради съ записями былинъ и историческихъ пѣсенъ, собранными А. Д. Григорьевымъ на Пинегѣ и въ Поморьѣ, сообщилъ о необходимости ихъ изданія. Положено: 1) принять всѣ означенные тексты для печатанія въ

1) Отвѣта получено Отдѣленіемъ не было.

Digitized by Google

„Сборникѣ“ Отдѣленія и 2) возвратить всѣ бывшія на разсмотрѣніи Отдѣленія записи текстовъ г. Григорьеву.

Ст. XI. Академикъ А. Н. Веселовскій возвратилъ въ Отдѣленіе бывшіе у него на разсмотрѣніи: 1) четыре тетради съ записями сказокъ и пѣсенъ, присланныя учителемъ села Муромли, Петрозаводскаго уѣзда, Олонецкой губерніи, г. А. Георгіевскимъ и 2) рукописный томъ „Матеріаловъ для этнографіи Сѣдлецкой губерніи“, собранныхъ М. В. Бессарабою. О первомъ трудѣ г. Георгіевскаго академикъ Веселовскій далъ отрицательный отзывъ (такъ какъ записи сдѣланы безъ плана и соблюденія особенностей говора). Но Отдѣленіе, принявъ къ свѣдѣнію прежніе труды г. Георгіевскаго, постановило выдать г. Георгіевскому сто рублей изъ Пушкинскаго Фонда Отдѣленія 1901 года; присланныя же имъ тетради съ записями передать на храненіе и для выдачи въ общее пользованіе въ I Отдѣленіе Академической библіотеки. Что же касается рукописнаго труда г. Бессарабы, то, по отзыву академика Веселовскаго, въ немъ преобладаютъ пѣсни захожія и проч., при чемъ онѣ часто украшались, передѣлывались собирателемъ на свой діалектъ, по сему рецензентъ высказалъ желаніе, чтобы сборникъ этотъ былъ Отдѣленіемъ возвращенъ г. Бессарабѣ, съ просьбою сократить и сохранить во 1-хъ, всю грамматическую и лексикологическую часть и во 2-хъ, оставить только тѣ тексты, которые записаны непосредственно отъ народа. Одобрено и положено исполнить.

Ст. XII. Редакторъ издаваемыхъ Отдѣленіемъ „Извѣстій“, академикъ А. Н. Пыпинъ вошелъ въ Отдѣленіе съ представленіемъ о необходимости, въ виду увеличенія объема книжекъ „Извѣстій“, а также и трудности выдерживать одну сплошную пагинацію въ цѣломъ томѣ,—для ускоренія печатанія листовъ,—измѣнить валовую пагинацію всѣхъ четырехъ книжекъ, составляющихъ отдѣльный годовой томъ, такъ, чтобы въ каждой отдѣльной книжкѣ „Извѣстій“ была своя самостоятельная, особая пагинація. Положено предоставить академику Пыпину сдѣлать признанныя имъ полезными измѣненія въ пагинаціи „Извѣстій“.

Ст. XIII. Была заслушана переданная Вице-президентомъ Академіи Наукъ, академикомъ П. В. Никитинымъ записка

Digitized by Google

(отъ 10 сего января) дворянина И. А. Дилакторскаго съ повтореніемъ того, что уже было имъ сообщено въ заявленіи, отъ 24-го ноября минувшаго года, на имя г. Предсѣдательствующаго въ Отдѣленіи, относительно предложенія принять на себя составленіе Вологодскаго Областного Словаря и съ просьбою выдать ему на расходы по сему случаю три тысячи рублей. Академикъ А. А. Шахматовъ, которому было поручено разсмотрѣть означенное предложеніе г. Дилакторскаго и три тетради рукописнаго труда его подъ заглавіемъ: „Матеріалы для словаря областного Вологодскаго нарѣчія", — „Словарь говора жителей Кадниковскаго уѣзда, Составилъ Прокопій Дилакторскій", находя трудъ, предложенный г. Дилакторскимъ, вполнѣ желательнымъ и своевременнымъ,— высказалъ сожалѣніе, что Отдѣленіе едва-ли можетъ принять такое обязательство передъ составителемъ Словаря, такъ какъ оно по состоянію своихъ суммъ не располагаетъ такими средствами. Отдѣленіе вполнѣ согласилось съ мнѣніемъ академика Шахматова и положило увѣдомить о томъ г. Дилакторскаго и возвратить ему тѣ двѣ тетради его труда, которыя были имъ вторично доставлены.

Ст. XXI. Внесенную академикомъ А. А. Шахматовымъ для помѣщенія въ Сборникѣ Отдѣленія рукописную статью С. Шамбинаго (въ двухъ тетрадяхъ) подъ заглавіемъ: „Бытовая сторона русскаго эпоса" — положено передать на предварительное разсмотрѣніе академику А. Н. Веселовскому.

3 февраля 1901 г.

Ст. I. Предсѣдательствующій заявилъ, что въ настоящемъ засѣданіи въ первый разъ по Высочайшемъ утвержденіи принимаетъ участіе вновь избранный членъ Отдѣленія Ординарный академикъ А. И. Соболевскій, который и былъ привѣтствуемъ по сему случаю всѣми присутствующими.

Ст. III. Академикъ А. А. Шахматовъ внесъ въ Отдѣленіе записку редактора журнала „Литературный Вѣстникъ" А. І. Лященка (отъ 2 сего февраля), въ которой послѣдній благодаритъ Отдѣленіе за сочувствіе предложенному и начатому имъ труду подъ заглавіемъ: „*Обзоръ трудовъ по изученію русской литературы въ*

Digitized by Google

XVIII и XIX вв.“ и за желаніе оказать поддержку для его осуществленія. Вмѣстѣ съ тѣмъ г. Лященко, принимая къ руководству высказанныя Отдѣленіемъ по поводу его записки замѣчанія, представляетъ нынѣ въ Отдѣленіе небольшіе образцы своей работы, посвященные разсмотрѣнію „Опыта историческаго словаря о россійскихъ писателяхъ“ Н. Новикова и изданнаго Х. М. Лопаревымъ „Слова о погибели русскыя земли (XIII в.)“. О дальнѣйшемъ же ходѣ предполагаемой работы въ этой запискѣ говорится слѣдующее: „Исходя отъ 1725 года, я долженъ буду прежде всего собрать заглавія всѣхъ сколько нибудь цѣнныхъ книгъ и статей по русской литературѣ, появившихся въ теченіе XVIII вѣка. Изложеніе результатовъ научной разработки русской литературы въ XVIII вѣкѣ составитъ содержаніе I-го выпуска, къ которому можетъ быть присоединена статья, разъясняющая постепенный ходъ науки и значеніе главнѣйшихъ дѣятелей въ этомъ научномъ движеніи. Начало XIX вѣка, отмѣченное образованіемъ Румянцевскаго кружка и трудовъ Калайдовича, Востокова, м. Евгенія и другихъ, можетъ быть удобно выдѣлено для II выпуска“. Въ заключеніе своей записки г. Лященко, сообщая о томъ, какъ онъ предполагаетъ распредѣлить свое время и занятія по собиранію матеріаловъ для упомянутаго труда, называетъ въ числѣ сотрудниковъ, обѣщавшихъ ему свое содѣйствіе магистранта Г. З. Кунцевича и кандидата Н. И. Коробку. По разсмотрѣніи представленныхъ образцовъ обработки матеріаловъ для упомянутаго труда г. Лященка, Отдѣленіе нашло, что пріемъ работы въ формѣ отзывовъ и разборовъ не вполнѣ удобенъ въ предпринятой библіографической работѣ и, слишкомъ затянетъ появленіе всего труда, а наиболѣе цѣлесообразнымъ признало краткое изложеніе содержанія каждаго труда съ присоединеніемъ вызванныхъ имъ рецензій и отзывовъ.

Ст. V. Возвращенный академикомъ А. А. Шахматовымъ по разсмотрѣніи отчетъ приватъ-доцента Новороссійскаго университета С. М. Кульбакина о занятіяхъ его въ теченіе второго полугодія 1900 года съ двумя печатными брошюрами положено принять къ свѣдѣнію.

Ст. XII. Академикъ А. А. Шахматовъ сообщилъ о томъ, что извѣстный уже Отдѣленію присылкою отвѣтовъ на I Про-

Digitized by Google

грамму для собиранія особенностей говоровъ сѣверно-великорусскаго нарѣчія священникъ Куростровскаго прихода (Архангельской губерніи) о. Аркадій Никандровичъ Грандилевскій предполагаетъ приступить къ составленію подробнаго историческаго описанія своего прихода, съ указаніемъ, по возможности, тѣхъ данныхъ, которыя восходятъ къ началу XVIII столѣтія, и выразилъ готовность произвести поиски въ архивѣ Волостного Правленія въ селѣ Товринѣ, гдѣ въ настоящее время должны находиться документы, касающіеся Ломоносова, такъ какъ Куростровская волость отдѣлена отъ Товрина въ 1861 году. Положено обратиться къ о. А. Грандилевскому съ порученіемъ заняться на мѣстѣ разысканіемъ всѣхъ памятниковъ, относящихся до Ломоносова и его рода.

Ст. XIII. Академикъ А. А. Шахматовъ въ отчетѣ своемъ о поѣздкѣ въ концѣ декабря минувшаго года и въ январѣ настоящаго обращаетъ вниманіе Отдѣленія на печальное положеніе учрежденной въ 1868 году на родинѣ Ломоносова, въ деревнѣ Денисовкѣ на Куростровѣ, переименованной съ тѣхъ поръ въ Ломоносовку, — школы имени Ломоносова и высказалъ о желательности преобразованія ея въ двухклассное министерское училище, полагая, что преобразованіе это было-бы тѣмъ болѣе умѣстнымъ, что въ распоряженіи Архангельскаго Статистическаго Комитета имѣется стипендія для обезпеченія дальнѣйшаго образованія лицъ, окончившихъ курсъ въ означенномъ нынѣ одноклассномъ училищѣ. Одобрено и положено снестись по сему случаю съ г. Попечителемъ С.-Петербургскаго Учебнаго Округа, академикомъ Н. Я. Сонинымъ.

20 февраля 1901 г.

Ст. X. Заслушана докладная записка магистра славянской филологіи В. Н. Щепкина, отъ 14 сего февраля, съ просьбою о содѣйствіи ему со стороны Отдѣленія назначеніемъ денежныхъ средствъ на заграничную научную поѣздку и съ представленіемъ программы предполагаемой поѣздки по отдѣлу славянской филологіи и древне-русскаго искусства. Положено поручить разсмотрѣніе программъ академикамъ А. А. Шахматову и Н. П. Кондакову.

Digitized by Google

Ст. XI. Представлено отпечатанное объявленіе отъ имени Отдѣленія о назначенныхъ на конкурсное трехлѣтіе 1900 — 1903 гг. задачахъ на преміи имени М. И. Михельсона. Положено принять къ свѣдѣнію.

Ст. XIII. Сообщеніе Гастона Перо изъ Лилля во Франціи, отъ 28 февраля настоящаго года о посылаемомъ имъ мемуарѣ „L'accent tonique dans la langue russe". Положено, по полученіи мемуара, передать его на разсмотрѣніе академику А. И. Соболевскому.

Ст. XIV. Препровожденъ г. Непремѣннымъ Секретаремъ Академіи протоколъ засѣданія Комиссіи объ изданіи „Грамотъ Коллегіи Экономіи", отъ 20 февраля за № 233. Положено принять къ свѣдѣнію.

Ст. XVII. Заслушано заявленіе г. Предсѣдательствующаго о предстоящихъ юбилеяхъ Жуковскаго и Гоголя и желательномъ празднованіи ихъ Отдѣленіемъ. Положено просить академика А. Н. Веселовскаго произнести рѣчь о Жуковскомъ и А. Н. Пыпина—о Гоголѣ.

Ст. XIX. Слушали заявленіе редактора „Сборника Отдѣленія" и „Извѣстій", академика А. Н. Пыпина о томъ, что онъ желалъ бы, на будущее время, ограничиться редактированіемъ „Извѣстій Отдѣленія". Положено редактированіе „Сборника Отдѣленія" поручить академику В. И. Ламанскому.

Ст. XX. Заслушанъ отзывъ, представленный академикомъ Ѳ. Е. Коршемъ о сочиненіи проф. Бодуэна-де-Куртенэ. Положено сочиненіе г. Бодуэна-де-Куртенэ одобрить къ печатанію.

3 марта 1901 г.

Ст. II. Академикъ А. И. Соболевскій, возвращая разсмотрѣнныя имъ по порученію Отдѣленія докладную записку К. Останевича (отъ 24-го января сего года) съ приложенными къ ней: 1) печатною его брошюрою подъ заглавіемъ „Необходимыя свѣдѣнія и совѣты для всѣхъ пользующихся телеграфомъ (СПБ. 1900 г.)" и 2) дополнительными замѣтками его къ

Digitized by Google

страницѣ 22-ой (транскрипціею латинскими буквами русской азбуки) и образцами передачи этою азбукою русскихъ текстовъ телеграммъ), сдѣлалъ нижеслѣдующія на нихъ замѣчанія: „Разсмотрѣвъ составленный г. Станевичемъ проектъ правилъ употребленія латинской азбуки для телеграммъ на русскомъ языкѣ, я нахожу, что въ основаніе его положена польская орѳографія и что онъ нуждается въ нѣкоторомъ упрощеніи. По моему мнѣнію, нѣтъ надобности передавать русское *е* черезъ *je* въ началѣ словъ и черезъ *ie* въ серединѣ словъ, а русское *ѣ* вездѣ черезъ *jè*; вполнѣ достаточно пользоваться одною буквою *e*, не боясь смѣшенія *e* съ *э* (которое производится постоянно и русскимъ телеграфомъ). Равнымъ образомъ нѣтъ надобности различать *и* и *й* и передавать первое черезъ *i*, а второе черезъ *j*. Невозможно допустить употребленія *j* для обозначенія *ж*; лучше воспользоваться *j*=томъ для обозначенія *ь* послѣ согласныхъ, въ словахъ „воротить", „огонь" и т. п. Буквы *ж*, *ч*, *ш* съ бо́льшимъ удобствомъ могутъ быть передаваемы черезъ *zs*, *cc*, *ss*, а буква *щ* черезъ *scc*, чѣмъ черезъ польскія сочетанія буквъ. Буквы *я* и *ю* могутъ быть передаваемы черезъ *ia* и *iu* одинаково и въ началѣ и въ серединѣ словъ, а не согласно съ польскою орѳографіею". Одобрено и положено возвратить бывшіе на разсмотрѣніи Отдѣленія матеріалы и брошюру г. Непремѣнному Секретарю Академіи и сообщить ему въ копіи отзывъ академика А. И. Соболевскаго.

Ст. III. Представленное академикомъ Н. П. Кондаковымъ сообщеніе въ записи его на публичномъ засѣданіи Отдѣленія, происходившемъ 11-го ноября минувшаго года, подъ заглавіемъ: „М. Н. Погодинъ, какъ археологъ" (на 7 листахъ), положено напечатать въ Сборникѣ съ выдачею автору отдѣльныхъ оттисковъ.

Ст. IV. Присланную въ Отдѣленіе записку дворянина П. А. Дилакторскаго (безъ даты) съ приложенными къ ней: 1) рукописною тетрадью „Словаря говора жителей Вельскаго уѣзда" и 2) двумя рукописными тетрадями „Словаря Кадниковскаго говора (на буквы Н — П и Р — Я), уже бывшими на разсмотрѣніи Отдѣленія ранѣе и возвращенными въ свое время г. Дилакторскому по постановленію Отдѣленія (отъ 27-го января сего года, ст. XIII), — положено препроводить академику А. А. Шахматову.

Digitized by Google

Ст. VIII. Въ дополненіе къ ст. XX протокола засѣданія Отдѣленія 20 февраля сего года было заслушано письмо члена-корреспондента И. А. Бодуэна-де-Куртенэ къ Предсѣдательствующему отъ 2/15 сего марта съ нижеслѣдующими сообщеніями и просьбами: а) Если Отдѣленіе согласится печатать II томъ его „Матеріаловъ для южнославянской діалектологіи и этнографіи", то ему необходимо будетъ получить представленную пока часть рукописи для того, чтобы до сдачи въ типографію еще разъ подвергнуть ее тщательному пересмотру со стороны правописанія, во избѣжаніе измѣненій въ корректурныхъ листахъ; б) въ виду того, что во второй части этого II тома его труда, состоящей изъ матеріала, доставленнаго ему другими собирателями и изъ изданія памятниковъ языка, главное мѣсто займетъ рукопись XV столѣтія — съ церковными записями; что, сколько ему извѣстно, это единственный столь древній памятникъ языка изъ области терскихъ Славянъ; что рукопись эта находится пока въ его рукахъ, но вскорѣ онъ долженъ будетъ возвратить ее владѣльцу, жителю села Санъ-Петро (San-Pietro al Natisone), гдѣ она очень легко можетъ сгорѣть или же исчезнуть какимъ-нибудь другимъ образомъ, то онъ считаетъ весьма желательною точную репродукцію подобной рѣдкости и, конечно, предпочелъ бы издать ее по способу фототипіи. Въ этой рукописи славянскіе тексты составляютъ только меньшую часть, но, такъ какъ латинскіе, италіанскіе и фурланскіе тексты или являются ихъ подлинниками, или же находятся съ ними въ болѣе или менѣе тѣсной связи, то онъ полагалъ бы необходимымъ воспроизведеніе не одной только славянской части, но сполна всей рукописи. Рукопись эта была представлена Отдѣленію для разсмотрѣнія въ засѣданіи и взята академикомъ А. А. Шахматовымъ сейчасъ же послѣ засѣданія для возвращенія г. Бодуэну-де-Куртенэ. в) Такъ какъ при изготовленіи и печатаніи текстовъ по народнымъ говорамъ всегда возникаютъ сомнѣнія относительно точности передачи тѣхъ или другихъ словъ и ихъ сочетаній; и въ данномъ случаѣ это тѣмъ болѣе понятно, что имѣемъ дѣло съ группою своеобразныхъ говоровъ, съ различными оттѣнками ударенія и количества гласныхъ, да къ тому же съ разнообразіемъ постепеннаго вліянія романскихъ сосѣдей на видоизмѣненіе славянскаго характера этихъ говоровъ, то для полной точности изданія г. Бодуэну-де-Куртенэ необходимо было бы именно теперь,

Digitized by Google

нынѣшнимъ лѣтомъ, съѣздить въ эту діалектическую область въ сѣверовосточной Италіи, но безъ извѣстнаго пособія имъ это не можетъ быть исполнено. Положено: 1) возвратить г. Бодуэну-де-Куртенэ ту часть рукописи II тома его „Матеріаловъ для южнославянской діалектологіи и этнографіи", которая была имъ представлена въ Отдѣленіе въ концѣ минувшаго года и одобрена къ напечатанію на основаніи отзыва академика Ѳ. Е. Корша, — для необходимыхъ исправленій въ отношеніи правописанія текстовъ; 2) разрѣшить г. Бодуэну-де-Куртенэ заказать въ фототипическомъ заведеніи Вильборга фототипическіе снимки въ количествѣ трехсотъ экземпляровъ и принять расходы по сему изданію на счетъ Отдѣленія въ размѣрѣ до 400 р. и 3) командировать г. Бодуэна-де-Куртенэ въ сѣверовосточную Италію и въ словинскія области Австріи, съ выдачею ему на путевыя издержки изъ суммы Отдѣленія на путешествія.

IX. Переданную въ Отдѣленіе академикомъ А. А. Шахматовымъ статью Е. Р. Романова (въ отдѣльномъ оттискѣ изъ Могилевскихъ Губернскихъ Вѣдомостей за 1900 годъ) подъ заглавіемъ: „Катрушницкій лемезень. Условный языкъ дрибинскихъ шановаловъ" — положено перепечатать въ Сборникѣ Отдѣленія.

X. Представленную въ Отдѣленіе академикомъ А. А. Шахматовымъ рукописную статью І. Эндзелина: „Замѣтки къ латышской акцентовкѣ" — положено препроводить академику Ф. Ѳ. Фортунатову на предварительное разсмотрѣніе.

XI. Читано отношеніе Учено-литературнаго Общества „Галицко-Русская Матица" во Львовѣ отъ 22-го января — 4-го февраля сего года слѣдующаго содержанія: „Совѣтъ учено-литературнаго общества „Галицко-русская Матица" во Львовѣ имѣетъ честь выразить Отдѣленію русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ свою глубочайшую благодарность за милостивое привѣтствіе по случаю 80-лѣтія рожденія А. С. Петрушевича, за великую честь, оказанную верховнымъ органомъ русской науки, какъ самому юбиляру, такъ и цѣлой Галицкой Руси!" Львовъ, 22-го января (4 февраля) 1901 г. Предсѣдатель Г. А. Дѣдицкій. А. С. Петрушевичъ, Кустосъ-Митропол. Капитула. — Положено принять къ свѣдѣнію.

Digitized by Google

XV. Просьбу академика А. И. Соболевскаго о доставленіи въ Семинарскую библіотеку при Историко-филологическомъ факультетѣ Санктпетербургскаго Университета изданій Отдѣленія — положено исполнить.

XVI. По поводу доклада академика А. А. Шахматова Отдѣленію о томъ, что членъ-корреспондентъ проф. Н. К. Никольскій закончилъ свою работу по исполненію и пополненію составленнаго имъ повременнаго Списка русскихъ писателей и ихъ сочиненій съ XI—XIV вѣкъ и для обсужденія вопроса объ изданіи памятниковъ русской словесности, начиная съ XI в., положено образовать Комиссію изъ академиковъ: А. И. Соболевскаго, А. А. Шахматова и Ѳ. Е. Корша и члена-корреспондента Н. К. Никольскаго. Предсѣдателемъ избранъ академикъ А. И. Соболевскій.

XVII. Рукописную статью доцента Императорскаго Варшавскаго Университета В. А. Францева „Словарь Челяковскаго Полабскаго языка, какъ памятникъ славяновѣдѣнія“ положено передать редактору Сборника, академику В. И. Ламанскому для напечатанія.

17 марта 1901 г.

Ст. II. Читана выписка изъ статьи 34-ой протокола Общаго Собранія Академіи 3-го февраля сего года (въ отношеніи г. Непремѣннаго Секретаря отъ 6-го сего марта за № 310), съ изложеніемъ содержанія записки коллежскаго ассесора М. А. Унковскаго съ предложеніемъ мѣръ къ сохраненію чистоты русскаго языка. Положено хранить ее въ архивѣ Отдѣленія.

III. Присланную о. А. С. Петрушевичемъ брошюру подъ заглавіемъ: „Архіератиконъ Кіевской митрополіи съ половины XIV столѣтія, по списку съ конца XVI столѣтія. Описалъ и изъяснилъ А. С. Петрушевичъ“. (Оттискъ изъ Богословскаго Вѣстника. Львовъ, 1900 и 1901 года). Львовъ 1901 г. 8 (стр. 17+11+4) — положено передать въ Славянскій отдѣлъ I-го Отдѣленія академической Библіотеки и благодарить автора за присылку оттиска его труда.

Digitized by Google

IV. Присланныя С. И. Пономаревымъ рукописныя его замѣтки: „Матеріалы для Словаря русскаго языка“ на 32 страницахъ — положено передать академику А. А. Шахматову.

V. Читана записка г. Владимира Бончъ-Бруевича (отъ 19-го марта сего года нов. стиля), въ которой онъ, сообщая свѣдѣнія о духоборцахъ, выселившихся недавно изъ Россіи въ Канаду, и о томъ, что ему удалось записать и собрать всего четыреста пятьдесятъ одно произведеніе, входящее въ „Животную книгу“ духоборцевъ, высказывается за необходимость изданія „всего состава означеннаго произведенія, съ необходимыми примѣчаніями и толкованіями, какъ въ видахъ изученія тѣхъ религіозныхъ воззрѣній духоборческой секты, которыя несомнѣнно легли въ основу ихъ полуторавѣковой оригинальной общественной жизни, такъ и для пополненія матеріаловъ къ исторіи и изученію русскаго сектанства вообще“. Въ заключеніи своей записки г. Бончъ-Бруевичъ проситъ дать ему указанія по слѣдующимъ вопросамъ: 1) можетъ ли онъ представить на разсмотрѣніе Академіи эту свою работу; 2) если да, то куда, какимъ образомъ и на какихъ условіяхъ онъ долженъ представить свой трудъ; 3) кромѣ того у него есть еще нѣсколько статей, въ которыхъ онъ описалъ обычаи духоборцевъ, ихъ религіозное и общественное міровоззрѣніе и проч. Ему бы хотѣлось опубликовать и эти работы. Не сочтетъ ли возможнымъ Академія помѣстить ихъ, — послѣ надлежащаго разсмотрѣнія, — на страницахъ одного изъ своихъ органовъ? Положено: По первому вопросу: г. Бончъ-Бруевичъ можетъ представить свои труды на разсмотрѣніе Отдѣленія. По второму вопросу: посылаемое должно быть адресовано въ Отдѣленіе русскаго языка и словесности. Если присланные труды не будутъ признаны удовлетворительными, то Отдѣленіе возвратитъ ихъ автору. На третій вопросъ опредѣленный отвѣтъ можетъ послѣдовать только по разсмотрѣніи самыхъ трудовъ.

VII. Читано отношеніе Ставропигіальнаго первокласснаго Соловецкаго монастыря настоятеля съ учрежденнымъ соборомъ, отъ 2 декабря минувшаго года за № 1863, съ сообщеніемъ, на просьбу Отдѣленія о высылкѣ на нѣкоторое время принадлежащихъ монастырю Двинскихъ грамотъ, — объясненія, что принадлежащія монастырю пергаменныя грамоты хранятся въ

Digitized by Google

неприкосновенности, какъ драгоцѣнные историческіе памятники минувшихъ вѣковъ, и имѣющіе въ нихъ нужду лица могутъ быть къ нимъ допущены лишь на мѣстѣ и подъ наблюденіемъ завѣдывающаго ими". Положено принять къ свѣдѣнію.

XIII. Академикъ А. А. Шахматовъ, представляя рукописный трудъ студента Императорскаго Санктпетербургскаго университета М. А. Караулова подъ заглавіемъ: „Матеріалы для этнографіи Терской области. Говоръ Гребенскихъ казаковъ" (Введеніе, стр. 1—20, Фонетика 21—44. Морфологія 45—75. Синтаксическія особенности 76—87. Образцы рѣчи. 88—108), со словаремъ (стр. 2 нап. + 1—172), — предложилъ его къ напечатанію на счетъ Отдѣленія и просилъ послѣднее о выдачѣ автору означеннаго труда денежнаго пособія въ возмѣщеніе ему расходовъ по поѣздкѣ лѣтомъ 1900 года для собиранія матеріаловъ. Одобрено и положено печатать трудъ г. Караулова въ Сборникѣ Отдѣленія, причемъ просить академика Шахматова принять на себя наблюденіе и редакцію этого изданія.

XVIII. Академикъ А. А. Шахматовъ доложилъ о томъ, что В. И. Чернышевъ предстоящимъ лѣтомъ предполагаетъ совершить поѣздку съ діалектологическою цѣлію въ южные уѣзды Московской и въ Егорьевскій уѣздъ Рязанской губерніи, а также въ нѣкоторые уѣзды Новгородской губ., — и просилъ Отдѣленіе исходатайствовать г. Чернышеву открытый листъ на научную поѣздку съ цѣлію изученія говоровъ въ упомянутыя губерніи, срокомъ съ 1 іюня по 1 сентября текущаго года. — Одобрено.

XXI. Академикъ А. А. Шахматовъ предоставилъ въ рукописи трудъ г. Фр. Лоренца на нѣмецкомъ языкѣ по грамматикѣ Словинскаго говора Кашубскаго нарѣчія подъ заглавіемъ: „Slovinzische Grammatik" von Friedrich Lorentz съ предложеніемъ напечатать его въ подлинникѣ въ Сборникѣ Отдѣленія. — Одобрено.

XXV. Академикъ А. Н. Пыпинъ, въ дополненіе къ сообщенному въ протоколѣ Отдѣленія отъ 27-го января сего года ст. VI свѣдѣнія, что членъ-корреспондентъ П. А. Ефремовъ имѣетъ намѣреніе предоставить Академіи для напечатанія важные

Digitized by Google

матеріалы для изданія сочиненій Муравьева-Апостола — представилъ Отдѣленію полученный имъ отъ г. Ефремова экземпляръ печатнаго изданія „Путешествія по Тавридѣ“ упомянутаго автора съ собственноручными поправками послѣдняго. Означенный экземпляръ былъ въ засѣданіи же переданъ академику А. А. Шахматову, какъ директору I-го Отдѣленія Академической Библіотеки для занятій И. А. Кубасова въ помѣщеніи Библіотеки.

XXVII. Въ дополненіе къ статьѣ IX-ой протокола засѣданія Отдѣленія 3 февраля сего года предположено просить Почетнаго Академика В. В. Стасова произнести написанную имъ рѣчь, посвященную памяти покойнаго академика А. Ѳ. Бычкова въ публичномъ соединенномъ засѣданіи Отдѣленія русскаго языка и словесности и Разряда изящной словесности, которое могло-бы состояться между 2 и 6 числами апрѣля сего года.

XXVIII. Присланную членомъ-корреспондентомъ Я. Гебауеромъ пробную тетрадь его печатнаго историческаго словаря чешскаго языка положено передать академику А. А. Шахматову.

24 марта 1901 г.

Ст. II. Предсѣдатель Комиссіи по изданію полнаго собранія сочиненій А. С. Пушкина, академикъ И. Н. Ждановъ, не присутствовавшій въ настоящемъ засѣданіи Отдѣленія, сообщилъ, что 1) В. Е. Якушкинъ проситъ возвратить поскорѣе въ Румянцовскій Музей Пушкинскія рукописи, необходимыя г. Якушкину для занятій по приготовленію изданія стихотвореній Пушкина, и прислать ему нѣсколько экземпляровъ тѣхъ листовъ II тома Сочиненій Пушкина, которые напечатаны были при жизни Л. Н. Майкова и 2) В. И. Саитовъ увѣдомляетъ, что П. Я. Дашковъ желалъ бы получить веленевый экземпляръ второго изданія перваго тома Сочиненій Пушкина и что П. Я. Дашковъ согласенъ предоставить Академіи возможность воспользоваться принадлежащими ему рукописями Пушкина. Положено исполнить и благодарить П. Я. Дашкова за согласіе дѣлиться имѣющимися у него матеріалами для академическаго изданія Сочиненій Пушкина.

Digitized by Google

Ст. IV. Прибывшій по приглашенію Отдѣленія въ засѣданіе Директоръ Императорской Публичной Библіотеки Н. К. Шильдеръ для совмѣстнаго обсужденія и выработки плана чествованія Академіею Наукъ въ будущемъ году памяти Н. В. Гоголя и В. А. Жуковскаго по поводу пятидесятилѣтія со дня кончины, — сообщилъ, что П. Я. Дашковъ, также приглашенный Отдѣленіемъ, поручилъ ему довести до свѣдѣнія присутствующихъ, что онъ не могъ прибыть въ настоящее засѣданіе по болѣзни. Н. К. Шильдеръ на обращенную къ нему просьбу о разрѣшеніи воспользоваться для предполагаемыхъ юбилейныхъ изданій Отдѣленія въ память Гоголя и Жуковскаго имѣющимися въ Императорской Публичной Библіотекѣ автографами упомянутыхъ писателей и принадлежавшими имъ бумагами, экземплярами изданій и проч., — изъявилъ полное свое согласіе и высказалъ обѣщаніе для облегченія разысканія и пользованія этими матеріалами — поручить помощнику библіотекаря В. В. Майкову составить въ возможно скоромъ времени списокъ всего имѣющагося въ Библіотекѣ и сюда относящагося матеріала, что̀ и было принято Отдѣленіемъ съ благодарностію. Что же касается возбужденнаго вопроса о томъ, можетъ-ли Отдѣленіе разсчитывать на содѣйствіе П. Я. Дашкова для упомянутыхъ юбилейныхъ изданій, то Н. К. Шильдеръ любезно вызвался, если его уполномочитъ Отдѣленіе, переговорить по сему случаю съ г. Дашковымъ. Положено просить академика А. Н. Пыпина и Н. К. Шильдера принять на себя трудъ предварительно переговорить по данному вопросу съ П. Я. Дашковымъ.

V. Положено просить академика Ѳ. Е. Корша переговорить съ г. А. А. Ѳоминымъ объ имѣющейся у него перепискѣ В. А. Жуковскаго, не можетъ-ли она быть имъ издана цѣликомъ или въ извлеченіяхъ ко дню юбилея Жуковскаго на счетъ Отдѣленія.

VII. Читано отношеніе Департамента Духовныхъ дѣлъ иностранныхъ исповѣданій Министерства внутреннихъ дѣлъ, отъ 20 сего марта за № 1401, слѣдующаго содержанія: „По распоряженію Правительства метрическія книги римско-католическаго исповѣданія ведутся повсемѣстно въ Имперіи на русскомъ языкѣ, съ тѣмъ что на чиновниковъ гражданскаго состоянія,

Digitized by Google

ведущихъ эти книги въ губерніяхъ Царства Польскаго, возложено заносить въ метрическіе акты собственныя имена на ряду съ русскимъ текстомъ также по польски, въ скобкахъ, въ томъ вниманіи, что не всѣ польскія и другія католическія имена имѣются въ русскихъ святцахъ и потому не переводимы по русски. Правительствующій Сенатъ по Департаменту Герольдіи, обративъ вниманіе на разнообразіе въ правописаніи крестныхъ римско-католическихъ именъ, а равно на неполное, неточное и иногда неправильное изложеніе этихъ именъ въ метрическихъ актахъ, поручилъ Министру Внутреннихъ Дѣлъ принять мѣры къ тому, чтобы въ метрическія книги римско-католическаго исповѣданія и въ выдаваемыя изъ оныхъ выписи были вписываемы всѣ безъ исключенія имена лицъ, упоминаемыхъ въ актѣ, единообразно по русски, т. е. въ русскомъ ихъ произношеніи, а не по польски русскими только буквами. За неимѣніемъ на русскомъ языкѣ словаря всѣхъ крестныхъ римско-католическихъ именъ, который могъ бы служить для лицъ, содержащихъ метрическія книги, объединяющимъ руководствомъ, Министерство признало возможнымъ устранить означенные недостатки установленіемъ для *гражданскихъ надобностей* полнаго списка римско-католическихъ именъ въ русскомъ ихъ произношеніи. Составленіе такого списка было возложено на Римско-Католическую Духовную Коллегію, но представленный ею перечень всѣхъ имѣющихся въ обиходѣ у римско-католиковъ крестныхъ именъ съ обозначеніемъ русскаго ихъ произношенія, по ближайшемъ разсмотрѣніи онаго, оказался далеко неудовлетворительнымъ какъ въ отношеніи перевода сказанныхъ именъ на русскій языкъ, такъ и самого ихъ правописанія. Между тѣмъ правильное изображеніе католическихъ именъ въ актахъ гражданскаго состоянія, веденныхъ на русскомъ языкѣ, весьма важно и для сего должна быть установлена единообразная, точная передача этихъ именъ по русски, подобно тому, какъ это было одобрено Отдѣленіемъ русскаго языка Академіи Наукъ въ 1897 г., относительно протестантскихъ метрическихъ книгъ".

„Въ виду сего, препровождая при семъ Списокъ составленныхъ Духовною Коллегіею крестныхъ именъ у римско-католиковъ, съ подраздѣленіемъ этихъ именъ на мужскія и женскія въ алфавитномъ порядкѣ, Департаментъ Иностранныхъ Исповѣданій имѣетъ честь покорнѣйше просить Императорскую

Digitized by Google

Академію Наукъ, не будетъ-ли признано возможнымъ войти въ разсмотрѣніе означеннаго списка именъ, съ цѣлію исправленія онаго, согласно требованіямъ русскаго языка, какъ относительно произношенія и правописанія тѣхъ именъ, которыя имѣются въ русскихъ святцахъ, такъ и касательно приблизительной передачи на русскій языкъ того или другого имени, неизвѣстнаго въ упомянутыхъ святцахъ, и о послѣдующемъ почтить увѣдомленіемъ, съ возвращеніемъ приложенія".

По предварительномъ разсмотрѣніи возбужденныхъ въ отношеніи томъ вопросовъ и по разсмотрѣніи приложеннаго (на 41 писан. стр.) къ нему „Списка всѣхъ крестныхъ именъ, имѣющихся въ обиходѣ у Римско-Католиковъ" („по римско-католическому календарю" и „въ русскомъ произношеніи"), положено образовать Комиссію подъ предсѣдательствомъ академика А. И. Соболевскаго изъ академика А. А. Шахматова и постороннихъ ученыхъ: приватъ-доцента здѣшняго университета С. Л. Пташицкаго и ксендза Явниса, — которой и поручить разсмотрѣніе присланныхъ Департаментомъ матеріаловъ и выработку научной транскрипціи собранныхъ крёстныхъ именъ, употребляющихся среди католиковъ римскаго обряда, проживающихъ въ предѣлахъ Россійской Имперіи.

VIII. Академикъ А. И. Соболевскій, возвращая два рукописныхъ тома сочиненія г. С. Шамбинаго подъ заглавіемъ: „Бытовая сторона русскаго эпоса", далъ о немъ слѣдующій отзывъ: „Разсмотрѣнная мною по просьбѣ А. Н. Пыпина диссертація г. Шамбинаго — „Бытовая сторона русскаго эпоса" заключаетъ въ себѣ 1) сводъ бытовыхъ данныхъ въ текстѣ былинъ и 2) археологическій комментарій къ этимъ даннымъ. Что до свода, онъ представляетъ собою, несомнѣнно, полезную, хотя и безхитростно исполненную работу; комментарій же основанъ главнымъ образомъ на извѣстномъ сочиненіи Забѣлина, отчасти на статьяхъ Костомарова и Аристова; документами (напечатанными) авторъ воспользовался очень мало. Выводъ автора (что бытовая сторона былинъ особенно тѣсно связана съ XVII в.) никоимъ образомъ не принадлежитъ къ числу счастливыхъ". Положено возвратить г. Шамбинаго рукопись его труда и сообщить ему въ копіи содержаніе упомянутаго отзыва.

Digitized by Google

X. Преподаватель русскаго языка К. Петровъ, при запискѣ своей отъ 23-го марта сего года, препроводилъ въ Отдѣленіе три пачки карточекъ изъ составляемаго имъ словаря къ сочиненіямъ Д. И. Фонвизина на буквы А-Б и В и списокъ сокращеній по изданію Сочиненій Фонвизина изд. 1888 и 1894 гг. Положено записку, списокъ сокращеній и карточки Словаря передать на разсмотрѣніе академику А. И. Соболевскому.

14 апрѣля 1901 г.

Ст. XIV. Положено перевести на иностранные языки обращеніе отъ имени Отдѣленія съ предложеніемъ задачъ, назначенныхъ на слѣдующее трехлѣтіе (1901—1903 гг.) для соисканія премій М. И. Михельсона и доставить Непремѣнному Секретарю Академіи съ просьбою сдѣлать распоряженіе о разсылкѣ экземпляровъ ихъ за-границею по особо составленному въ Отдѣленіи списку лицъ и учрежденій.

XVIII. Рукописную статью г. И. В. Бессарабы подъ заглавіемъ: „Матеріалы для этнографіи Сѣдлецкой губерніи“ положено передать для предварительнаго редакторскаго просмотра академику В. И. Ламанскому.

28 апрѣля 1901 г.

Ст. IV. Непремѣнный Секретарь письмомъ, отъ 16 сего апрѣля за № 453, увѣдомилъ Предсѣдательствующаго, что изъ числа пакетовъ съ изданіями Отдѣленія, адресованными въ славянскія земли, какъ нынѣ его о томъ увѣдомилъ Первый Департаментъ Министерства Иностранныхъ Дѣлъ, лишь три не были приняты, а именно: 1) Матицею Сербскою въ Будышинѣ, 2) Академіею Наукъ въ Краковѣ и 3) Словенскою Матицею въ Быстрицѣ. Положено копію съ письма г. Непремѣннаго Секретаря сообщить академику Ламанскому, съ просьбою списаться съ указанными учрежденіями по поводу отказа ихъ въ принятіи пакетовъ съ изданіями Отдѣленія.

VII. Почетный Академикъ А. Ѳ. Кони препроводилъ въ Отдѣленіе портретъ Екатерины Николаевны Ушаковой для академическаго изданія Сочиненій А. С. Пушкина, составляю-

Digitized by Google

щій собственность Елисаветы Дмитріевны Обресковой, рожденной Ушаковой, и съ сообщеніемъ, что онъ, по минованіи въ немъ надобности, подлежитъ возвращенію Надеждѣ Константиновнѣ Дунинъ-Борковской, проживающей въ Санктпетербургѣ (по Сергіевской улицѣ, въ домѣ № 60). Положено портретъ этотъ передать на храненіе въ I-ое Отдѣленіе Академической Библіотеки и увѣдомить о вышеизложенномъ Предсѣдателя Комиссіи по изданію сочиненій А. С. Пушкина академика И. Н. Жданова.

VIII. Академикъ Ѳ. Е. Коршъ, котораго Отдѣленіе просило переговорить съ кандидатомъ Императорскаго Московскаго Университета А. А. Ѳоминымъ относительно приготовленія къ печати имѣющихся въ его распоряженіи какъ писемъ В. А. Жуковскаго, такъ и писемъ разныхъ лицъ къ нему, доложилъ Отдѣленію, что у г. Ѳомина имѣются только кое-какія записочки самого Жуковскаго, но зато много важныхъ писемъ къ нему его друзей Тургеневыхъ и другихъ, которыя заслуживали-бы, по мнѣнію академика Корша, изданія. Положено: 1) просить г. Ѳомина приступить къ обработкѣ имѣющихся у него матеріаловъ для изданія переписки Жуковскаго; 2) поручить академику А. Н. Веселовскому редактированіе этихъ матеріаловъ и 3) выдать г. Ѳомину нынѣ же на переписку приготовляемыхъ имъ къ печати для означеннаго изданія матеріаловъ сто рублей.

IX. Просьбу привать-доцента Императорскаго Московскаго Университета, магистра В. К. Поржезинскаго о командированіи его въ Померанію для изученія кашубскихъ говоровъ, положено удовлетворить и обратиться къ Августѣйшему Президенту Академіи съ ходатайствомъ о поддержаніи просьбы магистра Поржезинскаго передъ Министромъ Народнаго Просвѣщенія.

XI. Академикъ Ѳ. Е. Коршъ доложилъ Отдѣленію, что членъ-образованной при Отдѣленіи Комиссіи по изданію полнаго собранія сочиненій А. С. Пушкина — В. Е. Якушкинъ уже приступилъ къ изученію и описанію Пушкинскихъ бумагъ, находящихся въ частныхъ рукахъ. Положено принять къ свѣдѣнію.

Digitized by Google

XII. Академикъ А. А. Шахматовъ доложилъ Отдѣленію, что академикъ И. Н. Ждановъ поручилъ ему представить на рѣшеніе Отдѣленія его предложеніе издать Пушкинскіе матеріалы Л. Н. Майкова, переданные вдовою покойнаго академику Жданову, отдѣльною книжкою. Одобрено и положено поручить редакцію означеннаго труда Л. Н. Майкова академику И. Н. Жданову, для чего просить I Отдѣленіе Академической Библіотеки представить соотвѣтствующую тетрадь „Матеріаловъ" въ Отдѣленіе русскаго языка и словесности.

12 мая 1901 г.

Ст. III. Академикъ А. А. Шахматовъ, въ качествѣ директора I-го Отдѣленія Библіотеки Академіи Наукъ сообщилъ Отдѣленію русскаго языка и словесности, что А. И. Яцимирскій пожертвовалъ Академіи Наукъ все свое рукописное собраніе (въ общей сложности до пятидесяти рукописей). Рукописи эти уже приняты Библіотекой. По сему академикъ Шахматовъ обратился къ Отдѣленію съ просьбою, не найдетъ-ли оно возможнымъ выразить отъ имени Академіи г. Яцимирскому признательность теперь же, въ виду того, что ближайшее Общее Собраніе Академіи состоится не ранѣе 1-го сентября. Одобрено и положено благодарить г. Яцимирскаго за столь цѣнный вкладъ, сдѣлавшійся теперь общимъ достояніемъ.

IV. Академикъ А. А. Шахматовъ представилъ въ Отдѣленіе для напечатанія во II томѣ „Изслѣдованій по русскому языку" часть своего труда, посвященнаго изслѣдованію о Двинскихъ грамотахъ. Эта часть содержитъ въ себѣ текстъ ста двадцати одной грамоты, готовый уже къ печати; самое же изслѣдованіе, а также нѣкоторыя приложенія могутъ быть переданы въ типографію не раньше отпечатанія текстовъ. Одобрено къ напечатанію и положено представленную рукопись сдать въ Академическую Типографію для набора и печатанія.

V. Академикъ А. А. Шахматовъ представилъ въ Отдѣленіе полученные имъ отъ Н. П. Лихачева семьсотъ экземпляровъ автотипическихъ снимковъ, исполненныхъ въ Экспедиціи заготовленія Государственныхъ бумагъ съ Двинской пергаменной грамоты, принадлежащей г. Лихачеву. Н. П. Лихачевъ

Digitized by Google

уступаетъ эти снимки по предложенію академика Шахматова редакціи Извѣстій съ тѣмъ, чтобы они были помѣщены въ одной изъ книжекъ текущаго года, вмѣстѣ съ небольшой его замѣткой. Счетъ Экспедиціи, не превышающій восьмидесяти рублей, можетъ быть оплаченъ изъ суммъ будущаго года. Постановлено: замѣтку г. Лихачева, по представленіи имъ, передать академику Пыпину, а ящикъ со снимками нынѣ же препроводить въ Типографію.

VI. Читано письмо В. Бончъ-Бруевича отъ 7-го мая (новаго стиля) сего года къ Предсѣдательствующему Отдѣленія, въ которомъ онъ увѣдомляетъ объ отправкѣ на его имя въ почтовой посылкѣ трехъ томовъ его рукописей, составляющихъ такъ называемую „*Животную книгу*“ духоборцевъ. Предлагая Отдѣленію для печатанія свои записи г. Бончъ-Бруевичъ высказываетъ желаніе, чтобы представленная имъ работа явилась подъ редакціею и съ необходимыми поясненіями къ тексту, а также указаніями заимствованій и сходства текстовъ. Въ заключеніе своего письма г. Бончъ-Бруевичъ перечислилъ всѣ труды, посвященные изученію вѣроученія и быта русскихъ духоборцевъ, и настаивалъ на необходимости, чтобы Академія взяла на себя починъ дѣла изданія „матеріаловъ къ исторіи и изученію русскаго сектантства“ вообще. Положено: 1) избрать комиссію изъ академиковъ: А. Н. Пыпина, В. И. Ламанскаго и А. И. Соболевскаго; 2) увѣдомить г. Бончъ-Бруевича о полученіи трехъ томовъ съ спискомъ текстовъ „Животной книги“ духоборцевъ и о томъ, что присланные имъ матеріалы Отдѣленіе постановило передать на разсмотрѣніе особо избранной комиссіи.

XII. Г-жа З. П. Котлярова при запискѣ отъ 5-го мая сего года представила въ Отдѣленіе въ особой тетради „Особенныя слова и выраженія, употребляемыя въ г. Вологдѣ и ея губерніи“ (на 4 л.). Положено передать эти матеріалы редактору Словаря русскаго языка, академику А. А. Шахматову.

XX. Согласно предложенію академика И. Н. Жданова, сообщенному академикомъ А. А. Шахматовымъ, и имѣя въ виду категорически выраженное вдовою покойнаго Л. Н. Майкова, г-жею А. А. Майковою желаніе, чтобы собранные ея

Digitized by Google

мужемъ матеріалы для II тома „Сочиненій Пушкина“ были напечатаны безъ измѣненій, Отдѣленіе постановило: 1) помѣстить ихъ въ „Сборникѣ“ Отдѣленія; 2) предложить В. И. Саитову приготовить ихъ къ печати и печатать ихъ подъ его, Саитова наблюденіемъ и г-жи Майковой.

XXI. Сообщено о полученіи отъ А. А. Ѳомина представленныхъ имъ, согласно запросу Отдѣленія, плана и образцовъ Указателей къ „Онежскимъ былинамъ“ Гильфердинга. Постановлено передать ихъ на разсмотрѣніе академика А. Н. Веселовскаго.

XXVI. Академикъ Н. П. Кондаковъ сдѣлалъ докладъ о содержаніи записки оставленнаго при Императорскомъ Московскомъ университетѣ по каѳедрѣ русскаго языка и литературы А. Д. Григорьева, доложенной въ предыдущемъ засѣданіи Отдѣленія. Послѣ преній Отдѣленіе постановило: отклонить предложеніе г. Григорьева въ той его части, которая касается вопроса объ обязательномъ оповѣщеніи ученаго міра о томъ или другомъ научномъ предпріятіи, задуманномъ тѣмъ или другимъ изслѣдователемъ. Вмѣстѣ съ тѣмъ сообщить ему, что въ Извѣстіяхъ Отдѣленія имѣется отдѣлъ, гдѣ могутъ быть помѣщаемы всѣми желающими вопросные пункты изъ области предметовъ, входящихъ въ кругъ занятій Отдѣленія.

XXIX. Академикъ Ѳ. Е. Коршъ познакомилъ Отдѣленіе съ содержаніемъ письма В. Е. Якушкина, отъ 9 сего мая, въ которомъ онъ сообщаетъ о своихъ занятіяхъ по изданію сочиненій А. С. Пушкина. Г. Якушкинъ предлагаетъ войти въ сношеніе съ лицами и учрежденіями, обладающими, по имѣющимся свѣдѣніямъ, рукописями Пушкина. Одобрено и положено осенью текущаго года сообщить объ этомъ Пушкинской комиссіи.

XXXI. Академикъ А. И. Соболевскій, въ качествѣ Предсѣдателя образованной при Отдѣленіи русскаго языка и словесности комиссіи для разсмотрѣнія составленнаго Римско-Католическою Духовною Академіею списка Римско-Католическихъ крёстныхъ именъ въ польскомъ произношеніи и въ передачѣ по-русски, представилъ заключеніе Комиссіи, выра-

Digitized by Google

ботанное ею въ засѣданіяхъ 24-го и 27-го апрѣля сего года. Отдѣленіе одобрило заключеніе Комиссіи и постановило сообщить его въ копіи Департаменту Иностранныхъ Вѣроисповѣданій Министерства Внутреннихъ Дѣлъ. (См. *Приложеніе II-ое*).

XXXII. Академикъ А. И. Соболевскій, въ качествѣ Предсѣдателя Комиссіи по изданію древне-русскихъ памятниковъ, представилъ Отдѣленію заключеніе упомянутой Комиссіи, изложенное въ протоколѣ засѣданія ея, бывшаго 24-го апрѣля 1901 года. Одобрено и положено принять къ свѣдѣнію. (См. *Приложеніе III*).

ПРИЛОЖЕНІЯ.

I.

Занимаясь уже очень давно изученіемъ двинскихъ грамотъ XIV и XV вв., я до послѣдняго времени не рѣшался приступать къ ихъ изданію. Во-первыхъ значительныя трудности представляло размѣщеніе этихъ грамотъ по мѣсту ихъ написанія, въ виду незнакомства моего съ областью Сѣверной Двины. Во-вторыхъ, я останавливался предъ мыслью о томъ, что въ Архангельскѣ и Холмогорáхъ могутъ оказаться грамоты XV в. въ подлинникахъ или копіяхъ. Въ-третьихъ, мнѣ хотѣлось познакомиться съ особенностями современныхъ говоровъ Архангельской губерніи для того, чтобы сравнить современныя звуковыя явленія съ тѣми, о которыхъ свидѣтельствуютъ древнѣйшіе памятники этого отдаленнаго новгородскаго края—Двинского Заволочья. Послѣдняя задача представлялась мнѣ тѣмъ заманчивѣе, что до насъ дошло не мало двинскихъ актовъ XVI и XVII вв., въ которыхъ, хотя, разумѣется, въ болѣе слабой степени, чѣмъ въ памятникахъ древнѣйшихъ, также отразились мѣстныя особенности говора. Все это побудило меня предпринять поѣздку въ Архангельскую губернію.

По пути я заѣхалъ въ Москву. Въ Румянцовскомъ Музеѣ свѣрилъ еще разъ свои списки съ двадцатью подлинными гра-

Digitized by Google

мотами, попавшими въ Музей изъ Коллегіи Экономіи. Не удержался отъ соблазна заказать фотографическіе снимки съ этихъ грамотъ фотографу Фишеру: не имѣя въ рукахъ такихъ снимковъ, очень трудно рѣшить, какія изъ двинскихъ грамотъ (бо́льшая часть ихъ находится въ Петербургѣ) писаны одной рукой, однимъ почеркомъ; кромѣ того при печатаніи весьма важна свѣрка корректуры, если не съ оригиналомъ, то по крайней мѣрѣ со снимками.

Въ Архангельскѣ я познакомился прежде всего съ І. М. Сибирцевымъ, предсѣдателемъ древлехранилища, устроеннаго бывшимъ архангельскимъ епископомъ Никаноромъ. Сибирцевъ весьма ревностно занимается исторіей мѣстнаго края. Оказалось, что у насъ не мало общихъ съ нимъ интересовъ: онъ знакомъ съ двинскими грамотами по нѣкоторымъ изданіямъ, дѣлалъ изъ нихъ выборку собственныхъ именъ, по этимъ именамъ старался разгадать время ихъ написанія и пріурочить къ нимъ еще нѣкоторыя изъ грамотъ, извѣстныхъ по изданіямъ какъ новгородскія. Но г. Сибирцеву не удалось довести работы до конца уже потому, что въ Архангельскѣ не оказалось ни одной грамоты, писанной на пергаменѣ. Впрочемъ, въ древлехранилищѣ нашлась одна любопытная купчая, стоящая на рубежѣ новгородской эпохи, которою я собственно интересуюсь, и московскою: она писана въ 1472 году на пергаменѣ. Но зато въ древлехранилищѣ оказался весьма важный для меня сборникъ Архангельскаго Михайловскаго монастыря, составленный въ XVII вѣкѣ. Этимъ сборникомъ, содержащимъ списки съ грамотъ XV и XVI вв., пользовался Строевъ и издалъ изъ него въ Актахъ Юридическихъ около двадцати актовъ. Я долго искалъ этотъ сборникъ въ разныхъ петербургскихъ и московскихъ книгохранилищахъ; весьма обрадовался, когда нашелъ его въ Архангельскѣ, такъ какъ безъ него мнѣ было бы трудно приступить къ изданію. Строевъ изъ этого сборника не напечаталъ одиннадцати актовъ XV в., подлинники которыхъ писаны на харатіи, т. е. на пергаменѣ. Я приготовилъ точные списки какъ съ этихъ актовъ, такъ и съ тѣхъ, которые уже извѣстны по изданію Строева. Пребываніе въ Архангельскѣ было для меня полезно еще въ томъ отношеніи, что я запасся, благодаря любезности мѣстныхъ дѣятелей, немалымъ числомъ изданій, пріобрѣтеніе которыхъ здѣсь въ Петербургѣ весьма затруднительно: таковы указатели къ Архангельскимъ

Digitized by Google

губернскимъ вѣдомостямъ, отдѣльные оттиски изъ Епархіальныхъ Вѣдомостей, Атласъ Архангельской губерніи, изданный по распоряженію епархіальнаго начальства въ 1890 году и т. д. Въ статистическомъ комитетѣ, благодаря любезности секретаря М. В. Прялухина, я работалъ надъ полнымъ экземпляромъ Губернскихъ вѣдомостей, а въ Управленіи Государственными Имуществами г. Радусъ-Зеньковичъ далъ мнѣ возможность изучить нѣсколько обстоятельныхъ картъ мѣстностей, представлявшихъ для меня особый интересъ.

Изъ Архангельска я предпринялъ поѣздку въ Лодомскій приходъ, отстоящій отъ губернскаго города только въ 35 верстахъ, но отдѣленный отъ него рѣкой Маймаксой и непроѣздными въ лѣтнее время тундрами. Г. Сибирцевъ говорилъ мнѣ, что мѣстный священникъ привозилъ ему какъ-то тетрадку, гдѣ списаны какія-то древнія грамоты. Дѣйствительно, эта тетрадка нашлась: въ ней оказались между прочимъ копіи съ четырехъ пергаменныхъ грамотъ XV вѣка, изъ нихъ двѣ хранятся теперь въ Обществѣ Любителей Древней Письменности, одна у Н. П. Лихачева (замѣчательно, что и онъ и я весьма сомнѣвались въ подлинности этой грамоты до отысканія копіи съ нея); гдѣ находится четвертая грамота, неизвѣстно. Но кромѣ этой тетрадки въ архивѣ Лодомской церкви оказалось очень большое собраніе столбцовъ, разборкой которыхъ я не могъ не заняться: оказалось что число актовъ свыше 400, при чемъ изъ нихъ 210 актовъ принадлежатъ къ XVI в. Здѣсь находятся не только церковные документы (храмозданныя, счетныя выписи и т. п.), но также цѣлый рядъ актовъ (купчихъ, данныхъ, разрубныхъ, мѣновныхъ и т. д.) принадлежавшихъ Лодомскому сельскому обществу и его чинамъ, клавшимъ ихъ на храненіе въ коробью св. Георгія. Такимъ образомъ архивъ Лодомской церкви отражаетъ всю исторію ея прихода и, слѣдовательно, представляется весьма важнымъ въ историко-юридическомъ отношеніи, акты XVI вѣка любопытны также въ палеографическомъ и лингвистическомъ отношеніяхъ, отражая не мало мѣстныхъ особенностей. Вернувшись въ Архангельскъ, я уговорилъ г. Сибирцева заняться изданіемъ Лодомскаго архива, и онъ уже вошелъ въ Археографическую коммиссію съ соотвѣтственнымъ предложеніемъ. Успѣхъ первой поѣздки въ уѣздъ побудилъ меня познакомиться съ другими церковными архивами. Но нигдѣ я не находилъ такого большого собранія, какъ

Digitized by Google

въ Лодьмѣ. Въ Заостровской церкви мнѣ показали груду столбцовъ совершенно истлѣвшихъ, какъ кажется, отъ воды, заливавшей эту церковь. По пути изъ Архангельска въ Холмогоры я осмотрѣлъ много церквей, но нигдѣ кромѣ Кехты не пришлось видѣть старинныхъ документовъ, въ Кехтѣ же имѣются только счетныя выписи XVII вѣка. Грустно было убѣдиться въ томъ, что въ Уемской церкви, гдѣ по печатному указанію 1838 года хранилась весьма любопытная пергаменная грамота XV вѣка, въ настоящее время остались только храмозданныя временъ Алексѣя Михаиловича. Княжеостровская церковь, существовавшая уже въ XV вѣкѣ, не сохранила ни одного письменнаго памятника старше XVIII вѣка. Спасоприлуцкій храмъ, оставшійся отъ упраздненнаго Спасскаго Козьеручьевскаго монастыря, утратилъ даже тѣ рукописи, которыя значатся въ церковной описи (напр. хронографъ XVI вѣка) и въ немъ нѣтъ ничего любопытнаго, кромѣ синодика, составленнаго въ первой половинѣ XVIII вѣка. Изъ разсказовъ мѣстныхъ старожиловъ, а также изъ церковныхъ документовъ приходилось убѣждаться въ томъ, что при частыхъ пожарахъ церквей гибли и ихъ документы, а также сохранявшіяся въ нѣкоторыхъ изъ нихъ рукописныя богатства. То, что осталось въ нѣкоторыхъ церквахъ, далеко не обезпечено отъ гибели и расхищенія.

Въ Холмогорахъ меня особенно интересовалъ архивъ Преображенскаго собора, гдѣ одно время были сосредочены дѣла всей Холмогорской епархіи. Архивъ помѣщается на колокольнѣ, содержится въ порядкѣ и дѣла распредѣлены по годамъ. Но все наиболѣе цѣнное куда-то исчезло. Расхищеніе архива началось, говорятъ, въ семидесятыхъ годахъ и продолжалось до послѣдняго времени, когда оттуда были вывезены столбцы XVI и XVII вѣковъ, къ счастію теперь уже напечатанные. Весьма пріятно было убѣдиться въ томъ, что нѣкоторые мѣстные дѣятели начинаютъ цѣнить тѣ историческія сокровища, которыми они до сихъ поръ располагаютъ, несмотря на всѣ неблагопріятныя условія. Такъ священникъ Троицко-Николаевскаго прихода въ Холмогорáхъ Всеволодъ Димитріевичъ Перовскій занимается архивомъ Богоявленско-Ухтостровской церкви, гдѣ имѣется нѣсколько актовъ даже XVI вѣка.

Изъ Холмогоръ я поѣхалъ на Куростровъ—родину Ломоно-

Digitized by Google

сова, и былъ тамъ очень привѣтливо встрѣченъ священникомъ Аркадіемъ Никандровичемъ Грандилевскимъ, имя котораго извѣстно уже нашему Отдѣленію, благодаря присланному имъ обстоятельному отвѣту на Программу для собиранія особенностей говоровъ. Онъ познакомилъ меня съ интересовавшею меня типографіей Куростроза, а также со всѣмъ тѣмъ, что имѣетъ какое-нибудь отношеніе къ Ломоносову, имя котораго, конечно, никогда не забудется на его родинѣ, благодаря переименованію деревни Денисовки въ Ломоносовку (это названіе привилось и среди крестьянъ) и учрежденію въ 1868 году школы имени Ломоносова; въ ней на видномъ мѣстѣ помѣщенъ его портретъ.

Школа эта построена близъ того мѣста, гдѣ находился по преданію домъ отца Ломоносова, а самое это мѣсто занято теперь школьнымъ садомъ. Грустно признать эту школу памятникомъ Ломоносову. Она содержится на счетъ капитала, собраннаго въ 1868 году по Высочайше разрѣшенной подпискѣ и поступившаго въ распоряженіе Статистическаго комитета. Процентовъ съ этого капитала недостаточно для содержанія школы. Вслѣдствіе этого жалованіе учителю меньше, чѣмъ въ другихъ сосѣднихъ училищахъ, возникшихъ позже, а въ особенности недостаточна сумма, отпускаемая на учебныя пособія, вслѣдствіе чего ученики сидятъ нерѣдко безъ бумаги и чернилъ [1]). Самое помѣщеніе требуетъ основательнаго ремонта: весной вслѣдствіе плохого состоянія половъ въ классной комнатѣ и корридорѣ стоитъ невыносимый смрадъ. Не можетъ ли наше Отдѣленіе обратить вниманіе Министерства Народнаго Просвѣщенія или нашего сочлена, Попечителя Петербургскаго учебнаго Округа на необходимость устранить эти недостатки и на желательность преобразованія сельскаго училища имени М. В. Ломоносова въ двухклассное министерское училище? Такое преобразованіе было бы тѣмъ болѣе умѣстнымъ, что въ распоряженіи Арханг. Статистическаго комитета имѣется стипендія для обезпеченія дальнѣйшаго образованія лицъ, окончившихъ курсъ въ означенномъ одноклассномъ училищѣ.

---

1) Учитель получаетъ 18 р. 35 к. въ мѣсяцъ, законоучитель 4 р. Отопленіе стоитъ 60 р., на учебныя пособія и прочіе расходы (необходимый ремонтъ) выдается 50 р. Учителю рѣзьбы на кости до послѣдняго времени выдавалось 150 р.

Digitized by Google

Я наводилъ справки въ мѣстномъ волостномъ правленіи на счетъ современныхъ Ломоносову бумагъ и документовъ: таковыхъ не оказалось, но по сообщенію старшины ихъ можно искать въ Товринскомъ волостномъ правленіи, отъ котораго Куростровская (съ 1868 года называемая Ломоносовскою) волость отдѣлилась только въ 1861 году. О. Грандилевскій выразилъ готовность порыться въ архивѣ Товринскаго волостного правленія, если это будетъ ему поручено Академіей. Въ виду предстоящаго, хотя и не очень близко, юбилея Ломоносова, о. Грандилевскій предполагаетъ приступить къ составленію подробнаго историческаго описанія своего прихода съ указаніемъ по возможности тѣхъ данныхъ, которыя восходятъ къ началу XVIII столѣтія. Для храненія въ рукописномъ отдѣленіи нашей библіотеки о. Грандилевскій передалъ найденныя имъ старинные столбцы, изъ которыхъ нѣкоторые восходятъ къ XVI вѣку.

Изъ Куростровскаго прихода я отправился въ Николаевскій Чухченемскій и въ общихъ чертахъ позиакомился съ топографіей мѣстности и съ названіями рѣчекъ, озеръ, урочищъ, оказавшимися въ значительной степени тожественными съ названіями XV столѣтія, сохранившимися въ двинскихъ грамотахъ. Упраздненный Чухченемскій монастырь былъ крупнымъ земельнымъ собственникомъ: вотъ почему отъ одного только XV в. до насъ дошло до сорока грамотъ, такъ или иначе съ нимъ связанныхъ. Въ церкви св. Николая я нашелъ списки съ нѣсколькихъ такихъ грамотъ, извѣстныхъ мнѣ въ подлинникахъ, а также любопытные документы о передачѣ монастыря въ XVII в. въ вѣдѣніе Троице-Сергіевой лавры. Впрочемъ, о существованіи этихъ весьма любопытныхъ для меня данныхъ я уже зналъ изъ сообщенія А. Д. Григорьева, заѣзжавшаго въ прошломъ году въ Чухченему по моей просьбѣ. Въ сосѣднемъ Залывскомъ приходѣ, который мнѣ совѣтовали непремѣнно посѣтить, не нашлось древнихъ грамотъ, но въ церковномъ архивѣ хранится весьма любопытное собраніе актовъ XVII столѣтія, относящихся къ постройкѣ новой церкви въ двадцатыхъ годахъ этого столѣтія. На обратномъ пути къ Архангельску я осмотрѣлъ еще нѣсколько церквей; не доѣзжая до Архангельска, я свернулъ на желѣзнодорожную станцію Исакогорку для того, чтобы побывать въ Лисестровскомъ приходѣ, гдѣ нашлись копіи со многихъ грамотъ XVI в. и даже

Digitized by Google

съ одной грамоты XV в., извѣстной мнѣ по изданію исчезнувшаго неизвѣстно гдѣ подлинника.

Въ кратковременную мою поѣздку я не могъ сдѣлать систематическихъ наблюденій надъ языкомъ, хотя и убѣдился въ томъ, что между говорами Архангельскаго и сѣверной части Холмогорскаго уѣздовъ нѣтъ замѣтныхъ діалектическихъ отличій. Благодаря подвижности населенія, общимъ промысламъ, занимающимъ жителей всего побережія нижняго теченія Двины, такихъ отличій и не могло сложиться. Въ настоящее время мужское населеніе въ значительной степени утрачиваетъ особенности древняго говора: рѣдкое селеніе не имѣетъ односельцевъ, живущихъ въ Петербургѣ; лѣтнія работы въ Архангельскомъ портѣ оказываютъ не меньшее вліяніе, чѣмъ долговременная побывка въ столицѣ, на говоръ мужчинъ, передающихъ вновь усвоенные звуки, слова и обороты рѣчи и женскому населенію. Но общій складъ рѣчи упорно держится и до сихъ поръ: пѣвучесть говора дѣйствуетъ заразительно и на пріѣзжихъ. Она состоитъ въ значительномъ повышеніи конца фразы, особенно же послѣдняго ея слова, произносящагося на распѣвъ: въ вопросительныхъ предложеніяхъ мнѣ легче было освоиться съ такой интонаціей, чѣмъ въ другихъ. Архангельское оканіе, вѣроятно, одно изъ самыхъ рѣзкихъ: развитіе этого явленія, т. е. замѣна открытыхъ оттѣнковъ звука *о* болѣе закрытыми, стоитъ въ связи съ довольно упорнымъ, въ говорѣ нѣкоторыхъ, по крайней мѣрѣ лицъ, переходомъ ударяемаго *о* въ *о* закрытое, весьма близкое къ *у*. Я слышалъ не только годóф съ *о* склоннымъ къ *у*, но также худóй, жонка съ такимъ же *о* и даже почти жунка. Отъ измѣненія *ч* въ *ц* не могутъ отдѣлаться и городскіе жители; обратно *ч* вм. *ц* слышится гораздо рѣже. Мнѣ не удавалось подмѣтить перехода ударяемаго *ѣ* въ *и*: отсутствіе этого явленія рѣзко отдѣляетъ изслѣдованные мною говоры напр. отъ вологодскихъ и, что особенно любопытно, также отъ говоровъ нѣкоторыхъ изъ тѣхъ писцовъ, которымъ принадлежатъ дошедшія до насъ двинскія грамоты XV вѣка. Для исторіи языка особенный интересъ представляетъ упорное сохраненіе *ѣ* и притомъ не придыхательнаго въ окончаніи род. пад. мѣстоименнаго склоненія: очевидно, надо признать, что придыхательное *ѣ* въ нѣкоторыхъ русскихъ говорахъ перешло въ мгновенное *ѣ*, подобно такому же переходу его въ польскихъ, нижнелужицкихъ и южнославянскихъ говорахъ; въ Архан-

Digitized by Google

гельскомъ и Холмогорскомъ уѣздахъ я слышалъ въ особенности отъ женщинъ произношеніе: того, тёплого, тяжóлого. Благодаря сдѣланнымъ мною наблюденіямъ, я располагаю теперь нѣкоторымъ матеріаломъ для сравненія древнихъ двинскихъ говоровъ съ современными.

Не могу не подѣлиться съ членами Отдѣленія тѣми впечатлѣніями, которыя я вынесъ изъ кратковременнаго пребыванія въ Архангельскѣ, а затѣмъ и въ Вологдѣ, о тѣхъ рукописныхъ богатствахъ, которыя до сихъ поръ разсѣяны въ обѣихъ сѣверныхъ нашихъ губерніяхъ. Рукописи, и при томъ довольно древнія, попадаются даже на городскихъ рынкахъ: въ Архангельскѣ и Вологдѣ я купилъ нѣсколько рукописей, изъ которыхъ одна, быть можетъ, относится къ концу XV вѣка, — за баснословно дешевыя цѣны. За одну рукопись XVIII вѣка весьма разнообразнаго содержанія, заключающую въ себѣ между прочимъ списокъ Александріи, я далъ сравнительно очень высокую плату — девять рублей. Хотя пріобрѣтенныя мною рукописи не представляютъ литературнаго интереса, тѣмъ не менѣе передамъ ихъ въ наше Рукописное Отдѣленіе. Не слѣдуетъ упускать изъ виду, что среди бумажнаго хлама могутъ найтись научныя сокровища. Въ виду этого было бы, думаю, весьма полезно снарядить экспедицію съ спеціальною задачей пріобрѣтенія древнихъ рукописей. Рукописное Отдѣленіе Академической Библіотеки стало теперь доступно для изученія, и пополненіе его нельзя не признать весьма желательнымъ. Думаю, что поѣздка ученаго хранителя Вс. Изм. Срезневскаго даже съ очень ограниченной суммой (рублей въ 500) въ сѣверные уѣзды Вологодской губерніи можетъ въ значительной степени увеличить наше собраніе и быть можетъ открыть новые, важные въ научномъ отношеніи списки. Равнымъ образомъ желательно было бы снабдить А. Д. Григорьева, который этимъ лѣтомъ ѣдетъ въ Мезенскій уѣздъ, небольшой суммой денегъ, на которыя онъ могъ бы пріобрѣтать рукописи для Академіи.

Заканчиваю свой отчетъ просьбой выслать нѣкоторыя изданія Отдѣленія слѣдующимъ лицамъ и учрежденіямъ: Михаилу Васильевичу Прялухину Сочиненія Ломоносова (Архангельскъ); Іустину Михаиловичу Сибирцеву Сочиненія Ломоносова, Словарь Куликовскаго, Изслѣдованія по русскому языку т. I, Программу для собиранія особенностей народныхъ гово-

Digitized by Google

ровъ, Сборникъ Второго Отдѣленія, тт. I, VIII, XVII, LIX, LX, LXI (Архангельскъ, Семинарія); священнику Куростровскаго прихода Аркадію Никандровичу Грандилевскому — Словарь Куликовскаго, т. VII Сборника Отдѣленія и Программу (Холмогоры). Въ Ломоносовское сельское училище Сочиненія Ломоносова (Холмогоры, Ломоносовское волостное правленіе). Въ Ломоносовскую безплатную читальню — Сочиненія Ломоносова и VIII т. Сборника Отдѣленія (Холмогоры).

22 января 1901 г. А. Шахматовъ.

II.

Протоколъ засѣданій образованной при Отдѣленіи русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ *Комиссіи для разсмотрѣнія составленнаго Римско-Католическою Духовною Коллегіею списка римско-католическихъ крестныхъ именъ* въ польскомъ произношеніи и въ передачѣ по-русски. — *24 и 27 апрѣля 1901 года.*

Правительствующій Сенатъ по Департаменту Герольдіи обратилъ вниманіе на разнообразіе крестныхъ римско-католическихъ именъ и на неполное, неточное и иногда неправильное изложеніе этихъ именъ въ метрическихъ актахъ на русскомъ языкѣ и поручилъ г. Министру внутреннихъ дѣлъ принять мѣры къ тому, чтобы въ метрическія книги римско-католическаго исповѣданія и въ выдаваемыя изъ нихъ выписки были вписываемы всѣ безъ исключенія имена лицъ, упоминаемыхъ въ актѣ, единообразно по-русски, т. е. въ русскомъ ихъ произношеніи.

Вслѣдствіе этого Департаментъ Духовныхъ дѣлъ иностранныхъ исповѣданій при отношеніи отъ 20 марта 1901 г. за № 1401 препроводилъ въ Отдѣленіе русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ составленный Римско-Католическою Духовною Коллегіею списокъ римско-католическихъ крестныхъ именъ въ польскомъ произношеніи и въ передачѣ по-русски, и просилъ войти въ разсмотрѣніе этого списка,

Digitized by Google

съ цѣлію исправленія его согласно требованіямъ русскаго языка, какъ относительно произношенія и правописанія тѣхъ именъ, которыя имѣются въ русскихъ святцахъ, такъ и касательно приблизительной передачи на русскій языкъ того или другого имени неизвѣстнаго въ русскихъ святцахъ.

Отдѣленіе русскаго языка и словесности, ознакомившись съ отношеніемъ Департамента Духовныхъ дѣлъ и препровожденнымъ при немъ спискомъ, въ засѣданіи 24 марта 1901 г., постановило: образовать для разсмотрѣнія списка и связанныхъ съ нимъ вопросовъ комиссію изъ членовъ Отдѣленія, академиковъ А. И. Соболевскаго и А. А. Шахматова, приватъ-доцента Императорскаго С.-Петербургскаго университета С. Л. Пташицкаго и профессора Императорской Римско-Католической Академіи ксендза К. Явниса.

Комиссія пришла къ слѣдующимъ заключеніямъ:

1) Находящимися въ русскихъ святцахъ именами пользоваться лишь въ томъ случаѣ, когда эти имена принадлежатъ къ числу общеупотребительныхъ.

2) Имена латинскаго происхожденія (какъ Бенедиктъ, Бонифацій) передавать согласно латинскому ихъ произношенію, уклоняясь въ данномъ случаѣ отъ именъ русскихъ святцевъ.

3) Польскія *dź* и *ć* передавать въ русской транскрипціи черезъ *д* и *т*, польское *au* — черезъ *ab*, польское *ę* — черезъ *ен*, польское *rz* — черезъ *р*.

4) Сдѣлать въ спискѣ слѣдующія измѣненія:

На стр. 1 вмѣсто Авдонъ, Абундантій, Войцѣхъ — поставить: Абдонъ, Абунданцій, Войтѣхъ; вычеркнуть Авдій, Авессаломъ, Ахиллій.

На стр. 2 вмѣсто Амантій и Ананій — поставить: Аманцій и Ананія.

На стр. 3 вмѣсто Аникита поставить: Аницетъ.

На стр. 4 вмѣсто Авивъ, Бальтасаръ, Венедиктъ, Вениміанъ — поставить: Авитъ, Бальтазаръ, Бенедиктъ, Веніаминъ; вычеркнуть: Власъ.

На стр. 5 вмѣсто Будзиславъ, Кельсій, Херубимъ, Хромантій — поставить: Будиславъ, Цельсъ, Херубинъ, Хроманцій; прибавить: Chryzant.

На стр. 6 вмѣсто Цихославъ, Домитіанъ, Донатіанъ поставить: Тихославъ, Домиціанъ, Донаціанъ; вычеркнуть: Деміанъ.

На стр. 7 вмѣсто Діоклесъ, Егбертъ, Эмиліанъ, Еразмъ по-

Digitized by Google

ставить: Діоклъ, Эгбертъ, Емиліанъ, Эразмъ; вычеркнуть: Емельянъ.

На стр. 8 вмѣсто Эсхиль, Евѳимій, Евстафій, Евареетъ, Фавстіанъ — поставить: Эсхилъ, Евфимій, Евстахій, Эваристъ, Фавстинъ; вычеркнуть: Ефимъ, Фавій, Щенсный.

На стр. 9 вмѣсто Фирминъ, Флорентій, Фрументій, Фульгентій, Гавдентій, Гавиній — поставить: Фирміанъ, Фрументій, Фульгенцій, Гавденцій, Гавелъ; вычеркнуть: Францъ, Фридрихъ.

На стр. 10 вмѣсто Гржимиславъ, Гвидо, Гелладій, Геркулянъ, Гермасъ, Гезихій, Ерменигильдъ — поставить: Гремиславъ, Гвидонъ, Елладій, Геркуланъ, Гермегъ, Исихій, Герменегильдъ.

На стр. 11 вмѣсто Гортулянъ, Уголинъ, Гуго, Іакинфъ поставить: Гортуланъ, Гуголинъ, Гугонъ, Іакинеъ; прибавить: Іаковъ, Янушъ; вычеркнуть: Еремій.

На стр. 12 вмѣсто Іувентинъ, Исмаилъ, Гаспаръ поставить: Ювенцій, Измаилъ, Каспаръ; прибавить: Акимъ, Осипъ, Іустинъ.

На стр. 13 вмѣсто Клеофасъ, Константій, Коломбъ — поставить Клеопа, Констанцій, Колумбъ; вычеркнуть: Климентій, Каликстъ.

На стр. 14 вмѣсто Ливерій поставить: Либерій; вычеркнуть: Логгинъ.

На стр. 15 вмѣсто Люциній, Максентій поставить: Луциній, Максенцій.

На стр. 16 вмѣсто Маркеллъ, Маркеліанъ, Маркеллинъ, Маркіанъ, Милкіадъ — поставить: Марцеллъ, Марцелліанъ, Марцеллинъ, Марціанъ, Мельхіадъ; вычеркнуть: Мавръ.

На стр. 17 вмѣсто Натаніилъ поставить: Наѳанаилъ; вычеркнуть: Anicet.

На стр. 19 вмѣсто Пасхалисъ, Патрикій, Плакидъ, Понтій, Прокопій поставить: Пасхалій, Патрикъ, Плацидъ, Понціанъ, Прокопъ.

На стр. 20 вмѣсто Родерикъ, Рихардъ, Савинъ, Савиніанъ, Саломонъ поставить: Родрикъ, Ришардъ, Сабинъ, Сабиніанъ, Соломонъ; вычеркнуть: Ричардъ.

На стр. 21 вмѣсто Сендзивой, Сржежиславъ поставить: Сендивой, Стрежиславъ; прибавить: Сергій, Степанъ, Szczepan.

На стр. 22 вмѣсто Сильверій, Сильванъ, Татіонъ, Ѳеодоритъ

Digitized by Google

поставить: Сильвестрій, Сильвіанъ, Таціи, Теодорикъ; вычеркнуть: Czczepan, Щепанъ.

На стр. 23 вмѣсто Товій, Тибуртій, Урситій, Валентинъ поставить: Товія, Тибурціи, Урсиціи, Валентъ; вычеркнуть: Урванъ, Венцеславъ; прибавить: Вацлавъ.

На стр. 24 вмѣсто Веліославъ, Водзиславъ поставить: Велеславъ, Водиславъ.

На стр. 25 вмѣсто Войцѣхъ, Збигневъ, Вратиславъ, Зенонъ, Сигисмундъ, Сигфридъ поставить: Войтѣхъ, Збигнѣвъ, Вротиславъ, Зинонъ, Сигизмундъ, Зигфридъ.

На стр. 26 вмѣсто Авда, Авдона, Агаѳоника, Акилина поставить: Абда, Абдона, Агатона, Аквилина; вычеркнуть: Агнія, Акулина; прибавить: Адольфа, Альфонса, Alfonsyna.

На стр. 27 вмѣсто Алоисія, Анжелика, Ансельмина поставить: Алоизія, Ангелика, Анзельмиіна; прибавить: Анеля.

На стр. 28 вмѣсто Беатрица, Венедикта, Бригитта поставить: Беатриче, Бенедикта, Бригида; прибавить: Beatrycze.

На стр. 29 вмѣсто Цихослава, Киріякія, Даніила, Десидерія, Домника поставить: Тихослава, Киріака, Данеля, Дезидерія, Доминика.

На стр. 30 вмѣсто Емерентіанна, Эсфирь, Евдокія, Евѳимія поставить: Эмеренціана, Эсѳирь, Евдоксія, Евфимія.

На стр. 31 вмѣсто Филиппія, Габріела, Гавдентія, Гразильда, Гудула поставить: Филиппина, Габріеля, Гавденція, Грасильда, Гудуля; вычеркнуть: Гаврила, Женевьефа; прибавить: Фелицитата и Филумена.

На стр. 32 вмѣсто Ерменигильда поставить: Герменегильда.

На стр. 33 вмѣсто Жозефина, Іудиѳъ, Юкундина, Кастула поставить: Юзефина, Іудиѳь, Юкунда, Кастуля; прибавить: Юзефа, Юстина.

На стр. 34 вмѣсто Кордула, Лаура, Левкадія, Либерата поставить: Кордуля, Лавра, Леокадія, Либерта; вычеркнуть: Ларисса.

На стр. 35 вмѣсто Люцина, Люціанна, Люцилла, Людвика, Лукія, Маркелла, Маркеллина, Маркеліана поставить: Луцина, Луціана, Луцилла, Людовика, Луція, Марцелла, Марцеллина, Марцелліана; вычеркнуть: Лукина, Луиза, Люція.

На стр. 36 вмѣсто Маріамна, Олимпіада поставить: Маріанна, Олимпія.

На стр. 37 вмѣсто Петронела, Плакида, Парасковія, Прже-

Digitized by Google

мыслава, Пудентіана поставить: Петронилла, Плацида, Пракседа, Премыслава, Пуденціана.

На стр. 38 вмѣсто Ричарда, Соломонія, Саула, Стефанида поставить: Ришарда, Саломея, Савла, Стефанія.

На стр. 39 вмѣсто Ѳеодотія, Терева, Томила поставить: Ѳеодота, Тереса, Томиля.

На стр. 40 и 41 вмѣсто Вячеслава, Веліослава, Викентина, Вратислава, Збигнева, Зевина, Зенона поставить: Вацлава, Велеслава, Винцентина, Вротислава, Збигнѣва, Зебина, Зинона.

5) Комиссія признала необходимымъ заносить въ акты рядомъ съ написанными по-русски собственными именами также и имена написанныя по-польски (послѣдніявъ скобкахъ). Подписали: А. Соболевскій. А. Шахматовъ. Прив. доц. С. Платицкій. Проф. Р. К. Д. Ак. Кс. К. Явнисъ.

III.

Комиссія по изданію древне-русскихъ авторовъ въ засѣданіи 24 апрѣля 1901 г. постановила:

1) Признать необходимымъ скорѣйшее напечатаніе на средства Академіи составленнаго Н. К. Никольскимъ указателя списковъ оригинальныхъ произведеній древне-русской литературы, и просить Н. К. Никольскаго взять на себя редактированіе изданія.

2) При изданіи произведеній древне-русскихъ авторовъ домонгольскаго періода по возможности 1) соединять вмѣстѣ всѣ произведенія имѣющія въ спискахъ одно и то же имя автора (Кирилла, Іакова, Ѳеодосія) хотя бы эти произведенія несомнѣнно принадлежали разнымъ лицамъ (исключеніе дѣлать лишь для церковныхъ пѣснопѣній и каноновъ); 2) сопровождать тексты произведеній вводными статьями; 3) печатать тексты по мѣрѣ приготовленія ихъ къ печати, какого бы объема они не были.

3) Въ виду того, что произведенія нѣкоторыхъ древне-русскихъ авторовъ изданы болѣе или менѣе недавно А. С. Пав-

Digitized by Google

ловымъ, А. Н. Поповымъ, Х. М. Лопаревымъ, войти въ случаѣ надобности въ соглашеніе съ этими лицами или ихъ наслѣдниками относительно перепечатанія Академіею ихъ трудовъ въ цѣломъ видѣ или частію. А. Соболевскій. А. Шахматовъ. Н. Никольскій.

Digitized by Google

СБОРНИКЪ
ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Томъ LXXX, № 1.

НОВЫЯ СЛОВА

КЛИМЕНТА СЛОВѢНСКАГО.

ТРУДЪ

Л. В. Стояновича.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.
ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Вас. Остр., 9 лин., № 12.
1905.

Digitized by Google

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
Іюль 1905 года.

Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Ольденбургъ*.

Digitized by Google

ОГЛАВЛЕНІЕ.

		стр.
А.	I. Похвала Лазарю	8
	II. Поученіе въ недѣлю цвѣтную	20
	III. Второе слово въ недѣлю цвѣтную	27
	IV. Слово на велики четвертокъ	37
	V. Слово на пасху	44
	VI. Второе слово на пасху	53
	VII. Поученіе на вознесеніе	60
	VIII. Слово на пятидесятницу	65
Б.	IX. Похвала св. Николаю	72
В.	X. Поученіе на зачатіе св. Богородицы	83
	XI. Поученіе къ епископомъ и попомъ	87
	XII. Поученіе на рождество Христово	89
	XIII. Поученіе на крещеніе Христово	92
	XIV. Поученіе на Сретеніе Господнѣ	97
	XV. Поученіе на память св. ап. Марка	101
	XVI. Поученіе на память пренесенія мощей св. Николая	105
	XVII. Поученіе на память св. апост. Петра и Павла	108
	XVIII. Поученіе на Преображеніе	110
	XIX. Поученіе на успеніе Богородицы	113
	XX. Поученіе о мытарѣ и фарисеѣ	116
	XXI. Поученіе о блудномъ сынѣ	119
	XXII. Поученіе въ нед. мясопустную	123
	XXIII. Поученіе о св. постѣ	128
	XXIV. Поученіе въ нед. сырную	130

Digitized by Google

стр.

Г. XXV. Похвала на зачатіе Іоанна Крестителя 134
XXVI. Поученіе передъ просвященіемъ 134
XXVII. Похвала Козьмы и Демяну 135
XXVIII. Общія поученія на память святыхъ 135
Указатель Словъ 137
Приложенія.
1. Слово на пасху 238
2. Похвала Кресту 236
3. Посланіе Пилатово въ Римъ 240
4. Слово еп. Евсевія о сошествіи Іоанна Предтечи въ адъ 251

Digitized by Google

НОВЫЯ СЛОВА

Климента Словѣнскаго.

А.

Въ Нар. Библіотекѣ въ Бѣлградѣ за № 437 хранится большая пергаменная рукопись, въ 410 листовъ, fol. 32,5 — 24 см., писанная уставомъ, въ два столбца, составленная изъ 49 тетрадей, изъ которыхъ каждая обыкновенно изъ 8 листовъ. Помѣта ·а̄· находится на л. 13 об., тетр. ·е̄·, ·л̄· и м̄з. составлены изъ 7, ·кг̄· изъ 9, ·ла̄· изъ 11, ·кд̄· имѣетъ теперь 9, но первоначально имѣла 10, и тетр. ·лд̄· имѣетъ 8, но ранѣе имѣла 9 листовъ. Послѣ помѣты ·м̄д· есть еще 11 листовъ безъ обозначенія тетради. Рукопись сохранилась почти въ цѣлости: недостаетъ въ началѣ и въ концѣ 1—2 листа и по одному между л. 192 и 193, 272 и 273; часть л. 1, 2, 71, 167, 355 и 383 оторвана, такъ что остались только куски.

Писана она, какъ видно изъ начала пасхаліи, 1328 года.

Редакція сербская, но съ видными слѣдами среднеболгарскаго оригинала. Вотъ нѣсколько примѣровъ изъ мною печатаемыхъ словъ.

а) Смѣна носовыхъ передана черезъ оу, е: оум'лчю̀ III строка 93, слышоуще III 236, приложоут'се VII 71, пию VIII 75, не

Digitized by Google

ѡбиноую се I 55, прѣдстоющаго I 111; ѿ нзь V 53, стоюще VIII 64, плачещоу се I 96, плаче́ще се I 97, видѣвъ ѥ I 96.

б) Довольно часто е вм. ь: чѐ I 160, 191, пришѐ I 198, мл҃анец' III 106, бесмр҃тень V 7, 51 оумершеѥ V 7, оумер'шии V 35, бестр҃тень V 40, днѐ I 14, 16, IV 2, VIII 41, творець IV 4, 126, нетатеб'но IV 83, алчень, жедень IV 105, странень IV 106, почести, почет'шоую IV 122, плѣнень VI 60, с'вѣтель VII 32, жезль III 171, близ'нець I 59, бжѐи I 130 и т. д. Разъ находимъ ѳ вм. ъ: кротокъ III 217.

Къ слѣдамъ старины можно отнести довольно частое употребленіе ѣ вм. ꙗ: цр҃ѣ IV 48, лазарѣ I 138, каплѣ I 170, пастырѣ V 18, ѡзарѣюма V 76, землѣ IV 4, творѣше IV 31, стварѣют'се IV 73, направлѣю VIII 7, тварѣю VIII 11, оумрьщвлѣю VIII 12, прѣтварѣют VIII 92.

а вм. ꙗ въ началѣ: адро; на армницѣ III 125.

Разъ я отмѣтилъ и простой аористъ: проидоу VIII 45. Синтактич. особенн.: приложи се с'котѣхь нес'мисл'нихъ III 142, ѡпаде начетька III 200.

Къ слѣдамъ народн. говора можно отнести: нь вм. на III 226 и, обратно, на вм. нь I 116. и ны въ значеніи dat. pl. VIII 17.

Въ рукоп. Серб. Кор. Акад. № 86 (19) 1418 г. встрѣчается сѧтъ; но писецъ не понималъ его значенія; онъ писалъ сетьи III 160 nota.

Содержаніе рукописи—тріодь полная, но между 7 и 8 пѣсн. каждаго праздника вставлены по одному или больше словъ и поученій. Въ этомъ отношеніи наша рукоп. стоитъ особнякомъ. Къ ней близко подходитъ цвѣтная тріодь собранія А. Хлудова № 135, въ текстъ которой внесено девять статей, шесть изъ которыхъ встрѣчаются и въ нашей рукописи (см. ниже I 3). Въ томъ же собраніи № 139 есть также постная тріодь съ словами, но ея словъ нѣтъ въ нашей рукописи.

Обращаю еще вниманіе на рук. В. Ундольскаго № 1296, Троиц. Серг. Лавры № 44 (1550), и мон. Хиландаря № 311 (Sava, Rukopisy).

Digitized by Google

Полное содержаніе нашей рук. слѣдующее:

1) *Л. 1а и 3а.* Поученіе сто їѡа златоустаго ѡ мытары и фарисеи ѡче влви·:· *Нач.* Чловка два вниста въ цркы млити се. единъ фарисеи а другы мытарь. фарисеи ставъ помлс се гне.

Сохранились только 1. и 4. столб. 1 л., а отъ л. 2. маленькій кусокъ.

2) *Л. 3б.* ...ченіе.... | ѡца ншего архиепа | ....онстантина гра їѡа | .... ѳоустаго на ·а· ча·:· *Нач.* Яце ко благочстыя и богоподзлнія. Одно начало, остальная часть стр., оставшаяся чистой, пополнена позднѣйшими приписками.

Л. 4 а. Первыхъ 9 строкъ чистыя, д. б. оставлены для пополненія киноварью. Я же да вѣсте ꙗко ѳ. кѣ. дні прѣжде мѣпу. поют'се стымъ стры .... и т. д. .... не ѥже ѡ делони и ѡ фарисеи въ соу. еѣ. стилогъ на гі ѥзѣ ѡ с ·і· etc.

3) *Л. 9а — 13б.* Сло стаго іѡа златоустаго. ѡ влюбномъ снѣ. ѡче влги·:· прис..... | повѣдати.... тѣ | м' бо живемь и движем' се и кс'ми. се творити на свою себѣ пользоу. и за влгодѣніе.

4) *Л. 22а — 26б.* Въ не мѣпоу поученіе стаго іѡа златоустаго ѡ ѥторѡ пршьствіи хвѣ. ѡче влви. — По в'знесени гіни же на нбса оученикомь взирающимь на нбо. и се ѥви се имь англь гнь глс.

5) *Л. 46а — 48а.* поученіе в нѣ сиропоу. слво. стаго іѡа златоустаго. о стѣм' поцени. ѡче влвыи. — Грѣте брат ѥнидѣмь въ влгодѣтел'ное штишіе поное. сим' бо можемь на нбо взити. ꙗко по лѣст'ници.

6) *Л. 71а — 74б.* Въ соу..... | м.....Остальная часть листа оторвана, отъ начала текста осталась только буква ѥ, но изъ текста видно, что это—мученіе Ѳеодора Стратилата.

7) *Л. 79б. — 83а.* В'не ·а· по іѡа златоустаго слво. ѡ ницѣи и ѡ бгатыхъ. ѡ влви. — Трав'ницы имаютъ многы и различны цвѣты. ѡв' же на красотоу ѡчима, ѡв' же на врачьство.

8) *Л. 105б — 107б.* Нѣ ѣ пѳ. стаго іѡа златоустаго слово.

Digitized by Google

ѡ дѣдѣ цр҃и и ѡ а҃пл҃ѣ паулѣ. и ѡ покаании ꙗко не дои҃ть не чаати своѥ сп҃ениа. ѡ҃. — Ниа слышасте п҃ѣноп҃ица дѣда выпиюща помл҃оуи ме бе҃ по величѣи мт҃и твоѥи. и по многимь цѣ҃дротамь твоимь.

9) *Л. 131 а—133 а.* В҃ нѣ ·г҃· по поученик ію҃а злат҃оустаго ѡ по и ѡ мт҃тиих. ѡ҃ вл҃ви.—Доврο ѥ҃ по добро и чтѣѥ книжноѥ добро же ѥ҃ кг҃да и дѣланиѥ ѥже послѣдоуѥть.

10) *Л. 185 а — 187 а.* Ст҃аго ію҃а злат҃оустаго сл҃о на вл҃говѣщениѥ. прс҃тыѥ бц҃е вл҃чице. прно дв҃и марі҃и. ѡ҃чє вл҃ѣви.— Цар҃скихъ таинъ праз҃ьство праз ..... дн҃ь... ѥ҃ь нѥ же вса тварь с҃брана вѣлит҃ се.

11) *Л. 193 а — 194 б.* Листа, на которомъ было начало этого слова 5 нед., недостаетъ. Продолженіе: . . . цѣть да бише в҃си члвци сп҃ли се. и не прѣзритъ грѣш҃наго. нь даѥть и томоу вл҃гть. да прикемь вл҃гть поч҃теть дав҃шаго и. и да пох҃вали҃ и обратит҃се и покаѥтсе.

12) *Л. 220 б—222 б.* Сл҃о ѡт҃ерѣдн҃ѣнѣ҃ лазари. Оч҃е вл҃ви.— Се прѣдитеча с҃вѣтозар҃ноѥ тр҃ѵ҃ество вскр҃ниа хв҃а ѡбразь показоуѥ.

Печатается ниже I.

13) *Л. 222 б— 224 б.* В соу҃ цѣ҃ѣ. сл҃о ію҃а злат҃оустаго ѡ лазари вл҃ко бл҃.—В҃се ѡ бз҃ѣ с҃казаниѥ с҃бираѥ. ѡбычаѥмь оуче любьць моу҃ пол҃зоу. паче на кь҃жо к҃рѣме бивающеѥ прѵ҃но по҃бе се во҃нимь кап҃лиимь кѥже бо мы жѣ҃оуще желаѥмь.

14) *230 б—231 а.* Вь нѣ҃ цѣ҃ѣ поученик. Оче бл҃.—Б҃ратиѥ прѣп҃лоув҃ше ꙗко мор҃скоую поучиноу по҃ное се теченик.

Печатается ниже II.

15) *Л. 231 а — 233 б.* В҃ нѣ҃ цѣ҃ѣ сл҃о ст҃аго Климен҃та ѥп҃па велич҃скаго ѡ срѣтени хв҃ѣ ѡ҃ млад҃н҃ць. вл҃к. —Дн҃ь съзиваѥт҃ ни братиѥ свѣтозар҃ны павьла а҃пл҃а на радо҃ дх҃ов҃ноую.

Печатается ниже III.

16) *Л. 250 б. — 253 б.* Вьзношеник и пѵ҃ни҃. ѡ҃ пила҃ вь р҃й. къ тиверию кесарю. о стѣрены҃ гм҃ь нашимь і҃с х҃мь. къ великы

Digitized by Google

чⷭ. влко вл҃ви.—Великодр'жавномоу и зѣло чтьномоу. и вельми оустроєномоу тиверию кесарю.

Печатается ниже въ приложеніяхъ за № 3.

17) *Л. 264 б.* — *265 б.* Слово на сⷭрти гⷭне. Оче бл҃. — Дне бра҃є слышасте кѹлиста стрⷭти хⷭвы исчитающа.

Печатается ниже IV.

18) *Л. 265 б.* — *270 а.* В чⷭ вели҃ сло҃ стⷭ іѡа҃ злаѹстаѓ архиєпа Кос'тан'тина гра҃. влко вл҃ви. — Хотѣхъ патриаршоу весѣдоу к' вамь прострѣти. и Ѿтоу дхов'ниє пищє гѣдати нь везоумиє прѣдателево на с'вою весѣдоу кзикь ншь влѣчеть.

19) *Л. 286 б.* — *288 б.* В соу҃ великоу. сло҃ стⷭго іѡа҃ злаѹстаго. влко вл҃ви. — Велика оуво ѥ. тварь нво Ѿ небитиа въ битиє блⷭ призв'вано.

20) *Л. 304 б* — *305 б.* Сло҃ въ стоую нⷭе пасхы. шчⷭе бл҃. — Послоушанте бра҃ш вьзлюв'леньнаш и сноⷭве да скажемь вы славоу и чⷭ. сего стⷭго дне.

Печатается ниже V.

21) *Л. 306 а.* — *306 б.* Сло стⷭго іѡа҃ злаѹстго на вскрнє хⷭво. — Днь вьз'люблени. тьм'наш мѧ шьходитъ влка ншь.

Печатается ниже VI.

22) *Л. 307 б.* — *310 б.* Стⷭго іѡа҃ злаѹстаго сло на всрнє гⷭа ншго іс хⷭа влко. — Вьставь ·г· днь гⷭь ншь іс хⷭь жиз'нь мирови дак. и се ктери Ѿ коустоудиє пришьше къ к'ниж'никомь рѣше.

23) *Л. 310 б.* — *314 а.* Сло҃ стⷭго шц҃а ншего кв'севнаа кпⷣа алек'сандрс'ка҃ ѡ сшѣви іѡа҃ прче вь а҃ влко. — Вьз'люб'лен'ни добро ѥ҃ рещи.

Печатается ниже въ приложеніяхъ за № 4.

24) *Л. 326 а.* — *329 б.* Сⷯ'каніє кѹлско на андипа҃хоу влко вл҃ви.—Омо же кдинь Ѿ д'вою на десете гледи в'лизньць не вѣше тоу с' ними кгда при҃ хⷭь глаҳоу моу оученици вн҃хомь гⷭа. сьи же рⷯ ацѣ не внжоу не имоу вѣри.

Digitized by Google

Слово Григорія Назіанзина, которое въ нѣкоторыхъ рук. приписывается І. Златоусту.

25) *Л. 347 а. — 350 б.* Отѣ иѡа злаустаѓ слѡ о разслабленномь и ѡ томь кѯе не соудити на лица вь сѓ ·н̄· ѡ̄. — Іакоже свѣтоносныи лоуна ночн'ное вѣлеще кѯе по земли и кѯе по морю плавателемь и поутникомъ сѣѣ сиюще бе-с'блазна ш'ствие комоужѯе съдѣваѣ.

26) *Л. 375 а. — 376 б.* Поучѣѥ на вьнс. ѳ.—Се наста братие праѕникъ с'вѣтлѣи всѣхъ праѕниковъ.

Печатается ниже VII.

27) *Л. 376 а. — 377 б.* Отаго іѡа злаустѣ слѡ на вьзнѣни гаѓнго іс хѣ ѡ̄. — О'вѣтло ми цркв'ное помрачи се не слѣ чл҃вколь творе нь вѣлие вѣр'нимь а непризни плачь.

28) *Л. 392 б. — 395 б.* Отго іѡа злаустаѓ слѡ на пен'дикѡю. ѡ̄чє бл҃ви. — Дхѣнѣи блаѓти съ нѣси намь просвѣтив'ши се. дх҃но дхѣв'нимь пѣникемь вьспокемь стго дха блаѓти.

29) *Л. 395 б. — 396 а.* Слово на пен'дикѡю ѡ̄є бл҃ви. — Прно ѡжидаки бь спнимь нш̄го вьс'хотѣ паки ѡбновити ѥстество ѥ̄ше.

Печатается ниже VIII.

Л. 409 а. — 410 б. Я се пѯхалиа разоумѣти л҃ѣ и праѕники.—Въ л҃ѣ ·ѓѕ· ѡ̄ ·ѕ̄· ·ѓ̄· рожтво въ пѥ мѣ шести ·ѕ̄·н̄·є̄· дн̄и. Конца недостаетъ.

Изъ этого перечня видно, что изъ 29 словъ два апокрифическіе (14 и 23), одно Григ. Наз. (24), одно — мученіе Ѳеодора Стратилата (6), одно безъ начала (11), шестнадцать Златоустовыхъ (1—5, 2—10, 13, 18, 19, 22, 25, 27—28; отъ второго осталось только начало) и восемь—Климентовыхъ.

Къ заключенію, что эти слова принадлежатъ Клименту, мы пришли на основаніи слѣдующихъ соображеній. Во-первыхъ, на основаніи того, что два изъ этихъ словъ (12 и 14) несомнѣнно принадлежатъ Клименту, во-вторыхъ, что всѣ они, и уже извѣстныя и новыя слова, встрѣчаются постоянно рядомъ съ

Digitized by Google

словами Златоуста, и въ-третьихъ, потому что всѣ очень небольшого размѣра. Все это представляетъ какъ-бы ихъ внѣшнюю сторону; внутренняя же, болѣе важная, сторона ихъ заключается преимущественно въ томъ, что всѣ упомянутыя новыя слова содержатъ въ себѣ всѣ существенныя, основныя черты уже извѣстныхъ словъ Климента: и ясность и простоту его рѣчи, и его композицію, сказывающуюся въ томъ, что въ одной — первой — части слова говорится о значеніи того дня, когда его слѣдуетъ произнести, и о томъ, что совершилось въ этотъ день, въ другой, начинающейся обыкновенно словами *тѣмъ же и мы братье...*, наставляется народъ въ молитвахъ, постахъ, очищающихъ отъ грѣховъ, въ подаяніи милостыни, посѣщеніи церкви и т. п. Это, въ то же время, и самый вѣскій доводъ въ пользу принадлежности этихъ словъ Клименту. Эти слова составляютъ какъ-бы циклъ, кругъ Христовыхъ праздниковъ. Цѣлыя фразы проводятся во всѣхъ точно красной нитью, и совпадаютъ очень часто съ тѣми, которыя находятся въ уже извѣстныхъ словахъ Климента. Тѣ изъ нихъ, которыя представляютъ бо́льшій интересъ будутъ приведены ниже при соотвѣтственныхъ словахъ. Въ нихъ очень много словъ и эпитетовъ, характерныхъ для стиля Климента вообще. Здѣсь ихъ я приводить не стану, ибо это кажется мнѣ, послѣ всего сказаннаго, совершенно лишнимъ, тѣмъ болѣе, что это будетъ видно и изъ прилагаемаго полнаго указателя словъ.

Digitized by Google

I.

Похвла Лазарю.

(См. выше 12 л. 220 б.).

Это слово еписк. Климента издано уже два раза: преосвященнымъ Антоніемъ въ Правосл. Собесѣдникѣ 1881 г. по списку Соловецкой библіотеки № 360 (Измарагдъ конца XV или начала XVI в.) и П. А. Лавровымъ въ книгѣ: «Климентъ епископъ Словѣнскій, трудъ В. М. Ундольскаго», по списку Императорской Публ. Библіотеки XII в. Такъ какъ нашъ текстъ не только довольно древній, но и другой, а именно сербской редакціи, и такъ какъ въ немъ нѣсколько дополнительныхъ варіантовъ, то мы считаемъ нелишнимъ напечатать его еще разъ цѣликомъ. Къ нему прибавлены и варіанты по рукоп. Серб. Корол. Академіи № 86 (19). Интересно, что эти варіанты почти дословно совпадаютъ съ русскимъ текстомъ, изданнымъ Лавровымъ.

Слово это встрѣчается съ двумя не совсѣмъ одинаковыми началами, изъ которыхъ и то и другое и съ упоминаніемъ имени Климента, и безъ него. Съ началомъ нашей рукописи совпадаетъ оно въ слѣдующихъ рукописяхъ:

1) Въ *Златоструѣ* XII в. Императорск. Публ. Библіот. F. п. I № 46 л. 102[1]). Въ немъ есть, кромѣ того, еще 8 словъ нашей рукописи, а именно: въ нед. блуд. сына (см. выше 3) л. 135, въ 1—3 нед. поста (7—9) л. 184, 132, 186, на благовѣщеніе (10) л. 100, въ нед. цвѣтную (15) л. 104, на пасху (20 и 21) л. 107 и 106, и похв. Клим. прор. Иліи л. 113.

2) Въ *Сборникѣ словъ* Іоанна Златоуста и др. въ библіотекѣ Серб. Корол. Акад. Наукъ, составленномъ 1419 г., № 86 (19)

1) См. Свѣдѣнія и замѣтки И. Срезневскаго, XXII. Зап. Имп. Акад. Наукъ, т. IX. СПб. 1866.

Digitized by Google

л. 82[1]). По этому тексту, насколько онъ сохранился, подведены варіанты. Изъ нашихъ словъ въ немъ встрѣчаются еще слова на 1 и 2 нед. поста (2 и 8) л. 42 и 14, въ нед. цвѣтную (15) л. 86, на вел. четвергъ (18) л. 120 и на вел. суб. (19) л. 141.

Кромѣ того, въ немъ есть еще указаніе, что писецъ имѣлъ подъ руками и другія слова нашей рукописи.

На л. 170 а. Тогоже злаустаго, слово на прѣславноіе въскрсеніе гда нашего іс хда. Въставъ въ трети дни гь нашь іс хсь. (XXII) пѣно. оу триѣ. и дроуго слво. дни възлюблении. тьмныа мѣста ѡвхоудитъ влка нашь. (XXI) дроуго слво. Въскрсеніа дни. начело десноіе. Дроуго слво. Съмотри й разоумѣи почто стыи сль ѡць. словомь пръчемь наче ѡ сем. Сиа вса слова. сици оу триждн писана·⁘

На л. 144 б. ..... Въ тьже дни прѣподобнаго ѡца нашего кусніа Алеѯандрьскаго. ѡ сьшьствии іѡа пртче въ адъ, слово. Възлюблении, добро ѣсть рещи. каково ѣсть влговѣщеніе пръче въ адѣ. (XXIII). пѣно. зборномь чтении девелон книжици. Слово пѣ·⁘

Подобныхъ указаній, не касающихся нашихъ словъ, есть еще нѣсколько.

Въ этой рукописи находится и Никодимово евангеліе безъ начала (л. 145), и еще одно слово на пасху (л. 166 б.), приписываемое Златоусту, но я приписалъ бы его Клименту. Оно печатается ниже въ приложеніяхъ за № 1.

3) Въ *Цвѣтной тріоди* XIV в. на пергам., сербской редакціи, въ собраніи рукописей А. Хлудова, № 135[2]). Эта рукопись стоитъ ближе всѣхъ къ нашей, потому что она также тріодь, и потому что въ ея текстъ внесено девять статей, изъ которыхъ шесть встрѣчаются и въ нашей рукописи: на благовѣщеніе (10) л. 97, похвала Лазарю л. 86, слово въ нед. цвѣт. (15) л. 87, на

1) См. Каталог рукописа и старих штамп. књига. Состав. Љуб. Стојановић. Београд. 1901. Въ немъ слово это не упомянуто.

2) Описаніе рукописей библіотеки А. И. Хлудова. Составилъ А. Поповъ Москва, 1872.

Digitized by Google

пасху (22) л. 93, на сошествіе Іоанна Предтечи въ адъ (23) л. 89, и слово на вознесеніе (27) л. 95. Порядокъ статей, какъ видно, нѣсколько иной.

4) Въ *Сборникѣ* XIV в. библіотеки Троицко-Серг. Лавры № 745 (1886): «л. 194 об. Въ суботу 6-й недѣли поста. Климента епископа слово похвально о четвородневномъ Лазарѣ. Нач. Се предтечетъ....»[1]) Изъ нашихъ словъ тутъ еще два: на благовѣщеніе (10) л. 188, и слово о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 197; и похв. прор. Иліи л. 139.

5) Въ *Сборникѣ* 1445 г. той же библіотеки № 747 (1660): «л. 410. Климента папы римьскаго похвала о четвородневнѣмъ Лазари. Нач. Се предтечетъ....» Тутъ же и слово о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 391, и слово еписк. Климента на Успен. Богородицы л. 430.

6) Всѣ эти три статьи находятся и въ *Сборникѣ* XVI в. той же библіотеки № 779 (1895) л. 276, 280, 304.

7) Въ *Измарагдѣ и Сборникѣ* XVI в. той же библіотеки № 794 (1899) л. 292. Тутъ же и слово на пасху (22) л. 505, и о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 496.

8) Въ *Сборникѣ* XVI в. тойже библіотеки № 787 (1907) л. 19. Въ немъ и слово въ нед. цвѣтную (14) л. 23.

9) Въ *Сборникѣ* словъ XV в. Румянцевскаго Музея № 406 л. 196[2]). Въ немъ и слово въ нед. цвѣтную (14) л. 201, на пасху (20) л. 228, на вознесеніе (26) л. 240 и на пятидесятницу (29) л. 244.

Съ началомъ нѣсколько инымъ находится:

10) Въ *Сборникѣ* XVI в. библіотеки Общества Любителей Древней письменности № CLXXXVI (5461)[1]): «л. 223 об.

---

1) См. Описаніе слав. рукоп. библ. Свято-Троиц. Серг. Лавры. I—III. Москва, 1878.

2) Описаніе русск. и славянск. рук. Румянц. музея. Составлено А. Востоковымъ. Спб. 1842.

3) Хрусановъ Лопаревъ. Описаніе рукоп. Имп. Общ. Древн. Письменности, I, II. Спб. 1892—1893.

Digitized by Google

В соу҃ цвѣноую сто Климента и похвала ѡ лазаре. Нач. Хва воскр҃нне се пр҃тче». Въ немъ еще пять словъ нашей рукописи: на благовѣщеніе (10) л. 89, въ нед. цвѣт. (14) л. 236, на пасху (20 и 21) л. 296 и 293, и о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 258; кромѣ того, Климентова похвала Арх. Михаилу л. 21, похв. прор. Иліи л. 127 и св. Николаю л. 46 и 106.

11) Въ *Собраніи словъ* на св. четыредесятницу и на воскресные дни цѣлаго года XVII в. Синодальной Библіотеки № 231 (220): «Л. 203 м҃д. Слово стаго і҃ѡанна златаоустаго в' свѣтѣ цвѣтнюю на воскресе́нїе҃ дрѹга х҃ва ла́заря. Нач. Хва воскресе́нїа сей предетеча свѣтозар'ное тор'жество. Не Златоустово. Въ послѣдующемъ спискѣ сихъ же словъ № 234 (?) и въ ркп. Моск. Д. Ак. «Торжественникъ» № 48 это слово приписывается св. Клименту». Въ той же рукописи еще три слова изъ нашихъ: въ нед. мясопуст. (4): «Л. 418. р҃ е҃ В нем҃ѣ. л҃ ѳ. сло́во ѡ҃анна златоустаго ѡ в'торо҃ пришествїи х҃ве. Нач. По вознесе́нїи гда нашего і҃са х҃а иже на н҃ба. Сначала помѣщено слово Евсевія Александрійскаго «о второмъ пришествіи» (на греч. Thilo Ueber die Schrift. von Eusebius. p. 99., и между словами Златоуста Opp. T. X. p. 595)», далѣе въ нед. цвѣтную (14) л. 206, и на пасху (22) л. 251.

12) Въ *Сборникѣ* XVI в. библіот. Троицко-Серг. Лавры № 793 (1639): «л. 196. Слово въ суботу цвѣтную, похвала четвородневному Лазарю. Нач. Христова присно въскресенія се притече свѣтозарное торжество. *Вѣроятно того же Климента. См. № 745 л. 194*» (см. выше 4). Въ немъ еще четыре слова нашей рук.: въ нед. блудн. сына (3) л. 212, на благовѣщеніе (10) л. 311, на пасху (22) л. 221, и о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 194; кромѣ того, слова еп. Климента въ день апостола или мученика л. 192 и общимъ святымъ л. 194.

13) Въ *Златоустѣ* XVI в. той же библіотеки № 144 (1906) л. 236. Въ немъ изъ нашихъ словъ еще: въ нед. мясопуст. (4)

1) Описаніе слав. рукописей Московской Синод. библ. Т. I—III. Москва.

Digitized by Google

(«л. 169. Недѣля 32. Слово Іоанна Златоустаго о второмъ пришествіи»), въ нед. цвѣтную (14) л. 240 и на пасху (22) л. 251.

14) Въ *Златоустѣ* XVI в. той же библіотеки № 142 (1651) л. 150. Въ немъ и слово на благовѣщеніе (10) л. 115, въ нед. цвѣтн. (14) л. 152, и на пасху (22) л. 194.

15) Въ *Златоустѣ* XVI в. собранія рукоп. В. М. Ундольскаго № 533 л. 151 [1]) Въ немъ еще четыре изъ нашихъ словъ: въ нед. мясопуст. (4) «Л. 328 об. Нед. 32. І. Злат. о второмъ пришествіи», въ нед. цвѣтн. (14) л. 153, на пасху (22) л. 188, и слово о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 172.

16) Въ *Златоустѣ* 1679 года того же собранія № 541: «л. 81. І. Злат., «на Лазаря. *Нач.* Христова воскресенія се предтеча». Климентово. Тутъ же и слово на пасху (20) л. 109.

17) Въ *Измарагдѣ* XVI в. того же собранія № 543 л. 88; тутъ же слова въ нед. цвѣтн. (14) л. 93 и на страсти господни (17) л. 156.

18) Въ *Златоустѣ* XVIII в. въ собраніи рук. Тверскаго музея № 29 (3100) л. 195, съ примѣчаніемъ издателя: «Климента (?)» [2]). Тутъ еще пять словъ нашей рукоп.: въ нед. мясопуст. (4) «л. 380. Нѣла, кѣ, слѡ сѣго ѡа . . .», на благовѣщеніе (10) л. 152, въ нед. цвѣтн. (14) л. 197, на пасху (22) л. 253, и о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 224.

19) Въ *Златоустѣ* XVII в. собранія рукописей А. Хлудова № 56: «Л. 134 об. къ соу цвѣтнꙋю сѣтаго Климента слово и похвала ѡ лазари. Нач. Хрѣва воскресенїа се предтеча свѣтозарное торжество» (см. тутъ же замѣтку А. Попова объ этомъ словѣ). Тутъ еще и слово о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 144, и похв. прор. Иліи л. 250.

Есть ли какія-либо разночтенія и въ самомъ текстѣ, мнѣ осталось пока неизвѣстнымъ.

---

1) Славяно-русскія рукописи В. М. Ундольскаго. Москва, 1870.

2) Описаніе рукописей Тверскаго Музея. Трудъ М. Н. Сперанскаго. Москва, 1891 (изъ Чтеній).

Digitized by Google

Слво[1] ѡт'ьрѣдн҃ѣѥ҃ѣ
лазари. оч҃е[2]) б҃аки[2]) ÷
Се прѣдитеча[3]) с'ѣтозар'ное тр'
жв҃о. ескр҃нию х҃ва[4]) ѡбразь пока
зоуѥ[5]). се с'ѣтонос'на[6]) пами҃ѣ х҃ва.
чю҃са проч'ртающе[7]). се чет'ырѣдн҃ѣ
е'ное ескр҃ние[8]) ла҃рево. плоды но
сить .г҃ дн҃ѣнаго ескр҃нию[9]) х҃ва. се
в'торы прча л҃арь и҃ви се. сѣдещи
мь въ т'мѣ и сѣни см҃ртнѣй. с'кѣ
тодав'ца х҃а[10]) повѣдаѥ҃. се ѧдовоу
разорению пр'ва вина и҃би се. се
оуво[11]) чю҃си ѥ҃спльнѧѥ҃ть х҃ѣ всего
мира. дн҃ѣ см҃ртноую[12]) силоу с'вѣза
въ. чет'ырѣдн҃ѣнаго мр҃тв'ца в'скрѣ
шаѥ҃ть. дн҃ѣ пропнсоуѥ҃ть ѡбразь
трьс'ѣт'лаго си в'скр҃нию[13]). х҃ѣ оуче
ником' си и҃ всемоу мироу и҃вль се[14]).
чет'ырѣдн҃ѣв'ним' си[15]) мр҃твецемь. дн҃ь
ꙗко на[16]) пос'лоушьс'тво с'бра се р҃о ю҃'ре
йски[17]) къ гробоу л҃аревоу. да ви҃в'ше
силоу б҃жию и ѡвла҃ на жив҃и и на
мр҃твыхъ. не[18]) нач'ноуть глт҃и к҃
ѥ҃ знамени҃ѥ҃ показа[19]) намь. ти си
ковай҃[20]) твориши. нь да ви҃ть сил҃
и вла҃ б҃жию[21]) й готови боу҃ть. й вѣ
роу ѥ҃ти имь на в'скр҃ние х҃во. тѣ
мь чю҃мь хоте наро҃[22]) паче оуверй҃

---

1) похвала, 2) нѣтъ 3) прѣ҃итечеть 4) х҃ва въскр҃сенны. 5) покѣдаѥ 6) свѣтозарнаа. 7) прочрьтающи. 8) въстание 9) въстанию. 10) и извавитела х҃а. 11) дѣло бо. 12) мрътвьноую. 13) въстанию. 14) мелие. 15) снмь. 16) и на. 17) народь жидовьскь. 18) да не. 19) показавь. 20) сицевам. 21) власть вѣчьнюю 22) паче народа хоте.

Digitized by Google

ти. й оученикомь творе йзѣ
но [1]) с'вокѣ в'станиѥ wтиде въ йю
дею. да без' него ст'ворит'се [2]) смр҃ть
лр҃ева. да рекоуть йко привѣ
л. 221 б. ниємь ѥтерѣмь [3]). оумо
ривь й паки въс'тави [4]). нь
да [5]) воуть самовл҃ци смр҃ти ѥ.
й погребению й вскр҃нию.
йкоже йѡань ѥуглй йасно
йсповѣдаѥть гл҃е. йко въ
ѥтерь воле лр҃ь в' еуданий.
ѥгоже любл҃ше і҃сь. пос'ла
с'тѣ же к' немоу сестрѣ ѥго [6])
гл҃ци. і҃и ѥгоже любиши
се болй. рѣ же нісь си болѣ
з'нь йѣ къ с'мр҃ти. нь w сла
вѣ бж҃ий. да прославит'се
сн҃ь бж҃и ѥѥ [7]). прѣвы же на
томь л҃тѣ блвеныйй [8]). й гл҃а
оучеником' си. лр҃ь дроу
ш҃ь оус'пе. нь идѣмь къ
немоу да взбоужоу [9]) и. рѣ
ше же [10]) оученицы ѥго. гй а
ще оус'пе спн҃ь воу҃ть [11]). мь
нѧхоу бо йко w оус'пени
с'на гл҃еть. тѣа рѣ имь не
wвиноую се. лр҃ь оумр҃ѣ [12])
й рауѭ се ва ра [13]). да вѣроу и
мете іако не бѣхъ тоу. нь
йдѣмь к' немоу да вскр҃шоуѫ.

---

1) си извѣстно твори. 2) стараютъ се. 3) истроемь. 4) ѥго въстави и паки 5) нѣтъ 6) посласта же сестрѣ ѥго къ немоу. 7) ѥго ради 8) два дни. 9) възбоудимь. 10) же немоу. 11) сѣсет се. 12) оумрѣ. 13) васъ дѣли.

Digitized by Google

гла дма близ'нець [1]) нна
искахоу тебе нюдение ка
мениемь повити. па
ки ли идеши тамо. [2]) рѣ же
ісь не .ві ли чл кѣ вь дни [3]). да [4]) л. 221 в.
аще к'то ходить ночию по
т'кнет' се. зане [5]) с'вѣть ми
ра сего не вить. азь есм'
рѣ свѣ в'семоу мироу да
иже ходить по м'нѣ не по
т'кнет' се. си рекь при вь
виданию wврѣте и
кже д дни имоуща вь
гробѣ. срѣте же и мар'да
и паде на ногоу его гци.
гн аще би зѣ выль не би
бра мои оумр'ль. нь вѣ
мь ако еже просиши оу
ба да ти вь. рѣ ей ісь вскрь
нетъ бра твои. рѣ емоу
мар'да. вѣмь гн ако в'
с'крнеть вь послѣнии днь
на вскрние гла ей ісь
азь есмь в'скрние и жи
з'нь. т'кмо вѣроуи и оу
з'риши с'лавоу бжию w
на же тек'ши wтаи. и в'
з'ва марию сестроу с'вою
и рѣ к' ней. оучитель зо
вет' те. wна же егда оу

---

1) рече же Θома нарицаемыи близнець гн. 2) тамо идеши. 3) дѣт ли на десете годинѣ дни имать. 4) нѣтъ 5) ико свѣта нѣсть въ немь аще ли кто ходить днемь, не прѣтыкнет се. наі .... далѣе нѣтъ листовъ .....

Digitized by Google

слы҃ша в҃ста с҃коро и по
тече и҃ю҃де҃и же приш҃ь
ши҃и к неи҃. оутѣшити
кю҃ ѡ҃ братѣ и҃. видѣвь
л. 221 г. ше ꙗ҃ко с҃коро въстак҃ше и потече
и҃здоше по неи҃. м҃нѣхоу бо ꙗ҃к
и҃деть на гробь да п҃лачет҃се. і҃сь
же видѣвь к҃ плачеюу҃ся. и при
ш҃ьше и҃ю҃де҃и с нею҃ плачеще се.
въз҃моути же в҃ себѣ и҃ просль
зи се. и҃ ꙗ҃ко не вѣды въпраша
ше г҃де положисте и҃. вѣ же пещь
и камень на неи҃ лежа҃ше. а҃ви
к҃ повелѣ и҃мь камень ѿвалити.
р҃ѣ кмоу сестра оумер҃ш҃а марїа.
г҃и҃ юже с҃мр҃дить. д҃ дн҃и и҃ма҃
мр҃твь. і҃сь же р҃ѣ в҃сакь бо вѣ
роук҃ей въ ме. оум҃реть па
ки ѡ҃живѣ҃. т҃кмо вѣроуи҃ и оу
з҃риши с҃лавоу ѣ҃жию҃. на҃е бо при
доχъ да живими и мр҃тъ҃ми
и҃ма҃ю҃. р҃ѣ же кмоу вѣроую҃
г҃и ꙗ҃ко ты кси χ҃ь сн҃ь ѣ҃жи҃. во
лею въ пл҃ь ѡблак҃се на҃ р҃д҃. да и
соущи҃ къ т҃мѣ вит҃ь свѣ҃. і҃сь
же ѡ҃бразь показа҃к имь. да ѡ
нб҃снаго ѣ҃жи҃и просити к҃сако
го даниі҃. и възкѣ҃ н҃ нб҃о ѡ҃чи
с҃вои и рече. бл҃годароу тѣ ѡ҃ч҃е
ꙗ҃ко в҃сег҃а мене послоушак҃
ши. нь нн҃ѣ҃ наро҃ р҃д҃ рѣχъ пр҃ѣ
стоюцаго. да и си вѣроу и
моу҃ ꙗ҃ко ты ме пос҃ла. Ѻни р҃ѣ
и въз҃пи г҃лмь велик҃мь и҃ р҃ѣ.

Digitized by Google

лазаре гредн вънь авинѣ прѣстꙑ
мь тѣмь гл҃мь мр҃тв'ць вьста.
й повелѣ і҃с҃ь разр҃ѣшити к҃моу
с'везан'нѣ й роу·цѣ й нозѣ к҃го.
наро҃ же пр҃ѣстокѣць виджще
чю҃ дне'ное и в'си ѥдинѣми оу
сты вьза҃ше х'валоу воу҃ гл҃ще.
вь истиноу сн҃ь бжи҃й ѥ҃ сь. й вѣ
роваше вь нь. старꙑ҃й же в'раг'
дн҃аволь. вьз'ва изь с҃рца сьпр҃
тив'нꙑми. ѥ҃ко а҃ще сьй не оу
мр҃ѣ. то в҃ѣ мирь вѣровати вь
нь има҃. тъга сьврав'шесе а҃рхи
ѥрей к'ниж'ници. свѣ҃ творѣа҃
хоу. ѥ҃ко не ѥдиного і҃с҃а оувѣ
ти нь й лазарѣ. зане м'нози
ѥго ра҃ вѣроваше вь х҃а҃. Того
ли ра҃ законооу·чителиѥ҃ вꙑсте
безакон'ници. да на законо
дав'ца вьс'тасте. зане ви йзвѣ҃
из работꙑ кгу҃п҃ьскиѥ҃. й мно
зѣми каз'ньми показа фара
шна. зато ли злꙑ҃й свѣ҃ твори
те ѡ҃ безакон'ници. зане еꙑ҃ сѫ҃
зѣ море прове҃. и вь поу·стꙑни
пр҃ѣпитѣ ѣдию нѣ҃ною. нн҃ѣ
ли ѥго лѣца нарицакши ѡ҃ пр҃ѣ
стоуп'ниче. зане ти мр҃тв'це вь
с'кр҃ѣшакѣть. и йсцѣленнй҃ вса҃
творить. зато ли гл҃ѣши лъжь ѥ҃
ѥгда ти ман'ноу сь нѣ҃сь поу
цаше тъга блг҃ослав'лаше й.
не с'тидиши ли се законо
пр҃ѣс'тоупнꙑй҃ роде кѫ҃рей

Digitized by Google

с'кий в' хвалы мѣсто ковь
ковеши на т'вор'ца с'воего.
ѥгда ти повѣше х'валоу и
чѣ вьзѣти ѥмоу. видеци
мр҃твце вьстав'лающа. слѣ
пиѥ прос'вѣщающа. бѣсы
из'гонеща. болѣзни в'саки
исцѣлающа пришьша спь
ти рода члв҃ча. нь ѡстави
мь йюдейскоѥ везоумиѥ.
л҃арево бл҃говѣриѥ да пох'ва
лимь. л҃арь бы прс҃тмоу дх҃оу
жилище. л҃арь красныи лѣт҃
расль бж҃ий с҃а л҃арь с'тр'до
точ'наи капль прѣмоудр҃с
бж҃иѥ. л҃арь источьникь бл҃г
дѣти дх҃ов'ниѥ. л҃арь неоу
ведающи цвѣ раискаго сада
л҃арь н҃бопар'ны ѡрьль виш'
неѥ прѣмоудро. л҃арь ни
щелюв'ноѥ скровище бж҃ия
приѥтныи. л҃арь в'торыи прѣ
дитеча сѣдещимь вь т'мѣ
и в сѣни с'мр҃тныѣи. лаз҃а
ѣдовѣ силѣ гор'кий пос'ра
м'никь. л҃арь х҃оу слакый
вьз'любленьникь л҃арь
пр'вы прошьраз'никь трн
днѣномоу х҃воу в'скр҃нию. л҃а
рь с'вѣтозар'ны аг҃лмь причѣ
никь. лазарь йюдеѡмь го
р'кий шблиньникь, ѥгоже ви
дѣв'ше народи чет'врѣдне
в'но йз мр҃твыи в'скр҃ша. вѣ

Digitized by Google

роваше вѣи. и чѣ повноую
творецѣ ѥко творцоу своѥ
моу. ѡви ризы свои по пу
ти постилахоу. дроузи же
ветви ѿ древь рѣжоуще.
съ мани ци вьпиѭхоу. вл҃
словень греды въ име гне цр҃ь
йсл҃ь. въ вишни сла и на зе
мли миръ. вл҃вень приш҃ѣ
ѡбновити ѥтво чл҃чскоѥ.
и спти погибшааго ѻса
на въ вишни славимому
ѥ трѣ сосьстѣ҃ коуп҃но ѡ
цоу и сноу и стмоу дхоу нн·:·

Digitized by Google

II.

Поученіе въ недѣлю цвѣтную.

(См. выше, 14, л. 230).

И это слово встрѣчается съ двумя, нѣсколько расходящимися началами. Съ началомъ какъ въ нашей рукописи оно находится:

1) Въ *Сборникѣ* XIV в. библ. Троицко-Серг. Лавры № 39 (2021) л. 55. Тутъ одно начало. Въ этомъ-же сборникѣ находится и слово о блудн. сынѣ (3) л. 1, и въ нед. сыропуст. (5) л. 55, и похв. прор. Иліи л. 181.

2) Въ *Измарагдѣ* XVI в. той-же библ. № 204 (1026) л. 287. Въ немъ же и слово на пасху (20) л. 289.

3) Въ *Синаксарѣ* съ поученіями въ праздники тріоди XV — XVI в. тойже библ. № 404 (315) л. 44. Тутъ-же и слова на пасху (20 и 22) л. 68 и 73 и на пятидесятницу (29) л. 118.

4) Въ *Прологѣ* 1562 года той-же библ. № 724 (1735) л. 584. Изъ нашихъ словъ тутъ три: на пасху (20) л. 590, на вознесеніе (26) л. 606, и на пятидесятницу (29) л. 611.

5) Въ *Сборникѣ* XVI в. той же библ. № 787 (1907) л. 23. *См. выше* I 8.

6) Въ Сборникѣ словъ XV в. Румянц. Музея № 406: «л. 201. Етожѣ дн҃ь повѣченіе ѡ постѣ и ѡ четверодн҃евнѣ лазари». *См. выше I 9.*

Нѣсколько иное начало находимъ:

Въ *Сборникѣ* словъ Синодальной Библ. № 231 (220) *См. выше I 11.* «Л. 206. н҃. Е нѣю цвѣт҃нꙋю на вхо҃де во і҃ер҃лим г҃а нашего і҃с҃а х҃а поꙋченіе і҃ѡа́н҃на златоꙋ́стаго҃. Нач. Іа́кожѣ пѣчи́нꙋ мора постнаго времени прендо́хомъ. Краткое, простое слово, д. б. русское».

Digitized by Google

8) Въ *Златоустѣ* Тверск. Музея № 29 (3100). *См. выше I 18.* «Л. 197 об. К нѣ цѣ, в'хо во іер̃лмъ на стр̃ть ко̀лнв̀ю, г̀а нш̃его і̃с х̃а, пооучніе іѡа̀на златоу̀стаго, гл̃ бл̃гви ѡ̃». Съ примѣчаніемъ автора описанія «Вѣроятно, русское».

9) Въ *Златоустѣ* собранія Ундольскаго № 533. л. 153. *См. выше I 15.*

10) Въ *Измарагдѣ* того же собранія № 543 л. 93. *См. выше I 17.*

11) Въ *Златоустѣ* Троицко-Серг. Лавры № 144 (1906) *См. выше I 13.*

12) Въ *Златоустѣ* той же библіот. № 142. л. 152. *См. выше I 14.*

13) Въ *Сборникѣ* библіот. Общества Люб. Древн. Письм. CLXXXV (5461) *См. выше I, 10.* «Л. 236. В пон̃е стр̃тное нѣли на оутрени сло̀ іѡа̀ злаа̀устаго. Нач. Ѩко во пучинѣ моря».

14) *Въ Сборникѣ* XVII в. той же библіотеки № CCXXXIV (5129,—II томъ опис.): «л. 80. В нѣ цѣ̀ную вхо̀ въ і̃ерл̀и на стр̀а̀ ко̀нвю г̀а нш̃ега. і̃с х̃а, пов̀ченіе іѡа̀ злаа̀устаго. бл̃гослови ѡ̃ Нач. Ѩкоже пѣ̀чина моря постное вр̀ѣмя прендохо̀. Славянскій текстъ въ Златоустникѣ л. 162 об.—164 об. Отличіи отъ изданія нѣтъ». Въ немъ еще два слова нашей рукоп.: въ нед. мясоп. (4) л. 5, и о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 43.

Изъ этихъ указаній видно, что это слово во всѣхъ рукописяхъ, за исключеніемъ одной (6), приписывается Златоусту, и что оно такъ и напечатано въ Златоустникѣ. Предположенія же Горскаго—Невоструева и М. Сперанскаго, что оно не Златоустово, вѣрны, а что оно именно Климентово можно убѣдиться на основаніи слѣдующаго:

1) Оно совокупнымъ своимъ составомъ и содержаніемъ очень напоминаетъ извѣстныя слова Климентова.

2) Изъ 14 рукописей оно находится въ 9 вмѣстѣ съ предыдущимъ словомъ (5—13), въ 3 съ другими словами Климента (2—4) и только въ 2 безъ словъ Климента (1 и 14).

Digitized by Google

3) Оно не что иное какъ прямое продолженіе предыдущаго слова, на которое въ немъ и ссылки есть:

стрк. 7: ѡ чюдесь гнїхъ на чюдеса днє́ наша прѣндѣмь.... є́чера во лаз҃ревомь въстанїємь оудивѣ́ше се.... дн҃ь же нез҃ловивши младе́нци с҃ вѣтвьми тог҃ х҃а срѣтаютъ...

I стрк. 135:	здѣсь стрк. 35:
тьга҃ съвраѣ́ше архиєреи и кнїжници. сѣ҃ творѣхоу. ꙗко не єдиного і҃са оубити нь и Лазарѣ. зане мнози кго ра҃ вѣроваше въ х҃а.	є́чера безаконни людиє въ сла҃вы мѣсто завистию кти быше сѣ҃ творѣахоу оубити кго. и не т҃кѡ того самого нь и лаз҃рѣ. понеже мнози кго ра҃ вѣроваше въ нь.

такое-же мѣсто встрѣчаемъ и въ III словѣ стрк. 95: ѡни же завию т҃кою ѡдр҃жми соуще сѣ҃ т҃ворѣшхоу оубит҃и кго. ꙗко да не т҃ко і҃са оубиють єдиного нь и лазарѣ зане мнози кго ра҃ вѣровахову въ нь.

4) Тожественныя мѣста изъ другихъ словъ:

здѣсь стрк. 16.	I стр. 196:
... въпиюще и гл҃юще бл҃вень греды въ име гн҃е бь г҃ь ꙗви се намь.	...въпиахоу. блг҃с҃ловень греды въ име гн҃е цр҃ь исл҃ь
тоже въ стрк. 49.	III 46:
	...въпиахоу кмоу ѡсан҃на въ виш҃ни бл҃вень греды цр҃ь исл҃ь въ име гн҃е
	III 68:
	... и глще осан҃на в҃ виш҃нихъ бл҃вень греды въ име гн҃е бь г҃ь ꙗви се на҃.

Digitized by Google

тоже стрк. 109, 156, 248. и Похв. Зах. 29.

здѣсь стрк. 18:

изр҃ци швѣ ѡ прр҃че и рци намь. К҃то сьи і҃е греды въ име гн҃е.

III стрк. 151:

изыас҃ни же оу҃во и рци намь ѡ пр҃роче. к҃то сьи кесть гредь и ѡ коу҃.

20:

не с҃лишиши ли пр҃рка исаию ѡ нем҃ въпиюща и гл҃ща: се дв҃ица въ чр҃вѣ приемл҃е и родитъ сн҃а и нарекоут҃ъ име емоу ем҃маноуилъ. еже е сказаемо с нами б҃ь

III 80:

якоже р҃е исаиа ѡ немь се дв҃ица въ чр҃вѣ приемлетъ и роди сн҃а и нарекоу҃ име емоу ем҃маноуиль. еже і҃е сказаемое с нами б҃ь.

Похв. Зах. стр. 29:

и пакъı тоже҃ исаиа р҃е се дваш въ чревѣ приметъ и родитъ сн҃а и нарекутъ.....

28:

тыи і҃е рождеи се изь ѡц҃а безь мт҃ре пр҃ежде вѣкъ и паки ѡ дни пр҃тие безь ѡц҃а на земли.

Похв. Iов. Крест. 391:

того р҃ество і҃е невьз҃можно оумоу члв҃чю изьрещи. еже имать пр҃вѣчное в҃ мт҃ре изь ѡца на нб҃си. в҃торое же на҃ дѣл҃ма пришьствие на земли безь ѡца ѡ дѣви пр҃тие.

тоже и стр. 390.

31:

сь і҃е вскр҃ивы л҃ары в҃чера. че-

III 19.

в҃чера во г҃ь нш҃ь іоуд҃ъ

тири дни юже имоуща въ гробѣ. | четвръдненаго лазрѣ мртвеца вскри.

тоже и стр. 41.

43: | Похв. Кл. 72:

довровонними цвѣци | цвѣтцы добровонными.

См. ниже параллели и изъ другихъ словъ.

Въ нѣ цѣ пооученик Ѡчѣ вл·:·

Братиѥ прѣплоуѣше ѥко мо
рскоуѭ поучиноу поноиѥ се те
чениѥ желаѥмаго пристани
ца зреще. повигъ вещьши
приймѣмь. сынъ лѣноны
Ѡтрѣше Ѡ себе и Ѡ чюдесь гни
хъ на чюдеса днѣнаи прѣйдѣ
мь. наставлшѥми гмь ши
мь вмь. ечера бо лазревомь въ
станиѥмь оудивлше се. съ ма
рдою и маріею. почѣноую хва
лоу ѥко вльцѣ припающе при
несѣмь ѥмоу. днь же незлоби
ви младенцн. сѣ вѣтвьми тоу
ха срѣтаютъ. въпиюще и глю
ще блвень гредыи въ име гнѣ въ
гь ѥки се намь. изрцн ѥвѣ
ѡ прчѣ и рци намь. кто сьи
ѥ гредыи въ име гнѣ. идѣ не слн
шиши ли прка йсаіѭ ѡ нем
въпиюща и глща. се дваи въ
чрѣвѣ приѥмлѣ и родить сна.
и нарекоутъ име ѥмоу ем ма
ноуиль. ежде ѥ сказаѥмо с нами бъ. т

Digitized by Google

ѥ̑ сьшьль сь нб̑сь на̑ ра̑. и ѡ̑бь
ницаль волею̑. да ми нище
тою̑ ѥ̑го ѡ̑бт̑им̑ се. тьи ѥ̑ ро
жей се йзь ѡ̑ц̑а без мт̑ре пр̑ѣже
вк̑ь. й паки ѳ дв̑и пр̑ѣтиѥ̑ бе
зь ѡ̑ц̑а на зем̑ли. сь ѥ̑ вскр̑и
вы ла̑рь в̑чера четири дн̑и ю
же ймоуциа вь г̑робѣ. сьи ѥ̑ при
шьды вь йме гн̑е. на него же
вѣчера безаконьни йюдейѥ̑ вь
сл̑авы мѣсто завис̑тию̑ ѥ̑ти
вѣше. свѣ̑ творѣ̑хоу оубн
ти ѥ̑го. й не т̑ко̑ того самого нь
и ла̑рѣ. понеже м̑нози ѥ̑го ра̑
вѣроваше вь нь йсповѣда
юще ѥ̑го ба̑ жива. томоу же
дн̑ь зем̑ли радости йспьнь
шн се. доб̑ровон̑ними цвѣщи
поу̑ постилаѥ̑ть. и члв̑ки на
рад̑о̑ сьзиваѥ̑ть. вѣт̑виѥ̑ до
бросан̑аго маслиниѥ̑ приго̑
вав̑ши. вѣрниѥ̑ ср̑ц̑а х̑вала
ми йс̑плньнающи. пѣми
вьс̑пѣти. блв̑нь гредыи вь й
ме гн̑е х̑ь ц̑рь̑ и бь̑ ншь̑. блв̑е
нь гредыи на см̑рть[1]) и разь
дроушити ц̑р̑тво ѧдово. и
йзводити п̑лѣн̑ники др̑жи
миѥ̑ ѳ пр̑ваго ѧдама. вь прѣ
йспонихь зем̑ли. того ради
повизаѥ̑т се нл стр̑ть вол̑ниѥ̑

1) стр̑ть?

Digitized by Google

крⷭтомь хоте проньзити сⷣце
мⷭтелю. и ѡживити оумр҃ше
того во крⷭта да намь ѡроужиⷦ
на противе҃ниⷦ враги да тⷮ
мь зⷭнаменаѭще се и льсть кⷭ
е҃соу҃ разоримь дрⷮвомь во бⷮ
хомь нсⷭпали йс породы. дрⷮ
вом҃же крⷭтиⷦмь вьзⷭводⷭ ни
паки хⷭь вь прⷭвоⷦ мⷮсто тⷮ
м҃же гⷣмь вⷭвень греди выме
гⷭне. бⷭь гⷭь на стⷭрти вол҃ниⷦ.
тⷮми во стⷭртми е҃си вⷮроую
щей сⷭпоут҃ сее. ѡ хⷭс҃ⷮ ісⷭ҃ⷮ гⷭи҃ на
шимь. ѥмоуже ѥ҃ сла҃ в҃ вки·:·

III.

Второе слово въ недѣлю цвѣтную.

(См. выше 15, л. 231 а).

Это слово уже несомнѣнно Климентово, и если высказанное предположеніе вѣрно, что предыдущее слово также его, то мы имѣемъ интересный фактъ, что Климентъ писалъ не одно, а два или больше словъ, на одни и тѣже праздники; тоже самое можно сказать, какъ увидимъ, и относительно словъ на пасху. Это слово — второе, въ которомъ Климентъ называется епископомъ величскимъ. Безъ имени Климента или со именемъ Іоанна Златоустаго мнѣ оно встрѣтилось въ слѣдующихъ рукописяхъ:

1) Въ *Сборникѣ* словъ Библ. Серб. Корол. Академіи Наукъ № 86 (19) л. 86 б. *См. выше I 2.* Въ изданіи ниже подведены варіанты по этой рукописи.

2) Въ *Златоструѣ* Петр. Публ. Библіотеки *См. выше I 1.* «Л. 104. Сло сто Іоана Златоустаго на цвѣтоносьнꙋю нѣлю».

3) Въ цвѣтной тріоди Хлудовскаго собранія № 135. *См. выше I 3.* «Л. 87 об. Слово на цвѣтоносныж нѣль».

4) Въ *Сборникѣ* словъ XVII в. того же собранія № 170: «Л. 118. слово є нѣлю вербъноую, глава кд.» Въ той же рукописи и слова на вел. суботу (19) л. 167, и на пятидесятницу (28) л. 26.

5) Въ *Златоустѣ* 1620 г. собранія Ундольскаго № 537. «Л. 513 об. Въ нед. цвѣтную. слово І. Злат.—поученіе на ползу послушающимъ христіяномъ». Въ немъ-же и слово на благовѣщеніе (10) л. 547.

Digitized by Google

В нѣ цвѣ сло сто кл
мен та кпа велич скаго. ѡ
с рѣтени хвѣ ѡ млан ць. влк·:· [1])

Дн сьзиваѥт ни в ратиѥ свѣ
тозар ны павьль [2]) ап. на ра
до ахе ноую. велегласно в пиѥ
й гл. рауйте се ѡ ги всег да [3])
й паки [4]) рауйте се. с мот ренниѥ
вжиѥ сѣ [5]) в сѣмь члвкомь разоу
мно да боудеть· гь б лизь да
нн ѡ чесом же не п цѣте се. нь
понав лающіѥ пмь [6]) и [6]) добри
ми дѣлеси. дн дне моуж ски
прѣпоиса ше чрѣсла с вой вь
зар жаниѥмь. ѥко нез ловни [7])
дѣти. по ахѣнихъ вещѣ послѣ
доуймь [8]). и ѡ чюсь кь вол шим
чюсемь т цно повижим се.
в чера бо гь нш і соу хъ чет крѣ
дненаго лар мр твца в скри [9]).
бл говѣр ны дше чюси [10]) вьз весе
ли. а зловѣр на й законопрѣ
стоуп на с бора жидов ска ѡбли
чаѥтъ разарѣѥ [11]). с войми ймь
дѣт ми прр ство дво сьвр шаю
ще [12]). ѥкоже рѣ йзь оусть младе
нч [13]) й сьсоуцій с вр шиль ѥси х
валоу. врагь твой ра разроу
шиши ты [14]) врага и мьника. сн

---

1) На цвѣтоносноую нь, слово. влки шѵе. 2) нѣтъ 3) выше вьсегда.
4) паки рекоу. 5) се вжѥ. 6) нѣтъ. 7) незловѣнымь. 8) вьсѣ-
доумь. 9) мрътвца вьскрѣшь лазары. 10) чюдеси дше. 11) жидовь-
ска шьмчав тыѥ имь раз. 12) съвршае. 13) младѣнець. 14) нѣтъ.

Digitized by Google

рѣчь дїаволя. тъ бо к̑ врагъ
чести нш̑ей й прижврѣт'
ники пагоубѣ [1]). ѥ́иже плъти
м'нѣщѣ сѣдолѣвь [1]) тою же
попрань с'мѣхоу зримь к̑.
вьз'вльк' во пл̑ть на се г̑ь [2]) нш̑ь
іс х̑ь [3]). смѣренїемь с'оймь.
м'ного клоучав'ноую главоу ѥ́
го сътрь. й кор̑й йспровр'же к̑
рй̑ [3]) же [3]) гл̑ю [3]) др'жимїѥ́ ймь дш̑е
въ ад̑ѣ. заклепи ѥ́го й верѣй.
развр'гь ѡвластию [4]). четѣ
рѣдн̑ѣнаго мр̑твца вскри ла̑
рѣ [5]). ѥ́юже радо́ю йсплънь
ше се бг̑очтивиѥ́ дѣти. с'ва
йѥ́мь пр̑ѣтекоуще вьпиѭхоу
ѥ́моу [6]) ѡсан'на въ вш'нй в̑ше
нь гредый цр̑ь йслв̑ь въ име г̑не [7])
пот'рсе же се в̑ь гра̑ гл̑е. К'то сь
й [8]) к̑ гредый въ име г̑не й ѡ коу. к'
то ли к̑ цр̑ь йсл̑вь. Тол'ма же [9]) вѣ
хоу завис'тию ѡмрачени. в̑а
по в'се дн̑и ч'тоуще. въ законѣ
й въ пр̑рцѣхъ. ѡ приходѣ ѥ́го
пл̑тиѣмь и́же на̑ ра̑ [10]) сѣдѣвш̑а.
и видеще ѥ́го [11]). по ср̑ѣ нхъ чю̑са
твореща. ти не прикѣмахоу [12])
ѥ́го. слѣпиѥ́ видеще прос'вѣ
щающающа [13]) (!). й [14]) недоуж'ниѥ́

---

1) погибѣлан и нѣжи плъти мнѣ се прѣдолѣвь. 2) бо ю на се г̑ь б̑ь. 3) нѣтъ.
4) власти равевгъ. 5) четврѣдн̑ѣна сущи мрътвца лазаря вскрѣси
6) ѥ́моу вьпиѭхоу 7) въ име г̑не цр̑ь нсрлвь. 8) кто оубѣ сь.
9) бо 10) дѣльма 11) и. 12) приимахоу. 13) просвѣщающа видеще.
14) нѣтъ.

Digitized by Google

йсцѣлающа. вѣси [1]) йзгоне
ща [1]) мр҃твце [2]) в'скр҃шающа. па҆
же й [3]) четв'рѣдн҃наго ла҆рѣ вн
деще вьстав'лена. гл҃хоу кт҃
сьи к҃. нхже своѝ чеда шбли
чаа҆хоу. вг҃зарнима ѡчима
65 виделе [4]) ѥго. ѩко на хероувн
мѣ сѣдеща на жр҃твѣтн ѡ
с'ли. вьпиа҆хоу к҃моу с' вайѝ
мь пр҃ѣтекоуще й [5]) гл҃ще.
Осан'на в' виш'нихъ вл҃вень гре
70 дыи вь и҃ме гн҃е бг҃ъ гл҃ѩи се на҆
мир' на зем'ли й сла҆ вь вишн҃н.
шви же ѡ наро҆. ризи своѝ по
стилаахоу по поути. а҆ дроу
зи ѡ дрѣвь [6]) ломеще. поуть кра
75 шахоу пр҃ѣ нимь. ѡви оубо и҃ [7])
гл҃ахоу ѩко пр҃ркь сь [8]) прииде вь
и҃ме гн҃е. а҆ дроузи рѣше си з'на
менийѝ нѣсоу҆ пр҃рча [9]). нь бг҃ъ ѩви
се вь чл҃вѣчь ѡвра҆ вьмѣс'ти
80 вь своѥ бж҃тво. ѩкоже р҃ѣ йса
йи ѡ немь Ge дв҃ай вь чр҃вѣ
приѝмлеть [10]) й роди сн҃ь й наре
коу҆ и҃ме ѥмоу ѥм'маноуиль.
ѥже к҃ сказаѥмоѥ с нами бг҃ъ.
85 й паки тьже бг҃ъ на земли ѩви
и сь чл҃вки поживе. тьи к҃. вь
йстиноу гредь вь [11]) и҃ме гн҃е. ѡ
сан'на сн҃оу дв҃ь [12]). пристоуп'ль

---

1) нѣтъ. 2) мрьтвыѥ. 3) паче же сего. 4) прозрѣще. 5) прѣдитекоуще ѥмоу и 6) кѣтѣнѥ ѡ дрѣва. 7) нѣтъ. 8) нѣтъ. 9) дроузи гласахоу ни знамѣнии суть пр҃рочьска. 10) приимѣть. 11) гредь вь истиноу вл҃вень вь. 12) двоу.

Digitized by Google

ше же к' немоу архиєрей рѣше.
не слышиши ли ч'то гл҃ютъ.
и҃нѣ[1]) ли[1]) ти[1]) теш'ко[1]). ꙗко[1]) бо҃у[1]) сла
вимоу[1]) и҃мий[1]) ѡн'же рѣ҃ и҃ сли
шоу. нь ѡ҃бачє а҃ще сий оумл'
чю҃. то камєнию҃ вьзьпи
ти[2]) има҃. ѡ҃ни же заб҃ию тѣ҃
кою ѡ҃др'жими соуще. сѣ҃
т'ворѣ҃хоу оубіи҃тє[2 3]) є҃го. ꙗко
да не т҃ко г҃са оубиютъ є҃диного[4])
нь й лазарѣ. зане мнози є҃го
ра҃ и҃ровахоу[5]) вьнь й сло҃ слов'ли
хоу й вь сл҃ѣ є҃го и҃доуще. ѡ҃вь
цоую҃ хвалоу с' младен'ци вьз҃а
юще є҃моу[6]) ꙗко бо҃у и цр҃ю весь
мр҃тномоу[7]). т҃ѣм' же и мы ера
тиє҃. стариє҃ н'раки и ѡ҃ничаі҃
ѡ҃вр'г'ше[8]). незлобиві҃ мл҃анец'
хвалоу вьс'приймѣть. и с пр҃ро
комь дв҃домь ѡ҃б'цоую҃ п҃ѣ вьс'
поимь[9]) рекоуше. бл҃вень грѣ҃й в'
име г҃не бг҃ гл҃ѣ и҃ꙁы се намь. не
сль во ни а҃гл҃ь при҃ сп҃ти на҃. нь
самь пр҃вѣч'ный сн҃ь бжий. си
й вь а҃дрѣх' ѡчи҃ нераз'дѣл'но пр҃і҃
но. сни҃ к намь пл҃ь прие҃мь.
весѣмен'но ѡ дв҃и пр҃тыє҃. п҃
чивайі҃ на рамоу хероувимоу[10])
ѥиноу. и҃ны же ꙗко на пр҃ѣст҃
лѣ ѡ҃ньнѣ на жр҃ѣвети ѡсли[11])

---

1) нѣтъ. 2) вьзоуѧти. 3) ѡ оубиствѣ. 4) ѥдиного оубіютъ.
5) и҃ровааше. 6) вьздающе ємоу сь дѣтми 7) весьмрьтноу. 8) Ѳерьгоуще.
9) вьзоуимь. 10) хероувима. 11) ѡшли.

Digitized by Google

йѣздить. нечтоти скоѕ'кнѣ.
хоте шчтити рода земльнаѻ [1]).
й свр'шаѣ прр̃ченнй прр̃кь дре
ѹ̃ле. рѣ̃ бо захарнй ш̃ немь [2]). раѹ̃
й се дѣци снйнѣ. проповѣ
жь [3]) д'ци йерл̃нмова. се [4]) цр̃ь т
вои гре̃т'ти сѣде на армницѣ
й жр̃ѣв'ци [5]) младѣ. Оле стра
ш'на тайна. Оле прѣдив'ниѣ
вещи. цр̃ь цр̃мь и г̃ь гдт̃воѹ
ющимь. страшьнь сы весп̃ль
нѣмь силамь. й всѣмь ней
зьгл̃ан'нь бжтвомь. вь коли
ко с'мѣрениѣ и кротость прйе
ймѣѣ прѣс'толь нероѹкотѣ
рены страшный й живетьный.
четвороз̃рани и шестокрили
херовимн и серафимн. й на
тѣхъ виноѹ славимь непрѣ
стан'но. трс̃тими гласи. т' [6])
н̃на йко про̃ чл̃вкь на жр̃ѣве
ти шсли [7]) ѣзнть. поч'то поне
же чл̃вкь йспаде цр̃скаго сана.
приложи се с'котѣхъ нес'мись'
нихъ й оуп̃обн се ймь. дѣли
ск̃онимн [8]). да того ра̃ приде к'
волещимь ера̃. кь пл'н'ниѣ
мь с'воводитель. кь шмраче
н'нимь грѣхи прос'вѣтитѣ.
кь сѣдещимь вь т'мѣ й [9]) сѣни [9])
смр̃тнѣи [9]) сл̃нце правѣноѣ.

1) Ш нач. ск. земльна 2) пророчнаы древлнв прр̃кы сн творнть. рече бо захарнемь. 3) проповѣдан. 4) себо. 5) црьминцѣ и жр̃ѣвети. 6) тр̃стымь гласомь и нѣш. 7) шли. 8) скотъскымн. 9) нѣтъ.

Digitized by Google

николиже не заходѧ. къ мр'
тѣмѣ живо͂ вѣч'ни. пас'ти
рь йстин'ни а не и̅тель. оу
пас'ти хоте й ѡвратити. не
исѣ̅ т'кмо нь й все кѣзыки за
влоужшеѥ̀ прѣльстию̆. т
го ра̅ прр̅ка прозр'ре рѣ̅. вѣре
нь гради въ йме гн̅е. йзый
с'нн же оуво й рци намь [1]) ѡ пр̅
роче. К'то сьи кесть гредый [2]) й
ѡ коу̅. пр'ви оуво рѣ̅ [3]) страшь
схо̅ его. ничим' же ѡвѣть
ни изрѣнь [4]). йже съ нб̅ь сло̅ съ [5])
вез'начельно й прѣвѣч'но. вѣ̅ .
ѡ ба̅ свѣть ѡ свѣта. реки [6]) д
реўле ѥ̆ко ѡ плода чрѣва т'
воѥго посажў на прѣстолѣ
твоѥ̆мь. й въ цр̅стѣ ти за
стоупити й йсправити [7]) ѥ̆.
соудомь й правиною [8]). ѡ селѣ
и в к'ки. О том' во рѣ̅ йсайӑ
йзидеть жезль йс корене йѥ̆се
ѡва. и цѣ̅ѣ ѡ корене [9]) йзидѣ̅.
тьи ѥ̆ гредый въ име гн̅е. вы̆ [10]) сы̆
въ йме вжи̅ѥ̆. сн̅ь въ йме ѡч̅е.
вѣ̅вень гредый въ йме гн̅е. вѣ̅ на
дйӑвола цр̅ь на и̅тель. раѕрѣ
шить [11]) в'рага й мьника. бра̅
ти ѧ мьника пагоубѣ̅. Въ
йспрь агл̅скимн силами сла

---

1) оукѡ нама и нарьци мѣ̅. 2) гредый въ нме. 3) сетьн. 4) никымь
же не имѣть и неизречень. 5) сы. 6) рекыми. 7) исправить и и за-
стоупить. 8) правдою. 9) ѡ него 10) ѥ̆ь 11) разроушити.

Digitized by Google

вимь [1]). а низоу с' маден'ци ва
йѣмь [2]) вьс'хвалимѣмь. Тѣ
мь оубо й мы братиѣ младе
н'цемь оупобѣ сѧ. в'соу [3]) зл҃
боу Фриноу к'ше Ф себе. нез
лобиви рѣ [4]) й прави прилѣпл҃ѣ
хоу се м'нѣ. приближим'се
оубо добродѣтѣльми къ
бо҃у чтеце се дн҃е (=днь) дн҃е. Го
мь й мл҃тынею [5]). по҃ бо д҃ш҃ѣ
й тѣло чтитъ [6]). а мл҃тини
вьпер'ши [7]) оумь на н҃бо вьзь
носитъ. й виш'нимь сила҃
ѫбьц'ника [8]) ствараѥтъ.
мл҃тина й по҃ добра посов'
ника [9]) ѥста. на против'наго
вѣса. тѣма оубо вь ѫроуж'
ше по҃виг'ним' се [10]) тьц'но. вь что
тѣ прѣбикающе [11]). прѣпрово
дити сиѣ дн҃и по҃ниѣ [12]). аще ли [13])
к'то волѣзни ра҃ Фпаде [14]) начетъ
ка. йли лѣно҃ю ѫдр'жимь.
й сластолюбиѣмь раслав'ли
ѣ се [15]). не вьс'хотѣ вънити вь
чтот'ное поценииѣ нь чрѣ
в'ним' се лакомьст'комь вь
давь Фпаде ѫславѣвь [16]). т҃
понѣ н҃на сь в'сею крѣпо҃ю
по҃виг҃ь с'вой т'цно [17]) ѥви. мл҃ѣ се

---

1) славима. 2) младѣнцы съ нанемь. 3) оубо младѣнцемь и мы братие подобим'се всакоу. 4) ко рече. 5) мл҃итвою. 6) чтитъ. 7) мл҃стыни вьпѣрнеши. 8) съвѣщини. 9) помощника. 10) се оубо. 11) нѣтъ. 12) постьныѣ дн҃и. 13) аще же. 14) Фпадетъ. 15) шелаѥнт се. 16) чрѣнымь ласкрьдьемь се вьдавь шелавѣ. 17) тѣшьнь.

Digitized by Google

оуповѣнти се аг҃ча҃ найтѣмь дѣ
лателемь вь винограда҃. да прий
мѣ рак'ноую[1]) мьзду҃. й стр҃тмь
хѣомь полонити се до҃ини воу
демь[2]). тѣмь не ѡслабѣймь
братиѣ[3]). нь с'кроуш'ше сѧ сѣа[4]).
сь оумл҃ениѣмь припадѣмь
кь милосрдиѭ вжиѭ. иѣ во влг҃ь.
й дльготр'пѣливь й кротокь.
каѣй се ѡ злобахь н҃шихь. не
хощет' бо смр҃ти грѣш'нико҃.
нь покаѧнише нш҃е жѣть. не
хоте да[5]) к'то ѡ҃ на погиб'нет'
да[6]) в'си покаѧниѣмь ѡ҃чтив'
ше се к' немоу паки да[7]) вьз'вра
тим' се. не поносит' бо йстин'ни
мь по҃никомь пр'вы[8]) грѣховь
на сла҃но приемлеть по҃двигь
ихь. в'лиз во ѥ҃ скроушен'нихь
ср҃цемь. роуцѣ прострьтѣ д'
р'же. ѡп'хоупаѣ[9]) йстин'ниѣ
ѥго по҃ники. с'пѣхь любе по҃ви
ж'никь пр'вѣи й вторѣи й посл҃ѣ
нихь. замоудѣниа[10]) же и по҃ви
га. поро҃ниѣ дври ѡверьзь. вь
хожениѣ н҃шго жѣть[11]). тѣм'
же чѣда вьз'люб'лен'наѣ. сице
во члвколюбиѣ вжиѣ слыш8
ше. до колѣ в' лѣности грѣ
хов'нѣи прѣбывайѣте. й ѣ

---

1) съ прьсыми рькоу. 2) достоинь вождѣть. 3) wслабѣнѣте брат҃и.
4) нѣтъ. 5) грѣшьникоу нь нш҃е спѣшие жѣть. ни хощеть ѡѡ да. 6) нь да.
7) нѣтъ. 8) w прьсыхь 9) и wьхоупае 10) закьснѣьшихь.
11) жды.

Digitized by Google

ко ѡбоумрѣни самохотиѣ.
аншаи̑ се мт̑ти ѥ҃жиѣ. на по
нѣ ѿ селѣ ѣьс'прѣнѣте. пон'
ѿ селѣ оупоудим' се къ зап
ѣ҃демь ѥ҃жѣ҃мь. и ѣ҃рои̑
оукраш'ше се доброплѡнии̑
ѣѣт'ѣи ѣьзм'ше. на срѣте
нии̑ ѥ҃моу т'цѣмь[1]). ѥдино
гл҃но ѥ҃моу х'ѣалоу ѣ҃зающе и
ѣлиюще. бл҃ѣнь[2]) гредꙑ ѣь и
ме гн҃е бѣ гѣ ѥ҃жи се нама пн҃а
хоте прити ѣь славѣ ѥ҃жа
с'воѥ҃го. соудн жнвимь и мр'
т'вимь. бл҃ѣнь гредꙑ во име
гн҃е с'лавнмꙑ[3]) прн҃ю сь ѡц҃ѥ҃мь
и ст҃мь дх҃мь. нн҃ѣ и прн҃ню и ѣ҃.

1) потѣцѣмь. 2) хѣалоу ѥмоу ѣьсилающе ѣ҃жнѣ. 3) и славнмь.

Digitized by Google

IV.

Слово на велики четвертокъ.

(См. выше 17, л. 264 б.).

Это рѣдкое слово мнѣ удалось отыскать только въ одной рукописи, именно въ Измарагдѣ собранія Ундольскаго № 543. *См. выше I 17.* «Л. 156. Во вторн. страстн., І. Злат. «слово учително».

Что это слово тоже принадлежитъ Клименту, легко убѣдится не только на основаніи полнаго сходства его съ другими словами, но и изъ слѣдующихъ одинаковыхъ мѣстъ изъ другихъ словъ.

стр. 22:	на преображ. 16.
...на и тѣми чюси не могоше оумекьчити се камѣносрьчнии жидове	многымъ бо чюдесьмъ ѡ него не имахоу. вѣры каманосрдчьное плема жидовскоѥ.
31:	III 55:
...иже творѣше по сръ̑ѣ ихъ слѣпие просвѣщаѥ. вѣсы изгоне. прокажѣныѥ чистиаѥ. всакиѥ волѣзни исцѣлиѥ. мр̑твыѥ вскр̑шаѥ	и видеще ѥго. по сръ̑ѣ ихъ чюса твореша. ти не прикмахоу ѥго. слѣпие видеще просвѣшающа. и недоужние исцѣлающа. вѣсы изгонеща мр̑твце вскр̑шающа.
	I. 160:
	видещи мр̑твце въставлающа. вѣсы изгонеща. волѣзни всакиѥ исцѣлающа

Digitized by Google

38:

...въ нищетьноую и тлѣ'ноую плъть на̂ ра̂ шв'лѣщи се

Похв. I. Крест. 388:

иже на̂ дѣл'ма въ нищет'ноу сию плъть сьш̂ь.

I. 111:

волею въ пл̂ь шблък' се на̂ ра̂

V 22:

сн̂и к' намь и въ пл̂ь швлѣче̂.

51:

на соудищи поставл'аютъ и ако прос'та чл̄ка

III 138:

т' нн̄а ако про̂ чл̄къ на жр̂бе·ти ис'ли из̂ить.

Похв. I. Крест. 389:

оузрѣвъ ако проста чл̄ка.
...приходе на воды ако прость чл̄къ.

60:

...не хоте см̄рти грѣш'никомь. нь швращенига и покаганига.

III 218:

не хоцет' бо см̄рти грѣш'ник̂ къ покаганнюе нн̄ше жет̂ь.

95:

нь понѣ ѿ селѣ выс'тегнѣм' се ѿ зла.

Поуч. на пам. апост. 6.

понѣ ѿ селѣ... нъ въстягноуцеся ѿ прѣльсти мира сего.

Digitized by Google

103:

и на рⷭ оувѣ҃ыхъ въ таково с'мѣ-
рение приде.

III 131:

въ колико с'мѣрение и кротость
пр҃не.

103:

и на҃ рⷭ оувѣ҃ыхъ въ таково с'мѣ-
рение приде алчень бивъ и же-
день нагъ и странень да би по-
нѣ҃ тѣма ны привель нашими
роуками хоте накрамити се и
wдѣѣти и приѣть бити. тѣ'мже
вратие възирающе на ницаго.
въз'рима ико на самого х҃а.....

Поуч. на Преображ. 17.

и васъ ради въплътихъсѧ и
алчьнъ и жадьнъ въихъ и нагъ
жадаи вашего спн҃ениа да ва-
шею пищею вѣчнаго насъщию
въ брашна и въ хоудъіа мѣ-
сто ризъ юже подасте ницѣ-
моу нетлѣньною одежею обла-
коу въ. си же слъишасте бра҃е.
не wтмгтите ср҃ца вашихъ,
Къ маломщиным҃ъ, не тѣмъ
во дакмъ нъ самомоу х҃оу бо҃у
нашемѹ....

·:·Слово на стр҃ти гн҃е. о҃чⷱ бл҃·:·

Дн҃е бр҃е҃ слышасте к҃оу҃листа.
стр҃ти х҃ы йсчитающа. ѥже
по҃ѥть на҃ рⷭ. твореца й бⷭ нш҃ь.
да како ср҃це не въс'трепещеть.
таковы стр҃ти слыше ба҃ прие҃
млюща. за многоѥ чл҃коолю
вие҃. йли к'то не оужа҃нет'се сли
ше такова страшна чю҃са. ѥ҃
гоже сл҃нце вивъ распинаѥма
свѣ҃ с'вой въ т'моу прѣложи. и
лоуна не трѣпещи таковы зр҃
ти въ кръвь прѣложи се земл҃

съ страхомъ трес҃ше се по҃
визаxоу се всач҃ска каме
ний҆ распаде се. црк҃ви же ѩко
нев҃ста хр҃ва. с҃тованиѥ и҆
влад҃оци и҆ разр҃а ѿпоноу с҃коѭ
на дв҃оѥ. гровн҃ ѿкрьзоше се.
почив҃шаѧ т҃лесса с҃тыхъ и҆
с҃поуцаxоу. на в҃роу и҆ на ѿ
ваниѥ нев҃рнымъ. нь и
т҃ми чю҃си не могоше оумекь
чити се камҍносрч҃ний жи
дове. тҍм҃же и҆ прр҃ки соут҃
оужас҃ни се оубо ѿ семь не
бо. и҆ земле въс҃трепеци.
ѩко въ толико зло прҍложи се
чл҃вч҃ско҆ѥ племе. ѧце бо не би
ше вид҃ли з҃наменій҆ бывающ
цихъ ѿ него. ѩже т҃корҍше
по ср҃ҍ йхъ. слҍпиѥ прос҃вҍ
цаѥ вҍсы йзгоне. прока
жен҃ныѥ ѿчицаѥ. в҃сакиѥ
болҍз҃ни йсцҍлаѥ мр҃твыѥ
в҃скр҃шаѥ. в҃сҍмь хоте ѿв҃це
ѥ показати в҃скр҃ниѥ. не до
влҍ бо ѥмоу ѥже въ ницетҍноу
ю҆ и҆ тлн҃оуѭ плъть на҃ ра҃ ѡ
б҃лҍци се и҆ пеленами пови
ти се, ѿблачаѥ҆ нб҃о ѿблаки.
въ ницетҍ пожи҃. в҃сҍмь да
ѥи҆ ѿбилно бг҃тство. пороу
ганиѥ и҆ заплюваниѥ прие
мдеть. и҆ заоушениѥ ѡ вре
н҃на створений҆. ѥгоже прч҃и
ма си роукама съ҃за. и҆ само

власт'нѣмь почт'те. и цр҃ь
твари в'еси поставь. тъı
же вьзь добродѣ҃ний трь
никѣмь вѣнч'аше й. й на сѹ
дищѣ постав'лıю҃ть и ѩко про
с'та члѣ҃ка. къ пилатоу҃ гл҃ю
ще вьз'ми вьз'ми й рас'пни й.
и ѿ пилата соудь прикѣмлеть.
хотеи соудити всачьскимь.
ѿцьтомь й жльчию҃ напай
ѥ҃т се. насытивъı нѣ҃нъ҃ѥ҃
пище народъı та в'са трьпи
ть волею҃ си. не хоте смр҃ти
грѣш'никомь. нь ѿвращѣ
ний й покаа҃ний. хоте на҃
съ совою҃ ѿст҃ити. и причѣ҃ни
къı нъı творе с'воѥ҃моу҃ цр҃твию҃.
Гл҃а оу҃ченикомь си а҃зь ѥ҃смь хлѣ
въ животьнъı сьшьдаи съ нб҃ь.
и даѥ҃ животь в'семоу҃ миро҃у҃.
с'мотре бо немощь ниѣ҃ѹ҃. а҃
ко не можеть члѣ҃къ мяса кръ
вава ѩсти. ни к'рви пити.
прѣложи тѣло с'воѥ҃ въ хлѣвь.
й крьвь с'вою в' вино. нь не в'
сѣкоу҃. нь ѥ҃же ствар҃ѣ҃ѥ҃
т'се дх҃мь ст҃ъıмь. ѩкоже
прѣда҃ ст҃ъı҃м си оученико
мь гл҃ѥ҃. приимѣте й ѣди
те си ѥ҃ тѣло моѥ҃ иже ва҃
ра҃ ломит'се въ ѿставлѥ҃нии
ѥ҃ грѣховь. се творите въ мо҃
память. да добро ѥ҃ брати҃
ѿвети тѣло бж҃ие и при

Digitized by Google

кти к срцы чты. млще се к
моу нелицемрно. нета
тебно ако же йюда. да не
85 вь благдти мнѣ. вьсъкочить вь
ный. акоже й вь того непри
язнь сотона. нь ѡчтивше
си дшоу и свѣсти. и плъть ѡ
всякокоѥ(!) же скврный. тако
90 да прикмлѣмь стое тѣло.
на ѡчищенїѥ й на спнїѥ дша
мь ншимь. ми же братиѥ
ѡкаянний. что можемь пр
тивоу томоу вьзати кмоу.
95 нь понѣ ѡ селѣ вьстегнѣмъ се
ѡ зла и прослызимъ се. виде
ще ба за рабы ѡ равь. толикы
стрти прикмлюща правѣ
ника и творца всѣхъ за грѣ
100 шники оумирающа. мно
гою бо любовию вьзлюби ный.
не трьпѣ зрѣти своѥ сьзданїѧ.
вь толико зло вьпаша се. и на
ра оувыхъ вь таково смѣре
105 ниѥ прйиде. ачень бнь и жѣ
день нагь й странень. да би
понѣ тѣмь ны привель. наши
ма роукама хоте накрьмити
се й ждѣйти. й прикть кити.
110 тѣмже братиѥ вьзирающе
на ницаго. вьзримь ако
на самого ха. и прймѣмь ѥ
го мтвю и сь любовию. ѡ с
воѥго кмоу шбиниѥ подающе.
115 иже намь пода на сьвршенїѥ.

Digitized by Google

йм' же можемь йли спти се.
йли погоубити се цѣдеце ѥ.
не просит' бо ѿ на да wбѣгати
т'се. ни да накрьмит'се й на
понт се. нь да сьгрѣѥт се.
мтынею хоте вѣн'чати ны.
й почес'ти почет'шоую ѥго. н'
й ѿ сем' братик вѣдимь вы.
да с'бираѥте се ѥ сию ноць вь црк
ви. да слышите стрти хвы.
ѥже повѣть на ра творець й бг
ншь и та в'сѣ слышанаа да
пот'цим' се творити. да боу
демь сѣве имоу. й наслѣни
ци цртвию ѥмоу. О хѣ іѣ
гй ншимь. кмоуже слава в вѣ·:·

Digitized by Google

V.

Слово на пасху.

(См. выше 20, л. 304 б.).

Слово это находится въ слѣдующихъ рукописяхъ:

1) *Златоструѣ* Импер. Публ. Библ. *См. выше I.* «Л. 107 б. Поученик на стоую пасхоу».

2) Въ *Служебахъ* изъ разн. мѣсяцевъ XVI в. библіотеки Тройцко-Серг. лавры № 602 (155). Этому тексту прибавлено пять словъ, изъ которыхъ три встрѣчаются и въ нашей рук.: одно на благовѣщеніе (10) л. 160 и два на пасху (20 и 22) л. л. 171 и 168. приписывается І. Златоустому.

3) Въ *Пятидесятницѣ* 1541 года той же библіот. № 146 (1572): «л. 3. Иже во святыхъ отца нашего Іоанна, архіеписк. Константина града. Златоустаго Поученіе на Въскресеніе Господа нашего Іисуса Христа». Въ ней еще шесть словъ нашей рукописи: на пасху (20 и 31) л. 20 и 23, на антипасху (24) л. 57, о разслабленномъ (25) л. 137, на вознесеніе (27) л. 201 и на пятидесятницу (29) л. 284 и 328.

4) Въ *Сборникѣ* XVII в. той же библіот. № 805 (1901). «л. 217. Слово Иванна Златоустаго на онтипасху». Въ немъ и слова на воскресеніе (22) л. 68 и о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 48, похв. св. Николаю л. 156.

5) Въ *Измарагдѣ* той же библіот. № 204 (1626) *См. выше II 2.* «л. 289. об. На св. Пасху. Поученіе Іоанна Златоустаго».

6) Въ Синаксарѣ тойже библіот. № 404 (315). *См. выше II 3.* «л. 68. об. Поученіе Іоанна Златоустаго».

Digitized by Google

7) Въ *Прологѣ* той же библіотеки № 724 (1735). *См. выше II, 4.* «л. 590. На святую Пасху. Поученіе Іоанна Златоустаго».

8) Въ *Сборникѣ* библіот. Общества Люб. Древн. Письменности № CLXXXVI (5411). *См. выше I, 10.* «л. 296. Того же Іѡа Злат на поученье на стую пасхоу».

9) Въ *Торжественникѣ* XVIII в. Румянц. Музея № 437. л. 238. Приписыв. І. Златоустому. Въ немъ же и слова на благовѣщеніе (10) л. 466, на пасху (22) л. 224 и на пятидесятницу (29) л. 297 и 311. Кромѣ того въ этой рукописи имѣются еще: слова Климентова на успен. Богородицы л. 544, и похв. прор. Ильѣ л. 676.

10) Въ *Сборникѣ* того же собранія № 406 л. 223. Приписыв. І. Златоустому. *См. выше I 9.*

11) Въ *Сборникѣ* XVI в. собранія В. Ундольскаго № 564 «Л. 165. І. Злат. (Климента еписк. Словенска?) поученіе на Воскресеніе Христово». Въ немъ содержется слова на вел. суботу (19) л. 128, на пасху (21 и 22) л. 162 и 165, о разслабленомъ (25) л. 197: и на вознесеніе (27) л. 217.

12) Въ *Златоустѣ* того же собринія № 541. *См. выше I 16.* «л. 109. Во вторн. свѣтл. нед... Его же?» т. е. Климента.

13. Въ *Златоустѣ* XVII в. того же собранія № 528. «Л. 229 об. І. Злат. «въ пятокъ свѣтл.».

Изъ этого видно, что почти во всѣхъ рукописяхъ, за исключеніемъ двухъ (1 и 12), это слово приписывается Златоустому. Что оно въ дѣйствительности принадлежитъ Клименту, какъ догадывался Ундольскій — въ этомъ можно легко убѣдиться, если сличитъ это слово съ другими словами Климента. Въ нихъ такъ много одинаковыхъ мѣстъ, что нѣтъ никакого сомнѣнія, что оно ему принадлежитъ.

Нач. На преобр. 16:

Послоушаите бра вьзлюбь- Послоушаите бра, да скажоу

леньнѣ и сн҃вѣ. Да скажемъ въ славоу и чс҃ сего стго дне҃ въ неже гс҃ нш҃ь.

вамъ дн҃ь сни ч҃тныи каковаи въ нь швишсѧ. Въ сь бо дн҃ь...

14:

сьниде сь нв҃ѣ взыскати заб' лоуж҃шаго и сп҃ти погыв шаго чл҃ка.

III 152:

приде... оупас'ти хоте и шбратите. не исл҃и т'кмо нь и все кзики заблоуж҃шек прѣльстию.

19:

...сирѣчь бѣсомь порабоцьшесе да того не вьз'може трьпѣти гс҃ наш кс҃ь хс҃ь нь прѣкл҃ нб҃а и сни к' намь.

Похв. I. Крест. 388:

не воз'може на трьпѣти безвожною льстию гор'коу моучителю поработивше се того ради оу҃млосрдив се на ны прѣк'лонивь нб҃са сниде.

Лавровъ указат.:

«преклонити преклонь нб҃са Мин. Унд. 68 об. преклонь небеса сниде Похв. св. Дим. 1922».

30:

да того ра҃ при҃ къ болецимь вра҃. п'лѣн'нимь с'вободитель. кь сѣдецим' въ т'мѣ незахо҃мын свѣ҃. кь м'ртвымь живо҃ бесмр҃тыи.

III 144:

да того ра҃ приде к' болецимь вра҃. кь плѣн'ник҃мь с'вободитель. кь шмрачен'нимь грѣхи прос'вѣтитѣ кь сѣдецимь въ т'мѣ и сѣни смр҃тнѣи слн҃це правѣное николиже не заходе. Кь мр'твымь живо҃ вѣч'ни.

Digitized by Google

Похв. I. Крест. 388:

приде къ болещимь врачь ...къ мр҃твымь жѵвотъ... къ свезанымь разрѣшитель ...къ сѣдещимь въ т҃мѣ и сѣни съмрътнѣи свѣ҃ не заходеи николиже.

47:

дрѣв҃ною бо снѣдиша бѣх҃ испали ис породы, того ра҃ бѣ бестр҃тны на дрѣвѣ пригвозди се. дрѣвомь исцѣлиже прьвыѥ клетвы ниш҃е.

II 62:

дрѣвомь бо бѣхомь ис҃пали ис породы. дрѣвом҃ же кр҃тнымь вьз҃води҃ ни паки х҃ъ въ пр҃вое мѣсто.

54:

кго же вив҃ши сл҃нце распинаѥма въ т҃моу прѣложи се и лоуна въ кр҃вь землѧ потр҃ѣ се. Камениѥ распаде и грови ѿв҃разош҃е. и многа тѣлеса сты҃ оусьпш҃и ѡ х҃ѣ въсташе.

IV 10:

кго же сл҃нце вивь распинаѥма свѣ҃ с҃вои въ т҃моу прѣложи и лоуна не трьпещи таковы҃ зрѣти въ крьвь прѣложи се. землѣ съ страхомь трес҃ше се. по҃визахоу се всач҃ски. Камениѥ распаде се..... гроби ѿверьзоше се и почив҃шаѧ тѣлеса сты҃хъ и҃споуцихоу.

60:

сьш҃ь бо на ада и дрьжавоу кго разроу҃ши. и изводѣвь плѣн҃ники кго съ собою вскр҃и. в҃се правѣ҃ники ѿ пр҃ваго адама.

II 51:

гредии на стр҃ть и разьдроу҃шити цр҃тво адово. и изводити пл҃ѣнники др҃жимиѥ ѿ пр҃ваго адама въ прѣисподнихъ зем҃ли.

Digitized by Google

94:

Коупѣль оуготова сѣ. шеиавлюци шветшав'ши грѣхомь рб̃.

Лавр. указат.

«обетшати: обетшаны грѣхы родъ чл̃вчь. Мин. Унд. 68 об. не терпѣ зрѣти созданїе шбраза своего шветшавша Мин. Унд. 68 об.».

92:

трапеза бжиа оуготова сѣ. прѣдлагающи агньца бжїа. вземлющаго грѣхи в'сего мира хр̃а бг̃а нш̃его.

Похв. Клим. 76:

самъ агнецъ сн̃ъ бж̃ь вземлѧ грѣхы всего мира. показа мѣсто десною.

Похв. I. Крест. 391:

сѣ бо грѣть къ вамь цр̃твиа давѣць, вьзимаѣ грѣхы вьсего мира.

Въ этомъ словѣ встрѣчается еще одно, въ высшей степени, интересное мѣсто:

Стрк. 113: и тако наслади м'сѣ пр̃стто тѣла и крьве. прием'ше же чт̃и прѣвываемь. ѿ всякого грѣха чт̃ещисѣ и не вьзирающе сѣ на прьвыѣ шбычаѣ. ако же и пьсь на с'вою влювотины. или ако и свиниа измывъши сѣ и паки швращьши сѣ пиѣ.

Оно интересно въ двухъ отношеніяхъ, во первыхъ потому, что напоминаетъ собою народную пословицу, хотя, по всей вѣроятности, оно въ данномъ случаѣ, взято изъ II Посл. Петрова 2, 22; замѣтимъ кстати, что подобное выраженіе встрѣчается и въ похвалѣ св. Николаю. Во вторыхъ потому, что въ немъ замѣтны ясныя указанія на язычество. Народъ, разъ обращенный въ христіанство, возвращался назадъ къ язычеству, и Климентъ предупреждаетъ своихъ вѣрныхъ, чтобы этого больше не дѣлали.

Digitized by Google

Намеки на язычество видны и въ Похв. І. Крестителю 392: прѣсвѣтлоую его память почитающе праздноуимъ не възе'рающе се на прѣжыє грѣхы... И здѣсь въ третьемъ словѣ стрк. 104: тѣм'же и мы братиє стариє н'рави и шьчак Wкр'г'ше незлобиваго мл҃анец' хвалоу въспиимѣмъ.

·:· Сл҃о въ стоую нѣ пр҃ькы wч҃е вл҃ ·:·

Послоушайте бр҃ы възлюв'лень
най й сн҃е. да скажемъ въ сла
воу й ч҃е. сего ст҃го дн҃е. вънеже
гд҃ нш҃ь попра дна҃кола. й съ
мр҃ти др'жавоу разроушь. въ
скр҃е ѥко весмр҃тень й все оу
мер'шеѣ правѣники съ собою в'
скр҃си. и нн҃ѣ прр҃комъ призы
ваѣтъ ны гл҃е. прѝте възраую
м' се гѣи й въск'лик'нѣмъ воу
споу ншемоу варимъ лице ѥго
йсповѣданиѥмъ й въ псал҃тѣ
в'ск'ликнѣмъ ѥмоу. ѥко съ
ниде съ небе҃. възыскати за
в'лоужьшаѥго й спти поты
в'шаѥго чл҃ека. вѣхомъ во
ѥко wвце не имоуще пастырѣ.
въ рас'хѣщениѥ влкомъ сирѣ
чь вѣсомъ поравоцьше се. да
того не въз'може трьпѣти гд҃
нш҃ь іс҃ь х҃ь. нь пр҃ѣкл-нв҃ й сни
к' намъ. й въ пл҃ь ѝшоу шьлѣ
чѣ. хоте исцѣлити wбѝстлѣнника.
ѥже прикѣть пр'вы пр҃ѣдь нш҃ь
ѧдамъ. пр҃ѣстоупива запо
вѣди бж҃ыѥ в рай пр҃ѣльщени

Digitized by Google

кмь з'миюмь. и ѡ толи смр҃ь
въ ны вьни҃. и бѣхомь поравь
тилн се грѣхомь. да того ра҃ при҃
къ волещимь ера҃. къ п'лѣн'ни
мь с'вободитель. къ сѣдещим'
въ т'мѣ незахо҃мыи сн҃ѣ. къ м'
ртеимь жиѳ҃ весмр҃тный.
да оу҃мер'шии ѡ҃ ада҃мѣ ѡ҃ х҃ѣ
ожиеоу҃. ть во є҃ мирь ниа҃.
примиривый ны къ ѡц҃оу҃ свое
моу въпл'щениемь. и стр҃ти
вольныѥ на҃ ра҃ постра҃ плътию.
бестр҃тень сы вжѳ҃мь. не въ
бо како ве-стр҃ти пати сеѥ ѡчи҃
ти. стр҃темь себе и тли поби
ноувѣ҃ того ра҃ прикоусн се да
гор'каго в'коуса йзблюит'се. ѥже
створи пр҃ѣдь ада҃мь въ рай дре
в'ле. дрѣв'ною во сн҃ѣдию вѣх҃
испали йс породы. того ра҃ вы҃
бесмр҃тны на дрѣвѣ прит'возви се.
дрѣвомь йсцѣлиѥ҃ прьвыѥ҃ кле
твы ниа҃. и смр҃ь вькоушаѥт'
плътию по на҃. весмр҃тень сы
вжѳ҃мь ожиити ны хо
те й разрѣшити ѡ҃ ѥзь смр҃тны.
ѥгоже вив'ши слн҃це распинаѥ
ма въ т'моу прѣложи се. и моу
на въ кр'вь земли потр҃ѣ се. ка
мениѥ распаде се. гроби ѡв'
рьзоше҃. й многа тѣлеса сты
оу҃сыпши ѡ҃ х҃ѣ въсташе. й ѥ
вниш҃ѣ многымь. сьшь во на
ада й дрьжавоу ѥго разроушн.

Digitized by Google

й йзвоиѣвавь плѣн'ники ѥго сь
соѳою вскр҃сн. в'се правѣнники
ѿ пр'ваго ѧдама. тѣмь вр҃аѣ
влг҃о вр҃ѣ ѥ҃ привести пр҃рка.
й вьзьпити с' нимь рекоуци.
сьн дн҃ь иже створи гь҃ вьзра҃уй
м' се й вьзвѣлим' се вь нь дѣ
ло во ѥ҃ рау҃вати се пр҃ѣдивьнѣ
ѥго мт҃и. ѥиѥже сьтвори дн҃ь
на҃ ра҃. дн҃ь смр҃тиѫ своѥю по
пра врага. й вскр҃се ѩко ѿ сна.
нетлѣн'ноую жизнь источи
члв҃комь. дн҃ь ѧдова вра҃ скрꙋ
шн се й др'жимий вь немь.
нейзрѣн'ньмь с'вѣтомь ѿза
рѣиѣми вьсташе. й сь агл҃ы
ликьствоующе вьпиѭть.
сла҃ вь вышнихь бг҃ꙋ й на зем'
ли мирь вь цл҃вцѣхь (!) влговоле
ниѥ. дн҃ь радоѭ ликоуиѣть
пр҃ѣдь ншь҃ ѧдамь. клѣвоу
попираѥ. й роуцѣ простираѥ
сь ѥ҃угоѭ. вьстав'ляѭщюмоу
й гс҃ꙋ. дн҃ь нбо҃ й зем'ля ра
до҃ йсплънишѥ. ѿвѣщь лн҃
сьставльша на радо҃ агг҃ль
с'кнѥ сили й члв҃ческа рода сь
бираѥть. дн҃ь паꙋль ап҃л҃ь
вьпиѥть гл҃ѣ. пѫха ншѣ за
ны пожрена бы хѣ҃. дн҃ь. цр҃ь
ви вьпиѥть сьзиваѭщи.
сь вьсокымь проповѣдани
ѥмь гл҃ѭи. прите чѣа по
слоушайте мене. страхоу

Digitized by Google

гнію наоучю ѥи. коупѣль
оутотова сѧ. ѡ҃ѥнавлію
ци ѡ҃вет'шав'ши грѣхом'
рⷭ҃. трапеза вжнѧ оутото
ва сѧ. прⷣлагающи а҃гньца
вжнѧ. вⷴмлющаго грѣхи
в'сего мира хⷴ ва҃ ниⷭ҃го. за
коленаѥго нⷴ рⷴ. и подаѥм'
вѣр'ныимь на прощениѥ грѣ
ховь. и на жнь вѣч'ноую.
тѣмь братиѥ не мозѣмь
лишити сѧ. за малоу похⷮ
ли за гⷭ҃нѣ. сиѥ страшныѥ
неизрен'ныѥ таины. ство
реныѥ ниⷭ҃го рⷴ сⷭ҃нны. нь
чистою дш҃ею и тѣломь. сѫ
страхомь пристоупающе
и съ миромь. и тако насла
дим'се прⷭ҃тто тѣла и крьве.
приѥм'ше же чⷮ҃и прѣвыка
ѥмь. ѡ всакого грѣха чⷮ҃е
ще сѧ. и не възвращающе сѧ
на прьвыѥ ѡ҃вычаѥ. ако
же и пьсь на с'воѥ влювоты
ны. или ако и свинии и
змывши сѧ и паки ѡ҃враще
ши се пиѥ. нь врⷴѥ не мозѣ
такови ѥвити сѧ. нь ако
же ны хⷭ҃ъ искоупи с'воею кр҃ь
вию. чⷭ҃ и непорⷴни. с'рше
ни въ люв'ви вжнѧ. да прⷣ
воудемь славеще ѥго коупь
но. съ ѡ҃цⷴмь и снⷭ҃мь и стⷭ҃ы
мь дхⷭ҃мь нн҃ѣ и прно и в҃ѣ ·:·

Digitized by Google

VI.

Второе слово на пасху.

(См. выше 21 л. 306 а).

Это слово встрѣчается въ слѣдующихъ рукописяхъ:

1) Въ *Златоустѣ* XIV в. на пергаментѣ собранія рукописей А. Хлудова № 55: «Л. 74. стаго ѡанна златоустаго слово на стоую пасхоу тридневнаго въскресенїа гā нашего їс хā». Въ немъ еще три слова нашей рукописи: въ нед. мясоп. (4) л. 10, на вел. четверт. (18) л. 56, и на вел. субботу (19) л. 71.

2) Въ *Сборникѣ* собранія Ундольскаго № 561, л. 364. Въ немъ еще 8 словъ нашей рук.: на вел. субботу (19) л. 245, на пасху (22) л. 353, о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 185, на антипасху (24) л. 410, о разслабленномъ (25) л. 463, на вознесеніе (27) л. 505, и на пятидесятницу (28 и 29) л. 543 и 560.

3) Въ *Сборникѣ*[1]) словъ XV вѣка Вѣнской Импер. Библіотеки № 24, л. 79 б.: Тогожде Іоанна Златоустаго слово на въскресеніе Христово. Въ немъ еще 6 словъ нашей рук.: на первый часъ (2) л. 138 а, на воскресеніе (22) л. 72 а, сошествіе Предтечи нъ адъ (23) л. 20 б, на антипасху (24) л. 148 б, въ нед. разслабленнаго (25) л. 157 б, и на пятидесятницу (28) л. 252 б.

По этой рук. приведены здѣсь и варіанты.

4) Въ *Сборникѣ* собранія Ундольскаго № 504, л. 102. *См. выше V, 11.*

---

1) Перечень всѣхъ словъ этой рукп. и изданіе двухъ сдѣлано мною въ Гласникѣ Серб. Уч. Друж. томъ 68, стр. 75 и даль.

Digitized by Google

5) Въ *Пятидесятницѣ* Библіотеки Троиц. Серг. Лавры № 146 (1572) л. 10. *См. выше V, 3.*

Если это слово, какъ кажется, не принадлежитъ Златоустому, я готовъ приписать его Клименту. М. Н. Сперанскій указалъ (Слав. апокр. Евангелія 122) на Никодимово еванг. какъ на источникъ двухъ словъ Климента. Такихъ указаній можно дать еще, въ особенности, по отношенію къ словамъ, касающимся праздниковъ Христовыхъ. Это же слово не что иное какъ извлеченіе изъ ниже напечатаннаго слова (Приложенія 3) Евсевія Александрійскаго о сошествіи Іоанна Предтечи въ адъ: во второй половинѣ слова сказалось вліяніе апокрифовъ о крестномъ древѣ.

Сходство на столько поразительное, что я считаю лишнимъ приводить паралели. Быть можетъ, не слѣдуетъ приписывать простому случаю тотъ фактъ, что слово Евсевія встрѣчается такъ часто рядомъ съ словами еп. Климента.

И предыдущее слово (V) обнаруживаетъ зависимость отъ апокрифа Евсевія, н. пр.

здѣсь стрк. 54:

и с'кроушиль врата. и сломиль затвори. нанде на ада поустѣ в'соу створи т'миницоу кго....

V, 4:

....сего сто дне вьнеже гѣ нш̃ь попра дїавола. и съмрти др'жавоу разроушь. вскрѣ ако весмртень и все оумер'шек правѣникы съ совою в'скрси.

V, 74:

днь адова вра скрѣши се и др'жнмин въ немь. невзрен'нымь с'вѣтомь шзарѣкми всташе.

Digitized by Google

И въ похвалѣ Арх. Михаилу есть выдержка изъ слова Евсевіева.

Похв. Арх. М. 45:

ѣы во скрушиста предѣтекша въ адъ съмр҃тныи вереи и заклепы скрушьша въскр҃ныя радость мироносицамъ бл҃говѣстиста перевѣе въ гробѣ. адовныи силы скрушьша и възнивша. възмѣте крата кнази ваши и да снидеть ць̃ славы. они же оцѣпѣвше и лежаше ако мр҃тви гл҃ху. Кто есть цр҃ь славы. пакы же сиа великаа архистратига с бесплотныими силами Ѳеѣцаста имъ г҃ь крѣпокъ и силенъ в бранехъ то есть цр҃ь славы.

Прил. 3, стрк. 341:

Сили же нб̃ныѣ прчаахоу. вр҃а же адова оутержен'на вѣхоу и вьзъгласише сили гл҃ще. вьз' мѣте вр҃а к'нези ваши. да вьзмоуть се вр҃а вѣч'наго. и да вьнидет' цр҃ь славы. ако не вѣды адь ...ктрыдоу Ѳеѣца гл҃е к'то сьи е̃ цр҃ь славы побѣдитель сили же вьпиахоу. г҃ь крѣпь̃ и сил҃ г҃ь сильнь въ бранехъ.

Сл҃о с҃тго і҃ѡа злаоустг҃.
на вскр҃ныѣ хр҃е. вл҃ко вл҃ви ·:·

Дн҃ь вьз'люблен'ни. тьм'наго
м҃ѣ ѡвьходитъ вл҃ка мш̃ь.
дн҃ь м҃ѣнаи вр҃а с'кроушилъ.
дн҃ь затѣри желѣз'ныѣ сломи[1])
послоушан прилаж'но рѣн'наа.
не рѣ Ѳерьзѣте вр҃а м҃ѣнаи
нь с'кроушилъ. поч'то. да[2]) не
потрѣбна боудѣ т'м'ница. не
Ѳисть затвори нь сломилъ.

1) сломилъ 2) да ктомоу

да немоці́на [1]) воудетъ т́мни
ца [2]). йдѣже во їѣ ни дв́ери [3]) ни за
творъ. а́ще й ениді́ ќто не др́
жит' се. ікга же хс̃ сломитъ
ќто йнъ можі̀ исправѝ. ікго
же гс̃ вс̃ раз́врже ќто ѹ́же йсъ
правитъ. цр̃ие [4]) ікга хотетъ
с́везі́на ѿпоустити [5]). ќниги
посилаю́тъ къ стражемъ да
йспоустятъ с́везан́ны́е. ѿвр́
заю́тъ а́ не слометъ ни вра̀ ни
затворъ йвлиаю́ще [6]) я́ко паки
ли тѣмжі̀ [7]) в́нити. ли йнѣм'
въ тѣхъ мѣ. Хс̃ же не тако н'
показати хоте. я́ко кон́чи
на с́мр̃ти вы́ сломилъ ікю [8]) вра̀
мѣднай. мѣднай [9]) же [9]) нарі̀ [9]) не
я́ко ѿ мѣди бы́ше. нъ не мо̀
чимое смр̃ти дѣла. я́коже
цр̃ь нѣкоторы́ [10]) раз́бойника
ѿвр̀тъ прѣдрьжеща грады́ [11])
й хитаю́ща ѿ ќсего. й въ пещи [12])
влазеща й тоу полагаю́ща вг̃а
тьс́тво. с́везавъ того раз́бой
ника въ мо̀у прѣда̀ й [13]). вг̃тво
же его прѣносѝ въ ќлѣти [14]) цр̃ские
такоже [15]) й хс̃ створилъ. с́везя [16]) ра
зб́йника. й тьм́ничника ди
я́вола. и съмрь̀ й вг̃тство ію̀

---

1) непотрѣбна 2) крѣпкыя тьм. 3) дв́ери [4]) разрѣшитъ кто нынь можетъ оутверьдити цр̃ие 5) связанные испоустити. 6) связше Отвязаютъ а не сламаютъ братныхъ затворь яко 7) или тѣмь 8) ію 9) нѣтъ 10) нѣкыи 11) грады 12) въ пары (=пещеры?) 13) прѣдаютъ въ моукы 14) дворы 15) сице же 16) сът. ію связавъ

Digitized by Google

гл҃ю же рⷪ чл҃ѣчски[1]) прѣѣ[2]) вь кл҃ѣ
ти цр҃скиѥ Єго рⷣ паꙋ҆ль гл҃е пи
шеть[3]). ѥ҆ко и҆знаиль мы ѥ҆ Ѡ
елⷣ тьмны҆ѥ҆ и прѣ҆тапиль
вь цр҃тво любошию сн҃а[4]) и҆го. и
се же дне҆но. ѥ҆ко самь при҆ цр҃ь
ѥ҆сть же ѥ҆ ѥ҆ко ни҆ѣдинь же цр҃ь ни[5])
створиль коли. нь с҆вои҆ми
слоугами Ѡпоущаѥ҆ть с҆везь
н҆ны҆ѥ҆. зⷭ҃ же[6]) не тако. нь са
мь[7]) при҆ кь с҆везан҆ны҆мь хⷭ҃[8]).
не пос҆рами ѥ҆ т҆мнице с҆везь
н҆ны. и҆го же но съзⷣаль не и҆ѣ
се ѥ҆моу с҆рамѣти. и҆ с҆кроу
шиль врата. и҆ сломиль за
творн. найде[9]) на ⷣа поустⷪ
е҆соу створи т҆мницоу и҆го[10]).
и҆ т҆мнич҆ника поѥ҆мь с҆везⷣа
тако[11]) к҆ намь въз҆врати се. прⷪ
тиѥ҆ника плѣнень вⷭ҃ь бы҆[12]) крⷭ҃
п҆ко с҆везань. сама[13]) смр҃ь повр҆
г҆шн с҆воѥ҆ Ѡроужиѥ҆ кь нога
ма притече цр҃а[14]). ѥ҆и҆ ли кр҃та[15])
и҆справ҆ленiа. ѥ҆нⷣѣ ли дне҆
ноуѭ повѣдоу. рекоу ли ти
и҆но дне҆но и чюдн҆ѥ҆. оуѥ҆ⷭ҃ь[16])
Ѡбразь повѣды и҆[17]) тⷮа почно
дитⷮе вол҆шими. им҆же повѣ

---

1) чл҃ѣчь 2) прѣѣдь 3) иныи гл҃ютъ 4) сн҃а любѣ 5) се ѥ҆и 6) сьже 7) самь цр҃ь 8) нѣтъ 9) и҆ сѣрамавь се тьмнице ни связавь ни сѣкшѣ имоу сраматн за тъ Ѡбразь иго же самь съдалъ нь сломь затворы и сѣкоущь кр҃а нанда 10) и воустоу сътвори тьмницоу иго е҆соу 11) тако 12) плѣнивь быѣаше крⷭ҃ѣ. 13) и сама 14) цр҃оу притече. 15) кр҃тнаа 16) рекоу ти и ино чюдо дне҆но и оуѣдѣкь 17) нѣтъ

Digitized by Google

дн[1]) дн҃волъ тѣлѣ҆же[2]) и оу҃долѣ
кмоу хс҃ и҆ самъ ѡ҃роужиѥ҆ к
моу[3]) вьз҆мь. тѣмь и҆ ѥго прѣ
вра[4]). како ли послоушай[5]).
Дв҃ай и҆ дрѣво и҆ смр҃ть. ѡ҃вразн[6])
повѣ҃жениѥ. дв҃ою во вѣ ѥ҆
оу҃га и не поз҆на[7]) моужа. дрѣ
во[8]) вѣ запрѣщениѥ҆ адамов҃е.
смр҃тьѭ[9]) ѡ҃соужениѥ. сѣ паки
дв҃ама[10]) и҆ дрѣво и смр҃ть. ѡ҃вра҃
повѣдь. въ ѥ҆ютоу л҃тѣ марнѣ
въ дрѣва м҃тѣ ѥ҆же разоумѣва
ти злоу и доброу[11]). дрѣво кр҃но
ѥ҆ въ смр҃ти м҃тѣ а҃дамови сѣ
мрѣ хв҃а. видиши ли коли
ко и҆ми же[12]) повѣдилъ. тѣ
м҆же ѥ҆го повѣди[13]). дрѣвом҆
прѣвра дн҃волъ а҃дама.
кр҃томь прѣвра[14]) дн҃вола хс҃
и дрѣво ѡ҃во въ сла҃ слаше.
ѡ҃во же йзьш҃ьшихъ ѿ тоу҃
вьз҆вращаше[15]). паки же ѡ҃но дрѣ
во нага[16]) к҆рн҃аше. сежѳ[17]) дрѣво
повѣдители в҆сѣмь на височе
пока҃ше[18]). ѡ҃нь оу҃во и соущихъ
с҆ нимь ѡ҃соудилъ. нъ сьй вивь
ш҃и пр҆вѣ҆ѥ҆ ѥго вскр҃нилъ[19]). к҆то

---

1) нелми болшимн и нмьже ѡ҃ороужиемь повѣдилъ 2) снмь же 3) нлоу 4) повѣди 5) пос. се разоумно 6) Дѣство и дрѣва съмрѣть ѡ҃вразь 7) не оуго знаюшѣ 8) дрѣвомь 9) съмртию 10) дѣство 11) нже ѥ҆ѣти разоума доброу и злоу 12) како нм҆же 13) повѣдима нѣмь 14) повѣди адама дншволь кр҃томь же повѣди 15) сиѣ дрѣво въ адъ посилаше кр҃ное же дрѣво пш҃ьшихъ тамо въвращаше 16) нага адама 17) сиѣ же 18) повѣдителн на высотѣ поставлюше 19) а съ кншихъ ного прьвѣе вскр҃силь

Digitized by Google

вьзглѧть [1]) сили гнѣ. Отъ смрьти выхомь вес мр҃тни [2]). сии сѹ
йсправлений кр҃тна. оуѣ
ль ли кѣси повѣды. оуѣвѣжь [3]) ка
ко ве-стоуда вы йсправлениѣ
ни ѹкрьвавихомь ѹроужий
не [4]) стахомь въ пльцѣ. не при
ѣхомь ѣзви ни вихомь раны.
повѣдоу [5]) же приѣхомь. по
двигь того ѣ ѧ вѣнць ншь.
понеже оубо нша повѣда ѣ
вьсклик'нѣмь ѣкоже й вой
ни. повѣноую пѣ вси [6]) дн҃ь [6])
й [6]) рцѣмь похвалеще [7]) влкоу.
Пожрьта вы смр҃ть повѣдою.
гѣ ти смр҃ти повѣда. гѣ ти
ѧде жело се пропеты намь
йсправль хѣ [8]) вѣ нш то
моу сла [9]) в' вки вкомь амн ·:.

---

1) изгѧнѣть 2) весьмрьтни си сѹть исправлении кр҃тнам 3) оуѣ҃ѣль ли кѣси
шерязь повѣды, оуѣвѣжь и се 4) ни 5) ни привѣхомь врани повѣдоу
6) нѣть 7) хвалеще 8) расвѣтыи испрьва хѣ҃ 9) и дрьжава съ шѣемь и
съ стымь дхомь и нын и пно и

Digitized by Google

VII.

Поученіе на вознесеніе.

(См. выше 26, л. 376 а).

Это слово я нашелъ только въ двухъ рукописяхъ:

1) Въ *Прологѣ* Троицк. Серг. Лавры № 724 (1735): «л. 606 об. На вознесеніе Господа нашего Исуса Христа». *См. выше I, 4.*

2) Въ *Сборникѣ* Румянц. Музея № 406: Л. 240 об. Поꙋче-ніе на възнесеніе гда ншего іс ха». *См. выше I 9.*

Ни въ той ни въ другой рук. не упоминается ничего о его принадлежности Клименту. Что оно тѣмъ не менѣе принадлежитъ еписк. Клименту можно, между прочимъ, убѣдиться и изъ слѣдующихъ мѣстъ, встрѣчающихся одинаково въ этомъ поученіи и въ другихъ словахъ Климента:

Нач.:

Се наста вратникъ прⷭзникъ с҃вѣтлѣи всѣхъ прⷭдникъ, и всⷯ с҃вѣтолоу҃нами зарѣми швлистаѥтъ.

Похв. Арх. Мих.:

Наста праздноловци пресвѣтлое торжьство.... пресвѣтлами зарями всего мира освѣщающи.

Похв. Лазарю:

Се прѣдитеча с҃вѣтозарьное тръжⷭво вскрⷭнша хⷭа шразъ показоуѥ.

Похв. Кирил.:

Се въсиа намъ хⷭлюбци свѣтозар҃на паⷭме прѣблажⷭнаго шц҃а нш҃его Кирила.

Digitized by Google

стрк. 39:

паки прѝт' тѣмьжѐ wвразомь им'же видѣсте и соудити хоте жнвымь и мр҃твымь.

III, 249:

паки хоте приити въ славѣ ѥ҃жа своего соудѝ живнмь и мр'т'вимь.

45:

тѣмь вратие пот'щим' се на добрая дѣла чистеще се W е'сего зла. чт҃ота бо на нб҃о вьзводитъ и равьна аг҃гломь творитъ.

III, 186.

приближим' се оубо добродѣтельми къ воу҃ чт҃еще се дн҃ь дн҃е пѡмь и мт҃ынею пѡ во дш҃оу и тѣло чт҃ить а мт҃ини вьпер'ши оумь на нб҃о вьзносить и вниш'нимь сила wвщ'ника стварѧеть.

Похв. I. Крест. 392:

мт҃инею и чистотою оумь си просвѣтеще вьперимь. тѣ бо добродѣтели вестоуда на нб҃о вьзносита и wвщ'ники таковыѥ аг҃гломь ствараета.

VIII, 80:

пѡвигнѣ'се добрая дѣла стежати любовь къ всѣмь с'мѣрение кротость пощение тѣ бо wчищаютъ дш҃оу и тѣло и съ аг҃глы рав'на творитъ и на нб҃о вьводитъ мт҃ыни.

60:

....мт҃стинею ницѣе мл҃оующе. стран'на приемлюще алча҃ на-

Зап. о праздн. 2:

....кгда страньнии приати воудоутъ нами кгда алчньни на-

Digitized by Google

питающе. нага wдѣжоуще. кръматъсѧ. кгда нази wдежютъсѧ.....

69:

проситѣ же пр҃жѣ ц҃рства вжиа и прав'ды его и си вса приложоут'сѧ вамъ. вѣсть бо w҃ц҃ь вашь невес'ии ꙗко трѣбоуѣте сихъ вс҃ѣ.

Зап. о праздн. 2:

нъ проситѣ оубо прежѣ цр҃ства нб҃сн҃аго и правдъı его и та вса приложатъсѧ вамъ, вѣсть бо оц҃ь вашь нб҃н҃ыи, ꙗко трѣбоуѣте сихъ всѣхъ.

Wбоучѣнїе на в҃нїе w҃.:·

Се наста братиѥ праз҃никъ с'вѣтлъıй всѣхъ пр҃ника. и вс҃ѣ с'вѣтолоу҃нами зарѣми wбли стаѥть. нбс҃ныхъ кроуть л҃н стѣоующе. Wблакомь по҃ ѥмлѣ х҃а. на нейзрѣнныи прѣстоль w҃чь. сь плътию члѣчьскою вьс'ходеща. в'сь лик҃ ѧггл҃скы на в҃ѣлиѥ с'врав҃ь. ѥ҃ диногл҃но трс҃тоую п҃ть вьс'пѣвати. повелѣваѥть гл҃ѣ вѣ вышн'ихъ сл҃а. и на земли мн҃ вь чл҃вц҃ѣхъ влговолениѥ. дн҃ь невѣмо вс'ака л҃ѣ разроушаѥт'сѧ. дн҃ь ликъствоуѥ прр҃къ дв҃ѣ вѣпиѥ и гл҃ѣ. вѣзи де бц҃ вьск'лик'новениѥмь и гл҃ гл҃мь троубнъıмь. дн҃ь чл҃ вѣч'ски сѣставь вс-с'мѣни и весѣдоуѥть сь ѧггли. по ч'то понеже бц҃ члв҃ческоую

Digitized by Google

плѣ прикѣ. ѡвѣжикь в'есле
ноую. вьскре из мр̃твыхъ'.
й вьзнѣ се на нб̃са. и ѡ де
с'ною ѡц̃а посади. ꙗко
же оучитъ кѹ̃листъ гл̃е. по
кѣтъ оученики с'воѥ і̃сь й й
зв̃ѣ ѥ вьнь до виданиѥ. и вьз'
дв̃й роуцѣ с'ной вл̃ви ѥ. и ѥ
г̃а ѿстоупи ѿ нихъ се ѡбл̃а
с'вѣтель подѣть и пр̃ѣ ѡчи
ма ихъ. они же трепетѣ
дивеще се зрѣхоу горѣ. на нб̃о й
доуша г̃а. и се д'ва моужа вѣ
ста вь нихъ вь ѡдежи вѣлѣ.
й рѣста к' нимь моужи гали
лейсти. ч'то стойте зр̃ѣ на не
йдоуша г̃а. Тьй паки прит'
тѣмьжѣ ѡбразомь йм' же
видѣсте й. соудити. хоте
живыимь й мр̃твыимь. и вь
зати комоужѣ противоу дѣ
ломь ѥго. томоу во дл̃а ѡц̃ь
соуть вьсѣ тѣмь вратиѥ по
т'цим' се на доврыи дѣла. чи
стеще се ѿ в'сего зла: чтота
во на нб̃о вьз'водить. й рабь
на ѧг̃лмь творить. а зло
ва й лакомьство вь моукоу (!)
вьводить. поставити во й
мѣ вь мѣрилѣ в'сако дѣло
й слѣ йли зло йли добро. про
тивоу себѣ. да ѥже пр̃ѣте
г'неть то тѣмь вѣчаить' се
йли моуцѣ повинет' се.

Digitized by Google

тѣмь братиѥ понеже
жидѣ на̑ смр̑ть и моукѫ.
под'виг'нѣм'се оувѣжати ѥѥ
мл̑стинею ницеѥ мл̑оу'ющіе.
стран'на приѥмлющіе. алча̑
напитаѭщіе. нага ѡдежоу'щіе.
къ црк̑ви тѣщоу'щіе се. запо
вѣди вжиѥ сѧ̑ страхомь с'ѣвлю
даѭщіе. цр̑тва нвс̑наго просещіе.
ѩкоже рѣ̑ г̑ь. не п'цѣте се ч'то и
сте ли ч'то пиѥте.. и тѣломь ва
шимь еѫ̑ что ѡблечете се. вѣсѣ̑
во сихъ невѣр'ний просѣ̑. проси
те же прѣжѣ̑ цр̑тва вжиѥ и пра
в'дꙑ ѥго и си вса приложоу'т'се
вамь. вѣсть во ѡц̑ь ваш̑ь не
вес'ний. ѩко тр̑воу'ѥте сихъ
всѣ̑. да и вес' прошенна да̑ и̑.
нь ѥга̑ испросите прѣжде цр̑тви
и вина̑. то в'сѣ таковай на
мь воу'ть. в'сѣкь во просе гѣи̑
дойно прииметъ. ищей ѡвре
щеть. тькоу'щомоу ѡверь
зоут'се. ѥмоу'же сла в вѣкиѥ ·:·

Digitized by Google

VIII.

Слово на пятидесятницу.

(См. выше 29, 395 б).

Въ изданіи рукописей Графа А. С. Уварова т. второй, Памятники Словенскій, выпускъ первый стр. 65 и 68, изданы два слова на пятидесятницу Кирилла Туровскаго. Оба они тожественны, только въ первое внесены двѣ вставки, которыхъ нѣтъ въ второмъ. Второе слово почти дословно совпадаетъ съ нашимъ, и мнѣ кажется, что оно принадлежитъ не Кириллу а Клименту, и что Кириллъ для перваго слова воспользовался именно этимъ словомъ Климента, распространивши его своими вставками.

Общность этого слова съ другими еп. Климента видна изъ слѣдующихъ мѣстъ одинаковыхъ въ этомъ и въ другихъ его словахъ.

Нач.:

Пр҃но wжидаки бѣ сп҃нiя нш҃го вьс'хотѣ паки wбновити кество нш҃е. грѣх'ми соуще wвет'шано пришьщи се прискр'но плъти и кр'ви ш҃ей не трьпѣ во wбраза с'воего въ тлѣни п҃аша зрѣти.

Поуч. на пам. ап. 5.

Братiя, присно жадаи спсѣнiя нашего г҃а бѣ наш....

I, 199:

бл҃вень пришѣ wбновити к҃ество чл҃вчс'кое.

V, 96:

коупѣль оуготова се wбновляющи wветшав'ши грѣхом' р҃о.

Лавр. указ.

обветшати: обветшаны грѣхы родъ чл҃чь. Мин. Унд. 68 об.

Digitized by Google

не терпѧ зрѣти созданіе образы своего ѡбѣтшавша. Мин. Унд. 68 об.».

Похв. I. Крест. 388:

плъти и крьви нашеи въсхотѣвъ искрь пришѣщити се.

IV, 102:

не трьпѣ з'рѣти с'вое съ҃зани въ толико зло въпа҃ше се.

45:

и ш҃ше пр҃ондоу вьсь миръ ꙗко мльнии оучеще и наставлꙗющи.

Похв. Клим. 73:

и проиде ꙗко мльнии всего мира свѣтомь зарѧ.

50:

ꙗк҃ не хощеть см҃рти грѣшникѡ҃ нь ѡвращение и покаꙗние.

III, 218:

не хощет' бо см҃рти грѣш'никѡ҃ нь покаꙗние ни҃е жѣть.

IV, 60:

...не хоте см҃рти грѣш'никомь. нь ѡвращениꙗ и покаꙗниꙗ.

59:

...нь в'сакоу злобоу ѿвр'гше ѿ себе....

III, 182:

в'соу зл҃боу ѿриноу в'ше ѡ себе.

68:

то бо пр҃чтоѥ тѣло вжи҃е дѡины творить ѡвещ'ники нб҃сномоу цр҃квию

IV, 62:

хоте на҃ съ собою ѡс҃тити и причѐники ны творе своѥмоу цр҃твию.

Digitized by Google

79:

....не тѣчию словомь хр̃тиане нарѣм'се но повигнѣм'се добрая дѣла стежати. любовь къ всѣмь с'мѣрение кротость поученіе ть во ѡчищаютъ дш̃оу и тѣло и съ агглы рав'на творитъ и на нб̃о възводитъ мт̃ынии

на воскр. 14:

...а не словѣмь тѣчию наричаимъся крьстьяни, нъ въ подвигъ себе къ хр̃кон̃ вложаще.

IV:

тѣмь вратие пот'щим' се на добрая дѣла чистеще се ѡ в'сего зла. ч̃тота во на нб̃о възводитъ и равьна агг̃лмь творитъ.

III, 187:

ч̃теще се дн̃ь дн̃е пѡмь и мт̃ынею. пѡ во дшѵ̀ и тѣло ч̃тить. а мт̃ынии въпер'ши оумь на нб̃о възьность и виш'нимь сил̃ѡ ѡвщ'ника ствараетъ.

Такъ какъ начало одинаково и въ словѣ Климента и въ передѣлкѣ Кир. Туров., то по опис. рукописей нельзя изъ слѣд. словъ опредѣлить которое кому принадлежитъ.

1) Въ *Торжественникъ* Румянц. Музея № 437. л. 297. *См. выше V, 9.* Востоковъ упоминаетъ «Сочиненіе Кирилла Туровскаго (въ Пам. слово X) Здѣсь оно пространнѣе, чѣмъ въ изданіи г. Калайдовича. Послѣ словъ: когождо....» Это слово совпадаетъ съ однимъ изданнымъ словомъ въ Рук. Уварова. Изданія Калайдовича у меня нѣтъ подъ руками, но судя по этой выпискѣ Востокова, онъ издалъ слово Климентово, а не передѣлку.

Въ той же рук. есть и третья передѣлка того же слова, на л. 311.

Digitized by Google

2) Въ *Сборникѣ* словъ того же собранія № 407, л. 244. *См. выше I, 9.* Тутъ Востоковъ только упомянулъ, что оно Кир. Туровскаго. Должно быть, оно совпадаетъ съ нашимъ.

3) Въ *Пятидесятницѣ* библ. Троиц. Серг. Лавры № 146 (1572) л. 284. *См. выше V 3.* Тутъ указано, что оно Кир. Туровскаго. Въ той же рукописи л. 328 помѣщено тоже слово, только съ дополненіемъ.

4) Въ *Синаксарѣ* съ поученіями той же библіот. № 404 (315) л. 118. *См. выше II, 3.* «Кир. Туровскаго».

5) Въ *Прологѣ* той же библ. № 724 (1735) л. 611. *См. выше II,* 4.

6) Въ *Сборникѣ* собранія Ундольскаго № 561 л. 560, *См. выше VI, 2.*

7) Въ *Златоустѣ* того же собранія № 535 л. 224.

[Сл]ово на пен'дикостю ѡ вѣви ·:·

Пр҃но ѡжидаѥи бѣ спнїй нш҃го.
вьс'хотѣ паки ѡбновити
к҃ство нш҃е. грѣх'ми соуще
ѡвет'шано пришьщіи се
прийскр'но плъти й кр'ви нш҃еі.
й направлѣѥ на̂ поуть мирь
ныи. не трьпѣ бо ѡвраза
с'воего вь тлѣни па̂ша зрѣ
ти. нь пр'вѣй пищи ранстѣ
й паки вл̂ка сьтварѣѥ чл҃ка.
волею за ны постра̂. оумрь
цьв'лѣѥ прѣгрѣшенїй нш҃а.
й вьскр҃се йз мр҃твыхъ. вьзы
де паки на нб҃са и сѣде ѡ де
с'ноую ѡц̂а вь петидесет'ни
й дн҃ь дн̂ь ныи посла ст҃ыи
дх҃ъ. ѡгньныѥ ѥзики на

Digitized by Google

оученики с'вои. ѩкоже им'
вѣ ѡ̀вѣщаль. по в'скрѣ
нии моѥмь гл҃е. вьсхожоу
къ ѿцоу моѥмоу й ѿцоу
вашемоу. й бгоу моѥмоу
й бгоу вашемоу. оуне бо ѥ̀ ва
мь да ѧзь йдоу. аще ли не
йдоу азь. оутѣшитѥль
не прийдеть къ вамь. ѧще
ли йдоу то оумлю ѿц҃а. й
йного оутѣшитѣшитель (!)
да вамь. иже с' вами воудет'
в' вки. дх҃ъ истин'ны ѿ ѿц҃а
йсходить. и тьй наоучит'
вы й вьспомениеть вамь вь
сѣ ѥлико гл҃ахъ гл҃ахъ гл҃ахъ (!) ва
мь. и вьзвенгь роуцѣ с'кой
блви ѥ̀ и рѣ шѣше вь ѥ̀рлмь
рѣ сѣдѣте вькоупь. дон'деже
швлѣчете се силою с выше.
й си рекь пр҃ъ ними й вьзѣ се
на нбо. й сѣде ѿ дес'ноую ѿц҃а.
й посла днѣ силоу пр҃стто дх҃а.
шгн'ними ѥ̀зики на-плы и
начеши инѣми ѥ̀зики гл҃ти.
ѩкоже дх҃ъ даяше имь провѣ
щавати. и шѣше пройдоу
вьсь мирь ѩко мльниѥ оу'
чеще й наставлюще на ра
зоумь вжин. когожо свой
мь ѥ̀зикомь. тако ѥ̀ вра'ѥ
мт҃ь вжиѩ й чѣ сего днѣ. ѩ҃
не хоцеть см҃рти гр҃ш'нико.
нь швращениѥ й покаяниѥ

Digitized by Google

рѣ̂ бо самъ не трѣвоужѣтъ зра
ви ра̂. нъ волеціи. не при
доχъ бо призва̀ти правѣ̂ники
нъ грѣшники на покаа̀ніе.
Тѣмъ бра̂є не лѣнимсе. та
ко мт̂ива имоуще влкоу.
нъ всакоу злобоу ѡвръгше ѡ
себе. зависть клеветы и стоу
додѣ̀ніе. и все непо̂вно̀е
чт̂ою свѣстію̀ приходеще въ
црк̃вь вжію̀ и съ страχомъ
стоюще просимъ ѡ него про
щеніе грѣховъ. и вѣчнаго.
цр̂твиа̀ да до̂йни воудемъ
пристоупити къ пр̃стмоу є̀го
тѣлоу и кр̀ви. то бо пр̂тоє̀
тѣло вжіѐ до̂йны творя
ть ѡвещ̀ники нв̃номоу цр̂ви
ю̀. и жизни вѣчнѣй. а̀ иже
не ѡчищ̀ се приметъ є̀. то
повин̀ни ѡтню вѣчномоу.
рѣ̂ бо самъ гс̃ бг̃ нш̃ъ. ѣдый
плть мою̀ и пию̀ кр̀вь мою̀
живъ воудетъ в вк̃и. и иже
просите вѣрою да̂ се вамъ. си
вса слышавше братіѐ вьсѣпо
менѣмсе. не тьчіѐ слово
мъ хр̃ьіане нарѣ̂мсе. нъ по̂ви
гнѣмсе доврая̀ дѣла стежати.
любовь къ всѣмъ смѣрени
є̀ кротость. пощеніѐ тъ
во ѡчищаю̀тъ дш̃оу и тѣло,
и съ аг̃лы равна творитъ.
и на нб̃о вьзводитъ мт̂ты

Digitized by Google

ни. тоѥ во трѣвоужѥть с'са
кь. та во ѡмыкаѥть прѣ
грѣшенна нша...
врата ѡверьзаѥть. ыро....
ю вжию на кротость й на м[лѡ]
прѣтварѣѥть. постен во
се и мѧтьнѭ творѣ вес трѵ
да на нѣо кьс'ходить. й прѣ
столоу вжиѭ прѣстоить.
тѣмь повингнѣмь' се й добра
й дѣла створимь. тѣми
во дѣлы снѣе вжнй сътворим'
се. й снѭ жиз'нь добрѣ про
водимь. и цр̃ткоу вию спѣви
м' се ѻ х̃ѣ іс̃ѣ гн̃ ншимь
ѥмоужѥ слава в вкн вкмь ·:·

Digitized by Google

Б.

Въ «одной изъ интереснѣйшихъ рукописей Народной Библ. въ Бѣлградѣ № 104 въ области старой литературы, сборникѣ конца XIV в., сербскаго письма, содержащей въ себѣ подборъ рѣдкихъ и важныхъ произведеній старой литеретуры»[1]), встрѣчается кромѣ двухъ словъ предшествующей рукописи (слово на благовѣщеніе (10) л. 21 и на пасху (22) л. 24) и

IX.

Похвала св. Николаю.

Она находится на л. 131. Я ее могъ отмѣтить только въ одной рук. Импер. Публ. Библіот. собранія рук. А. Гильфердита № 33. «л. 333: Мца д. стмоу архіерєѳ Мирликійскомѳ Николаѳ о почти и жіни. *Нач.* Сє въсіа намъ възлюбленнїи свѣтозарнаа памѧ архіерєа Бжіа Николи»[2]).

Что оно принадлежитъ еп. Клименту, можно убѣдиться изъ слѣдующихъ мѣстъ этого слова, совпадающихъ съ соотвѣтственными мѣстами другихъ словъ:

стрк. 1:	Похв. Кирил. 34:
Сє въсіа намъ възлюблєнїи свѣтозарнаа памєть архіерєа бжіа Николи	Сє въсіа намъ хвалюбци свѣтозарнаа памѧ прѣвожнаго оца нашєго Кирила.

1) М. Сперанскій, Свѣденія и замѣтки въ рукоп. Бѣлград. и Соф. библ. М. 1898. XVI. т. Извѣст. Инст. князю Безбородко. Описаніе рук. см. въ Споменикѣ С. К. Акад. XXIV 64, и слѣд.

2) Отчетъ Имп. Публ. Библ. за 1868 г. Спб. 1869 г.

Digitized by Google

7:

изъ млада же въсиа ꙗко и сл҃нце..... оукланѣꙗе се ѿ многометежнаго житиа

ib.:

измла҃ же бы҃ чистотою ꙗко а҃гг҃лъ оукланꙗе се и ѕбѣгаꙗе житенскы҃ сластьи.

22:

въ него же бг҃ъ вьсели сѧ просвѣти кго паче сианиа слн҃чнаго. и на жзыцѣ его почиваше. ꙗкоже на хероувимѣ плътию тьчию шбетаа вѣше сила дх҃а в немь

ib.:

прѣмоудро҃ же бжи҃а сѣда҃ въ срц҃и его храмѣ себѣ и на взыцѣ его ꙗко же на хероувимѣ почиваше дх҃ъ ст҃ыи пр҃но раздѣлꙗе дары...

на пам. ап. 9.:

тѣмь же и нынѣ сиаетъ въ славѣ бжи҃и паче сианиа слн҃чьнаго.

62:

тако бо подобаше по а҃плоу архиерею бжи҃ю. прѣподобень и безлобень и вескрьвень, и оукланѣе се ѿ всѣкое нечистоти

Похв. Клим. 74:

тако бо подобаше намъ архиерѣи незловенъ пр҃вѣнъ красотою и кѣрою свѣтло преоукрашенъ временьнаа всѧ ꙗко тлѣннаа ѿмѣтаꙗ

78:

...лозѣ ли многоплодьнѣи истачающи не пианьствьное вино нь спсн҃ою росоу и дх҃вномь весѣшемь напаающи срц҃а вѣрнаго ти стада

ib.: 76:

радоуисѧ многосластьнаа лозо. исполинившиа всего мира и напоившиа влгочт҃нъимъ оученьемь.

Digitized by Google

119:	ib.: 79:
покаѧнии — ѥ̑ ключь цр̑твоу	ти сов̑ть ключа цр̑твию нб̑ному.
125:	на пам. апост. 9:
подвизанте се. вънити скозѣ тѣсная врата .	нъ да потъщимъ се ѿ селѣ вънити тѣсными двьрьми.
128:	ib. 7:
ѩже соуть си любодѣѧнии, разбоини татви клевети коренна дѣтогоубленна, пиѧньства лихоиманна	си же соуть дѣла сотонина ...клеветы... татьвы, развон, пьянство... дѣтогоубьи... прѣлюбодѣѧнии.
141:	ib. 8.:
Каа бо ѥ̑ польза члв̑коу аще приѡврѣщеть вьсь мирь и wтъщетить дшо̑у свою или изгоубить ю. Кыѥ ли да̑ члв̑къ измѣноу дшѣи своеи	тѣмь же братнѥ, каа польза ѥсть члв̑коу аще и вьсь мирь приѡвращемъ, а дш̑ю свою погоубимъ ли ѿщетимъ, чимь ли искоупимъ дш̑ю свою ѿ моукъ.
99:	V, 116:
то бо ѥсть истовоѥ покаѧнние ѩже вьсакоу неправдоу вьзненавидѣти и мрьскоую сътворити. а не на прьвоѥ wвращати се грѣхы ѩкоже и псоу на своѥ влювотины.	ѿ всакого грѣха чт̑еще се и не вьзвращӓще се на прьвыѥ wбычаѥ ѩкоже и пьсь на своѥ влювотины.
146:	VII, 39:
кг̑а придѣть съ нб̑сѣ. съ аг̑ли ст̑ими. соудити живыми и	тьи паки пр̑ить.... соудити хоте живымь и мр̑твымь и

Digitized by Google

мрьтвимь и вьзѧти комоужѡ по дѣломь кго.

вьзѧти комоужѡ противоу дѣломь кго.

Похвала тѡмоужѥ прѣблажѥнѣмоу никлѣ влвѣ ѡ.

Се вьсиа намь вьзлюблени. свѣтозарнаа паметь. а рхиереа вжиа николи. чюдесы дивныйми. просвѣщающи вьсь миръ. сего во прѣсвѣтлаго паметь архиерѣа. рьвениемь вжиемь. поноуди послѣдовати сто памь мелхиседекоу. прьвошмоу архиерею вжию. изь млада же вьсиа ако и слнце доврыми дѣтелми по стомь тѣло си дроучак. вдѣнмн же дшоу си просвѣщае. матиѥми срце си вином всцае. оуклонѣвь се ѡ многометежнаго житиа. бѣ же ѡ рода тихь. а по црькоунемь оуставѣ. ако огнь тростию палѣе. ереси чьское бледи тѣмь пожигаше разарѣе. по апостольскомоу словесию. якоже рѣ блажени павель. июдеи знамениа просеть. нелини прѣмоудро ищоуть мы же пропокѣдоуемь ха распетаго. тѣмже ню дешмь сканьдаль. языком же оурод'ьство. самѣм' же званымь ха вжиею силою. и вжиею прѣмоудрости ю. оуподови се соудь чтнь. якоже рѣ павль апла вы же оувѡ црькви ба живаго якоже рече самь якоже вьселя сѧ въ нѧ. и пондж и вждж имь въ бе. и тн вждть ми въ сны. и дыхери глеть гь. тѣмже кто не блажить сего архиерѣа въ него же бе вьсели сѧ. просвѣти кго паче сианиа слнчнаго. и на жзыцѣ его почиваше. ако (ко)же на херовимѣ плтию тьчию. шветаа бѣше сила дха в немь. тѣмже и чюдесы и цвѣ(вѣ)ты. исплнѣше вьсь миръ. тихымь и слад'кымь оученикмь. все привлачаше къ кѣрѣ хѣѣ. и еретикы сѣкы ако мьчемь дховнымь словеси. величавыѥ тростию низ'метае. и на покаание вѣкы. сиротамь и в'докицамь съ ако и ѡ цѣ. странноприкмьць же сы. якоже древле аврамь. нн цѣлованием же съклавѣющи се выти. якоже инъ напасть

Digitized by Google

ныѥ противнымь истрьгак. ѩкоже влькомь чѣлюсть.
бѣ бо пастирь а не наѥмникь. ѩкоже рѣ гѣ пастирь до
вры дш҃оу свою полагаѥть за wв҃це. а наѥмникь кгда
оузрить влька гредоуща. wставивь wв҃це и побѣгне
ть. ѩко и наѥмникь ѥсть. нь сы не тако. нь идеже оузрѣ
ше. въ стр҃ти какоѵ либо wв҃чи своѥ. то дш҃оу свою за него
полагаше. пов҃нда творе истинномоу пастироу х҃оу
иже прч҃тыѥ его славы и чюдесы вѣнець. и свѣтлости
ю бж҃тва своѥго wзари. тѣмже юже врѣме ѥсть. и
дивна его чюдеса изрещи. w врани ѥтерѣ въставьши
въ фроугии. ѩкоже пишеть въ дѣяни его. и тога при
ложи се ст҃вмь вещьша пов҃изанию. и чюдеса дивна
иже сътвори въ градѣхъ и въ всѣхъ wбоихъ съ собою
и прѣдь народомь бг҃омоужно дрьзак. ѿтинмак
неповинныѥ ѿ смр҃ти различ҃ныѥ нхже не достигнѣ
ше.... ра стоати има дльготоу ради поутноую. то
тѣмь въ снѣ ѩвлѥше се страшнымь чюдеси неповинны
ѥ ѿ смр҃ти wтнимаше. и wсоуженому црѣмь костан҃тно
мь на смр҃ть. ѥмоуже ѩкль се въ без҃годи ноцинѣмь. си
рѣчь ни въ б҃дѣнии ни въ спани. прѣдьстав же рѣ. цр҃оу пра
вдѣ ѥси поставлень соудити. а неправдѣ оуклан҃ѣтї
се. тѣмже нн҃ѣ аще не ѿпоустиши три вокды. wсоу
жены тобою на смр҃ть весь праѵди. то мт҃воу на те съ
твороу къ небесномоу цр҃оу. и злѣ животь свои скон҃чаѥши.
рѣ ѥмоу цр҃ь ты оубо кто ѥси. да таковаа подь дрьжа
вою мою гл҃ѥши. и рѣ ѥмоу азь ѥсмь николак. раѵь ба҃
вишнѣаго живы въ мѵкѣи мир҃скыѥ митрополиѥ. и
се рекь и wтиде ѿ wчию ѥго. тако ти соуть подвиза
нии сего ст҃го. таковыѥ доврыѥ дѣт҃ѣли ими же цѣты
ѥ вожше се смр҃ти врѣменныѥ. нь добродѣт҃ѣлми пр҃і
сно цѣт҃ѣше. прѣмоустию оукрашаѥ се тако во по
добаше намь по ап҃лоу. архиѥрею вж҃ию. прѣподовень
и безловень. и бескрьвень. и оуклан҃ѣѥ се ѿ всѣкоѥ нечи
стоти. тѣмь же кымь именемь наречемь сего праѵе

Digitized by Google

дника. и поборника wбидимимь. градь ли. нь градь
w трьса падаеть. и w рати разорит се и прѣлогатан прѣ
даст се. а симь не възможе ни бѣсовьско множьство подви
зати. ни чл҃ча ꙗрость смести. ни напасти житеискыѥ
70 възмоутити кго. нь свѣтилника ли его наречемь. ꙗко
тои просвѣть темнаꙗ мѣста. и тмоу разгонить. нь
сь не ꙗко свѣтилникь. нь ꙗко сльньчина зара ꙗви се.
чюдесн ꙗко лоучами просвѣщае всего мира. не рекоу въ
тѣлесехъ сихъ. и по wшествии сего дн҃е. да чесомь сего
75 приложимь праведника. маслинѣ ли доброплоднѣ
и. истачаѵщи масть благооуханноуꙗ. и по оумр҃твию
wо истачѣть рака. миро добровонное. на исцѣлениѥ немощни
мь. да чесомь те прославлю блажене. лозѣ ли многоплодь
нѣи. истачѣюци не пиꙗньствьное вино. нь спс҃ною [1]) росоу.
80 и дх҃еномь веселнемь. напаюци ср҃ца вѣрнаго ти стада звѣ
здоу ли незаходимоуꙗ. кг҃а незаходима свѣта даюцими.
тѣм҃же блж҃наꙗ жызнь вы҃. въ маловрѣменѣмь семь жити.
а въ вѣч҃нѣмь неизреченѣи радости, нн҃а наслаж҃аю се пр҃тсто
ишы сь аг҃лы вл҃цѣ и во҃у. имѣѥ влгосрдномоу поспѣшениѥ.
85 в҃сѣмь причести се тоиж҃е радости. блж҃ень дн҃ь рожства твоего.
блж҃нь гровь твои wвьдрьжи въ себѣ ꙗко и слнце прѣчи҃тоѥ ти
тѣло. истачаѥ въсегда цѣлениѥ немощ҃нымь. и не рекоу
ли тоу соущимь. на м҃нѣ ꙗко иже въ коим҃же мѣстѣ.
сѣте сь вѣрою призоветь на помощь. то мл҃твою кго оулоучи҃
90 прошениѥ свое. дш҃е бо праведныихъ въ роуцѣ вжи҃и соуть
и не коснет҃ се ничесоже зло. оумр҃шоу оубо праведникоу
не погыбнеть оупо҃ваниѥ. тѣмже бр҃ꙗ почитающе памѧ҃
сего ст҃ѣ. възвратим се w злобь нашихъ и w поу
тен лоукавныхъ. рнданиѥмь и плачьвепльствомь
95 и сь сльзами. възиҁмь ба҃ и wбрещемь мт҃ь w него
ꙗкоже оучит҃ ни пр҃кь гл҃ѥ. wстанѣте w злобь ваши
хъ. и наоучите се добро творити. възыщате се да и

1) вм. спс҃ною.

Збавите wбидима. право соудите сиротѣ. и wпра
вдаите вдовицоу. то во есть истовое покаание. и
же вьсакоу неправдоу вьзненавидѣти. и мрьскоую съ
творити. а не на прьвое wбращати се грѣхы. ꙗкоже
и псоу на свое блювотини. нь тако покаим се ꙗкоже
нинев'гитѣне. ихъ'же градоу бѣше широта и дльго
та г̄. дн̄и. и дш̄оу бечисльныѣ дѣла же мрьска вѣхоу.
нь слишавше проповѣданиѣ w коньчинѣ его ако до
тритаго (!) дн̄е. аще не wбратите се wгнемь имате
съжежены быти. и авие слышавь цр̄ь ихъ. и вси болѣре
вьсакоу неправ'доу вьзненавидѣше и вьзвратише се ѿ поу
ти злихъ. посипающе же прьстию и пепеломь главы свое.
и wблѣкоше се вь врѣтища и заповѣдаше вьсакои вещи
животнѣи не вькоусити ни води ни брашна. и видѣвь бг̄ь
смѣрение ихъ. прѣложи гнѣвь свои на радость то кли
ти вь поган'ствѣ соуще. покааниѣмь оукротише гнѣ
вь бож̄ии. то и ми христиани наричюще се сно̄ве бж̄ии.
не прѣвыбающе вь повелѣнииихъ его. нь ако и скот'
неразоумивь. вес покаанига сконьчавающе врѣмена
житиа сего. како оубо оуг̃незнемь. толика гнѣва бе
сконьч'на. аще не покаим'се. покаанига его есть при
воден вь цр̃тво. покаани-к̃ ключь цр̃твоу. вес того не оудов'
есть влѣсти никомоуже. покаани-к̃ поуть выводен
вь породоу. того поути братиа дрьжим се на томь пригво
зъмь плѣсне и стопы нш̄е. Къ томоу поути не прибли
жет се змеи прѣлоукавы. того бо поути шьствиа соуть.
нн̄ѣ прискрьвна а послѣдни радованна. на тои бо поуть.
оустав се гд̄ь глаше подвизаите се. вънити скозѣ тѣсная
врата глю бо вамь ꙗко пространьна врата и широкь поу
ть выводен вь гибель. и мнозы соуть идоуще по немоу
зѣ бо соуть его шествиа. скѣтла и радостна. ꙗже соуть
си люводѣиниа. разбоини татеи. Клевети и корениа.
дѣтогоублениа. пианьства. лихоиманиа. та соуть
широкааго поути шьствиа. выводещиа вь изгыбель

Digitized by Google

и мнози соуть по немоу же ходеще. тѣмже блажени сы
wцѣ никола не прѣста вьпиѥ дн҃ь и нщ҃ь. сладкыми слове
си и вѣдоу и мт҃ть когожѥ. ѳклоните се братиѥ, W поу ти изь
гывел҃наго и пондѣмь по поу ти гн҃ю. ведещемоу ни вь по
родоу. се бо шествиѥ. нн҃ѣ соуть прискрьбна. а послѣдь
радостна. постомь и вдѣниѥмь. и мт҃тинею. послѣдиѥже
ѥко рѣ гл҃ иже аще не wставить wц҃а или мт҃рь, їли же
ноу или дѣти или села. мене ради и ев҃лиѥ. то нѣ
сть мнѣ достоѥнь. wбрѣть бо дш҃оу свою погоубыть ю
а иже погоубить дш҃о свою мене ра҃ то сп҃сеть ю. Ка҃
бо ѥ҃ польза чл҃вкоу. аще приwбрѣщеть вьсь мирь. и w
тыщетить дш҃оу свою. или изгоубить ю. Кыѥ ли да҃
чл҃вкь измѣноу дш҃и своѥи. и пририпричеть (!). иже аще пости
дить се мене. вь родѣ семь прѣлюводѣинемь. и грѣшнемь
и лоукавемь. и сн҃ь чл҃вчскы постидит се кго. вь словѣ вьжьства
своего. кда҃ придѣть съ нб҃сь. съ агг҃ли ст҃ими. соудити
живыми и мрьтвимь. и вьза҃ти комоужо҃ по дѣломь
кго. тоа҃ прискрьбнаго и тѣснаго поута пѫтн҃ї
ци завыше земнаѥ. и малогодныѥ кго стр҃ти.
и постидѣвше се твор҃ца своего. радостию и свѣ
тлостию неизр҃ѣченною оукрашьше се w десноую
станоуть вл҃кы своего. широкаго поути любленици.
и дрехли прѣдьстаноуть съ стоудомь рѣкми. агг҃ли
ѳри вь моукоу кромѣшноую. сн слышеще пооучен҃ї
и ст҃ыхь wц҃ь сихь. и вьзанию противоу дѣломь по
двигнѣм се прѣж҃е дн҃е того. избѣгноути всѣхь
хотещихь выти на неродивыхь. нь встанѣмь
всѣхь зьль. и вь покаѥни живоуще. прослави
мь троицоу wц҃а и сн҃а и ст҃го дх҃а и нн҃ѣ и пр҃ї.

Похвальное слово Николаю встрѣчается въ рукописяхъ еще съ двумя другими началами.

Съ началомъ: Ѥ наста (настоитъ) братиѥ свѣтлоѥ праздьнство.... находится:

Digitized by Google

1) Въ Сборникѣ 1642 г. собранія Общества Люб. Древн. Письм. № CIX (3119; II томъ Описанія) «л. 211. Слово похвално на принесеннѣ мощемъ св. николаа. *Нач.* Ѳе на̂та братіе свѣтлое пра̂енство (Ὄρθρος ἡμῖν φαινότατος), Авторъ архим. Михаилъ». Въ немъ же помѣщается второе слово Николы л. 209, и второе слово нед. Мит. и Фар. (2) л. 388, на благовѣщеніе (10) л. 295, и похв. Клим. папы л. 134.

2) Въ *Сборникѣ* XVII в. того же собранія № CXI (3129) л. 125. «Напечатано арх. Леонидомъ въ Памятн. Древн. Письменности 1882 стр. 102—107».

Изъ приведенныхъ здѣсь разночтеній видно, что это слово совсѣмъ другое.

3) Въ *Сборникѣ* XVI в. того же собранія № CLXXXVI (5461 —I Томъ опис.) л. 46 об. Въ немъ и второе сл. Николы л. 106. *См. выше I, 10.*

4) Въ Торжественникѣ XVI в. Румянц. Музея № 434 л. 184. Въ немъ же и слова на благовѣщеніе (10) л. 378, похв. Арх. Михаилу л. 114, на успен. Богородицы л. 544, прор. Иліи л. 489.

5) Въ Торжественникѣ того же собранія № 436 л. 227. Въ немъ и слова на благовѣщеніе (10) л. 199, похв Арх. Михаилу л. 87, Захаріи л. 38, прор. Иліи 269.

6) Въ Сборникѣ XVI в. собранія Ундольскаго № 577 л. 133. Съ помѣтою «Климентово»? и указ. «Толст. II 140 л. 317». Въ рук. Толст. два слова: л. 317 Прозвитера Андрея, бывшаго причетника и клирика Соборныя церкви и Апостольскія въ Русскихъ странахъ преименитаго града Москвы, слово похвално иже во св. отца нашего премудраго во Святителѣхъ и Архіерея чудотворца Николы Мирликійскаго, пастыря и учителя, на пренесеніе честныхъ его мощей отъ Миръ въ Баръ градъ, и второе: л. 321. Поученіе душеполезно на принесеніе мощемъ Николы чудотворца. Въ той же рук. Ундольск. находится и слово на благовѣщеніе (10) л. 114, и похв. Арх. Михаилу л. 48.

7) Въ *Сборникѣ* XV—XVI в. того же собранія № 560 л.

Digitized by Google

80 об. Въ немъ же и похв. Арх. Михаилу л. 43, и усп. Богородицы л. 345 об.

8) Въ *Сборникъ* словъ XIV в. библіот. Троиц. Серг. Лавры № 9 (2022) л. 213 съ примѣчаніемъ, что оно «сочиненіе русское». Не по этой ли рук. напечат. въ Памят. Древн. Письм.? См. выше 2. Въ немъ же и слово о разслабленномъ (25) л. 86, и на вознесеніе (28) л. 105. и второе слово св. Николаю л. 209.

9) Въ *Сборникъ* XVI в. той же библіот. № 649 (1230) л. 42.

10) Въ *Сборникъ* XV в. той же библіот. № 754 (1644) л. 405. Въ немъ же и поученіе Ѳеодора Стратилата (6) л. 310, и похвала Арх. Михаилу л. 364.

11) Въ *Сборникъ* XVI в. той же библіот. № 788 (1649) л. 422.

Другое начало: Присно-оубо-должны есмы, братіе, праздники божіа творяще въ честь держати, въ рукописяхъ:

12) Въ выше (1) упомян. Сборникѣ собранія Общ. Древн. Письм. № CIX (II томъ опис.) л. 209 съ примѣчаніемъ «у Сурія: Universis Christi Ecclesiis».

13) Въ выше (3) упомян. *Сборникъ* того же собранія № CLXXXVI л. 106. Изъ приведенныхъ тутъ выписокъ видно, что оно совершенно отличается отъ нашего.

14) Въ *Сборникъ* житій XVII в. того же собранія № CLXXXIX (5465) л. 198. Тутъ же и слово на благовѣщеніе (10) л. 36.

15) Въ выше (8) упомян. *Сборникъ* Троиц. Серг. Лавры № 9 л. 209. Съ примѣчаніемъ «Русское сочиненіе исх. XI или нач. XII в. издано при Духовн. Вѣстникѣ въ Матеріалахъ для исторіи русск. церкви 1862 г. т. I стр. 1—9».

16) Въ *Минеи четьи* той же библіот. № 676 (407) л. 254.

17) Въ *Патерикъ Печерскомъ* той же библіот. № 712 (1824) л. 214.

18) Въ *Сборникъ* 1487 г. той же библіот. № 761 (1929) л. 160.

Digitized by Google

19) Въ *Сборникѣ* XVI в. той же библіот. № 791 (1898) л. 356.

20) Въ *Сборникѣ* XVII в. той же библ. № 805 (1901) л. 156. *См. выше V, 4.*

21) На конецъ четвертая похвала, кажется, имѣется въ Сборникѣ XVII в. Троицко-Серг. Лавры № 804 (1643): «л. 104 об. Слово о дни четвертка, вънъже празнуемъ о св. Апостолѣхъ семьдесятихъ и св. Николы память Нач. Восіаша намъ днесь свѣтила великая и незаходимая».

Въ какомъ взаимномъ отношеніи находятся эти слова и какъ они относятся къ выше напечатанному, я, къ сожалѣнію, за неимѣніемъ здѣсь ни рукописей ни изданій конечно сказать не въ состояніи.

Digitized by Google

В.

Третій самый обильный источникъ словъ еп. Климента я открылъ въ одной весьма интересной рукописи Нар. Библіотеки № 450. Рукопись эта XVI стол. сербской редакціи съ нѣкоторыми слѣдами болгаразмовъ (смѣшеніе юсовъ) сохранилась, не полною, съ начала не достаетъ 10 листовъ (перв. тетр. и отъ второй л. 1 и 8) и безъ конца; отъ послѣдней 23 тетр. сохранилось первыхъ пять листовъ. Всего листовъ теперь 171 въ 8^0 (или маль. 4^0) по 18 верстъ въ страницу.

Въ этой сравнительно не большой рук. помѣщено не менѣе *ста* поученій, словъ, синаксареи и житіи. Всѣ они писаны языкомъ простымъ и яснымъ какъ всѣ сочиненія Климента. Между ними два уже извѣстныя слова еп. Климента. Кромѣ этихъ я подобралъ еще тринадцать которыя по всей вѣроятности принадлежатъ ему. Но мнѣ кажется что весь этотъ Сборникъ вышелъ изъ рукъ его. Если всѣ не его сочиненія то можетъ быть что они его передѣлки, извлеченія и пересказы чужихъ словъ, что это все такъ сказать его редакція. На сколько это предположеніе вѣрно, можно будетъ судить когда онъ напечатается цѣликомъ.

Перечень всѣхъ словъ напечатанъ въ моемъ Каталогѣ Рукоп. Нар. Библіотеки стр. 331—340.

X.

Поученіе на Зачатіе св. Богородицы.

Изъ житія Климента извѣстно что онъ написалъ нѣсколько поученій на праздненства въ честь Богородицы. Что и это слово

Digitized by Google

принадлежитъ къ числу тѣхъ можно увѣриться не только общимъ совпаденіемъ его съ другими его словами этого типа, но и еще одинаковыми выраженіями встрѣчающимися въ другихъ словахъ. Н. пр.

Начало совпадаетъ съ поученіями заповѣданія о праздникахъ, на Преображеніе, и выше изданнымъ III—V.

стрк. 3.	III, 171.
плодит'се ... вънѹка їсеса правѣнаго ѿ колѣна дв҃ва	изидетъ жезлъ ис корене иєсеѡва.
стрк. 10:	Зап. о празд. стр. 6.
да се вѣдѹще братїе дн҃ь празнѹимь чт҃но зачетїе	Да єсте вѣдоуще брак҃ ако дн҃ь єсть праздьникъ ст҃го їмрк.
стр. 22:	
не тък'мо же самы ядѹще и пїюще нь и ѹбогые милѹюще и алч'ные насыщающе. etc.	см. выше VI. и др.

Приглашеніе на молитву къ церкви которымъ оканчивается это слово встрѣчается очень часто въ его поученіяхъ.

л. 84 б. Мц҃а т҃о д҃ поѹченїе на зачетїе ст҃ѣи бц҃ы.

Възлюбли́ни, дн҃ь спсенїю на
шемѹ нача́токъ зачина́ет' се. и
въ оу҃тро́вѣ пло́дит' се прѝсно
а҃ н'нѣ. по бл҃говѣщенїю а҃гг҃ле
5 лшвоу. вънѹка їсеса̀ правѣнаго̀, ѿ
ко́лѣна дв҃ва. сею̀ разр҃ѣши́ше се,

Digitized by Google

оу҃зы а҃довы. сею̀ мі́ръ ѿ лѣ́сты
сво́боди се. о҃ семь во̀ ра҃дю́тсе прр҃ци
чаю́ще ро́дите се ѿ нкѣ́ г҃а на́шемѹ
10 і҃у̀ х҃ѹ. да сѣ̀ вѣ́дѹще бра́тіе. дн҃ь
праз҃нѹ́имь чт҃но зачѣ́тіе гл҃же
на́ше прч҃тые влч҃це. тѣ́мь. къ
цр҃квы еѣ̀ съ ра́достію тецѣ́мь.
на ма҃тѣы съ стра́х҃ѡ стоймь.
15 Ѿкрѣ́зѣмь двери нб҃наго чрѣ́
тога. ѹдѣнѣ́мь и҃ ма҃тѣое. и҃
ма҃тинею пост҃ѡ, и҃ та́ко прове́
димь чт҃но. съ радо́стію праз҃нѹ
ю́ще. чт҃ное зачетіе прчт҃іе
20 гл҃же бц҃е. та̀ во̀ непрѣ́стан'но
мл҃нт' се за на̀, сн҃ѹ своѣ́мѹ и҃ б҃ѹ на́
шемѹ. не тьк'мо же са́мы а҃дѹще
и҃ пі҃ющe, нѣ̀ и҃ ѹбо́гые ми́лѹющe и҃
а҃лч'ныѣ наси́щающe: нагые одѣ́
25 вающе. а҃коже рѣ̀. вѣ́дете ма҃ти
ві҃и ако҃ ѿц҃ь ва́шь нб҃ныи ма҃ти
вь ѣ҃. подра́жаи́мь ѡ҃ныи мѹ́дры'
дѣ́ы. и҃м' же рѣ̀ б҃ь. ѣ҃ни́дѣте въ
чрѣ́тогь нб҃ныи. а҃ко҃ стран'на
30 мѣ̀ сѣ́ща ви́дѣв'ше помило́васте.
а҃л'чна напитасте. и҃ли жѐна на́
пои́сте. е҃да бра́тіе само́го г҃а
напи́тасте. и҃ли напои́сте, тѣ̀
же цр҃тва нб҃наго и҃ спо҃бише сѣ̀. нь
35 хо́дещѝ въ ми́рѣ семь. просещѝ
въ и҃ме гн҃е. мл҃ю ві҃ ѹ҃бѣ́жѝь
ѿ ѡ҃г'нѣ геѣ́ны и҃ напра́снаго сѣ́а.
не вѣ́м' во въ кыѝ ча҃ дша҃ ѿ тѣ́
ла̀ разлѹ́чит' се. е҃г҃а а҃дѹще и҃ли
40 пі҃ю́ще. и҃ли хо́дещѹ̀ и҃ли се́дещѹ.

Digitized by Google

тѣ́мъ же и мы̀ прїи́мѣмь на въ
сакь ча̑ покаа̑нїе мл̑ть кро́тость
въ҃зрѣ҃жанїе. та́ко ѿмл̑имь
влкѹ х̑а. мо́гѹщаго помы́ловати
45 на̑. поменѐмь вели́каго па́сти
ра̀ зла̑у́стаго, ѩко же рⷱ. ѿ че́да
сѝ ва̑ радѝ сътво́рена соу̑ на̑ въсѣ.
не ѿвра̀щаите се ѿ цр̑кве. нѝ на́
поу́стош'наа повѣ҃чи́те се. да́ не
50 напла̑ни́т' се ва̑ гее́на. съ ѿпа̑
ю҃щими сла́вы вжї. тѣ́мъ же въ
злюбле́нна мша̀ бра́тїе. по҃вигнѣ
м' се на́ м̑тѳ҃ѹ къ цр̑квы. съ чи́сто
тою и҃да́ѣте на въсѐ праз҃ныкы
55 г̑а на́шего і҃у̑ х̑а, и прѣчт҃ые е́го
мт̑ре влчце на́ше вц̑е. да спѣ҃ы́ се
оу҃слы́шати. при́и҃дѣте бл̑ве
нїи о҃ц̑а мое́го, наслѣ҃дѹи́те оу҃го
то́ван'ное ва̑ цр̑тво нб̑ное ·:·

Digitized by Google

XI.

Поученіе къ епископомъ и попомъ.

Это короткое поученіе похоже на похвалу св. Николаю (IX), и въ одномъ и другомъ встрѣчаемъ одинаково мѣсто о добромъ пастырѣ:

стрк. 19:	IX 32:
пастирь добры' дш҃ꙋ свою полагаетъ за ѡв'це а иже к҃ наем' никъ... аіще оу҃зритъ влъка идѫща то ѡставитъ ѡв'це бѣжитъ и распѫдитъ ѡв'це	пастырь добры дш҃оу свою полагаетъ за ѡв'це, а наемникъ к҃а оу҃зритъ влька гредоуща, ѡставивъ ѡв'це и повѣгнетъ ꙗко и наемникъ естъ

л. 40 б. Въ тѫ҃же дн҃ь (17 декабря) пов҃ченіе ·: ☩

Єпк҃поу҃ и҃ попꙋ повелѣтъ оу҃чити.
и҃ ка҃зати пор҃ученныѥ ѥ҃мꙋ людн.
самомꙋ прѣ҃жѥ оу҃далити се ѿ въсего
зла҃. ꙗкоже велитъ па҃вель, и҃ паче х҃с҃.
повелѣтъ во҃ р҃ѣ ѥ҃пк҃пꙋ вез' порока бы
ти, ꙗко вж҃ю приста҃вникꙋ. не себѣ
го҃децꙋ. ни гнѣвли҃вꙋ, и҃ не к'васни
кꙋ. не лю҃тоу, не мѧзоѥм'цꙋ. нѣ стра҃н
нолю҃бнꙋ. и҃ правѣ҃вꙋ. посо҃вецꙋ въ
оу҃ченіи повѣренію҃мь сло҃веси. да҃
сильнь вѣдетъ оу҃тѣшитель въ
зра҃вомь оу҃ченіи. и прѡ҃тивь кѣ
рѣре ѥ҃вли҃чати. въ всѣ҃ са҃мь со҃бою
дае ѿвра҃зь добры҃мь дѣлѡ҃. по

Digitized by Google

слоу҃шаите па҃стирїе къ ва҃ во҃ к҃
сло҃во сѣ. послоу҃шаите въси дръ
жещеи сло҃во бж҃їе. послоу҃шаите
гла҃са ста҃рѣишини пастѵ҃ра ѥ҃
ли҃кааго х҃а. рек҃ша. пастѵ҃рь до҃вры҃
дш҃ѵ҃ свою҃ полага҃еть за ѡ҃ве҃це. а҃ и҃
же к҃ наѥ҃м҃никь а҃ не па҃стирь; ѣ҃мѫ же
нѣ҃сѫ своѥ҃ ѡ҃ве҃це. а҃ще оу҃зрѵ҃ть вл҃къ
ка҃ и҃ду҃ща, то҃ ѡ҃ста҃виѣ ѡ҃ве҃це бѣ҃
жить, и҃ распо҃дить ѡ҃ве҃це. ѡ҃кѫ во҃
и҃схо҃деть зли҃и п҃сѣ. ѣ҃рети҃чьскаа
оу҃ченїа. не ѡ҃ лѣ҃ности ли҃, и҃ ѡ҃ гр҃бо
сти пастѵ҃рскои. ѡ҃кѫдѫ ли҃ раз҃во
и҃ници и та҃тїа. рек҃ше гр҃ѣси и҃ не
пра҃вы. ѡ҃ ненака҃заніа ѣ҃пк҃пскаго.
и҃ ѣ҃рескаго. како во҃ сло҃во бж҃їе пра҃
вити хо҃тѣще. гр҃вѣ҃имь невѣ҃
ц҃їимь зако҃на. ста҃вилѫ зако҃но
да҃телемь, мно҃го же по мьз҃дѣ, ѥ҃
к҃ второе и҃долослоу҃женїе. и҃ паки҃
гл҃ю, послѫшаите ѡ҃ па҃стїра и҃
блюдете ста҃да порѫчен҃наго ва҃҃.
оу҃чеще съ кро҃тостїю. и҃ ка҃жѫще
съ лю҃бовїю. да не на ва҃ събѫ҃дет҃ се
рѣ҃н҃ное. ѡ҃ го҃ре ва҃҃ вожи҃ слѣпїи. ѡ҃к҃
затвараѥ҃те ц҃рство нб҃ное пр҃ѣ чл҃кы.
са҃ми не въхо҃дите. и҃ныи҃ не дасте
въни҃ти. послѫшаите па҃стир҃скы҃
стар҃ѣшины. не почи҃ваите оу҃
чеще порѫ҃ченныѥ ва҃҃ лю҃ди ·: ⁘

Digitized by Google

XII.

Поученіе на рождество Христово.

Къ числу словъ на «празденства совершаемая о Христѣ и во Христѣ», кромѣ выше изданныхъ принадлежатъ и слѣдующія три. Что это слово принадлежитъ Клименту это такъ очевидно что считаю лишнимъ приводить парал. мѣста; почти цѣлое содержаніе его находится въ выше изданныхъ и ранѣе извѣстныхъ словахъ. Указываю только на слова IV и V и на похв. Іоанну Крестителю.

л. 42 а. Мц҃а то҃ ·кѳ· поученіе на рожьство хв҃ѡ҃ ·.

Приступѣте братіа и снѡве по
слоу҃шанте разумѣно. да ска
жѹ ва҃ силѹ чтнаго дне сего. въ
нѣже посѣщеніе бы҃ и ѡбновленіе.
рѹдѹ чл҃ческомѹ прѣлѣстію погы
бшемѹ. прѣступленіемь заповѣ
ди бжіе. ѥже бѣ положена прѣдѣ
дѹ нашемѹ въ раи древлѣ: завистію
Ѿпаде славы бжіе и пище райскы
лишень бывь. и въ грѣсѣ породи
на҃ и видѣ врагъ ѡбнажена Ѿ сла
вы бжіе. и многыими лѣстьми бла
зныти хотѣ чл҃кы ѹкрасти оубо
га. разбоемь и клеветами. тать҃бо
и влоудѡ҃. и потрѣбами въсѣмі
злїими злобамі хотѣ ны врагъ Ѿ
ба҃, оудалити мт҃ви же гь бь на҃.
не трѣпе зрѣти на҃ въ толико,

Digitized by Google

зло̀ въпа̑шее се. и̑ не забы̀ дѣ́ла рⷭ̃
кⷭ̃ своею̀. нь прѣ̀клони нб̃сá и̑ съ
ниде на и̑збавлéнїе нáше. и̑ въ пл̀ъ
нáшⷭ̃ о́блѣче сѐ. хо́тѣ ны̀ о́блóжи
ти свои̑ бж̃тво̃. ѝ пелéнамѝ по
вивáет'се я̑ко мла́день. мы́лою
землю̀ повиваеѝ. въ я̑слѣ̀ ско́тїа̀
я̑ко чл̃къ лéжа. и̑ почи́ваеѝ на ра́
мⷭ̃ хе́рⷭ̃вимⷭ̃ вы́нⷭ̃. да ны и̑збáви.
ѿ скот'скаго жи́тїа. то́го ра́ди
ви́димь бы̃ несъзан'ныи. въ сѐ съ̀
занїе своѐ въмѣ́сти се. и̑ нео́сезá
нїи о́сезань бы̃. сн̃ь бж̃ї сн̃ь дѣ́чь
бы̃. не ѿло́жи бж̃тва своѐго бы̃ чл̃ка.
съвръшень бъ и чл̃къ. пл̀ътїю съкры
вь бж̃тво. на и́сканїе наше. и̑ ѿвр̀ѣ
ть ѿц̃ⷭ̃ погы́б'шⷭ̃ю. и̑ на рáмⷭ̃ въ
спрїе́мь къ о́ц̃ⷭ̃ прúведе. сúр̀ѣ чл̃чь
скыи съставь. и̑же вѣ̀ прѣ̀же по
гы́бль. и̑ на радо́сть съзы́ваѐ а̑г̃гль
скые си́ли гн̃е. рау̑и́те се съ мно́ю
я̑ко о́бр̀ѣто̃ заблоу̑'шее ѿц̃е. тѣ̀
же вра́тїа мн̑ дльжни ѐсмы́, почѝ
сти ш̀ествїе ѐго и̑ заповѣ̀ди ѐго
прно́ съблю́сти. любовїю дро́гъ
дроу́га чѝтⷭ̃ще. я̑ко са̑ на̑ пиш̃е
и̑ прѣда̑' на̑. въ зако́нѣ пи́шеть
рⷭ̃. не оу̑бы̀и не оу̑кра́ди прѣ̀люби
не сътвори. и̑ лѝжи свѣ̀тель не бⷭ̃ѵ̀і
чѝти ѿц̃а и̑ мт̃рь твою̀. възлю́
бы ближнѧго своѐго я̑ко са̑' себѣ̀
не и̑же к̃ по ро́дⷭ̃ бли́жнїи. ны̀ въса
кь жи́вⷭ̃щїи въ вѣ̀рѣ хв̃ѣ. а̑лч'наго,
напи́тающе странаго прїе́млю

Digitized by Google

ціе. и̂ бжіе рабы ѿ҃ что чьтоу́ціе тѝ
бо̀ вдѣ́ть ѡ̆ дша̀ ваш҃и. къ цр҃квы
тьщеціе се дн҃ь и̂ нощь. тоў бо̀ о̀
цѣціла́ем' се ѿ грѣ́ха. трѣ́звеціе се
ѿ н҃а̀ съ чи́стотою пріста́пае́мь
къ тѣлѣ̀ бжію и̂ кръвы. не и́мѣ̀
ціе вра́жы ни на кого́же. и̂ о҃у́стъ
тьк'мо се лю́беціе, нѣ̂ и̂ ср҃цемь лю
беціе дроу́гъ дрѣ̀га. да бѣ́демь сно̀
ве вы́шняго. и̂ причес'тныци ц҃р҃
тва̀ нб҃наго. въ неже призва́ти
ни пршль і҃е, хс҃ и̂ йстинныи бъ на̀
сѣгѣвь і҃ествѡ̆. рав'но сла́вимь въ
тр҃цѣ, съ ѡ̀ц҃емь и̂ сты́м҃ дх҃ѡ̆. и̂
нн҃ѣ̀ и̂ пр҃но и̂ въ вѣкы вѣкѡ̆ а҃мн҃: —

XIII.

Поученіе на крещеніе Христово.

Довольно одинаковыхъ мѣстъ есть въ этомъ словѣ и въ похвалѣ Іо. Крестителю:

стрк. 17:

(слово бжіе) въ наше ѥство въмѣщі' се и бы въ коуплѣ члкъ ѥствомь сѹгѹбь страсти и недѹгы наше на се въспріеть

III 79:

въ члчь шбра въмѣстивь свое бжтво

Похв. Іоан. стр. 388.

...и бы по в'семоу члкъ и грѣх единомь не причестив' се.... въземлѣи грѣхы всего мира.

21:

Пръвѣе рожьство имѣ безначел'но и прѣвѣч'но ѿ оца без мтере... etc.

см. выше II.

27:

рожьствѹ его собою обновльше обет'шав'шіи грхѹ родь нашь

см. выше VI.

30:

смѣренїа шбразъивлше прѣчты' вр̃ъ свои прѣкланіе по рѹкѹ вреннаго ѥтва

Похв. Іоан. 390:

раба шбразь на севѣ носе и главоу свою подь брен'ноую роукоу покланшеши скверьнѣи моеи роуцѣ велиши по твои се в'рьхъ ѥти.

Digitized by Google

34:

въ ницѣте овразѣ пришь ꙗко
простъ чл҃вкъ

III 139:

ꙗко пр҃о чл҃вкъ на жр҃ѣвети wсли
ꙗзитъ.

36.

в҃га же видѣвь їwр'данъ W
пръвїи҃ свои҃ чюдесѣ позна
твор'ца си съ шествїе свое
възвративь

Iов. 389:

и се иwрданъ видѣв' те ницезе
и шьствъїе въспеть възв'рати

52:

и вѣдемь покаанїе пр҃їемлюще,
смѣренїемь просвѣщающе се,
вратолюбїемь цьв'тѣще и стра-
нолюбїемь къ в҃ приближаю-
ще се.

на пам. апост. стр. 8:

вратолюбиемь просвѣтяще сѧ
странолюбиемь просьтоу҃ще

на воскресеніе стр. 14:

благокѣрикмь цьтоу҃ще ницѣ-
любиемь свѣтящесѧ вратолю-
биемь оукраш'шесѧ.

л. 45 б. Мц҃а г҃ ·а҃ повченїе на кр҃щен' хв҃о: ~

Пр҃но пѡбно к҃ братїе пѡвнгѹ дѡ
вр҃. съ вѣрою и҃ любовїю йвлй
юще къспомѣнѡтїе въ закѡнѣ
гн҃и. и҃ развмѣвати йко почтѡ
W небытїа въ бы́тїе, бг҃W сътѣ
рены бы́в'ше. тѡ лъстїю змїиною
пр҃но жи́вѧщее жены. на съмр҃ть
пр҃ѣмѣнени бы́хѫ. въ тлѣнїе въ
па҃ше зло́бою оудали́хѫ се W в҃а. ѩ҃,
бѣ въ ра́вотѹ на҃ тва́рь порвч'на.
тѡ повинѹв'ше се. въсе бы́тыи про
зва́хѫ. слн҃це же и҃ мц҃ь и҃ рѣкы и҃ и҃

Digitized by Google

сточныкы. въсе тлѣнїа ѣже до
го́да и̑ сѣмѫ же пора́вотихѡ̃ се. є́гда
въ нечаа́нїе жи́знь свою̑ въло́жихѡ̃.
то́гда посѣти на̑ вы́шняго бг̃ъ.
и̑ си́ла сло́во бж̃іе. и въ на́ше є̑ство
въмѣщи́се. и̑ бы̑ въкѫпѣ чл̃ка̑ сѣ
ствомь сѫ́щь. стра́сти и̑ нед̾
гы на́ше на сѣ̀ въспрїѣ́тъ. без'сѣ
менна̑ пла́ть бы̑. пръвѣ̀ ро́жь
ство и̑мѣ̀ безначел'но и̑ прѣвѣ
ч'но. ѡ о̑ц̃а без мт̃ре. съ вы́шни
ми си́лами непрѣстанно рав'но
сла́вимь. второѐ же ро́жьство̀
прїѣ́тъ на̑ ра́ди. без о̑ц̃а ѡ дв̃ы
прѣ̑чтїе ѣже и̑ ц̃а нари́цае́т' се
ро́жьство̃ его со́вою о̑бна́вльшѐ
о̑вет'шав'шїи грѣхѡ̃ ро́дь на́шь.
дн̑ь на вы́ди і̑ѡ́рдан'скыѣ пришь.
смѣ́ренїа шбра́зь а̑вльшѐ прѣчт̃ы'
крⷭ̃ свои̑ прѣкланїе. по̑ р̾кѫ̑ бре
ннаго̀ є̑ства. оу̑жасъ творитъ.
нб̑ный си́ла̃. въ ни́цете о̑бра́зѣ
пришь я̑ко про́сть чл̃ка̑. гла́вѫ
свою̀ ра́бѫ̑ прѣкла́нае́тъ. ѐг̃а
же ви́дѣвь і̑ѡр'дань ѡ пръвы̑й
свои̑ чю́десь позна твор'ца сн̑.
сѣ̀ ше́ствїе своѐ възвра́тивь съ
тре́петомь тва̀рь вездѫ́ш'на
соуци стра́хѡ̃. работаетъ тво́
рцѫ̑ с̑н. а̃ мы̑ братїа дъхно́вена
бжїа о̑бра́зь сѫ́щіе. и̑ не почита́ѣ'
по̑бно твор'ца своѐго. нь я̑ко
сви́нїи въ тьмѣ̀ грѣхо́внѣи̑,
пр̑'но погрѫ́жаѐми ѐсмы лѣ́ностїю·

Digitized by Google

за въсѣ́га повинове́ше се гнѣвꙋ̀ и҃с
плъ́нающе се. похот'ми, и҆ лъсть
ми жит҃а сѐго помра́чающе се въ
сѐго до́бра. тѣм'же мл҃ю ва҃ не до́ ко
нца прѣвꙋ́демь въ тꙋ̀ зл҃ѣ. нѣ҃ въ
спре́немь ѿко ѡ̀ сънà. и҆ бꙋ́демь
покаан҃іе прі҃емлю́ще. смѣрен҃іемь
просвѣща́ющее сѐ. вратолю́бі҃емь
цьв'тꙋ́ще и҆ стра́ннолю́бі҃емь. къ
бг҃ꙋ̀ приближа́ющее се, поцен҃іемь въ
знесем' се. мт҃и́нею сно́ве бж҃ію
съткава́ем' се. прі҃емлю́ще прѣ
чт҃ое тѣ́ло е҆́го и҆ кр'ѣ́вь хр҃ꙋ̀. рѣ́ бо҆
ст҃и а҃пл҃ь. а҃ще кто́ недо́инь
сый прі҃е́млеть тѣ́ло хр҃о. то҆
гр҃ѣ́ себѣ ѣ́сть и҆ пі҃е́ть. не расма́
страе́ тѣ́ла хр҃а. нѣ҃ сѐ врат҃іе про́ста,
слоу́ж'ба. и҆ли҆ прино́шен҃іе е҃же прі҃
е҆́млемь нь са́ма жрь́тва жи́ва
и҆ въсе ѡ҃ц҃и́ающа сло́весна. е҆го҆ хе
рꙋ́вими и҆ сера́фі҃ми съ стра́хомь
трепе́щꙋ́ть, и҆ въсѐ песплъ́тны(!)
силы не смѣю́ть възы́рати.
трепе́тно дви́жꙋ́т' се. тѣм'же
въсѣмі҆ ѹ҃ст'намы не прика́са
юще се. прі҃емлі́емь тѣ́ло е҆́го.
тѣ҃ си́ламь ѹ҃по҃бим' се добры́и
ми дѣлы҆ прибли́жающе се къ нѣ́
мꙋ̀ прі҃е́млюще е҆́го. и҆ да прі҃и́ме
т' ны въ безъконь́чноѥ свое҆ ц҃рт҃во.
сла́вещі҃ коуп'но о҃ц҃а и҆ сна́ и҆ ст҃го
дх҃а. да оу҃вѣ́рить пл҃'ское съ
мо́трен҃іе, гь҃ на́шь і҃с҃, х҃с҃. ѣ́ко по
и҆стинѣ҃ чл҃къ бы҃. въсе по и҆ѹ҃

дéйскомѹ закóнѹ сътвóри и̑ ны
сéго Ѡстáви. нь сътвори ѣ́же вѣ
Ѡбычáи лю́демь. по четыри вò
дéть дн҃ии въсе ѩ́ко о́тро́че жи́до
вское. приношаста рѡ́дителѣ
въ цр҃ковь. съ двѣ́ма грълúчи
цема. и̑ли съ двѣ́ма голоу́бицѣ
ма. бл҃вити се, и̑ сѐ же г҃ь на҃ і҃с х҃с̀ съ
твори. съ истин'ною мт҃рїю своею
марїею бц҃ею. съ мн҃ѣцем' се о҃ц҃е
мь є́го і҃Ѡсїфомь, и прїиде въ цр҃ко
вь бжїю. и прїеть бы҃ сѵ́меѡномь
праведный҃. и̑же възеть на рѹ́кѹ
своею̀ рече. нн҃ѣ Ѡпоущаéши ра́ба
своéго вл҃ко по г҃лѹ твоéмѹ съ ми́
рѡ҃. ѩ́ко ви́дѣсте очи моѝ спн҃іе
твоѐ. та́ко и̑ анна прр҃чица и̑спо
вѣ́дашѐ бл҃годарещи бг҃а. тѣмь
ѹ҃дръжа се та́ковыи̑ праз҃ныкь.⁘~

Digitized by Google

XIV.

Поученіе на Сретеніе Господнѣ.

Окончаніе предыдущаго поученія, о пріятіи на руки Симеономъ Господа, понавляется въ началѣ этого слова. Кромѣ того есть много одинаковыхъ мѣстъ въ другихъ поученіяхъ:

36:

постомь и мл҃ию гвою слᲂужещи въ дн҃и и въ ноцьи гв҃и

III 188:

чт҃еще се дн҃е дн҃е п҃омь и м҃атынею

55:

да очистив'ше се ѿ въсакого зла и миръ межᲂу совою имᲂще тако пристᲂупаемь къ стомᲂ тѣлᲂ съ страхѡ҃ и трепетѡ҃

IV 87:

нь ѡчт҃ив'ше си дшоу и тѣла свѣсти и плъть ѿ всакоѥ скверны тако да прикмлѣмь стоѥ тѣло на ѡчищеніѥ

V 111:

съ страхомь пристоупающе и съ миромь и тако насладимь се прс҃то тѣла и кръве.

73:

пр҃индѣте бл҃вен҃и etc.

X 57:

тоже самое.

79:

вл҃ра^{xi} ал'чнь и жед'ь вы да башего ра^{xi} поданїа подамь вл҃ранскые пиціи наслаж҃еніе

V 103:

на҃ ради оубг҃ыхъ въ таково смѣреніе принде алчень вивь и жедень нагь и странень да ви понѣ тѣмь ны привель.

И т. д. и т. д.

Digitized by Google

Проф. Лавровъ отыскалъ одно слово еп. Климента въ тотъ же день начинающееся словами: Се паки свѣтло праꙁньство наста, праꙁнникъ праꙁника.... Это не первый случай что мы встрѣчаемъ два слова его въ одинъ и тотъ же праздникъ. Выше напечатаны два слова на пасху (V и VI), ниже будетъ указано что существуютъ два слова и на успеніе Богородицы (XIX) и можетъ быть двѣ похвалы св. Козмы и Даміану (XXVII).

л. 55 б. Въ тыѫ дн҃ь повѣченіе на срѣтеніе гн҃е :·~

Дн҃ь брат҃іе законодавъць, законь
съверъшаѣть ꙗко млн҃ць въносі
въ цр҃ковь земльнаго і҃ерл҃ма. дн҃ь
праведныи сі҃меѡнь дх҃ѡ ст҃ымь
5 повнзаѣмь. на срѣтеніе гн҃е тъ
цнт҃ се. бѣ во ѥмѹ обѣщано дх҃ѡ
ст҃ыи. не ѵидѣти съмр҃ти прѣ
же даже не вн҃ть х҃а въ плъти.
дн҃ь стар҃іе роу҃цѣ сі҃меѡне пр҃іе
10 млѣта твор҃ца и҃ ба въсѣ. дн҃ь
праве радостію ѵспълънив҃ се пра
веднѹ старьць. Ѡпоу҃ста мило
стивна просить гл҃е. нн҃ѣ Ѡпоу҃
сти рава своего ꙗко, по гл҃оу҃ твое
15 мѹ съ мр҃ѡ. ꙗко ѵидѣстѣ ѡчи
мои спн҃іе твое. ѥже єси оу҃гото
вал прѣ лицемь въсѣ людіи. про
рицаѣт҃ же ѥже ѡ распетіи хотещю
вы҃ти печаль ст҃ѣи бц҃и и҃ рѣ. тевѣ
20 самои дш҃ѹ твою пройдеть ѡр҃ѫжіе
сн҃рѣ, ѥгда оу҃зрить ѥго распинаѣма.
тѹгою лювовію печалію велі҃кою.
ꙗко ѡр҃ѫжіемь провѡдѣ си дш҃ѹ. не
мислещи се волнаго ѥго распетіа.

Digitized by Google

дн҃ь а҃нна пр҃рчица и҃сповѣдаѣт҆ се
х҃ѹ. сн҃р҃ѣ хвалѧ ѥмѹ въꙁаѣть. въ
плъ́ть чл҃чю ѻ҃дѣвав҆ша се и҃ ви҃дѣ
ци д҃хѡ҃ спсенїе въсе́мѹ ми́рѹ леже́
ци гл҃аше. ѩ҃ко спе̑нїе въсе́мѹ ми́
рѹ. сѣ наше с҃ѣтованїе ѻ҃бра́тить
на раⷣо́. сѣ паⷦ҇ы раи҃скыѣ дв҃ери ѡ҃
връꙁаѣть, затво́реніе пр҃ѣслоу́ша
нїемь. дре́вле пр҃ѣдѣда а҃дама. сѣ
ра́ꙁорить клетѣ҇ ю҃же прио҃бр҃ѣте
пр҃ѣвала наша ѻ҃ѣ҇а. тѣм҆же не и҃
схо̑ѧше вънь и҃ꙁ ц҃р҃кве. посто́мь
мл҃твою слѹ́жещи въ д҃ни и҃ въ но́
ци г҃ѣи. та́ко и҃ мы̀ братїе и҃ вдо́ви
це поревну́ите, и҃ прит҃ѣкаите къ
ц҃р҃квы въ дн҃е и҃ въ но́ци. то̀ бо̀ е҃ дѹ҃
бж҃їи. то̀ бо̀ е҃ хр҃тїаномь прив҃ѣ
жище. мл҃тва бл҃гопр҃і҃ѣтнаа б҃ѧ.
въ тоѝ е҃ ѡ҃чищенїе тѣлѧ. кто́ къ
ст҃ѣи ц҃р҃квы въса́къ вѣрою прихо́
дить спсет҆ се. тоу҃ бо пѣнїе жръ
тва б҃ѧ за вс҃ь ми́рь въꙁи҃лае́мо. въ
тоѝ пр҃ѣстоить ст҃аа и҃ непри́ст҃ѧ
п҃наа бж҃та тра́пеꙁа. и҃мѹщи ней
ꙁрѣ́нное д҃хо́вное бра́шно. и крѣвь
а҃гн҆ца бж҃та закла́вшаго се во́лею
за вс҃ь ми́рь. и пр҃ѣло́жшаго тѣ́ло
своѐ въ дх҃ноѐ бра́шно. и рек҆ша
ѣ҇дите плъ́ть мою̀ и҃ пи̑те кръ
вь мою̀ съ вѣ҇рою. въ мн҆ѣ пр҃ѣбы
ваетъ и҃ а҃ꙁь въ нѣ́мь. тѣ́мже вра́
тїе разꙁмѣ́имь къ ко́мѹ пр҃ѣстѹ
паⷣ҇мь и҃ что̀ пр҃і҃ма́ѣ. да ѡ҃чисти
в҆ше се ѡ҃ въсѣкого зла̀. и҃ ми́рь

Digitized by Google

межѫ сѡвою имѫще. тако пристѫ
паемь къ стомѫ тѣлѫ. съ стра
хѡ и трепетѡ. постѡ чисти
пр҃ѣвывайте, хранеще стꙑню
въ тѣлѣсе своѥ. а не ꙗко скинїе
оустрѣмите се на пїан'ство. и на
нѫ скверънѫ. нь ꙗко рабы бжїи
и причестници таинъ ѥго. имѫ
ще мирь и любовь нелицемѣр'нѫ.
ни҃целюв'ци и странноло҃вци вѫ
дете. и бжїю слѡвеси съхранни
ци. а не послѫш'ници тькмо. по҃
вигнѣм' се чистыи житїемь прї
ближити се къ бѫ. да ѫслышимь
его глюща. прїидѣте блъженїи
ѻц҃а моѥго, прїимѣте оутѡтовл
нноѥ ва҃ цр҃тво нб҃ное ѡ начела ми
рѫ. ва҃ бѡ ради странны вы҃, и ѡ не
бесе на землю сънидѡ. да ва҃ оу҆с
транши се ѡ мене паки прїмирѫ
къ ѡц҃ѫ моѥмѫ, и бѫ вашемѫ. ва҃ ра҃
ал'чнь и жед'нь вы҃. да вашего ра҃
поданїа. подамь ва҃ ранскые пи
щи наслажѥнїе. и за сїю ѻдежѫ
въ нетлѣнѫ ризѫ ѡблѣкѫ ва҃. ѡ
двы несѣнь вы҃ на мѣстѡ, рщдите
лема своима. йдеже ѻбычан и
мѣхѫ їѫдѣие ѻвр҃ѣзовати, и щвре
зань вы҃ и нар҃ѣ име ѥмѫ їс҃. нар҃ѣнное
пр҃ѣже ѡ ѻц҃тла. и паки шь съ рѡди
телема, питаѥмь вѣ чл҃ки. пр҃ѣ
спевае пр҃ѣмоу҆дростїю и тѣлїю, и
влѡть бжїа вѣ҆ на нѥмь: ~

Digitized by Google

XV.

Поученіе на память св. апост. Марка.

Это слово не что иное какъ уже извѣстное поученіе еписк. Климента на память апостола или мученика примѣнено здѣсь къ апостолу Марку и напечатаное Лавровымъ на стр. 5. Отступленія отъ напечатаннаго текста самыя незначительныя, только вмѣсто «имрекъ» здѣсь поставлено имя ап. Марка.

72 а. Мца то, кѣ. повчéнїе на память
сто ап҃ла мáрка ев҃гліста:~

Брáтїе прно́ ожидае гь҃ бь҃ нáшь
спсенїа нашего. непрѣстан'но
призиваѣт ны стымь ев҃гліе,
въ вѣчнóю жи́знь. глѣ́ нáмь въ
5 сакы́ скверне́ноу и́ житїе нечи́сто
Фарѣщи Ф сéве и́ чистымь сцемь
къ немы́ приступити. и́ въ зы́с
кати бжно́ цр҃тво. и́з него́ же и́спá
дú҃хъ прѣльстїю злóю. и́ прѣс
10 тоу́пльше бжїю заповѣ́дь иже бѣ
прѣдáна ádамъ прѣдѣдú нáшемъ.
въ рай дрéвлѣ́ въздрѣжанїа раı̈ а
цце бг҃ю съхрáнилú, въ вѣкы́ бы́ли
бы́ без печали и́ съмрти. стáрости
15 не прїемлю́це. нь зависти́ю дїá
волею Флоу́чи се слáвы бжїе, невъ
здрожанїа раı̈. Ф тóлѣ напáдоше
на рш҃ чл҃чьскый. печáль и́ стрáсть

Digitized by Google

и̑ съмр҃тьⷮ прѣмѣнающи жи́вѡ҆̃,
чл҃чь. и̑ то҆̀ мѣсто жела́ющε сты̀,
и̑ правѣ́нїи чл҃ци крѣп'ко прѣпоа́
слав'ше чрⷮсла̀ своа̀. и̑ вра́нь прїѣ́
м'ше на про́тив'наго. и̑ побѣди
в'ше ѐго пакѝ въни́доше въ пр҃ъ
вою̀ поро́доу҆. и̑ нн҃а хо́теть бу҆̀
краси́вше се дⷮлы̀ до́брыми вла́
сть бо́гатьства̀ въ съмр҃ти нѣ
что҆̀ повръ́гоше. и̑же ско́ро ми́мо
хо́дить, и̑ минꙋ́ѣ вр҃ѣ́менна̀ лѣ́та.
тѣм'же не лѣ́стим' се братїѣ не ѣ̆ко
весьмр҃тны мнѣ́цε се, пр҃ѣда́ми се
похо́темь жи́тїа сѣ́го. и̑же во҆̀ жи́
тїю сѣ́мꙋ҆ да҆̀ се тѣ̀ врагь бж҃ї бы́
валѣ́ть. пагꙋ́вѣ наноси́ть души
своѣ̀н. въспрѣ́нѣмь пон҃ѣ҆ ѿ нн҃ѣ҆
да не ли́шним' се са́мохо́тїю слáви
бж҃їѣ. радо́сти вѣ́чныѣ. нѣ̀ въсте́
гнѣ́м' се ѿ прⷮлѣ́сты ми́ра сѣ́го. ѣ̆ко҆̀
ѡ҆вѣцιахѡ̃ се бг҃ѣ. пораж҃а́ѣмь сты̑й
крщенїемь пр҃ѣ҆ мно́гыими послꙋ҆̀
хы си́цε гл҃ющε. ѿрыцаѣ́м се са́таны
и̑ въсѣ́ дⷮль его. сѣ̀ же соу҆̃ дⷮла са́
танина̑. ндо́лослꙋженїе. бра́то
ненави́дѣнїе. клѣ́вета гнѣ́во
дръжанїе. зави́сть ѣ̆ро́сть нена
висть. ра́звои та́т'ва пїан'ство.
ѡв'ѣ̑дѣнїе ѡбы́да. пѣ́сны̀ вѣсов'
скыε. плѣ́санїе хꙋ́ленїе сра́мосло
вїе . влѣ́шенїе. дⷮтогꙋвлѣ́кенїе гръ
дость, лѣ́жа. клѣ́твопрⷮстꙋплѣ́
нїе. и̑ ѣ̈же клѣ́ти се бж҃їимь и̑менѣ́.
ѣ̆ще во҆̀ сии̑ дⷮль ѡ҆ста́нѣм се. то҆̀ въ

Digitized by Google

зы́щемь въса́кое до́бродѣтели. и
ко́ пи́шет' се. оу҃клони се ѿ зла́ и съ
тво́ри добро̀. а҆ще ѡ҆ста́нем' се ѿ
сі́и зліѝ дѣ́ль. тоу҃ оу҃дѡ́бь вьни́
демь въ тѣ́же поро́дѣ. что́ бо ѥ҆
мрѣ́з'чае та́коевыѝ дѣ́ль. тѣ́мы
бо̀ гнѣ́вь бж҃іи прихо́дитъ на ны̀.
нь да съвръ́шимь ѡ҆вѣто́ванїа
наша̀. ѥ҆же къ г҃ѣ и҃ѣ на́шемѣ. лю́
бѣще е҆́го въсѣ́мь ср҃цемь и҆ въсею̀
мы́слию своею̀. ближнѥ́го сво́е́го̀
а҆́ко са́ мѣ́бе. бра́толю́бїемь цъ҇ве́'те
ще. стра́н'нолю́бїемь свѣ́тещеѝ сѣ̀. да́
вьни́демь ра҃ю́ще се въ без'коньчнѣю
радѣ́. въ вѣ҇зьмр҃тныи жи́вотъ. и҆
въ неи҆зрѣ́ннѣю кра́сотѣ. ѥ҆ю́же желаѣ
влаженыи а҆пл҃ь ма́р'ко. по҃вигнѣ се
жи́тїа се́го сла́сти попра́ти. вѡ́
гатьство свое. раз҃а ни́ща́имь, и҆
по҃ви́гнѣ се въ вѣ́чнаа жи́лища. хр҃а
гла́са съ ра́достїю послѣ́шающе.
а҆́коже р҃ѣ̀ възы́ваѥ ны къ сѣ́бѣ̀, не
ѹ҆вои́те се ѿ ѹ҆вы́ваю҆щи тѣ́ло.
д҃ши же не мо́гѫщиѝ что́ сътво́ри
ти. нь па́че ѹ҆вои́те се и҃мѫщаго
власть по ѳвѣ́нїи въвръ́щи въ гее
нѣ. тѣ́м'же бра́тїа, ка҇а пол'за ѥ҆̀,
а҆ще ѥ҆̀ ми́ръ пр҃ѡвръ́щемь а҆ д҃шѣ
погѣ́бимь, и҆ли ѡ҃тъ́щетыѝ, чи́
мь и҆скѣпимь д҃шѣ ѿ мо́ук. а҆ще
зе не ѡ҃ста́нем' се зла̀ и҆ покаѣ́м' се.
и҆ли ни́ща́имь подамо̀. нѣ̀ пот҃ь
цим' се ѿ се́лѣ̀ вънѝти тѣ́снымы
вра́ты въ вѣ́ч'нюю жи́знь. сѝр҃ѣ̀ въ

Digitized by Google

Зрѣжанїемь, и̑ поцѣнїемь не тѣ
кмо̀ W врашна. нѣ и̑ W пїтна възрѣ
жеще се. и̑ W въсакого̀ грѣха бѣгаи
гѳвеща дш̑ѳ твою. и потоми пл̃ъ
свою̀ хр̃а ради. ѣко же потрѣпѣ
сты ап̃лъ марко въсакые мѳкы
и поносню̀ съмр̃ть хр̃а ра̃ сна бж̑їа.
паче сїанїе слнчнаго въ паметь
его дивнаа чюдеса. исцѣлѣнїа
сътвараѣ гь бь нш̑. иже бо̀ вѣрою
чѣтеть паметь стго ап̃ла мар
ка. и̑ тьѝ W грѣ̀ избавлѣѣт'се. и̑
W въсакыѐ напасты избѳдеть.
томѳ бу̀бо̀ поревнѳимь врат̃іе.
такожѐ дѣла добраа сътвори̑ъ.
и̑ тѣже чл̃къ бѣ ѣко и̑ мы. нь въса
кѳ злобѳ възненавидѣ, а бж̑ію во̀
лю сътвори̑ уже и̑ мы потѣщим' се
сътворити. да бѳдемь сноке свѣ
та и̑ причсныщи цр̃твїа его: ~

XVI.

Поученіе на память перенесенія мощей св. Николая.

Немного паралелныхъ мѣстъ можно подобрать къ этому поученію. *Первые грѣхи* (строка 16) встрѣчаемъ и въ другихъ словахъ; вѣдемь истинны' хр҃тіане а не имени тѣчію, встрѣчаемъ и въ словѣ на пятидесятницу: не тѣчию словомь хр҃тияне нарѣм'се (VIII, стрк. 70). Слова: вѣн'ци вѣн'чавае свѣтлыми сты свое, напоминаютъ слова изъ его поученія на память Севаст. мучениковъ; и на конецъ слова: прїидѣте блвенїи wц҃а моего встрѣчаются нѣсколько разъ.

Въ этомъ словѣ есть одно мѣсто напоминающее нар. пословицу: и прострѣмь (роуцѣ) въ добрѣ поданїе. не шече подающіе а волы Фемлюще, не дѣторо Фем'ше а едино Ф два дав'ше.

л. 82 б. Въ тѣ҃же дн҃ь (9 мая) слово wу҃ дшевнѣй пол'зѣ·:~

Побаѣть на҃ братїе въ крацѣмь се
мь вѣцѣ. о своѣмь попѣци се сп҃е
нїи. и повоим се своѣго влкы. на
дѣюще се о҃нѣ неизглан҃ыи блвенїи
и нѣнаго житїа съ ѧггльскый вмь.
слвы же wное неизглан'ные. и чрь
тога wного свѣтлаго. въ нем'же жѣ
ны цр҃ковныи. съ wц҃емь и съ сты҃
дх҃ѹ прѣваѣть. и носень ываѣ.
нерожденїемь. им'же послѹшах҃ѹ
что въпіоть ѳ҃глисты. понѣ ѧ
ціе 7ѣ ны ѣ҃ послѹшати и творити.

Digitized by Google

и что ли глетъ аплъ павелъ. да спѣ
шимъ често къ црквы. плачим' се
и каим' се о пръвыи гресѣ. млим
же се да не въ пръвіе въпадемъ.
не вѣми кога припадѫть тъмы
пламенитыи агглы. дше наше
хотеще изети. николиже добро
съткор'шѧ. вѣдемъ бѫ оугодни
ци. чкѫ слащи ѫставнмъ на зе
мли доброю паметь прістѫпимъ
добрѣ на нбса. вѣдемъ исти'ны'
хртіане, а не имени тѣчію. да
имъ въсе тѣло бгу. ѫбем'ше ѿ діаво
ла. главѫю же пръвое тлцемъ прѣ
нимъ. а не покыванмъ ею на брату
своѭ ѳчима слъзы точимъ прѣ
нимъ. а не скрънимъ на чюжѧ
добрѫтѫ възыранмъ. рѫцѣ прпобно
възбыжемъ къ немоу. и прострѣ
мъ въ добрѣ поданіе. не ѫвече пода
ющіе а болы ѫемлющіе. не дѣторо
ѫбем'ше а ѣдино ѿ два дав'ше. нъ
и ѫтрофѫ възрѣжающіе ѿ велікы
брашнь· срцемъ стѣнѫщіе. дшею
ѫмилѣющіе се. и колѣнѣ често
прѣкланѣющи въ мтвѣ. нига
ма текѫщіе въ цркоу. ако петръ
ніѡ'нна на гроу гнѣ. и съ тѣма пріі
честим' се цртею нѣномѫ. въ свѣ
тліи ѫнь днь. єгда прійдеть пра
ведніи соудіа на ѫбласцѣ. носимъ
ѫгнѣнымни аггглы вѣн'ци вѣн'ча
вае свѣтлымни стым свое. а грѣ
шніе пламенемъ ѫгньнымъ па

Digitized by Google

ле. ѡбли́чае глѣбини сръ́дечныѣ. ви
дѣнїемь моу́дрости своеѣ. Wлѡ́чаѣ
мр҃и W дъ́ще́рь. и W о҃ц҃а сн҃ы. и бра́
тїю W бра́тїи, и мѫ́же W же́нь, и съ
проста въсакоѣ ѣ́зы́чьство Wлѡ́чи
ти ѩ́ко козле́та W а҃г҃нца то́г҃а
жало́стїю въспла́чет҃ се въса́ка дш҃а.
гѹ́дь ѳпѹ́стив҃ше покаа́нїе. W е҃ѣ
цаѣ́ть пра́вѣ́ные сѫ́дїа. и́же вы҃ мно́
го трѣ́пѣ́. и́дѣ́те W мене прокле́
тии въ ѡ҃гнь вѣч҃ныи. і́ пакы рѣ́ть,
прїи́дѣ́те бл҃вѣ́нїи ѡ҃ц҃а моего. прї
имѣ́те сѹ́гото́ван҃ноѣ ва҃ ц҃р҃тво.
W съста́кленїа ми́ра сего. ѥг҃о҃
бо́ѹ́дн бъсѣ́ на҃ полоу́чити. за мр҃тьѣ́
ст҃ые в҃ц҃е и́ въсѣ́ ст҃ы ѧ҃ми·:~

XVII.

Поученіе на память св. ап. Петра и Павла.

Что и это слово принадлежитъ Клименту можно заключать изъ приглашенія къ милостинѣ (строка 25—35) такъ часто встрѣчающихся въ его поученіяхъ.

л. 100 б. Въ тѣ҃же дн҃ь поученіе на па҃мять ст҃ы҃
а҃пл҃ь. петра҆ и па҃вла·:~
Бл҃ви о҃ч҃е.

Слы҃шасте бра҃тіе въ є҃в҃ліи са҃мого
г҃а глаго҃ща къ оу҃ченики҆҃мь свои҃мь
живо҃тнаа сло҃веса҆. и҆же посла҆
шающе напи҃сающи҆ на с҃рци҆ ка҃ши҆.
дх҃ѡ҃наа. да вѡ҆демь та҃же цр҃к
вы҆ и҆же р҃ѣ г҃ь къ петро҃вы. и҆ко ты҃
е҆си петръ, сиⷭ҃рѣ҆ твръ҆дыи ка҃
мень вѣ҆ры҆. петръ же ка҃мень на҃
рѣ҆ сѣ. на немъ҆҃же съ҆зда҃ х҃с҃ цр҃ковь дх҃о
вню҆. сі҃и҆ же вра҃та съмр҃тнаа не
могѫ҆тъ оу҆до҃лѣти ѥ҆и҃. и҆дѣ҆же са҃ъ.
тво҃рьць о҆сно҃ванїе поло҃жи. и҆ ст҃ѣ
ни ѡ҃тра҃ди вѣ҆рою. и҆ кто мо҃жетъ
ѥ҆и҃ проти҃кити сѣ. кт҃о бо҃ къ цр҃кви
въсакъ вѣ҆рое пр҃и҆тѣ҆къ пр҃ѣ г҃а
бо҃ спѣ҆т҃ сѣ. и҆ мы҆ бра҃тіе при҃теща҃ѣ.
тѫ҆ бо҃ ѡ҃пѫ҆сть грѣ҆хѡ҃ при҃и҆мѣмь.
тоу҆҃ и҆сцѣлѥ҃ніе стр҃ти ѕ҆лѫ҆чимь.

Digitized by Google

тѹ̀ вѣ́лїа и̑ радо́сти наслади́м' се.
сѣ́мѹ во вр҃ъхо́вне́номѹ а́пл҃ѹ да҃ гⷣь
гл҃е. сѣ̀ а́зъ даю́ тебѣ̀ рⷣ ключе́ цр҃тві
нб҃наго. да ѥ́гоже све́жиши на зе
мли вѧ́деть свезáнь на нб҃сѣ́. ѥ́го же
ли разрѣ́шиши на земли̑. вѧ́де́ть
разрѣ́шень на нб҃сѣ́. то́мѹ нн҃ѣ
припадѣ́ врáтїе просе́ще разрѣ
шенїе, вѣ́рою и̑ любо́вїю чи́стою
и̑ незави́стнѹ. дѣ́лы̀ добры́мни
ѹ҃кра́шьше се. мл҃тинею и̑ постѡ̃
о҃чищьше се. ни́цѣ̀ моля́ще. да и̑
са́ми ѿ бц҃а мл҃ть ѹ҃слы́чи́мь. стра́н
нїе прїемлю́ще. же́дные напа́ю
ще. тѣ́ми во ѿвр҃ѣ́зае́т се цр҃тво
нб҃ное, и̑ гр҃ѣси ѿдаю́т се. тѣ́м'же
не мо́зѣмь и прѣ́зрѣти. тⷣ во роды
да́но ѥ҃ и̑мѣнїе. да и ѹ҃мн҃ѣ наси́тї
и̑ въ свои̑ дѹ́мь до́ведемь ѥ҃. въ ню
же во мѣ́рѹ мѣ́рите къзмѣ́рит' се
ва҃ гл҃е́тъ гⷣь. да҃ добро ѥ҃ врáтїе жи́
тїимь. непороч'ний скон'чати сп҃и.
нежéли злѡ҃ вѣч'нѹю мѹ́кѹ прїети.
прїити во и̑мать сп҃ь вжⷣи гⷣь на҃
їс х҃с. сѹди́ти жи́вы̀й и̑ мр҃ът'вы̀̑ъ,
и̑ къдати ко́мѹ́жо по дѣ́ломе ѥ́го.
ѥ҃мѹ́же сла́ва въ вѣ́кы̀ а҃ми́нь·: ~

Digitized by Google

XVIII.

Поученіе на Преображеніе.

Это ужъ извѣстное слово еп. Климента печатается еще разъ что оно сербское и что въ немъ есть нѣсколько исправленій русскаго напечатаннаго текста.

л. 125 б. Мц҃а то҃ ·s҃· поученїе Кли
мента на҃ пр҃ѣображе́нїе
г҃нк.

Послушаи́те врáтїе
дн҃е сего҃ чт҃наго҃, какова́а вѣ҃ нь
а҃вѝше се. въ сѝ же врáтїе дн҃ь г҃ь
на́шь ї҃с х҃с҃. своѝмь оу҃ченикѡ́мь
Ѡкры҃ слáвꙋ своего҃ бж҃тва. влáс
ть свѧщ҃ю на жѝвыи҃ и҃ мр҃твы҃ и по
каза. мно́зѣмь во҃ чю́десемь Ѡ
ни́го, не и҃мѣхꙋ ѥ҃мꙋ вѣ҃ры ка́ме
посрѣ҃чное пле́ме жи́дове́ское. нѣ҃
глáхꙋ а҃ще вы́ се бы́ль, и҃ли сн҃ь бж҃ї
то҃ не бы закóна мшї҃сеѡ́ва разꙋ҃
шивь попрáль. ѥ҃го҃ вѣхѡ̃ Ѡ бг҃а
пр҃ѣ́ли. нѣ҃ противе́никь закóнꙋ
ѥ҃. и҃ паки́ чю́деса ви́деще Ѡ него҃.
ѡ҃вѣ҃ глаахꙋ а҃ко и҃лі́а, дрꙋ҃зїи же
а҃ко мшї҃си ѥ҃. и҃ли е҃ди́нь Ѡ дре́вны҃
вѣ҃ста прр҃къ. да то́го ра́ди оу҃чѐни
ци съмоу́цихꙋ си оу҃мь. вѣ҃хꙋ во҃
а҃ко и҃лїи на г҃во въ҃зы́де. нь҃ не вѣ҃

Digitized by Google

хв ѣда тѣ і҃ сѣшль пакы. въ и҃нь.
wбразь wвлькъ се. и вѣхв мшїсеа
законодавца. прѣже почивша
го. таковѣ же невѣрію и расъпри
сѵцин въ нь. потрѣбно і҃ ѣмѵ по
казати славѣ вжьства своего бучє
никѡ сн. да и тѣ не съмѵщаѣтъ се.
да того ради възыде на гѡрѵ Θа
вѡрскую. поѣмь съ сѵбою петра
иакова и іѡанна. извѣстно и
творє ѩко сн҃ вжїи і҃. да не съ
мѵщаѣтъ се помышлающе свѣтлаа.
ѩко възыде на гѡрѵ просвѣти се
лицѣ ѣго ѩко слнце. ризы ѣго бы
ше вѣли ѩко свѣ. аві҃е ѩвиста се
имь мшїсй и і҃лїа. съ хмь весѣ
дѵюще. wвїн стрти провъзвѣ
щаютъ. ѩже хотѣше на ради пр҃
тръпѣти. а дрѵгыи ѳ закѡнѣ ѭ
имь дала бѣ прѣже въплъщенїе.
сама гь своимь пръстѡ напьсавь
ѣгоже не хранеще самого закѡно,
давца хотѣще бувыти. видѣвъ
ше бученици славѣ вжтвѵю ѣго.
падоше ниць не могоше зрѣти на
свѣтъ лица ѣго. и бы съ нбе глаа
голюще. сън і҃ сн҃ мои възлюблє
нныи того послѵшанте. того
гласа и мы слышавше братїе не
лѣним'се. нь хранимь заповѣ
дн ѣго. рѣ гь сыи заповѣдаю ва҃
да любите дрѵгъ дрѵга. ѩкоже
азь възлюбы вы, ва ради въплътн се
алчьнь и жедьнь бы и нагь. жеже ва

Digitized by Google

шего ради сѣ̀нїе. да ва́шею пи́цею
вѣч'наго вы̀ насыщѝ вра́шна. и къ
хѡдые мѣ́сто ры́зы. ѥ́же пода́сте
ницѣ́мь, къ нетлѣн'ноую о̀дежѝ
о̀блѣ́коу вы̀. сѐже слы́шеще бра́тїе.
не о̀теготите ср҃ць ва́шѝ къ ма́ло
мо́щнымь. не тѣ́м' во̀ даѐмь, нѣ̀
самомѝ хр҃ѡу бѡ нашемоу̀. ѿ ни́го же
чающе мѣ̀ти потѣщи́м' се на пока
анїе. не вѣ́ми во̀ кѡгда прѝи́детъ
чѣ̀ съмр҃тныи. а҃ще ѡ҃вр҃ѣщет' ны
съмр҃тъ къ зло́бѣ вез' покаанїе. то̀
ѣ҃скоую бѡдемь исхы́щени. оу҃же
во̀ не вѡдетъ длъ́зѣ каа́ти се. ни́
ма́ломѡ́щ'ныи́мь помо́щи. ни за
повѣ́ди съблю́сти. да того́ радѝ
потѣщим' се пр҃ѣ́жде съмр҃тнаго вр҃ѣ
мене. тог'да го́тови о҃бр҃ѣ́сти се
чи́сты мѣ̀ти́вѣи. да ѝ къ нѣ̀ р҃ѣ́тъ і҃съ
влг҃ыи ра́бе ѝ вѣр'нѝ къ ма́лѣ ми вѣ
р'нь нѣ̀ мнѡ́гыми те поста́влю. въ
нидѝ въ ра́дѡ г҃а своѐго·: ∽

XIX.

Поученіе на успеніе Богородицы.

Въ Православномъ Собесѣдникѣ 1881 г. пресвящ. Антоній напечаталъ похвалу еп. Климента на Успеніе Богородицы, которая совсѣмъ отличается отъ нашей. Что и наша принадлежитъ Клименту видно изъ слѣдующаго.

Начало самое обыкновенное въ словахъ Климентовыхъ.

стрк. 16.

та во ѥки се обыдимиимъ помощь'ница срькъвѣцїимъ оутѣшенїе, болѣцїй исцѣлитель'ница, правовѣр'ный оутвръжденїе, а҃пльмъ похвала, мⷭ҇никѡ҇ крѣпо҃с с҃тлѥмь нетлѣн'ным вѣньць.

См. подобное мѣсто о Христѣ III, 244, V 30 и похв. I. Крест. 388.

Слова: припадѣмъ къ цр҃кви ѥк чт҃ню тво҃рецѣ праⷭ҃ник ѥк съ похвалою и радостїю стран'ныѥ и ницїе въ дш҃и свои прїемлюще, мирь любовь межⷭ҇ собою имѣюще тѣлеса и дш҃ⷭ҇ свою ѡчищающе ѿ грѣха и тако пристⷭ҇пающе прⷱ҇чт҃омⷭ҇ тѣлⷭ҇ бж҃ю, самыя обыкновенныя встрѣчающаяся въ его словахъ.

л. 134 а. Мц҃а т҃о҃ ·ѳ҃і· поⷭ҇ченіѥ на прⷱ҇ставленїѥ прⷱ҇стыѥ вл҃чце на҃ше бц҃е.

Днⷭ҇ врат҃іе мт҃и г҃а нашего҃ прⷱ҇ста вльши сѧ ѿ жит҃ıа сего҃, въ вы҃шнѥѥ цр҃тво. и҃ въ ѡбы҃тѣль вѣч'нꙋю

Digitized by Google

въселиѣт' се. къ радѹ́сть вѣч'нѹю,
къ кѣлїе неизгла́нное. и҃мо́же же́ла
ють а҃гглы приник'нѹти. дн҃ь пр҃ѣ
дѣдѹ а҃дамѹ в'нѹка и̑ госпо́жа къ
вѣч'наа жили́ща въхо́дить. дн҃ь
сво́бажа́ет' се пр҃ѣкланна́а кле́тва.
сѹ́щаа на кѣ́стѣ чл҃чьсцѣ́. дн҃ь вго
хѹл'ныи жидо́ве посра́мише се вл҃ци
бц҃и на н҃бо къз'и҃шьши мл҃тив'ни
мл҃итвою а҃ко сл҃нце о҃зараѣ́ть ми́ра.
сла́вою ч҃тною праковѣр'ные вѣн'
чающи. и҃же ю испокѣдаю́ть къ и̑
стинѹ бж҃ію мт҃рь. та̀ бо а҃ви се
о҃бы́дминимь помощи́ница. скръ
вѣщ҃имь оу҃тѣшенїе. болѣщ҃и̑
и҃цѣли́тел'ница. пра́вовѣр'ныи̑
оу҃тверъжденїе. а҃пл҃ѹ́мь похвала,
мч҃никѡ̑ крѣпо́̑. ст҃лѣ́мь нетлѣ
н'ныи вѣньць. К'то врата́ст҃ви
гп҃жи бж҃їи мт҃е́ри въсѣмь ср҃цѣ́ъ
и̑ въсѣю дш҃ею да припа́дѣмь къ
ц҃рквы е҃ѥ. ч҃тно тво́реще пра҃зни
кь е҃ѥ съ похва́лою и̑ радо́стїю. стра́
н'ные и̑ ни҃щ҃е въ дх҃ѡ̑ свѣ̀ пр҃іемлю
ще.
ми́рь лю́бовь межда́ со́бою и҃мѣю́ще.
тѣлеса и̑ дш҃ѹ свою ѡ҃чи́щающе ѿ грѣ
ха и̑ та́ко пристѹпаю́ще пр҃ѣ҃чтомѹ
тѣлѹ бж҃ію. и҃же ч҃тными и̑ непо
рочными съкрѣ́шени дѣ́ли до́бры
мн. а̀ не а҃ко і҃ѹда зло́вою и̑ несн
т'стк҃ѡ о҃слѣ́пль се пристѹпникъ
пр҃ѣст҃ѣн и̑ стра́шнѣи бж҃їи тра́пе
зѣ. и̑ недо́йнь сни҃ зло́вою таковы'

Digitized by Google

таи́ни. а҃вїе въмѣ́сти се въ нѫ̀
са́тана. и҆ къ бл҃венїе҆ мѣ́сто клѣ́
тѣ҇ прїѡ҆вр҃ѣте си. нѫ̀ мы҆ бра́тїе
не мо҆сѣ́мь та́цїи бы́ти. нь вѣ҇дѣ҆
вг҃ѡ́любѧ́ци. бж҃їе ра́вы въ чѣ́сти
и҆мѣ́ще. т҃ѣ҇ бо҆ рѣ́ками бж҃ію вла҆̂ть,
и҆ кр҃ще́нїе прїе́млемь. ѿ т҃ѣ҇ сто́е
тѣ́ло хр̂ово възы́маѣ́мь. т҃ѣ҇ мѡ́
лѣ́ами грѣхѡ́въ и҆зва́влѣ́м҆ се. ты҆
бо҆ мл҃е́т҆ се вѣ҇ за хр̂тїа́ны и за въс[т҃ѣ҇?]
ми́ра. т҃ѣ҇ ра́ди съхо́дитъ дх҃ъ сты҆и
ѿ ба҃ нѫ̀ прино́симѣю про́сфорѫ̀ с[т҃ѣю?]
и҆ прѣтвараѣ́тъ тѣ́лѡ́мь бж҃ïимь.
и҆ ви́но сто́е кръвїю хр̃ово лю́дємь
къ о҆ставле́нїе҆ грѣхѡ̃. да по҆бо́но к҆
та́ковїе и҆мѣ́ти въ чѣ́сть. ти҆̃ бо҆̆
къ а҃гг҃лѣ мѣ́сто на земли҆ оу҆стро́е
нїе мл҃тельници. ти҆̃ бо бу́детъ о҆̆ дш҃а҆
нашѝ. я҆̆ко сло́во въ҃зати хо́тещє
о҆̆ дш҃а҆ нашѝ, прѣ҆ і҃ѹ҃ хр̃ѣмь вл҃ѣ҆ нашѝ·: ~

Digitized by Google

XX.

Поученіе о мытари и фарисеи.

Начиная съ л. 148 должно быть до конца въ нашей рукописи были слова и поученія въ дни великаго поста. Къ сожалѣнію сохранилось только начало, отъ недѣли мытаря и фарисея до нед. сырной, содержащее девять словъ изъ которыхъ пять по всей вѣроятности принадлежатъ Клименту.

Что это слово принадлежитъ ему заключаю изъ слѣдующихъ словъ, въ разныхъ варіантахъ не разъ попадающихъ въ другихъ словахъ: на покаанїе ѿверъземь фарисейское ср҃це и очистимь себѣ мытар'скꙋю дш҃ꙋ; ... мл҃тва съ смѣренїемь ....врани раз҃рꙋшꙋ... бѣсы прог'на нб҃ные двери ѿверзе, оу҃зы съмрьтные прѣтръже, изви исцѣли... и въсе съпроста ѿеть и въ ц҃ртво въведе; .... аще бо и тъмами грѣхы имаемь то смѣренїемь потрѣбымь и̑ братолюбїемь очистї и̑ мл҃твою приближим'се къ самом҃ вл҃цѣ бꙋ, ꙗкоже самь рⷮ҃ не пр҃индо̀ правѣный призвати нь грѣшны на покаанїе (см. VIII 54).

л. 151 a. Въ тъ҃же дн҃ь поꙋченїе в'торо
ѡ мытары и̑ фарисѣи ·: ⁘

Послꙋшаймь бра҃тїе сїю прит'чю
о фарисѣи и̑ мытары. ꙗкоже оу҃
бо̀ фары́сеи высокоꙋмїемь ниспа
де. и̑ въсꙋ пръвою мл҃твꙋ потрѣби гръ
достїю. мытар' же смѣренїемь о̀
прав'данїе прїѐ. тѣ҃ и̑ мы̑ добрѣи
шїи бꙋдѣмь. мытар'скыи на по
каанїе ѿверъземь фарисѣйское ср҃це.

Digitized by Google

и̑ о҃чи́стимь себѣ̀ мытар'скꙋю д҃шꙋ.
срⷣце бо са́мо се показꙋѣ́тъ въ на̑ фа́
рисеи. д҃ша мы́тарь, срⷣчнаа бо́ гръ
дость и вы́сокоꙋмїе. погꙋбла
ѣ́тъ д҃шевнꙋю добродѣ́тель. два̀
бо̀ съпоста́та сѝ ѣ́ста въ на̑. срⷣце
и д҃ша. и҆́же не да́ въ на̑ срⷣце д҃шѝ.
ни́ понѣ̀ ѥдїного гла́са чи́ста въс
пꙋстити къ б҃ꙋ смѣ́ренїемь. нь
вели́чанїе́мь запи́наѥ́тъ ѣ́и. да о҃
семь разꙋмѣ́вающе. Ѳеръ҃зѣ́мь
Ѳ себѣ̀ вели́чаваго фарисе́а срⷣце.
и̑ въспрїи́мѣ́мь добраа́го мы́тара̀
ма́тѳ҃ꙋ. ѣ́же ре́цѝ бе҃ о҃цѣ́сти мѐ
грѣш'ника. тъ҃и бо̀ к҃ врагꙋ о҃стрѣ
тенїе и̑ грѣ́хꙋ потрѣ́бленїе. д҃шѝ
спсенїе сѝм' бо̀ ѥ҃лкꙋ б҃а своѥ́го въ
злю́бы́. ма́тва съ смѣ́ренїемь сѝлꙋ
ѡгн'ьнꙋю о҃гасѝ. гнѣвь лѣ́вѣ̃ ѯкроти.
бра́ни раѯрꙋши. и̑ тва́ри о҃толы.
сто҃ꙋдень Ѳѣ́тъ. и̑ вѣ́си прог'на
нѐ́ные две́ри Ѳеръ҃зе. о҃ꙋзы съмрꙋ́
тные прѣ́тръже. а҆́зви и҆́сцѣли.
ѡр'гани Ѳсѣ́че. и̑ гра́ды колѣ́ваю
ще се о҃ста́ви и̑ въсѐ съпро́ста ѿ
ѣ́тъ и̑ въ ц҃рⷭтво въве́де. тѣ̃ Ѳеръ҃зѣ̃
вели́чанїе. и̑ въспрїи́мемь смѣ́ренїе.
потрѣ́вимь гръдо́сть и̑ съкрꙋшимь
срⷣчнꙋ съвѣ́сть. подражающе
пр҃рка. и̑з гла́быни д҃шев'ные възва̀
к тебѣ̀ г҃н. и̑ никто́ же Ѳеръ҃зан оꙋ̑
стъ свои̑ съ сто́дѿ̃ и̑ въспрїи́метъ
влг҃аа. вы́сокоꙋмїемь низлагаѥ́т' се
прав'да. смѣ́ренїем'же потрѣ́вли̑

ѣт' се гр҃ѣ. а҆ще бо и тѣмамы̀ гр҃ѣ
хы и҆маѣмь. то҆ смѣренїемъ потр҃ѣ
вы́мь и҃. и҆ бра́толюбїѣмь о҆чи́стїи и҃.
мт҃вою приблы́жим' се, къ са́мом҃ъ
вл҃цѣ в҃ж҃. а҆коже са́мь рѣ҃. не прїндо҃ш҃
правѣ́ный призва́ти. нѣ҆ гр҃ѣшны̀
на покаанїе. призы́ваѣ́т' же въсѣ
мь ср҃цемь каю́щаго҆ се. е҆́же в҃ди
на҃ сътвори́ти и҃ та́ко въсачи́ска.
къспріѣ́ти зр҃авїе и сленїе. и҃ стати
на сѫди́щи хр҃ѣ҃ непостид'ны́и. и҃
о҆у҃чити[1]) бл҃гаа живо́та вѣ҃чнаго.
о҆ хр҃ѣ і҃с҃ѣ г҃и нашемь, е҆мѫ́же сла́ва
къ вѣ҃кы̀ а҆минь·: ~

---

1) оумучити?

Digitized by Google

XXI.

Поученіе о блудномъ сынѣ.

Цѣлый типъ и композиція этого поученія на столько напоминаютъ на сочиненія Климента что можно безъ сомнѣнія предположить что оно принадлежитъ ему. Кромѣ того есть нѣсколько обыкновенныхъ выраженій его:

22:	IV, 102:
нь бъ Отць щедротамь не прѣзритъ своего създанїе нь ожидаетъ нашего спѣнїе.	не трьпѣ зрѣти свое съзани' въ толико зло къпаша се
31:	III, 197:
сїи дни постныи съ радостїю приносе покланїе	въ чтотѣ прѣвыкающе прѣпроходитъ сие дни пѣсние
40:	III: 242:
оувѣдай срце на оумиленїе	оувоудим' се къ запѣдемь вжимь.

и т. д.

л. 155 об. Въ тѣжѣ днь повченїе о блудѣнѣ сн: ~

Слы́шите възлю́бленнїи вжїю
притчю. и̂ наи́кнѣмь добро̀
твори́ти ко́лы ѐго. ко́лика чл҃ко
любы́ца и́мамы г҃а. wц҃а ще́драго

Digitized by Google

5 въсѧ твореціаго на ѕстроєніє нашє
го рáди сп҃єніа. имѣющюмѕ двѣ сн҃а
правед'никы и грѣш'никы. въсѣ
даю́щаго рак'но богáтьство. кр҃іщє
нїе и покаанїе б҃ж'ское ѕченїе. ѡ
10 ны́ же мы́ ѩко юныи сн҃ѣ ѡхо́димь
на стран҃ѕ дáлече слы́шанїе стыи
цр҃ковь. и растóчеваємо довроє бо
гатьство вж҃їе. жи́вѕще влѧд'но
и въспрїи́мемь грáдь вж҃їи слове'
15 и ст҃го причестїа въ любодѣанїи.
и прѣлюбодѣанїи. жи́вѕще и расто
чеваємь дан'нѹ на҃ ѡ б҃а блгть.
злыи́ми дѣлы́ и похот'ми грѣхѡ́
вныими. тáко во к҃ѣ грѣ́ иже въ ма́
20 лѣ ѻб'ѣ́лить. и въ вѣкы ѻсѕди҃.
въ мáлѣ въз'ѣ́лить. и въ вѣкы
мѣчи́ть. нб҃ь б҃ь ѡц҃ь щедротамь
не прѣзри́ть своє създанїе. нб҃ ѻ
жидаѣть нáшего сп҃єніе. не хо́щѣ
25 во никомѕ работати дїáволѣ,
нб҃ въсѣ́мь сп҃сенїа хо́щеть. оу
че на҃ сїими вж҃тенними прїт'ча
ми. да никто́же ѡчаѣт' се своє
го сп҃єніа. а҃ще тѣмами что́ зла
30 и́маѣть нб҃ прите́каѣть въ сп҃є
нїе. сїи́ дни́ по́стныѥ. съ рáдо
стїю прино́се покаа́нїе. на҃ во ра҃
и сáмь м҃ дн҃їи пости се. ѻбразь
нáмь даѣ на ѻчи́щенїе грѣхѡ́вь.
35 тѣмь оу'во ѻстáнемíсе злыи сн҃
дѣль. и къзы́щемь ѻц҃а того ц҃ѣ
драго и мл҃тиваго. въсѣ́мь ра́
вно нарéкль се к҃. и въсѣмь рав'но

Digitized by Google

мт҃ь подаѣтъ приѣгающимъ
къ немꙋ и̑ тако слы́шеще оу҃вѣдѝ
ср҃це на оу҃мил҃енїе. и̑ дш҃ꙋ на пока
нїе, пролѣ́имъ слъ҃зи ꙗко древ҃на
вл҃ꙋница. вїе́мъ въ пр҃ъси ꙗко мы
тарь. въ҃зап҃имъ гл҃ющіе ꙗко вл҃ꙋ
нїи сн҃ъ. о҃ч҃е съгрѣ́шихъ на нб҃о пр҃ѣ
то́бою. позо́рища ни́ послꙋшьс
тво́ю. и̑грища кры́чють, събо́
рища зла̀ послꙋшьствоу́ють. вл҃ꙋ
же́нїе о҃бли́чають. нѣ́смь до́инь
нарещи сѐ сн҃ъ твоѝ. не смѣ́ю бо̀
нечи́стыима на́ чистїе зрѣ́ти
о҃чи́ма. на ст҃ы́и̑ ст҃ала, и не смѣ́ю
скверъни сы́и̑. къ бескверн҃ѣ́ни твое҆
тра́пезѣ пристоу́пити. нѝ по
неже ѿженеть мене ѿ твое́го
дво́ра̀ ст҃ы́е цр҃кве. и̑ тако ꙋслы́
шимъ гл҃ющіа. о҃блѣцѣте въ пръ
вою о҃дѣ́жꙋ. ѿ дх҃а ѻг҃нь́наго ꙋ
тво́ренꙋ. въ неиже правѣ́нїи сїа
ють. ѥ҃же к҃ в҃торое кр҃щенїе по
каннїе. пръст҃ѣнь на рꙋцѣ печа́
ть ст҃о́го дх҃а. ѥю̀ же а҃пл҃ы дꙋхъ҃ы
прогнаше. и̑ сапо́ги на но́зѣ ѳ҃ѵ҃
л҃ское оу҃ченїе. да попе́рѧть змї
ѣвꙋ гла́вꙋ. заколи́те и̑мъ тель́ць
оу҃пита́нныи. пр҃ѣч҃ѣлаго ѿ пр҃ѣ
ч҃ты́и̑. закала́ема҆а невꙋмира́ема.
да съ въсѣ́ми вѣр҃нымѝ въвѣ́ле
т҃ се. кы́и̑ равѡ҃ гл҃ѣть. къ а҃р҃хїе
реѡ҃ и̑ ѥре́ю́мъ. ѡ̀ вели́кая мт҃ь
и̑ неизрѣ́н҃ное мл҃рдїе. на н҃же не смѣ
ють чи́ны а҃гг҃льскїи зрѣти. то́го

Digitized by Google

на̀ закáлаѣть. ѣже не смѣю́ть съ
глéдати мнѝгоѡчѝтии. тóго на̀
на жрътв҃ да̀. ѣдома ѝ неѝзѣдома.
тóго рáди ѡстáвимь кражѝ котóрѝ
закисть. и къса̀ зла̀ дѣла. ѝ съ лю
бовїю ѝ смѣренїемь прѣхóдещѝи
нáмь стыѧ днѝ пóстныѧ. ѝ про
кóдимь чѝстыи ѝ непóрочнї. ѝ
пристѹпимь къ стѣи ѝ непорочнѣ
трапéзѣ. тел'ца ѕпитѣн'наго,
ѧгнь'ца непороч'на гà і'у̀ хà. дак'ша
го се за кѣ мѝрь на закóленїе. ѣгѡ̀
ѣд'ше късѝ стыи. почѝваю́ть къ
цр҃твїи нѐбѣмь. съ нимѝ же вѹдѝ
нáмь причéстныкѡ̀ бы́ти. ѡ̀ хѣ
їсѣ гн нáшемь. є̀мѹ̀ слáва къ вѣкы, âмѝ: ~

Digitized by Google

XXII.

Поученіе въ нед. мясопустную.

И это слово совершенно подходитъ къ сочиненіямъ Климента. Вотъ нѣсколько обыкновенныхъ его выраженій встрѣчающихся очень часто: ожидае нашего спⷭ̃енїа прⷱ̃де на землю и въ плⷳ̃ нашⷭ̃ облⷯ̃че се;... того раⷣ сїе дⷩ̃ы постные на очищенїе грѣхωвъ положи;... вⷣдⷯ̃нїемь и мⷳ̃твами къ бⷭ̃ привлижающе се... мⷳ̃тинными двери цⷬ̃твїа ѿверъзающе, мирь и любовь межⷣ собою имѣюще;... то съ радостїю прⷭ̃танⷭ̃тъ гⷭ̃и въ страшнїи дⷩ̃ь вⷤ̃га прⷱ̃идетъ въ славѣ своеи и въси агⷤ̃лы съ нⷨ̃;... прⷱ̃идѣте блⷭ̃венїи etc. (стрк. 57—93). ...не лѣните се братїе, и не лъстѣте се тѣлесная оугодїа сеⷮ̃ сътворающе, а дшⷭ̃ погⷭ̃блающе;... тѣмⷤ̃же поⷭ̃вигнѣмⷭ̃ се постⷭ̃ѡ симь, очистимь дшⷭ̃е и тѣлеса и чисти бⷭ̃демь до въскрⷭ̃енїа хⷭ̃а мирь и любовь межⷣу собою имⷭ̃ще... и т. д.

л. 158 a. Поⷭ̃ченїе въ нⷭ̃лю мⷭ̃сопⷭ̃ст'нⷭ̃ ·: ⁘

Сⷭ̃е привли́жи се бра́тїе врѣ́ме по
каанїе. сⷭ̃е же настаⷭ̃тъ дⷩ̃ни ѻ̀
чищенїа. сїа бо̀ сло́веса стра́ш'на
и̂ гро̀зы и̂спла́нена. и̂зри́цаⷣма
ѻ̀уста бжⷭ̃ïи. ѡ̃ стра́шнѣмь дⷩ̃ни
въ н'же прⷱ̃и́детъ сⷭ̃ди́ти и̂ съ не
все правⷭ̃ны сⷭ̃нъ бжⷭ̃ïи спⷭ̃а́ нашъ і̃ с̃
хⷭ̃с. и̂ къдаⷣ̃ ко́мⷭ̃жо по дⷭ̃лшмь
і̃го. цⷬ̃ремь и̂ ѻ̀уⷭ̃о́гый. и̂ кнⷭ̃земь

Digitized by Google

10 и̑ ни́цїимь ра́бѡ̃ и̑ господамь.
правед'нымь и̑ гр҃ешн'їимь. въ
прав'дѣ сѹ̑д' твóрить. сам' бо лю́
бе ни, и̑ ѻ҃жи́дае на́шего сп̃ена̀ пр҃ї
де на землю. и̑ въ пл̃ь на́шѣ ѻ҃блѣ
15 че се. сóвою ѿвра́зь жит҃ї́а чи́ста
показа на̃. и̑ мѣкѣ гр҃ешн'ика̃ ѿ̑з'
рицае. не повелѣ никóмѣ въл҃ѣс
ти въ мѣста̀ моу́чнаа. тóго раҳ
сїи дн̃ы пóстные на ѻ҃чи́щенїе гр҃ѣ
20 хѡ́вь полóжи. да ѣ́лыко въсѣ́мь
лѣ́тѡ̃ съгр҃ѣшихѡ̃. тѣ̀ сїими
дн̃ьми да ѻ҃чи́стим' се. въ҃зрьжа
юще тѣ́леса въ сѣмь постѣ. и̑ в'
дѣ́нїемь. мт̃вами къ бг̃ѹ̀ при́
25 ближаю́ще се. слъ҃за́ми ѻ҃мы́ва
юще своѣ̀ гр҃ѣхы̀. мт̃ѵ̀нїами дѣ́
ры цр̃тва̀ ѿ҃веръза́юще. ми́рь и̑ лю́
бовь, межѣ̀ сóвою и̑мѣ́юще. въ
҃зыха́нїемь съкрѹша́юще ср̃ца сво҃.
30 ѥ҆коже прр̃къ гл̃а. да раз҃ѣрѣ́те
ср̃ца ва́ша а҆ не ри́зь ва́шихъ. и̑ па́
кы їса́їемь гл̃ѥть. раздаи хл҃ѣбь
свои̑ а҆л'ю́щимь. и̑ ни́ща въведѝ,
къ дѡ̃ свои. а҆ще та́ко сътвóриши
35 тѣ̀ съ радóстїю пр҃ѣстанѹ́ть гн̃и
въ стра́шнїи дн̃ь. ѥ҆́гда пр҃ї́идеть
въ славѣ своеи̑. и̑ въсѝ а҆г̃гл҃ы съ нн̃ѣ
и̑ въ мьгновенїи ѻ҃ка въста́неть
ѿ землѧ̀ ѥ҆стьство чл̃ч҃е. и̑ли бо̀
40 звѣрь а҆ще бѹ́деть снѣ́дь. и̑ли ри́бы
раз҃робили. и̑ли бо̀ п'тице раз'несли.
и̑ кла́сь ѥ҆ди́нь не погы́бнеть ѿ нн̃ѣ.
тóг'да разлоу́чить ѥ҆ дрѹ́гь ѿ̃ дрѹ́га.

Digitized by Google

противѹ дѣлѡ. ꙗко же раз'лѹчаѣ
ть пастирь wве'це ѻ дéснюю сéве.
сїи р҃ѣ крот'кые доврыѣ. праве
дныкы же кро́тостїю своею възв҃ѣ
лив'ша се. а̀ козли́ца ѻ шѹю. козли
ца же сѣть и́же скверънними дѣли
житїа своѣ прово́детъ. веснѹ́ѣщіе се
въ пїан'ствѣ. ѝ въ в'сакоѝ непра́вѣ,
тѣм'же wвра́титъ г҃ь w ны́ ѻчи своѝ.
ѝ поста́витъ ѻ шѹю сéве. тог'да р҃ѣ
ть сѹщїимъ ѻ дéснюю ѥго. прїидѣ
те бл҃кенїи ѻц҃а мо́ его наслѣдѹите
прїидѣте сн҃ѹ́ве свѣта моего ѝ ц҃р҃
тва̀ наслѣ́ници. прїи́мѣте ѹгто́
тован'ное ва́мъ ц҃рство нб҃ное w слѹ
женїа (!) ми́рѹ. а̀л'ка̀ бо̀ и да́сте ми ѝ
сти. въжѧ́да напои́сте ме. на́гъ
вѣ ѻдѣ́сте ме ѝ про́чее ꙗко въ є҃
г҃лїи слы́шасте. wвѣщаю́ть пра́
ведніи ѥмѹ̀ гл҃ющіе. г҃и ког'да те ви
дѣхѡ̃ а̀лч'на. ѝли жед'на ѝли стран'
на ѝли нага̀ ѝ послѹ́жихѡ̃ тебѣ.
wвѣщавь ц҃р҃ь р҃ѣть и́мъ. пра́во гл҃ю
ва́мъ. поне́же сътвори́сте сі́имъ
ма́ломо́щныѝ бра́тіи моеѝ. то̀ мн҃ѣ
сътво́рили е́сте. т҃ѣ же прїи́мѣте
ѹготован'ное ва̀ ц҃рство нб҃ное. ви́дѣ
ви мл҃тивїи ѝ щедрїи ѝ стран'нопрї
емце. ѝ то́гда р҃ѣть сѹщїимъ ѻ шѹю
ѥго. и́дѣте w мене немл҃тивїи.
и́дѣте w мене проклѣ́ти въ ѡг'нь
вѣчныи. ѹгото́ванніи дїа́волѹ
ѝ а҃гг҃лѡ̃ ѥго поне́же скв҃ностїю ѝ не
чи́стотою. ѝ лѣ́ностїю дн҃ї своѝ

Digitized by Google

проводисте. йдѣте въ wг҃нь вѣчнїи
противѣ дѣлw҃ вашимь. ал҃чьнь
вѣхъ не дасте ми їсти. жед҃нь бѣ
не напоисте ме. тогда wкѣщаетъ
ѣмѣ и тїи оубозїи. сами лишив҃
ше се вѣчныи влг҃ъ скоупостїю. г҃и
ког҃да те видѣхw҃ ал҃чна или же
дна или нага҃ или вол҃на. или стран
на, или въ тѣмници. не послоужи
хw҃ тебѣ. wкѣщавь г҃ь рѣтъ имь.
правo глю вам҃. понѣ не сътвористе
сїимь маломил҃нымь братїи моеи
то и мнѣ не сътвористе. того ради
wидѣте w мене въ оуготованное вам҃
мѣсто. ёже себѣ самы оуготова
сте. не врѣг҃ше ѣ своемь сѣнїи. тѣ҃
же оуже слышасте братїе. ѣсѫженїе
то страш҃но ёже прїимѫтъ нечѣсти
вїи. и скѫпїи и немлтивнии въ тыи
чс҃. идеже не поможетъ wц҃ь снвен.
ни сн҃ь wц҃ѫ ни мати дъщери. ни бра҃
братѫ, ни равъ господинѫ. нѣ къжо
свое врѣме понесетъ. и прїимѫтъ
мъздѫ противѣ дѣлw҃ своимь. того
ради млю вам҃. не лѣните се братїе и
не лѣстѣте сѣ. тѣлесная оутѣхы
себѣ сътварающе. а дшѫ погѫбляю
ще. слышасте во каковѫ славѫ и вѣ
н҃цѣ прїемлють питав҃ше ницїе.
и тѣлеса своа въздрьжеще w въса
кое сласти. и погружающе се. тѣ҃
во к҃ оуготовано цр҃тво бжїе. и не
чѣстивыи слышасте. и страш҃ное
wсоужденїе и мѫкѫ вѣч҃нѫю. тѣм҃ же

Digitized by Google

пѡвигнѣмъ сѧ постѡ сїи́мь. ѡчи́сти
мь дше и тѣлеса. и чи́сти вѣдемь
до въскрсенїа хва. ми́рь лю́бовь
межѣ со́бою и́мѣще. дхѡ го́рещїи
мь и срцемь съкрѣшенїимь мо́ле
ще сѧ ви́нѣ. мтинкю и постѡ про
свѣщающе си дше и тѣлеса. ча́ю
ще вжт'внаго жи́тїа къзанїе. и
пришьствїа стра́ш'наго гѧ нашего
спса ıу хѧ·: ~

Digitized by Google

XXIII.

Поученіе о св. постѣ.

По всей вѣроятности и это слово принадлежитъ Клименту. Конецъ его (блѣги рабе и кѣрныи etc.) мы встрѣчаемъ и въ поученій на Преображеніе.

л. 161 а. Въ тѣ́же дн҃ь поꙋченїе
сто҃го ва́силїа ѻ̀ сто́мь постѣ·: ~

Поне́же ꙋ̑бо сты҃и по҃ гре҃тъ. ꙗкѡ҃
ѻ̑сно́ванїе нѣ́кое г҃ь полага́е. ѻ̀ при
т'чи мытара̀ и̇̀ фарисе́а, и смѣ́рен
и̇̀во сі́и́мь наꙋ̑чи́т ны. ѻ̑сно́ванїе
на вѣ̑сѣ̀ добро́дѣтелїи смѣ́ренїе....
т'се. чл҃ка два̀ вѣни́доста въ цр҃ко
вь помл҃ити се, ѥ̆ди́нь фари́сеи а̑ др8
гыи мы́тарь. ѡ̑ва̀ по ҃естве҃ чл҃ка бы́
ста. на̑ разꙋмно̀ и̇̀мѣ́ста н'равь. фа
рисеи̇̀ во̀ ста́вь моле́ше се. х҃е хла́л8
тебѣ̀ въ҃заю. довръ̀ ꙋ̑бо̀ поче ѡ̑ на́
чела̀. на̑ на кѡ́ньць и̇̀згр8вы. не ре҃ во̀
хва́лоꙋ ти въ҃заю. ꙗ̆ко 8клони́л' ме
ѥ̀си ѡ̑ зл҃ы҃и дѣ́ль. нь ѡ̑ себѣ̀ и̇̑спра́ви
вь до́бра̀ дѣ́ла гл҃аше. го́ре ѥ̆же, и̇̑ въ
сѣхъ ѡ̑сꙋ̑жда̀ше. ре҃ во̀ не сътво́рихъ
зла̀. по тѡ҃ прило́жи тво́ренїе бл҃гы҃и
дѣ́ль. поцо бо́ ре҃ двоици до сꙋ̑бо́ти.
и̇̑ дѣ́тинꙋ даю̀ вѣсе́го и̇̀мѣ́нїа своѥ́го

Digitized by Google

да а́ще та́ко є́си почто̀ ѻ̑каражѐши. нь
бра́тїе оугото́вим' се на прїѣ́тїе сто́
поста. ѩ́ко бо̀ кто̀ хо́те призва́ти
кнѧ́зе. о̆чистить дш̃ свою̀. и̑ въсѣ
въ ѡ̃мь ѻ̑гото́вить. та́кожѐ и̑
мы̀ дльжны е̑с'ми тво́рити. и̑ оу̯
гото́вимь себѣ̀ на прїѣ́тїе сто̀ по
ста, и̑ съ ра́достїю прїимѣ́мь є̀го,
ӑ не скръбѧще нѝ оу̯нывающе. да́
въ сїѥ вре́ме о̆мы́емь грѣ́хы своѝ.
и̑ чт̑ни вѣ́дѣ̃ въ вѣ̑щемь вѣ́цѣ. ӑще
бо̀ кто̀ не хо́щеть. о̆чи́стити се
покаа́нїемь и̑ посто̃. то̀ ѡ̃намо̀
и̑зг'нань вѣдеть бра́ка. ѩ́коже и̑
ѡ̃нь и̑же скврънн'нь ри́зѣ и̑мѣ́ль.
нь̀ да никто̀же ѡ̃ на̀ и̑зг'нань вѣ́дѣ́
чрътого́, свѣ́зане ру̯цѣ̀ и̑ но́зѣ̀ и̑
мѣ̀е. нь спѣ́вим' се сла́каго ѡ̃но́го
оу̯слы́шати гла́са̀. вл̄гыи ра́ве вѣ́р
ны̀ въ малѐ вѣ̀ вѣ́р'нь, на̀ мно́гыми
те поста́влю. въниди въ радо̀ [г̄а]
свое́го. е̑го же вѣ́дѣ̀ оу̯слы́шатѝ въ
сѣмь на́мь. въ чи́стотѣ̀ съхра́ни
к'шимь вре́ме сто̀ по́ста·: ~

Digitized by Google

XXIV.

Поученіе въ нед. сырную.

Для этого слова считаю совершенно лишнимъ приводить парал. мѣста, потому что болѣе половины цѣлаго слова находится въ предыдущихъ словахъ.

л. 165 а. Пов҃ченїе с҃тго і҃ѡа́нна злау́ста го. въ недѣ́лю сы́рн҃ю·:~

Бра́т҃е послоу́шанте оу҃м'ныѥ
дв҃е́ры ѿверъз'ше. и҆ слоу́ха д҃ше́внаа
ѿкрыв'ше. и҆ въ сла́сть при́и́м҃ѣ
с҃то́е поученїе. ка́ко на҃ гла́д'кый
пѫ́темь въведе ни г҃ь б҃ъ на́шь въ
безко́неч'ное свое҆ ц҃р҃тво гл҃ѥ. а҆́ще
ѿпѫ́стите чл҃ко҃ѿ съгрѣ́шенїа и҆.
то҃ и҆ ѻц҃ъ ва́шь нб҃ный ѿпѫ́стить
ва҃ прѣгрѣ́шенїа ва́ша. въ нюже
мѣ́рѣ мѣ́рите ѿмѣри́т' се ва́мь.
гл҃а бо҃ а҃пл҃ь. а҆́ще кто҃ рѣ҃ ба҃ лю́[блю]
а҆́ брата своѥ́го ненави́ть лъ́жь...
бра́та бо҃ своѥ́го ѥ҆́гоже по вѣсе....
виде не лю́бы́ть. б҃а бо҃ ка́ко и҆[ъз]
любить. ѥ҆́гоже нико́лиже ви́д[ѣ]
а҆́вѣ҃ кѣ҃ а҆́ко ни сло́весь бж҃ї хра́ни
ть. и҆ без' оу҃спѣ́ха та́ковїе въла́
зить въ ц҃р҃кѡвь. тѣ́цимн҃ слове́
си гл҃ѥть. с҃ѣ҃ѣ ѿста́ки на҃ длъгы҃

наше. ѩко и мы ѡставлѣемь длъ
жникѡ нашимь. и таковии въ
милости мѣсто гнѣвь бжїи на
носитъ на главѣ свою. и безъ вдобь
постит' се. рѣ бо пр҃рькомь г҃ь. ѧще
въ сварѣ и гнѣвающе се постите
се. не таковаго поста йзвра. нь
ѡверѣгше въсѣ неправ'дѫ. и слово
ръп'тиво. и дх҃ѡ смѣрени ср҃цѣъ,
. . . . шенныи възови ме и ѹслышѫ
. . . . ми прошенїе ср҃ца твоего. ѧще
. . . . . въ йстин'нѣмь покаанїе, не
. . . кто ѡ врашь сѣ въздръжеще. нь
[и] ѡ клевети, ѡ зависти ѡ гнѣва.
да ѧще сиѣ ѡстанѣте се то ѹслы
шимь х҃а пр҃рькѡ глюща. въ врѣме
прїетно послѫшѧ тебѣ. и въ дн҃ь
спенїе помого ти. се бо наста врѣ
мѣ прїет'но. сѣ же пришли дн҃и
спенїю сїи ст҃ыи по҃. въ н'же въходе
ще ѡчистимь дш҃е и тѣло. и ѡ ск'
врънныи помыслъ и дѣль. ѕлико
бо ѥс'мы съгрѣшили въсѣмь лѣ
тѡ. йли въ сварѣ йли въ блоудѣ
йли въ лъжи. йли въ клет'вѣ и пї
лн'ствѣ. йли въ каковѡ злѣ дѣ
лѣ. да приближим' се н҃ѣ. чистою
мл҃твою и слъзами. ѡми[кающе]
прѣгрѣшение наша. не чл҃к. . . . . .
ющи поценїе наша. нь ѕ҃ѣ вѣ. . . .
мѫ таинная наша. дѣла и ми[сли?]
срьч'ные. ѡ нѣ же ѡкѣщати нам
ѣ въ страш'ныи дн҃ь. тѣм'же поть
щим' се врат҃е съторимь. повѣ

Digitized by Google

лѣн'ное бмь. нѣ во теж'ко гнѣва
попрати. ни лю́то а҃лчющаго на
питати, и҃ли нага҃ ѻ҃дѣ́ати. и стра́
нная прі҃ѣти. сѣ же тео́рещіе са́мо
го х҃а прі҃и҃млемь. и҃же на҃ ради҃
стра[н]нь бы҃. и ѿ нѣ҃се на землю҃. и
ѿ сла́вы въ ни́щетѫ҃ прі҃и́де. на҃
ѻ҃страншѝ се ѿ него҃ паки хо́тѣ
възвѣ́сти҃ въ пръвое҃ мѣ́сто. и҃
з него́же и҃спа́ли бѣ҃хѡ҃ съвѣ́тѡ҃
дїаво́лїимь. и проти́воу҃ ѩ҃зѣ́к,
. . . . ені҃е ни́ положи, сѣ́го сті҃го по
. . . . . ѣ҃ прошѣра́зывь со́вою по
. . . . мшѵ҃сѝ пръвою м҃ дні҃и и҃
. . . съ бмь ли́цемь къ ли́цоу҃ и҃ про
[с]вѣти се ли́це е҃го ѩ҃ко сл҃нце ѿ слави
бж҃іе. ѩ҃ко не мо́жеть ник'то же възъ'
зрѣти на́ нь. на҃ ѻ҃бро́сѡ҃ покрыв' се
тѝ тако повѣ́даше сло́веса бж҃ія.
и҃ паки и҃лія пости се ·м҃· дні҃и и҃ не въ
кѵ҃си съмр҃ти. и҃ възѣ́ть бы҃ на ко́
лесныци ѡ҃г'ньнѣи ви́хрѡ҃ ѩ҃ко на
нб҃о. та́кожѣ и҃ и҃ныи правед'ныи҃
постив'ше се. вели́ка сътво́рише
чю́деса. и҃ въ па́мять ѻ҃ста́више
прочі҃имь лю́демь. послѣ́ди же т҃ѣ
самь г҃ь бь҃ пости се. м҃ дні҃и не трѣ
вѵ҃е поціе҃ніа. се на҃ ѡ҃бра́зь даѣ и҃ по
вѣ́дь на враги҃. тѣмь ѡ҃чи́щае на҃,
дше и҃ тѣ́леса. грѣхы мнѡ́г . . . .
скверъниена. тѣм'же и҃ мы. . . . . .
стѣмо се и҃ вѵ҃демь пѣ҃ныи. . . .
сті҃ын. по҃ во ѡ҃чищаѣть дш҃ь и . . . . .
и҃ просвѣщаѣть. и҃ на нб҃о възво́д . . .

Digitized by Google

и̑ рав'на а҃гглѡ̃ тво́рить. къ б҃ѹ прѝ
ближа́ѣть. и̑ въ ра́и с҃тыи въводи́
ть. тѣм'же послоу́шанмь бра́тїе
са́мого г҃а е҃г'лїемь на̑ оу҃чє́ниа и̑ гл҃ю
ниа. е҃г'да пости́те се не бѹ́дете ꙗ̑к҃
лицемѣрїи. ч҃л҃кѡ̃ ꙗ̑вле́ющиѣ дре́
х'ли свѣтлѹющие, нь ли́цемь свѣ́тлы.
и̑ ср҃ци добра̀ тво́рите. кто́ бо̀ на̑
бѣде гл҃ѣть. не съкрыка́йте и̑мѣ
нїи ва́ши̑ на землѝ и̑де́же чр҃ъвїе
и̑ тлѣ̃ тли́ть и̑ татїе кра́дѹть.
нь на н҃бсѣ̑, и̑де́же негы́блемо к҃. сн̑
р҃ѣ мт҃ѳтиню вели́ть тво́рити. то̀
. . . . . и́ти на н҃бсѣ̑. дадѝмь въ
. . . . . имь. да ѡ̑намо ѳ҃вр҃вцїе̑
. . . . поревн҃ѹимь т҃ѣ̀ правед'ни
. . . . и̑ та́же дѣла тво́римь. ѡ̑ни же
[т]а́цїи ч҃л҃ци више ꙗ̑коже и̑ мы̑. нь по
прав'ше къса́къ гнѣвь и̑ гр҃о̑, и сла́сти
плътьскыѣ ѹ҃мр҃твыше. и̑ жи́тїе
сѣ̀ лѣ́стное пр҃ѣзр҃ѣше. и̑ вѣч'ное възлю
бише. тѣмь во нь̑ ѳ҃сѹдить бо̀ ре́
кын. почто́ сїи та́ко пожише, и̑
добраа сътво́рише. а҆ вы̑ ѡ̑врати
сте се. нь̑ да ни ѹ҃слы́шимь то́го
бра́тїа. нь̑ вѹди намь потрѹднѣ'
шим' се въ с҃тыѥ сн̑ѝ дн̑ѝи пост'ные
ѹ҃слы́шати с҃тыи ѡ̑нь г҃а гл҃ющь.
прїидѣте бл҃венїи о҃ц҃а моего. прїи
дѣте сно́ве свѣта. а҆лкав'ше же
дав'ше. прїимѣте ѹ҃тотока́н'ное
ва̑ ц҃рство е҃жїе и̑з начела̀ [мира].

Г.

XXV.

Похвала на зачатіе Іоанна Крестителя.

Въ описаніи рукоп. Общества Любит. Древн. Письменности, Часть I, № V (186) описанъ Сборникъ XVI в. и тутъ читается:

«л. 176 об. Мца септевріа ·кг· дн҃ь. слоко похвално на зачатіе сто͂ пр҃рка и пр҃тча крт҃ла Іωанна. списано клименто͂ є҃пом҃ъ. Нач. Свѣтъ въсіа правѣникѡ҃ и правымъ ср҃цемъ веселіе. Греческій подлинникъ слова встрѣчается рѣдко».

Не нашъ ли это Климентъ?

XXVI.

Поученіе передъ просвѣщеніемъ.

Въ рукоп. Румянц. Музея № 436 (см. выше IX 5), въ которомъ мы видѣли нѣсколько словъ еп. Климента, находится.

л. 154. Етоѵ҃ дн҃ь поученіе предъ просвѣщеніемъ.

Да есте вѣдѧщіе братіе ꙗко сен дн҃ь есть престы҃й предъ крещеніемъ водѣ.

Digitized by Google

Судя по началу это короткое поученіе принадлежитъ тоже Клименту.

Въ этой рукописи кажется есть еще нѣсколько словъ еп. Климента. л. 239 об., 148 об., и др.

XXVII.

Похвала Козьмы и Демяну.

П. А. Лавровъ открылъ одно поученіе еп. Климента Козьмы и Демяну но другое, кажется, тоже его слово встрѣчается въ рукоп. Румянц. Музея № 434 (см: выше IX, 4) л. 477 об.

XXVIII.

Общія поученія на память святыхъ.

Уже извѣстно одно общее поученіе еписк. Климента на память апостола или мученика. Въ *Сборникѣ* XVII в. библіотеки Троицко-Серг. Лавры № 804 (1643. — См. выше IX, 21) мы встрѣчаемъ 15 такихъ общихъ поученій:

Digitized by Google

«Л. 167 об. Поученіе на всечестный праздникъ, имрекъ, Господа Бога и Спаса нашего Ис. Христа. Нач. Послоушайте братіа и сынове, что подобаетъ творити христіаномъ. *За симъ* слѣдуетъ еще 15 словъ, заключающія общія похвальныя мысли: 2) на праздникъ, имрекъ, Пресв. Богородицы; 3) на память св. славнаго пророка, имрекъ; 4) на память св. апостола имрекъ;.... etc.».

Было бы очень интересно разсмотрѣть подробно эти слова, такъ какъ приведенное начало перваго слова очень напоминаетъ слова еп. Климента.

Digitized by Google

УКАЗАТЕЛЬ СЛОВЪ.

(Римская цифра означаетъ слово, арабская—строку).

а, *adv.* очень часто.

авикѣ: авикѣ I 101, 123, IX 107, авїѣ XVIII 34, XIX 37.

авраамъ: аѵраама IX 30.

агньць; *acc.* агньца V 100, XIV 50, XXI 83; *gen. pl.* аг҃ньцъ XVI 52.

адамовъ: адамо҃ѣ VI 76; *gen. f.* адамови VI 82.

адамъ: адама V 26, 45, 82; *gen. acc.* адама II 54, V 64, VI 86, 91 *nota*, XIV 33; адамѣ XV 11, XIX 7.

адовъ: *ne.* адово II 52; адовоу I 11; *pl. ne.* адова V 74; *d. f.* адовѣ I 181; *pl. acc. f.* адовы X 7.

адро см. ѫдро.

адъ: *acc.* адъ VI 90 *nota*, ада V 61, VI 56; *v.* аде VI 111; *loc.* адѣ III 40.

азъ: азъ I 66, 82, IV 65, VIII 25, 26, IX 57, XIV 55, XVII 21, XVIII 52.

алъкати: ал҃ка҃ XXII 59; алчюцааго XXIV 55; *d. pl.* ал҃чюцимъ XXII 33; алкав҃ше XXIV 118.

алъчьнь: алчень IV 105, ал҃чьнь XVIII 53, XXII 79, ал҃чнь XIV 80; *acc.* алча҃ VII 61, ал҃чна X 31, алч҃на XXII 64, 84, алч҃наго XII 51; *pl. acc. m.* алч҃ныѥ X 24.

аминъ: аминь XVII 45, XX 56. ами҃ VI 113, XII 67. XVI 62, XXI 88.

ангеловъ: *d.* а҃г҃гелѡвоу X 4.

Digitized by Google

АНГЕЛЪ: *gen.* АГ҃ГЛА XIV 88; *pl. n.* АГ҃ГЛЫ XVI 18, XIX 6, XXII 37; *gen.* АГ҃ЛЪ III 111, АГ҃ГЛЪ XIX 53; *d.* АГ҃ЛѢМЪ I 186, АГ҃ГЛѢМЪ VII 49, АГ҃ГЛѠ̃ XXII 76, XXIV 88; *instr.* АГ҃ЛЫ V 77, АГ҃ГЛЫ VIII 85, IX 84, XVI 44, АГ҃ГЛИ VII 21, IX 147, 154.

АНГЕЛЬСКЪ: *n. s. m.* АГ҃ГЛСКЫ VII 10; *instr.* АГ҃ГЛСКЫЙ XVI 5; *pl. n. m.* АГ҃ГЛЬСЦИ. XXI 72; *pl. ac. f.* АГ҃ГЛЬС҆КИѤ V 87, АГ҃ГЛЬСКЫЕ XII 38; *inst.* АГ҃ГСКИМИ III 179.

АННА: АННА XIII 97, XIV 25; АН҆НѢ X 4.

АПОСТОЛЪ: АП҃ЛЬ III 5, V 89, IX 18, XIII 60, XV 69, 92, XVI 13, XXIV 11; АП҃ЛА XV 97; АП҃ЛОУ҆ IX 63, АП҃ЛѢ XVII 20; *pl.* АП҃ЛЫ XXI 62; АП҃ЛѠМЪ XIX 20; НА—П҃ЛЫ VIII 42.

АПОСТОЛЬСКЪ: АПОСТОЛЬСКОМОУ҆ IX 12.

АРХИЕРЕИ: *gen.* АР҆ХИКРЕѠ IX 2, 4; АР҆ХИ҆КРЕЮ IX 6, 63, *pl.* АРХИКРЕИ I 135, III 89; АРХ҃ЕРЕѠ̃ XXI 69.

АРЬМЬНИКЪ см. ЦРЬМЬНИКЪ.

АЩЕ, очень часто.

БЕЗАКОНЬНИКЪ: *voc.* БЕЗАКОН҆НИЦИ I 141, 146.

БЕЗАКОНЬНЪ: *pl. n. m.* БЕЗАКОН҆НИ II 35.

БЕЗГОДИК: ВЬ БЕЗ҆ГОДИ IX 50.

БЕЗДОУ҆ШЬНЪ: *f.* БЕЗДѠ̈Ш҆НА XIII 40.

БЕЗЛОВЬНЪ: БЕЗЛОВЕНЬ IX 64.

БЕЗНАЧЕЛЬНЪ: *ne.* БЕЗНАЧЕЛ҆НО XIII 22.

БЕЗОУ҆МИК: I 166.

БЕЗЪ: БЕЗЬ, БЕЗ, БЕС, БЕСЬ, БЕ- очень часто.

БЕСКВРЪНЬНЪ: *f. dat.* БЕСКВРЪНѢИ XXI 53.

БЕСКОНЬЧЬНЪ: *gen.* БЕСКОНЬЧ҆НА IX 117; *ne.* БЕЗЬКОНЬЧНОЕ XIII 76, БЕЗКОНЬЧ҆НОЕ XXIV 6; *f.* БЕЗ҆КОНЬЧНѠ̈Ю XV 66.

БЕСКРЪВЬНЪ: БЕСКРЬВЕНЬ (=БЕСКВРЬНЕНЬ?) IX 64.

БЕЗПЛЪТЬНЪ: *pl. n. f.* БЕСПЛЪТНЫ҆ XIII 68; *dat.* БЕСПЛ҃НЫМЬ III 129.

БЕСТРАСТЬНЪ: БЕСТР҃ТЕНЬ V 40; БЕСТР҃НЫ V 48.

БЕСЪМРЪТЬНЪ: БЕСМР҃ТЕНЬ V 7, 51; БЕСМР҃НЫИ V 34, БЕЗ-

Digitized by Google

сьмр҃тныи XV 67; бесьмр҃тномоу III 103; *pl. n.* бесмр҃тни VI 97, бесьмр҃тны XV 31.

бесѣдовати: бесѣдоуѥть VII 21; бесѣдоующе XVIII 35.

бесѣменьно: бесѣмен҃но III 115.

бечисльнъ: *f. pl.* бечисльныѧ IX 104.

вити: *imper.* вїемь XXI 43.

влаго: вл҃гъ XXII 83.

благоволѥниѥ: вл҃говолениѥ V 80, VII 14.

благовѣриѥ: вл҃говѣриѥ I 167.

благовѣрьнъ: вл҃говѣр҃нꙑ III 21.

благовѣщениѥ: по вл҃говѣщенїю X 4.

благодарити: вл҃годароу I 117; вл҃годареще XIII 98.

благодѣть: вл҃гъ XIII 16, XIX 42, XXI 17, вг҃оть XIV 91; *gn.* вл҃дѣти I 172, вл҃гдти IV 85.

благопрїѧтьнъ: *f.* вл҃гопрїѧтнаа XIV 42.

благославлѧти: вл҃гослав҃ѧше I 154.

благословити: вл҃вити сѧ XIII 88; *aor.* вл҃ви VII 30, VIII 36; вл҃гс҃ловень I 196, вл҃вень I 199, II 17, 50, 66, III 46, 69, 109, 156, 175, 248, вл҃вень III 252, вл҃в҃нь II 49; вловеныи I 47 (въ другомъ текстѣ на этомъ мѣстѣ: два дн҃и); *pl. n.* вл҃вени XXII 55; *voc.* вл҃венїи X 57, XIV 73, XVI 4, 58, XXIV 116.

благословлѥниѥ: вл҃венїѥ XIX 38.

благосрѣдьнъ: вл҃госрдномоу IX 84.

благочьстивъ: *pl. acc.* вл҃гочтивыѧ III 44.

благожѫньнъ: вл҃гооуѫноую IX 76.

благъ: вл҃гъ III 216, *voc.* вл҃гыи XVIII 73, XXIII 38; *ne.* вл҃го V 65; *al.* вл҃гаа XX 41, 54; вл҃гыи XXIII 17.

блажень: вл҃жень IX 85, вл҃жнь IX 86, вл҃жени IX 13, вл҃жены IX 132, вл҃женыи XV 69; *voc.* блажене IX 78; вл҃женаѧ IX 82.

блажити: блажить. IX 21.

блазнити: блазныти XII 12.

ближьнь: ближнїи XII 50; ближняго XII 49, XVI 63.

Digitized by Google

близнѣць: в'лиз'нець I 59, близньць I 59 *nota*.

близь: в'лизь III 10, в'лиз III 227.

блюкотина: *pl. acc.* блюкотины V 119, блюкотини IX 102.

блюсти: блюдѣте XXI 36.

блѧдь: *pl. acc.* блѧди IX 12.

блѧдъ: блоудѡ̃ XII 15; блоудѣ XXIV 43.

блѧдьница: блѧ̑ница XXI 43.

блѧдьнъ: блѧ̑нїи XXI 44; *adv.* блѧ̑д'но XXI 13.

блѧждениѥ: блѧ̑же̑нїѥ XXI 48.

во: очень часто.

богатьство: вωгатьство XV 70, вогатьство XXI 8, 12, вг̃атьс'тво VI 34, вг̃тство IV 43, VI 40, вг̃тво VI 36; вогатьства XV 27.

богозарьнъ: вг̃озарнима ѡчима III 64.

боголюбьць: вг̃ѡлюв'ци XIX 41.

богомѫжьно: вг̃омоужно IX 45.

богородица: вц̃а XIII 27; *gen.* вц̃е X 20, 56, XVI 62; *dat.* вц̃и XIV 18, XIX 12; вц̃ею XIII 90.

богохоульнъ: *pl. m.* вг̃охѣл'ныи XIX 10.

богъ: бъ̃ I 77, II 17, 26, 50, 67, III 70, 78, 84, 85, 110, 163, 175, 249, IV 4, 126, V 47, VI 17, 112, VII 18, 22, VIII 2, 74, IX 20, 22, X 28, XII 17, 33, 64, XV 1, 96, XXI 22, XXIV 5, 80, вг̃ъ IX 111; бѣ I 77, II 41, III 164, IV 6, 97, V 102, IX 19, 57, 95, XII 17, XIII 9, 98. XIV 10, XVII 16, 31, XVIII 12, XIX 48, XX 25, XXI 17, XXIV 11, 14; бо̑у I 127, III 91, 103, 188, IV 11, 79, VIII 23, 24, IX 84, XVI 25, бѣ̑ X 21, XIII 56, XIV 42, 45, 72, 79, XV 61, XVI 20, XVIII 61, XIX 46, XX 17, 47, XXII 24, XXIV 49, 88; *voc.* бе̑ XX 22; влⷭ̃ II 10, XVI 5, XIX 56, XXIV 54, 68; вг̃ѡ̃ XIII 5; *pl. instr.* вωгьи XIII 11.

божии: вж̃и I 46 вж̃ии I 111, III 112, VIII 48, IX 90, 114, вж̃їи XII 31, XIV 41, XV 33, 53, XVII 42, XVIII 10, 30, XXII 7, XXIV 22, вж̃ен I 130; *ne.* вж̃ие III 9, 174,

Digitized by Google

236, IV 81, VIII 69 бжїѣ XI 17, 30, XII 7, XIII 17, XXI 13, XXII 109, XXIV 119; *gen.* бжїа I 170, 177, V 101, IX 3, бжїѣ XIII 43, XIV 48, 50, 91, XV 93, бїа VII 70, 76; *dat.* бжїю III 216, VIII 95, IX 6, 63, бжїю XI 6, XII 5, XIV 69, XIX 31, бїю VIII 100; *instr.* бжїимь IX 5, бжїимь XV 51, XIX 49; *loc.* бжїи I 45, V 126; *pl. m.* бжїи VIII 98, IX 114, бжїи XIII 57, XIV 65; *ne.* бжїа XXIV 72; *gen.* бжїй XXI 14, XXIV 16, *acc.* бжїѣ XIX 41; *instr.* бжїи XXII 5; *f. gen.* бжїѣ XXIV 70; *dat.* бжїи XIX 23, 35; *acc.* бжїю XIX 16, 42, XXI 1; *pl. d.* бжїимь III 243; *acc.* бжїи V 27, VII 64, бжїѣ XII 53; — бжїа I 115 (въ русс. текстѣ здѣсь: бжїства).

божьство: бжїтво III 80, XII 34; бжїва III 25, IX 40, бжїтка IX 146, бжїтва XII 32, XVIII 5, 25; бжїтвомь III 131, бжївомь V 40, 52, бжїтво XII 23.

божьственъ: бжїт'ваго XXII 119; *f.* бжїтвнюю I 26 *nota*, бжїтвою XVIII 43; *pl.* бжїтвними XXI 27.

болии: *pl.* вол'шим' III 17; вол'шими VI 68.

вольнъ: *acc.* вол'на XXII 85.

волѣзнь: волѣз'нь I 43; *gen.* волѣз'ни III 200; *pl. acc.* волѣз'ни I 163, IV 35.

волѣти: болй I 43; боле I 39; *pl. m.* болещии VIII 54; болещимь III 145, V 31, волѣщїй XIX 18.

волиринъ: волѣре IX 107.

вопити: вопише се IX 61.

бракъ: брака XXIII 33.

брань: брань XV 22; *gen.* брани VI 103 *nota*, *loc.* IX 61, *pl. acc.* XX 28.

братия: *d.* братии XXII 68, 89; братїю XVI 27, 49; братиѥ III 104, 182, 214, VI 92, 123, V 106, VII 2, 45. 57, VIII 78, IX 134, в'братиѥ II 2, III 4, брати' IV 80, брaѥ IV 2, V 64, 122, VIII 49, 57, братїѣ X 10, 32, 52, XIII 1, 63, XIV 1, 38, 55, XV 1, 10, 100, XVI 1, XVII 1,

Digitized by Google

16, 26, 39, XVIII 1, 3, 48, 58, XIX 1, 39, XX 1, XXII 1, 94, 102, XXIII 21, XXIV 53, 90. брат҃а III 214 *nota*, V 2, IX 92, братиа IX 121, братїа XII 1, 41, XIII 42, XV 79, XIX 22, XXIV 113; *pl. gen.* ѿ братїй XV 50.

братолюбиѥ: братолюбїемь XIII 54, XV 64, XX 45.

братоненавидѣниѥ: братоненавидѣнїе XV 43.

братъ: бр҃а I 75, 78, XXII 98; брата XXIV 12, 13; брат҃ XXII 99; ѡ братѣ I 92.

брашьно: брашно XIV 49; брашна IX 111, XV 88, XVIII 55; ѿ брашнь XVI 36, XXIV 32.

бреньнъ: *gen.* брен'на IV 45, *f.* бренною XIII 32.

брѣмѧ: брѣме XXII 100.

брѣщи: брѣг'ше XXII 93.

вьдѣниѥ: вдѣниѥмь IX 137, вдѣнїемь X 16, в'дѣнїемь XXII 23, вь в'дѣни IX 51; вдѣнми IX 8.

вьдѣти: в'деть XIX 54, вдеть XII 54.

вꙑвати: вꙑваѥть XV 3, вꙑва҆ѥ XVI 9; вꙑваше VI 60 *nota*; вꙑвающихъ IV 30.

вꙑти: вꙑти IX 31, 107, 158, XI 5, XIV 19, XIX 40, XXI 87, вити IV 109; в҃ѣ XIV 76, 80, XVIII 53, в҃ы I 168, III 173, V 91, VI 27, 60, 99, 109, IX 82, XII 4, 29, 31, 32 *bis*, XIII 18, 21, 80, 92, XIV 84, 87, XVIII 45, XXIV 59, 74; вꙑхомь VI 97, вꙑх҃ѿ XIII 8; вꙑсте I 140; вꙑше II 37, VI 29, XVIII 33; више IV 29, XXIV 105; *du.* вꙑста XXIII 8; би I 74 *bis*, IV 106, VI 47, вї XV 13, вы XV 14, XVIII 10, 11; вывь XII 10, вивь IV 105; выв'ше XIII 6; вивъшѝ VI 94; выль I 74, XVIII 10; выли XV 13;—вѣхъ I 57, XXII 80, в҃ѣ XXII 61, 80; вѣ I 38, 100, V 40, VI 53, 74, 76, VIII 20, IX 10, 33, XII 7, 37, XIII 10, 82, XIV 6, 89, 91, XV 10, 102, XVIII 39, XXIII 39; вѣше IX 24, 103, вѣш҃ѣ VI 56 *nota*; вѣхомь II 62, V 17, 29, вѣх҃ V 46, вѣх҃ѿ XVIII 12, XXIV 63; вѣхоу III 50, IX 104; *du.* вѣста VI 35. — вѣдѫ IX 20; воудеть III 10, 213 *nota*, VI 12, VIII 76, вѣдеть XI 11, XVII 23, 24,

Digitized by Google

XVIII 67, XXII 40, XXIII 33, боудет' VIII 30, боудѣ VI 10, вѣдѣ XXIII 35, боудть I 53; боудемь III 212, IV 128, VIII 66, вѣдемь XII 61, XV 105, XVII 5, XVIII 66, вѣдѣ XXIII 30; боудть I 26, 35, VII 76, вждть IX 20; *imper.* боуди XVI 61, вѣди XX 50, XXI 86, XXIII 41, XXIV 113; вѣи XII 47; вѣдемь XIII 52, XVI 20, 23, XX 7, XXII 113, XXIV 85; вѣдѣ XIX 40; вѣдете X 25, XIV 68, XXIV 92.

бытиѥ: бытїе XIII 5.

бѣгати: *imper.* бѣги XV 89.

бѣда: бѣдоу IX 134.

бѣдити: бѣдимь IV 123; бѣде XXIV 96.

бѣжати: бѣжить IX 24.

бѣлъ: *f. d.* бѣлѣ VII 36; *pl.* бѣли XVIII 33.

бѣсновати: бесновѣще се XXII 50.

бѣсовьскъ: бѣсовско IX 68; *f. pl.* бѣсов'скыѣ XV 47.

бѣсъ: бѣса III 196; *pl. d.* бѣсомь V 20; *acc.* бѣсы I 162, IV 33, бѣси III 59, XX 29.

вжд—: вѣщемь *loc.* XXIII 30.

ваниѥ: ваниемь III 44, 67, 180, 181 *nota.*

васъ: вѣ I 56, IV 77, X 47, 50, XI 38, XIII 50, XIV 76, 77, 79, 83, XVIII 52, XXII 102; вамь VII 79, VIII 24, 27, 30, 33, 34, 77, IX 126, XXII 58, 67, XXIV 10, вѣ X 59, XI 15, 36, 39, 44, XII 3, XIV 75, 81, XVI 59, XVII 39, XXII 70, 87, 91, XXIV 9, 119, вѣ̈ъ XVIII 50; *nom.* вы I 146, XXIV 111; *acc.* IV 123, V 96, VIII 33, XVI 55, XVIII 52, 55, 58, ви I 142, X 36, XXII 71; с' вами VIII 30.

варити: *imper.* варимь V 12.

ваш: вашь VII 72, X 26, XXIV 8; вашего XIV 80, XVIII 53; вашемоу VIII 23, 24, вашемѣ XIV 79; *instr.* вашимь VII 67; *pl. ne.* ваша XXII 31, XXIV 9; *gen. loc.* вашихъ XXII 31, вашїхъ IX 96; вашй XII 54, XVII 4, XVIII 59, XXIV 97; *dat.* вашимь XII 79; *f.* вашею XVIII 54.

Digitized by Google

ВЕЛЕГЛАСЬНО: ВЕЛЕ͡ГЛНО III 6.

ВЕЛИИ: *instr.* ВЕЛИКЕМЬ I 122;—ВЕЩЬШИ II 5; ВЕЩЬША IX 43.

ВЕЛИКЪ: ВЕЛИКАГО XI 18, ВЕЛИКА҃ТО X 45; *f.* ВЕЛИКАА XXI 70; ВЕЛИКОЮ XIV 22; *pl. ne.* ВЕЛИКА XXIV 77; ВЕЛИКЫ̀ XVI 35.

ВЕЛИЧАВЪ; ВЕЛИЧАВАГО XX 20; *pl. acc.* ВЕЛИЧАВИЕ IX 28.

ВЕЛИЧАНИЕ: ВЕЛИЧАНІЄ XX 35; ВЕЛИЧАНЇЕМЬ XX 18.

ВЕЛЬМИ: ВЕЛМИ VI 69 *nota.*

ВЕЛѢТИ: ВЕЛИТЬ XI 4, XXIV 100.

ВЕРѢА: *pl. acc.* ВЕРѢЄ III 40.

ВЕСЕЛИЄ: ВЕ͡ЛИЄ VII 10, ВЕ͡ЛІЄ XIX 5; ВЕ͡ЛЇА XVII 19; ВЕСЕЛИЕМЬ IX 80.

ВЕСТИ: ВЕ̑НЬ VI 60; ВЕДЕЦЮМОУ IX 135.

ВЕЩЬ: *gen.* ВЕЩИ III 128. IX 110; ВЕЩЕ̑ III 16.

ВИДѢНИЄ: ВИДѢНЇЕМЬ XVI 47.

ВИДѢТИ: ВИДѢТИ XIV 7; ВИ̑ДѢ XXII 70, ВИДѢ VI 64, XII 11, ВИ̑ VI 63, ВИД[Ѣ] XXIV 15; ВИДѢХѠ̑ XXII 63, 84, ВИ̑ХОМЬ VI 102; ВИДѢСТЕ VII 41, XIII 96; *du.* ВИДѢСТѢ XIV 15; ВИДѢВЬ I 96; IX 111, XIII 37, ВИ̑ВЬ IV 10; ВИДѢВЬШЕ I 92, ВИДѢВ҃ШЕ I 188, X 30, XVIII 42, ВИ̑В҃ШЕ I 21, ВИ̑В҃ШИ V 54; ВИДѢЛИ IV 30;—ВИДИШИ VI 83; ВИ̑ТЬ I 66; XIV 8; ВИ̑МЬ VI 85 *nota*; *pl. 3 p.* ВИ̑ТЬ I 25, 113; ВИДЕ XXIV 14; ВИДЕЦЕ I 127, III 55, 57, 61, 65, IV 96, XVIII 14, ВИДЕЦИ I 160; *f.* ВИДѢЦИ XIV 27; ВИДИМЬ XII 29.

ВИНА: ВИНА I 12.

ВИНО: ВИНО IV 72, IX 79, XIX 50.

ВИНОГРАДЪ: *acc.* ВИНОГРА̑ III 210.

ВИТАНИЄ: *gen.* ВИДАНИЄ VII 29; ВИДАНИЮ I 70; В҃ ВЪ҃ДАНИИ I 39.

ВИХРЪ: ВИХРѠ̑ XXIV 75.

ВЛАДЪІКА: ВЛ̑КА VI 4, VIII 11; ВЛ̑КЫ IX 153, XVI 3; ВЛ̑ЦѢ II 13, IX 84, ВЛ̑ЦЕ XX 47, ВЛ̑ЦИ XIX 11; ВЛ̑КОУ VI 108, VIII 58, ВЛ̑КѠ X 44; XX 25; ВЛ̑КО VIII 95. XIV 14.

ВЛАДЪЧИЦА: *gen.* ВЛ̑ЧЦЕ X 12, 56.

ВЛАСТЬ: ВЛАСТЬ XV 26, 98, XVIII 5, ВЛ̑А I 26; Ѡ ВЛ̑А VI 44.

ВЛАСЪ: ВЛАСЬ XXII 42.

Digitized by Google

влъкъ: влька IX 35, влъка XI 22; *pl.* влкомь V 19, влькомь IX 32.

влъшьвенникъ: влъшвенѣ XV 49.

влѣцин: влѣкы IX 29.

вода: *gen.* води IX 111; *pl.* вѡды XIII 30.

вождь *pl. v.* вожи XI 39.

воинъ: *pl.* воини VI 106.

волъ: *pl. acc.* волы XVI 33, XXI 3.

вольнъ: волнаго XIV 24; *pl. f.* вольныкъ V 39, вол'никъ II 56, 67.

волѣ: волю XV 103; волею I 111, II 27, IV 60, VIII 12, волкю XIV 50.

воєвода: *pl. acc.* воєды IX 53.

врагъ: в'раг' I 131, врагь III 30, XII 11, 16, XV 33; врагѹ XX 23; врага III 29, V 72, врѣ III 177; *pl. gen.* врагь III 28; *acc.* враги II 60, врагы XXIV 82.

вражьда: *gen.* вражьы XII 58; вражѹ XXI 76.

врата: врата VI 55, VIII 90, IX 126 bis, XVII 10, врѣ V 74, VI 5, 8, 22, 27, 56 *nota*; *instr.* враты XV 86.

вратьнъ: вратныхъ VI 23 *nota*.

врачь: врѣ III 145, V 31, *acc.* врѣ VIII 54.

врѣховьнъ: врѣхѡв'номѹ XVII 20.

врѣхъ: врѣ XIII 32.

врѣменьнъ: *f. gen.* врѣменыкъ IX 61; *pl. ne.* врѣменна XV 29.

врѣма: врѣ V 65, врѣме IX 40, XXII 1, XXIII 29, 43, XXIV 35, 37; *gen.* врѣмене XVIII 70; *pl.* врѣмена IX 116.

врѣтиць: *pl.* врѣтица IX 110.

въ: вь, в', в очень часто.

въвести: *nor.* въведе XX 34, XXIV 5; *imper.* въведи XXII 33.

въводити: вьводить VII 51, въводитъ XXIV 89; вьводен IX 120, 127, *pl. ne.* вьводеціа IX 131.

въврѣци: въврѣци XV 78.

въдати: въдѣ XXII 8; вьдавь сѧ III 205.

Digitized by Google

въждѫдати: въ҃жеда҃ XXII 60.

възвоудити: в҃звоужоу҃ I 50; **възвоудимь** I 50, *nota.*

възвеселити: въз҃вел҃ит XXI 21; **възвел҃ет҃се** XXI 68; *imper.* **възвел҃имъ҃се** V 68; *aor.* **въз҃весели** III 21; *pl.* **възвел҃ивъ҃ша се** XXII 47.

възвести: **възвѣсти** XXIV 62; в҃звѣ҃ I 116.

възвлѣщи: **въз҃влькъ҃** III 35.

възводити: **възводить** VII 48, VIII 86, **въз҃води҃** II 64, **възвод[итъ]** XXIV 87.

възвратити: **въз҃вратимъ҃се** III 223, **възвратим се** IX 93; **въз҃врати се** VI 59; **възвратише се** IX 108; **възвративь** XIII 39.

възвращати: **възвращаше** VI 90; **въз҃вращающе се** V 117.

възглаголати: **въз҃гл҃ть** VI 96.

възгласити: **въз҃гл҃си** I 122.

въздание: **въ҃зан҃іе** XXII 119; **въ҃зании** IX 156.

въздати: **въ҃зати** I 160, IV 94, VII 42, IX 148, **въ҃затн** XVII 44, XIX 55; **въ҃заю** XXIII 11, 13; **въздаѣть** XIV 26; **въ҃заше** I 129.

въздающи: **въ҃зающе** III 102; **в҃зающе** III 247.

въздвигнѫти: **въ҃дви҃** VII 29; **въд҃звигь** VIII 35.

въздвизати: *imper.* **въ҃звыжемь** XVI 31.

въздръжание: **въздръжан҃іе** X 43; **въздръжан҃іа** XV 12; **въздр҃жаннѣмь** III 14, **въ҃зръжан҃іемь** XV 86.

въздръжати: **въ҃зрьжеще се** XV 88, **въздръжеще се** XXIV 32, **въ҃зрьжеще** XXII 107, **въ҃зрьжающе** XVI 35, XXII 22.

въздъхание: **въ҃зъхан҃іемь** XXII 28.

възимати: **възъмаемь** XIX 44; **къ҃млющаго** V 101.

възирати: **възырати** XIII 69; *imper.* **възыраимь** XVI 30; **възирающе** IV 110.

възискати: **вьзыскати** V 15, **къзыскати** XV 7; *imper.* **възыщемь** XXI 36; *praes.* **вьзиціамь** IX 95, **къзыщемь** XV 52; **вьзиціате се** IX 97.

Digitized by Google

възити: **вьзиде** VII 17, XVIII 19, **вьзыде** VIII 14, **възыде** XVIII 27, 32.

възлюбити: в[ъз]любить XXIV 14; **възлюбы** XX 25; *aor.* **възлюбы** XVIII 52; **вьзлюби** IV 101; **възлюбише** XXIV 108; *imper.* **възлюбы** XII 48; *m. s.* **възлюбленны** XVIII 46; *pl. m.* **възлюбленнїи** X 1, XXI 1; **вьзлюблен'ни** VI 3, **вьзлюблени** IX 2; *ne.* **вьз'люблен'наа** III 235, **вьзлюб'ленъ-наа** V 2, **възлюбленна** X 51.

възлюбленикъ: **вьз'люблен'никь** I 183.

възмощи: *aor.* **вьз'може** V 21, **вьможе** IX 68.

възмѣрити: **възмѣрит' се** XVII 38.

възмѫтити: **вьзмоутити** IX 70; **вьз'моути се** I 98.

възненавидѣти: **вьзненавидѣти** IX 100; **възненавидѣ** XV 103; **вьзненавидѣше** IX 108.

възнести: *imper.* **възнесем' се** XIII 56; *aor.* **вьзнѣ се** VII 25, VIII 39.

възрадовати: **вьзрадуим' се** V 10, 67.

възъ: **вьзь** IV 50.

възъвати: **възва** XX 38; **вьз'ва** I 132, **в'з'ва** I 85; **възови** XXIV 29.

възъпити: **вьзьпити** III 94, V 66; *imper.* **възьпїимь** XXI 44.

възывати: **възываа** XV 74.

вьзьшьд—: *f.* **вьз'шьши** XIX 12.

възьрѣти: **въз'зрѣти** XXIV 70; **вьз'римь** IV 111.

възяти: **възеть** XIII 93; **вьз'ми, вьзми** IV 54; **вьз'мь** VI 71; **вьзм'ше** III 245; *par. p.* **възеть** XXIV 74.

вькоупъ: **вькоупь** VIII 37.

вькоупѣ: **вькѹпѣ** XIII 18.

вькоусити: **вькоусити** IX 111; *aor.* **вькѹси** XXIV 73.

вькоусъ: **в'коуса** V 44.

вькоушати: **вькоушакт'** V 50.

вълазити: *acc. m.* **влазеща** VI 34.

въложити: **въложихѡ** XIII 15.

Digitized by Google

вълѣсти: вълѣсти XXII 17, вальсти IX 120.

въмѣстити: въмѣсти се XII 30, XIX 37; вьмѣс'тив III 79; въмѣщ' се XIII 18.

вънити: вьнити III 203 IX 125; вънити XI 43, XV 85, в'нити VI 24; *praes.* вънидемь XV 56, 66; *imper.* въниди XVIII 74, XXIII 40; вънидѣте X 28: *aor.* вьнѝ V 29, внидѐ VI 14; вънидоше XV 24; вънидоста XXIII 6.

въносити: въноси XIV 2.

въноука: вънѹка X 5, в'нѹка XIX 7.

вънъ: вьнь I 123, VII 29, вънь XIV 36.

въоружити: вьѡроуж'шѐ III 196.

въпасти: *praes.* въпадѣмь XVI 16; вьпа̑ша се IV 103; *pl.* въпа̑шее се XII 19, въпа̑ше XIII 8.

въперити: вьпер'ши III 191, вьперивши III 191 *nota.*

въпити: вьпиѭть V 90, 92; вьпиють V 78, въпїють XVI 11; вьпиахоу I 196, III 45, 67; вьпик VII 17, IX 133, в'пик III 6; вьпиюща II 22; вьпиюще II 16, III 248.

въплътити: въплътѝ се XVIII 52.

въплъщеник: прѣжѐ въплъщенїе XVIII 39; вьпл'щеникемь V 38.

въпрашати: вьпрашаше I 99.

въселити: *praes. 1 p.* вьселѧ се IX 20; вьсели сѧ IX 22.

въселяти: въселяет' се XIX 4.

вьселѣнаꙗ: в'селѣноую VII 23.

въсинти: вьсиѭ IX 2, 7.

въскликновение: вьск'лик'новениемь VII 18.

въскликнжти: вьск'лик'нѣль V 11, VI 106; в'ск'ликнѣмь V 14.

въскочити: вьс'кочить IV 85.

въскрьсеник: в'скр̑ник I 27, 82, IV 37, вскр̑ник I 7, 81; вскр̑ниа I 4, 8, в'скр̑ниа I 17, въскр̑сенїа XXII 114; в'скр̑нию I 185, вскр̑нию I 36; по в'скр̑сени VIII 20.

въскрьсити: в'скр̑си III 20, V 8, вскр̑си V 63, вскр̑ри III 42; вскр̑ивы II 31; вскр̑ивь VI 95; *praes.* вскр̑шоу I 58.

Digitized by Google

въскрѣснѫти: **въскрѣнетъ** I 77, **в'с'кр̑нетъ** I 79; **въскр̑е** V 6, VII 24, **вскр̑е** V 72, **въскр̑се** VIII 14; **в'скр̑ша** I 190.

въскрѣшати: **в'скр̑шакѣ** IV 36; **в'скр̑шающа** III 60.

въскрѣсити: **въскрѣшь** III 29 *nota*.

въскрѣшати: **в'скрѣшаютъ** I 15, **въс'крѣшаютъ** I 150.

въскѫпъ: **въскоую** VIII 66.

въслѣдовати: **въслѣдоумь** III 17 *nota*.

въсплакати: **въсплачет' се** XVI 53.

къспоманѫти: **въспоменетъ** VIII 33; **вѣ̑поменѣм' се** VIII 78.

въспоманѫтик: **въспомѣнѵ̑тїе** XIII 3.

въсприяти: **въспрѣти** XX 52; **въспрїиметъ** XX 40; *imper.* **въспримѣмь** III 107, **въспрїимѣмь** XX 21, **въспрїимемь** XX 35, XXI 14; **въспрїѣтъ** XIII 20; **въспрїемь** XII 35.

въспранѫти: **въспренѣмь** XV 35, **въспренемь** XIII 51; **въс'пренѣте** III 241.

въспоуститн: **въспѵ̑стити** XX 16.

въспѣвати: **въспѣвати** VII 11.

въспѣти: **въспѣти** II 49; **въспоимь** III 108.

въставити: **въс'таки** I 34; *acc.* **въстав'лена** III 62.

въставлѧти: **въставлающа** I 161; **въставлающомоу** V 84.

въстаникъ: **в'станикъ** I 30, **въстаникъ** I 7 *nota*; **въстаника** I 8 *nota*, 17 *nota*; **въстаникемь** II 10.

въстати: **въстанетъ** XXII 38; **въста** I 89, 124, **въста** XXIII 17; **въ'стасте** I 142; **въсташе** V 59, **вставше** V 77; **въстав'ше** I 93; *f.* **въставши** IX 41.

въстрепетати: **въс'трепещетъ** IV 5; **въс'трепещи** IV 27.

въстѧгнѫти: **въс'тегнѣм' се** IV 95, **въстегнѣм' се** XV 37.

въсхвалити: **въс'хвалимъ** III 181.

въсходити: **въсхожо̑у** VIII 21; **въс'ходитъ** VIII 94; **въс'ходещаа** VII 9.

въсхотѣти: **въс'хотѣ** III 203, VIII 3.

въсылати: *ne.* **въсилаемо** XIV 46.

Digitized by Google

въторъıи: в'торы I 9, в'торни I 178; *ne.* второе XI 35, XIII 25, в'торое XXI 60; второй III 231.

въхождение: въхожѣниа III 233.

въходити: въходить XIX 8; въходите XIX 41; въходеще XXIV 39.

въшьд—: вышѣшихъ VI 90 *nota.*

въıноу: выно̀ XII 27, виноу III 117, 137, IX 9, вино̀ XXII 117.

въысокооумие: высокооумїе XX 12; высокоѻмїемь XX 3, высокооумїемь XX 41.

въысокъ: съ высокымь V 93.

въысоче: на высоче VI 92.

въысота: на высотѣ VI 93 *nota.*

въıке: с выше VIII 38.

въıшьнь: вишнѣаго IX 58, вышняго XII 62, XIII 16; *ne.* вышнее XIX 2; *f. gen* виш'нек; *pl. d.* виш'нимь III 192; вышними XIII 23; выш'них V 79, VII 13, виш'ній I 198, 202, III 46, виш'них III 69, вишнй III 71.

вьдовица: *d.* вдовице XIV 38; вдовицоу IX 99; в'довицамь IX 29.

вьсакъ: въсакь X 41, XII 50, XIV 44, XVII 15, XXIV 106, в'сакь I 105, VIII 87, в'сѣкь VII 77; *ne.* в'сако VII 52, въсакое XVI 51; в'сакого I 115, всакого V 116, въсакого XIV 58, XV 89; *f.* в'сака VII 15, въсака XVI 53; в'сакокоѥ IV 89, въсакое XV 53, XXII 107, всѣкое IX 64, въсакыѥ XV 99; въсакои IX 110, в'сакои XXII 51; в'сакоу VIII 59, всакоу III 183 *nota*, IX 108, 110, в'сѣкоу IV 72, въсако̀ XV 4, 102; *pl. f. acc.* всаки I 163, в'сакиѥ IV 34, въсакыѥ XV 92; *pl. ne.* всѧ I 151.

вьсачьскъ: *pl. ne.* всач'скаа IV 15, въсачьскаа XX 51; всачьскимь IV 56.

вьсегда: в'сѣгѧ I 118, всегѧ XIII 47, всег'да III 7, вьсегда IX 90.

Digitized by Google

вьсетлѣникъ: *pl.* **съсетлѣнїа** XIII 13.

вьсь: *vicus*: **въ всѣхъ** IX 44.

вьсь: **вьсь** VII 45, VIII 46, IX 4, 26, 142, **в'сь** VII 9, **вс̃** III 48, VI 46, 51, XXI 84, **вс̃ъ** XV 80, **вс̃е** I 134; *ne.* **все** VIII 61, IX 26, **съсе** XIII 11, 66, 80, 84, XVI 25, XX 33, XXI 77, XXIII 23; **в'сего** V 102, VI 33, VII 47, **всего** I 13, IX 73, **съсего** XI 3, XIII 49, XXIII 19; **в'семоу** I 67, IV 67, **всемоу** I 18, **съсемѫ** XIV 28, 29, *instr.* **съсѣмь** XV 62, XIX 23, XX 49, XXII 20, XXIV 42; *f. dat.* **в'сеи** IV 49; **в'соу** II 62, III 183, VI 57, **съсѫ** XX 4, XXIV 27; **в'сею** III 207, **съсею** XV 62, **съсѣю** XIX 24; *pl. m.* **вси** IX 107, **съси** XI 16, XXI 85, XXII 37, **в'си** I 128, II 28, III 222, VI 107; *acc.* **съсе** X 54. XXIV 13; *ne pl.* **в'са** IV 59, VIII 78, **вса** VII 71; **вьсѣ** VIII 33, **в'сѣ** IV 127, VII 76, **съса** XXI 5; **съсѣ** VII 68, X 47, XIV 10, XV 42, XVI 62, XIX 46, XXIII 5, **в'сѣхъ** IV 99, **всѣхъ** VIII 3, IX 157, 159, **всѣ** VII 3, 74, **съсѣ** XIV 17, **съсѣхъ** XXIII 15; **в'сѣмь** III 9, VI 36, 42, VI 92, IX 85, **съсѣмь** XXI 26, 37, 38, XXIII 41, **всѣмь** III 130, VIII 82, **всѣ** XI 13, **съсѣ** XV 61; *acc. m.* **в'се** III 52, V 63, **все** III 154, V 7; **съсѣми** XII 15, XIII 71, XXI 68; *du.* **съсѣ** XXI 7.

вьсѣкъ
вьсякъ } см. **вьсакъ**.

вьчера: **в'чера** II 10, 32, 35, III 19.

вѣдѣти: **вѣ̃ти** VI 81 *nota*; **вѣмь** I 75, 79, **вѣм'** X 38; **вѣсть** VII 72; **вѣми** XVI 17, XVIII 63; **вѣ̃хѫ** XVIII 18, 19, 21, **вѣды** I 99; **вѣдѫще** X 10.

вѣкъ: *loc.* **вѣцѣ** XVI 2, XXIII 30; *pl. gen.* **вкъ** II 30; **вк̃омь** VI 113, **вк̃мь** VIII 102, **вѣкѡ̃** XII 67; *acc.* **вк̃и** II 70, III 170, VI 113, VIII 31, 76, 102, **вк̃ии** VII 80, **в̃** III 254, IV 113, V 129, **вѣкы** XII 67, XV 13, XVII 45, XX 56, XXI 20, 21, 88.

вѣньць: **вѣн'ць** VI 104, **вѣньць** IX 39, XIX 22; *pl. acc.* **вѣн'цѣ** XXII 105; *instr.* **вѣн'ци** XVI 44.

Digitized by Google

вѣнъчавати: вѣнчавае XVI 44.

вѣнъчати: вѣнчати IV 121; вѣнчаютъ се VII 55; вѣнчаше IV 51; вѣнчающи XIX 14.

вѣра: *gen.* вѣры XVII 8, XVIII 8; вѣрѣ IX 27, XII 51, вѣре XI 13; вѣроу VI 21; вѣрою III 243, VIII 77, IX 89, XIII 2, XIV 44, 54, XV 96, XII 13, 27, вѣрое XVII 15; вѣроу кти I 26; да вѣроу имете I 56; вѣроу имоу I 120.

вѣровати: вѣровати I 134; вѣроваше I 130, 139, 190, II 40; вѣроваховъ III 100; вѣроую I 110; вѣроуи I 83, 207; вѣроуки I 105; вѣроующи II 68.

вѣрьнъ: вѣрнь XVIII 73, XXIII 39; вѣрнаго IX 80; *voc.* вѣрни XVIII 73, вѣрны XXIII 38; вѣрни II 47; вѣрнымь VI 104; вѣрныими XXI 68.

вѣтвиѥ: вѣтвиѥ II 45, вѣтвиѥ III 74 *nota.*

вѣтвь: *pl. acc.* вѣтви I 195, III 245; вѣтвьми II 15.

вѣчьнъ: вѣчни III 151, вѣчныи XVI 57, XXII 75, вѣчни XII 78; *ne.* вьчноѥ XXIV 108; вѣчнаго VIII 65, XVIII 55, вѣчнаго XX 54; вѣчномоу VIII 73; вѣчнѣмь IX 83; *f. gen.* вѣчныѥ XV 37; *d.* вѣчнѣи VIII 71; вѣчноую V 105, вѣчноу XV 4, вѣчноу XV 86, XVII 41, XIX 3, 4, XXII 111; *pl. nc.* вѣчнаа XV 72, вѣчнаа XIX 8; вѣчныи XXII 83.

галилѣискъ: *pl. voc.* галилеисти VII 37.

геѥна: геена X 50; ѿ геены X 37; къ геенѹ XV 78.

гдѣ: гдѣ I 100, гѣ VI 110 *bis.*

глава: главоу III 37, главѹ XIII 35, XXI 65, XXIV 23; *instr.* главѹю XVI 26; *pl. acc.* главы IX 169.

глаголати: глти I 23, VIII 43; глю III 39, VI 41, IX 126, XI 35, XXII 66, 87; глѣши IX 57, глеши I 152; глеть I 54, IX 21, глѣть XVI 13, XVII 39, 43 *nota*, XXI 69, XXII 32, XXIV 19, 96; глють III 90; *imper.* глмь II 66; глахъ VIII 34; глаше IX 125, XIV 29, XXIII 15; гла I 47, 59, 81, IV 65, XXII 30, XXIV 11; глхоу III 62, глахоу

Digitized by Google

III 76, гл҃аахъ XVIII 10, 15; гл҃к IV 76, IX 96, XIV 13, XV 4, XVII 21, XXIV 6; гл҃ющь XVIII 46, XXIV 115; гл҃ющꙗ II 22, XIV 73, XVII 2, XXI 57, XXIV 35, 91; гл҃ющи I 42, 73, V 94; гл҃ще I 129, II 16 III 68, гл҃ющє IV 53, XV 41, XXI 44, XXII 63.

глаголъ: по гл҃ъ XIII 95, гл҃оу XIV 14.

гладъкъ: *instr.* глад'кыи҃ XXIV 4.

гласъ: гла҃ XVIII 45, XXIV 115; *gen.* гласа XI 18, XV 74, XVIII 48, XX 16, XXIII 38; гласомь III 138 *nota*, гла҃мь I 122, 124, VII 19; *pl. instr.* гласи III 138.

глѣбина: глѣбини XVI 74, глѣбыни XX 38.

гнѣвати сѧ: гнѣвающє сє XXIV 25.

гнѣводръжание: гнѣводръжанїє XV 44.

гнѣвъ: гнѣ҃ V 108, гнѣвь IX 112, 113, XV 59, XX 27, XXIV 22, 106; гнѣва IX 117, XXIV 33, 54; гнѣвѡ҃ XIII 47.

гнѣвьливъ: *dat.* гнѣвливѹ XI 7.

година: *du.* годинѣ I 63 *nota*.

годити: годещѹ XI 7.

годъ: гѡдь XV 54; года XIII 14.

голѫвичищь: *du.* голоу҃би(чи)щема XIII 87.

гора: гѡрѹ XVIII 27, 32.

горькъ: гор'къ I 181, 187; гор'каго V 44.

горѣ: горѣ VII 34, горе XI 39, XXIII 15.

горѣти: *instr.* горещїимь XXII 115.

господа: господамь XXII 10.

господинъ: господинѹ XXII 99.

господь: гъ҃ II 18, 67, III 10, 19, 35, 70, 110, 128, 249, V, 5, 21, 67, VI 17, VII 19, 69, VIII 74, IX 21, 33, 125, 138, XII 17, XIII 79, 88, XV 1, 96, XVII 6, 20, 39, 42, XVIII 3, 40, 50, XXII 52, 87, XXIII 2, XXIV 5, 24, 80; гда҃ VII 35, 39, X 32, 35, XVII 2, 15, XVIII 75, XIX 1, XXI 4, 83, XXII 120, XXIII 40, 91; гоу҃ V 85, гѹ҃ X 9, XV 61; гви҃ V 11, VII 77, гви҃ XIV 38, XXII 35; *voc.* ги҃ I 42, 51, 74, 79, 104, 111, XX 39, XXII 63,

Digitized by Google

83; г҃мь II 9; ѡ г҃и II 69, III 7, IV 131, VIII 101, XX 55, XXI 88.

господьнь: г҃нь XVI 40, *ne.* г҃не I 197, II 17, 20, 34, 50, 67, III 47, 49, 70, 77, 87, 110, 157, 173, 175, 249, 253, г҃не X 36, XII 39, XIV 5; *d. l.* г҃ню V 96, IX 135; *pl. gen.* г҃ниихъ II 7; *f. l. s.* г҃ни XIII 4; *pl. acc.* г҃не VI 96.

господьствовати: *pl. d.* г҃дьствоующимь III 128.

госпожда: госпожа IX 7; *gen.* г҃же X 11, 20; *d.* г҃жи XIX 23.

готовъ: *pl.* готови I 26, XVIII 71.

градъ: гра III 48, градь IX 66 bis, XXI 14; *pl. acc.* грады VI 32, XX 32, градѣхъ IX 44.

гровъ: гровь I 95, IX 86, гровь XVI 40; гровоу I 21; гровѣ I 72, г҃ровѣ II 33; *pl. n.* гроби IV 9, V 57.

гроза: *gen.* грозы XXII 4.

гръдость: гръдость XV 49, XX 11, 36; гръдостїю XX 4.

гръличищь: *du.* гръличищема XIII 86.

грѣховьнъ: *f. d.* грѣхов'нѣи III 237, грѣховнѣи XIII 45; грѣхѡвными XXI 18.

грѣхъ: г҃рѣ XIII 62, XX 43, XXI 19; грѣха V 116, XII 56, XV 89, XIX 29; грѣхѡ XX 24; грѣхом' V 98, грѣхѡ҃ XIII 29; *pl.* грѣси XVII 34; *gen.* г҃рѣ XV 97, грѣховь III 225, IV 79, V 104, VIII 65, грѣхѡвь XIX 45, XXI 34, XXII 19; грѣхѡ҃ XVII 17, XIX 51; *acc.* грѣхы V 101, грѣхы IX 101, XX 43, XXII 26, XXIII 29, грѣси XI 28; *instr.* грѣхы III 147, грѣхы XXIV 83, грѣх'ми VIII 4; грѣсѣ҆ XII 10, грѣсѣ҆ XVI 15.

грѣшьникъ: грѣш'ника XX 23; *pl. d.* грѣш'никомь IV 61, грѣш'никѡ҃ III 219, VIII 51, грѣш'никѡ҃ XXII 16; *acc.* грѣшники IV 99, VIII 56; *du.* грѣш'ника XXI 7.

грѣшьнъ: *loc.* грѣшнѣмь IX 145; *pl.* грѣшны҆ XX 48; грѣш'нїимь XXII 11; грѣшнїе XVI 45.

грѣсти: грѣт' III 125, XXIII 1; *imper.* гредиI 123; *part.* гредыI 197, II 17, 20, 49, III 47, 49, 69, 87, 159, 173, 175,

Digitized by Google

248, 252, гредыи II 51, греди II 66, III 157, грѣи III 109, гредоуща IX 35.

гржбость: *gen.* гр҃бости XI 26.

гржбъ: *pl. d.* гр҃бїимь XI 31.

гоубити: г҃бещи XV 90.

да, очень часто.

давидовъ: дв҃ь III 88; дво҃ III 25; *gen.* дв҃ва X 6.

давидъ: дв҃ь VII 17; дв҃домь III 108.

даже: XIV 8.

далече: далече XXI 11.

дати: да҃ I 77, II 59, VII 74, VIII 30, 77, IX 143, XV 33, XX 15, XXI 75; *aor.* VII 44, XVII 20; дасте XI 41, XXII 59, 80; дадимь XXIV 101, дав'шаго се XX 83; дав'ше XVI 34; дано XVII 36; дан'нзю XXI 17, даль XVIII 39.

данникъ: *gen.* данника I 116.

дати: даю XVII 21, XXIII 19; даемь XVIII 60: *imper.* даимь XVI 24; даите VIII 44; дае XI 14, XXI 34, XXIV 81; даки IV 42, 67; дающаго XXI 8; дающи IX 81.

движати: движ҃т' се XIII 70.

дворъ: двора XXI 56; *pl. acc.* дворы VI 37 *nota.*

двьрь: *pl.* дври III 233, д'врн VI 13, двери XIV 31, XX 30, дверы X 15, XXII 26, XXIV 2; *gen.* дв҃рен VI 13 *nota.*

десьнъ: ѡ дес'ноую VII 25, VIII 15, 40, ѡ десноую IX 152, деснзю XXII 45, 54.

десатина: дс҃тинѫ XXIII 19.

десаторъ: дс҃торо XVI 33.

дивити: дивеще се VII 34.

д'ивьно: див'но VI 46, 66.

дивьнъ: *ne.* див'нок I 128; *pl. ne.* дивна IX 41, 43, дивнаа XV 35, див'наа II 8; дивнъими IX 3; *f.* див'ноую VI 64.

дивволъ: дивволь I 132, VI 69, 86; диввола III 30, 176, V 5, VI 39, 87, д'авола XV 25; д'аволѫ XXI 25, XXII 75.

Digitized by Google

дїаволь: дїаволю XV 15; дїаволїимь XXIV 64.
длъгота: дльгота IX 103; дльготоу IX 47.
длъготръпѣливъ: дльготр'пѣливь III 217.
длъгъ: *pl. ac.* длъгы XXIV 19.
длъжьникъ: *d. pl.* длъжникѡ̃ XXIV 20.
длъжьнъ: *pl. m.* дльж'ни XII 41, дльжны XXIII 25.
длъзѣ: длъзѣ XVIII 67.
добро: добро XV 55, XVI 19, XVII 39, XXI 2.
добровонънъ: добровонное IX 77; доб'ровон'ними II 43.
добродѣтель: добродѣтель XX 13; *gen.* добродѣтели XV 53, добродѣтельми III 187, добродѣтелми IX 61; добры дѣтѣли IX 60; добрыми дѣтел'ми IX 7; *loc.* добродѣтелїи XXIII 5.
добродѣтникѣ: добродѣтникѣ IV 50.
доброплодьнъ: *f. d.* доброплоднѣи IX 75; *pl. ac.* доброплодникѣ III 244.
добросадьнъ: добросаднаго II 45.
доброта: добрѣтѣ (!) XVI 30.
добръ: добры IX 33, добры' XI 20; *ne.* добро IV 80, VII 53, IX 97, доброе XXI 12; *gen.* добра XIII 50, XXIV 95, добраго XX 21; доброу VI 87, добрѣ XIII 1; *f.* доброю XVI 22; *pl. ne.* добраа VII 46, VIII 81, 96, добраа XV 101, XXIV 111, добра" XXIII 15; *d. pl.* добрымь XI 14; *acc.* добрые XXII 46; добрими III 12, добрыими XIII 73, добрыми XV 26, XIX 32, добрымии XXII 28, *du.* добра III 194; — добрѣишїи *pl.* XX 6.
добрѣ: добрѣ VIII 99, XVI 23, 32, XXIII 11.
довести: доведемь XVII 37.
довлѣти: довлѣ IV 37.
домъ: дѡ̃ XIV 40, XIX 27, XXII 34, XXIII 23, домь XVII 37; въ ѡ̃мѣ XXIII 24.
доньдє: дон'деже VII 37.
достигнѫти: достигнѣше IX 46.
достоинъ: достоинь III 213 *nota*, дс̃инь XXI 49, достокнь

Digitized by Google

IX 140; *pl.* дв҃ини III 212, дв҃оини VIII 66; *acc.* дв҃ины VIII 69; дв҃тоино VII 78.

древлѥ: древлѥ III 122 *nota*, XII 8, XIV 33, XV 12, древ'ле V 45, древле IX 30, дрєүлѥ III 121, 164.

древьнь: *f.* древ'на XXI 42; древны XVIII 16.

дроүгъ: дроү҃ I 48, дроутъ XII 61, дрꙋгъ XII 43, XVIII 51, XXII 43; *gen. acc.* дроүга XII 44, дрꙋга XII 61, XVIII 51, XXII 43.

дроүгъ *adj.*: дрꙋгыи XVIII 38, XIII 7; *pl.* дроүзи I 194, III 73, 77, дрꙋзїи XVIII 15.

дръжава: дрьжава VI 113 *nota*; дрьжавоу V 61, др'жавоу V 6; дрьжавою IX 56.

дръжати: др'жит' сѥ VI 14, дрьжим сѥ IX 121; др'жимии V 75; *pl. acc.* др'жимиѥ II 53, III 39; д'р'же III 228; дръжещеи XI 16.

дръзати: дрьзаѥ IX 45.

дрѣво: дрѣво. VI 73, 75, 78, 81, 88, 90, 91; *gen.* дрѣва VI 73, *nota.* 80; дрѣвомь II 62, 63, V 49, VI 76 *nota*, дрѣвом' VI 85; дрѣвѣ V 48; *pl. gen.* дрѣвь I 195, III 74.

дрѣвьнъ: дрѣв'ною V 46.

дрѫхлъ: дрєхли IX 154, дрєх'ли XXIV 93.

држчати: дроүчаѥ IX 8.

доүховьнъ: *ne.* дх҃овное XIV 49, 52; *instr.* дх҃вномь IX 80; *f. gen.* дх҃ов'ниѥ I 173; дх҃ов'ноую III 6, дх҃овнꙋю XVII 9; *pl. ne.* дх҃wвнаа XVII 5; дх҃овными IX 28; дх҃вниχь III 16.

доүхъ: дх҃ь VIII 18, 31, 44, XIX 47; дх҃а VIII 41, IX 25, 160, XIII 77, XXI 58, 62; дх҃мь III 254, IV 74, V 129, VI 113 *nota*, дх҃ѡ҃ XII 66, XIV 4, 6, 28, XVI 9, XXII 115 XXIV 28; *pl. acc.* дꙋхы XXI 62.

доүша: дш҃а X 38, XVI 53, XXII 15; *d.* дш҃и IX 144, XV 34, 76, XX 15, 24; дш҃ꙋ III 189, XI 20, XIV 20, 23, XV 80, 82, 90, XIX 29, XX 9, XXI 41, XXII 104, XXIV 86, дш҃оү IV 88, VIII 84, IX 8, 34, 37, 104, 140, 143, дш҃о

Digitized by Google

IX 141; дш҃ею V 111, XVI 36, XIX 24; *pl. acc.* дш҃е III 21, 39, IX 90, XVI 18, XXII 113, 118, XXIV 40, 83; дш҃амь IV 91; дш҃ѣ XII 54, XIX 54, 56.

доушевьнъ: *ne.* дш҃евнаа XXIV 2; *f. gen.* дш҃ев'ныѥ XX 38; дш҃евнѹю XX 13.

дъва: д'ва VII 35, два I 47 *nota*, XVI 34, XX 13, XXI 6; XXIII 6; двѣма XIII 86, 87; двѣ на десете I 63 *nota*.

дъвои: на д'воѥ IV 19.

дъвоицьи: двоицьи XXIII 18.

дъхновение: дъхновенїа *gen.* XIII 42.

дъщи: *d.* дъщери XX 98, *v.* дьщи III 123, д'щи III 124; *pl. gen.* дъщерь XVI 49; *acc.* дьщери IX 21.

дьнь: дн҃ь I 80, III 13, 188, V 67, VIII 17, IX 85, 133, XII 55, XVI 42, XVIII 3, XXII 36, XXIV 36, 52; *gen.* дн҃е III 13, 188, V 4, VIII 50, IX 74, 105, 157, XII 3, XVIII 2; дн҃ема I 65 *nota*; *loc.* дн҃е XIV 40, дн҃и XIV 37, XXII 5; *pl.* дн҃и I 63, II 32, 71, III 52, 199, IX 104, 105, XXI 31, дн҃ѣи XXIV 38; *gen.* дн҃ии XIII 84, дн҃ѣи XXI 33, XXII 2, XXIV 67, 73, 80; *acc.* дн҃ы XXI 79, XXII 19, дн҃ѣи XXII 77, XXIV 114; дн҃ьми XXII 22.

дьньсь: дн҃ь I 13 *nota*, 19, II 14, 42, III 4, V 70, 71, 74, 81, 85, 89, 91, VI 3, 5, 6, 107, VII 15, 16, 19, VIII 17, X 1, 10, XIII 30, XIV 1, 3, 9, 10, 25, XIX 1, 6, 8, 10; дн҃ѣ I 14, 16, IV 2, VIII 41.

дѣва: *gen.* дв҃и II 30, III 115, дв҃ы XIII 26 XIV 84; дв҃ою VI 74; *pl.* дв҃ы X 28.

дѣваѥ: дв҃ѣѥ II 22, III 81, VI 73, 78.

дѣвичь: дв҃ичь XII 31.

дѣвьство: дв҃ьство VI 73 и 78 *nota*.

дѣлатель: *pl. d.* дѣлателемь III 209.

дѣло: дѣло V 68, VII 52; *l.* дѣлѣ XXIV 45; *pl.* дѣла VII 46, VIII 81, 97, IX 104, XII 19, XV 42, 101, XXI 77, XXIII 15, XXIV 50, 104; дѣль XV 42, 52, 56, 58, XXI 36, XXIII 14, 18, XXIV 41; дѣломь VII 43, IX

Digitized by Google

148, 156, XVII 44, дѣлшмь XXII 8, дѣлш̃ XI 14, XXII 44, 79; дѣлы VIII 98, XIII 74, XV 26, XVII 28, XXI 18, дѣли III 143, XIX 32, XXII 49, дѣлеси III 13.

дѣльма: дѣльма III 54 *nota*.

дѣлш: дѣлш I 56 *nota*, VI 30.

дѣтель, см. добродѣтель.

дѣтогоуѧлѥнїѥ: дѣтогоуѧлѥнїѥ XV 49; *pl.* дѣтогоуѧленїа IX 130.

дѣѭнїѥ: *loc.* дѣѭнїи IX 42.

жалость: жалостїю XVI 53.

ждрѣвьць: на жр̃ѣв'ци III 126.

ждрѣвѧ: на жр̃ѣвѣти III 66, 118, 126 *nota*, 139.

же, очень часто.

желати: желаютъ XIX 5; желае XV 68; желающе XV 20; желаѥмаго II 4.

жена *gen.* жены XIII 7; женоу IX 138; *pl.* жень XVI 50.

женїхъ: жены̆ XVI 7.

животъ: животъ IV 67, IX 55, XV 67, живо̃ III 151, V 34; живш̃ XV 19; живота XX 54.

животьнъ: животьны III 134, IV 66; животнѣи IX 111; *pl.* животнаа XVII 3.

живъ: живъ VIII 76; живаго IX 19; *pl. d.* живымъ VII 42, живимь III 251, живиї XVII 43; живими I 108, IX 148; живы̆ I 22, живыи XVIII 6; *f.* жива XIII 65.

живовинъ: жидове IV 24, XIX 11.

жидовьскъ: жидовьскь I 21 *nota*; жидов'ска III 23; *ne.* жидовскоѥ XIII 84, жидов'скоѥ XVIII 9.

жизнь: жизнь V 73, IX 82, XIII 15, XV 4, 86, жи̃нь V 105, жиз'нь I 82, VIII 99; *d.* жиз'ни VIII 71.

жилище: жилище I 169; *pl.* жилища XV 72, XIX 8.

житескъ: *pl. f.* житескиѥ IX 69.

жити: живы IX 58; живѹщїи XII 51, живоуще IX 159, живѹще XXI 13, 16; *f. gen.* живѹщиѥ XIII 7.

Digitized by Google

житиѥ: житїѥ XV 5, XXIV 107; житиꙗ IX 10, 117, житїа XII 28, XIII 48, XV 32, 70, XVI 5, XIX 2, 15, XXII 119; житїю XV 32; житїемь XIV 71, житїимь XVII 39; *loc.* жити IX 82; *pl.* житїа XXII 50.

жлъчь: жльчию IV 57.

жрътва: жрьтва XII 65, жрътва XIV 45; жрътвꙋ XXI 75.

жьдати: жѣть III 220, 234; жидѣ VII 58; жи̑ III 232.

жьзлъ: жезль III 171.

жѧдати: жедав'ше XXIV 117; жѣже XVIII 53.

жѧдьнъ: жед'нь XIV 80, XVIII 53, XXII 80, жедень IV 105; жед'на XXII 64, жедна XXII 84, жѣна X 31; *pl. acc.* жедные XVII 32.

жѧло: жело VI 111.

за: очень часто.

заблаждити: зав'лоужьшаго V 15; *ne.* завло̑'ушее XII 40, заблоужьшеѥ III 154.

завъıти: *aor.* завы XII 19; завывше IX 150.

зависть: зависть VIII 60, XV 45, XXI 77; *gen.* завести XXIV 33; завис'тию II 36, завистию IX 52, завїю III 95, завистїю XII 8, XV 15.

закалати: закалаеть XXI 73; *acc.* закалаемаа XXI 67.

заклати: заколите XXI 65; заколенааго V 102, заклавшаго сѧ XIV 50.

заклепити: заклепи III 40.

заколениѥ: заколенїѥ XXI 84.

законодавьць: законодавъць XIV 1; законодав'ца I 141, XVIII 22, 41.

законодатель: *pl. d.* законодателемь XI 32.

законопрѣстжпьнъ: *gen.* законопрѣстоу̑п'на III 22; *voc.* законопрѣс'тоу̑п'ныи I 155.

законооучитель: законооучителиѥ I 140.

законъ: законь XIV 1; закона XI 32, XVIII 11; законꙋ XIII 81, XVIII 13; законѣ III 52, XII 45, XIII 3, XVIII 38.

Digitized by Google

закъсынѣти: закъсынѣвшинхъ III 232 *nota*.
замоудѣти: *part. gen.* замоудѣвшиѭ (жѝ) III 232.
занѣ: зане I 65, 138, 142, 146, 150, III 99.
заплюваниѥ: заплюваниѥ IV 44.
заповѣдати: заповѣдаю XVIII 50; заповѣдаше IX 110.
заповѣдь: заповѣ̀ XV 10; *gen.* заповѣди XII 6: *pl. d.* заповѣдемь III 242; *acc.* заповѣди V 26, VII 63, XII 42, XVIII 49, 68.
запинати: запинаѣть XX 18.
запрѣщениѥ: запрѣщениѥ VI 76.
зарѣ: зара IX 72; зарѣми VII 4.
застжпити: застоупити III 167; *sup.* застоупить III 168 *nota*.
затварати: затвараѣте XI 40.
затворити: *pl. acc. f.* затвореніѥ XIV 32.
затворъ: затворь VI 13, 23; *pl. acc.* затѣри VI 6, затвори VI 11, 55.
зато: I 145, 152.
заоушениѥ: заоушениѥ IV 45.
захариꙗ: захариꙗ III 122.
заходити: заходѣ III 150.
зачинати: зачинаѣ̀ сѧ X 2.
зачатиѥ: зачетіѥ X 11, 19.
звѣзда: звѣздоу IX 80.
звѣрь: звѣрь XXII 40.
зѣ: зѣ̀ I 74, VI 50, XV 83; зѣ̀ IX 128.
землꙗ: зем'лꙗ II 42, V 85, землꙗ V 56, земл^{ѧ} IV 13; *gen.* зем'лн II 55, землѥ XXII 39; землю XII 25, XIV 77, XXII 14, XXIV 59; *voc.* земле IV 27; *loc.* земли III 85, VII 13, XVI 21, XVII 22, 24. XIX 53, XXIV 97, зем'ли I 198, II 31, III 71, V 79.
земльнъ: *gen.* земльна III 120 *nota*, земльнаѻ̀ III 120, земльнаго XIV 3.
земьнъ: *pl.* земнаꙗ IX 150.
златоустъ: злаоустаго X 46.

Digitized by Google

змии: змеи IX 123.

змиинъ: *inst.* з҆миинѣмь V 28; *f.* змїиною XIII 6.

змиевъ: змїевѣ XXI 64.

знаменати: з҆наменающе се II 61.

знаменикъ: знаменикъ I 24; *pl.* знаменици III 77, IX 14; *gen.* з҆наменикъ IV 30.

знати: знаюше VI 75 *nota.*

зъвати: зовет҆ I 87; *pl. d.* звавымь IX 17.

зъло: зло IV 28, 103, VII 53, IX 91, XII 19; *gen.* зла IV 96, VII 47, XI 4, XIV 58, XV 54, 83, XXI 29, XXIII 17; злоу VI 81; *instr.* злѫ XVII 41; злѣ XIII 51; *pl. gen.* зълъ IX 159.

зълова: злоба VII 49; злобоу VIII 59, злобѣ XV 103, зл҃боу III 143; злобою XIII 9, XIX 33, 36; злобѣ XVIII 65; *pl. gen.* злобъ IX 93, 96; злобами XII 16; злобахъ III 218.

зълověрьнъ: злověр҆на III 22.

зълъ: злыи I 145, злии XI 25; злѣ XXIV 45; *f.* злою XV 9; *pl. ne.* зла XXI 48, 77; злихъ IX 109, зл҃ї XV 56, злыѭ XXI 35, XXIII 14; зл҃ими XII 16, злыими XXI 18.

зълѣ: злѣ IX 55.

зьрѣти: з҆рѣти IV 102, зрѣти VIII 9, XII 18, XVIII 44, XXI 51, 72, зр҆ти IV 12; зрѣхоу VII 34; *patr.* зримь III 34; з҆реще II 5, зр҃ VII 38.

и *conj.* очень часто.

иже, ѥже, ꙗже: иже I 68, III 54, 162, IV 77, V 67, VIII 30, 71, IX 39, 44, 88, 99, 138, 141, 144, XI 20, XII 37, 50, XIII 93, XV 28, 32, 96, XVI 55, XIX 31, XXI 19, XXIII 34, XXIV 58; ѥже I 71, 76, II 25, III 84, IV 38, 73, 115, 126, V 25, 44, VI 80, VII 54, VIII 76, IX 137, ѣ҃ XI 33, ѥже XIII 13, 27, 64, 82, XIV 16, 18, XV 51, XVIII 56, XX 22, 50, XXI 60, 73, XXII 92, 95, XXIII 15; ѥ III 168, IV 82, 117, VIII 72; — ѥго I 41, 51, 73, 126, 129, 149, II 28, 38, 39, 41, III 37, 40, 53, 55,

Digitized by Google

57, 65, 97, 99, 101, 161, 230, IV 112, 122, V 12, 61, 62, 70, 127, VI 37, 45, 57, 71, 85, 95, VII 71, 94, VIII 67, IX 22, 23, 39, 41, 42, 59, 70, 89, 105, 115, 118, 128, 146, 149, 150, ег҃ I 35, II 61, VI 40, его IX 70, X 55, XII 42 bis, XIII 28, 59, 72, 75, 91, XIV 21, 24, 66, 73, XV 24, 42, 62, 95, 106, XVII 44, XVIII 33 bis, 43, 45, 50, XXI 3, XXII 9, 54, 73, 76, XXIII 27, XXIV 69, егоже I 40, 42, 188, IV 9, V 54, VI 16, 53, 56 *nota*, егоже XVII 22, 23, XVIII 41, XXIII 41, XXIV 13, 15, его҃ XIII 66, XVI 60, XVIII 12, XX 84, него I 31, IV 31, VIII 64, IX 95, XVIII 14, XXIV 61, него IX 37, XVIII 8, негоже II 44, IV 46, IX 22, XV 8, негоже XVIII 61, XXIV 63;—кмоу҃ I 78, 110, 125, 160, II 14, 24, III 46, 67, 83, 103, 246, 247, IV 38, 82, 94, 103, 114, 129, 130, V 13, VI 54, 70 bis, IX 56, 57, емꙋ҃ XI 2, XIV 6, 26, 87, XVIII 8, 24, XXII 63, 82, кмоу҃же II 70, IV 131, VIII 102, IX 50, кмꙋ҃же VII 80, емꙋ҃же XI 21, XVII 45, XX 55, емꙋ҃ XXI 88, немоу҃ I 41, 50, 58, III 89, 223, IX 127, XVI 31, немꙋ҃ XV 7, XXI 40, никемꙋ҃ XIII 74, немоу҃же IX 132; — и I 34, 72, 100, 154, IV 51, 54, VI 36, VII 32, 41, въ (на) нь I 131, 135, II 40, III 100, V 68, XVIII 2, XIX 37, XXIV 71, въ (на) н҆же XII 4, XXI 71, XXII 6, XXIV 39; въ нм҃ IX 20, въ неже V 4, XII 63;—нмь III 39, нм҆же IV 116, VI 68, 84 *nota*, VII 40, нимь III 75, V 66, VI 94, XVI 27, 29, нꙑ҃ XXII 37;—въ (на) никмь I 65 *nota*, XIV 50, 91, немь III 122, V 75, IX 25, нем҆ II 21, нем҆же XVI 7, XVII 9.—*f.* ижe IV 31, XII 7, XV 10, XVII 6, ѥ҃ XIII 9, XVIII 38; — кѥ I 46, VII 59, кю I 92, єк X 13, XIX 25, 26, кєже V 70, нкѥ X 9;—кн I 77, 87, єн XVII 11, 14, XX 18, книже III 32, нен I 87, 91; — ю III 35 *nota*, IX 140, 141, 143, XV 13, XIX 15, к I 96, юже I 104, II 32, XIV 34, XV 104, кже IV 3, нюже XVII 37, XXIV 9;—кю VI 27, ею XV 27, кюже III 43, еюже XV 68, XXI 62, нею I 97; — неи I 94, 101,

Digitized by Google

неиже XXI 59;—*pl.* иже XIX 15, XXII 49;—иже IX 128, XV 61, XVIII 37; — ѝ I 92, III 75, VII 74, XVII 35, XX 45 bis, XXIV 7, ихъ III 55, 227, IV 32, VII 33, IX 107, 112, ихже III 63, IX 46, их'же IX 103, ѝже XVII 3, нихъ VII 31, 36, нѝ XVIII 24, XXI 10, XXII 42, 52, нѝже XXIV 51; — имь I 27, 54, 102, 114, III 24, 143, VIII 44, IX 20, 47, XVIII 35, 39, XXI 65, XXII 66, 87, им' VIII 19, ѝ XVIII 29, им'же X 28, XVI 10, нимь VII 37; — и XVII 37; к VII 29, 30, VIII 36, XXII 43; — имии III 92, имиже VI 84, IX 60, ними VIII 39, нимиже XXI 86; — *du.* ю V 85, юже XX 15.

наковъ: накова XVIII 29.

ино: ино (?) XXIII 4.

игрище *pl.* игрища XXI 47.

иде: ѝде (?) II 20, идеже IX 36, XIV 85, XVII 11, XXII 97, XXIV 97, 99, идѣже VI 13.

идолослоужение: идолослоужеⷩ XI 34, идолослѹженⷩ XV 43.

извавитель: извавители I 11 *nota.*

извавити: извавит' се V 44, извавѝ XII 27; извавите IX 97; извавилъ VI 43.

извавлѣти: извавлѣет' се XV 98; извавлѣем' се XIX 45.

извавление: извавленⷩ XII 21.

изврати: извра̀ XXIV 26.

извъıти: извѹдетъ XV 99.

извѣгнѫти: извѣгноути IX 157.

извѣсти: извѣ̀ I 42, VII 28.

изводити: изводити II 53.

извоковати: извоковавъ V 62.

извѣстьно: извѣ̀но I 29, извѣстно XVIII 29.

изглаголати: изглѣтъ VI 96 *nota.*

изгнати: изг'нань XXIII 33, 35.

изгонити: изгоне IV 33; из'гонеща I 163, изгонеща III 59.

изгрѫзити: *aor.* изгрѹзы XXIII 12.

Digitized by Google

изгоуѵити: изгоуѵитъ IX 143.

изгыѵѣль: изгыбель IX 131.

изгыѵѣльнъ: изгыбел'ного IX 134.

изити: изидетъ III 171, изидѣ III 172; изидоше I 94.

измъıти: *f.* измыıши се V 120.

измѣна: измѣноу IX 144.

изрѣци: изрѣци IX 41; изр'ци II 18, изрьци III 158 *nota*, изрѣнь III 162.

изрицати: изрицае XXII 16; *pl. ne.* изрицаема XXII 4.

изъ: изь, из', из очень часто.

изъшьд—: изышѣшихъ VI 89.

изъıснити: *imper.* изыс'ни III 157.

изѧти: изети XVI 19.

или: или, или — или очень часто.

иливо: иливо IX 37.

иліи: иліа XVIII 15, 19, 35, XXIV 73.

имати: имаетъ XXI 30; имамы XXI 4; имаемь XX 44.

имѣник: имѣніе XVI 36; *gen.* имѣніа XXIII 19; *pl. gen.* имѣній XXIV 96.

имѣти: имѣти XIX 52; имать I 63 *nota*, XXVII 42, имѣ I 104, 135, III 95, VII 51, имате IX 106; имоу I 120; *aor.* имѣ XIII 22; имѣхѫ XIV 85, XVIII 9; имѣста XXIII 9; имоуща I 71, II 33, имѫщаго XV 77; имоуще V 18, VIII 58, имѫще XII 58, XIV 59, 66, XIX 42, XXII 115; имѣль XXIII 34; — имѣıк III 133, IX 84, имее XXIII 36; имѣющюмѫ XXI 6; имѣюще XIX 28, XXII 28; *f.* имѫщи XIV 48.

има: име I 197, II 17, 20, 24, 34, 49, III 47, 49, 70, 77, 83, 87, 110, 157, 159 *nota*, 173, 174 bis, 175, 248, 252, X 56, XIV 87; въıме II 66; именемь IX 65, именѣ XV 51; имени XIV 24.

инъ: инь VI 16, 18 *nota*, XVIII 20; ино VI 66; иного VIII 29; *pl.* иныи XXIV 76; *d.* иныи XI 42; инѣм' VI 24; инѣми VIII 43; *f.* инѫ XIV 65.

Digitized by Google

иоаннъ: иѡаннь I 37, іѡ͠ннь XVI 40; ѡаннна XVIII 29.

иорѣданъ: іѡр'даинь XIII 37.

иорѣданьскъ: *pl. f. acc.* іѡрдан'скыѣ XIII 30.

иосифъ: іѡсі͠фомь XIII 91.

исаиа: исаиа III 80, 170; исаию II 21; іса͠їемь XXII 32.

исканиѣ: исканїѣ XII 34.

искати: ищоуть IX 14; искахоу I 60; ищеи VII 78.

искоупити: *imper.* искѹпимь XV 82; *aor.* искоупи V 124.

испасти: испадѣ III 141; испадѡхѡ͠ XV 8, испали V 47, XXIV 63, нс'пали II 63.

исплънити: исплънишѣ͠ V 86; исплъниши сѧ II 42; исплъниѣ сѧ III 43; исплънив' сѧ XIV 11; *pl. ne.* нѣ͠исплънена XXII 4.

исплънѧти: исплънѧѥть I 13; исплънѣше IX 25; нс'плънѧющи II 48; исплънѧющиѣ сѧ XIII 47.

исповѣданиѣ: исповѣданиѥмь V 13.

исповѣдати: исповѣдаѥть I 38; исповѣдаютъ XIX 15; исповѣдаше͠ XIII 97; исповѣдающиѣ II 40.

исповѣдовати: исповѣдѹѥт' сѧ XIV 25.

исправити: исправити III 168; *sup.* исправить III 168 *nota*; исправить VI 17, исправи͠ VI 16; исправивь XIII 14; исправиль VI 112.

исправлѥниѣ: исправлѥниѣ VI 99; исправлѥнна VI 64; *pl.* исправлѥнна VI 97 *nota*.

испровръци: испровр'же III 38.

испросити: испросите VII 75.

испръва: испрьва VI 112 *nota*.

испрь: вь испрь III 179.

испоустити: испоустити VI 19 *nota*; испоустеть VI 21.

испоущати: нс'поущахоу сѧ IV 21.

израиль: исл͠а III 154.

израилѣвъ: исл͠вь I 198, III 44, исл͠вь III 50.

истачати: истачѣеть IX 77; истачаѥ IX 87; истачѣющи IX 80, истачаѹщи IX 76.

Digitized by Google

истина: истиноу I 130, III 87, въ истинѣ XIX 15; по истинѣ XIII 80.

истиньнъ: истин'нн III 152, истин'ны VIII 31; истинныи XII 64, истин'ны' XVI 23; истинномоу IX 38; *loc.* истин'нѣмь XXIV 31; *pl. d.* истин'нимь III 224; *acc.* истин'ниѥ III 229; *f.* истин'ною XIII 89.

истовъ: истовоѥ IX 99.

истлѣниѥ: *gen.* истлѣни^{ıa} V 24.

источити: источи V 73.

источьникъ: источ'никь I 172; *pl. acc.* источныкы XIII 12.

истръгати: истръгаѥ IX 32.

исоусъ: і҃сь I 40, 63, 77, 81, 95, 105, 114, 125, V 22, XVIII 72, иі҃сь I 43, і҃с XIII 79, 88, XIV 87, XVII 43, XVIII 4, XXII 7; і҃соу х҃ъ III 19, і҃с х҃ъ III 36; і҃са I 137, III 98, і҃у х҃а X 55, XXI 83, XXII 121; і҃у х҃ѣ X 10; і҃ѹ̃ хо̃мь XIX 56; о і҃сѣ II 69, IV 130, VIII 101, XX 55, XXI 88.

исходити: исходить VIII 32; исходеть XI 25, исхожаше XIV 35.

исхытити: исхыщени XVIII 66.

исцѣлительница: исцѣлител'ница XIX 19.

исцѣлити: исцѣлити: V 24; *aor.* исцѣли XX 31.

исцѣлати: исцѣлаѥ IV 35, V 49, исцѣлающа I 164, III 59.

исцѣлѥниѥ: исцѣлениѥ IX 77, исцѣлѥнїѥ XVII 18; исцѣлѥниа I 151; *pl.* исцѣлѥнїа XV 95.

исчитати: исчитающа IV 3.

ити: идоу VII 25, 26, 28, идеши I 62; идеть I 95; идѣмь I 49, 58, идѣте X 54, XVI 56, XXII 73, 74, 78; идоуща VII 34, 39, идѧща XI 23; идоущѥ III 101, IX 127.

июда: июда IV 84; і҃оуда XIX 33.

июдеи: июдеи I 90, 97, IX 13; июдеиѥ I 60, II 35, і҃ѧдеиѥ XIV 86; июдеѡм I 187, IX 15.

июдескъ: *ne.* июдескоѥ I 166; иоудескомѣ XIII 80.

июдеѣ: июдею I 30.

иклинъ: иклинн IX 14.

Digitized by Google

ИЕРЕИ: *pl.* ІЕРЕѠМЬ XXI 70.
ИЕРЕИСКЪ: ЕРЕНСКАГО XI 30.
ИЕРОСАЛИМОВЪ: ИЕРЛ҃ИМОВА III 124.
ИЕРОСАЛИМЪ: ІЕРА҃МА XIV 3.
ИЕССЕИ: ІЕССА X 5.
ИЕССЕОВЪ: *gen.* ИЕССЕѠВА III 171.

КАЗАТИ: КАЗАТИ XI 2; КАЖ҃ЩЕ XI 37.
КАЗНЬ: КАЗ҆НЬМИ I 144.
КАКО: КАКО IV 5, V 41, VI 72, 84 *nota*, 98, IX 37, 117, XI 30, XXIV 4, 14.
КАКОВЪ: *d.* КАКОВ҃ XXII 105; *l.* КАКОВѢ҃ XXIV 45; *pl. ne.* КАКОВА XVIII 2.
КАМЕНИЕ: КАМЕНИЕ III 94, IV 15, V 56; КАМЕНИЕМЬ I 60.
КАМЕНОСРЪДЬЧЬНЪ: КАМѢНОСР҃ЧЬНИИ IV 24; *ne.* КАМЕНОСР҃ЪЧНОЕ XVIII 9.
КАМЕНЬ: КАМЕНЬ I 101, 102, XVII 7, 8.
КАПЛЯ: *nom.* КАПЛѢ I 171.
КАЯТИ СЕ: КААТИ СЕ XVIII 67; КАИМ҆ СЕ XVI 15; КАЕИ СЕ III 218; КАЮЩАГО СЕ XX 50.
КВАСЬНИКЪ: К҆ВАСНИК҃ XI 7.
КЛЕВЕТА: КЛЕВЕТА XV 44; *gen.* КЛЕВЕТИ XXIV 33; КЛЕВЕТ҃ XIV 34; *pl.* КЛЕВЕТЫ VIII 60, КЛЕВЕТИ IX 129; КЛЕВЕТАМИ XII 14.
КЛѢТЬ: *pl. l.* К҆ЛѢТИ VI 37, КЛѢТИ VI 41.
КЛЮЧЬ: КЛЮЧЬ IX 119; *pl. acc.* КЛЮЧЕ XVII 21.
КЛЯТВА: КЛЕТВА XIX 9; КЛ҃ВОУ V 82, КЛЕТВ҃ XIV 34, XIX 38; КЛЕТ҆ВѢ XXIV 44: *pl. acc.* КЛЕТВЫ V 49.
КЛЯТВОПРѢСТОУПЛЕНИЕ: КЛЕТВОПРѢСТ҃ПЛЕНІЕ XV 50.
КЛЯТИ СЕ: КЛЕТИ СЕ XV 51.
КНЯЗЬ: *pl.* КНЕЗЕМЬ XXII 9; КНЕЗЕ XXIII 23.
КОВАТИ: КОВЕШИ I 158.
КОВЪ: КОВЬ I 157.
КОГДА: КѠГ҃А XVI 17, КѠГДА XVIII 63, КОГ҆ДА XXII 63, 84.

Digitized by Google

козьлиць: козлица XXII 48 *bis*.
козьлѧ: козлета XVI 52.
колесьница: *l*. колесницы XXIV 74.
коли: коли VI 48.
колико: колико III 131, VI 83.
коликъ: *acc*. колика XXI 3.
колѣ: до колѣ III 237.
колѣвати: колѣвающіе сѧ XX 32.
колѣно: *gen*. колѣна X 6; *du*. колѣнѣ XVI 37.
коньць: кѹньць XXIII 12; конца XIII 50.
коньчина: кон'чина VI 26; коньчинѣ IX 105.
коренникъ: *pl*. коренника IX 129.
корень: *gen*. корене III 171, 172.
корысть: кори̑ III 38, к̑рѝ III 38.
коснѫти: коснет' сѧ IX 91.
костанѣтинъ: костан'тѝномь IX 49.
которъıи: *f*. которѫ XXI 76.
красити: крашаχоу̑ III 74.
красота: красотѫ XV 68.
красти: крадѫть XXIV 98.
красьнъ: *f*. красная I 169.
кратъкъ: *l*. кра̑цѣмь XVI 1.
кричати: крычють XXI 47.
кромѣшьнь: кромѣшноу̑ю IX 155.
кротость: кротость III 132, VIII 83, 91, X 42; кротостїю XI 37, XXII 47.
кротъкъ: *pl*. *acc*. *m*. кроткыѧ XXII 46.
кръвавь: кръвава IV 69.
кръвь: кръвь IV 13, 72, V 56, кр'вь VIII 75, IX 76, кръвь XII 59, XIV 49, 53; *gen*. кръве V 114, кр'ви IV 70; *d*. кр'ви VIII 6, 68, кръвы XII 58; кръвию V 124, кръвїю XIX 50.
кръстъ: кр̑та II 59, VI 64; кр̑томь II 57, VI 87.
кръстьнъ: кр̑ное VI 81, 90 *nota*; кр̑нымь II 64; *pl*. *ne*. кр̑тнаѧ VI 63 *nota*, 97 *nota*.

Digitized by Google

крьщенїе: крщенїе XIX 43, XXI 8, 60; крщенїемь XV 40.
крыти: крыше VI 91.
крѣпость: крѣпо XIX 21: крѣпою III 207.
крѣпько: крѣпко VI 60, XV 21.
крѣпькъ: *f.* крѣпкаꙗ VI 13 *nota.*
кржгъ: кроугъ VII 5.
коупьно: коупьно V 127, коупно I 203, XIII 77.
къ: кь, к *praep.* очень часто.
къде см. где.
къниги: *pl. acc.* книги VI 19.
къниженикъ: книжницы I 136.
къто: кто I 64, II 19, III 48, 159, 200, 221, IV 8, VI 14, 16, 17, 95, кто I 65 *nota*, IX 21, 56, XIII 60, XIV 43, XVII 13, 14, XIX 22, XXIII 22, 31, XXIV 11, 95; комѹ XIV 56.
къждо: кьжо XXII 99; когожо VIII 48, когожде IX 134; комоужо VII 43, IX 148, комѹжо XVII 44, XXII 8.
кыи: кыи X 38, кие I 23; каꙗ IX 141, каа XV 79; кые IV 142; кымь IX 65; *l.* коимже IX 88; *pl. d.* кыи XXI 69.
кждоу: ѡ коу III 49, 160, ѡ кѹдѹ XI 27, ѡ кѹ XI 24, XII 57.
кжпѣль: коупѣль V 96.

лазаревъ: *neut.* лаꙗрево I 7, 167; *dat.* лаꙗревоу I 21, *f.* лаꙗрева I 32; *instrr sg. neut.* лаꙗревомь II 10.
лазарь: лазарь I 187, лаꙗрь I 9, 39, 48, 55, 168—170, 172, 173, 175, 176, 178, 180, 182, 183, 185, *acc.* лазарѣ I 138, III 99, лаꙗрѣ II 39, III 20, 42, 61, лаꙗра II 32; *voc.* лазаре I 123.
лакомьство: лакомьство VII 50; *dat. pl.* лакомьстиемь III 205.
ласкрьдникь: ласкрьдникемь III 206 *nota.*
лежати: лежаше I 101; лежа XII 26; лежеща XIV 28.
ли, I 62, III 90, 91, ли *vel* V 108, VII 67, ли — ли VI 24.

Digitized by Google

ликовати: ликоуѥть V 81.

ликъ: лик҃ь VII 9; л҃и V 86.

ликьствовати: ликьствоуѭ VII 16; ликьствоующе V 78, л҃истствоующе VII 5.

лихоиманик: *pl.* лихоиманиѣ IX 130.

лице: лице V 12, XVII 33, XXIV 69; лица XVIII 45, лицоу XXIV 68; лицемь XIV 17, XXIV 68, 94.

лицемѣръ: *pl.* лицемѣрїи.

лишати: лишаѥ сѧ III 240.

лишити: лишити сѧ V 107; да лишим' сѧ XV 36; лишень XII 10; лишив'ше сѧ XXII 82.

лоза: лозѣ IX 78.

ломити: ломит' сѧ IV 78; ломеще III 74.

лоуна: лоуна IV 12, V 55.

лоучѣ: лоучѣми IX 73.

лъжа: лъжа XV 50; лъжи XII 47, XXIV 44; лъж.... XXIV 12.

лъжь: лъжь ѥ҃ I 152.

лѣкъ: лѣкѡ҃ *pl.* XX 27.

лѣстити: лѣстим' сѧ XV 30; *imper.* лѣстѣите XXII 103.

лѣсть: лѣсть II 61, л҃ь VII 15; лѣсти X 7; лѣстїю XIII 6; лѣст'ми XII 12, лѣстьми XIII 48.

лѣстьнъ: *ne.* лѣстное XXIV 108.

лѣстьць: л҃ьца I 149.

лѣнити: *imper.* лѣнимь сѧ VIII 57, лѣним' сѧ VIII 49; лѣните сѧ XII 102.

лѣность: *gen.* лѣности XI 26; лѣнꙋ҃ю III 201, лѣностїю XIII 46, XXII 76; в' лѣности III 237.

лѣност'нъ: лѣнꙋ҃ны II 6.

лѣто: *instr.* лѣтѡ҃ XXII 21, XXIV 42; *pl.* лѣта XV 29, л҃ѣ XVI 12.

лѣторасль: л҃ѣтрасль I 169.

любити: люблю XXIV 11; любиши I 42; любить XXIV 14; любите XVIII 51; любляше I 40; любе III 230, XXII 12; любеще XII 60 *bis*, XV 61.

Digitized by Google

любленникъ: любленици IX 153.
любовь: любовь VIII 82, XIV 67, XIX 28, XXII 27, 114; любве VI 45 *nota*; любовию IV 101, 113, VI 45, любовїю XI 38, XII 43, XIII 2, XIV 22, XVII 27 XXI 77; въ любѣи V 126.
любодѣяниѥ: *pl.* любодѣяниа IX 129; въ любодѣанїи XXI 15.
людиѥ: *gen.* людїи XIV 17; людемь XIII 83, XIX 50, XXIV 79: *acc.* люди XI 2, 44.
люто: люто XXIV 55.
лютъ: *d.* лютоу XI 8.
лѫкавъ: *loc.* лоукавемь IX 146.
лѫкавьнъ: лоукавныхъ IX 94.
лукиа: въ лукїи IX 58.

маловрѣменьнъ: *d.* маловрѣменѣмь IX 82.
малогодьнъ: *f. pl.* малогодныѥ IX 150.
маломощьнъ: *pl. d.* маломощнымь XVIII 59, маломощныи XXII 68, маломщѣнымь XVIII 68, XXII 89.
малъ: *f.* малоу V 107.
малѣ: въ малѣ XVIII 73, XXI 19, 21, XXIII 39.
манъна: манѣноу I 153.
мариа: мариа I 103, VI 79; марию 86; маріею II 12, маріѣю XIII 90.
маръко: марѣко XV 69, марко XV 92; марка XV 97.
марда: марѣда I 72, 79; марѣдою II 11.
мати: мати XXII 98, мт̄и XIX 1; мт̄ре II 29, X 56, XIII 23; *d.* мтери XIX 23; мт̄рь IX 138, XII 48, XIX 16; мт̄рїю XIII 89; *pl. acc.* мтри XVI 49.
маслина: маслинѣ IX 75.
маслинниѥ: *gen.* маслинниа II 46.
масть: масть IX 76.
междоу: межоу, межѫ очень часто.
мене: *gen. acc.* мене I 118, V 95, IX 139, 141, 145, XIV 78,

Digitized by Google

XVI 56, XXI 55, XXII 73, 74, 91; *acc.* мѧ I 106, 121, X 30, XII 60, 61, 81, XX 22, XXIII 13, XXIV 29; *d. l.* мн҃ѣ I 68, III 186, IX 88, мнѣ IX 140, XIV 54, XXII 68, 90; ми IX 20, XVIII 73, XXII 59, 80; мною XII 39.

мелъхиседекъ: мелх҃иседекоу IX 6.

миловати: мл҃юще VII 60, милующе X 23, XVII 30.

милосръдие: мл҃рдїе XXI 71; милосрдию III 216.

милостивъ: мл҃тивь X 26, мл҃тивы XII 17. мл҃тивїи XVIII 72; мл҃тива VIII 58, мл҃тиваго XXI 37; мл҃тивїи X 25, XII 71.

милостивьнъ: мл҃тивн҃ии XIX 12; милостивна XIV 12.

милостыни: мл҃тыни III 190, мл҃тына III 194; мл҃тыни VIII 86; мл҃тыню VIII 93, мл҃тыню XXIV 100; мл҃тынею III 189, IV 121, мл҃тынею, XVII 29, XXII 117, мл҃тынею X 17, XIII 57; мл҃тынѣми, IX 9, мл҃тынами XXII 21.

милость: мл҃ть VIII 50, IX 95, 134, X 42, XVII 31, XXI 39, 70: мл҃ти III 240, V 70, XVIII 62, милости XXIV 22, на м[л҃о] VIII 91; мл҃тию IV 113.

мимоходити: мимоходитъ XV 28.

миновати: минов҃е XV 29.

миро: миро IX 77.

миръ (*pax*): миръ I 199 V 36, 80, XIV 58, 67, XIX 28, XXII 27, 114, мир҃ III 71, мн҃ VII 13; миромь V 113, мир҃ѡ XIII 95, XIV 15.

миръ (*mundus*) миръ VIII 46, IX 4, 26, 142, X 7, 35, XIV 46, 51, XV 80, XXI 84; мира I 14, 65, V 102, XV 38, XVI 60, XIX 13, 47, XXIV 119, мирѣ XIV 75, XXII 59; *d.* мироу I 67, 18, IV 67, мирѣ XIV 28, 29.

мирьнъ: мирьныи VIII 7.

мирьскъ: *f. gen.* мир҃скыѣ IX 58.

митрополиѣ: *gen.* митрополиѣ IX 58.

младеньць: младен҃ь XII 24, мл҃нць XIV 2; *pl.* младен҃ци II 15; младѣньць III 27 *nota*, мл҃нец҃ III 106; младен҃-

Digitized by Google

цемь VI 182; *instr.* младенци III 102, млад҃ен'ци I 196; III 180.

младеньчь: младен'чь III 26.

младъ: младѣ III 126; изь млада IX 7.

млъвии: *pl.* мльвиѥ VIII 46.

мн — см. мън —

мои: мои I 75, XVIII 46; моѥ IV 77; моего X 58, XIV 74, XVI 58, XXII 55, 56, XXIV 116; моемоу VIII 22, 23, моемѣ XIV 79; *loc.* моемь VIII 21; *f.* моꙗ X 52; моеи XXII 68, моѥ' XXII 89; мо^{ю} IV 79, мою VIII 75 *bis*, IX 57, XIV 53, 54.

моисеовъ: *gen.* мшисеѡва XVIII 11.

моисии: мшїси XVIII 16, 35, XXIV 67; мшїсеа XVIII 21.

молитва: мл҃тва IX 54, XIV 42, XX 26; мл҃твѣ X 53, XX 4, 23, млитвою III 189 *nota*, мл҃твою XIV 37, XIX 13, XX 46, XXIV 47, мл҃твое X 16; мл҃твѣ XVI 38; за мл҃твь XVI 61; *pl. acc.* мл҃твы X 14; млтвами XXII 24.

молитвьникь: мл҃твьници XIX 54.

моли҃ти: молю X 36, мл҃ю XIII 50, XXII 102; мл҃ит' се X 21, мл҃им се XVI 15; мл҃ет' се XIX 46; молеше се XXIII 10; мл҃ѣ се III 208; мл҃еще се IV 82, XXII 116.

мольва: мл҃ьвою IX 89; мшльвами XIX 44.

море: море I 147.

морьскъ: мор'скоуѭ II 3.

моци: можеть IV 69, VI 18 *nota*, XVII 13, XXIV 70, можѣ VI 16; можемь IV 93, 116; могѫть XXVII 10; мозѣмь V 106, мозѣ V 122, мозѣмь XVII 35, XIX 40; могоше IV 23, XVIII 44; могѫщаго X 44; могѫщи XV 76.

мрѣзъкъ: *f.* мрьскою IX 100; *pl. ne.* мрьска IX 104; — мрѣз'чае XV 58.

мртвъ: мр҃тва I 105; мр҃твыхь VII 14, мртвых' VII 24, мртвѣи I 190, мр҃твы XVIII 6; м'ртвымь V 33, мр'т҃вымь III 149, мртвимь VII 42, мр'т'вимь III 251, мртвимь

Digitized by Google

IX 148, мрътвїй҃ъ XVII 43; мр҃твык IV 35; мр҃твыми I 109; на мр҃твнхъ I 23.

мрътвьнъ: мрътвьноую I 14 *nota.*

мрътвьцъ: мр҃тв҆ць I 124; мртв҆ца I 15, мр҃твца III 20, 42; мр҃твцемь I 19; *pl.* мр҃тв҆це I 150, мр҃твце I 101, III 60.

мъного: много XVI 55.

мъногоключавьнъ: м҆ногоклоучав҆ноую III 37.

мъногомятежьнъ: многометежнаго IX 10.

мъногоочитъ: *pl.* мнwгоочитии XXI 74.

мъногоплодьнъ: многоплоднѣи IX 78.

мъногъ: м҆нози I 138, II 39, мнози III 99, IX 132, мнозы IX 127; мнwзѣмь XVIII 7, многымь V 60; мнозѣми I 143, многыми XII 12, XV 40, XVIII 74, XXIII 39, XXIV 83; *ne.* много VIII 28, XI 33, многое IV 7; *pl.* многа V 58; *f.* м҆ногою IV 100.

мъножьство: множьство IX 68.

мъı: мы III 104, 182, IX 15, X 41, XIII 42, XIV 38, XV 102, 104, XVII 16, XVIII 48, XIX 39, XX 6, XXI 10, XXIII 25, XXIV 20, 84, 105, ми II 27, IV 92, IX 114, XII 41.

мъıслити: мыслеци сѧ XIV 24.

мъıсль: мыслию XV 63; *pl.* мысли XXIV 50.

мъıтарь: мытар҆ XX 5, мытарь XX 11, XXI 43, XXIII 8; мытара XX 21, XXIII 3; о митары XX 2.

мъıтарьскъ: мытар҆скыи XX 7; мытар҆скою XX 9.

мъıгла: мъıглою XII 24.

мъıгновенїе: *l.* мъıгновенїи XXII 38.

мьзда: мьзд҃оу III 211, мъзд҃ы XXII 101; мьз҆дѣ XI 33.

мьздокмьць: мьзоем҆цы XI 8.

мьнѣти: мьншхоу I 53, м҆нѣхоу I 94; м҆нѣшѧ III 33; мнеще сѧ XV 31; мнѣцем҆ сѧ XIII 90; мнѣ III 33 *nota.*

мьстьникъ: мьника III 29, 177, 178.

мьчь: мьчемь IX 27.

Digitized by Google

мѣдь: *gen.* мѣди VI 29.
мѣдьнъ: *pl. ne* м҃ѣнаа VI 5, 8, 28 *bis.*
мѣра: мѣрѫ XVII 38, XXIV 10.
мѣрило: мѣрилѣ VII 52.
мѣрити: *praes.* мѣрите XVII 38, XXIV 10.
мѣсто: *sub. et praep.* м҃ѣ IV 85, VI 25, 79, 80, 82, мѣсто I 157, II 36, 65, XIV 84, XV 20, XVIII 55, XIX 38, 53, XXII 92, XXIV 22, 62; мѣстѣ IX 88; *pl.* мѣста IX 71, XXII 18, м҃ѣ VI 4.
мѣсяць: м҃ць XIII 12.
мясо: меса IV 69.
мждрость: *gen.* моудрости XVI 48.
мждръ: *pl. f.* мѫдры* X 27.
мжжь: моужа VI 75, VII 35; *pl. acc.* мѫжѧ XVI 50; *v.* моужи VII 37.
мжжьскъ: моуж'ски III 13.
мжка: моука VII 58; моукы XV 82; моуцѣ VII 56, моукоу VI 36 *nota*, IX 155, моу᷑ VI 36, моукоу᷑ VII 50, мѫкѫ XVII 41, XXII 16, 111; *pl.* мѫкы XV 92.
мжченикъ: м҃ѫникѡ᷑ *pl.* XIX 21.
мжчитель: м҃тель III 152; м҃телю II 58; на м҃телѣ III 176.
мжчити: мѫчить XXI 22; мѫчимое VI 29.
мжчьнъ: *pl. ne.* моучнаа XXII 18.

на *praep.* очень часто.
навъыкжти: *imper.* навыкнѣмь XXI 2.
нагъ: нагь IV 106, XVIII 53, XXII 60; нага VI 91, VII 62, XXII 65, 85, XIV 56; *pl. acc.* нагыѧ X 29.
надѣѭти сѧ: надѣюще се XVI 3.
нанти: нанде VI 56.
накрѣмити: накрѣмити се IV 108; накрѣмит' се IV 119.
намъ: нама I 24, II 18, 19, 59, III 110, 114, 158, 158 *nota* 249, IV 115, V 23, VI 59, 111, VII 76, IX 2, 63, XV 4, XXI 34, 79, 87, XXIII 42, XIV 113, нам XXIV 51,

Digitized by Google

на̂ III 70, XII 44, 45, XIII 10, XVI 1, 61, XVIII 72, XX 51, XXI 17, 73, 74, XXII 16, XXIV 19, 81; на̂ I 112, II 26, III 54, 111, 221, IV 4, 39, 62, 103, 118, 126, V 39, 51, 71, 103, VII 58, VIII 7, X 21, 45, XII 11, 18, XIII 16, 26, XVIII 38, XX 10, 14, 15, XXI 27, 32, XXIII 35, XXIV 4, 58, 60, 91, 95; *acc.* ны IV 64, 86, 101, 107, 121, V 10, 29, 37, 52, 91, 124, VI 43, VIII 12, XII 16, 22, 27, XIII 76, XV 3, 59, 74, XVI 12, XVIII 64, XXIII 4, XXIV 109, нн II 64, III 4, IX 96, 135, XII 64, XXII 73, XXIV 5; намн II 25, III 84;—*d. pl.* ны VIII 17, нн XXIV 65.

наносити: наноситъ XV 34, XXIV 22.

напасти: нападоше XV 17.

напасть: *gen.* напасты XV 99; *pl.* напасти IX 69.

напастьнъ: напастьныѥ IX 31.

напаѩти: напаѩѥт' сѧ IV 57; напаѩюцїи IX 80; напаѩюцїѥ XVII 32.

написати: написавъ XVIII 40; написающїй XVII 4.

напитати: напитати XXIV 55; напитасте X 31, 33; напитающїѥ VII 62, XII 52.

напълънити: напълънит' сѧ X 50.

напоити: напоит' сѧ IV 119; напоисте X 31, 33, XXII 60, 81.

направлѩти: направлѧѥ VIII 7.

напрасьнъ: напрасьнаго X 37.

нарещи: нарещи сѧ XXI 50; наречемъ IX 65, 70; нарѣ̂м' сѧ VIII 80; нарекоуть II 24, нарекоу̂ III 82: нарѣ̂ VI 28, XIV 87, нарѣ̂ сѧ XVII 8; нарѣ̂н'ное XIV 87; нарекль сѧ XXI 38.

нарицати: нарицаѩшїи I 149; нарицаѥт' сѧ XIII 27; нарицаѥмыи I 59 *nota*; наричюцїѥ сѧ IX 114.

народъ: народь I 21 *nota*, нарꙋ̂ I 28, 127; *gen.* нарꙋ̂ I 119; III 72; народомь IX 45; *pl.* народи I 189; *acc.* народы IV 59.

наслаждити: насладим' сѧ V 114, XVII 19.

Digitized by Google

наслаждати: *part.* наслаждаю се IX 83.
наслажденик: наслаженїе XIV 82.
наслѣдокати: наслѣдѕите X 58, XXII 55.
наслѣдьникъ: наслѣ҃ници IV 129, XXII 57.
наставляти: наставлѣемн II 9; поставлѣюще VIII 47.
настати: наста VII 2, XXIV 37.
настлати: настлють XXII 2.
насѣтити: насѣщѕ VVIII 55; наситѣ XVII 36; наситивы IV 58.
насѣщати: насищающе X 24.
наоучити: наоучю V 96; наоучит' VIII 32, наоучит XXIII 4; наоучите се IX 97.
начало: *gen.* начела XIV 75, XXIII 11, XXIV 119.
начати: нач'ноуть I 23; начеше VIII 43.
начатъкъ: начетокь V 2; начетъка III 200.
нашь: нашь VIII 29, 79, XV 1, XVIII 4, XXII 7, XXIV 5, нш҃ь I 49, II 50, III 19, 35, IV 4, 127, V 5, 22, 25, 36, 82, VI 4, 104, 112, VII 74, на҃ XII 17, 64, XIII 88, XV 96, XVII 42; *ne.* наше XII 21, 34, XIII 17, XIV 30, XXIV 20, нш҃е III 220, 221 *nota*, VIII 4; нашего X 55, XV 2, XIX 1, XXI 5, 24, XXII 13, 120, нш҃го III 234, V 102, 110, VIII 2; нш҃емоу V 12, нашемѣ X 1, 9, 21, XII 8, XV 61, XVIII 61, нашем^{ѣ} XV 11; нашѣ XIX 56; *l.* нашемь XX 55, XXI 88; *f.* нш҃а V 90, VI 105; *gen.* наше X 12, 56, XIV 35; нш҃ен III 31, нш҃ѣ VIII 6; нш҃оу IV 68, V 23, нашѣ XII 22, XXII 14; *pl. ne.* наша XXIV 48, 49, 50; *f.* наше XIII 20, XVI 18, нш҃е V 50, IX 122, на҃ XXIV 82; нш҃ихъ III 218, нашихъ IX 93, нашѣ XIX 55, 56; нш҃имь II 9, 69, IV 92, VIII 101, нашимь IV 131, XXIV 21, *du.* нашима IV 107.
наемьникъ: наемникь IX 33, 34, 35, наем'никь XI 26.
наѧти: *pl. d.* наѧтым III 209.
не *part.* очень часто.
невесьнъ: невес'ни VII 72, нѣныи X 26, 29; *ne.* нѣюе X 59,

Digitized by Google

XI 40, XIV 75, XVII 34, XXII 58, 70; нб҃наго I 115, VII 65, нб҃наго X 15, 34, XII 63, XVI 5, XVII 22; небеснομоу IX 55, нб҃сномоу VIII 70, нб҃номѫ XVI 41; *l.* нб҃нѣмь XXI 86; *f. gen.* нб҃ныѥ IV 58; нб҃сною I 148; *pl.* нб҃ныи XIV 8; *f.* нб҃ныѥ XX 30; нб҃ныхъ VII 5; нб҃ный XIII 34.

небо: нб҃о VII 38, нб҃о I 116, III 191, IV 41; V 85, VII 34, 48, VIII 40, 86, 96, XVIII 19, XIX 12, XXI 45, XXIV 76, 87; небесе XIV 76, нб҃се XXIV 59, нб҃се XXII 6, нб҃ѣ XVIII 45; *voc.* небо IV 26; *pl.* нб҃а V 22, XII 20, нб҃са VII 25, VIII 15, XVI 23; нб҃сь I 153, II 26, IX 147, нб҃ѣ V 15, нб҃а III 162, IV 66; нб҃сѣ VII 23, 25, XXIV 99, 101.

небопарьнъ: нб҃опар'ны I 175.

небытникъ: *gen.* небытїа XIII 5.

невидимъ: невїмо VII 15.

невъздръжаникъ: *gen.* невъзрѫжанїа XV 16.

невѣдꙑ: невѣщїимь *pl. d.* XI 31.

невѣрникъ: невѣрїю XVIII 23.

невѣрьнъ: невѣр'нин VII 69; невѣрнымь IV 22.

невѣста: невѣста IV 17.

негꙑблемъ: негꙑблемо XXIV 99.

недостоинъ: недо҃инь XIII 60, XIX 36.

неджгъ: *pl. acc.* недѫгы XIII 19.

неджжьнъ: *pl.* недоуж'ниѥ III 58.

неже: неже ли XVII 41.

независтьнъ: независтноѭ XVII 28.

незаходимъ: назахо҃имыи V 33; *gen.* незаходима IX 81; незаходимоую IX 81.

незъловикъ: нез'лобивы II 14, III 184; незлобивыѥ III 15 *nota*; незлобивїи III 106.

незъловьнъ: нез'лобни' III 15.

неизглаголанъ: неизглаанїь III 130; неизглаанноѥ XIX 5; *f. gen.* неизглаанныѥ XVI 6; неизглаанный XVI 4.

неизреченъ: неизреченьнь III 161 *nota*, неизрен'ны VII 7; *ne.*

Digitized by Google

неизрѣн'ное XXI 71, неизрѣнное XIV 48; неизрен'нымь V 76; *f. gen.* неизрѣн'ныѣ V 109; неизреченѣи IX 83; неизрѣннꙋю XV 68; неизреченою IX 152.

неизѣдомъ: *acc.* неизѣдома XXI 75.

нелицемѣрьнъ: нелицемѣр'но IV 83; *f.* нелицемѣр'нꙋ XIV 67.

немилостивъ: *pl.* немл҃тивїи XXII 73, немл҃тивии XXII 96.

немощь: немощь IV 68.

немощьнъ: *f.* немощ'на IV 12; *pl.* немощ'нымь IX 87, немощнимь IX 77.

ненавидѣти: ненавѣ҃ть XXIV 12.

ненависть: ненависть XV 45.

ненаказанїе: *gen.* ненаказанїа XI 29.

неосѧзанъ: *n. m. s.* неосѧзанїи XII 30.

неповиньнъ: *pl. acc.* неповиннꙑѣ IX 46, 48.

неподобьнъ: непо҃б'ное VIII 61.

непорочьнъ: *acc.* непороч'на XXI 81; *instr.* непороч'нꙑи XVII 40; *f.* непорочнѣ҆ XXI 81; *pl.* непоро҃ни V 125, непорочнї XXI 80; непорочнꙑми XIX 31.

непостꙑдьнъ: непостид'ный XX 53.

непотрѣбьнъ: *f.* непотрѣбна VI 9, 12 *nota.*

неправьда: неправдѣ IX 52, неправѣ҃ XXII 51; непра҃в'доу IX 108, неправдоу IX 100, неправ'дꙋ XXIV 27; *pl.* неправы XI 28.

непристѫпьнъ: *f.* непристꙋп'наа XIV 47.

неприязнь: неприязнь IV 86.

непрѣстанъно: непрѣстан'но III 137, X 20, XV 2, непрѣстанно XIII 24.

нераздѣльнъ: нераз'дѣл'но III 113.

неразоумивъ: нерезоумивь IX 116.

нероднѣ: неродивыѣ IX 158.

нерожденїе: нерожде҃нїемь XVI 10.

нести: несень XIV 84.

несъзданъ: несъзан'ныи XII 29.

Digitized by Google

несъмꙑсльнъ: нес'мисл'нихъ III 142.
несꙑтьство: несит'ствѡ XIX 33.
нетатьбьнъ: нетатеб'но IV 83.
нетлѣньнъ: нетлѣн'ныи XIX 21; нетлѣн'ноую V 73, XVIII 57, нетлѣнѹ XIV 83.
неоуведающь: неоуведающи I 173.
неоудобь: неоудоб' IX 119.
неоумираемъ: *acc.* невмираема XXI 67.
нечашникъ: нечаніе XIII 15.
нечистота: нечистоти III 119, нечистоти IX 64; нечистотою XXII 76.
нечистъ: нечисто XV 5; *du.* нечистꙑима XXI 51.
нечьстивъ: *pl.* нечьстивїи XXII 95; нечьстивыи XXII 109.
ни: ни, ни—ни, ны, довольно часто.
низлагати: низлагает' се XX 41.
низмѣтати: низ'метаю IX 28.
низоу: низоу III 180.
никола: *gen.* николи IX 3.
николаи: николаи IX 57, николае IX 133.
николиже: николиже III 150, XVI 19, XXIV 15.
никъто: никтоже XX 39, XXI 28, XXIII 35, XXIV 70; никомѹ XXI 25, XXII 17, никомоуж IX 120; ни на кого же XII 59; никыма же III 161 *nota.*
ниневгитѣнинъ: ниневгитѣне IX 103.
ниспасти: ниспаде XX 3.
ничьто: ничесоже IX 91; ничим'же III 161; чесом' III 71.
ниць: ниць XVIII 44.
ницелюбиє: ницелюбиєм IX 30.
ницелюбьнъ: ницелюб'ное I 176.
ницелюбьць: ницелюб'ци XIV 68.
ницета: ницетѣ IV 42; ницете XIII 34; ницетѹ XXIV 60; ницетою II 27.
ницетьнъ: ницетьноую IV 38.
ницꙗ: ницꙗ XXII 33; ницꙗго IV 111; *pl.* ницїимь XV 71,

Digitized by Google

84, XVIII 57, XXII 10; *acc.* нищєѥ VII 60, нищїѥ XIX 27, XXII 106, нищи° XVII 30.

нинєдинъ: нинєдинь VI 47.

нога: нозѣ I 126, нозѣ XXI 63, XXIII 36; ногама I 73, XVI 38.

носити: носитъ I 7; носимь XVI 43; носень XVI 9.

ноць: ноць IV 124, XII 55, нщ̃ь IX 133; ноцию I 64; ноци XIV 37, 40.

ноцьнъ: ноцинѣмь IX 50.

нравь: нравь XXIII 9; н'рави III 105.

нъ: нь, нъ, очень часто; на III 226.

нъıнѣ: нн̃ѣ I 59, 119, 148, III 117, 207, 254, V 3, 129, VI 113 *nota*, IX 83, 160, XIII 94, XIV 13, XV 25, XVII 25, XXIV 46, нн̃а III 139, нн̃ѣ IX 53, 124, 136, XII 67, XV 35, н̃н I 204, нина X 48.

нѣкоторъıи: нѣкоторы VI 31.

нѣкъıи: нѣкъıи VI 31 *nota*; нѣкое XXIII 2.

нѣсмь: нѣсмь XXI 49; нѣсть I 65 *nota*, IX 139, н̃ѣ I 44, III 91, VI 13, XIII 63, XXIV 54; нѣсоу̑ III 78, нѣсо̑ XI 22.

нѣчьто: нѣчто XV 27.

оба: wба XXIII 8.

обаче: wбаче III 93.

обвеселити: об'кѣлить XXI 20.

обетъшати: wбет'шак'ши V 97, обет'шак'шїи XIII 29; wбет'шано VIII 5.

обида: обыда XV 47.

обидѣти: *acc.* обидима IX 98; *pl.* wбидимимь IX 65, обыдимимь XIX 17.

обилие: wбилие IV 114.

обильно: wбилно IV 43.

обиноκати: *part.* wбиноу̑ю сѧ I 55.

обитель: обытель XIX 3.

Digitized by Google

ОВЛАДАТИ: ѡвлад҃ю I 110.

ОБЛАКЪ: ѡбла҃ VII 31; ОБЛАКОМЬ VII 6; *pl. instr.* ѡблаки IV 41; ѡблацѣ XVI 43.

ОБЛАСТЬ: ѡбласть I 26 *nota*, ѡбла҃ I 22; ѡбластию III 41.

ОБЛАЧАТИ: ѡблачаѥи IV 41.

ОБЛИСТАТИ: ѡблистаѥть VII 4.

ОБЛИЧАТИ: ОБЛИЧАТИ XI 13, ѡблічаѥть III 23; ОБЛИЧАЮТЬ XXI 49; ѡблічаахѹ III 63; ОБЛИЧАЕ XVI 46.

ОБЛИЧЕНИЕ: ѡблічєнїѥ IV 21.

ОБЛИЧЬНИКЬ: ѡблі҃никь I 188.

ОБЛОЖИТИ: ОБЛОЖИТИ XII 22.

ОБЛѢЦИ: ѡблѣци сѧ IV 39; ОБЛѢКѫ XIV 83, ОБЛѢКѹ VIII 58; ѡблѣчѣте сѧ VII 68, VIII 38; ОБЛѢЦѣТЕ XXI 57; ѡблѣчѣ҃ V 23, ОБЛѢЧЕ СЕ XII 22, XXII 14; ОБЛѢКОШЕ СЕ IX 110; ѡбльк҃ сѧ I 112, XVIII 21.

ОБОГАТИТИ СЕ: ѡбг҃атит҃ сѧ IV 118; ѡбг҃атим сѧ II 28.

ОБОЖИТИ: ѡбо҃живь VII 23.

ОБОШѢ: ѡбошѣ IX 44.

ОБРАЗЬ: ѡбразь I 4, 16, 114, VI 56 *nota*, 67, 73 *nota*, 98 *nota*, XI 14, XIII 31, XVIII 21, XXII 15, XXIV 81, ОБРАЗЬ XIII 43, XXI 33, ѡбра҃ III 79, VI 78; ѡбраза VIII 8; ѡбразомь VII 40; ѡбразѣ XIII 34; *pl.* ѡбрази VI 73.

ОБРАТИТИ: ОБРАТИТИ III 153, ОБРАТИТИ СЕ IX 106; ОБРАТИТЬ XIV 30; ѡбращьши V 121.

ОБРАЩАТИ: ѡбращати сѧ IX 101.

ОБРАЩЕНИК: ѡбращєниѥ VIII 52; ѡбращєниа IV 61.

ОБРОУСЪ: ОБРѸСѡ҃ XXIV 71.

ОБРѢЗАТИ: ѡбрезань XIV 86.

ОБРѢЗОВАТИ: ОБРѢЗОВАТИ XIV 86.

ОБРѢСТИ: ОБРѢСТИ СЕ XVIII 71; ѡбрѣщеть VII 78, ѡбрѣщит҃ XVIII 64; ОБРѢЩЕМЬ IX 95, ОБРѢЩѢ҃ XXIV 102; ОБРѢТѲ XII 40; ѡбрѣтѣ VI 32, XII 34, ѡбрѣть IX 140.

ОБОУМОРИТИ: ѡбоѹмореніи III 239.

ОБЪДРЪЖАТИ: ѡбьдрьжєи IX 86.

Digitized by Google

ѡбънавлѧти: ѡбнавлѩюци V 97, ѡбнавлѧѥ XIII 28.
ѡбънажити: *acc. m.* ѡбнажена XII 11.
ѡбъницѧти: ѡбьницѧль II 26.
ѡбъновити: ѡбновити I 200, VIII 3.
ѡбъновлѥникъ: ѡбновлѥнїѥ XII 4.
ѡбъходити: ѡбьходитъ VI 4.
ѡбъхоупати: ѡбьхоупаѥ III 229 *nota*, ѡпхоупаѥ III 229.
ѡбъѩдениѥ: ѡбѣдѣнїѥ XV 47.
ѡбъѣти: ѡбѣти IV 81; ѡбѣть III; ѡбѣтаѧ IX 24.
ѡбычаи: ѡбычаи XIII 83, XIV 85; ѡбычаѥ III 24 *nota*, V 118, ѡбичаѥ III 105.
ѡбѣщь: ѡбѣщь V 86; ѡбѣщѥѥ IV 36; ѡбѣщоую III 101, ѡбѣщоую III 108.
ѡбѣщьникъ: ѡбѣщьника III 193; *pl. acc.* ѡбѣщьники VIII 70.
ѡбѣщьнъ: ѡбѣщьни III 193 *nota*.
ѡбѣтовлениѥ: *pl.* ѡбѣтованїѧ XV 60.
ѡбѣщѧти: ѡбѣщѧхѫ XV 39; ѡбѣщѧль VIII 20; ѡбѣщано XIV 6.
ѡвъ: *n. s. m.* ѡвїи XVIII 36; *pl.* ѡви (—дроузи) I 193, III 72, 175, XVIII 15; ѡво (—ѡво) VI 87, 88.
ѡвьца: ѡвьцѣ XII 35; ѡвцѥ V 18, ѡвьцѥ IX 34, 35, XI 20, 22—24, XXII 45.
ѡвьча: ѡвьчѣ IX 37, XII 40, ѡвчѥ XVI 32.
ѡгнь: ѡгнь IX 11, XVI 57; ѡгнь XXII 74, 78; ѡгню VIII 73; ѡгнемь IX 106.
ѡгньнъ: ѡгньнаго XXI 58; ѡгньнымь XVI 46; ѡгньнѣ III 117; *pl.* ѡгньныѥ VIII 18; ѡгнїими VIII 42, ѡгньныими XVI 44, *f. gen.* ѡгнѥ X 37; ѡгньнѫю. XX 27; ѡгньнѣки XXIV 75.
ѡградити: *aor.* ѡгради XVII 13.
ѡдежда: ѡдежѫ VII 36; ѡдежѫ XIV 82, XVIII 57, XXI 58.
ѡдръжати: ѡдржимь III 21; ѡдржими III 96.
ѡдѣвати: ѡдѣвающе X 24.
ѡдѣти: ѡдежоуще VII 62; ѡдѣвша сѧ XIV 27.

Digitized by Google

одѣити: wдѣити сѧ IV 109, одѣати XXIV 56; одѣасте XXII 61.

оживити: оживити V 52; *sup.* wживить II 58.

ожидати: ожидаеть XXI 23; ожидае XV 1, XXII 13; wжидаки VIII 2.

ожити: ожиⷬ I 107; wживоу̑ V 36.

озарити: wзари IX 40.

озарѣти: озараеть XIX 13; wзарѣкѣми V 76.

око: ока XXII 38; wчи I 116, очи XIII 96, XIV 15, XXII 52; очию IX 59; wчима III 64, VII 32, очима XVI 28, XXI 52.

окрѣвавити: wкрѣвавихомь VI 100.

оле: оле III 126, 127.

омрачити: омрачени III 51; wмрачен'нимь III 146.

омѣывати: омывающе XXII 25, wми[вающе] XXIV 47.

омѣыти: омыемь XXIII 29.

онамо: wнамо XXIII 32, XXIV 102.

онъ: wнь VI 93, XVI 42, XXIII 34, XXIV 15, wн'же III 92, wно VI 90, XV 8; wного XV 17, XXIII 37; *f.* wна I 84, 88; *gen.* wноѥ XVI 6; *pl.* wниже XXIV 104, они X 27; онⷬ XVI 4, wнⷬ XVII 36.

опона: wпоноу̑ IV 18.

оправьданик: оправданїѥ XX 5.

оправьдати: wправданте IX 98.

орьлъ: wрль I 175.

оръганъ: *pl.* wр'гани XX 32.

оржик: wроужик II 59, VI 62, 70, орⷢжїѥ XIV 20; wроужиа VI 100; ороужикемь VI 69 *nota*; орⷢжїемь XIV 23.

осана: осан'на I 201, III 46, 69, 88.

осватити: wсⷮтити IV 63.

освящати: wсⷮщак IX 9; *f.* wсⷮщающа XIII 66.

оскверънити: [о]скверънѥна *pl. ne* XXIV 84.

ославити: wславит сѧ III 203 *nota*.

Digitized by Google

ослабѣти: wслабѣимь III 213; wслабѣите III 214 *nota*; wслабѣ III 206 *nota*; wслабѣкъ III 206.

ослѣпити: ослѣпль се XIX 34.

основаникъ: основанїе XIV 12, XXIII 2, 4.

оставити: wставить IX 138; *imper.* wстави XXIV 19; wставимь I 161; XVI 21, XXI 76; *aor.* wстави XIII 82; оставише XXIV 78; wставивь IX 35, XI 23.

оставлати: оставлѣемь XXIV 20.

оставленикъ: wставленикъ IV 78, оставленїе XIX 51.

остати: wстанемь се XV 83, wстанѣте се XXIV 34; wстанѣм IX 158, останем' се XXI 35; wстанѣте IX 96.

острѣтеникъ: острѣтенїе XX 23.

осьль *adj.*: wс'ли III 66, wсли III 118, 140, wшли III 118 *nota*, 140 *nota*.

осѧзати: осезань XII 31.

осѫдити: осѫдить XXIV 109, осѫдѭ XXI 20; wсоудиль VI 94; wсоужѐномь *d. pl.* IX 49; wсоужѐны *acc.* IX 53.

осѫждати: wсѫжа'ше XXIII 16.

осѫжденикъ: wсоужѐнникъ VI 77, осѫжѐнїе XXII 94, wсоужѐнїе II 111.

отаи: wтаи I 85.

отвѣщати: Фвѣщати XXIV 51; Фвѣщаеть XVI 54, XXII 81; Фвѣщаютъ XXII 62; Фвѣщавъ XXII 66, 87.

отимати: wтнимаше IX 49; Фтнимаѫ IX 45; — Фемлюще XVI 33.

отити: wтиде I 30, IX 59; Фидѣте XXII 91.

отринѫти: Фриноув'ше III 184.

отрицати: Фрыцаем се XV 41.

отроча: отроче XIII 84.

отрасти: Фтрѣше II 7.

отъ: Ф очень часто; отъ IV 96.

отъкалити: Фкалити I 102.

отъкратити: Фкратить XXII 52; Фкратисте се XXIV 111.

отвращати: Фвращанте се X 48.

Digitized by Google

отъвръзати: Ѳкрьзаѥть VI 23 *nota*, VIII 90, Ѳкрѫзаѥть XVII 33; Ѳкрѫзает се XIII 33; Ѳкрьзаѭть VI 21; *imper.* Ѳкрѫзан XX 39; Ѳкрѫзающе XXII 27.

отъвръ҃сти: Ѳкрьзоут' се VII 79; Ѳкрѫзѣмь X 15, XX 19, Ѳкрѫземь XX 8, Ѳкрѫзѣ̑ XX 34; Ѳкрьзѣте VI 8; *aor.* Ѳкрѫзе XX 30; Ѳкрьзоше се IV 19, Ѳкр'ьзоше̑ V 57; Ѳкрьзь III 233; Ѳкрѫз'ше се XXIV 2.

отвръ҃ти: Ѳвр'г'ше II 106, Ѳкр'гше VII 59, Ѳкрѫг'ше XXIV 27.

отъгнати: Ѳженеть XXI 55.

отъдаѭти: Ѳдаю̑т се XVII 34.

отъкрꙑти: Ѳкры XVIII 5; Ѳкрыв'ше XXIV 3.

отъложити: Ѳложи *aor.* XII 32.

отълажчати: Ѳлѧчае XVI 48.

отълажчити: Ѳлоучити XVI 51; Ѳтлоучи се XV 16.

отѡмꙑвати: Ѳмываѥть VIII 88.

отъмѣрити: Ѳмѣрит' се XXIV 10.

отъпадати: Ѳпа̑ющими X 50.

отъпасти: Ѳпаде III 200, 206, XII 9, Ѳпадеть III 200 *nota.*

отъпоустити: Ѳпоустити VI 19; Ѳпоустиши IX 53; Ѳпо̑стить XXIV 8; Ѳпо̑стите XXIV 7; *imper.* Ѳпоусти XIV 13.

отъпоустъ: Ѳпо̑сть XVII 17; Ѳпоуста XIV 12.

отпоуѭати: Ѳпоуѭаеши XIII 94; Ѳпоуѭаѥть VI 49.

отъстоупити: Ѳстоупи VII 31.

отсѣѭи: Ѳ̑сѣче XX 32.

отъходити: Ѳходимь XXI 10.

отъчаѧти: Ѳчает' се XXI 28.

отъѭѣтити: ѿтъѭѣтить IX 142; отъѭѣтыи̑ XV 81.

отъѩти: Ѳѥть VI 11, Ѳѥть XX 29, 33; Ѳем'ше XVI 25, 34.

отьць: ѡ̑ц҃ь VII 44, 72, IX 29, 133, Ѳц҃ь X 26, XXI 22, XXII 97, XXIV 8; ѡц҃а II 29, 31, VII 26, VIII 16, 28, 31, 40, IX 138, 160, XII 48, XVI 58, XXI 4, оц҃а X 58, XIII 23, 26, 77, XIV 74, XVI 49, XXI 36, XXII 55,

Digitized by Google

XXIV 116; ѡц҃оу I 203, V 37, VIII 22 bis, ѡц҃ XIV 79, XXII 98, оц҃ XII 36; ѡ҃че I 177, оче XXI 45, XXIV 19; ѡц҃емь III 253, V 128, VI 113 *nota*, XII 66, XVI 8, оц҃емь XIII 90; *pl. gen.* ѡц҃ь IX 156.

отьчь: ѡ҃чь VII 8; *gen.* ѡ҃че III 174, ѡ҃чїй III 113.

отѧготити: отеготите XVIII 59.

оцьтъ: ѡцьтомь IV 57.

оцѣстити: *imper.* оцѣсти XX 22.

оцѣцати: оцѣцаемъ ся XII 55.

очистити: ѡ҃чтити III 120; очистити ся XXIII 31; очиститить XXIII 23; очистїй XX 45, очистимъ се XX 22; ѡ҃чїйти V 41; очистим XX 9, XXII 112, XXIV 40, очиньше се XVII 30; ѡ҃чтивъше се III 222, IV 87, очистивъше се XIV 57.

очищати: ѡчищаѥть III 190 *nota*, очищаеть XXIV 86; ѡчищаютъ VIII 84; ѡчищъ ся VIII 72; ѡчищаѥ IV 34, ѡчищае XXIV 82; ѡчищающе XIX 29.

очищенїѥ: ѡчищенїе IV 91, очищенїе XIV 43, очищенїе XXI 34, XXII 19; очищенїе XXII 2.

ошьствиѥ: по ѡшествїи IX 74.

павлъ: павьль III 5, IX 18, павль XI 4, XVI 13, паулъ V 89, VI 42, павелъ IX 13.

падати: падаѥть IX 67.

пакъı: пакы VIII 11, XI 35, XIV 31, 78, 88, XV 24, XVI 57, XVIII 14, 20, XXII 31, XXIV 61, 73, паки I 34, 61, 106, II 30, 65, III 8, 85, 223, VI 23, 77, VII 39, VIII 3, 15, паи̑ III 249.

пагоуба: пагоубѣ III 32, 178; *pl. acc.* пагѹбы XV 34.

палити: палѣе IX 11, пале XVI 46.

памѧть: памѣ I 5, IX 92, паметь IV 80, IX 2, 4, XV 94, 97, XVI 22, XXIV 78.

пасти: паде I 73; падоше XVIII 44; паша VIII 9.

пастъıрь: пастıрь III 151, пастирь IX 33 *bis*, XI 19, 21, XXII

Digitized by Google

45,; пастира XI 18, X 45, пастырѣ V 18; пастироу IX 38; *pl. v.* пастирїе XI 15, пастїрїа XI 35.

пастырьскъ: *f.* пастирскои XI 27; *pl. v.* пастир'скы XI 42.

пасχа: па̂χа V 90.

паче: паче I 28, IX 22, XI 4, XV 77, 94, па̂же III 60.

пелена: пеленами IV 40, XII 23.

пепелъ: пепеломь IX 109.

петръ: петръ XVI 39, петрь XVII 7, 8; петрови XVII 6; петра XVIII 28.

печаль: печаль XIV 19, XV 18; печали XV 14; печалїю XIV 22.

печать: печать I 61.

пещера: вь пьры (=пещери?) VI 33 *nota.*

пещи се: п'цѣте се III 11, VII 66.

пещь: пещь I 100; *l.* пещи VI 33.

писати: пишеть VI 42, IX 42, XII 45, пиш̃ XII 44, пишет'се XV 54; *part.* пише VI 43 *nota.*

питати: *part.* питаемь XIV 89; питав'ше XXII 106.

пити: пити IV 70; пи̃ V 122, пїеть XIII 62; пиите VII 67; *imper.* пїите; *part.* пию (=ıа) VIII 73; пїюще X 23, 40.

питик: ѡ пїтна XV 88.

пища: пище IV 59, XII 9; пищи VIII 10, XIV 81; пищею XVIII 54.

пиянъство: пїан'ство XIV 64, XV 46; пиянъства IX 130; пїан'стѣ XXII 51, XXIV 44.

пиянъственъ: пиянъственое IX 79.

плакати: плачет' се I 95; плачим' се XVI 14; п'лачещоу се I 96, плачеще се I 97.

пламенитъ: пламенитыи XVI 18.

пламъ: пламенемь XVI 46.

плачьвепльство (?): плачьвепльствомь IX 94.

племя: племе IV 29, XVIII 9.

плодити: плодит'се X 3.

плодъ: плода III 165; плоды I 7.

Digitized by Google

плъкъ: пльцѣ VI 101.

плъть: плъ I 122, III 114, V 23, VII 23, XXII 14, плъ XV 90, плъть VII 75, XIII 21, плъть XIV 27, 53, плъ III 35, IV 39, 88, плъ XII 21; плъти III 32, VIII 6, плъти V 41, плъти XIV 8; плътию V 39, VII 8, IX 24, плътию V 51, плътїю XII 33.

плътьнъ: плътнѣмь III 54.

плътьскъ: *ne.* плъское XIII 78; *pl. f.* плътьскыѣ XXIV 107.

плѣньникъ: *pl.* плѣньникѣмь III 145; плѣньники II 53, плѣньники V 62.

плѣньнъ: плѣнень VI 60; *pl.* плѣньнимь V 31.

плѣсна: *pl. acc.* плѣсне IX 122.

плъсаниѥ: плесанїе XV 48.

по *prep.* очень часто.

побити: побити I 61.

поборьникъ: поборника IX 65.

побоити сѧ: побоим се XVI 3.

повѣгнѫти: повѣгнеть IX 35.

повѣда: повѣда VI 105, 110; повѣды VI 67, 79, 98; повѣдоу VI 65, 103, повѣдꙋ XXIV 81; повѣдою VI 109.

повѣдитель: повѣдителѣ VI 92.

повѣдити: *aor.* повѣди VI 68, 72 *nota*, 82, 87 *nota bis*; повѣдиль VI 69 *nota*, 84; повѣдивше XV 23; повѣдима VI 85 *nota*.

повѣдьнъ: повѣноу VI 107.

повѣждениѥ: повѣжениѣ VI 74.

повелѣкати: повелѣкаѥть VII 12.

повелѣниѥ: къ повелѣнииꙋ IX 115.

повелѣти: повелѣ I 102, 125, XXII 17; повѣлено XXIV 53.

повикати: повикает се XII 23; повикаѥи XII 25.

повинънъ: повинни VIII 73.

повинѫти: повинет се VII 56; повиноуѫ V 43, повинꙋвше се XIII 11, повинꙋкше се XIII 47.

повити: повити се IV 40.

Digitized by Google

покрѣщи: покръгоше XV 28; *f.* покр'гши VI 61.

повѣдати: повѣдаше XXIV 72; повѣдак I 5 *nota*, 11.

повѣрьнъ: повѣренїимь *pl.* XI 10.

поганьство: въ поган'ствѣ IX 113.

погребение: погребению I 36.

погржжати: погрѫжающе се XXII 108; погрѫжаемы *pl.* XIII 46.

погоубити: погоубити се IV 117; погоубить IX 141, погоубыть IX 140; погѫбимь XV 81.

погѫбляти: погѫбляеть XX 12; погѫбляюще XXII 104.

погыбнжти: погиб'нет' III 221, погыбнеть IX 92, XXII 42; погиб'шаго I 201, погыб'шаго V 16; погыбшемѫ XII 5; погыб'шѫю XII 35; погыбль XII 37.

погыбѣль: погибѣли III 33 *nota*.

поданик: поданїе XVI 32; поданїа XIV 81.

подати: подамь XIV 81; *pl.* подамо XV 84; подѫ IV 115; подасте XVIII 56.

подавати: подаеть XXI 39; подакм' V 103; подающ' IV 114, подающе XVI 32.

подвигнжти: под'виг'нѣм' се VII 59, пѫ̑кигнѣм' се VIII 80, 96, X 52, XIV 70, XXII 112, подкигнѣм се IX 156, пѫ̑виг'ним' се III 197; *aor.* пѫ̑вигнѫ се XV 69, 72.

подвигъ: подвигь II 5, под'вигъ VI 103, пѫ̑вигь III 208, 226; пѫ̑вига III 232; пѫ̑вигѫ XIII 1.

подвижити: пѫ̑вижим' се III 18.

подвижьникъ: пѫ̑виж'ника *pl. gen.* III 230.

подвизаник: *pl.* пѫ̑визанига IX 43, 59.

подвизати: подвизати IX 68; пѫ̑визакт се II 56; пѫ̑визахѫ се IV 14; подвизаите се IX 125; *part.* пѫ̑визаемь XIV 5.

подобати: пѫ̑баеть XI 1, 5, XVI 1; пѫ̑баше I 159, подобаше IX 62.

подобити: подобим' се III 183 *nota*.

подобьно: пѫ̑бно XIII 1, 44, XIX 51.

Digitized by Google

подобьнъ: *f.* подьнаа IX 38; подьноую I 191; *pl. m.* подьныи XXIV 85.

подражати: подражаимь X 27; подражающіе XX 37.

подъ *praep.*

подъимати: подъкмлѣ VII 6.

подъіати: *aor.* подъкть IV 4, 126, VII 32.

пожигати: пожигаше IX 12.

пожити: поживе III 86, пожи IV 42; пожише XXIV 110.

пожрѣти: пожрень V 91; пожрьта VI 109.

познати: позна VI 75, позна XIII 38.

позорище: *pl.* позорища XXI 46.

поити: поидж IX 20; поидѣмь IX 135.

показати: показати IV 37, VI 26, XVIII 24; показа I 24, 144, XVIII 6, XXII 16; покаше VI 93; показаіе I 24 *nota*, 114.

показовати: показовѣшь се XX 10; показоуіе I 4.

покаіаникъ: покаіаникъ III 220, VII 52, 56, IX 29, 99, 119, 120, поканіе X 42, XIII 53, XVI 54, XVIII 62, XX 7, 49, XXI 9, 32, 41, 60. XXIV 31; покаіаника IV 62, IX 116, 118, покаанїе XVIII 65, XXII 1; покаіаникомь III 222, IX 113, покаанїемь XXIII 32; покаіани IX 159.

покаіати: покаим се IX 118, покаем' се XV 83; покаим се IX 102.

поклонити: поклонити се III 212.

покрыти: покрыв' се XXIV 71.

покъіивати: покыіаимь XVI 27.

полагати: полагаіть IX 34, полагаіть XI 20, полагаѣ XXIII 2; полагааше IX 38; полагающа VI 34.

положити: положи XVII 12, XXII 20, XXIV 65; положисте I 100; *f.* положена XII 7.

польза: польза IX 142, пол'за XV 79.

полжчити: полоучити XVI 61.

помиловати: помыловати X 44; помиловасте X 30.

помолити: помлити се XXIII 7.

Digitized by Google

помощи: помощи XVIII 68; поможеть XXII 97, помогѣ XXIV 37.

помощь: помощь IX 89.

помощьникъ: помощника III 195 *nota*.

помощьница: помощ'ница XIX 17.

помрачати: помрачающе се XIII 49.

помъсль: *gen. pl.* помысль XXIV 41.

помъшлѧти: помышлѧющіе XVIII 31.

поманжти: поменемь X 45.

понавлѧти: понавлѧющіе се III 12.

понести: понесеть XXII 100.

поносьнъ: поносно́ю XV 93.

поноу́дити: *aor.* поноу́ди IX 5.

понѣ: понѣ III 207, 240, XV 35, XVI 11, XX 16, поне́ III 241, IV 95, 107.

понѥ: понеже II 39, III 140, VI 105, VII 22, 57, XXI 54, XXII 67, XXIII 1, поне́же XXII 87, понѥже XXII 76.

попещи се: попещи се XVI 2.

попирати: попираѥ V 83.

попъ: попо́ XI 1.

попьрати: попрати XV 70, XXIV 55: попе́рѣть XXI 64; попра V 5, 71: поправ'ше XXIV 105; попраль XVIII 12; попрань III 34.

поработити: поработихѡ̃ се XIII 14; поработили се V 29; поработьше се V 20.

пораждати: пораждаемь XV 39.

порода: породы II 63, V 47; породоу IX 121, 135, XV 25, породо́ XV 57.

породити: *aor.* породи XII 10.

породьнъ: *f. pl.* поро́дниѥ III 233.

порокъ: порока XI 5.

порьвьновати: порев'но́нимь XV 100, XXIV 103; порево́нѣте XIV 39.

поржганик: пороугаиниѥ IV 43.

Digitized by Google

поржчити: порѵчен'наго XI 36; *pl.* порѵченные XI 2, 44.
поржчьнъ: *f.* порѵч'на XIII 10.
посадити: посажоу III 166; посади VII 26.
послоужити: послѵжихѿ XXII 65, 86.
послоухъ: *pl. acc.* послѵхы XV 40.
послоушати: послѵшати XVI 12; послоушакши I 118; послоуша VI 7, 72; послѵшаимь XX 1, послоушаимь XXIV 90; послоушаите V 2, 94, XI 14, 17, XII 1, XXIV 1, послѵшаите XI 16, 35, 42, XVIII 1, 47; послѵша̑ XXIV 36; послѵшахѿ XVI 10; послѵшающе XV 73, XVII 3.
послоушьникъ: послѵш'ници XIV 70.
послоушьство: пос'лоушьс'тво I 20.
послоушьствовати: послѵшьствѹю XXI 46; послѵшьствоуеть XXI 48.
послѣди: послѣди же XXIV 79.
послѣдовати: послѣдовати IX 5; послѣдоуимь III 16.
послѣдь: послѣдь IX 136.
послѣдьнъ: посл̑ѣнии I 80, послѣдни IX 124; посл̑ѣнихъ III 231; послѣдне IX 137.
пособити: пособеци̑ XI 9.
пособьникъ: пособ'ника *du.* III 194.
поспѣшение: поспѣшение IX 84.
посрамити: пос'рами ѥ̑ VI 52; посрамише се IX 11.
посрамьникъ: пос'рам'никь I 181.
поставити: поставити VII 51; поставлю XVIII 74, XXIII 40; поставить XXII 53; постави IV 49; поставлѣнь IX 52.
поставлѣти: пос'тавлѣють IV 52; поставлѣше VI 93 *nota.*
постилати: постилаѣть II 44; пос'тилахоу I 194, постилахоу III 72.
постити: постит' се XXIV 24; постите се XXIV 25; [по]стѣмо се XXIV 85; постите се XXIV 92; пости се XXI 33, XXIV 73, 80; постеи се VIII 92; постив'ше се XXIV 77.
постъ: по̑ III 189, 194, XXIII 1, XXIV 39, 86; поста XXIII 22, 26, 43, XXIV 26, 65; по̑мь III 12,

Digitized by Google

188; постомь IX 7, 137, XIV 36, постꙋ̃ X 17, XIV 61, XVII 29, 112, 117, XXIII 22; постѣ XXII 23.

постꙑдѣти сѧ: постидить сѧ IX 144, постидит сѧ IX 146; постидѣвше сѧ IX 151.

постьнъ: пѡ̑нок II 3; *pl.* пѡ̑ниⷦ III 199, постныⷦ XXI 31, постные XXI 79, XXII 19, пост'ные XXIV 114.

пострадати: постра̑ V 39, VIII 12.

посꙑлати: пос'ла I 121, посла VIII 17, VIII 41; *du.* пос'лас'тѣ I 40, посласта I 41 *nota*.

посꙑлати: посилаю̑ть VI 20; посилаше VI 90 *nota*.

посѣтити: *aor.* посѣти XIII 16.

посѣщениⷦ: посѣщенїѣ XII 4.

потещи: потече I 89, 93.

потомити: потоми XV 90.

потомь: потꙋ̃ XXIII 17.

потръпѣти: потръпѣ XV 91.

потрѣба: потрѣбами XII 15.

потрѣбити: потрѣби XX 4, потрѣбимь XX 36, потрѣбымь XX 44.

потрѣблѧти: потрѣблѧет' сѧ XX 42.

потрѣблениⷦ: потрѣбленїѣ XX 24.

потрѣбно: потрѣбно XVIII 24.

потрасти: пот'ресе сѧ III 48, потре̑ сѧ V 56.

потрꙗдити: потрꙋ̑див'шим' сѧ XXIV 113.

потъкнѫти: пот'кнет' сѧ I 64, 68.

потъщати: пот'щим' сѧ IV 128, VII 45, потъщим' сѧ XVI 84, 104, XVIII 62, 70, XXIV 52.

поꙋ̑чениⷦ: поꙋ̑ченїѣ IX 155.

поꙋ̑чити сѧ: поꙋ̑чите сѧ X 49.

похвала: похвала XIX 20; похвалою XIX 26.

похвалите: пох'валимь I 167; похвалѧще VI 108.

похоть: похо̑ V 167; *pl.* похотемь XV 32; похот'ми XIII 48, XXI 18.

почивати: почиваите XI 43; почиваю̑ть XXI 85; почиваше IX

Digitized by Google

23; ѣчивакы III 115, почивавы XII 26; *pl. ne.* почив'шаꙗ IV 20.

почисти: почести IV 122; поч'те IV 48, почет'шоую IV 122.

почитати: почитаѣ XIII 43; почитающе IX 92.

почити: почившаго XVIII 22.

почьсть: почьсти XII 41.

почьстьнъ: почѣноую II 12.

почьто: поч'то III 140, VI 9, VII 21, почто XXIII 20, XXIV 110, поцо XXIII 18.

почюдити: почюдишѣ VI 67.

почѧти: *aor.* поче XXIII 11.

поцѣ'нїе: поцѣнїе III 204, VIII 83, поцѣнїе XXIV 4; поцѣнїа XXIV 81; поцѣнїемь XIII 56, XV 87; *pl.* поцѣнїе XXIV 49.

погѧти: *aor.* покѣ VII 27; *part.* покѣмь VI 58.

правина: правиною III 169.

правити: правити XI 30; праве XIV 11.

право: право IX 98, XXII 66, 87.

правовѣрьнъ: *pl.* праворѣр'ные XIX 14; *dat.* праворѣр'ный XIX 19.

правъ: *pl.* праꙑ III 185.

правьда: прав'да XX 42; прав'ды VII 70, правди IX 54; правдѣ IX 51; прав'дꙋ XXII 12; правдою III 169 *nota.*

правьдивъ: *dat.* правѣвꙋ XI 9.

правьдьникъ: правѣника IV 98, IX 65, правѣдника IX 75; праведникоу IX 91; *pl.* правѣники V 8, 63, VIII 55; праведникь IX 90; *acc.* праведныкы XXII 46; *du.* праведн'ика XXI 7.

праведьнъ: праведн'ын XIV 4, XXIV 76, правѣныи XXII 7, праведны XIV 11, праведнїи XVI 42, правѣные XVI 55; правѣнаго X 5; *ne.* правѣное III 149; *instr.* праведн'ыи XIII 93; *pl.* правѣнїи XV 21, XXI 59, праведнїи XXII 62; правѣный XX 48; *d.* праведн'ыимь XXII 11, праведн'и[мь] XXIV 103.

Digitized by Google

праздьникъ: праꙁьникь VII 2, XIX 25, пра̑никъ VII 3, пра̑никы XIII 99; *pl.* праꙁьникы X 54.

праздьновати: праꙁьнꙋимь X 11; праꙁьнꙋюще X 18.

приближати се: приближати се XIV 71; приближаетъ XXIV 88; приближающе се III 56, 74, XXII 24.

приближити: приближимъ се III 186, XX 46; XXIV 46; приближет се IX 122; приближи се XXII 1.

привѣгати: привѣгающимь XXI 39.

привѣжище: привѣжище XIV 41.

привести: привести V 65; приведе XII 36; привель IV 107.

привидѣнїе: привѣнїемь I 32.

привлачити: привлачаше IX 27.

приводити: приводеи IX 118.

пригвоздити: пригвоꙁи се V 48; пригвоꙁымь IX 121.

приготовати: пригѡвавъ̀ши II 46.

призъвати: призъ̀вати VIII 55, призвати XII 63, XX 48, XXIII 22; призоветъ IX 89.

призъывати: призывает V 9, призывает XV 3, XX 49.

принимати: прїемлѣ̑ II 23, прїемлетъ III 82, 226, IV 44, V 55, прїемлетъ XIII 61; прїемлемь IV 90, прїемлемь XIII 64, 72, прїемлемь XIX 43, XXIV 58; прїимаѣ̑ XIV 57; прїемлютъ XII 106; *du.* прїемлета XIV 9; прїемахѡ̑ III 56, прїимахѡ̑ III 56 *nota*; прїемлюща IV 6, 98; прїемлюще VII 61, прїемлюще XII 52, XIII 53, 58, 75, XV 15, XVII 32, XIX 27.

приискрьно: приискр̀но VIII 6.

прити: прити III 25, прїити XVII 42; придетъ VIII 27, прїт̀ VIII 39; придѣтъ IX 147, прїидетъ XVI 42, XVIII 63, XXII 6, 36; прїидѣте X 57, XIV 73, XVI 58, XXII 54, 56, XXIV 116, прїте V 10, 94; придоχъ I 108, VIII 54, прїидѡ̑ XX 47; принде III 76, IV 105, приде III 144, прїиде XIII 91, XXIV 160, прїде XXII 13, прїе̑ III 132, прї̑ I 69, III 111, V 30, VI 46, 51.

прикасати сѧ: прикасающе се XIII 71.

Digitized by Google

прикѫсити: прикоуси се V 43.
прилежьно: прилеж'но VI 7.
приложити: приложимь IX 75; приложоут' се VII 71; приложи се III 142, IX 42, XXIII 17.
прилѣплати: прилѣплѣхоу се III 185.
примирити: пр҃мирѫ XIV 78; примиривы V 37.
принести: принесѣмь II 13.
приникнѫти: приник'нѫти XIX 6.
приносити: *du.* приношаста XIII 85; приносе XXI 32; приносимѫю XIX 48.
приношеникъ: приношеніѥ XIII 64.
приобрѣсти: пришврѣщеть IX 142; пр҃шврѣщемь XV 80; приобрѣте XIV 34, пр҃шврѣте XIX 39.
приобрѣтьникъ: пришврѣт'никь III 31.
приобьщити: пришьщи се VIII 5.
припадати: припа҆ющє II 13.
припасти: припадѣмь XIX 24; пр҃падѫть XVI 17; припадѐ XVII 26.
пририцати: приричеть (!) IX 144.
прискрьвьнъ: прискрьвнаго IX 149; *pl. ne.* прискрьвна IX 124, 136.
приставьникъ: приставникѫ XI 6.
пристанище: пристанища II 4.
пристѫпати пристѫпаемь XII 57, XIV 56, 59; пристоупающє V 112, XIX 30.
пристѫпити: пристоупити VIII 67, XXI 54, пристѫпити XV 7; пр҃иствпимь XVI 22, пристѫпимь XXI 81; пристѫпѣте XII 1; пристоуп'льше III 88.
пристѫпьникъ: пристѫпникъ XIX 34.
присьно: пр҃ьно III 113, пр҃ьо III 253, 254, V 129, VI 113 *nota*, VIII 2, XII 43, 67, XIII 1, 7, XV 1, пр҃сно IX 61, пр҃[сно] IX 160, присно X 3.
притєци: притецѐ XVII 16; притєче VI 63; пр҃тѣкь XVII 15.

Digitized by Google

притъча: прит'чю XX 1, притчю XXI 2; о прит'чи XXIII 2; прїт'чами XXI 27.

притѣкати: притекаетъ XX 30; притѣканте XIV 39.

приходити: приходитъ XIV 44, XV 59; приходеще VIII 62.

приходъ: ѡ приходѣ III 53.

причастити: причести[ти] се IX 85; прїчестим' се XVI 41.

причастїе: причестїа XXI 15.

причастьникъ: причѣникъ I 186; причес'тныци XII 62, причестници XIV 66, причѣсныци XV 106; причестныкѡ̃ XXI 87; причѣникы IV 63.

пришьд-: приш̃ XIII 30, 35, пришѣ I 199; пришьды II 33; пришѣша I 164; пришѣше I 96; пришѣшии I 90; пришль XII 64; пришли XXIV 38.

пришьствїе: пришьствїа XXII 120.

приѧти: прияти IV 81, прїети VII 41, XXIV 57; приметъ III 82 *nota*, VII 78, VIII 72, приме̃ III 210, прїимет' XIII 75; прїимѹтъ XXII 95, 100; приемѣмъ II 6, IV 112, прїимѣмъ X 41, XVII 17, XXIII 27, прїиме̃ XXIV 3; прїимѣте XIV 74, XVI 58, XXII 57, 69, XXIV 118; прїе XX 6, прїетъ XIII 26; прихѡмъ VI 101, 103; приемъ III 114; приєм'ше V 115, прїем'ше XV 22; прияти IV 109, прїетъ XIII 92; прїели XVII 13.

прїатїе: прїетїе XXIII 21, 26; прияти I 178.

прїатьнъ: прїетно XXIV 36, 38.

провести: проведе̃ XIV 23.

провѣсти: прове̃ I 147.

проводити: проводетъ XXII 50; проводимъ VIII 99, X 17, XXI 79; проводисте XXII 78.

провъзвѣщати: провъзвѣщаютъ XVIII 36.

провѣщавати: провѣщавати VIII 44.

прогнати: прог'на XX 29; прогнаше XXI 63.

прозъвати: прозвахѡ̃ XIII 11.

прозьрѣти: проз'ре III 156; прозреще III 65 *nota*.

пронти: прондетъ XIV 20; *aor.* прондоу VIII 45.

Digitized by Google

проказити: прокажен'ныѥ IV 34.
проклѧти: *voc. pl.* проклетии XV 56, проклети XXII 74.
пролити: пролѣимь XXI 42.
проньзити: проньзити II 57.
прообразити: прообразывь XXIV 66.
прообразьникъ: прообраз'никь I 184.
приписовати: приписоуѥть I 16.
проповѣданиѥ: проповѣданиѥ IX 105; проповѣданиѥмь V 93.
проповѣдати: проповѣдаи III 124 *nota.*
проповѣдовати: проповѣдоуѥмь IX 15.
проповѣдѣти: проповѣ̑ѣ̑ь III 123.
пропѧти: *part.* пропеты VI 111.
пророченик: *pl.* пр̑рченика III 121.
проницати: проницает' XIV 17.
про̑рокъ: пр̑рокь III 76, 156, VII 17, XXII 30, пр̑ркь IX 96; пр̑рка II 21, пр̑рка V 65, XX 38; ѡ пр̑роче II 19, пр̑роче III 158; пр̑рекомь III 107, V 9, XXIV 24, пр̑ркѡ̑ XXIV 35; *pl.* пр̑ркь III 121, XVIII 17; пр̑рокы III 122 *nota*, пр̑рцѣхъ III 53.
пророчица: пр̑рчица XIII 97, XIV 25.
пророчь: пр̑рча III 78.
пророчьство: пр̑рство III 25.
просвѣтитель: прос'вѣтитѣ̑ III 147.
просвѣтити: просвѣти IX 22, -сѧ XVIII 32, XXIV 68.
просвѣщати: просвѣщаѥть IX 71, XXIV 87; просвѣщаѥ IV 32, просвѣщаѥ IX 8, 73; прос'вѣщающа I 162, прос'вѣщающаца (!) III 57; просвѣщающи IX 3; просвѣщающѥ XIII 54, XXII 117.
просити: просити I 115; просиши I 76; просит' IV 118, просить XIV 13; просите VIII 77; прос̑ѣ̑ VII 69, прос̑ѣть IX 14; просимь VIII 64; просите VII 69; просѧ VII 77; просѧщѥ VII 65, XVII 26; просящїи̑ X 35.
прославити: прославлю IX 78; прославит' сѧ I 45; прославимь IX 159.

Digitized by Google

прослѣзити: прослѣзи сѧ I 98; прослѣзим'сѧ IV 96.
простирати: простираѥ V 83.
пространъ: *pl. ne.* пространѣна IX 126.
прострѣти: прострѣмь XVI 31; *patr. du f.* прострѣтѣ III 228.
простъ: прⷭ̃ III 139, простъ XIII 35; прос'та IV 52, вроста XIII 63; — съ проста XVI 50, XX 33.
просфора: просфорѫ XIX 48.
противити сѧ: противити сѧ XVII 14.
противоу: противоу, противѫ, прⷮ̃ивоу очень часто.
противь: XI 12.
противьникъ: прⷮ̃ив'никь VI 59, против'никь XVIII 13.
противьнъ: против'наго III 195, XV 23; противнѥ II 60; противнѣмь IX 32.
прочии: прочее XXII 61; прочѣимь XXIV 79.
прочрѣтати: проч'ртающе I 6, прочрѣтающи I 6 *nota.*
прошеникѥ: прошеникѥ IX 90, прошенѣѥ XXIV 30; прошенига VII 89.
прощеникѥ: прощеникѥ V 104, VIII 64.
пръвъ: пр'вы I 184, V 25, пр'ви III 160; пр'вое II 65, пръвое XVI 26; XXIV 62; пр'ваго II 54, пр'ваго V 64; пръвѣшмоу IX 6; *pl.* пр'вѣ III 225, пр'вїи III 231, пръвїи XIII 37, пръвыи XVI 15; пръвыѥ V 49, 118; пръвїѣ XVI 16; пръвоѥ IX 101; пръвыми III 211 *nota*; *f.* пр'ва I 12; пръвѣи VIII 10; *acc.* пръвоу XV 24, XX 4, XXI 57; пръвоу XXIV 67. пръвѣѥ XIII 21.
пръси: пръси XXI 43.
пръстъ: пръстїи XVIII 40.
пръсть: пръстию IX 109.
пръстѣнъ: пръстѣнь XXI 64.
прѣвада: прѣвада XIV 35.
прѣвадьнь: *f.* прѣвадьница XIX 9.
прѣврати: прѣвра VI 71, 86, 87.
прѣвъıвати: прѣвъıваѣть XVI 9: прѣвъıвантѣ XIV 62; прѣвъıвающе IX 115.

Digitized by Google

прѣвѣыти: прѣвѣы I 46; прѣвоудемь V 126, прѣвѣдемь XIII 51.

прѣвести: прѣвѣ VI 41; *part.* прѣведь VI 4 *nota.*

прѣвѣчьнъ: прѣвѣч'ныи III 112; прѣвѣч'но III 163, XIII 22.

прѣгрѣшеникъ: *pl.* прѣгрѣшенига VIII 13, 88, прѣгрѣшенїа XXIV 9, прѣгрѣшенїѣ XXIV 48.

прѣдати: прѣдами се XV 31; прѣдѧ IV 75, VI 36, XII 45; прѣдасть се IX 67; *f.* прѣдана XV 11.

прѣдаѭти: прѣдаѥть VI 36 *nota.*

прѣдивьнъ: прѣдив'ник III 127; прѣдивьнѣ V 69.

прѣдитеча: прѣдитеча I 3, 178.

прѣдитецѣ: прѣдитечеть I 3 *nota.*

прѣдолѣти: прѣдолѣвь III 33 *nota.*

прѣдрѣжати: прѣдрѣжеща VI 32.

прѣдъ: прѣ III 75 etc.

прѣдълагати: прѣлагаюци *f.* V 100.

прѣдъстати: прѣдьстаноуть IX 154, прѣстанѣть XXII 35; прѣдьстав IX 51.

прѣдъстоѭти: прѣстоишы IX 83; прѣстоить VIII 95, XIV 47; прѣстоѥць I 127; прѣстоюцаго I 119.

прѣдътеча: прѣча I 9.

прѣдътецѣ: прѣтекоуще III 45, 68.

прѣдѣдъ: прѣдь V 25, 45, 82; прѣдѣда XIV 33; прѣдѣдѣ XII 7, XV 11, XIX 6.

прѣжде: *adv.* прѣжѣ II 29, VII 70, 75, IX 157, XI 3, XII 37, XIV 7, 88, XVIII 22; *praep.* довольно часто.

прѣзьрѣти: прѣзрѣти XVII 35; прѣзрить XXI 23; прѣзрѣше XXIV 108.

прѣисподьнь: прѣиспѣнихъ II 54.

прѣити: прѣидемь II 8.

прѣкланѣти: прѣкланѣеть XIII 36, прѣкланѣѣ XIII 32; прѣкланѣюци XVI 38.

прѣклонити: прѣкѣ V 22; прѣклони XII 20.

прѣлогатаи: прѣлогатаи IX 67.

Digitized by Google

прѣложити: прѣложи, -се IV 11, 13, 28, 71, V 55, IX 112, прѣложшаго XIV 51.
прѣльсть: *gen.* прѣльсти XV 38; прѣльстию III 155, прѣльстїю XII 5, XV 9.
прѣльщенїк: прѣльщенїкмь V 27.
прѣлюводѣинъ: *loc.* прѣлюводѣинѣмь IX 145.
прѣлюводѣшник: *loc.* прѣлюводѣанїи XXI 16.
прѣлюбы: *gen.* прѣлюви XII 46.
прѣлъжкавъ: прѣлоукавы IX 123.
прѣмѣнити: *part. p.* прѣмѣнени XIII 8.
прѣмѣнѧти: *f.* прѣмѣнѧющи XV 19.
прѣмждрость: прѣмоудр҃о IX 14; *gen.* прѣмоудр҃о I 171, 176; прѣмоудростию IX 17, 62, прѣмоудростїю XIV 90.
прѣносити: прѣноси VI 37.
прѣпитати: прѣпитѣ I 148.
прѣплоути: прѣплоувѣ́ше II 2.
прѣподобьно: прип҃овно XVI 30.
прѣподобьнъ: прѣподовенъ IX 63.
прѣпоꙗсати: г҃прѣпоꙗсав́ше III 14, прѣпоꙗсав́ше XV 21.
прѣпроводити: прѣпроводити III 198.
прѣсвѣтлъ: прѣслѣтлаго IX 4.
прѣсвѧтъ: пр҃сто V 114, VIII 41; пр҃стмоу I 168, VIII 67, пр҃стомоу VIII 94; пр҃стымь I 123; *f.* пр҃стѣи XIX 35.
прѣслоушанїк: прѣслоушанїемь XIV 32.
прѣспѣвати: прѣсп҃ѣва XIV 89.
прѣставити: *f.* прѣставльши се XIX 1; прѣставилъ VI 44.
прѣстати: прѣста IX 133.
прѣстолъ: прѣстоль III 133, VII 7; прѣстолѣ III 166, прѣстѣ̂лѣ III 117.
прѣстѫпити: прѣстоупивь V 26; прѣстоупльше XV 9.
прѣстѫплѣник: прѣстѹ̀плѣнїемь XII 6.
прѣстѫпьникъ: г҃прѣстоуп́ниче I 149.
прѣтварити: прѣтварѣкть VIII 92, прѣтвараѣть XIX 49.
прѣтръгнѫти: прѣтръже XX 31.

Digitized by Google

прѣтрѣпѣти: прѣтрѣпѣти XVIII 37.
прѣтъкнжтн: прѣтъкнет се I 65 *nota*.
прѣтѧгнжти: прѣтегнеть VII 54.
прѣходити: прѣходещїѣ XXI 78.
прѣчистъ: прⷱчтоѥ VIII 68, прѣчⷱтоѥ IX 86, прѣчⷱтое XIII 58, прѣчⷱтаго XXI 66; прѣчⷱтомъ XIX 30; *f. gen.* прⷱчтыѥ III 115, IX 39, прⷱчтиѥ II 30, прⷱчтые X 12, 55, прѣчⷱтѣѥ X 19, XIII 27, прⷱчты XIII 31; прѣчⷱтыи XXI 66; *du.* прⷱма IV 46.
псалъмъ: псⷭмѣ V 13.
поустошьнъ: поустошⷭнаа X 49.
поустъ: поустѣ VI 56.
поустъıни: *loc.* поустыни I 147.
поущати: поущаше I 153.
пътица: *pl. n.* пⷱтице XXII 41.
пьсъ: пьсь V 119; псоу IX 102; пⷱси XI 25.
пѣснь: пⷱѣ III 108, VI 107, VII 11; *pl.* пѣсны XV 47; пⷱѣми II 48.
пѣникъ: пѣнїѥ XIV 45.
пѣти: поемь XVIII 28.
пѧтидесѧтьнъıн: петидесетⷱнии VIII 16.
пѫть: поуть III 74, VIII 7, IX 120, 124, 126, поⷱ II 44; *d.* поути I 193, III 73, IX 121, 122, 123, 131, 135, 153; *gen.* поута IX 149; пⷱтемь XXIV 5; *pl. gen.* поути IX 108, поутеи IX 93.
пѫтьникъ: пⷱтнїци IX 149.
пѫтьнъ: поутноую IX 48.
пѫчина: поучиноу II 3.

работа: *gen.* работы I 143; работѣ XIII 10.
работати: работати XXI 25; работаеть XIII 41.
рабъ: рабь IX 57, XXII 99; рабѣ XIII 36; раба XIII 94, XIV 14; рабе XVIII 73, XXIII 38; *pl.* рабы XIV 65; рабь IV 97; рабⷭ XXI 69, XXII 10; рабы IV 97, XII 53, XIX 41.

Digitized by Google

равьнъ: равʼно XII 65, XIII 24, XXI 8, 38, равно XXI 37; равьна VII 48, равʼна VIII 85, XXIV 88; равʼноую III 211.

ради *praep.* рад, ради очень часто.

радованьнъ: *pl.* радованна IX 124.

радовати: раꙋ̑вати сѧ V 69; рад̑ꙋю сѧ I 56; раꙋ̑ сѧ III 122; раꙋ̑ют сѧ X 8; рад̑ꙋите сѧ III 7, 8, XII 39; рад̑ꙋющіе сѧ XV 66.

радость: радо̑ II 45, III 5, V 8, XV 61, XVIII 75, XXIII 40, радость IX 112, XII 38, радшсть XIX 4; радости II 42, IX 83, 85, XV 37, XVII 19, радо̑ V 85, XIV 31; радо̑ю III 43, V 81, радостню IX 151, радостїю X 13, 18, XIV 11, XV 73, XIX 26, XXI 31, XXII 35, XXIII 27.

радостьнъ: *pl. ne.* радостна IX 128, 137.

разарити: разарѣкѣ III 24; разарѣѥ IX 12.

развои: развои XII 46; развоемь XII 14.

развоиникъ: разʼвоиника VI 31, 35, раз̑воиника VI 38; разʼвоиници XI 27.

развоинъ: *pl.* развоини IX 129.

развр҃ѣшти: развръжеть VI 18 *nota*; разʼврже VI 17; развр҃ѣ III 41.

разгонити: разгонить IX 71.

раздати: раз̑д XV 71.

раздаити: *imper.* раздаи XXII 32.

раздрати: раз̑рѣте XIX 30; раз̑ра IV 18.

раздровити: раз̑ровили XXII 41.

раздроꙋшати: раз̑роꙋшакт' сѧ VII 15.

раздроꙋшити: разьдроꙋшити II 52, III 177, *nota*; *sup.* раз̑рѳшить III 176; раз̑роꙋшиши III 28; раз̑роꙋши V 61, XX 28; раз̑роꙋшь V 6, раз̑рѳшивь XVIII 11.

раздрѣшеникъ: раз̑рѣшеніѥ XVII 26.

раздрѣшити: раз̑рѣшити V 53; раз̑рѣшиши XVII 24; раз̑рѣшише сѧ X 6; раз̑рѣшень XVII 25.

различьнъ: *f. gen.* различʼнѣѥ IX 46.

Digitized by Google

разлѫчати: разлѹ́чаетъ XXII 44.
разлѫчити: разлоучитъ XXII 43, разлѹ́чит сѧ X 39.
разнести: *pl.* разн҃несли XXII 41.
разорити: разоритъ XIV 34, -сѧ IX 67; разоримъ II 62.
разорѣнїе: разорению I 12.
разоумъ: разоумъ VIII 47; разоума VI 81 *nota*.
разоумьно: разоум҃но III 9, разоумно VI 72 *nota*. разѹ́мно VII 2, XXIII 9.
разоумѣвати: разоумѣвати VI 80, разѹ́мѣвати XIII 4; разоумѣвающе XX 19.
разоумѣти: разѹ́мѣимъ XIV 56.
ран: *acc.* ран XXIV 89; *loc.* ран V 27, 45, XII 8, XV 12.
раискъ: раискаго I 174; *f.* раискы᷑ XII 9, раискыѧ XIV 81; раистѣѧ VIII 10; *pl. acc. f.* раискыѧ XIV 31.
рака: рака IX 77.
рамо: рамоу III 17, рамѹ́ XII 26, 35.
рана: *gen.* раны VI 102.
раслабити: раслабивше сѧ III 202.
распасти: распаде сѧ IV 16, V 57.
распѣра: *d.* распри XVIII 23.
распинати: распинаема IV 10, V 54, распинаема XIV 21.
распѧти: расп҃ни IV 54, распетыи VI 112 *nota*, распетаго IX 15.
распѧтїе: *gen.* распетїа XIV 24; *loc.* распетїи XIV 18.
распѫдити: распѹ́дитъ XI 24.
расточевати: *praes.* расточеваемъ XXI 16, расточеваемо XXI 12.
расхѣщенїе: рас҃хѣщенїе V 19.
расъматрати: расматраѧ XIII 62.
ратъ: *gen.* рати IX 66.
рещи: рещи XX 22; рекоу III 8 *nota*, VI 65, IX 73, 87; рѣ̑ть XVI 57, XVIII 72, XXII 53, 66, 72, 87; рекоуть I 32; рѣхъ I 119; рече I 59 *nota*, 117, IX 19, XIII 94, рѣ̑ I 43, 54, 62, 67, 77, 78, 87, 103, 110, 122, III 26, 80, 92, 122,

Digitized by Google

156, 160, 170, 185, VI 8, VII 66, VIII 36, 37, 53, 74, IX 13, 18, 33, 51, 56, 57, 138, X 25, 28, 46, XI 5, XII 46, XIII 59, XIV 19, XV 74, XVII 6, 21, XVIII 50, XX 47, XXIII 12, 16, 18, XXIV 11, 24; рѣше I 50, III 77, 89; рѣста VII 37; рци II 19, III 158; рцѣмь VI 108; рекъ I 69; VIII 39, IX 59, рⷱ I 121; реки III 164, рекыи XXIV 109; рекыми III 164 *nota*; рекоуще III 109; рекоуци V 66; рⷱ҇нѧо VI 7; рен҃ное XI 39; рек҃ше XI 28, рек҃ша XI 19, XIV 52.

риза: *gen.* рызы XVIII 56; ризѣ XIV 83; XXIII 34; *pl.* ризы I 193, XVIII 33, ризи III 72; ризъ XXII 31.

родитель: *du.* рѡдителѧ XIII 85; рѡдителема XIV 84, родителема XIV 88.

родити: родити сѧ X 9; родить II 23, роди҃ III 82; рожⷣи сѧ II 28.

родъ: рⷪ I 20, V 98, VI 41, родъ XIII 29, рѡ҃ XV 18; рода I 165, III 120, V 88, IX 10; родѣ XII 5, рѡдѣ XII 5; роде I 156; родѣ IX 145.

рождьство: рожⷣьство IX 85, XIII 21, 25; рожⷣьствѡ҃ XIII 28.

роса: росоу IX 79.

ръпътивъ: ръп҃тиво XXIV 28.

рыба: *pl.* рибы XXII 40.

рыданик: риданикмь IX 94.

рьвеник: рьвеникмь IX 5.

рѣзати: рѣжоуще I 195.

рѣка: *pl. acc.* рѣкы XIII 12.

рѣшти: рѣкми IX 154.

ржка: рѣкѣ XIII 32; *du.* роуцѣ I 126, III 228, V 83, VII 30, VIII 35, IX 90, XIV 9, рѣцѣ XVI 30, XXI 61, XXIII 36; рѣкѣ XII 19, XIII 93; роукама IV 47, 108, *pl.* рѣками XIX 42.

садъ: сада I 174, сⷣ I 170.

самовидьць: самовиди I 35.

самовластик: самовлас҃тикмь IV 47.

Digitized by Google

самохоть: самохотию III 239, самохотію XV 36.

самъ: самь III 112, VI 46, 50, 56 *nota*, 70, VIII 53, 74, IX 19, XI 13, XVIII 40, XX 47, XXI 33, XXIV 80, сам' XXII 12, сам̂ъ XVII II, сам̂ XII 44, 49, XV 64; само XX 10. самого II 38, IV 112, X 32, XVII 1, XVIII 41, XXIV 57, 91; самомѣ XI 3, XVIII 61, самомъ XX 46; самѣм' же IX 16; *pl.* сами XI 41, XVII 31, XXII 82, самы X 22, XXII 92; *f.* сама VI 61, XIII 65; самои XIV 40.

санъ: сана III 141.

сапогъ: *pl.* сапогы XXI 63:

сатана: сатана XIX 38; сатаны XV 41. *cf.* сотона.

сатанинъ: *pl. n.* сатанина XV 42.

свара: сварѣ XXIV 43; сварѣ XXIV 25.

свиния: свинина V 120; *pl.* свинїи XIII 45, свинїѥ XIV 63.

своваждати: своважает' се XIX 9.

своводитель: с'своводитель III 146, V 32.

своводити: своводи се X 8.

свои: с'вои III 208, IV 11, свои IX 55, 112, XIII 32, XVII 37, XIX 27, XXII 33, 34, XXIII 23; своѥ III 80, IX 37, 90, с'воѥ I 30, IV 71, 102, VI 62, своѥ XI 22, XII 30, XIII 39, 76, XIV 51, XV 71, XXII 100, XXIV 6; с'воѥго III 251, IV 113, VIII 9, своѥго I 158, IX 40, 147, 151, 153, своего XII 32, 49, XIII 44, 95, XIV 14, XV 63, XVI 2, XVIII 5, XVIII 25, 75, XX 25, XXI 23, 28, XXIII 19, 41, XXIV 12, 13; своѥмоу V 37, с'воѥмоу I 192, IV 64, своемѣ X 21; своимь VIII 48, XVIII 40, с'воимь III 36, свои XII 23; своемь XVI 2, XXII 93, своѣ XIV 63; *pl.* с'воѥ VII 28, VIII 19, своѥ XVI 45, XXII 26, XXIII 29, свои XXII 29, свои XXII 77; своа XXII 107, своѧ XXII 29, своѥ XXII 50; своѣ XX 40; своимь XVII 2, XVIII 4, XXII 101; своими III 24, VI 48; *f.* своѥѧ XVI 48, своѧ IX 144, своѧ XV 35, XXII 37; с'воѭ I 86; IV 18, 72, своѭ IX 34, 37, 140, 141, 143, XI 20, XIII 15, 36, XV 91, XVI 28, XIX 29, XXIV 23; своѭ V 72,

Digitized by Google

с'ѣкою V 124, сѣкою XIII, 89, XV 63, XXII 47, *acc. pl.* сѣкѣ I 193, III 72, IX 108, 109, с'ѣкѣ V 119, *du.* с'ѣкѣ I 117, VII 30, VIII 35, сѣкѣ XXII 52; сѣкою XII 20, XIII 94; сѣкима XIV 85.

свѣтильникъ: свѣтилникь IX 72; свѣтильника IX 70.

свѣтити: свѣтеще сѧ XV 65.

свѣтлость: свѣтлостию IX 39, 151.

свѣтлъ: с'ѣвѣтель VII 32, свѣтлїи XVI 41; свѣтлаго XVI 7; *pl.* свѣлы XXIV 94; свѣла IX 128; свѣтлыми XVI 45; с'ѣвѣтлѣи V 4.

свѣтодавьць: с'ѣвѣтодав'ца I 10.

свѣтозарьнъ: с'ѣвѣтозар'ны I 186, III 4; с'ѣтозар'нѣкъ I 3; свѣтозарнаѧ I 5 *nota*, свѣторар'нла IX 2.

свѣтолоучанъ: с'ѣвѣтолоучнами VII 4.

свѣтоносьнъ: *f.* с'ѣвѣтонос'на I 3.

свѣтъ: свѣтъ III 164, XVIII 45, с'ѣвѣтъ I 65, свѣ̃ I 67, 113, III 96, IV 11, V 33, XVIII 34; свѣта I 65 *nota*, III 164, IX 81, XV 105, XXII 56, XXIV 117; с'ѣвѣтомь V 76.

сватитель: ст̃лѣ IX 93; *pl.* ст̃лѣкмь XIX 21.

сватъ: сты VIII 17, XIII 60, XIX 47, XXIII 1, XXIV 39, 89, 115, сты XV 92; сто̃кѣ IV 90, сто̃е XIX 43, 50, XXIV 4; сто̃го V 4, IX 60, 151, XIII 97, XV 97, XXI 15, 62, XXIII 21, 26, 43, 65; сто̃моу I 204, сто̃мѣ XIV 60; сты̃мь VI 113 *nota*, сты̃ XVI 8; *pl.* сты̃и XXI 85, сты̃ XV 20; *ne.* сты̃а XXI 52; сты̃ V 58, XVI 62, сты̃хъ IX 156, стыи̃ XXI 11, 52, сты̃мь IV 74, 75, V 128, XIV 4, XV 3, стыи̃ XIV 7, XV 39, XXIV 86, сты̃ XII 66, сто̃мь III 254; стыѣ XXIV 114, сты̃е XVI 45, XXI 79; сто̃мь IX 43; сто̃ими IX 147; *f.* сты̃а XIV 47; стыѣ XVI 62, XXI 56; сто̃ѣи XIV 19, 44, XIX 22, XXI 81, с[тѣю] XIX 48.

сватыни: сты̃ню XIV 62.

сѧ: *ecce* очень часто.

сѧ: *pron.* см. сь.

себе: себе II 7, III 184, V 42, XIII 60, XV 6, 64, XXII 45,

Digitized by Google

53, XX 9, себѣ XII 49, XX 20, XXII 92, 104, XXIII 14, 26; *dat.* себѣ XI 6, XIII 62, XV 74; си I 17, 18, 19, 48, IV 47, 60, 65, 75, 88, IX 8 *bis*, 9, XIII 38, 42, XIV 23, XVIII 18, 26, XIX 39, XXII 118; сѣ XIII 20; собою IV 63, V 8, 63, IX 44, XI 13, XIII 28, XIV 59, XVIII 28, XIX 28, XXII 15, 28, 115, XXIV 66, себѣ I 98, IX 86.

село: *pl.* села IX 139.

селѣ: ѿ селѣ III 169, 241, 242, IV 95, XV 85.

серафимъ: серафими III 136, серафїми XIII 67.

сестра: сестра I 103; сестроу I 86; *du* сес'трѣ I 41.

си см. сь.

сиковь: сиковаш I 24.

сила: сила IX 24, XIII 17; силѣ I 181; силоу I 14, 22, VIII 41, силѫ I 25, XII 3, XX 26; силою VIII 38, IX 17; *pl.* силы XIII 69; силамь III 130, силѧ III 192, XIII 34; сили V 88, VI 96, XII 39; силами III 179, XIII 24.

сильнъ: сильнь XI 11.

симеѡнъ: сїмеѡнь XIV 4; сїмеѡномь XIII 92.

симеонь: *f. du.* сїмеѡне XIV 9.

сионь: *f. voc.* сионѣ III 123.

сирота: сиротѣ IX 98; сиротамь IX 29.

сирѣчь: сирѣчь III 28, V 19, IX 50, сирѣ XII 36, XIV 21, 26, XV 86, XXIV 100, сирѣ XVII 7, сїрѣ XXII 46.

сице: сице XV 41, сицеже VI 38 *nota*.

сицевь: сицево III 235; сицеваш I 25 *nota*.

сиянїе: *gen.* сиянїа, IX 23, сїанїѣ XV 94.

сиять: сїаютъ XXI 59.

скандъдалъ: скандьдаль IX 16.

скврънь: *gen.* скор'ны IV 89; скврънѧ XIV 65, скврънoу XV 5.

скврънънъ: *m.* скврънни XXI 53, *f.* скврън'нѧ XXIII 34; ск'врънныи XXIV 40; скврдними XXII 49; *du.* скврънними XVI 29.

склабѣти: съклабѣюци сѧ IX 31.

Digitized by Google

скозѣ: скꙁѣ I 146, скозѣ IX 125.
скоро: с'коро I 89, 93, скоро XV 28.
скотии: скотіа XII 25.
скотъ: скот' IX 115; с'котѣхъ III 142.
скотьнъ: скѡнїми III 144.
скотьскъ: скот'скаго XII 28; скотьскыми III 144 *nota*; *f. gen.* скѡс'кие III 119.
скрѣвѣти: скрѣвеще XXIII 28; скрѣвѣщїимь XIX 17.
скжпость: скоупостїю XXII 83, скѡпостїю XXII 76.
скжпъ: *pl.* скѡпїи XXII 96.
слава: слава IV 131, VIII 102; XII 45, XX 55, XXI 88, слâ I 198, II 70, III 71, V 79, VI 113, VII 13, 80; с'лавы II 36, славы IX 39, X 51, XII 9, 11, XV 16, XVI 6, XXIV 60, слави XV 36, XXIV 69; славоу V 3, с'лавоу I 84, 108, славѣ XVIII 5, 25, 43, XXII 105; славою XIX 14; славѣ I 44, III 250, XXII 37, словѣ IX 146.
славити: славеще VI 27; славеши XIII 77; славимь III 137, 179, XII 65, XIII 25; с'лавимы III 253; славимоу III 91; славимомоу I 202; славима II 180 *nota*.
сладъ: вь слâ VI 88.
сладъкъ: слâкии I 182; слâкаго XXIII 37; слад'кымь IX 26; слâци XVI 21; сладкыми IX 132.
сластолюбиѥ: сластолюбиѥмь III 202.
сласть: сласть XXIV 3; сласти XXIII 108; *pl.* сласти XV 70, XXIV 106.
сластьно: слâно III 226.
словесиѥ: словесию IX 13.
словесьнъ: *f.* словесна XIII 66.
словити: словлѧхоу III 100.
слово: слѡ̂ III 100, 102, VII 53, слово XI 16, 17, 30, XIII 17, XIX 55, XXIV 27; *dat.* словеси XIV 69; словомь VIII 79, словеса XVII 3, XXII 3, XXIV 72; словесь XXIV 16, словѣ XXI 14; словеси IX 28, 133, XI 10, XXIV 18.
слоугa: слоугами IX 95.

Digitized by Google

слоужєникъ(?): ѿ слѫжєнїа мирѫ XXII 58.

слоужити: *f.* слѫжєщи XIV 37.

слоужьба: слоуж'ва XIII 64.

слоухъ: слоуха XXIV 2.

слънъце: слн̃це III 149, IV 10, V 54, IX 7, 86, XIII 12, XVIII 33, XIX 13, XXIV 69.

слънъчънъ: слънъчнаꙗ IX 72; слънчнаго IX 23, слънчнаго XV 94.

слъшаникъ: *gen.* слышанїѣ XXI 11.

слъшати: слишоу III 92; слишиши ли II 20, III 90; слышите IV 125, XXI 1; слышасте IV 2, XVII 1, XXII 62, 94, 105, 110; слышавъ IX 107; слышав'ше VIII 78, XVIII 48, слишавше IX 105; слыше IV 6, слише IV 8; слышєще IX 155, XVIII 58, XXI 40, слышѫще III 236. слышанаꙗ IV 127.

сльза: *pl. acc.* слъзы XVI 28, XXI 42; сльзами IX 95, слъзами XII 25, XXIV 47.

слѣдъ: слѣ̃ III 101.

слѣпъ: слѣпикъ I 161, III 57, IV 32; *pl. voc.* слѣпїи XI 39.

смрѣдѣти: с'мр'дитъ I 104.

смѣхъ: с'мѣхоу III 34.

совьство: совьствѣ̃ I 203.

сотона: сотона IV 87. *cf.* сатана.

спѣхъ: с'пѣхъ III 230.

спѣшити: спѣшимъ XVI 13.

срамлѣти: срамлѣти VI 56 *nota.*

срамословникъ: срамословїѣ XV 48.

срамѣти: с'рамѣти сѧ VI 54.

сръдьце: ср̃це II 57, IV 5, IX 9, XX 8, 10, 14, 15, 20, XXI 41; ср̃ца I 132, IX 80, XXIV 30; срцѣ̃мъ III 228, XII 60, XV 62, XVI 36, XX 50, XXII 116, срцѣ̃ XV 6, XIX 23, срцѣ̃ъ XXIV 28, ср̃ца II 47, XXII 29, 31, сца III 214; срцьꙗ XVIII 59; срцы IV 82, срцꙑ XXIV 95; ср̃цй XVII 4.

Digitized by Google

срѣдьчьнъ: *f.* срѣ̑чнаа XX 11; срѣ̑чнꙋ XX 37; *pl. acc. f.* срѣдечныѧ XVI 47, срѣ̑чныѧ XXIV 51.

срѣ̑да: по срѣ̑ III 55, IV 32.

ставити: *pl. d.* ставимо̑ X 32.

стадо: *gen.* стада IX 80, XI 36.

старость: *gen.* старости XV 14.

старъ: старыи I 131; стариѥ III 105; *du. f.* старіѣ XIV 9.

старьць: старьць XIV 12.

старѣишина: *gen.* старѣишинии XI 18; *voc. pl.* старѣишины XI 43.

стати: стати XX 52; станоу̀тъ IX 153; стахомъ VI 101; ставъ XXIII 10.

стенати: стенꙋщіѧ XVI 36.

стопа: стопамъ IX 5; стопы IX 122.

стоѩти: стоѩти IX 47; стоимъ X 14; стоите VII 38; стоющіѧ VIII 64.

стража: къ стражемъ VI 20.

страна: странꙋ XXI 11.

страньнолюбиѥ: *dat.* страннолюбиѥ̑ XI 8.

страньнолюбиѥ: страннолюбіѣмъ XIII 55, стран'нолюбіѣмъ XV 65.

страньнолюбьць: страннолюбци XIV 68.

страньноприѥмьць: страннопрїѥмьць IX 30; *pl. acc.* стран'нопрїѣмцѧ XXII 71.

страньнъ: стран'ъ XXIV 59, страннъ XIV 76, странень IV 106; стран'на VII 61, X 29, XXII 64, 85, странна XXIV 56; странаго XII 52; *pl.* странніѣ XVII 31, стран'ныѧ XIX 26.

страсть: страсть XV 18, стр̑ть II 56, смр̑тьꙗ II 51; стр̑ти V 4, IX 37, XVII 18; *pl.* стр̑тмъ III 211, стр̑тѣмъ V 42; стр̑ти II 67, IV 3, 6, 98, 125, V 38, IX 180, XVIII 36, страсти XIII 19; стр̑тми II 68.

страхъ: страхоу̀ V 95; страхомъ IX 14, V 12, VII 64, VIII 63, страхѡмъ XIII 67, страхѡ̑ X 14, XIII 41, XIV 60.

Digitized by Google

страшьнъ: страшьнь III 129, страш'ь III 160, страшны III 134, страш'ныи XXIV 52, страшнѣи XXII 36; страш'но XXII 95, страш'ное XXII 110; страш'наго XXII 120; страшнѣмь XXII 5; *pl. ne.* страшна IV 9, XXII 3; страшными IX 48; *f.* страш'на III 126; страшныѥ V 108, страшнѣи XIX 35.

стрѫдоточьнъ: с'тр'доточ'наа капль I 170.

стоудень: стоудень XX 29.

стоудодѣланиѥ: стоудодѣланиѥ VIII 60.

стоудъ: с'тоуда VI 99; стоудомь IX 154, ст҃дѡ҃ XX 40.

стыдѣти сѧ: с'тидиши сѧ I 155.

стѣна: *pl. acc.* стѣни XVII 12.

соугоубь: с҃г҃бь XII 65, XIII 19.

соуѥтьнъ: с҃вет'наа XVIII 31.

съ: сь, с' очень часто.

съвѣзначальнъ: сьвез'начельно III 162.

съвирати: сьвираѥть V 88; с'бираѥте сѧ IV 124.

съблюдати: сьблюдающе VII 64.

съблюсти: съблюсти XII 43, XVIII 69.

съборище: *pl.* съборища XXI 47.

съборъ: с'бора III 23.

събрати: с'бра сѧ I 20; с'бравь VII 10; събрав'ше I 135.

съвъıти сѧ: съб҃дет' сѧ XI 38.

съвръшати: съвръшаѥть XIV 2; свр'шаѥ III 121; сьвр'шающе III 25.

съвръшениѥ: с'вршениѥ IV 115.

съвръшенъ: съвръшень XII 33; *pl.* с'вр'шени; *instr.* съвръшени XIX 32.

съвръшити: съвръшимь XV 60; с'вр'шиль III 27.

съвѣдѣтель: свѣ̂тель XII 47.

съвѣсть: съвѣсть XX 37, свѣсти IV 88; свѣстию VIII 62.

съвѣтъ: свѣ̂ I 136, 145, II 37; с'вѣтомь V 76, съвѣтѡ̂ XXIV 63.

съвязати: свежеши XVII 22; с'везл VI 38; сьвезавь I 14;

Digitized by Google

с'вѣзавъ VI 35, свѣзав VI 38 *nota*; свѣзань VI 61, XVII 23; с'вѣз'на VI 19, с'вѣза VI 58; с'вѣзан'ны V 52; свѣзанныѥ VI 19 *nota*, с'вѣзан'ныѥ VI 21, 49, свѣзнѥ VI 23 *nota*; *f. du.* с'вѣзан'нѣ I 126, свѣзане XXIII 35.

съглѣдати: съгледати: XXI 73.

съгрѣшєникъ: *pl.* съгрѣшєнїа XXIV 7.

съгрѣшити: съгрѣшй XXI 45; съгрѣшихѡ XXII 21; съгрѣшили XXIV 42.

съгрѣѭти: съгрѣкт' сѧ IV 120.

съдолѣти: съдолѣвъ III 33.

съдравъ: *pl.* здрави VIII 53; *loc.* здравомъ XI 12; *pl.* здравїѥ XX 52.

съдѣѭти: съдѣѭ III 54.

съжєцѧ: съжежены IX 107.

създаниѥ: съзани' IV 102. съзанїѥ XII 29; *gen.* създанїѥ XXI 23.

съзъвати: съзиваѥть II 45, съзиваѥт' III 4; съзывае XII 38; съзивающи V 92.

съзьдати: съза IV 47, XVII 9; съзаль XII 29, създаль VI 56 *nota*.

съказати: скажѹ XII 2; скажемъ V 3;—сказаѥмо II 25, сказаѥмоѥ III 84.

съконьчавати: сконьчавающиѥ IX 116.

съконьчати: скон'чати XVII 40; скон'чавши IX 55.

съкровищѥ: скровище I 177.

съкроушати: съкрѹшающиѥ XXII 29.

съкроушити: съкрѹшимъ XX 36; скрѹши сѧ V 74; съкроушь VI 56 *nota*; с'кроуш'ше III 214; *instr.* съкрѹшенїимъ XXII 116; скроушен'нихъ III 227; с'кроушиль VI 5, 9, 54.

съкрꙑвати: съкрываите XXIV 96; съкрывь XII 33.

съламати: сламаѥть VI 23 *nota*.

съломити: сломитъ VI 15; слометъ VI 22; сломи VI 6; сломль VI 56 *nota*, сломилъ VI 6 *nota*, 11, 27, 55.

съмотрити: с'мотре IV 68.

Digitized by Google

съмотрѥниѥ: с'мот'рениѥ III 8, съмотрѥниѥ XIII 78.

съмрѣть: см҃рть VI 77, 109, VII 58, съмрѣ VI 40, 82, смрѣ I 31, V 28, 50, XI 61, 73, 78, смр'ть IX 50, 54, съмр҃ть III 7, XV 19, 93, XVIII 65; *gen.* съмрти V 5, с'мр҃ти VI 27, смр҃ти I 35, III 219, IV 60, VI 30, 82, 110, VIII 51, смр'ти IX 49, 61; съмрти XIV 7, XV 14, XXIV 74; съмр҃тию V 72, VI 77 *nota*; *l.* съмр҃ти XV 27.

съмрѣтьнъ: съмр҃тныи XVIII 64; съмр҃тнаго XVIII 70; *f.* см҃ртнѣи I 10, с'мртнѣи I 180, III 149; смр҃тноую I 14; *pl. ne.* съмр҃тнаа XVII 10; смр҃тны V 53; съмрѣтныѥ XX 30.

съмѣниѥниѥ: с'мнѣниѥ VII 20.

съмѣрити: смѣрени XXIII 3; смѣрений XXIV 28.

съмѣрѥниѥ: с'мѣрениѥ III 132, IV 104, VIII 82, смѣрениѥ IX 112, смѣрѥниѥ XX 35, XXIII 5; смѣрѥниа XIII 31; смѣрениѥмь III 36, смѣрѥниѥмь XIII 53, XX 5, 17, 26, 44, XXI 78, смѣрѥниѥм' XX 42.

съмѣти: смѣю XXI 50, 52; смѣють XIII 69, XXI 71, 73.

съмасти: смести IX 69.

съмѫщати: *pl.* съмѫщаѥт' ѕ XVIII 26, 30; съмоущахѫ XVIII 18.

съ нити: сънидѫ XIV 77; сьниде V 14, сънидѥ XII 20, снѝ III 114, V 22.

сънъ: сьнь II 6; с'на I 54, съна XIII 52, снѣ IX 48.

сънѣдниѥ: снѣдниа V 46.

сънѣсти: снѣль XXII 40.

съпанниѥ: въ спани IX 51.

съпасѥниѥ: спс̑ѥниѥ III 221 *nota*, спс̑ниѥ IV 91, спс̑ѥниѥ XIII 96, XIV 16, 29, XX 30, 52, спс̑ѥниѥ XIV 28, XX 25; спс̑ниа V 110, VIII 2, спс̑ниа XV 2, XXI 6, 29, XXII 13, спасениа XXII 26, спс̑ѥниѥ XVIII 54, XXI 24, XXIV 37; спс̑ѥнию X 1, спс̑ѥнию XXIV 39: о спс̑ѥнии XVI 2, спс̑ѥниѥ XXII 93.

съпасти: спѣти I 164, спти I 201, III 111, IV 116, V 16;

Digitized by Google

спс҃ѣт сѧ I 52 *nota*, IX 141; спѣт' сѧ XVII 16; спѣуѵт' сѧ II 69; спѣль I 52.

съпасъ: спс҃ъ XXII 7; спс҃а XXII 121; спо҃у V 12.

съпасьнъ: *f. acc.* спс҃ную IX 79.

съподовити: спо҃вим' сѧ VIII 10, XXIII 37; спо҃вѣ сѧ X 56; спо҃вище сѧ X 34.

съпостатъ: *du.* съпостата XX 14.

съпротивьнъ сьпр҃тив'ными I 132.

сърѣсти: срѣте I 72.

сърѣтати: срѣтаютъ II 16.

сърѣтение: срѣтение 245; срѣтенїѣ XIV 5.

съставити: съставльша V 87.

съставление: *gen.* съставленїа XVI 60.

сътварити: сътвараѣ XV 96, створѧтъ сѧ I 31 *nota*, створѧтъ III 193, створѣѵт' сѧ IV 73; сътвараем' сѧ XIII 58; сътварѣе VIII 11; сътварающе XXII 104.

сътворити: сътворити IX 100, сътворити XV 76, 105, XX 51; сътвороу IX 54; сътвориши XXII 34; ст'ворит' сѧ I 31; сътвори XII 47, створимъ VI 37, VIII 97, сътворѣ҃ъ XV 101, сътворимъ XXIV 53, сътворим' сѧ VIII 98; сътворихъ XXIII 16; створи V 45, 67, VI 57, сътвори V 70, IX 44, сътвори XIII 81, 88, XV 104; сътвористе XXII 67, 87, 90, сътворише XXIV 77, 111; створилъ VI 38, 48; сътворили XXII 69; *pl.* сътѣрены XIII 5; *gen. f.* створеныѣ V 109; *pl. ne.* сътворена X 47; *dat.* сътвор'шѣ XVI 20.

сътворение: створения IV 46.

сътрѣти: *aor.* сътрѣ III 38.

сътѧжати: стѣжати VIII 81.

съсати: съсоуцїѣ III 27.

съходити: съходитъ XIX 47.

съходъ: сх҃о III 161.

съхранити: *pl.* съхранив'шимъ XXIII 42; съхранили XV 13.

съхранникъ: съхранници XIV 69.

Digitized by Google

съшьд—: сьшѣ V 60; сьшьды IV 66; сьшьлъ II 26, съшлъ XVIII 20.

сы: сы III 129, 162 *nota*, V 40, 51, IX 30, сыи XIII 61, XXI 53, сии III 112, XIX 36, сь IX 29; соуцѥ III 96, VIII 4, IX 113; соуцꙗ III 43 *nota*, сѹцꙗ X 30; *f.* соуцыи XIII 41, соуцꙗа XIX 10; *dat.* сѹци XVIII 24; сѹцѷю XVIII 6; *pl.* соуцыи I 113, сѹцѥ XIII 43; соуцыихъ VI 93; соуцыимъ IX 88, сѹцїимъ XXII 54, 72.

сынъ: сн҃ь I 46, 111, 130, III 82, 112, 174, IX 146, XII 31, *bis*, XVII 42, XVIII 10, 30, 46, XXI 10, 45, 50, XXII 7, 98; сн҃а II 23, V 72, VI 45, IX 160, XIII 77, XV 93; сн҃оу I 204, сн҃ѹ X 31, сн҃ѡви XXII 97; *voc.* сн҃оу III 88; сн҃мь V 128; сн҃ѥ IV 129, VIII 98, IX 114, сн҃ове XII 61, XIII 57, XV 105, сн҃ѡвѥ XXII 56; *acc.* сн҃ы IX 21, XVI 49; *voc.* сн҃ѥ V 3, снѡвѥ XII 1, сн҃ѡвѥ XXIV 117; *du.* сн҃а XXI 6.

сь: сь I 130, II 31, III 76, VI 95 *nota*, IX 72, 79, XIII 39, сьжѥ VI 50 *nota*, сьи I 133, II 19, 33, III 48, 63, 159, V 67, VI 94, сьь III 49 *nota*, сы III 173, IX 36, 132, сыи XVIII 50, съи XVIII 46, сїи XXIV 39, сїиже XVIII 3; *ne.* сѥ I 168, II 3, III 9, 35, IV 79, VI 46, 47 *nota*, 72 *nota*, 91, 98 *nota*, IX 59, XIII 63, XIV 30, 31, 33, XVIII 10, XXIV 81, 108, сѥже XVIII 58, XIII 88, XV 42, въ сѥ XII 29, сїѥ XXIII 29, сикѥ VI 90 *nota*, сикѥже VI 91 *nota*; сѥго I 66, V 4, VI 42, VIII 50, IX 4, 21, 60, 65, 74 *bis*, 93, 117, XIII 49, 82, XV 32, 38, 70, XVI 60, XVIII 2, XIX 2, XXIV 65; сємѹ XV 33, XVII 20, сємѹ же XIII 14; симь I 49 *nota*, IX 68, сїимь XXII 112, XXIII 4, симьже VI 69 *nota*, сїи̃ XVII 40, сим' XX 25; сѣмь IV 25, IX 82, 145, X 8, 35, XVI 1, XX 19, сѣм' IV 123; въ сѣмь XXII 23; *pl. m.* сии III 93, си I 120, сїи XXI 31, XXIV 110, 114; *ne.* си III 77, VI 97 *nota*, VII 71, VIII 77, IX 129, 155, X 47, сїи же XVII 10, сѣ IX 136, X 10, XI 16, сїа XXII 3; сихъ VII 69, 73, IX 74, 156, сѝ XXI 35, сии̃ XV 52, XXIV 34, сїи̃ XV 56; сїимь XXII 67, 88; *acc.* сикѥ III

Digitized by Google

199, сѣѥ XXII 19; сѣими XXI 27, XXII 21; *f.* си I 43, сѥѥ V 41; сиѥ V 108; сию IV 124, VIII 99, сію XIV 82, XXI 1; сею X 6, 7;—сии III 122, *nota*; *du.* си XX 14;—сирѣчь I 69, 121, VIII 39, си ѥ̂ IV 77; см. сирѣчь.

сѣдѣти: сѣдѣтѥ VIII 37; *aor.* сѣде VIII 15, 46; *part.* сѣдѧ III 125; сѣдеща III 66; сѣдещꙋ X 40; *pl.* сѣдещимь I 9; 179, III 148, сѣдещимъ V 32.

сѣмѧ: *gen.* сѣмене XIII 20.

сѣнъ: *loc.* сѣни I 10, 180, III 148.

сѣтованиѥ: сѣтованиѥ IV 17, сѣтованіѥ XIV 30.

сѣтовати: сѣтꙋющіѥ XXIV 94.

сѣщи: сѣкы IX 27.

сѧтъ *inquit*: сѣтьи III 160 *nota*.

сѧвота: *gen.* сꙋвоти XXIII 18.

сѫдити: соудити IV 56, VII 41, IX 52, 147; XVII 43, XXII 6; соудѝ III 251; соудитѥ IX 98.

сѫдиціѥ: соудиціѥ IV 51; *l.* сꙋдици XX 53.

сѫдиѭ: соудѧ XVI 43, 55.

сѫдъ: соудь IV 55, соу̑ь VII 45, соу̑ XXII 12; сꙋ̑ X 37; соудомь III 169.

сѫдъ *vas*: соудь IX 18.

та см. тъ.

таина: таина III 127; таины V 109, таини XIX 37; таинѫ̂ XIV 66.

таинъ: *pl. ne.* таинаа XXIV 50.

тако: тако IV 89, V 113, VI 25, 50, 59, VIII 49, 57, IX 36, 59, 62, 102, X 17, 43, XIII 97, XIV 38, 59, XIX 30, XX 51, XXI 19, 40, 56, XXII 34, XXIII 20, XXIV 72, 110, такожѥ̂ VI 38, XV 101, XXIII 24, XXIV 76.

таковъ: таково IV 104; таковаго XXIV 26; таковꙋ жѥ XVIII 23 *l. pl.* такови V 123, XX 21, таковыи XIII 99; *ne.* такова IV 9, таковаа VII 76, таковаа IX 56; таковы̑ IV 12, XV 58; таковіѥ XIX 52, XXIV 17; *f. gen.* таковиѥ IX 60, таковы̑ XIX 36; *pl. acc.* таковы IV 6.

Digitized by Google

такъ: тацїи XIX 40, XXIV 105.
тамо: тамо I 62, VI 90 *nota*.
тать: *pl.* татїе XXIV 98; татїа XI 28.
татьба: тат'ба XV 46; тат'бо" XII 14; *pl.* татьби IX 129.
тварь: тварь XIII 10, 40; твари IV 49, *pl.* XX 28.
твои: твои I 78, IX 86, т'вои III 124; твоє XIII 97, XIV 16; т'воего III 165, твоего XXI 55, XXIV 30; твоемѫ XIII 95, XIV 14; твоемь III 167; *f.* твоѧ XXI 53; твою XII 48, XIV 20, XV 90; твоѝ III 28.
творити: творити IV 128, IX 97, XVI 12, XXI 3, XXIII 25, XXIV 100; твориши I 25; творитъ I 152, III 122 *nota*, VII 49, VIII 69, 85, XIII 33, XXII 12, XXIV 88; творимь XXIV 104; творите I 145, IV 79, XXIV 95; творѣше IV 31; творѣхоу I 136, II 37, т'творѣахоу III 97; твореⷪ I 29, IV 64, VIII 93, IX 38, XVIII 30; твореща III 56, творещаго XXI 5; творещε I 192, XIX 25, XXIV 57.
творьць: творець IV 4, 126, творьць XVII 12, твор'ца IX 151, IV 99, XIII 44, XIV 10, т'вор'ца I 158, творца XIII 38; т'вор'цоу I 192, творцѫ XIII 41.
твореник: твореніе XXIII 17.
тврѣдъ: тврѣдыи XVII 7.
тельць: тельць XXI 65; тел'ца XXI 82.
теченик: теченик II 3.
тещи: т'цѣмь III 246, тецѣмь X 13; тек'ши I 85; текѫщε XVI 39.
тихъ: тихь IX 10; тихымь IX 26.
тлѣник: тлѣніе XIII 8; въ тлѣни VIII 9.
тлѣньнъ: тлѣн'ноую IV 39.
тлѣти: тлить XXIV 98.
тлѣщи: тлѣщѣмь XVI 26; тлѣкоущомоу VII 79.
тли: тли XXIV 98; тли X 42.
то: *conj.* очень часто.
толи: Ѡ толи V 28, Ѡ толѣ XV 17.
толикъ: толикы IV 97; толико IV 28, 103; *gen.* толика IX 117.

Digitized by Google

тольма: тол'ма III 50.
точити: *imper.* точимь XVI 28.
трапеза: трапеза V 99, XIV 48; трапезѣ XIX 35, XXI 54, 82.
трепетати: трепещѫть XIII 68.
трепетъ: трепетомь XIII 40, трепетѡ̃ XIV 61.
трепетьно: трепетн̃ VII 33, трепетно XIII 70.
третии: третиаго IX 106.
три: г̃ IX 104, три IX 53; в' трѣ̃ I 203.
тридьневьнъ: г̃ днѣ̃наго I 8; триднѣ̃номоу I 184.
троица: троицоу IX 160; въ тр̃ци XII 66.
троудь: трѫда VII 93.
тръжьство: тр'ж̃во I 3.
тръньникъ: трьникомь IV 50.
тръпѣти: трьпѣти V 21; трьпить IV 59; тръпѣ̃ XVI 56, трьпѣ IV 102, VIII 8, тръпе 18; трьпещи IV 12.
трьсвѣтлъ: трьс'вѣт'лаго I 17.
трьсвать: тр̃стоую VII 11, трьс̃тымь III 138 *nota*; тр̃стими III 138.
трѣбовати: трѣбоукть VIII 87: трѣбоукте VII 73; трѣбоукть VIII 53; трѣбѫѥ XXIV 80.
трѣзвити са: трезвеще се XII 56.
трясти: тресѣше се IV 14.
тржьнъ: троукнымь VII 19.
тржсъ: Ѡ трьса IX 67.
тоу: тоу I 57, VI 34, IX 88, XII 55, XIV 45, XV 56, XVII 17—19.
тъ: тъ III 30, V 36, VI 56 *nota*, VIII 83, XV 33, XVIII 20, т' II 25, III 138, тьи II 28, III 86, 173, VII 36, VIII 32, XV 98, XX 23, XXII 96, тои IX 71, 124, тьже XV 102; *ne.* то VIII 64, IX 99, XIII 6, 11, 61, XIV 40, 41, XV 20, 52, XXII 66, 90, 95, XXIV 100; того I 139, II 38, 55, 59, III 144, IV 86, V 21, 30, 43, 47, VI 35, 104, IX 119, 121, 123, 157, XII 28, XVIII 17, 27, 47,

Digitized by Google

69, XXI 36, 72, 74, 76, XXII 18, 90, 101, XXIV 112, тоѓ II 15, тго III 155; томоу II 41, IV 94, VI 112, VII 44, IX 122, томѕ XV 100, XVII 25; тѣмь I 27, 124, II 60, III 187, 213, IV 107, V 64, 106, VI 71, VII 45, 55, 57, VIII 57, 96, IX 12, XIII 98, XXI 35, XXIV 82, 109, тѣ XX 6, 34, тѣм'же II 65, III 104, 234, IV 25, 110, VI 69, 84, IX 15, 21, 25, 40, 53, 65, 82, 92, 132, X 41, 51, XIII 50, 70, XIV 35, XV 30, 79, XVII 34, 52, XXII 111, XXIV 52, 84, 90, тѣмже XIV 55, тѣже X 33, XII 40, XXII 69, 93; томь I 47, IX 121, том' IV 170, тѡ XIII 51; тѣмы X 12, XV 58; *pl.* ти 56, IX 20, 113, XII 53, XVIII 26, XIX 52, 54, XXIV 72, тїи XXII 82, ты XIX 45, тыже IV 49; *ne.* та IV 59, 127, VIII 88, IX 130, таже XXIV 104; тѣхъ III 137, VI 25, тѣ XVII 35, XIX 42—44, 47, XXIV 79; тѣмь IX 48, тѣм' XVIII 60, тѣ XIII 73, XXII 108, XXIV 103; тѣми II 68, IV 23, VIII 97, XVII 33; *f.* та X 20, XIX 16, таже XVII 5; тою VIII 87; тои XIV 43, 47; тоюже III 33; *du.* тѣже III 234; тѣма III 196, XVI 40.

тъгда: тгда I 54, VI 67, тоѓа I 135, 154; тоѓа IX 42, 149, XIII 16, XVI 52, XXII 81, тог'да XVIII 71, 43, 53, тогда XXII 72.

тъжде: тъже III 85; тоиже IX 85; тѣмь же VII 40, тѣмже VI 24.

тъкмо: т'кмо I 83, 107, III 154, т'ко II 38, тко III 98, тък'мо X 22, XII 60, тъкмо XV 87.

тъчиж: тъчию VIII 79, IX 24, тъчїю XVI 24.

тъщати: тъщит'се XIV 5; тъщоуще се VII 63, тъщеще се XII 55.

тъщь: тъщими XXIV 18.

тъщьно: т'щно III 18, 208, тъщ'но III 197.

тъщьнъ: тъщьнь III 208 *nota.*

ты: ты I 121, III 29, IX 56, XVII 6, ти I 24, 111; тебе I 60, XXIV 36; те I 88, 117, IX 54, 78, 89, XVIII 74,

Digitized by Google

XXII 63, 84, XXIII 40; тебѣ XIV 19, XVII 21, XX 39, XXII 65, 87, XXIII 11; ти I 77, 150, 153, 159, III 91, 125, 167, IV 65, 110 *bis*, IX 59, 80, 86, XXIII 13, XXIV 37; тобою IX 54, XXI 46.

тьма: т'моу IV 11, V 55, тмоу IX 71; т'мѣ I 10, 113, 179, III 148, V 33, тьмѣ XIII 45; *pl.* тъмы XVI 17; тъмамы XX 43, XXI 29.

тьмьнъ: *pl. ne.* тьмнаа VI 3, темнаа IX 71; *f.* тьмныѥ VI 44.

тьмьница: т'м'ница VI 10, т'мница VI 12; т'мницѣ VI 52; тьмницоу VI 57; тьмници XXII 86.

тьмьничьникъ: тьм'ничника VI 39, тмнич'ника VI 58.

тѣлесьнъ: *pl. ne.* тѣлеснаа XXII 103.

тѣло: тѣло III 190, IV 71, 77, 81, 90, VIII 69, 84 IX 8, 87, XIII 59, 61, 72, XIV 51, XV 75, XVI 25, XIX 44, XXIV 40; тѣла V 114, X 38, XIII 63; тѣлоу VIII 68, тѣлѣ XII 58, XIV 43, 60, XIX 31; тѣломь V 111; VII 67, тѣлѡ XIV 90, тѣлшмь XIX 49; въ тѣлесѣ XIV 63; тѣлеса IV 20, V 58, XIX 29, XXII 23, 107, 113, 118 XXIV 83; тѣлесѣхъ IX 74.

тѣсьнъ: тѣсьнааго IX 149; *pl. ne.* тѣснаа IX 725; тѣснымы XV 85.

тѧжько: теш'ко III 91, теж'ко XXIV 54.

тѧжькъ: тѣ̑кою III 95.

тѧга: тѣ̑гою XIV 22.

тѧдоу: ѿ тоу̑ VI 89.

оу *praep.* довольно часто.

оубивати: ѿ оубывающи XV 75.

оубиство: оубѣ̑тѣ̑ III 97.

оубити: оубити I 137, II 37, оубыти XVIII 42; оубиютъ III 98; *imper.* оубїи XII 46.

обинник: по обѣщѣнїи XV 78.

оубо: *conj.* довольно часто.

Digitized by Google

оубогъ: *acc.* оубога XII 13; оубозѣи XXII 82; оубѫ̑хъ IV 104; оубогыи̑ XXII 9; ѳбогыѣ X 23.

оубоити сѧ: *imper.* оубоите се XV 75, 77.

оубоудити: оубоудим'се III 242, оубѫ̑ди̑ XXI 40.

оубѣжати: оубѣжати VII 59; оубѣжи̑ѣ X 36.

оубѣдѣти: оубѣжѣ VI 66, 98; оубѣдѣвь VI 66 *nota*; оубѣлъ VI 97.

оубѣрити: оубѣрить XIII 78.

оугасити: *aor.* оугаси XX 27.

оугодиѣ: *pl.* оугодіа XXII 103.

оугодьникъ: оугодници XVI 20.

оугонезнѫти: оугнезнемь IX 117.

оуготовати: оуготова се V 97, 99; оуготоваете XXII 92; оуготованиѣи XXII 75; оуготован'ное X 58, XVI 59, XXII 57, 70, XXIV 118, оуготованное XIV 74, XXII 91, оуготовано XXII 109; оуготовавь XIV 16.

оуготовити: оуготовить XXIII 24; *imper.* оуготовимь XXIII 25, оуготовим' се XIII 21

оудалити: оудалити XII 17, -се XI 3; оудалихѫ̑ се XIII 9.

оудивити: оудив'ше се II 11.

оудобь: оудшвь XV 56, ѳдобь XXIV 23.

оудолѣти: оудолѣти XVII; оудолѣ VI 69.

оудръжати: оудръжа се XIII 99.

оужаснѫти: оужа̑нет' се IV 8.

оужасъ: оужасъ XIII 33.

оужасьнъ: *pl.* оужас'ни IV 26.

оуже: оуже XVIII 66, XXII 94. см. юже.

оузьрѣти: оуз'риши I 83, 107; оузрить IX 35, XI 22, XIV 21; оузрѣше IX 36.

оукарѫти; ѳкараеши XXIII 20.

оуклањати: оуклањѣтї се IX 52; оуклањѣе се IX 9, оуклањѣе се IX 64.

оуклонити: ѳклонити се IX 134; оуклони се XV 54; ѳклонил' XXIII 13.

Digitized by Google

оукрасити: оукраш'ше се III 244, оукрашьше се IX 152, XVII 29, оукрасивше се XV 25.
оукрасти: ѕкрасти XII 13; *imper.* оукради XII 46.
оукрашати: оукрашаѥ се IX 62.
оукротити: *aor.* ѕкроти XX 27; оукротише IX 113.
оулоучити: оу[лоу]чити XX 54; оулоучи IX 89; ѕлѣчимь XVII 18, 31.
оумилити: оумилиюще се XVI 37.
оумилѥние: оумилѥнїе XXI 41; оумл҃ѥнїемь III 215.
оумирати: оумирающа IV 100.
оумлъчати: оумл҃чю̃ III 93.
оумолити: оумл҃ю VIII 28; ѕмл҃имь X 43.
оуморити: оуморивь I 33.
оумрътвити: оумр҃твыше XXIV 107; оумрьщьв'лѣе VIII 12.
оумрътвие: оумр҃твию IX 76.
оумрѣти: оум'рѣть I 106, оумр҃ѣ I 133; оумрѣ I 55 *nota*, оумр҃ѣ I 55; оумер'ша̀ I 103; оумер'шии V 35, оумр'шоу IX 91; оумр'ше° II 58, оумер'шѥѥ V 7; оумр'лъ I 75.
оумъ: оумь III 191, XVIII 18.
оумьнъ: *pl. f.* оум'ныѥ XXIV 1.
оуне: оуне VIII 24.
оуниѥати: оуниѥающе XXIII 28.
оупасти: оупасти III 152.
оупитати: оупитанныи XXI 66.
оупитѣти: ѕпитѣн'наго XXI 82.
оуподобити: оупо̃вити се III 209; оупо̃вѣ се III 183, оупо̃вим' се XIII 73; оупо̃ви се III 143, оуподови се IX 18.
оупоустити: ѕпѕстив'ше XVI 54.
оупъѣвание: оуп'ѣваниѥ IX 92.
оуродьство: оуродьство IX 16.
оуслъишати: оуслышати X 57, XXIII 38, 41, XXIV 115; оуслыш8 XXIV 29, ѕслышимь XIV 72, XXI 56, оуслышимь XXIV 34, 112; оуслыша I 88.

Digitized by Google

оусп҃хъ: оусп҃ха XXIV 17.
оусрамити: оусрамль VI 56 *nota.*
оуста: оусть III 26, XX 39; оусты I 128, XII 59, XXII 5.
оуставити: *aor.* оустаки XX 33; оустав се IX 125.
оуставъ: оустав҃ IX 11.
оустранити: оустранш҃и̃ се XIV 77, XXIV 61.
оустроєник: ѕстроєнїе XXI 5; *pl.* оустроєнїе XIX 53.
оустрѣмити се: оустрѣмите се XIV 64.
оустьна: оуст҆намы XIII 71.
оусѣнѫти: оус҆пе I 49, 52; оусьпш҃и̃ V 59.
оусѣпеник: ѡ оус҆пени I 53.
оутворити: *f.* ѕтворенѕ XXI 58.
оутврѣдити: оутк҃рити I 28, оутврьдити VI 18 *nota.*
оутврѣжденик: оутврѣж҃єнїе XIX 20.
оутолити: *aor.* оутолы XX 28.
оутѣшеник: оутѣшєнїе XIX 18.
оутѣшитель: оутѣшитель VIII 26, IX 11; *acc.* оутѣшитѣшителѣ (!) VIII 29.
оутѣшити оутѣшити I 91.
оученикъ: оученици I 51, XVIII 17, 43; оученикомъ I 17, 29, 48, оученикомъ IV 65, 75, оученикшмь XVII 2, XVIII 4, оученнкѡ̃ XVIII 25; оученики VII 28, VIII 19.
оученик: ѕченїе XXI 9, оученїе XXI 64; оученикемь IX 26; оученїи XI 10, 12; *pl.* оученїа XI 26.
оучитель: оучитель I 87.
оучити: оучити XI 1; оучить VII 27, оучитъ IX 96; оуче XXI 26; оучеща XXIV 91; оучеще VIII 46, XI 37, 43.

фараонъ: фараона I 144.
фарисѣи: фарисѣи XX 3, 10, XXII 7, 9; фарисеа XX 20, XXIII 3; о фарисеи XX 2.
фарисѣискъ: фарисеиское XX 8.
фрѫгиѫ: въ фроугии IX 42.

Digitized by Google

хвала: хвалы I 157; хвалоу III 102, 107, XXIII 13, х'валоу I 129, 159, II 12, III 27, 247, хвалѫ XIV 26, XXIII 10; х'валами II 47.

хвалити: хвалеще VI 108 *nota.*

хлѣбъ: хлѣвь IV 65, 71, XXII 32.

ходити: ходить I 64, 65 *nota*, 68; ходещѫ X 30; ходеще IX 132; ходещи X 35.

хотѣти: хощеть III 221 *nota*, VIII 51, XXI 26, XXIII 31, хощет' III 219, хощѣ XXI 24; хотеть VI 18, XV 25; *aor.* хотѣ XII 13, 16, 23, XXIV 61; хотѣше XVIII 37; хоте I 28, II 57, III 120, 153, 221, 250, IV 36, 60, 62, 108, 121, V 24, 52, VI 26, VII 41, XXIII 22; хотеи IV 56; хотещѭю XIV 18; хотеще XVI 19, XIX 55, хотѣще XI 31, XVIII 42; хотещихъ IX 158.

хранити: хранить XXIV 16; *imper.* хранимь XVIII 49, хранеще XIV 62, XVIII 41.

христианинъ: хр҃иане VIII 80, христиани IX 114, хр҃тїане XVI 24; хр҃тїаномь XIV 41; хр҃тїаны XIX 46.

христовъ: х҃во I 27, х҃ѣо XIII 61, XIX 44; х҃ѣа I 4, 8, XV 72, х҃ѣа XIII 63, XXII 114; х҃воу I 185, *f.* х҃ва I 5, IV 17, VI 83, х҃ѣѫ XIII 59; х҃ѣою XIX 50; х҃вѣ IX 27, х҃вѣ XII 51, XX 53; *pl.* х҃вомь III 212; *acc. f.* х҃вы IV 3, 125.

христосъ: х҃ь I 13, 17, 111, II 50, 65, III 19, V 22, 91, 124, VI 15, 25, 38, 51, 70, 87, 112, х҃с XI 4, XIII 79, 88, XVII 9, 43, XVIII 4, XXII 8; х҃а I 11, 139, IV 112, V 102, VII 7, IX 15, 17, XIV 8, х҃а X 44, XI 19, XV 91, 93, XXIV 35, 58; х҃оу I 182, IX 38, х҃оу XIV 26, XVIII 61; *voc.* х҃е XXIII 10; х҃омь XVIII 35; ѡ х҃сѣ II 69, х҃ѣ IV 130, V 35, 59, VIII 101, х҃ѣ XX 55, XXI 87.

хоудъ: *f. gen.* хѫдые XVIII 56.

хоулѥник: хѫлєнїе XV 48.

хытати: хитающа VI 33.

царь: цр҃ь I 197, II 50, III 47, 50; 124, 128, 128, 176, VI

Digitized by Google

31, 46, 47, 51 *nota*, IX 107, XXII 66; цр҃а VI 63, цр҃ѣ IV 48; цр҃ю III 103, цр҃оу VI 63 *nota*, IX 51, 55, цр҃ѣмь IX 49; цр҃ик VI 18; цр҃мь III 128, XXII 9.

царьскъ: цр҃скаго III 141; *pl. acc. f.* цр҃скик VI 37, 42.

царьствик: цр҃твиа VII 75, VIII 66, цр҃твїа XII 62, XV 106, XVII 21, XXII 27, 56; цр҃твию IV 64, 130, цр҃вию VIII 70, цр҃твїю XVI 41; цр҃твїи XXI 86.

царьство: цр҃тво II 52, VI 45, IX 119, X 59, XI 40, XIII 76, XIV 75, XV 8, XVI 59, XVII 33, XIV 3, XX 34, XXII 58, 70, 109, XXIV 6, 119.

цвисти: цвьтѣше IX 62; цвьты IX 60; цвѣ҆тѫще XIII 55, цъвтеще XV 64.

цвѣтъ: цвѣ҃ I 174, III 172; *pl. instr.* цвѣты IX 25.

цвѣтъкъ: цвѣ҃ци II 43.

цр҃ъкъвьнъ: цр҃ковныи XVI 8; *b.* цр҃ковнемь IX 10.

цр҃ъкы: цр҃кви IV 16, цр҃кви V 91, цр҃вы XVII 5; *gen.* цр҃кве X 48; XIV 36, цр҃квы XXI 56; *d. loc.* цр҃кви IV 124, VII 63, цр҃вы X 13, 53, XII 54, XIV 40, 44, XVI 14, XVII 14, XIX 25; *acc.* цр҃квь VIII 63, цр҃ковь XVII 9, XXIII 6, цр҃кwвь XIII 86, 91, XIV 3, XVI 39, XXIV 18; *pl. gen.* цр҃ковь XXI 12.

цѣлєник: цѣленик IX 87.

часъ: ча҃ I 63, III 209, X 38, 42, XVIII 64, XXII 97.

чаѭти: чаѭще X 9, XVIII 62, XXII 118.

челюсть: челюстї IX 32.

четворозрачьнъ: *pl.* четворозра҃ни III 135.

четврѣдьневьнъ: чет҆врѣдне҆во I 189, четврѣдне҆ок I 6; чет҆врѣдне҆наго I 15, III 19, 41, 61; чет҆врѣдне҆ним҆ I 19.

четыри: четири II 32, ·д҃· I 71, 104; по четыри дѣть XIII 83, ·м҃· I 33, XXIV 67, 73, 80.

чинъ *pl.* чины XXI 72.

чисти: чьтеть XV 97; *imper.* чьти XII 48; чъ҆тоуще III 52, чьтоуще XII 53, чьтѫще XII 44.

Digitized by Google

чистити: чтитъ III 190; чистеще се VII 46, чтеще се III 188, V 116.

чистота: чтота VII 47; чтотѣ III 197, чистотѣ XXIII 42; чистотою X 53, XII 57.

чистъ: *gen.* чиста XX 16, XXII 15; *f.* чистою V 111, XVII 27, XXIV 46, чтою VIII 62; *pl.* чисти XIV 61, XVIII 72, XXII 113, чистыи XXI 80, чти V 115, чи V 125; чистїѣ XXI 51; *instr.* чты IV 82.

человѣколюбикъ: человколюбикъ III 236, IV 7.

человѣколюбьца: чаколюбца XXI 3.

человѣкъ: члвкъ III 139, 141, IV 69, IX 144, члкъ XII 26, 32, 33, XIII 18, 35, 80, XV 102; члвка IV 53, V 17, VIII 11; члвкоу IX 142; члци XV 21, XXIV 105; члвкомъ III 9, V 74, члкѡ XVI 21, XXIV 7, 93, члк[омъ] XXIV 48, *acc.* члвки II 44, члкы XI 40, XII 13, XIV 89; *instr.* III 86; члвцѣхъ VII 14, цлвцѣхъ V 80; *du.* члка XIII 6, 8.

человѣчь: члвчь III 79, члчь XV 20; *ne.* члче XXII 39; члвча I 165, IX 69; *f.* члчю XIV 27.

человѣчьскъ: члвчскы IX 146; члвчски VI 41, члвѣчски VII 19, члчьскыи XII 36, XV 18; *gen.* члвчска V 88; члчьскомѡ XII 5; члчьсцѣ XIX 10; *ne.* члвчскоє I 200, члвчскоє IV 29; *f.* члвчскоую VII 22; члвчьскою VII 8.

чрѣвь: *pl.* чрѣвїѣ XXIV 97.

чрѣтогъ: чрѣтогъ X 29; чрѣтога X 15, XVI 6, XXIII 36.

чрѣво: чрѣва III 165; чрѣвѣ II 23, III 81.

чрѣвьнъ: чрѣвнимъ III 204.

чрѣсла: чрѣсла III 14, XV 22.

чьсть: чѣ I 160, 191, V 4, VIII 50; чьсть XIX 52; чти III 178, чьсти XIX 41, чести III 31.

чьстьно: чтно X 11, 18, XIX 25, чтѡ XII 53.

чьстьнъ: чтнъ IX 18; чтноє X 19; чтнаго XII 3, XVIII 2; *pl.* чтни XXIII 30; чтными XIX 31; *f.* чтною XIX 14.

чьто: что III 90, IV 93, VII 38, 66, 67, что VII 68, XIII 4,

Digitized by Google

XIV 57, XV 57, 76, XVI 11, 13, XXI 29; чесомь IX 74, 78; чимь XV 81.

чюдо: чю̑ I 128, ьюдо VI 66 *nota*; чюдьѣ I 28; чю̑са I 6, III 55, IV 9, чюдеса II 8, IX 41, 43, XV 95, XVIII 14, XXIV 78, чюдесь II 6, XIII 38, чю̑сь III 17; чю̑семь III 18, чюдесемь XVIII 7; чю̑си I 13, III 21, IV 23, чю̑весы IX 3, чюдесы IX 25, 39, чюдеси IX 48, 73.

чюдьно: чю̑нѣ̑ VI 66.

чюждь: *f.* чюжд̑ XVI 29.

чѧдо: *pl.* чеда III 63, 235, чѣ̑а V 94, *voc.* чеда X 46.

чѧсто: често XVI 14, 37.

шестокрилъ: шестокрили III 135.

широкъ: широкъ IX 126; широкааго IX 131, 153.

широта: широта IX 103.

штедръ: щедраго XXI 4, 36; *pl.* щедрїи XXII 71.

штедрота: щедотрамь XXI 22.

штѧдѣти: щедреще IV 117.

шоуи: о шю̑ю XXII 48, 53, 72.

шьд-: шь̑ XIV; шь̑ше VIII 36, 45.

шьствик: шьствїе XII 42, шествїе XIII 39; *pl.* шьствиа IX 123, 131, шествиа IX 128, 136.

юже: юже VI 17, IX 40, см. оуже.

юнъ: юныи XXI 10.

ѩвити: ѩвити се V 123; ѩви се I 9, 12, II 18, III 70, 78, 85, 110, 249, IX 72, XIX 16; ѩвиш̑е V 59, ѩвише се XVIII 3; *du.* ѩвиста се XVIII 34; *imper.* ѩви III 208; ѩвль се I 18, IX 50.

ѩвлѧти: ѩвлѧе I 18 *nota*, ѩвлѧе се IX 48, ѩвлѧе XIII 31; *f.* ѩвлѧющи IV 17; ѩвлѧюще VI 23, XIII 2, [ѩвлѧ]юще XXIV 48, ѩвлѣюще XXIV 93.

ѩвѣ: ѩвѣ II 18, III 158 *nota*, VI 47, XXIV 16.

ѩдро: въ ѧдрѣх' III 113.

Digitized by Google

ѿдь: ѿдию I 148.
ѿзва: ѿзви VI 102; ѿзвѣ XXIV 64; *pl.* ѿзви XX 31.
ѿздити ѿзи҃ть III 119, 146.
ѿко, ѿкоже очень часто.
ѿмо: ѿможе XIX 5.
ѿрость: ѿро[сть] VIII 90, ѿрость IX 69, XV 45, ѿро҃ XXIV 106.
ѿръ: *pl. instr.* ѿри IX 155.
ѿсли: ѿслѣ҃ XII 25.
ѿсти: ѿсти IV 70, XXII 59, 80; ѿсть XIII 62; ѿдите IV 76, XIV 53; ѿсте VII 66; ѿдыи VIII 74; ѿдуще X 22, 39; ѿд'ше XXI 85; *acc.* ѿдома XXI 75.
ѿсьно: ѿсно I 37.

кѵангелистъ: кѵ҃листъ VII 27, кѵ҃лй I 37; кѵ҃листа IV 2; *pl.* е҃листы XVI 11.
кѵангелиѥ: е҃ѵлиѥ IX 139; е҃ѵлїемь XXIV 91, е҃ѵлїе҃ XV 3; е҃ѵлїи XVII 1, XXII 61.
кѵангельскъ: е҃ѵл'ское XXI 9, 63.
кѵга: кѵга VI 74, ееѵл XIV 35; *gen.* кѵгѵ VI 79; кѵгою V 84.
кѵрескъ: кѵрески I 20; *voc.* кѵрес'кии I 158.
кгда: кгда I 158, 159, ег'да XVI 42, XXIV 92, кг҃а VI 15, 17, VII 31, 75, IX 34, 81, 147, кг҃а III 14, 36, X 39, XIV 21, XXII 36.
кгоѵпьтьскъ: *f. gen.* кгупьскиѥ I 143.
кда: еда X 32, XVIII 20.
кдиногласьно: кдиногла҃но III 246, VII 10.
кдинъ: единь XVIII 16, XXII 42, XXIII 7; едино XVI 34; кдиного I 137, III 98, едїного XX 16; кдинѣми I 128; —а҃ї. ча҃ III 209.
ки: *iuter.* III 92.
клико: клико VIII 34, елико XXII 20, XXIV 41.
кмманоѵилъ: км'маноуил II 24, III 83.
кпископѵпъ: е҃пкпоѵ XI 1, е҃пкпѳ XI 5.
кпископѵпьскъ: епк҃пскаго XI 29.
кретикъ: еретикы IX 27.

Digitized by Google

кретичьскъ: кретичьское IX 11, кретичьскаа XI 25.
кроусалимъ: крⷭ̂мь VIII 36.
ксмь: ксмь IV 65, IX 57, ксм' I 66, 82; кси I 111, III 27, VI 98, IX 52, 56, еси XIV 16, XVII 7, XXIII 14, 20; кстъ III 159, IX 36, 40, 99, 118, 120, к̂ I 63, 130, 152, II 25, 26, 28, 31, 33, 70, III, 30, 34, 49, 50, 63, 84, 86, 173, 216, 227, IV 80, V 36, 65, 69, VI 27 *nota*, 43, 47, 104, 105, VIII 24, IX 119, 120, 142, X 27, XI 15, 21, 34. XII 50, 64, XIII 1, XIV 40, 41, 43, XV 57, 79, XVI 12, XVII 36, 39, XVIII 14, 16, 24, 30, 46, XIX 51, XX 23, XXI 19, 38, 60, XXII 109, XXIV 16, 52, 99; кли IX 112, есмы XII 41, XIII 46, ес'мы XXIV 42, ес'ми XXIII 25; есте XXII 69; соуть VI 97 *nota*, IX 59, 90, 123, 127, 128 bis, 130, 132, 136, соуть' IV 25, соу̂ X 47, XV 42, сѫть XXII 49; кста III 195, еста XX 14.
кстьство: естьство XXII 39, к̂тво I 200, к̂тво VIII 4, ̂тво XIII 17; к̂ства XIII 33; ̂ствѣ XXIII 8, к̂ствѡ̃ XII 65, к̂ствомь XIII 18; к̂ствѣ XIX 10.
ктеръ: ктерь I 39; *f.* ктерѣ IX 41; ктеромь I 33 *nota*; ктерѣмь I 33.

жза: ѿ кзь V 53; *pl.* оузы X 7, XX 30.
жтрова: оутровѣ XVI 35; оутровѣ X 3.

ызъыкъ: на жꙋыцѣ IX 23, кзикомь VIII 49, кзыком же IX 16; *pl. acc.* кзики III 154, VIII 18; *instr.* кзикы VIII 43, кзики VIII 42.
ызъчьство: езычьство XVI 51.
ыти: кти (кѣроу—) I 27; имете (кѣроу—) I 56; кти выше II 36.

даворьскъ: давωр'скоую XVIII 27.
дома: д°ма I 59.

Digitized by Google

Приложенія.

1.

Слово на пасху.

Въ выше упомянутомъ Сборникѣ словъ Библ. Серб. Кор. Акад. № 86 (19,—см. выше I 2) л. 166 находится это слово на пасху, которое хоть и приписывается І. Златоустому, все-таки очень напоминаетъ слова еп. Климента.

Первая половина слова написана на еванг. текстѣ о дѣлателехъ въ винограду, что встрѣчается и въ III словѣ стрк. 208: мл҃е се оуп҃овити се а҃і ч҃а нлетымь дѣлателемь въ виногра҃ да приимѣ҃ рав'ноую мьзоу. Тоже и въ похв. І. Крест. 392.

стр. 16:	III 230.
...и послѣднаго милоуетъ и	с'пѣхъ любе пѡвижникь пр'вѣ҃ и
прьваго привѣщаетъ и томоу	второ҃ и послѣнихъ замоудѣ-
даетъ и дроугомоу дарь-	нима жѣ҃ и пѡвига порѡ҃ние двери
ствоуетъ... и кдротоу оумоу-	ѿкрьзь
дившаго хвалитъ	

Во второй половинѣ говорится о сошествіи Христа въ адъ (стрк. 34 и далѣе), что намъ уже встрѣтилось и въ другихъ словахъ Клим. Конецъ слова содержитъ обычныя ублаженія какъ и въ прочихъ похвалахъ его.

Digitized by Google

стр. 44:	VI 110:
где ти съмрьти жело. где ти аде побѣда въскрсе хс̑ъ изъ мрьтвыхъ и тыи оумрьщьвлѣнь бысть.	гѣ ти смр̑ти побѣда гѣ ти аде жело. се пропеты намь исправиль х̑ъ в̑ъ нш̑ь.

ıѡанна злаустаго. на сто̑ую пасхоу. сло̑.

Сѣ. оубѡ вѣрнии, ѥлико хр̑толюбци. придѣте на сладимь се сего праз̑ьнства. ѥлико раби влазии и вѣрнїи да вънидоуть, рающе се въ радость г̑а сво
5 кго. ѥлико троудисте се постеще се. приимѣте нн̑а по пѣнезоу. ѥлико изъютра дѣласте. прии мѣте н̑на праведноую мьздоу. и ѥлико по третиеи годинѣ пришьли ѥсте. съ похвалою праз̑ноуите. аще ли въ петоую годиноу приидеть кто. ибѡ ни
10 коѥ ѥже тьщеты боудеть тоу̑. аще ли кто оукьсь нѣль ѥсть, да и въ деветоую годиноу приидеть нничим' же пекы се. тьчию ѥкоже кто постигль ѥсть. и въ ѥдиноу на десете годиноу. да не оубои т се ѡпожениѥ. съ щедростию чл̑вколюбьца прии
15 млеть, послѣдняаго ѥко и прьваго. покоить пришьшааго въ, а̑і. годиноу. ѥко и дѣлавшаа го ѿ ютра. и послѣдняаго милоуѥть. и прьваа го привѣщаѥть. и томоу даѥть, а дроугомоу да рьствоуѥть и дѣла прии̑млеть. и тѣхъ ѥмоу
20 давшааго любить. и дѣло чтеть. и ѥдротоу оумоу дившааго хвалить. тѣмьже вънидѣте въ радост' г̑а своѥго. и прьвии, и вьтории. и послѣднии мь з̑оу приимѣте. богатии и оубозии коупно въспле щаитеи поцьше и лѣниви, д̑нь почтѣте. аль
25 кавшеи и неалкавшеи, възвеселите се д̑нь тра пеза ц̑рковнаи исплньи, насладите се вси. тельц' оупитѣны споръ. никтоже да не изыдеть алчень.

Digitized by Google

вси насладите се пира цр҃ковнаго. вси приимѣмь
богатьство бл҃годати. развѣ скверьнитель. йже
свои тѣлеса ѡ҃скверьнюѭть. любовьми и трѣба
ми. тѣи̑ бо непрїязни слоужеть. никто же да не
плачет се. никтоже да не ѡ҃славѣи̑ть. плаче се свои̑
грѣхъ. ѡ҃данїе бо ѡ҃ грова вьсиѣ. никтоже да не
воит се сьмрьти. свободила бо ны и̑сть г҃на сьмрь
ть. оумрьтвила бо ю̀ и̑сть дрьжима ѡ҃ ниѥ. стра
сть створи адови сѣдѣ вь адь. гор'ко и̑моу бы
сть вькоушьшоу плъти г҃ню. и сѣ варь и̑саиѣ вьзоу
пи. ѝ а̀доу рече горко бысть. срѣтьшоу те низь гор'
ко и̑моу бысть. и̑бѡ оу҃бо оумрьщвлѣнь бысть
гор'ко и̑моу бысть. и̑бо разорень бысть. гор'ко
и̑моу бысть. и̑бо пороугань бысть. прии̑ть тѣ
ло, ѝ б҃га ѡ҃врѣте вь нѣмь. прии̑ть землю, ѝ оу҃
срѣте н҃бо. прии̑ть и̑же видѣше. ѝ паде юдоу же
не видѣше. где ти сьмрьти жело. где та а̀де по
вѣда. вьскр҃се х҃сь и̑зь мрьтвыхъ. ѝ тыи оумрь
щвлѣнь бысть. вьскр҃се х҃сь изь мрьтвыхъ. и̑
падоу се непрїязни. вьскр҃се х҃сь и раю̑ю̀т се а̀гге
ли. вьскр҃се х҃сь. и жизнь живеть вь всемь ми
рѣ. вьскр҃се х҃сь. и никѣдинь вь гровѣ ѡ҃станеть
мрьтвь. х҃сь бо вьскр҃се изь мрьтвыхъ. начет'
кь оу҃м'рьшимь бысть. томоу слава вь вѣкы
вѣкшмь а̀минь ·:·

2.

Похвала кресту.

Въ выше упомянутой рукоп. Нар. Библ. въ Бѣлградѣ № 104 (см. выше IX) встрѣчается и эта похвала кресту которая вѣроятно тоже принадлежитъ Клименту.

Мца сектѣ. дї. похвала крстоу.

Понеже оубо бглтию вжикю. дондомь въ свѣтлы днь. празника нашего, иже к швлениѥ животворещаго крста принести шкоже въз'можно к малы похвал'ше и прѣпокоимь слово рекоуще. радуи се крсте чстны, шко на тебѣ гь нашь їс хс съмотрьливо распет'се. въ нем'же соуть вса скровища моудрости и разоумоу отврьжа кма, радуи се крсте чстны, им'же прно текоуща рдос на нбсы и на земли подаваѥма бываѥть. радуи се крсте чстны шко испрьва зиждитель по всен ѡ..... ѥго начрьта. радуи се крсте слав'ны, шко силы нбныѥ быв'ша го ради тобою спсѥниѥ, страш'ны хвалы въсылають влцѣ. радуи се крсте слав'ны, тобою въ штоцѣхъ и въ в'семь кзы цѣ цркви правовѣр'ныхъ основаны быше. радуи се крсте славны. тобою вса оуста кѣр'на на блвениѥ ѡврьста бываютъ. радуи се крсте блжены тобою нбны аггли. съ члкы на зем'ли ликоують хѣ въспѣвающе. радуи се крсте блжены тобою бо на нбсѣхъ земльны члвцы тѣ чни аггломь бгу прѣстоють. неизглан'ною радостию

Digitized by Google

творц̑а. рⷣуи се кр̑те блж̑ены, тобою бо адамь разрѣ
шень бы̑ ѿ клет̑вы. играе и веселе се въ ран выниде при
емь пакы прьвы сань. рⷣуи се кр̑те ст̑ы тобою бо вса
сила дияволя низ̑връжена бы̑. и все вѣснок дѣиство
разорено бы̑. рⷣуи се кр̑те чт̑ны, тобою бо ст̑а троица еди
носоущ̑наа знаема к̑ и въ всѣхъ мѣстѣхъ вѣроуе
ма и славима. рⷣуи се ст̑ы крьсте тобою бо всака дш̑а
х̑оу вѣроующи спс̑аем̑ се. рⷣуи се кр̑те славны тобою бо не
ѿмлаемы влг̑ти даны выше чл̑вкомь. И что еще
рм̑ь ли что възг̑лемь, како въсхвалимь силоу влч
наго кр̑та. ѡ име кр̑тное, въ нем̑ же величьства бо
жиѫ таинь скрьвена соуть. аг̑лы гокѣино и члв̑чьскы
чт̑но что во к̑ любьзнѣе х̑ва имене, ли слажек х̑ртиа
номь. чтоже к̑ дѣйствьнѣе кго, на чюдо сътворено
кр̑ть вжие силы дѣйствьно знамение
кр̑ть аг̑лому радо̑, и вѣсому свѣтование. кр̑ть
ѡснование цр̑ковное. кр̑сть всемоу мироу свѣтецее
свѣтило. и все свѣтещее. кр̑ть стѣна недвижима
[и не]поврѣгома, и неѡборима нь всоу вселеноую....
...сц̑еникомь слава. ст̑опобѣдника некон...
...кр̑ть цр̑емь дрьжава и сила. и неповѣдимо ѡр
оужие на враны. кр̑ть вокмь ѡроужие крѣп̑ко, ѡ
неоуставно противными. кр̑ть съхранилище градо
мь, нековно и неиспроврьжемо. кр̑ть людемь ве
селие вин̑но. и неразоримо. кр̑ть выноу гоубительство
дияволе, и непрѣстан̑но. кр̑ть вѣсомь съврьжени
е вѣч̑но. кр̑ть оуп̑ование х̑ртианомь. извѣстно же
и непостыдно. кр̑ть болещимь исцѣление бг̑оль
п̑но. дш̑ам же и тѣломь кр̑ть здравимь неслеже
мое здравие. кр̑сть рѣющим се прѣтишение, прѣтихое.
кр̑ть боремымь мирь немоут̑нь. кр̑ть правовѣр̑ны
мь похвала, и еретигомь ѡсоужение непрѣстан̑
но. крть идолослоужению разорение, и влг̑овѣрию
исправление. кр̑ть дѣтеоу оучитель, и цѣломоу

Digitized by Google

дрика хранитель. крⷭ̃тъ праведныкомь несьблажне
ние. и грѣшникомь покаание. крⷭ̃тъ оукѣдиненымь
оудобрение. и животворещимь права красота.
крⷭ̃тъ младен'цемь хранитель, и старцемь жезль и оу
тверьжение. крⷭ̃тъ ницимь неизѣкмое скровище. и
бгатымь довол'ства оучитель. крⷭ̃тъ завлюжѣши
мь поуть. и гывлющимь неблоудень наставникъ.
крⷭ̃тъ покои троудомь деннымь, и помощникъ ѿ стра
ха ноцнаго. крⷭ̃тъ кзыкомь оучение, и всемоу ми
роу прѣвелиа тихость. и что рⷣмь ли что wставимь
ли како те въсхвалимь, всеславне крⷭ̃те. ѥко тебе
единого ѿ всѣк твари. царь славы ѥки wроужие не
повѣдимо на ди(ѫ)вола и на грѣха и на съмр'ть. тѣм'же
блжⷭ̃ны кесме кси сподобленн, видѣти стⷭ̃ыи дⷩ̃нь твое
го явлениа. Ты кси проповѣданиⷦ прⷪ̃рькъ. ϴ тевѣ
бо по все дⷩ̃ни шеп'тоуть глюще къ бгу. да боющим се те
[бе з]наменик, бѣжати ѿ лица лоука. ты кси похва
ла апⷭ̃ль, непрестан'но бо въпиють въ цⷪ̃ркважъ стыⷯ̃ъ
....мь стⷪ̃повѣдцемь. мнѣ же не боуди хвалити се
тьчию крⷭ̃томь хⷭ̃ѣмь, ты кси мкомь вѣн'ць занѣи ти
крⷭ̃тъ съ радостию къзьмше послѣдоваше хⷭ̃у. ты кси радова
ник и похвала соущимь на горахъ и въ крьтпахъ. и живоущи
хъ въ пропастехъ земак, имени ради гⷩ̃а. ѥко ты пль
ть распеше съ стⷪ̃рти и похот'ми. ты кси ближнимь и да
л'нимь прохлада и покои. ϴ неизглⷭ̃ма твоа блгⷭ̃ть, вла
дичнаго крⷭ̃та. ϴ непостиж'ныⷯ̃ таины, и да и азъ не
что рекоу. и оужасно стⷭ̃ою троубою. ϴ глоубино вгⷭ̃тства
и прѣмоудрости, и разоума вжⷭ̃а. и неисл҃д'ни поути
к кго. дрѣвом бо живот'нымь оумрьщ'вени выв'ше.
дрѣвом' бо wсоужⷭ̃ениа пакы wжихомь. неизмѣнною
блгⷭ̃тию стⷪ̃го влⷭ̃кы. подобаѥть намь в'се празⷭ̃новати
въ wсѣнающихъ дорогъ wлтара. Ꙗсѣнающаго соут'
ѥко рѣше прѣмоудри w сихъ. Ꙗскверьнен'ныⷯ̃ неродⷭ̃ство
мь ветшик по том' же пакы прилежаникемь, и тъ

Digitized by Google

цаниемь на прѣкрасне прѣкрасимы. на ве^ое^лие радо^
веселецим' се на враць'. выноу радо^ свѣтлоу повтори
м се оуво ѡкоже прѣды швѣцахом' се и прибыв'ше свѣ
сти нашеи ѳ оумьнии сьгноушение ѳмыв'ше свѣ
тлы и все^чтны дн^ь. паметь животворецаго кр^та. сь
дѣимь. ма^тиами и вѣрами. ѡкоже рѣше книгы
шч^тет се грѣси. и дрьзновениемь и говѣниемь оукра
шено. вьсприем'ше на рамѣ. повѣдителнок шроу
жие кр^та. даронаниемь с нб^сь. направлениие всего
гнѣва. ангѣлскоу пѣ шбыч'но кь бгоу вьзоупиемь
сты бже ста^а тронце непостижимаа. кдиносоу
ц'на равнопрѣстолна, и рав'нолѣт'на, и рав'нослави
ма. помло^уи ны и шцѣсти грѣхы наше. имени тво
кго ради сто. и даждь намь ма^ти и щедроты...
дн^ь вьзанна твоикго праведнаго. ты бо кси бь...
и тебѣ по^бають ти сла^, и вельлѣпота и дрьж...
шцоу и сноу и стомоу дхоу нн^ и прно и вь вѣкы вѣко^.:.

3.

Посланіе Пилатово въ Римъ.

(См. выше А. 16, л. 250.).

Объ этомъ Посланіи см. М. Н. Сперанскаго Славянскія апокрифическія евангелія (Москва 1895). Въ виду того, что нашъ текстъ не только довольно древній—старше его кажется только текстъ обрельской тріоди болг. рец. XII — XIII (?) в. (См. Отч. Имп. Публ. Библ. 1891. стр. 25) — но и сербской рецензіи, то я считаю не лишнимъ напечатать его еще разъ, тѣмъ болѣе, что онъ представляетъ довольно много значительныхъ разночтеній въ сравненіи съ текстомъ, изданнымъ Сперанскимъ.

Кьзѣшеніѥ и пѣніе. ѿ пила̀ вь
рй. кь тиверію кесарю. ѻ стѣ̀
рены г̀мь нш̄имь і̄с х̄мь. вь
велики че̄. вѣ̀ко. бѣ̀ви·:·

Великодр'жавномоу и зѣло чт̀ь
номоу. и вельми оу̑строѥно
моу тиверію кесарю понит'
с'комоу. пилать въсточ'ны
ѥ страны ѿбѣ̀л држе. и в'звѣ
стити зѣло трѣбоую т̀ве
моу вл̀чтвію. твоим'
страхомь и трепето ѿдр'
жимь ѥсмь. цр̄ю др'жав'ны

Digitized by Google

се бо бы врѣме мало. и пока
жоу ти истин'но ѥже створи се
въ дни нше. азъ ѡѣьдр'жоу ѡ
бла сию, и нѣкотора малъва
бы въ родѣ ѥврейсцѣмь. по
велѣнию'мъ же твоѥго ти хо
тьст'ва. азъ старѣишина.
на странѣ сей на в'сточ'нѣй.
въ мѣ велицѣмь градѣ ийѣ
роусалимѣ. бы таково дѣло
въ ѥтерѣ стилици иудейска
ѥзика. и сьвра се з'боръ ѥврей
с'ки. и прѣдаше ми ѥтера
чловка глемаго іса. м'ногы
лъжи наносеще на нь везако
н'но. и не могоше ни въ ѥди
номь словесы шѥлчити ѥ.
нь единѣ бѣ рѣчь ихъ на нь.
ѥко соутъ разарѣше. гле ѥко
нѣ празника. нь и многа ицѣ
ленийѣ творѣше въ соутоу. слѣпи
ѥ ткорѣше прозрѣти. и слекыѥ
ходити й. мртвыѥ ескршаше.
и раслабълен'наго ли мѣ йсцѣли.
й немогоуцій оудъы тѣлес'нймн.
т'кмо ймѣхоу гла й кости. т'
же іс подаваше ймь силоу и ѡ
дити й скакати ймь т'кмо
слмь повелѣваше. йного блга
и красна не бы въ в'семь мирѣ
дроугаго мртеца. д дни ймоу
ца въ гробѣ йменемь лазарѣ
ескрн йз мртвы. слмь тклм
въз'гласи оумершаго. бѣше

Digitized by Google

во тѣло его смрьдеще. и чр'вь
ми съдроблен'но. и томоу повe
лѣ скоро тещи. и тьи не бѣ ꙗко
мр҃тв'ць. нь ꙗко женѝ ѥс чр'тога
ѩзиде. и прокажен'никѣ ѡчища
ше. и вл҃гооуꙗханий вѣ многа ѥс'
пльнень. дроугыѣ же вь поустѣни
вѣсѣщеѥ се и тамо жилища ѩмѫ
ще. и плъть с'вою ѣдоуще. и съ
з'вѣр'ми дивими и съ гадъı жи
воуще. и тѣхъ створи вь гра҃х'
жити. и вь домовѣ своихъ.
и словеси разоум'ними наказа
ше неразоумникѣ. слав'ник по
велѣ бъıти вл҃ко самодр'жьче.
и моучимикѣ дх҃и нечѣтими.
и соущоу вь нѣ вѣсоу. погивѣ
лию и ноужѣю. повелѣ кмоу в'
стадо с'виноѥ вънити кмоу. и
вь мори потопи ѥ. и дроуги ѥте
рь ѩмѣѥ соухоу роукоу. и пол'
тѣла ѥго соухоу. и того сло҃м'
йсцѣли. и жена вѣ вь точени
крьве л҃ѣ в҃і. ꙗко вѣхоу соухи
кости ѥй. и врачемь ѩзав'ши
в'са своѩ стежанѩ. и не мого
ше ѩсцѣлити ѥѥ, нь па҃ вь го
р'ше вънаши ѥй. і҃соу же мим҃
ходещоу. и крѣпо҃ прием'ши
жена ѡсѣнениѥмь ѥго. и ко
с'ноу се съ зади вьс'крилий риз'
ѥго. и томь часѣ ста теченик
кр'ви ѥѥ. и зр҃ва бъı. и шаши
повѣда вь градѣ бъıвшеѥ ѥй.

Digitized by Google

вел'ми же зѣло жидове йскахѫ
їса оубити. аз же вѣхъ йна м'
ногa з'наменій бываема ѿ
него большай того во рā и кр̄
дь цр̄ь йскаше оубити, арх̄е
лай филипь ан'на же а̄рхиереи
сый лѣтоу томоу. вѣ же тест'
каиа̄фѣ й гамалиилъ и инѣи
многы соудиѥ жидовьс'ци прѣ
даше кго мнѣ и съ всѣми лю
ми й ѿ семь бы велика мл'
ва. аз же йстезаѥ ни єдино
є вины смр̄тны̆ѥ не ѡврѣтохъ
въ немь ни зла дѣла. й тако
вивъ й да̄ воли йхъ. ѡнѣм'же
поѥм'шимъ й ведоше и и распе
ше. кг̄а рас'пеше й. и многа
мь лъжамь свѣтѣлиѥ вне'ше
к'леветахоу на нь. й бѣиѥ т'ма
бы по в'сен земли. сл̄нце помр'
че ѿ с̄го ча̄ до д̄ го. й все нво
тм'но въ полоудне. й з'вѣзди
свѣ помра̄нь имѣхоу. и не бы
свѣ теокго влг̄очтиѥ цр̄ю. й в'
в'семь мирѣ свѣл'никь въжего
ше ѿ с̄го ча̄ т'ма бы до вѣра.
й мць въ кр'вь прѣложи се въ тоу но̄.
й земли потресе св. й камениѥ
рас'паде се. й хотѣше в'са тварь по
гибноути. такоже̄ й сщ̄енници жи
довьс'ци Опона цр̄ке'на раз̄ра се
с'ъ выш'нѣго краа до низоу. й гро
мь велей й шоумь бы. ѩко в'сей зе
м'ли потрести се. й гроби мнозн

Digitized by Google

Отверзошѣ и тѣлеса многы стыѣ
изъ гробъ в'скрѣсоуше. и сами ви
дѣв'ше и рѣше. ѣко видѣхомъ.
ѣ҃враама исака и҃ѣкова. и в҃ па
триѣрхъ съ моисеѣмъ с'кон'ча
в'шихъ' се прѣже д'вою тисоуцоу лѣ
т҃ сѣть. и инѣхъ м'ногѣхъ. ихъ'
же ѣзъ видѣхъ въ тѣлесѣхъ ѣвльши
х' се. и пла велеи створише ѣюдеиѣ.
за бывш'еѣ и безоумиѣ и погибѣли
ра ихже створише. ѣко законъ и
нѣкы разорень бы. и начеше тр҃
си по мѣхъ бывати о҃ с҃го ча въ
ча въ нь же быше вьвиѣня г'воздиѣ.
въ роуцѣ и въ ногѣ і҃соу. и пригвожѣ
нь бы на кр҃тѣ до вечера. Въ единоу
же соу҃тоу ноцию. велеи шоумъ бы
съ нб҃ѣ. сед'мь чести сил'но па грома.
и свѣ велеи васиѣ па всѣхъ дн҃еи. о҃
третиѣго ча ноци сл҃нце васиѣ. ѣкѣ
же нѣк силало николиже. и всоу пр҃
с'вѣти въселен'ноую. и в'се н҃во про
с'вьтѣ се ѣко млыни и вънезаѣпоу
зимѣ. и се ѣви се тако моужиѣ нѣ
котори висоци. въ ѿдежахъ кра
с'ны. и въ славѣ неисповѣдимѣи
соуцие вѣлѣхоу се на иѣрѣ множ'
с'тво много вес'числено. въпиюѣце
и гл҃ѣе распеты х҃ъ вскрѣ. и тѣ гла
слышаше се ѣко гла грома велика.
въпиѣхоу сла въ виш'нихъ бо҃у и на зе
мли мирѣ. иѣздѣте о҃ ада пора
боцен'ни въ прѣисподнихъ земли.
и о҃ гла тѣхъ горы и хльми колѣ

150 ѣахоу се. каменик разрѣбляшѣ.
й пропасти великы на земли вы
ѣахоу. м'ногa с҃ты҃ тѣлеса йз гр҃б
вьсташе. и хожѣахоу множ҃тво вь
пйѣхоу гл҃мь велиѣмь. хс҃ вскр҃е
155 йз мр҃твы҃ й все вскрив҃ ѡжив'и
й ѣда разр҃бушн. й сьмрть оумр'
т'ви. й нн҃ка р'цѣте оученикомъ
гн҃имь. ѣко варѣютъ вы вь га
лилей. Бь тоуже ноць ѡ влко
160 влг҃очтивый. с'вѣть непрѣста
ѣше с'вьте се. И ѡ йюдеи мнози
йзьмрѣше. й вь пропасть҃ зем'
льны҃ погыбоше. ѣко ни тѣ
лесемь ихъ не ѡбрѣсти се. тѣх'
165 влко их же гл҃н на іс҃а бышѣ. й
м'нить ми се влко вйнийѣ нѣ
коѣ мр҃тво хоцоу вйти й ветх҃.
ѣгоже во никьг҃а же не вѣ вйль.
ѡ влко ѣдино с'вориціе ѡставь
170 ѣр҃мѣ. й вса с'борища падо
ше се вь тоу ноць. Йж же вйхъ та
й вса й оужасох' се. й трепетом'
ѡдржимь бы҃. ѣкоже вса цр҃ю вйх'
Томь часѣ напйхъ. и вьз'вѣстихъ тѣ
175 ѣй державѣ. Како с'творише йюде
йѣ іс҃у. и послахъ твоѣмоу влг҃очь
стию влко самодрьжьче. Доне҃
ным' же бывшимь к'нигамь вь рй.
Повѣдано тиверию кесарю й пр҃
180 ч'тей Великомоу с'вороу стоѣ
цоу. Пристрашни бышѣ ѡ пи
латовѣ безакони. и неправ҃наго
соуда ѣго. й тма и троуси выше по

Digitized by Google

в'сей вселенѣй. й ѥ҃ростию ѥ҃спль
ни се ц҃рь кесарь тиверий. посла
воѥ своѥ повелѣ с'везати пилата.
й привести ѥ҃го въ римь. Йикини
ю҃ постави старѣйшиноу на м҃ѣ к҃г
Слышав' же кесарь. ѥ҃ко привѣнь вы
пилать. сѣде на прѣстолѣ своѥ
мь вь ц҃ркви й вси вельмоужи ѥ҃го.
й все множѥство римьс'ко пр҃ѣстоѩше.
повелѣ при поньтомь привести пи
лата. привѣноу вив'шоу. И р҃ѣ к'
немоу кесарь рьци неч'тивѣ ты
ли ѥ҃си пилать ѥ҃гемонь. вьсточь
ниѥ страны ѡ҃бла др'же. пилат'
же р҃ѣ. ѥ҃й вѣко самодр'жьче. ѧ҃зь
ѥ҃смь рабь твоѥ҃го ц҃ртвий. Ѧ҃зь
ѥ҃смь пилать понитьс'каго стр҃
ѥ҃ний. Кесар' же р҃ѣ ѥ҃моу поч'то
таково дѣло дрьзноуль ѥ҃си ѡ҃ не
ч҃тивѣ. видѣвь таково з'наме
ниѥ ѡ҃ чл҃ѣка того. страш'ный
зѣло й див'на злодѣй нарече ѥ҃го.
Потом' же й см҃рти гор'цѣи пр҃ѣда
ль ѥ҃си ѥ҃го. ѥ҃гоже р҃а хотѣль ѥ҃
вьсь мирь погыбноути. ѥ҃ко
же послал' ми ѥ҃си вьзношений.
й нароучил' ми ѥ҃си И р҃ѣ пилат'
ѧ҃зь вѣко самодр'жьче. вез' вини
сего на і҃са створи҃. везьѡ҃чивь
р҃ѡ ѥ҃урейски й жестосрь҃. рече ѥ҃
моу кесарь к'то ти соуть. пила҃
же р҃ѣ вьсь наро҃ ѥ҃ѹрейскый вь ѥ
р҃имѣ мльвѣше. кесар'же р҃ѣ
ѥ҃моу чего ра҃ тѣхь послоушаль

Digitized by Google

кѣси. пилат' же рѣ жестокь є̃ и
непокоривы рѡ̃ иудейски. Мнѣ
же повиноув'шоу се твоѥмоу ти
хотьствоу. кесарь же рѣ т'кмо
прѣдаи̃ги го соуть. того по̃ба
ше тебѣ по̃чти и оутер'дити
и чт̃но послати кѣго къ мнѣ.
Ты же распеть такова моужа и ст̃а.
и правѣна. толика велиѥ бл̃га
и страшна знамениѥ створ'ша.
якоже послаль кѣси мнѣ. свои̃ вь
з'ношениѥмь к'нижнимь. х̃
тещомоу рас'пети се. и на ти
тлѣ напи̃ль кѣси. и приг'возѝ
ль кѣси на дре̃ кр̃та кѣго. сь є̃
цр̃ь июдейскы. сѐ же рек'шоу
кесарю. и нарек'шоу и̃ме хр̃во.
ѩвиѥ все множ̃тво вг̃ь кѣго
падоше̃. и быше ѩко и прахь.
ѩдеже сѣдѣше кесарь. сь вла
стели с'воимѝ и наро̃ пр̃столе̃.
и еси же сь цр̃мь оужасоше̃.
и пристраш'ни выше. па̃ни
и̃ра̃ вг̃ь и̃хъ. т'кмо словесь
наго ра̃ рѣнны. и сь страхо̃
многомь wдр'жими бываху. wти
доше къжо ихъ вь домь с'вои дивеще̃
Повелѣ же кесарь оу̃тверити пилата.
дойдеже оу̃вѣ wц̃ ісь и̃звѣно. зау̃
ра же паки вь дн̃ь сѣде кесарь на
прѣстолѣ с'воѥмь сь всѣми вель
моужи с'воими. и повелѣ приве
сти пилата. и нач̃е паки въпра
шати кѣго. и рѣ кесарь гл̃и ми тр'

Digitized by Google

к'лети й нечтиве йстин'ноѥ. ѿ
твоѥго ра нечтиваг ѡсоужений.
безоумнимь дѣтинѥмь на ѡн
го члвка. йзидя по смрти ѥго. й
пока се дѣло его бгмь мимь па
дениѥ прѣложи. гли ми ѡ безак
н'ниче к'то бѣ ѡнь члвкь рас'пенъ
се. ѥгоже йме ази т'кмо нарекѡ
й все бги моѥ погоуби. пилат' же
рѣ ѥмоу. послоушай мене влко сам
дрьжьче. йстин'но ти повѣмь
йко бы. йх же ми ч'темь нич'то
же соу. а дѣла члвка того и клика
соу. его же пропеше жидове. ѥ
сар' же рѣ ѥмоу то чесо ра таковоую
стрть й гор'коую смрть нанесе на нь.
не разоумѣвь сили ѥго. нь в'са зла
в'схотѣль ѥси цртвоу мимѣ.
пила же рѣ неч'тиваго ра с'во
ра ѥўрейскаго. без'вожны ра жи
довь се створи. йро испл'нив' се ѥ
сарь тиверий и сѣ створи сь в'сѣ
мь з'вѣромь с'воимь. повелѣниѥ на
пи таково на йюдеѥ Ликиниѥ ста
рѣишине вьстоници страни йзла дрьже.
на нечивиѥ йюдеѥ. вь настоѥцеѥ врѣ
ме бив'ши дрьзости. ѡ соущи жи
воущи вь ерлмѣ. и вь шкртны стра
на. безакон'ны ра йюдей ха ра гле
маго іса. сь пилатомь рас'пен'шими
іса. йко того ра помрань бы вѣ мирь
й мало вь погивѣли не быше вса. й по
велѣ оубо в'коупѣ м'ножво прийти
с'врашѣ. й поплѣнити плѣнениѥм'

Digitized by Google

великѣмь. й тѣмь повелѣникѣмь
покори кѣ. й створи кѣ въ расточеникѣ
всѣ кѣзицѣ. й прогнати кѣ и порази
тити кѣ въ кѣзыкы. й да не имѣет се въ
290 градѣхъ своихъ. зане лоукавьства
пльни нарицаютъ се. И повелѣникѣ при
шьше на естоникѣ страни. Ликини
иже повиноувѣ се повелѣний цр҃тва.
й погоуби йюдекѣ й ѡставѣ йзгна всѣ
295 й прѣда плѣнникы въ все кѣзики. й ра
ботати кѣ створи въ все страни. оувѣ
вѣже кесарь всѣ вившай ликинике ѥ҃
годѣ кѣмоу бы. й прѣста въпрашати
пилата. й потомь повелѣ мьчникѡ.
300 йменемь салдию глѵ҃ пилатовоу ѡ
сѣци рѣ҃ кесарь йкоже ть нанѣ р҃ѣ
смр҃ти на цр҃ѣ і҃са. й самь такоже да
оумреть дн҃ь. правѣноу же вывшоу
пилатоу на м҃ѣ. йдеже хотѣхоу оу
305 сѣкноути кѣго. глше г҃и не погоуби
мене сѣ пронорливыми йюдей.
йко азь роукоу мою не възажила на
те. нь кѣзника ра҃ везаконнихъ. й
настойний ра҃ ноудившихъ ме йюдей.
310 Ты вѣси ако йко не вѣде се стдоя҃.
не погоуби ме съ грѣхи моими невѣ
никѣмь симь оумрѣ҃ се на ме. й на
рабѵ҃ твою проклоу оубго҃ю с мно
ю въ горки ча҃ смр҃ти моекѣ. кѣже
315 наоучила кѣси прорицати ѡ тебѣ.
самомь. йко имаши на кр҃тѣ при
гвозд҃ити се. ни въ грѣсѣ семь не погоу
би нь прости ми вса прѣгрѣшенїа.
й въ чести правѣны҃ прими ме. сѣ

Digitized by Google

820 нѣчавь же пила̂ мт̄веу сию. Прѝ
гла сѧ нвѣ̂ гл̄е. блжт̑те вѣси роди
ѳчьствиѧ кзикь. ѩко ѡ тевѣ
сѣршише се вѣса прорицаниѧ про
рѣскаѧ. ѩже и свыше̂ ѡ мнѣ.
825 И ты свѣтель воудеши въ второе
пришьствие мое. кгда хощоу соудѧ
ти живыимь и мр̄твыимь. и к̄г
колѣномоа исловома нейсповѣ
дав̑шимь мене. ни вѣровавь
830 шимь имени моемоу. и ѳсѣче
глвоу̂ пилатовоу оу̑сѣкатель сал
диѝ. и се а̑гл̄ь приѣ дшоу̂ его
видѣв̑ши же а̑гл̄а прокла жена
пилатова радѣ йспльни се въ тъ ча̂
835 и та прѣда̂ дх̄ъ свой. и погребена вы
ста сь моужемь своимь ѩва. Сла
вещаа г̄а нш̄го іс̑ха. кмоуже сла̂ коу
пно сь ѳц̄мь. и сь пр̄стыимь бл̄гым̑
и животворещимь дх̄мь нн҃а и прн̄.:·

Digitized by Google

4.

Слово еп. Евсевія о сошествіи Іоанна Предтечи въ адъ.

(См. выше A, 28, л. 310).

Слово это, служащее, какъ мы выше видѣли, источникомъ еп. Клименту встрѣчается, кромѣ выше упомянутыхъ 13 рукоп. (см. I 3—7, 10, 12, 15, 18, 19, II 14, V 4, VI 2), очень часто, но издано оно, на сколько мнѣ извѣстно, только разъ мною по двумъ списк. Вѣнской Библіотеки[1]). Въ виду того, что нашъ текстъ старше всѣхъ другихъ мнѣ извѣстныхъ, и что онъ представляетъ много разночтеній по отношенію къ изданному, считаю полезнымъ напечатать его еще разъ цѣликомъ.

Сло сто ѡца ншго
кв'сеннй кпа пра алек'сандрс'ка
ѡ сшествии иѡа прче въ а вако:

Възлюб'лен'ни добро к реци. ка
ко к влговѣщеник прче въ адъ.
й како выпросиш и соущий въ адѣ.
вѣ во поущаль къ гу оученики
с'воик гле. ты ли кси гредый и
ли йного чаѣмъ. не вѣдый
кже спть й. Како бо не вѣдѣше
а простомъ каже глше. сйи к аг'
н'цъ вжии вземлей грѣхы в'сего
мира. й паки азъ ви крщаю вою.

1) См. Гласникъ Српск. Уч. Друштва. 63 стр. 78.

Digitized by Google

и по сѣ ѣа вѣше. ѥгоже ви не вѣ
сте. тьй. вы крьтить дхмь стымь
й штнемь. й не тога оувѣдите
ѥго да не боудеть. нь слышн
страш'нѣйшоу тайноу поне
же зѣ въ прча гнь. тѣм'же хотѣ
ше й вь ѣдѣ прѣтецн ѥмоу. йво
соуцнн вь ѣдѣ въпрашахоу ѥго
ѡ гн глѣце. идет ли хоте нз'вести
на или нни. й не вѣды ч'то хотѣ
ше ѡвѣцати имь того ра по
сла оученнки с'воѥ къ гоу млѣ
ты ли ѥси гредый йли йного чаѥм'
ѥако да пришьше повѣдаютъ ѥ
моу. ѡвѣть принесоше ѥмоу.
тъга ирѡ црь поусти вь т'мницоу
оусѣк'ноути йша. й скон'чав'
теченнѥ свое прча гнь и сниде вь
ѣдь и поз'наше ѥго тоу соуцн
й вь ѣдѣ. тоу во вѣховѣ в'си правѣ
нницн ѣу'раамь йсакъ й йѣако
вь. й йсанй й двѣ й прочеѥ мн
жство стѣ прркь. и въпрашахѫ
йша ѡ гн глѣце ѥако смрть ѣ ѥ
моу прикти разоумѣхомь во
ми хотецнй быти. й тако пр
рицахомь всемоу мироу. ѡвѣ
цав' же ишѫ й рече прнте млю
вы й повѣдите ми ч'то прори
цасте ѡ спѣ. да слышав'ше пѣ
виж'ни боудемь. ѡвѣцавь ве
лнки прркь двѣ пр'вы црь й рѣ
ѣзь разоумѣ ѣако везмл'вно с'ни
деть съ нбсь. и рѣхъ сънидеть

Digitized by Google

ѩко дѣжѣ на роугно. йсайѧ рѣ.
ѧзъ разоумѣ ѩко ѿ дв҃и хотѣ
ше рѣти се й рѣхъ се дв҃а в҃ъ чр҃ѣ
прикѣметъ й родитъ сн҃а. и наре
коутъ йме ѥмоу ѥм҃ануи҃ль.
дроуги прр҃къ ѳеѳѣца й рѣ. ѧзъ ра
зоумѣ ѩко въ м҃ѣ е҃і патриѧ
рьхъ. хотѣхоу е҃т патриѧрьхъ
слоужити ѥмоу. й рѣхъ въ ѿц҃ь
теоѥ м҃ѣ выше сн҃е теоѥ. дроу
гы. ѳеѳѣцаѧ рѣ ѧзъ разоумѣ дѣ
ла й чюса ѩже хотѣше творити.
й рѣхъ ѳерьзоуѳ' се ѿчеса слѣпи
мь й оушеса глоухыхъ й оусльшѣ.
дроути прр҃ко ѳеѳѣцаѧ й рѣ. ѧзъ
разоумѣхъ ѩко оучєникъ ѥго хо
тѣше прѣдати. й рѣхъ ѩдый хлѣ
бъ мой въз'ѥличилъ ѥ на ме л҃ь
дроути прр҃къ рѣ ѧзъ разоумѣ й
ко на л҃ сребрьницѣхъ хотѣше
прѣдати й. й рѣхъ поставиша
цѣноу мою л҃ сребрьникъ йсай
й рече ѧзъ разоумѣхъ ѩко на соу
дищѣ хощетъ вѣнъ вити й рѣх'
сама г҃ь на соудь прийдетъ. с'ъ ста
р'ци люскими. ѳеѳѣцаѧ кр҃ѣ
мий рѣ ѧзъ разоумѣ ѩко на дрѣ
вѣ хотѣхоу ѥго пригвоздити.
й рѣхъ прите вложимь дрѣво въ
хлѣбъ ѥго ѩко въ гровѣ хо
тѣхоу ѥго положити. й рѣхъ
положиша ме в' ро[вѣ]
прѣиспо҃нимъ въ тьмн҃ѣ и въ
сѣни смр҃тнѣи. ѳѣ же прр҃ко

Digitized by Google

мь гл҃цемь. и веселецимъ се ѡ
влг҃овѣщени прт҃чевѣ. слишѧ а҃
гл҃и їхъ й рече къ дїаволоу.
О кыймь сий глю҃. високомисль
ний. й кто є҃ радо҃ створиль имь.
не вѣмь оу҃бо. нь тьк'мо вижоу в'
нн҃ радо҃ велию҃. Ѡвѣщав' же ди
їволь къ ѧдоу й рѣ ємоу. ничєже
не оу҃жасаи се ѡ҃ немь. ни оу҃бой
се гл҃ь їхъ не врѣзи їхъ вѣлити се і҃
йѡ҃а кр҃титель є҃ пришль к нн҃.
великогл҃никь бо є҃. йво їгѡ҃ на
земли велий свѣтельствоваш'
ѡ҃ чл҃вцѣ томь. й гл҃ше в'семоу
мироу сьи є҃ хоте їзбавити всоу
в'селенноую҃. й в'индохъ азь въ роди
ѧдоу свѣницоу мою҃. й насл҃кни
цоу твою҃. й тою҃ разыгнѣвахъ й
рода цр҃ѣ. й того на ѡ҃вѣдѣ оу҃
сѣк'ноу. и гл҃ау їго дахъ Ѳроко
вици. и їже їавлько пойгра на
блюдѣ й їго же гл҃ше їже сьи є҃
хоте избавити в'соу в'селеноую҃.
нь ни того самого не може їзба
вити. Ѡвѣщавь адь къ дїа҃
лоу и҃ реуе. блю҃ врате йспит'но
ходи. да нѣкако не прѣльще
на боудевѣ. блюди й ѡ коу҃
є҃ й чий сн҃ь є҃. сий бо вел'ми
роую҃т' се ѡ немь слышещи.
блю҃ оу҃бо блю҃й. їда хощевѣ
їдиного прию҃врѣсти. и всего
мира лишена боудевѣ. й не
т'кмо боудемо лишений н'

Digitized by Google

й смѣхоу й порогганію боудѣ
вѣ. То слышавь диѣволь
йде кь йюдеѣмь. й выйроу
жи ѥ на г҃а. й прѣвыѣваше же
й не ѿхожаше ѿ них. оучѣ й
на рас'петиѥ хв҃о. не вѣше по
ѿказании диѣволь, ѣко г҃ня
смр҃ть всемоу мироу вскрше
ние боудеть. ѣвиѥ же несн
тьства на поути ѹвр҃т'ши
йюдоу. начеть тѣмь гото
вити пр҃данииѥ. й начеть
теорі҃и любителы среброу. тѣ
мь й кь йюдеѣмь гл҃ше. чт҃
ми хощете дати й ѣзь вамь
пр҃дамь ѥго. К'то не прос'
льзит' се ѿ гл҃ѣ сѣмь вьзьлю
блен'ни. трепещет' ми ю
дий. и оутасает'ми се по
мисль ѿ гл҃ѣхь сі҃и. й паки
ч'то хощете ми дати й ѣзь ва
мь пр҃дамь ѥго. како не
оукрати се ѥзыкь ѥго. како
недовольни вышше оустны ѥг҃
како не оувѣдѣ вьсь — ставь
тѣлесе ѥго. како неоусхоше
оуста. таковь гл҃ь извѣщіа
в'шоу. ч'то ми хощете дати.
ты же ч'то хощеши вѣти.
ѿни же дв҃ойна ничесоже на имѣ
дати. Нь прийди да вьпро
шоу те ѡ юдо. чесо р҃а продаѥ
ши й ѥда чесо лиши те ѿ дрв҃
гы с'войхь оученикь. ѥда ч'

Digitized by Google

то ѡнѣмь паче тебе дⷭ҃. ѥда
лика апл҃ска ѳлоучи те. ли
сь ѡнѣми ев҃рѣ. а тебе ѡ т'
рапезоу ѳриноу. йли даро
ваниѥмь и цѣлениѥмь ли
ши те. ѡкаян'не колика до
вра лиши се. й приѥмь л҃ с'ре
вр'никь. ѡ толи начеть йсь
кати по҃вна врѣмене да й прѣ
дⷭ҃. Паки же дияволь при
шь кь ѧдоу рⷣ҃ ѥмоу. оутвр'
ди врⷭ҃ и затвори желѣз'ниѥ.
да затворивѣ нарицаѥмаго
і҃са. йдох' во кь врати моѥй
йюдеѩмь. й оувѣрѣ й да й
проп'ноуть. й ѡ оученикь
ѥго наоустѣ да й прѣдⷭ҃ г'во
здиѥ сковахь. й копиѥ наѡ
стрихь и сьсоудь ѡц'та нали
ѧхь. разоумѣ во ѥго ѩко чл҃о
вѣкь ѥ҃ и боит се см҃рти. гл҃а
ше во оученикомь с'воимь.
прис'крвна ѥ҃ дш҃а моѧ до смрь
ти. мнѣще во ѡкаян'ни ди
яволь ѩко см҃рти се боить.
Вѣщавь ѧдь кь дияволоу и рⷣ҃.
блюди оубо врате изв҃ѣно и ѡ
стани се ѥго. ѩко рѣх' ти а҃ще
тый ѥ҃ йже прѣже лазарь вскр҃н.
четвр҃ѣдневна соуща. вь гро
вѣ смрьдеща ѡтет' ми. а҃ще
оубо тый ѥ҃ мл҃ю ти се не доведи
ѥго само (sic). ѥг҃а же вь'згласи ла
ларе греди вонь. й ѧвиѥ йскочи

Digitized by Google

йзь ѧдрь мой ѩко левь йз ерьт'
па на лов. ѩко и шрѣль летѣ
ше всакиѣ немощи ѿложь.
въ мьг'новени ѿка ѧз же
того затворити зѣ не могоу.
й вса бо моа смете се оу'тро
ба. ѩко йзноутрь ср҃ца моѥ
го йстр'же. тѣм'же не при
води ѥго само (sic). Ѳеѣцавь
дйѩволь къ ѧдоу й р҃в. сила
мой великай й твой не
сытнай оутроба да приимѣ
ѥго. ѧ не вледи многаѧ. Ѳ
вѣцав' же ѧдь къ дйѩволоу
рече. клънеши ми се силами
с'вонми. къйми силами оу
бо клънеши ми св. ѧще ви силоу
имѣль повѣдиль би се с' нимь.
нь мною ли хощеши йправѣнь
бити. гл҃а ѥмоу дйѩволь стра
ш'ливе и немоужоу хоудодшѣ
не. мнѣ колико зла створи.
й не прѣстахь повѣжак се с' ним'.
ѧ ты ѥдино зло приѥмь Ѳ него.
й толикою войзнию оу'стра
шиль се ѥси ѧз же ѥг҃а видѣх'
ѥго вьнаш'ню (sic) волѣз'нь йсцѣ
лиюща. й начѣ дшѣ члѣче моу
чити невѣмо. ѥг҃а же видѣх'
ѩко и тоу прѣпѩкаѥть. па
ки ѿвр҃тохь юношоу ймене
мь мадей. й вьложѣ ѥмоу
на ср҃це помысль имѣниа.
й поставѣ ѥго на мыт'ни

Digitized by Google

ци. и зѣло ме послоуша
аше той же ѥко оувиваше.
225 аз же радовах се и веселѣх се ѡ
немь. ѡнже не вѣ ѡ коу при
шьь и мимоходе рѣ. юноша
греди по мнѣ. Он же авиѥ
ѡставн мыт'ницоу и по не
230 мь йде. и вы ѥмоу оучени
кь а мнѣ вра. аз же ѡскр'
вѣхь зѣло заше вьзлюби юн
шоу и исхити ѡ мене. Азъ же паки
идохь въ страноу ерихоньскоу, и ѡ
235 брѣтохь члвка и мало вьзрастомь
именемь закьхей. и вьнидохь вь.
и створи мыдарѣ. и сь оутѣши
ме ѡ печали ѥже ѡ мадей. и мнѣ
поне сего вьз'раста не имать вьзлю
240 бити. ѡн же не вѣ ѡ коу прише
мимоходе сь нарѣмь. зак'хей же
не могы вити к'то ѥ мимоходей.
и вьзлѣзь на сикоморею. и вьзрѣвь ісь
и виде. и гла ѥмоу. зак'хею по
245 т'цав се слѣзи. дне во попаѥть
ми въ домоу твоѥмь быти. ави
ѥ приѥть раую се. и ше вьзврати
четверицею ѥже вѣ прииѥль. и да
поль ѡ имѣвний своѥго маломоц'
250 нымь и иде въ слѣ ѥго. и вы ѥмоу
оученикь а мнѣ врагь. ѡт'
вѣщавь ады къ дияволоу рѣ.
ѡстани се ѥго не имаши бо ниче
же с' нимь. гла ѥмоу дияволь.
255 азъ вѣмь ѥко члкь ѥ. боит'же
се смр̄ти. се бо разоумѣхь ѥко

Digitized by Google

прѣдаи҃тъ сѧ. и҆ скр҃бе гл҃е. при
скрбна҃ кѣсн дш҃е ми до см҃рти. и҆
гл҃а ѥмоу҃ а҆дъ. и҆зн҃ и҆ повѣди сѧ
с҃ нимь. да ѥ҆ко ѡ҆дѣлѣ҆ѥши.
то да затворивъ зм҃ сь всакоѭ
тв҃рдостиѭ и҆ тъı цр҃твоу҃ѥши
в҃ ѥки сь всѣми нѣ҆дѣи҃ми. а҆ще
ли ти ѡ҆дѣлѣ҆ѥтъ то тъı и҆ди
детъ само. и҆ и҆зв҃ѣтъ в҃се ѥ҆же и҆ма
тъ затворен҃ыхъ и҆ тебе с҃вза҃
прѣда҃ те мнѣ и҆ все слоуги твоѥ.
ѡ҆ горе вамь ноудетъ ѡ҆каа҃н҃ни·
то слъıшавъ дн҃ѥволь. и҆ и҆де па
ки къ нѣ҆дѣи҃мъ. и҆ вьıѡроужи ѧ҆
на г҃а. и҆ да и҆ погоубетъ. съв҃
раном҃ же имь. и҆ се прииде и҆ю҆
да гл҃е. ѥ҆гоже а҆зъ лов҃жоу того
имѣте. и҆ пристоупль къ г҃оу
и҆ р҃ѣ. рад҃оуи҆ се оу҆чителю и҆ лобь.
за и҆. і҃сь же р҃ѣ к немоу дроуже
на неже кѣси пришьль дрьзаи҆.
ѡ҆целобъıзанїе ѥ҆спльнь вьза
конїа. ѡ҆ ц҃ѣлованїе пагъ҆
в҃ноѥ҆ дш҃и. ѡ҆ лобзанїе ись҃
ходатаи҆ и҆ рожьство ѡ҆тню.
влоуд҃ница лобцав҃ши (sic) но
зѣ і҃сѣ. и҆ дш҃оу своюѭ ѡ҃ сь
керьнь ѡ҆ч҃ти. сь же лобзани
ѥмь дш҃оу своюѭ погоубн. ѡ҆
наже лов҃зав҃ши роукопи҃нїи҃
потрь гр҃ѣ своихъ. сѫ҆ же лобь
занїемь к҃нигь животнъı
ѥ҆писань вы҃. О женьскаи҆ прѣ
моудр҃ѣ. ѡ҆ оученице безоуми҃.

Digitized by Google

ѡнои лобзав'ши ноз҃ѣ влч҃нѣи.
а҃г҃ли радовахоу се вѣи'ць иле
тоуціе кѝй семоуже лоб'зав'шоу
вѣ҃ове рау҃вахову се. й оуже оу҃давле
нию готовлѣхову кѝмоу. рау҃йсе оу҃
чителю. ѡнь рау҃кѝт' се а҃ ты҃ васъ
пла҃ши се. ѣко оуклони се ѿ рад҃о.
рау҃й се оу҃чителю и лобъзва й. й по
ставише кѝмоу цѣноу л҃ с'ребрьнй.
й вьзеты҃. ѡ горе тебѣ йюдо чт҃
створи. с'ребра ли ради прода҃ г҃а
с'воѥго. ⊙ йюдо ч'то створий. а҃
ціе би раба ймаль хитра. не би
кго продаль хитрости р҃а. на т҃
с'ребрьницѣхъ. а҃ йли створивша҃
нб҃о й землю. й море й всоу в'селе
н'ноую҃. с'воѥю҃ хитр҃ою оубо прода
кѝши. йли влюди кого продаѥши.
на л҃ с'ребрьницѣхъ Йшнѝ пристоу
пише безаконьници. кѝше сѣдр'же
ціаѣго роукою҃ всоу к'селен'ноую҃.
й приведоше кь пилатоу. пила҃
же сѣдѣше соудѣ хотеціомоу соу
дити живы҃мь й мр҃твы҃мь.
пр҃ѣстоѣше трьпе пр҃ѣ нимь. а҃
бреніѥ на пр҃ѣстолѣ сѣше соудей.
соудимоу г҃оу пилатомь за сп҃ни
ѥ всего мира. тог҃а соуди кмоу
жена пилатова. й посла к' моужоу
своѥмоу г҃ци. ничесоже тебѣ
и правѐникоу томоу. м'ного во
постра҃хъ вь ноць сню҃ кго р҃а вь
с'нѣ. О безакони' йоудеиск[оѥ]
жена неч'тоуци закона ни прк'

Digitized by Google

правѣника нарѣ. рекшій что же
тевѣ и правѣникоу томоу. а ста
рци йюдейсци чтоуще законь и
прркы злодѣи нарекоше глще
аще сьи не би быль злодѣи не би
хомь кго прѣдали тебѣ. тога пи
лать вивь. и прѣда и да и про
поуть. Окаянни же дивол
вивь знаменнй страшнай. и
же на крстѣ. слнце помрачи се.
земля потрсе. завѣса цркевна
и разра се. каменнке распадс се. и
самого вндецн пороутана. И тѣ
кь ададоу и рѣ кмоу. горе мнѣ ѡ
каянномоу яко пороутань бы.
помозн мокмоу ѡкаяньствѣ.
оутврди вра и заклепи желѣзни
ке. и противи се кмоу сѣ всею сил
ю не выпоусти и. текже адь и за
твори вра. и заклепы желѣзь
ние оутври. И самь гь прийде
на ада гоней дивола. Сили
же нбнике прчаахоу. вра же адо
ва оутержени вѣхоу. и вызь
гласише. сили глще. вызмѣ
те вра кнези ваши. да вызмоуть
се вра вѣчнай и да вынидет
црь славы. яко не вѣды адь.
....ктрыкдоу Ѡвѣща гле кто
сьи кцрь славы повѣдитель. си
ли же выпиахоу. гь крѣпь и силь
гь сильнь вь вранехъ. Ѡвѣща
вь адь и рѣ. то аще таковь кто
что йщеть зѣ. почто Ѡви нѣса

Digitized by Google

й сниде ѯе сили же вьпиѣхоу. по
неже цр҃ь славьй к҃ гоне сьпротивь
ника с҃воего прийде с҃везати его
й прѣдати его тебѣ. й йниѥ ѥ҃
ѿ тебе йстрьгнѣ. Ѳеѣцавь
ѣдь къ дииволоу и рѣ ѿ трьгла
ѥ вельзеоуле раз҃врат҃ниче аге
ломь. й поспѣш҃ниче стр҃тмь.
й болѣз҃немь. не глаѣ ли тебѣ
не повѣди се с҃ нимь. се нн҃а юже
пр҃ѣстоить ѣкоже ти р҃ѣ. й ч҃то
створиши ѿкаѧн҃не. поч҃то
ме пр҃ѣслоуша. ѣще сильнь к҃
си йзиди й срещи се с҃ нимь. ѣ
з҃во тебѣ не могоу помощи. ѿ
каѧн҃ныи же дииволь. плаче се
ѳеѣща гл҃ѣ ѥмоу помлоуи ме
й не ѳерьзай дон҃деже вьзрати
т҃ се. понѣ троуди се мене р҃а.
ѣще й пороугана ме ѥ҃щи. кто
оубо не пороугань воудеть ѿ та
цѣхъ гл҃ь ѿво ли ѣко боюѳ се см҃
р҃ти гл҃ѣ. прискр҃бна кеси
дш҃ѣ моѧ до см҃рти. дроу
гоуци же м҃тѳоу ѿцоу вьзава
ше гл҃ѣ: ѳе ѣще вьз҃мож҃но к҃
да пр҃йдеть чаша сиѧ ѿ мене.
й си гл҃и ѿбльстише ме. се же й
ма глю҃щима. сили же пр҃ѣстоя
хоу гл҃ще вьз҃мѣте врата к҃нези
ваши. йво прр҃ци вьзоупише
гл҃ѣ ѳерьзѣте вр҃а ваша да вь
нидеть цр҃ь славѣ. ѣд же трепе
щаѣше не трьплю чак҃ вьзвраще

Digitized by Google

ника ѥмоу. Вѣщаваше дѣ
цр҃ь р҃ѣ. не дѣйте ѥго оубо да сѧ
боудет҃ се прр҃чство мое. ѥгда вѣ
хѣ на земли разоумѣѥ и р҃ѣхѣ.
вра҃ мѣдная с҃кроушет҃ се. и за
твори желѣз҃ныѧ сѣломет҃ се.
сѣвѣ҃ се писаниѥ где ти а҃де повѣ
да г҃ѣ ти см҃рти жело. и срѣтоше
прр҃ци х҃а вѣпиюще и гл҃ще вѣве
нь гредыи вѣ име г҃не. Тогда г҃ь ѥ
мь диѧвола и свеза оу҃замн нерѣ
шимими. и врата же и верѣѧ
с҃кроуши. прр҃кы изве҃ изь а҃да.
гл҃ѣ ѥдѣте вы҃ в рай. и тако изи
доше ѡ а҃да. из нихъ҃ же пр҃вы
прр҃кь дѣ҃ ерецаѥ вѣ гоусли. в҃
пиѥ и гл҃ѣ. прѥте вѣзра҃уйм се г҃ви
ѥ вѣсклик҃нѣмь кь во҃ѵ с҃поу на
шемоу. ѩко г҃ь цр҃ь и҃ш҃ь повѣ
жь се и ѡдолѣ. и вси прр҃ци ѡ
вѣщахоу алл҃ѹ҃. и пакы рече
в҃си ѥзици вѣсплещайте роуками
ѥ вѣсклик҃нѣте во҃ѵ глмь радо҃ю.
ѩко цр҃ь и҃ш҃ь. повѣжь се по на҃ ѥ ѡ
долѣ. дроуги прр҃кь Вѣщаваше
и р҃ѣ. ра҃уй се зѣло дъщи сиѡнова.
по томь дроуги прр҃кь р҃ѣ. вѣста
ни ѥрл҃ме ѥ ѡ҃вл҃ѣщи се вь слаѹ҃ с҃вою
ѩко црь твои повѣжь се по на҃ ѥ ѡ
долѣ. и тако веселеще се в҃ рай те
чахоу. славеще ѩзвавителѧ на
шего ва҃ іса х҃а. ѥмоуже по҃баѥ
вса҃ сла҃ и чь҃ ѥ покланѧниѥ. сѣ ѡм҃.

мь гл҃цемь. и веселецимъ се ѡ
благовѣщени пр҃тчевѣ. слиша҆ а҆
гл҃н їхъ й рече кь дїаволоу.
О кыймь сий глю҆. высокомисль
ний. й кто є҆ радо҆ створиль имь.
не вѣмь оубо. нь тькмо вижоу в
ни҆ радо҆ велию҆. Ѡвѣщав же ди
аволь кь ѣдоу й рѣ ѥмоу. ничєже
не оужасаи се ѡ немь. ни оубой
се гл҃ь нхъ не вр҃ѣзи їхъ ѣлити се і҆
їѡа кр҃титель є҆ пришль к ни҆.
великогл҃никь бо є҆. йво їгда҆ на
земли велий свѣтельствоваш
ѡ чл҃вцѣ томь. й гл҃ше в҃семоу
мироу сьи є҆ хоте йзбавити всоу
в҃селенноую҆. й в҃индохъ азь въ роди
ѣдоу свѣницоу моею҆. й наслѣни
цоу твою҆. й тою҆ разыгнѣвахъ й
рода цр҃ѣ. й того на шѣдѣ оу
сѣкноу. и главу їго дахъ Ѡроко
вици. и їко ївлько пойгра на
блюдѣ й їго же гл҃ше їко сьи є҆
хоте избавити в҃соу в҃селеноую҆.
нь ни того самого не може йзба
вити. Ѡвѣщавь адь кь дїа҆
лоу и҆ рече. блю҆ врате йспит҃но
ходи. да нѣкако не пр҃ѣльще
на боудевѣ. блюди й ѡ коу҆
є҆ й чий сн҃ь є҆. сий бо вел҃ми
роую҆т҃ се ѡ немь слышещи.
бли҆ оубо блюй. ѥда хощевѣ
ѥдиного приѡбр҃ѣсти. и всего
мира лишена боудевѣ. й не
т҃кмо боудемо лишений н҃

Digitized by Google

й смѣхоу й пороугании воудѣ
вѣ. То слышавь дияволь
йде къ йюдеѡмъ. й вьпроу
жи є на г҃а. й прѣвываше же
й не ѿхожаше ѿ нихъ. оучє и҃
на расп҃тиє хв҃о. не вѣше но
ѡкаании дияволь, яко г҃нь
смрть всемоу мироу вскрьше
ние воудеть. аниє же несн
тьства на поути ѡвратѣ'ши
йюдоу. начеть тѣмь гото
вити прѣданиє. й начеть
теорі҃и любителм среброу. тѣ
мь й къ йюдеѡмъ гл҃ше. чт҃
ми хощете дати й азъ вамь
прѣдамь є҃го. К'то не прос'
лезит' се ѡ гл҃ѣ сѣмь вьзьлю
влен'ни. трепещот' ми ю
дий. и оутасает'ми се по
мисль ѡ гл҃ѣхъ сі҃и. й паки
ч'то хощете ми дати й азъ ва
мь пѣдамь є҃го. како не
оукрати се и҃зникь є҃го. како
недовольни вышє оустнѣ и҃г҃
како не оувѣдѣ вьсь — ставь
тѣлесе є҃го. како неоусхоше
оуста. таковь гл҃ь йзвѣщи
в'шоу. ч'то ми хощете дати.
ты же ч'то хощеши вѣти.
ѡни же дв҃ойна ничесоже на нмъ
дати. Нь прийди да вьпро
шоу те ѡ юдо. чесо р҃а продаѥ
ши й и҃да чесо лиши те ѿ др҃ѕ
гы с'воихъ оучєникь. и҃да ч'

Digitized by Google

то ѿнѣмь паче тебе дв҃. ѣда
лика апс҃ка ѳлоучи те. ли
сь ѿнѣми вѣрѣ. а тебе ѳ т'
рапезоу ѳриноу. йли даро
ваниѥмь и цѣлениѥмь ли
ши те. ѿкаян'не колика до
вра лиши се. й приѥмь л҃ с'ре
вр'никь. ѳ толи начеть йсь
кати пѡвна врѣмене да й прѣ
дв҃. Паки же диаволь при
шь кь ѣдоу рѣ ѥмоу. оутвр'
ди вра҃ и затвори желѣз'ниѥ.
да затвориѣ нарицаѥмаго
іс҃а. йдох' бо кь врати моѥй
йюдеѿмь. й оувѣрѣ й да й
проп'ноуть. й ѳ оучьника
ѥго наоустѝ да й прѣда҃ г'во
здиѥ сковахь. й копиѥ наѿ
стрихь и сьсоудь ѿц'та нали
ѣхь. разоумѣ бо ѥго ѣко чл҃о
вѣкь ѥ҃ и боит се смр҃ти. гл҃а
ше бо оучьникомь с'воимь.
прис'крвна ѥ҃ дш҃а моѧ до смр҃
ти. мнѣще бо ѿкаян'ни ди
аволь ѣко смр҃ти се боить.
Вѣщаѣ ѣдь кь диаволоу и рѣ.
блюди оубо врате изѣѥ҃но и ѡ
стани се ѥго. ѣко рѣх' ти а҃ще
тый ѥ҃ иже прѣже лазарѣ ескр҃и.
четвр҃ѣдневна соуща. ѣ гро
вѣ смрьдеща ѡтет' ми. а҃ще
оубо тьй ѥ҃ мл҃о ти се не доведи
ѥго само (sic). ѥгда же вь'згласи ла
ларе греди вонь. й ѣбиѥ йскочи

Digitized by Google

йзѣ ѧдрѣ мои҃ ѩко лѣвъ йз ерьт'
па на ловъ. ѩко и҃ шрѣмь летѣ
ше всакиѣ немощи ѿложь.
вь мьг'новени ѿка ѧз же
того затворити зѣ҃ не могоу.
й вса бо моа смете се оу'тро
ба. ѩко йзноутрь ср҃ца моѥ
го йстр'же. тѣм'же не при
води ѥго само (sic). Ѿвѣщаѣ
дийволь кь ѧдоу й рѣ. сила
моа великаа й твоа не
сытнаа оутроба да прииме҃
ѥго. ѧ не вѣдн многаа. Ѿ
вѣщав' же ѧдь кь дийволоу
рече. клънеши ми се силами
с'воими. къими силами оу
бо клънеши ми се. ѧще ви силоу
имѣль повѣдиль ви се с' нимь.
нь мною ли хощеши ѩправѣнь
бити. гл҃а ѥмоу дийволь стра
ш'ливе и немоужоу хоудодшѣ
не. мнѣ колико зла створи.
й не прѣстахъ повѣжаѥ се с' ним'.
ѧ ты ѥдино зло приѣмь Ѿ него.
й толикою войазнию оу'стра
шиль се ѥси ѧз же ѥг҃а видѣх'
ѥго вьниш'ню (sic) волѣз'нь йсцѣ
лающа. й начѣ҃ дш҃е члвче моу
чити невѣмо. ѥг҃а же видѣх'
ѩко и тоу҃ прѣвыкаѥть. па
ки ѿвръѣтохъ юношоу имене
мь мадеа҃. й вьзложи҃ ѥмоу
на ср҃це помысль имѣнии.
й поставѣ҃ ѥго на мыт'ни

Digitized by Google

ци. и зѣло ме послоуша
аше той же ѥко оубиваше.
225 азъ же радовахъ се и веселѣхъ се w
немь. wнже не вѣ w коу при
шь и мимоходе рѣ. юноша
греди по мнѣ. Онъ же абие
wстави мытьницоу и по не
230 мь йде. и бы ѥмоу оучени
кь а мнѣ врагъ. азъ же wскрь
бѣхъ зѣло зане вьзлюби юн
шоу и исхити w мене. Азъ же паки
идохъ въ страноу ерихоньскоу, и w
235 брѣтохъ члвка и мало вьзрастомь
именемь закьхей. и вьнидохъ вь.
и створи мьдарѣ. и сь оутѣши
ме w печали ѥже w мадей. и мнѣ
понѣ сего вьзраста не имать вьзлю
240 бити. wн же не вѣ w коу пришь
мимоходе сь нарому. закъхей же
не могы вити кто ѥ мимоходей.
и вьзлѣзь на сикоморею. и вьзрѣвь ісь
и видѣ. и гла ѥмоу. закъхею по
245 тьцавь се слѣзи. днь бо попаметь
ми въ домоу твоѥмь быти. аби
е приметь раую се. и шь вьзврати
четвероцею ѥже вѣ приѥль. и да
поль w имѣнний своѥго маломоц
250 нымь и иде въ слѣ ѥго. и бы ѥмоу
оученикь а мнѣ врагъ. wт
вѣщавь ада къ дияволоу рѣ.
wстани се ѥго не имаши бо ниче
же с нимь. гла ѥмоу дияволь.
255 азъ вѣмь ѥко члкь ѥ. боить же
се смрти. се бо разоумѣхъ ѥко

Digitized by Google

прѣдаи҃тъ се. и скр҃бе гл҃е. при
скрб҃на кѣси дш҃е ми до см҃рти. и
гл҃а ѥмоу ѧдь. йзи҃ и повѣди се
с҃ нимь. да йко ѡдѣлѣѥши.
то да затворитъ зе҃ съ всакоѭ
тв҃рдостиѭ и ты цр҃твоуѥши
в҃ ѥки съ всѣми йюдеими. ѧще
ли ти ѡдѣлѣѥтъ то тый прий
детъ само. и йзвѣтъ в҃се ѥже има
ть затворен҃ыѭ и тебе с҃вѣза҃
прѣда҃ те мнѣ и все слоуги твоѥ.
ѡ горе вамь воудетъ ѡкаян҃ии·
то слышавъ дйаволь. и йде па
ки къ йюдеимь. и вьѡроужи ѥ
на г҃а. и да и погоубетъ. съб҃
раном҃ же имь. и се прийде йю
да гл҃е. ѥгоже ѳзь лов҃жоу того
имѣте. и пристоупль къ г҃оу
и рѣ. радуи се оучителю и лобь.
за и. іс҃ъ же рѣ к немоу дроуже
на неже кѣси пришьль дрьзай.
ѡвлобызание йсплънь беза
конiа. ѡ цѣлованiе паг҃
в҃ноѥ дш҃и. ѡ лов҃зание исъ
ходатаи и рожьство ѡтню.
блоуд҃ница ловцав҃ши (sic) но
зѣ іс҃вѣ. и дш҃оу своюѭ ѡ съ
керьнь ѡч҃ти. съ же лобзани
ѥмь дш҃оу своюѭ погоуби. ѡ
наже лов҃зав҃ши роукопи҃нии
потрь гр҃ѣ своихъ. сѫ же лобь
занiемь к҃нигъ животны
йписань бы҃. О женьскаа прѣ
моудро҃. ѡ оученичѣ безоуми҃.

Digitized by Google

ѡнои лобзав'ши ноз҃ѣ влч҃нѣи.
а҃гг҃ли радоваҳоу се вѣн'ць пле
тоуціе кѝй семоуже лоб'зав'шоу
бѣ҃бове рау҃ваҳоу се. и оуже оу҃давле
нию готовлшҳоу кѝмоу. рау҃йсе оу҃
чителю. ѡнь рау҃кѣт' се а҃ ты҃ вьсь
пла҃ши се. ꙗко оуклони се ѿ рад҃о.
рау҃й се оу҃чителю и лобьзва й. и по
ставише кѝмоу цѣноу а҃ с'ребрьнѝ.
и вьзеты҃. ѡ горе тебѣ нюдо чт҃
створи. с'ребра ли ради прода҃ г҃а
с'воѝго. ⊙ нюдо ч'то створий. а҃
ціе би раба ймаль ҳитра. не би
кго продаль ҳитрости р҃а. на т҃
с'ребрьницѣхъ. а҃ йли створиша҃
нб҃о и землю. и море и всоу в'селе
н'ноую҃. с'воѝю ҳитро҃ю оубо прода
кѝши. йли блюди кого продаѝши.
на а҃ с'ребрьницѣхъ Ѩпнѝ пристоу
пише безаконн'ници. кѝше сѣдр'же
цаѩго роукою҃ всоу в'селен'ноую҃.
и приведоше кь пилатоу. пила҃
же сѣдѣше соудѣ хотещомоу соу
дити живы҃мь и мр҃твы҃мь.
пр҃ѣстоѩше трьпе пр҃ѣ нимь. а҃
бренин на пр҃ѣстолѣ сѣше соудей.
соудимоу г҃оу пилатомь за сп҃ни
кѝ всего мира. тога҃ соуди кмоу
жена пилатова. и посла к' моужоу
своѝмоу г҃ци. нічесоже тебѣ
и правѐникоу томоу. м'ного во
постра҃хь вь ноць сню кѝго р҃а вь
с'нѣ. О безакони' ноудеиск[ок]
жена неч'тоуци закона ни прк'

праѣ̂ника нарѣ̂. рек'ый ч'то же
тевѣ й праѣ̂никоу томоу. а ста
р'ци йюдейсци ч'тоуще законь й
прр̂кы злодѣ̂й нарекоше гл̄це
ще сый не би быль злодѣ̂й не би
хомь и̑го прѣдали тевѣ. тоѣ̂га пи
лать вивь. й прѣда̂ й да й про
п'ноуть. Окайн'ни же дйволъ'
вивь з'наменй страш'най. и
же на кр̂тѣ. слн̄це помрачи се.
земля потрѣ̂се. завѣса црк̑е'на
й разра̂ се. каменик̑ распаде се. й
самого видещи пороутана. И тѣ̂
кь а̑доу й рѣ̂ к̑моу. горе минѣ ѡ̑
кайн'номоу и̑ко пороутань бы̑.
помози мок̑моу ѡ̑кайньствѣ.
оу̑тер'ди вра̂ й заклепи желѣз'ни
к̑. й против'и се к̑моу сѣ в'сею сил̂
ю не выпоусти й. тек'же а̑дь й за
твори вра̂. й заклепы желѣзь
ник̑ оутвр̂и. И самь г̑ь прийде
на̂ а̑да гоней дйвола. Сили
же нѣ̑ник̑ прчаа̑хоу. вра̂ же а̑до
ва оу̑тржен'на бѣ̑хоу. й вьзь
гласише. сили гл̄це. вьз'мѣ
те вра̂ к'нези ваши. да вьзмоуть
се вра̂ вѣч'най й да вьнидет'
цр̑ь славы. и̑ко не вѣды а̑дь.
....ктрыедоу Фѣ̑ца гл̄е к'то
сый к̑ цр̑ь славы повѣдитель. си
ли же вьпиа̑хоу. г̑ь крѣ̑пь й сил̂
г̑ь сильнь вь враѣ̑хь. Фѣ̑ца
вь а̑дь и рѣ̂. то а̑ще таковь к̑ то
ч'то йщеть зѣ̂. поч'то ѡ̑ви нѣ̑са

й сниде ѕе сили же вьпиѣхоу. по
нежѥ цр҃ь славьй ѥ҃ гоне сѣпротивь
ника с'воѥго прийде с'вєзати ѥго
й прѣдати ѥго тебѣ. й ѥ҃ннѥ вє҃
ѿ тебе йстрьгнє҃. Ѳєѣцавь
ѣдь къ дияволоу и рє҃ ѿ трьгла
ве вельзеоубле раз'крат'ниче а҃гє
ломь. й поспѣш'ниче стр҃тмь.
й волѣз'немь. не глаѣ҃ ли тебѣ
не повѣди се с' нимь. се ни҃ѣ ѭже
пр҃ѣстоить ѣкоже ти р҃ѣ. й ч'то
створиши ѿкаѣн'не. поч'то
ме прѣслоуша. ѣще сильнь ѥ҃
си йзиди й срещи се с' нимь. ѣ
з'во тебѣ не могоу помощи. ѿ
каѣн'ны же дияволь. плаче се
ѿвѣща гл҃ѣ ѥ҃моу помл҃оуй ме
й не Ѳерьзай дон'деже вьзврати
т' се. понѣ троуди се мене р҃а.
ѣще й пороугана ме вє҃щи. кто
оубо не пороугань воудеть ѿ та
цѣхь гл҃ь ѿво ли ѣко боюсь см'
р'ти гл҃ѣ. прискр'бна кєси
дш҃ѣ мой до см҃рти. дроу
гоуцн же мл҃твоу ѿцоу вьзѣва
ше гл҃ѣ: ѿѥ҃ ѣще вьз'мож'но ѥ҃
да прѣйдеть чаша сиѣ ѿ мене.
й си гл҃и ѿвльстише ме. се же й
ма глюцима. сили же прѣстоа
хоу гл҃ще вьз'мѣте врата к'нєзи
ваши. йво прр҃цн вьзоупише
гл҃ѣ Ѳерьзѣте вр҃а ваша да вь
нидеть цр҃ь славѣ. ѣд же трепе
цнѣше не трьплю чаѥ҃ вьзвраще

Digitized by Google

ника ѥмоу. Ѡвѣщавь дв҃ь
цр҃ь р҃е. не дѣйте ѥго оу҃во да сѧ
боудет҆ се прр҃чство мое. ѥгда вѣ
хѣ на земли разоумѣѥ҃ть и рѣхѣ.
вра҃ мѣднаꙗ с҆кроушет҆ се. и за
творн желѣз҆ныѥ҃ сѣломет҆ се.
сѣвѣ҃ се писанныѥ҃ где ти а҃де побѣ
да гр҃е ти см҃рти жело. и срѣтоше
прр҃ци х҃а вѣпиюще и гл҃ще вѣве
нь гредѣ҃ вь име гн҃е. Тогда г҃ь ѥ҃
мь дыѧкола и свеза оу҃зами нерѣ
шимими. и врата же и верѣѥ҃
с҆кроуши. прр҃кы ꙗзвѣ҃ ꙗзь а҃да.
гл҃е ѥ҃дѣте вы҃ в рай. и тако ꙗзи
доше Ѡ а҃да. ѥ҃з нихъ҆ же пр҆вы
прр҃кь дв҃ь врецаѥ҃ вь гоусли. в҆
пиѥ҃ и г҃е. прѣ҃те вьзра҃уйм се г҃еи
и вьсклик҆нѣмь кь бо҃у с҃поу на
шемоу. ꙗко г҃ь ц҃рь н҃ш҃ь побѣ
жь се и ѡ҃дольѣ. и вси прр҃ци Ѡ
вѣщахоу алл҃ѹ҃а. и пакы рече
в҆си ѥ҃зици вьсплещѣте роуками
и вьсклик҆нѣте бо҃у глмь радо҃ю.
ꙗко ц҃рь н҃ш҃ь. побѣ҃жь се по на҃ и ѡ҃
дольѣ. дроуги прр҃кь Ѡвѣщавь
и р҃е. ра҃уи се зѣло дъщи сиѡ҃нова.
по томь дроуги прр҃кь р҃е. вѣста
ни ѥ҃рл҃ме и ѡ҃вл҃ѣщи се вь слау҃ с҆коѭ
ꙗко црь твои побѣ҃жь се по на҃ и ѡ
дольѣ. и тако веселеще се в҆ рай те
чахоу. славеще ꙗзбавителѣ на
шего ба҃ ꙇса х҃а. ѥмоуже по҃баѥ҃
вса҃ сла҃ и чь҃ и покланꙗниѥ. сѣ ѡ҃м҆.

Digitized by Google

Digitized by Google

СБОРНИКЪ
ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Томъ LXXX, № 2.

ЧЕРНОГОРІЯ

ВЪ ЕЯ ПРОШЛОМЪ И НАСТОЯЩЕМЪ.

СОСТАВИЛЪ

П. РОВИНСКІЙ.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.
ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Вас. Остр., 9 линія, № 12.
1905.

Digitized by Google

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
С.-Петербургъ, Августъ 1905 года.
Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Ольденбургъ*.

Digitized by Google

ЧЕРНОГОРІЯ

ВЪ ЕЯ ПРОШЛОМЪ И НАСТОЯЩЕМЪ.

СОСТАВИЛЪ

П. РОВИНСКІЙ.

Digitized by Google

Digitized by Google

Пѣснями и статьею объ языкѣ мы заканчиваемъ второй томъ нашего сочиненія, посвященный этнографіи. При этомъ должны замѣтить, что, не смотря на обиліе представленнаго нами матеріала, размѣщеннаго въ трехъ книгахъ, этимъ далеко не исчерпывается все, что можетъ дать жизнь черногорскаго народа. Но мы съ одной стороны сами рѣшились не давать слишкомъ большого объема нашему сочиненію, такъ какъ это не чисто ученый, а только научный трудъ; а съ другой—были не въ силахъ исчерпать весь матеріалъ и представить его съ надлежащею полнотою, что обычно достигается только коллективною работой; тогда какъ мы работали единично, пользуясь весьма незначительнымъ количествомъ сочиненій, вышедшихъ въ свѣтъ прежде и не встрѣтивъ содѣйствія со стороны мѣстныхъ интеллигентныхъ силъ Черногоріи, потому что силы эти хотя и существуютъ въ Черногоріи; но ихъ представляютъ исключительно чиновники, которые слишкомъ заняты своими служебными дѣлами и интересами. Правда, и у нихъ находится досугъ, который они могутъ посвящать литературѣ, что доказываютъ выходившія въ Черногоріи повременныя изданія, какъ Гласъ Черногорца, Черногорія, Зета, Новая Зета, Просвѣта и др. и въ ихъ статьяхъ научнаго характера находится много матеріала относительно географіи, исторіи, этнографіи и археологіи Черногоріи; но журналы эти, не имѣя обширнаго круга читателей, которые могли бы дать имъ матеріальныя средства, а также не встрѣчая поддержки ни со стороны правительства, всегда стояли въ матеріальномъ отношеніи

Digitized by Google

очень шатко и существовали не подолгу; а наконецъ съ 1902 г. прекратились всѣ изданія, кромѣ оффиціальнаго Гласа Черногорца, и только въ нынѣшнемъ году сталъ выходить мѣсячный журналъ «Учитељски лист», издаваемый учителями элементарной школы и посвященный исключительно народно-педагогическимъ цѣлямъ.

И этими изданіями мы не могли вполнѣ воспользоваться, такъ какъ наше сочиненіе выходило одновременно съ ними, а многое у насъ было напечатано нѣсколько раньше, хотя и не было еще выпущено въ свѣтъ. Но мы познакомимъ съ ними читателей въ отдѣлѣ о литературѣ, который войдетъ въ главу о современномъ положеніи Черногоріи. Теперь-же мы считаемъ долгомъ съ благодарностью упомянуть тѣ немногія лица не изъ интеллигенціи, которыя помогли намъ въ собираніи матеріала. Одни изъ нихъ, записавшіе или давшіе мнѣ самому записать какую-либо большую пѣсню (эпическую), упомянуты нами при самой пѣснѣ; но мы сочли неудобнымъ писать имена при каждой лирической пѣснѣ, а потому упомянемъ ихъ теперь. Это были: дѣвушка Стояна, дочь священника Милича и ея замужняя сестра Симона Радоничъ въ Васоевичахъ; вдова Марица Горова въ Цетиньѣ и Зако Рогошичъ въ Подгорицѣ, который записалъ мнѣ пѣсни подгорицкихъ потурченцевъ и нѣсколько свадебныхъ и вообще лирическихъ пѣсенъ.

Digitized by Google

ОГЛАВЛЕНІЕ.

	стран.
XIX ГЛАВА.—Пѣсни	1—474
Введеніе	1— 58
1. Сущность и характеристика пѣсни вообще и сербской въ частности.—Различіе сербскихъ пѣсенъ по способу ихъ пѣнія.—Стихотворная форма.—Особенность пѣсенъ черногорцевъ—магометанъ и ихъ вліяніе на другія.—Принятое нами раздѣленіе пѣсенъ	1— 11
2. Лирическія пѣсни.—Различіе ихъ по содержанію: изъ области внѣсемейной; семейныя, любовныя и сатирическія. Выраженіе въ нихъ народнаго духа.—Пѣсни при играхъ, дѣтскія, колыбельныя и свадебныя.—Лирическія пѣсни съ эпическимъ содержаніемъ	11— 19
3. Эпическія пѣсни.—Извѣстные сборники эпическихъ пѣсенъ.—Отъ кого и въ какой мѣстности пѣсни нами записаны.—Поэтическое творчество въ Черногоріи въ сравненіи съ другими сербскими землями.—Реальное объясненіе пѣсенъ.—Удаленіе ихъ отъ дѣйствительности и преобладаніе субъективнаго воззрѣнія.—Удаленіе позднѣйшей пѣсни отъ первоначальнаго оригинала и сохраненіе нѣкоторыхъ чертъ изъ отдаленной древности.—Различіе пѣсенъ по внутреннему ихъ достоинству.—Преобладаніе фантазіи надъ дѣй-	

Digitized by Google

	стран.
ствительностью. — Образчикъ пѣсни въ зачаточномъ состояніи. — Сравненіе пѣсенъ по тремъ сборникамъ. — Общее заключеніе о характерѣ черногорскихъ пѣсенъ. — Поэтическое творчество въ Черногоріи въ настоящее время.....	19— 59
СБОРНИКЪ ПѢСЕНЪ.....	**59—474**
А. Пѣсни лирическія.....	**61—211**
I. Общежитейскія.....	61—141
1. Московска ружица.....	61— 62
2. Три сунца.....	62
3. У Никшићу граду.....	—
4. Зацмиљела у Дољане трава.....	62— 63
5. Која гора нема разговора.....	63
6. Деспотовић Ђуро.....	63— 64
7. Ој тичице ситничице.....	64
8. Ђевојка је сунце братимила.....	—
9. Ђевојке се нађецају у жњевењу.....	64— 65
10. За што се служи.....	65
11. Питања Ајкуне ђевојке.....	65— 66
12. Ко је најљепши.....	66
13. Што може момче нежењено.....	—
14. Бјела вила град градила.....	67
15. Ђевојка и чобанин.....	68
16. Зашто ја вино пијем.....	—
17. Дајте ме ђевојкамя.....	68— 69
18. Орли и ђевојке.....	69
19. Мој болен соколе.....	69— 70
20. Ферман, да се момчад млада жене.....	70
21. Ферман, да су ђевојке коморџије.....	—
22. Име Мила.....	70— 71
23. Сандино огледало.....	71
24. Добра возарина.....	—
25. Овако ме угоила мајка.....	72
26. Не смијем од матере.....	—
27. Ђевојка Смедеревка.....	—
28. Без брата није брата.....	73
29. Сестра учи брата.....	73— 74

Digitized by Google

	стран.
30. Е сам брзо браћи омрзнула	74—75
31. Брат сестру продаваше	75
32. Сестра је брата заклала	75—76
33. За баба није	76
34. Мајка допушта	76—77
35. Ђевојка јунаку прстен повраћала	77—78
36. Не дају ме братац и сестрица	78
37. Мајка не да	—
38. Мајка ме другом дала	78—79
39. Мајка трује своје снахе	79
40. А ђе си ме љубио?	80
41. Мајка Мару у манастир дала	—
42. Још луда ми је	80—81
43. Мајка се погађа за своју шћер	81—82
44. Ђевојка је ђога бретимила	82
45. Сврати га, мати, бога ти!	—
46. Ајде к мени, лијеп младе!	83
47. Сама ћу ти доћи	83—84
48. Волим драга нег вас род	84—85
49. Ал' оћу се помамит!	85
50. Рекла мени драга доћи	—
51. Ђевојка је под гором заспала	85—86
52. Ал' ме узми, ал' умријех!	86
53. Сво ћу село запалити!	—
54. Што ће знати мајка?	86—87
55. Моја су ти врата отворена	87
56. Боли ме срце за поповом шћерком	97—88
57. Милиј си ми од оца и мајке	88
58. Чини ми се, да би пошла за ме	—
59. Ка' да си ме млада маћијала!	89
60. Оће царевић ђевојку, и ако је спрота	—
61. Име моје, име твоје	90
62. Стидње момче но ђевојка	—
63. А каква је шећер-Мара!	91
64. А каква је моја Куна!	—
65. Хајка-ђевојка	91—92
66. Ђевојчица-божа љепотица	92
67. Што има моја јараница	92—93
68. Драги буди драгу	93

Digitized by Google

		стран.
69.	Купи ми злата	93— 94
70.	Ђевојка куне момка	94— 95
71.	Нježност младе мајке	95
72.	Што бих волиј	95— 96
73.	Да ме оће ђевојка	96
74.	То-же—иначе	97
75.	Што је ђевојка радија имати	97— 98
76.	Дијете врголи	98
77.	Вруће сунце—њедра твоја	98— 99
78.	То-же—иначе	99
79.	Како ми се драга наљутила	99—100
80.	То-же—иначе	100
81.	У ружу нађох ђевојку	101
82.	Момак буди љепу Мару	—
83.	Ево нама доброга шиђара	101—102
84.	Фрисну ђевојка; не знам, што је њој	102
85.	Змај понесе ђевојку	102—103
86.	Прођи ми се, момче	103
87.	Момак куне ђевојку	103—104
88.	Куну момка мајка и кћи	104—105
89.	То-же—иначе	105—106
90.	Љуба ме је клела	106
91.	Ђевојка је очи клела	—
92.	Ђевојка—невјеран друг	107
93.	Не траје много жалост драге за драгим	107—108
94.	Нису твоје очи за ме	108
95.	Жен' се, драги	—
96.	Нека му је, честита му била	109
97.	Сасватана, а не љубљена	—
98.	Не даду ме	110
99.	Нећу ниједнога	110—111
100.	Мене се преудаде драга	111
101.	То-же—иначе	111—112
102.	Што ме даде за самцом!	112
103.	То-же—иначе	112—113
104.	То је благо, што је срцу драго	113—114
105.	Он ме не ће ни каменом!	114
106.	Муж се је помамио	114—115
107.	Да ја гледам мога вјеренника	114—116

Digitized by Google

	стран.
108. За драганом срце испуцало	116
109. Драги ти се оженио	116—117
110. Имам драга надалеко	117—118
111. То-же—иначе	118
112. Драги неће доћи до три године	119
113. Драги мој другу милује	119—120
114. Невоља ми бледој бити	120
115. Вила је шћерцу изгубила	120—121
116. Узалудно спремање у походе	121
117. То-же—иначе	121—122
118. Како се је Тодора удала	122
119. Прије женитбе и послье ње	123
120. Што би, кад ко остара	123—124
121. Слатке успомене	124
122. Удаћеш се и покајаћеш се	124—125
123. Бањанке ђевојке	125
124. Оћу поћи за сароша	125—126
125. Ко има дивну жену	126—127
126. Честита је брдска козарица	127
127. Она кучка рада хорјатскога	127—128
128. Стари ђедо и ђевојка	128
129. Проћ, се с врагом, стар на коња!	128—129
130. То-же—иначе	129—130
131. Мич' се, грдо сједа!	130
132. Нећу тебе, војводо!	—
133. Ђевојка од седамдесет и седам година	131
134. Понуде за бону жену	131—132
135. Понуде за драгога	132
136. Научих се вино пити	132—133
137. Мајка с попом	133
138. Ожени се луд нејак	133—134
139. Удадох се за младо момче удо-лудо	134—135
140. Цура лакат дуга, три широка	135—136
141. Таштa жаба и зет жабче	126—137
142. Була и калуђер	137
143. Буле и калуђер	137—138
144. Онђен ми је круна пала	138—139
145. Бјелопољци	139
146. Несообразности	139—140

Digitized by Google

	стран.
147. То-же	140
148. Хајдучка пјесма	140—141
149. То-же	141
II. Пјесни потурченцевъ	
1. Ђевојка је облак фатала	141—142
2. Ђевојка кличе: аман—аман!	142
3. Мајка кара Алију	142—144
4. Синко Мујо	144—145
5. Шета момче и ђевојче	145—146
6. Порасла је вита јела	146
Пјесни незакончепныя	
1. Задунуше забазорски вјетрови	146—147
2. Сјеничко поле широко	147
3. Бугарка ђевојка	148
III. Пјесни при различныхъ играхъ, также шуточныя и дѣтскія	148—154
1. Сипирићи звече	148—149
2. Загорончице мојо	149
3. Скочи коло да скочимо	—
4. Ибришимски конци	150
5. Гуруи гуче	—
6. Паде лист с тополе	—
7. Колумбери сви ћепери	151
8. Ми смо млади радосни	151—152
9. Чим-чика чемерпка	152
10. Ђинђери—калуђери	—
11. Труса—вера кобила	152—153
12. Кугле руме-думе	153
13. Мац—мацане, копрцане	—
14. Трумба-лумба накарале	153—154
15. Тпруки-чула	154
Приговоры	—
IV. Колыбельныя пѣсенки	155—159
1. Њина, њина малу дјецу	155
2. Њина—њина малог Милутина	—
3. Миле очи, сан од очи	155—156
4. Кокотиће шародане	156
5. Њина мајка своју дјецу	—
6. Заспи, злато	156—157

Digitized by Google

	стран.
7. Иш, кокоте	157
8. Нина, нина, сан ти очи мами	—
9. Спавај, синко	—
10. Спавај, синко у шикајли беши	157—158
11. Спавај синко	158
12. Кад се ова књига штије	158—159
V. Религіозная пѣсенка	159
VI. Свадебныя пѣсни	162—185
1. У оно сјеме јесење	160
2. У гору се сјекло	—
3. Расла ми трава	160—161
5. Јарко сунце иза горе сјаше	161
6. Ајте с богом, кићени сватови	—
7. Ој јабуко заленико!	162
8. Сарај трава до рамена	162—163
9. Ладна водо поносита	163
10. Ибар вода нема брода	164
11. Чобанине, кићена јабуко	—
12. Жут јаблане	164—165
13. Благо тебе, црвен каранФиле	165
14. Ђевојчица гором греде	—
15. Ој Дунаве	166
16. Полем се вије	166—167
17. О Ђевојко овчарице!	167
18. Заспала мома крај мора	168
19. Соко лети преко Сарајева	168—169
20. Вила се лоза винова	169
21. Сеничице, лијепа ђевојко	169—170
22. Каранфиљче, цвјеће моје	170
23. Плаво момче	—
24. Дремала дрема	170—171
25. Бисер Мара по језеру брала	171
26. Текла вода валовита	171—172
27. Јечам жњела за гором ђевојка	172
28. Младо момче испод Сења прође	172—173
29. Два пребјега гору пребјегоше	173
30. Нитко не зна нчијега хала	173—174
31. Ој, голубе Витомире!	174
32. Једна мајка два весеља чини	174—175

Digitized by Google

	стран.
33. Колика је гора божурова	175—176
34. О Цетиње, водо подносита!	176
35. Излеће соко из горе	—
36. Кокот поје, зору зове	177
37. Добро дошли, господо сватови!	—
38. Трепетала трепетљика	—
39. Фесљићен ми се њиха	177—178
40. Отворите нам на вајату врата	178
41. Полако-те, господа сватови!	—
42. Јарко сунце на истоку	178—179
43. Извила се златна жица	179
44. Наша снаха честито ни дође	—
45. Чија је воно ђевојка	180
46. Што лијепо низ поље гледати	180—181
47. Одвила се златна жица	181
48. Стари свате, камо ти фала	181—182
49. Пијте вино, гости наши!	182
50. Посади се домаћине	—
51. Попова брада	—
52. Травничка ђевојка	183
53. То-же и молодому	183—184
54. Соко ћера јаребицу	184
55. Купус козе појеле	184—185
VII. Лирическія пѣсни съ эпическимъ содержаніемъ	185—198
1. Дука Манделина и Марко—Краљевић	185—186
2. Нађоше се брат и сестра	186—187
3. Суђен је!	187—189
4. Вукић Бранковић и Султан	189—191
5. Дамјанова љуба	191—192
6. Алибег и ђевојка	192—193
7. Малисор и пашиница	193—195
8. Приморкиња и Алибег	195
9. Највјернији друг—љуба	196—197
10. То-же—иначе	197—198

Неоконченныя.

1. Поперске ђевојке и паша	198
2. Паша и три робиње	198—199
3. Паде магла по Бојани	199—202

Digitized by Google

	стран.
VIII. Пѣсни, поющіяся безъ гуслей (на предушке)	202—211
1. Сину муња из особите банде.....	202—203
2. Груице Посестрима	203—206
3. Златна свирала	206—209
4. Марков лов	209—211
Б. Пѣсни эпическія	211
I. Двѣ пѣсни мистическаго содержанія	
1. Барјактар Ђуро оженио се с вилом.....	211—215
2. Луди Јован бачен у тамницу.....	215—218
II. Двѣ пѣсни о Георгіѣ Кастріотѣ Скандедбегѣ	218—259
Предварительныя замѣчанія.....	218—222
Пѣсни:	
1. Санак снила Косава краљица	222—239
2. Одкако је свијет настануо.....	239—245
Выводы изъ сравненія съ Качичемъ Міошичемъ.....	245—259
III. Общесербскія пѣсни	259—290
1. Старина Новак и бан Радивоје.....	259—262
2. Влашић Радуле	262—266
3. Женидба Милована Краљева.....	266—273
4. Иво Сењанин и Травнички везир.....	273—281
5. Женидба паше Тиранина.....	281—290
IV. Пѣсни Васоевицкія.....	290—414
Введеніе	
Вліяніе турокъ.—Различіе между васоевичами и другими черногорскими племенами, выражающееся въ ихъ историческомъ преданіи, въ политическихъ стремленіяхъ и содержаніи пѣсни. — Содержаніе васоевицкихъ пѣсенъ вообще и реальное объясненіе каждой пѣсни по отдѣльности.—Поддѣлка.—Способъ сообщенія и записыванія пѣсенъ.—Пѣсни новѣйшаго времени	290—312
Пѣсни:	
1. Погибија Арапина и Ракете Рајевића	312—315
2. Ага од Медуна и Јован Вишњић	315—320
3. Ударац на Васојевиће 1625 г.....	320—325
4. Вук Брајотић, његова жена, лијепа брђанка, и паша од Требиња.....	325—334
5. Четованье Марковић Милоша	334—341

Digitized by Google

	стран.
6. Погибија Марковић Милоша	341—347
7. Милош Ђиновић и паша од Зворника	347—350
8. Погибија Лакушић Ивана	350—354
9. Стана заробљена у Мостару	354—356
10. Васојевићи ударају на Бихор и Шумадију заједно с кучким војводом Радоњом	356—359
11. Женидба Ђура Куштримовића	359—365
12. Ударац колашински на Васојевиће	365—369
13. Погибија Божа Вешова	369—374
14. Фазли Шарац арамбаша	374—376
15. Бој на Љубану	376—379
16. Похара Бијора	379—384
17. Бојеви у Полимљу	384—414
Први бој	385—401
Други бој	401—407
Објашњење	407—414
18. Илија Цмиљанић и Стојан Јанковић — котарски сердари	414—440
19. Двѣ нѣсни изъ войны Карагеоргія:	
I. Бој на Тополу	440—450
II. Бој на Ужицу и Сеницу и Нови—Пазар	450—457
Три пѣсни изъ напечатанныхъ прежде:	
1. Иво Подгорица и Мехмет—Арапин	457—463
2. Бег Љубовић и Лазар Пециреп	463—469
3. Бој руски и турски код Чесме	469—474
XX ГЛАВА.—Языкъ	474—687
I. Ударѣніе	476—488
II. Фонетика	488—505
III. Словообразованіе и флексія	505—529
1. Имя существительное	505—511
2. Мѣстоимѣніе	511—512
3. Числительныя	512—513
4. Прилагательное	513—515
5. Глаголъ	515—521
6. Нарѣчіе	521—524
7. Предлогъ	524
8. Союзъ	524—527
9. Междометіе	527—528

Digitized by Google

	стран.
10. Частицы въ концѣ слова	528—529
IV. Сочетаніе словъ	529—550
1. Согласованіе и управленіе словъ	529—533
2. Рѣчь украшенная	533—536
3. Спеціальныя выраженія	536—550
а. Относительно явленій природы и опредѣленія времени	536
б. Относительно ѣды и питья	536—537
в. Привѣтствія, увѣренія, просьбы и др., а также ругательства	537—539
г. Относительно войны	531—541
д. Кличка животныхъ и др.	541—543
е. Вообще слова и выраженія иносказательныя	543—549
ж. Скороговорки	549—550
4. Различіе говора по мѣстностямъ	550—553
5. Сходство съ русскимъ языкомъ въ различныхъ его говорахъ и заимствованія изъ чужихъ языковъ	553—572
Отдѣльныя статьи.	
А. Собственныя имена лицъ	572—587
1. Личныя имена	572—584
2. Имена по отчеству и прозвища	584—587
Б. Топографическая терминологія и собственныя имена отдѣльныхъ мѣстностей	587—636
1. Горы и суша вообще	589—612
2. Лѣсъ	612—616
3. Вода	616—618
4. Собственныя имена	618—636
В. Словарь	536—687

На самомъ концѣ мы помѣщаемъ списокъ опечатокъ и авторскихъ недосмотровъ, при чемъ считаемъ нужнымъ замѣтить, что знаки препинанія и надстрочные мы исправляемъ въ тѣхъ только случаяхъ, гдѣ отъ нихъ зависитъ смыслъ слова; но отмѣчаемъ также орѳографическія и другія ошибки, которыя легко испра-

Digitized by Google

вить самому читателю, какъ: а ли, угору, о толен, даром дорívати, Кастрите, Асанига, ја шу вм. али, у гору, отолен, даром даривати, Кастриоте, јашу или смѣшеніе русскаго правописанія съ сербскимъ: Сулейманъ (въ сербскомъ текстѣ), Куjунџије. Есть мѣсто, въ которыхъ, очевидно, есть какая-то неправильность, но мы недоумѣваемъ, какъ ихъ исправить и потому оставляемъ въ томъ видѣ, въ какомъ получили написанными, какъ: стран. 416, строка 7 св. *Нугла* (можетъ быть, *ну* глај вм. ну гледај); 442—15 сн.

Не гледасте бурунтије старе,
На раје ча од Цара Мурата.

Въ счетъ строкъ входятъ примѣчанія внизу и заглавія; но не входятъ цифры, если онѣ правильны.

Digitized by Google

XIX.

ПѢСНИ.

ВВЕДЕНІЕ.

1. Сущность и характеристика пѣсни вообще и сербской въ частности. — Различіе сербскихъ пѣсенъ по способу ихъ пѣнія. — Стихотворная форма. — Особенность пѣсенъ черногорцевъ — магометанъ и ихъ вліяніе на другія. — Принятое нами раздѣленіе пѣсенъ.

Пѣсня составляетъ, такъ сказать, вѣнецъ свободнаго творчества народа въ духовной его дѣятельности. Эта дѣятельность народа стоитъ внѣ всякихъ внѣшнихъ побудительныхъ причинъ, вполнѣ свободная, вытекаетъ прямо изъ души его, изъ его внутренняго побужденія излить свою душу въ словахъ и гармоническихъ звукахъ.

Чуждая всякихъ практическихъ цѣлей, пѣсня удовлетворяетъ нравственно-эстетическую потребность народа.

Поэтому пѣсня больше, чѣмъ всякая другая духовная дѣятельность народа, проникнута его субъективностью.

Составляетъ-ли предметъ пѣсни какой нибудь фактъ изъ исторической его жизни или изъ жизни семейной, или же явле-

Digitized by Google

ніе природы, самый фактъ или явленіе служатъ только матеріяломъ, изъ котораго пѣсня создаетъ нѣчто свое, субъективное, иногда довольно далекое отъ воспроизведенія дѣйствительности. Очень часто найдете въ пѣснѣ чудесное: тамъ, гдѣ пролита невинная кровь, возникаетъ церковь, а гдѣ пала кровь злодѣя или злодѣйки, тамъ растутъ «тернъ и крапива» и образуется озеро; ангелы воскрешаютъ брата, чтобы онъ навѣстилъ свою сестру; святые дѣлятъ между собою управленіе благами природы и вообще принимаютъ дѣятельное участіе въ жизни человѣчества, не говоря уже о *вилахъ*, безъ которыхъ не обходится сербская народная пѣсня. Предметы изъ внѣшней природы, какъ небесныя тѣла, растенья, даже камни въ пѣснѣ живутъ такою-же жизнію, какъ человѣкъ: солнце или звѣзды сватаютъ дѣвушекъ, трава отъ горя, постигающаго страну, сохнетъ; если совершается какое-либо беззаконіе, изъ тучи падаетъ кровавый дождь; птицы и разныя животныя говорятъ человѣческимъ языкомъ. Все это, конечно, аллегоріи, иносказанія и заимствованія изъ миѳологіи, служащія только формой для выраженія какой-либо идеи. Но и тамъ даже, гдѣ пѣсня очевидно хочетъ и старается быть реальной, это ей не удается: фантазія отрываетъ её отъ дѣйствительности и потому въ ней вы и въ этомъ случаѣ находите не дѣйствительность, а субъективное пониманіе и представленіе ея пѣвцомъ. Поэтому въ народной пѣснѣ вы имѣете дѣло не съ фактическимъ ея содержаніемъ, а съ субъективною стороною народа; находите въ ней не то, что есть или было, а то, что по понятію народа, должно-бы или могло быть.

Поэтому народная пѣсня прежде всего раскрываетъ передъ нами душу народа, его субъективный міръ, а затѣмъ вводитъ насъ въ его жизнь со всѣми внутренними отношеніями, какъ семейными и общественными, такъ и личными, въ которыхъ главную роль играютъ отношенія между собою половъ. Въ такомъ именно смыслѣ мы понимаемъ лирическую поэзію. Въ поэзіи эпической, хотя въ основѣ и находятся факты, какъ нѣчто реальное, дѣйствительное; но на изображеніи ихъ опять всецѣло лежитъ

Digitized by Google

печать субъективности; тѣмъ болѣе, что и самые факты часто берутся не изъ дѣйствительной жизни, а просто создаются свободною фантазіей. Та-же печать субъективности лежитъ и на историческихъ пѣсняхъ т. е. пѣсняхъ съ историческимъ содержаніемъ, при чемъ, если дѣло касается болѣе отдаленнаго времени, то смѣшиваются собственныя имена дѣйствующихъ лицъ и названія мѣстностей; а неговоримъ уже о хронологіи. Это—то-же, что преданіе, только воспроизведенное съ большею свободой и съ бо́льшимъ участіемъ фантазіи. И чѣмъ отдаленнѣе самый фактъ, тѣмъ больше простора для свободной фантазіи. Вотъ почему и въ исторической пѣснѣ мы можемъ изучать не самый фактъ, а субъективное отношеніе къ нему воспѣвающаго его народа. Поэтому, обращаясь къ сербской поэзіи, мы встрѣчаемся съ личностями Вука Бранковича, Марка Кралевича, Вукашина и др. совсѣмъ не такими, какими ихъ изображаетъ исторія. Пѣсня о женитьбѣ краля Вукашина является чисто фантастическимъ произведеніемъ, въ основѣ котораго однако лежитъ какое-то преданіе.

Кромѣ того, переходя изъ устъ въ уста, изъ поколѣнья въ поколѣнье, пѣсня подвергается переработкѣ пѣвцовъ, которые придаютъ ей свой мѣстный колоритъ, а иногда ненамѣренно, по не достаточной освѣдомленности, или намѣренно, подъ вліяніемъ мѣстнаго патріотизма или какой-либо тенденціи, переносятъ событіе изъ одной мѣстности въ другую и измѣняютъ имена личностей.

Вообще принято раздѣленіе пѣсенъ по содержанію на эпическія и лирическія; у сербовъ-же онѣ различаются еще по способу ихъ воспроизведенія. Однѣ называются «пјесме јуначке, које се пјевају уз гусле»; и другія—«умиљате, које се пјевају из гласа». Въ первомъ случаѣ пѣсня поется только однимъ пѣвцомъ, очень громко, но речитативомъ т. е. читается на распѣвъ, безъ особеннаго мотива и непремѣнно подъ акомпаниментъ гуслей, при чемъ главное составляетъ отчетливость произношенія отдѣльныхъ словъ и содержаніе, иногда очень длинное. Во вто-

Digitized by Google

ромъ-же случаѣ пѣсня поется на извѣстный мотивъ съ темпомъ скорымъ или медленнымъ, въ тонѣ веселомъ или печальномъ, сообразно съ духомъ содержанія пѣсни. Слова, конечно, имѣютъ значеніе и въ этихъ пѣсняхъ; но не требуется такое отчетливое произношеніе ихъ. Эти пѣсни поются и въ одиночку; но большею частью нѣсколькими, безъ различія мужчинами и женщинами.

Есть еще пѣнье «на предушке» и «уз тепсію», объ которомъ мы уже говорили (т. II, ч. 1, стр. 767—768) и скажемъ еще послѣ.

Наконецъ особеннымъ способомъ пѣнья сопровождается пляска въ черногорскомъ *оро*.

Это происходитъ такъ: двое садятся прямо на землю, сложивши подъ себя ноги, одинъ противъ другого и начинаютъ пѣть поочередно. Берутъ какую-нибудь пѣсню изъ тѣхъ, что поются подъ гусли, и затягиваютъ сразу очень высокимъ тономъ и съ сильнымъ дрожаніемъ голоса: «О—о—о.... у здравье нашег господара, и у здравье његових синова» и т. д., за чѣмъ слѣдуютъ различныя пожеланія; а затѣмъ уже самая пѣсня: «Вино пију до два побратима»... Протягивается это долго и при концѣ дѣлается два спуска ниже и еще ниже и тоже съ протяжкой, которою этотъ способъ и отличается отъ пѣнья подъ гусли. Для усиленія голоса пѣвецъ пальцемъ затыкаетъ себѣ ухо, закрываетъ глаза и, наклонившись на ту-же сторону, тянетъ, какъ говорятъ черногорцы, «изо всего мозга». Одинъ кончаетъ, другой начинаетъ. Подъ такую простую, монотонную и нѣсколько дикую пѣсню происходитъ не менѣе простая и однообразная пляска, состоящая въ скаканьи въ кругу и вскидываніи рукъ кверху съ гиканьемъ и пистолетными выстрѣлами (т. II, ч. 1, стр. 757—760).

Похоронныя пѣсни (тужбалицы)—это собственно причитанья по умершихъ, исполняемыя исключительно женщинами и объ нихъ мы уже говорили въ этой-же части нашей книги (стр. 318—320).

Намъ остается еще сказать о стихотворной формѣ этихъ пѣсенъ. Черногорскія пѣсни въ этомъ отношеніи не представля-

Digitized by Google

ютъ ничего особеннаго отъ остальныхъ сербскихъ пѣсенъ. Въ такъ называемыхъ *юнацкихъ пѣсняхъ*—во всѣхъ—десятисложный стихъ (десетерац) съ цезурой послѣ четвертаго слога и съ удареніемъ или протяженіемъ въ концѣ стиха на предпослѣднемъ слогѣ.

Въ лирическихъ пѣсняхъ также немного разнообразія. Въ числѣ 146-ти общежитейскихъ пѣсенъ, собранныхъ нами и представляемыхъ въ настоящее время, 51 пѣсня составлена въ десятисложномъ стихѣ и 46 въ осьмисложномъ. Есть по 7 (8 пѣсенъ), по 6 (3 пѣсни) и по 5 (1 пѣсня); а есть въ одиннадцать и двѣнадцать слоговъ.

Приведемъ здѣсь образчики изъ тѣхъ только, которые встрѣчаются рѣже.

По семи: Минух моми мимо двор,
Мимо зелен пеливор;
Наздрјех њој се на прозор,
Кад ми мома сама спи.

По шести: Ђевојка јунаку
Прстен повраћала:
«Прими, момче, прстен,
Мој' те род не љуби».

По пяти: Прођох проз гору,
Не знам, проз коју;
Дођох на воду,
Не знам, на коју.

Въ 11 слоговъ: Ђевојка сам, на све ми се жалује,
Ђе ја не знам, ђе мој драги данује;
Ђе л' данујe, ђе ли другу ми лу'е.

Въ 12 слоговъ: Дивни-ли су, мајко, коњи Мујагини,
За град заведени, свилом попућени,
Срмом оседлани, златом зауздани.

Ихъ, впрочемъ, можно разбить и на шестисложные.

Digitized by Google

Есть сочетанія двухъ стиховъ различной мѣры.

8+3 (1): Фалила се жута дуња
На море:
Ја сам цвијет, на ови свјет
Најљепши. (11) *).

8+5 (6): Ђевојчице, неранџице,
Ружо румена!
Што ти са мном не говориш,
Вуста медена? (25).

8+6 (4): Ђевојчице, црнојчице,
Не стој спрема мене;
Ја потрошим моје благо,
Гледајући тебе (46).

6+9 (1): «Што то везеш, маро,
Што то везеш, о моја Маро?»
— Јаглук везем, Јово,
Јаглук везем, о мој Јоване. (68).

Разнообразится стихъ повтореніемъ одного или нѣсколькихъ словъ изъ него въ началѣ или въ концѣ; напр.

Ја пошетах, ја пошетах
Зеленијем лугом, зеленијем лугом;
Са ђевојком, са ђевојком,
Невјернијем другомъ, невјернијем другом.

или: Пошета —, пошетала Јагода на воду;
За Јаго —, за Јагодом Радоје на коњу;
За Радо —, за Радојем јагодина мајка (41).

Или-же прибавляются слова въ концѣ стиха въ видѣ припѣва; какъ:

*) Цифры, подъ которыми эти пѣсни находятся въ сборникѣ.

Digitized by Google

Осу се небо звјездама — звјездане дане, мој мио брале!
Осу се небо звјездама;
И равно поле овцама — звјездане дане, мој мио брале!
И равно поле овцама (31).

Висока је јела зелена — тамина јела
Висока врхом до неба — тамина јела (92).

У ђевојке црне очи — има, има!
Да ме оће погледати — шњима, шњима!
То би мени мило било — збиља — збиља! (72).

Проће ми момче кроз село — јање моје бјело
Натури фесић на чело — јање моје бјело. (44)

Иногда эти лишнія слова вставляются въ серединѣ стиха, напримѣръ:

О ђевојко — бриго материно — о ђевојко!
Злато моје — бриго материно — злато моје (121)!

Иногда они вставляются въ серединѣ и въ концѣ:

Засиндјела, миле мој, засиндјела, браца Јоца,
Зисиндјела у село ђевојка.
Седамдесет, миле мој, седамдесет, браца Јоца,
Седамдесет и седам година (132).

Или въ такой формѣ:

Синцирићи звече, хеј — вала звече!
Звече вала, звече биља, звече ја!
За кога ми звече? хеј — вала звече!
Звече вала, звече биља, звече ја (пѣсни при играхъ 1).

Иногда самый короткій текстъ, заключающій въ себѣ смыслъ, обставляется словами, не имѣющими никакого смысла; какъ:

Digitized by Google

Ђелди-белди — мому воде — Сава Ђелди — мому воде;
Ђелди-белди — мома и се *) — Сава Ђелди — мома и се,
Ђелди-белди — обзираше — Сава Ђелди — обзираше. (143).

Такихъ пѣсенъ, впрочемъ, очень немного; а большею частью десяти — и осьми-сложныя, иногда въ перемѣшку со стихами другого размѣра. Вообще разнообразія со стороны формы очень мало. Также однообразны и мелодіи, а много пѣсенъ поется на одинъ и тотъ-же голосъ.

Въ мелодіяхъ этихъ трудно найти что-либо вполнѣ оригинальное, чисто черногорское; это мелодіи общесербскія, также какъ и самыя пѣсни, большая часть которыхъ поется и въ другихъ сербскихъ краяхъ, а многія усвоены отъ другихъ и даже напечатаны въ разныхъ изданіяхъ и въ пѣсенникахъ. Но онѣ такъ усвоились въ Черногоріи, что поются, какъ собственныя, хотя объ нѣкоторыхъ и говорятъ: то герцеговинская (Осу се небо звјездама), то шумадинская. (Киша пада, трава расте). Мы выдѣлили изъ общаго числа нѣсколько пѣсенъ черногорскихъ турокъ, хотя онѣ поются и не турками; но въ ихъ складѣ и духъ есть нѣчто, отличающее ихъ отъ другихъ черногорскихъ пѣсенъ.

Сами же турки поютъ больше всего пѣсни, поющіяся и христіанами. Я слышалъ у нихъ пѣсню сочиненную и напечатанную «Младо пастирче унило, а што си се тако снуждило» и др.

А пѣсню № 6 я слышалъ въ Васоевичахъ не отъ турокъ и не знаю даже, поютъ-ли её турки; но въ ней дѣйствуютъ личности съ турецкими именами — мать Айкуна и сынъ Мухамедъ (Мујо), что и заставило насъ отнести её къ турецкимъ пѣснямъ.

Все равно какъ въ Черногоріи очень распространена пѣсня:

Љепа ти је, љепа ти је у Алаге љуба,
Те љепоте, те љепоте у свој Босни нема и т. д.

и по содержанію она совершенно отвѣчаетъ турецкимъ нравамъ

*) и се — обзираше.

Digitized by Google

и обычаямъ. Мы её впрочемъ не помѣстили, потому что она находится во всѣхъ сербскихъ пѣсенникахъ.

Это, такъ называемыя, *севдалійскія* пѣсни, страстно любовныя, которыя проникли въ Черногорію и сдѣлались домашними, но тѣмъ не менѣе выдѣляются изъ другихъ.

По мѣстностямъ въ самой Черногоріи выдѣляются пѣсни подгорицкія и васоевицкія тѣмъ, что въ нихъ ярче выступаетъ плотское пониманіе любви и замѣтно нѣкоторая распущенность нравовъ со стороны женщины (см. №№ 71, 41, 40, 33, 72, 141, 142). Здѣсь мы усматриваемъ вліяніе турецкое, какъ и въ играхъ (см. т. II, ч. 1, стр. 756—757). Одна кучская пѣсня (№ 143) дѣлаетъ намекъ на злоупотребленіе деверя по отношенію къ невѣстѣ, на что собственно въ Черногоріи мы также не имѣемъ ни одного примѣра.

Въ нѣкоторыхъ нашихъ пѣсняхъ складъ стиха не соблюденъ и спутанъ (№№ 48, 86, 132, 127, 120, 144, 138 и др.), очевидно, при передачѣ и записываніи, и исправить ихъ можно, какъ то дѣлалъ Вукъ Караджичъ, но мы этого сдѣлать не рѣшились, не видя въ томъ надобности.

Число представляемыхъ нами пѣсенъ можно бы еще значительно увеличить; но для вашей цѣли представить только образцы этого количества достаточно. За немногими исключеніями всѣ эти пѣсни или вовсе не были нигдѣ напечатаны, или представляютъ варіанты. Трудно и услѣдить за всѣмъ, что было напечатано, такъ какъ множество пѣсенъ печаталось и печатается въ различныхъ періодическихъ изданіяхъ, пѣсенникахъ и календаряхъ; но нѣкоторыя пѣсни мы помѣстили въ своемъ сборникѣ, хотя и знаемъ, что онѣ были напечатаны; вслѣдствіе того, что онѣ поются слишкомъ часто и въ Черногоріи и тѣмъ опредѣляется народный вкусъ или выборъ; какъ: «Oj јабуко зеленико», «Осу се небо звјездама», «Пољем се вије», «Скочи коло», «Киша пада» и нѣкоторыя другія, впрочемъ весьма немногія.

Какъ ни мало однако предлагаемое нами собраніе, оно даетъ намъ возможность указать различные виды лирическихъ пѣсенъ

Digitized by Google

сообразно съ ихъ содержаніемъ и съ случаями, при которыхъ онѣ поются, и расположить ихъ въ извѣстной системѣ.

По этому мы различаемъ пѣсни: 1) Общежитейскія, неприурочиваемыя ни къ какому особому моменту народной жизни, семейной или общественной, и между ними даемъ особое мѣсто нѣсколькимъ пѣснямъ турецкимъ; 2) пѣсни, поющіяся при различныхъ играхъ, также шуточныя и дѣтскія; 3) колыбельныя; 4) отдѣльная пѣсенка, которую дѣти поютъ на Богоявленіе; 5) свадебныя и наконецъ 6) пѣсни съ эпическимъ содержаніемъ, которыя однако-же поются не «уз гусле», а «из гласа», какъ и другія лирическія пѣсни; есть между ними и мистическія.

Сюда-же мы относимъ и пѣсни, поющіяся «на предушке» и преимущественно женщинами. Мужчина поетъ такъ тогда только, когда у него нѣтъ подъ руками гуслей, когда напр. идетъ пѣшкомъ или ѣдетъ верхомъ, и поетъ такимъ образомъ обыкновенную *юнацкую* пѣсню.

Мы имѣемъ только одну такую пѣсню, которая прямо была намъ спѣта такимъ образомъ женщиной. По содержанію и по характеру она могла бы быть спѣта и съ гуслями; но женщина никогда не прикасается къ гуслямъ, поэтому она, обладая такою-же, какъ и мужчина способностью запоминать и воодушевляться тѣмъ-же, чѣмъ мужчина, прибѣгаетъ къ этому особенному способу пѣнья безъ гуслей. Мы позволили себѣ къ нашей одной такой пѣснѣ присоединить еще три изъ сборника Сима Милутиновича, записавшаго ихъ отъ женщинъ, которыя безъ сомнѣнія пѣли ихъ «на предушке»; кромѣ, можетъ быть, Яглики Мушкобаны, объ которой говорятъ, что она была совершенно какъ мужчина: помужски одѣвалась, носила оружіе и ходила въ четованье; а потому могла пѣть и съ гуслями.

Эти пѣсни составляютъ переходъ къ настоящимъ юнацкимъ.

Послѣ этого мы перейдемъ къ разсмотрѣнію по отдѣльности представляемыхъ нами пѣсенъ лирическихъ и эпическихъ.

Digitized by Google

2) Лирическія пѣсни. Различіе ихъ по содержанію: изъ области внѣсемейной, семейныя, любовныя и сатирическія. Выраженіе въ нихъ народнаго духа. Пѣсни при играхъ, дѣтскія, колыбельныя и свадебныя.— Лирическія пѣсни съ эпическимъ содержаніемъ.

По содержанію во всѣхъ лирическихъ пѣсняхъ главную роль играетъ любовь между двумя полами, и по непремѣнному участію въ нихъ женщины Вукъ Караджичъ назвалъ ихъ женскими. Мы назвали-бы ихъ житейскими въ томъ смыслѣ, что содержаніе имъ даетъ обыденная жизнь и главнымъ образомъ, конечно, отношенія мужчины и женщины; но есть и другіе мотивы.

Въ нашемъ собраніи съ такими другими мотивами являются слѣдующія: «Московска ружица» (1), «Деспотовић Ђуро» (5), «Три сунца» (2), «У Никшичу граду», которыя навѣяны явленіями изъ области гражданско-политической или историческимъ воспоминаніемъ. Въ другихъ поводомъ послужили наблюденія природы: «Која гора нема разговора» (4), «Ој тичице» (6); о послѣдней замѣчено, что она поется во время жатвы, когда именно наблюдается указываемое въ пѣснѣ явленіе. Иногда значеніе дѣйствительнаго факта или явленіе природы приписывается миѳу и изъ того создается картина, какъ: «Бјела вила град градила» (13); или-же берется фактъ изъ жизни, который, если не былъ дѣйствительнымъ, то очень близокъ къ дѣйствительности, напр. «Бога моли Загорка ђевојка» (8) или «За што се служи» (9). Иногда рѣшается какой-нибудь вопросъ, напр. что всего шире, быстрѣе, милѣе и слаже (10) или кто всѣхъ лучше (11); очень высоко ставится «момче неженьено» (12). Есть пѣсни аллегорическія, какъ: цвѣтокъ, всѣмъ предпочитающій дѣвушекъ (16), орлы и дѣвушки (17), больной соколъ (18); съ мистическимъ смысломъ «Сандино огледало» (22).

Больше всего пѣсенъ, выражающихъ отношенія между членами семьи, при чемъ меньше другихъ членовъ упоминается отецъ. Отдѣльно упоминаніе отца мы встрѣчаемъ только въ одной пѣснѣ, и

Digitized by Google

при этомъ высказывается далеко несимпатичное отношеніе къ нему дочери (32). Въ другихъ случаяхъ отецъ упоминается только въ числѣ остальныхъ членовъ семьи. Много чаще упоминается мать, при чемъ роль ея не всегда одинакова. То она нѣжитъ свою дочь, которая въ этой нѣгѣ ростетъ и хорошѣетъ (24) и, выйдя замужъ, вспоминаетъ это время, какъ самое счастливое: «кад ја бијах код мајке ђевојка, тад ја бијах и цар и ђевојка» (12); съ матерью дочь дѣлится своимъ горемъ (104); она оберегаетъ свою дочь отъ искушенія (25, 36), и это береженье доходитъ иногда до крайности (90); она-же въ пользу своей дочери выговариваетъ извѣстные подарки (42); бываетъ, что, льстясь на богатство, мать выдаетъ свою дочь замужъ противъ ея воли «за недрагом и за немилијем» (37, 103). Бываютъ случаи, что мать даже помогаетъ нѣкоторому разврату своей дочери (33, 39); а въ то-же время для вида выставляетъ невинность этой дочери, давно уже развратившейся при матери (41). Въ одной пѣснѣ мать отдаетъ свою дочь въ монастырь; но и тамъ она, не получивъ прочныхъ нравственныхъ началъ дома, не устояла противъ грѣха (40). Есть пѣсня, въ которой мать является отравительницей своихъ невѣстокъ (38) *).

Послѣ матери самая тѣсная связь между братомъ и сестрой. Сестра умоляетъ солнце не заходить, чтобы дать ей докончить рубашку для брата (7); безъ брата сестрѣ плохо живется (27); за то съ такою любовью она провожаетъ брата на сватовство и учитъ его, какъ онъ долженъ держаться, чтобы понравиться невѣстѣ (28). Отъ брата больше, чѣмъ ото всѣхъ другихъ членовъ семьи, зависитъ выдача дѣвушки замужъ, и потому дѣвушка, выходя замужъ не по своему желанію, при томъ въ очень далекій край, прежде всѣхъ обвиняетъ въ томъ братьевъ (29); одна дѣвушка обвиняетъ брата даже въ продажѣ ея съ цѣлью купить за то наряды своей женѣ, и потому предаетъ его страшному проклятію (30).

*) Подобная-же пѣсня находится и въ герцеговинскихъ пѣсняхъ (Вука Караджк. изд. 1866 г., стр. 7).

Digitized by Google

Есть пѣсня (31, собственно герцеговинская), въ которой сестра убиваетъ брата; но убійство это такое странное, ничѣмъ немотивированное, что мы склонны видѣть въ этой пѣснѣ какой-нибудь особенный, мистическій смыслъ.

Въ одной пѣснѣ отношенія между молодыми парнями и дѣвушками опредѣляются двумя султанскими фирманами: по одному фирману (пѣсня 19) отъ каждаго *кола* (круга, хоровода) изъ десяти дѣвушекъ берется по одной, чтобы выдать ихъ за молодыхъ парней; по другому-же (20) дѣвушки назначаются быть *комордзіями* (возчиками военнаго провіанта), а провожатыми имъ молодые парни.

Влеченіе молодого человѣка къ дѣвушкѣ выражается иногда очень нѣжно (15, 21); парень бываетъ стыдливѣе дѣвушки и прибѣгаетъ къ выраженію своей страсти иносказательно (61); а иногда онъ бываетъ даже сантименталенъ (58, 60); у одного болитъ сердце за поповой дочкой (55).

Очень милую картинку и примѣръ нѣжнаго любовнаго объясненія представляетъ пѣсенка (56), въ которой парень говоритъ дѣвушкѣ, что для него она красивѣе жаркаго солнца и его брата мѣсяца; а она ему отвѣчаетъ, что онъ ей дороже отца и матери и всѣхъ четырехъ ея братьевъ.

Дѣвушка, услышавъ отъ коня, что хозяинъ его хочетъ жениться на ней, обѣщаетъ свои серебряные токи перелить въ на подковы для него, а своимъ ожерельемъ украсить ему узду (43). Охваченная страстью дѣвушка умоляетъ свою мать позвать красавца въ домъ и на слова ея, что у нихъ нѣтъ для него ни ракіи, ни ужина, отвѣчаетъ: «глаза мои—ему ракія, уста мои—ужинъ» (44). Одна прямо зазываетъ къ себѣ красавца, обѣщая ему все (45), другая обѣщается сама прійти къ своему обожателю (46); а третья на упреки брата за увлеченіе отвѣчаетъ, что ей не нужны ни отецъ, ни мать, ни братъ, если у нея нѣтъ ея милаго (47).

Есть и такія дѣвушки, что требуютъ подарковъ отъ своихъ любезныхъ (65).

Мужчина вообще выражается энергичнѣе и сильнѣе: одинъ съ

Digitized by Google

отчаяніемъ жалуется, что сердце у него растрескалось, какъ земля въ сухое лѣто (107); другой влюбился въ свою сосѣдку такъ, что, въ случаѣ неудачи, сойдетъ съ ума (48). Молодой парень угрожаетъ дѣвушкѣ, что, если она откажетъ ему въ любви, то онъ или умретъ, или впадетъ въ грѣхъ т. е. прибѣгнетъ къ насилію (51). А еще одинъ угрожаетъ цѣлому селу, что онъ взбѣсится и сожжетъ село, въ которомъ погибнутъ всѣ, кромѣ его и его любезной (52).

Любовь эта воспламеняется, конечно, красотою, которая и описывается въ нѣсколькихъ пѣсняхъ (62, 63, 64, 65, 66). Даже царевичъ, увидѣвши бѣдную дѣвушку, съ стройнымъ станомъ, съ бѣлымъ, румянымъ лицомъ и съ большими черными глазами, требуетъ отъ матери, чтобы она взяла её за него, и мать это исполнила (59).

Надобно замѣтить, что въ большей части пѣсенъ въ описаніе красоты входятъ станъ, глаза и волосы; въ одной пѣснѣ красавицѣ дѣлается такой комплиментъ:

Вруће сунце — њедра твоја,
Ладна вода — сузе твоје,
Ракли — сапун — очи (или рука) твоји (76 и 77 герцег.).

Но есть такія пѣсни, въ которыхъ дѣло доходитъ до ногъ (71 подгор.), грудей (72 вас.) и другихъ частей (75 подгор.).

Бываютъ встрѣчи молодыхъ людей случайныя (50, 80, 82) или по предварительному договору (49), а иногда мужчина употребляетъ и насиліе (83, 84).

Жалобы слышатся больше со стороны женщины на то, что любимый ею человѣкъ не отвѣчаетъ ей взаимностью (104, 106, 108, 112, 113) или онъ отъ нея очень далеко и не можетъ скоро вернуться (109, 110). Приходится иногда жаловаться и мужчинѣ (91, 93, 99, 100).

Естественный исходъ любовныхъ отношеній представляетъ бракъ; но тутъ, какъ мы видѣли, встрѣчаются иногда препятствія со стороны родныхъ той или другой стороны. Противъ

Digitized by Google

этихъ препятствій со стороны невѣстиной въ употребленіи бывало похищеніе ея; но бываетъ невозможно и это: «Да ме просиш,— не даду ме; да ограбиш, — *не смијеш* ме», потому что у невѣсты девять родныхъ братьевъ и двѣнадцать двоюродныхъ (197), и дѣло разстраивается. Бываютъ случаи, что сватаются два брата; тогда дѣвушка рѣшаетъ: «нећу ниједнога; што ћу чинит свађу међу браћу!» (98). Иногда просто любезный беретъ другую, и брошенная имъ съ самоотверженіемъ говоритъ своей матери: «Нека му ју, честита му била!» (95); а другая разражается проклятіемъ на женихова отца (94); а еще одна, умирая, завѣщаетъ своему жениху, чтобы онъ взялъ ея сестру (96).

Не любятъ дѣвушки выходить замужъ за «сáмца», за одинокаго человѣка, въ томъ смыслѣ, что у ея мужа нѣтъ родныхъ братьевъ, а ей деверей; потому что по черногорскому обычаю молодая не ходитъ ни въ гости, ни на игры съ мужемъ, а одна тоже не можетъ, слѣдовательно на играхъ безъ деверей ей не съ кѣмъ поплясать и повеселиться (101, 102). Иная выходу замужъ предпочитаетъ утопиться (117).

По выходѣ замужъ молодая ни объ чемъ такъ не думаетъ, какъ объ отправленіи «у походе» т. е. въ свой родной домъ, къ чему она готовится и приготовляетъ всѣмъ своимъ подарки, и нѣтъ для нея больше несчастія, какъ если кто-нибудь изъ ея родныхъ умретъ; а пѣсня, утрируя это, представляетъ, что померли всѣ отъ чумы или отъ горя (115, 116).

Супружества не всегда бываютъ счастливы. Такъ, одна бѣжала отъ бѣшенаго мужа (105), другую мужъ за что-то прибилъ и прогналъ къ ея роднымъ, не давши ей на дорогу ни подарка, ни проводника; а потомъ у него разболѣлась голова, и это отъ проклятій его супруги (89).

Бываютъ браки несоотвѣтственные по общественному положенію молодыхъ (125, 126); но еще невыносимѣе несоотвѣтствіе въ возрастѣ; поэтому всегда отдается предпочтеніе молодому передъ старымъ, котораго дѣвушки немилостиво гонятъ (127, 128, 129, 130, 131).

Digitized by Google

Разбирая жениховъ, дѣвушки (сельскія) не хотятъ выходить замужъ за горожанъ, потому что они моты и все, что зарабатываютъ, тратятъ на табакъ и кофе, а потомъ голодные сидятъ и смотрятъ на дѣвушекъ (122); а одна дѣвушка, перебравши жениховъ — писаря, торговца, сапожника, портного, во всѣхъ находитъ недостатки и предпочитаетъ всѣмъ имъ пьяницу (сароша): «онъ будетъ пить, а я ему наливать, любо дорого!» (123). Это конечно сатира.

Бракъ, хотя и составляетъ конечную цѣль, какъ для мужчины, такъ и для женщины; тѣмъ не менѣе для женщины съ бракомъ прекращается ея прежняя жизнь въ свое удовольствіе (121); а къ мужчинѣ также всѣ начинаютъ относиться хуже (119), да и самъ онъ хуже относится къ другимъ (118). Какъ-бы однако ни былъ бракъ счастливъ, воспоминанія періода любви до брака остаются лучшими воспоминаніями (120). Много зависитъ это, конечно, отъ того, какая жена, «љепа или грдна» (124).

Нѣсколько пѣсенъ посвящено сатирѣ на брачныя отношенія (133, 134, 135, 137, 138, 139) и на засидѣвшуюся до старости дѣву (132).

Рядомъ съ этимъ идетъ шутливая пѣсенка на лягушку тещу и лягушонка зятя (140) и двѣ пѣсни о монахахъ и булахъ т. е. женахъ турокъ (141, 142).

Исходя изъ того положенія, что въ лирическихъ пѣсняхъ народъ выливаетъ свою душу, высказываетъ свой характеръ и воззрѣнія на отношенія семейныя, между обоими полами и брачныя, мы можемъ сдѣлать выводъ изъ разсмотрѣнія перечисленныхъ пѣсенъ и на основаніи того составить заключеніе о характерѣ и воззрѣніяхъ черногорца, на сколько они проявляютъ себя въ этой области. Но сдѣлать общее подобнаго рода заключеніе мы не въ правѣ; потому что въ числѣ этихъ пѣсенъ есть много такихъ, которыя пришли со стороны или принадлежатъ исключительно одному какому-либо краю. Мы не могли этого указать при каж-

Digitized by Google

дой пѣснѣ, потому что также нераздѣльно представили ихъ намъ пѣвцы или пѣвицы, отъ которыхъ мы эти пѣсни записывали или которые доставляли ихъ намъ записанными.

Но различить ихъ всегда можно и, какъ мы уже замѣтили, различіе это отмѣчается самими черногорцами, хотя далеко не вездѣ. Это можно видѣть въ семейной жизни и особенно въ его отношеніяхъ къ женщинѣ: ему чуждо грубое, плотское воззрѣніе на женщину, проявляющееся въ пѣсняхъ васоевичей, подгоричанъ и частью герцеговинцевъ, въ большей или меньшей степени подчинившихся турецкому вліянію; онъ скроменъ и даже стыдливъ передъ женщиной, что однако не исключаетъ любви страстной, глубокой и самоотверженной. Эта характеристика можетъ служить указателемъ происхожденія пѣсни: если этихъ качествъ нѣтъ, то пѣсня не чисто черногорская.

Чтобы дать нѣкоторое понятіе о турецкомъ духѣ, мы привели нѣсколько пѣсенъ подгорицкихъ турокъ. Изъ двухъ гайдуцкихъ пѣсенъ одна (148) записана также отъ турка въ Подгорицѣ; но изображенное въ ней звѣрство представляетъ собою нѣчто необыкновенное и исключительное, чего, безъ сомнѣнія, на дѣлѣ не бывало; но въ духѣ турецкомъ непремѣнно утрировать дѣйствительность.

Что пѣсня не чисто черногорская, можно видѣть по содержанію ея и по обстановкѣ изображаемой въ ней жизни. Такъ, черногорецъ не можетъ говорить о султанскихъ фирманахъ, регулирующихъ его внутреннюю жизнь; нѣтъ у него при домѣ *азбашчи*, ни въ домѣ *тьепенка*; не носятъ черногорскія дѣвушки «фесић меджидију», «киту асизију» или «лале од бисера», не дѣлаютъ онѣ изъ своихъ волосъ «сулуфе»; не играетъ черногорецъ на тамбамбурицѣ и т. д. Пѣсни съ содержаніемъ подобнаго рода принадлежатъ герцеговинскимъ краямъ Черногоріи или Подгорицѣ, а отчасти Васоевичамъ, гдѣ отъ недавняго еще турецкаго господства сохранились воспоминанія о турецкой обстановкѣ жизни и даже самая эта обстановка, особенно женскіе костюмы. Но пѣсни эти распространяются по всей Черногоріи, представляя

Digitized by Google

собою нѣчто новое, и вносятъ въ черногорскую жизнь и поэзію нѣкоторое разнообразіе. Прельщаетъ въ нихъ черногорца также страстность, обыкновенно весьма сдержанно выражаемая въ чисто черногорской пѣснѣ.

Объ остальныхъ лирическихъ пѣсняхъ нечего говорить. Относительно колыбельныхъ пѣсенъ замѣтимъ, что онѣ обыкновенно сливаются съ пѣсенками, которыя поютъ дѣти, и въ нашемъ собраніи довольно нескладныя. Пѣсня-же изъ Морачи, доставленная намъ отцомъ Никифоромъ, представляетъ какую-то странную композицію, интересную однако указаніемъ на Россію.

Свадебными пѣснями дополняются статьи въ нашей книгѣ «Бракъ и супружескія отношенія» (т. II, ч. 1, стр. 236—262) и «Бракъ съ описаніемъ обрядовъ» (тамъ-же стр. 263—304).

Пѣсни съ эпическимъ и отчасти мистическимъ содержаніемъ составляютъ переходъ къ *юнацкимъ* пѣснямъ.

Не зная музыки, мы не можемъ дать болѣе точнаго, опредѣленнаго понятія о напѣвѣ и вообще о музыкальной сторонѣ пѣсни; но для этого существуетъ прекрасный сборникъ чеха Л. Кубы, который спеціально съ этою цѣлью пропутешествовалъ по всей Черногоріи и, собравъ до 70 пѣсенъ, напечаталъ ихъ съ нотами для голоса и для акомпанимента на фортепіяно. Въ общемъ мелодіи схвачены имъ правильно (не зная нотъ, мы просили намъ пѣть и играть другихъ); но нѣкоторыя, слишкомъ оригинальныя, не совсѣмъ удались, и самъ онъ говоритъ что нѣкоторыя особенности можно-бы было уловить только съ помощью фонографа *). Подъ общимъ заглавіемъ «Slovanstvo ve svých zpěvech» книга VIII его сборника заключаетъ въ себѣ пѣсни «Černohorské» sešiti 1—4; Praha 1890; больш. 8°, 124.

Издалъ онъ и свое путешествіе по Черногоріи, въ которомъ также приведено 49 пѣсенъ съ нотами: «Na Černé Hoře» въ Прагѣ, 1892 г. больш. 8°, 455.

*) Кромѣ пѣсенъ, ему удалось положить на ноты четыре мелодіи, которыя въ Васоевичахъ играютъ на свирѣли пастухи, различныя для козъ, овецъ, крупнаго рогатаго скота и для людей (?) (№№ 64—67). Очень интересно такое раздѣленіе, объ которомъ мы не знали.

Digitized by Google

3) Эпическія пѣсни. Извѣстные сборники эпическихъ пѣсенъ.— Отъ кого и въ какой мѣстности пѣсни нами записаны. — Поэтическое творчество въ Черногоріи въ сравненіи съ другими сербскими землями. — Реальное объясненіе пѣсенъ. — Удаленіе ихъ отъ дѣйствительности и преобладаніе субъективнаго воззрѣнія.— Удаленіе позднѣйшей пѣсни отъ первоначальнаго оригинала и сохраненіе нѣкоторыхъ чертъ изъ отдаленной древности. — Различіе пѣсенъ по внутреннему ихъ достоинству. — Преобладаніе фантазіи надъ дѣйствительностью.— Образчикъ пѣсни въ зачаточномъ состояніи. — Сравненіе пѣсенъ по тремъ сборникамъ. — Общее заключеніе о характерѣ черногорскихъ пѣсенъ. — Поэтическое творчество въ Черногоріи въ новѣйшее время.

Эпическая поэзія сербовъ давно уже обратила на себя всеобщее вниманіе и заняла видное мѣсто въ народной литературѣ не только сербской но и въ иностранной. Какъ только появлялись изданія сербскихъ пѣсенъ, тотчасъ слѣдовали и ихъ переводы, при томъ первыя выходили по внушенію иностранныхъ поэтовъ и ученыхъ, какъ Гёте, Гердеръ, Гриммъ, Фатеръ, Боппъ, Гумбольдтъ, которые выражали этимъ пѣснямъ удивленіе и тѣмъ поощряли ихъ собирателей сербовъ.

Благодаря такому обстоятельству, мы рано имѣемъ сборники сербскихъ пѣсенъ, въ которыхъ значительное мѣсто занимаютъ черногорскія (т. е. относящіяся по содержанію спеціально къ Черногоріи. Эти сборники: Сима Милутиновича — (подъ псевдонимомъ Чубра Чойковича) «Пѣванія Церногорска и Херцеговачка», изданныя въ Лейпцигѣ въ 1837 г.; «Српско Огледало», первое изданіе, сдѣланное въ Бѣлградѣ въ 1845 г. и второе въ 1895 г. на Цетиньѣ, и извѣстное собраніе серб. пѣсенъ Вука— Караджича, изданіе разныхъ годовъ, а послѣднее 1892—96 г.г.

Въ первомъ изданіи изъ 175 пѣсенъ 65 относятся къ Черногоріи; во второмъ 52 и въ третьемъ 61. При этомъ пѣсенъ, не имѣю-

Digitized by Google

щихся въ Срп. Огл., у Сима М. 47 и у Вука 29, слѣдовательно всего 76, прибавивъ которыя къ имѣющимся въ Срп. Огл., получимъ общее число черногорскихъ пѣсенъ 128. Мы не сдѣлали подобнаго-же сопоставленія между Симомъ и Вукомъ; но во всякомъ случаѣ черногорскихъ пѣсенъ набирается болѣе ста, не считая тѣхъ, которыя только записаны въ Черногоріи, а по содержанію относятся къ другимъ сербскимъ землямъ.

Но, имѣя въ виду вообще творчество черногорскаго народа въ области поэзіи, мы должны замѣтить, что множество общесербскихъ пѣсенъ записано собирателями также отъ черногорскихъ пѣвцовъ.

Симо М. двѣ пѣсни записалъ отъ своихъ дѣда и отца; затѣмъ: Гашо, слѣпецъ изъ Рисна далъ 5 пѣсенъ; окраины, какъ Баняны, Гацко и Никшичъ съ окрестностью дали 18 и двѣ неизвѣстно откуда; всего—25 пѣсенъ; слѣдовательно черногорскіе пѣвцы дали 150; а пѣвцовъ было 58. Больше всего пѣвцовъ было изъ Бѣлопавличей (21), затѣмъ изъ Морачи и Ровцевъ (17); нѣтъ ни одного изъ Рѣцкой и Цермницкой нахій, только два изъ Добрскаго села и изъ Кучъ; но это могло произойти случайно. Замѣчательно, что въ числѣ пѣвцовъ есть и дѣти: Брацанъ Перчевичъ, «мали козарчич, мој љубавни пјевач», какъ называетъ его Симо, далъ ему 6 пѣсенъ и столько-же «ђак» Вулина Поповичъ, оба изъ Бѣлопавличей; а изъ Морачи «овчар» Драгое Дрекаловичъ изъ Пилопатей и двѣнадцатилѣтній Стоянчичъ Живковъ изъ с. Ясенова дали по одной пѣснѣ, и по одной-же пѣснѣ дали три женщины: двѣ дѣвушки Гола и Госпава и Яглика Мушкобана.

Вукъ упоминаетъ пятерыхъ пѣвцовъ изъ Черногоріи: Рашка и Милутина изъ Колашина, слѣдовательно морачанъ, и еще троихъ черногорцевъ Дьюра Милутиновича, Филиппа Бошковича и Миливоя Мушикина.

Что касается содержанія этихъ пѣсенъ, упоминаемыхъ въ нихъ личностей и мѣстностей; то онѣ охватываютъ въ этомъ отношеніи не только всю старую Черногорію, но и края герцего-

Digitized by Google

винскіе, присоединенные къ ней въ послѣднее время, какъ Пива, Рудины, Никшичъ, Баняны, не говоримъ уже о также не особенно равно сплотившихся съ Черногоріей Граховѣ, Пиперахъ, Кучахъ и Дробнякахъ. Нѣтъ пѣсенъ, спеціально относящихся къ Церницѣ (у Сима М. одна № 25); онѣ начинаются только съ тридцатыхъ годовъ XIX ст.; то-же должно сказать и относительно Кучъ. Но историческія судьбы этихъ мѣстностей давно уже входятъ въ исторію Черногоріи, играютъ въ ней извѣстную роль и эти племена упоминаются вмѣстѣ съ другими, и потому много новаго имѣющаго значенія въ ихъ пѣсняхъ мы не найдемъ. Въ повременныхъ сербскихъ изданіяхъ отъ времени до времени появляются новыя пѣсни; доставлялись онѣ и намъ; но ими увеличивается матеріялъ только количественно, не прибавляя ничего такового, что повело-бы къ новымъ выводамъ относительно черногорскаго эпоса и уясненія касающихся его вопросовъ, что составляетъ нашу главную задачу, и не представляя въ то-же время поэтическихъ достоинствъ. Таковымъ мы предпочли пѣсни, взятыя не изъ черногорской жизни, какъ о Георгіѣ Скандербегѣ, о котарскихъ сердаряхъ и другія, изъ которыхъ мы видимъ, что черногорецъ воодушевлялся подвигами своихъ братьевъ сербовъ, не ограничиваясь тѣсными предѣлами своего отечества, и это одушевленіе было также горячо и сознательно, какъ и по отношенію къ его родному краю. Эти общесербскія пѣсни поются черногорцемъ больше даже, чѣмъ его собственныя, мѣстныя. Но есть край, который болѣе шестидесяти лѣтъ уже дѣйствуетъ и живетъ заодно съ Черногоріей и объ которомъ во всѣхъ упомянутыхъ сборникахъ не только нѣтъ ни одной пѣсни, но не упоминается даже его имя. Это — Васоевичи. Причина такого явленія заключается въ томъ, что жизнь этого племени шла совершенно въ другомъ направленіи. Въ то время какъ вся Черногорія имѣла дѣла съ Герцеговиной и съ турками Скадрскаго округа и южнаго Приморья; Васоевичи имѣли передъ собою Старую Сербію и черезъ нее, такъ называемую, Шумадію. Пѣсни васоевичей прежде всего оригинальны и новы по содержанію; а

Digitized by Google

затѣмъ не лишены нѣкоторой своеобразности по духу и складу. Поэтому мы обратили особенное вниманіе на нихъ и ими пополняемъ существовавшій доселѣ пробѣлъ въ пѣсенномъ матеріалѣ Черногоріи. Къ этимъ пѣснямъ мы сочли необходимымъ дать объясненія, безъ которыхъ большинству читателей онѣ будутъ непонятны, вслѣдствіе того что и самое племя васоевичей было мало извѣстно.

Указавъ такимъ образомъ, какимъ пѣсеннымъ матеріаломъ обладаетъ черногорскій народъ, обратимся къ разсмотрѣнію его творчества въ этой области, при чемъ постараемся дать свои объясненія на тѣ постулаты, которые въ этомъ отношеніи уже сдѣланы ученою литературой.

Постулаты эти мы находимъ у Асмуса Сёрензена (Asmus Soerensen), посвятившаго цѣлый рядъ статей исторіи развитія сербскаго эпоса *).

Между прочимъ, не видя появленія новыхъ сборниковъ черногорскихъ пѣсенъ послѣ трехъ указанныхъ выше, ученый этотъ задается вопросомъ: «Не вымеръ-ли этотъ родъ народной поэзіи въ Черногоріи?» (B. XIX, S. 92), и потомъ обращается къ намъ: «Можетъ быть, Ровинскій представитъ намъ образчики черногорскихъ героическихъ пѣсенъ настоящаго времени во 2-мъ т. своего сочиненія» (тамъ-же).

Образчики есть готовые и безъ нашего сочиненія, какъ «Јуначки споменик», появившійся въ 1864 г. и воспѣвающій военные подвиги черногорцевъ отъ 1852 до 1862 г.; а относительно послѣдней черногорской турецкой войны есть даже не одинъ сборникъ. Правда, въ обоихъ этихъ случаяхъ фигурируютъ уже имена поэтовъ: воев. Мирка Петровича, бѣлопавлича Максима Шобаича и др. Но первый былъ совершенно безгра-

---

*) Beitrag zur Geschichte der Entwickelung der serbischen Heldendichtung (Archiv für Slav. Phil. B. XVI. 66—118; XVII, 198—253; XIX, 89—132. XX, 78—114.

Digitized by Google

мотный, а второй — самоукъ; поэтому оба они вполнѣ народные поэты.

Есть пѣсни новѣйшія и безъименныя, ненапечатанныя и переходящія только изъ устъ въ уста, которыя, однако, совершенно одинаковы съ упомянутыми выше. Этимъ мы даемъ утвердительный отвѣтъ на вопросъ г. Сёренсена; но за тѣмъ слѣдуетъ вопросъ о внутреннихъ качествахъ этихъ пѣсенъ.

Прежде, чѣмъ отвѣтить на этотъ вопросъ, относящійся только къ извѣстному, послѣднему періоду въ жизни черногорскаго народа, постараемся уяснить себѣ, какимъ образомъ вообще проявлялось творчество черногорца въ области эпической поэзіи, сопоставивъ его съ такою-же дѣятельностью, проявлявшеюся и въ другихъ сербскихъ краяхъ.

Ф. Миклосичъ въ соч. «объ эпической поэзіи сербовъ» *) говоритъ, что больше всего эпосъ распространенъ въ Босніи, Герцеговинѣ, Черногоріи и горныхъ округахъ Сербіи (нынѣшняго королевства); что тамъ очень мало людей, которые не умѣли-бы играть на гусляхъ; умѣютъ даже жены и дѣвушки. На Дунаѣ и Савѣ уже рѣже можно услышать гусли. Въ Сремѣ, Бачкой и Банатѣ гусли находятся только у слѣпцовъ, которые съ ихъ помощью выпрашиваютъ себѣ милостыню, и потому онѣ называются *слепачке гусле*. Но съ удаленіемъ отъ Срема въ Славонію, ближе къ Хорватіи и Далмаціи снова усиливается эпическая поэзія, хотя у Хорватовъ она далеко не процвѣтаетъ такъ, какъ у сербовъ» (стр. 88—89).

Присоединимъ къ этому и наши личныя наблюденія. Во время пребыванія нашего въ Сербіи въ 1868—69 г.г. мы имѣли случай замѣтить, какъ тамъ мало были извѣстны гусли. Въ Бѣлградѣ, чтобы послушать пѣнье *«уз гусле»*, пользовались какимъ-нибудь случайно попавшимъ туда герцеговинцемъ или черногорцемъ. Интеллигенція, проникнутая патріотическими чувствами,

*) Ф. Миклошић — «Епско песништво у Срба» — переводъ съ нѣм. Стефана Поповича (Србск. летоп. 1863; кн. 108).

Digitized by Google

старалась ихъ пропагандировать, и въ средѣ ея умѣли кое-какъ играть очень немногіе. Такимъ былъ капитанъ Георгій Влайковичъ, пріобрѣвшій однако это искусство въ время его военной службы въ Россіи; немного игралъ Живоинъ Жуйовичъ, тоже учившійся въ Россіи, въ Кіевѣ; учились и другіе. Когда-же мнѣ привелось путешествовать по внутренности Сербіи, то въ сельскихъ домахъ я нигдѣ не видалъ гуслей; только въ городкѣ Лозницѣ умѣлъ играть и хорошо старый попъ Игнатъ, который самъ и дѣлалъ гусли и надѣлялъ ими своихъ пріятелей въ Бѣлградѣ. Въ Чачкѣ при мнѣ всѣ увлекались пѣньемъ какого-то серба изъ Новобазарскаго санджака (чуть-ли не васоевичъ); въ Ужицахъ я также слышалъ гусли на базарѣ и въ кофейнѣ; но не знаю, были то мѣстные пѣвцы или изъ другихъ мѣстъ.

Въ Черногоріи-же, можно сказать положительно, нѣтъ ни одного сельскаго дома безъ гуслей и нѣтъ черногорца, который, хоть плохо, не умѣлъ-бы пѣть «уз гусле». Въ Черногоріи каждый мальчикъ, начиная хватать отцовское оружіе, въ то-же время хватается и за гусли; а съ гуслями, конечно, живетъ и эпическая пѣсня. То-же самое можно сказать и о Герцеговинѣ, по крайней мѣрѣ, о предѣлахъ, смежныхъ съ Черногоріей, какъ Гацко, Невесинье, Требинье. Въ Босніи мы встрѣчали ихъ мало и то больше у магометанъ. Впрочемъ наши наблюденія относятся только къ сѣверной части ея, къ Посавинѣ и окрестностямъ Сараева. Приводилось намъ слышать гусли въ Дубровникѣ и въ Далмаціи (близъ Шибеника). Послѣ вопроса о распространенности эпической пѣсни, является вопросъ объ томъ, гдѣ она возникаетъ и создается.

Миклосичъ говоритъ, что пѣсня возникаетъ тамъ, гдѣ происходило воспѣваемое въ ней событіе. Такъ должно быть и въ большинствѣ случаевъ, по всей вѣроятности, и бываетъ; но не всегда.

Такимъ исключеніемъ въ этомъ отношеніи является Сербія.

Со времени паденія Сербскаго Царства, а за тѣмъ Босніи и Герцеговины, она является главнымъ театромъ крупныхъ исто-

Digitized by Google

рическихъ событій, сопровождавшихся громкими военными дѣлами и имѣвшихъ своихъ героевъ; но въ пѣснѣ они мало отразились. Это можно объяснить тѣмъ, что народъ къ нимъ относился безучастно, такъ какъ война происходила между Турціей и Венгріей, а послѣ Австріей, которыя народу были чужды; да и велась она не въ интересахъ народа, положеніе котораго отъ того еще ухудшалась. Народу нуженъ былъ покой, онъ тяготился вѣчнымъ военнымъ положеніемъ. Иногда сербскій народъ предпочиталъ турокъ венграмъ хотя между послѣдними главную силу составляли сербы, какъ воевода Павелъ Бакичъ, который на полѣ битвы и пораженія турокъ игралъ въ коло, а на ихъ трупахъ устраивалъ вечернюю трапезу. Не вызвала поэтическаго воодушевленія въ тамошнемъ сербскомъ населеніи и война за освобожденіе, предпринятая самимъ народомъ съ народнымъ-же вождемъ Георгіемъ Чернымъ Петровичемъ; событіями этими воодушевляется и создаетъ пѣсни не тамошній житель, а сербъ изъ Зворника въ Босніи Филиппъ Вишничъ.

Совсѣмъ другое мы видимъ въ Черногоріи: она изо дня въ день ведетъ войну съ врагами своего народа и мѣстные пѣвцы, сыны Черногоріи, воспѣваютъ подвиги своихъ героевъ, отчасти создаютъ ихъ, окружая память ихъ ореоломъ славы и воплощая въ нихъ свои идеалы. Двѣ самыя лучшія и самыя большія пѣсни—«Женитьба Максима Черноевича» и «Бановичъ Страхиня» записаны Вукомъ Караджичемъ отъ морачанина Миліи изъ Колашина. Не говоримъ уже о цѣломъ циклѣ пѣсенъ пастушескаго эпоса XVIII в., создавшагося на мѣстѣ. Творчество черногорцевъ никогда не переставало; оно продолжается и нынѣ, и ни одно болѣе или менѣе крупное событіе не оставляется безъ пѣсни.

Является новый вопросъ: кто-же были эти пѣвцы?

Миклосичъ вѣрно замѣчаетъ, что у сербовъ «сочиненіе пѣсенъ (пјеванье) не составляетъ особеннаго дара, присущаго только нѣкоторымъ, призваннымъ къ тому личностямъ; у нихъ это божій даръ, который присущъ каждому» (стр. 90—91). Это мы видимъ въ Черногоріи, гдѣ всѣ поютъ, мало кто не составляетъ

Digitized by Google

пѣсенъ, особенно въ позднѣйшее, новѣйшее время, когда для этого у черногорца больше возможности предаваться своему влеченію, и когда тому помогаетъ грамотность, которая однако накладываетъ на народную пѣсню свою печать, сообщаетъ ей особенный характеръ, объ чемъ мы еще будемъ говорить. Но здѣсь мы подтверждаемъ только тотъ фактъ, что эпическая пѣсня издавна укоренилась въ черногорскомъ народѣ и продолжаетъ жить въ немъ до нынѣ, составляя, такъ сказать, естественный продуктъ его высшей, духовной жизни.

Перейдемъ теперь къ самой пѣснѣ, къ ея содержанію и созданію изъ него одно цѣльнаго поэтическаго произведенія.

Здѣсь опять мы не можемъ миновать труда г. Сёрензена, который подвергаетъ сербскую пѣсню такому всестороннему разбору, какого до него мы не встрѣчали.

Держась того взгляда, что эпическая народная пѣсня воспроизводитъ фактъ, дѣйствительно совершившійся, онъ прежде всего старается опредѣлить мѣстность и личности, къ которымъ пріурочивается воспѣваемое событіе. При этомъ онъ хотѣлъ-бы всѣ упоминаемыя мѣстности найти на существующихъ картахъ Черногоріи и, само собою разумѣется, не находитъ ихъ. И странно искать какія-нибудь ничтожныя мѣстности, урочища на картѣ въ такомъ маломъ масштабѣ (1:294.000), какъ приложенная къ нашему сочиненію о Черногоріи, сдѣланная въ топографическомъ отдѣлѣ нашего главнаго штаба; ихъ не найдемъ даже на картѣ австрійскаго генеральнаго штаба, которая сдѣлана въ масштабѣ почти въ три съ половиною раза бо́льшемъ (1:75.000).

Такія, слишкомъ мелкія мѣстности не могутъ быть нанесены на общую карту страны; но онѣ могли-бы быть объяснены въ особыхъ примѣчаніяхъ въ изданіи пѣсенъ и то не иначе, какъ при помощи мѣстныхъ жителей.

Важнѣе, по нашему мнѣнію, точно опредѣлить личности упоминаемыя въ пѣснѣ. Что касается черногорскихъ мѣстностей, то онѣ не представляютъ намъ большихъ затрудненій, потому что у насъ была возможность провѣрять, такъ какъ онѣ и понынѣ

Digitized by Google

остаются однѣ и тѣ-же. Совсѣмъ другое съ именами личностей, давно уже умершихъ, память объ которыхъ сохранилась только у ихъ ближайшихъ родственниковъ; а часто перепутываетъ имена самая пѣсня. Въ этомъ случаѣ еще труднѣе обойтись безъ содѣйствія мѣстныхъ силъ.

Имѣя это въ виду, мы на первый разъ сдѣлали выборку всѣхъ личныхъ именъ, упоминаемыхъ въ «Сербскомъ Огледалѣ», распредѣливъ ихъ по племенамъ и нахіямъ и указавъ пѣсню и стихъ, въ которыхъ они упоминаются, и напечатали въ выходящемъ на Цетиньѣ журналѣ «Луча» 1895 г. *).

Мы надѣялись, что черногорцы, вообще любящіе говорить и писать о своихъ предкахъ, не преминутъ и въ этомъ случаѣ отозваться; но, кромѣ двухъ-трехъ устныхъ замѣчаній, мы не нашли отзыва ни въ комъ, и наше предпріятіе осталось втунѣ.

И такъ, намъ приводится разбираться въ этомъ вопросѣ самимъ, съ помощью собственныхъ средствъ, что чрезвычайно трудно, а между тѣмъ необходимо для уясненія содержанія пѣсни.

Какъ трудно реальное объясненіе пѣсни для человѣка, чужого той мѣстности, которая въ ней описывается, можно судить по тѣмъ неодумѣніямъ, въ которыя при подобныхъ случаяхъ часто впадаетъ г. Сѣрензенъ. Возьмемъ для примѣра пѣсню о нападеніи турокъ на Чурилацъ въ Бѣлопавличахъ (1792 г.), которую г. Сѣрензенъ разсматриваетъ по двумъ экземплярамъ—у С. Милутиновича (№ 163) и въ «Сербскомъ Огледалѣ» (№ 28). Онъ затрудняется рѣшить, какое соотношеніе между этими двумя записями: происходитъ-ли различіе между ними только въ изложеніи (litterarische) или и по содержанію (stoffliche); но преимущество отдаетъ онъ второму (В. XX, стр. 85), и совершенно справедливо, потому что въ первомъ есть темныя мѣста и несообразности (стр. 86). Онъ находитъ однако разницу и тамъ, гдѣ ея

*) «Луча» 1895, св. IX, X и XI. Всего мы приводимъ 136 фамилій черногорцевъ, 11 черногорцевъ-же ренегатовъ и 80 турокъ.

Digitized by Google

нѣтъ. Такъ, онъ говоритъ, что у С. Милутиновича въ турецкомъ войскѣ упоминаются два албанца, тогда какъ въ «Оглед.» объ албанцахъ не говорится ни слова. Въ немъ мы читаемъ слѣдующее:

Па је везир војску окупио,
Покупио дванаест хиљада;
Пред њоме су два веља главара:
Ђона Марка и Хота Хасана.

Эти два главаря и были албанцы: объ одномъ прямо говорится, что онъ былъ *хотъ* (албанское племя близь Подгорицы), а на албанское происхожденіе другого указываетъ его албанское имя *Ђон* (Иванъ).

Тамъ-же его смущаетъ ровъ, который черногорцы выкопали поперекъ всей равнины между Зетой и впадающей въ неё рѣчушкой Сушицей: въ одномъ случаѣ онъ служитъ для защиты села Чурилца, въ другомъ—церкви св. Ѳеклы. Въ сущности это одно и то-же. Чурилацъ небольшое село на самой равнинѣ, а за нимъ въ разстояніи около трехъ верстъ упомянутая церковь на такъ называемой Тьеранича — главицѣ, гдѣ въ то время былъ главный базаръ въ племени Бѣлопавличей, а въ настоящее время городокъ Даниловградъ (названъ такъ въ честь князя Даніила), и церковь св. Ѳеклы была соборною для всѣхъ Бѣлопавличей; а поэтому она и составляла для турокъ главную цѣль. Село-же Чурилацъ само по себѣ не имѣло никакого значенія и состояло изъ домишекъ, сдѣланныхъ изъ плетня и обмазанныхъ глиной, а иногда и совсѣмъ безъ обмазки. Объ нихъ-то и говорится въ пѣснѣ «од љескова прућа» т. е. изъ прутьевъ мелкаго орѣшника; тогда какъ рядомъ въ Мартиничахъ (тоже Бѣлопавличи) «куле од камена». Сёренсену это кажется какою-то несообразностью. А дѣло объясняется очень просто.

Въ первомъ случаѣ мѣстность ровная и низкая, которая каждый годъ въ извѣстное время покрывается водой, и потому почва состоитъ изъ мягкаго наноса; иногда на далекое разстояніе нѣтъ

Digitized by Google

камня; а подвозить его издалека по мѣстности, изборожденной проточинами, превращающимися иногда сплошь въ болота, при недостаткѣ хорошихъ дорогъ, было невозможно. Мартиничи-же расположены въ мѣстности каменистой.

Такимъ образомъ всѣ недоумѣнія разрѣшаются знакомствомъ съ мѣстностью и другими мѣстными условіями, и разница двухъ пѣсенъ не существенная, а только въ отдѣльныхъ выраженіяхъ, въ языкѣ, иногда въ расположеніи и способѣ изложенія. И это неизбѣжно, потому что невозможно запомнить въ точности всѣ отдѣльныя слова и выраженія, и пѣвецъ удерживаетъ въ памяти только общій ходъ разсказа. Хорошій пѣвецъ всегда и самъ бываетъ поэтъ или, по крайней мѣрѣ, человѣкъ, одаренный поэтическимъ чутьемъ, и обращается съ пѣснею свободно, давая ей свою окраску, сообщая ей нѣчто своего, субъективнаго.

Конечно, отступленія отъ оригинала въ самомъ началѣ могутъ быть самыя незначительныя, только въ отдѣльныхъ выраженіяхъ, litterarische, какъ говоритъ Сёрензенъ, а не stoffliche. Но со временемъ удаленіе отъ первоначальнаго текста можетъ идти дальше. Одно пѣвецъ измѣняетъ или замѣняетъ своимъ, вслѣдствіе того что не припомнить точно оригинала; другое измѣняетъ намѣренно по своему вкусу; иногда дѣлаетъ вставки, считая, что ими пѣсня пополняется и больше уясняется. Случается, что соединяются въ одно двѣ различныя пѣсни или наоборотъ, изъ одной пѣсни дѣлаются двѣ.

Все это лучше можно видѣть на примѣрахъ.

Такъ въ «Сербскомъ Огледалѣ» есть двѣ пѣсни о нападеніи турокъ на село Трнины въ Малыхъ-Цупахъ: одна изъ нихъ относится къ 1717 г. (№ IX), а другая къ 1722 (№ XI). Въ той и другой нападеніе дѣлается изъ Герцеговины: въ первой нападаетъ Синанъ-бегъ Ченгичъ изъ Гацка; а во второй бегъ Любовичъ изъ Невесинья вмѣстѣ съ родственникомъ его требинскимъ пашою Гусейномъ. Въ обоихъ случаяхъ цѣль похода одинаковая: разорить кулу кнеза Рогана, который много бѣдъ нанесъ туркамъ, и взять въ плѣнъ его молодую жену, славившуюся не только

Digitized by Google

внѣшнею красотой, но и другими высокими достоинствами. Цуцамъ помогаютъ чевляне, и турки въ обоихъ случаяхъ терпятъ пораженіе, при чемъ побѣдители, приведя на Чево множество плѣнныхъ агъ и беговъ, рѣшаются отпустить ихъ за хорошій выкупъ. Но противъ этого возстали всѣ чевскія женщины и въ особенности

«Вјерна љуба кнеза Моисија,
Баш од Чева, мјеста крајичнога»;

и тогда каждый *поскъ* своего плѣнника. *)

Очевидно, что это относится къ одному и тому-же событію. И трудно допустить, чтобы турки, потерпѣвши пораженіе однажды, черезъ пять лѣтъ опять потерпѣли пораженіе на томъ-же мѣстѣ. Есть несоотвѣтствіе и въ хронологіи. Во второй пѣснѣ (1722 г.) Христина, жена кнеза Моисея, вспоминаетъ, что черногорцы потерпѣли пораженіе отъ визиря Тюприлича *ономани* (1720), а въ первой что она *лани* (1716) была въ плѣну у бега Любовича и оставалась у него цѣлый годъ. Здѣсь мы имѣемъ разницу на четыре года; а Тюприличъ разгромилъ Черногорію въ 1714 г.; слѣдовательно прибавляется разница еще третья.

И далѣе, при сверсткѣ погибшихъ черногорцевъ и турокъ зачисляются одинъ за другого однѣ и тѣ-же личности:

въ одной пѣснѣ. А диздара од Клобука Зука
За сокола Мандушића Вука.
а въ другой. Мурић Зука за Мандушић Вука.

Несообразности въ хронологіи бываютъ очень крупныя. Такъ, извѣстно, что Вукъ Митюновичъ погибъ со всѣми черногорскими главарями въ 1714 г.; а между тѣмъ онъ потомъ воскресаетъ, чтобы въ качествѣ арамбаши предводительствовать четой въ 1758 г. (№ XXIV, стихи 92 и далѣе). Въ тѣхъ-же двухъ пѣсняхъ (№№ IX и XI) въ числѣ прежде погибшихъ упо-

*) То-же самое и у Сима М. пѣсня № 12.

Digitized by Google

минаются Томановичъ (Вукъ) и онъ-же подъ именемъ Вукца арамбаши; а затѣмъ онъ опять появляется въ 1825 и 1835 г.г. (№№ XII и XIV).

Всѣ эти промахи и путаница вносятся, конечно, позднѣйшими пѣвцами, хотя въ основѣ и лежитъ первоначальная пѣсня.

Весьма поучительна въ этомъ отношеніи пѣсня «Женидба Максима Црнојевића», самая большая во всемъ собраніи пѣсенъ Вука Караджича (по изд. 1875 г. № 89; 1226 стиховъ) и одна изъ лучшихъ по своимъ поэтическимъ достоинствамъ. Она полна несообразностей.

Между прочимъ есть анахронизмы очень крупные. Такъ Иванбегъ, разсылая приглашенія въ сваты къ своему сыну въ различныя мѣста, шлетъ третье письмо

Ломну Кучу и Братоно жичу
На војводу Ликовић Илију.
А четврту књигу оправно,
Прати књигу у Дрекаловиће (стр. 299—309).

Что въ то время были Кучи и безъ Дрекаловичей, это фактъ историческій, хотя впослѣдствіи это стало забываться и подъ именемъ Кучъ разумѣютъ прежде всего Дрекаловичей. Но Дрекаловичей въ иванбегово время не существовало; потому что самъ родоначальникъ ихъ Дрекале могъ жить только во второй половинѣ XVI в. (см. т. II, ч. 1, стр. 80—81); а Ликовичъ Илія, собственно Иликовичъ, еще позднѣйшій потомокъ Дрекала, былъ никто другой, какъ воевода Илія Радонинъ, находившійся уже въ сношеніяхъ съ Россіей въ 1755 г. (тамъ-же стр. 82—83). Чтобы сдѣлать эту несообразную вставку пѣвецъ долженъ былъ жить въ такое время, когда сталъ забываться и Илія Радонинъ. Впрочемъ, если пѣвецъ былъ изъ края, болѣе удаленнаго отъ Кучъ, то ошибка могла произойти отъ его незнанія; подобно тому, какъ дрекалова правнука Ивана, господствовавшаго въ Зетѣ, называютъ Иванбегомъ и смѣшиваютъ съ Черноевичемъ. Поэтому временемъ такой вставки можно считать конецъ XVIII в.

Digitized by Google

Но рядомъ съ несообразностями, вошедшими въ пѣсню въ позднѣйшее время, въ ней есть мѣста, указывающія на ея древность.

Въ описаніи Жабляка представляется, что онъ стоитъ среди какой-то обширной равнины, «широко поље под Жабљаком» (стр. 368, 371, 374), которое идетъ непрерывно до Цетинья:

Од Жабљака до воде Цетиње
Све широко поље притискоше:
Коњ до коња, јунак до јунака,
Разапесе чадор до чадора,
Под чадоре красне поглавице (стр. 373—379).

Это все сваты, которые отправляются въ Венецію за невѣстой.

При томъ положеніи, въ какомъ находится Жаблякъ въ настоящее время, весь окруженный водой, въ видѣ небольшого острова, этого никто не могъ-бы сказать. Съ сороковыхъ годовъ текущаго столѣтія уничтожилось наконецъ отъ наводненій цѣлое село Салковина на описываемой равнинѣ подъ Жаблякомъ; а болѣе низкія части затоплены гораздо раньше. Въ иванбегово-же время было сухопутное сообщеніе не только вверхъ по берегу рѣки Черноевича, которая представляла просто горную рѣчушку, но и гораздо ниже, отъ Вранины къ Вирбазару, гдѣ черезъ рѣку былъ каменный мостъ, по временамъ видимый и нынѣ; тамъ пролегала сухопутная дорога, и Скадрское озеро начиналось гораздо дальше. Судя по описанію рыбной ловли у Марина Болицы (1614 г.), подъ Жаблякомъ были уже въ его время рыболовныя тони, глубокія мѣста (такъ называемыя *ока*), что уже въ то время исключаетъ возможность въ тѣхъ мѣстахъ сухопутнаго сообщенія. Еще важнѣе для насъ упоминаніе рѣки Цетиньи, о существованіи которой давно уже никто не помнитъ въ Черногоріи.

Не подозрѣвая существованія когда-либо такой рѣки, Вукъ

Digitized by Google

Караджичъ дѣлаетъ къ этому примѣчаніе: «У Жабляка — рѣка Морача, которая выше его раздѣляется и, окруживъ его, впадаетъ въ Скадрское озеро; рѣка-же Цетинья находится тамъ далеко въ Далмаціи (вытекаетъ близь городка Врлики и впадаетъ въ море у Омиша)» (стр. 537). А между тѣмъ въ пѣснѣ мы находимъ слѣдующее относящееся къ ней мѣсто. Иванбегъ пишетъ, чтобы сказали старцу Недѣльку, въ вѣденіи котораго находились пушки на Цетиньѣ:

«Нека топе пуни и препуни,
Нека прида праха и олова,
Нек подигне небу под облаке,
Нека пукну стари баљемези;
Хабер подај у сватове,
Нек се наша браћа ослободе,
Нек одмакну коње од обале,
Од студене од воде Цетиње;
Е се могу коњи покидати,
У Цетињу воду поскакати» (стр. 540 — 549).

Конечно, въ пѣснѣ есть преувеличеніе позднѣйшаго времени: рѣка Цетинья и въ то время не могла быть такой большою и опасною; но она была несомнѣнно. Теперь только мѣстами видится ея старое русло; а въ наше-же время въ верхней части нынѣшняго Цетинья на глубинѣ сажени находились слѣды стараго моста, и на чертежѣ стараго Цетинскаго монастыря, сохранившемся въ документахъ, опубликованныхъ въ Римѣ съ 1896 г. и относящихся къ концу XVII в., видно также, что тамъ была рѣка и надъ нею мостъ, на которомъ находилась одна изъ монастырскихъ построекъ.

Этого никакъ не могъ выдумать позднѣйшій составитель пѣсни, а удержалъ это мѣсто, унаслѣдовавъ старую пѣсню, современную описываемому въ ней событію. Нѣтъ сомнѣнія, что четыре столѣтія, въ продолженіи которыхъ пѣлась эта пѣсня, она подверг-

Digitized by Google

лась большимъ передѣлкамъ и разрослась, такъ какъ каждый пѣвецъ дѣлалъ добавленія по своему вкусу и разумѣнію; но въ основѣ ея лежитъ старая пѣсня, составленная, если не непосредственнымъ свидѣтелемъ событія, то подъ впечатлѣніемъ живыхъ разсказовъ объ немъ, и вылилась она тогда-же съ такими характерными подробностями, что позднѣйшіе пѣвцы не посмѣли ихъ коснуться *). Такъ же мы смотримъ и на пѣсню «Срп. Огледъ», „Синови Иван-бегови“ (№ 1).

Первая сцена, какъ Иво Черноевичъ въ Которѣ попиваетъ вино съ молодыми черногорцами, какъ потомъ прилетаетъ соколъ и какъ его принимаетъ Иво на свою кабаницу, а послѣ ведетъ съ нимъ бесѣду о своемъ сынѣ Станишѣ, находившемся заложникомъ у турецкаго султана, и т. д. Вся эта сцена проникнута народнымъ духомъ, хотя не сказали бы очень стараго времени. Проклятіе Ива султану: «Москови ти царство разорише!» (стр. 85) ясно указываетъ на XVIII ст. Очевидно, что пѣсня эта дошла до насъ въ переработкѣ позднѣйшаго времени; но въ основѣ ея также чуется старая пѣсня, а не какая-нибудь позднѣйшая композиція. На это опять указываютъ подробности, которыхъ не придумать пѣвцу слишкомъ отдаленнаго отъ событія времени. Напр.

Глас допаде Црнојевић Ђуру
На Цетиње пред бијелом црквом,
(*Баш кад баба копаше Ивана*)
Да Станиша *иде од Стамбола.* (ст. 112—116).

Далѣе черногорцы отвѣчаютъ своему господарю Георгію Черноевичу на его вопросъ, что предпринять по отношенію къ Станку:

---

*) Серензена эта пѣсня приводитъ въ такое недоумѣніе, что онъ склоняется признать ее чьимъ-нибудь позднѣйшимъ самостоятельнымъ произведеніемъ (eine Schöpfung aus freier Hand), а не передачею старинной народной пѣсни (Arch. B. XVII, S. 234).

Digitized by Google

«Ко ђавола тражи и наша' га,
Ми смо војска тебе, господару!
Чувај нама образ и поштење,
Да те наше не разнесу стрјеле
И зелени не здробе палоши!» (ст. 148—151).

То было время, когда черногорцамъ плохо было извѣстно огнестрѣльное оружіе, когда они употребляли только стрѣлы, копья и мечи (палаши).

Въ томъ-же родѣ изъ позднѣйшей эпохи пѣсня «Српски бадњи вече» (№ III).

Всѣ эти пѣсни историческія, потому что въ основѣ каждой лежитъ фактъ, взятый изъ исторической жизни народа, но усвоенный и понимаемый народомъ иначе, чѣмъ онъ представляется въ исторіи; такъ какъ пѣсня—поэтическое произведеніе, а не пересказъ исторіи. Въ ней больше фантастическаго, и безъ того не было-бы и пѣсни; но, кромѣ положеннаго въ основу историческаго факта, въ подробностяхъ такая пѣсня сохраняетъ исторически вѣрныя черты того времени, которыя мы и находимъ въ разсмотрѣнныхъ нами пѣсняхъ.

Вукъ Караджичъ спеціально о черногорскихъ пѣсняхъ говоритъ, что въ нихъ больше истины, чѣмъ поэзіи, «что въ нихъ не столько проявляется свободное творчество фантазіи, сколько болѣе или менѣе вѣрная передача дѣйствительности».

Правда, есть такія, которыя скорѣе можно назвать реляціями въ пѣсенной формѣ. Таковы въ «Срп. Огл.» №№ XX, XXVI, XXVIII, XXXIV, XXXV, XXXVI и др. Особенно этимъ отличаются пѣсни, касающіяся племени пиперъ, при чемъ упоминается множество личныхъ именъ просто въ видѣ перечня всѣхъ участниковъ, какъ будто, стараясь никого не обидѣть. Это показываетъ, что нѣтъ выдающейся личности, героя; а поэзія не можетъ быть безъ героя.

И самые факты берутся слишкомъ обыкновенные, обыденные, при томъ дѣйствіе происходитъ массовое, не дающее мѣста для

Digitized by Google

эпизодовъ съ отдѣльными личностями. А личный элементъ играетъ главную роль въ поэзіи.

Поэтому лучшія пѣсни тѣ, въ которыхъ весь интересъ сосредоточенъ на одной или немногихъ личностяхъ, какъ: «Петар Бошковић (X), «Вук Томановић» (XVI), «Бојс Кучима или Рашовића кула» (XV), гдѣ главное вниманіе обращено на Дьюра Јововича; четыре пѣсни (XVI, XVII, XVIII и XXI), относящіяся къ Никцу изъ Ровинъ; «Јуначка смрт» (XXV), гдѣ тоже есть герой Николичъ Иванъ; «Кула Караджича» (XLIX) съ эпизодическимъ характеромъ; «Удар на Салковину» (LVIII), тоже съ отдѣльнымъ эпизодомъ. Пѣсня «Погибија Бећир-бега Бушатлије» (LVII), въ цѣломъ очень прозаичная, красится эпизодомъ съ молодымъ Новицей Радовичемъ (ст. 230—258).

Самыя слабыя пѣсни, относящіяся къ событіямъ очень крупнымъ и большого значенія, какъ: «Милорадовић» (IV), «Царев-лаз» (V), «Ћуприлић-везир» (VIII), «Шћепан Мали» (XXIV), «Погибија Махмут-паше на Крусе» (XXXII).

Первая изъ нихъ (IV) искусственная и не заключаетъ въ себѣ никакихъ элементовъ для пѣсни, представляя сухія разсужденія и разговоры; во второй (V) есть нѣкоторое одушевленіе и попытка ввести нѣчто особенное (похожденіе троихъ лазутчиковъ); а третья (VIII), по всѣмъ вѣроятіямъ, въ народѣ не существовала, потому что народъ не любитъ воспѣвать свои пораженія; а сочинена кѣмъ-то, человѣкомъ книжнымъ, въ позднѣйшее время; поэтому въ ней нѣтъ никакихъ подробностей, которыми должна краситься пѣсня. Приблизительно то-же можно сказать и о двухъ послѣднихъ пѣсняхъ, представляющихъ собою голыя реляціи о битвахъ.

Многія изъ этихъ пѣсенъ невысокаго поэтическаго достоинства; да и содержаніе такъ обычно, представляетъ битвы, которыя случаются чуть не каждый день и возникаютъ по поводамъ чисто практическаго значенія: отбить овецъ, прогнать со своихъ пастбищъ сосѣда или завладѣть его пастбищами, воротить свою добычу и отомстить за неё добычею-же, если можно, въ

Digitized by Google

большемъ размѣрѣ, чтобы потомъ похвалиться; иногда отомстить за своего человѣка и т. п. Это мелкія, обычныя экспедиціи, иногда оканчивавшіяся совершенно безъ кровопролитія; или-же убивали одного, двоихъ-троихъ, а въ пѣснѣ цифра эта увеличивалась до «двадес-тридес глава». Дѣло, конечно, и не въ числѣ убитыхъ; а въ томъ, что одинъ уступалъ, а другой на его счетъ распространялся.

Такіе случаи не могли вызвать воодушевленія; а воспроизвести ихъ было необходимо, потому что таковъ былъ обычай — пустить непремѣнно разсказъ, для большей его занимательности, въ видѣ пѣсни; благо, пѣть можетъ всякій и досуга у всякаго много.

Надобно замѣтить, что описаніе самаго боя бываетъ очень короткое, которое и нельзя назвать описаніемъ. Напр. въ пѣснѣ «Освета за невјеру турску» (L) въ числѣ 210 стиховъ битвѣ посвящено только 10; начинается «Ал'се бију из Сплужине Турци» (ст. 180) (когда и какъ это началось, объ томъ выше не говорилось), а оканчивается: «Побјегоше уз Рудине Турци» (ст. 189).

Курьозны бываютъ и поводы подобнаго рода военныхъ экспедицій.

Такъ, нѣкто Шабанъ Вуйошевъ, сидя дома на Езерахъ, подъ Дурмиторомъ и углубляясь мысленнымъ взоромъ за р. Тару, протекающую подъ нимъ мимо Езеръ, усматриваетъ тамъ село Грдіевичи, гдѣ около полутораста лѣтъ назадъ, Байо Пивлянинъ потерпѣлъ отъ турокъ такое пораженіе, что, потерявъ большую часть своей дружины, самъ долженъ былъ покинуть родной край и поселиться въ Боккѣ на берегу моря, гдѣ и теперь показываютъ остатки его *кулы*. Это напоминаетъ ему, что тогда пораженіе Бая не было отомщено, и потому онъ надумалъ отомстить туркамъ теперь, пользуясь тѣмъ обстоятельствомъ, что Тара тѣмъ лѣтомъ сильно обмелѣла и на ней всюду открылись броды. Пишетъ онъ по этому поводу одно письмо своему побратиму морачскому сердарю Міяту, приглашая его набрать, сколько возможно, больше войска и прійти къ нему на Езера, чтобы оттуда вмѣстѣ

Digitized by Google

ударить на упомянутое село; а другое попу Милутину Церовичу въ Дробнякахъ. Оба охотно соглашаются. Но прежде нужно *ходити* турокъ т. е. разузнать черезъ развѣдчиковъ, гдѣ и какъ они расположены, а главнымъ образомъ относительно турецкой стражи, постоянно находящейся въ *паланкахъ* (блокгаузахъ). Совершивъ всю подготовительную работу, они собираются ни много, ни мало—въ числѣ тысячи человѣкъ. И вотъ они передъ паланкой, въ которой сидитъ самый сильный булюкбаша Меховичъ Муйо. Все это передается въ разсказѣ, довольно живомъ и интересномъ, со множествомъ бытовыхъ чертъ, чему и посвящено 164 стиха. Затѣмъ идетъ оригинальная сцена между Міятомъ и Меховичемъ, котораго первый вызываетъ выйти на бой, на что тотъ и выскакиваетъ съ ружьемъ на готовѣ и нацѣлился на Міята.

Па окрену јунак но јунака:
Мијатова пушка уграбила (предупредила),
Те турчина добро погодила
Подъ ал-калпак (красный фесъ), у чело јуначко,
Све му чело пуче на четворо;
Паде Турчин на долину мртав.
Турчин паде, а Мијат допане,
Те му русу посијече главу,
И скиде му везену шишану;
Док загрмље са четири стране;
На паланке турске ударише (ст. 182—192).

Затѣмъ идетъ описаніе боя, очень сжатое, но дающее картину довольно яркую:

Да је коме стати те гледати!
Пушке брече, а јунаци јече;
Нож сијева, крвца се прол'јева;
Таман тридест глава посјекоше
И доста им јада направише,
И паланке турске похараше,

Digitized by Google

Похараше па их запалише,
И пљенише овце и говеда;
И велике коње и волове;
Ту велики шићар задобише
И одоше здраво и весело (ст. 193—203).

Собственно бой изображенъ въ этихъ послѣднихъ десяти стихахъ.

Главная тема пѣсни состоитъ въ томъ, что собралась тысяча черногорцевъ, напала неожиданно на турецкіе блокгаузы, овладѣла ими и неуспѣвшихъ бѣжать изъ нихъ тридцать турокъ съ ихъ начальникомъ увела и, взявъ добычу, удалилась. Самый фактъ можно принять за дѣйствительность; но все остальное—мщеніе за Боя Пивлянина, будто-бы руководившее Шабаномъ Вуйошевымъ; разсылка имъ писемъ, вовсе ненужная при постоянныхъ личныхъ свиданіяхъ; сцена между Міятомъ и Муйомъ Меховичемъ — созданіе фантазіи пѣвца; и благодаря этому, пѣсня является не сухою реляціей, а довольно поэтичнымъ произведеніемъ.

Въ прекрасной пѣснѣ «Синови Обилића» (XVIII) изображенъ геройскій подвигъ Никца Томановича изъ Ровинъ. Подвигъ этотъ состоялъ въ томъ, что онъ явился на Чевскіе Убли первымъ съ небольшимъ отрядомъ и открылъ бой съ многочисленнымъ турецкимъ войскомъ, и началось съ того, что прежде всего убили главнаго вождя, отчего турки смутились, и подоспѣвшему болѣе сильному черногорскому войску послѣ этого легко было ихъ бить между скалъ, въ такой тѣснотѣ, что имъ и повернуться было негдѣ. Это былъ дѣйствительный подвигъ Никца, и изъ сорока человѣкъ его отряда спаслись только шестеро, между которыми былъ и Никацъ, весь израненный.

Но вся обстановка этого подвига, по разсказу старыхъ черногорцевъ, выдумана, и представленъ онъ въ видѣ подвига Милоша Обилича. Какъ это произошло по пѣснѣ мы изложили выше въ главѣ «О войнѣ» (стр. 45—47). Суть дѣла этимъ, однако, не измѣняется; а только пѣснѣ придано больше занимательности, колоритности и прибавлена сцена, прекрасно характеризующая ду-

Digitized by Google

шевное состояніе черногорца въ виду рѣшимости на неминуемую гибель. Это—сцена, психологически вѣрная дѣйствительности и въ то-же время очень картинная, которою и красится пѣсня.

Во всѣхъ этихъ пѣсняхъ выставляются только побѣды черногорцевъ и въ этомъ мы можемъ не сомнѣваться. Конечно, рядомъ съ этимъ были и пораженія; но, какъ мы уже замѣтили, пораженій своихъ народъ не воспѣваетъ; развѣ только и въ нихъ было мѣсто проявленію высокихъ доблестей отдѣльныхъ личностей и обратнаго, какъ въ отрывкахъ Косовскихъ пѣсенъ—царь Лазарь съ цѣлымъ сонмомъ окружавшихъ его героевъ съ одной стороны, и Вукъ Бранковичъ съ другой.

Что черногорцы при столкновеніи съ турками всегда почти одерживали верхъ, доказательствомъ служитъ ихъ постепенное расширеніе и усиленіе на счетъ послѣднихъ.

Поэтому нѣтъ никакого основанія видѣть ложь въ пѣсняхъ, воспѣвающихъ побѣды черногорцевъ надъ турками, и въ основѣ каждой пѣсни мы видимъ дѣйствительный фактъ. Но въ то-же время пѣсня, какъ произведеніе свободнаго творчества народа въ области его духовной дѣятельности, создаетъ нѣчто самостоятельное, при чемъ она не стѣсняется реальностью: вводитъ въ свое изложеніе вѣщіе сны, различныя предзнаменованія, разговоры съ фантастическими существами-вилами; въ воспроизведеніи же яко-бы фактическихъ подробностей старается стать на реальную почву и воспроизводитъ ихъ непроизвольно, а сообразно съ тѣмъ, какъ то бывало въ дѣйствительности, комбинируя отдѣльные факты изъ дѣйствительной жизни въ портреты, сцены и картины, создаваемыя пѣвцомъ. Смотря на все это, вы не знаете, происходило-ли все такъ въ данномъ случаѣ; но видите, что когда-то и гдѣ-то это было; такъ оно естественно, живо и реально. Въ этомъ лежитъ не фактическая истина, а истина художественная, поэтическая. Пѣсня представляетъ дѣло такъ, какъ оно могло и должно было происходить, по мнѣнію пѣвца, проникнутаго глубокимъ знаніемъ своего народа, пониманіемъ его души и идеаловъ.

Digitized by Google

Это та истина, къ которой относится изрѣченье: Si non è vero, è ben trovato. Такъ мы смотримъ на черногорскую эпическую пѣсню, будь она историческая или неисторическая.

Что касается темъ изъ отдаленной старины, то въ нихъ пѣсня идетъ за преданіемъ, иногда прямо создается на основаніи преданія, въ основѣ котораго, если оно не чужое или ненавязанное извнѣ, также лежитъ дѣйствительный фактъ. Въ пѣснѣ, какъ и въ преданіи, можетъ быть большая путаница въ хронологіи, въ именахъ личностей, въ названіяхъ географическихъ, а въ деталяхъ всегда сказывается работа фантазіи. Поэтому исторія не можетъ на нихъ основываться, но не должна ихъ совсѣмъ игнорировать; какъ преданіе, такъ и пѣсня, при содѣйствіи исторической критики могутъ служить иллюстраціей къ тексту. Таковы въ Черногоріи преданія и пѣсни объ Иванбегѣ и его сыновьяхъ Станишѣ или Максимѣ, о Баѣ Пивлянинѣ, объ истребленіи потурченцевъ въ Черногоріи при владыкѣ Даніилѣ Петровичѣ.

Съ пѣснями-же позднѣйшаго времени, съ XVIII в., мы вступаемъ уже на историческую почву и имѣемъ преданіе, довольно свѣжее, дающее намъ возможность провѣрки. Эти пѣсни даютъ намъ живую картину вѣчной войны черногорцевъ съ турками и даютъ прекрасныя иллюстраціи въ исторіи этой войны, которая однако не можетъ на нихъ основываться. Какъ иллюстраціей, мы и воспользовались ими въ описаніи не самой войны, а способовъ воеванія, детальной обстановки ея, возможными во время войны сценами, картинами, характерами и т. д., чему главнымъ образомъ и посвящена цѣлая XV глава нашего сочиненія «Война» (т. II, ч. 1., стр. 1 — 161). И должно при этомъ замѣтить, что при скудности содержанія вслѣдствіе однообразія темъ, въ частностяхъ, въ детальныхъ описаніяхъ и характеристикахъ сказывается спеціально черногорскій характеръ, на что мы и указываемъ въ упомянутой главѣ примѣрами, взятыми изъ пѣсенъ.

Истинно поэтическое, художественное произведеніе представляетъ пѣсня «Похара Жабляка» (VI, 498 стихахъ); она прекрасна въ цѣлой композиціи и въ деталяхъ; а изображеніе глав-

Digitized by Google

ныхъ героевъ и ихъ дѣйствій, которое дѣлаетъ *орфана* (служанка) своей госпожѣ, женѣ Якубаги, напоминаетъ нѣсколько описаніе ахиллесова щита въ Гомеровой Иліадѣ. Пѣсня эта всѣми почти приписывается владыкѣ Петру II и съ полнымъ основаніемъ, потому что только онъ и былъ способенъ создать такую художественную пѣсню, которая въ тоже время вполнѣ сохраняетъ народный характеръ. Сущность этого дерзкаго предпріятія, выполненнаго двѣнадцатію черногорцами, мы изложили выше (стр. 77—79). Мы передали его по разсказу людей, знавшихъ лично участниковъ дерзкаго предпріятія и, можетъ быть, отъ нихъ то и слышавшихъ; но есть нѣчто и фантастичное въ разсказѣ, какъ напр. измѣреніе высоты крѣпостной стѣны, чтобы сообразно съ тѣмъ приготовить лѣстницу. Цѣлая треть пѣсни (140 стиховъ) посвящена, такъ сказать, прологу, въ которомъ излагается вѣщій сонъ жены Якубаги и сцена между нею и мужемъ; а затѣмъ еще 150 стиховъ посвящено разговору орфаны съ ея госпожой, въ которомъ она описываетъ черногорцевъ, показавшихся на стѣнахъ крѣпости Жабляка, и только въ другой половинѣ излагается ходъ дѣла.

Были безъ сомнѣнія и другія пѣсни; но онѣ тотчасъ исчезли и забылись, какъ только появилась упомянутая выше. Набросокъ или конспектъ одной такой пѣсни, плохо написанный и нескладно составленный и неконченный, а приписываемый одному изъ участниковъ въ дѣлѣ, попался намъ въ рукописи. Интересна эта рукопись въ томъ отношеніи, что представляетъ намъ пѣсню въ зачаточномъ видѣ и въ тоже время изображаетъ дѣло иначе, чѣмъ въ напечатанной уже пѣснѣ и въ устномъ современномъ разсказѣ. Это, кажется, единственный случай, гдѣ мы находимъ пѣсню въ такомъ видѣ, и потому рѣшаемся её напечатать, какъ она ни плохо составлена.

Она написана сначала отдѣльными стихами, хотя размѣра никакого не выходитъ, а потомъ сплошь. Видно, что авторъ говорилъ, а другой, плохо знавшій грамоту, записывалъ; путался авторъ и еще прибавлялъ къ тому писецъ. Представляя это произ-

Digitized by Google

веденіе, мы исправляемъ орѳографію, если она не представляетъ какихъ-либо характерныхъ особенностей, а мѣшаетъ только правильному пониманію. Заглавіе ея: «Церногорци Жаблякъ похараше 1835 године м̑ца марча 15» (въ печатной 10 марта). Затѣмъ слѣдуетъ самое изложеніе.

«Наиперви Периша (Радовић*) и Петро (Ђукановић) зборише,
Како те га похарати.
И Периша Петру говорио:
«А мене се е санак привидио,
Уз бедем се стубе саме направише».
Па у томе приказаше Кену (Кењо Станковић);
Па Периша поде (пође) у гору зелену
И донесе четири дриева.
За по године никоме не казаше;
Па кажаше Милошу (барјактару Јанковићу) и Николи (Газиводи),
И казаше кнезу и сердару (не знаемъ, кто были),
И они су господару приказали,
И от нега добре гласе дониеше,
Праха и олова».

Далѣе будемъ писать сплошь, хотя въ оригиналѣ идутъ все отдѣльныя строки; отмѣтимъ только, гдѣ онѣ окончатся.

«Ноћномъ пођоше на Жабљак; па гледаю бедеми; па ђе глеше и ошт (что лѣстница не достаточна) им се виђаше и Периши казаше: «Ми смо бедем очима виђели, едва може тица излећети, а некмо ли твое стубе досиећи». Па Периша говораше: «По биеломе данку, очима ћу бедем погледати» — па ми пође по Жаблякомъ градом.

Уза село Труше (иначе Трунше, собственно урочище) и при Морачи дође, и измери бедема очима; па се врати низа село Труше. А срете га побратиме Петро и срете га Милошев Ни-

*) Въ скобкахъ наши слова.

Digitized by Google

кола: «Ес'ли Жабљак уходио? Оћемо-ли га примити?» А Периша нима говораше: «Хај, не бојте се, моя браћа драга, досете ни стубе на бедему; е я нећу поћи, ни повести друга, док не питам славна Господара». Па Периша поће Господару, те он пита Господара свога, свиетлу му полюбио руку: «Ел' заповиет твоима слугама похарати Жабљака-града?» Господар му тако говораше: «Куче су ми турци преварили; хајте, слуге, похарајте града!»

«Господару слуге говораху: «Подаи ни благослов». И даде им боже благослове. Али Петро на Риеку чекаше, у Риечки га грат причекао, докле ноћца замрачила. И срете хи (и, их) поп Томо (съ Вранины): «Оћу ли свама, Периша и Петро?» Опрати хи кнеже и сердаре: «хајте з богомъ, мила браћо наша! ако ви Бог да и срећа од Бога и примете се тврдоме Жабљаку» — Ми заисто влеру вам даемо, да ћемо руком за бедем дофатити».

Три војника возом поћоше, на Провалине (протокъ изъ Горњаго-блата въ р. Каратуну близь Жабљака); срете хи Кењо и Милош: «Есте ли (пита) Кењо, што војске скупили?» — А ми есмо седам-осам друга. — «А не мојте наприет ходити, док не кажемо, ће ћемо удрити».

Ено они међу нима доше и дружина сва виђеше, да те ударити на Жабљакъ.

«Како ћемо, браћо, увдрити? око града варош велика; а да не (нас) дванаест стотина и не биемо ударили, а некмоли дванаест друга!» Па говоре Периша и Кењо: «Ми ћемо, браћо, до града». И половина друга поће отъ пазара, от моста стара. Кад при вароши доше, важгелаю турци, халакаю; и турские врата много уминуше; сокацима ево при бедему доше. И Периша состављаше стубу, па е ћераху уз бедеме. Али стубу исправити не могаху, и Периша се припе уз бедему, у бедеме стубу исправио; па ћерају стубу уз бедему, и закучи за пас (корнизъ) од града. Периша се пење, да стубу откучи, али е откучит не може; па се на стубу исправио, теке за бедем се рукама прифатио, а натраг се повратит не може; но изиде на бедем биели, па се сагну, да стубу дофати, а пусту стубу досећ не може; па се другом даље заги-

Digitized by Google

њаше, те дофати стубу од бедема*), па ћераю стубу уз бедему; па и Петро изиде на бедему. Периша и Петро по граду поше; али град наполи прегрђен. Стаде Петро, да отвара врата, а Периша њему не даваше: «Не мо, Петро, да не чую турци!» Ее и Кењо и Милош под бедем; код њихъ Костић Михат (Милош?) и Газивода Иваш. Дружина нама на Морачу приешла; ниесу што те нама помоћи; а дружина натрак се повратише на бедем и на топове се наклонише и Кења дозиваху. И Кењо се уза стубу примакнуо: «Хајде, Кењо, за дружину!» Кењо се каменом у Морачу бача (знакъ, на который тѣ должны были прійти), и дружина при варошу доше. Кењо њима кажеваше: «Ето Периша и Петро у град на бедему!»

Кад у град улегоше, од истока зора забијели; по граду се разредише и у џамију починуше; џебехани стражу поставише и чардаку стражу поставише. Периша и Петро и Кењо пред харем поше. Од харема се отворише врата, изиде Якупова мајка и не виђе од нас друга ниједнога.

Загнаше се Периша и Петро, да нађу у постелю турке; угради хи Кењо: «Срамота е барзо погинути, а хоћемо данас свакояко!» И они се натраг варнуше.

Виђе була Якупова три војника; викну була Якупова: «Ето у наш град кану кавури!» А стара була говораше: «Што су ту кавури селаметом туркием, кияметом кавурскием!» — Не блеж, було, ево ти киямет! — Тадер по граду кавгу заметнуше, Якупага пушку на прозор изнесе; Периша пушку каменом гађа: «Мач, турчине, пушку с прозора! не мој данас мећат!» Вели Якуп: «Е-ли мене рая ударила?» — (Није раја) но го (не го) есу с мјеста черногорци! — Рече Якуп: «Кое сте черногорци?» Каза хи се Кењо; рече Кењу: «Ти ли се, Кењо, Бог те не убио, хол мене пуштит на аману и на влеру божу?» И даде му влеру тверду, и турчин стаде варат Кења, па изиде на пергую (пергал, балконъ) проз прозор, па руком зове турке.

---

*) Другіе приписываютъ все это Кеню Станковичу.

Digitized by Google

Чардак ломе (црногорци) каменима и с чардака избјежаше турци; Аливодић скочи низ нови бедем; а Юсуфа при бедему жива уфатише. Павишић му узе оружје, пак га води, да га види Якуп-ага: «Пуш (ти) га, Кењо, да спремимо заедно!» и Кењо га пушти, и до врата дође; но не да га Петро; па га у чардак поведоше. Пак Периша по граду пође, од весеља да каже дружини, ер се њима передадоше турци. Кад изиде на бедем, сташе турци проз варош блежати; На град виде карстата барака. Погледа Периша и виђе на кулу турке; едно туре тако проговара: «Што си црногорче, рано доранио на нашему граду?» — Речи хи Периша: «Већ бријеме е, да се погледамо!» Турци се пограбише на оруже. Периша се загна под њима под прозор, краем куле пред вратима дође, па е Кењу говорио: «Чувај, Кењо, сад залуду стражу: у легоше к нама турци, а я виђу много оружа.

Отсюда идетъ сплошь:

Кое ниедан другоме не примичи, но з бока, кудиен улазе турци. Периша вратима у кулу улеже. Он хоћаше турцима у кулу улести, да не гледа, ће му гину дружина; но га друга сретоше, а врата су добра затварђена. А у кулу велико весеље бјеше; буле соколаху турке: «Сад ћете удрит на кавуре!» Пробачи Периша десну руку проз врата: «Што е удвор велико весеље? данас ће бити не весеље, а злом ћу ве смерти погубити!» па избјежа из куле. А Якуп изнад нега на прозор: «Што е, Кењо, за Бога, добро мене причува стражу!»

Залуду тебе чува Кењо стражу, я сам у твою улазио кулу; ти некакво весеље градиш; ти излазити из куле не ћеш. — Па Якуп Периши говори: «О, ти си, што си преко влере у мою кулу улазио!» — Муч, турчине, сад ћеш виђети, а кои ће юнак бољи бити! Па потарча по граду на нову бедему, да он види, кудиен турци улазе; али хи виђет не могаше. Па завика Пеовић Нико: «О, Периша! проз прозор ви улегоше турци. Периша се обарни дружини; а дофати се о диздаревој кули: «А ће сте ми, моя злосретна дружино? пењите ми уз бедем од куле!» — Ал' су турци стубу преииели; а од стубе до вароши млоги турци

Digitized by Google

код бедема блеху, па излазаху уза стубу турци. Кад хи виђе Периша, пушком меће, а каменом бача; каменима стубу саломио; од бедема поблегоше турци и у варош улегоше. И то гледаху неколко жуплана. Прегазише воде Провалине; на Морачу — малу доше и Морачу-малу прегазит хоћаху, ал' из вароше многе пушке запуцаше, погибоше два добра јунака — Лопичић Драгов Никола и од Костића Ковчин Ђуране. Па се војска натраг повратила; а турци халак учињеше: «Хајте з богом, црногорци! за ове у град не мислите; ми ћемо за њих мислити». Па се бране огњем из пушака. Јусуф вика брат-Якупу: «Гајрет, брато, ништа мене ние; нако што нисам абдес узима». Скочи Периша с бедема у град и рече му: «Доста е мене око града вике о' турака; да ти код нас ту проз град не викаш!» Периша га за гарло дофати и узе му пушку иза паса; па е даде попу Тому: «Води, попе, то отолен пасче, е га глеят очима не могу». У то вика Якупага: «Хајде, Кењо, ти индата никаквога не маш; да л' не видиш, е те е индат оставио; но хајдете! искупи дружину и хајте из моега града; е ће доћи сила о' турака; ништа ти нећу моћи помоћ». А Кењо му говори: «Ми још ниесмо роби; кад бидемо, тадер ће се знати». Кењо Перишу руком зваше, и окупише се код њих три-четири друга; говори Кењо: «Слушајте, браћо, што говоре турци; да можемо излећети и здраво поверх свокоега друга, боље е онђен свиема погинути, но срамотно из града поблећи; ми већ образа небисмо имали». Периша се на кулу поврати и Якупага још боље вика: «Ви изласте из моега града!» Периша му тако проговара: «А што си се, туре, посилио? Ми смо ти узели џебехану; я ћу поћи у џебехану, на себе ћу узет товар праха; у кулу га под тобом дониети; на мене ћу заждит прах, и твое све турке у кулу изгорети и у Морачу у воду бачити». Слуша туре, оће л' бити истино; стаде (Периша) купит по кули камење, по кули му ломит ћерамиде: «Чу л' турчине, сиротина диздарину дае!» — Стаде турчин викат Кења: «Не дај, Кењо, и реци вашему Периши; е ми сву кулу раскопа». А Кењо Периши говори: «Остави, Периша! већ ни турци ништа зборит нете; но ти, Петро, питај Якупагу,

Digitized by Google

оћу л' минут испред твое куле, да се испанем я својом дружином». Вели Якуп: «Неће нитко испред куле минут искрај барјака». Петро дружином мећаше пушкама и проз прозор ранише Якупа».

На этомъ разсказъ прерывается.

Изо всей путаницы видно, что дѣло далеко не шло такъ гладко, какъ представляется по пѣснѣ и по другимъ разсказамъ. Забрались черногорцы въ градъ, единственно благодаря обычной турецкой безпечности и нерадивости и распущенности военачальниковъ; но, войдя, въ градъ и полонивъ находившихся тамъ нѣсколькихъ турокъ, черногорцы не рѣшаются ихъ убить, потому что тогда турки изъ города взяли-бы ихъ приступомъ, тѣмъ болѣе, что черногорцы въ то время не умѣли обращаться съ пушками, да и съ остальными боевыми снарядами и припасами не знали, что дѣлать. Поэтому они сохраняли жизнь своимъ плѣнникамъ, которые въ свою очередь остерегались предпринять что-либо рѣшительное и противъ черногорцевъ. Между тѣмъ черногорцы охраняли отъ турокъ ворота, къ которымъ можно было пройти только по узкой дорожкѣ; хотя часть ихъ забралась уже въ какую-то кулу съ помощью черногорской же лѣстницы; но дѣйствовать свободно они не могли, потому что выходъ изъ кулы также охранялся черногорцами, которые въ свою очередь не могли пройти мимо той кулы. Дѣло рѣшилось, когда та и другая сторона получили помощь; при чемъ, очевидно, къ черногорцамъ приспѣла помощь раньше, потому что было гораздо ближе, и тогда они окончательно завладѣли градомъ и держались въ немъ противъ гораздо большей силы турокъ, собравшейся послѣ отъ Подгорицы и отъ ближайшихъ арнаутскихъ племенъ. Чѣмъ окончилось все это, мы уже знаемъ (см. т. II, ч. 1., стр. 79).

Послѣ этого продолжимъ сравненіе пѣсенъ по напечатаннымъ уже текстамъ въ трехъ упомянутыхъ выше сборникахъ и возьмемъ тѣ пѣсни, на которыя не обратилъ вниманія г. Сёренсенъ, чтобы избѣжать, сколько возможно, повтореній.

Первую пѣсню возьмемъ, напечатанную въ Срп. Оглед. подъ

Digitized by Google

заглавіемъ «Јуначка смрт» (XX, 145 стиховъ), а Вука «Иванъ Николинъ» (№ 22; 73 стиха).

Величиною пѣсни, конечно, не рѣшается вопросъ о ея большей или меньшей древности и оригинальности. Чаще бываетъ, что пѣсня, краткая въ своей первобытной формѣ, увеличивается прибавками позднѣйшихъ пѣвцовъ. Но въ данномъ случаѣ въ болѣе краткой пѣснѣ мы находимъ сокращенія и пропуски, сдѣланные на счетъ большей опредѣленности и ясности.

Въ Срп. Огл. Бегъ-Зотовичъ спрашиваетъ Вука Шикмановича, жителя села Понаръ (близь Жабляка), къ которому турки прибыли въ гости, куда имъ отправиться съ четой, и при этомъ, какъ старый четникъ, знающій мѣста и спрашивающій только о выборѣ, Бегъ-Зотовичъ перечисляетъ эти мѣста:

А ли ћемо Виру Цеклинскоме,
А ли ћемо лугу Наратскоме,
На бијеле овце Перишића,
Е да би смо овце плијенили
Али какау главу ограбили?
А ли ћемо на Крсти крваве,
Да чекамо цеклинске трговце?»
Но ми Вуче бегу одговара и т. д. оканчивается тѣмъ, что—
Но хајдемо на Крсти крваве,
Да чекамо младе црногорце».

Въ Вуковомъ сборникѣ все это выражается въ одномъ стихѣ: «Куда ћемо с четом обрнути?» Изъ этого мы видимъ, что пѣвецъ совершенно не имѣетъ понятія о мѣстахъ, гдѣ происходитъ дѣйствіе, что еще больше обнаруживается далѣе.

Рѣшаютъ пойти «у Доње лугове, да чекамо цеклинске тргогце» и т. д. Но

«Кад то зачу бега Зотовића,
Од страха се у болест метнуо,
Лежа туре, главе не дигнуло!»

Digitized by Google

Мѣсто совсѣмъ непонятное.

Далѣе вся эта экспедиція совершается сухопутно; а потомъ

— добри јунак испануо
Од простране ломне горе Црне (слишкомъ общая фраза),
Од Превлаке Николин Иване;
Он је турску чету угледао,
А кад виђе, е утећ' не може,
Он за плећи ножа сакриваше,
И ту њега турци уфатише,
Узеше му пушке обадвије,
У лађу га бјеху убачили,
И водом га бјеху одвозили.

Въ «Срп. Оглед.» иначе:

Но излази Шикмановић Вуче,
Он на једну вробу излзио,
Пак погледа уз ту воду хладну,
Ал' се вози низ воду дријево;
Иде момче у дријево само» и т. д.

Затѣмъ идетъ цѣлая сцена и картина отъ 55 ст. до 88; а тогда, объявивши по требованіямъ турокъ свое имя, захваченный турками Иванъ спрашиваетъ:

Но тако ви, турци витезови!
Каж-те мени за вјери турскојзи,
Је ли бега Зотовића овден?
Стари су ни били пријатељи,
У нега се ја бих поуздао,
Да ме не би погубио бего».

Digitized by Google

У Вука-же ни съ того, ни съ сего онъ, какъ только его взяли, спрашиваетъ:

«Ко је овђе бего Зотовића?»

Очевидно, что пѣсня Вука представляетъ собою не настоящій оригиналъ пѣсни, а только пересказъ ея, лишенный всѣхъ деталей, которые и сообщаютъ ей живость и поэтическій характеръ.

Возьмемъ еще одну пѣсню, находящуюся во всѣхъ трехъ сборникахъ — «Три сужња» у Вука (№ 4; 128 стиховъ) и у С. Милутиновича (№ 10; 79 ст.) и «Плач три тавничара» въ Срп. Огл. (№ LX, 156 ст.).

Пѣсня, очевидно, одна и та-же: тѣ-же самыя дѣйствующія лица три воеводы (у Сима «юнака»): пиперскій Лѣшъ, васоевицкій Васо (у Сима «Солат») и ровчанскій Вуксанъ Булатовичъ; то-же дальнѣйшее содержаніе, расположенное въ одинаковомъ порядкѣ, съ одинаковою обстановкой; одинаковость, хотя и не вездѣ, въ языкѣ и отдѣльныхъ выраженіяхъ. Но значительная разница въ количествѣ стиховъ, причемъ больше всѣхъ въ Срп. Огл. и не напрасно: въ немъ мы находимъ одинъ очень важный и въ народномъ смыслѣ характерный эпизодъ, пропущенный другими, заключающійся въ томъ, что день, назначенный для казни троихъ узниковъ, совпалъ съ днемъ Ильи пророка, который они хотятъ передъ своею смертью прославить и по этому случаю воевода Вуксанъ говоритъ:

«Сад видимо, моја браћо драга,
Јере ћемо данас погинути:
Но за Бога, оба побратима!
Да се није придесило коме
Ситна гроша, ал' жута дуката,
Да пошљемо, браћо, на пазаре,
Да црвена вина набавимо?
Дан је данас светога Илије,
Браћо мила, да се причестимо

Digitized by Google

И хришћанску дужност испунимо,
Да у славу божу напијемо,
Данас, браћо, па већ за довјека!
Еда би ни Бог драги помога',
Без замјене да не погинемо!»

Ни Вукову, ни Симову пѣвцу это неизвѣстно; тогда какъ съ этимъ связано преданіе о постройкѣ Вуксаномъ въ память своего избавленія въ тотъ день церкви прор. Ильи на одной вершинѣ надъ с. Градцемъ Лѣшанской нахіи.

У Вука и Сима въ концѣ говорится, что Вуксанъ бѣжалъ черезъ Краину, попалъ въ Церницу и именно въ с. Болевичи, гдѣ его принялъ сердарь Машанъ Болевичъ (у Сима ошибочно «Боіовичъ»), который и препроводилъ его въ Ровцы. А въ Срп. Огл. точно указанъ и дальнѣйшій путь:

Отолен га Машан препратио
У крваво Чево на крајину,
У сокола Бурића ђукана.
Ђукан га је дочекао дивно,
Држао га два мјесеца дана.
С војводом се ђукан побратими,
Под седло му коња даровао,
Па препрати војводу Вуксана,
Препрати га у дубока Ровца.

Эту прибавку мы считаемъ позднѣйшею, составленною по преданію; но въ общемъ текстъ Срп. Огл. оригинальнѣе и во всѣхъ отношеніяхъ лучше.

Такія пѣсни, благодаря дурной записи, лишенныя того, что составляетъ сущность поэтическаго произведенія, и могли дать Вуку поводъ сказать, что въ черногорскихъ пѣсняхъ больше истины, чѣмъ фантазіи, иначе говоря, что это — не пѣсни, а реляціи.

Не можемъ мы пускаться въ дальнѣшія сравненія, которыя можно найти у Сёрензена, отдающаго рѣшительное преимуще-

Digitized by Google

ство сборнику Сима передъ Вуковымъ; но и теоретическія соображенія приводятъ насъ къ заключенію, что пѣсня, записанная на мѣстѣ, какъ у Сима или въ Срп. Огл., стоитъ выше той, которая записана не на мѣстѣ и отъ пѣвца, случайно попавшагося, какъ у Вука. Въ первыхъ двухъ сборникахъ былъ выборъ пѣвцовъ, чего не было у Вука, и его пѣвцы однѣ пѣсни знали отлично, а другія плохо, но, такъ какъ у Вука не было выбора, ему приводилось иногда записать и плохую пѣсню.

Въ такомъ, но не въ редакціонномъ смыслѣ мы вмѣстѣ съ г. Сёрензеномъ готовы отдать преимущество передъ Вукомъ Симу и распространяемъ это и на Срп. Огл., которое при томъ лучше редактировано, чѣмъ сборникъ Сима.

Послѣ этого сравненія различныхъ записей перейдемъ къ характеристикѣ ихъ по существу.

Въ этомъ отношеніи мы предоставляемъ высказаться г. Сёрензену, который такъ тщательно изучилъ черногорскій эпосъ, а какъ иностранецъ долженъ дать болѣе строгое и въ то же время болѣе объективное сужденіе; но опять распространяемъ на всѣ черногорскія пѣсни то, что онъ приписываетъ преимущественно пѣснямъ, находящимся въ сборникѣ Сима; такъ какъ въ общемъ и по существу это однѣ и тѣже пѣсни. «Сообразно съ содержаніемъ и настроеніемъ — говоритъ онъ — въ нихъ находится нѣчто необработанное и узкое. Поэтому, если содержаніе преобладаетъ надъ формой, то не льзя сказать, чтобы съ формальной стороны можно было что-нибудь изъ этихъ пѣсенъ выбросить. Въ этой ебитой краткости заключается ихъ своеобразность и въ то-же время сила. Никогда не производятъ онѣ впечатлѣнія чего-то неготоваго, неумѣлаго, незрѣлаго, какъ то часто бываетъ въ краткосложныхъ пѣсняхъ Богишича, а иногда и въ пѣсняхъ съ длиннымъ стихомъ». Тѣми-же своеобразными качествами отличается и языкъ этихъ пѣсенъ (Archiv. B. XIX, стр. 130).

Анализируя содержаніе черногорскихъ пѣсенъ и заключающіеся въ нихъ принципы и воззрѣнія, Сёрензенъ даетъ такую характеристику черногорца: «Что-же касается черногорца и его по-

Digitized by Google

ступковъ, какъ они изображаются во множествѣ разсмотрѣнныхъ нами пѣсенъ, то въ нихъ онъ хотя и является суровымъ и жестокимъ, но никогда не бываетъ грубымъ; при всей неумолимости въ неизбѣжной кровавой борьбѣ другъ противъ друга, противъ столько-же неумолимаго противника, онъ никогда не запятнаетъ себя ненужною жестокостью; если въ вѣчномъ отрубаніи и добычѣ турецкихъ головъ нельзя не признать нѣкоторую дикость, которая намъ, культурнымъ людямъ, можетъ напоминать каннибализмъ; то не слѣдуетъ забывать, какъ мало еще прошло времени съ тѣхъ поръ, какъ и цивилизованные европейскіе народы побѣдили въ себѣ эти дикіе инстинкты» (стр. 126).

Столько мы считали необходимымъ сказать спеціально о черногорскихъ пѣсняхъ; но въ Черногоріи поются не однѣ черногорскія пѣсни, а и другія сербскія и послѣднія больше.

Если вы попросите хорошаго пѣвца спѣть хорошую пѣсню, онъ не запоетъ вамъ одну изъ своихъ, а о Бановичѣ мѣстныхъ Страхинѣ, Кралевичѣ Маркѣ, о царѣ Лазарѣ или вообще какую-нибудь косовскую пѣсню, о постройкѣ Скадра, о Старинѣ Новакѣ, о Котарскихъ сердаряхъ, о Якшичахъ и т. д. Изъ мѣстныхъ-же каждый край имѣетъ свои любимыя: катунянинъ любитъ пѣть о Томановичахъ, о битвахъ на Царевомъ-лазѣ и на Крусахъ, о битвѣ на Граховцѣ; изъ Рѣцкой нахіи — о битвѣ на Салковинѣ, о взятіи Жабляка; дробнякъ — о женитьбѣ Краля Вукашина, о погибели Измаилаги; бѣлопавличъ — о Бошковичѣ; морачанинъ — о воеводѣ Минѣ и сердарѣ Міатѣ и т. д. вообще о своихъ знаменитыхъ битвахъ и герояхъ. Часто поютъ пѣсни изъ войны Карагеоргія съ турками; поютъ и о Георгіѣ Скандербегѣ.

Надобно замѣтить, что все больше отрѣшаясь отъ стараго своего патріархальнаго и племеннаго быта, когда всѣ функціи народной жизни заключались въ самомъ народѣ, и переходя къ быту государственному, гдѣ важнѣйшія изъ этихъ функцій перешли главнымъ образомъ на князя и его правительство, Черногорія вступила въ фазу, неблагопріятную для народнаго поэтическаго творчества. Пѣвецъ съ того времени не имѣетъ уже той

Digitized by Google

свободы ни въ выборѣ предмета, ни въ его изображеніи по своей мысли и чувству, и принужденъ попадать въ тонъ не только правительства и стоящихъ во главѣ его личностей, но и соображаться даже съ мелкими единицами, играющими какую-нибудь роль при отправленіи различныхъ должностей въ осложнившемся государственномъ организмѣ.

Въ бытность мою въ Черногоріи, въ Никшичѣ произошелъ такой характерный въ этомъ отношеніи случай.

Максимъ Шобаичъ, родомъ изъ Бѣлоповличей, по занятію торговецъ, объ которомъ мы не разъ уже упоминали, издалъ цѣлую книжку пѣсенъ, въ которыхъ съ точностью реляцій, изобразилъ послѣднюю черногорско-турецкую войну (1876 — 1879) и воспѣлъ въ высокомъ патріотическомъ настроеніи всѣ черногорскія побѣды и ихъ героевъ, никого при этомъ не обидѣлъ, потому что не смѣлъ. Нашлись однако люди, которые обидѣлись: одни тѣмъ, что пѣвецъ гдѣ-то ихъ не упомянулъ; другіе, что онъ недостаточно ихъ похвалилъ, какъ бы слѣдовало, по ихъ мнѣнію. Обиженные были никшицкіе главари. Имѣя въ своихъ рукахъ судъ, городское управленіе, а также власть административную и военную, они составили рѣшеніе изгнать изъ Черногоріи всѣхъ братьевъ Шобаичей (ихъ было трое и всѣ семейные люди). Тогда они обратились съ жалобой и прошеніемъ къ князю, изложивши весь ходъ дѣла въ видѣ курьезномъ и даже смѣшномъ, а въ тоже время изобличающемъ крайнюю притязательность и самоволіе обидѣвшихся. Князь, само-собою разумѣется, понимая незаконность и безсмыслицу поступка главарей и цѣня Шобаичей, какъ добрыхъ черногорцевъ, хорошихъ гражданъ и людей, собственными силами достигшихъ извѣстной степени интеллигентности, чѣмъ страна должна гордиться, — сразу сталъ на ихъ сторону; но, чтобы соблюсти законъ и порядокъ, послалъ въ Никшичъ для разбора дѣла Пера Матановича, сердаря изъ племени цекличей, имѣвшаго за собою извѣстную славу юнака и не чуждаго пѣснотворству. Только такимъ образомъ Шобаичи были спасены, а главари, дѣйство-

Digitized by Google

вавшіе слишкомъ самовластно и даже беззаконно, были оштрафованы и получили надлежащее вразумленіе.

Если такое дѣло могло возникнуть за недостаточную, по мнѣнію главарей, похвалу имъ или за пропускъ ихъ подвиговъ; то можно себѣ представить, что ожидаетъ пѣвца за малѣйшее порицаніе: оно можетъ окончиться побоищемъ или судомъ.

При той суетности, тщеславіи и мелочности большинства современныхъ черногорскихъ героевъ возможно только ихъ восхваленіе—при томъ до небесъ! или ругань, направленная на изобличеніе въ измѣнѣ отечеству или недостаточномъ почтеніи къ предержащимъ властямъ; или наконецъ памфлетъ, при чемъ авторъ долженъ тщательно скрыть свое имя, если не хочетъ бѣжать изъ Черногоріи.

Въ старое время такимъ отношеніямъ не было мѣста въ Черногоріи Героевъ было немного и тѣ, представляя своею личностью воплощеніе доблестей и идеаловъ своего народа или своего племени, ни въ комъ не возбуждали ни ревности, ни сомнѣнія. Они при томъ всегда бывали очень скромны. Что это были за люди, мы уже говорили (см. т. II, ч. 1, стр. 72—73). Это были люди, которые, не занимая никакого оффиціальнаго положенія, не бывши ни воеводами, ни сердарями, ни князями, дѣйствовали по собственной иниціативѣ, на свой страхъ и пользовались безграничнымъ довѣріемъ и преданностью своего народа; ихъ слава составлялась независимо ни отъ какихъ внѣшнихъ вліяній, а вся держалась на ихъ личныхъ качествахъ и подвигахъ, и они пользовались ею, не получая отъ того никакихъ выгодъ и не гонясь даже за почетомъ, не говоря уже о какихъ бы то ни было внѣшнихъ знакахъ отличія, которыхъ въ то время и не существовало. Только изъ Россіи иногда присылались медали, которыя впрочемъ раздавались большею частію главарямъ и вообще людямъ вліятельнымъ, хотя-бы и не боевымъ героямъ, которые оставались безъ знаковъ отличія и не нуждались въ нихъ.

Теперь настали отношенія и условія совсѣмъ другія. Отличаются прежде всего высшіе военачальники, потому что въ ихъ

Digitized by Google

рукахъ вся иниціатива и отъ ихъ распоряженій зависитъ весь успѣхъ дѣла; за ними идутъ другіе военачальники по рангу; простой офицеръ можетъ отличиться только передъ своимъ батальоннымъ командиромъ, точно исполнивъ его распоряженія; простымъ-же войникамъ раздаются знаки отличій въ массѣ. извѣстное количество на бригаду, батальонъ, чету, взводъ. Награды эти даются не за исполненіе долга, въ которомъ человѣкъ даетъ отчетъ только передъ своею совѣстью и народомъ, а долга, обязательнаго по службѣ, за неисполненіе котораго онъ подвергается отвѣтственности и наказанію. Теперь можно пріобрѣсти знакъ отличія или заслужить кару, угождая своему начальству или дѣлая ему противное, изъ чего возникаютъ судбища, доходящія до князя, а иногда дѣло пройдетъ и такъ: недостойный получитъ, а достойный нѣтъ. Прежде обмана не могло быть, потому что оцѣнку дѣлали товарищи, непосредственные участники въ дѣлѣ; а теперь это зависитъ отъ начальника, котораго можно расположить въ свою пользу или-же чѣмъ нибудь возбудить противъ себя.

При томъ военный успѣхъ теперь зависитъ не столько отъ личнаго геройства, сколько отъ хорошаго оружія и умѣнія военачальника избрать хорошую позицію и вообще хорошо все разсчитать и распорядиться имѣющимися въ его рукахъ средствами. Все совершается по извѣстному порядку, впередъ установленному и всюду одинаково принятому; поэтому во всемъ одинаковость и однообразіе, и слишкомъ мало мѣста для проявленія индивидуальности, очень мало разчета и на случайности, на основаніи которыхъ пѣвцами создавались очень интересные эпизоды. Однимъ словомъ современная народная пѣсня перестаетъ быть народнымъ поэтическимъ произведеніемъ и является только реляціей, съ большею или меньшею точностію и вѣрностью, передающею факты и наблюденія, и съ тенденціей угодить начальству.

Останавливаясь на вопросѣ, продолжается-ли народная эпическая поэзія въ Черногоріи въ настоящее время, г. Сѣрензенъ дѣлаетъ такое заключеніе: «Во всякомъ случаѣ въ нѣкоторыхъ частяхъ Черногоріи, какъ на границѣ съ Албаніей, существуютъ

Digitized by Google

вполнѣ условія, при которыхъ этотъ родъ поэзіи можетъ продолжаться и должны являться новыя произведенія въ этомъ родѣ (Arch. B. XIX, стр. 92).

Относительно условій, въ какихъ находится современное поэтическое творчество черногорскаго народа, мы высказали нашъ взглядъ; а образчики, которыхъ г. Сѣрензенъ ожидаетъ отъ насъ, мы также указали ему. Добавимъ только что къ нимъ вполнѣ можно приложить слова Вука: «въ нихъ больше истины, чѣмъ поэзіи»; при чемъ истину слѣдуетъ принимать не историческую и не поэтическую, а такъ, сказать, лицепріятную, такъ какъ въ воспѣваемыхъ ими событіяхъ, принимали участіе, если не они сами, то люди, лично имъ близкіе и знакомые, къ которымъ всегда примѣшивается доля пристрастія или непріязни.

Замѣтимъ однако, что пѣсни эти не пользуются въ народѣ большимъ распространеніемъ. Вскорѣ за послѣднею войною, подъ живыми ея впечатлѣніями распространились было пѣсни Шобаича, особенно у молодыхъ, грамотныхъ пѣвцовъ; но это не продолжалось много: здравый поэтическій вкусъ одержалъ верхъ и народъ попрежнему поетъ свои старыя, но не старѣющія пѣсни.

Послѣ этого предлагаемъ небольшой сборникъ пѣсенъ, между которыми особый отдѣлъ составляютъ васоевиція.

Къ послѣднимъ дѣлаемъ цѣлое введеніе, чтобы ввести читателя въ совершенно новый циклъ, очень мало извѣстный въ литературѣ.

Digitized by Google

СБОРНИКЪ ПѢСЕНЪ.

Digitized by Google

Digitized by Google

А. Пѣсни лирическія (женске пјесме, које се пјевају из гласа).

I. *Общежитейскія* (въ томъ числѣ внѣсемейныя, семейныя, любовныя, сатирическія и двѣ гайдуцкихъ).

1.

Московска ружица.

Што је лијепо под ноћ погледати,
Де господа рујно вино пије (sic).
Пред њима је злачена трпеза,
На трпезу сиви соко шеди:
Златне му су ноге до колена
И оба два крила до рамена;
На главу му московска ружица.
Питају га сва редом господа:
«Ко ти злати ноге до колена
И оба два крила до рамена,
Ко ти даде московску ружицу?»
— Служно сам цара и царицу:
Цар ми злати ноге до колена,
А царица крила до рамена;

*) Мы вездѣ удерживаемъ правописаніе оригинала.

Digitized by Google

Имам брата у Москова-града,
Ми послао московску ружицу
(од Ђока из Берана у Турским Васојевићима).

2.

Три сунца.

Три су сунца јутром огријала:
Једно гријe преко Подгорице,
А то друго преко Цариграда,
А то треће преко Бијограда.
То, што гријe преко Подгорице,
Оно гријe на Цетиње књаза;
То, што гријe преко Цариграда,
Оно гријe краља и краљицу;
То, што гријe преко Бијограда,
Оно гријe на небо звијезде. (Вас).

3.

У Никшићу граду нема лада.
Буковино, мој дебели ладу!
Никшић граду, мој велики јаду!
Ђе у тебе лада не имаше,
Неког бора насред Цариграда,
И њему су поломјене гране,
Вјешајући турци џежердане,
А ђевојке ситане ђердане,
А невјесте црвене папуче. (Вас.)

4.

Зацмиљела у Дољане *) трава,
У Дољане и око Дољана.

*) Равнина близь Подгорицы, гдѣ находятся главные виноградники.

Digitized by Google

Зачула је вијетрошка вила *):
«Што је тебе, у Дољане траво?»
— Како што је, вијетрошка вило!
Омркла сам росна и зелена;
А јутрос сам у крв до кољена
Од јунаках, од Црногораца,
Од делијах, од Подгоричана,
Од јунаках, од Дрекаловићах **),
Од бановах, осталијех Куча,
Од Брзкута, свиленога скута. (васоев)

5.

Која гора нема разговора.

Која гора нема разговора,
У њу момка нема, ни ђевојке,
Ни чобана, што овце чувају;
Нити има од горе хајдука,
Нити ловца, што лове кошуте,
И јелена витија рогова.

6.

Деспотовић Ђуро.

Гором иде деспотовић Ђуро,
Гором иде, гори попијева:
«Благо тебе, зелена горице!
Ти здрениваш, па се помлађиваш;
Овиј јадни деспотовић неће;

*) Съ планины *Вјетрника*.

**) Послѣ этого стиха въ кучахъ поется иначе:

Синоћ дође паша Топал-паша,
Чим почину, сатрије ми цвијеће.

А послѣ этого Кучи и Черногорцы разбили турокъ и тогда выросла новая трава и новые цвѣты; по продолженія этой пѣсни намъ не удалось слышать.

Digitized by Google

Но ја имам девет ђевојака
И сваку сам у дом удомио;
А једну сам себе оставио!
(Да њега стара чува и издржава).

7.

Ој тичице ситничице (поютъ въ Зетѣ во время жатвы).

Ој тичице ситничице,
Не лежи се покрај пута;
Јер ја имам брата ловца,
Он ће тебе уловити,
Цару ће те поклонити.
Цар ће нему ћимар дати:
Урошево и Крушево,
Орахово и Грахово.

8.

Ђевојка је сунце братимила.

Ђевојка је сунце братимила:
«Вруће сунце, мој по Богу брате!
Стани мало над гором зеленом,
Доклен брату кашуљицу везем:
На рамена лабудова крила,
Међу плећи међедову шапу,
Уз рукаве шевтери — бехаре,
Уза скуте ајкунине прутке».

9.

Ђевојке се нађецају у жњевењу.

Бога моли Загорка ђевојка:
«Дај ми, Боже, љето ладовито

Digitized by Google

И у љето жито положито,
Да се зајмим с Маром у постату.»
Бога молила па и домолила.
Бог јој даде љето ладовито
И у љето жито положито;
Пођера се с Маром у жњевење:
Мара пожње триста и три снопа,
А Загорка пуно четириста.

10.

За што се служи.

Ој чардаче, огњем изгорио!
У тебе сам три љета љетио:
Једно љето порад коња врана,
Друго љето порад ђевојака,
Треће љето порад соколова.

11.

Питања Ајкуне ђевојке.

Проврела вода студена
Низ оно поље широко;
На воду Ајка ђевојка,
Ђе русу косу развија,
Ђе бјело лице румени:
«Фалимо Бога једнога,
Што ми је шире од поља?»
Шире-је небо, што је над нама.
«Фалимо Бога једнога,
Што ми је брже од коња?»
—Јочи су ми брже од коња.—

Digitized by Google

«Фалимо Бога једнога,
Што ми је милије од брата?»
—Драги је мили' од брата.—

12.

Ко је најљепши.

Фалима се жута дуња на море:
«Ја сам цвијет на ови свјет најљепши (2)»
То зачула зеленика јабука (2):
«Што се фалиш, жута дуњо, на море (2)!
Да си цвијет на ови свјет најљепши? (2)
А ја сам цвијет на ови свјет најљепши. (2)»
То зачула *шестореда шеница* (2) и т. д.
То зачула *танкошија лоза винова*. . . .
То зачула ђевојчица, скоро вјерена. . . .
То зачуло младо момче скоро вјерено:
«Ја ћу изјест жуту дуњу на море,
А угришћу зеленику јабуку,
А испешћу шестореду шеницу,
А попићу танкошију лозу винову,
Пољубићу ђевојку, скоро вјерену;
Ја сам цвијет на ови свјет најљепши».

13.

Што може момче невјерено, нежењено.

Преко мора танка ленга *),
Нико ленгу проћ не може;
Само момче невјерено,
Нит вјерено, нит жењено.

*) Веревка между двумя столбами, на которой развѣшиваютъ бѣлье для просушки.

Digitized by Google

14.

Бјела вила град градила.

Град градила бјела вила
Не на небо, не на землу;
Већ на грану од облака.
Троје врата саградила:
Једна врата—сувог злата,
Друга врата—од бисера,
Трећа врата—од мерџана.
Што су врата сувог злата,
На њи вила сина жени;
Што су врата од бисера,
За њи вила шћер удаје;
Што су врата од мерџана,
На њи вила сама сједи,
Сама сједи те бе сједи.

Варіантъ:

Бјела вила град градила
Ни на небо, ни на земљу,
Витој јели на загранке,
На загранке под облаке.
На град гради троја врата:
Једна врата од челика,
Друга врата од шкрлета,
Трећа врата сва од злата.
Што су врата од челика,
На њи вила шћер удаје;
Што су врата од шкрлета,
На њи вила сина жени;
Што су врата сва од злата,
На њи вила сама сједи,
Сама сједи те бесједи.

Digitized by Google

15.

Ђевојка и чобанин.

Гором иде лијепа ђевојка,
Гором иде, а жеђа јој преда;
Тражи воде, наћи не могаше;
Наће капљу на станцу камену,
Саже лице, да воду попије.
Угледа је од горе чобанин:
«Не пи' воде, лијепа ђевојко!
Синој су је виле замутиле».
— Ајд' отолен, од горе чобанин!
Синој су је виле замутиле,
А јутрос је пером разбистриле.
Ајд' отолен, од горе чобане!
Пасаше ти бјеле овце.
— Нек пасају, поклали ји вуци!—

16.

Зашто ја вино пијем.

Мила-мала у вину пливала,
А у руже лице умивала;
Па је за то пијем и миришем,
Да ме миле жеља мине.

17.

Дајте ме ђевојкама.

Висока је гора расла:
Да би врхом долен пала,
Да се чини равно поле;
Ту би свако биље расло,
Гороцвијет понајбоље.

Digitized by Google

Горoцвијет проговара:
«Берите ме, не држте ме!
Не дајте ме јунацима;
Јунаци ме грдно носе:
Ваздан драги под оруже,
А поноћи под узглавље».
Висока је гора расла...
«Не дајте ме невјестама,
Невјесте ме ружно носе:
Ваздан драги за уривке,
А поноћи по дно куће.
Ну дајте ме ђевојкама,
Ђевојко ме дивно носе:
Ваздан драги у њедрима,
А поноћи у водицу.»

18.

Орли и ђевојке.

Орли с мора полећеше,
Сви градове прелећеше,
А Стамбола не могаше,
По Стамболу попадаше;
Они воде заискаше.
А момчађ се зарекоше,
Те им воде не дадоше.
Невјесте се зарекоше,
Те им воде не додоше.
Ђевојке се зарекоше,
Те им воде додадоше.

19.

Мој болен соколе.

Рајоле, расла јабука,
Мој миле, расла јабука,

Digitized by Google

Мој миле, ћуру пред дворе.
Рајоле, на њу соколе,
Мој миле, на њу соколе,
Рајоле, болен соколе.
Мој миле, болен соколе.

20.

Ферман, да се момчад млада жене.

Све језеро зелено,
Крајевима позлаћено.
Што је крајем позлаћено,
То је коло ђевојачко.
Од Цара ми ферман дође,
Од везира бурунтије,
Од кадије три тапије,
Да се коло десеткује:
Све од кола по ђевојка,
Да се жене момчад млада.

21.

Ферман, да су ђевојке коморџије.

Ситан ферман од Цара ни дође,
Да се купе коморе на море:
Коморџије лијепе ђевојке,
Пратиоци — нежењени момци.

22.

Име Мила.

Мила ми је, мило ми је,
За то што је красна;
Мила ми је, мила ми је,

Digitized by Google

Што је горска вила,
Што је звјезда јасна,
Што је вила,
А име јој Мила.

23.

Сандино огледало.

Ој јаворе, зелен боре!
Благо теби усред горе:
У зиму ти зима није,
У љето те град не бије.
Под тобом је кладна вода,
А на воду коњ зеленко,
А на коња бојно седло,
И на седлу уписано:
— Свети Петар и Никола,
Анђелија и Марија,
И сандино огледало,
Што се Санда огледује,
А на бога погледује:
— «Фала богу, љепа ли сам!»

24.

Добра возарина.

— О, Лазаре, од брода возаре!
Чувај лађу, не превези кога.
Синоћ ми је утекла ђевојка,
Силновито понијела благо.—
А делија рано подранио
И превезе лијепу ђевојку.
Добру њему возарину дала:
Два дуката и бурму од злата.

Digitized by Google

25.

Овако ме угоила мајка.

Ој, ђевојко, злаћена јабуко!
Кад си расла, на што си гледала?
Ал' нà мене, ал' на брата мога?—
«Ни на тебе, ни на брата твога;
Но м' овако угоила мајка.
Рано лези, а доцкан устани;
Кад ме буди, у очи ме љуби:
— ««У стан', срце, грануло је сунце;
Да пуштајеш овце ал' јаганце.»»

26.

Не смијем од матере.

— Ђевојчице, неранџице,
Ружо румена!
Што ти са мном не говориш,
Вуста медена?—
«Ја не смијем од матере,
Срећо весела.»

27.

Ђевојка Смедеревка.

— О ђевојко — Смедеревко,
Отвор мене Смедерево,
Да ти видју бјело лице:
Ал' си бјела, ал' румена? —
«Нисам бјела, ни румена,
Но сам јадна потамњела»

Digitized by Google

28.

Без брата брата није.

Шета Маре, шета Јане
Покрај гувна сребрнога.
Маре — јелек и кошуља,
Јане сва у злату.
Кои туђен пролазаше,
Сваки Мари руком махну,
А Јани нигда нико.
Јане мајци потрчала
И мајци је каживала:
«Ој моја мила мајко!
Шетах с мојом другарицом
Покрај гувна сребрнога и т. д.
— Мучи, моја шћери Јане:
Маре има девет брата;
Ти не имаш ниједнога».
Јане мајци говорила:
«Ајдмо, мајко, на пазару,
Да продамо рухо моје,
Да купимо брата мене.»
— Мучи, моја кћери Јане!
Бисм' одили на пазару
И продали рухо твоје,
И купили брата тебе;
Но без брата брата није.

29.

Сестра учи брата.

Ој Дунаве, мутна вода,
Што се често замућујеш?

Digitized by Google

Ал' те муте бродом виле,
Ал' возари весловима?
«Не муте ме бродом виле,
Ни возари весловима;
Но ме муте вељи коњи,
Вељи коњи и сватови,
Идућ Вуку за невјесту.
За њим сестра трком трчи:
— Причекај ме, брате Вуко!
Кад ћеш доћи близу двора,
Близу двора ђевојчина,
Сагни капу над очима,
Пушти перчин низ рамена,
Играј коња покрај поља.
Благо баби вуковоме,
Младој браћи, гледајући,
Драгој љуби, чекајући!

Примѣчаніе. Первыя два слова повторяются: Ој Дунаве, ој Дунаве, мутна вода; Што се често, што се често зумућујеш? и цѣлый стихъ послѣ тоже повторяется.

30.

Е сам брзо браћи омрзнула.

Полегла је ђетелина трава
А жњела је златорука Јана,
Златном руком, сребрнијем српом,
Братскијем коњима полагала
И овако њима говорила:
«Јед' те, вранци, једите, зеленци,
Доклен ћете путак путовати
Преко клете три горе јелове,
Три јелове, а три јаворове,

Digitized by Google

А три јесу само јасенове.
Е сам брзо браћи омрзнула,
Далеко ме браћа претурила».

31.

Брат сестру продаваше, а она га кунијаше.

— О, јабланe кликоване!
Ђе си синоћ кликовао? —
«Тамо доле у ливаде,
Ђе брат сестру продаваше,
Љуби рухо куповаше.
Сестра брата кунијаше:
— Љуба ти га не раздрла!
Ако рухо и раздрла,
Под њим чеда не имала!
Ако чедо и имала,
На војску га не пратила!
И ако на војску пратила;
С војске њој се не врнуо!
Дружина му доходила
И коња му доводила,
И на коња бојно седло,
А о седлу рукавице,
Пуне крви наливене,
Сваком свилом извезене,
Црном свилом понајвише,
Да је мајци црње срце! —

32.

Сестра је брата заклала.

Осу се небо звјездама—звјездане дане, мој мио брле!
Осу се небо звјездама.
И равно поле овцама (повторяется припѣвъ)
И равно поле овцама (всякій стихъ два раза).

Digitized by Google

Звјездама нема данице.
Овцама нема чобана.
До једно дјете Радоје.
И оно лудо заспало.
Буди га сестра Јелица:
«Устани, брацо Родоје!
Овце ти зашле за брдо». *)
Будећи нож извадила,
Свога је брата заклала.
Проврела крвца до мора,
Чула се жалост до Бога,
Ђе сестра брата заклала.

33.

За баба није.

Шета се Јане уз винограде—
Ej Јане—Јане, Јанице млада!
Срете је бабо у винограде.....
«Коме ћеш винце из винограда?»
— Коме ћу,—даћу; тебе га нећу!

34.

Мајка допушта.

Минух моми мимо двор,
Мимо зелен пеливор;
Наздрјех њој се на прозор.

---

*) Отсюда есть вар. и до конца иначе:

— Нека их, сејо, не могу;
Вјештице су ме изјеле:
Мајка ми срце вадила,
Стрина јој лучем свјетлила. —

Digitized by Google

Кад ли мома сама спи,
У њедра њој дуња здри.
Пођох питат баба ње,
Оћу л' легат покрај ње.
«Не мој лећи покрај ње,
Да не (и)згубиш главу шње».
Минух моми мимо двор и т. д.

Даље онъ спрашиваетъ брата, сестру, у всѣхъ одинъ отвѣтъ; а наконецъ мать отвѣчаетъ:

«Ако не ћеш сврху ње,
Допале те муке шње». (вас.)

35.

Ђевојка јунаку прстен повраћала.

Ђевојка јунаку
Прстен повраћала:
«Прими, момче, прстен,
Мој те род не љуби:
Ни отац, ни мајка,
Ни брат, ни сестрица,
Да се зовем млада
Твоја вјереница.
Ја те, момче, молим
И богом те кумим:
Не мој мене младу
На глас износити,
Е сам јадна млада
У свему несрећна.
Ја посијах сиње,
Ниче ми пелимче.
О пелим — пелимче,

Digitized by Google

Моје горско цвјеће!
С тобом ће се моји
Свати окитити,
А мене жалосну
До гроб' испратити.»

36.

Не дају ми братац и сестрица.

«Маре моја, напој мени коња
И на коња сивога сокола». —
— Не могу ти напоити коња,
Ни на коња сивога сокола:
Не дају ми братац и сестрица,
Да ја будем твоја вјереница.—

37.

Мајка не да.

Гром грооће, муња меће
На јуначке тамне ноћи;
У ђевојке црне очи,
У момчета конопјаске (?);
Момче иште да пољуби;
Код ђевојке мајка сједи,
Па њој не да, но ју гледа.
— «Бог њој даде веће јаде,
Што ју гледа, те је не да!»

38.

Мајка мене другом' дала.

— О ђевојко, душо моја!
Што говори мајка твоја?

Digitized by Google

Оће л' тебе мени дати,
Оће л' мене «зете» звати?—
«Не надај се, млад јуначе:
Мене мајка другом дала.
У Пазару господару;
На њега је мор-долама,
По долами златан јелек,
По јелеку златна пуца,
Под појасом сахат куца».

39.

Мајка трује своје снахе.

Перулика покрај мора расла;
Перулику сви сватови брали;
Ма не бере младожења Павле.
Но догони коња до ђевојке
И ђевојци лако проговара:
«Ој ђевојко, дуго јадна била!
Кад бидемо близу двора мога,
Изишће ми моја стара мајка
На два штапа па обор од врата;
Изнијеће пуну купу вина;
Проспи вино, а ту купу бачи.
Ово ми је девета женидба;
Осам ми је мајка отровала.
Страх ме добро и бојим се љуто,
Да ће тебе отроват девету.»

Примѣчаніе. Пѣсня неоконченная и начало нѣсколько иначе, чѣмъ у Вука Караджича—Мајка крвница (Срп. Нар. пјесме из херцеговине, Беч, 1866, № 2).

Digitized by Google

40.

А ђе си ме љубио?

Пошетала ђевојка, кајно-кајно ђевојка,
Кајно ђузел-ђевојка.
Пошетала низ поље, кајно-кајно низ поље,
Кајно ђузел — ђевојка.
За њом пристa момчеце, кајно — кајно...
Кајно ђузел — ђевојка.
«Стан', постани, ђевојко! кајно....
Прије сам те љубио.» кајно....
— А ђе си ме љубио?....
На чардаку код мајке»....

41.

Мајка Мару у манастир дала.

Мајка Мару у манастир дала,
Не би ли јој књигу научила,
Не би ли јој душу споменула?
Мара мајци наручује брзо,
Да јој пошље од злата бешику,
У бешику од свиле пелене
И кошуљу зету калуђеру.
Кад то мајка разумјела Мари,
Мајка Мару добро проклињала:
«У јад тебе мајка у манастир дала,
Не би ли јој књигу научила,
Не би ли јој душу споменула!»

42.

Још луда ми је!

Пошета—пошетала Јагода на воду;
За Јаго—за Јагодом Радоје на коњу;

Digitized by Google

За Радо-за Радојем јагодина мајка:

(и далѣе во всѣхъ стихахъ первые три слога повторяются).

«Стан' полако, Радоје на коњу!
Тамо ми је Јагода на воду;
Луда ми је, препануħеш ми је,
Од стида ħе у воду скочити,
О'страха ħе у гору побјеħи».
— Бре! не лудуј, јагодина мајко;
Синоħ ми је на скуту спавала *),
Броила ми пуца по долами,
Наброила седамдесет пуца,
Седамдесет и седам путаца.—

43.

Мајка се погађа за своју шħер.

— Станина мати,
Ол' ми Стану дати?—
«Стане ма нема
Танке кошуље».
— А ко ħе ме служит,
Ја ħу јој је купит.—
— Станина мати,
Ол' ми Стану дати?—
«Стане ма нема
Зелене доламе»

Даљѣе—Стане ма не ма—трамболоса паса, златиније мин-

*) Сву ноħ ми је на руку преспала;
Ако ли ми не вјерујеш, мајко,
Ти погледај моју десну руку,
Како ми је сва отекла рука
Све од русе косе јагодине.

Digitized by Google

ђуше, На руке прстене» — и тотъ на все отвѣчаетъ: — Ако ће ме служит,
Ја ћу јој купит. — а тогда
она отвѣчаетъ:
«Ево твоја Стане».

44.

Ђевојка је ђога братимила.

Ђевојка је ђога братимила:
«О ђогате, мој по Богу брате!
Је-ли ти се господар женијо?»
— Није ми се господар женијо,
Теке оће с тобом, ако бог да.
«Ја да знадем е је то истина,
Ја би моје токе расковала,
Те би ђогу плоче саковала;
И би ситни ђердан разнизала,
Би ти, ђого, узду поднизала».

45.

Сврати га, мати, бога ти!

Прође ми момче кроз село,—јање моје бјело!
Натури фесић на чело.
Гледа га ђевојка с пенцера
И мајци тихо говори:
«Сврати га, мати, бога ти!»
— Не могу, шћерца, свратити,
Јер бо је момче шехерче:
Искаће момче ракију,
Искаће момче вечеру.
«Сврати га, мати, бога ти!
Моје му очи—ракија,
Моја му уста—вечера».

Digitized by Google

46.

Ајде к мени, лијеп млад!

Пошетао лијеп-млад
Под бијели Будим-град.
Гледала да Дјелина
С бјела града Будима:
«Ајде к мени лијеп-млад
На бијели Будим-град,
Да пијемо рујно вино
И да се веселимо,
И да се љубимо,
И да се грлимо».

47.

Сама ћу ти доћи.

«Ђевојчица, црнојчице,
Не стој спрема мене (2).
Ја потрошим моје благо,
Гледајући тебе (2)».
— Ти не троши благо твоје,
Сама ћу ти доћи (2). —
«Ђевојчица, црнојчице
Не стој спрема мене (2).
Ја продадах бјеле овце,
Гледајући тебе (2)».
— Не продавај бјеле овце;
Сама ћу ти доћи (2).—
Ђевојчица, црнојчице,
Не стој спрема мене (2).
Ја продадох бјеле дворе,
Гледајући тебе (2)».

Digitized by Google

— Не продавај бјеле овце,
Сама ћу ти доћи (2).
— Ђевојчица, црнојчице,
Не стој спрема мене (2).
Ја продадох моје коње,
Гледајући тебе (2).»
— Не продавај своје коње,
Сама ћу ти доћи (2). —
«Ђевојчица, црнојчице,
Не стој спрема мене (2).
Ја продадох све оруже,
Гледајући тебе (2).»
— Не продавај све оруже,
Сама ћу ти доћи (2). —

48.

Волим драга нег вас род.

Ситна трава зелена
До шатора бијела;
Под њим сједи ђевојка,
Шије-везе дарове.
Отуд иде млад јунак;
Стаде млада бјежати;
Он је стаде ћерати.
Запе њојзи купина
За танану (свилену) кошуљу.
А'л говори млад јунак:
Богомъ сестро, купино!
Не пуштај ми ђевојку».
Ал' то види њезин брат,
Стаде мајци пањкати;
Она с' поче правдати:
«Волим свекру, него бабу,

Digitized by Google

А свекрви, него мајци,
А ђеверу, него брату,
Волим драгог', нег' вас род.
Шта ће мени тај вас род,
Кад ја не мам драгог мог!».

49.

Ал' оћу се помамит!

Мајка сина Јова пита:
— Сине Јово, боле ли ти ране?
«Мајко моја, мене боле ране».
— Сине Јово, за ким боле ране?
«Мајко моја, за првом комшијком».
— Сине Јово, мамићемо је.—
«Ал' је мамит, ал' се за њом помамит».

50.

Рекла мени драга доћи.

— Рекла мени драга доћи,
А ја чеках до поноћи.
Мене драга не ће доћи,
Ја окренух кући поћи.
Ја је сретох насред моста,
Пољубих је једном доста;
Осташе ме медна уста,
Као да сам шећер јио,
Али да сам шербет пио.

51.

Ђевојка је под гором заспала:
Сва је гора од ђевојке сјаше,
Од њезина пребијела лица,

Digitized by Google

Јагодица испод сулуфица,
Бјелог чела испод туноφеса.

52.

Ал' ме узми, ал' умријех!

Пред кућу ти студна плоча;
На њу сједи младо момче,
Ситно пише ђевојчици:
«Моја душа с твојом дише,
Ал' ме узми, ал' умријех,
Ал' улего сад у гријех».

53.

Сво ћу село запалити!

Ја пођо и пошета
Проз гору, проз зелену,
На воду, на студену.
Кад на воду ђузел-мома,
Ђузел-лице бијељаше,
Ђузел-вјеђе уздизаше.
«Ђузел-мома, ајде дома,
Те ти кажи проза село:
Ако зета не сретете,
Зетће ви се помамити,
Сво ће село запалити,
Без до мене и до тебе».

54.

Што ће знати мајка?

— О ђевојко, ђе се бимбер брала?—
«Младо момче, у зелене башче».

Digitized by Google

— О ђевојко, да сам те видио!
«Младо момче, што би ми чинијо?»
— О ђевојко, би те обљубио!
«Младо момче, па што би ми било?»
— О ђевојко, караће те мајка. —
«Младо момче, што ће знати мајка?»
— Стара мајка на лице познаће. —

55.

Моја су ти врата отворена.

— Дај, ђевојко, да једном пољубим! —
«Младо момче, би л' ти мило било?»
— Дај, ђевојко, да што би то било! —
«Младо момче, караће ме мајка».
— Ако кара, избити те не ће;
Ак' избије, изагнат те не ће;
Ако изгна, бјежи к мени, драга:
Моја су ти врата отворена,
У поноћи, кано усред подне. —

56.

Боли ме срце за поповом шћерком.

Полећело јато голубова (по 2 раза)
Тамо доле низ Нове-Пазаре;
Они траже брђанина Јова,
Ђе сијече перо од пајуна.
Не посјече перо од пајуна,
Но посјече по десници руци.
«Брате Јово, боли-ли ти рука?»
— Секо Јеко, не боли ме рука,
Но ме боли срце за ђевојком. —
«Брате Јово, брате Јово,

Digitized by Google

За чијомъ ђевојком?»
— Секо Јеко, секо Јеко,
За поповом шћерком.
Она звекне, мене срце јекне. —

57.

Милиј си ми од оца и мајке.

Засјало се момче и ђевојка,
Као сунце кроз јелове гране.
Момче с' држи за зелену грану,
А ђевојка у зелену траву.
Она сједи и пртено руби,
А момче њој тихо приговара:
«Вала, драга, вала си ми љепа!
Лепша си ми до жаркога сунца
И мјесеца, брата сунчевога».
А ђевојка момку одговара:
«Вала, драги, вала си ми мио!
Милиј си ми од оца и мајке
И од моје брата сва четире».

58.

Чини ми се, да би пошла за ме.

«Саба — зора је, сад је свануло,
А мој мио, ђе си синоћ био?» — хај!
— Ђе сам био, добро ми је било,
Видио сам гиздаву ђевојку — хај!
На глави њој фесић меџидија,
А за фесом кита асизија — хај!
По фесићу кићени дукати,
А за увом лале од бисера — хај!
Окреће се, насмијесе на ме,
Чини ми се, да би пошла за ме — хај!

Digitized by Google

59.

Ка' да си ме млада маћијала!

«О ђевојко, не много лијепа,
Ни лијепа, ни рода велика!
Што си моме срцу омиљела,
Ка' да си ме млада маћијала!»
Ђевојка је момче проклињала:
«Толико те вићела мајка
Колко сам тек ја вићела,
Једном, кад с војске ићаше».

60.

Оће царевић ђевојку, и ако је сирота.

На та' град гора расла,
А под гором коло игра,
И у коло ђевојка је:
Танка стаса висока,
Бјела лица румена,
Црна ока велика.
Видијо ју царевић;
Ојде мајци каживат:
«Што сам, мајко, видијо!
Видијо сам ђевојку:
Танка стаса висока,
Бјела лица румена,
Црна ока велика;
Ајде, мајко, проси је!»
— То је, сине, сирота. —
«Ја сам, мајко, сиромах,
Ајде, мајка, доведи ју».
— Ојде мајка, доведе.

Digitized by Google

61.

Име моје, име твоје у љубави саплетено.

О весела веселице,
Весели-ли очи имаш!
Когагођ си погледала,
Свакому си смрза дала!
Е и мене погледала,
И мене си смрза дала.
Што би, вило, сада дала,
Да ме њеси никад знала?
Што с' у лица поблеђела,
Као цвијет ћерсамина?
Записаћу име моје,
Име моје, име твоје
Усред горе брштанове.
Когођ прође, нека види
Име моје, име твоје,
У љубави саплетена,
У радости раздвојена.

62.

Стидње момче, но ђевојка.

Три су пута преко поља
Иде момче и ђевојка;
Стидње момче, но ђевојка,
Испод стида момче рече:
«О, ђевојко, душо моја!
Бих ти нешто нарекнуо:
Ако ћеш ме објесити
О злу дрву, о дријену,
О твом грлу пребијелу!»

Digitized by Google

63.

А каква је шћер-Мара!

Расла гора леленова,
А у гору шећер-коло,
А у коло шећер-Мара:
Сунцем главу повезала,
Мјесецом се опасала.
Какве су јој бјеле руке,
Ваљале би Бањске-Луке!
А какве су обрвице,
Ваљају и Подгорице!
А какве су русе косе,
Ваљају и равне Босне!

64.

А каква је моја Куна!

Куна моја, а љепота твоја:
Љепота ти Цариград ваљаше,
А висина Плава и Гусиња,
А мудрина града Колашина,
А стасина варош Подгорицу.

65.

Хајка-ђевојка.

Под оном гором зеленом
И оном вишом планином
Мало је село виђаше;
У село коло играше;
У коло Хајка-ђевојка:

Digitized by Google

Спуштила кавад до земље,
А златни ћемер до бедре,
А ситан бисер низ њедра,
А русу косу низ паса.
Гледа је момче са града:
«Ој, море Хајко-ђевојко!
Уздигни кавад о' земље,
А златан ћемер до бедре,
А ситан бисер низ њедра,
А русу косу низ паса».
— Прођи ми се, момче делијо!
Бабо је кавад кројио,
Браћа су ћемер ковали.
Сестре су бисер низале,
Мајка је косу гојила. —

66.

Ђевојчица-божа љепотица.

С оне стране Сибињ-воде
Сибињ-трава до појаса,
Ђетелина до кољена;
У њу пасу два пауна
И два тића-паунића.
Чувала их ђевојчица,
Једна божа љепотица;
На ђевојци кошуљица,
Нити ткана, ни предена,
Ни од злата сплетена.
(не достаеть конца).

67.

Што има моја јараница.

У ђевојке, у јарана мога,
Очи су јој, ка' и у гаврана,

Digitized by Google

Једно грло—три струка ђердана,
Једне уши, а двије минђуше,
Двије руке—двоје белензуке,
Обрвице—морске пијавице.

68.

Драги буди драгу.

Три су ми горе високе,
Једна је мало повећа,
Повећа, понајљепша.
У њу ми драги лов лови,
Па за њим драга коња води:
Дала му пити водице
Из њене десне ручице;
Дала му зоби бисера
Из њена скута свилена.
Ђе дала, туна заспала.
Завика страћа из града:
«Чије је злато застало?»
Завика драги из лова:
«Моје је, не будите га!»
Па узе стручак ружице,
Удара злато уз лице:
«Дигни се, злато, дигни се!
Да ли се нијеси наспала,
Девет година крај мајке,
Десету, драга, крај мене?»

69.

Купи ми злата.

«Што то везеш, Маро,
Што то везеш, о моја Маро?»

Digitized by Google

— Јаглук везем Јово,
Јаглук везем, о мој Јоване.
«Коме ћеш га, Маро,
Коме ћеш га, о моја Маро?»
— Моме брату, Јово,
Моме брату, о Јоване.
«А за мене, Маро,
А за мене, моја Маро?»
— Купи злата, Јово,
Купи злата, о мој Јоване.
«Колико ћу Маро,
Колико ћу, о моја Маро?»
— Три дуката, Јово,
Три дуката, о мој Јоване.
«С мога ножа, Маро,
С мога ножа, о моја Маро».

70.

Ђевојка куне момка, момкова мајка одговара.

Ђевојка се хћела окупати
Код Рибнице близу Подгорице;
Па се млада поче свуковати:
Бачи кавез у зелену траву,
А кошуљу код воде студене.
Искраде се чобан, момче младо,
Украде јој рухо са кавезом
И њезину свилену кошуљу.
Љуто куне лијепа ђевојка.
То зачула Јованова мајка,
Па ђевојци тихо одговара:
«Која куне мог сина Јована,
До године у мом дому дошла,

Digitized by Google

А до друге и чедо имала,
Њему баба кошуљу скроила».

71.

Нежност младе мајке.

Јовов ђогат по мејдану шета,
Покрију га зеленом доламом,
С обје стране до зелене траве,
А по глави везеним јаглуком.
Гледала га с прозора ђевојка:
«Болан Јово, опаши се пасом,
Да ти ружа кроз пас не пропане,
Да ти драга другог не допане».
Моја драга, јеси л' си удала?
«Јесам, драги, и чедо имала;
Љепо сам му име нађенула,
Љепо име лудани Никола;
Кад га зовем, не зовем га Нико,
Већ му вељу: «оди мени, дико!»

72.

Што бих волиј.

Расла трава ђетелина,
Тамо горе, у планину.
У њој пасу два јелена,
Два јелена и кошута.
Чуваше њих ђевојчица,
Једна божа љепотица;
На њу танка кошуљица,
Вр' кошуље ђечермица.
Отуд иду три делије,
Три делије у димије:

Digitized by Google

У кућу им брашна није,
А у стовну [1]) масла није.
Један збори и говори:
«Ја бих волиј шћом чувати,
Него с царем вечерати».
Други збори и говори:
«Бих је волиј распасати,
Но над Босном везир бити.»
Трећи збори и говори:
«Бих јој волиј ноге дићи,
Него душом у рај поћи». (подгор.)

73.

Да ме оће ђевојка.

У ђевојке црне очи—има, има!
Да ме оће погледати—шћима, шћима!
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке бјели зуби—има, има.
Да ме оће утризнути шћима, шћима!
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке медна уста—има, има.
Да ме оће пољубити—шћима, шћима!
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке бјеле руке—има, има.
Да ме оће загрлити—шћима, шћима.
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке бјеле дојке—има, има.
Да ме оће ударити—шћима, шћима.
То би мени мило било—збиља, збиља.
(За тћмъ идутъ: косы, ноги и т. д.) (вас).

---

1) Глиняный сосудъ, въ которомъ хранится масло.

Digitized by Google

74.

То-же — иначе.

Коло игра на двадесет и два,
У том колу љепа Мара игра:
Какве Мара црне очи има!
Да ме оће погледати шњима,
Волео бих, нег' што баба имам.

—

Коло игра и т. д.
Каква Мара медна уста има!
Да ме оће пољубити шњима.
Волео бих, пег' што мајку имам.

—

Коло игра....
Какве Мара бјеле руке има:
Да ме оће затрлити шњима,
Волео бих, нег' што брата имам.

—

Коло игра....
Какви Мара бјеле ноге има!
Да ме оће паходити шњима,
Волео бих, нег' што секу имам. (Герц.)

75.

Што је ђевојка радија имати.

Три ђевојке путом ишле,
Једна с другом говориле,
Што би која најрадија.
Најстарија говорила:
«Ја би чоху најрадија».
А најсредна говорила:
«Ја би сребра најрадија».

Digitized by Google

А најмлађа говорила:
«Ја би момче најрадија.
Чоха ће се изнијети,
Сребро ће се раздријети;
Момче ће ми чоху купит,
Момче ће ми сребро купит,
И момче ће потрајати.»

76.

Дијете врголи.

Ој дијете, не врголи,
Мене нешто глава боли.
«Наслони главу на моју главу,
Биће боље од главобоље»!
Мене нешто плеће боли, руке,
ноге, пупак и проч.
«Наслони плеће на моје плеће,
Тебе и плећу биће боље» и т. д. (подгор.).

77.

Вруће сунце — њедра твоја.

Ђулмиона брегом шета,
Над брегом се навирује
Ладну воду погледује,
У воду се огледује:
«Фала богу, лијепа л' сем!
Још да су ми очи прне,
Ка' што ми је руса коса,
Би три града премамила
И у граду шер — Мустафу
Ил му брата шер — Мурата.»

Digitized by Google

— Ђулмионо, душо моја!
Опер' мене златни стремен.»
«Ладна вода надалеко,
Вруће сунце нависоко,
Ракли-сапун на чаршију.
— Вруће сунце — њедра твоја,
Ракли-сапун — руке твоје. (Герц.)

78.

То-же — иначе.

Дилбер Мара ружу брала
Покрај двора диздарева.
«Дилбер Мара, душо моја!
Опери ми ал-тестемел».
— О, диздаре — господаре!
Вруће сунце заладило,
Ладна вода подалеко,
Ракли — сапун у чаршију.»
«Дилбер — Маро, душо моја!
Вруће сунце — њедра твоја,
Ладна вода — сузе твоје,
Ракли — сапун — очи твоји. (Герц.)

79.

Како ми се драга нељутила.

Под ноћ пођох по акшаму
Преко поља широкога,
Те до моста каменога;
Сретох драгу насред моста;
Пољубих ју једно доста,
Осташе ми медна уста,
Ка' да нешто с медом једох,

Digitized by Google

Или с медом ил' шећером.
Ја јој рекох; «Добро вече!»
Она рече: «Дођ' до вече!»
Ја не ојдох оно вече;
Но ја ојдох другу вече.
Драга ми се наљутила:
Сламком врата подкочила,
А везиљком заклопила;
А ћепеньке отворила,
На њи дојке протурила,
Мене млада намамила.

80.

То-же — иначе (герцеговинская).

Доцкан прођох из чаршије
Испред двора драге моје;
Кад ми драга на вратама.
Ја јој велим: «Добар вечер»;
Она мени: «Дођ' до вече.»
Ја не одох оно вече,
У коју ми драга рече.
Кад се драга наљутила,
Бјеле дворе затворила,
И канате чивијела,
Мума — свјећу удунула,
Огањ — ватру запретала.
А ја прођох у азбашчу,
Свезах коња за наранџу,
А сокола за гранчицу.
Коњ ми врисну, соко писну;
Кад ево ти драге моје:
Гологлава без фесића,
Босе ноге без папуча,
Гола плећа без јелека. (Герц.)

Digitized by Google

81.

У ружи наћох ђевојку.

Прегазих земљу ногама,
Прегледах свијет очима,
Не наћох за се ђевојку.
Већ одох гори зеленој;
У тори ружа румена;
Под ружом ђевојка заспала.
Каква је бјела, румена,
Каква је танка, висока,
Баш ко да је млада за мене!
У ружи наћох ђевојку.

82.

Момак буди љепу Мару.

Љепа Мара цвјеће брала,
Ђе га брала, ту заспала.
Отуд иде младо момче,
У руке му струк јаблапа,
Бсеје Мару по ђердану:
«Дик се, Маро, дик се, душо!
Да бришемо бјеле дворе,
Бјеле дворе и оборе».

83.

Ево нама доброга шићара.

Сабах зора, а ја још код двора;
Ићинћија, а ја у лов пођох;
Ја на брдо, а сунце за брдо.
Кад на брдо зелена ливада;

Digitized by Google

На ливаду порасла топола,
Под тополом заспала ђевојка:
Под главу њој снопек ђетелине,
У руке јој шарено јеленче *.
Ево нама доброга шићара:
Тебе, доро, снопак ђетелине,
А за мене лијепа ђевојка.

84.

Фрисну ђевојка; не знам, што је њој.

Прођох проз гору (2),
Не знам, проз коју.
Дођох на воду,
Не знам, на коју.
Нађох ђевојку,
А не знам, чију.
Стадох њој на ногу,
Не знам, на коју.
Фрисну ђевојка;
Не знам, што је њој.

85.

Змај понесе под крилом ђевојку.

Змај прољеће с мора на Дунаво
И пренесе под крилом ђевојку.
Њуто пишти под крилом ђевојка:

---

*) Вар. У њедра јој тица јаребица.
Застаде ју момче на ђогата:
«Благо мене и тебе, ђогате!
Мене ево лијепа ђевојка,
Тебе ђого, снопек детелине,
Хрту моме шарено јеленче,
А соколу тица јаребица.» (вас.)

Digitized by Google

«Леле мене до Бога једнога!
Оста мени јаглак недовезен;
Немам сестре, да ми га довезе,
Немам брата, да ми га донесе,
Нити мајке, да ми га оправи.»

86.

Прођи ми се, момче делијо!

Под оном тором зеленом
И оном вишем планином
Мало се село вијаше;
У село коло играше;
У коло хајка-ђевојка:
Спуштила кавад до земље,
А златни ћемер до бедре,
А ситан бисер низ њедра,
А русу косу низ паса,
Гледа је момче са града:
«Ој, море хајко-ђевојко!
Уздигни кавад од земље,
А златан ћемер до бедре,
А ситан бисер низ њедра,
А русу косу низ паса».
— Прођи ми се, момче делијо:
Бабо је кавад кројио,
Браћа су ћемер ковали,
Сестре су бисер низале,
Мајка је косу гојила.»

87.

Момак куне ђевојку.

Све језеро зелено,
А о крају везено;

Digitized by Google

Посрједи позлаћено;
По позлати коло игра.
Изнад кола тама пала,
Изнад таме соко виje,
Погледује равно поље,
Ђе играше коња двоје —
Радоица и Јовица.
Радојици коњ утече,
Те у барчу ђевојачку.
А ђевојка говораше:
«Не мој, момче, коња ћерат
И жуто ми цвјеће газит.»
А Радојца говораше:
— Ја ћу тебе бољ уклети:
Ти си млада не удала,
Док на моме крилу не заспала;
Ако л' млада ти не шћела,
А ти ако се удала,
Ти порода не имала;
Ако би пород имала,
На војску га не спремала;
Ако га на војску спремала,
Отуд никад не дошла;
Остала ти сестра безбраткиња,
А мајка-црна кукавица.

88.

Куну момка мајка и кћи.

«Кћери мила, кћери мила,
Ђе си синоћ била?»
— Мајко моја, мајко моја,
У башчи сам била. —
«Шћери мила, шћери мила,

Digitized by Google

Што си ти радила?»
— Мајко моја, мајко моја,
Цвијеће сам брала. —
«Шћери мила, шћери мила,
Коме си га дала?»
— Мајко мила, мајко мила,
Драгом' сам га дала. —
«Шћери мила, шћери мила,
Гора ти га ломила.»
— Мајко мила, мајко мила,
Не, но моје зубе. —
«Шћери мила, шћери мила,
Вода ти га носила.»
— Мајко мила, мајко мила,
Мене га донела. —

89.

То-же — иначе.

Ово село рано вечерало,
Вечерало и полијегало;
По ливади коње повезали.
Богдану су коњи покидали
И Милици бостан похарали.
Ал' га куне миличина мајка!
Но говори лијепа Милица:
«Куни, мајко, и ја ћу та клети:
На долу му полегла пшеница,
А по кући све мушка ђечица,
У брijегу шестаредац јечам,
А пчеле му небо премрежиле,
Вране—козе крше прекриниле,
Овце му се трипут хиљадиле,

Digitized by Google

А краве му катун проглушале,
А волови планину букали,
А планинке коло заметале.

90.

Љуба ме је клела.

Јунак прође кроз гору зелену,
Наслони се на јелу зелену:
«Вита јело, што ме глава боли?»
— О, јуначе, од мене ти није;
Мајку имаш, мајка те је клела. —
«Не ће мене моја мајка клети,
Нема сина до мене једпога.»
— Сестру имаш, сестра те је клела. —
«Не ће мене моја сестра клети,
Нема брата до мене једнога.»
— Љубу имаш, љуба те је клела. —
«Хоће љуба, божја проклетница!
Синоћ сам је био и карао,
А јутрос је у род оправио
Без колача и без пратиоца.»

91.

Ђевојка је очи клела.

Ђевојка је црне очи клела:
«Очи моје, обље на гледале!
Огледало тако не гледало!
Својој су ме мајци омразиле,
Што сам шњиме драгога гледала.»

Digitized by Google

92.

Ђевојка — невјеран друг.

Ја пашетах зеленијем лугом
Са ђевојком невјернијем другом,
И с мојијем' пехливан — ђогином;
Свезах коња за јелу зелену,
А ђевојку на десницу руку.
Мало тренух, па опет се пренух;
Ал' ђевојке на десницу нема,
Ни мојега пехливан-ђогина.
Трагом пођох до Новог-Пазара;
Кад ђевојка по пазару шета
И за собом мог ђогата вода.
«О ђевојко, што си куповала?»
— Драги Јово, шећер куповала. —

Поется эта пѣсня такъ:

Ја пошетах, ја пошетах
Зеленијем лугом, зеленијем лугом,
Са ђевојком, са ђевојком,
Невјернијем другом, невјернијем другом и т. д.

93.

Не траје много жалост драге за драгим.

Висока јела зелена — тамина јела.
Висока врхом до неба
Спустила гране до траве;
Под њом ми драги болује;
Честе му драга долази:
«О'ли ми, драги, умријет?»

Digitized by Google

— О'ли ме, драга, жалити?
«Ја ћу те, драги, жалити
Од мога дома до твога гроба.»

94.

Нису твоје очи за ме.

Вјетар руже уз поље носаше,
Под Јовин је чадор наносаше;
Под чадором болан Јово лежи.
Виш' главе му тамбурица висаше,
Болан Јово тамбури говораше:
«Тамбурице, моја дангубице!
Тамбурице, не остала пуста!
Доста си ме пуста наранила
И жеднога винца напоила,
Ђевојчице на двор измамила,
Удовице на авлинска врата.
Удовице, не намигуј на ме!
Кад су били твоје очи за ме,
Ниси хћела ни гледати за ме.» (Герц.)

95.

Жен' се, драги, жељела те мајка.

Жен' се драги, жељела те мајка,
Тебе мајка, а ти ђевојака!
Зови мене, драги, у сватове,
Да ти, млади, јенџи-була будем;
Лијепо ћу свате даровати:
Сваком свату свилену мараму,
Свекру-бабу свилену кошуљу,
Свили му се кости од бољести,
Као моје срце од жалости,
Што ме нешће за спна узети! (Герц.)

Digitized by Google

96.

Нека му је, честита му била!

«Извир-вода извирала
Из зелене зановети;
Ка' извира, куд се ђеде,
Црновјечнице моја?»
— Попише ју врани коњи,
Стара мајчице моја...
«Ка' ју пише, ку' се ђеше,
Црновјечнице моја?»
— Ђуру оте за невјесту,
Стара мајчице моја. —
«Нека му ју, честита му била,
Црновјечнице моја.»

97.

Сасватана, а нељубљена, умирућ, препоручује своме драгом' своју милу секу.

Гором језде кићени сватови,
Горица им с листом одговара:
«Куд идете, кићени сватови,
Куд идете, куд коње марите?» —
Умрла је љепа ђевојка,
На умор је мајци говорила:
«Љепо, мајко, свате дочекајте,
Све сватове на росне ливаде,
Мога драга у моју одају;
Љепо, мајко, свате даривајте:
Сваком свату по бошчалук дате,
Моме драгом девет бошчалука
И десету моју милу секу.»

Digitized by Google

98.

Не даду ме.

«О, ђевојко, бјела Јане!
Ти се бјелиш и румениш;
А што мени, млада, велиш?»
— А ја теби, млада, вељу:
Да ме просиш, — недаду ме;
Да ограбиш, не смијеш ме:
Е ја имам девет брата
И дванаест братучеда;
Сваки — добра коња јашу,
Сваки — остру сабљу пашу;
Ако тебе уфатише,
Главу те ти изгубити,
Мене грдну оставити.

99.

Нећу ниједнога, да не чиним свађу између браће.

Порасла је детелина трава,
А жњела је златорука Јана,
Златном руком, а сребрним српом,
Турала је коњима братскијем:
«Гриз'те, гриз'те мојег' брата коњи,
Е оћете далек' за ђевојку.»
Ника ојде гором јаворовом,
А Никола гором јасеновом,
Обојица за једну ђевојку;
Излегоше на Цмиљево-поље.
Кад дођоше колу ђевојачку
И у колу мајка и ђевојка.
Ника вели: «Моја је ђевојка!»

Digitized by Google

А Никола: «Није, но је моја!»
Бацише јој бурме и прстење.
Но мајка говори ђевојци:
«Узми, кћери, којег' тебе драго:
Оба добри, оба момци живи.»
Но ђевојка говорила мајци:
«Бог ме, мајко, нећу ниједнога,
Што ћу чинит' свађу међу браћу!»

100.

Мене се преудаде драга.

Кршно ти ми ово љето дође,
Кршно мене и дорату моме:
Дорату ми не роди ливада,
А мене се преудаде драга,
Те за кога — ни по' јада мога
Баш у село за јарана мога!
Па ме јаран зове у сватове.
Ал' ћу поћи, али нећу поћи?
Ићу поћи, па да не ћу доћи.
Па кад с кумом сједнe у прочеље,
Наздравићу мојој милој драгој:
«Ни у моје, ни у твоје здравље,
Но у здравље старог живовања!»

101.

То-же — иначе.

Сив соколе, сиво перје твоје,
Што долазиш под пенџере моје?
Ил' долазиш, до ашикујемо?
Ил' долазиш, да ме бону видиш?
«Нит долазим, да ашикујемо,

Digitized by Google

Нит' долазим, да те бону видим;
Већ долазим, да ти јаде кажем:
Синоћ се ми преудала драга,
Да би за ког,—не би ни жалио,
Већ уда се у махалу нашу,
У махалу за јарана мога,
Јаран мене зове у сватове:
Јадно поћи, а јадно не поћи!
Оћу поћи, па да нећу доћи,
Јер ћу бити ђевер уз ђевојку».

102.

Што ме даде за самцом јунаком!

Што се гора уврлелеаше?
Јел' од вјетра, ал' од сунца љетња?
Ни од вјетра, ни од сунца љетња,
Но од клетве лијепе ђевојке.
Она куне своју милу мајку:
«Бог т' убио, моја мила мајко,
Што ме даде за самцом јунаком!
Кад се скупи коло на планину,
Свака снаха уз ђевера свога;
Јадна Јана украј кола сама.»
То зачуо из кола Никола:
«Бог т' убио, вјереница љубо!
А ја имам девет побратима
И дванаест првобратучеда:
Бирај, Јане, којега ти драго.»

103.

То-же — иначе.

Сунце игра преко ведра неба,
А влашићи преко влашке земље.

Digitized by Google

У влашића чудно коло игра,
У то коло девет јетрвица,
Свака игра својијем ђевером,
Љепа Јања на крај кола сама,
Па ми куне остарјелу мајку:
«Стара мајко, Бог да те убијо!
Што ме даде за једнијем Јовом,
Који нема брата рођенога,
Да ја имам млада са ђевером?»
Она мљава, да нико не чује,
Ал' то чула Јованова мајка,
Па је њојзи жа' и мучно било,
Па говори својој снахи младој:
«Мила снаха, што си невесела?»
— Е ти немам ручнога ђевера
И мој Јово брата рођенога.»
«Е ма има десет братучеда.»
Она њојзи стаде говорити:
«Мајко мила, Бог ти помагао!
Јеси л' чула, ал' тико казава':
Није брана без жата јаблана,
Нит мириса без руже румене,
Нити брата, што не роди мајка».

104.

То је благо, што је срцу драго.

Цмиљ ђевојка по планини брала,
Цмиљ је брала, јаблан прескакала;
Па јаблану тијо говорила:
«О, јаблане, и тебе би брала;
Но ме мајка за недрага дала;
Нема тога, коме би те дала.»

Digitized by Google

Вар. Иначе конецъ:

Но ме мајка за недрагом дала,
За недрагом и за немилијем,
За недрагом, ђе је доста блага.
Није благо ни сребро, ни злато,
Но је благо, што је срцу драго.

105.

Он ме не ште ни каменом!

Мајка Мару на вечеру звала;
Мара мајци одговара:
«Вечерајте, мене нечекајте:
Од јада ми забољела глава.
Мој ми драги проз чаршију прође;
Ја га гађах зеленим јабуком,
Он ме не ште ни каменом.
Камено му мајци срце било,
А сестрици тако годинице.
Мајка ме је њему омразила,
Те он к мене не окрене главу».

106.

Муж се је помамио.

Кренула је дилбер Стоја,
У род да иде;
Сусрете њу мио свекар,
Ђе с војске иде.
«Дилбер — Стојо, снахо моја,
Јесте л' сви здрави?»
— Сви смо здраво и весело,
Но не би твој син. —

Digitized by Google

— А он ти се помамио,
Убио га бог! —
«Не куни га, дилбер — Стојо;
Караћу га ја.»
— Ал' га карат, ал' не карат;
Мој му благосов! —
«Врт' се натраг, дилбер—Стојо,
Убио те бог!
Не мож' прећи бунар — воду,
Ноге мијући,
И прошетат равно поле,
Цвјеће берући.»
— Не брижи се, мио свекре,
Прећићу ти ја;
Прећићу ја бунар — воду,
Ноге мијући:
Прошетаћу равно поле,
Цвјеће берући. —

107.

Да ја гледам мога вјереника.

Ђевојка је зелен бор садила,
Бор садила, с бором говорила:
«Расти боље, мој зелени боре!
Не расти ми граном у ширине,
Но ми расти граном у висине,
Да се пењем тебе у врхове,
Да ја гледам по мору ђемије,
У ђемије мога вјереника,
Пјева ли му уз рамена славља,
На кољена тица поиграва;
А у руке држи тамбурице,

Digitized by Google

А уз њих он танко попијева:
— Тамбурице, моја дангубице!
Дангубио, ко ве направио!» —

108.

За драганом срце испуцало.

Мујо шета покрај воде ладне,
А драгана проз зелену башчу.
Мујо с ладном водом проговара:
«Ладна водо, моја сува жеђо,
А драгана моја жива жеђо!
Бог ће дати и киша ће наћи;
Земља ће се земљом саставити;
Ја с драганом нигда ни довијек.
За драганом срце испуцало,
Кајно земља о Петрову — дану.
Бог ће дати и киша ће наћи,
Земља ће се земљом саставити,
Ја с драганом никад ни довијек.»

109.

Драги ти се оженио.

Ђевојка је ружу брала;
Кад убрала, тад заспала.
Ал' је буди младо момче:
«Устај, устај, ђевојко!
Ружа ти је увенула;
Драги ти се оженио;
Устај, дај му благосов» *)

*) Иначе: А ђевојка одговара:
Даћу му ја благосов и т. д.

Digitized by Google

— Ведро небо загрмјело,
Па га убило».
Једно дрво на крај мора,
Друго на Дунав;
Кад састане дрво с дрвом,
Драгя ће са мном;
Црна врба кад породи
Грожђе бијело,
Тада и ја с мојим драгим
Пород имала. —

110.

Имам драга надалеко.

Киша пада, трава расте,
Гора зелени;
И гора се с листом саста,
А ја немам с ким.
Имам драга надалеко,
У туђој земьи.
Туђа земьа, туго моја,
Шиљ' ми драгога!
Кад срету њу два путника
Из туђе земье.
«О, бога ви, два путника,
Из туђе земье!
Јестел' ви ће виђели
Мога драгога?»
— Е да смо га ће виђели,
Не познамо га?
«Е ласно је га познати,
Јад га не знао!
На драгоме мор-долама,
Мором до земье;

Digitized by Google

На долами шећер — пуце
С те и те банде;
Љубићу га међу пуца,
Ђе срце куца.

111.

То-же — иначе.

Полећеле три птичице.
Пери шарене,
И падоше на дворове
Петра војводе.
Ишетала из дворова
Јела госпођа;
Ишетала из дворова,
Па им говори:
«Ујте отлен, три птичице,
Пери шарене!
Не коб'те ми, три птичице,
Петра војводу.
Ако га ђе видите,
Поздрав'те ми га».
— Ми да га и видимо,
Не би познали —
«Ласно га је познати и т. д.

И наконецъ:

Ви кажите, три птичице,
Петру војводи,
Синове сем (му) поженила
Све од господе;
Шћере сем му разудала
Све за војводе;
Ђога сем му угонила,
Као најбоље.»

Digitized by Google

112.

Драги неће доћи до три године.

У баштини бунар — вода,
Ја је не пијем;
Крај бунара ружа цвате,
Ја је не берем;
У ружи ми бумбул цјева,
Ја га не слушам;
Већ устајем свако јутро.
Па га ћерам:
«Ајд' одатлен, бумбул — тицо!
Ја те не слушам.
Нема овђе мога драгот,
Да те послуша».
Моје драго надалеко
У туђој земљи;
Ја му пишем ситну књигу:
«Дођи, драгане».
А он мени отпишје
Тужно жалосно:
«Не могу ти, драга, доћи
За три године».

113.

Драги мој другу милује.

Ђевојка сам, на све ми се жалује,
Ђе ја не знам, ђе мој драги данује;
Ђе л' данује, ђе ли другу милује.
Ја сам сада и ђевојка, и соко,
Крила имам, узвићу се високо,
Па ћу виђет, ђе мој драги данује,

Digitized by Google

Ђе л' данује, ђе-ли другу милује.
А нека га, драги ће се кајати,
Па ће доћи под мој пенџер плакати,
Ја му нећу за те сузе хајати.

114.

Невоља ми бледој бити.

Тавна ноћи, тавна ти си;
Драга моја бледа ти си.
Невоља ми бледој бити:
Имам драга самоволна,
Никда дома не доходи,
И кад дође, с јадом дође,
Са мном јадном не говори,
Но говори с другом драгом.

115.

Вила је милу шћерцу изгубила.

Извир вода извирала;
На њу сједи бјела вила,
Бјело лице нагрдила,
Русу косу подкратила.
Питали ју друге њене:
«О за бога, друго наша!
Што си лице нагрдила,
Русу косу подкратила?»
— Како, што сам, друге моје?
Имала сам милу шћерцу;
У петак је испросила;
У суботу надомила,
У нећељу укопала.

Digitized by Google

На гробу јој два ђевера,
Лијепу јој пјесму поју:
«Наш бостане објављени!
У петак си објавијо,
У суботу процатијо
У нећељу увануо».

116.

Узалудно спремање у пооде.

Вила Јану преко мора звала:
«Јеси л' роду у пооде била?
Јеси ли му даре наредила?»
— Ја нијесам у пооде била;
Теке јесам даре наредила:
Брату Петру коња и сокола,
Старој мајци од злата кошуљу,
Сестри Ружи два низа бисера,
Снои Анђи од злата јабуку.—
«Кам' да ти је, посестримо Јано!
Брата Петра јучен укопаше,
Стару мајку под покров покрише,
Сестра Ружа тек се побољела,
Снау Анђу теке причестили».
— Брате Петре — моја незаклетво,
Стара мајка — у род неповратку,
Сестро Ружо — лијепо гледање,
Снао Анђо — далеко сретање. —

117.

То-же — иначе.

Вила Јану преко горе звала:
«Ајде, Јане, у род да идемо!»

Digitized by Google

— Причекај ме, другарице вило!
Док наредим даре и колаче,
Брату Петру коња и сокола,
Старој мајци од свиле кошуљу,
Снахи Кати од злата јабуку,
Сестри Ружи питому ружицу.—
Вила Јани на то одговара:
«Ками ће поћ у род, другарице Јано!
Петра су ти јутрос укопали,
А мајка ти теке наносила,
Снаха Ката тех се причестила,
Сестра Ружа тех се разбољела.»
Тадер Јане црна закукала:
«Куку, брате, у род не доходе,
Куку, мајка, у род не доходе,
Куку, снахо, надалек' срећање,
Куку, сестро, надалек' праћање!»
(всѣ померли отъ чумы).

118.

Како се је Тодора удала.

Купала се Јаливера,
Јаливера и Тодора;
Тодора је удала се,
Па дозива Јаливеру:
«Јаливеро, секо моја!
Поздрави се мајци.
Тодора је удала се
. . . . . .
Два бријега — два ђевера,
Двје фрбице — јетрвице,
Тополица — свекрвица,
Вита јела — мила за'ва,
Мрамор камен — младо момче.»

Digitized by Google

119.

Прије женидбе и посье ње.

Заблејала јагничица.
Питала ћу ђевојчица:
«Што је теби, јагничицо?»
— Како,—«што је»—ђевојчице?
Док се пастир не ожени, —
Из пасишта по планини,
На појиште, по сметиште;
А пландиште под јелиште.
Кад се пастир оженио,
Из пасишта на буниште,
На појиште на мочило,
А пландиште под стрешиште.»

120.

Што би, кад ко остара.

Овца блејала крај поља;
Угледа је млад чобане.
«Што је тебе, овцо моја,
Те ти блејеш без престанка?»
— Е чобане, мој чобане!
Кад ја бијах млада овца,
Пасах траву ђетелину,
Пијах воду са извора.
А сад, код сам остарала,
Пасем само суху траву,
Пијем воду из локвине. —
«Ој ти, овцо, јадна овцо!
Код ја бијах младо момче,
Ђевојке ме *момче* зваху,
Миле снахе *драги брајо*,

Digitized by Google

Старе бабе *Богом сине*;
А када сам остарао,
Ђевојке ме ђедо зову;
Снахе зову *вуцшклашньо*,
А невјесте *хајд' отолен!*»

121.

Слатке успомене.

Знаш ли, моја мила, Милице,
Када ми смо оно
Двоје љубљасмо
У азбашчу зелену,
Под ружицу румену?
Кад се руја рујаше,
На нас двоје падаше;
А ми двоје купљасмо,
У њедра их метасмо,
Да ни њедра миришу,
Да бећари уздишу:
Ко је с тога, да мирише,
А ко није, да уздише. (Герц.)

122.

Удаћеш се и покајаћеш се.

О ђевојко, бриго материно, о ђевојко!
Злато моје, бриго материно, злато моје!
Све се бринеш, бриго материно, све се бринеш,
Удати се не ћеш, бриго материно, удати се нећеш.
Удаћеш се, бриго материно, удаћеш се,
Пак ћеш рећи, бриго материно, па ћеш рећи:
«Јао, моја мајко! бриго материно, Јао моја мајко!
Кад ја бијах бриго материно, кад ја бијах

Digitized by Google

Код мајке ђевојка бриго материно, код мајке ђевојка,
Тад' ја бијах бриго материно, тад ја бијах
И цар, и ђевојка, бриго материно, и цар, и ђевојка.
А сад нисам бриго материно, а сад нисам
Ни цар, ни ђевојка, бриго материно, ни цар, ни ђевојка.
Служих свекра, бриго материно, служих свекра,
За девет година, бриго материно, за девет година;
Не заслужих, бриго материно, не заслужих
Раше, ни кошуље, бриго материно, раше, ни кошуље.

123.

Бањанке ђевојке не оте варошана.

Пошетале — јадо — бањанке ђевојке,
Покрај Бање — јадо — покрај воде ладне;
Међу собом — јадо — говориле младе:
«Ej да нам је — јадо — Бању саградити,
Бању саградити — јадо — цвјеће насадити,
А на цвјеће — јадо — момке намамити,
Да нам даду — јадо — ка што нам не даду,
Да нам даду — јадо — момке пробирати:
Варошана — јадо — не бих ни једнога;
Варошани — јадо — једне јолганџије,
Што имаше — јадо — све за духан даше,
Што стекоше — јадо — у кафу попише;
Гладни сједе — јадо — а ђевојке гледе.

124.

Оћу поћи за сароша.

Легох спати, сан ме вара,
Заспати не могу,
Гледајући, слушајући,
Куд ме мајка даје.

Digitized by Google

Мајка даје за ћатиша,
Тун' ја поћи нећу:
Ћатиш пише па уздише,
То ми није драго.
Па ме дава за трговца,
Тун' ја поћи нећу:
У трговца доста новца,
Ђеца гола — боса.
Па ме дава за шуштера,
Тун' ја поћи нећу:
Шуштер куца до поноћи,
Неће кући доћи.
Па ме дава за терзију,
Тун' ја поћи нећу:
У терзије танка игла,
Још тања нафака.
Па ме дава, за сароша,
Тун' ја оћу поћи:
Сарош пити, ја му лити,
То је мени драго.

125.

Ко има дивну жену, а ко — грдну.

Ћирикћала ћирикљица
У кострике — ловорике,
Ко ће јој се досјетити?
Неко јој се досјетио,
Што но она ћирикћаше,
Ћирикћаше, говораше:
«Ко год има дивну жену,
На весеље нек не иде,
Весеље му вазда дома,

Digitized by Google

А ко има грдну жену,
Нек не иде на кукање;
Куку му је вазда дома.»

126.

Честита је брдска козарица!

У Богића, у Морачанина,
У њега су девет винограда
И десета питома јабука.
То Богићу под залогом било,
То Богићу жа' и мучно било.
У Богића у Морачанина,
У њега је лијепа ђевојка;
Просе му је с три — четире стране:
Бољевиће и Дрекаловиће,
И проси је хотски ћесан ага;
Он је проси, Богић му је даје,
Он је води преко Подгорице.
Среле буле подгоричке:
«Добро дошо, хотски ћесан-аго!
Честита је брдска козарица,
Козарица и говедарица.

127.

Она кучка рода хорјатскога.

Позно пођох, рано дома дођох
И прошетах проз нове дућане;
Додадох се тијоме Дунаву.
Ја л' на Дунав вози шајка — лађа:
На крму јој возарица, возарица Јане,
Веслом маха, оком наговара —
У Јусуфа с мора карамфила;

Digitized by Google

Јусуф — туро соја госпоцкога,
Она кучка рода хорјатскога.

128.

Стари ђедо и ђевојка.

Стари ђедо на јавор,
А ђевојка под јавор.
Над њом ђедо брадом тресе:
«Ти л', ђевојко, моја да си?»
— Кад ја твоја, обрела се голубица.
«А ја старац — млади голуб.»
— Кад ја твоја—обрела се јаребица.
«А ја старац — млади кокот,
Те ти моја свакојако.»
— Кад ја твоја—обрела се дивља коза.
«А ја старац — дивљи јарац,
Те ти моја свакојако.»

Немного иначе.

Три ђевојке под бор сједе,
На њи стари росу тресе:
«Ви ђевојке, да сте моје!»
— Ми кад, стари, твоје биле?—
Назвале се дивје козе,
«Ја сам старац, дивљи јарац,
А ви моје свакојако!»
Назвале се јаребице,
«А ја старац, та јаребац,
Те ви моје свакојако!»

129.

Прођ се с врагом, стар на коња!

Гором иде ђевојчице,
Гором иде, злато преде,

Digitized by Google

Са златом се разговара:
«Злато моје, коме ћу те (дати)?»
— Сусрете је стар на коња:
«Божја помоћ, ђевојчице!
Може-ли ми злато бити
И са златом ђевојчица?»
— Прођ' се с врагом, стар на коња!
Не може ти злато бити. —
Стари прође, млади дође:
«Помагај бог, ђевојчице!
Може ли ми злато бити
И са златом ђевојчица?»
— Бог је с тобом, младо момче!
Може тебе злато бити
И са златом ђевојчица.—

130.

То-же — иначе.

Млада Крсте дим димила,
Дим димила, лој топила,
На пржини, на крај мора.
Отуд иде стар на коња:
«Божја помоћ, млада Крсте!
Оћу ли ја доћ помоћи,
На пржину, на крај мора?»
— Ајт' отален, стар на коња!
Ти ми не мош дим димити,
А камо-ли лој топити! —
Стари прође, млади дође:
«Помагај бог, млада Крсте!
Оћу-ли ја доћ' помоћи
Дим димити, лој топити?»
— Дођ' овамо, младо момче!

Digitized by Google

Ти ми можеш дим димити,
На пржину, на крај мора;
Тебе ми те бог помага;
Ти ми можеш у млин доћи
И у млине врћи кљине.

131.

Мич' се, грдо сједа!

«Оj, ђевојко љепа!
На ти киту цвјета.»
— Мич' се грдо сједо!
Ја сам доста љепа
И без твога цвјета.—

132.

Нећу тебе, војводо!

Овце пасла Тодора
Широм полем до мора;
На мору ij појила,
Под јавор ij бројила.
Отуд иде војвода:
«За мном пођи, Тодора.»
— Не ћу тебе војводо!
Синоћ сем те виђела:
Гониш коње на воду,
Нарамујеш на ногу;
Опанци ти шклапају,
Обојци ти падају.
Нећу тебе, неваља' си!
Волим брату овце пасти,
Старој мајци потку прести,
Него тебе стара грлити.

Digitized by Google

133.

Ђевојка од седамдесет и седам година.

Засиндјела, миле мој, засиндјела, браца Јоца,
Засиндјела у село ђевојка.
Седамдесет, миле мој, седамдесет, браца Јоцо,
Седамдесет и седам година.
Седам пута, миле мој, седам-путе, браца Јоца,
Седам путих на ћабу одила.
Из ћабе јој, лише мој, из ћабе јој, браца Јоца,
Из ћабе њој нешто проговара:
«О ђевојко, миле мој, о ђевојко, браца Јоца,
О ђевојко, што се не удајеш?»
— Душо ћаба, миле мој, душо ћаба, браца Јоца,
Душо ћаба, удават се нећу.
Док не роди, миле мој, док не роди, браца Јоца,
Док не роди јавор јабукама,
Црна врба, миле мој, црна врба, браца Јоца,
Црна врба грожђем бијелијем.
А *кадрма* *), миле мој, а кадрма, браца Јоца,
А кадрма питомом ружицом.

134.

Понуде за бону жену.

Разбоље се чојку жена,
Лелех — невоље!
Но је питај, јадан чојче:
«Би-ли понуде?»
— Што ме питаш, јадан чоче?
Бих ја понуде!—

*) вм. *кавдрма* — мостовая.

Digitized by Google

Донеси ми кокошкицу
Непроноскињу;
Па још к томе сатић меда
Од млада роја;
И донеси погачицу,
Три пут сијану;
Сувиш тога боцу вина
Од старе лозе.—
Донесе јој јадан чоче
Све те понуде.
Изјела је кокошкицу
Сву до кошчице;
А изјела сатић меда
Вас до воштине;
Изјела је погачицу
Сву до корице;
Попила је боцу вина
Све до бочице.

135.

Понуде за драгога.

О Милана, Милана!
Што ми нијеси казала,
Да мој драги болује?
Да му пошљем понуде:
Од комарца ребарца,
Од мушице душице,
Једну главу шећера,
Да ми драги вечера.

136.

Научих се вино пити.

Научих се вино пити,
Па ме поче жена бити.

Digitized by Google

— Не мој мене, жено, бити;
Купићу ти нове нити,
Па ћу(ти) помоћ уводити
И у брдо, и у нити.

137.

Мајка с попом, шћерка с његовим сином.

Мајка моја с попом спи,
А у попа љепи син;
Курвина бих била кћи,
Кад не спала б' шњим.

138.

Ожени се луд нејак.

Ожени се луд-нејак,
Па доведе гиздаву.
Нешће она љетом жњети,
Зими на воду.
Питаје њу луд-нејак:
«Како ћемо живјети?»
— А ти узми два вола,
Па одведи на пазар,
Да ми купиш жут кавад,
Да сам колу коловођа.—
Па он узе два вола,
Па и крену на пазар.
Ту га срете мудрило:
А ђе ћеш ти луд-нејак?
«Ожених се гиздавом,
Па ми нешће гиздава,
Нешће љети на жњетву» и т. д.
Тад му рече мудрило:

Digitized by Google

Поврни се понатраг,
Па ти сврни у лиштак,
Па убери палиштак,
Па потрупај гиздаву:
Оће љету на жњетву
И ће зими на воду.—

Такъ онъ и поступилъ; а тогда красавица сдалась и закричала:

— Не, за бога, луд-нејак!
Оћу љету на жњетву,
Оћу зими на воду.

139.

Удадох се за младо момче удо-лудо.

Зарекох се и завјетовах се,
Да не узмем младо момче удо-лудо (2).
Преварих се, удадох се,
Бог ми даде младо момче удо-лудо,
Oj јади — јади, удо-лудо.
Па му купих аршин чохе,
Oj јади — јади, аршин чохе!
Да му скројим доламицу,
Oj јади — јади, доламицу!
Па му мало попретече,
Oj јади — јади, попретече.
Па му скројим чакширице,
Oj јади — јади, чакширице.
Па ми мало попретече,
Oj јади — јади, попретече.
Па му скројим фина феса,
Oj јади — јади, фина феса.
Опремих га, наредих га,

Digitized by Google

Ој јади — јади, нередих га.
Па га спремих за козама,
Ој јади — јади, за козама.
Заврзе се, огребе се,
Ој јади — јади, огребе се.
Донесох га, припеках га,
Ој јади — јади, припекох га.
Скочи жижка, изгоре га,
Ој јади — јади, изгоре га.
Па га турих на полицу,
Ој јади — јади, на полицу.
Дође кока, укљуну га:
Ој јади — јади, укљуну га.
Па га ставих под полицу,
Ој јади — јади, под полицу.
Дође мачка огребе га,
Ој јади — јади, отребе га.
Избачих га на буниште,
Ој јади — јади, на буниште.
Дође пашче, понесе га,
Ој јади — јади, понесе га.

Срв. Вука Кар. Срп. народ. пјесме из Херцеговине № 290.

140.

Цура лакат дуга, три широка.

Ја имадох мудра стрица,
Паде му се на ум женит,
Оде себе цуру тражит.
Ојд' у село, сломи чело,
Ојд' у друго, сломи руку,
Ојд' у треће, сломи плеће,
У четврто мому наће:

Digitized by Google

Лакат дугу, два широку.
Преже кола и кочије,
Натовари младу мому.
Сташе кола кркоћати,
А биволи бокоћати,
Па биволи ту сустали.
Нит' је ориз, ни пшеница,
Но зла кутња домаћица.
Ту му Боже не поможе,
У кућу му проћ не може.
Маче прага и пражницу,
Те уведе домаћицу.
Ту му Боже не поможе,
Ђе јо' ноге дић не може.
Те испаде, наће село,
Па покупи деветину
И десетог попетину.
Стадоше јо' ноге дизат:
Једну мало подигоше,
Стадоше јо' другу дизат;
Она им се омакнула,
Те побила деветину
И десетог попетину.

141.

Ташта жаба и вет жабче.

На потоку двоје коца *),
На њих жаба платно снује.
Отуд иде зете жабче:
«Помагај бог, ташто жабо!

*) Рыболовная снасть см. II т. 1 ч. стр. 718.

Digitized by Google

Могу-ли ми гаће бити,
Гаће бити и кошуља?»
— Бог је с тобом, зете жабче!
Тебе могу гаће бити,
Гаће бити и кошуља.

142.

Була и калуђер (вас.).

Шета була и калуђер.
Була гаће изгубила,
Калуђера биједила:
«Ти ми, кале, гаће нађи!»
Калуђер се кунијаше:
«Да их није ни видио,
Та и главом не платио;
И тако му бјеле цркве,
Та ме црква не притисла,
Црква мене, а ја тебе.»

143.

Буле и калуђер (вас.).

Прошле буле у љешнике,
Ај — хој! у љешнике,
Ђе убрале, ту заспале,
Ај — хој! ту застале.
Кад су буле пробудиле,
Ај — хој! пробудиле,
Најстарија говорила,
Ај — хој! говорила:
«Тако у јад не ходила,
Ај — хој! не ходила!
Гаће су ми одрјешене,

Digitized by Google

Aj — хој! одрјешене.»
А друга је говорила,
Aj — хој! говорила:
«И моје су посмачене,
Aj — хој! посмачене.»
А трећа је говорила,
Aj — хој! говорила:
«Ја сам моје изгубила,
Aj — хој! изгубила.»
Ту нађоше калуђера,
Aj — хој! калуђера.
Па та буле сапирају,
Aj — хој! сапирају:
«Што си од нас учинио,
Aj — хој! учинио?»
А калуђер седијаше,
Aj — хој! седијаше.
Више њега криво дрво,
Aj — хој! криво дрво.
Булама се кунијаше,
Aj — хој! кунијаше:
«Ја нијесам тако ме убило!
Aj — хој! ме убило!
У свему је криво дрво,
Aj — хој! криво дрво.
Оно мене, ја на тебе,
Aj — хој! ја на тебе.
Тако се је догодило,
Aj — хој! догодило.»

144.

Онђен ми је круна пала (кучская).

Ђелди—белди—мому воде—Сава—ђелди—мому воде;
Ђелди—белди—мома исе—Сава—ђелди—мома исе;

Digitized by Google

Ђелди—белди—обзираше—Сава—ђелди—обзираше;
Ђелди—белди—ђевер вели—Сава—ђелди—ђевер вели:
Ђелди—белди—Снахо моја!—Сава—ђелди—снахо моја!
«Ђелди—белди—што с' обрћеш?—Сава—ђелди—што с' обрћеш?»
Ђелди—белди—мој ђевере—Сава—ђелди—мој ђевере!
Ђелди—белди—ђе но синоћ—Сава—ђелди—ђе но синоћ
Ђелди—белди—коначисмо,—Сава—ђелди—коначисмо,
Ђелди—белди—онђен ми је—Сава—ђелди—онђен ми је
Ђелди—белди—круна пала.—Сава—ђелди—круна пала.
Ђелди—белди—ђевер вели—Сава—ђелди—ђевер вели:
«Ђелди—белди—другуђу ти—Сава—ђелди—Другу ћу ти
Ђелди—белди—круну купит—Сава—ђелди—круну купит.»

145.

Бјелопољци.

Бјелопољци момци,
Сукнени конци;
Како нама дођоше,
Нама ману нађоше:
Ђе смо танки и високи,
Ђе смо бјели и румени;
А они су дуга раста,
Дуга раста, танка врата,
Танка врата чангаласта;
Не ћемо их ми. (Герц.)

146.

Несообразности.

«Дивни-ли су, мајко, коњи мујагини!
За град заведени, свилом попуђени,
Срмом оседлани, златом зауздани.»

Digitized by Google

Гледала их Јада, мујагина фата,
С горњега пенџера:
«Доведи их, Јадо, ноћас на вечеру.
— Чемерна је, Јадо, њихова вечера;
А на њих је, Јадо, јелек од дувана,
По јелеку, Јадо, пуце с обје стране,
Пали су му, Јадо, у анбар зелени,
У воду студену...

147.

Зеље сади ага Асанага
У Мостару покрај Сарајева.
Гледало га момче са крај Беча,
На Биоград пушку наслонио;
На љепо га мјесто погодио,
Под кољена међу оба ока.

148.

Хајдучка пјесма (херцегов.)

Одкако сам гора постанула,
Још ме није тица прелећела,
А јутрос ме чета прегазила.
Прејездише тридесет хајдука,
Пронијеше рањена јунака,
На јунаку седамнаест рана,
Седам рана од седам сабаља,
Осам рана од осам анџара,
Двије ране од два џефердара.
Спуштише га под јему зелену,
Покрише га диван-кабаницом.
Јунак јекну, сва планина звекну;
Вуче вије, а гракче гавране.
Проговара рањени хајдуче:

Digitized by Google

«Не вij, вуче, не гракчи, гавране!
И ако сам рана допануо,
А да узмем мога ћефердара,
Оба ћу ти крила саломити!»

149.

Тоже (отъ подгорицкихъ турокъ).

Планино, моја старино! љеље!
Доста сам по те одио, љеље!
Пушку мартинку носио, љеље!
Ајдучку чету водио, љеље!
Многе сам мајке цвилио, љеље!
А многе цуре љубио, љеље!
Заклах их брата Јована, љеље!
Наћерах оца, да пече, љеље!
Отац га пече и плаче, љеље!
Наћерах мајку, да једе;
Мајка га једе и плаче, љеље.

II. *Пѣсни потурченцевъ.*

1.

Ђевојка је облак фатала, љеље!
Су три — четири делије љеље!
«Делије, моји јарани љеље!
Кој ће претурит бел Дунав, љеље!
Тур да сам косу очешља, љеље!
Тур да сам љеса оплела, љеље!
Дубоко море дно не ма, љеље!
Широко поле от *) нема, љеље!

*) ход, хода т. е. такъ обширно, что не льзя или очень трудно перейти.

Digitized by Google

Триста ђемија ки нема, љеље!
Мехмеда мени не даду, љеље!
Мехмеде, мори Мехмеде, љеље!
Што је то чудо од тебе, љеље!
Три села плачу на тебе, љеље!
Мехмед је каракачлија, љеље!
Три цуре сједе па пију, љеље!
Су зелен бардак ракија, љеље!
Мехмеде, море Мехмеде, љеље!
Алал да су ти ђевојке, љеље!
И београдске невјесте, љеље!

2.

Ђевојка кличе: аман—аман—из бјела грла—аман—аман!
Она дозива: аман—аман—султан—Хасиза—аман—аман!
«Султан Хасизе: аман—аман—брате рођени!—аман—аман!
Може-ли бити: аман—аман—што бит не маже?—аман—аман!
Риба без воде: аман—аман—птица без горе—аман—аман!
Оли ђевојка: аман—аман—без млада момка?—аман—аман!

3.

Мајка кара Алију
И невјесту Хајрију:
«Удри, сине, Хајрију,
Не ће хајра да ради,
Већ се са мном инади,
Да јој се је гиздати
И у коло фатати».
Потјера је Алија,
Утече му Хајрија,
Затвори се у чардак.
Говорио Алија:
«Отвори ми, Хајрија.»

Digitized by Google

— Нећу, богме, Алија,
Ти ћеш мене посјећи.—
«Не ћу, богме, Хајрија,
Хоћу лећи заспати.»—
Превари се Хајрија
И отвори Алији.
Тржи сабљу Алија,
Да удари Хајрију.
Говорила Хајрија:
«Не удри ме по пасу,
Већ удри ме по врату;
Чедо ми је под пасом».
Трже сабљу Алија,
Да удари Хајрију.
Говорила Хајрија:
«Стани, стани, Алија,
Доведи ми ђечицу,
Да их мајка свјетује.»
Доведе јој ђечицу,
Па их мајка свјетује:
«О, ви, дјецо, сирото!
Ви немате матере;
Ви идите у мејтеф;
А кад дође ви бајрам,
Не моџе се гиздати,
Ни у коло фатати.»
Трже сабљу Алија,
Па удари Хајрију;
Не удри је по врату,
Већ је удри по пасу.
Живо чедо испаде.
Узима га Алија,
Па га носи матери:
«На ти, мати, јабуку,

Digitized by Google

Па се играј, забављај,
Без свог сина Алије
И невјесте Хајрије.»
Па он иде низ поље,
Сретоше га кајинови *):
«Како, како, Алија,
Како нам је Хајрија?»
— Добро вам је Хајрија,
Остала је код куће,
Плећим' земљу мјерећи,
Очим' звијезде бројећи.
Сјетише се кајинови
И убише Алију;
Па одоше кајинови,
Покупише дјечицу,
Убише му мајчицу,
Запалише дворове.

4.

— Синко Мујо, што те паша зваше?—
«Драга мајко, знам, зашто ме зваше:
Синоћ ијох из механе винске,
Сусретох ђевојку, из врућа амама;
Сретосмо се узкијем сокаком.
Ту бог уби ковчар од рукава,
Зађеде њој три струка ђердана,
Просуше се ситне трепетљике;
Сатнусмо се купит ситне трепетљике;
Куписмо је до веље јајије;
Ту не, мајко, нојца прифатила,
А бијели данак оставио;

---

*) шурјаци.

Digitized by Google

Ђевојка ме позвала на суду.
Ја ђевојци тако проговорих:
— «Де, ђевојко, што си звала на суд? —
А ђевојка тако одговара:
— Мајка моја на рођење клела,
Да не зборим прва од јунака. —
На том смо се, мојко раздвојили».

5.

Шета момче и ђевојче;
Њу ми пита младо момче:
«О, бога ти, моја драга!
Одколен си јутрос дошла?»
«О, чу-ли ме, младо момче:
Не познајеш марамицу,
Твоју милу јараницу?
А не видиш антерију,
Три године муштерију?»
Дофати је испод скута,
Понесе је накрај пута,
Па је љуби два — три пута;
Пољуби је у вр' чела,
— Све за инат свога села —
Па је стеже преко паса,
Не даде јој пуштит гласа;
Загрли је око врата —
— Све за инат њеног брата —
— «Бјеж, Марице, моја драга!
Пуче данак и зорица,
Садће доћи другарица;
На њојзи су два фистана;
Овђе нама нема стана».
Поведе је накрај моста,
Целива је једном доста;

Digitized by Google

Осташе му медна уста,
Ка да нешто с медом једе.
Момче вељи: «Остај с богом!»
Она вељи: «Ја ћу с тобом!»
— Не мо'ш са мном, драга моја.—
Поврну се, привати је,
Певеде је на дворове!
Оде момче играт хата,
Оста млада гледат с врата.

6.

Порасла је вита јела,
Вита висока;
Под њом сједи млади Мујо
С мајком Ајкуном.
Изнад њих се тице вију,
Ситно жуборе.
— «Чујеш, мајко, чујеш Ајко,
Што тице сборе?» —
Тице зборе и говоре,
Да се женим ја».—
— Жен се, Мујо, жен се, синко,
Жељела те ја! —
«Не куњ, мајко, не куњ, Ајко;
Шалим ти се ја».
— Шалио се, жалио се,
Мој ти благосов! —

Пѣсни незаконченныя.

1.

Задунуше сабазорски вјетрови,
Мила моја, сабазорски вјетрови.

Digitized by Google

Те разбише у азбашчи ружице
Мила моја, у азбашчи ружице.
Под ружицом расла трава зелена,
Мила моја, расла трава зелена.
По травици ибришимли сеџада,
Мила моја, ибришимли сеџада.
На сеџаду дилбер — мома ђевојка,
Мила моја, дилбер — мома ђевојка.
На крило јој од седефа ђердефа,
Мила моја, од седефа ђердефа,
А у руке од биљура иглица,
Мила моја, од биљура иглица.
(Послѣ что-то произошло).
Наљути се дилбер — мома ђевојка,
Мила моја, дилбер — мома ђевојка;
Те саломи седефли ђердефа,
Мила моја, седефли ђердефа,
И саломи од биљура иглицу,
Мила моја, од биљура иглицу. (вас.)

2.

Сјеничко — мори — сјеничко поље широко;
Кладнице водо — кладнице водо студена
С које си стране — с које си стране Јавора?
С десне сам стране — с десне сам стране Јавора.
Дошла ми сестра — дошла ми сестра Јелена;
Довела коња — довела коња зелена;
На коња брата — на коња брата рањена;
Довела с мора — довела с мора доктора,
Да вида брата — да вида брата рањена.
Убрала киту — убрала киту левена;
На левену соко — на левену соко сјећаше;
Сјеничко поље — сјеничко поље гледаше,
У поље свилен — у поље свилен шаторе.

Digitized by Google

3.

Бугарка ђевојка,
Из бугара(х) дошла;
С бугарком ђевојком
Финафес' натукла;
Обрве навукла,
Силај сулуфице,
Румен' јагодице,
Пребијело лице.
«Ну изиди, јадо,
На та ашик — врата,
Да ми видиш драгу
У зелену башчу;
По жуту нераџу,
Како ми се шеће,
Камо ми се креће... (вас.)

III. *Пѣсни при различныхъ играхъ, также шуточныя и дѣтскія.*

1.

Синџирићи звече, хеј — вала звече!
Звече вала, звече биља, звече ја!
За кога ми звече? хај-вала звече
Звече вала, звече биља, звече ја!
За брата ми звече, хеј-вала звече!
Звече вала, звече биља, звече ја!
Синџирићи звече, хеј-вала звече!
Звече вала, звече биља, звече ја!
За кога ми звече, хеј-вала звече?
Звече вала, звече биља, звече ја!
Даље истим начином приговарају:

Digitized by Google

за оца, за мајку, за сестру или по именима, коме ко је љуб-момак или ђевојка.

2.

Загорончице мојо (2),
За гором си расла (2),
За гором под јабланом;
На јаблан роса паде.
Скочите да скочимо,
Да росу отресемо,
Да јаблан поберемо,
Јунаке закитимо:
Јунаци — браћа наша.
Загорончице мојо и т. д.
Невјесте да китимо:
Невјесте су снахе наше.
Ђевојке да китимо:
Ђевојке су сестре наше.

3.

Скочи коло да скочимо! (2)
Да видимо, ко ће боље;
А знадемо, ко не може:
Ко се скоро оженио,
Свако добро пожелио;
И у селу јараницах
И везени марамица.
Коловођо, дико наша!
Што се коло уморило?
Али ти се задрјемало,
Али ти се уморило?
Оком трени, колом крени,
Нек је коло сво весело!

Digitized by Google

4.

Ибришимски конци,
Црногорски момци:
«Мене ме маме,
Да ме премаме;
Хоће знати бабо,
Да је мени драго,
Не би знао бабо».

5.

Гурун гуче на јелић;
Питајте га: «Шта велиш?»
— Што се момче (име момка) не жениш?—
Момче (име) се фали,
Јану су му дали.
Јана стаде плакати,
А бабо њу 'тјешити:
«Не мој Јана плакати;
А ја имам два вола-бивола
И четире мркоња,
Све би дао за његеве бркове».

6.

Паде лист с тополе
Насред чаше попове.
Да је знала топола,
Да је чаша попова,
Све би гране савила
И чашу би попила.

Digitized by Google

7.

Колумбери сви ћепери,
Сви ћепери на вечери;
Не дадоше вечерати,
Ни по кући поглеати.
Оћу исти к милу Богу,
Да ми Бог даждa да,
Да ја даждa гори дам,
Да ми гора жира да,
Да ја жира вепру дам,
Да ми вепар сало да,
Да ја сала маци дам,
Да ми маца маче да,
Да ја маче старцу дам,
Да ми старек стапек да,
Да ја стапек огњу дам,
Да ми огањ љеба да,
Да ја љеба дјеци дам,
Да ми дјеца не плачу.

Прибавка:

Да му дјеца порасту,
Да ми иду у школу,
Да науче читати,
Писати, рачунати;
И да иду у цркву,
У цркви да пјевају,
Да се моле Богу и служе.

8.

Ми смо млади радосни,
Поиграмо овђен,

Digitized by Google

Доклен нама дође,
Никољдан, никољдан,
Господару имендан.

9.

Чим-чика чемерика,
Али стрика зеленика;
Сунчево, соколово,
Демирово, деспичево.
Деспич паде у ливаде,
За њим пуре гологлаве
И дјетићи голотићи.
Што је мене војвода,
То је тебе војвода.
Препливаше говеда
Преко брода Јелена,
Ту му паде црјево
На краљево дрјево.

10.

Ђинђери — калуђери,
На ђинђери браду;
Не дамо ти Мару,
Ни лијепу Јану.
Пошли Петру парицу,
Да ти скује грлицу.

11.

— Труса — вера, кобила,
Доклен си га носила?
«До попова мочила».
Трусните јој сјенца,

Digitized by Google

Да вам роди ж'дрјебца,
Путонога љепа;
На чело му звјезда.
Да га турци товаре
Преко Мале — Мораве;
Ђе Морава не стане,
Ту га турци оставе.

12.

Кугле руме-думе,
На жуте дуње и на јабуке,
Около жуте, унутра љуте;
На рјечи мио, на срце гнио.
Тако је сваки,
Туђин ко,
Нека Бог га убио!

13.

— Мац-мацане, копрцане,
Што си мене сир изјио?—
«Нијесам га ни видио,
До трошицу на полицу.
На зубе ме меко бјеше,
Низ грло ме слатко бјеше.
Већ нијесам сира јио,
Та га вазда не желио».

14.

Трумба-лумба накарале,
Више куће Дарманове.
Оно није трумба — лумба,

Digitized by Google

Но Дармана жена бије
Тресницама у гузицу,
А столицом у главицу.

15.

Тпруки-чула, реме-чула;
Реме текла и претекла.
Претекла те божа матаница
На враницу-кобилицу.
Сврћи, вране, на вечеру!»
— Немам каде вечерати,
Ни на дворе поглеати.
На дворе су Угричићи,
Дворе те ми поарати. —
Деспот паде у ливаде,
За њим буле гологлаве,
И орлови, голубови
И зли коњи копитови.

Приговоры.

Девет сестримица: дилбер Јована и Драгомана, и Јелисава, и Добрисава.

Отуд иде Анђуша, Ђузел-Менђуша, Ђузел-Лукава, јаглук украла у царевића Драгомановића, ој дел' Мустафа! (Жупа Никшицкая).

Чобаны, держа палку стоймя на концахъ двухъ пальцевъ, бѣгаютъ съ него, стараясь удержать равновѣсіе, приговариваютъ: «Једно голе, два голе, три голе, трокушан, трокушица, вечикос, тркизец.»

Digitized by Google

IV. *Колыбельныя пѣсенки* (*уколебавке*).

1.

Њина, њина малу дјецу;
У планину, у крајину,
Пуна доље, пуна кућа.
Њина мајка своју дјецу
У планину, у крајину.
Шета Бета у Радета;
Шика мајка свога сина,
Чобанина, крајишника,
У планину, у крајину,

2.

Њина — њина малог Милутина,
Милутина Драгутина.
Да ми иде у планину,
Да ми чува бјеле овце.
Пастири те се окупити,
Игре те се затурити,
Кола те се започети,
Ђевојке те запјевати,
А момци те поиграти,
Соколови полећети,
Гора ће се насмијати,
Мајке те се веселити,
Своју дјецу окупљати
У скупштини околини.

3.

Миле очи, сан од очи,
Сан оће ти, драго, доћи;
А да хоће, како неће,

Digitized by Google

Тебе ми се све намеће,
А на твоје црне оке,
Црне хоке, златне токе.

4.

Кокотиће шародане,
Што ти крила лепетоћу?
«Не оте ме какошице,
Разма једна кокошица,
И то јесте пиличица,
Пиличица, масличица,
Отуд доће лисичица,
Изједе ми пиличицу,
Моју милу масличицу.

5.

Њина мајка своју дјецу.
Која мајка сина њиви,
Она мајка не дангуби;
Која мајка кћере њиви,
Она мајка све дангуби.
А ја њивим јаганчара,
Јаганчара и овчара,
И четника, и војника,
И часнога убојника.
Да ми иде — ако бог да! —
У четнике, у војнике
Уз милога господара.

6.

Заспи, злато, твоја ми је нина,
Нина се је за тебе радила
Шест мајстора за петнаест дана:

Digitized by Google

Један кова, други позлаћава,
Трећи меће од злата јабуке,
А четврти космак од шимшира;
Пети меће сјајно огледало,
Шести вели: «Огледуј се, злато!»

7.

Иш, кокоте, шарено ти перје!
Све ни појеш рано прије зоре,
Те ми злато у бешику будиш:
Бих га могла и разбудити,
Него хоћу, да ми злато спава,
Да ми спава, да већи порасте.
Кад устане, да у школу иде;
Мајка ће му колач опригати,
Кад ће злато и школе изаћи.

8.

Нина, нина, сан ти очи мами;
Мамио и, док их измамио,
Виду здрави се све веселији.

9.

Спавај, синко, сан те преварио!
Прије тебе, нег' мене крај тебе.
Санак у бешику, урок под бешику.
Уроци по гори ходили,
Траву пасли, с листа воду пили,
Тебе, сине, ништа не удили.

10.

Спавај, синко, у шикајли беши!
Та бешика на мору кована;

Digitized by Google

Ковали њу до три кујунџије:
Један кује, други позлаћује,
Трећи гради од злата јабуке.
Та бешика чак у Мисир дошла,
У Мисиру свилом наложена,
У Стамболу дибом прекривена,
Преко Синьег-Мора пренешена,
Тебе, сине, у дом донешена;
И сваке ти среће донијела,
А највише санка и напредка.

11.

Спавај, синко, санак ми заспао!
Тебе мајка у гори родила,
У горици међу вуковима;
Бјела вила бабица ти била,
Вучица ти пупак одрезала,
Кошута те мљеком задојила.

12.

Мајка пјева дјетету, кад га њиха у колијевци или кад га носи у наручју, па хоће, да га задовољи, ако је дијете што ојетко.

(Доставилъ іеромонахъ Никифоръ изъ Морачи).

Кад се ова књига штије,
Да се Москов с Турском бије.
Москови се Богу моле,
Како свога цара воле.
Пушти, Боже, тија вјетра,
Те подигни цара Петра,
Константину, славном пољу,
Попушти му, Боже, вољу

Digitized by Google

И по мору, и по пољу.
Ослободи Свету Гору,
И у Гору манастире,
По свијету све пастире,
Да мијемо мијо наше,
Да славимо име наше.
Бјеле овце саборити,
Сваком мила, како мати.
Сваки своју хоће дати
За московску сјајну круну.
Сјајна круна московита,
У Господа вословита.

V. *Религіозная пѣсенка, которую въ Зетѣ дѣти поютъ на Крещенье.*

Пољекоше, златно крило голуби, голуби;
Ус пиргове, нис пиргове цареве, цареве.
Сусрете их куи Јоване, Јоване:
«Ђе сте били, златно крило голуби, голуби?»
— Играли смо, пјевали смо у царја, у царја; *)
Роди ни се мушко чедо, Христос је;
Па ојдосмо к бистрој води Јордану,
Да крстимо Христа, сина Господа.
Устрептеће ведро небо и земља;
Препаде се Дјева Марија.
Њој говори златни куме Јоване:
«Не препан' се, света Дјево Марија;
Рећи ћемо три ријечи христове,
Да с' устави ведро небо и земља».
Утјеши се света Дјева Марија.

---

*) И далѣе повторяются послѣдніе три слога.

Digitized by Google

VI. *Свадебныя пѣсни* (*сватовске*).

Въ домѣ жениха передъ отправленіемъ съ перстнемъ для обрученія (вјеридба).

1.

У оно сјеме јесење,
У ове дворе весеље.
Штој је, те се веселе?
Младога Марка вјеримо.
Све му се племе весели,
Највише бабо и мајка
И мила браћа и сестре. (подгор.)

2.

У гору се сјекло и ломило,
У ове се дворе веселило.
Млади Марко, на твоје весеље;
Стари бабо, на твоје поштење;
Поштен био, ко те је родио. (подгор.)

3.

Расла ми трава до бјела двора.
До бјела двора младога Марка.
Туно ми Марко коња коваше,
Драга га љуба с пенџера гледаше.
Марко ми њојзи ријеч говори:
«Мич ми се отлен, мој' обје очи!
Уковах коња, тебе гледајући».
— Ја и то хоћу, мој' обје очи,

Digitized by Google

Да га укујеш, да не путујеш;
Јере не могу сама спавати,
Ни бјеле дане изгледивати,
Ни тавне ноћи исчекивати.

Утромъ, когда сваты собираются отправиться за невѣстой и потомъ отправляются.

4.

Јарко сунце иза горе сјаше,
У ови дом добро јутро зваше:
«Добро јутро, кућњи домаћине,
Весеље ти добро сретњо било
Са свом браћом и пријатељима,
Кумовима и добротворима.

5.

Буљбуљ поје уз ружицу,
Сабах зора је.
Устај, устај, младо момче,
Справи сватове!
«А ја имам мила брата,
Справиће ми их».
Буљбуљ поје уз ружицу,
Сабах-зора је.
Устај, устај, момче,
Справи енђије!
«А ја имам миле сестре,
Справиће ми их».

6.

Ајте з богом, кићени сватови!
На пут ви добра срећа била,
Добра срећа, лијепа ђевојка.

Digitized by Google

Невјеста се гласовима нада,
Златну перу и пули-дуваку,
И бијелу хату без биљеге,
И ђеверу прстенджији Перу,
И младоме ђувегији Марку.

Пѣсни, не относящіяся къ опредѣленному акту, а вообще наиболѣе поющіяся при свадебномъ весельѣ въ домѣ жениха.

7.

Ој јабуко зеленико!
Зелен ти, зелен род родила.
На три гране три јабуке;
На четврту соко сједе.
Соко гледа равно поље,
Ђе кошута воду пије.
— Бјеж, кошута, јадна била!
Ето ловца херцеговца,
Живу ће те уфатити,
Цару ће те поклонити;
Цар ће теби даровати
Орахово и Грахово
И све равно Сарајево.

8.

Сарај трава до рамена,
Ђетелина до кољена.
У њу пасу два јелена
И три тића паунића.
Њих му чува ђевојчица,
Једна божа љепотица.
На њу ми је доламица
Права кроја скадарскога,

Digitized by Google

Ситна шава мисирскога.
Отуд иду три делије,
Три делије у димије.
Један од њих проговара:
«Ја бих волиј ш њом чувати,
Него с царом вечерати.»
Други од њих проговара:
«Ја бих волиј ш њом чувати,
Но над Босном везир бити».
Они трећи проговара:
«Луда-ли сте, браћо моја!
Ја бих радиј шњом чувати,
Но у Стамбол царом бити.»

9.

Ладна водо поносита,
Што се криво кунијаше,
Е у тебе брода нема?
У тебе су и три брода,
А по броду босиљ расте,
По босиљу коло игра.
Из кола се магла дигне,
Из магле се соко изви.
Но га маме момчад млада
На сребрне џефердаре;
Но се соко више вије.
Невјесте га себе маме
На свилене јаглачиће;
Но се соко више вије.
Ђевојке га себе маме
На питоме ружичице;
Но се соко ниже вије;
Ђевојке су врагулије,
Те сокола премамише.

Digitized by Google

10.

Ибар вода не ма брода,
До све камен до камена;
По камену босиљ расте,
По босиљку коло игра;
Из кола се магла дигла;
У маглу се соко вије.
Мамљају га млади момци
На њихове златни ноже:
Што га они више маме,
То се соко више вије.
Мамљају га невјестице
На свилене јаглучиће:
Што га оне више маме,
То се соко ниже спушта;
Крилима им лад чињаше,
ђевојкам се загрљаше.

11.

— Чобанине, кићена јабуко!
Јеси л' овце водом напојио? —
«Двјеста јесам, а двјеста нијесам,
Још толико иза брда јави,
И за њиме три дивне ђевојке:
За једном ље забољела глава,
А за другом срце испуцало,
А за трећом ћу умријети».

12.

Жут јаблане, подигни ми гране,
Да проведем коња крађенога
И на њега брата рањенога

Digitized by Google

Ни од пушке, ни од остра ножа,
Већ од зуба лијепе ђевојке,
Што га закла под грло бијело.

13.

Благо тебе, црвен каранфиле,
Који цвјеташ драгој на пенџере,
Те је гледаш јутром и вечером,
Кад се драга свуче и обуче
И кад ћера бухе проз кошуљу.
Да ми се је бухом прометнути,
Ја бих знао, ђе бих љетавао:
Мојој драгој под грло бијело,
Бих јој пио крвцу из гр'оца.

14.

Ђевојчица гором греде,
На вретено златно преде,
Са златом се разговара:
«Злато моје, коме ћу те дати?
Ко ме срете, томе ћу те дати».
Сусрете је стар на коња:
«Божја помоћ, ђевојчице!
Може-ли ми злато бити,
Али злато, ал' ђевојка?»
— Бог ми с тобом, стар на коња!
Не може ти злато бити,
Нити злато, нит' ђевојка.—
Стари прође, млади дође:
«Божја помоћ, ђевојчице!
Може ли ми злато бити,
А ли злато, ал' ђевојка?»
— Хајде амо, младо момче,
Твоје злато и ђевојка.

Digitized by Google

15.

Ој Дунаве, ој Дунаве
Тијо вода ладна.
Превези ме, превези ме
Тамо и овамо.
Тамо ми је, тамо мије
Село омиљено.
И у селу, и у селу
Љепота ђевојка.
Пред кућом њој, пред кућом њој
Бунар-вода ладна.
Крај бунара крај бунара
Јаблан дрво расте.
Попећу се, попећу се
Јаблану на гране;
Превићу се, превићу се,
Како ластавица.
Закукаћу, закукаћу,
Кано кукавица,
Не бил' ми се, не бил' ми се,
Смиловала мајка,
Смиловала, смиловала
Мени злато дала.

16.

Полем се вије, о зор-делијо,
По равном пољу на враном коњу.
Гледа га Хајка са танка чардака:
«Ој, зор-делијо и перје твоје!
Твоје ме перје на чардак пење!»
— Ој, зор-ђевојко и косе твоје!
Твоје ме косе кроз поље носе.

Digitized by Google

Ој зор-ђевојко, ој дилбер-хајко!
С чардака сијаш, ка' сунце јарко.
Ој, сиђи амо с чардака твога,
Да играш са мном гаврана мога! —
«Ој, зор-делијо на коњу врану!
Што зорно играш на пољу равну?
Оди овамо на моје дворе,
Лако се пети на чардак горе.»
— Ето ме, Хајко, сунашце моје,
Да љубим црне очице твоје.

17.

О ђевојко овчарице!
Отуд ти је кошуљица?
Око врата сва од злата
И под грло златно пуце.
Волиј бих га распучити,
Бјело лице пољубити,
Но ми души у рај поћи:
Што ће мени рај помоћи,
Н' ове дуге, ледне ноћи?...

Иначе:

О ђевојко јанчарице *)!
На тебе су кошуљице,
Око врата све од злата,
Златно пуце под гр'оце.
Бих ти волиј пуце развит,
Но на Стамбол везир бити,
Везир бити ја л' не бити,
Тебе младу пољубити.

---

*) Которая пасетъ *јањце* (јаганце) — ягнятъ.

Digitized by Google

Въ домъ невѣсты передъ приходомъ жениховыхъ сватовъ.

18.

Заспала мома крај мора,
Мале моја, заспала мома крај мора,
Под једно дрво маслино,
Мале моја, под једно дрво маслино.
Пунуо вијор од мора,
Мале моја и т. д.
Те сломи грану маслину,
Те трсну мому по лицу.
Љуто га мома куњаше:
«Бог да т' убио, вијоре!
Зашто ме удри у сану,
Ђе чудан санак сњевала,
Ђе бјеу тројица код мене:
Један ми дава јабуку,
Други ми дава злат прстен,
Трећи ме младу љубљаше.
Тај што ми даваше јабуку,
Тај шћаше бити мили кум;
Тај што ми даваше злат прстен,
Тај шћаше ми бит млад ђевер;
Тај сито ме младу љубљаше,
Шћаше ми бити драги мој».

19.

Соко лети преко Сарајева,
Тражи лада, ђе ће ладовати.
Нађе јелу на сред Сарајева
И под јелу пространу авлију,
У авлију Сумбул-удовицу
И ђевојку, питому ружицу.

Digitized by Google

Соко стаде мислит-размишљати:
Ал' ће љубит' Сумбул-удовицу,
Ал' ђевојку, питому ружицу?
Све је мисли наједно скупио,
Те он љуби Сумбул-удовицу,
Не ђевојку, питому ружицу.
Ђевојка је Сарајево клела:
«Сарајево, огњем изгорјело!
Какво у те наста безаконство,
Да се љубе Сумбул-удовице,
Не ђевојке, питоме ружице!»

20.

Вила се лоза винова
Около града Будима,
Будила кнеза Лазара:
«Устани, кнеже Лазаре!
Сунце ти дворе огрија;
Ушета Милош у дворе,
А Милош ти дворе обигра;
Пред дворе коња привеза (за копље коња...),
Да проси Јану ђевојку».
— Јана је давно прошена
На Горње — Влахе за Влахом;
Влашки је прстен у Јане,
Јани је ђердан у Влахе. —

21.

«Сеничице, лијепа ђевојко!
Малена си, ја бих те просио»:
— Ти ме проси, а ја ћу ти расти:
Једно љето тебе до кољена,

Digitized by Google

Друго љето тебе до појаса,
Треће љето тебе до рамена,
А четверто, да ми лице љубиш.—

22.

Каранфиљче, цвјеће моје,
Још да ми је сјеме твоје;
Ја бих знао, ђе бих цвао,
Мом драгоме под пенџере:
Кад мој драги легне спати,
Каранфиљ ће мирисати,
Мој ће драги уздисати;
Уздих ће се далек чути,
Чак далеко у облаке;
Богу ће се ражалити,
Нас ће двоје саставити.

23.

Плаво момче плавовите ћуди,
За два пара не бих пару дала;
За једнога црномањастога,
Ја бих дала пола бабова мала
И бих дала ђога пелифана,
И на ђога брата — капетана,
И на брата двије пушке мале,
И на пушке сахат од дуката.

24.

Дремала дрема, цара дворила,
Цара дворила, гонцу држала,
Гонцу држала па је заспала,
А из руке њој гонца испала,

Digitized by Google

Ђе гонца паде, ту земља пуче,
Ђе земља пуче, ту ружа ниче,
Под ружу сједи терзија Јово.
Царева шћерца каваз шијаше,
Каваз шијаше, Јова гледаше;
Ал' јој говори терзија Јово:
«Царева шћери, што си малена?
Да си велика, моја би била».
— Узми ме, Јово, бићу голема!
И мајка ми је још мања била,
Па је узрасла, тату љубећи.—

25.

Бисер Мара по језеру брала,
Према себе свога баба звала;
«Дођи, бабо и доведи лађу,
Да возимо бисер из језера».
Не ма баба, нити вози лађу.
Бисер Мара по језеру брала,
Према себе своју мајку звалаи т. д.

Нема мајке, нема брата, нема сестре; тогда

Према себе свога драга звала:
Пође драги и довезе лађу
И одведе Мару из језера.

26.

Текла вода валовита
Из камена становита;
Под њом расла ђетелина,
Код ње сједи ђевојчица;
Свилу преде, гојтан плете,
С гојтаном се разговара:

Digitized by Google

«О гојтане, мој гојтане,
Да је мене јадној знати,
За ким ћу те раздерати,
Ал' за старо, ал' за младо?
Да је знати, — за старијем,
Бих те трњом искитила,
А костриком подкитила;
Да је знати, — за младијем,
Бих те свилом искитила,
А бисером подкитила,

27.

Јечам жњела за гором ђевојка,
Јечам жњела, јечму говорила:
«О, јечмене, жито положито!
Ја те жњела, а ја те не јела;
Сватовски те коњи позобаше —
Или моји, или брата мога,
Прије моји, него брата мога,

28.

Младо момче испод Сења прође,
Од Сења се стидно уклањаше;
Поче пјеват тихо проз сокаке:
«Је л' до Сења лијепе ђевојке,
Ал' ђевојке, али удовице,
Ал одскора младе пуштенице,
Да напоји коња и јунака?»
То од Сења нико не чујаше,
Само зачу сека Јованова;
Изнесе му у кондијер воде.
Момче нешће, ништа да погледа;
Нити гледа воду, ни кондијер,

Digitized by Google

Већ ђевојку међу очи црне.
Ђевојка се њему допанула;
Па је узе за бијелу руку,
Те је баци за собом на коња.
То од Сења нико не видијо,
'Нако соко сењанине Иво,
Па је момку ријеч говоријо:
«Стани, зете, да се огледамо!
Коме сестру на срамоту водиш?
Треба, да се, зете, даривамо
Из пушака врућијех крушака,
А од мача крвавијех пега.»
На то њему сестра одговара:
«Врћ' се натраг, мој брате Иване!
Волим узет незнана дељу,
Него сјећет брату на дворове».

29.

Два пребјега гору пребјегоше,
Пребјег момче и пребјег ђевојка.
У пребјег се поболи ђевојка:
«Бог т' убио, у пребјег ђевојко!
Што с' поболи у гори зеленој,
Ни код твоје, ни код моје мајке,
Ни чаршије, ни близу пазара!»
— Нијесам ја побољела млада,
Но да видим, хајеш-ли за мене.—

30.

Нитко не зна ничијега хала,
До ђевојке, која спава сама;
Сама спава, сама разговара,

Digitized by Google

Сама меће руке на јабуке,
Обрне се с десне на лијево,
Нит' је кога с десне, ни с лијеве,
Студен јорган око себе вије.

31.

Ој, голубе Витомире!
Не падај ми на малине:
Још нијесу сазренуле.
Кад те стати зријевати,
Саме те ми опадати,
Кано сузе ђевојачке,
Кад од мајке обраћају.

32.

Једна мајка два весеља чини:
Сина жени, милу шћер удаје;
Па ми сјетно шета испред двора.
Угледа је с пенџера ђевојка:
«Ој, тако ти, моја стара мајко!
Што се сјетно шеташ испред двора,
А ти, мајко, два весеља чиниш,
Сина жениш, а мене удајеш?»
— Право ћу ти, мила шћери, казат:
Далек' те је мајка удомила,
Три дни хода преко равна поља,
А четири преко мора слана.
Три је, шћери, блага без хесапа;
Но велику муку кажеваху:
Свекра кажу, ка' у гору вука,
А свекрву живу жеравицу,
А ђевере змаје огњевите,
А заове, кажу, као љуте гује.—

Digitized by Google

«Не плаши се, моја стара мајко!
Ја ћу томе свему угодити:
Своме свекру меко простирати,
У свему га, ка оца, слушати;
А свекрви не одговарати,
Да јој љубим руке и кољена;
Ђевере ћу далек' сусретати,
Надалеко пред обоје брата,
Сријетањем ћурке прифаћати,
Лов прифаћат', за здравље се питат;
А за'ве ћу везти научити,
Ситна веза и књиге бијеле,
Ја ћу с тијем дому угодити».

33.

Колика је гора божурова,
Ни тица је прељећет не може;
Маркови је свати прељећеше.
Сви сватови под божур стадоше,
Ђевер снахом под жутом нераџом.
Ал' дољеће соко тица сива,
Он ми паде на жуту нераџу
И потресе цвјеће од нераџе
Марковици по свилену скуту.
Она га у киту китњаше
И златном га жицом увијаше.
Говоре јој два ручне ђевера:
«О, бога ти, мила снахо наше,
Што ти оће цвјеће од нераџе?»
Она њима стидно одговара:
— Два ђевера, два златна прстена!
Стид је мене у вас погледати,
А камо-ли с вама говорити!
Ја сам чула и казали су ми,

Digitized by Google

Да је много за'ва и ђевера;
Ја сам једна рода сиротнога,
Па нијесам дара донијела,
Да дарујем за'ве и ђевере;
За то купим цвијеће од неранџе,
Шњим' ћу миле за'ве даровати,
А ђевере са жутом неранџож.—

34.

О Цетиње, водо падносита!
Што се синоћ криво кунијаше,
Да на тебе ниђе брода нима?
А ја синоћ и подоцкан прођох,
А на тебе и три брода нађох.
На један брод кићене сватове,
На други брод братац и сестрица:
Сестра брату уз рукаве везе,
А брат сестри кројаше доламу.
Сестра брату пониже (полако) говори:
«Спучи, брате, пуце низ њедарца,
Да не може ни јабука проћи,
А камо-ли рука од јунака!»
А брат сестри повише говори:
«Када дође рука од јунака,
Сама ће се пуца одпучити.»

35.

Излеће соко из горе,
Отресе крила од росе;
Срете га љепа ђевојка:
«О, бога ти, сиви соколе!
Је да ли ђегоћ сватова?»
— Ето ти сватови низ поље.—

Digitized by Google

36.

Кокот поје, зору зове:
«Зора моја, добро моје!
Дик се, Маре, дик се, душо
Те дорани рано воде,
Да бришемо пером дворе,
Пером дворе и оборе;
Да турамо редом столе,
У столове златне чаше;
Е те дођи сада свати,
Да испију редом чаше.»

Когда сваты приходятъ.

37.

Добро дошли, господо сватови!
Добро дошли, јесте-ли се, млади, уморили,
Док се нашем двору доходили?

38.

Трепетала трепетљика
Пуна бисера;
Они двори, гђе смо саде,
Пуне весеља.
Ту ми бабо шћер удаје,
Те се веселе;
Ту ми мајка шћер удаје — потомъ: браћа —
секу, сестре — секу удају,
Те се веселе.

39.

Феслићен *) ми се не њиха;
Што му је, те се не њиха?

*) Душистые васильки (basilica odorata).

Digitized by Google

Госпођа му се удаје,
На аманет га предаје:
«У вечер ми га наспите,
У јутро ми га побер'те,
У киту ми га скитите,
Златном га жицом вежите,
По брату ми га пошљите,
По брату по најмлађему».

Сваты требуютъ, чтобы имъ показали невѣсту.

40.

Отворите нам на вајату врата,
Да видимо ту нашу ђевојку:
Је л' ђевојка за нашег' јунака,
Је ли тјело за наше одјело,
Јесу л' прсти за наше прстење.
Извед', брате, сестрицу за руку.
«Ја-б' извео, али ми је жао!»
— Кад је жао, зашто си је дао?—
«Да сам знао, не би ви је дао!»

Когда сваты собираются уводить невѣсту.

41.

Полако-те, господа сватови!
Полако нам злато одводите:
Јер је наше злато научено
Свакој његи, у матере било.

Когда невѣста отправляется.

42.

Јарко сунце на истоку
Оће да гране;

Digitized by Google

Наша Мара на походу
Оће да пође.
Уставља је мили бабо,
Да још не иде.
«Ја не могу, мили бабо,
Бит' ми не може!»

Уставља је мајка, браћа, сестре—одинъ отвѣтъ: «Бит' ми не може!»

Опять въ домѣ жениха.

Когда невѣста вступаетъ въ домъ.

43.

Извила се златна жица
Из ведра неба.
То не била златна жица
Из ведра неба;
Но то наша мила снаша
Из згодна рода.

44.

Наша снаха честито ни дође,
У дворе је срећу донијела,
Пред двором је срећу дијелила:
За косом је сунце огријало,
У рукама сивога сокола,
У устима меда и шећера;
Свекрвима неодговарање,
Ђеверима хитро сусретање,
Јетрвама дивно дочекање,
Заовама миле договоре.

Digitized by Google

45.

Чија је воно ђевојка (2),
Те рано рани на воду?
Турила фесак над око,
А жути дукат на чело;
Турила перо на јеро.
Гледа је момче са града:
«Чија је вано ђевојка,
Те рани рано на воду и т. д.
Погледа своје сватове,
Како њој иду низ поле».
Говори момче делија:
«Оно је моја ђевојка.»

46.

Што лијепо низ поље гледати
Жуту дуњу међу листовима,
Ка' снашицу међу ђеверима.
Ђевер снахи ријеч говораше:
«Ој снашице, питома ружице!
Ал' си расла, бора гледајући,
Ал' мојега брата чекајући?»
— Ој ђевере, мој златни прстене!
Стид је мене тебе погледати,
Ал' некмо-ли с тобом говорити:
Ја сам била једина у мајке,
Шећер јела, шербет-воду пила,
А мила се водом од ђулсије, *)
Чистила се свиленом махрамом.—

*) Розовая вода (ђул — роза).

Digitized by Google

Варјантъ. Послѣ «Ал' мојега брата чекајући» слѣдуетъ:

«За кога си бијелила лице,
Ал' за мене, ал' за моје сејмене?»
— Нисам расла, бора гледајући,
Ни твојега брата чекајући;
Ни за тебе бијелила лице,
Ни за тебе, ни за твоје сејмене.
Но сам била једита у мајке:
Свилу прела, на памук сјеђела,
Шећер јела, шербет — воду пила.

47.

Одвила се златна жица
Од ведра неба.
То не била златна жица
Од ведра неба;
Већ то била срећа *)
Од мила Бога;
Савила се младожења
Око свог' драга.
Одвила се златна жица и т д.
Савила се невјестица
Око вјенчева.
Савила се златном куму
Око калпака;
Савила се барјактару
Око барјака.

Старому свату, куму и хозяину, а случается, и священнику.

48.

Стари свате, камо ти фала,
Кад ти се фалиш од неђеље дана,

*) Вар: Већ то била златна Стана од добра рода.

Digitized by Google

Да покупиш момке и јунаке?
А ту нема момка, ни јунака,
Не играју не пјевају за те;
Напили се воде блатушине,
Попадали, као орлушине.

49.

Пијте вино, гости наши!
Није то вода;
Но је вино краткошија,
Госте премеће;
Преметнуће млада кума,
То се ја боим.
Напиј ми се, млади куме,
Нека ти је част;
Међу браћом и дружином,
Вазда поштен глас!

50.

Посади се, домаћине,
Нека ти је част;
Међу браћу и дружину
Вазда поштен глас.

51.

Попова брада
Воља три града.
Бисер се рони,
У чашу пада:
Свака му зрно
Дукат ваља.
Око и чело
Све ти било,
Свештениче, весело — весело!

Digitized by Google

Иногда послѣ 47-й поютъ шутливую пѣсню:

52.

Травничка ђевојка
Из Травника дошла.
Синоћ бјеше млада,
А јутрос на врага!
Избила је свекра и свекрву,
Заове све и ђевере.
Моли јој се војно:
«Не мој мене бити,
Добар ћу ти бити
Кућу ти мити,
Воде доносити,
Љеба укувати;
И кад би не прошло
Сахат по акшаму,
Стираћу ти меко и високо,
Душек по душеку,
Јорган по јоргану,
Везена јастука
Под бијелу руку.»
— Слушај мене, војно!
Ако то не чини,
Кожу ћу ти дрјет,
Шиљет у чаршију,
Људма поручиват:
Ви купујте, људи,
Кожу од магарца».

Тоже и молодому.

53.

Док се младић не ожени,
Ђевојке га «брате» зову,

Digitized by Google

А невјесте «мили брате»,
Старе бабе «мили сине.»
А пошто се оженио,
Ђевојке га «враже» зову,
А невјесте «враг ђаволе»,
Старе бабе «пасиј сине».

Когда молодые уходятъ.

54.

Соко ћера јаребицу. — Медет-медет.
Што му чини, те је ћера? — јалан-јалан
Слатко му је тиче месо. — медет-медет.
То не био соко-тица. — јалан-јалан
Но то био млади Марко — медет-медет.
Он не ћера јаребицу — јалан-јалан.
Но он ђера невјестицу — медет-медет. (Подгор.)

Когда сваты расходятся.

55.

Купус козе изједоше,
А јарице све главице;
Ид' те с Богом све званице:
Понапријед стари свате,
Па за њиме мили куме,
А за њиме војевода;
Иди, попе, без поћере.

Иные послѣ третьяго стиха поютъ иначе:

Слободи их домаћица:
«Не бојте се, све званице:
Пуни су ми коши жита,

Digitized by Google

Самјесћемо и јесћемо;
Пунан ми је тор оваца,
Заклаћемо и јесћемо;
Пуне су ми бачве вина,
Вадићемо и пићемо».

III. Лирическія пѣсни съ эпическимъ содержаніемъ.

1.

Дука Манделина и Марко — Краљевић.

(Од Симоне Марка Радоњића. — Васојев.).

Овце пасла Дука — Манделина,
Овце пасла Бога замолила:
«Дај ми Боже, једну рану кишу
И у кишу један прамен магле,
Да замаглим дворе Краљевића,
Да му пуштим овце у ливаде».
Бог јој пусти једну росну кишу
И у кишу један прамен магле,
Да замагли дворе Краљевића,
Да му пушти овце у ливаде.
Тај мах пушти овце у ливаде,
Кад ето ти Краљевићу Марко:
«Божа помоћ, лијепа ђевојко!»
— Бог да' добро, незнана делијо! —
«Чије овце, чијел' су ливаде?»
Она њему ријеч одговара:
«Бјеле овце Мандушића Вука,
А ливаде Краљевића — Марка».
Он удари около оваца
И уфати овна деветака,

Digitized by Google

И на овну звоно од хиљаде,
А у звону зрнце ђинђерово.
— Не фала ти, Краљевићу Марко,
Што ми узе мога деветака
И на овну звоно од хиљаде,
И у звону зрнце ђинђерово!
А ја имам овцу разблудницу,
Родиће ми овна деветака;
А ја имам брата кујунџију,
Сковаће ми звоно од хиљаде
И у звону зрнце ђинђерово.—

2.

Нађоше се брат и сестра.

(Од Стојане попа Милића Вас.).

Ракита је разгранала
Према двора Радићева;
Под њом робље починуло
И у робљу робљеница,
Једна божа љепотица,
Низ плећи њој плетеница.
Радић мајци бесједио:
«Прос' ми, мајко, робљеницу,
Једну божу љепотицу».
Мајка њему одговара:
«О, Радићу, мили сине!
Твоја сеја порабљена
У сребрну бешичицу,
Златном жицом обнешену;
Преко мора пренешена,
Крај Дунава потурена.»
Радић мајке не питао,

Digitized by Google

Но он проси робињицу;
Он њу проси, док испроси.
Па сватове покупио,
Те доведе робињицу.
Па попове доводио,
Све попове и ђакове,
Да младенце привјенчају.
А кад сташе на вјенчање,
Ведро небо наоблачи,
Из облака крвца капље,
Те Радићу по долами,
А ђевојку по марами.
Попови се зачудише,
Сви попови и ђакови.
Питају њих, младих, ђаци:
«А за бога, ви младенци!
Да нијесте' што рођаци?»
А ђевојка бесједила:
«Ја сам луда поробљена,
У сребрну бешичицу,
Златном жицом обнешену;
Преко мора пренешена,
Крај Дунава потурена,
Мајци мојој Томна име;
Имала сам девет брата,
Најмлађему Радић име.»
Нађоше се брат и сестра.

3.

Суђен је!

(Од старе Саве Дедовића Вас.).

Расла јела у осоју,
Зелен-боре у присоју;

Digitized by Google

Јела бору говорила:
«Благо теби, зелен-боре:
Тебе вазда сунце гријe,
Јелу нигда ни довијек.»
А бор је јој говорио:
— Лакше тебе, дивна јело:
Тебе с врха бисер капље,
Из сриједе чеље лете; —
А иза дна Дунав тече;
Крај Дунава ливадица,
На ливаду коло игра,
У то коло љепа Мара.
Мара парте изгубила
И два трака од дуката,
И од срме трепетљике.
Мара лошу ријеч рече:
Ко ће њојзи парте наћи
И два трака од дуката,
И од срме трепетљике,
Тај ће Мари лице љубит.
Но Бог уби Арапина!
Те набави криву косу,
Те покоси дивну траву,
Те он Мари парте нађе
И два трака од дуката,
И од срме трепетљике;
Стаде Мари лице љубит.
Мара мајци поручује:
«Прати мене аршин платна,
Два аршина ибришима,
Да завијем прне очи,
Да не гледам Арапина.»
Њојзи мајка поручује:
«Мучи ми Маро, суђен је!»

Digitized by Google

Къ этой пѣснѣ есть у насъ два варіанта.
Въ одномъ начинается пѣсня такъ:

Што у гору огањ гори?
Око огња коло игра
И уколу љепа Мара.

Далѣе, какъ въ первой, только послѣ являются Юговичи, которые перековали свои ружья на косы и:

Младу траву покосише.
Враг донесе Арапина,
Те он Мари парте наће.

Въ третьей подъ видомъ Юговичей являются албанцы; приводимъ её цѣликомъ, такъ какъ она короткая.

Неда ђердан изгубила
У високе сјенокосе.
«Ко ће Неди ђердан наћи,
Неда ће му љуба бити».
То зачули Југовићи:
Мале пушке расковаше,
Саковаше криве косе;
Покосише сјенокосе,
Те нађоше Неди ђердан.
То не бјеху Југовићи,
Но то бјеху арбанаси.
Неда мајци поручује:
«Справи, мајко, аршин платна,
Да завијем црне очи,
Да не гледам арбанасе».

4.

Вукић Бранковић и Султан.

У Вукића Бранковића (2).
Врани коњиц без биљега;

Digitized by Google

На чело му сјајни мјесец,
У гриву му видра игра;
Из копита огањ даје.
А за то му нико не зна,
Н'ако сестра Видосава,
Која му је зоб давала
Из ленђена сребрнога.
С Вукићем се посвадила,
Цару га је повиђела (просочила):
«Султан-царе, господаре!
У Вукића, брата мога,
Врањиц коњиц без бељега;
На челу му сјајни мјесец,
У гриву му видра игра,
Из копита огањ даје.»
Кад је царе разумио,
Цар Вукићу поручио:
«Пошљи мене коња твога,
Ја ћу тебе и два моја,
И два града невардане,
И двје ћорде непасане,
И двје моме нељубљене.»
Кад је Вукић разумно,
Вукић цару поручио:
«Султан-царе, господаре
Не дам тебе коња мога,
Да ми даднеш и три твоја,
И три града невардане,
И двје ћорде непасане,
И двје моме нељубљене.
Здрава била глава моја
И пода мном врани коњиц.
Ја ћу коње отет твоје,
А градове освојити,

Digitized by Google

Ђорде твоје опасати,
Твоје моме обљубити».

5.

Дамјанова љуба.

Коло води љуба Дамјанова»;
А каква је љуба Дамјанова!
Сво је коло главом надфатила
И љепотом својом зачинила.
Ал' повика из луга Никола:
«Покриј лице, Дамјанова љубо!
Сад ће теби Дамјан погинути».
Али она хаје и не хаје,
Већ све љепше колом окређује.
Пуче пушка из зелена луга,
Пуче пушка, остала му пуста!
Те убије Дамјан-господара.
Дамјан паде, а љуба допаде:
«Ој Дамјане, моје јарко сунце!
Лијепо ли ти ме бјеше обасјало;
Ал' ми брзо за горицу зађе!»
Па уфати ножа дамјанова,
Сама себе у срце удрила,
Мртва тужна крај Дамјана паде.

Вар.

Али пуца из кола Никола
И убијо Дамјан-капетана.
Дивно га је Јела ожалила,
Ожалила, па га саранила:
Над главу му цркву оградила,
Над појасом ружу посадила,
На дно ногу жубер-воду ладну,
Ко је стариј, да се Богу моли,

Digitized by Google

Ко је млађи, да руже мирише,
А ко жедан, да водице пије;
А за душу Дамјан-капстана,
А за здравље Дамјанове Јеле!...

6.

Алибег и ђевојка.

(Од старе Саве Дедовића — Вас.).

Пирлиторе, висока планино!
А Дурмитор и још височија!
С тебе ми се Биоград виђаше,
Ђе Алибег ђевојку вођаше *),
До ђевојке коња догоњаше
И ђевојци ријеч говораше:
«Ој ђевојко, дуго јадна била!
Што си тако у лице блиједа?
Али си се од мене препала,
Ал' од мога ножа и анџара?
Ал' те фата трољетна грозница?
Али си се у род уљубила?»
— Кад ме питаш, право да ти кажем:
Нијесам се од тебе препала,
Ни од твога ножа и анџара,
Нит' ме фата трољетна грозница;
Него сам се у род уљубила. —

---

*) Въ другой пѣснѣ за этимъ вставлено:

Бога моли, бего Алибего:
«Дај ми, Боже, вијор од планине,
Да подигне дувак са ђевојке,
Да ја видим, што за собом водам:
Ал' је вила, ал ју је родила,
Али јој је на бабине била?»

Digitized by Google

«Ко те љуби, змија те пољуби?»
— Кад ме питаш, право да ти кажем:
Два трговца с мора дебелога,
Два пашинца из пашина двора,
Два беговца из бегова двора,
Асанота из Јасеновога. —
«Кад љубише, што ти мита даше?»
— Два трговца с мора дебелога
Дадоше ми хиљаду дуката;
Два пашинца из пашина двора
Дадоше ми два жута кавада;
Два беговца из бегова двора
Дадоше ми два златна ћемера;
Асоната од злата јабуку. —
«А ками ти то толико благо?»
— Раздрла сам два жута кавада,
Продала сам два златна ћемера,
Потрошила хиљаду дуката;
А ево ми од злата јабука».
Пружи њему од злата јабуку;
А бег ману, одсјече њој руку.

7.

Малисор и пашиница.

(Од Марице Горове).

Лов ловио Малисоре
Покрај двора пашинога.
Угледа га пашиница,
Маха руком и марамом:
«Ојд' овамо, Малисоре;
Господара дома није,
Но је пошa' у планину,

Digitized by Google

Доћи неће за годину;
А да неће ни за двије, штете није».
. . . . . .
Меко му је простирала,
Мудра бјеше пашиница,
Трије страже поставила.
Једну стражу на крај мора,
Ону другу насред' поља,
Ону трећу на стомборе.
Вика стража са крај мора:
«Бјеж' из двора, Малисоре!
Ево паше из планине».
Малисоре бјежат шћаше,
Ма му не да пашиница.
Вика стража са сред поља:
«Бјеж' из двора, Малисоре!
Ево паше из планине».
Малисоре бјежат' шћаше,
Ма му не да пашиница.
Вика стража из стомбора:
«Бјеж' из двора, Малисоре!
Ево паше из планине».
Малисоре низ прозоре!
Двије пушке оставио.
Пашиница у стомборе;
Но и паша у стомборе,
Па он пита пашиницу:
«О, бога ти, пашиницо!
Што ти ј' коса помршена,
Што су очи замућене,
Што су њедра отворена?»
— О, бога ми, господару!
Што ми коса помршена,
Глава ми је забољела;

Digitized by Google

Од велике главобоље
Сами су ми сузе ишли;
Што су њедра отворена,
Ђеца су се шњом' играли. —

8.

Приморкиња и Алибег.

Приморкиња коња јаше,
Коња јаше, сабљу паше,
На Дунав се назираше,
Сама собом говораше:
«Фала богу, згодна ли сам!
Танка стаса и висока,
Бјела лица и румена;
Још да су ми очи црне,
Три би града премамила
И у граду Алибега,
Алибега ал' му брата».
То бегове слуге чуле:
«Слушај, беже, господаре!
Приморкиња коња јаше и т. д.
Алибега ал' му брата».
Бег слугама нерећује:
«Уватите приморкињу,
Мјерите њој косу с мачем».
Уватише приморкињу,
Мјерише њој косу с мачом,
Кад јој коса, ка' два мача.
Поведоше приморкињу,
И била је бегу љуба.

Digitized by Google

9.

Најзјернији друг — љуба.

Овце чува чобан Павле
Крајем воде и Дунава;
Шетњу шета покрај воде
Доклен нађе златан ђердан.
Пође плачућ Павле дома,
Стаде прват своју мајку.
Пита мајка сина Павла:
«Што је тебе, сине Павле?»
— Како што је, стара мајко!
У њедра ми љута змија;
Но ти пружи десну руку,
Те извади љуту змију.—
«Ојд, отолен, сине Павле!
Волија сам десну руку,
Него тебе, сина мога».
Напријед је суминуо,
Сусрете га мила сестра:
«Што је теби, брате Павле?»
— Како што је мила секо!
У њедра ми љута змија;
Но ти пружи десну руку,
Па извади љуту змију. —
«Ајде з богом, брате Павле!
Волим своју десну руку,
Него тебе, брата мога».
Када виђе, што је сестра,
Напријед је суминуо.
Сусрете га вјерна љуба:
«Штоје тебе, мио Павле?»
— Како што је, љубо моја!

Digitized by Google

У њедра ми љута змија;
Но ти пружи десну руку,
Те извади љуту змију. —
Када зачу вјерна љуба,
У њедра му руку тури,
Те извади златан ђердан.
Пође љуба појућ дома,
Оста мајка ћером кукат.

10.

То-же — иначе.

Синоћ ово добо
Виле пробректаше:
«Марка проведоше!»
Марко зове мајку:
«Мајко, дај откупа!»
— Марко, штој откупа? —
«Мајко, десну руку».
— Прођи с богом, Марко!
Без тебе ја могу,
Без руке немогу. —
Марко сеју зове:
«Селе, дај откупа!»
— Марко, штој откупа? —
«Селе, црне очи».
— Прођи с богом, Марко!
Без тебе ја могу,
Без очи не могу. —
Марко љубу зове:
«Љубо, дај откупа!»
— Марко, штој откупа?

Digitized by Google

«Љубо, русу косу!»
— Без косе ја могу,
Без тебе не могу. —

Неоконченныя.

1.

Пиперске ђевојке и паша.

Запојаше пиперске ђевојке
На Морачу, на ту воду ладну:
«Фала Богу, фала јединоме,
Ђе осташе у Рогаме куле,
Мало село, вељa грађевина».
Оне мљаваху, никто и не чује;
То зачуле аге подгоричке,
Ушеташе паше под шаторе:
«Слушај, пашо драги господаре!
Запојале пиперске' ђевојке
На Морачу, на ту воду ладну:
Фала Богу, фала јединоме,
Ђе осташе у Рогаме куле,
Мало село, вељa грађевина».
Уфатите пиперске ђевојке,
Доведите мени под шаторе.
(Ходили, но успѣть не могли).

2.

Паша и три танке робиње.

ђевојка је црне очи клела:
«Црне очи, да вас Бог убије!
Све вињосте, јутрос не вињосте,

Digitized by Google

Ђе ви паша испод ћошка прође
И поведе три танке робиње.
Једна бјеше танка и висока,
Друга бјеше бјела и румена,
Трећа јаше коња поред паше.
Свезане јој и руке, и ноге;
Она паши ријеч говораше:
— Аман, пашо, аман господаре!
Зенђије ми ноге прекидоше,
Букагије турајли — димије,
Белензуци моје бјеле руке. —
Скочи паша, ка' да се помами,
Па јој смаче с рука белензуке,
А раскопча тешке букагије,
Па је скиде са коња витеза.
Постави је у зелену траву,
Те јој младој обљубио лице...

3.

Смѣшанная, составленная из двухъ.

У насъ она имѣется въ трехъ экземплярахъ, а есть и напечатанная. Изъ нихъ только въ одномъ начало связывается съ концомъ; а въ другихъ есть какой-то пропускъ и вмѣсто одной можно считать двѣ различныхъ пѣсни. Во всей полнотѣ приведемъ одинъ экземпляръ, а другіе употребимъ, какъ варіанты.

Паде магла по Бојани,
Медна роса по ливади;
Нитко росу проћ не мога,
Само једна боса Мара;
Ни она је проћ не мога:
Попузну јој десна нога,

Digitized by Google

Десна нога, љева рука; *)
Тун' ми Мари прстен паде.
Тун' се Марко нагоњаше,
Мара њега бијеђаше:
«Ти ми, Марко, прстен нађе».
— Нисам, Маре, жи(ве) ми главе;
Но сам синоћ с лова доша, **)
Јутрос рано у лов поша;
Пуштах хрте низ ливаде,
А загаре низ дубраве:
Лов'те, лов'те, мои хрти,
Мои хрти и загари;
Што год лова уловите,
Вама месо, мени кости».
«Што ти хоће голе кости?»
— Да направим кључ од града;
У граду су ми девет брата,
Међу њима једна сестра. ***)
Ту ми сестру сунце проси;
Сва је браћа редом дају,
Најмлађи је не даваше:
««Стан'те, браћо, јадна браћо!
Сунце оће много дара:
Свака звјезда по махраму, ****)
Мјесечина јаглачину,
А Влашићи опанчићи»».

---

*) Сплузну јој се десна нога,
Придржа се љевом руком;
Паде Мари прстен с руке.
**) Ја сам синоћ с војске доша',
А јутрос сам у лов поша'.
***) Међу њима зеленкоса,
Сунце проси зеленкосу.
****) Влашићима опанчићи,
А мјесецу кошуљицу,
Сунцу ћемо зеленкосу.

Digitized by Google

Третій экземпляръ во второй половинѣ совершенно сходенъ со вторымъ; только другой оттѣнокъ дается въ слѣдующихъ стихахъ:

Да ја скујем кључ од града,
Да отворим граду врата,
Да ја видим, штој' у граду.
А' с'у граду девет брата,
Међу њима једна сестра
Име јој је зеленкоса;
А ту сестру сунце проси.

Но начало въ нем совершенно другое:

Садих јелу на камену (2),
Наврнух јој жубер — воду,
Ставих стражу младу мому.
Не виђех је за годину;
Кад ја пођох, да је виђу,
Не могах се примакнути
Од брзине жубер — воде,
Од љепоте младе моме,
Од висине вите јеле;
О њој висе златне гране.
Макох, једну да окинем,
Не могох је окинути;
Макох, другу да окинем,
Не могох је окинути;
Макох, трећу да окинем,
Трећу могох окинути.

Далѣе пѣвецъ не зналъ и перешелъ прямо ко второй половинѣ предыдущихъ экземпляровъ.

Digitized by Google

VIII. *Пѣсни эпическія, поющіяся безъ гуслей (на предушке).*

1.

(Сѣча Марицею Горовой).

Начинается она погибелью никшицкаго юнака Дьюлекъ-бега (1852 г.), затѣмъ изза него турки нападаютъ на Черногорію, а какъ шло дѣло, пропущено; есть только заключеніе, въ которомъ тоже немного пропущено.

Сину муња из осојне банде,
Из осојне из букова шушња.
Није оно муња, ни стрјелица,
Но делија Мика Вуковићу,
У руке му крстача — барјака;
Барјак бачи на борову грану,
Са ђулека уграбио главу.
Зачуди се сва гора и трава
И сва јадна сиротиња раја,
Куд се ђеде са ђулека глава.
Из планине нешто проговара:
«Не чуди се ни горо, ни траво!
Ни сва јадна сиротиња — раја,
Куд се ђеде са ђулека глава.
Ето глава на Цетиње равно,
Ђе су многе окапали главе
Од Никшића и Ерцеговине».
То се чудо надалеко чуло,
То је чуо цар Отмановићу;
Па је ситну књигу направио
И посла је на Цетиње равно,
А на руке Петровићу књазу:
«Чујеш-ли ме, Петровићу—њаже!
Ал' не чујеш, ал' хабера не маш?
Што си твоју силу насилио,
Те си моје погубио слуге,

Digitized by Google

Изгуби ми Бећка и Ђулека!
Кунем ти се и вјеру ти дајем:
Ја ћу моју опремити војску
И твоју ћу попрштити рају.
Шиљем војску на четире стране:
С једном војском на Грахово равно,
С оном другом на Црмницу малу;
С оном трећом на Бјелопавлиће;
А с четвртом подъ Острогъ — планину,
На Повију, малу Московију».
Како река', није преварио.
(Пропускъ и заключење).
Одржа се Црна — Гора храбра.
Црна — Гора — мјесто мало,
Јуначкијем дјелом славно,
А у свијет прослављена,
Царом Петром порођена
(еще что-то пропущено).
Носи главу вилофску;
Мудра глава све сустиже
И војнике на бој диже,
Међу њима ријеч рече,
Таман ка'да мед истече:
«Моја браћо, црногорци!
Ви видите с оба ока,
Е се везир за крш згучи,
Од пушке га рана мучи».

2.

Грчице Посестрима.

(Од Голе ђевојке у Морачи).

Подранила туркиња ђевојка,
Подранила јутром на водицу,

Digitized by Google

Да донесе воде у маштроти.
Но ђевојка мало зачамала,
Њу ми мајка остарала кара:
«Курво једно, а не моја ћерко!
Што ти јеси на води чамала?
Ти се јеси с неким састајала!»
Она с' мајци криво кунијаше;
Али њојзи лажа не помага,
Не помага лажа ни заклетва;
Но да ћаху њој извадит душу,
Она млада казат не оћаше,
Ђе је била и што је виђела,
С киме ли се за што л'побратила.
Стара викну, ка' да се помами,
Повикнула своје девет синах
И десетог бега Атлагића.
Бег скочио од земље на ноге,
Поскочио ка' да с' помамио:
Своје девет довикује синах;
Сви најбоље коње појахаше,
Пођераше Грују и Новака.
Ка' то виђе Новак и Груица,
Утекоше у гору зелену,
Унесоше рањен' Радивоја;
Турише га у буково шушље,
Затрпаше јеловијем грањем.
У то стиже девет Атлагићах,
Оборише огањ из пушаках.
Дочека их Новак и Груица,
Џевердане своје изметнуше,
Свак по неког уби Атлагића;
Доватише с' коњах њиховијех,
А тргоше маче од бедрице,
Све су девет изгубили били,

Digitized by Google

А десетог живог уфатили;
Пак и њега изгубит' оћаху,
Ал' га не да Новаковић Грујо:
«Атлагићу, дијна ти твојега!
Проказа л' ме моја посестрима?»
— А тако ми дијна и крсмета,
Није — рече — проказала,
Проказала твоја посестрима,
Но вољела главу изгубити;
А ми сами јесмо с' осјетили,
Те за вама у поточ потекли».
Грујо њему живот опростио
И сестри га његовој послао,
А вијерној својој посестрими,
Све девет му поклонио главах
И хата му био повратио;
Атлагић је отле појахао.
Ал' га чека остарала мајка,
Да радосне њојзи каже гласе,
Она гледа, иду л' Атлагићи.
Док угледа најмлађега сина,
По имену Атлагић Османа,
У зобнице нешто нагучио;
Једва чека, да одјаше сине,
А док мајци на кулу изађе;
Па га пита: «Што ми носиш, синко?»
Осман мајци кротко одговара,
А истресе своје браће главе:
«Грујо ти се поздравио, мајко!
И посла ти на пешек карпузе,
Нека знадеш, да кога имадеш».
Мајка писну, а Османе врисну,
А загрли своју милу сеју,
Пољуби је и два и три пута:

Digitized by Google

«Фала тебе, моја мила селе!
Све, која си поднијела,
А свог побра браћи не издала,
Те ми с тебе живот опростио».
(Изъ сборника С. Милутиновича № 76).

3.

Златна свирала.

(Од Јаглике Мушкобане у Морачи).

Лов ловио паша Џин-Алија,
Лов ловио крај краљева двора,
У крај двора краља Владислава;
Лов ловио па се уморио,
Па свратио краљу на ужину.
Лијепо га краље дочекао,
А су своје двије снахе младе.
Наслања се млађа на старију:
Дробан јој се бисер одолио,
Дробни бисер и камење драго.
А то гледа паша Џиналија,
Њу ми гледећ', гледат' не могао;
Па он пита краља Владислава,
Имаде-ли још којега сина.
Њему каже по истини краље:
«Имам једног тамо у планини,
А на име чобан Мијаило.»
Паша њега опет упитао:
«Јеси л' сина, краље, оженио?»
— Нијесам га — рече — оженио.—
Паша њему шћерцу обећава;
А краљ паши вако одговара:
«Не може ни вјера поднијети!
Већ ти булу привежи турчину».

Digitized by Google

Нађути се паша Цинајлија,
Па отиде двору бијеломе,
Посла момке у Шару-планину,
Да уфате чобан — Мијаила,
Да га жива свом паши доведу.
Ал' ну-то им муке и белаја,
Никако га преварит' не могли.
У томе су игру заметнули,
Бацају се камена с рамена.
Ал' Мијајло не бача оружја,
Под оружјем свјема преметао,
Под оружјем свјема одскочио.
Док на трку искочили били,
Ту оружје сви оставе своје;
Тада скоче пашине делије,
Сви сплахаше те га уфатише,
Наопако руке савезаше,
Па га паши своме поведоше.
Мијајло је дружби говорио:
«Моја браћо, остала дружина!
Причувајте моје бјеле овце,
Док Бог даде те се к њима врнем».
А кад био према дворовима,
Према двора паше силенога,
Молио се чобан Мијаило:
«О за Бога, дванаес делијах!
Попуштите моје бјеле руке,
А додајте свиралу ми златну,
Да ја узмем жељу од свирале».
То делије за мобу примиле,
Попуштиле чобанину руке,
Дадоше му злаћену свиралу.
Једним прстом у њу ударио:
«Авај мене, миле снахе моје!»

Digitized by Google

Другијем је прстом ударио:
«Авај мене, моја стара мајко!
То ти хоћу жељан умријети».
Па трећијем прстом ударио:
«Бог т' убио, мој мио бабајко,
Што си с турком пио вино рујно!»
Још оћаше прстом ударати,
Не даше му дванаес делијах;
Још оћаше чобан бесједити,
Не даше му пашине делије:
Узеше му злаћену свиралу,
Свезаше му наопако руке,
Одведоше паши Цинајлији,
Сједоше га паши ус коњено.
Ал' му вели паша Цинајлија:
«Потурчи се, чобан Мијаило!
И даћу ти лијепу ђевојку,
Да је љубиш, кадгод се пробудиш».
Мијаило њему одговара,
Те бе' страха и ка' да се кара:
«Не бих ти се, пашо, потурчио,
Да ми дадеш ћерцу за љубовцу
И царево свеколико благо!»
Паша таде нареди делије,
Да у ноћу хендек ископају,
Те Мијајла жива укопају,
Укопају жива до појаса,
Да им нишан буде на биљегу.
Укопаше г', па га нишанише;
Како кои стрељат долазио,
Тако њега стрелом погађаше.
А ли трже краљевић Мијајло,
Трже собом тамо и овамо,
Искочио јунак ис хендека,

Digitized by Google

Па пролеће кроза све делије,
Те одлеће на бијелу кулу;
Како дође, пашу је удрио,
Удрио га ногом у мјешину,
Прште паша, ка' од јаја љуска.
Па Мијајло више с' не обзире,
Но својега подби џефердана,
Па утече нис то поље равно.
Он не бјежи к свом' бијелу двору,
Нити бјежи у Шару — планину,
Већ он бјежи цркви Вилендару;
Ту се у пут покалуђерио,
Свети Саво јесте био,
Кои но се и данданас слави
У србаљском роду и народу.

(Изъ того-же сбор. № 77).

4.

Марков лов

(Од Госпаве Морачке, ђевојке).

Подранио Краљевићу Марко,
Подранио у лов у планину:
Не моли се Богу и нећељи,
Но отиде лов ловити зором.
Лов ловио три бијела дана,
Лов ловио, ништа не добио,
Пак се врне натраг низ планину.
А кад био на воду Јабуку,
Марко глену у воду студену,
Ал' у води змију сагледао:
Змија му се коња прифатила,

Digitized by Google

Пење му се ус коња шарина,
Пак се с коња Марка прифатила,
Око грла Марку се обвила,
Обвила се седамнаес путах;
Отлен Марко нис планину крену.
Па кад брже своме двору дође,
Он са шарца свога не сјахује,
Но дозива мајку Евросиму,
Да јој каже, што је уловио.
А кад мајка змију сагледала,
Она бјежи у бијеле дворе,
А остави свога сина Марка,
Да га змија за гроце стеже.
Опет зове Краљевићу Марко,
Зове баба Вукашина краља,
Да прифати, што је уловио,
Уловио његов сине Марко.
Кад изиде Вукашине краље,
А пред своју пребијелу кулу
И кад виђе змију око Марка,
Плећи даде, а бјежати стаде.
Опет Марко силно повикује,
Довикује у дворове бјеле,
А на име своју вјерну љубу:
«Изађ' де ми, Видосава љубо,
Да ми примиш, што сам уловио!»
Кад изиде љуба Видосова,
Кад сагледа свога господара,
Она писну из грла бијела,
Па сестрими ону змију љуту:
«Богом сестро, шаровита гујо!
Опрости ми мога господара,
Господара Краљевића Марка!»
А с Марка јој змија проговара,

Digitized by Google

Проговара него Краљевићу:
«Ајде натраг опетена Марко,
Носи мене гори у планину,
Оклен си ме, Марко, шићарио».
Нејма куда Краљевићу Марко,
Већ обрну шарца од мејдана,
Он отиде опет ус планину.
А кад дође на воду Јабуку,
Отиде се одмотават' змија
И краљеву бесједити Марку:
«Знај ме добро, Краљевићу Марко!
Ја сам тебе поклонила љуби;
А не би се главе наносио,
А камо ли лов ловио лахки,
У планину у свету нећељу!»
Сиде змија, у воду заплива,
И Марко се њојзи кунијаше:
«Хоћу пазит' љубу и нећељу,
Пазит' боље од очњега вида!»
(Изъ того-же сборника № 153).

Б. **Пѣсни эпическія** (јуначке, које се пјевају уз гусле).

I. *Двѣ пѣсни мистическаго содержанія.*

1.

Барјактар Ђуро оженио се с вилом.

(Прибиљежио је Томо Ораовац из Куча).

Захвали се Ђуро-барјактаре
На Медуну, у Куче крваве,
Да се нигђе оженити неће,
Нит' с влахињом, нити са туркињом,
Н' ако с комском вилом загоркињом. 5

Digitized by Google

То зачула остарала мајка,
Те говори Ђуру-барјактару:
«Чу-ли мене, о мој синко Ђуро!
Нико досад није на свијету
Са вилом се, синко, оженио;
Па не можеш ни ти, Ђуро мио!»
Ал јој рече Ђуро-барјактаре:
«Не збори то, моја мила мајко,
Не мој сина с тијем убијати,
Не мој срце моје искубати,
Јер да нисам гледа' комску вилу,
Не бих теби ово говорио.
Кад сам ланих на планини био,
На Царине под Ком излазио,
Тад ја виђох пребијелу вилу
У пећини у кому планини,
Ђе је бјело разгрнула платно,
Ал' јој од њег' бјеље бјеше лице,
Руменије, нег' у пехар винце,
Тад је мене срце понијела;
Па ако се са њом не оженим,
У земљу ћеш мене закопати».
Кад то зачу остарала мајка,
Тад' је Ђуру сину говорила,
Овако је Ђура сјетовала:
«Кад не може другојаче бити,
Ти послушај мојега савјета,
Ако слушаш, кајати се нећеш.
Ледна зима када, сине, прође,
А весели Ђурђев—дан кад дође,
Тад' ће виле из Кома изаћи,
На Ђурђев-дан на Рикавцу поћи,
Да се купљу у плаво језеро.
Ти појаши претила дорина,

Digitized by Google

Хајде право преко свих планина,
Прије зоре доћи до језера
И сакриј се у буково лишће.
А кад дођу пребијеле виле,
Оне ће се стати свуковати,
У језеро голе ускакати,
На сухо ће хаљине ставити;
Па која се тебе, Ђуро, допанула;
Угради јој бијело одјело:
У њом су јој крила сакривена,
Без којијех лећети не може,
Нити поћи у Ком, у планину;
Већ за тобом свуда ће одати,
Д'ако би јој рухо поклонио.
А ти натраг не окрени главе,
Док не дођеш на Медуну граду».
Кад то зачу Ђуро-барјактаре,
Од радости на ноге скочио,
Старој мајци руку пољубио,
Па овако њојзи бесједио:
«Е вала ти, моја мила мајко!
Ти с'и мене дивно сјетовала,
И тако ћу, мајко, учинити,
И с вилом се оћу оженити».
Па све броп мјесеце и дане,
Док бијели ђурђев-дан не сване.
А кад бјели ђурђев-данак дође,
Он појаха претила дорина,
Па га крену уз Куче крваве;
Па он иде преко свих планина,
Доклен дође Рикавцу — језеру.
А кад тамо јунак долазио,
Код језера се мало одморио,
Па се сакри у буково лишће,

Digitized by Google

Да га не би видијеле виле.
Чим је зора била забјелина,
Ал' ето ти три бијеле виле,
Које сјају, ка' звјезда даница.
Чим су пале код плавог језера,
Одмах су се стале свуковати,
У језеро голе ускакати.
Каде свака у воду скочила,
Тад устаде Ђуро-барјактаре,
Па најљепшој узе одијело
И појаха дебела дорина,
Идућ живо преко свих планина;
Доклен дође у Куче крваве,
На Медуну, граду бијеломе,
А са њиме сама гола вила.
Издалека мајка видијела,
Од авлије врата отворила:
Левом руком сина загрлила,
А десном је вилу дохватила;
Па их води двору бијеломе.
А на знање дадоше свакоме,
Да се с вилом Ђуро оженио.
Тун' весеље велико чињаше,
Па на свадбу браћу окупише;
Још дозваше и попа, и кума,
Те вјенчаше Ђура-барјактара
С пребијелом вилом загоркињом.
У друштву су они живовали
За двасте и осам годинах
И дивни су пород породили,
Баш три сина и четири шћери.

На этомъ пѣсня оканчивается; но преданіе идетъ дальше. По совѣту матери Дьюро-барьяктаръ похищенную имъ ру-

Digitized by Google

башку вилы заперъ въ сундукъ. Но пришло имъ время женить сына; на свадьбу собралось много гостей и было большое веселье. Затѣялось *коло*; жена стала молить мужа дать ей рубашку, чтобы легче поскакать въ *коло*. «Послѣ стольких лѣтъ — говорила она — можешь не бояться, что я уйду. Еслибъ я рѣшилась оставить тебя; то не оставлю дѣтей.» Мужъ согласился; а она, проплясавши два-три раза, ухватила четыре дочери и улетѣла съ ними на Комъ- планину.

По другому разсказу у нихъ было четыре сына и двѣ дочери, и, улетая, вила схватила подъ пазуху только сына и одну дочь; а оставался еще грудной ребенокъ. Испуганный отецъ успѣлъ только спросить: «Что мнѣ съ нимъ дѣлать?» — Пусть попьетъ изъ того серебрянаго бокала — отвѣтила она — и ему не потребуется больше молоко матери». Только онъ это сдѣлалъ, какъ ребенокъ полетѣлъ за матерью. Хотѣлъ было также напиться и другой, только что женившійся сынъ, чтобы улетѣть; но ему жаль было оставить молодую жену.

Пѣсня эта была напечатана въ словенскомъ журналѣ «Slavjan. Časnik slovenstven i uzajemen za slavjane knjizevne i prosvětljene. Vreduje—Mtija Majar. Celovac: 1875, №№ 8 и 9. Тамъ-же находится и окончаніе въ прозѣ, которое однако мы передаемъ по устному сообщенію Т. Ораховца, потому что печатнаго текста намъ не удалось видѣть.

Съ подобнымъ же содержаніемъ, но нѣсколько иначе, есть пѣсня въ сборникѣ Б. Петрановича (Српске народне пјесме из Босне — Сарајево, 1867, мал. 8°, Ч. I, 360) «Влашићу Павлу побјеже вила» (№ 17).

2.

Луди Јован бачен у тамницу.

(Записалъ въ Подгорицѣ черног. протодьяконъ Ф. Радичевичъ).

Што висока цариградска врата,
На њих сједи Јованова мајка,
Па ми шика лудога Јована:

Digitized by Google

«Нинај — нинај, лудани Јоване,
Да би Бог да' и Богородица,
Да преузмеш све царево благо
И цареву ћерцу за љубовцу».
То зачуше двје цареве слуге:
«Аман царе, аман господаре!
Мајка шика лудога Јована,
Те га шика на царева врата,
Да јој Бог да и Богородица,
Да преузме све царево благо
И цареву ћерцу за љубовцу».
Цару се је мучно учињело,
Па ми посла до два тавничара:
Дофатише лудога Јована,
Метнуше га у дно од тамнице,
Нек га једу змије и акрепи,
Нека му је вода до кољена,
Нек тамнује за девет година.
Кад се пуне девет напунише,
Отворише студену тамницу,
Кад онамо Јован на столици
И до Јова јованова мајка;
А пред њима синија од злата,
На синији гуја преплетена.

Ту-же пѣсню только по своему поютъ и подгорицкіе турки:

У Будима деветеро врата,
И десета од сувога злата.
У Будиму нико не бијаше,
Него Мујо и мујина мајка.
Мајка Мују у бешици љуља,
Уз бешику танко попијева:
«Расти, расти, нејачак Мујага,
Па прихвати царство дједовину

Digitized by Google

И везирство своју бабовину.»
Она мисли да нико не чује,
Ал' то чула два лака улака,
Они иђу тер паши казују,
Посла паша два лака улака:
«Донесте ми малога Мујагу.»
Отиђоше два лака улака,
Донесоше нејака Мујагу.
Говорио паша улацима:
«Носите га у нову тавницу,
Ђе но лежи вода до кољена,
По којој се ципитају гује».
Послушаше два лака улака,
Бацише га у нову тавницу
Ђе но лежи вода до кољена,
По којој се ципитају гује.
Тако прође девет годин' дана.
Кад настала година десета,
Одна вели паша улацима:
«Хајд' донесте кости Мујагине.»
Послушаше два лака улака,
Они иђу у нову тавницу,
Од тавнице отворише врата.
У тавници шедрван водица,
Око воде румена ружица,
Туде Мујо авдест узимаше,
Хурија му махраму држаше,
А друга му срцаду стераше.
Они иђу те паши казују.
Томе с' паша добро зачудио,
Па он иде собом на тавницу.
Кад је дош'о пред нову тавницу,
У паши је живо срце пукло.
Оста Мујо на пашину мјесту,

Digitized by Google

И прихвати царство ђедовину,
И везирство своју бабовину.
(«Луча» 1899, I, стр. 48). Прибиљежио Саво Миладиновић.

II. *Двѣ пѣсни о Георгіѣ Кастріотѣ Скандербегѣ.*

(Записаны отъ Вукоты Арсова Ковачевича изъ с. Божичей въ Васоевичахъ).

Исторія Георгія Кастріота Скандербега такъ тѣсно связана съ исторіей Зеты того-же времени, именно съ исторіей Стефана Черноевича, всѣ двадцать четыре года своего правленія отдавшаго на совмѣстную со Скандербегомъ войну съ турками,— что мы въ исторической части нашего сочиненія (Т. I, стр. 410—415 и въ примѣчаніяхъ стр. 704—708) отводимъ ему особое мѣсто, при чемъ стараемся уяснить смыслъ и значеніе этой связи. Рядомъ съ этимъ мы замѣтили, что въ Черногоріи много разсказывается народомъ о Скандербегѣ и съ нимъ связываютъ черногорцы нѣкоторыя свои народныя преданія, какъ напр. Кучи о происхожденіи рода Дрекаловичей и др. Кромѣ преданія, есть объ немъ и пѣсни.

Въ то-же время, пользуясь общеніемъ съ албанцами, мы старались и у нихъ найти преданіе или пѣсню о Скандербегѣ; но къ удивленію нашему ничего не нашли, кромѣ самыхъ общихъ воспоминаній, какъ и вообще у нихъ очень слабо историческое преданіе, а ничего подобнаго сербской юнацкой пѣснѣ нѣтъ и въ зародышѣ (объ этомъ мы также высказывались и надѣемся еще поговорить отдѣльно). Въ Черногоріи мы знавали нѣсколько албанцевъ изъ племени Мирдитъ, которые такъ близко живутъ къ Кроѣ, столицѣ Скандербега, и были между ними хорошіе пѣвцы. Изъ нихъ одинъ, проживающій въ г. Ульцинѣ, спѣлъ мнѣ объ немъ коротенькую пѣсню (конечно. поалбански), но тутъ-же заявилъ, что онъ перенялъ эту пѣсню у

Digitized by Google

черногорцевъ, у которыхъ есть большія пѣсни. Тамъ-же онъ указалъ мнѣ одного Куча, который и спѣлъ пѣсню о Скандербегѣ въ родѣ той, какую мы еще раньше записали въ Васоевичахъ.

Что у сербскаго народа всегда былъ возбужденъ интересъ къ этому герою, доказательствомъ служитъ сказаніе объ немъ, сдѣланное по Барлецію, которое мы знаемъ по двумъ спискамъ: одинъ не позже второй половины XVII в. въ Импер. Публич. Библ. (О. IV, № 341); а другой XVIII в. въ цетинской митрополичьей разницѣ; и сверхъ того еще въ хронографѣ Московской Синадальной библіотеки (Изборникъ А. Попова 1869 г. стр. 156—159) *). При этомъ Скандербега считаютъ сербомъ Черноевичемъ, и многія имена, встрѣчающіяся у Барлеція, также передѣлываютъ на сербскія, да и Албанію считаютъ сербскою страной. Л. Ковачевичъ, во время своего путешествія по Черногоріи, нашелъ на одной книгѣ у нѣкоего Стефана Врковича запись: «Прѣстави се господинь Ивань Кастриот ва дни царa Амоур (ата) въ ле(то) sцмѕ (1437), мѣсеца маіа ѳ днь ч..... (четвртькь)». **)

Запись эта, конечно, въ новѣйшей перепискѣ, очевидно сдѣлана современно событію. Все это, взятое вмѣстѣ, указываетъ, что сербы не теряли изъ виду того, что происходило въ сосѣднемъ имъ албанскомъ краю, и считали это очень близкимъ, какъ бы своимъ дѣломъ, что и было въ дѣйствительности.

Поэтому не льзя согласиться съ слѣдующимъ заключеніемъ профессора В. Качановскаго, высказаннымъ имъ по поводу новѣйшаго сочиненія о Скандербергѣ ***). Сказавъ, что при болѣе полномъ изученіи обнародованныхъ архивныхъ матеріаловъ возможно-бы было «представить въ болѣе ясномъ образѣ симпатич-

*) Одинъ списокъ напечатанъ въ журналѣ Сербской королевской Академіи (Глас, кн. XXII); но мы его не видали.

**) Заглавіе этого сочиненія Л. Ковачевича у насъ утратилось, осталась только помѣтка въ концѣ: ноябрь 1867 г. стр. 271.

***) Scanderbeg. Historische Studie von *Julius Pisko* k. und k. Vicekonsul u. Leiter des öster. — ungar. Generalkonsulatsin Janina. Wien. 1896. (Ж. М. Н. П. 1897 г. ноябрь стр. 243—252).

Digitized by Google

ную личность Георгія Скандербега», онъ продолжаетъ: «Его неподкупная честность, богатырское мужество, наводившее ужасъ на турокъ и венеціанцевъ, однако, не оставили слѣда въ народной памяти южно-славянскихъ племенъ; невольно приходится изумляться тому факту, что этотъ богатырь не воспѣтъ южнославянскимъ богатырскимъ эпосомъ хоть наравнѣ съ другими, менѣе важными историческими личностями XIV и XV вв. Одно предположеніе можно допустить, что, такъ какъ албанскій элементъ не принималъ участія въ составленіи южно-славянскаго эпоса, а славянскій элементъ въ то отдаленное время не особенно дружилъ съ элементомъ албанскимъ (какъ не дружитъ и теперь), то понятно албанскій вождь не могъ быть воспѣтъ ни сербскимъ, ни болгарскимъ эпосомъ» (стр. 252). Не сознавая себя достаточно свѣдущимъ въ литературѣ этого предмета, я не могу съ достовѣрностью знать, были-ли гдѣ нибудь напечатаны сербскія пѣсни о Скандербегѣ, помимо того, что прямо было взято у Качича Міошича (всего 8 пѣсенъ) напр. І. С. Поповичемъ *) или другимъ кѣмъ. Но въ сборникѣ П. Драганова (Македонско-славянскій сборникъ. С. П. Б. 1894 г.) ему посвящено 17 небольшихъ пѣсенъ, и по его-же указанію (стр. 106) одна пѣсня находится въ сборникѣ Д. Миладинова. Значитъ, юго-славяне не относились къ этому герою безучастно. Еще болѣе это подтверждается нашими двумя пѣснями, которыя при томъ, сходясь въ главномъ съ пѣснями Качича М., показываютъ въ то-же время своеобразное отношеніе къ темѣ и самостоятельную ея переработку въ сербскомъ духѣ и по сербскому воззрѣнію.

Своеобразность эта видна и въ указанныхъ выше рукописныхъ житіяхъ Скандербега, составленныхъ, какъ въ нихъ говорится, по «Марину Скадранину, словенину родом, у латинском језику велми ученому».

Прежде всего своеобразность эта выражается въ томъ, что

*) Животъ и витежка воеванія славногъ князя епірскогъ Ђорђа Кастріота Скендербега. У Будиму; 1828, 8⁰, VI+127. Жизнеописаніе составлено по Барлецію, Сагреду, Бусеріесу и др.

Digitized by Google

Скандербегъ Кастріотъ смѣшивается съ Скандербегомъ Черноевичемъ, черногорскимъ санджакомъ, бывшимъ уже послѣ него, и албанскія края считаются сербскими, чему помогло то обстоятельство, что нѣкоторое время на нихъ и простиралась власть зетскихъ государей до албанскаго Бѣлграда (Берата) и тамъ, напр. въ Лѣшѣ (Alessio) было сербское населеніе, удалившееся потомъ въ Черногорію; хотя объ отцѣ его говорится такъ: «іванъ Кастріѡтъ Черноевикь от колѣна краліева македонских». А въ письмѣ къ царю Мурату самъ Скандербегъ титулуетъ себя такъ: «Воин Исус христовје вјери Георгіе Черноевик Кастриотов син кнез Албански» (по цетинской рукописи) *).

Дальше мы не можемъ продолжать сличеніе этого сербскаго произведенія съ оригиналомъ, пока рукописи не будутъ напечатаны, что необходимо сдѣлать въ интересѣ исторической науки.

Кстати замѣтимъ для свѣдѣнія г. В. Качановскаго, что вражды между сербами и албанцами никогда не было; а со времени поступательныхъ дѣйствій турокъ на Балканскомъ полуостровѣ, они дѣйствуютъ заодно, что особенно выразилось при Скандербегѣ. Какъ всѣ сербскія племена—Кучи, Васоевичи, Бѣлопавличи вмѣстѣ съ албанскими Климентами, Хотами Грудами и др. бились противъ турокъ, можно видѣть у Марина Болицы. Если въ турецкомъ войскѣ, отправлявшемся отъ Скадра и Подгорицы на Черногорію, были Албанцы, то были также и Сербы Кучи. А 1832 г., когда влад. Петръ II дѣлалъ попытку овладѣть Подго-

*) Мы имѣемъ списокъ съ нея, сдѣланный однако для насъ другимъ; а находится она въ рукописной-же книгѣ въ полулистъ обыкновенной, довольно толстой писчей бумаги, въ твердомъ переплетѣ; на которомъ снаружи стоитъ надпись: «Крусоволъ»; а внутри также надпись: «Крусоволь Иван-бега Црноевића—у Рѣце писано въ лѣто ҂ѕѱ҃ѳ҃ мца генварꙗ д҃ дн҃ъ». Всего 81 листъ съ нумераціей по одной сторонѣ; почеркъ полускоропись, не крупная; статьи различныя съ обозначеніемъ содержанія на поляхъ. Первая статья «Повест ѡ Скендерьбегу черноевичѣ васто҃ крьщени нареченномъ гєѡргию» (л. 1—31); но между лл. 30 и 31 видно, что 4 листка вырѣзаны и связь содержанія нарушена. Кромѣ этого еще IX статей.

Книга эта принадлежала Цѣтинскому монастырю, откуда я её и бралъ.

Digitized by Google

рицей, къ нему присоединились тогда и сосѣднія албанскія племена. Въ пятидесятыхъ еще годахъ текущаго столѣтія въ голодные годы черногорцы сотнями семействъ отправлялись на прокормленіе въ Печскую нахію, гдѣ встрѣчали самый радушный пріемъ со стороны тамошнихъ агъ и беговъ албанцевъ. Вражда эта появилось недавно, главнымъ образомъ съ послѣдней черногорско-турецкой войны и разростается подъ внѣшнимъ вліяніемъ австрійскихъ агентовъ и католическаго духовенства *).

Переходимъ теперь къ самымъ пѣснямъ.

Рядомъ съ первою мы помѣщаемъ и текстъ той-же пѣсни по Качичу Міошичу для удобства сличенія; а на варіанты другой укажемъ въ примѣчаніяхъ, которыя мы сдѣлаемъ послѣ пѣсенъ.

1.

Санак снила Косава краљица
У Лепиру, граду бијеломе,
Ђе је љуту породила гују
Са крилима с оба — двије стране;
Па је Лепир поклопила крилом,
А к Стамболу обрнула главу;
Па на Стамбол главом зијевнула. **)

Санак снила Војсава краљица,
Вирна љуба краља од Епира,
По имену Иве Кастриота,
Санак снила, у санку видила,
Да је љута змаја породила:
Крила су му Епир покривала,
К Цариграду глава допирала,

---

*) Объ этомъ можно найти въ статьѣ нашей: «Албанцы и ихъ роль въ исторіи и современной жизни Балканскаго — полуострова». Подписана Рцъ. (С. Петербургскія Вѣдомости 1899 г. №№ 82, 96 и 139).

**) Подчеркиваемъ мы въ томъ и другомъ текстѣ мѣста одинаковыя, но различно выраженныя.

Digitized by Google

Још у ње је чедо проплакало,
А је снила, на ноге скочила,
Па будила свога господара:
«Господаре, од Лепира краље,
Господаре од Лепира краље!
Ја сам ноћас (х)рђав сан виђела».
Те му сана по реду казује:
«Кад си, краље, мудар и разуман,
Мож-ли мене сана толковати?»
Но јој краљу ријеч бесједио:
«О, Косаво, љубо вијерница!
Злу се сану лако досјетити:
Што си љуту обродила гују,
То ћеш родит доброга јунака;
Што је Лепир оклопила крилом,
То ће своје отачество бранит;

Која живе турке прождираше.
Када-ли се од сна пробудила,
У њојзи је чедо проплакало,
Сузицам је лице обливала,
Ивану је санак повидала.
Кад је Иван љубу разумио,
Липо јој је санак толмачио:
«Што си, љубо, у санку видила,
Да си љута змаја породила,
То ћеш родит' голема јунака,
Који но ће цару додијати;
Што-ли крилим' Епир покриваше,
То ће бранит' све краљевство наше.
Што ј' у тебе чедо проплакало,
Нејако ће бити одведено,
За њиме ћеш сузе проливати,

Digitized by Google

Што к Стамболу обрнула главу,
То ће многе добиват мејдане;
Што на Стамбол главом зијевнула,
Луда те га турци поробити;
Што у тебе чедо приплакало,
То ћеш остат кукавица љута
Без синова и без бановина».
Тако било *непуна година*,
Ал' се у ње мушко чедо нађе;
Љепше бјеше од јабуке златне;
На њега су многа обележа:
На главу му даница звијезда,
А на прса сјајна мјесечина,
Уз бедру му сабља подписата,
Уз мулије цареве делије,
На прсте му са сабље зламење.

Али ће се дите избавити».
Још не прође *недиљица дана*,
Породила Војсава краљица
Липо чедо, прија невидјено,
Знаменито, прија нерођено.
На челу му од круне зламење,
А на руци од бријетке ђорде.
Чудила се епирска господа,
Гледајући по њему зламења.
Мајка чини велико весеље,
Свога синка шиље на крштење,
Липо му је име поставила,
Липо име, Јуре дите младо.
Када-ли је дите понарасло,
Војсави је лоша срића била:
Арбанију турци поробише,

Digitized by Google

Ал' се купи љепирска господа,
Сеир чиње кралевога сина,
Сеир чиње и даровали га.
Краљ доведе попа-свештеника
И из села кума намјерника;
Те он крсти свога мила сина.
Лијепо му име нађенуо,
Љепо име Кастриоте Ђура.
Ал' га држи краље и краљица,
Они држе свога мила сина;
Ал' дијете ласно подњивити:
Кад напуни до седам година,
Ка' но друго о дванајст година,
Но да видиш јада изненада!
Ал' се клети подигоше турци
Од Стамбола и од Анадола,

Од Ивана харач запиташе
И четири у тутију сина,
Репозија прворођенога,
Константина и Станишу млада,
Јуру дите, синка најмлађега.
Ивану се друго не могаше,
Јер му бјеше Мурат додијао;
Већ му даје благо небројено
И четири у тутију сина.
За њима је мајка излазила,
Сва у црно бише обучена,
Од жалости косе расплитала,
Било лишце сузам' обливала.
Да је кому послушати било,
Како цвили Јуре дите младо!
Хваташе се мајци о грлошу,

Digitized by Google

Те сву српску земљу прегазише
До Лепира, града краљевога
И Лепира града поараше,
И бјеле му попалише куле;
Краљу сабљом одсјекоше главу;
Узеше му круну и кључеве
Па ић даше паши крујанскоме;
Четири му заробише сина;
Костадина и Завишу млада,
И Станишу, сина најсредњега,
И лудога Кастриота Ђура,
— Нема више до седам година;
Поведоше преко поља равна.
Но за њима приступа краљица;
Она кука, како кукавица,
А превија, како ластавица;

Сузе роне̑ћ мајци говораше:
«Остај с Богом, мила мајко моја!
Видиш-ли ме, видим-ли те веће,
И хвала ти на млику билому,
Којим си ме, мајко, задојила».
Мајка синка липо целиваше,
Сузе рони, тер му говораше:
«Ходи с Богом, драго дите моје,
Не привр̑ни свете очи твоје!»
То изусти, на земљицу паде;
А турци јој синке поведоше
Прико равне земље Арбаније,
Сва четири цару дароваше.
Кад је царе Јуру разгледао,
Зламење на њему угледао:
Бритку сабљу на десници руци,

Digitized by Google

Вајно њојзи за четири сина.
А на њу се Ђуро обрћаше,
Ђете лудо, ал' бесједи мудро:
«Не ид' за нам, наша стара мајко;
Теке нама ну опрости мљеко,
Коијем не јеси одњивила».
Одведоше краљеве синове,
Одведоше Цару на пешкешу.
А кад и је Царе сагледао,
Он намече лакога џелата,
Три краљеве те посјече сина,
Костадина и Завишу млада,
И Станишу најсредњега сина;
Догна сабљу до лудога Ђура
— Нема више до седам година
Сила му се лијеп учинио;

Свитлу круну на глави јуначкој,
Гоји њега у двору билому.
Када-ли је дите понарасло,
Не бијаше такога јунака
У турчина, ни у каурина:
Он на мејдан често излазаше,
На мејдану главе осицаше,
По вас дан се џилиташе с турцим',
Тер их често с коња обараше.
Мален је вриме постајало,
Мајка њему билу књигу пише,
Да му бише бабо приминуо
У Кројану, граду бијелому.
Турци њему отеше краљество,
Оста јадна Војсава краљица
И брез краља и брез краљевине,

Digitized by Google

Па га нешће турчин оштетити;
Но га Царе јесте потурчио
И турско му име нађенуо,
Нађеде му «Скендербего луди»;
Па га узе мјеште сина свога»,
Да га држи у Стамболу граду,
Да он гују у њедрима рани.
Тако било за дванас' година;
Но да видиш Скендербега луда!
Стаде луду ђецу заплакиват
По Стамболу, граду бијеломе.
Стадоше га турске мајке клети.
Куну оне Цара од Стамбола,
За у за' час слугу придворио;
Бог' ме ће ти очи извадити!
За то ђуро хаје и не хаје.

Брез госпоства и брез бановине.
Мислио је Кастриотић Јуре,
Како би се цару измакао,
Сиротицу мајку походио
И своје се круне добавио.
Али му је срића прискочила:
Ударише унгарске катане,
Поробише цареве државе,
Прид њима је војевода Јанко.
Кад је Мурат гласе разумио,
Силену је војску сакупио,
Пак је даје Кастриотић Јурју,
Тер је њему царе бесидио:
«*Вирна слуго, Кастриотић Јуре!*
Што год имам у двору јунака,
Младих паша, ага и спахија,

Digitized by Google

Кад напуни до двадес' година,
Дофати-се коња и оружја;
Стаде вење добивat мејдане;
А Царе га боље миловаше,
А више га даром дариваше.
Те му ситна књига четисала
Од Лепира, своје пустојбине,
Од његове остарјеле мајке:
«О мој сине, Кастрите Ђуро!
А јеси л' ти у животу, сине?
Ал' не чујеш, ал' хабера немаш?
Ја у ово живовat не могу.
Све проводим ате и парипе
По Лепиру, твојој пустојбини;
Ђемови ми руке истргоше,
Мамузима ноге искидаше;

Нада тебе неимам јунака,
Који ће ми прид војском изаћи
И побит се с војеводом Јанком;
Придајем ти силну војску моју
И мојега ћату великога,
Спомени се, драго дите моје,
Да сам тебе за сина узео,
У мојему двору одгојио
И за пашу тебе учинио.
А кад сам те, синко, потурчио,
Липо сам ти поставио име,
Липо име, дите Скендербеже,
То ће рећи: «снажни Александро».
Кад је Јуре њега разумио,
Поклони се до земљице црне
И подиже турке витезове

Digitized by Google

На копита Лепир пренијеше.
Обје су ми очи искапале,
Све жаљећи до четири сина;
Ај помози, ако помоћ можеш!»
А кад Ђуру ситна књига дође
И кад виђе, што му ситна пише,
Топле сузе су га пропануле,
У мараму сузе покупио,
Па од цара заклонио лице,
Па он мисли, што ће и како ће,
Како би се јадан избавио.
Ал' се мало среће подигнуло
Од Сибина, града бијелога,
Подиже се Сибињанин Јанко
Шћеговија триста угричића
И дијете Бановац Секуле,

Прико равне земље Романије.
Брзо Јуре к српској земљи дође,
На пољу је табор учинио,
Из табора билу књигу пише,
Тер је шаље војеводи Јанку:
«*Каурине, од Сибиња Јанко!*
Ја имадем и за двоје војске,
Сјутра ћемо на те ударити,
Ал' се немој, побро, поплашити.
Спомени се, Сибињанин Іанко,
Да ми једну вјеру вјерујемо:
Када сутра у боју будемо,
Придаћу ти сву војску цареву.
Ја сам сужањ Мурат-Сулемана,
А синак сам Иве Кастриота,
Покојнога краља од Епира,

Digitized by Google

И са шњима сва њемачка војска.
Окренуше низ Анадолију,
Те све турске арају градове;
Док дођоше под Стамболу граду,
По' Стамболу, у поље Тирану;
Ту је Јанко војску уставио.
Наперили мушемли шаторе,
Под шаторе ватру наложили,
Ту се војска рахат учињела.
Сједе Јанко, ситну књигу пише.
А шиље ју у Стамболу граду,
На кољено Цару од Стамбола:
«О, чу-ли ме, Царе од Стамбола!
Ну изиди мене на мејдану;
Ето овђен' у пољу Тирану,
Да на сабље мејдан подјелимо,

Који но је скоро приминуо.
Мурат ми је отео очинство,
Мајка моја у невољи цвили,
Рад би моју мајку походити
И очинство моје прегледати».
Кад је сјутра јутро освануло,
На унгарце турци ударише.
Кад се поче крвца проливати,
Поче Јуре натраг узмицати.
Кад видише аге и спахије,
Да Кастриот натраг узмицаше,
Који није нигда измицао,
Побигоше натраг брез обзира.
Тад унгарци сабље повадише.
Своја бојна копља положише,
Добрим коњем пустише диждуме,

Digitized by Google

Да главама међе побијемо;
Е је поље крвцу зажељело,
Гавранови — меса од јунака.
Па ако ми изисти не смијеш,
За тебе ће, царе, горе бити:
Ја ћу доћи у Стамболу граду,
Сабљом ћу ти одесећи главу;
Па сједнутћу у твоју столицу,
Па освоит златне соколове (?),
Па ја судит, што је мене драго».
А кад цару ситна књига дође
И он виђе, што му ситна пише;
Па он мисли, што ће и како ће:
Да му иде, изисти не смије;
Да не иде, бити му не може.
Па дозива Мемеда телара:

Сву цареву војску исикоше.
А кад види Кастриотић Јуре,
Добави се ћате великога,
Над њиме је сабљу извадио,
Тер је њему Јуре беседио:
«Удиљ пиши листак књиге биле,
Напиши је од стране цареве
И шаљи је кројском капетану,
Нек ми даде Кроју и Епиру.
Ако-ли је написати нећеш,
Ево теби тврду виру дајем,
Осићу ти русу главу твоју
И даћу ју војеводи Јанку».
На ино се ћати не могаше,
Већ написа листак књиге биле,
Кад се Јуре књиге добавио,

Digitized by Google

«О, мој сине, Мемеде теларе!
Узми, синко, три товара блага».
Ојде Мемед и понесе благо
И он иде три мјесеца дана
По Стамболу и око Стамбола,
Па се грлом и авазом виче:
«Је ли була родила турчина,
Да изиде Јанку на мејдану,
На одмјену цара чатитога;
Ево њему три товара блага».
Ко га чује, чини се, не чује;
Ко га види, Мемеда заоди;
Не нађе се доброга турчина,
Да изиђе Јанку на мејдану,
На одмјену цара честитога;
Па се Мемед у Стамболу врати,

Ћатипу је главу осикао,
Пак отиде к равној Арбанији
И с њиме је триста арбанаса,
Све племића и господичића,
Витезова прије нежењених.
Кад је дошла у Кроју бијелу,
Даје књигу кројском капетану.
Књигу штије кројски капетане,
Књигу штије, а сузе пролива.
Али му се ино не могаше,
Већ му даје кључе била града,
Познаје га, да је поглавица
Од све равне земље Арбаније.
Кад се Јуре кључа добавио,
Дружини је својој говорио:
«Дружинице, мила браћо моја!

Digitized by Google

Дође Мемед и донесе благо;
Па га цару бачи на сеџаду
И овако цару бесједаше:
«Вас ти Стамбол чума поморила,
Поморила коње и јунаке;
Ђе не имаш доброга јунака,
Да изиде тебе на одмјену.»
Но да видиш цара од Стамбола!
Он дозива Скендербега луда:
«*О, мој сине, Скендербеже луди!*
А мож' ли се, синко, поуздати,
Да изидеш влаху на мејдану?
Ако доби Јанка на мејдану,
Бирај, сине, што је теби драго!
Али Босну, ал' Ерцеговину,
Ал' Мисира, града најбољега,

Наоштрите свитле сабље ваше.
А кад буде ноћас у по ноћи,
Што нађете, да је сунећено,
Тер се неће крстом прикрстити,
Исиците мало и велико».
Једва они ноћце дочекаше,
Своје бритке сабље наоштрише;
А када је у по ноћи било,
Исикоше мало и велико.
Када-ли је данак освануо,
Ори Јуре високе мунаре,
Тере зиђе цркве и олтаре,
Узе круну старца бабе свога.
Сву освоји равну Арбанију,
Што год нађе, да је сунећено,
Све исиче мало и велико,

Digitized by Google

Али, сине, по Стамбола мога;
Да ти нико пресудит не може,
Без цареве само саме главе».
Кад то зачу Кастриоте луди,
Он овако цару говораше:
«Ја се могу, царе, поуздати;
Теке чу л' ме, од Стамбола царе:
Ја ти нећу од јабане војску;
Но ти ћу од Стамбола војску;
И да ми даш ћата великога,
Кои пише цареве фермане
И притиска царева мухура».
Жа' је цару од Стамбола војску
И жао му ћата великога,
Кои пише већега фермана;
Али даје, бити му не може.
Даје њему од Стамбола војску
И даде му ћата великога.
Ојде Ђуро и поведе војску.
Доклен дође у пољу Тирану,
Ту је турску уставио војску.
Наперише мушемли шаторе;
По' шаторе ватру наложише,
А на ватру каву пријарише;
Ту се турци рахат учињеше.
Сједе Ђуро, ситну књигу пише,
Па је шиље под шатором Јанку:
«*Господине, војеводо Јанко!*

Пак походи милу мајку своју.

Није змија змију приварила,
Што Скендербег Мурат-Сулемана.

Digitized by Google

Знаш-ли, Јанко, није давно било,
Кад се диже царе од Стамбола,
Те похара све српске градове
И похара Лепирскога града,
И мојега посјекоше баба;
Узеше му круну и кључеве,
И даше ић паши крујанскоме,
И три брата мене посјекоше,
А и мене луда потурчише;
Камо срећа, да ме изгубише!
Но ми турско име нађенуше.
До тако ми Бога истинога!
Ако су ме, мене потурчили
И турско ми име нађенули,
Нијесу ми срце превјерили.
Но чу-ли ме, војевода Јанко!
А у јутру, ка' ће зора бити,
Ударићеш мене на табору;
Ја ћу утећ пољем пут Стамбола
И викаћу из грла бијела:
«Бјеж'те, турци, пољем да бјежимо,
Е ћемо сваки погинути,
А од Јанка и његове војске,
У оклопцу коњи и јунаци!»
А слаба је стамболска господа,
Па ће утећ пољем пут Стамбола.
Ти у задње ударићеш, Јанко,
А ја ћу се спријед обрнути,
А на моју витку бедевију;
Сјећу турке, што ја будем кадар,
Стаћемо се усред од ордије.
Теке чувај ћата царевога,
У њега су цареви мохури;
Може нама ћато требовати.

Digitized by Google

И ево ти божа вјера тарда,
О' Ђура ти пријеваре нема».
А кад Јанку ситна књига дође,
И кад виђе, што му ситна пише,
Бијелога хата оклопио,
Па га ћера кроза сву ордију;
Те слободи силовиту војску.
Па у јутро, зора кад је била,
Јанко удри Ђуру на табору.
Кад то виђе Кастриоте Ђуро,
Он појаха витку бедевију,
Па утече пољем пут Стамбола,
А за њиме стамболска господа.
А у задње ударио Јанко,
А о' спријед поврати се Ђуро;
Па повади сабљу од појаса,
Па посјече и разгони турке.
Сјече Ђуро, а и сјече Јанко.
Кудијенак Јанко пролазаше,
Тудијен би кола проодила;
А кудијен Секул проођаше,
Тудијенак возник остајаше:
А кудијен Ђуро проођаше,
Би се двоја кола разминула;
А сву турску војску посјекоше;
Састаше се насред од ордије,
Уфатише ћата царевога.
Но да видиш Кастриоте Ђура!
Он говори војеводи Јанку:
«Да ми Јанко, тридесет делија,
Да ij свучем, да ij преобучем,
Да ij свучем рухо сератлинско,
Да обучем у рухо делинско,
Ка' што носе цареве делије;

Digitized by Google

Да ја идем у Крујану-граду,
Да посјечем пашу крујанскога,
Док нијесу допанули гласи,
И да узмем круну и кључеве.»
Даде Јанко тридесет делија
Те ij свуче, те ij преобуче;
Па дозива ћата великога:
«Пиши мене већега фермана,
Подпиши ми круну и кључеве
И подпиши пашу крујанскога,
И притисни царевим моуром,
Да се паша бранити не смије,
Да његову посијечем главу».
Пише ћата — чарета му нема —
Па је Ђуру ферман попружио;
А Ђуро је ферман узимао,
А ћатипа сабљом ударио,
И њему је главу одкинуо,
Па отлен је био окренуо.
Те он дође у Крујану граду
И ту нађе пашу крујанскога;
Ђуро њему ферман попружио.
Кад то виђе паша од Крујана,
Он донесе круну и кључеве;
Те ij даде Кастриоту Ђуру,
Па под сабљу подносаше главу.
Те га Ђуро сабљом ударио
И његову одкинуо главу.
Па он ојде у Лепиру граду,
У Лепиру, старој постојбини;
И ту нађе остарјелу мајку,
У животу, теке у рђавоме:
Обље су јој очи искапале,
Све жалећи четир' мила сина.

Digitized by Google

2.

Одкако је свијет настануо
И одкад су цари зацарили,
Војску вишу нису потежили,
Но што ју је царе од Стамбоља.
Ево купи силу и Турћију,
Од једнога дана митровога
До весела дана ђурђевога.
Код сакупи силу и Турћију,
Он је војску под тевтер турио,
Колико му војске излазаше:
Деведесет иљада барјака,
Деведесет иљада пјешака,
Деведесет иљада коњика;
Па толико бега и спахија,
Па толико оџа и кадија,
Па толико од Анадолије;
Још толико прекоморске војске;
Још сву своју стамболску господу.
Па сам царе јесте серашћера
Са Мемедом, сином јединијем.
Па окрену ашлук и заиру,
Да обоје раде и намиру;
С војском иде низ Урумелију.
Доклен дође под Крујаном градом,
Ту су турци табор учињели,
Разапели мушемли шаторе,
Под шаторе ватру наложили,
А на ватру каву пријарили.
Сједе царе, ситну књигу пише,
Па је шиље у Крујану граду
На рукама Кастриоту Ђуру:
«О, чу-ли ме, Враналија бане!

Digitized by Google

Ну изиди Крују на бедему,
Па погледај по пољу Дибрену,
Што се силе турске сакупило.
Ал' се немо' препанути, Ђуро:
Ово није ничесова војска,
Но сватови Мемеда мојега;
Оте свати у Крујану граду,
За лијепу крујанку ђевојку.
Ја сам чуо, причали ми људи,
Е ти имаш лијепу ђевојку;
Јесте фина, ка' угору вила;
Ја — Мемеда сина за женидбу,
А ни њега не куде дружина;
О' ли ми ју, Ђуро, поклонити,
За Мемедом, за сином мојијем,
И ми да смо главни пријатељи?
Па ка' ћеш ми поклонит ђевојку,
Опреми ми за сватове даре,
А кои су свати поносити.
То не те ти другија дарова,
Већ младија од момака глава;
Да се фале по Стамболу моме,
По Стамболу и око Стамбола,
Како си ij даром доривао.
Ако ми је поклонити нећеш,
Чека' мене, ето ја на тебе.»
Па кад Ђуру ситна књига дође
И кад види, што му ситна пише,
Он једанак на ноге скочио;
Па изиди Крују на бедему,
Па погледа у пољу Дибрану,
Што се силе војске сакупило.
Па и опет Ђуро говорио:
«Фала Богу, фала истиноме!

Digitized by Google

Је л' у свијет остало турчина,
Што се није онђек' сакупило?»
Па и опет Ђуро говораше:
«А сила је у Бога милога!»
Ни мало се није препануо;
Но он сједе другу књигу пише,
Па је шиље у пољу Дибрену,
Под шатору цара од Стамбола;
Па овако њему говораше:
«А ја имам лијепу ђевојку;
Јесте фина — изјела ју змија!
И ја ћу је тебе поклонити
За Мемедом, за сином твојијем;
Ја о' тебе, коме ћу бољему?
Добро ћу ти оженит Мемеда
Остром сабљом Кастриота Ђура.
А што пишеш за сватове даре,
Добре сам ти приправио даре,
Мрка праха и олова тешка,
Из пушака врућијех крушака,
Тијем ћу ти свате даривати.
За то теби ни мало не фала,
Ај' на мене, када тебе драго.
Ја се надам у Бога милога,
Ја да ћу те добро дочекати;
А надам се боље испратити,
Да се прича, до кад је крајна».
Па кад цару књига дође
И кад виђе, што му ситна пише,
Он повика младога телара,
Да он виче младе барјактаре,
Да дофате свилене барјаке,
Да потрче уз Крујанске стране.
«Да дођете под Крујаном градом;

Digitized by Google

Друг се другу пењ'те на рамена,
Испењте се, па се прескочите,
По бедему побијте барјаке;
Од Крујана уфатите врата.
Кои неће побити барјака,
Турићу га, море, у топове
Шњим ћу ђура и Крујана гађат.»
Кад зачуше млади барјактари,
Дофатише свилене барјаке,
Потрчаше уз Крујанске стране.
Друг се другу пење уз рамена,
Испеше се, па се прескочише,
Па по Крују барјаке побише
И од Крује уфатише врата.
Кад то виђе Кастриоте ђуро,
Он устаде на ноге лакане;
Па је остру сабљу повадио,
Па посјече младе барјактаре.
Узе њима свилене барјаке,
А главе ић у град уносио,
А трупине низ бедем бачио.
Па се натраг био повратио,
Те сиротно отворио друштво;
Око Крује турку ударио;
И од Крује одканише турке.
Па се ваздан бише и сјекоше,
Тако се је данак оставио,
А тамна ић ноћца приватила.
Турска војска у поље широко,
А ђурова у Крујану граду.
Но да видиш Кастриота ђура!
Сву ноћ Крују по бедему шета;
Кад у јутру зора осванула,
Он изиде Крују на бедему,

Digitized by Google

Погледује по пољу Дибрену.
Ал' је турска сила изгинула;
Ситница се јесте прејазила
Од турака и њиних ћурака.
Па погледа мору до обале,
Ал' угледа цара од Стамбола
Са Мемедом, сином његовијем:
Прибили се мору до обале,
Кано овце, кад разгоне вуци.
Па се натраг био повратио;
Па повика Амежу синовца:
«Мој синовче, Амежа војвода!
Ну, уљези у коњском јахару,
Те изведи два коња витеза,
Мене вранца, а тебе путаља,
Е ћемо пута путовати».
Амежа га итро послушао;
Па уљеже у коњском јахару
И опреми два коња виловне,
Па изведе у дижер-авлију.
Кад ту сиде Кастриоте Ђуро,
Појахаше два добра јунака.
Док дођоше мору на обалу,
Ту нађоше цара од Стамбола
И код њега мало нешто војске.
Више себе Бога поменуше,
Па у турке јуриш учињеше;
Уфатише цара од Стамбола,
Шћаше њему главу изгубити;
Но га куми царе од Стамбола:
«Не, за Бога, Вранајлија бане!
Имам нешто с тобом говорити,
Па ћеш мене одсјећи главу».
Па га Ђуро мало причекао:

Digitized by Google

«А за Бога, Кастриоте Ђуро!
Али су те очи ждраловите,
Али ти је срце змајевито,
Те ти такве добијеш међдане?
Али ти је под крилима вранац?»
Ђуро њему нешће одговарат;
Веће цару одсијече главу,
Па уфати царевић Мемеда;
Но да видиш царевић Мемеда!
Ђура куми — греоте му нема, —
«Не, за Бога, Кастриоте Ђуро!
Не мој мене одесјећи главу;
Нема царе до мене једнога.
Но ме пушти, идем у Стамболу;
Кунем ти се турском вјером тврдом,
Већ на тебе никад војштит нећу;
Да навојштим, пофалит се нећу».
Шћаше њега Ђуро изгубити;
Но му неда Амежа војвода:
«Не, за Бога, Кастриоте Ђуро!
Преко Бога не мој на турчина».
А Ђуро му живот поклонио,
Оправи га у Стамболу граду:
«Нека гласник иде у крајину
И нек прича за своју женидбу,
И фали се у Стамболу граду,
Како сам ти оца даровао
И одвише кићене сватове».

То је било, кад се учинило;
Овђен нама мир и здравље било,
Мир и здравље и помоћ од Бога.

Digitized by Google

Домаћину и у дом, каму је,
С овом браћом се пријатељима,
С овом овће и другом, ко дође,

Ввыводы изъ сравненія съ Качичемъ Міошичемъ.

Изъ сопоставленія пѣсни, записанной нами отъ простого васоевича, съ тою, которую сочинилъ Качичъ Міошичъ, мы не можемъ ни мало сомнѣваться въ томъ, что это одна и таже пѣсня. Тотъ-же общій планъ, то-же содержаніе, расположенное въ одномъ и томъ-же порядкѣ, тотъ-же приступъ и то-же заключеніе. Языкъ разнится и сильно, но не столько въ филологическомъ смыслѣ, сколько въ художественномъ; а есть выраженія совершенно одинаковыя, народныя; одинаковость ихъ такова, что нѣтъ мѣста предположенно какого-нибудь общаго источника, преданія или старинной записи, на основаніи чего два разные пѣвца могли бы подойти другъ къ другу такъ близко, что двоихъ можно-бы было принять за одного. А такъ какъ по общепринятому мнѣнію, выраженному такъ рѣшительно г. В. Качановскимъ, что о Георгіѣ Скандербегѣ въ памяти южно-славянскихъ племенъ не осталось слѣдовъ, то естественно заключить, что наша сербская пѣсня есть ничто иное, какъ воспроизведеніе качичевой пѣсни съ тѣми уклоненіями, которыя всегда дѣлаются народными пѣвцами, на что мы указали выше. Но первая больше второй на сто стиховъ или на одну треть.

Есть народныя пѣсни, какъ о женитьбѣ Максима Черноевича, въ которыхъ видно, что она разрослась въ продолженіи двухъ или болѣе вѣковъ, вслѣдствіе тѣхъ наслоеній, которыя дѣлались длиннымъ рядомъ поколѣній, что и возможно открыть путемъ критики. Но та пѣсня дошла до насъ черезъ устное преданіе, дающее полный просторъ свободѣ и фантазіи позднѣйшаго пѣвца; эта-же пѣсня появилась въ свѣтъ печатною и съ того

Digitized by Google

времени прошло только полтораста лѣтъ, а какъ вошла она въ народъ, и того меньше. При томъ въ ней есть вставки такого рода, которыя въ качичевой пѣснѣ являются непонятными для насъ пропусками. Такъ, вмѣсто трехъ стиховъ качичевой пѣсни:

Војсави је лоша срића била:
Арбанију турци поробише,
Од Ивана харач запиташе

въ нашей пѣснѣ десять, изъ которыхъ мы узнаемъ, откуда поднялись турки, какъ они попрали всю сербскую землю (ви. Арбанију), разорили градъ Лепиръ, пожгли бѣлыя кулы, а главное— Ивану отрубили голову, корону-же и ключи передали пашѣ въ Кроѣ, которая, значитъ, тоже была взята. Это много больше, чѣмъ «запиташе харач», и даетъ полное, яркое изображеніе того, что дѣлали турки, выраженное Качичемъ въ отвлеченномъ словцѣ «поробише».

И почему «лоша срића» отнесена къ Војсавѣ, когда это была бѣда, обрушившаяся на цѣлую страну? Въ нашей пѣснѣ это представляется сильнѣе и шире: «Но да видиш јада изненада!» Если это къ ней отнесено, какъ къ матери маленькаго Юрія, то почему и не къ отцу?

Совсѣмъ различно представлено положеніе плѣненныхъ дѣтей Ива Кастріота.

Что сталось съ тремя старшими, Качичъ ничего не говоритъ; а по нашей пѣснѣ ихъ тотчасъ велѣно палачу зарубить, что онъ и исполнилъ; на наднесши уже саблю надъ Юріемъ, палачъ остановился, прельстившись его красотою «Па га нешће турчин оштетити»; а тогда и царь отступился отъ своего свирѣпаго, безумнаго, въ порывѣ сдѣланнаго рѣшенія; затѣмъ потурчилъ его и взялъ себѣ въ сыновья, назвавъ Скандербегомъ.

У Качича царь прельстился тѣми знаками, которые были на немъ (корона на головѣ и сабля на правой рукѣ), за что еще

Digitized by Google

скорѣе долженъ-бы былъ обречь его на смерть; и потомъ вся милость выражена въ стихѣ:

Гоји њега у двору билому.

А ни слова ни о потурченьи, ни о пріемѣ въ дѣти, ни объ имени; объ чемъ однако долженъ былъ вспомнить послѣ (ст. 110—116), при чемъ самъ царь указываетъ ему на это, какъ на милость, и объясняетъ ему, что данное ему имя значитъ «снажни Александро». Съ художественной стороны это выходитъ совсѣмъ неумѣстно, если не сказать, пошло.

Затѣмъ въ нашей пѣснѣ разсказывается о дѣтствѣ Скендербега, что онъ сталъ продѣлывать, когда ему было двѣнадцать лѣтъ:

Стаде луду ђецу заплакиват;
Стадоше га турске мајке клети и т. д.
(Ст. 95—102).

А отъ двадцати лѣтъ «Дофати се коња и оружја, стаде вељe добиват мејдане», а царь за то оказывалъ ему еще больше милостей (ст. 104—108). У Качича о дѣтствѣ ни слова; при томъ онъ не означаетъ лѣтъ, какъ въ нашей пѣснѣ: семь, двѣнадцать, двадцать лѣтъ, а у него общее выраженія: «Када-ли је дите понарасло»—о семилѣтнемъ (стр. 37) и о двадцатилѣтнемъ (ст. 74).

Въ какихъ сильныхъ выраженіяхъ мать пишетъ письмо сыну, приводимое въ нашей пѣснѣ (ст. 112—123), и какая блѣдная передача только содержанія его у Качича! (ст. 83—88). И тутъ-же Скандербегъ начинаетъ думать объ измѣнѣ (ст. 89—92); а въ нашей пѣснѣ изъ этого сдѣлана маленькая, но очень трогательная картинка, какъ сынъ, заплакавши отъ материна письма, утираетъ слезы платкомъ и закрываетъ имъ лицо, чтобы не увидѣлъ того царь, и тутъ-же «мисли што ће и како ће, како би се јадан избавио». (Стр. 124—130).

Въ это время, по Качичу, произошло нападеніе венгровъ

Digitized by Google

(унгарске катане), которые стали громить «цареве државе», подъ предводительствомъ Янка (не говорится *сибињанин*) (ст. 94—96).

Въ нашей же пѣснѣ, кромѣ Сибинянина Янка съ его «триста угричића», упоминается еще «дијете Бановац Секуле и са њима *сва њемачка војска*» и затѣмъ идетъ цѣлое описаніе похода, покуда дошли «Под Стамболу, у поље Тирану» (географія сильно страдаетъ), гдѣ и расположилось лагеремъ; а Янко пишетъ царю угражающее письмо. Царь не знаетъ, что дѣлать: вызываетъ черезъ глашатая юнаковъ, но таковыхъ не находится; и тогда обращается къ Скандербегу: «О, мој сине, Скандербеже луди!» и т. д. (Ст. 145—190).

Это такой эпизодъ, который такъ вяжется съ цѣлымъ содержаніемъ, что выбросить его нельзя, не нанесши ущерба цѣлому изложенію, какъ то дѣлаетъ Качичъ, и который нужно было взять откуда нибудь, а простому пѣвцу его не выдумать.

Сербскій пѣвецъ не имѣетъ никакого понятія ни о географіи, ни объ исторіи; поэтому Скандербегъ у него прямо изъ Стамбола шагнулъ «у пољу Тирану», гдѣ и засталъ Янка. А Качичъ знаетъ, что Скандербегъ прежде отправился въ Сербію, гдѣ встрѣтился съ Янкомъ (ст. 118—121) и пишетъ ему письмо, начинающееся весьма нелѣпо: «Каурине, од Сибиња Јанко!», а послѣ напоминаетъ, что они исповѣдуютъ одну вѣру т. е. христіанскую (ст. 125—130).

Въ нашей-же пѣснѣ онъ пишетъ: «Господине, војеводо Јанко!» и послѣ разсказываетъ всю свою исторію, раскрываетъ ему свою душу и уговаривается, какъ уничтожить турокъ (ст. 227—263).

Предоставляемъ читателю самому докончить сличеніе, для чего мы въ виду облегченія ему труда и печатаемъ оба текста рядомъ. При этомъ наглядно представляется, въ чемъ одинъ текстъ передъ другимъ полнѣе или сокращеннѣе.

Обращаемъ только вниманіе на конецъ пѣсни, гдѣ вмѣсто шести стиховъ, заключающихъ её такъ естественно трогательнымъ изображеніемъ матери, въ которой лично для Скандербега

Digitized by Google

совмѣщалось все, объ чемъ онъ никогда не переставалъ думать; у Качича придѣланъ конецъ изъ 18 стиховъ, говорящихъ только, что составитель пѣсни былъ духовное лицо, что проглядываетъ и въ другихъ мѣстахъ и не даетъ ему сдѣлаться чисто народнымъ пѣвцомъ.

Въ нашей-же пѣснѣ народный духъ, народное воззрѣніе пробивается въ каждомъ выраженіи: змѣя покрыла крыльями Эпиръ, подняла и обернула голову къ Стамбулу и разинула пасть, готовая его пожрать (у Качича—протянула уже голову до Цареграда и пожираетъ живьемъ турокъ); о снѣ, разсказаномъ королю его женой, говоритъ: «Злу се сану лако досјетити» — всѣ сны больше предвѣщаютъ дурное, чѣмъ хорошее; новорожденный «љепше од јабуке златне», а знаки на немъ, кромѣ военнаго оружія, звѣзда даница и свѣтлый мѣсяцъ, а не корона непремѣнно; всѣ приходятъ любоваться ребенкомъ (у Качича: удивляются только знакамъ) и приносятъ подарки; а отецъ король приводитъ «попа—свештеника и из села кума намјерника» (у Качича: мајка чини велико веселье, свога синка шиље на крштење); мать за дѣтями «кука, како кукавица, вајно њојзи за четири сина» (у Кач.: одѣта въ черное, расплела косы, обливается слезами). Сынокъ Дьюро, «ђете лудо», носящее въ себѣ задатки героя, не плачетъ, «ал' бесједи мудро: не ид'за нам', теке опрости нама мљеко, конјем не јеси одњивила» — одведоше краљеве синове (у Кач: онъ хватается за шею матери, плачетъ и говоритъ; а мать напоминаетъ, чтобы онъ не перемѣнилъ своей вѣры, и наконецъ падаетъ на землю). А между тѣмъ въ пѣснѣ есть письмо матери къ сыну очень сильное, образное и заканчивается словами: «Ај помози, ако помоћ можешь».

Въ цѣломъ эта пѣсня исполнена живости, драматизма, образовъ и сценъ чисто въ сербскомъ народномъ духѣ, и такою она врядъ-ли могла создаться изъ блѣднаго, скуднаго картинами и безжизненнаго разсказа добраго патріота, но сухого монаха, которому нужна не поэзія, а поученіе. Поэтому онъ боится живой

Digitized by Google

свободной фантазіи и все, по его мнѣнію, фантистическое выбрасываетъ или исправляетъ.

Сербскій пѣвецъ, не гонясь много за исторіей, да и не зная ея хорошо, чтобы усилить впечатлѣніе, представляетъ, что турки сразу покончили съ Албаніей: все разорили, пожгли, короля убили, дѣтей его плѣнили и троимъ тотчасъ-же срубили головы; потомъ на копытахъ коней своихъ даже землю разнесли, а королева стала безъ рукъ отъ провода ихъ коней, изранена шпорами всадниковъ... Пѣвцу нѣтъ дѣла до исторической послѣдовательности и точности: у него все это совершилось сразу, а не въ нѣсколько походовъ; и, имѣя въ виду прославленіе своего героя, онъ всю исторію его борьбы, длившейся четверть столѣтія, укладываетъ въ нѣсколько яркихъ эпизодовъ. Качичъ-же справляется постоянно съ историческими источниками, держится послѣдовательности и реальной истины: у него король умеръ послѣ, какъ о томъ увѣдомляетъ сына мать, и турки на первый разъ ограничились тѣмъ только, что взяли съ короля харачъ, низвели его съ королевскаго достоинства и взяли дѣтей его въ заложники; а что сталось съ другими троими, объ томъ умалчиваетъ, и вообще выпускаетъ всѣ эпизоды сербской пѣсни, которыхъ онъ не находилъ въ исторіи. Но въ тоже время дѣлаетъ промахи, забывъ сказать въ началѣ, что Юрія султанъ потурчилъ и усыновилъ; онъ потомъ только вспомнилъ объ этомъ, но неумѣстно, сдѣлавъ изъ этого какую-то неловкую сцену сантиментальнаго объясненія султана. Вообще у него сантиментальность заступаетъ мѣсто сильнаго чувства, выражаемаго сербскою пѣсней (прощаніе матери съ дѣтьми); иногда онъ не кстати старается смягчить тяжелое впечатлѣніе (въ предсказаніи плѣненія будущаго героя прибавляетъ: «Али ће се дите избавити ст. 24). Случается, что своими исправленіями онъ очевидно дѣлаетъ произвольныя натяжки. Такъ, въ сербской пѣснѣ говорится, что Юрій родился, когда прошло не полныхъ полгода послѣ видѣннаго королевою сна; у Качича «не прошло и недѣльки», потому что ребенокъ въ то время уже заплакалъ въ утробѣ матери; какъ будто

Digitized by Google

мать не могла этого видѣть во снѣ раньше за цѣлый годъ и даже больше, когда ребенка не было и въ зачатіи?

Въ концѣ пѣсни по нашему тексту Скандербегъ набираетъ себѣ тридцать человѣкъ, которыхъ одѣваетъ какъ свиту султана, чтобы ввести въ заблужденіе кройскаго пашу, и такимъ образомъ проникаетъ въ крѣпость и предъявляетъ ему султанскій фирманъ. Это, если не историческая истина, то имѣетъ видъ совершенной вѣроятности. А у Качича Скандербегъ, взявши фирманъ и убивши султанскаго канцлера,

«Отиде к равној Арбаніи

(какъ будто, гдѣ онъ былъ, еще не Албанія)

И с њиме је триста арбанаса,
Све племића и господичића,
Витезова прије нежењених.

(ст. 168—172).

Въ этомъ нѣтъ никакого смысла, и видно, что нашъ пѣвецъ понималъ дѣло лучше.

Такъ подробно остановившись на первой пѣснѣ, мы не имѣемъ надобности дѣлать того-же по отношенію ко второй; укажемъ только, что у Качича она длиннѣе на 27 стиховъ, и это удлиненіе произошло вслѣдствіе введенія Качичемъ описанія битвы, по извѣстному шаблону, и сцены, въ которой представлено отчаянное положеніе султана Мурата, (ст. 90—130). Между прочимъ, держась правильно географіи, онъ описываетъ, какъ кровь лилась внизъ долины и «у Дрину се рику саливаше»; (ст. 135—137) а нашъ пѣвецъ, забывъ, гдѣ происходитъ дѣло, и вообще плохой знатокъ географіи, говоритъ:

«Ал' је турска сила изгинула,
Ситница се јесте прејазила (перегородилась)
Од турака и њиних ћурака» (плащей; ст. 137—139).

Digitized by Google

Позабывъ или не зная рѣки Дрина, онъ вспомнилъ Ситницу на Косовомъ—полѣ, на которой погибъ Милошъ, также наполнивъ её турецкими тѣлами и конями. Это, какъ говорятъ черногорцы, «утекла му ријечъ»—сорвалось слово, которому тутъ нѣтъ мѣста. Такихъ несообразностей полна сербская поэзія.

Вопреки исторіи у него Муратъ не умираетъ самъ подъ Кроей; а его убиваетъ Скандербегъ; убилъ-бы онъ и сына его Мехмеда, но уступилъ его мольбамъ и заступничеству своего родственника Амежи, оставилъ его въ живыхъ и отправилъ въ Стамболъ, чтобы онъ тамъ поразсказалъ о своей женитьбѣ (Муратъ въ письмѣ къ Скандербегу писалъ, что онъ идетъ со сватами, чтобы женить своего сына на кроянкѣ дѣвушкѣ) и какъ Скандербегъ обдарилъ его отца и особенно его нарядныхъ сватовъ.

Качичъ заставляетъ Мурата разсказывать довольно пространно всѣ свои пораженія и въ молитвѣ къ Магомету, пригрозить, что, если онъ не поможетъ туркамъ, то онъ Муратъ поклонится «папи латинскому», и заключаетъ все такою насмѣшкой надъ нимъ:

То изусти, а душу испусти
Под Кројаном, на пољу равному,
И полети к свецу Мухамеду,
Тер се Мурат с њиме барабари,
Близу свеца, подвив ноге, сиде,
Лулу пијући, на ватри се грију.
(ст. 220—225).

Если записанную нами пѣсню считать воспроизведеніемъ пѣсни Качича; то и въ послѣдней мы находимъ ясныя указанія на то, что она представляетъ собою тоже передѣлку какой-то пѣсни, при чемъ, гонясь за историческою вѣрностью, Качичъ многое выбрасываетъ, передѣлываетъ и исправляетъ, часто очень неудачно и всегда съ ущербомъ поэтическому достоинству пѣсни. Въ нашей пѣснѣ мы находимъ именно тѣ мѣста, которыя Качи-

Digitized by Google

чемъ были выброшены или остались въ неисправленномъ имъ видѣ. Откуда-же все это взялъ пѣвецъ, современный намъ Васоевичъ? Этого не могло-бы быть, еслибъ онъ не имѣлъ чего-нибудь дуугого, кромѣ Качича. Но Качича онъ, очевидно, не имѣлъ; это старая пѣсня, которая поется въ Васоевичахъ и Кучахъ. Да какъ имъ и пользоваться книгой Качича, напечатанной латиницей, когда эти люди и своей грамоты не знаютъ? Книжечка Качича «Разговор угодни» была очень распространена въ сербско-хорватскомъ Приморьѣ. Вотъ что по этому поводу говоритъ самъ приморецъ Д. Живалевичъ въ своемъ соч. «Андрија Качић Миошић» (Нови-Сад 1893): «Приморецъ морякъ и теперь, отправляясь изъ дома, въ свой скромный сундучекъ рядомъ съ иконой св. Николая, который его сопровождаетъ и хранитъ на морѣ, кладетъ и качичеву *пъсмарицу* и носитъ её съ собою по морской пучинѣ; а только успокоится послѣ жестокой бури, раскроетъ её и читаетъ про себя или товарищамъ *храбренија војевања и гласовита јунаштва својих дида и шукундида*» (подчеркнуты слова Качича; ст. 114).

Отъ Приморцевъ могли познакомиться съ Качичемъ скорѣе всего жители западной части Черногоріи — цермничане, нѣгуши цекличи, пуцы, которые находятся въ постоянныхъ сношеніяхъ. съ ними. И дѣйствительно у нѣкоторыхъ здѣсь мы и теперь находили Качича, тѣмъ болѣе что многіе изъ нихъ болтаютъ по-итальянски и знаютъ латиницу. Но ни на одной сербской пѣснѣ не видно его вліянія. Всѣ эти пѣсни представляютъ собою самостоятельныя произведенія народныхъ пѣвцовъ со всѣми достоинствами и недостатками народной поэзіи и возникли раньше, чѣмъ появилась книжка Качича, кромѣ тѣхъ, конечно, въ которыхъ воспѣваются и событія позднѣйшаго времени. Нѣтъ слѣдовъ этого вліянія ни на «бугарштицахъ», которыя, по словамъ В. Богишича, въ XVI и XVII вв. приходятъ уже въ упадокъ (стр. 74).

Въ черногорскихъ пѣсняхъ, собранныхъ С. Милутиновичемъ, г. Сёрензенъ открываетъ заимствованные у Качича обороты и цѣлые стихи (Arch. XX стр. 108—109); но это дѣло С. Милу-

Digitized by Google

тиновича, который, конечно, имѣлъ Качича подъ рукою и, можетъ быть, по его примѣру, дѣлалъ нѣкоторыя исправленія, если не въ цѣломъ содержаніи, то въ отдѣльныхъ выраженіяхъ. Въ нашихъ пѣсняхъ о Скандербегѣ мы находимъ совершенно обратное, т. е. при одинаковомъ содержаніи другой языкъ, другія формы и другой стиль.

Г. Сёренсенъ не допускаетъ, чтобы въ основаніи сербскихъ пѣсенъ о Скандербегѣ лежали пѣсни народныя, на томъ основаніи, что самъ Качичъ прямо указываетъ на Барлеція, Сагреда и другихъ, по которымъ онъ составилъ свои пѣсни. И далѣе онъ заключаетъ: «врядъ-ли въ XV и XVI ст. въ тѣхъ областяхъ (Зеты и Бояны) могъ существовать какой-либо самостоятельный героическій эпосъ» (тамъ-же 109—111).

Такое заключеніе явно противорѣчитъ всему, что по тому-же предмету утверждаютъ наши извѣстные слависты и знатоки народной славянской поэзіи Ф. Миклошичъ, В. Ягичъ и В. Богишичъ, которые указываютъ на очень давнее существованіе героическаго эпоса у славянъ, особенно у восточныхъ, у православныхъ сербовъ. *В. Богишичъ*, собравъ бугарштицы въ западныхъ краяхъ — (Народне пјесме и т. д. с расправом о «Бугарштицама» Београд, 1878. 8°, 430): въ Далмаціи и южномъ Приморьи, доказываетъ, что и онѣ возникли у тѣхъ-же восточныхъ сербовъ и готовыми пришли въ западные края, гдѣ и подверглись переработкѣ (стр. 79).

Собираніемъ-же произведеній народной поэзіи занимались еще прежде Качича дубровчанинъ Юрій Матеи († 1728) и Іосифъ Бетонди († 1764), на что указываетъ В. Ягичъ въ своемъ сочиненіи объ исторіи славянской народной поэзіи *) (стр. 99).

Въ томъ-же сочиненіи Ягича мы находимъ указаніе, что самъ Качичъ говоритъ объ этихъ пѣсняхъ: «Въ качичевом Razgovor

*) Gradja za historiju slovinske narodne poezije. Prvi dio: Historijska svjedočanstva o pjevanju i pjesnistvu slovinskih naroda. Zagreb 1876, 8°. 105. (оттиска изъ Rada Jugosl. Akad. knj. XXXVII).

Digitized by Google

ugodni (изд. 1859 г.) — читаемъ у Ягича — встрѣчаются двѣ только пѣсни, объ которыхъ самъ онъ говоритъ, что онѣ народныя, именно двѣ «писме војводе Јанка, које опћенито пивају далматини, бошњаци, личани и остали од славинскога народа. Липе су слушати, *ако и није могуће, да су посве истините*». Послѣдняя оговорка очень важна въ томъ отношеніи, что изъ нея видно, какъ смотрѣлъ Качичъ на народную поэзію. И еще при концѣ другой пѣсни онъ говоритъ: «ово се пива од нашега народа, ко ће вировати, нека вирује, ко неће нека мирује». На стр. 305 того-же изданія есть пѣсня «од града Задварја». Эту пѣсню Качичъ исправилъ согласно съ исторіей, а въ предыдущемъ изданіи, судя по его словамъ, помѣщена была настоящая народная пѣсня. Онъ говоритъ: «ова је писма и прије од мене штампана, али није све, кака је овде, јер *сам је штампао, како сам је чуо пивати;* али будући историје штио и другачије од мудри' људи разумио, ето је приказујем свиту онаку, како се је догодило» (стр. 100—101).

Тамъ-же Ягичъ говоритъ, что Качичъ самъ сочинялъ пѣсни, поддѣлываясь подъ народный складъ и размѣръ (стр. 100).

Иначе, кажется, смотритъ В. Богишичъ. «Во всякомъ случаѣ — говоритъ онъ — если кто, такъ это Качичъ пѣлъ для народа, и объ немъ можно сказать, что онъ далъ народу то, что отъ него взялъ» (стр. 78).

Послѣднія слова мы понимаемъ такъ: новыхъ пѣсенъ онъ не сочинялъ, а бралъ готовыя, народныя, которыя исправлялъ «передѣлывалъ на основаніи своихъ познаній въ исторіи. Еслибы онъ не держался народныхъ пѣсенъ, то сочинилъ-бы ихъ больше. Но онъ держался именно существовавшихъ уже пѣсенъ, вмѣсто которыхъ, какъ неотвѣчающихъ исторической истинѣ, хотѣлъ пустить свои, чтобы поставить на мѣсто лжи истину. А выходило иногда наоборотъ.

Такую неудачную передѣлку представляетъ пѣсня о кралѣ Владимірѣ (по изд. 1880, стр. 45—47).

Это одна изъ лучшихъ его пѣсенъ, какъ и пѣсни о Скандер-

Digitized by Google

бегѣ и Янкѣ Сибинянинѣ. Объ ней Д. Живалевичъ выражается такъ: «Эту пѣсню, какъ по содержанію, такъ и по композиціи мы безъ всякаго колебанія ставимъ въ рядъ самыхъ лучшихъ нашихъ балладъ, въ томъ родѣ, конечно, какія во множествѣ представили намъ народные пѣвцы» (стр. 36).

Но содержаніемъ она уклоняется отъ преданія, которое до сихъ поръ хранится у сербскаго народа; до нѣкоторой степени воспользовался имъ и *Дукляпскій попъ*, называющій Владимира въ своей хроникѣ кралемъ зетскимъ. Качичъ-же называетъ его кралемъ далматинскимъ, котораго славитъ Лика и Крбава. Очевидно, что онъ не былъ знакомъ съ тѣмъ краемъ, къ которому народомъ приурочивается жизнь и дѣятельность краля Владиміра, хотя и говоритъ, что съ гуслями въ рукахъ прошелъ вездѣ отъ Скадра до Задра. Онъ знаетъ только Далмацію и Приморье, къ которымъ, и относитъ факты, если не имѣетъ болѣе точнаго указанія, изъ чего вышла еще и такая несообразность: тѣло его Косара переноситъ въ какой-то Креанъ (стр. 45), вмѣсто Краины, и, какъ католикъ, онъ не пропускаетъ случая назвать православныхъ епископовъ «наследници Фоција невирнога» (тамъ-же).

Можно даже думать, что онъ дѣлалъ подобнаго рода измѣненія и искаженія сознательно, чтобы больше возвеличить свою родную Далмацію, увѣренный въ то-же время, что далматинцы этихъ несообразностей и не замѣтятъ. При томъ вездѣ слишкомъ ясно пробивается его духовный чинъ и конфессіонализмъ; поэтому онъ свои пѣсни назначалъ главнымъ образомъ для славянъ католиковъ, не скрывая своего недружелюбнаго отношенія къ православію.

О нѣкоторыхъ его пѣсняхъ Д. Живалевичъ говоритъ, что, «когда мы ихъ читаемъ, то готовы думать, что это съ малыми перемѣнами народныя пѣсни; но такое предположеніе съ другой стороны отступаетъ передъ прозой, которая заимствована изъ хроники Орбини, по которой онѣ и составлены» (стр. 107). Надобно замѣтить, что въ хроникахъ того времени также замѣтно вліяніе народнаго преданія и народной пѣсни. Но Качичъ, имѣя

Digitized by Google

въ виду главнымъ образомъ поученіе, при томъ въ католическомъ духѣ, старается ихъ очистить ото всего, что въ нихъ есть не христіанскаго, поэтому и изгналъ всѣ миѳическіе образы и народныя фигуры. Прекрасны его пѣсни о Янкѣ Сибинянинѣ, которому онъ видимо сочувствуетъ и не можетъ не сочувствовать, какъ борцу за христіанъ противъ турокъ; но въ описаніи битвы подъ Бѣлградомъ онъ теряется въ тѣни св. Ивана Капистрана, которому, какъ духовному лицу, Качичъ приписываетъ чудодѣйственное спасеніе Бѣлграда.

Эта разница между народнымъ пѣвцомъ сербомъ и Качичемъ, католикомъ, при томъ духовнымъ лицомъ, во всей яркости очевидна при сравненіи приведенныхъ нами пѣсенъ о Скандербегѣ. Кромѣ упомянутыхъ выше доводовъ въ пользу того, что существовали сербскія пѣсни о Скандербегѣ, кромѣ качичевыхъ и прежде него, свидѣтельствуетъ Іованъ Гундуличъ, который въ одномъ мѣстѣ своей поэмы «Османъ» говоритъ, что сербскій народъ въ своей пѣснѣ воспѣлъ Георгія Скандербега (пѣсня III, ст. 98—99).

Да и возможно-ли, чтобы сербы, воспѣвая чужихъ героевъ Іоанна Гундіади и Силаги, окрещенныхъ въ сербовъ, прошли молчаніемъ Скандербега, который и въ дѣйствительности былъ по характеру больше сербъ чѣмъ албанецъ?....

Сдѣлаемъ въ заключеніе одно замѣчаніе относительно личности Качича, какъ составителя пѣсенъ.

Всѣми принято въ старцѣ Милованѣ, упоминаемомъ Качичемъ гусляръ, видѣть его самого, и основываютъ это главнымъ образомъ на его-же пѣснѣ «Радована и Милована». Вотъ что мы находимъ въ этой пѣснѣ:

Књигу пише од Котора кнеже,
По имену старац Радоване,
Тер је шаље побратиму свому
Милована од Горице црне (стр. 3).

Далѣе онъ упрекаетъ Милована, что онъ не воспѣлъ Лику,

Digitized by Google

Крбаву, Босну, Далмацію, Романію и Болгарію. Съ одной стороны это можно принимать, какъ общую программу желательныхъ Качичу пѣсенъ; а съ другой Милованъ, какъ черногорецъ, и могъ пѣть только о своихъ восточныхъ краяхъ, а не о Далмаціи и Босніи, которыя были для него слишкомъ далеки. Въ этомъ мы видимъ, что онъ дѣйствительно былъ черногорецъ, отъ котораго Качичъ воспользовался нѣкоторыми пѣснями; и ужъ, конечно, не Качичъ Радованъ, а черногорецъ Милованъ скитался по бѣлому свѣту съ гуслями въ рукахъ и «изводио је пјесме од јунака», получая за то настолько скудную лепту, что не могъ даже «купити тикву вина».

О Качичѣ Міошичѣ существуетъ цѣлая литература; но самое обстоятельное сочиненіе объ немъ, какъ о пѣвцѣ, цитированное уже нами соч. Дан. А. Живаљевића — Андрија Качић Миошић. Словински песник (оштампано из «Летописа Матице српске» кн. 171—174). Нови-Сад, 1893, 8°, 130, съ портретомъ Качича. У него-же указана и вся, относящаяся къ тому литература. Между прочимъ у него показано 24 изданія Качича латиницей (первое изд. не извѣстно, а 2-е 1753 г.) и три кириллицей (самое старое 1818). Кромѣ того кириллицей-же отдѣльно печатались пѣсни о Скандербегѣ съ его жизнеописаніемъ въ 1828, 1836, 1849 и въ новѣйшее время въ журналахъ, календаряхъ и сборникахъ пѣсенъ.

Digitized by Google

III. *Общесербскія пѣсни.*

1.

Старина Новак и бан Радивоје.

(Отъ Марка Јовичевича изъ Рѣцкаго — града).

Вино пили до два побратима
У Клисури, високој планини:
Једно бјеше Старина Новаче
С побратимом Радивојем баном.
Но говори Радивоје бане:
«Побратиме, Старино Новаче!
Војевасмо по тридесет љета,
Не знадосмо, ко је јунак бољи.»
А стари му Новак бесједио:
«Ја знам, да сам бољи за јунаштво».
Кад га чуо Ридивоје бане,
Он од земље на ноге скочијо,
Па је бритку сабљу повадијо
И Новака зове на мејдану,
А Новак му старац проговара:
«Није преша, драги побратиме,
У Клисури мејдан дијелити;
Него хајдмо на језеро мутно,
У које је несита хаждаја.
Колико је у годину дана,
Сваки данак иде по чељаде;
А досад се не нађе јунака,
Да удави неситу хаждају;
Па да шњоме мејдан дијелимо,
Тун' ћемо се, побре, огледати».
Како рекли, тако учињели,
Полећеше на језеро мутно.

Digitized by Google

А кад били на мутно језеро,
Тун' находе лијепу ђевојку,
Ђе роњаше сузе низ образе
И судбину своју проклињаше.
А Новак јој божју помоћ виче,
Још јој тако јунак проговара:
«О бога ти, лијепа ђевојко!
Што си тако јутрос уранила,
Прије зоре и бијела дана,
Која те је нужда допанула?»
А цура му тако проговара:
«А бога ми, нежнани јуначе!
Сирота сам без нигђе никога,
Само имам на огњиште мајку,
С којом тугу по наполи дјелим.
Сад допаде моју стару мајку,
Да с' изложи проклетој аждаји;
А ја дођох, да заступим мајку».
Тад завика Старина Новаче:
«Радивоје, мијо побратиме!
Хајде поћи на језеро мутно,
Па позови неситу хаждају.»
А Радивој на ноге скочијо,
Па полеће на језеро мутно.
Па викаше неситу хаждају.
Колико је добро кликоваше,
Ни Новак га чути не могаше;
Ал' му Новак тако проговара:
«Радивоје, мијо побратиме!
Тако-ли се на међдан позива?»
Па искочи на ноге лагане,
А истрже димишкињу ђорду,
Па полеће на језеро мутно,
А завика, што му грло даје,

Digitized by Google

По имену неситу хаждају:
«Излаз', море, несита хаждајо
Пред језеро, да се огледамо».
Стаде мало, не би ни колико,
Замути се зелено језеро
И стадоше пјене ударати,
Док искочи несита хаждаја.
Дочеко је старина Новаче
С голом сабљом у бијелој руци.
Ћераше се мало по мејдану;
А гледа их Радивоје бане.
Стаде мало, не би ни колико,
Освои га проклета хаждаја,
Опаса га три-четири пута.
Док завика старина Новаче:
«Побратиме, Радивоје бане!
Помози ми сада на невољу».
За то бане ни хабера нема;
Но утече горе уз планину.
А Новак се носи на мејдану,
Јопет кличе старина Новаче:
«Бјежи, јадна сирото ђевојко,
Е ме хоће изгубит хаждаја».
А сирота цура проговара:
«А Новаче, стари мејданџијо!
Камо тебе злаћена ханџара?»
Тад се сјети старина Новаче
И извади оштрога ханџара,
И разбучи проклету хаждају.
Тад прискочи сирота ђевојка,
Те помогла староме Новаку;
Удавише проклету хаждају.
Цура мину на бијелу кулу,
Новак паса горе уз планину,

Digitized by Google

Дошле дође у тврду Клисуру;
Туп' находи Радивоја бана,
Па извади димишкињу њорду,
Да он бану посијече главу,
Док завика Радивоје бане:
«Не, за Бога, мијо побратиме!
Поштеди ме у тврдој Клисури,
Не мој мене окинути главу;
А признајем, да си бољи јунак.
А дајем ти божу вјеру тврду,
Да ћу тебе донијети главу
Од некаква доброга турчина,
По имену од Зворника Мује,
Кои се је бијо захвалијо,
Да ће малу чету покупити
И изагнат тебе из Клисуре».
Па кад мрче и западе сунце,
Пође бане стиом (?) низ планину;
Ето ти га право у Зворнику
И, што рече, јунак не превари:
Он донесе од турчина главу
И ухвати булу мујагину,
Одведе је право у Клисури.
Те се Новак с баном умирију;
Ето ти их опет у механу,
Испијају вина црвенога.

2.

Влашић Радуле.

(Отъ того-же).

Књигу була удовица пише,
А шаље је Влашићу Радулу:

Digitized by Google

«О, Радуле, стари јараниче!
Што ти моје дуње омрзнуше,
Моје честе дуње и јабуке
И лијепе свилене махраме,
И љубећи моје бјело лице,
Ка' што си се вазда научијо?»
Кад Радула ситна књига дође,
Он је со не другу направијо,
Па је шиље були-удовици:
«О, ти јадна було-удовицо,
Моја прва стара јараницe!
Ја сам чујо, ће причају људи,
Да си мушко чедо породила,
Чедо мушко, туре Хусеине,
Па ме је страх и бојим се љуто,
Јер ће мене изгубити туре».
Кад види је була-удовица,
Она опет другу књигу пише,
Па овако Раду бесједила:
«Ја се оћу у болијест турит,
Па ћу послат сина Хусеина,
Да донесе воде са Орина.
Ти запани у расове јели,
Удри пушком, остала му пуста».
Кад Радула књига допанула,
Једанак је на ноге скочијо,
Па полеће на води Орини;
А була се у болијест тури.
На њу дјеца долазаху луда,
Па старојзи мајци говораху:
«Би-ли о'шта окусила, мајко,
Жуте дуње, ал' питома шипка,
Ал' какога лова планинскога»,
Али була дјеци бесједила:

Digitized by Google

«Да ни о'шта не би окусила,
'Нако пила воде са Орина,
Чини ми се, да бих боља била.»
Скочи туре на ноге лагане,
Па полеће низ бијелу кулу,
Те дофати бистра џефердара
И прифати ђугум из прозора;
Пак се врати низ бијелу кулу.
А була му тако бесједила:
«Хусеине, без теб' сијећења,
Што ти оће бабово оруже?»
— Да се са шњим заговорам путом.—
Он га бачи на бијелу кулу,
Па изиде на стобор на врата
И тун' нађе Фатиму — ђевојку.
Па му сестра ријеч бесједила:
«Хусеине, без теб' сијећења,
Камо тебе бабово оруже?
Да бог да ти остануло пусто!
Много мајка има јаранина,
А највише Лакшића Радула;
Страх је мене и бојим се љуто,
Јер ће тебе изгубити мајка.
Причекај ме на стобор на врата,
Да донесем бистра џефердара».
Донесе га пред бијелом кулом;
Па су дјеца пушку истурила,
Па из друге љепше напунила,
Два-три маха праха жеженога
И четири брзога олова;
Па га димно сестра научила:
«Када дођеш на води Орини,
Ти погледај наоколо воде,
А напријед у расове јели,

Digitized by Google

Да те ватра не понесе жива».
Када туре цуру разумијо,
Он полеће пољем широкијем,
Доклен дође на води Орини;
Па погледа у расове јели
И видијо Влашића Радула,
Ђе се мучи у зелену јелу,
А на руке држи џефердара,
Па на љишан узима турчина.
Па кад Раде пушку истуријо,
Тун' турчину добра срећа била,
Те клонуо главом при камену,
И ватра га претурила жива.
А кад виђе, е га не убијо,
Он наклони свога џефердара
И убијо Влашића Радула,
Паде Раде на долину мртав.
Туре дође на Радула мртва,
Да му русу посијече главу;
Али сабље од мејдана нема,
Да му добру посијече главу.
Па дренову спицу доватијо
И црне му очи извадијо;
Пах и одма у ђугун туријо,
Па дофати воде са Орина,
Па пошеће на бијелу кулу.
Али се је исправила мајка;
А туре јој тако проговара:
«Узми, мајко, те се воде напиј;
Ма се чувај, Бог те не убијо,
'Намо очи попит од Радула».
Тадер була сина прокињаше:
«Бог т' убијо, сине Хусеине!
Ти си Раду очи извадијо,

Digitized by Google

Да би мајка без теб' сиједјела»
На њу се је туре насрчило,
Те је бритку сабљу повадијо
И напољи булу учинијо.

Похожая пѣсня у Вука К. II, № 8.

3.

Женидба Милована Краљева.

(Записао је Ђукић из Лијеве-Ријеке).

Вино пије од Будима краље,
Служи му га краљев Миловане,
С десном руком, а срмајли купом.
Па му даје пола чаше вина
И што даше, и то просипаше.
Краље рече Милован сину:
«Коју сам ти жалост учинијо,
Што ми рујно пролијеваш вино
И дајеш ми пола чаше вина?
Је л' ти мало пива и јестива?
Ја сам добре куле начинијо
И чардаке на Будиму моме;
Око града бедем поставијо,
Наврх града табље укрутијо,
А на табље убојне топове,
Да се рахат браниш од турака».
«Све си, бабо, добро начинијо,
Ал' ме ниси, бабо, оженио.
Врсници се моји поженише,
Поженише и пород имаше;
Па ме коре момчад по механа.

Digitized by Google

Тама рече од Будима краље:
«Миловане, моје дете лудо,
У за' час те оженијо, сине!
Ево има четири године,
Одбио сам стотину градова
И толико троје паланака;
И све тражих за тебе ђевојку:
Ђе ја нађох лијепу ђевојку,
Ту не нађах добра пријатеља;
Ђе би паша' и повео друштво,
И сједијо за нећељу дана,
И попијо рахат чашу вина;
А ђе нађох добра пријатеља,
Ту не нађох лијепу ђевојку.»
Тама рече краљев Миловане:
«Бабо мио, од Будима краље!
Ја сам чуо, ђе причају људи
За силнога Чевкез — Асанагу,
Од Кладуше, од турске крајине.
Да се туре скоро оженило
С бјелом булом из турскога рода;
Друге нема без бијеле виле,
Ни бијеле буле, ни српкиње.
Али ћу се оженити шћоме,
Али црном земљом у Кладушу,
Ал' се никад ни женити нећу.»
Рече тама од Будима краље;
«Мучи, сине, каменом ти биле!
Није ласно у Кладушу поћи:
Кратки данци, а дуги конаци;
Туђа земља, калауза нема,
Туђи људи, не знају ти ћуди.»
То у вечен у пиво збораше;
Кад у јутру дан и зора била,

Digitized by Google

То Милован не заборавијо,
Но на ноге јуначке скочијо;
Те сигура краљева дорина
И украде од злата јабуку
Своме бабу, од Будима краљу.
Па појаха претила дората
И отиде право уз планину,
И навали у Кладушу равну;
И ту нађе девет ђевојака,
Ђе бијеле на бјелило платно.
Божу ij је помоћ натурио,
Па ij рече краљев Миловане:
«Одколен сте девет ђевојака,
Одколен сте од којега града?»
Ђевојке му ријеч говориле:
«А, бога ми, незнана делијо!
Нам се не зна града, ни паланке;
Ми смо јадне девет робињица
Од Котара, од српске паланке.
Враг донесе Чевкез — Асанагу
Од Кладуше, од турске краине,
Нас зароби девет ђевојака».
Тама рече краљев Миловане:
«Је л' ми дома богом побратиме?
Која л' му је у Кладушу кула?»
«Дома нема Чевкез—Асанаге;
Но је чуо Чевкез—Асанага
За некаква краљев' Милована,
Да се младо влаше зафалило,
Да зароби чевкезову љубу
За живота Чевкез—Асанаге.
Па кад зачу Чевкез—Асанага,
Онда поша' у Будиму граду,
Да позове краљв' Милована,

Digitized by Google

Да позове на мејдан јуначки.
Што му кулу у Кладушу тражиш,
Ласно му је кулу познавати.
Скоро њу је Чевкез начинијо;
Покријо ју од олова клисом;
Наврх куле копље поперијо,
Наврх копља од злата јабуку.»
Кад то зачу краљев Миловане,
Он отиште уз Кладушу дора,
Доклен дође под бијелу кулу;
Ал' при њему бог и срећа била,
Јер на врата капиџије нема;
Но су пошли у пљану механу.
Он уђера у авлију дора,
Па га шета проз мермер-авлију.
А гледа га чевкезова љуба
На прозору од бијеле куле;
Па слушкињи ријеч говорила:
«Ајде, речи ономе јунаку,
Нека миче коња из авлије,
Док нијесу дошле капиџије;
Е те њему одкинути главу.
Жао ми га, да га Бог убијо!
Љепоте му на јунака нема;
Благо мајци, која га имала,
Благо сестри, што се куне шњиме,
Благо љуби, коју ће грлити».
Кад то зачу лијепа ђевојка,
Одмах сиђе у мермер — авлију.
Вели њему лијепа ђевојка:
«Ајд' отолен, незнана делијо!
Кад ће доћи Мујо и Алиле,
Страх је Анку, е ћеш погинути.»
Тама рече краљев Миловане:

Digitized by Google

«Ајде пођи, лијепа ђевојко,
Каж' ми снаши, чевкезовој љуби,
Ја и Чевкез богом побратими;
Нека сиде у мермер-авлију,
Е ћу моју снашу даровати.
Ако знаде Чевкез—Асанага,
Е сам бијо у Кладушу равну,
Побратим ће тебе прекорити,
Е те писем даром даривао.»
Пође одмах па кулу ђевојка
И кажује чевкезовој љуби:
«О госпођо, чевкезава љубо!
Опо није незнана делијо,
Но побратим твога господара».
Кад то чула чевкезова — љуба,
Окити се, што најљепше може,
Па се сигра низ бијелу кулу.
Ал' да видиш краљев—Милована!
Баци руку у џеп од доламе,
Па извади од злата јабуку,
Па је пружи чевкезовој љуби.
Она пружи, да прими јабуку,
Он преко ње пребачи јабуку,
Њу дофати за бијелу руку;
За собом је баци на дората,
Па утече пољем широкијем.
А солдати јакму учињеше
На лијепу од злата јабуку.
Кад то чуше Мујо и Алија,
Ћерају га пољем широкијем;
Ћераше га, стићи не могаше;
Вратише се на бијелу кулу;
Изидоше на бедем од града,
Упалише топа абердана,

Digitized by Google

Абер даше Чевкез—Асанаги
У Будиму, граду бијеломе.
Досјети се Чевкез—Асанага,
Ћера ђога, у Кладушу ђе;
Ал' му нема вијернице љубе.
Па је Черкез(sic) вако говорио:
«Бог т' убио, краљев Миловане!
Кад си моју љубу заробио,
Што ми ниси кулу запалио?»
Па повади сабљу димискију,
Те посјече тридесет солдата
И посјече Муја и Алију;
Те отолен поврати ђогата,
Па га ћера гором и планином,
Доклен ђе на дно од Будима
И ту виђе краљев' Милована.
Да му даше ђаво мировати,
Он могаше лако живовати;
Но он пије по планина вино,
Па се једном за се обратијо
И угледа Чевкез—Асанигу;
Плећи даде, бијежати стаде.
Но га ћера Чевкез на ђогата;
Ђера Чевкез и пристиже близу.
Милован се при невољи нађе,
Па он виче из грла бијела:
«Мијо бабо, од Будима крале!
Отвори ми од капије врата».
Крале њему отворијо врата,
И убјеже краљев Миловане;
За њим крале затворијо врата.
Но му вели Чевкез—Асанага:
«О, чу-ли ме, краљев Миловане!
Ти ј'ако си јунак од јунака,

Digitized by Google

Не мој мене у хрз ударити,
Не мој моју обљубити љубу.»
Но му вели краљев Миловане:
«Ај, не бој се, Чевкез—Асанага!
Док одморим себе и дората
И рујна се понапијем вина,
Па ћу тебе на мејдан изисти».
Одмори се и напи се вина,
Па закрочи дебела дората,
Исћера га пољем зеленијем.
Сусрета га Чевкез на ђогата;
На остре се сабље ударише.
Па кудијен турчин удараше,
У дијете сабља упадаше,
По три литре меса одваљује.
Кудијенак дете удараше,
Од турчина сабља одскакаше,
А за сабљом огањ сијеваше,
Сијеваше низ облук ђогату,
По земљици запаљује траву;
Милована ране боришe.
«Аој мене, моја стара мајко!
Ђе погибо' данас од турчина
У Будиму, граду бијеломе».
Но га чула бијела кадуна,
Па је њему була говорила:
«Миловане, шњима не видијо! *)
Не помага ни отац, ни мајка;
Но Бог благи и добра дружина.
На Чевкеза, господара мога,
На њега је панцијер-кошуља,
Испријечи, па се излијечи».

*) Здѣсь что-то пропущено.

Digitized by Google

Кад то зачу краљев Миловане,
Ману сабљом и десницом руком
И Чевкеза по пасу удрио,
На двије га поле прекинуо;
Па му узе коња и оруже.
Но да видиш бијеле кадуне!
Она трчи низ бијелу кулу,
Па дофати краљев' Милована;
Изнесе га на бијелу кулу;
Па се врати у поље зелено,
Те покупи биље и цвијеће,
Те извида лудог' Милована,
Извида га за петнаест дана
Кад Милован ране преболијо,
Он дофати бијелу кадуну,
Поведе ју у бијелу цркву,
Прекрсти ју и привјенча за се.

4.

Иво Сењанин и Травнички везир.

(Пјевао је Марко Баошић из Горње-Мораче).

Вук завија под јелу зелену,
Вран загракто' на јелу зелену.
То не бјеше од горице вуче,
Но то бјеше рањени хајдуче.
Тица му је ране опазила;
Ал' бесједи рањени хајдуче:
«Бре! одбиј се, црна тица врана;
Пуна ми је преко крила дилька,
Да ја смијем пушку изметнути,
Оба би ти опалио крила.
Ако си се ужелио меса,

Digitized by Google

Ти прелети на дно од Кунара,
И кад бидеш на прву пољану,
Ту ћеш наћи тридесет турака;
А полети мало понапријед
И ту ћеш нађ' и другу пољану
И наћићеш шесдесет турака,
Све су турске аге и бегове,
Ни на једном русе главе нема.
Ни ти падај, нити једи меса,
— Тако теби не одпало перје!
Но полети мало понапријед,
Ту ћеш наћи до двије јелике,
Међу њима три љеша јуначка;
Ту ћеш панут и најести меса.
Па полети у ломне Котаре,
А на кулу Стојан — Јанковића,
Те му кажи, што је и како је.»
А кад врана ријеч саслушала,
Ударила у лагана крила
И ето ње на дно од Кунара.
Кад ли дође на прву планину,
И ту нађе тридесет турака;
Нити пада, нити једе меса,
Па пролеће на другу пољану
И ту нађе шесдесет турака,
Све турскије аге и бегови,
Ни на једном русе главе нема.
Нити пада, нити једе леса,
Па полети мало понапријед
И ту нађе до двије јелике,
Међу њима три љеша јуначка.
Ту се вране меса накранио
И јуначком крви напоио;
Па полеће у ломне Котаре,

Digitized by Google

А на кулу Јанковић — Стојана;
Тамо вран је био починуо.
Док на Травник пукоше топови,
Три уједно, тридесет заједно,
Шенлук чини травнички везире:
Посјекао три сердара млада,
Три сердара, сва три од Котара.
Кои њему први долазагу,
Даваше им чоху нерезану;
Кои њему други долазагу.
Даваше им коње неседлане;
Кои њему трећи долазагу,
Даваше им благо небројено.
У то доба на двор му дођоше.
До три главе котарских сердара.
Одоше их турци познавати;
— Познавати, познат не могагу:
Неко вели Јанковића глава,
Други вели Цмиљанић Илије,
Трећи — глава Митровић Стојана.
То зборагу, турци не знавагу;
Тада рече Ћеиване стари:
«Чујеш мене, травнички везире:
Ево има дванаест година,
Турио си Сењанина Ива,
Турио га у тавницу тавну;
Ти му задај божју вјеру тврду,
Да ћеш њега пуштит из тавнице,
Да ти позна три каурске главе».
Кад то зачу травнички везире,
Он на млађе вику учинио,
Да доведу Сењанина Ива,
И он њему вјеру задавао,
Да ће њега пуштит из тамнице,

Digitized by Google

Да му ништа учинити неће.
Млађи били Ива доводили.
А какав је Иван-капетане!
Удрила му коса до појаса,
Нокти су му, као раоници.
А да видиш травничког везира!
На млађе је вику учинио;
А Ивана дивно направили:
Једни мију, други косу бријују,
А трећи му нокте сарјезују.
Тадер рече травнички везире:
«О, чу-ли ме, Иван-капетане!
Познај мене три каурске главе».
Тадер Иван главе познаваше
И овако зађе бесједити:
«Чујеш-ли ме, травнички везире!
Главе су се у крв умаштане,
Опери ми три каурске главе.»
Опраше му три каурске главе,
Свинуш' главе, као да су живе.
Тадер рече Сењанин-Иване:
«О, чујеш ме, травнички везире!
Чија, велиш, да је ова глава,
Колико је теби учинила квара,
Док је мртва запанула овђе?»
Тадер рече травнички везире:
«Вељу, глава Цмиљанић—Илије:
Много ми је учинила квара,
Док је мртва запанула овђе;
Тридесет ми је посјекла турака».
Тадер рече Сењанин — Иване:
«Но је глава Закари сердара,
Који није горић од Илије».
Па је другу доватио главу:

Digitized by Google

«Чија велиш, да је ова глава,
Колико је учинила квара,
Док је мртва запанула овђе?»
Тадер рече травнички везире:
«Много ми је учинила квара,
Док је мртва зананула овђе,
Шесдесет је посјекла турака;
Вељу, глава Стојан — Јанковића».
«Није глава Стојан — Јанковића,
Но је глава Митровић — Стојана;
Није гориј Јанковић — Стојана».
Тадер трећу приватио главу:
«Чија, велиш, да је ова глава?»
— Вељу глава Вука Мандушића. —
«Није глава Вука Мандушића,
Но је глава мог' сина Тадије;
Аох мени, мој несретни сине!
На злу-ли смо мјесту састанули,
А на дворе травничког везира;
У зао час потражио баба,
Док си своју изгубио главу!»
Па он мртву пољубио главу.
Па везира био замолио,
Да-би њему мртву поклонио,
Да се с мртвом Иво разговара.
Тадер везир поклонио главу
И даде му тридесет дуката,
И пушти га Сењу на крајину.
Оде Иво дома кукајући;
Оста везир дома пјевајући.
А кад био на дно од Кунара,
Ту он срете шесдесет хајдука
И пред њима Стојан — Јанковићу,
И су њим је Цмиљанић Илија.

Digitized by Google

А кад дође Иван — капетане,
Па он зове оба побратима:
«А за бога, богом побратиме!
Побратиме, Стојан — Јанковићу!
Ви не вод' те војску ка Травнику,
Ка Травнику, граду бијеломе;
Но ћу вама више чудо причат.
Нашла мука каду везирову:
Оће везир шњоме у планину,
У планину, а за Јеловицу.
Ту се були младој већ уснило,
Да је води травнички везире
У џамију, турску богомољу,
Тадер она оће оздравити».
Кад саслуша шесдесет хајдука,
За Иваном сви су окренули.
И ето ij путем пријекијем,
На планину на ту Јеловицу,
Тадер рече Стојан Јанковићу:
«Није л' мајка родила јунака,
Да он оде у турску џамију,
Да с' сакрије у долап до врата.
А кад бише турци улазили,
Би се добар момак намјерио,
Да за собом затворио врата?»
Сва дружина ником поникнули.
А кад виђе Стојан Јанковићу,
Он завика на своју дружину:
«Ехе, браћо, да ве Бог убио,
Кад се данас не нагна јунака!»
Па дозива Цмиљанић — Илију:
«Богом брате, Цмиљанић — Илија!
Кад затворим на џамију врата
И повичем грлом бијелијем,

Digitized by Google

Да ми биднеш у индата».
Па прифати пушку до ремика,
Па он оде у турску џамију,
Те се сакри у долап до врата,
А сад ћу ви за везира причат.
А кад везир каду саслушао,
Он сакупи стотину турака,
Па ето их на планину, друже,
На планину, па за Јеловицу;
Све пјевагу и пушке мећагу.
А кад дошли ка њиној џамији,
У турака добар бјеше адет,
Те с'умију и авда узимљу;
Улегоше у њину џамију.
Таман турци одоше клањати,
А искочи Стојан Јанковићу,
Из долапа на џамије врата,
Па завика грлом бијелијем:
«А ђе сте ми оба побратима?
К мене, браћо, ако Бога знате!»
У то момци брже дохитали;
У толико турци кидисали,
Да Стојану на врата изиду.
А кад стаса шесдесет хајдука,
Тадар Стојан сабљу повадио
И са њиме оба побратима.
Што пропушта Стојан Јанковићу,
Дочекује Сењанин Иване;
Што пропушта Сењанин Иване,
Дочекује Смиљанић Илија.
Исјекоше стотину турака;
Уватише травничког везира,
На сваке га муке удараше.
Тадар рече Иван-капетане:

Digitized by Google

«А за бога, два млада сердара!
Дарујте ми травничког везира,
Да га водим Сењу на краину,
Да га бацим у ледну тавницу,
Да га држим, колико он мене,
Нешто мало дванаест година».
Сердари му вољу испунише,
Дадоше му травничког везира,
Тадер друштво шићар дијелило,
Ивану су старјешинство дали,
Дадоше му ђога везирова
И његово руго и оружје.
О толен се браћа раздвоили,
Отидоше своме завичају.
Иван иде Сењу на краину
И одведе травничког везира,
И стави га у ладну тавницу,
И држа га дванаест година.
Кад с' изминy дванаест година,
Тадер Иво на се помислио
И одпушти травничког везира
И даде му тридесет дуката.

Примѣчаніе. Ту-же пѣсню мы нашли напечатанною въ выходящемъ на Цетиньѣ журналѣ «Луча» (1899 №№ V и VI, стр. 246—255) подъ заглавіемъ «Освета братска». Она почти вдвое длиннѣе нашей (на 203 стиха) и, очевидно, представляетъ по отношенію къ ней оригиналъ; но эта поется, какъ особая, самостоятельная пѣсня; при томъ сокращеніе произведено такъ искусно, что, не сличая съ оригиналомъ, нельзя замѣтить никакихъ пропусковъ, и даже тѣмъ она какъ будто выигрываетъ въ художественномъ отношеніи. Поэтому приводимъ её, какъ образчикъ, воспроизведенія.

Digitized by Google

5.

Женидба паше Тиранина.

(Отъ того-же).

Одкако је настануо свијет,
Није љепши процаптио цвијет;
Но што јесте вактом процаптијо
А на Скадру, граду бијеломе,
Јест Ајкуна, лијепа ђевојка,
Мила шћерца од Скадра везира.
Друге буле, ни влахиње нема,
Ни у гору загоркиње виле;
А љепша је од јабуке златне,
А дужа је од копља бојнога.
Те се чудо чуло по свијету;
Па ју просе просци са свих страна,
Просе лале и просе бегови.
То зачуло седам турских паша,
А од седам турскијех санџака;
Па ij ето Скадру бијеломе,
У везира на конак панули,
Па су њему тако говорили:
«Господаре, од Скадра везире!
Ми смо чули, ђе говоре људи,
Да је у те настала кадуна,
Да је љепше у свијету нема;
Ођеш-ли је нама поклонити,
Бирај зета, којега ти драго;
А остали нањутит се неће;
Но те њему у сватове поћи.
Кад то чуо скадарски везире,
Он пашама ријеч говоријо:

Digitized by Google

«Кои ће дат тридес' ћеса блага,
Даћу њему Ајкуну ђевојку,
Да му буде вијерница — љуба».
Кад то чуше седам турски паша,
Међу собом вјеру уфатише,
Да не узму Ајкуну ђевојку;
Па отолен паше окренуше,
Сваки пође вилајету своме.
Но да видиш паше Тиранина!
Он покупи тридес' ћеса блага;
Па га ето Скадру бијеломе,
У везира на конак пануо.
И даде му тридес ћеса блага;
Везир њему Ајкуну-ђевојку,
И још брзу свадбу уславише:
Од нећеље за петнаест дана;
Доклен пође и натраг се врати,
И покупи три хиљаде свата.
Отлен пође паша Тиранине,
Па уз путу свате покупијо;
Па га ето двору бијеломе.
Угледа га остарала мајка
Са пенџера од бијеле куле,
Па сусрете свога мила сина;
Па је њему тако говорила:
«Добро доша', паша Тиранине!
Јеси л' тебе испросијо љубу,
Тебе љубу, мени одмјеницу?»
Па јој паша тако одговара:
«Ја сам, мајко, запросијо љубу,
Мене љубу, тебе одмјеницу
И брзо сам свадбу уславијо,
И узгред сам свате покупијо».
Па му мајка тако проговара:

Digitized by Google

«Знаш-ли, пашо, није давно било,
Кад си с Вуком брати' црногорцем,
Ти му даде божу вјеру тврду,
А кад ћеш се оженити, сине,
Да ћеш Вука звати у сватове,
Но му не мој (х)илу учињети
— То те моје не губало мљеко!
Па му пиши лист-књигу бијелу
И ти зови Вука у сватове».
А паша је послушао мајку;
Па дофати дивит и хартију,
Па он пише лист-књигу бијелу
И поздравља побратима свога:
«Побратиме, Вуче црногорче!
Знаш-ли, Вуче, није давно било,
Ја ка' сам се с тобом братимијо,
Ја сам тебе божу вјеру дао,
Ја кад ћу се, побро, оженити,
Да ћу тебе звати у сватове.
Ја сам младу запросијо каду,
Ја у Скадру, граду бијеломе,
Милу шћерцу од Скадра везира,
Баш Ајкуну, лијепу ђевојку;
Па те зовем, побро, у сватове».
Па је шаље преко Горе Црне.
Кад је Вуку књига допанула,
И видијо, што му књига пише,
Одиста му мила не бијаше;
Па се шета сјетно, невесело.
Но га гледа остарала мајка,
Па му тако она проговара:
«Мијо сине, млади црногорче,
Отклен ти је књига допанула?
Је л' ти, сине, књига од мејдана,

Digitized by Google

Те се сјетно, невесело шеташ?»
Одговара млади црногорче,
Одговара остаралој мајци:
«Није мене књига од мејдана;
Да је мене књига од мејдана,
Ја на мејдан радо би пошао;
Но ме ситна књига допанула
Ја од паше, побратима мога.
А паша је запросијо каду,
А у Скадру, граду бијеломе;
Па ме паша зове у сватове.
Не смијем му у сватове поћи,
Но су турци (х)илави јунаци,
Не мари им иљу учињети,
Мене, мајко, живот оштетити,
Саморану тебе оставити».
Кад то чула остарала мајка,
Она Вуку тако проговара:
«Мијо сине, Вуче црногорче!
Пођи, сине, паши у сватове,
Не мо' на се бруку оставити
И преварит побратима свога».
А Вуче је послушао мајку,
Па се кити, што најљепше може:
Одијело, што му подниједо,
И припаса свијетло оруже
И његову криву ћемеркињу,
А у руке узе џефердана;
А млађи му вранца сигураше;
Па се сигра низ бијелу кулу
И готова находи вранчића.
Прекрсти се, па га закрочијо;
Гони коња преко Горе-Црне,
Дан по данку, канак по конаку,

Digitized by Google

Доклен дође Тири, земљи равној,
Код дворова побратима свога.
Ал' је паша свате покупијо;
Чека побра три бијела дана;
Чауш вика, талбуана рика,
Да устају кита и сватови;
А пред њима паша искочијо.
У руке му алај-барјак златни;
Па је паша тако бесједијо:
«Је-ли мајка родила јунака,
У сватове мене оправила,
Да он узме алај-барјак златни,
Да га носи мене пред сватове?»
Ал' сви турци ником поникоше,
И упрну земљу погледаше.
Но не ниче млади црногорче;
Но о'земље на ноге устаде,
Па се паши попримаче близу,
Из руку му барјак узимаше;
Па закрочи својега вранчића.
Гони вранца узпут пред сватове;
Доклен дође испод Скадра-града,
Ту је свога вранца узљутијо,
Те му штурни скаче попријеко;
А вије му се алај-барјак златни.
Угледа га Ајкуна ђевојка
Са прозора и бијеле куле;
Па је цура 'вако говорила:
«Ај машала, милом Богу фала,
Прикладнога онога јунака
И бијеле руке за барјака!
Благо мајци, која га имала,
Благо сестри, што се куне шњиме,
Благо љуби, коју ће он љубит!

Digitized by Google

Боже, мене у нарок пануо!»
То ју чула остарала мајка,
О' себе ју шаком ударила:
«Мучи, Ајко, каменом ти биле!
Оно јесте младо црногорче».
Ту сватови на конак панули.
Кад у јутру јутро освануло,
Чауш вика, талбуана рика:
«Азур свати, азур је ђевојка!»
Сви сватови на ноге скочише
И Ајкуну младу поведоше.
Ста ју пратит' од Скадра везире
А са својом вјерницом љубом;
Па му тако љуба говорила:
«Господару, од Скадра везиру!
Да ти кажем, што сам синоћ чула
Од Ајкуне, лијепе ђевојке;
Када виђе млада црногорца,
У ђевојке пуче срце живо;
(пропускъ)
Боже, ми га суди по нароку.
Но ти реци паши Тиранину,
Да погуби Вука црногорца».
Кад то чуо Скадарски везире,
Он призива свога зета мила:
«Мијо зете, паша Тиранине!
Кад ћеш бити на првом конаку,
Погубићеш Вука црногорца;
Е се Ајка ашик учињела
На згоднога млада црногорца».
Отоленак свати окренуше;
Док ју бијо данак оставијо,
А тамна ју нојца прифатила,
И сватови табор учињеше.

Digitized by Google

Заповиђе паша Тиранине,
Да погубе Вука црногорца.
Кад то чула Ајкуна ђевојка,
Љуби пашу у скут и у руку:
«Не, за Бога, пашо господаре!
Не крвави првога конака;
Кад ћеш бити на другом конаку,
Погубићеш Вука црногорца».
Паша Ајки љубав учинијо,
Остави га за другог конака.
Кад су били на другом конаку,
— Но да видиш Ајкуне ђевојке!
Она справи двије анђе — буле,
— Родом бјеу ловне Горе — Црне —
Те ић справи Вуку под шатаром,
Да му кажу, што је и како је,
Да ће њега паша погубити.
И пођоше двије анђе-буле,
Све му кажу, што је и како је,
Да му паша о невјери ради.
Кад то чуо Вуче црногорче,
Он од земље на ноге устаде;
Па га ето паши по' чадором,
ђе он спава с Ајкуном ђевојком.
Чепну Ајку на ногу десницу;
Скочи Ајка, како горска вила;
Пред њом Вуче иде пред шатора.
Па је Вуче барјак дофатијо,
Поби барјак у земљицу прву;
Појахаше на коња вранчића;
Сташе бјежат ловној Гори — Црној.
Но да видиш паше Тиранина:
Он оправи три мрке џелата,
Да посјеку Вука црногорца.

Digitized by Google

Али Вука по'чадаром нема;
Барјак вије, под њим Вука није.
Брзо паши одма казиваше,
Да је Вуко дома утекао
И штету ни неку учинијо.
Када видиш паше Тиранина,
Ал' му нема Ајкуне ђевојке;
Па на свата вику учинијо.
Сви ћераше, стићи не могаше;
Сви се свати натраг повратише;
А сам паша пође у пођеру.
Кад је Вуку бјежат досадило,
Одјахаше од коња вранчића.
Починуше у Краину равну;
Па му Ајка у перчину биште;
Па је Вуку једном говорила:
«Како знадем пашу Тиранина,
Он ће доћи нама у пођеру,
Не мари ни живот оштетити».
«Ај, не бој се, моја душо драга,
Добила си добра господара;
Ја би пашу одма погубијо».
А л' се Ајки очи отргоше
И погледа уз Краину равну,
И угледа пашу Тиранина,
Ђе он гони крилата ђогата.
Па му Ајка тако говорила:
Господару, црногорче Вуче!
Ено иде паша Тиранине,
Са' ће тебе главу одкинути,
А мене ће мука(х) намучити;
Ајде, устај, да дома бјежимо!»
За то Вуче не окреће главу;
У то стаса паша на ђогата,

Digitized by Google

Голу носи у рукама ћорду;
Ал' се Вуко на вранчићу нађе:
На голу га сабљу дочекао
И од паше главу уграбијо,
И узе му коња и оруже.
Појахаше на два коња зорне;
Ал' говори Ајкуна ђевојка:
«Паша мијо, на срећу одијо,
Кад си мене коња доводијо,
Да не ја шу двојца на једнога;
Но да јаши сваки на својега».
Поведе је ломној Гори — Црној,
Покрсти је и привјенча за се.

То је било или није било;
А нама се мир и здравље вило,
Мир и здравље и помоћ од Бога.
Домаћине, дај нам чашу вина,
Да наздравим старим јунацима;
Слатка ће ми бити, као свима.

Digitized by Google

ПѢСНИ ВАСОЕВИЦКІЯ.

ВВЕДЕНІЕ.

Вліяніе турокъ. — Различіе между васоевичами и другими черногорскими племенами, выражающееся въ ихъ историческомъ преданіи, въ политическихъ стремленіяхъ и содержаніи пѣсни. — Содержаніе васоевицкихъ пѣсенъ вообще и реальное объясненіе каждой пѣсни по отдѣльности. — Какъ составлялись эти пѣсни. — Поддѣлка. — Способъ собиранія и записыванія пѣсенъ. — Пѣсни новѣйшаго времени.

Въ отдѣлѣ «Племенной составъ Черногоріи» (т. II, ч. 1, стр. 3—127) мы уже указали на особенное географическое положеніе Васоевичей, которымъ обусловливалось болѣе позднее присоединеніе ихъ къ союзу другихъ черногорскихъ племенъ, а также и иное направленіе ихъ исторической жизни. Само собою разумѣется, не могло это не отразиться и на ихъ поэзіи. Живя въ болѣе, чѣмъ остальныя племена, тѣсной связи съ турками и отчасти подчиняясь имъ, васоевичи больше прониклись ихъ духомъ, что, какъ мы видѣли, отразилось на ихъ нравахъ и сказалось въ ихъ лирической пѣснѣ. Обратимся теперь къ ихъ эпической поэзіи.

Здѣсь, во первыхъ, мы встрѣчаемся съ совершенно другимъ историческимъ преданіемъ. Васоевичи не знаютъ ни зетскаго государства, ни его государей Черноевичей; а затѣмъ, занимаясь,

Digitized by Google

также, какъ и черногорцы, четованьемъ, они имѣютъ дѣло съ албанцами, а не съ сербами — потурченцами, какъ то мы видѣли у черногорцевъ. Такими только въ концѣ XVIII и въ XIX ст. являются колашинцы, потурчившіеся въ позднѣйшее время. Особенность въ историческомъ преданіи васоевичей составляетъ борьба за независимость не только противъ турокъ, но еще противъ единоплеменныхъ и единовѣрныхъ имъ кучъ, которые старались подчинить ихъ себѣ и для этого не стѣснялись дѣйствовать противъ нихъ въ союзѣ съ турками. Отчасти противъ нихъ-же дѣйствуютъ и другіе ихъ сосѣди ровчане и морачане, какъ-бы въ договорѣ съ кучами, и братоножичи. Ничего не находимъ о столкновеніяхъ ихъ съ пиперами, которые можетъ быть и сами были противъ кучъ, стремившихся и на нихъ распространить свою гегемонію.

Наконецъ у васоевичей мы встрѣчаемъ цѣлыя экспедиціи не только въ сосѣднія области, но и далеко внутрь Шумадіи, чтобы наказать какого-нибудь пашу и вообще турокъ за притѣсненія и насилія, производимыя ими надъ сербами христіанами; причемъ не имѣются въ виду никакія корыстныя цѣли. Въ Черногоріи-же вниманіе къ Шумадіи возбуждается только со времени возстанія Карагеоргія.

Вообще васоевичи не знаютъ героевъ Черногоріи, какъ черногорцы—васоевицкихъ, и эпосъ тѣхъ и другихъ каждый имѣетъ свое особое содержаніе, свою область, въ которой происходятъ дѣйствія, и развивается опъ въ иномъ духѣ и направленіи.

Поэтому, представляя нѣсколько эпическихъ пѣсенъ васоевицкаго племени, мы считаемъ необходимымъ объяснить тѣ обстоятельство, при которыхъ онѣ возникли, найти, по возможности, ту историческую основу, на которой онѣ создались, и сообразно съ тѣмъ расположить ихъ въ хронологическомъ порядкѣ.

Вся исторія Васоевичей держится почти исключительно на народномъ преданіи, съ которымъ поэтому мы и должны имѣть дѣло.

Изъ болѣе старой исторіи въ васоевицкихъ пѣсняхъ увѣко-

Digitized by Google

вѣчены слѣдующія преданія *): 1) разселеніе васоевицкаго племени изъ тѣсныхъ предѣловъ Лѣвой — Рѣки, которое должно было произойти въ половинѣ XVI в., такъ какъ въ самомъ началѣ XVII в., по Марину Болицѣ, мы находимъ ихъ уже вполнѣ осѣвшимися въ такъ называемой Нахіи (иначе Нижніе — Васоевичи) и тѣ-же самыя названія селъ, какія существуютъ теперь; 2) нападеніе турокъ на Лѣвую — Рѣку, окончившееся тѣмъ, что турки въ концѣ концовъ должны были удалиться, понесши нѣкоторый уронъ, что и подтверждается свидѣтельствомъ Марина Болицы, указывающаго на подобный фактъ въ 1613 г.; 3) отношеніе Васоевичей къ другимъ сосѣднимъ племенамъ, въ особенности къ Кучамъ, которые одно время держали гегемонію надо всѣми окружными племенами; 4) четованіе въ сосѣднихъ турецкихъ земляхъ и наконецъ 5) отдѣльные эпизоды изъ жизни отдѣльныхъ личностей.

Относительно перваго разселенія Васоевичей мы не нашли никакой пѣсни, хотя оно и пріурочивается въ одной пѣснѣ къ Вуку Брайотичу, который, будтобы, убивши одного пашу, не могъ оставаться въ Лѣвой — Рѣкѣ изъ опасенія не столько турокъ, сколько кучъ, которые и наводили турокъ на васоевичей, освободившихся отъ ихъ гегемоніи.

Но этому противорѣчитъ другая пѣсня о пораженіи турокъ, напавшихъ на Лѣвую — Рѣку въ началѣ XVII ст., въ которомъ Вукъ Брайотичъ, принимаетъ дѣятельное участіе.

Дѣйствительно, общее разселеніе должно было произойти послѣ перваго жестокаго погрома Лѣвой—Рѣки турками, когда, по словамъ преданія, въ продолженіи семи лѣтъ въ ней некому было огонь развести. Выселеніе-же Вука Брайотича было част-

*) H. Hecquard въ сочиненіи своемъ «Histoire et description de la Haute Albanie» (Paris 1859) приводитъ обширный и довольно поэтичный разсказъ о первомъ доселеніи Васоевичей подъ Комъ, составленный имъ, будто-бы, по народной пѣснѣ; но такой пѣсни у Васоевичей не существуетъ; да и по духу разсказъ этотъ не имѣетъ ничего сербскаго народнаго; поэтому мы считаемъ его поэтическимъ произведеніемъ самого Экхара.

Digitized by Google

ное, его личное, при томъ въ гораздо позднѣйшее время; поэтому первою въ хронологическомъ порядкѣ мы поставили-бы пѣсню объ упомянутомъ выше пораженіи турокъ (въ сборникѣ № 3), и только за этимъ должна слѣдовать пѣсня о Вукѣ Брайотичѣ. Но есть еще двѣ пѣсни старше: одна о погибели Арапа и Ракеты Раевича, которая записывателями васоевичами отнесена къ 1595 г., что очень вѣроятно, такъ какъ Ракета этотъ, если не дѣдъ, то отецъ попа Ракетича, дѣйствовавшаго послѣ; а другая пѣсня о пединкѣ между Агой изъ Медуна и васоев. воеводой Јованомъ Вишничемъ, которую мы также относимъ къ болѣе старому времени, а на какомъ основаніи, скажемъ послѣ.

Только послѣ этого слѣдуютъ двѣ пѣсни, въ которыхъ играетъ роль Вукъ Брайотичъ, при чемъ одна (№ 3) носитъ заглавіе «Ударац на Васојевиће 1625 г.» а другая (№ 4) «Вук Брајотић, његова жена. лијепа Брђанка, и паша од Требиња».

Далѣе идутъ пѣсни о васоевицкихъ четникахъ: Милошѣ Марковичѣ (№№ 5 и 6), Милошѣ Дьиновичѣ, (№ 7) Иванѣ Лакушичѣ (№ 8), Божѣ Вешовѣ (№ 13) и Фазли Шарцѣ арамбашѣ (№ 14).

Отдѣльные эпизоды составляютъ «Стане заробьена у Мостар» (№ 5) и «Женидба Ђура Куштримовића (№ 11), первая изъ начала XVIII ст., а вторая конца его или второй его половины. Къ первой половинѣ XVIII в. относится походъ васоевицкихъ воеводъ вмѣстѣ съ кучскимъ воев. Радоней въ Шумадію (№ 10), а къ концу его относится «Ударац колашински на Васојевиће» (№ 12).

Обратимся теперь къ этимъ пѣснямъ къ каждой по отдѣльности и остановимся на подробностяхъ, которыми прежде всего опредѣляется время факта, воспѣваемаго въ ней, и возникновенія самой пѣсни, а затѣмъ уясняется ея содержаніе и характеризуются выведенныя въ ней личности.

Первыя двѣ пѣсни по ихъ композиціи очень недавняго времени и потому полны анахронизмовъ и другого рода несообразностей; но поединки, давшіе имъ содержаніе и рѣшающіе дѣло

Digitized by Google

не личное что-либо, а между двумя сторонами, представляютъ явленіе народной жизни очень старое. Герой первой пѣсни Ракета, какъ мы указали, также принадлежитъ старому времени. Одно только можетъ быть сомнѣніе: не пріурочена-ли какая-нибудь чужая пѣсня къ имени Ракеты, какъ одна герцеговинская пѣсня передѣлана въ васоевицкую замѣною имени Јована Мусича именемъ Стефана Васоевича?

Крупный анахронизмъ составляетъ упомитаніе рода Османагичей въ Подгорицѣ, которые по ихъ семейному и мѣстному преданію происходятъ отъ рода Мартиновичей въ Байцахъ, потурчившихся и удалившихся изъ Черногоріи въ началѣ XVIII в., когда тамъ произошло извѣстное общее истребленіе и изгнаніе магометанъ. Упоминаніе «сербской механы» въ Подгорицѣ и пистолета, изъ котораго братъ Арапа убилъ Ракету, также отзывается новизной. Но въ основѣ лежитъ старое преданіе, васоевицкое или чужое, а способъ, какимъ Арапъ убилъ Ракету изъ ямы, указываетъ на нѣчто оригинальное, принадлежащее, безъ сомнѣнія, также старому времени.

Вторая пѣсня была уже напечатана въ сборникѣ Вука Ст. Караджича подъ заглав. «Ага од Медуна и Јован Бабовић» (изд. 1896 г., кн. IV, стр. 106; 65 стиховъ); но въ нашей записи она полнѣе (130 стиховъ), при чемъ пополняются мѣста очень важныя для лучшаго пониманія содержанія, а есть и варіанты, которые болѣе естественны и народны.

Что касается сюжета, то онъ, конечно, взятъ изъ какого-то преданія и въ значительной степени украшенъ фантазіей; фамиліи-же Бабовичей и Вишничей одинаково существовали и еще существуютъ въ Лѣвой — Рѣкѣ; но послѣдніе всегда играли болѣе видную роль, какъ по богатству, такъ и по силѣ ихъ рода.

Въ вуковой пѣснѣ прибавлено, что Бабовичъ, получивши вызовъ отъ аги, совѣтуется съ матерью, какъ ему поступить; а мать отвѣчаетъ, что онъ долженъ принять этотъ вызовъ, такъ какъ лучше съ честью умереть, чѣмъ жить безчестно, осрамивши себя отказомъ. Мысль эта слишкомъ общая; а сыну не было

Digitized by Google

другого исхода и безъ совѣта матери, который въ этомъ случаѣ совсѣмъ невуженъ. Можно впрочемъ въ этомъ видѣть вообще высокое почитаніе матери сыномъ, которой это не могло не касаться, такъ какъ ей предстояло лишиться сына и остаться «саморана», на что сынъ не могъ рѣшиться безъ совѣта съ матерью. Далѣе въ вуковой пѣснѣ мѣстомъ поединка названо «Кучко зборище», которое находится какъ разъ подъ Медуномъ; а въ другомъ мѣстѣ вовсе не называется мѣстность; у насъ же названо Стравче и послѣ Потрчка-ливада тоже близко къ нему, но отъ Медуна въ разстояніи трехъ или болѣе часовъ, что вѣроятнѣе, какъ мѣсто нейтральное.

Послѣ перваго боя, побѣдившій Бабовичъ тотчасъ отбираетъ у аги булу, коня и оружіе, чего не могло быть, такъ какъ произошло соглашеніе биться еще второй разъ. Вызывая на второй поединокъ у насъ ага повторяетъ прежній вызовъ, въ прежней формѣ; а въ вуковой пѣснѣ онъ сопровождаетъ это сильными ругательствами, что также мало отвѣчаетъ народному духу. Остальные варіанты мы означаемъ при самомъ текстѣ пѣсни.

«Ударац на Васојевиће 1625» — представляетъ позднѣйшее воспроизведеніе народнаго преданія, о которомъ мы уже говорили въ исторіи Васоевичей и тамъ-же сдѣлали сопоставленіе его съ указаніемъ М. Болицы на одно пораженіе турокъ, бывшее при немъ, слѣдовательно раньшего 1625 г. Въ видѣ пролога въ началѣ присоединено преданіе о братоножичскомъ воеводѣ Пеѣ Станоевичѣ, дочь котораго отведена была въ Цареградъ въ султанскій гаремъ, вслѣдствіе чего по жалобѣ его султану на васоевичей послѣдній и посылаетъ на нихъ войско.

Въ этомъ эпизодѣ обрисовываются отношенія между васовичами и братоножичами далеко не пріятельскія, при чемъ васоевичи сами дали поводъ, занявши землю братоножичей на Ножицѣ (въ Лѣвой — Рѣкѣ) и разорили ихъ монастырь. И въ первой пѣснѣ мы видимъ, что Ракета идетъ въ Подгорицу не обычнымъ путемъ черезъ Вѣтерникъ и Братоножичей, а черезъ Кучи,

Digitized by Google

что также указываетъ на враждебныя отношенія между васоевичами и братоножичами. Все это не могло быть придумано пѣвцомъ новѣйшаго времени, а почерпнуто имъ изъ стараго преданія или, можетъ быть, и изъ пѣсни, дошедшей до него въ позднѣйшей переработкѣ, кое-что однако сохранившей изъ стараго времени.

Бушатліи, Махмутбеговичи и Шабанагичи если и были уже въ то время выдающимися родами, то во всякомъ случаѣ не играли еще той роли, какую приписываетъ имъ пѣвецъ подъ впечатлѣніемъ того значенія ихъ, которое они пріобрѣли впослѣдствіи, въ его время. При томъ албанцы въ то время еще не покорились Турціи, не приняли еще магомотанства и вмѣстѣ съ сербами считались бунтовщиками, противъ которыхъ и предпринимались военныя экспедиціи. Въ то время не существовало той «лютой Арбаніи» и «Малесіи», которая-бы, какъ въ настоящее время, могла двинуться на сербовъ. И всѣ упомянутые вожди не утратили еще тогда своей сербской народности. Для экспедицій подобнаго рода у султана были настоящіе турки, занимавшіе въ то время Подгорицу и Зету до Скадрскаго озера. И Гусинье обращено турками въ укрѣпленный градъ тоже въ позднѣйшее время для военныхъ операцій противъ албанцевъ, главнымъ образомъ климентъ. Все это въ пѣснѣ составляетъ наслоенія позднѣйшаго времени, подъ которыми совершенно теряется главная основа старой пѣсни или преданія.

Вукъ Брајотичъ, къ которому относится слѣдующая пѣсня (№ 4), представляетъ собою личность, пользующуюся большою славой во всѣхъ Васоевичахъ и его именемъ гордятся считающіе себя его потомками Сайчичи въ с. Виницкой, между черногорской границей и турецкимъ городкомъ Беранами. Такою-же славой пользуется и сложенная объ немъ пѣсня, которую вполнѣ, однако, немногіе знаютъ, и намъ нелегко было найти такого пѣвца.

Digitized by Google

Но въ главномъ точно такого-же содержанія пѣсня напечатана въ сборникѣ «Српско Огледало» (№ LXI) подъ заглав. «Ош гриво, туђе је мливо» т. е. прочь отъ чужого! Тема пѣсни самая обыкновенная.

Турецкій паша является въ покоренную страну, чтобы собрать дань и въ то-же время внушить народу страхъ и почтеніе къ себѣ и вообще къ туркамъ; а это по турецкому обычаю достигалось путемъ насилій разнаго рода и оскорбленіемъ чести подвластнаго населенія. Въ числѣ такого рода дѣйствій входило непремѣнное требованіе молодыхъ и красивыхъ женщинъ, какъ для самого паши, такъ и для его свиты. Иногда выборъ падалъ на извѣстную красавицу, жену какого-либо сильнаго человѣка. Такъ въ одной пѣснѣ паша въ письмѣ черногорскому владыкѣ требуетъ жену Белу Станишину (С. О. XIX); въ другой требинскій паша Гусеинъ соблазняется прелестями и высокими доблестями жены князя цуцкаго Рогана (С. О. XI). Такою женщиной въ нашей пѣснѣ является жена Вука Брайотича; а въ «Срп. Ог». Ружа Батричева изъ рода Никчевичей въ Пѣшивцахъ (LXI).

Въ концѣ концовъ насильникъ получаетъ заслуженное возмездіе, не достигши ничего или достигши цѣли невполнѣ, какъ то видно изъ нашей пѣсни. Мстителемъ въ данной пѣснѣ въ обоихъ экземплярахъ является деверь; но виновника не убиваютъ на смерть, а отпускаютъ домой, въ нашемъ экземплярѣ изувѣчивши его, а въ «Срп. Ога». только навязавши ему на спину самаръ (вьючное сѣдло).

Въ нашей-же пѣснѣ мужъ хотѣлъ изрубить въ куски свою жену, какъ оскверненную; но этого не допустилъ братъ, убѣдивши его, что оскверненія никакого не произошло; въ другой-же мужъ хотѣлъ зарубить турка, но ему не далъ также братъ; а какъ мужъ отнесся къ женѣ, что составляетъ главное, въ этой пѣснѣ не говорится, и, узнавъ о случившемся въ домѣ, онъ оплакиваетъ только брата и двоихъ малолѣтнихъ племянниковъ, которыхъ считалъ погибшими въ бою съ турками, во время погони за ними, а о женѣ и не вспоминаетъ.

Digitized by Google

Такое равнодушное отношеніе къ женѣ, по нашему мнѣнію, не естественно и не можетъ быть объяснено разницею въ характерахъ черногорца или герцеговинца и васоевича; все равно какъ и слишкомъ мягкое отношеніе къ непріятелю. Въ этомъ случаѣ преимущество истины на сторонѣ нашего экземпляра.

Совершено расходятся между собою оба экземпляра этой пѣсни въ пріуроченіи содержанія къ опредѣленной мѣстности и дѣйствующимъ личностямъ.

Въ одномъ экземплярѣ паша является изъ Плевлей подъ Никшичъ и, расположившись въ полѣ со свитой, ставитъ свой шатеръ въ нѣкоторомъ отдаленіи отъ другихъ; въ другомъ паша изъ Требинья приходитъ въ Кучи, останавливается подъ градомъ Медуномъ, который въ то время былъ въ турецкихъ рукахъ, и оставался онъ тутъ полгода, собирая дань и принимая мѣстныхъ главарей, являвшихся къ нему на поклонъ съ подарками.

Въ нашей пѣснѣ въ числѣ главарей явился кучскій главарь Лале, сынъ знаменитаго Дрекала, котораго М. Болица называетъ княземъ, но является онъ позже другихъ, чѣмъ и выражаетъ свое достоинство, возбудивъ въ пашѣ нѣкоторое неудовольствіе и подозрѣніе, которыя онъ, однако, тотчасъ-же разсѣялъ. Онъ-же на требованье паши указываетъ на жену васоевицкаго главаря Вука Брайотича, что подсказало ему, конечно, вообще непріязненное чувство къ васоевичамъ, предупредивши въ то-же время, что это дѣло не легкое; когда-же паша предложилъ ему исполненіе этого дѣла, онъ ловко отказался, сославшись на свое одиночество дома и вслѣдствіе того недосугъ. Совершаютъ-же это тридцать *пашайлій* (свита паши).

Въ «Срп. Огл.» указываетъ на красавицу и потомъ приводитъ её къ пашѣ простой *кнез* т. е. сельскій старшина.

Сравнивъ два экзомпляра, мы находимъ, что помѣщенный въ «Срп. Огл.» лучше редактированъ, въ немъ всѣ части размѣрены и уравновѣшены, пѣсня доведена до извѣстной краткости безъ нарушенія полноты; въ ней нѣтъ ничего лишняго. Это и состав-

Digitized by Google

ляетъ характерную черту хорошей народной пѣсни. Но въ ней есть несообразности, на которыя мы указали и которыя не отвѣчаютъ народному духу. Такъ, въ немъ видно желаніе позднѣйшаго пѣвца съ одной стороны сгладить черты суровости, а съ другой показать равнодушіе или пренебреженіе къ женщинѣ, якобы присущее черногорцу.

Въ васоевицкой пѣснѣ мы встрѣчаемъ несообразности болѣе крупныя. Расправа Јована Брайотича съ тридцатью чобанами надъ пашою съ тридцатью пашайліями представляетъ такую возню, что-то крайне запутанное и непонятное (просимъ читателя обратиться къ самой пѣснѣ отъ стиха 229 до 248), и происходитъ все это на виду у турокъ, сидящихъ въ градѣ Медунѣ, которые не могли этого допустить; тогда какъ въ «Срп. Огл.» это передается естественно, правдоподобно и понятно. И далѣе все идетъ какое-то дѣланное, причемъ, отправляя изувѣченнаго пашу домой, провожаютъ его шутками и остротами слишкомъ плоскими, не въ народномъ духѣ (ст. 256—260).

Нужно замѣтить, что конецъ пѣсни (съ 225—280 ст.) сильно разнится отъ остального и является чѣмъ-то нескладнымъ, лишеннымъ художественнаго такта и не отвѣчающимъ народному духу; тогда какъ первая часть вся проникнута народнымъ духомъ, какъ въ обрисовкѣ дѣйствующихъ лицъ (Лале Дрекаловичъ), такъ и въ цѣлыхъ сценкахъ, нелишенныхъ картинности и художественности (между Лаламъ и пашой, между пашой и женою Брайотича).

Есть и тамъ анахронизмы, какъ четованье противъ колашинцевъ, когда Колашинъ не игралъ еще такой роли и былъ сербскимъ; въ словахъ жены Брайотича пашѣ (ст. 206—210) также есть выраженія болѣе новаго времени и т. п. Но все это мелочи, которыми не измѣняется характеръ цѣлаго и не нарушается его стройность и естественность.

Несоотвѣтствіе-же конца началу и серединѣ пѣсни мы встрѣчаемъ очень часто. А въ пѣсняхъ о битвахъ лучшія мѣста всегда представляетъ вводная часть, заключающая въ себѣ подготови-

Digitized by Google

тельныя сношенія и дѣйствія; самая-же битва описывается очень кратко и въ концѣ пѣсня какъ-бы обрывается. На это мы уже указывали въ другомъ мѣстѣ.

Въ пѣснѣ о В. Брайтичѣ конецъ былъ, безъ сомнѣнія, также кратокъ, а растянутъ добавленіями позднѣйшихъ пѣвцовъ, которые, видя въ краткости недостатокъ, постарались по своему его додѣлать и тѣмъ, конечно, испортить.

Что пѣсня эта существовала въ давнее время, въ томъ увѣряетъ насъ свидѣтельство всѣхъ васоевичей, которые мнѣ постоянно о ней говорили; но что она подверглась сильнымъ измѣненіямъ, также несомнѣнно; да иначе и быть не могло, и этому должно приписать всѣ, существующія въ ней не сообразности. Но въ какомъ отношеніи она находится къ пѣсни, помѣщенной въ «Срп. Огл.», мы ничего не можемъ сказать, потому что не знаемъ, откуда взялась эта послѣдняя. Во всякомъ случаѣ, по нашему мнѣнію, нельзя допустить, что-бы она послужила оригиналомъ для пѣсни васоевицкой. Но существовала одна общая старая пѣсня, которая потомъ различными пѣвцами и была приноровлена каждымъ къ своей мѣстности.

Теперь слѣдуютъ пѣсни, относящіяся къ четованью, объ которомъ мы уже говорили въ первой части этого тома. Тамъ-же мы указали на разницу въ характерѣ четованья въ Черногоріи и въ Васоевичахъ.

Если черногорцевъ принуждала къ тому экономическая необходимость и четованье составляло для нихъ до нѣкоторой степени доходную статью; то васоевичи нужды такой не имѣли; со своими турками, агами и бегами, они жили мирно, всегда имѣли въ нихъ защиту противъ турецкихъ чиновниковъ, а въ случаѣ столкновенія съ сосѣдями и помощь.

Не раньше, какъ во второй половинѣ или даже въ концѣ XVIII у васоевичей открывается непрерывная четницкая война съ колашинцами, которые, населившись изъ разныхъ мѣстъ, какъ чужой элементъ въ тѣхъ краяхъ, стали жить на чужой счетъ, на счетъ грабежа окружнаго сербскаго населенія и набѣ-

Digitized by Google

говъ на сосѣдніе края морачанъ и васоевичей, отбивать скотъ и плѣнить пастуховъ. Тѣмъ-же стали отвѣчать имъ и васоевичи; но этотъ родъ войны у нихъ мы находимъ только въ позднѣйшее время; а до того кремени васоевицкіе четники предпринимали цѣлые походы въ турецкія земли во имя защиты своихъ братьевъ, православныхъ сербовъ противъ турецкаго зулума.

У черногорскихъ четниковъ отчасти имѣлась въ виду та-же цѣль — наказывать турокъ, мстить имъ за обиды свои собственныя и подчиненнымъ имъ сербамъ; но, предпринимая набѣги, они прежде всего черезъ своихъ *уходъ* разузнавали, гдѣ больше *шитьяра* (добычи) т. е. скота и легче его отбить. Васовицкіе четники нисколько не выставляютъ этого своею цѣлью.

Кромѣ того, у черногорскихъ племенъ была высшая центральная власть въ лицѣ владыки, безъ воли и благословенія котораго не предпринималось ни одно крупное дѣло; а иногда владыка и направлялъ ихъ на какое-либо крупное предпріятіе. У васоевичей такой центральной власть не существовало, и только ок. половины XIX ст. такимъ лицомъ является игуменъ Георгіевыхъ столповъ Моисей, который уже задумалъ и васоевичей поставить подъ власть черногорскаго митрополита, а самъ покуда являлся какъ-бы его представителемъ.

Воеводы, кнези и другія мѣстныя власти, какъ мы видѣли и у черногорцевъ, у нихъ также не играли важной роли, если не отличались особенными доблестями. Въ этомъ отношеніи отъ васоевичей, какъ и отъ другихъ черногорскихъ племенъ, отличались кучи, у которыхъ воеводамъ предоставлена была значительная власть, если они умѣли угодить народу, вслѣдствіе чего воеводы эти пріобрѣтали иногда вліяніе и на остальныя племена и вступали даже въ сношенія съ Россіей.

У васоевичей только Лѣвая — Рѣка пользовалась нѣкоторымъ преимуществомъ, какъ метрополія, откуда произошли всѣ васоевицкіе роды и образовались цѣлыя села, имѣвшія своихъ особыхъ главарей.

Самымъ старымъ четникомъ арамбашой является Милошъ

Digitized by Google

Марковичъ изъ Лѣвой — Рѣки, объ которомъ у насъ двѣ пѣсни (№№ 5 и 6).

Въ первой пѣснѣ онъ дѣйствуетъ вмѣстѣ съ другимъ, такимъ-же арамбашой, Иваномъ Лакушичемъ; но ему принадлежитъ рѣшеніе, куда отправиться, и рѣшаются они истребить усилившійся въ «равномъ Хасѣ» (окрестность Беранъ) родъ Дьулагичей и разгромить ихъ кулу, которые

«Тешки зулум сиротиньи раде....
Сиротиньи зулум одолио,
Већ јој у то живовања нема.
Оћу чету на њи окренути,
Ја би, да' Бог и срећа јуначка,
Да погубим девет ђулагића;
Да почине сиротиња раја»
Од зулума девет ђулагића».

Предпріятіе увѣнчалось полнымъ успѣхомъ, только Марковичъ былъ сильно раненъ. Не обошлось дѣло и безъ добычи, которую четники раздѣлили между собою, «свакојему другу поједнако».

Изъ другой пѣсни «Погибија Марковић Милоша» мы узнаемъ, что онъ четовалъ главнымъ образомъ по Шумадіи, откуда наконецъ пришла жалоба на него кучскому воеводѣ Радонѣ, который въ то время игралъ очень важную роль въ цѣломъ краю.

Жалоба пришла отъ Станиши «Оборкапетана» въ Шумадіи и Луки «старовлашанина» въ Новобазарскомъ округѣ, при чемъ взводились на него такія обвиненія:

«Онъ препире торе и оборе,
А и гони коње и волове,
И он руши господске дворове».
Но пуще всего то, что онъ
«доша' код бијеле цркве,
Дмитровицу цркву развалијо

Digitized by Google

И црковно благо покупијо;
Па га носи у Голеш-планину,
Шћиме рани од горе ајдуже,
Који бију по Србији турке».
На это онъ отвѣчаетъ:
«Често јесам у Србију бијо
И тамо сам чете предводијо,
О' турака рају сам бранијо;
Клао сам се са турцима;
А србе сам о' свашта чувао.
Што ми кажу Дмитровицу цркву,
Да сам цркви штету учинијо;
Кад сам коѣе код ње долазијо,
Ја сам цркви прилог оставијо».

Относительно грабежа церкви очевидно, что это была клевета; а главное было то, что онъ грабилъ и убивалъ турокъ, особенно знатныхъ, громилъ «госпоцке дворове». Обвинителями-же его явились оборъ — капетанъ, поставленный турками представитель мѣстной власти и такой-же турецкій прислужникъ «старовлашанинъ»; а кучскому воеводѣ ничего другого и ненужно было, какъ только погубить сильнаго человѣка въ сосѣднемъ васоевицкомъ племени, чтобы и на него легче было распространить свою власть. На судѣ, въ Кучахъ и убили Марковича, но не открыто, а съ помощью хитрости, и отдѣлались смертью только одного своего, тогда какъ безъ хитрости не раздѣлались-бы съ нимъ такъ дешево, а могъ погибнуть и самъ воевода.

За этимъ слѣдуютъ двѣ пѣсни (№№ 7 и 8), въ которыхъ дѣйствуютъ двое: Дьиновичъ Милошъ и Лакушичъ Иванъ. По содержанію обѣ пѣсни очень схожи и мы подозрѣваемъ, не произошло-ли двѣ пѣсни изъ одной, и Дьиновичъ Милошъ не Марковичъ-ли.

Къ той-же котегоріи четницкихъ предпріятій слѣдуетъ отнести и пѣсню о походѣ на Бихоръ и Шумадію трехъ васоевиц-

Digitized by Google

кихъ воеводъ вмѣстѣ съ воеводами кучскимъ, братоножичскимъ и албанскаго племени Климентъ. Это уже цѣлая экспедиція и объ ней мы имѣли случай говорить прежде (т. II, ч. 1, стр. 109 и 110).

Еще двѣ пѣсни (№№ 12 и 13) выводятъ намъ арамбашу Божа Вешова или Вешовича, который въ одной пѣснѣ вмѣстѣ съ другими бьется съ колашинцами, сдѣлавшими набѣгъ для грабежа, и помогаетъ ихъ пораженію; а въ другой погибаетъ отъ руки измѣнника. Какъ Марковича Милоша погубилъ кучскій воевода Радоня, такъ этого гусиньскіи безъ Шабанагичъ, по высшему однако приказу скадрскаго валіи Бушатліи, что указываетъ на его большое значенье. То и другое относится къ концу XVIII или къ первымъ годамъ XIX ст., какъ говорятъ васоевичи «раније карађорђеве параде» т. е. возстанія противъ турокъ Карагеоргія.

Къ тому-же времени относится и пѣсня «Фазли Шарац арамбаша», объ которомъ мы знаемъ только то, что находится въ пѣснѣ.

Еще изъ того-же времени (между 1810 и 1815 п.) пѣсня «Бој на Љубану» (№ 15), въ которой васоевичи отбиваютъ нападеніе кучъ.

Есть пѣсня, въ которой вспоминается бывшій когда-то погромъ всѣхъ Васоевичей, но не тотъ первый, послѣ котораго, какъ говорятъ васоевичи, семъ лѣтъ некому было огня развести, а какой-то другой, чѣмъ опровергается общее у васоевичей, преданіе, что Лѣвую — Рѣку турки только однажды разгромили. Пѣсню эту мы получили въ двухъ экземплярахъ и подъ двумя заглавіями: одно «Стане заробљена у Мостару» (№ 9), а другое «Коњевић Комлен». Мы удержали первое, потому что подъ тѣмъ заглавіемъ текстъ ровнѣе и выдержаннѣе; но есть выраженія лучше и во второмъ, поэтому мы и приняли ихъ въ варіантахъ. Заглавіе мы также удержали то самое, какое далъ пѣвецъ, да и содержанію оно болѣе соотвѣтствуетъ. При этомъ пѣвецъ Миро Дедовичъ дѣлаетъ такую поправку къ содержанію пѣсни: Ком-

Digitized by Google

некъ Колевичъ не турками убитъ; а послѣ того бѣшеный конь сбросилъ его съ себя; онъ упалъ на колъ подложечкой и тутъ-же скончался. Но въ пѣснѣ лучше было сказать, что его убили турки.

Одна пѣсня съ романическимъ содержаніемъ «Женидба Ђура Куштримовића» (№ 11), въ которой красавица Фатима, дочь бега Шемовича въ Будимлѣ (близъ Беранъ, на другой сторонѣ р. Лима), влюбилась въ красавца-же васоевича Дьюра, увидѣвши его, когда онъ проходилъ мимо ея двора, возвращаясь изъ Босніи съ зимовки, и потомъ крестилась и вышла за него замужъ. Этимъ и заканчивается пѣсня; а преданье идетъ дальше. Послѣ этого онъ не могъ оставаться въ своемъ селѣ (кажется, Трепча), сдѣлался арамбашой и въ продолженіи трехъ лѣтъ гайдуковалъ. Фата, въ крещеньи названная Марой, все время была съ нимъ и въ это время у нихъ родилась дочка. Когда онъ по ночамъ уходилъ въ четованье, грабилъ и убивалъ турокъ, семейство его скрывалось въ пещерѣ. Однажды онъ укралъ барана и, изжаривши его на вертѣлѣ подъ скалой выше Трепчи, съ вертеломъ внесъ въ пещеру и поставилъ, прислонивши къ стѣнѣ. Затѣмъ онъ и жена его уснули.

Турки-же, подглядѣвши, какъ онъ жарилъ барана, собрались, окружили его въ пещерѣ и захватили вмѣстѣ съ женой спящихъ. Ихъ тутъ-же обоихъ связали и повели, предоставивъ матери нести своего ребенка въ колыбелькѣ; а проведя ихъ понадъ Лимомъ и дойдя подъ село Трешнево, всѣхъ троихъ каменовали и набросали сверху *гомилу* (курганъ), которая и теперь тамъ стоитъ. А скала, гдѣ Дьюро пекъ барана, по нему называется *Куштримов — крш*. Было это тоже «прије Карађорђеве параде».

Въ сороковыхъ годахъ прошлаго столѣтія Васоевичи обращаются къ Черногоріи и ихъ самостоятельная дѣятельность выражается въ мелкомъ четованьи для отомщенія за кого-либо изъ своихъ ради добычи или просто изъ удальства, при чемъ отправляются иногда всего три-четыре человѣка. Часто высылались четы противъ такихъ-же четъ со стороны албанцевъ и колашин-

Digitized by Google

цемъ, и дѣло кончалось какою-нибудь перестрѣлкой издали; но бывали случаи, что кто-либо и погибалъ съ той или другой стороны. Обо всемъ этомъ послѣ остаются разсказы, есть и пѣсни. Но какъ мелки и обычны самые факты, такъ незанимательны, сухи и лишены поэзіи относящіяся къ нимъ пѣсни. И то еще нужно сказать, что въ нихъ слишкомъ замѣтна партійность. Мы могли-бы собрать много такихъ пѣсенъ; но отказываемся отъ нихъ, потому что нѣкоторыя изъ нихъ не пѣлись и не поются народомъ, а впервые появляются въ свѣтъ изподъ пера ихъ авторовъ. Не разъ намъ случалась, получивши такую, записанную уже пѣсню, прочитать другимъ, и получить отъ слушателей отвѣтъ, что такой пѣсни прежде не было, или, что въ ней дѣло представлено совсѣмъ иначе, чѣмъ оно происходило въ дѣйствительности. Есть между этими записывателями очень добросовѣстные. Одинъ напр., доставивши мнѣ нѣсколько пѣсенъ, сдѣлалъ такую приписку: «Перепиши себѣ только первую пѣсню; а другія три не переписывай, потому что я самъ составилъ ихъ «по разспросамъ у другихъ». Одинъ, хорошій пѣвецъ «уз гусле», также составилъ нѣсколько пѣсенъ, въ томъ числѣ и пѣлъ ихъ про себя, а послѣ и другіе стали пѣть, зная, что онѣ сочинены имъ, но вполнѣ правдивы и не лишены нѣкоторой поэзіи. Есть, однако, прямо обманщики.

Въ выходившемъ на Цетиньѣ журнальчикѣ подъ названіемъ «Луча», въ книгѣ за ноябрь и декабрь 1899 г. въ отдѣлѣ «Народне умотворине», а въ подотдѣлѣ «Српске народне јуначке пјесме» находится пѣсня «Вук Брајотић и ага од Медуна» въ 438 стиховъ, и подъ нею подпись: «Прибиљежио Мирашъ Ђукић, Васојевић».

Это та самая пѣсня, которую мы записали въ Кучахъ подъ заглавіемъ «Ага од Медуна и Јован Вишњић», заключающая въ себѣ 132 стиха, а у Вука напечатана подъ именемъ «Ага од Медуна и Јован Бабовић» въ 65 только стиховъ.

Въ чемъ заключается равница этихъ двухъ текстовъ и откуда она могла произойти, мы уже указали; разница во всякомъ

Digitized by Google

случаѣ незначительная, и потому не можетъ быть ни малѣйшаго сомнѣнія, что это одна и та-же чисто народная пѣсня. Но въ пѣснѣ, записанной М. Дьюкичемъ, она совершенно затирается въ сочиненныхъ имъ детальныхъ сценахъ, служа только темой для цѣлаго новаго произведенія, только не народнаго.

Народная пѣсня, какъ-бы ни украшала фантазіей своихъ героевъ, въ основѣ всегда держится дѣйствительнаго факта и дѣйствительныхъ именъ, не гонясь за ихъ знаменитостью; напротивъ, она создаетъ славу именамъ новымъ. Не такъ понялъ свою задачу М. Дьюкичъ: зная Бабичей и Вишничей въ настоящее время, какъ не играющихъ никакой видной роли, онъ не понимаетъ, что въ исторіи возможны всякія превратности; одни возвышаются, другіе падаютъ, и незнатные въ настоящее время упомянутые два рода могли играть важную роль въ старое время, Г. Дьюкичу нужно непремѣнно славное имя, поэтому онъ и взялъ Вука Брайотича, не соображая, что поединокъ этотъ могъ быть даже раньше его появленія на свѣтъ. Какъ ни трудно возстановлять хронологію въ народныхъ пѣсняхъ по имѣющимся даннымъ, по двумъ имѣющимся народнымъ-же пѣснямъ онъ жилъ позже, именно въ первой половинѣ XVII ст.; а поединокъ могъ происходить гораздо раньше. Не будемъ однако настаивать на этомъ и допустимъ, что по времени В. Брайотичъ тогда могъ быть на поединкѣ; но почему-же пѣвцы имѣющихся у насъ двухъ экземпляровъ такое славное имя, извѣстное, конечно, и имъ, замѣнили другимъ, мѣло извѣстнымъ? И какъ могли они пропустить столько подробностей, которыя даетъ намъ г. Дьюкичъ, и сократить пѣсню противъ одного экземпляра больше, чѣмъ втрое, а противъ другого въ шесть разъ? И отъ кого онъ слышалъ и записалъ эту пѣсню?

Съ полною увѣренностью говоримъ, что пѣсню эту сочинилъ самъ г. М. Дьюкичъ и сочинилъ плохо, набравши деталей и цѣлыхъ сценъ изъ другихъ пѣсенъ и прикрасивши своею не высокаго полета фантазіей. Первая часть, доводящая дѣло до начала поединка, въ народной пѣснѣ составляетъ всего 25 стиховъ;

Digitized by Google

а у Дьюкича она растянута на 194 ст. При томъ въ народной пѣснѣ первымъ является Вишничъ и въ ожиданіи соперника по юнацкому обычаю сидитъ въ шатрѣ и пьетъ ракію и вино; а когда появился ага, то и ему предлагаетъ выпить, если не ракіи, то вина; у Дьюкича-же это самое продѣлываетъ ага. Дикую, невозможную сцену создаетъ онъ, когда ага бьетъ бичемъ свою жену за то, что она ставитъ В. Брайотича доблестнѣе своего мужа и, преувеличивая эти доблести, говоритъ:

«Ја сам чула ђе говоре људи:
Кад му (Вуку Б.) било петнаест година,
Добио је петнаест мегдана» (ст. 101—103).

Такія преувеличенья сербская поэзія допускаетъ только относительно личностей полумиѳическихъ, какъ Марко Кралевичъ, Реля Крылатый и др.; а героевъ, взятыхъ изъ дѣйствительности, она старается изобразить, сколько возможно, реальнѣе и правдоподобнѣе.

Конецъ сочиненъ самый нелѣпый. Побѣдивши и убивши агу, В. Брайотичъ овладѣваетъ всѣми его доспѣхами и его кадуной (женой), влюбляется въ неё, проводитъ съ нею ночь и хочетъ на ней жениться, а свою жену, красавицу Андьелію прогнать. Но удерживаетъ его отъ этого поступка мать, и тогда онъ выдаетъ сё замужъ за своего побратима Ибрагима Мекича изъ Колашина.

Но въ то время никакихъ Мекичей и вообще турокъ въ Колашинѣ не существовало, онъ былъ тогда чисто сербскій и сдѣлался турецкимъ гораздо позже.

Надергавши отовсюду деталей, г. Дьюкичъ также старается воспользоваться богатствомъ народнаго языка, но и тутъ выдаетъ свое непониманіе и неумѣлость. Когда Вишничъ, поразивши агу въ другой разъ, готовъ былъ опять его простить, стала его уговаривать жена:

«Ја те кумим и Богом заклињем,
Не мој туре живо оставити;

Digitized by Google

Ногом ће се ејећи научити
И тебе ће јадом дојадити».

Дьюкичъ передѣлываетъ это такъ:

«Не пуштај га, Вуче господаре,
Јер ако је руке изгубио,
Би некако ноге научио,
Би те опет нашла бољоглава» (ст. 344—347).

Нелишнимъ считаемъ сообщить, что намъ извѣстно о личности фальсификатора. Это молодой человѣкъ, отецъ котораго знаетъ много пѣсенъ и поетъ ихъ «уз гусле»; нѣкоторыя пѣсни мы отъ него и записали. Сынъ его еще мальчикомъ оказывался весьма способнымъ, а потомъ почувствовалъ призваніе къ поэзіи и началъ писать стихи, которые иногда и печатались въ черногорскихъ журналахъ. Но онъ задумалъ изобразить въ стихахъ, въ формѣ народной пѣсни цѣлую исторію Васоевичей и явился съ этимъ произведеніемъ къ покойному Ј. Павловичу, издававшему въ то время журналъ «Црногорка». Павловичъ конечно, отказался печатать. Иначе отнеслась къ нему редакція «Лучи»; не знаемъ только, помѣстивъ произведеніе Дьюкича подъ рубрикой народныхъ пѣсенъ, поступила она такъ сознательно или введенная въ заблужденіе; во всякомъ случаѣ это обнаруживаетъ, что она отнеслась безъ достаточной критики къ представляемымъ ей произведеніямъ.

Остановившись такъ долго на разоблаченіи поддѣлки, мы имѣли въ виду въ то-же время характерный и любопытный фактъ, указывающей, какъ иногда создается пѣсня.

Принимая пѣсню записанную уже, всегда рискуешь получить не народное произведеніе, и еще больше рискъ, если записыватель и пѣвецъ одно и то-же лицо. Если записывается другимъ и со словъ другого, то значитъ, что пѣсня поется народомъ, и возможно только нѣкоторое искаженіе; а если одно лицо записыватель и пѣвецъ, то у него достаточно времени, чтобы сочинить

Digitized by Google

совершенно новую пѣсню, которой народъ и не знаетъ. Мнѣ случалось записывать пѣсню отъ нѣсколькихъ или, хотя-бы отъ одного, но въ присутствіи другихъ, и тогда являлось нѣчто въ родѣ редакціи: одни поправляли, напоминая пѣвцу пропуски и недомолвки или исправляя невѣрности, а другіе старались исправить форму, стихъ, обороты и т. п.

Самое лучшее, конечно, записывать прямо отъ одного пѣвца и послѣ можно провѣрять, прочитывая другимъ. Говоря передъ вами, пѣвецъ не имѣетъ времени сочинять, что такъ возможно, если онъ записываетъ её самъ. Сербъ, надобно замѣтить, такъ твердо знаетъ пѣсню, что всегда можетъ повторить её, не прибѣгая къ пѣнію и помощи гуслей, чѣмъ мы и пользовались.

Отъ пѣсенъ о событіяхъ, болѣе близкихъ къ современности, мы отказываемся, потому что для пѣсни необходимо, чтобы она продержалась болѣе продолжительное время въ устахъ народа; тогда только она можетъ считаться народною и тогда-же исчезаетъ и имя сочинителя.

Да и самая жизнь Васоевичей съ половины прошлаго столѣтія вступаетъ въ болѣе спокойную фазу, въ которой мало что можетъ сильно затронуть народную фантазію; стѣсняетъ также простого народнаго пѣвца и существованіе рядомъ съ нимъ пѣвцовъ грамотниковъ и книжной поэзіи.

Крупное, потрясающее душу событіе въ жизни Васоевичей позднѣйшаго времени составляетъ погромъ, произведенный турками въ 1854 г., чтобы наказать ихъ за преданность Черногоріи; но и оно осталось безъ пѣсни, потому, можетъ быть, что народъ вообще не любитъ воспѣвать свои пораженія.

Помѣщаемъ одну пѣсню того времени (приблизительно конца пятидесятыхъ годовъ прошедшаго столѣтія) «Похара Бијора» (№ 16). Она интересна тѣмъ, что васоевичи, зимовавшіе со стадами въ Босніи, возвращаясь оттуда, нашли путь закрытый бихорцами, и обращаются съ жалобой къ гусинскому *забиту* (главарю), который въ свою очередь обращается въ Скадръ, откуда и приходитъ турецкое войско, состоящее главнымъ образомъ изъ

Digitized by Google

арнаутъ, и помогаетъ васоевичамъ, чего, въ другихъ случахъ, сколько намъ извѣстно, не бывало. Впрочемъ это были васоевичи, неприсоединенные къ Черногоріи, а оставшіеся въ турецкомъ подданствѣ. Посланный противъ Бихора Асанъ-хотъ тотъ самый, который послѣ напалъ на черногорскую Краину, но съ цѣлымъ своимъ войскомъ (до 600 чел.) былъ захваченъ черногорцами въ плѣнъ и отведенъ на Цетинье.

Совершенно новую пѣсню приводимъ о двухъ битвахъ, бывшихъ въ Полимьѣ въ ноябрѣ и декабрѣ 1879 г., во время нашего тамъ пребыванія. Она сочинена туркомъ и о первой битвѣ записана нами отъ самого пѣвца, а о второй записали мнѣ другіе.

Васоевичи-же дали мнѣ три пѣсни, по содержанію выходящія изъ ихъ цикла и не ими сочиненныя, но ими донынѣ распѣваемыя и отчасти передѣланныя, что и даетъ намъ основаніе помѣстить ихъ вмѣстѣ съ другими васоевицкими пѣснями.

Одна изъ нихъ о Котарскихъ сердаряхъ, не знаю, была-ли гдѣ-нибудь напечатана; поэтому мы не могли сравнить её съ оригиналомъ, занесеннымъ въ Васоевичи, безъ сомнѣнія, изъ края, къ которому она относится по содержанію. А двѣ, относящіяся къ возстанію Карагеоргія, хотя и напечатаны были въ сборникахъ Вука Караджича, Косты Ненадовича и др.; но въ нашихъ экземплярахъ представляютъ не только важные варіанты, но и совершенно иную редакцію и, сказали-бы, лучшую, чѣмъ въ извѣстныхъ печатныхъ изданіяхъ.

Digitized by Google

ПѢСНИ.

1.

Погибија Арапина и Ракете Рајевића.

(Од ђорђа ђукића).

Подиже се црни Арапина
Од Стамбола и од Анадола;
Па претури земље и градове,
А све тражи себе мејданџију:
Нико њему изист не смијаше.
Докле дође варош Подгорици;
Ту у поље шатор поперијо;
Па све себе тражи мејданџију.
То зачуо бег Османагићу;
Па у варош туријо телара.
Телар виче три дана бијела
Проз китицу варош Подгорицу:
«Има л' каква влаха, ал' турчина,
Да Арапу пође на мејдану?
Ако ли га на мејдан добије,
Даћу њему хиљаду дуката.»
Не нађе се влаха, ни турчина,
Који ће му на мејдан изаћи.
То се чуло у Васојевиће;

Digitized by Google

Па зачуо један добар јунак
Од племена од Васојевића,
По имену Рајевић Ракета.
Кад зачуо, на ноге устао;
Млађијема заповијест даде,
Да му млађи коња сигурају.
Он припаса мача зеленога,
Па се сигра низ бојанли кулу.
Њему млађи коња приведоше,
Приведоше до бијеш-камена;
Прекрсти се, па га закрочијо;
Па га ето низ Дрекаловиће.
Доклен дође варош Подгорици;
Тунак бјеше на конак пануо
И ту јунак конак коначијо.
Кад то чуо бег Османагићу,
Да је доша' њему заточниче,
Од земље је на ноге скочијо;
Па га ето у српску механу,
Ђе је Рајко на конак пануо,
Па му беже селам натуријо!
Њему Рајко селам прифатијо.
За јуначко питају се здравље;
Ту казаше, да су здраво били.
Рајко њему тако бесједијо:
«Ја сам чуо, бег Османагићу,
Да је доша' црни Арапине,
Те он тражи себе мејданџију
У бијелу варош Подгорицу;
Ал' му нико не смије изисти.
Па у варош туријо телара;
Он је вика' три дана бијела;
Те си добру ријеч обећао:
«Кто погуби црна Арапина.

Digitized by Google

Да му даднеш хиљаду дуката».
Тако њему беже проговара:
«Истина је, што си разумијо;
То ћу дати, више ћу придати.»
Тај мах Рајко на ноге скочијо:
«Ја ћу поћи Арапу на мејдан.»
На то њему беже одговара:
«Кад си такав јунак настапуо,
Ето тебе мача зеленога,
Да Арапу на мејдану пођеш!»
Јунак мача радо дофатијо,
Те је бегу тако бесједијо:
«Ја од мога бољега не тражим.»
Па од земље на ноге скочијо,
Па га ето у поље ћемовско.
Кад изиде у поље широко,
Угледа га црни Арапине,
Да му иде Србин на мејдану;
Одиста се Арап препануо,
Те у земљу брата закопао
И њему је тако бесједијо:
«Ево иде мене мејданџија!
Но ако ми до невоље буде,
Једа би се за ме осветијо».
У то стаса Рајевићу Рајко;
Па Арапа зове на мејдану.
Онда Арап на ноге устаде
И закрочи суру бедевију.
Сретоше се два добра јунака;
Варају се и ударају се,
Прогоне се по мејдану борци.
Једном ману Рајевић Ракета,
Те Арапу ограбијо главу;
Па му узе сабљу оковану

Digitized by Google

И узе му суру бедевију.
Кад то виђе из јаме Арапче,
Он запали малу кумбурлију,
Те погоди Рајевић Ракету:
На добро га мјесто погодијо,
На сред паса, не учини гласа.
Шће му Арап главу окинути,
Но га не да бег Османагићу;
Но Арапу посијече главу
И узе му коња и оруже
И укопа доброга јунака.
Укопао и за душу дао,
Као што му иде по закону.
Па дофати коња и оруже
И хиљаду жутије дуката
И посла их у Васојевиће
На рукама попа Ракетића;
Те му пише, све како је било.
Кад су попу паре долазиле,
Он добави од мора мајсторе,
Те бијелу начинијо цркву,
Задужбину Рајевић Ракете.

2.

Ага од Медуна и Јован Вишњић.

(Записано со словъ Луки Поповича въ Нижнемъ-Медунѣ).

Књигу пише ага од Медуна,
А шиље је у Васојевиће,
А на име Вишњића Јована.
Овако му ага говорише:
«Чу-ли мене, Вишњићу Јоване!
Ја те сјутра на мејдан позивам

Digitized by Google

На зелену на Потрк-ливаду;
Ту јуначки да дјелимо мејдан.
И доведи вјереницу љубу,
Е ћу и ја узет моју каду.
Ко добије на мејдан јуначки,
Он нек води обје двије љубе.»
Кад Јовану ситна књига дође,
На књигу му одговора даје,
И овако Јован говорио:
«Ходи, ага, кад је теби драго;
Ја ћу довест' моју вјерну љубу;
А ти довеђ' булу-кадуницу
И јуначки да се угледамо.»
У толико ага окреуоо
И на Стравче бјеше доходио,
И ту нађе Вишњића Јована.
Ту му ага «помоћ» називаше,
Те на мејдан њега позиваше:
«Ајд', Јоване, да га дијелимо».
Ђе састаше два добра јунака,
На бритке се сабље ударише.
Махну једном ага од Медуна,
Те Јовану рану ударио.
Наљути се Вишњићу Јоване,
Па се аги ближе примакнуо,
Те му десну руку окинуо
И на главу бјеше каисао,
Да од аге посијече главу;
Ал' га ага богом кунијаше:
«Не за бога, Вишњићу Јоване!
Не мој мене данас оштетити;
Но ћу тебе братску вијетати,
Да ја једном пођем до на море,
Да се видам, д'ако се извидам».

Digitized by Google

У то Јован њега опростио
И овако аги говорио:
«Не мој, ага, братску заборавит;
Но кад би си и ти извидао,
Да ми нашу братску извршимо».
У то агу на свог коња прими,
А була му свога коња води;
Те на Медун опет долазаху.
А кад ага не Медуну дође,
Ту је ага књигу написао,
Те ју шаље мору дебеломе;
Те он тражи приморски ељиме;
И за себе свеј, како је, каже,
Ту он има добра пријатеља,
Те је аги књигу управио:
«Ајде-иди, е ћеш се извидат».
Ага пође те се извидао.
У то врјеме мало потрајало,
Нешто мало, двје године дана;
Доклен ага руку извидао,
Лијевом се сјећи научно.
А пошто се добро извидао,
Опет ага на Медуну дође
И ту своју каду-булу нађе;
Па отален ситну књигу пише
Опет исто Вишњићу Јовану:
«Ајд' Јоване, братску да вршимо
Али опет да међан дјелимо,
Али опет љубе да водимо,
Ко добије, да поведе двије?
Ал' ако се бисмо братимили,
Да ни љубе дарове опреме».
У то ага са Медуна пође
На зелену Потрчку ливаду.

Digitized by Google

Кад је ага туна долазио;
Ал' је Јован први ограбио,
На ливаду шатор поперио,
Па за шатор ђога привезао.
А он пије црвенога вина,
А код њега вјереница љуба.
У то ага њима «помоћ» зваше,
И Јован му «помоћ» прифатио
И код себе мјесто учинио,
И овако аги говорио:
«Ајде, ага, да пијемо вино,
А н' оће се, за тебе ракије;
Е ви ваша вјера не допушта,
Да пијете црвенога вина».
Ал' му ага на то и не гледа;
Но овако говори Јовану:
«Ајд', Јоване, да га дијелимо;
Е сад братску свршават нећемо,
Докле једном међан савршимо.»
Ту се Јован на свог коња прими;
А ага се не скида, ни јије,
И ни мало себе (не) одморјева.
Тадар Јован коња окрочио
И своју је сабљу извадио,
Те се с агом сусретоше,
На бритке се сабље ударише. *)
Кад замахну Вишњиће Јоване,

*) Вар. На бритке се ђорде ударише,
Једном махну хага од Медуна
И дофати Бабовић Јована,
Дофати га по свилену пасу,
Лијева је замашита рука:
Посјече му двије пушке мале;
А Јован се добро насрдио.

Digitized by Google

Те агину окинуо руку.
Паде ага са својега коња
На лијепу зелену ливаду.
Тад прискочи Вишњиче Јоване,
Да од аге посијече главу,
Ал' га ага Богом кунијаше:
«Не, за бога, Вишњиће Јоване,
Не мој мене окинути главу!
Нема мајка до мене једнога,
Да ме гледа на огњиште мајка,
Да ме сједи она саморана».
Али Јован за Бога хајаше
И оћаше агу оставити;
Но искочи јованова љуба,
Те Јовану поче говорити:
«Ја те кумим и Богом заклињем,
Не мој туре живо оставити;
Ногом ће се сјећи научити
И тебе ће јадом дојадити».
Тада Јован туре ударио,
Те му турску осијече главу;
Па му узе коња и оруже
И његову булу-кадуницу.
Отле Јован прими своју љубу,
Прими љубу на агина вранца,
А була њој коња водијаше.
Здраво иде у Васојевиће,
Е задоби агу од Медуна
И вјерну му он поведе булу,
Да му служи вјерну љубу;
Здраво иде, весела му мајка!

Digitized by Google

3.

Ударац на Васојевића 1625 г.

(Отъ Луки Паунова Вешовича изъ Лѣвой-Рѣки).

Подиже се Станојевић Пејо
Од каменог села Балевића;
Увезесе Блатом зеленијем,
Доклен дође Скадру бијеломе;
Па отолен у воду Бојану;
Па залеже морем Јадранскијем;
Извезесе стојну Цариграду,
Код свог зета цара Сулеймана,
Па ту њему на диван изиде,
Па га љуби у скут и у руку
И пред њиме свилену сеџаду;
Измиче се дворећ старијега.
Но му царе тако говораше:
«А бога ти, Станојевић Пејо,
Које су те виле донијеле?
Али доша' шћери у походе,
«Али какав зулум нађерао?»
Пејо му се смјерно поклонио,
Па се ојде цару јадовати:
«Султан царе, огријало сунце!
Ја сам дошо' к теби од невоље,
Од зулума од Васојевића,
Што се мени они учинише:
Царске џаде нама прекидоше;
Сваку срећу нама одузеше,
Одузеше воду на Ножицу;
Узеше ни зелене планине;
Кад ни дође вакат од планине,

Digitized by Google

На планину ми не издигнемо».
Кад то царе Пеја разумијо,
Он му нешће ништа говорити;
Но му ситни ферман накитијо
На силнога пашу Бушатлију,
Да му дадне силну Арбанију
До Призрена, града бијелога.
Када царски ферман прифатијо,
Он се цару смјерно поклонијо;
Па га ето Скадру бијеломе,
Код силнога паше Бушатлије;
Па му царски ферман попружијо.
Виђе пашо, што му ферман пише,
Па он други ферман накитијо;
Па га посла Пећи — Дукађину,
Мустај-паши Махмутбеговићу:
«Како приміш ситнога фермана,
Покупи ми љуту Малесију
До Призрена, душанова града;
Води војско ка Гусињу-граду;
Е ћемо на Васојевиће.
Ја ћу купит љуту Арбанију,
А пред њима Арапина црна».
Кад је паша књигу прифатијо
И видијо, што му књига пише;
Па он купи љуту Малесију
Од Гусиња до Призрена-града.
Па га ето с војском у Гусиње.
Ту се двије војске составише
У Гусињу, граду бијеломе;
Па се паша одатлен окрену,
Собом узе Бег-Шабанагића,
Па ји ето уз Врмошу равну.
Излегоше врху Широкару,

Digitized by Google

Навалише на Верушу равну,
На Верушу табор учинише.
Из табора ситну књигу пише;
Па је шиље на Лопате равне,
На рукама попу Ракетићу:
«Како књигу на рукама приминш,
Покупи ми од земље главаре
И доведи мене на предају.
Покупи ми дванас ђевојака
Од добрија кућа и оџака
За мојија дванас пашајлија,
И доведи Брајотића Мару,
Да је љуби црни Арапине;
А мене ћеш младу попадију,
Попадију попа Ракетића,
Да је паша по' чадору љубим.»
Кад је попу књига долазила,
Он покупи племенске главаре,
Па пред њима књигу проучијо.
«Сад чујете, што ни паша пише.
Сад ал' ћемо на предају поћи,
Али пашу позват на мејдану?»
Њему на то они одговоре:
«А бога ни, попе Ракетићу!
Сви смо ради часно погинути,
Но турчину раја постанути;
Раја турска никад били нисмо.
Но му пиши лист-књигу бијелу:
Нека иде нама на мејдану,
Па што коме Бог и срећа дадне!»

Digitized by Google

А поп њему на то одговара:

«Мустај-паши одпоздрав на писмо!
Што ми зовеш од земље главаре,
Да ми к тебе дођу на предају,
Зовемо те, пашо, на мејдану.
Што ми иштеш дванас ђевојака,
Те си мене у хрз ударијо,
Посјећу ти дванас пашајлија.
Што ми пишеш Брајотића Мару,
Мара има добра господара:
Арапа ће позват на мејдана.
Што ми пишеш попадију младу,
За њу ћу ти изгубити главу».
Па је пошље паши у табору.
Кад је виђе силан Мустај-паша,
Одиста му мила не бијаше;
Па срдито на ноге устаде;
Па на троје раздијели војску.
Прву посла преко Планинице,
А пред њиме Арапине црни,
Да удари на Ножицу равну,
Па да иде на Лопате равне:
«Ту ћемо се с војском саставити».
Други дијо војске одвоијо,
Те он пође Слацком широкијем,
А пред њоме Бег-Шабанагића.
Па је њему тако бесједијо:
«Жари, пали, а сијеци главе;
Ајде с војском Ракетића цркве.»
Трећу војску себи оставијо,
Поведе ју на Лопате равне,
И Лопате огњем изгореше.
Код бијеле цркве Ракетића
Ту је паша табор учинијо;

Digitized by Google

Ту се турска војска састадоше.
Но да видиш попа Ракетића!
Он на троје раздијели војску:
Један дијо Вуичића Вуку;
Други дијо Брајотића Вуку;
Трећи дијо себи оставијо.
Па милога Бога поменуше,
А у турке сложно ударише,
Са три краја снажно навалише.
Алабанда, затури се кавга,
Убише се огњем из пушака;
Онда турци плећи окренуше.
Уз Лопате турке поћераше;
Ћерајући низ Верушу турке,
Разагоне турке на буљуке;
Ту на двоје турке раздвојише.
Једно ћера Брајотићу Вуче,
Ћера Вуче уз Турјак-планину,
Па сустиже црна Арапина,
Па Арапу тако бесједијо:
«О чу-ли ме, црни Арапине!
Ти обрни суру бедевију,
Па повади сабљу оковану.»
Сретоше се два добра јунака;
Коњи им се прсима удрише,
А јунаци на сабље острице;
Варају се и ударају се.
Сабљом ману Брајотићу Вуче,
Те Арапу посијече главу,
А узме му коња и оруже,
И отлен су боја раздвојила.
Но да видиш Вуичића Вука!
Е он ћера Махмутбеговића
А уз Кому високу планину.

Digitized by Google

Дођера га у клисуре љуте
И ту пашу на мејдан позивље:
«Обрни се, Мамутбеговићу,
Да на сабље живот дијелимо!»
Обрну се Мамутбеговићу,
На остру га сабљу дочекао.
Но му не да Вуичићу Вуче;
Но му русу посијече главу,
Па је њему тако бесједијо:
«Сад ти љуби младу попадију!»
Посјече му дванајс пашајлија,
И на томе боја раздвојише.
И ту турске главе изброише,
У том боју што ји посјекоше:
Шест стотина и педесет више.
Па ту своју браћу изброише,
У том боју што им погибоше:
Седамдесет и четири више,
А толико има рањеника.

4.

Вук Брајотић, његова жена, лијепа брђанка, и паша од Требиња (пјевао је Милан из Доње-Аржанице на Лиму, а пореклом из Забрђа у Васојевићима).

Подиже се паша од Требиња,
Ојде паша Колашину граду
Ш његовијех тридест пашајлија,
А да купи цареву мирију.
Те ту сједи три-четире дана,
О једноме дану — митровоме.
Одатлен се паша подигао,
Ојде паша у Куче камене,

Digitized by Google

Ђе-но турска нога не прескаче.
Те ту сједи по године дана.
Сви главари кучки доходише
И пешкеше паши доносише.
Купи паша порез и харача
На дијете од девет година,
Купи харач од седам година.
Сви главари кучки дохођау
На дивану паши од Требиња,
Не доходи једно влашче младо,
Младо влашче, Дрекаловић Лале.
Вели турчин, паша од Требиња:
«А за бога, сви кучки главари!
Што је, Лале мени не долази?
Али ми је Лале одметнуо?»
Вели њему сви кучки главари:
«Није ти се Лале одметнуо,
Но све овце у планину чува;
Брата нема, братучеда нема,
Нема код ког' оставити браве».
У то мало не тија вријеме,
Те се гора преобуче листом,
Земља црна травом и цвијећем;
Стаса јагње бјело за пециво,
Бјела груда стаса за једило;
Сјави Лале овце од планине,
До Медуна дојави до града.
Ту је шњима ноћцу коначио;
Ту помузи три стотине брава,
Те ту груду вељу усирио,
Која макла до дванаест ока;
Те у јутру код паше отидне.
Доведе му краву јаловицу
И штиркињу (овцу) од девет година;

Digitized by Google

Два товара бијеле пшенице,
Један товар масла и скорупа,
Груду сира о' дванаест ока.
Доцкан дође Дрекаловић Лале,
Доцкан дође, ама добро дође;
Пред пашом је диван учинио,
Пашину је руку пољубио.
Те му паша 'вако бесједио;
«Што си ти ми, Лале, задоцнио,
Јеси-ли ти мене одметнуо?»
На то Лале паши одговара:
«Ни сем се ја тебе одметнуо;
Но све овце у планини чувах.
Брата немам, братучеда немам;
На кога ћу овце оставити?
А сада сам доша' на дивану;
Чини, пашо, што је теби драго!»
Па му вељи пешкеш подтурио.
Тај ман му је паша говорио:
«Аферим ти, пиле соколово!»
Па га сједе уз десно кољено;
Па му каве даје и дувана;
Па у томе иглан затурише;
Па га пита паша од Требиња:
«За бога, ти, Дрекаловић Лале,
Како би се паша оженио,
Са некаквом лијепом ђевојком
Или љепом удовицом младом,
Ил' невјестом, скоро доведеном,
Што би била паши пашиница?»
На то Лале њему одговори:
«Чу-ли мене, пашо од Требиња!
Не знам цуре, нити знам невјесте,
Нити какве љепе удовице;

Digitized by Google

До ћу теби, пашо, сјетовати.
Има тамо у Васојевиће
Бјела кула Брајотића Вука,
До два брата, до два Брајотића,
— Једно Вуче, а друго Јоване —
Има Вуче кићену брћанку.
Бјеше паши пашиница била;
Но у тврде руке запанула,
Не даду њу до два Брајотића,
Доклен оба погинути не те.»
Тај ман паша њему бесједио:
«Ајде, Лале, пиле соколово,
Те ти узми тридест пашајлија,
Те отиди у Васојевиће,
Те до куле Вука и Јована,
Гђе ћеш оба жива уфатити;
Ту пороби лијепу брћанку
И доведи мени на дивану.»
Лале тајман бјеше говорио:
«Аман, пашо, драги господаре!
Немам коме овце оставити,
Но ми леже овце у торове.»
Пашо њему аман прифатио;
Шаље тамо своје пашајлије.
Отидоше тридест пашајлије,
Отидоше уз Куче камене,
Те дођоше у Васојевиће
На Лопате код вукове куле.
Ту не бјеше Вука ни Јована;
Вук отиша' у чету јуначку,
До бијела града Колашина;
Јован чува овце у Верушу;
Без сама је баба Брајотића
И код ње је вукова брћанка.

Digitized by Google

Кад дођоше тридест пашајлија
На вукову од камена кулу,
Они вичу из грла бијела:
«Јесу л' дома Вуче и Јоване?»
Но да видиш вукове брђанке!
Проз прозора главу протурила,
Бјелим грлом њима бесједила:
«Овђе нема Вука ни Јована;
Вук отиша' у чету јуначку,
Колашину, граду бијеломе,
Јован чува овце у Верушу.»
То је њима још милије било.
«Донеси нам једну купу вина,
Да напојиш тридест пашајлија.»
Она млада на ноге скочила,
Она сигра низ бијелу кулу,
Те се спусти у подруме пивне;
Уточила једну купу вина,
Те изнесе међу пашајлија.
Кад попише једну купу вина,
Они купу натраг повратише,
А брђанку љепу ограбише,
За бијеле руке уфатише,
Поведоше низ Лијеву — рјеку.
Ојде јадна, грдна кукајући,
Све имени ђевера својега,
Па у томе 'вако проговара:
«Гђе си, ђевер, нигђе те не било!
Е мене су поробили турци;
Сама оста Брајотића баба,
Сама оста на бијелу кулу.»
Ту се баба јаду досјетила:
Подбила је пушку Брајотића,
Абердана, Брајотића пушку;

Digitized by Google

На прозор је пушку протурила,
Па јој живу ватру поклонила.
Саломе се високе планине,
А одјекну брда и долине.
Зачу Јован горе кад овапа,
Гђе чувао овце у планину,
И код њега тридесет чобана.
Он дозива тридесет чобана:
«Браћо моја, сиви соколови!
Пуче пушка на бијелу кулу,
На бијелу Брајотића кулу;
Ја млим, да је Вуче погинуо;
Отишао у чету јуначку.
Ну ви ваше смијешајте овце
И два друга код њих оставите;
А ми ајдмо на Лопате равне,
На бијелу Брајотића кулу,
Да видимо, је ли Вуче погинуо.»
Погнало је тридесет чобана.
Као тридест сивих соколова;
Сви подбише свијетло оружје,
Те дођоше на бијелу кулу.
Кад на кулу — похарана кула,
Поробљена вукова брђанка,
Тајман Јован стару мајку пита:
«Како ми је моја снахо мила?»
Јовану је мајка бесједила:
«Е јесу њу турци поробили;
Одведоше на Медупа-града,
Да ожену пашу од Требиња.
Трчи, сине, ако бога знадеш!
Боље ти је рано погинути,
Но у томе вијек вјековати.»
Јован пође низ Васојевиће

Digitized by Google

И за њиме тридесет чобана.
Кад су били преко Вјетерника,
Турци јесу на Биочу равном;
Јован дође на Биоче равно,
Турци бјеху на граду Медуну.
Тај ман Јован био говорио:
«Ајдте, браћо, тридесет чобана,
Ударите на тридест чадора,
На пашине тридест пашајлија,
А ја оћу пашину чадору,
Не мој нико пушку истурити,
Док не чује џефердана мога.»

Запуцаше пушке од Медуна,
Оженише пашу од Требиња.
Сједи паша и весеље гради,
Вином служи вукова брђанка;
Вино пију турци — краишници;
Она рони сузе низ образе.
Паша њојзи ријеч проговара:
«Шта то ти је, вукова брђанко?
Али немаш за сватове дара?
Али сем ти паша необичан?»
Она тајман њему бесједила:
«Нијесам ја томе се надала,
Нијесам ти даре приправљала;
До надам се у Бога милога,
Ја у Бога и ђевера мога,
Доћиће ми Брајотић Јоване,
Е ће мене брзо походити,
Љепе ће ти дарове донети;
Из пушака врелијех крушака,

Digitized by Google

Јатаганом скроиће хаљине;
То те бити сватовим' дарове».
Ал' не мари паша од Требиња,
Гледа паша у њепу брђанку,
Као соко плау голубицу;
Те шњом ради, што је њему драго.
Растурио тридест пашајлија
На њинијех тридесет чадора;
Сам остаде с вуковом брђанком;
Па њој стаде 'вако говорити:
«Распучај ми пуце под гр'оце
И раскопчај ковче јеждерлије,
Оћеш са мном на душеке легат.»
Оће она, чарета њој нема,
Нема спаса, не мож' бити друкче!

У то стаса Брајотић Јоване,
Јован слуша, што паша збораше.
Колико му срце заиграло,
Зазвече му за силав оружје.
Ту он гађа од Требиња пашу;
Али није пашу погодио.
Паша скочи на ноге лагане,
Сам у гаће и бјелу кошуљу;
Па похита на ђогина свога,
Те ђогина коња закрочио.
Ал' у Куче ђогат не помаже,
Но су Куче клете камените.
А за њим се Јован натурио
И за њиме вукова брђанка.
Ту савише пашу од Требиња,
Те га жива одмах уфатише,
Те под чадор бјели доведоше.

Digitized by Google

Кад то виде тридесет чобана,
Посјекоше тридест пашајлија,
Сваки носи од турчина главу.
У то Јово њима проговара:
«Аферим вам тридесет чобана!»
Те у чадор пашин улегоше.
Јован пашу на муке турио:
Он му десно око извадио
И десну му руку саломио,
Па лијеву ногу у кољено;
И усјече дреновога стапа,
Па му даде у лијеву руку;
Па га прати у земљу Турћију,
Да он проси, да се љебом рани,
Нека знаде, ђе се оженио,
Нек' се фали на турске кафане;
Е те га ће миловати турци,
Узео је вукову брћанку;
Боље те га аге миловати.
Тај ман Јован дома окренуо,
Ојде дома здраво и весело
И дружини раздијели благо,
Нешће себи ни динара пара.
А он узе пашина ђогина
И узео пашино оружје.
А тридесет глава од турака
Донијеше на вукову кулу,
Окитише кулу и авлију
И врнуше вукову брћанку.
У то стаса Брајотићу Вуче;
Он очаше русвај учинити
Својој љепој кићеној брћанки;
Али не да Брајотић Јоване:
«Не мој, брате Брајотићу Вуче,

Digitized by Google

Јер зулуму ништа није крива».
Тај ман се је Вуче повратио:
«Е јунаци, весела ви мајка!
Вама мајка, што ве одродила,
Мене овђе браћа и дружина!»

5.

Четовање Марковић Милоша.

(Од Ђорђа Ђукића).

Подиже се једна чета мала,
Једна чета, два су четовође,
Одколен се вазда подизала,
Од племена од Васојевића.
Оба ћу ви по имену казат:
Једно ти је Марковић Милошу,
А друго је Лакушић Иване.
Ето чета Комом и планином,
Доклен дође на Љубан планину.
Ту је чета трудна починула
И ладне се воде напојила.
Па бесједи Лакушићу Иво:
«Побратиме, Марковић Милошу!
Да куд ћемо чету окренути?
Ал' ћемо је Плаву, ал' Гусињу,
Али ћемо граду Колашину,
Пријепољу, ал' Бијелу пољу,
Ал' ћемо је питому Бијору,
Али ћемо к Пећи-Дукађину,
Али чету к Пештеру Сјеници?»
Чека Милош, па му одговара:
«Побратиме, Лакушић Иване!
Нећу чету окренути Плаву,

Digitized by Google

Ни Гусињу, нити Колашину,
Пријепољу, ни Бијелопољу,
Ни питому Пећи Дукађину,
Ни ћу чету к Пештер', ни Сјеници.
Но сам чуо, ђе казују људи,
Ето тамо Хасу гиздавоме
Бјелу кулу старца Ђулијана;
Око куле камена авлија,
А на кулу девет Ђулагића;
Тешки зулум сиротињи раде:
Узимају данке и араче;
А све купе ситне четвртине
И порезе од седам година;
Узимају цареву мирију.
Сиротињи зулум одолио;
Већ јој у то живовања нема.
Ћу чету на њи окренути,
Ја би да' Бог и срећа јуначка,
Да погубим девет Ђулагића;
Да почине сиротиња раја
Од зулума девет Ђулагића.»
Онда Иво њему бесједио:
«Побратиме, Марковић Милошу!
Ја ти тамо с четом поћи нећу.
Три пут сам му чету подизао
На његову кулу и авлију;
Каква бјеше кула и авлија!
Баш да пукне мућа од облака,
Не би њојзи квара учињела;
А камо ли рука од јунака!
Но ћу моју чету окренути
У пространу Пештер и Сјеницу,
Ту сам прође ћара уводио:
Ту у Пештер бјеше трговина,

Digitized by Google

Трговина шесдесет волова,
Код њи нема до два чобанина;
Доста ћара за дружину бјеше.»
Онда Милош Иву проговара:
«Нека ћара и нека белаја!
Ајд идимо на нашег душмана,
Да сломимо нашего крвника,
Све што пршти нашу сиротињу,
Која јадна у невољу цмили.»
То зборише, на ноге усташе,
Па наполи друштво дијелише.
Иво иде к пространој Пештери;
Милош ојде Хасу гиздавоме.
У најљепши вакат долазио,
Међу акшам и међу јацје,
Он кад дође кули и авлији,
При Милошу добра срећа била:
Дома нема осам Ђулагића;
Но су пошли у село Заостро,
Да покупе данке и араче;
Ал' на кулу Ђулагића бега
Он се нада осам Ђулагића,
Да му дођу на бијелу кулу.
Отворио од авлије врата,
У авлију уводио друштво,
Па овако њима бесједио:
«Чекајте ме, моја браћо драга,
Чекајте ме кули у авлији;
А ја пођох на бијелу кулу,
Да облазим кулу и чардака.»
Па га ето уз скамлије кули,
Ал' од куле отворена врата:
Надају се дојте Ђулагићи.
Он ушета у бијелу кулу;

Digitized by Google

Ал' у кулу гарац од свијеће,
Он угледа Ђулагића-бега,
Ђе он спава кули у камари;
А код њега двије каде младе,
Под главу му двије златке мале,
Превари се,— шинула га гуја,—
Те дофати пушку саделију.
Ал' га турска була опазила,
Па повика господара свога:
«Господаре, Ђулагићу-бего!
Мене таче рука од хајдука.»
Скочи бего, ка' да се помами,
Па дофати пушку саделију,
Па јој даде ватру огањ живи;
Те погоди Марковић Милоша,
Десну му је ногу саломио.
При Милошу добра срећа била:
Те му пушка фењер утулила.
Нити паде, нити се препаде,
Но се срете бистрим џефердаром;
Па утече низ скамлије кули,
Доклен дође у мермер-авлију.
Ал' ту друга ниједнога нема,
Утекоше лугу и шеварју,
Утекоше, срамота њи била!
Он се штапље бистрим џефердаром;
Па га ето лугу и шеварју;
Па је собом јунак бесједио:
«О, лужино, камо ми дружина?»
Па дофати ханџар из појаса,
Па под собом ендек ископао,
У земљу се јунак закопао.
Кад у јутру дан и зора била;
Рано рани Ђулагићу-бего

Digitized by Google

У руку му везена шишана;
А кад дође каменој авлији,
Он ту нађе крвцу од јунака;
Па по крвци потражи хајдука.
Доклен дође лугу и шевару,
Ту он виђе Марковић Милоша.
Чим га виђе, тијем га познаде,
По чувењу и по казивању;
Пак овако њему проговара:
«Курво једна, Марковић Милошу!
Што си до сад јунак учинио,
То ће бити твоје грјешне душе;
Што ћеш по сад, Милош, учињети,
То ће бити све о моје душе.»
Па не оће пушком да га бије,
Но га шћаше жива уфатити.
Милош њему на то одговара:
«О, Турчине, кукала ти мајка!
У чем си се, Туре заумило?
Није ласно уфатит, сокола,
Ал' под облак њега стријељати.»
Па од ока пали џефердана,
Те погоди Ђулагића бега
У ковије међу очи двије,
Док му прште чело под капицу.
Пушка танка, ма је гласовита:
То се чуло у село Заостро;
То зачуо старац Ђулијане,
Па повика осам Ђулагића.
Пучс пушка на танку чардаку:
Бегу јесте пешто до невоље;
Ђулагићи на ноге скочише
И готове коње закрочише;
Па их ето Хасу гиздавоме.

Digitized by Google

Кад дођоше кули и авлији,
Погледаше лугу и шевару,
Угледаше Ђулагића бега,
Ђе је њима погинуо бего;
И виђоше Марковић Милоша,
Па на њега јуриш учињели.
Но да видиш Марковић Милоша!
Редом пуни бистра џефердара,
Те погоди Ђулагић Алију.
Јопет Милош пуни џефердара,
Те погоди Ђулагић-Мурата.
Па четвртом пуни џефердара,
Те погоди Ђулагић-Асана;
Петом пуни Милош џефердара,
Те погоди Ђулагић-Омера;
Шестом Милош пуни џефердара,
Те погоди Ђулагића-Паша;
Седмом пуни Милош џефердара,
Те погоди Ђулагића-Аља;
Осмом Милош пуни џефердара,
Те погоди Ђулагићо-Реџа;
Адеветом пуни џефердара,
Те погоди Ђулагића-Мала.
Кад то виђе старац Ђулијане,
Да погибе девет Ђулагића;
Он појаха ата четвртака,
Па повади сабљу димискију
На Милоша јуриш учинио,
Па је њему тако говорио:
«Курво једна, Марковић Милошу!
Ласно ти је тиће перутати;
Но је мука орла дочекати.»
Па на њега јуриш учинио,
С атом њега старац прескочио.

Digitized by Google

Милош тога с' није препануо;
Но десетом пуни џефердара,
Те погоди старца Ђулијана.
Тај мах Милош из гласа кликује:
«А ђе сте ви, од горе хајдуци?
А ђе сте ви, нигђе вас ни било!
Ви дођите лугу и шевару,
Посјеците девет Ђулагића
И десетог старца Ђулијана,
И прифат'те рањена јунака;
Јесу мене ране одољеле.»
То зачуше његова дружина;
Па њи ето преко поља равна,
Док дођоше лугу и шевару.
Посјекоше девет Ђулагића
И десетог старца Ђулијана;
Па њи ето на бијелу кулу,
Те по кули покупише благо.
А каде их младе потиснуше,
Бјелу кулу огњем изгорјеше,
Приведоше ата Ђулагина;
Па дофате рањена јунака,
Турише га коњу на рамена,
Па њи ето уз Нахију равну.
Док дођоше на Љубан-планину,
Тунак они на конак панули
И рањена одморе јунака,
Превију му ране у мараме.
Док ево ти Лакушић-Ивана
И он шићар добар задобио,
Пештерскијех шесдесет волова,
И он носи двије турске главе.
Кад он нађе рањена Милоша,
Иван њему ране честиташе;

Digitized by Google

Један другом честита јунаштво;
Па велики шићар дијелише,
Свакојему другу поједнако,
Сваки ојде вилајету своме,
И Милош се рана изљечио.

6.

Погибија Марковић Милоша

(Отъ того-же).

Честе књиге земљу пропадоше,
Од Србије и од Шумадије,
Од Станише обор-капетана
И од Луке старовлашанина;
Иду књиге земљом и свијетом,
Док дођоше у Куче камене
На рукама војводи Радоњи.
Кад Радоња књиге дофатијо
И на књиге печат саломијо,
И кад виђе, што му књига пише,
Војвода је на ноге скочијо
И Куче је на збор окупијо.
Кад војвода Куче окупијо,
Па је њима ријеч говоријо:
«Чуете-ли, мојо браћо драга,
Како ме је књига допанула
Од Србије и од Шумадије,
Од Станише обор-капетана
И од Луке старовлашанина.
Давијају Марковић Милоша,
Да он иде земљи Шумадији,
Тежак зулум у Србији гради.

Digitized by Google

Он препире торе и оборе,
А и гони коњи и волове,
И он руши господске дворове.
И то шћају с јадом опростити;
Но њи доша' код бијеле цркве,
Дмитровицу цркву развалијо
И црковно благо покупијо;
Па га носи у Голеш-планину;
Шњиме рани од горе ајдуке,
Који бију по Србији турке».
Па војвода њима говоријо:
«Је-ли мајка родила јунака,
Да погуби Марковић Милоша?
Даром ћу га добро обдарити:
Даћу њему двије пушке мале,
Од сувога саливене злата;
И даћу му вранца крилатога,
Оседлана и осигурана.»
Кад војводу Кучи разумјеше,
Многи Кучи ником поникнуше,
А у црну земљу погледаше;
А с војводом неки говорише:
«Ко ће жива змаја уфатити
Ил' сокола под облак убити?!»
Но не ниче Станковић Пауне,
Он не ниче, но из грла виче:
«Ја сам јунак и родијо ме је,
Ујак ми је Марковић Милошу.
Ја ћу њега ласно преварити
И жива га к тебе доводити.»
Војвода му тако говоријо:
«Мој соколе, Станковић Пауне!
Ако створиш, што си говоријо,
Да доведеш Марковић Милоша,

Digitized by Google

Ја ћу тебе боље даривати;
Ја ћу дати и још ћу придати,
Даћу тебе Марицу ђевојку
И бијелу направити кулу.»
Паун му се на то обећао,
Кад издигну кучи на планину,
Да доведе Марковић Милоша.
И отлен се Кучи растурише.
Доклен вакат од планине дође,
На планину Кучи издигоше.
Па се диже Станковић Пауне
И ето га на Ком на планину,
На студену воду Маргариту,
На торину Марковић Милоша
И војводе Поповић Радула.
Ту га срете Марковић Милошу;
Руке шире, у лица се љубе,
Питају се за јуначко здравье;
И тунак је конак учинијо.
Па га пита Марковић Милошу:
«Мој сестрићу, Станковић Пауне,
Што су тебе Кучи оправили?
А ти мени о невјери радиш.»
Но му рече Станковић Пауне:
«Мој дајца Марковић Милошу!
Мене јесу Кучи оправили,
Божу су ми вјеру задавали,
Да ти дођеш с војводом Радулом;
Е ве зове војвода Радоња,
Да дођете на Царине равне.
Војвода ве зове на сабору,
Да би сте се шњима помирили,
Да стојимо један код другога,
Да не џапа један о'другога;

Digitized by Google

Да чобани за'дно пасу овце.
Пријед здравља и живота мога,
Да ви ништа учинити не те;
Мирно поћи, а весело доћи».
Бесједи му војвода Радуле:
«О Милошу, од краине крило!
Бог ме, што не Кучи преварити;
Оба ћемо тамо погинути;
Е су Кучи пријеваре старе».
То рекоше, коне појахаше.
И ето ји Комом и ћенаром,
И ето су на кучке Царине,
Ђе су Кучи збора окупили;
Међу њима војвода Радоња.
У то стаса војвода Радуле
Са соколом Марковић Милошем,
Па Кучима «помој» натурише;
Добро «исе» Кучи прифатише,
Па о' земље на ноге скочише,
И с ногу ји «помој» приватише,
И широко мјесто учинише.
Но не оће војвода Радоња;
Но бесједи војвода Радоња:
«Добре дођи, од краине кнеже!»
Но бесједи Марковић Милошу:
«Ја нијесам од краине кнеже,
Но сам јунак Марковић Милошу.»
Опет рече војвода Радоња:
«А бога ти, Марковић Милошу!
На тебе су додијале даве
Од Србије и од Шумадије,
Од Станише обор-капетана
И од Луке старовлашанина,
Тешки зулум у Србији радиш.

Digitized by Google

Ти препиреш торе и оборе,
Па изводиш коње и волове;
Развађујеш госпоцке дворове;
Дмитровицу цркву порушијо
И њезино благо покупијо.»
На то њему Милош одговара:
«Кољен(?)да си војвода Радона!
Често јесам у Србију бијо
И тамо сам чете преводијо,
О' турака рају сам бранијо;
Клао сам се тамо са турцима;
А Србе сам о' свашта чувао.
Што ми кажу Дмитровицу цркву,
Да сам цркви штету учинијо;
Кад сам кође код ње долазијо,
Ја сам цркви прилог оставијо.»
Војвода му та' ма бесједио:
«А бога ти, Марковић Милошу!
Откуд тебе двије пушке мале
Све од сриме и сувога злата?
Откуд ти је бистра цефердана,
Што таквога ни у Млетке нема?
Откуд ти је дебели дорине,
Што таквога у сва Брда нема?»
На то Милош њему одговара:
«Продао сам овце и овнове,
Те узео двије пушке мале;
Те сам прода' краве и волове,
Те купијо бистра цефердара
У Латина за оку цекина.
Дората ми кобила родила,
Ранијо га верушкијем сјеном.»
Но војвода куче уредијо,
Па Кучима тако наредијо,

Digitized by Google

Да чувају војводу Радула,
А изгубе Марковић Милоша.
Па нареди Мрчаричића Пера,
Милошу се с плећа учинијо
И на њега пушку окренуо,
И с љутом га раном саставијо.
У то писну Марковић Милошу:
«Мој сестрићу, Станковић Пауне!
Ајде прићи, да ми ране видаш
И узми ми свијетло оруже,
Да ми Кучи не носе оруже.»
Отуд иде Станковић Пауне;
Он не иде, да му ране вида,
Но он иде, да му токе скида.
Док га Милош близу напуштијо,
Па од ока пали џефердара,
Те погоди Станковић Пауна,
Мртвога га земљи поклонијо;
Па заплева из грла бијела;
«Благо тебе, Станковић Пауне,
Кад погибе јунак од јунака;
Мене ками доброму јунаку,
Кад погибо' јунак од погана,
Од Мрчара и Мрчаричића.»
То изусти, а душу испусти.
У то су га Кучи притиснули,
Узеше му главу и оруже;
А Радула оправи Радоња.

Digitized by Google

7.

Милот Ђиновић и паша од Зворника:

(Записао је Богдан, попа Милића син)

Што се чета подигнула мала,
Одакле се вазда подизала,
Од Лопата и Васојевића;
Чета мала о'тридеот друга
И пред њима двије четобаше:
Једно бјеше Ђиновић Милошу,
Друго бјеше Лакушић Иване.
Поведоше чету уз планину,
Изведоше Кому високоме
Код студене воде Маргарите;
Ту је чета трудна починула.
Ко је гладан, леба заложио;
Ко је жедан, — воде се напио;
А ко јунак, — о оружју ради.
А када се чета одморила,
Тад говори Лакушић Иване:
«Побратиме, Ђиновић Милошу!
Куда ћемо чету окренути?
Али ћемо Плаву, ал' Гусињу,
Али ћемо Пећи Дукађину,
Ал' крваву граду Колашину,
Али ћемо низа Шумадију?»
Нити ћемо Плаву, ни Гусињу,
Нити ћемо Пећи Дукађину,
Ни крваву граду Колашину;
Него ћемо низа Шумадију,
Потражити пашу од Зворника.
Е сам чуо, и кажују људи,

Digitized by Google

Да је пашче умом побјеснило
И велики зулум починило:
Обљубио триста ђевојака
Су његових тридесет дајја;
Родило се триста копилади.
Па сам чуо, и кажу ми људи,
Ће не смију ђецу покрстити
Од силнога паше од Зворника;
Оће, пуре ђецу да му њиве,
Па да ђецу узме у дајје,
Да и они силни зулум граде
По Србији и по Шумадији.
А ја више то слушат не могу,
Што од Срба веће јаде граде
И муке им велике задају.
Жив не био, е га нећу наћи
И ш њим ћу се знати поздравити.
То изрече, на ноге скочио.
И за собом чету окренуо,
С чстом пође низ Нахију равну.
Све планине здраво претурио,
Док је доша' Гају Моравскоме.
Ту је чета трудна починула;
Ту сједећи три бијела дана.
Ожедњеше у гору ајдуци;
Замрзе им језик у вилице,
Утекоше очи у куктуру.
Ал' говори тридесет ајдука:
«Арамбаша, Ћиновић Милошу!
Чини ћевап тридесет ајдука;
Погибосмо Гају Моравскоме
Без никакве ране на јунаку,
Но без воде овђе погибосмо.»
Кад то чуо Ћиновић Милошу,

Digitized by Google

Он извади ножа позлаћена,
Да извади себи срце живо.
Кад погледа друму широкоме
И угледа лијепу ђевојку;
Она носи тулумбију вина.
Стрча брзо друму широкоме,
Па овако јунак бесједио:
«Богом сестро, лијепа ђевојко!
Поклони ми тулумбију вина:
Ево тебе тридесет дуката.»
А ђевојка за брацку примила,
Поклони му тулумбију вина;
Неће цура да прими дукате;
Но овако њему бесједила:
«А Бога ти, драги побратиме!
Али јеси чети арамбаша,
Али јеси на путу путниче?»
А он њојзи право казиваше:
«А ја јесам од горе ајдуче!
Ја сам чуо и кажу ми људи
За некаква пашу од Зворника:
Па се желим ш њиме поздравити.»
Кад то зачу лијепа ђевојка:
«Благо мене, драги побратиме!
Кад за српски премишљаш се народ.
Ја ћу тебе дивно сјетовати:
Ето доље у поље широко,
Код бијеле самодвижне (?) цркве *)
Ће је свилен чадор разапео;
Под чадором пије ладно вино
И он љуби лијепе ђевојке.»
Кад ђевојку Милош саслушао,

*) Напоминает «Самодрежу цркву».

Digitized by Google

Милош пође у гору зелену,
А ђевојка друму широкоме.
Док је тамна нојца омркнула,
Па је Милош чету окренуо
До чадора паше од Зворника
Су његове тридесет даија;
И избави Србе од зулума
И здраво се дома повратио.

8.

Погибија Лакушић Ивана.

(Од Ђорђа Ђукића).

Двије су се чете подигнуле,
Обадвије од Васојевића.
Пред четом су двије четовође:
Једно ти је Лакушић Иване,
А друго је Ђиновић Милошу.
Па њи зато турском земљом равном,
Док дођоше у Србију равну.
Кад су близу до Ваљева били,
Починуше у гору ајдуци.
Па гледају друмом широкијем,
Кад ето ти моравска ђевојка.
Она иде друмом широкијем;
На пут јој се Иван учинио.
Носи млада једно мјеше вина;
А Иван јој та ма бесједио:
«А Бога ти, бијела влаињо!
Ал' је вода, ал' црвено вино?
Извежи ми ту мјешину вина,
Да ти даднем три дуката жута,

Digitized by Google

Да напојим тридесет ајдука.»
А ђевојка њему одговара:
«А, Бога ми, од горе ајдуче!
Би ти дала црвенога вина;
Но га оћу бегу Љубовићу.
Ево има двје године дана,
Од како је доша' у Ваљево
Су његове тридест арачлија,
Рудничкије и биоградскијех.
По Ваљеву тежак зулум раде:
Прже коке, а љубе ђевојке.
И мога су брата уфатили,
Доклен пођем и донесем вина.»
А Иван јој тај ма говорио:
«А ће сједе Турци арачлије?»
А ђевојка њему проговара:
«Турци сједе у шаторе своје.»
То Ивану врло мило било;
Па ђевојци тако бесједио:
«Дај ти мени овај мијех вина,
Да напојим од горе ајдуке;
Па када ће нојца омркнути,
Дајем тебе вјеру неварану!
Ја ћу поћи бегу под чадору,
Живот ћу му на сабљу узети,
Па да знадем, е ћу погинути.»
И с ђевојком оде код ајдука;
Те се жедни напоише вина;
Он јој даде три дуката жута.
У то их је данак оставио,
А тамна их нојца прифатила.
Тад ајдуци на ноге усташе;
Притегоше на себе оруже
И дођоше до шатора близу.

Digitized by Google

А Турци се не боје никога;
Код чадора тридесет парипа.
Тај ма рече Лакушић Иване:
«Ја отидо уводит шаторе.»
И уљеже одма у шаторе;
Глуо доба, поспали су Турци.
Предаде им коње ајдуцима;
Сваки свога коња прифатише;
Па се Иван опет повратио
И уљеже бегу под шатором,
Туре спаше, за зло не знаваше;
А код њега српкиња ђевојка,
Ни спаваше, ни сан снијеваше;
А хајдук ју руком уфатио,
А ђевојка тај ма говорила:
«Дик се, бего, не дигнуо главе!
Оледи ме рука од хајдука.»
Викну Турчин из грла бијела;
А на ноге Турци устадоше.
А Иван му реда не чињаше,
Но му узе сабљу и оружје
И о грлу златнога сахата;
И стаде му ногом под вилице!
У томе га притискоше Турци.
Скочи Иван између Турака;
Дотури се Иван до хајдука.
Одмах коње турске појахаше,
И у то их зора застанула.
Геаци су невјерни јунаци:
Дадоше им коње и оружје,
Те хајдуке брзо пристигоше.
Виче Турчин бего Љубовићу:
«Ко си, добар српски арамбашо,
Што ми узе коње и оружје?

Digitized by Google

Ти не бјежи јутрос у планину,
Но, ако те сркиња родила,
Врати мога претила ђогата,
Да јуначки мејдан дијелимо.»
Кад то зачу Лакушић Иване —
Јунака је ласно преварити —
Он поврати коња од мејдана.
Остадоше Турци и хајдуци;
Сретоше се два добра јунака
На деснице и сабље оштрице.
Ману сабљом Лакушић Иване,
Те му русу посијече главу
И узе му коња и оружје.
На хајдуке навалила војска;
Убише се бојем уз планину;
Па хајдуци Турке саломише
И седам им глава ограбише.
У то пуче пушка о' Турака,
Те погоди Лакушић Ивана;
Живо му је срце прекинула.
Хајдуци га мртва прихватише
И на томе боја раздвојише.
Хајдуци се мало измакоше;
Арамбашу мртва укопаше.
А Иван се добро осветио:
Погубио бега Љубовића.

Digitized by Google

9.

Стана заробљена у Мостару.

(Од Мира Дедовића с Полице).

Што закука кукавица сиња, *)
О бижићу, о дану Савину,
У Мостару, граду бијеломе,
На камену мостарску ћуприју?
Па гласује кукавица сиња,
По имену Станојева Стана;
Кукајући књигу ситну пише,
А шиље је у Васојевиће
На рукама Николић Оташа:
«Мој ђевере, Николић Оташу!
Знаш, ђевере, јеси л' запазио,
Кад на Брда ударише Турци:
Они Брда Мала похараше,
Мала Брда, све Васојевиће,
До остаде село једно мало,
Село мало на дно Лиман-дола.
Ти утече у Пиперо равне,
А у таста, кнеза пиперскога;
А злочести утече Станоје,
Он утече у камена Ровца
Код мојега баба невјернога,
Код његова таста Иваниша
И ту сједе двје године дана.
Док стасаше градски арачлије
Од бијела града Невесиња,
И пред њима бего Љубовићу;

*) вар. Она кука, кад времена нема,
О ледному дану савиному.

Digitized by Google

Те у кнеза на конак пануше
И с кнезом се погодише тај мах.
Бег остави на Ровце хараче,
Да не купи за девет година.
Кнез му даде војводу Станоја
И два сина два Станојевића,
Двије снахе су двије кол'јевке,
С њиме мене, кукавицу Стану,
Поведоше низ Херцеговину,
Луду ђецу у јаму бацише,
Са снахама мене раздвојише.
Ево данас девет годин' дана,
Како лежим у Мостару б'јелу,
Девет су се пуне напуниле,
Сад десета наступа година.
Сад се купе турске харачлије,
Да полазе у камена Ровца,
Да у Ровца покупе харача. *)
Но ако си јунак од јунака,
Ти покупи неколико друга;
Узми собом Кољевић Комлена».
Кад Оташу ситна књига дође,
Књигу гледа, сузе пролијева;
Па тридесет нокупи момака
И узео Кољевић Комлена;
И одоше уз Васојевиће.
Док дођоше Штавну широкоме,
Ту их био данак оставио.
Па сидоше на воду Морачу
И Морачу воду прегазише,
Дадоше се уз камена Ровца;

*) Саде кумим и Богом братимим,
Да би своје осветио.

Digitized by Google

Док дођоше на кнежеву кулу,
Ево дошли турске харачлије.
До поноћи пјеше и сиграше,
Од поноћи поспаваше Турци.
Кад то виђе Николић Оташу,
Он закуми тридесет момчади:
«Отпашујте са себе пасове,
А од главе одвијај шалове;
Па носите сламу и сијено,
Да кнежеву кулу зазиђемо,
Да њу живом ватром запалимо.»
Отпашују са себе пасове,
Одвијају од главе шалове,
Те доносе сламу и сијено;
Па бијелу запалише кулу.
Уфатише обадвоје врата;
Посјекоше петнаест Турака;
Уфатише кнеза Ивашиша;
Посјече га Кољевић Комлене.
А узеше петнаес парипа
И бегова хата бијелога.
Појаха га Кољевић Комлене;
Кад на врата навалише Турци,
Ту убише Кољевић Комлена. *)

10.

Васојевићи ударају на Бихор и Шумадију заједно с кучким војводом Радоњом.

(Од Мира Дедовића с Полице).

Вино пију двије војводе:
Једно Ђеко, а други Вуксане —

*) Но јунака тридест Васовића
Сваки свога посјече турчина.

Digitized by Google

У Црешњево на бијелу кулу.
Па што Ђеко бесједи Вуксану:
«О Вуксане, мој брате рођени!
Дај да силну војску покупимо,
Да ломноме удримо Бихору.»
Тако сложни, те се насулише
И четири књиге накитише.
Једну шаљу у Васојевиће
На војводу Рајковић Батрића;
Другу књигу у Братоножиће
А на руке Бољевић Павићу;
Трећу књигу у Куче камене
На Косору гњезду соколову
На коњено војводи Радоњи;
А четврту књигу накитише,
Те ју шаљу у Гусињу-граду
Краљу Деди, Климепачкој глави.
«Сви купите војске изабране!
С војском хајте у село Црешњево.»
А кад вакат и вријеме дође,
Све војводе војске покупише
И дођоше под Црешњево равно,
Под Црешњево у росне ливаде.
Па војводе сигураше војску
И свој војсци таин покупише.
Тако ту ноћ конак учинише;
Па у јутро зором уранише
И развише крсташе барјаке.
Претурише на Лим, воду ладну,
И ето их Хасу пространоме;
Сви војводе конак учинише.
Оставише војводу Радоњу
На равноме пољу Побјенику;
Краља Деду, Климепачку главу,

Digitized by Google

На Загорје и на Аржаницу;
А војводу Баљевић Павића
На равноме пољу Лисијеву;
Три војводе од Васојевића
У Будимљу у Рецепагића.
Од Бихора нико не виђаше,
До виђела са Крушчице вила,
Па прикличе у џемат бихорски,
По имену бихорске бегове
Ћоровића и Ајдарпашића:
«Зло ви било, бихорски бегови!
Видите ли, оч'ма не гледали!
На вас иде силовита војска.
Војску воде Ђека и Вуксане;
Сјутра ће ви зором ударити.»
Кад Ћоровић разумио вилу,
Он сиједе, ситну књигу пише,
Књигу шаље Ђеки и Вуксану:
«Пријатељи, Ђеко и Вуксане!
Не мој водит Деду и Радоњу;
Они воде од јабане војску;
На нашу те вјеру похулити,
А ево ти бисаге дуката,
И даћу ти од мегдана вранца,
Што ми га је везир поклонио,—
Кад сам к њему у Травник ходио,
Покривена чохом до копита.»
А кад Ђека писмо прегледао,
Он се таман грохотом насмија:
«Та што мисли крмска потурица»
Вуксан таман њему говораше:
«Узми, брате, бисаге дуката.»
Ђека тада брату одговара:
«Нећу врнут Деду и Радоњу,

Digitized by Google

Да ми даде све царево благо;
Ни на себе покор оставити.»
Па у јутру зором поранио;
Те на ломни Бихор ударили
И цио су Бихор похарали
До равнога Поља-Бијелога.
Похараше Пештер и Сјеницу;
Прескочише на Јавор-планину;
Искочише Јелици-планини.
Ту нађоше Лауш-канетана,
Ђе хараше Шумадију равну;
И ту своје смијешаше војске.
Па да видиш невјерна Мађара!
Ту отрова војводу Радоњу,
Ту војводе растурише војску,
Кад им главна нестаде војводе.

11.

Женидба ђура Кустримовића.

(Пјевао је Илија Арсенијев Вукичевић из Требче).

Одкако је свијет постануо,
Није љепши цвијет процаптијо,
Но што цапти данас у краину,
У Будимљу, граду бијеломе,
На дворове браће Шемовића,
Мила сестра девет Шемовића,
А на име Фатима ђевојка.
Љепоте јој по свој земљи нема,
Ни бијеле буле, ни влашње,
Нити има танане латинке.
Кој видијо вилу на планину,

Digitized by Google

Ни вила њој бељи друга није.
Па се чудо на далеко чуло,
Широм земљом по свој царевини.
Па њој млоги просци долазаше,
Млоге паше и млоги везири,
И остале аге и бегови:
Бушатлија, са Скадра везире,
И чувени паша од Пазара,
И од Пећи Мамутбеговића.
Фата о' тих ниједнога неће.
Докле једно јутро уранила,
Уранила Шемовића нена,
Па призива своју милу шћерку:
«Шћери моја, Фатимо лијепа!
Бог да даде, да си ми слијепа,
Но што си ми одвише лијепа;
Те ти млози просци долазише,
Господини и господичићи,
Од добријех кућа и оџака,
Ал' о' тија нешће ниједнога.
Но чу-ли ме, моја мила Фато:
Данас ти је дивно запануло,
Да ти бираш, којега ти драго.
Ако оћеш бират по јунаштву,
Узми, Фато, Скадарскоч везира;
Ал' ако ћеш бират по љепоти,
Узми, шћери, пашу од Пазара;
Ако-ли ћеш бират по оџаку,
Узми пашу Мамутбеговића,
У питому мјесту Дукађину».
Но кад зачу Фатима ђевојка,
Овако је млада говорила:
«О' тија ти ниједнога нећу;
Но ја оћу Куштримовић Ђура.

Digitized by Google

Арамбашу од Васојевића.
Има пуно три године дана,
Ка' ја вињо' Куштримовић Ђура,
Ђе пројави хиљаду оваца,
Пред овцама дванајест угича;
Јави овце из Босне поносне
Испред наше пребијеле куле;
На угиче звона ударају,
Те цијели Будим проламају.
Ја провире' кули на прозоре
И угледа доброга јунака,
Баш јунака арамбашу Ђура,
Красан јунак на овоме свјету!
А на Ђура дивно одијело:
За појас му двије саделије,
Међу њиме од срме анџара;
А у руке од срме свираља.
Кад га вињо' и познадо' дивно,
Кроз прозор му јаглук протурила
И младога Ђура обдарила,
И овако њему говорила:
«На знање ти Куштримовић Ђуро:
Бићу тебе вјереница љуба,
Али тебе, али земље прне,
Ал' се никад ни удават нећу.»
Па чу-ли ме, моја стара мајко:
Одкако сам њега сагледала,
Ја не постим поста рамазана,
Нит' вјерујем свеца Мухамеда;
Но ја постим поста сва четвора,
Па светкујем светога Јована
И вјеру сам моју превртула;
А бијело лице нагонла
За сокола Куштрим-арамбашу.

Digitized by Google

Па чу-ли ме, моја мила мајко:
Ал' ћу ђуру бити вјерна љуба,
Ал' се млада ни удават нећу!»
Кад је мајка Фату саслушала,
Овако је шћери говорила:
«Кад је тебе срце понијело
За србина Куштримовић ђура,
Одиста ти оштетити нећу;
Но му пиши лист књиге бијеле:
Нека купи свате, како знаде,
Нека иде у Будимљу граду,
Ал' нек' своју мудро чува главу,
Да га не-би итко опазијо,
Е би своју изгубијо главу.
Нека иде ноћњо без мјесеца
До Будимље, града бијелога,
Па нек цука алком на вратима;
Брзо те се отворити врата
И узећеш Фатиму ђевојку.»
Кад је мајку Фата саслушала,
Од радости на ноге скочила,
Па је ситну књигу накитила,
Ка' што ју је мајка научила;
Па ју прати у Васојевиће,
На рукама Куштримовић-ђуру.
Кад је књигу ђуро проучијо,
На лагане ноге поскочијо,
Те покупи тридесет сватова,
По избору добрија јунака,
Све коњике, брзе јаћане.
Па кад ђуро скупијо сватове,
Окренуше ноћу без мјесеца
Низ Нахију, низ Васојевиће.
Прегазише (Х)Аса гиздавога,

Digitized by Google

Прегазише Лима зеленога
Уљегоше у Будимљу-граду,
Под бијелу Шемовића кулу,
У поноћи, кад природа спава.
А ђе су ми девет Шемовића,
Девет брата Фатиме ђевојке?
Сви спавају на бијелу кулу;
Но не спава Шемовића нена
И ненина лијепа ђевојка,
Зарочница (sic) аранбаше Ђура;
Јер се нена сватовима нада,
Да им преда лијепу ђевојку,
Као што је књигу оправила.
Но што ради Куштримовић-Ђуро?
Подалеко свате повратијо,
Сам притрча пред бијелу кулу,
А у руке бистра џефердана;
Па зацука алком на вратима.
То зачула Шемовића нена
И Фатима лијепа ђевојка;
Па од земље на ноге скочиле,
Од авлије врата отвориле.
Кад виђоше аранбашу Ђура,
Ал' на Ђура токе позлаћене:
Засија се камена авлија,
Кано мјесец, из неба ведрога,
Кад обасја, од петнајест дана.
Ђуро њиме виче: «Добро вече».
Ал' му буле љепше прихватише:
«Добре доша', српска аранбашо!»
Но им Ђуро опет говоријо:
«Је л' истина, што ми књига пише,
Ал' истина, али пријевара,
Да је Фата моја вјерна љуба?»

Digitized by Google

Кад то зачу Шемовића нена,
Фату узе за бијелу руку,
Па ју даде Куштримовићу-Ђуру:
«На ти, Ђуро, моју милу шћерку,
За тебе је срце понијела,
А бијело лице нагонила;
Па ју води у Васојевиће,
Нека тебе буде вјерна љуба;
Па крсти је и привјенча', Ђуро;
Па ју води на бијелу кулу,
А сврх тога, честита ти била».
То говори Шемовића нена,
То говори, топле сузе ваља:
Жали мајка своју мезимицу,
Која вољно иде у каура.
Узе Ђуро Фатиму-ђевојку;
А нену је дивно даривао,
Даде нени педесет дуката;
Па се Ђуро у дружину врати.
Отале се свати подигоше,
Здраво Лима-воду прегазише
И гиздавог (Х)Аса претурише;
Па ето их уз Васојевиће
Пред бијелу у Јастаће цркву.
Ту им саба-зора осамнула
И даница лице помолила.
Добавише и попа и кума,
Покрстише лијепу невјесту
И дивно јој име нађенуше:
Красна Мара аранбаше Ђура.
Па из цркве у Ђурове дворе;
Ту весеље за три дана граде;
Нека му ју, честита му била!

Digitized by Google

12.

Ударац колашински на Васојевиће.

(Од Ђорђа Ђукића).

Подиже се једна чета мала,
Откољен се вазда подизала,
Од бијела Колашина града.
А пред четом добар четовођа,
По имену Меонић Синане;
Собом води седам осам друга;
Па их ето уз тарске лугове.
Док дођоше у Верушу равну,
На Рашково починуше гувно;
Ту се чета мало одморила.
Онда гледа Меонић Синане
И погледа у Брнечке стране,
И угледа Миликић Новака,
Ће он чува пребијеле овце;
Друга нема, поредника нема,
На главу му од абе капица,
И на њега сура кабаница;
На рамо му бистрог џефердана:
Ће науми, може погодити,
Ће погледа, може дотурити.
Ту је чета ћара уводила;
Па се натраг чета повратила.
Доклен дошли Колашину граду,
Код Турчина Меке капетана;
Па му Мека тако проговара:
«Добро доша' Меонић Синане!
Јеси л' каква уводио ћара?»
— «Ја сам био у чету јуначку,

Digitized by Google

Ето тамо у Васојевиће;
Ја сам добар шићар уводио,
Уводио овце Миликића,
Код ована Миликић Новака». —
Кад то зачу Мека капетане,
Он повика аге колашинске,
Да покупе по граду грађане,
Пријепоље и Бијелопоље
И са њима оба Колашина.
Аге тај мах на ноге усташе:
Сакупише њаду војника,
А пред њима Мека капетане
Са јунаком Турчин Алиником.
И отолен војску подигоше,
Па их ето Слатску широкоме,
И ту они на конак пануше.
Но сан снила Новакова Мара,
Санак снила, а у сну скочила.
Она буди свога господара:
«Господаре, Миликић Новаче!
Ја сам чудан санак сниjевала.
Ће пониче питома ружица
Од Веруше и Рашкова гувна
До бијеле Ракетића цркве;
А истече крвава даница
И поред ње двије преходнице;
Сјајан мјесец у траву пануо.»
Онда Новак љуби бесједио:
«Љубо моја, већ га не заспала!
Злу се сану ласно досјетити:
Што пониче питома ружица
Од Веруше и Рашкова-чувна,
То те нама ударити Турци;
Што је мјесец у траву пануо,

Digitized by Google

Ја ћу данас Новак погинути;
Што истекла крвава даница,
Ти ћеш остат, Маро, удовица;
Што поред ње двије преоднице,
То те остат двије кукавице,—
Једно—Ђурђа, а друго—Јаглика.»
У ријечи, у које су били,
У томе им ударише Турци.
Онда Новак на ноге устаде
И дофати бистра џефердара
И он гађа Асан-барјактара:
На добро га мјесто погодио,
На сред паса, да не чини гласа.
У то турске пушке запуцаше,
Погодише Миликић Новака
И код њега Јаглику ђевојку.
Поробише Новакову Мару
И бијеле плијенише овце.
Кад то зачу биогорска вила,
Кличе вила Вешовића Божа:
«Брате Божо, јеси л' разумио,
Јутрос Турци удрише Новаку
И његову погубише главу,
И вјерну му заробише љубу,
И бијеле овце плијенише.»
Кад то зачу Божо Вешовићу,
Он повика Милошевић Ода;
Одо виче Николић Оташа;
Оташ виче Крушнић Јездимира;
Јездо виче Вучинић Аџију,
А Аџија Зечевић Симона.
Ови Срби на ноге усташе,
Те у Слатско Турке пристигоше;
Па са њима бојак затурише.

Digitized by Google

Оно виђе Новакова Мара,
Па повика мила брата свога,
Мила брата Вешовића Божа:
«Мене, брате, поведоше Турци!»
Кад је Божо сестру разумио,
Ће му сестра у невољи цвили;
Па у Турке јуриш учинио.
Ту двије-три посијече главе.
Кад то виђе Милошевић Одо,
Зор Турчина, сила-Алинику,
Ће он води Новакову Мару,
Па повика туре-Алинику:
«Стан', Турчине, да је дијелимо!
Ти поврати коња од мејдана,
Да на сабље живот дијелимо.»
Ласно ли је прекорит' јунака!
Па он свога коња повратио,
Остру сабљу у руке сподбио,
На Ода је јуриш учинио.
Но је јунак Милошевић Одо:
На бритку га сабљу дочекао,
Те посјече туре-Алинику.
Кад то виђе Крушчић Јездимире,
Што то раде два добра јунака,
Он у Турке загон учинио;
Те турцима плијен отимаше,
И вратише Новакову Мару;
И на томе бојак раздвојише.
У то стиже Вучинић Аџија;
Пита Аџо за Вешовић' Божа
И сокола Милошевић Ода:
«Је л' ви данас ко гођ погинуо?
Ал' с Турцима боја раздвојиште?»
Па их пита Вучинић Аџија:

Digitized by Google

«Је л' Турцима квара учињено?»
Одговара Вешовићу Божо:
«Драги брате, Вучинић Аџија!
А нама је Ново погинуо;
Ми смо њега добро осветили:
За Новака туре-Алиннку,
За Јаглику двадест и четири.»
То је било, истина је била;
Овђе нама мир и здравље било.

13.

Погибија Божа Вешова.

(Од Ђорђа Ђукића).

Књигу паша Бушатлија пише
Од бијела Скадра са Бојане,
Па је шиље у Гусиње равно
На рукама бег-Шабанагића:
«О чу л', беже, моја вјерна слуго!
Ево пуно двадесет година,
Од како ми даве додијаше
На сокола Марковић Милоша;
Милоша смо с благом погубили.
Земља ипак мирна не остану;
Па ми опет даве додијаше
На сокола Вешовића Божа,
Све од Турске до'де давуџије;
Тежак зулум сиротињи ради:
Разваљује куле и авлије
И изводи коње и волове,
А плијења на буљуке браве;

Digitized by Google

А све носи на тојаге главе,
А сијече аге и бегове;
По зенђилој Васовој Нахији
Не дава им араче купити.
Па, чу ли ме, моја вјерна слуго!
Ако ти га Бог и срећа дадне,
Да изгубиш Вешовића Божа,
Даћу тебе три стотин' читлука
У зенђилу Васову Нахију,
Да агујеш и да господујеш.»
А кад бегу књига допанула
И кад виђе, што му ситна пише,
Ону тури, нову књигу пише,
Па је шиље у Нахију равну
На рукама Обадовић Курта:
«О Турчине, Обадовић Курто!
Како књигу на рукама примиш,
Одма ајде у Гусиње равно
На дворове бег-Шабанагића.»
Кад је Курту књига долазила,
И видио, што му књига пише,
Азгим Туре на ноге скочило
И готова коња закрочило;
Па га ето у Гусиње равно
На бијеле бегове дворове.
Сусрете га бег-Шабанагићу:
«Добро дошa', од крајине крило!»
Па му даде кавс и дувана.
А кад су се каве напојили,
Онда беже књигу дофатио,
Па пред њиме ситну проучио
И овако њему бесједио:
«Издај мене Божа Вешовога,
И даћу ти тридесет читлука

Digitized by Google

У нахију бег-Шабанагића,
Које ми је паша обдарио.
Турићу те првога војводу
У зенђилу Васову Нахију,
Ти да судиш, а ја да не судим.»
Онда Курто на поге устаде,
Те му тако Курто бесједио:
«Је л' истина, бег-Шабанагићу,
Да ћеш дати, што си обећао?
Ја ћу Божа ласно преварити.
Тек ми дадни тридесет Турака
Од бијела Плава и Гусиња,
Ће гој има доброга јунака,
Е је Божо јунак на свијету,
Те не могу сам га погубити.»
Бег му даде тридесет јунака,
Биранијех добријех момака
Од бијела Плава и Гусиња.
Тај мах Курто на поге устаде
И за њиме тридесет Турака;
Па га ето у Божиће равне.
Ту је ситну књигу пакитио,
Те је шиље Божу Вешовићу,
Па је шиље на Лопате равне:
«Како књигу па рукама примиш,
Устанућеш на поге јуначке,
На кумство ми ајде у Нахију.»
Онда Курто на поге устаде,
Па поведе чету уз планину;
Докле дође на Љубан планину,
Па ту гради метеризе тврде
Око пута с обадвије банде.
А кад Божу књига допанула,
И кад виђе, што му ситна пише,

Digitized by Google

Он дозива мила брата свога,
По имену Вешов' Радована;
Па му каже, што му књига пише;
Па овако њему бесједио:
«Сигурај ми два коња једнака.»
Онда мајка њему бесједила:
«Ођеш ли ме послушати, сине,
Да не идеш у Нахију равну,
Е те тебе Турци преварити.
У паше су прифатили мито,
Како Кучи Марковић Милоша.»
— «Неће мене Туре преварити:
Но је родом од Васојевића,
Па је скоро к дину прискочило».—
Па од земље на ноге скочио.
Окити се што боље могаше;
Па припаса свијетло оружје,
А у руке узме џефердана.
Млађи њима коње изведоше;
Приведоше до биљеш-камена,
Па готове коње појахаше.
Па их ето Комом и планином,
Док дођоше на Рогам-планину;
Угледа их Курто арамбаша.
Кад угледа доброга јунака,
И на њега рухо и оружје;
Планину је сунце огријало
Од његових тока и јелека;
Па се бјеше Туре покајало,
Жа' му било њега иштетити.
Па Турцима ријеч говорио:
«Чујте мене, моја браћо Турци!
Како знадем два добра јунака,
Какво носе срце у њедрима

Digitized by Google

И још више свијетло оружје,
Данас те не, богме, нагрдити.»
Па му Турци 'вако бесједили:
«Знаш ли, Туре, срамота те било!
Кад искаше бегу агалуке
И војводство над Васојевиће?
Срамота се тако повратити.
Кад одемо Плаву и Гусињу,
Карат' те не буле и кадуне.
Ми смо ради главом погинути,
Него 'вако дома полазити.»
У ријечи, у које су били,
У то стаса Божо Вешовићу
С Радованом, братом његовијем;
Ту на турску чету нагазише.
Из бусије пушке запуцаше,
Погодише два добра јунака:
Радована с раном саставише;
Многе пушке Божа погодише,
Од доброга коња одвојише.
Паде Божо у зелену траву;
На њег' Турци загон учинише.
Но је јунак, кукала му мајка!
Па од паса вади пушке мале,
Те он уби два добра јунака
И трећега с раном саставио.
Па ту друге пушке запуцаше,
Те јунаку срце опалише;
Па на њега загон учинише,
Те му добру главу посјекоше.
Радовану јуриш учинише;
Но се неда Вешов Радоване;
Но дофати бистра џефердара,
Те он уби доброга Турчина,

Digitized by Google

Арнаута од града Гусиња.
Онда Турци патраг узмакоше,
Своје мртве дома понесоше.

14.

Фазли Шарац арамбаша.

(Од Мира Дедовића).

Што бијела вила кликовала?
Кличе вила са врх Зелетина,
А прикличе у Гусиње граду,
Врујн води на обали ладној;
А имени два Шабанагића
Мехмет-пашу и брата Ђулбега:
«Јесте л' чули, два Шабанагића,
Е прескочи хајдук Фазли-Шарац,
Он прескочи на Ком на планину
И конак је учинио први,
Први конак Пеху широкоме,
Код бијела Кркина катуна.
И добро му на конаку било:
Заклао му овна маторога.
Па навали низ вашу Нахију
И дошао у село Црешњево;
Ту је пиљега' на крштено кумство,
А у кнеза Стојановић Васа;
И ту су га добро дочекали:
Заклаше му ћурку и ћурана.
Па сјутра дан зором заранио,
Навалио Хасу пространоме;
По чивчија порез ударио,
Све по товар бијеле пшенице

Digitized by Google

И за трошак мађарију златну,
Па се јунак натраг повернуо.
Фазли асли побољео љуто
Од кауна срца јуначкога.
Сјутра хоће Комом високијем,
А пут му је Подом-Боровијем.
Но ако сте, ка' кажују, људи,
Ви узмите неколико друга,
Изидите Кому високоме,
Те ту ћете дочекат хајдука».
Кад то чуше два Шабанагића,
Мехмед-паша на ноге скочио
И Ћулбега брата опремио,
И даде му шездесет грађана;
И одоше Комом високијем.
Док дођоше Поду-Боровоме,
Ту бусију уфатише Турци.
Таман јарко обасјало сунце;
Погледаше високом планином,
Угледаше сивога сокола,
Ће га болест освојила тешка:
На пусту ее пушку наслањаше;
Са њим друга нема никаквога,
До са шњиме иде Шабо Фатић;
На бусију турску нагазише.
Запуцаше шесдесет пушака,
Погодише сивога сокола,
Ни жива га земља ни счекаше.

Digitized by Google

15.

Бој на Љубану (ок. 1810—1815 гг.).

(Од Мира Дедовића).

Честе књиге земју пролазају,
Ал' од кога иду те до кога?
Од Љакића из Васојевића
На Медуну војводи кучкоме.
«Попе Мићо, кучка војводо!
Брате, знаш-ли, кад се заратисмо
И ту рату ништа не добисмо,
Мимо браћу многу изгубисмо.
Но те молим, како брата свога:
Ходи, брате, да се помиримо,
Да идемо један у другога,
Да не џапа један од другога,
Да смо браћа једно и заједно.»
Кад војводи ситна књига дође,
Књигу гледа и мило му било.
Скупи на сбор од Куча главаре,
Пред њима је књигу истурио;
Књигу гледа наустице прича:
«Ситна ми је књига допанула
Од војводе из Васојевића,
И моли ме, да се помиримо;
Но оћемо л', кучки поглавари?»
Сви су серазију учинили;
Но бог уби једног брђанина!
Он овако њима говораше:
«Што сборите, кучки поглавари?
Ђе имасмо доброга јунака,
Свакога су нама погубили.

Digitized by Google

А знате-ли — не знали ве људи!
— Кад погибе Станојев Иване?
Посјече га Хаковићу Мићо;
Он је био наша војводо.
Па потола Никетина Луку,
Посјече га Лакићевић Симо;
Па такијех педетет брђана.
Свакога су нама поубили,
Сваки сједи нама неосвећен.
Сад да једну војску покупимо,
На планину њима ударимо,
Једа бисмо штогођ осветили».
И тако су били насулили,
Те су двије чете оправили.
Једну чету на Варду-планину,
Другу чету на Љубан-планину,
Да у ходе Варду и Љубана,
Може се ли на њих ударити.
У то бјеше три дана бијела,
Уходише Варду и Љубана.
Чета с Варде њима говораше:
«На Варду се ударит не може,
Е је Варда штурна, валовита.
Па око ње стражу истурили
И пред стражом Љакићевић Сима:
Он јуначку не суши обућу,
До све стражу чува од брђана,
И са шњиме тридесет момчади,
Све Фатића и Кастратовића».
Чета рече њима са Љубана:
«На Љубан се може ударити,
Мала снага бјеше на катуну:
Чуваше њих Мартиновић Перо
И са шњиме Зонићу Милета».

Digitized by Google

И на то су били насулили,
И брђана војску покупили;
Покупише хољаду брђана.
Та бијела кликовала вила
Са врх Кома, високе планине,
А прикличе на Љубан-планину,
А Лекића имени Мартина:
«Зло ти било, Лекићу Мартине!
Е на тебе силна иде војска
Од Подања до врх Широкара.
Гђе гођ има куча под оружјем,
На Љубан ти оте ударити;
Но уклони овце и чобане.»
Кад то зачу Лекићу Мартине:
«Шта говориш, саврх Кома вила?
Шта-ли кажеш силну кучку војску,
Мени док су кучи пријатељи,
Не даду ми војсци ударити.
Па и да би ударила војска,
Докле ми је шесдесет чобана
И пред њима Мартиновић Перо
Са соколом Зонићем Милетом,
Па док су ми браћа Божићани
И пред њима Хаковићу Мићо,
Па док су ми браћа Коњушани,
А пред њима Лакићевић Симо
И са шњима Смаиловић Тахир;
Па да од њих није ниједнијех,
Докле су ми браћа Дабетићи
На студену воду Маргариту
И пред њима Којићу Вуксане
Са соколом Лекић Радованом»...
И још с вилом говорит оћаше;
Но на томе Брда ударише,

Digitized by Google

Те на Лубан катун плијенише.
Убише се шесдесет чобана
По Лубану, високој планини.
А кад на врх од планине били,
Ето пуче пушка од Брђана,
Те погоди Мартиновић Пера.
Па с' убије боја жестокога,
Доклен били на дно од Рогама,
У то њима мали индат дође,
Дође њима Хаковићу Мићо.
Кад га види Зонићу Милета,
У јунака срце заиграло,
У Брђане јуриш учинише.
Три-четире посјекоше главе,
Прегнаше њих на Рогам-планину,
Сагнаше је Турјаку-планини.
Глас допао на Варду-планину,
Претекоше на Ћуру-планину;
Ту јим плијен вељи отимаше.
Зајмише се низ Курлајске-стране;
Брдске многе ту осташе главе.

16.

Похара Бијора.

(Пјевао је и записао Миња Радоњић с Андријевице у Васојевићима).

Кад узпишће шеесет чобана,
Што се њима укинула чада
Од Бијора, бијелога града;
Те не могу пројавити овце,

Digitized by Google

Што с' у Босну били на зимницу.
Пред њима је један добар јунак,
А на име Сајчићу Никола.
Па када се у невољи нађе,
Он појака вранца дебелога,
Те Никола у Летине дође
До на кулу попа од Лопижа.
Ту га попе дивно дочекива:
Руке шире у лица се љубе;
На бијелу изведе и кулу,
И седоше на душеку меку.
А пита и попе од Лопижа:
«О мој брате, Сајчићу Никола!
Одкуда те донијеше виле,
Те ти к мене у Лопиже дође?»
— А слушај ме, српски свештениче!
Жива ме је мука донијела.
Бијорци ми џаду прекидоше,
Осташе ми овце у Сеницу;
Но ја жалим шеесет чобана.
Но ме, попе, ситну књигу пиши,
А ја ћу ти јаде каживати;
За медију ћу ти платити».
Сада попе вика вјерну љубу:
«Донеси ми дивит и артију:»
Онда попе ситњу књигу пише,
А Никола ријечи наслаже:
«Мемед-пашо од Гусиња-града!
Док сам бијо у Васојевиће,
Ја сам тебе главе доносијо
Зликоваца и Колашинаца
И Брђана крабрија јунака;
Китијо ти на Врују бедеми;
Ти ме држа, како сина свога.

Digitized by Google

Данас ми се џада прекинула,
Бијорци ми џаду прекидоше,
У Сеницу овце остадоше,
Што мојија, а што свијецкија,
Има тридес и двије иљаде.
И да очу сада погинути,
Ни за тебе добро бити неће.»
Књигу склопи, књигоноше нађе;
Књигу посла паши у Гусиње.
Никола се у Сеницу врати;
Књига дође у Гусињу-граду,
Мемед-паши на бијеле руке.
Пред пашом се клања књигоношче,
А књигу му на кољено тури.
А кад паша књигу прегледао,
Колико му силна мука дође,
Крвљу на нос и на уста поће.
Одма паша ситну књигу пише,
Па је шиље Скадру бијеломе,
А на име паши Ибраиму,
Великоме турскоме везиру.
«Слушај мене, велики везире!
Осташе ми овце у Сеницу;
Бијорци ми џаду прекидоше.
Но дај мене твојега индата,
А од наше земље арнаућке;
Ако-ли ми индат послат нећеш,
На Врују ме више наћи нећеш.»
Па он спреми брза татарина,
Те понесе књигу шаровиту;
А он даје Скадру на Бојапу
Ибраиму паши на дивану;
Па се паши смерно поклонијо,
Из руку му књигу потуријо.

Digitized by Google

Како паша књигу прегледао,
Обрну се с десна на лијево,
Те Ас-Оту слуги проговара:
«О Ас-Оте, моја вјерна слуго!
Узми одма двадес товар прака
И покупи љуту Малесију,
Па и води Плаву и Гусињу,
Те ви тога расћерајте врага,
Да од њега не остане трага».
Одма Асот на ноге скочијо,
Те покупи иљаду војника
По цијелој љутој Арбанији,
Ђе гој нађе доброга јунака.
Узе прака двадесет товара
И јето га у Гусиње-града.
Па на јавте растурише војеку,
Те ту једну нојцу коначише;
Докле сафи-зора ударила,
Тад је силна војска окренула;
Па још узе Плава и Гусиња
И наије о' те оба града,
И кренуше низ Васојевиће.
Докле сведе на Јаштаку војску,
Ту је једну нојцу коначила.
Кад у јутру сунце огријало,
Асот јунак на поге скочијо,
Па се прими у вр'ове.
Он дозива бијорске ајане
Аговића и Ђемановића,
Адровића и Скендеровића,
Палушане и Годочелане:
«Пустите ми овце и чобане,
Ал' ћу пустит војску но ајане».
А бијорци њему говорају:

Digitized by Google

«Иди отлен, козо арнаутска!
Пустићемо бијорске делије,
Да по асу љубе Анђелије.»
Тад Ас-оту сила за јад дође.
«Божа вјера, бијорски ајани,
То бит неће ошаф од крушака,
Но те бити зрна од пушака.»
Па је одма момче оправијо
Ка соколу Сајчићу Николи
У Сеницу, граду бијеломе.
Момче оде ноћом без млесеца,
Докле дође Сајчићу Николи,
Па Николи поздравље кажује
Од Ас-ота и свија главара:
«У сриједу, која прва дође,
Ти изјави овце на Крушчицу.»
Када зачу Сајчићу Никола,
У сриједу најавијо овце
И са њиме шеесет чобана,
Прије зоре и бијела дана
Остигоше овце на Крушчицу.
А кад сафи-зора ударила,
Тад је Ас-от окренуо војску
И у војску туријо телара.
Тридес воће од Васојевића,
Што пиковом војском управљају,
На ајане шњоме ударише,
Опколише су четири банде.
Сад не штеде жене, ни ђетета,
Но све чине, што је њима штета.
Тад шеесет кућа изгореше,
Двадес и пет глава посекоше,
На силу им овце изјавише
И на Јаштак овце дојавише.

Digitized by Google

Ту чобани овце дијелише
И шес дана у то оставише.
Па отоље овце окренуше:
Неко јаву Колашину-граду,
Неко Плаву, а неко Гусињу,
А Никола своим чобанима,
Он одјави уз Васојевиће.
Ас-от своју растурује војску
И сам оде Скадру бијеломе.
Васовићи њега испратише
И на помоћ дивно зафалише,
Тада оде сваки сенту своме
И још у пут свако пјевајући;
Оста Бијор јадни кукајући.
С овим ову пјесму свршујући
И милога Бога споминући.

17.

Бојеви у Полимљу (27 новембра и 27 децембра 1879 г.).

(Пјевао је *Осман Абдуллах* из Гусиња, поријеклом из Куча).

Све у име да Бога молимо,
А за здравље цар-Отмановића:
Уздржи му, Боже, царевину,
И газију пашу гусинлију,
Што му ћенар и крајеве чува;
Главе дава, ћенар *) не пуштава.
Сад велимо, да пјесму бројимо
Од истине у нашу земану.

---

*) предѣлъ, граница.

Digitized by Google

Први бој.

Уранила сила од Гусиња,
Силан паша на оцаку своме,
Прије зоре и сабаха рана.
Нешто спават њему не даваше,
Па он вика у мушке конаке:
«Јесте л' мени ураниле слуге?
Огањ ватру наложиле живу,
А заждили муме виђелице, *)
А помели варакли одају, **)
А златно ми намјестили шиљте, ***)
У буџаке ставили јастуке?»
Но му мушки од одаје вичу:
«Али-пашо, драги господару!
Ми смо теби рано подранили,
Огањ ватру наложили живу,
А заждили муме виђелице,
А помели варакли одају,
А златно ти намјестили шиљте,
У буџаке ставили јастуке»
Тадар паша скочи на ногама,
Ево дође у мушке конаке,
Селам даде, низ одају крену.
Агарли ****) му кафу начинише
И у чибук духан запалише.
Често сахат гледа у реказе, *****)
Је л' му вакат доша' од сабаха,
Да он клања турскога намаза.

*) Свѣчи.

**) Комната, въ которой потолокъ украшен рѣзбой и позолотой.

***) Подстилка для сидѣнья—ковровая или изъ сукна, разшитая; бываетъ и плетеная изъ соломы или другого чего.

****) Кофе, не стоявшій, а на свѣжей водѣ тотчасъ сваренный.

*****) *реказѣ* — потур. черты, знаки, цифры на циферблатѣ.

Digitized by Google

Кад му вакат од сабаха дође,
«Јаллах!» — рече, на ноге скочио
И уз руке присука рукаве,
Турски авдес на себ' ударио.
Ево клања вакатли сабаха
И два добра предаде селама.
Драгом Богу даву учинио,
Па с' измаче, сједе на шиљтету.—
Кличе вила са врх Широкара,
Са Маглића, са према Гусиња,
Ево кличе, у Гусиње виче
И дозивље соко — Али-пашу:
«Ал' не чујеш, ал', пашо, не хајеш,
Али, пашо, ни хабера немаш,
О, који се јади направише!...
У Берлину, латинскоме граду,
Ту се седам окупило краља,
Седам краља од седам земаља.
Међу њима Књаз Никола дође
Те затражи Плава и Гусиња
И робињу у Дечане цркву,
И широку земљу Дукађина,
Гиздавицу шехер — Ђаковицу,
До Призрена и Шарган-планине:
««То је српско отачаство старо,
То је царство Душаново било!»»
Краљи даше, Цара не питаше,
И осмога направише краља,
Да му влада на Призрен завлада.
На теб' креће црногорски књаже,
Подигнуо своју државину,
Гору-Црну и седморо Брда
И сву рају, што се одметнула,
На султана пушку обрнула.»

Digitized by Google

Бре! кад зачу гази *) гусинлија,
Чубук баци, а на ноге скочи,
Нит кундуре, ни постоле тражи;
Па се маши кули уз бојеве,
Те је џевап вили учинио:
«Фала теби, ко сестри од мајке,
Тек не фала Берлини краљима!
Док је моја на два рама глава,
Не дам Плава, а не дам Гусиња!
Могу стећи задрмат ордију,
С књаз Николом заметнути кавгу
Ниже Плава, а спрема Гусиња,
Поред Лима на Новшиће равно.
Ако мене јаки Бог помогне,
Те добијем Књаза на Пепиће,
Ни ћу цара, ни ћесара питат,
Ће ћу њему ставити границу.
Ако мене туна задобије
— Задајем му Божу вјеру тврду —
Виш' му пушке ни пуцати неће.
Нек ме води на Призрену граду,
Нек му влада на Призрен завлада.»
То зборио па се повратио;
Ево иде на варак-одају;
Од муке га шетња уфатила,
Ево шета тамо и овамо;
Хе се паша срдит догодио,
Те не може срца осабрити; **)
Па дофати дивит и калема
И хартије — књиге бресезије; ***)

*) чел., который много отрубалъ непріятельскихъ головъ; паша, завладѣвшій непріятельского крѣпостью.

**) Успокоить.

***) Брез или без јазије (письмена), неписанная, чистая.

Digitized by Google

Књаз Николи књигу наређује:
«Књаз Никола, црногорско крило!
У злу си се памет заумио,
А у теже бреме упртио,
Што си тако силом пресилио,
Ће ти вакат и земана дође,
Ће муртати *) цара освојиште,
Те ти турску земљу попустиште;
Сад је вакат, да на мене дођеш,
Са с изумом свије седам краља
И нашега цара честитога.
Па чујеш-ли, црногорски кнеже!
Нит га фала Бару, ни Улцињу,
Ни тичици шехер-Подгорици,
Ни бијелу Спужу, ни Жабљаку,
Колашину, на крајини глави
— Њему руга до страшнога суда —
Но га фала Плаву и Гусињу.
Плав за тебе ни хабера нема;
Ајде брзо ништа не узмичи!»
То зборио, књигу запучио,
Запучио и запечатио.
Ево наће младо варошанче,
Књигу спреми војводи Милану
На судницу на Андријевицу;
Војвода ће Књазу на Цетиње.
Па да видиш, што се домислио!
Хе, на млаће срклет учинио: **)
«Брже трч'те Плаву и Гусињу,
Те од земље скупите главаре
И мојијех седам барјактара,

*) Измећиники; люди, дѣйствующіе въ своихъ личныхъ интересахъ.
**) крикнулъ, далъ приказанье.

Digitized by Google

И нек дође Хусеин-бег стари.»
У млађијех поговора нема,
Доведоше земаљске главаре,
Доведоше на варак — одају.
Сви седнуше и кафу попише;
Све су аге шенли *) и весели;
Необично пашу погледати,
Хе л' је своју чехру **) оштетио:
Низ вилице објесио брке,
Хе крваве очи замутио.
Нико пашу питат не смијаше,
Но га пита Хусеин бег стари:
«Али-пашо, наша старјешино!
Што све аге шенли и весели,
Ти си своју чехру оштетио?»
Каде стаде паша бесједити:
«Ево јутрос у зоросвићања,
Како мене вила дозивала,
Са Маглића, са према Гусиња,
Хе који се јади направише!
На нас креће црногорски Књаже;
Па сам јутрос књигу оправио
И мало сам Књаза укорио.
— Није шала кућа Петровића! —
Како ћемо књаза дочекати?
Ми на цара нада не имамо
И од цара индата немамо;
Цар не даде и сви седам краља;
Сад што ћемо, моја браћо драга?»
Е што викну тридест агалара:
«Али пашо, наша старјешино!

*) въ хорошемъ расположеніи духа.
**) видъ, выраженіе лица.

Digitized by Google

Што је љето и година дана,
Ми га, пашо, зажалит нећемо;
Ни велике овце на збојеве,
Ни велика шарена говеда.
Купи војску, довеђ' у Гусиње.
Раад' Бога и онога свјета,
Порад дина и порад имана,
Раад' нашег грдна сибијана
Нећеш ли ни ватан *) одржати.»
Више паша не ће ни чекати;
Но довати дивит и мурећеп
И хартије књиге бресезије.
Ево прву наређује карту,
А шиље је Крастенићу равну
Ман Авдији, младом барјактару:
«Ман Авдије, ка' од срца сине!
Јеси л' чуо, је л' ти ко казао,
Ја сам с Књазом сефер **) отворио.
Купи војску, трчи у Гусиње.»
Е ту шиље, другу наређује,
А шиље ју Гашу питомоме:
«Али-Ибро, царева газијо!
Јеси л' чуо, је л' ти ко казао,
Хе л' ме вел'ка сила учинила,
Гора-Црна и седморо Брда;
Купи војску, трчи у Гусиње.»
Е ту шиље, другу наређује,
А шиље ју Дукаћину равну
На Мустафу, млада барјактара:
«О, Мустафа, ка' од срца сине!
Јеси л' чуо, је л' ти ко казао,

*) Позиція.
**) Война.

Digitized by Google

Ја сам с Књазом сефер учинио;
Купи војску, трчи у Гусиње.»
Е ту шиље, другу наређује,
А шиље је Пећи поноситој
Пријатељу Махмутбеговићу:
«Кад смо скоро у Ђакову били,
Те посјекли Мехмет-Алипашу,
Е већила *) од седам краљева,
Ти си мени бесу тврду дао,
Кад ће мени до невоље бити,
Да ми дођеш на невољу љуту;
Купи војску, трчи у Гусиње?»
Е ту шиље, другу наређује,
А шиље је шехер-Ђаковици
Пријатељу Саидбеговићу:
«Кад смо скоро у Ђакову били,
Те посјекли Мехмет-Алипашу,
Ти си мени бесу тврду дао,
Кад ће мени бити до невоље,
Да ми дођеш на невољу љуту;
Хе л' сам с Књазом сефер отворио,
Купи војску, трчи у Гусиње».
Салих-аги књигу писат нешће,
Хе л' је лоше у мејтеп ходио,
А горе је карту научио
Од тебета **) и то наопако.
Сали-аги наустице шиље:
«Сали-ага, царева газијо!
Дижи, Салко, до двије Ругове,
Е Ругову и Доњу, и Горњу.
Кадри-бајра не мој оставити,

*) повѣреннаго.
**) азбука.

Digitized by Google

Не мој срећу своју изгубити,
Хе ли нама може требовати.
Купи војску, трчи у Гусиње.»
Таман паша књиге растурио,
Растурио низ Штипнију љуту.
Мало прошло, дуго не трајало,
Од Вусање пушке запуцаше,
Запјеваше арнаути љути;
Када ево силовите војске
Са нахије, Крастенића равна,
И пред њима млада барјактара
На вранина, коња од мејдана.
Ето сила паде у Гусиње,
У Гусиње на росне ливаде.
Испадоше аге гусинлије,
Те ту силу редом разредише;
Та се војска рахат учињела.
Мало прошло, дуго не трајало,
Запуцаше кратки венедеци,
Запјеваше љути Арнаути
С Дукађина, мјеста питомога;
А пред њима Мујо барјактаре
На лабуда, коња од мејдана.
И та сила паде у Гусиње,
У Гусиње на росне ливаде.
Испадоше аге гусинлије,
Те ту силу редом разредише;
Та се војска рахат учињела.
Мало прошло дуго не трајало,
Ево друге пушке запуцаше,
Запјеваше Арнаути љути
С гиздавице шехер Ђаковице;
А пред њима Саидбеговићу
На чилаша коња црногривца,

Digitized by Google

Вас у срму и жежено злато;
Пьаца му се с обје стране ћорда.
И та сила паде у Гусиње,
У Гусиње на росне ливаде.
Мало прошло, дуго не трајало,
Ево друге пушке запуцаше
Са велика Гаша питомога,
А пред њима царева газија
Али-Ибро на коња путаља.
И та сила Плаву на главицу;
Но испаде Хусеин-бег стари
И ту силу редом разредио.
Мало прошло, дуго не трајало,
Ево друге пушке запуцаше
Од велике Пећи поносите,
А пред њима Махмутбеговићу,
Вас у срму и у суву злату,
На лабуду, коњу од мејдана;
И та сила Плаву на главицу;
Но испаде Хусеин бег стари,
Те ту силу редом разредио;
Те се војска рахат учињела.
Мало прошло, дуго не трајало,
И од Дјела пушке запуцаше.
Кад ево ти вука од Турака,
Салих-ага су двије Ругове,
Он све сенту са Велике гледа,
Је-ли когођ заметнуо кавгу;
Ево иде и ћера кулаша,
Ево стиже Плаву на главицу;
Испадоше од војске главари,
Сали-аги на селам стануше.
Ево виче из грла бијела:
«О, главари, црн вам образ био!

Digitized by Google

Ми смо дошли Плаву у индату,
Што нијесте Марку ударили?»
Мољу му се од војске главари:
«Сјаши, Салко, твојега кулаша;
Хе без паше вијећања нема;
Без Гусиња удара нам нема.»
Он одсједе својега кулаша,
Та се војска рахат учињела.
Обје су се рахат учињеле:
Једна војска Плаву и Гусињу;
Црногорска у село Велику,
У Велику и у Аржаницу,
И Пепиће-поље притиснула.
Цуногорци фурсат *) уфатише:
Ето двије куле запалише,
На Пепиће и на Иван-поље,
Како које јутро освићаше,
Е све ближе страже примицаху,
А на косу извише Новшића.
То трајало неколико дана,
Једно јутро туре уранило
Прије зоре и сабаха рана,
А од Плава Феровић Јакупе.
Нешто му се спават не могаше;
Па на оџак ватру наложио
И агарли кафу приставио;
Каве пије и тегли духана.
Доклен дође вакат од сабаха,
Е да Турци клањају сабаха
По кућама и по џамијама;
Запјеваше мрки Црногорци,
Пукоше им пушке стражарице,

*) Шанецъ, крѣпкая позиція.

Digitized by Google

Зачуше се Плаву питомоме,
Е се плавски сиб'јан *) преплашио,
Е се луда ђеца заплакаше.
Е кад зачу Феровић Јакупе,
Удари се шаком по кољену,
Прскоше му меневиште плаве **)
«Вај си мене укорна замана!
Мучан сам ти вакат ишчекао,
Да пјевају мрки Црногорци,
Да пуцају пушке стражарице.
Боље ми је хрзом погинути,
Но срамотно к'о сиб'јан живјети.»
Јунак био, на ноге скочио.
Ево прђе китну чивилуку, ***)
Па припаса свијетло оружје.
Ево сидне низ тахнану кулу,
Па наведе пљацом и сокаком.
Ево иде код Хусеин-бега,
Е ту нађе од војске главаре.
Селам даде, низ одају крену.
Сви главари селам прифатише
И Јакупу мјесто начинише;
Ево сједе код Хусеин бега,
А млађи му каву наточише
И у чибук духан запалише.
Е да видиш Феровић Јакупа!
Нити хоће кафе из филџана,
Нити хоће из луле духана;
Но уздише јунак од срдаца.
Но га пита Хусеин-бег стари:

*) Вообще жители, почерног. *робье.*

**) Вышивка шолковымъ чернымъ или синимъ шнуркомъ, которою украшаютъ турки свои штаны.

***) Гвозди на стѣнѣ для вѣшанья одежи, оружія и проч.

Digitized by Google

«О, Јакупе, ка' од срца сине!
Што си своју чехру оштетио?
Што си ми се, сине, препануо
Од војводе Миљановић Марка?
Кунем ти се и вјеру ти дајем,
Ја ћу сјутра појахат ђогина,
Па навести у Гусиње равно,
С Али-пашом вијеђ вијећати.
Е па двије војске смијешајте,
Па удрите Марку у Велику,
У Велику и у Аржаницу,
И Пепићу, пољу широкоме.»
Е што вели силан Феровићу:
«Ко је Турчин на срдашцу своме,
Те је њега родила туркиња,
Он ће сјутра Марку ударити
Без изума *) нашег командира.
Ко је Турчин, у индат ће доћи.»
Но то зачу туре испријека,
Сали-ага са Ругове тврде;
Па скочише два добра јунака,
Ударише пљацом и сокаком.
А да видиш Феровић Јакупа!
Ће иђаше, из грла викаше:
«Ко је пјешак, притежи опанке,
Ко је коњик, притежи колане,
Е ће бити на Новшиће кавга.»
Док избише Плаву на главицу,
Сали-ага пушке истурио.
Но скочише Хаси и Руговци:
«Што је, Салко, за Бога милога!»
— «Што?—вељаше гази Сали-ага—
Ко је пјешак, притежи опанке,

*) позволенья.

Digitized by Google

Ко је коњик, притежи колане!»—
То му једва дочекала војска.
А да видиш Феровић Јакупа!
Ево иде до јахара свога,
Те изведе коња од мејдана:
«Јаллах,» рече, сједе на чилашу.
И Ман-ага на коња дорина,
Сали-ага на коња кулаша;
Испадоше Плаву на ћуприју;
Е за њима силовите војске;
А да видиш Феровић Јакупа!
Ће иђаше, трага не кријаше;
Доклен стиже у село Новшиће.
Једну војску извише Новшића,
Другу војску селу оставио.
Ударише на Маркову стражу.
Маркова ји напуштила стража,
На живу ји ватру дочекала.
При Турцима добра срећа била:
Нит' падоше, нит' се препадоше,
Војводину посјекоше стражу.
Халабанда! заметну се кавга;
Боја бију, боја дочекују.
Оде хабер Аржаници Марку:
«О, војводо Миљановић Марко!
Твоја ти је изгинула стража.»
То војводи врло мило било,
Што су Турци прије започели,
По Берлину и по седам краља.
Па он вика своје командире:
Прво зове војводић Тодора
И Вуксана од Братоножића,
И још Васу од Дрекаловића,
И Драгишу са Мораче Доње:

Digitized by Google

«Командири, моја браћо драга!
Раад Риста и седморо поста,
Раад нашег црногорског Књаза,
Поред Лима с обје двије стране
У Новшиће, ако Бога знате!»
Халакнуше, Бога поменуше.
Поп Никола на коња дорина,
На дората, коња од мејдана,
Извадио аламанку ђорду,
Е ишчека Феровић Јакупа.
Мили Боже, немила састанка!
Рањен јечи, а здрави га гњечи,
И пролазу коњи без јунака,
А јунаци без добријех коња.
Боја бише сахата четири,
Боја бише Турци и Брђани.
Док Јакупу мука одољела,
Око њега, гђе му гине друштво;
Па најера својега чилаша,
Те мијеша мрке Црногорце,
Ка' чобани у планину овце.
Доклен виђе војводић Тодоре
— Црногорци њему браћо драга —
«А удрите Феровић Јакупа!
А удрите Феровић Јакупа!»
Насу лунтра, *) ка' небеска крупа,
На Јакупа и коња чилаша,
Седам-осам уби га пушака.
Он погибе, алла-рахмет-илесен!
Црногорци ноже повадише,
Да посјечу Феровић Јакупа.
До њега се туре догодило,
А од Плава Омер барјактаре,

*) Огонь, пальба и ружье.

Digitized by Google

Те он брани Феровића главу.
Доклен друге пушке запуцаше,
Те убише Омер-барјактара.
Црногорци ноже повадише,
Са Омера да посјечу главу.
Ту се туре близу догодило,
Авдиница од Пећске нахије,
Те он брани омерову главу.
Доклен друге пушке запуцаше,
Авдиницу млада погубише,
Црногорци ноже повадише,
С Авдинице да посјечу главу,
До њега се туре догодило,
Ево Чеља од Ругове тврде.
Те он брани Авдиницу млада.
Доклен друге пушке запуцаше,
Те убише Чељу од Ругове.
Црногорци ноже повадише,
Ево Чељи да посјечу главу.
До њега се туре догодило,
Сали-ага на коња кулаша,
Те он брани Чељу од Ругове.
Доклен друге пушке запуцаше,
Сали-аги коња погодише;
Коњ му клече на прва кољена,
Сали-аги ноге притиснуо.
Црногорци ноже повадише,
Да посјечу Сали аги главу.
До њега је срећа догодила,
Догодише Хоти и Руговци,
Сали-аги одржаше главу.
Е да видиш коња Феровића,
Ће он бјежи низ село Новшиће,
На њега се седло искривило,

Digitized by Google

Кубурлије крвљу заливене,
Дизгине се међу ноге вучу,
Виђоше га од Плава плављани:
«Вај си нама данас и до вјека!
Леле нама, Јакуп погинуо!»
И Ман-ага рана допануо,
Од којијех пребољети неће;
Који данас осветити неће,
О, душа му ценет не виђела!
Ко ће данас лице зафалити
Од српскога праха и олова?
Халакнуше, Бога споменуше.
Па викнуше Хоти и Руговци:
«Ајдмо, браћо, ако Бога знате!
Хеле нама Јакуп погинуо!»
Кад се до три ма'ле *) саставише,
Наведоше низ косу Новшића,
Поред Лима џаду уфатише:
Алабанда и још виша кавга!
О, да видиш муке од Брђана!
Воду газу, а боја бијаху;
Док удрише води на валове,
Неколико вода понијела.
Па да видиш војеводе Марка:
Поред Лима ћераше ђогина,
Све на воду окрећаше главу;
Лим се мути, војвода се љути,
Све на воду окрећаше главу,
Ће му мрке носи Црногорце.
Њему није жао Црногорце;
Но му жао Куче витезове:
Ш њима орлује, а ш њима добрује,

*) Махале.

Digitized by Google

И на себе власт владе добија.
Акшам дође, боја раздвојише,
Раздвоје се Турци и Брђани.
Е сташе се окупљиват Турци;
Шехитима рахмет *) оправише,
А рањене у Плав понијеше,
Сташе главе турат' на хесапу:
Три стотине и тридесет глава
Од Брђана и Црногораца,
И пред њима до седам барјака,
Још пред њима четири бурије;
Сад понеше паши у Гусиње,
Те табије главам' пакитио.
Па да видиш војеводу Марка!
Он ту стаде и два и три дана
На судницу на Андријевицу
Код војводе господина Божа.
Треба Књазу џевап учинити;
Све му пише, што је и како је;
Запучио и запечатио,
Ево нађе црногорче младо,
Књигу спреми на Цетиње равно.

Други бој.

Књаз Никола рано подранио
И попио јутрену ракију,
Из палаца испао под бријест;
Е све сенту и граници гледа,
Кад ће њему карта батисати:
Је л' војвода примио Гусиње,
Је л' његова влада завладала

*) Блаженнымъ т. е. погинувшимъ въ бою за вѣру сдѣлали поминъ души.

Digitized by Google

На дворове паше Гусињије.
У то стиже књигоношче младо,
Капу скида, а земљи се гиба,
Књаз' Николу у руку цјелива,
На крило му књигу оставио.
Књаз Никола књигу дофатио,
Распучи је и распечати је.
А кад виђе, што му карта прича,
У иједу скочи на ногама.
Ево иде у танку Биљарду,
Па на млађе вику учиниo:
«А скуп'те ми цетињске главаре!»
У млађијех поговора нема:
Искупише цетињске главаре,
Доведоше у танку биљарду.
Све засједе јунак до јунака,
У прочељу силан Петровићу,
Е је мало чехру промјенио,
Па га пита војевода Машо:
«Круно—Књаже—Бог ти дао здравље!
— Што си нама чехру оштетио?»
Књаз Никола књигу покучио,
А даде је војеводи Машу:
«Прочитај ми од Гусиња карту,
Авази *), нек' чују војеводе,
Који су се јади направили
Ниже Плава, а према Гусиња,
Поред Лима, поред воде хладне.
Ел' је моја изгинула војска,
Оста руга до страшнога суда
(Црногорци њему браћа драга).
Гусиња се разминути нећу,

*) Вслухъ громко.

Digitized by Google

Раад Риста и седморо поста,
Ја ћу другу подигнути војску!»
Стаде Машо карте наређиват;
Машо шара, а Књаз наређује,
На војводе и на капетане,
На сердаре и на командире
По држави Гори—ломној—Црној:
«Кој гођ' може пушку дофатити,
На Турчина па ју истурити,
На Турчина, крсту душманина,
О' дјетета о двана'ст година,
А до ђеда од шездесет љета,
На Гусиње, на катиле старе —
Хе л' су нама много јада дали —
Свако трчи шехер Подгорици!
Ја ћу спремит цетињске главаре
— О' што смо ју скоро задобили —
Те ћу своју прегледати војску.»
Књажева се узбунила земља;
Свако трчи шехер — Подгорици;
Е три своје, три дивне бригаде:
Ево прву војеводе Ђура
У Брскуту свиленоме скуту;
Од Лазара од Херцеговине
И војводе Миљановић Марка.
Књажева се сила подигнула,
Ко гођ' може пушку понијети,
Е све креће у Куче камене,
Од Брскута до врх' Широкара,
До Велике и Чакор-планине,
Ниже Плава, а према Гусиња.
Пах, да видиш војеводе Божа!
Ево паши књигу наређује,
Шта у књигу вели војевода!

Digitized by Google

«О, чујеш ли, пашо Гусинлијо!
Цар те дао и сви седам краља
У Берлину, граду латинскоме;
Оди, море, да се не бијемо!
Задајем ти Божју вјеру тврду,
Иза Књаза бити бољег' неће,
Него тебе, пашо Гусинлијо,
Бирај беге, турај у војводе,
Агаларе турај капетане;
Бирај момке, стави барјактаре,
Нећеш имат велику вардију: *)
На годину мацарију жуту,
А па кућу мацарију жуту,
Да се знате, е сте Петровића.
Нећеш, пашо, на то укабулит,
Задајем ти Божју вјеру тврду,
Подигнућу моју државину,
Пах ћу удрит теби на Гусиње,
Све ти мушко под сабљу турити,
А тебе ћу жива уфатити,
Од тебе ћу јаде направити».
То зборио, књигу запучио,
Запучио и запечатио,
Пак је шиље паши Гусинлији.
Е кад паши така књига дође,
Он искупи од војске главаре,
Пак он позва Симовић Филипа,
Те му даде од војводе карту.
Ево Филип пах је распучио,
Распучио и распечатио;
Ево ситну прочитао карту.
Авазиле међу главарима,

*) Дань.

Digitized by Google

Све им прича, што је и како је.
Та му књига мила не бијаше;
Опет паша књигу повратио:
«А чујеш-ли, војевода Божо,
Од крваве куће Петровића!
— Ти си јунак и ка' што те кажу,
У четвртак, који први дође,
Чекај мене, ево ја на тебе,
Да те нађем у село Велику,
У Велику и у Аржаницу,
И Пепићу, пољу широкоме»
То зборио, књигу запучио,
Запучио и запечатио,
И справио војеводи Божу.
Кад војводи така књига дође,
На судницу на Андријевицу,
Распучио па је проучио.
Кад видно, што му књига пише,
Он се књизи вјеровати неће.
Пах дозивље војводу Милана: *)
«Је л' истина, што ми паша пише?»
Говори му војвода Милане:
«Ево пуне тридесет година,
Од како сам с пашом на границу,
Што гођ' ми је паша бесједио,

*) Такое непослѣдовательное писаніе этого имени пусть не почтутъ за нашу ошибку. Мы держимся выговора, какъ слышимъ изъ устъ народа, и въ выговорѣ этого имени постоянно слышимъ такую разницу: о Маркѣ, кучскомъ воеводѣ, говорятъ—*Миљанов* или *Миљановић* (ст. 357, 411 и 603), а о Вуковичѣ, васоевицскомъ воеводѣ—*Милан* (ст. 123) и Тодор или Гавро Милановъ, причемъ *л* выговаривается не такъ твердо, какъ нашъ *л*, но и не такъ мягко, какъ *љ*. Можетъ быть, это обусловливается тѣмъ, что Кучи, вообще *л* выговариваютъ мягче другихъ черногорскихъ племенъ; хотя тамъ же есть и противное этому прозвищѣ *Миличић*. Слышится эта разница и въ другихъ случаяхъ, объ чемъ мы будемъ говорить въ отдѣлѣ о языкѣ.

Digitized by Google

Он ме није никад преварио.»
Дан по данак и четвртак дође.
Пах је паша војску растурио,
А пред војске своје командире:
Најпрвога Махмутбеговића,
Те он паде на Чакор планину;
Са Јечмишта гази Сули-агу;
Усејн-бега пољу Иваиполу.
Ево паша на Пепиће равно;
Ево тражи мрке Црногорце,
Нећел' ш њима заметнути кавгу,
Тражио их, док је нагазио
На сокола војводић Тодора
На Мурину, селу маленоме.
Алабанда, затури се кавга!
Боја бију, боја дочекују,
Боја бише четири сахата.
Док Брђани загон учинише,
Ето мало Турке потискоше;
Неколико уграбише глава.
А кад виђе паша Гусинлија,
Пах он викну своје командире:
«Пошто сва три села запалише,
Командири, моја браћо драга,
На Србина, дину душманина,
Ајдмо, браћо, ако Бога знате!»
Пах велики загон учинише;
Црногорце мало потиснуше,
Неколико ујагмише глава.
Акшам дође, боја раздвојише,
Раздвојише Турци и Брђани,
Свако оде ка сенту својему.

Digitized by Google

Такъ какъ пѣсня эта представляетъ собою поэтическое воспроизведеніе дѣйствительныхъ фактовъ, совершившихся въ новѣйшее время, при томъ передъ нашими, такъ сказать, глазами, то мы можемъ и считаемъ нужнымъ изложить эти факты, какъ они были въ дѣйствительности. Это дастъ намъ возможность оцѣнить пѣсню съ реальной стороны, насколько въ этомъ воспроизведеніи проявилась добросовѣстность и вѣрность дѣйствительности, а затѣмъ и поэтическая способность пѣвца.

Но прежде мы пояснимъ, когда и по какому случаю произошли эти двѣ битвы.

Въ 1878 г. военныя дѣйствія прекратились на всемъ Балканскомъ-полуостровѣ, и Австрія въ сентябрѣ этого года провела до конца оккупацію Босніи и Герцеговины. Но Черногоріи предстояло еще занять Плавско—Гусинскій округъ, примыкающій къ ея крайней сѣверо-восточной границѣ и присужденный ей по Берлинскому трактату.

Надобно замѣтить, какъ мы ни были на Берлинскомъ конгрессѣ изолированы въ нашихъ требованіяхъ въ пользу славянъ, ради которыхъ и выдержана была война съ Турціей, по отношенію къ Черногоріи намъ удалось установить такую границу, которая, проходя по высочайшему въ тѣхъ краяхъ хребту *Проклетія*, давала Черногоріи доминирующее положеніе надъ цѣлымъ албанскимъ краемъ и открывало путь впередъ къ Печи, Дечанамъ и т. д., отъ которыхъ её отдѣляло-бы разстояніе 6—8 часовъ хода. Это какъ-то просмотрѣли европейскіе дипломаты и поняли только послѣ; а тогда были употреблены всѣ средства, чтобы не допустить проведенія этой границы. Главнымъ образомъ тутъ дѣйствовала Австрія, склонившая къ тому и Турцію.

Турція, показывая видъ, что готова исполнить предписанія европейскаго ареопага, поручила исполненіе этого дѣло одному изъ лучшихъ своихъ генераловъ Мехметъ-Али-пашѣ, который и прибылъ для того съ войскомъ въ Дьяковицу. Но тутъ начали дѣйствовать противъ того: чтобы возбудить фана-

Digitized by Google

тизмъ албанцевъ, подъ вліяніемъ извнѣ и главнымъ образомъ при помощи католическихъ священниковъ создана была, такъ называемая «lega albanese», во главѣ которой сталъ скадрскій вали Риза-паша, а также и главный начальникъ тамошняго войска Дервишъ-паша. И тогда, вмѣсто того чтобы помочь Али-пашѣ въ исполненіи возложеннаго на него порученія, противъ него подняли всѣхъ албанцевъ, не давши ему въ то-же время достаточно регулярнаго войска. Въ результатѣ было то, что въ Дьяковицѣ произошло возмущеніе и Али-пашу убили. На мѣсто его назначенъ былъ Мухтаръ-паша, которому приказано было не передавать Черногоріи присужденной ей территоріи и распущенъ былъ слухъ, что онъ также окруженъ албанцами и не въ состояніи ничего сдѣлать; были даже слухи, что и его убили. Все это были фокусы: Турція всегда легко расправлялась съ албанцами, когда того хотѣла; это мы видѣли не разъ. Но тутъ она дѣйствовала подъ вліяніемъ Австріи, а послѣ и сама находила выгоднымъ для себя сохранить самоволіе албанцевъ, ссылаясь на которое она можетъ допускать всякія насилія надъ своимъ, не пользующимся ея расположеніемъ, населеніемъ.

При такихъ обстоятельствахъ Черногоріи было сказано, что-бы она заняла упомянутую провинцію и то безъ отлагательства.

Это было осенью; а пока черногорское войско, едва отдохнувшее послѣ почти трехлѣтней войны, тронулось въ путь, то наступила уже зима, которая въ томъ году была особенно сурова.

Одно отдѣленіе войска, три катунскихъ батальона, подъ командою Дьюра Петровича заняло позицію въ Брзкутѣ противъ *малисоръ* (горныя албанскія племена) Скадрскаго округа, и это мѣсто находилось сравнительно въ небольшомъ разстояніи отъ города Подгорицы; а другое — подъ предводительствомъ Марка Милянова, извѣстнаго героя и кучскаго воеводы, находилось въ Васоевичахъ, съ которыми сообщеніе, и безъ того трудное, было тѣмъ труднѣе, что путь идетъ черезъ высокія горы и долинами

Digitized by Google

рѣкъ, которыя въ періодъ наводненій бываютъ почти непроходимы.

Здѣсь было четыре батальона васоевицкихъ и два кучей и братоножичей; но всѣ они были неполные, особенно послѣдніе два не имѣли и половины своего обычнаго состава; такъ что всего было не болѣе двухъ съ половиною тысячъ. А противъ нихъ были албанцы, собиравшіеся отъ Печи, Призрена, Дьяковицы и границъ Македоніи, которые могли выставить до 20.000 войска и даже больше. При томъ они собирались въ краю, который нисколько не пострадалъ въ послѣднюю войну и представлялъ всѣ удобства для помѣщенія и богатъ былъ всякимъ продовольствіемъ; тогда какъ черногорское войско расположилось въ Васоевичахъ, гдѣ во время войны, сожжены были всѣ дома (здѣсь всѣ постройки деревянныя) и съѣденъ почти весь скотъ, а хлѣба едва успѣли немного посѣять и родилось весьма мало. Правда, дома были отстроены, но кое-какъ на скорую руку, тѣсные и для собственнаго семейства. Поэтому войско должно было размѣститься въ шалашахъ и другихъ постройкахъ, въ которыхъ лѣтомъ ютятся пастухи со своими стадами. Не говоря уже о стражѣ, которая стояла на самыхъ высокихъ пунктахъ, подвергаясь всѣмъ невзгодамъ; два батальона занимали высокую *планину* Сѣкирицу (6.419 фут.), которая была уже покрыта снѣгомъ, не имѣя никакого крова, лежа на снѣгу и согрѣваясь около постоянно горѣвшихъ костровъ. Въ ноябрѣ мѣсяцѣ настала ужасная погода: дождь со снѣгомъ и страшнымъ вѣтромъ производили въ воздухѣ цѣлую революцію. Стаи птицы журавлей, гусей, утокъ, перелетавшихъ съ сѣвера въ теплые южные края, мутились въ воздухѣ, наполняя его своимъ крикомъ и не зная, куда обратиться; множество падало на землю и тутъ ихъ живыхъ брали руками.

Рѣки Тара, Лимъ, Злорѣчица и другія, текущія съ высочайшаго горнаго массива Кома (ок. 8000 ф.), вздулись и выступивъ изъ береговъ, затопили идущія возлѣ нихъ дороги; всѣ ручьи обратились въ бурные потоки и также преграждали всякое со-

Digitized by Google

общеніе между частями войска, и одно время была опасность, что будетъ снесенъ единственный мостъ черезъ р. Злорѣчицу и тогда прервалась-бы всякая связь между войскомъ и мѣстечкомъ Андріевицей, которая служила центромъ для всѣхъ операцій и черезъ которую шли сношенія съ остальною Черногоріей.

При такихъ обстоятельствахъ шла доставка почти отъ моря черезъ всю Черногорію всего, какъ боевыхъ, такъ и съѣстныхъ припасовъ. Сколько лошадей съ вьюками пало въ рѣки и унесено ихъ бурными волнами! были несчастія и съ людьми.

Нѣкоторое время находящееся тамъ черногорское войско было въ очень опасномъ положеніи вслѣдствіе недостатка необходимѣйшихъ припасовъ. Албанцы находившіеся въ несравненно лучшихъ условіяхъ, могли этимъ воспользоваться, но не воспользовались. Между албанцами все это время происходило сильное движенье; держались скупштины; собирались они въ Плавѣ и Гусиньѣ и опять расходились: бывало ихъ въ сборѣ до 10.000, которые располагались въ сосѣднихъ мѣстностяхъ; но ничего рѣшительнаго не предпринимали. Причиною было то, что частью не было полнаго согласія между главарями отдѣльныхъ племенъ; а частью они вообще не отличаютси рѣшимостью на какое-либо крупное предпріятіе. Свѣдѣнья обо всемъ этомъ тамошніе сербы христіане доставляли въ главный черногорскій станъ и нѣсколько разъ сообщали «Завтра нападутъ на васъ турки»; но такихъ *завтра* прошло нѣсколько а ожидавшагося нападенія не было. Наконецъ, 27 ноября нападеніе произошло, когда въ главномъ станѣ на Андріевицѣ того не ожидали, и произошелъ бой, который и представленъ въ первой пѣснѣ.

Не мѣсто здѣсь излагать, какъ шла эта битва; скажемъ только, что въ черногорскомъ войскѣ не было единства дѣйствія и въ то время какъ одна часть его, кучскій и братоножичскій батальоны, сломивши дѣйствовавшее противъ нихъ отдѣленіе албанскаго войска, приблизительно до 2.000 или нѣсколько и болѣе, погнали его и загнали далѣе села Новшичей, находящагося уже въ турецкой границѣ; другая часть, болѣе численная, от-

Digitized by Google

бивъ напавшее на нихъ албанское войско, прекратила бой. Тогда это послѣднее обратилось на кучей и братоножичей, а также воротились и прогнанные ими албанцы, и черногорцы очутились въ одной тѣснинѣ, между крутымъ, очень высокимъ берегомъ р. Лима и близко подошедшими къ нему горами и между цѣлымъ албанскимъ войскомъ, превышавшимъ ихъ числомъ, по крайней мѣрѣ, въ пять или шесть разъ. Они пробились однако сквозь это войско; но изъ нихъ 108 чел. пало на мѣстѣ и 116 было ранено. Албанцевъ пало несравненно больше; говорятъ, что они нѣсколько дней на телѣгахъ возили съ поля битвы трупы своихъ; но во 1-хъ, эта потеря для албанцевъ численно была менѣе значительна и чувствительна; а во 2-хъ, у всѣхъ павшихъ здѣсь черногорцевъ были отрублены головы и выставлены на кольяхъ на стѣнахъ гусинской крѣпости, что въ тѣхъ краяхъ и составляетъ главный трофей и доказательство побѣды; поэтому въ пѣснѣ эта битва прославляется, какъ блестящая побѣда.

Ровно черезъ мѣсяцъ, 27 дек., произошла и другая битва, при чемъ черногорское войско, по предписанію свыше, держалось оборонительнаго положенія, въ виду чего въ жертву албанцамъ отдано было село *Великая*; а въ то-же время войско это было увеличено тремя вновь прибывшими батальонами (и еще два запасные не были даже введены въ дѣйствіе); оно было теперь лучше снабжено боевыми припасами и строже была организована команда, вслѣдствіе чего отъ начала до конца выдержано было единство дѣйствія; такъ что всякое отдѣленіе его въ нуждѣ всегда получало вовремя подкрѣпленія. Поэтому, не смотря на то, что въ этой битвѣ число албанцевъ было значительнѣе, уронъ въ черногорскомъ войскѣ былъ сравнительно незначительный: 32 убитыхъ и 76 раненныхъ; при чемъ албанцамъ не удалось отрубить голову ни одному черногорцу; тогда какъ черногорцы могли ихъ имѣть много, еслибъ то не было запрещено ихъ собственнымъ начальствомъ *).

*) Объ эти битвы въ свое время были нами описаны въ корреспонденціяхъ въ газетѣ «Русскій Курьеръ» 1880 г. въ январѣ и въ февр.; а также

Digitized by Google

Въ предлагаемой нами пѣснѣ слѣдуетъ отмѣтить прежде всего правдивость. Если въ ней преувеличено число погибшихъ въ первомъ бою черногорцевъ (330 вм. 108), то это свойственно всякой нѣснѣ все нѣсколько преувеличивать, и числа при этомъ не имѣютъ главнаго значенія; да и невозможно пѣвцу гнаться за точными цифровыми данными. Но онъ не скрываетъ того, что албанцевъ тутъ было громадное число отъ Крастеничей, Гаша, Печи, Дукадьина, Дьяковицы, Руговы, а само собою разумѣется, что тутъ-же были ближнія племена Клименты, Шали, Шоши и др.; какъ не скрываетъ онъ и того, сколько и съ албанской стороны пало людей знатныхъ. Очень сдержанно онъ представляетъ второй бой: въ началѣ черногорцы «мало турке потискоше, неколико уграбише глава»; а потомъ турки «црногорце мало потискоше, неколико уjагмише глава», и на томъ бой оканчивается, не давъ рѣшительной побѣды ни той, ни другой сторонѣ, какъ и было въ дѣйствительности.

Пѣвецъ не пускается ни въ какія мелочи и подробности битвы, въ которыхъ и нѣтъ ничего поэтичнаго; не восхваляетъ онъ ни отдѣльныхъ личностей, а только съ похвалой и участіемъ поминаетъ погибшихъ въ бою, при чемъ даетъ нѣсколько яркихъ картинъ смерти этихъ героевъ.

Какъ и въ другихъ лучшихъ сербскихъ пѣсняхъ самая битва описывается коротко; а больше мѣста дано изображенію обстоятельствъ, предшествовавшихъ ей и давшихъ ей ходъ и направленіе, а также характеристикамъ главныхъ личностей. Между послѣдними прекрасна характеристика Али-бега или Алипаши гусинскаго, стоявшаго тогда во главѣ всего этого движенія; его душевное состояніе и разговоръ съ вилой и отношеніе къ нему другихъ главарей. Параллельно съ этимъ онъ старается, по своему пониманію, представить характеристику и черногорскаго князя Николая, какъ онъ, рано вставши и непремѣнно попивши

описаніе ихъ вошло и въ нашу же статью «Черты изъ боевой жизни Черногоріи» въ Русской Мысли 1881 г. кн. V и VI.

Digitized by Google

«јутрену ракију», что по его понятію всякому сербу христіанину необходимо, въ ожиданіи извѣстій съ мѣста битвы нетерпѣливо смотритъ къ границѣ; какъ является «книгоношче младо», подаетъ ему письмо, прочитавъ которое, князь въ гнѣвѣ вскакиваетъ на ноги и т. д.

Это не сухой пересказъ, а картина.

Нельзя не отмѣтить также благороднаго отношенія пѣвца и къ непріятелю: онъ не допускаетъ никакихъ грубыхъ, обидныхъ выраженій ни противъ Черногоріи и черногорцевъ вообще, ни противъ отдѣльныхъ личностей.

Наконецъ, вся пѣсня проникнута чисто народнымъ духомъ и не носитъ на себѣ той печати оффиціальности, которою страдаетъ современная черногорская пѣсня, полная восхваленій своимъ оффиціальнымъ личностямъ. Мы имѣли въ рукахъ двѣ васоевицкихъ пѣсни объ тѣхъ-же битвахъ; но въ нихъ мы не нашли поэзіи, а только сухое перечисленіе мелкихъ подробностей, значительную долю хвастовства и особенно восхваленіе своихъ командировъ, офицеровъ и др., вслѣдствіе чего ихъ и не печатаемъ.

При текстѣ въ сноскахъ мы даемъ объясненіе нѣкоторыхъ только словъ турецкихъ или албанскихъ, которыя могутъ быть неизвѣстны и сербамъ другихъ краевъ, даже въ самой Черногоріи; что-же касается именъ собственныхъ, географическихъ и личныхъ, то объясненіе первымъ можно найти въ моей книгѣ и на приложенный къ ней картѣ, а вторыя сами собою объясняются изъ текста пѣсни.

Можетъ быть, не всякому извѣство только названіе *Штипнија*, (ст. 228) иначе *Арнаутлук* — въ смыслѣ албанскаго народа и края, хотя-бы и не принадлежащаго собственно Албаніи, но населеннаго албанцами (шиптар, шкипетар). Воевода Машо, (ст. 565 и далѣе) Врбица, бывши мин., внутръ дѣлъ, послѣ удалившійся въ Боснію, гдѣ и померъ недавно; воев. Милан (ст. 664 и 666) Вуковичъ, воев. васоевицкій; а војводић Тодор (ст.

Digitized by Google

417, 441 и 682) сынъ его, командиръ одного изъ васоевицкихъ батальоновъ.

Въ языкѣ мы не позволили себѣ никакихъ измѣненій: удерживаемъ *раад* (ст. 167, 168, 570) вм. обычно употребляемаго *ради* или *рад;* неправильный стихъ.

Шњима орлује, а шњима добрује (ст. 517)

или неясныя фразы:

Могу стејћи задрмат ордију (ст. 79).
И на себе власт владе добија (ст. 518).

Замѣтимъ при этомъ, что пѣсни эти мы уже напечатали въ выходящемъ на Цетиньѣ журналѣ «Књижевни Лист» (1902 г., св. I и II), имѣя въ виду, до выхода ея въ свѣтъ въ моей книгѣ, обратить вниманіе на разницу между пѣсней турецкаго серба, проникнутаго духомъ чисто народной жизни, и современнаго черногорца, котораго значительно задѣла оффиціальность, въ ущербъ свободному народному поэтическому творчеству.

18.

Илија Цмиљанић и Стојан Јанковић — котарски сердари.

(Пјевао је ђукан Радонин Вешовић из Доњих Васојевића, записао Гавро Вујовић учитељ).

Прије зоре и бијела дана
Подранила сестра Цмиљанића;
На чардаку ватру наложила,
На оџаку кафу приставила;
Кафу пије, своју бригу бије.
Ј'ако *) бије, чудит јој се није:
Е јој нема два мрка сердара.
С тридес' срба, браће котарана,
На њиниja тридес' ћулиана.

*) Иако.

Digitized by Google

Сердари су у чету јуначку,
Три неђеље затрајали дана,
Не доносе на тојаге главе,
Ни доводе робље у синџире.
Кад у јутру саба-зора била,
Анђелија на ноге скочила,
С Чивилука дурбин дофатила,
Па се стрну до прозора кули,
Просунула џаме од прозора.
Анђа гледа низ поља Которска,
Прегледала поља и ширину,
Поље тамно никад није само,
Што не њиви вука ал' хајдука,
Али добре чете у планину;
Кад се прамак таме затурио.
Мрка тама никад није сама,
А из таме ниче коњаниче,
Испадоше два мрка сердара,
Два сердара, оба побратима.
Како иду, боље да не иду:
Оба бјеху на коња једнога,
На путаља Јанковић — Стојана.
Сердари су допанули рана;
Погинули тридес' которана,
Шњима нема срба ниједнога.
Кад их виђе сестра Цмиљанића,
Она зове илијину слугу:
«Голубане, очи ти испале!
Ну се сиграј низ бијелу кулу,
Пред авлију сусрети Илију.
Ја бих рекла, свијем се заклела,
А да има ђога илијина,
Да би били срби у планину,
Да збијају ћара за дружину;

Digitized by Google

Ћара нема, нити му се нада,
Но су негђе браћа изгинула».
У млађега поговора нема;
Но се сигра низ бијелу кулу,
Пред авлију сусрете Илију,
За дизгин му прифати путаља,
Коња води каменој авлији.
Кад ето ти сестра Цмиљанића,
Она сиђе низ бијелу кулу,
Редом брои ситне басамаке.
Кад сердаре сагледала била,
Закукала, како кукавица,
А ј'ако је, чудит' јој се није:
Дивна лица, ђе је порушено,
И пушкама засад нагрђено,
Соколовска крила поломљена.
Рече сердар Цмиљанић Илија:
«Не мој кукат, сестро Анђелија;
Но ме спушти низ коња путаља.
Што на мене, што ми на хаљине,
Има свега седамнаес' рана;
Погибе нам тридес' которана;
С нама срба нема ниједнога.
Истури ме на бијелу кулу,
А простри ми меко и широко,
Па ме спушти на мека душека».
Њега сестра једва дочекала,
Па га спушти низ коња путаља,
Истури га на бијелу кулу,
Па га спушти на душеку меку,
Па му носи вино и ракију,
И то треба рањенику љуту.
Но да видиш Јанковић — Стојана:
Он је дизгим у руке скупијо,

Digitized by Google

Па путаља низ Котаре крену.
У Котаре тридес' чардакова,
Бјеле куле у боју једноме,
Бјеле биле, те се порушиле:
На њих кука тридес' кукавица;
По гласу су кукавице биле,
По имену до тридес' сестара,
Све сестара српскијех сердара.
Оне куну оба побратима:
«Е да Бог да не дизали главе!
Камо тридес' срба — котарана,
Што ни браћу тамо изгубисте?»
Сердар сиде право низ Котаре
До бијеле Јанковића куле;
У авлију уђера путаља,
Пак он вичe са коња путаља:
«Је л' ми кога на бијелу кулу,
Да прифати пода мном путаља?»
На кулу му нигђе нико нема,
До што му је сестра Јевомија (Јефтимија).
Она сједи на танкој одаи,
По шиљтету ноге попружила,
По шиљтету и миндеру меку,
Како патка по дубоку фиру.
Чим га чула, на ноге скочила,
Сиграла се низ бијелу кулу.
Кад сердара сагледала била,
Закукала, како кукавица;
Куку њојзи кукавици црној
За сердара, за брата својега.
А сердар ју оде слободити:
«Не мој кукат, ни рушити лице;
Нијесу ми ране од умора,
На ме није (до) седам — осам рана;

Digitized by Google

Нег' се бојим, па се препануо:
Илија је рана допануо,
На Илију седамнаес' рана;
Погибе нам тридес' котарана.
Но ме спушти низ коња путаља,
Истури ме на бијелу кулу,
А простри ми дуго и широко,
А намечи како рањенику.»
Сестра брата низ путаља спушти,
Истури га на бијелу кулу,
А спушти га на душеку меку;
А доноси бијелога платна,
Те увије ране на сердара,
А доноси што ће рањенику.
Док се сердар рањен одморијо
И јуначки рожак повратијо,
Даде му се руком узмахнути;
Те посуну џаме од прозора,
Пах погледа право уз Котаре.
Кад се прамак магле зађенуо,
А из таме ниче коњаниче,
Ниче јунак Цмиљанићу Вуче
На његова помамнога вранца.
Ето Вуче стрмом низ Котаре,
Јер је Вуче на стражу остао,
Кад сердари у чету пођоше,
Да им стражу у планину чува,
Јер би могли подпазити турци—
Сердари су у чету јуначку—
Украдом им попалит Котаре.
Ето Вуче Цмиљанића кули,
У авлију уђерао вранца.
Ту га срете сестра Анђелија,
А под братом прифатила вранца.

Digitized by Google

Нешто силан уздивијо Вуче:
«Анђелија, сестро Цмиљанића!
И пријед сам бије у Котаре,
Ове граје нигда није било,
Што је граја у наше Котаре».
Ојд' јему се сестра јадовати:
«Нугла Вука, да га хрђа тукла!
Јеси л' чуо, јеси л' разумијо,
Сердари су допанули рана,
Погинули тридес' котарана
И твога су ђога оставили.»
Но што рече Цмиљанићу Вуче:
«Мучи, сестро, кукавицо црна!
Ками студен, да су погинули,
А до су ми ђога опремили.
Доклен бјеше у Вука ђогина,
Је сам чете српске подизао,
Водијо их у градове турске,
У градове и турске паланке;
Доносијо од турака главе,
Изводијо робље у синџире,
Износијо ћара за јунаке.
Па знаш, сестро, Бога ти једнога!
Кад ограби од злата кочију,
Под кочију двије бедевије
У кочији лијепу ђевојку,
Код ђевојке три товара парах,
Нешто шале мађарије мале.»
Пах на дизгим ишћера гаврана,
А окренц право низ Котаре.
Пред њим сестра приступила била,
За дизгим му прифати гаврана:
«Јадни Вуче, да те хрђа туче!
Што не виђе брата рањенога;

Digitized by Google

Већ га нећеш нигда до вијека.»
За то Вуче не обрне главе,
Но прођера низ Котаре вранца;
Нагна вранца покрај чардаковах,
На њих кука тридес' кукавицах;
«Вићи, Вуче, сиротиньска мајко,
Сиротиньске велике неправде
Од Илије и брата Стојана!
Камо тријес' браће котарана?
Поведоше и не доведоше,
Грдне сестре у црно завише,
Кукавице црне поставише.»
Вуче сузе брише у јаглуку:
«Што ћу, сестре, црне кукавице!»
Пах на страну прођерао вранца,
А догна га двору Јанковића;
У авлију одјахао вранца,
Окрену му узду на јабуку,
Сам се вранац по авлији шета.
Вук на кулу сердару изиде,
Ту сердара рањенога нађе.
Колико се бјеше нањутио,
Не ће њему божу помој викат;
Но сједоше један до другога.
Док се Вуку мучат' дојадило,
Пах упита рањена сердара:
«А, Бога ти, Јанковић — Стојане!
Ђе-ли бисте оба — два сердара
С тридес' срба браће котарана,
Ђе-ли бисте, ђе-ли пролазисте,
Ђе-ли брађу србе изгубисте,
Ђе ђогата мога остависте?»
Таман рече Јанковић — Стојане:
«А Бога ми, Цмиљанићу Вуче!

Digitized by Google

Кад ме питаш, право ти да кажем:
Дигосмо се оба побратима
С тридес' срба, браће котарана,
На нашијех тридес' ћулијана;
Претурисмо широке Котаре,
Уљегосмо у Кунар — планину;
Ту смо коње наше одморили,
Из мјешинах вина се напили;
Доклен мрче и почину сунце
И акшам се по земљи повуче;
Ми смо добре коње приклопили,
А планине ноћу уочили.
Три планине ноћу претурили,
У четврту кад смо ударили,
У Бјелашу високу планину,
У коју су седам пандурица,
И на сваку турски пандур бјаше,
За свакијем по тридес пандура.
Чему могу трага наодити,
Они живо ништа не пуштају,
Не пуштају, нити пропуштају;
Баш да има соколова крила
И бијела пера лабудова,
Међу пера по два драма меса,
Неби пера месо износила,
А камо-ли ноге од јунака,
Ал' добрија коња виловника!
Тако нама Бог и срећа дала,
Те Бјелаша здраво претурисмо,
На Кораву — воду долазисмо.
Ах каква је крвава Корава!
Она вазда мутна и крвава,
Која ваља дрвље и камење.
У безброду коње угонисмо

Digitized by Google

И без брода воду претуримсо,
У Будимском *) лугу ускочисмо
И ту дуга дана заданисмо.
Кад у јутру огрaшиле сунце,
Ми гледасмо њихова Будима,
Кад од града поклекнула врата,
А из града трупа искочила,
Трупа мала, сасвијем ваљана;
Ту имаше до триста грађана
На њинијах триста седланика.
Турци силни, а коњи им бјесни;
У појас им пушке — леденице,
А о куку криве мађаркиње;
А под њима коњи, како виле,
А пред њима Куна — Асан-ага
На алату, вас у чисту злату.
Сваки џилит носи у рукама,
По лугови коње подиграју,
С коњах пучу турске кубурлије.
Пах су турци игру затурили,
А из руку џиде испуштују,
На голе их руке дочекују;
Пах се турци у град повратили.
Ми гледамо њихова Будима;
Кад од града овце изјавише,
Пет хиљада бијелијех брава,
А пред њима петнаес чобанах;
У Будимско-поле овце уставише.
Пах из града треће чудо пође:
Кад испаде тридес' ђевојака,
Све из тора добријех турака;
А пред њима Златија ђевојка,

*) Вездѣ и далѣе *Будим* ошибочно взятъ вмѣсто *Удбины*.

Digitized by Google

Мила сестра Куне — Асан-аге,
Дивна була, три ју јада били!
На кадуну три кавата златна,
Више злата, но црвена платна:
Један кават до зелене траве,
Други кават теке до кољенах,
Трећи мали, што беһаре мами;
Једна глава, а три перишана.
Колико јој чело разносито:
Би јој стала шака од јунака,
Од доброга, камо л' хрђавога!
Здрав да видиш, би се поболијо;
Болан да си, те би преболијо;
Да пољубиш, би се помамијо!
Ето буле низ Будимска — луга
На Кораву воду излазише,
Те бијело лице бијелише;
Пах се натраг буле повратише,
С чобанима игру затурише.
Играју се турци и ђевојке;
Попуцују пушке на пољану.
Ах, да ти је вићет', Цмиљанићу — Вуче!
У србина живо срце пуче,
Гледајући турке и ђевојке.
Ми смо таман на ноге скочили,
Ћулијане коње приклопили
И турцима тај пут ударили
И петнаес' главах посјекосмо,
И петнаес' бравах плијенисмо,
Тридес' цура-була заробисмо —
Ђе је срећа, ту је и несрећа!—
Но утече Златија-ђевојка;
Бјежи була ка Будиму-граду.
Какве ноге бјеху у Златије!

Digitized by Google

Ја ју ћерах на коња путаља,
Не мога' ју очима виђети;
Но је була у град ускочила
И брату је хабер учинила.
Од града се одвојили турци,
Будимскијем лугом сустигли се;
Живијем се огњем дочекасмо.
Петнајс' наши посјекоше главах,
Отеше нам тридес' ђевојаках;
Остависмо пет хиљда бравах
И ми њима убисмо стотину.
Пригнаше се до Кораве близу;
Убисмо се боја жестокога.
Ту нам петнајс' глава посјекоше;
Ми сердари допадосмо ранах,
И ми њима убисмо стотину;
На Кораву коње догонисмо,
У безброду коње угонисмо;
Она ваља дрвље и камење;
Враг донссе јелу из планине
Донесе ју крвава Корава
Те удари Цмиљанић — Илију,
Одвоји га од коња ђогина;
Понесе га крвава Корава.
А ја јесам воду пребродијо;
Из воде ме Илија корио:
««Побратиме, Јанковић-Стојане!
Ти у тече у ломне Котаре;
Што ћеш тамо за овамо казат',
За Илију с тридес' котаранах?
Корит' те те котарске ђевојке..
А да знаш-ли, кад се братимимо,
Ни од дуга, ни од какве крви,
Но од добра гласа и јунаштва»».

Digitized by Google

Илија ме прекорио грдно.
Ја путања јесам нагонио
Според воде крваве Кораве;
Тако ми га Бог и срећа дала,
При крају ми пријера Илију.
Ја га турих за се на путања;
Дваш и триш га утегнуо пасом,
Четврти мах од сабље кајасом.
Плећи дадох, а бјежати стадох;
Тамо бисмо, тамо погибосмо,
Тамо браћу нашу остависмо
И ђогата твога бијелога».
Таман рече Цмиљанићу Вуче:
«Ој сердаре, Јанковић Стојане!
Ја те кумим, како брата свога:
Ти утежи ране на тијело,
Пах сигурај твојега путања,
Поведи ме до Будима-града;
Не би л' јаде моје осветијо,
Али главу своју изгубијо,
Ал' ђогата мога избавио?»
Но му рече Јанковић Стојане:
«Побратиме, Цмиљанићу Вуче!
Док преболе ране на сердаре,
Онда ћемо чету подигнути;
Повешћу те до Будима-града;
Ја ћу вољу твоју потпунити.
Има, Вуче, за девет година,
Како ми се бабо заробио,
Мили бабо, Јанковићу Павле,
Те тамнује у Будиму-граду,
У тамницу кућу бездавницу.
Куд гођ' ода и чету провода,
Све се мучим, да избавим баба;

Digitized by Google

Не могах га нигда довијека.
Ово трећа што ми чета гине
Под Будима, града бијелога».
Тун' се Вуче на ноге дигнуо
И он сиде каменој авлији,
И приклопи дебелога вранца,
Па окрену право уз Котаре.
Но га гледа Јанковић Стојане,
Док замину Вуче за Котаре,
Пах он зове сестру Јевомију:
«Јевомија, сестро сердарева!
Донеси ми једну крпу платна,
Да увијем ране на сердара.
Хоћах отић' с Цмиљанићем Вуком:
Туђи људи не знају му ћуди,
Тамо ће нам погинути Вуче;
У подрум ми сигурај путаља».
Јевомија сигура путаља;
Сердар крену са бијеле куле,
У авлију приклопи путаља,
Па отиште право уз Котаре.
Кад изиде Кунару — планини
И ту нађе Цмиљанића Вука;
Ту он њему божу помој виче.
Вук скочио, коња прифатио;
Но му вели Јанковић Стојане:
«Ајде, Вуче, дома да идемо,
Док преболи Цмиљанић Илија.»
Не ће се разбијати Вуче;
Горке муке за добра сердара,
Јер су тешке муке од пушака.
Пах су добре коње приклопили,
Три планине ноћу претурили
У Бјелашу ће су ускочили,

Digitized by Google

У који је седам пандурица,
А на њима седам пандур-баша,
За свакијем по тридест пандура.
И Бјелаша ноћу претурише,
На Кораву воду пријеђоше,
У Будимска луга ускочише
И ту дана дуга заданише.
Докле јарко ограшило супце,
Они гледе Будимскога града.
Од града су поклекнула врата,
А из града трупа искочила,
Трупа мала сасвијем ваљана:
Ту имаше до триста грађана
На њинијех триста седланика;
Турци силни, коњи им бијесни,
У појас им пушке саделије,
А о куку криве ћемерлије;
Под турцима коњи, како виле;
Сваки џилит носи у рукама;
По лугова коње подиграју;
С коња пучу турски венедици.
Кад се турци игре наиграше,
Свијех гледа Цмиљанићу Вуче,
Таман рече Јанковић — Стојану:
«Ој сердаре, Богом побратиме!
Нека ђогат — три га клали вука!
Тек ме води опет у Котаре.»
Сердар рече Цмиљанићу Вуку:
«Ој ти, Вуче, луда ли те нађох!
Ја сам тебе и пријед молијо,
Док преболе ране на сердаре,
Кад ме свуче грдна и рањена.
Неј ме лако вратит у Котаре,
Што те с кавгом не ћу саставити

Digitized by Google

Или жељу твоју потпунити:
Јер је ово Јанковић Стојане».
И ту дана дуга преданише,
Доклен мрче и почину сунце
И акшам се по земљи повуче,
Тамна ноћца паде на једину,
С договора на ноге скочише,
Пах и добре коње приклопише,
А Будимско поље уочише.
Кад су били Будиму на врата,
Сердар цукну зенћиром на врата.
Капиџија из града вељаше:
«Ко нам цука зенћиром на врата,
Могао би изгубити главу!»
Но му вели Јанковић Стојане:
«Капиџијо, отвори ми врата
Од Будима царевога града;
Е ја носим царскога фермана
Од Стамбола, стола царевога;
На Стамбол је Москов ударијо,
Стамбол бије на четири стране;
Мука дошла столу и Стамболу.
Фермап дође Куни — Асан — аги,
Да му индат води од Будима,
Да бранимо стола и Стамбола»
Капиџија онда одговара:
«А Бога ми, царева делијо!
Овђе није Куна — Асан — ага,
Но је пошa у Врлику — граду,
У тазбину, женину родбину;
Он ће сјећет за петнаес' дана.»
Но се дере Јанковић Стојано;
Капиџија опсова му мајку.
«Отвори ми од Будима врата,

Digitized by Google

Ферман ће ми добавити Куну.»
Превари га; отвори му врата.
Своје коње у град уђераше
Пред механу крчмарице Маре.
И повика Јанковић Стојане:
«Јеси л' дома, крчмарице Маро?»
Чула Мара и позна сердара:
«Благо мене ноћас задовјека!
Како ви је чета погинула,
Ја сам мьала да си погинуо.»
Рече сердар: «Каменом ти, Маро!
Поведи ми коње у подруме,
А сердаре на бијелу кулу.»
Кад сердари сједоше на кулу,
Једанак им донијела вина.
Кад заграја Златија ђевојка.
«Нуте курве, крчмарице Маре,
Што ме лаже три године дана
За делију Цмиљанића Вука!
Како сам се Вуку обећала,
Како постим сва четворо поста,
У годину петак и сриједу,
Ни вјерујем свеца Мухамеда,
Но светкујем светога Јована,—
Нити Вука, ни од Вуку гласа.»
А то рече и размину кулу.
Слуша сердар Јанковић Стојане.
«Што је, Маро, јад те задесијо!
Што-ли граи ноћас у Будиму?»
Зашто Мара не познаје Вука,
Стаде му се Мара јадовати.
Али Мари Вуче одговара:
«Ево-во је Цмиљанићу Вуче!»
Ал' се Маре посилила Вуку,

Digitized by Google

Богоми га, пољуби у руку,
Па га подби под бијелу руку,
Поведе га Златији на кулу;
Шћима сердар Јанковић Стојане.
Сердар оста под бијелу кулу;
Мара с Вуком к Златији на кулу.
Примаче се Златији на врата,
А Златија на танкој одаи:
Запалила у фењер свијећу
И све жали Цмиљанића Вука.
Таман Мара отворила врата:
«Ој Златијо, мила посестримо!
Ево тебе Цмиљанића Вука.»
Кад га виђе Златија ђевојка,
Од миндера на ноге скочила;
Она срете Цмиљанића Вука,
Па га сједе на мека душека.
Колико се посилила Вуку,
Богами га, пољуби у руку.
Сигра Златка и донесе вина,
Те сердара напоила вина.
Они мљаше, мало затрајаше;
Сердару се големо чињаше,
На којега седам — осам рана:
Сердар јекну, сва му кула звекну.
Кад се сјети Цмиљанићу Вуче:
«Јао мени, Јанковић Стојане!»
Кад разумје Златија ђевојка,
Итро була на ноге скочила,
Низ бијелу кулу поитала,
Сердару се поклонила била,
Те му десну руку пољубила,
Пак сердара изведе на кулу;
Сједе сердар на танку одају.

Digitized by Google

Брзо Златка доносила вина,
Сердарима стаде дијелити
Оно пиво, што најпрво било.
Када нешто у Будиму граи.
Дешпек бјеше Јанковић Стојану;
Сердар пао у душманске руке
И говори Златији ђевојци:
«Снахо моја, Златија ђевојко!
Што је граја по Будиму — граду?»
— А Бога ми, мој мио ђевере!
Има дана четири године,
Како сам се млада превјерила
За делију Цмиљанића Вука,
Не светкујем Мухамеда свеца,
Но вјерујем светога Јована
И још постим све четвора поста,
У годину петак и сриједу;
Па полазим сужње у тамницу,
Међу њима Јанковића Павла,
Њега сам ти често облазила,
По три пут' сам била у недељу;
Носила му пиво и једиво,
Пак носила танку преобуку.
Како ти је чета изгинула
Под Будиму, граду бијеломе,
Ја сам мњала, е погибе Вуче.
Ја нијесам старца облазила:
Бога ми, је старац изгладнио,
Па он пишти у једну зиндану.»
Тадар рече Јанковић Стојане:
«Доведи ми сужња из тамнице».
Златија се заигра низ кулу,
Из тамнице доводила Павла,
Изведе га на бијелу кулу.

Digitized by Google

Па он старац на вратима дође,
А погледа два мрке сердара
И он мљаше, пријевара бише;
Плећи даде и бјежати стаде.
Но што вели Јанковић Стојане:
«Бог т' убио, Јанковићу Павле!
Не познајеш Вука и Стојана.»
Тад' се старац у одају врну;
Руке шире, у лица се љубе;
Пак сједоше један до другога.
Тада рече Јанковић Стојане:
«Ајде, Павле, дома да бјежимо!»
Но му рече Јанковићу Павле:
«Ој сердари, моја ђецо луда!
Не ћете ме лако изводити,
Што ли нећу кавгу затурити.
Није шала ни за девет рана,
А камо-ли за девет година!
Турци су ме муке измучили
У тамницу Куне — Асан — аге.
А тако ти, Златија ђевојко,
Кад ме турци клети уфатише,
Камо мене пушка дадосавка?» *)
А Златија Павлу говорила:
«Ђецу турску ја јесам сретала,
Ђе ти пушку јашу по сокака.»
Пах скочила од земље на ноге;
Пах донесе пушку дадосавку
И даде је Јанковићу Павлу.
Када узе старац дадосавку,
Колико се пушци посилијо,

*) Иначе: *додосавка, додосајка,* нѣкоторые (Грахово) передѣлываютъ въ *сладославка,* — то-же что *шиба* см. нашу кн. т. II, ч. 2, стр. 20.

Digitized by Google

Он поигра по танкој одаи,
Док под старцем штице запуцаше.
Но му вели Златија ђевојка:
«Лакше играј, Јанковићу Павле,
Не пробија' штице по одаи.»
Тада пуни пушку дадосавку;
Он јој тури литру тученика
И дванаес' од олова зрна;
Обрати се, рече сердарима:
«Сјејте, ђецо, напијте се вина;
Ја се вучем мучке побаучке,
Да изидем табљи на топове,
Ђе и чува Ибрица топџија.
Кад чујете пушку дадосавку,
Итајте ми, ђецо, у индату.»
То им рече и обрну Павле.
Кад испадне табљи на топове,
Он запали пушку дадосавку
И погоди Ибрицу топџију
И уз њега уби четворицу.
Сердари му бише у индату
И топџије под сабљу турише.
Они пале топе и кумпаре,
По Будиму проваљују куле;
Те се чуди мало и велико,
Одкуд пучу од облака муње,
Те нам ломе по Будиму куле;
Тутањ чуше у Врлику-граду.
Кад зачуо Куна — Асан — ага,
Пак дозива он Мемеда слугу:
Ти појаши каурског ђогата,
Којега смо скоро задобили;
Итај брзо Будимскоме граду,
Што-ли пучу на Будим топови?»

Digitized by Google

У млађега поговора нема.
Он приклопи бијесна ђогата,
Брже-боље, како ђогат море.
Када Мемед под Будима дође,
Но се Мемед зачудио слуга:
Он погледа на бедем од града,
Он погледа и позна сердаре;
Позна Вуче својега ђогата:
«Удри, Павле, ону потурицу,
Што но јаши Цмиљанића ђога».
Павле пали пушку дадосавку
И Мемеда раном обранијо.
Но је туре добар бињацију,
А још има крилата ђогата;
Турчин бљежи у Врлику — граду,
Абер чини Куни-Асан-аги:
«Нама власи града прифатише,
Освоише табљу и топове,
Поломише куле и чардаке.»
Кад разумље Куна-Асан-ага,
Он запали топа абердана;
Абер даје на четири стране;
Скупи му се серат и крајина,
Диже турчин војску и топове.
Та се војска по Будиму слила,
Убише се боја из топовах.
Бој се бије, никад не престаје;
Но се бране три српска сердара;
Док им мука горка додијала.
Но што вели Златија ђевојка:
«Ој чусте л' ме, два мрка сердара!
Напуните топе и кумпаре,
Обрните грла у облаке:
Ј'ако чује гђегођ' о'рбова,

Digitized by Google

Ја и нама дође у индату.»
Они пале топе и кумпаре,
Ојде јека од града до града.
То зачуо Коса генерале,
Пак запали два топа једнака,
Два заједно, а двадес' уједно,
Је да још ко чује од србова.
То зачуо од Ердеља бане
И опали два топа једнаке,
Два заједно, а двадес' уједно.
То зачуо Мандушићу Вуче
И Вук пали два топа једнаке,
Да се купи серат и крајна,
Брже боље, како кои може.
Кад ето ти Мандушићу Вуче
И за њиме педесет барјака,
За барјаком по стотина друга;
Ита Вуче на ломне Котаре.
У то стаса Коса генерале
На алата вас у чисто злато,
И за њиме стотину барјака.
У то стигне од Ердеља бане
На ждраљина, коња његовога,
И за њиме стотина барјака.
Сви итају на Котаре равне;
У Котаре боја нигђе нема.
Ту нађоше рањена Илију,
Дигоше га грдна и рањена,
И сиротне шњиме котаране,
Да им води војске у планине.
Туна крене војска и ордија;
Све планине редом претурише,
Искочише у Бјелаш — планину;
У Бјелашу поломише куле,

Digitized by Google

Посјекоше стотина пандура;
У Бјелашу починула војска.
Златија је дурбин дофатила,
О'свуј гледа, једа откуд војске;
Док је србску уочила војску,
Таман рече Јанковић Стојану:
«Чија војска у Бјелаш — планину?»
Сердар дурбин у руке сподбио:
Он познаше крсташе барјаке
И познаше војсци поглаваре,
Он познаде Косу генерала
И код њега од Ердеља бана,
Пак познаде Мандушића Вука.
Весели се Павле и Златија:
«Ено наша силна србска војска!»
Но се сили Јанковићу Павле:
Брже пуни топе и кумпаре,
Пак их пушта у турску ордију.
Тад и србска окренула војска
У Кораву, у воду без броду.
Кораву је сила пресушила,
У Будимско поље прискочила.
Боже мијо, боја жестокога
И чуднога тога погледишта,
Кад се сила у Будиму слила
И велика крвца се пролила!
Пала тама од земље до неба;
Од брзога праха и олова
Не види се коња, нит' јунака.
У тами се премећу јунаци,
Од таме се ништа не виђаше.
Бога моли Јанковић Стојане
Са бедема од бијела града:
«Дај ми, Боже и свети Илија,

Digitized by Google

Баш једнога вјетра од планине,
Да подигне маглу из равнине,
Да прегледам боја крвавога,
Је-ли којој оста на међану,
Јесу-ли ми у живот банови,
Кои мене у индат дођоше.»
Његова се извршила молба,
Те му вјетар из планине пуну,
Из равнине маглу потисну,
На банове лице је сјајнуло.
Тад угледа Косу генерала
И код њега од Ердеља бана;
Но не види Мандушића Вука
И сердара Цмиљанић Илију,
Кои јунак бјеше под ранима,
Кои рана пријед задобијо
Баш у друштву с Јанковић Стојаном,
Кад су прије у Будиму били.
Опет му се даде погледати
Низ Будимска поља широкога;
Кад угледа Мандушића Вука
И сердара Цмиљанић Илију,
У крепости брацког међанџију:
Они воде Куну-Асан-агу
Са везаних руку наопако.
Војника се турског не виђаше:
Сва је турска изгинула војска;
Бијеле се по пољу љешине,
Ка бијеле овце у торине.
Рањен сердар на бедем се смије,
Од радости крупне сузе лије;
Златија га све рукама бије
И радост му на срцу открије:
«Нек вам барјак на граду се вије,

Digitized by Google

Српска војска под њим нек се смије.»
Сердаре се и још више смије;
Велики је шенлук оборијо,
А на граду врата отворијо,
Крсташ барјак на њем поперијо.
Банови се туна састадоше,
У весељу дана прославише
И рујна се вина напоише;
Јер слободно града задобише.
Вуче жељу своју напунијо
И Златију за собом добијо;
Поведе ју у влашке Котаре.
Но искочи Јанковићу Павле,
Пак он моли Мандушића Вука:
«Дај ти мене Куну-Асан-агу,
Кои мене много јада дао:
Није шала ни за девет дана,
А камо-ли за девет година;
Ћу јаде моје покајати,
Кои патим за девет година.»
Предаше му Куну-Асан-агу;
Погуби га Јанковићу Павле.

Въ введеніи (стр. 21) мы уже имѣли случай высказать, что въ Черногоріи поется много пѣсенъ, не входящихъ по содержанію въ черногорскій циклъ, и поются онѣ еще больше, чѣмъ свои мѣстныя. Въ особенности оказывается много пѣсенъ о котарскихъ сердаряхъ. С. Радуловичъ и Б. Срединовичъ напечатали въ журналѣ «Нова Зета» (1890 и 1891 г.) 25 пѣсенъ, между которыми есть въ 700 и болѣе стиховъ. Ихъ было больше; но нѣкоторыя утратились.

Наша пѣсня пополняетъ это собраніе.

Digitized by Google

Содержаніе ея довольно сложное и заключаетъ въ себѣ какъ-бы два отдѣльные эпизода: несчастный походъ котарскихъ сердарей на Удбину, потерпѣвшихъ тамъ пораженіе отъ турокъ едва спасшихся бѣгствомъ, при чемъ погибла вся ихъ дружина, тридцать человѣкъ, и освобожденіе изъ плѣна отца одного изъ нихъ въ связи съ эпизодомъ романическаго характера.

Личности, дѣйствующія въ этихъ событіяхъ, упоминаются и въ другихъ пѣсняхъ, есть при томъ историческія. Стоянъ Янковичъ въ 1669 г. и со стороны Венеціанской Республики признанъ былъ сердаремъ надъ Морлаками. Но въ то время какъ по другимъ источникамъ отцомъ его былъ Янко Митровичъ, въ нашей пѣснѣ таковымъ является сердарь Павелъ Янковичъ. Не знаемъ, значится-ли такъ въ оригиналѣ пѣсни или передѣлано васоевичами, какъ они изъ града Удбины передѣлали Будимъ градъ, естественно имѣя очень смутное понятіе о географіи мѣстности, гдѣ происходило дѣйствіе. Часто упоминаются и въ другихъ пѣсняхъ Куна-Асанъ-ага, какъ правитель Удбины и тамошней крѣпости.

Въ одной пѣснѣ онъ требуетъ, чтобы за него вышла замужъ красавица Марія, сестра сердаря Дьюрковича, помолвленная за Илью Смиляница; но послѣдній её отбиваетъ у него. Въ другой онъ-же хочетъ отбить невѣсту у Бая Пивлянина, Андьелію, дочь сеньскаго Ива-капетема, но тутъ самъ погибаетъ.

Въ пѣсняхъ, изданныхъ Богишичемъ (Бѣлградъ 1878, кн. I), есть одна, въ которой Иво Сенянинъ освобождаетъ Михаила Десанчича изъ темницы Асанъ-аги въ Прологѣ (№ 108); а по двумъ другимъ тотъ-же Иво Сенянинъ отнимаетъ у Асанъ-аги градъ Яйце (№ 110) и градъ Биоградъ близь Задра (№ 111). Былъ это Куна-Асанъ-ага или другой, мы не знаемъ; но во всякомъ случаѣ и это имя историческое. Упоминаются также дѣвушка магометанка Златія и корчмарица Мара или Яна.

Въ названіяхъ мѣстностей пѣвецъ смѣшалъ только Удбину съ Будимомъ; а въ остальныхъ упоминаетъ извѣстныя Кунару — планину и рѣку Кораву. Послѣднюю по названію можно-бы

Digitized by Google

пріурочить къ Коранѣ, текущей по границѣ между Босніей и Хорватскаго краиной; а по положенію скорѣе можно отнести на Корбаву въ области того-же названія рядомъ съ Ликой.

19.

Двѣ пѣсни изъ войны Карагеоргія за освобожденіе Сербіи, записанныя Миной Радоничемъ изъ Андріевицы въ Васоевичахъ.

I.

Бој на Тополу.

А потоња рата кад бијаше
И дахије земљу разурише,
Силно земљи отежаше
И истоме Богу досадише.
А Бог пусти своје угоднике,
Сви усташе и воеват сташе
И нишане по небу турише.
Кад су прве турили нишане,
То загрме, кад му вакат није,
О ледноме дану Савиноме.
И гром пуче на часне вериге,
Те удари усред Бијограда,
У бијелу Јакшићеву кулу;
Је да види сиротиња раја,
Ја се дигне србин на оруже,
Да се раја од зулума брани.
Јадна раја ништа не виђаше;
Ко виђаше, дић се не смијаше;
Јер-бо раји старешине нема.
А Бог пусти и друге нишане:
Изашле су крваве звијезде,

Digitized by Google

На звијезде крвави барјаци,
Све пролазе поврх Бијограда;
Је да види сиротиња раја,
Ја устане раја на оруже.
Раја за то ништа не вићаше,
И ко види дић' се не смијаше,
Јер-бо раји старешине нема.
А Бог пусти и треће нишане:
Те вићоше на светог Трнвуна,
Ће се трипут сунце преузима
И опет се на исток повраћа;
Ја с' обрати раја на оруже.
Раја опет ништа не вићаше,
И ко види, дић' се не смијаше;
Једна раја старешине нема.
То вићели све седам даија,
Који сједе на Јакшића кули.
А да ти ја по имену кажем:
Аганлија и Кучук-Алија,
Мула-Јусуф-велики даија,
Стари Фочо са Мемедом сином,
Јусуф-Ага-грацка таинџија,
А седмо је Јанузе-кавазе.
Кад вићаше, таман говораше,
И на Фочу ријеч ослонише:
«Ка' си, Фочо, настануо давно,
Сто и тридес' љета напунијо,
Јеси л' ово чудо запазијо,
Ољ нишане небесне видијо?»
Стари Фочо њима бесједијо:
«Ја нијесам чуда запазијо,
Нит' нишане небеске видијо;
До сам чуо од старија људи,
Кад смо Српско Царство отимали

Digitized by Google

И два њине цара изгубили —
Костадина и цара Лазара,
И Шишмана, бугарскога краља.
Јес' Лазара Милош осветијо
И Мурата цара распорију,
У животу злом га оставијо;
Живијо је три дана бијеле,
Све је клео, доклен је зачео:
««Ја погибо, за добива' царство,
Не мојте ме рајом осветити;
Раја није за Милоша крива;
Не мојте им глобе истураваt,
Ни биједе њима натураваt;
Не мојте и данак придизати,
Нек је порез дванаес динара,
Царски арач двадес' и четири,
Ка што ним је Лазар узимао.»»
Ви проклете, до седам данја,
Не гледасте бурунтије старе,
На раје ча од цара Мурата;
Но на рају јадну нагазисте,
Сиротињи на крст поулисте,
А велики данак навалисте:
Удовици, самој кућелици,
Све по добру краву јаловицу;
На болара (?) и на базрђана
Чабар вина, товар фурметина;
А на кнеза по тријес' дуката;
С миром паре примит не оћасте,
Но по тридес' удри му батина,
Без невоље и без истизата,
До на правди Бога истинога.
А знаш, биче, што си учинијо?
Ти по села начини чардаке,

Digitized by Google

На њи таман збира' колозлуке,
Момке младе береш и ђевојке;
Момци свире гајде и борије,
За даије и за даворије;
А невјесте код њега играју
И поноћи уз њега лежају.
Облежасте триста ђевојака,
Начинисте триста ђеце лудо;
Држаше и по Морави каде
Од год до год дванаес' година;
Доклен луда ђеца пристасаше,
Не даду им оце под мунаре,
Нити срби уљеђ у олтаре;
Њима триста душа изгубисте,
С тијем њима на крст поулисте,
Па и нашу вјеру погазисте.
Па знаш, биче, несретье ти било,
Кад обљуби младу попадију,
Она бјеше попа Николића,
Сестра мила ђока Петровића;
Не љуби је у зеленом лугу,
Но је љубиш у олтар од цркве;
То се деси на Васкресеније,
Те се народ без причешћа врну;
У Султана даве понијеше,
Два фермана царске извадише.
Сад им иде пара од два цара;
А дошли им топи од ћесара.
Чини ми се од моје памети,
Јала—кардаш нема царовања,
Довран—јалдаш наше бити неће».
Мемет-ага таман проговара:
«Стари Фочо душу изгубијо
И за добро Бога не молијо,

Digitized by Google

Ка'да си се јуче покрстијо;
Што си на нас, турке, оборијо?»
— О, Мемете, мој милосни сине!
Ако мене нећеш вјеровати,
А ти викни Јануза — кавааза,
Нека пође низ нову чаршију,
Нек доведе оце и аџије,
Да донесу књиге старостојне,
Да видимо, турци, у књигама;
Може-ли ни бити дуго царство? —
И он вика Јануза — кавааза;
Он доведе оце и аџије,
И дервише, турске књижевнике;
Сви донеше књиге старостојне.
Све гледаше турци по књигама;
Књиге њима тако кажевају,
Да им глава на рамена нема.
Таман Фочић Меметага вика:
«Сиктер отлен, оце и имами!
Ја не могу зарад 'рза свога,
Сабљом би ви главе изгубијо,
А књиге ви у глиб загазијо».
Поблегоше један за другијем,
Под пазуом књиге понијеше.
Таман вика остарио Фочо:
«Нуто сина мојег' Мемет-аге!
Не вјерујеш књиге, ни ћитапе,
Не вјерујеш оце, ни имаме;
А ти викни Јануза — кавааза;
Пошто ово ништа не вјерујеш,
Нек довати демирли тепсију,
Нек заити воде са Дунава.»
И он вика Јануза — кавааза;
Он донесе воду у тепсију;

Digitized by Google

Постави њу међу даијама.
Сви се турци око ње скупише
И у њу се сваки огледаше:
Њима главе на рамена нема.
Тад латише челичне ђулуке,
Те сломише демирли тепсију,
Пробачише на пенџер од куле.
Тада турци редом говорише:
«Да си знала, не би с' преломила!»
Наљути се један на другога;
Искочише један за другијем;
На велику каву прескочише;
Посједоше један код другога,
Па све гледа један на другога.
Сваки мучи, каменом му биле!
Опет гледа један на другога,
Кои ће им започет зборити.
Док се Фочу мучат досадило,
Руку десну у шальваре маши,
Из шальвара тутун — ћесу вади,
Те напуни у лули дуана;
Тутун пије, у гуши га вије
И на поље дима не пуштаје,
Докле турчин лезет извадио,
Даијама тако говорио:
«Дате, турци, да се насулимо:
Сваки има по магазу блага;
Да на бојне куле изидемо,
Пуне капе блага напунимо,
А не шурду, но све рушпу жуту;
Да скупимо триста ћеса блага,
Да кренемо низ тридес' наија,
Да делимо сиротињи благо;
Је да с тијем рају умиримо,

Digitized by Google

Да се не би дигла на оруже.
А ми ћемо порез порезати,
Опет ћемо благо покупити,
У магазе наше потурити».
Мемет-ага њему одговара:
«Мучи, Фочо, камепом ти биле!
Више с нама пашовати нећеш.
Ја ћу сјутра пред Бијоград поћи
И истурит пред Бијоград благо
И за благо рату да окренем;
А навалит' низ тридес' наија,
Изгубићу два кнеза — витеза,
Понапријед Ваљевац Јована
И брата му Грговац Алексу;
Па послије Гузанац Ђорђија:
С ћесаром се ортак учинијо,
Те са њиме свиње куповао,
Велико је закучијо благо,
За благо ће рату окренути.
Па ћу посјећ Бирчанин Илију:
Ја га тури земљи арачлију
И великог мога берешћара,
Да ми бере порез и араче,
Да под кулу носи на ђогина
И карата *) води поводника.
Он под кулу оседне ђогина,
А с чизмама уза скале трупа,
С опанцима по сеџади чепље,
Десну држи на балчаку руку,
Баци мене завезане новце.
А ја почнем, паре да есапим,
А он мени љуто одговара:

*) Вар. крхата.

Digitized by Google

«Бре! ја сам и једном есапијо;
Што ти можеш боље проесапит?
Раја ти се здравьем поздравила:
Не мој више порез разреживат,
Јер га неће више подмириват.»»
А ја баци под сеџаду новце,
Је да би се беда отканила.
Он се врне низ бојанли кулу,
Па под кулу поседне ђогина,
А карата води поводника,
Попијева испод Меденика. *)
Воли би га сабьом ударити,
Но цареву хазну задобити.
Још ћу посећ два кнеза витеза,
Оџа Меја и оџа Продана,
Што су, свиње, калем научиле:
Они с њиме рушпе растапају,
А са њима лис' књиге писају,
А шиљу ји у земьу Московску,
Све се мучу, да изведу војску».
Ј'опет стари Фочо одговара:
«Мемет-аго, а мој мили сине!
Ти дофати шаку сламе суве,
Мани шњоме поврх ватре живе:
Прије ће се слама запалити,
Но што ће се ватра утулити.
Кад се кука и мотика крене,
Оте турске мајке закукати».
Саде турци на ноге скочише,
Пред Бијоград благо истурише,
Шес' хиљада војске покупише.
Таман Фочић Мемет-ага вика:

*) Вар. Међедника.

Digitized by Google

«Да је мајка родила јунака,
Да избира шесдесет момака,
Да отиде ноћем без месеца
У Тополи на Карађорђија.»
Вас је диван ником поникнуо,
Но не ниче Јанузе — кавазе,
Но га бира шесдесет момака,
Па отиде ноћем без месеца;
У Тополу осамнуше турци.
Кад је софи-зора ударила,
Пред Ђокову батисаше кулу.
У Ђорђија добар адет бјеше,
У кулу га застат не могаше,
Како зора од истока свине,
Но пријеђе у витком чардаку;
Код њега је тридесет момака.
Умили се и Богу молили
И по чашу ракије попили;
Јануз стиже у дижер — авлију;
А сви стоје на коњима турци.
Тад изиде Ђорђијева љуба;
Испитује Јанузе — кавазе:
«А ће ти је Петровић Ђорђија?»
Она њему тамам одговара:
«Отиша је по дно Меденика,
А да тражи Бирчанин Илију,
А да купе порез и араче
И да носе стојном Бијограду.
Ако нема Петровића Ђока,
Дома му је вијерница љуба,
Па ви ништа лоше бити неће.
Вама доста пива изобила,
А коњима јечма и сијена».
А то гледа Петровићу Ђорђе,

Digitized by Google

Па момцима тако проговара:
«Да ме оће сада послушате
И да њима сада ударимо»
А то момчад једва дочекаше
И Ђорђију сваки говораше:
«Ми ћемо те сада послушати,
Већ с'не може зулум поднијети,
Сви да ћемо главом погинути.
Тад једанак на ноге скочише,
У авлији на турке удрише;
Кад се часним крстом прекрстише,
Па на турке огањ оборише.
Неки бије с џемајли — пенџера,
Неки бије са врата чардаку,
Опет неки кули за ћошкове.
У авлији исекоше турке,
Од турака нико не утече,
До утече Јанузе — кавазе
И одбјежа стојну Бијограду,
Да се жали код турски дапја,
Како га је Ђоко дочекао.
То је јутро тридес' осамнуло,
Кад Јануза дивно поздравише
И код куле Петровић Ђорђија,
А у вече триста замркнула,
До у јутру три иљаде равно,
Све момака, добрија јунака
Од Србије, земље Шумадије.
Абер дође Фочић — Меметаги
У ономе стојном Бијограду,
На Небојшу Јакшићеву кулу.
Абер дође, аирли бит неће:
У Тополи погибоше турци
Од сокола црнога Ђорђија.

Digitized by Google

Тада Мемет грдно учинијо,
Те превари два кнеза-витеза
На велику божу вјеру тврду,
Преваријо, те је уфатијо;
Тад посјече Грбовац Алексу
И брата му Ваљевац Јована.
Кад Јовану оскочила глава
И паде му на леђину мртва,
Три пут му је мртва говорила:
«Не у турке и у змије љуте,
Не у турке, ако Бога знате!
На вјеру ве оте преварити
И на муке душу извадити;
Но се бран'те, како сами знате».
Тада, како окренуо војску,
Запаљи се Млава и Ресава,
А уби се Босна и Морава,
Док изгоре мрка и крвава.
Тада чујеш на свакоју банду,
Ђе из гласа србин попијева;
Борби овђе краја бити неће.
Из Тополе процвета ни цвеће,
Што ће србе макнут из несреће.
Не знам даље, дао Бог нам здравље!

Бој на Ужицу и Сеницу и Нови — Пазар.

Санак снила була на Ужицу,
Љуба вјерна Заим — Кучук-аге;
Да какав је добар сан уснила!
Ђе Ужице опколила гуја
И силно се поле отравило,
Све лијепом гором јеловином

Digitized by Google

И по гори крстати орлови.
Поле бјеше магла уфатила,
Полу плава, а полу крвава,
И ведро се небо проломило,
На Ужицу граду наклонило,
А гром бије саврх терезије,
Мета муње од села Подлужја,
Те погоди на Ужицу кулу
И сломи јој златну терезију.
Вруће сунце бјеше попануло,
Месечина у траву панула;
Разагнате на небо звијезде;
Сури вуче изауча уче,
Була са дно Смедерева каже.
Тада була на ноге скочила,
На кресиво ватру запалила,
Заим-аги на кулу изишла
И оде му сана јадовати:
«Што сам ноћас чудан сан виђела
И у сан се млада препануда.»
Па му оде сана каживати.
Таман Заим — Кучук-ага вика:
«Што си снила, на тебе се сбило;
Злу се сану лако досетити.
Но неј-ли ме, љубо, послушати,
А ти сађи у шикли — одају,
Те се свуци, те се преобуци;
Па навали низ нову чаршију
До на кулу ђевера твојега:
Он држаше ћитап — табирлију,
Санак ће ти табир учинити;
Па се мене на кулу поврати,
Да ми причаш, што ти ћитап каже.»
Једанак га була послушала

Digitized by Google

И истрчи у шикли — одају;
Па се свуче, па се преобуче.
Навлачила три златна кавата,
Један зелен до зелене траве,
Други црвен до земљице црне,
Трећи мавен, што бећаре мами.
На њу младу гаће од беара,
Жеженијем навезане златом;
До кољена вуци и ајдуци,
А највише паше и везири;
На учкуру двије тевабије,
Те чувају саат и димије.
Па запали на камин дуана;
Оде млада низ нову чаршију,
До на кулу ђевера својега,
Је с' ђеверу Бајагића Салку;
Зацука му алком на капију;
На капију отворише врата.
Була млада «саба» казиваше;
Турише јој стола дрвенога.
Седе була млада у столицу;
Слуге одма каву донијеше.
Пију каву, а пуше дуана,
О свачијем билуришу млади.
Оде му се була јадовати:
«Мој ђевере, Бајагића Салко!
Ја сам ноћас чудан сан уснила,
Од сана се млада препанула;
Но донеси од злата ћитапа,
Даби санак табир учинијо».
Он једанак на ноге скочијо,
И донесе злаћена ћитапа.
Оде була санак казивати:
«Бјеше Ужиц гуја окружила,

Digitized by Google

А бјеше га магла притиснула,
Пола плава, а пола крвава.
И бјеше се поле отравило
Све лијепом гором јеловином,
И по гори крстати орлови,
И ведро се небо проломило,
На Ужицу граду наслонило,
А гром бије саврх терезије,
Муња мета од села Подлужја,
Те погоди у Ужицу кулу
И сломи јој златну терезију;
Бјеше вруће сунце погинуло,
Месечина у траву панула,
Разагнате на небу звијезде;
Сури вуче од зауча уче;
Була са дно Смедерева каза,
Ту питоме тице запеваше,
А сафи је зора ударила».
— Снао моја, каменом ти било!
Мога' би ти казат без ћитапа,
Али ми је лакше из ћитапа:
Што је Ужиц опколила гуја,
То га ђорђе с војском опколијо;
А што га је магла притиснула,
Полу плава, а полу крвава,
То је војска Мутава Лазара,
Полу чоа, пола бјело сукно;
А штоно се поле отравило,
Те, кажете, гором јеловином
И по гори крстати орлови,
То је војска Бугарина Вељка,
И вију се поврх ње барјаци;
Што се ведро небо проломило,
То су срби бедем проломили;

Digitized by Google

Вруће сунце што је погинуло,
То је наше царство не стануло;
Што гром бије саврх терезије
И што пуче од Подлужја муња,
То не ђоко гађе абердаром,
Абердаром и топом гранатом,
Саломи те златну терезију;
Што је месец пануо у траву,
То је пала са Заима глава;
Што пренуше по небу звијезде,
То су наше робље разагнали».
Како була сан табирисала,
А она се у џепове маши,
Те извади два дуката жута,
Те дарова златнога ћитапа;
Па запали срмајли чибука,
Заим-аги отиде на кулу.
О сну табир ста му каживати,
У то сафи зора ударати,
А у зори вила кликовати:
«Зло ти, туре Заим-ага, било,
На тебе је сила уочила;
Ного бјежи али се предан.»
Заим-ага вили одговара:
«Тебе — каже — на беседи фала!
А за то ти ни мало не фала!
Мене, док је паша од Пазара,
Брзо ће ми доћи у индату;
Па још туре Скоплак Сулејмане;
И док су ми сеничани турци,
И док ми је паша од Гусиња
Са ђулбегом, сивијем соколом,
Он ће довест Плава и Гусиња
И наије о те оба града.»

Digitized by Google

Таман вила њему одговара:
«А зла нада на четири града,
Заим-ага, у то се не надај;
Што ми турке сеничане кажеш,
Сеница је јуче изгорела;
Сулејмана жива уфатише,
А цијело робље разагнаше.
Што ти пашу од Пазара кажеш,
На њега је Ђорђе оправијо
Љуту гују Плакић Антонија;
А што пашу од Гусиња кажеш,
Његова се одметнула раја,
Васевичка крвава Нанја.
Ђулбега му брата обранили,
Који му је војску подизао;
Рањен лежи на душеку меку;
Он не може о раји радити,
А камо-ли доћи у помоћи!»
Па још вила бегу каживала:
«Па та раја има поглаваре,
А на име Мојси калуђера
И Лакића од села Коњуа,
Војвода је цијеле Наије.
Ђорђију су помоћ оправили
И пред њима Бошка војводића.»
Оде вила, куде наумила;
У то сафи-зора узорила.
Заим-ага дурбин дофатијо,
Па га разви на седам каната;
Поле гледа на седам саата,
Те у поле чудо угледао,
Он угледа силовиту војску:
На јунаке мрки талагани,
А испод њи вире јатагани.

Digitized by Google

Сад се вију поврх њи барјаци
И бобоћу, ка' небом облаци.
Али вика: «Зло ми јутро било!»
У то Ђорђе гађа абердаром,
Те погоди кулу кроз авлију
И сломи јој златну терезију.
Тад на бедем срби кидисаше,
И Ужиц-град одма приватише;
Заимбега жива уватише.
Пошто с града робље расћераше
И по зломе путу оправише,
А да силне војске саставише,
Па на двоје војску дијелише, —
С пола Ђорђе пође на Сеницу,
С пола Мутав Лазар на Пазару;
У Сеницу коњска потрчица,
Те Сеницу одма приватише,
И Сеницу огњем изгореше.
Тад Ђорђију добар индат дође
Од Наије из Васојевића
И пред њима Бошка војводића
И за њиме Драговог Стојана,
И за њиме остала дружина.
Тад Ђорђију они помагаше,
Те Сеницу до дна ископаше
И цијели Бијор поараше.
Онда Ђоко на Пазар удари,
Аџи Продан на Наију пође,
Пб Пазара Ђорђе приватијо,
Па и цијо ћаше приватити
И с Црном се Гором саставити;
Ал' да видиш јада изненада!
Ал' Ђорђију књига допанула
Од Дамјана, главнога војводе,

Digitized by Google

С Делиграда од Нишке кранне,
Продриједше у Србију турци.
Тада Ђоко повратијо војску
И он иде низа Шумадију,
Кад поара три царева града. 215

Пријатељу, песма ти на здравье!

Три пѣсни изъ напечатанныхъ прежде.

Перепечатываемъ эти пѣсни, потому что въ одной изъ нихъ (Лазар Пецирeп) мы можемъ видѣть отношеніе между преданіемъ, которое мы сообщили раньше (т. II, ч. 2, стр. 84) и его пѣсенною переработкой; а въ двухъ другихъ въ циклъ чисто сербскій вводится и Россія, насколько она соприкасалась съ сербами въ войнахъ противъ Турціи. А между тѣмъ пѣсни эти трудно найти, такъ какъ онѣ напечатаны — одна въ моемъ соч. «Петръ II Петр. Нѣгошъ» (Спб. 1889), мало кому извѣстномъ, а другія двѣ въ черногорскомъ календарѣ «Грлица» за 1835 и 1836 г., который также очень трудно найти въ общественныхъ библіотекахъ.

1.

Иво Подгорица и Мехмет-Арапин.

(Записана протодіакономъ Филиппомъ Радичевичемъ со словъ Филиппа Андрина, нѣкоего усташа изъ Лѣшкополя, близь Подгорицы).

Подигну се Мехмед-Арапине;
Иде Арап од града до града,
Те јунаке на мегдан позивье,

Digitized by Google

Јунака се наћи не могаше.
Доклен дође Московији славној,
Под новијем Петробуром градом;
Ни у њем се не нађе јунака,
Да Арапу на мегдан изађе.
А кад виђе Мехмед-Арапине,
Туна харап шатор разапео,
Пак је тешки харач ударио:
Колико је у Русију кућах,
На јунака тридесет дукатах.
На ђевојку по седам дукатах,
А свак оброк по јагње печено
И барио вина црвенога,
И три оке љеба бијелога.
Кад то виђе Русинска Царица,
Пак је ситну књигу направила,
У Земун је граду опремила,
На рукама Ива Подгорице;
Овако му Царица говори:
«Драги синко, Иво Подгорица!
Да си спрешно Бечу бијеломе».
Кад је Ива књига допанула,
Мегдану се србин домислио;
Обуче се, што љепше могаше,
И свога се коња прифатио,
А вјерна му љуба говорила:
«О, Иване, драги господаре!
Ал' је тебе књига допанула
Од питоме шехер-Подгорице,
Од Перише, брата рођенога;
Али ти је Перо преминуо?» —
Иво мучи, ништа не говори;
Него пође Бечу бијеломе.
Ходио је за петнаест дана,

Digitized by Google

Док је круни ћесаровој доша.
Кад је доша у Беч код ћесара,
Дивно му се србаљ поклонио,
Па му љуби руке и кољена.
Њега ћесар дивно дочекао:
Па му даје свијетло оружје,
Исправи га у Земљу Русију,
Баш на име Русинске Царице;
Право Иво пут Русије пође,
У велику земљу православну;
Ходио је за шесдесет дана,
Док је доша стојну Петробуру.
А кад Иво пред царицу дође,
До земље се њојзи поклонио,
Па је љуби у бијеле руке.
А царица њему говораше:
«Добро доша, Иво Капетане!
Кажи право, тако био здраво:
Јели какво мјесто Подгорица
И питома Зета, земља равна?
Јели каква црква ца Цетиње?»
Ал' царици Иво одговара:
— Дивно бјеше мјесто Подгорица,
А још љепша Зета, земља равна;
Но је клети турци притискоше
И велики зулум почињеше;
Од зулума ја сам утекао,
Да не гледам јаде од ришћана;
Све сам своје тамо оставио.
Дивна бјеше на Цетиње црква,
Ал' је скоро турци опалише».
Тад' му рече Русинска Царица:
«О, Иване Подгоричанине!
Мош' ли мене нешто послушати,

Digitized by Google

Па ћу тебе сретња учињети:
Оли поћи на мегдан Арапу,
Д'ако би ти Бог и срећа дала,
Да би њега не мегдан добио?
Јер је мене хвалом додијао,
Позивљући не мегдан јунаке.
Ја ћу тебе дивно даровати
Пред господом турском и кавурском;
Нека знаду, да љубим јунаке!»
Тадар рече Иво Капетане:
«Чуј ме добро, Ришћанска Царице,
Наше јарко од истока сунце!
Хоћу поћи, ако нећу доћи,
Да Арапу не мегдан изидем
Усред поља на дно Петробура,
Да се мушки оба погледамо,
И сабљама мегдан прекинемо,
Па што коме Бог и срећа дадне!»
Пак приступи великој Царици,
Те је љуби у скут и у руке;
Па на ноге лагане скочио,
Витеза се коња прифатио,
Па отиде пољем широкијем,
У дно поља покрај Петробура,
Докле дође близу до Арапа;
Кад ми сједи Мехмед-Арапине,
Око њега русинске ђевојке
Те му црно измивају лице.
Тад му рече Иво Подгорица:
«Ајд' на ноге, турска жабо црна!
Немаш када умивати лице,
Него ваља мегдан дијелити
Са јунаком Ивом Капетаном!»
Одговори Мехмед-Арапине:

Digitized by Google

«Младо момче, кукала ти мајка,
Која тебе на мегдан справила!
Немам нашто гријешити руке,
Нити моју ћорду мрцинити;
Него сједи, па пиј вино хладно».
Кад то зачу Иво Подгорица,
Плану јунак, као ватра жива,
Па појаха коња претилога,
Удари га плетеном канџијом;
На чадор му коња нагонио;
Рашћера му скупљене ђевојке
И просу му два мијеха вина;
Окиде му коноп од чадора.
Кад то виђе Мехмед-Арапине,
Срдито је на ноге скочио
И појаха срдитога вранца.
Два се добра састаше јунака,
На бритке се сабље ударише.
Махну пријед Мехмед-Арапине,
Те удари Ива Подгорицу,
На образ му рану учинио.
У то плану јунак на Арапа,
Па се ближе њему примакао,
Па истрже сабљу димишћију
На јунака Мехмед-Арапина;
Удари га сабљом иза врата.
Колико га силно ударио,
Одједном му главу окинуо.
Паде турчин у зелену траву;
Па му узе главу и гаврана,
Понесе је Русинској Царици
Усред града пред царскијем двором,
Нека виде мехмедову главу.
Кад то виђе Ришћанска Царица,

Digitized by Google

Позвала га у царскоме двору,
Дарова му колахину златну,
Да је јунак носи око врата;
Па му царску ријеч бесједила:
«Драги синко, Иво Подгорица!
Бог ти дао и Богородица,
Ђегођ, синко, на мегдан ходио,
Свуђ јуначки мегдан задобио!»

Въ поясненіе этой пѣсни приводимъ слѣдующее, существующее въ Подгорицѣ преданіе.

Это былъ простой житель Подгорицы, обладавшій состояніемъ и съ хорошимъ именемъ. Однажды, наканунѣ Пасхи онъ приходитъ къ мяснику турку (потурченцу) и, заказавъ ему для себя хорошую часть бараньей туши, чтобы разговѣться, отправился въ церковь. Воротившись изъ церкви, онъ не нашелъ заказаннаго мяса, которое было продано другому, турку. Иво сталъ упрекать мясника, а тотъ его ругать: «Крмче-од крмка (свинья отъ свиньи)!—крикнулъ турокъ на него — еще смѣешь со мною тягаться!»—и при этомъ ударилъ его рукою. Тотъ не стерпѣлъ, выхватилъ изза пояса пистолетъ и убилъ турка. Послѣ этого онъ не могъ больше оставаться въ Подгорицѣ и бѣжалъ: черезъ Лѣшанскую нахію онъ добѣжалъ въ черногорское село Додоши (противъ турецкой, въ то время, крѣпости Жабляка); оттуда въ лодкѣ переѣхалъ въ Виръ (въ Цермницѣ), потомъ сухопутно по венеціанской территоріи въ Будву, откуда сѣлъ на какое-то судно, которое, вѣроятно, шло на Тріестъ; далѣе-же черезъ Австрію онъ пробрался въ Россію; куда именно прибылъ онъ въ Россіи, не извѣстно, какъ и вообще о его жизни тамъ. Только поступилъ онъ въ военную службу, находясь въ которой, отличился въ войнѣ и получилъ отъ императрицы Екатерины II большія милости и земли, и наконецъ сдѣлался графомъ и помѣщикомъ Харьковской губерніи. Въ 1840 г. мы встрѣчаемъ имя

Digitized by Google

полковника Ѳедора Подгоричани, который большое свое имѣніе Пархомовку Богодуховскаго уѣзда (Харьк. губ.) по завѣщанію передалъ племяннику своему Лукѣ Петровичу Вукотичу, родомъ тоже изъ Зеты (дальнѣйшее объ этомъ см. мою книгу «Петръ II» стр. 217—219). Отъ него-же, по всей вѣроятности, происходитъ и нынѣ существующая въ Россіи фамилія графовъ *де-Подгоричани*.

2.

Бег Љубовић и Лазар Пециреп.

(*Грлица*—1835 г. стр. 110—116).

Фала Богу, фала великоме,
Ђе кауре турци братимљаху,
Бег Љубовић Луку Радовића!
И даде му двије пушке мале,
Па бег Луци ријеч бесједаше:
«Јадан Луко, мио побратиме!
Издај мени, Лука, три хајдука».
Лука му се криво кунијаше:
«Ја нијесам видио хајдуке.»
А бег Луци ријеч проговара:
«А како не, мио побратиме!
А ја знадем, који су хајдуци
И да ти их по имену кажем:
Је-ли једно Лазар Пецирепе?
Је-ли друго Лука Сочивица
Са синовцем Станком Сочивицом?
И још да ти, побратиме, кажем
И оћело, што је на хајдуке:
На сокола Пецирепа — Лазара,
На њега је шајак — сукненица,
А за појас јатагана — ножа,

Digitized by Google

Покрај њега двије леденице,
О рамену сјајна џефердара;
На јунака Сочивицу Луку,
На њега је зелена долама,
Врх доламе црвена јечерма,
А за појас двије пушке мале
И уза ње јатагана — ножа,
О рамену лахка прекоморка;
На синовца Сочивицу Станка,
На њега је танахна кошуља,
Врх кошуље зелена јечерма,
А за појас јатагана — ножа,
А уз нож су двије пушке мале,
О рамену дугачка брешкиња.
И још да ти, побратиме, кажем,
Што си синоћ с њима вечерао:
Јеси л' њима јагње зготовио,
Јагње црно, а главе бијеле?
Но ми издај, Лука, три хајдука;
А даћу ти царева фермана,
Да не држиш рало, ни мотику,
Ни да дајеш царева харача
За живота и вијека твога.»
Лука бегу ријеч одговара:
«Остан' з Богом, бего побратиме,
Е ја пођо у гору зелену,
Нећу л' наћи ђегоде хајдуке.
Ма ако би, бего, погинуо,
Аманат ти моја ђеца луда.»
Па отиде Лука на дворове.
А када је на дворове дошa',
Виђела га вијерена љубовца,
Те је млада њему бесједила:
«А што ти је, Лука господару,

Digitized by Google

Што си нешто сјетно — невесео?»
Лука њојзи ријеч бесједио:
«Прођи ми се, вјерена љубовцо!
Нешто ми је забољела глава,
А моја се свијест обрнула». *)
А она му млада бесједила:
«Нека, Лука, драги господаре!
Не мој, Лука, издат три хајдука,
Та те твоја пушка не издала,
Ђе би тебе од невоље била!
Него издај бега Љубовића,
Нека њега воде црногорци.»
А Лука јој ријеч проговара:
«А буд' ли ћу ја издати бега,
А да што ће моја ђеца луда?
Што-ли ће кућа и баштина?
А куд ли ћеш ти, вјерена љубо?»
А она га сјетовала дивно:
«Ти си не бој, мили господаре!
Ако издаш бега Љубовића,
Да поведу њега црногорци,
Све ће тебе Црној — Гори доћи;
Што л' ми кућу и баштину кажеш,
Кад те проша' Лазар у Косову,
Прошла те је кућа и баштина.»
Када Лука разумје љубовцу,
Узе пушку, оде у планину,
Те Лазара Пецирепа нађе;
Све Лазару право кажеваше,
А од бега и вјерне љубовце.
А Лазар му ријеч бесједио:

*) Далѣе, очевидно, пропущена исповѣдь Луки, что его мучило т. е. рѣшеніе выдать бегу гайдуковъ.

Digitized by Google

«Пођи, Лука, к бегу на дворове,
Не ли како бега преварити,
Да ми дође на рок у Липице.
Овако ћеш њему бесједити:
— Да се мени више досадило
Већ стојати малој Гори — Црној;
Него идем у Херцеговину;
Ја сам позна друме и путове
Од Новога до Жабљака-града;
Ја ћу сјећи црногорске главе;
Дановаћу у Ловћен-планину,
Задаваћу владици грозницу;
Но не води ти млого тураках;
Но нек дођу три-четири друга».
Када зачу Радовићу Лука,
Брзо бегу на дворове пође,
Пак је бегу овако зборио:
«Лазар иде у Херцеговину;
Него хајде да се састанете;
Ма не чини шушур у тураках;
Него узми три-четири друга
И понеси вина црвенога,
С хајдуцима кад би с' састанули,
Да би смо се вина напоили.»
Оно бего једва дочекао,
Да не води он млого тураках,
А неће ли уфатит Лазара,
Да на њега остане поштење.
Па он узе црвенога вина,
С собом води три-четире друга,
Па пођоше у гору зелену.
Када Лука на Липице дође,
Зави Лука, како мрки вуче;
Гракну Лазар, како црни вране;

Digitized by Google

По томе се они састадоше.
Па кад Лазар бегу приступио,
Оћаше му љубити кољена,
А бег њему љубити не даје,
Уза себе расправи Лазара,
У бјела се лица пољубише,
Па сједоше један код другога.
Стаде тутањ зелене планине,
А Лазару дођоше дружина;
Посједаше по зеленој трави;
Па хајдуци посјекоше месо,
Па почеше пити вино хладно.
Тек по чашу пише вина хладна,
Али Лазар ријеч проговара:
«Зле ужине, бего Љубовићу,
Зле ужине зелену траву!»
Па од земље на ноге скочио,
Те за грло бега дофатио,
На земљу му плећи положио,
Па му веже наопако руке.
Оне турке клете погубише,
А отале бега поведоше.
Кад дођоше малој Гори — Црној,
Тада Лука ситну књигу пише
И шиље је на Босни везиру:
«О, везиру, драги господаре!
Не мој тражит бега Љубовића;
Ево ти га малој Гори — Црној;
Поведе га Лука Радовићу
Са соколом Пециреп — Лазаром.
Него купи хиљаду дукатах,
Да дијелим благо хајдуцима,
А благо ће дати сиротиња.
И пошљи ми стадо из планине,

Digitized by Google

Е ма немој једног брава.
И пошљи ми моју ђецу луду;
Не мој, ђеца да на коњма јашу,
Да ми ђецу коњи не помрве;
Него ђецу нека носе турци.
И пошљи ми вјерену љубовцу
На дебела хата Љубовића.
На Грахово да се састанемо,
Да ми наше робље размјењамо.»
Када књига дође у везира,
Везир скупи хиљаду дукатах
И посла му стадо из планине,
И његову малу ђецу луду;
Али ђецу ђе носаху турци;
Ето јаши Лукина љубовца
На дебела хата Љубовића,
Док дођоше на Грахово равно.
Ту ми дође Лука Радовићу
И доведе бега Љубовића;
На Грахово те се састадоше
И за робље ту се мијењаше.

Пѣсня эта имѣетъ для насъ значеніе въ томъ отношеніи, что показываетъ, какъ добродушно черногорскіе гайдуки относились къ исконнымъ своимъ врагамъ туркамъ; но она расходится съ простымъ разсказомъ объ этомъ эпизодѣ, помѣщенномъ нами въ главѣ «Война» (II т., 2 ч. стр. 84—86), по которому бегъ Любовичъ, взятый въ плѣнъ, жилъ на Кчевѣ у тамошняго воеводы, какъ гость и свой человѣкъ. Характерную черту составляетъ и то, что противъ выдачи гайдуковъ туркамъ возстаетъ женщина, которой болѣе, чѣмъ мужчинѣ, было-бы свойственно поддаться эгоистичному чувству самосохраненія.

Въ разсказѣ вѣрнѣе, чѣмъ въ пѣснѣ, передается самый спо-

Digitized by Google

собъ плѣненія бега; а также и мѣстность, гдѣ это произошло; до Грахова это было слишкомъ далеко, и по всему видно, что составитель нѣсни или самъ былъ изъ Грахова или изъ его сосѣдства, или почерпнулъ свои свѣдѣнія не изъ настоящаго источника. Итальянское слово *шушур* (susurro) — шумъ, разглашеніе чего-либо, толки, — показываетъ, что составитель пѣсни былъ изъ мѣстности болѣе близкой къ приморью и болѣе зараженной итальянщиной.

3.

Бој руски и турски код Чесме (1770 г. 26 іюня).

(*Грлица* 1836 г. стр. 79—96).

Војску купи цар Мустафа силни
У Стамболу на дивану своме,
Све његове паше и везире
И велике аге и спахије
И остале турске витезове.
Када их је царе сакупио,
Овако је ријеч бесједио:
«Витезови, турци и господо!
Је-ли була родила јунака,
Ко ће поћи пред мојом армадом,
Да уфати Орла ценерала
Од Русије, земље православне?
Кад би њему Бог и срећа дала,
Да би Орла жива уфатио
И довео на дивану моме,
Ја бих њега дивно даровао;
Дао бих му велико — везирство
Без промјене дванаест годинах».
Колико је ордије цареве,
Ко чујаше, свак се глух чињаше,
Ко виђаше, очи одвраћаше.

Digitized by Google

Адмиранта од војске цареве
Овако ми цару бесједаше:
«Силни царе, наше жарко сунце!
Ја ћу поћи пред твојом армадом;
Не ће проћи ни петнаест дана,
Ја ћу Орла жива уфатити,
Довести га на дивану твоме,
И без ране, и без мртве главе».
Кад га силан царе разумио,
Тад весело на ноге скочио,
Алај — барјак зелен износио,
На коме је царево зламење,
Наврх њега мјесец и звијезда;
Усред њега Отмановић — царе,
А до цара два већа везира;
На дно њега тешка топузина.
На ђемије барјак поставише,
Осам дана шемлук учинише,
Заједрише морем дебелијем.
Тражи паша Орла ценерала,
Орла тражи, нађ' га не могаше.
Орле боја под Моријом бије,
Под Модуном и под Наваринom,
Ал' га књиге танке допадоше
Од некаква добра пријатеља:
«На знање ти, руски ценерале,
Ето на те све силе цареве!
Да ти имаш крила соколова,
Не би перја меса унијела;
Бјежи мудро, а не гини лудо!»
А кад Орла књига допанула,
Књигу штио, пак се маскарио,
Овако је собом говорио:
«Фала Богу, луда каурина!

Digitized by Google

Што ми пише у књиги бијелој,
Да ја бјежим низ море царево!»
Пак је Орле војску окренуо,
Уз царево море заједрио.
Иште паша Орла ценерала,
А ценерал пашу — капетана.
Кад су били код Једрене — града,
Ценералу страже говориле:
«Наша круно, Орле ценерале!
Што је мора испод Едри — школа,
Да се мора виђети не може,
Но све једра, весла и лантине;
Велика је војска у турчина.»
Кад је Орле ријеч разумио,
Три барјака с крстом износио:
Један барјак Господ·Исус Христос,
Што ј' Татару — цару одузео,
Кад је прије ш њиме боја био;
Други с крстом светога Андрије,
Баш патрона од свете Русије;
Трећи Орле барјак износио
Са зламењем стрмоглав мјесеца,
А виш њега крст се надвисио.
На обједу сабира господу,
На обједу и на договору;
Пак их меће за софром свијетлом,
Лијепо их Орле разредио:
С једне стране Евистона-бана,
А до бана Драган' ценерала;
А с лијеве кавалијер' Леса,
Паликућу од Новога-града,
Кога роди Словинска — краина,
Словинскога рода и племена;
Још до Леса ценерал' Тодора.

Digitized by Google

Па овако Орле говораше:
«Евистоне, вјерна вјеро моја!
Ти си мене вазда вјерап био,
Ако Бог да и свети Андрија,
Данас ћемо бити боја с турком;
И прије смо с њиме боја били,
С проклетијем Царем — Татарином,
Кој је виши од Отмановића;
Али смо га с Богом предобили;
Ето тебе бојне нави двије
И уз тебе Драган' ценерала;
Имаш снажно удрити на турке.
А ти, Лесо, мој сиви соколе!
Родила те Словенска — краина,
Словинскога рода и племена,
На тебе су три царска зламења:
Крст, медаља и златна колајна;
Није ти их бабо оставио
Нити си их за паре купио;
Но их јеси јуначки добио,
Узимљући цареве градове;
Сад ето ти бојне нави двије
И уз тебе ценерал Тодоре;
Имаш снажно удрити на турке.
Ја ћу удрит с мојом бојном навом
На турчина пашу — капетана,
На његове силне Султаније,
Но вас молим, браћо и господо!
Кад би коме до невоље било.
Живијем се огњем изговите,
Турчину се живи не предајте:
Поштеније нама погинути,
Но срамотно у Русију поћи
Преко мора из земље Латинске.

Digitized by Google

Кад је Орле војску разредио,
Тада силни паша ударио.
Кад се, брате, близу састадоше,
Не мило се они поздравише,
А живијем огњем ударише.
Двије уре не бијаше,
А слано се море не виђаше
Од тјелесах турских и ришћанских;
По хиљада на једно падаше,
Један другом јаде задаваше,
А Света се гора одзиваше
Од велика огња жестокога.
Ал' турчину боља срећа бјеше.
Жарко сунце зађе за планине,
Буњаца је море уфатила,
Такале се фуште и галије
И русинске наве и фрегаде
Под цареве силне каравеље;
А био их данак оставио,
Тавна их је ноћца уфатила.
Паша пође под Чизмом бијелом,
А ценерал под Једреном-градом;
Па када је по зорици било,
Ценерала књига допанула
Од некога грчкога момчета,
Намјестника од војске цареве:
«На знање ти, руски ценерале!
Е те чека паша-капетане,
Баш под Чизмом да се ударите.»
А кад Орле књигу прогледао,
Пак је своју војску подигао;
Заран' Орле Чизми долазио,
Нешће бити цареве ђемије,
Него чека, док му данак прође,

Digitized by Google

Данак проће, тавна ноћца дође.
Каде ноћи неко доба било,
Под турском се војском примакао,
Три бурлота огњем учинио,
Сву пашину флоту запалио.
Фала тебе, наш једини Боже,
Ће ми Орле предоби Сокола.

Языкъ.

Языкъ, на которомъ говорятъ въ Черногоріи, составляетъ особенный говоръ южнаго сербскаго нарѣчія *штокавскаго*, при томъ *скающаго*, въ которомъ *ѣ* произносится, какъ *је*, а не какъ *и*. Сходясь больше всего съ герцеговинскимъ, онъ и отъ этого отличается нѣкоторыми особенностями. Въ этихъ особенностяхъ мы не найдемъ, конечно, ничего такого, чего совершенно не нашлось-бы по отдѣльности и въ другихъ говорахъ сербскаго языка; но въ немъ замѣчается только особенное пристрастіе или склонность къ тѣмъ или другимъ формамъ, что̀ и сообщаетъ ему особенный характеръ.

Тѣмъ не менѣе говоръ черногорскій давно уже обращалъ на себя особенное вниманіе ученыхъ изслѣдователей и знатоковъ сербскаго языка. Вукъ Караджичъ весьма много взялъ изъ него и внесъ въ свой словарь; въ изданіи пословицъ онъ также множество взялъ изъ Черногоріи; а въ *Ковчежичѣ* (1849 г.) помѣстилъ свои замѣчанія объ особенностяхъ черногорскаго нарѣчія, предпославъ тому замѣчанія о различіи между сербскимъ и хорватскимъ языками. За нимъ Даничичъ въ грамматикѣ и другихъ своихъ сочиненіяхъ о сербскомъ языкѣ также постоянно дѣлаетъ отмѣтки объ особенностяхъ черногорскаго нарѣчія.

Digitized by Google

Насколько черногорское нарѣчіе обособляется отъ другихъ сербскихъ-же, можно видѣть изъ того, что «Горски Вијенац» владыки Петра II, который хорошо понимаетъ всякій простой черногорецъ, оказывается несовсѣмъ понятнымъ другимъ сербамъ, что̀ и дало поводъ г. М. Решетару, дѣлая новое изданіе этого произведенія, снабдить его комментаріями не только относительно содержанія, но и относительно языка, между которыми многіе оказываются совершенно излишними для читателя черногорца.

Особенно-же отличается черногорскій говоръ своимъ удареніемъ, на что̀ давно уже обратили вниманіе Дьюро Даничичъ, Стоянъ Новаковичъ и другіе филологи; а въ новѣйшее время спеціально изучали его г. М. Решетаръ и А. А. Шахматовъ.

Кромѣ того, не смотря на чрезвычайно малую территорію и незначительность населенія Черногоріи, въ ней мы встрѣчаемъ нѣсколько говоровъ мѣстныхъ, по которымъ черногорцы различаютъ, кто изъ какой мѣстности или племени. Не говоримъ уже о болѣе крупныхъ единицахъ, какъ Нахіи Катунская, Рѣцкая, Цермница, племена Васоевичи, Кучи и др.; по говору отличаются и болѣе мелкія единицы, какъ напр. принадлежащіе одной и той-же нахіи Нѣгушъ, Цекличъ, Цуца и Озриничъ. Въ Подгорицѣ по говору отличаются магометане отъ православныхъ. Наблюдательный черногорецъ эту обособленность отмѣтилъ въ слѣдующемъ характерномъ анекдотѣ.

Люботинянинъ (изъ племени Люботинъ Рѣцкой нахіи), возвращаясь домой изъ какой-то другой мѣстности въ Черногоріи-же и встрѣтясь на пути съ сосѣдомъ цеклинянином̀ъ (тоже Рѣцкой нахіи), обрадовался и говоритъ: «Аферим ти, куме Мошо, кадумијеш зборит' нашки љуботински!», какъ будто въ остальной Черногоріи совсѣмъ другой языкъ.

Различіе въ говорѣ черногорцевъ обусловаивается отчасти доселеніемъ изъ различныхъ мѣстностей—изъ Приморья, Босніи и Герцеговины и изъ Старой Сербіи; а частью находится въ связи съ обособленностью племенной жизни, при которой каждое

Digitized by Google

племя крѣпко держится своего и не поступается ничѣмъ изъ своей народной жизни въ пользу сліянія въ одно общее цѣлое. Но съ тѣхъ поръ, какъ Черногорія изъ союза отдѣльныхъ племенъ преобразилась въ политическую единицу, въ государство, духъ племенной обособленности ослабѣваетъ; къ тому-же ведетъ и болѣе живое и тѣсное общеніе между отдѣльными племенами; а главнымъ факторомъ въ дѣлѣ объединенія является школа. Подъ вліяніемъ этихъ условій на нашихъ глазахъ сглаживаются отличительныя черты быта и физіономіи отдѣльныхъ этнографическихъ особей и вырабатывается общій типъ черногорца. Тѣмъ не менѣе до полнаго сглаженія всѣхъ особенностей еще далеко; благодаря присущему народу консерватизму, эти особенности еще живутъ, бросаясь въ глаза болѣе тонкому наблюдателю.

Мы не можемъ, однако, указать эти особенности для отдѣльныхъ мѣстностей, хотя многія и отмѣчаемъ. Особенное затрудненіе для насъ составляетъ удареніе, по которому главнымъ образомъ и различаются эти говоры. Поэтому мы представляемъ матеріалъ, по которому можно-бы было составить себѣ понятіе только объ отличіи цѣлой совокупности черногорскихъ говоровъ отъ говоровъ внѣ предѣловъ Черногоріи; а не говоровъ каждой отдѣльной мѣстности въ Черногоріи.

Весь собранный нами матеріалъ мы располагаемъ по рубрикамъ: удареніе, фонетика, словообразованіе и флексія, сочетаніе и управленіе словъ, фраза и фигуральныя выраженія и наконецъ небольшой словарь. Отдѣльную статейку посвящаемъ мы указанію на лексикальное сходство съ русскимъ и другими славянскими языками и на заимствованія изъ чужихъ языковъ, главнымъ образомъ изъ итальянскаго.

I.

Удареніе.

Сербскій языкъ сохранилъ отъ древности, а можетъ быть, развилъ въ позднѣйшее время акцентуацію до такого разнообразія, какого мы не встрѣчаемъ ни въ одномъ изъ современныхъ

Digitized by Google

европейскихъ языковъ. Поэтому памятники древней сербской письменности испещрены надстрочными знаками, въ которыхъ ученые и усматриваютъ различное удареніе. Первый обратилъ на это вниманіе и старался указать законы ударенія ученый хорватъ Юрій Крижаничъ; затѣмъ идутъ Игнатій Берличъ (словинецъ) и Іоакимъ Стулли (Дубровчанинъ). Объ нихъ имѣется капитальная работа А. А. Шахматова «Къ исторіи сербско-хорватскихъ удареній» (пять статей въ журн. Рус. Фил. Вѣстн. Варшава. тт. IX, XXIII, XXIV, XXXIII и XXXIV). Изъ нихъ три статьи, посвященныя Берличу и Стулли, составляютъ, такъ сказать, введеніе къ разсмотрѣнію ученія Крижанича о сербско-хорватскомъ ударенін. Ст. Новаковичъ обратилъ вниманіе на самыя старыя книги, печатанныя въ Черногоріи и Венеціи, въ соч. «Акценти штампаних српско-словенских књига црногорскихъ и млетачких (Глас. Срп. Уч. Друштва кн. XLIV стр. 1—153)» и даетъ печатнымъ книгамъ преимущество передъ рукописными, такъ какъ печатанье производилось подъ наблюденіемъ просвѣщеннѣйшихъ людей того времени; а о рукописныхъ часто бываетъ неизвѣстно не только, кѣмъ онѣ писаны, но и къ какому времени относятся. Онъ взялъ для этого октоихъ 1493—94 г., псалтырь 1495 и псалтыръ-же изданія Божидара Вуковича 1536 г. Онъ приводитъ 23.180 примѣровъ и указываетъ на принятыя въ тѣхъ книгахъ три ударенія (острое ´, тяжелое ` и облеченное ^) и придыханія (тонкое ’ и густое ‘). Есть двойные знаки (два тяжелыхъ ‶ и тонкое придыханіе съ острымъ удареніемъ ᾽). Вотъ какое объясненіе этимъ знакамъ даетъ г. Ст. Новаковичъ. 1) Острое представляетъ главное удареніе «слова или акцентированной группы», не означая тѣмъ долготу или краткость акцентированнаго слога; 2) тяжелое — второстепенное (споредно) удареніе, которое часто ставится на концѣ слова; въ большей-же части случаевъ оно означаетъ долготу, а также занимаетъ мѣсто остраго; 3) два тяжелыхъ почти правильно ставятся надъ долгимъ; 4) облеченное, какъ и предъидущее, можно принять за знакъ долготы; 5) придыханія считаетъ онъ подра-

Digitized by Google

жаніемъ (знак за параду) и 6) акцентуація больше, чѣмъ нынѣшняя, падаетъ «на коренные слоги (стр. 149—150).

Чтобы помочь нѣкоторому уясненію вопроса о древнемъ сербскомъ удареніи, мы напечатали вновь всю грамоту Ивана Черноевича 1485 г., которая была уже напечатана Миклошичемъ въ «Monum. Serb.» безъ соблюденія, однако, надстрочныхъ знаковъ; мы-же сохраняемъ ихъ, точно переписавъ съ оригинала (т. I, стр. 766—771).

Для новѣйшаго сербскаго языка, конечно, самымъ точнымъ указателемъ служитъ Вукъ Караджичъ, который съ удареніями издалъ свой словарь (1818).

Ученая-же разработка этого вопроса начата Д. Даничичемъ *).

Въ большей или меньшей степени вопроса о сербской акцентуаціи касаются въ различныхъ своихъ трудахъ Миклошичъ, Мажураничъ, Ягичъ, Брандтъ, Коржавинъ, Я. Гротъ, Гатала, Будмани и др.

Въ новѣйшее время больше всѣхъ сдѣлалъ для уясненія этого вопроса академикъ Шахматовъ. Кромѣ означенныхъ выше, статей о Юріѣ Крижаничѣ, раньше того, написавшій «Къ исторіи сербско-хорватскихъ удареній» (Русск. Фил. Вѣст. т. XIX, XXIII и XXIV). Особенное вниманіе обратилъ онъ на Черногорію, гдѣ для этого и провелъ нѣкоторое время.

Эти статьи вызвали г. М. Решетара, который написалъ: «Neuere Ansichten über das Wesen u. die Entwickelung der serbokroatischen Accentuation. Wien. 1896 (Arch. für Sl. Phil. B. XIX), вызвавшее въ свою очередь новую статью А. А. Шахматова: «Къ исторіи удареній въ славянскихъ языкахъ» (Извѣст. Отдѣл. рус. яз. и слова. И. Академіи. Н. 1898 г. т. III, кн. 1), на которую опять отвѣтилъ г. М. Решетаръ (Arch. f. sl. Phil. B. XX. 1898 въ отдѣлѣ Kritischer Anzeiger S. 395—405).

*) Akcenti u glagola—Rad. VII;—u adjektiva—Rad. XIV; Prilog za istoriju akzentuacije hrvatske ili srbske. R. XX; Српски акценти. (Гласн. Срп. Уч. Др. кн. II, III, IV. VIII и IX).

Digitized by Google

Кромѣ того г. Решетаромъ еще прежде была написана статья: «Alter steigender Accent im Serbischen» (Arch. f. sl. Phil. XVII, 1895 S. 192—198); а объ одной его работѣ мы знаемъ только по реферату академика В. Ягича «Ueber Dialectforschung auf der Balkanhalbinsel» и т. д. (Vorläufige Berichte der Balkan-Comission. I Heft. I—VI 1900, S. 1—25).

Мы не могли услѣдить, вышла-ли эта работа отдѣльно и въ цѣльности, а знаемъ её только по упомянутому реферату, въ которомъ, кромѣ отдѣльныхъ замѣчаній относительно акцентуаціи въ Черногоріи, находимъ её подведенною подъ систему. Съ этою системою и считаемъ умѣстнымъ познакомиться здѣсь, чтобы дать матеріалъ и обратить вниманіе людей, въ томъ компетентныхъ, прежде всего, конечно, самихъ черногорцевъ, спеціально посвятившихъ себя изученію своего родного языка.

Основное положеніе г. М. Решетара состоитъ въ томъ, что древнѣйшее сербское удареніе было восходящее (steigende) т. е. что слово произносилось тономъ, слабымъ въ началѣ и усиливающимся въ концѣ, а новѣйшее падающее или низходящее (fallende), обратное первому.

Въ этомъ отношеніи онъ дѣлитъ Черногорію на двѣ зоны.

Къ зонѣ съ новѣйшею акцентуаціей онъ относитъ области, присоединенныя къ Черногоріи послѣ 1878 г. отъ Герцеговины, также Грахово, Пѣшивцевъ, Дробнякъ и Морачу; а при старой акцентуаціи остается, такъ называемая Старая Черногорія (за исключеніемъ Грахова, Пѣшивцевъ, Дробнякъ и Морачи) и изъ вновь присоединенныхъ находящіяся къ югу.

Само собою разумѣется, что нельзя провести рѣзкой границы между этими двумя говорами; нерѣдко встрѣчаются переходныя полосы. Особенно интересны въ этомъ отношеніи Бѣлопавличи съ долиною р. Зеты. Въ ней удареніе отъ чисто герцеговинскаго (въ сѣверныхъ селахъ) черезъ посредство смѣшанной полосы (среднія села), гдѣ старый акцентъ сохранился только на длинныхъ слогахъ, переходитъ почти въ чисто древнѣйшее (ок. Спужа).

Digitized by Google

Вторую зону съ древнѣйшею акцентуаціей онъ дѣлитъ на 4 группы (стр. 15).

1) Восточная (Зета, Пиперы, Кучи и часть Бѣлопавличей), въ которой древніе акценты сохраняются правильно, исключая краткихъ конечныхъ слоговъ, гдѣ древній акцентъ въ формахъ съ окончаніемъ на гласную отчасти уже отступилъ на предъидущій слогъ въ видѣ падающаго, такъ что слышится напр. только *јези̏к;* но рядомъ съ *ви̏но̀* есть также *ви̏но* (стр. 16).

2) Сѣверная группа (Озриничи, Загарачъ, Команы и опять часть Бѣлопавличей), въ которой древній акцентъ съ короткихъ конечныхъ слоговъ отступилъ уже на предъидущій слогъ, и именно, если послѣдній слогъ короткій, то въ формѣ падающаго; а если длинный, то въ формѣ восходящаго акцента, напр. *жѐна*, *но̏га*, но есть и *ви̏но*, *јуна́ка*. Исключеніе составляютъ формы съ окончаніемъ на согласную, гдѣ прочно держится старое ударе-ніе, напр. *јези̏к*.

3) Центральная (нахіи Катунская, за исключеніемъ 2 группы, Рѣцкая, Лѣшанская и Цермница), которая отъ сѣверной отличается настолько, что въ этой (сѣверной) оказывается падающій тонъ, такъ: *ви̂но*, *јунâка*.

4) Южная (нахія Барская, Антивари), которая согласуется съ группою 3, но въ деклинаціи слѣдуетъ по образцу ragoxytonirten Nominativs, напр. род. пад. ед. *рȗке*, *ђȇце* по именит, *рȗка*, *ђȇца*.

Представивши литературу предмета, мы должны-бы были представить относительно его и собственныя наблюденія и соображенія; но тутъ мы должны сознаться, что, проживши такъ долго между сербскимъ народомъ и усвоивши его языкъ и обычаи, мы никакъ не могли усвоить ударенія, потому, во первыхъ, что оно слишкомъ капризно, а затѣмъ нашъ слухъ настолько не развитъ, чтобы различать всѣ тонкости, такъ сказать, музыкальную сторону говора. Мы можемъ различать въ словѣ удареніе и протяженность; но въ сербскомъ языкѣ принято четыре знака акцентуанціи: ` означаетъ болѣе короткое или слабое удареніе:

Digitized by Google

по̀ток, сѐло, ма̀гла, во̀да; болѣе рѣзкое или сильное: сила, сла̀ва ко̀ло, ку̏ћа, мн̏слити и т. д. Мы этой разницы не чувствуемъ. Мы чувствуемъ разницу въ произношеніи словъ: гра̑д—городъ и гра̏д—градъ; са̑д—садъ и са̀д—теперь, па̑с—поясъ и па̀с—песъ, собака; са̑т (сахат)—часъ и са̏т—сотъ меда и т. д., при чемъ въ первомъ случаѣ намъ слышится нѣкоторая протяженность или долгота, очевидно являющаяся слѣдствіе соединенія двухъ гласныхъ въ одинъ, какъ у чеховъ, у которыхъ, кромѣ неозначаемаго на письмѣ постояннаго ударенія на первомъ слогѣ, означается именно такой-же болѣе долгій.

Но не различаемъ мы разницы въ словахъ: спа̑ва̑ — спитъ и спа́ва — спалъ; и̏де̑ — идетъ и и̏де — шелъ и т. д., все равно какъ въ словахъ: пр̏стѐн, па̀мѐт, ка̀мѐн, крѐмѐн, пла̀мѐн, со̀ко̑ — мы чувствуемъ только одно первое удареніе; точно такъ для насъ почти одинаково звучатъ ударенія, пишущіяся различно: ко̀нац, ко́нца и ко̑нци; тре̑сти и тре́сем; ду̏шо и ду́ша̑ (род. мн.); да̀ти и да́дем.

Намъ иначе слышится удареніе въ словахъ: надоста́вљати, совуља́га, несре́тница, неста́шица вм. принятыхъ: надо̀стављати, нѐсретница, нѐсташица; а также не можемъ усвоить своимъ слухомъ выговоръ: понѐдѐљник, у̀то̑рни̑к.

Въ школѣ ученикъ отвѣчаетъ на экзаменѣ: «Пуж се храни зе́мљом»; учитель поправляетъ: «земљо̀м»; другой отвѣчаетъ: «ко́сом»; его поправляютъ «косо̀м». Здѣсь очевидно, что ученики и учитель изъ разныхъ мѣстностей.

Спрашиваю я одного: «По́стите-ли ви добро?»; тотъ отвѣчаетъ «Пости́мо». Въ другой разъ, чтобы поправиться, я спрашиваю: «Пости́те-ли ви?» — отвѣтъ: «По́стимо». Если въ этомъ случаѣ разницу можно приписать тому, что спрошенные мною были изъ различныхъ мѣстностей, то въ слѣдующемъ случаѣ такое объясненіе не имѣетъ мѣста. На мой вопросъ объ урожаѣ я получаю отвѣтъ: «Кад сам кренуо из дома, шеница још није *зре́нула*, али сада држим, да је већ *зрену́ла*».

Для меня это служитъ указаніемъ того, что удареніе во-

Digitized by Google

обще не постоянно и твердо, а передвигается не только сообразно съ измѣненіемъ слова во флексіи, но еще въ зависимости и отъ цѣлой фразы. Не это-ли г. Ст. Новаковичъ имѣлъ въ виду, говоря о старопечатныхъ черногорскихъ книгахъ, что тамъ есть главное удареніе «слова или *акцентуированной группы*», не означая тѣмъ долготу или краткость самаго слога?

Говоръ подгоричанъ, во флексіи и фонетикѣ, сходный съ говоромъ Зеты, отличается скоростью, при чемъ къ концу фразы дѣлается повышеніе голоса, какъ въ вопросѣ или какъ будто выражается удивленіе.

Въ герцоговинскомъ говорѣ, который во всей Черногоріи считается самымъ чистымъ, мы находимъ очень отчетливое произношеніе съ протяженіемъ нѣкоторыхъ слоговъ, помимо главнаго ударенія, и въ этомъ отношеніи оно напоминаетъ намъ нашъ вятскій и нѣкоторые сибирскіе говоры. Но рядомъ съ этимъ, въ нѣкоторыхъ случаяхъ встрѣчается произношеніе очень краткое, гдѣ удареніе на одномъ слогѣ совершенно подавляетъ остальныя, напр. два́ бра́тă, бр́те (бра́те) ти мој; ко́либа, прекопоља, п о́-оке (половина оки). Вообще удареніе преобладаетъ на первыхъ слогахъ; но съ расширеніемъ слова вслѣдствіе добавленія слоговъ во флексіи, оно переходитъ къ концу: не могу их бранит од *вуко́ва;* полећело јато *голубо́ва;* нека иду *складови́ма; изводни́о, проводни́о.* Въ Пивѣ есть названія мѣстностей: Стабна̀, Безу̀ј, въ Дробникахъ — Шавни́к, Међѐд. Но больше всего это замѣтно у Васоевичей: Милиће, Љакиће, из Будимље, кафѐ, мутѝ се вода; болѝ ми глава, он ћера̀ коње; ја перѐм аљине; они добро пер̀у кушуље; они бер̀у коломбоћ, главнѝ пут; братвенѝк, племенѝк, сѣцо̀м.

Удареніе ставится на предлогѣ, если въ немъ заключается вся сила, напр. «Пала роса коњу дȍ-носа, мени дȍ-паса»; но при существит. многосложномъ предлогъ теряетъ удареніе: «коњу до сама́ра, мени до ћерда́на». Иногда удареніемъ измѣняется смыслъ слова: «на срамо́ту» — къ стыду; «на́-срамоту» — тоже что «силом»—на силу: «на́-срамоту одведоше ђевојку». Послѣднее почти

Digitized by Google

въ томъ-же смыслѣ употребляется и въ старой Черногоріи: «Ласно бисмо шићар заузели *на-срамоту* кула и пандура» (Срп. Оглед.) — тожо что силой или не смотря на нихъ.

Сознавая свою неспособность усвоить не только спеціально черногорское, но и вообще сербское удареніе, мы обратились за содѣйствіемъ къ мѣстнымъ преподавателямъ (Сава Вулетичъ, Зарія Радичевичъ и Андрей Радьеновичъ) и встрѣтили съ ихъ стороны отзывъ. Но ихъ замѣчанія относятся больше къ фонетикѣ и грамматическимъ формамъ; объ удареніи-же Сава Вулетичъ сдѣлалъ слѣдующее замѣчаніе: «Въ сербскомъ языкѣ по правилу краткое удареніе не можетъ быть на послѣднемъ слогѣ; а между тѣмъ въ Зетѣ это постоянно бываетъ при выговорѣ въ двухсложныхъ личныхъ именахъ муж. и жен. рода, которыя по правилу должны-бы имѣть долгое удареніе на первомъ слогѣ. Зетянинъ выговариваетъ: Савò, Маркà, Марà, Јелà и т. д.». И З. Радичевичъ сдѣлалъ замѣчаніе въ томъ-же родѣ: «Теперешнее молодое поколѣнье очень мало соблюдаетъ правильность акцентуаціи; а 15—20 лѣтъ назадъ было еще хуже; и только у старыхъ людей, мужчинъ и женщинъ, особенно у магометанъ можно слышать правильное удареніе, и всегда на концѣ слова». Цѣлую статью спеціально объ удареніи по нашей просьбѣ написалъ г. И. Лѣпава, также преподаватель и въ то-же время инспекторъ гимназіи и учительско-богословской школы. Её мы и предлагаемъ здѣсь цѣликомъ въ переводѣ.

«Говоря объ особенностяхъ черногорскаго говора относительно ударенія, нужно имѣть въ виду, что Черногорія состоитъ изъ разныхъ племенъ и населена выходцами изъ разныхъ сербскихъ краевъ; а потому здѣсь не можетъ быть одного извѣстнаго правила и однообразности. Въ Никшицкой нахіи, самой обширной, и въ Граховѣ, а отчасти и въ нѣкоторыхъ другихъ мѣстахъ говорятъ также, какъ въ Босніи и Герцеговинѣ, съ которыми

Digitized by Google

она до недавняго времени составляла одно цѣлое. Но мы будемъ имѣть въ виду только настоящую, старую Черногорію.

«Въ современномъ черногорскомъ говорѣ мы уже не встрѣчаемъ всѣхъ четырехъ сербскихъ удареній. Говоръ черногорца сравнительно съ говорами другихъ сербовъ отличается большею живостью и энергіей, что совершенно соотвѣтствуетъ болѣе подвижной и горячей его природѣ. Болѣе или менѣе флегматическій темпераментъ банатянина, босняка и др. дозволяетъ имъ растягивать свой говоръ (довѐди ми мо̑га ко́ња) до крайности; тогда какъ болѣе пылкій черногорецъ старается выразиться скорѣе, живѣе и энергичнѣе. Въ этомъ отношеніи герцеговинскій говоръ занимаетъ середину и относительно удареніе считается самымъ благозвучнымъ.

«Въ черногорскомъ говорѣ, можно сказать, почти нѣтъ слабаго и восходящаго ударенія; а есть только низходящее и рѣзкое (ˆ и ˝). Тамъ, гдѣ вообще въ сербскомъ языкѣ восходящее удареніе, черногорцы сначала рѣзко ударяютъ голосомъ, а потомъ немного протягиваютъ т. е. дѣлаютъ низходящее удареніе: *гла́ва* въ коренной Черногоріи произносится *гла̑ва̑*, также *ру̑ка*, *бра̑да*, *сла̑но*, *окопа̑вати* и т. д.; а гдѣ слабое, тамъ въ черногорскомъ говорѣ рѣзкое т. е. сильно ударяютъ голосомъ и потомъ сразу обрываютъ: *вода* по черногорски *во̏да*, также *но̏га*, *ро̏са*, *по̏ље* во множ. ч. у прочихъ сербовъ *по̀ља*, въ род. пад. *по̀ља̑*, а дальше короткое или слабое; въ черногорскомъ же говорѣ и во множ. ч. удерживается рѣзкое удареніе: по̏ља̑, по̏лима (точно такъ же и въ чакавскомъ нарѣчіи).

«При склоненіи именъ двухсложныхъ жен. рода въ род. пад. ед. ч. удареніе переносится на послѣдній слогъ, а первый остается безъ ударенія: *во̏да*, род. п. *воде̑* (у прочихъ сербовъ *вòдē*); *водо̑м* вм. *вòдо̑м*. Удареніе на послѣднемъ слогѣ въ этомъ случаѣ слышно еще, хотя и очень рѣдко, въ нѣкоторыхъ мѣстахъ и Босніи (*шљиве̑*, *воде̑*); между тѣмъ какъ отъ глагола *водити*, 3 л. мн. ч. *во̏де̑* (водятъ).

«То-же самое бываетъ при спряженіи глаголовъ въ настоя-

Digitized by Google

щемъ времени въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ вообще въ сербскомъ языкѣ удареніе слабое, короткое: *пе̑чем* по черног. *пече̑м*, *пече̑ш*; 3 л. мн. ч. *пеку̑*. Въ черногорскомъ говорѣ удареніе на послѣднемъ слогѣ бываетъ не только при образованіи грамматическихъ формъ; но и въ другихъ случаяхъ: Милӣ̑ћ, Лакӣ̑ћ, катӯ̑н, кантӯ̑н, канта̑р, овча̑р, коша̑р и т. д.

«Въ многосложныхъ словахъ въ черногорскомъ говорѣ удареніе съ третьяго или четвертаго слога переносится за одинъ, рѣже за два слога кпереди и дѣлается рѣзкимъ: рукавӣ̑ца вм. общесерб. рука́вица; тоже: водӣ̑ца, границ̑а, коље̑но. Еслибы въ подобномъ случаѣ удареніе приходилось на послѣдній слогъ, то, чтобы этого не случилось въ многосложномъ словѣ, удареніе возвращается на одинъ слогъ назадъ т. е. переходитъ на корень слова, такъ: вријѐме въ Черногоріи произносится врӣ̑јеме; а род. пад. у всѣхъ сербовъ вре̑мена и т. д.; мн. ч. им. пад. времѐначерногорцы, какъ и чакавцы, вре̑мена (т. е. какъ род. пад. ед. ч.); род. пад. времѐна̑ почерног. вре̑мѐна̑; дат. вре̑менима вм. времѐнима и т. д. Случается, что въ серединѣ слова слабое удареніе остается на томъ-же мѣстѣ, но переходитъ въ рѣзкое, которое, однако, не во всѣхъ мѣстахъ одинаково рѣзко, такъ что приближается къ слабому: вретѐно вм. вретѐно; общее правило, что, гдѣ въ общесербскомъ языкѣ слабое, тамъ въ черногорскомъ говорѣ рѣзкое.

«Если встрѣтится слабое удареніе на корнѣ въ глаголѣ въ 1 и 2 л. мн. ч., то у прочихъ сербовъ оно переходитъ въ напримѣтное восходящее, а у черногорцевъ переносится на корень и дѣлается рѣзкимъ: пе̑чемо, пе̑чете вм. пече́мо, пече́те; пле̑темо, пле̑тете вм. плете́мо, плете́те.

«Глаголы съ восходящимъ удареніемъ: пи́сати, до́ћи, ка́зати, и т. д. въ общесербск. яз. въ аористѣ задерживаютъ удареніе основы неопред. накл.: пи́сах, пи́сасмо, пи́састе, пи́саше; а въ Черногоріи въ ед. ч. восходящее удареніе переходитъ въ нисходящее: пӣ̑сах; а во множ. ч. переходитъ въ напримѣтное рѣзкое: писа̑смо, писа̑сте, писа̑ше; доћӯ̑смо, доћӯ̑сте, доћӯ̑ше.

Digitized by Google

«Гдѣ вообще въ сербскомъ яз. рѣзкое или низходящее, тамъ оно остается и въ черногорскомъ говорѣ, и въ произношеніи нѣтъ никакой разницы».

Насколько трудно понять черногорское удареніе, видно изъ что и у Вука Караджича оно составляетъ слабую сторону. По этому поводу мы читаемъ въ вышеупомянутомъ рефератѣ академика Ягича о работѣ г. Решетара слѣдующее: «Дѣйствительно должно удивляться тому, что Вукъ, уже въ первомъ изданіи своего словаря показавшій особенно тонкій слухъ въ опредѣленіи акцента, послѣ своего перваго посѣщенія Черногоріи такъ мало сообщаетъ о своеобразной акцентуаціи этой страны. Но въ позднѣйшее время онъ больше уже не возвращался къ вопросу, и, сколько мнѣ извѣстно, послѣ него никто этимъ не занимался» (стр. 11). Указываютъ даже, что иногда встрѣчаются у него и неправильныя обозначенія удареній.

Г. М. Решетаръ (Neuere Ansichten и т. д.) въ этомъ трудномъ вопросѣ вводитъ въ число требованій отъ наблюдателя извѣстныхъ музыкальныхъ способностей и придаетъ большую цѣну въ этомъ отношеніи проф. Флоршюцу (Dr. J. Florschütz), который соединилъ въ себѣ не только филолога, но и музыканта, и опредѣлилъ 4 акцента нотами (стр. 580). Далѣе у него-же мы читаемъ: «Установленіе интерваллов между различными слогами, по моему мнѣнію, довольно пустое дѣло (müssige Sache), потому что интервалы въ говорѣ и пѣньи отнюдь не совпадаютъ; а затѣмъ они измѣняются сообразно со страной, возрастомъ, поломъ, свойствомъ голоса (альтъ, сопрано и т. д.), состояніемъ голоса (охриплость и т. д.), душевнымъ настроеніемъ и т. д. — Какія при этомъ возможны уклоненія, доказываютъ намъ транскрипціи Сторма, который въ выговорѣ слова *око* въ одномъ случаѣ слышалъ цѣлую октаву, въ другомъ только четверть его» (581).

Это, съ одной стороны, предъявляетъ слишкомъ большія

Digitized by Google

требованія отъ наблюдателя надъ языкомъ; съ другой, показываетъ шаткость основаній, по которымъ опредѣляется произношеніе, и потому не допускаетъ слишкомъ положительныхъ рѣшеній. Возражая А. А. Шахматому, который, само собою разумѣется, руководился личными наблюденіями, произведенными имъ, во время пребыванія въ Черногоріи, г. М. Решетаръ высказываетъ между прочимъ и слѣдующую оригинальную мысль: «Что о сербско-хорватскомъ акцентѣ можно писать, не будучи туземцемъ, а также не состоя въ непосредственномъ общеніи съ народомъ, это блестящимъ образомъ доказалъ Лескинъ». (Arch. f. sl. Phil. XX, стр. 405).

Это справедливо въ томъ случаѣ, если наука обладаетъ уже достаточнымъ запасомъ фактовъ и наблюденій; но какъ примѣнить это къ черногорскому акценту, относительно котораго такихъ наблюденій слишкомъ мало и гдѣ оно подвергается такимъ многообразнымъ измѣненіямъ, имѣющимъ видъ какого-то каприза или произвола?

Это мы замѣчаемъ не только относительно акцента, вообще трудно уловимаго, но и по отношенію къ фонетикѣ и грамматическимъ формамъ языка. Поэтому предложенное г. М. Решетаромъ раздѣленіе Черногоріи по ударенію на зоны мы считали-бы преждевременнымъ, тѣмъ болѣе что оно не совпадаетъ ни съ дѣленіемъ того населенія по его происхожденію изъ различныхъ мѣстъ, ни по другимъ особенностямъ языка.

Примѣчаніе. Наблюдая произношеніе черногорцевъ при чтеніи церковныхъ книгъ и пѣніи церковныхъ пѣсенъ, мы часто замѣчаемъ измѣненія ударенія, означеннаго въ книгахъ, при томъ въ противность современному черногорскому ударенію, переносимое на конецъ слова: единородна́го сына своего и спаса́ нашего, Бога велика́го, глаголя́ти, глаголя́, глаголи́те, глаголя́ше, глаголя́ху; плака́ху; господи силъ съ нами буди́ и т. п.

Digitized by Google

II.

Фонетика.

1) Здѣсь мы прежде всего останавливаемся на звукѣ *е*, изображаемомъ въ церковнославянскомъ языкѣ буквою *ѣ* и совершенно различно произносимомъ въ сѣверномъ и южномъ нарѣчіяхъ сербскаго языка.

Въ этомъ отношеніи мы замѣчаемъ у черногорцевъ особенное пристрастіе къ произношенію этого звука, какъ *ије* вм. *је*: вријеме, пријеклад, сијено, цијена, дријево, дијете, унапријед, тијесто, пијена, мијена, ждријебе, пријеша, пријеђоше, колијевка, болијест, обијест, ријеч, ријека, Ријечани, Пријепоље, Пријевара, превијерити, умријети, сриједа, укријепити, бријег, свијет; пролијећу коњи без тураках (и тамъ-же: и стадоше хитро долетиват); испријечи па се излијечи; одсијећи главу; Маре Марка биједила; посиједати, снијевати, пролијевати; село Полијегало, Требијес; претијече турке низ Забрђе; дријен, сријемоша (раст. черемша, дикій лукъ) или сријемужка, сијело (сіодник, посидѣнки) и т. д.

Въ этихъ словахъ есть и такія, въ которыхъ *ѣ* даже не имѣетъ мѣста.

Есть примѣры, еще болѣе рѣзко выставляющіе эту особенность, какъ: поднијети; чохе ће се изнијети (вас., износиться). Такихъ примѣровъ много и въ сочиненіяхъ влад. Рада: својим полијетом (Слобод. 108)*); сто тисућах талијерах; блијесак; пробјеснути (вм. пробљескнути — разведрить) и др.

Рядомъ съ этимъ, конечно, въ тѣхъ-же случаяхъ употребляется и је, главнымъ образомъ чтобы только соблюсти размѣръ въ стихѣ, а также и въ простой рѣчи: рјека, брјег, ждрјебац, Сјеница, пољем сјеничкијем; кољевка; Требјеш; сједе

*) По изданію братьевъ Іовановичей въ Панчевѣ «Дјела Његоша» 1884 г. Петра II Петровића.

Digitized by Google

Јанко, ситну књигу пише; сједник; не смједоше чету дочекати; под њом сједи млади Мујо; дјете; уљећи; посјећи главу; и уљеже одмах у шаторе; вино пије од Будима краље; ту је шљегао (пришелъ) и крштено кумство и т. д.

Есть случаи, гдѣ съ измѣненіемъ выговора измѣняется и смыслъ, напр. *запјевати* — запѣть; а *запијевати* — начать голосить или причитать по покойникѣ или по случаю какого-либо несчастія.

Употребляется наконецъ *е* и безъ всякаго јотированія, какъ въ сѣверномъ нарѣчіи. Такъ: рядомъ съ Ђед, Рогоћед (названія мѣстностей) говорится: дед, Дедовић. Кучи говорятъ *дете* вм. дијете. Особенно это замѣчается у Васоевичей: Миловане, моје дете лудо; трава детелина; овога вечера нећемо сећети (не будетъ сѣдника, посидѣнокъ); седијаше, болест, Сеница; ово село рано полегало (и тамъ-же: полијегало); и седе му уз десно кољено; Ђулмиона брегом шета, над брегом се навијује; бог му даде свега на свету; врућe сунце недра твоја; драга моја, бледа ти си; невоља ми бледој бити; сремоша; сабљом ћу ти одесећи главу (и тамъ же: са рамена одсијећи главу); но се сами црногорци лече (и: па се излијечи); он посече, посекоше. Есть, хотя и рѣдко, и у другихъ: Речине, улегоше (Морач.), смерео (смиренно), Бјеоград или Биоград выговаривается иногда близко къ Београд; тесно вм. тијесно; тело; овде вама пријеваре нема (Срп. Оглед.); већ ме овде виђети нећете (тамъ-же). У влад. Рада встрѣчаемъ: двије главе са две паше (Слобод. 56). Впрочемъ такое смѣшеніе можно объяснить тѣмъ, что печаталось это тамъ, гдѣ другой говоръ сѣверовосточный.

Есть въ Черногоріи и слѣды *икавщины*, которая, однако, проявляется исключительно у магометанъ Зеты и особенно Подгорицы, которые говорятъ: бриг, дите, млико, сино и т. д. Не полагаясь на себя, мы и въ этомъ слуоаѣ обращались къ мѣстнымъ наблюдателямъ, которыхъ упомянули выше. Они подтверждаютъ это, при чемъ С. Вулетичъ приписываетъ это исключительно подгоричанамъ, не упоминая жителей Зеты; а

Digitized by Google

З. Радичевичъ добавляетъ, что также выговариваетъ и нѣкоторая часть православныхъ. Относительно Бара А. Радьеновичъ приводитъ одинъ примѣръ: врића, который находимъ и у г. Решетара; но тамъ-же есть и совсѣмъ противуположное: делити, несам.

Интересно, что подобное-же явленіе г. Решетаръ нашелъ въ Босніи въ Посавинѣ, гдѣ выговариваютъ *њ* какъ *и* исключительно католики. А прежде того Вукъ Караджичъ замѣтилъ, что въ Котарахъ и Буковицѣ въ Далмаціи католики и православные различаются по выговору словъ: первые выговариваютъ *гди* и *нисам*, а вторые *ђе* и *нијесам*.

Въ смыслѣ различія говоровъ въ самой Черногоріи служитъ употребленіе или неупотребленіе *л* послѣ губныхъ *б*, *в*, *м*, *п*, смягченныхъ іотомъ. Одна часть избѣгаетъ *л:* сакупјати, робје, жупјани, љубјаше; и не траже пјачке, ни шићара; ловјаше, ломјавина, копје, Пјешивац, Пјевје, стрпјење, копје и т. д., и господствуетъ тотъ говоръ въ Плешивцахъ и Бѣлопавличахъ, откуда переходитъ частью и въ окрестности Никшича. Не съ такимъ постоянствомъ мы его находимъ и въ Катунской нахіи, что особенно примѣтно въ первыхъ произведеніяхъ влад. Рада: Пјевју питомоме (Чард. Ал. 108 и С. Огл.); сву пјачку попјачкали (тамъ-же 119); сломјене турске војске, војску поломјену; турско робје, огњем, мачем и робјењем; почеше се окупјати; просипју турску крвцу; с нестрпјењем; мјаше, да ће опет обладати; помамјене. (Слоб. 146, 51, 53, 58, 63, 100, 90, 49) и т. д. Рядомъ съ этимъ у него-же: прослављаше; крв се просипље; вале мрачне ускипљене (Слоб. 60, 154, 151); окупљамо се (Гор. Вѣн. 23) и т. д. Отчасти то-же самое встрѣчаемъ и въ произведеніяхъ кн. Николая.

Въ Срб. Огл. часто та и другая форма стоятъ рядомъ: «Ту му војско робје довођаше, Бег за робље турке дариваше»; «На дно Копља, високе планине», а далѣе и «низ Копје — планину».

Въ Цермницѣ говорятъ: јемеш вм. лемеш.

Представителемъ другого говора, оказывающаго въ тѣхъ-же

Digitized by Google

случаяхъ пристрастіе къ *л*, является Подгорица съ окрестностію. Здѣсь *л* вставляется часто даже въ противность общему сербскому говору, напр. блежати, влера, невлеста, влечноје житије, не смледоше, Треблес, заблело (забио—лѣсная роща для рубки дровъ), блелоћа, плена, млесто, живлети. Иногда даже *в* отбрасывается и говорятъ: лера, лереник, леровати, нелеста.

То-же самое, но гораздо въ меньшей степени встрѣчаемъ у Пиперъ, Кучъ и Васоевичей: очи моји обле не гледале, обле су јој очи искапаше; на њеча су млого облежа; па је мале пушке дофатио и обле је ватром заватрио; блеж из двора, Малисоре; момче оде ноћом без млесеца (Вас. и рядомъ: Новјанин-Алија; и њему су поломјене гране).

3) *Јот*, играющій весьма важную роль вообще въ славянскихъ языкахъ, претворяя широкіе гласные въ тонкіе и смягчая согласные, ту-же роль играетъ и въ черногорскомъ говорѣ. Такъ въ Черногоріи больше, чѣмъ въ другихъ сербскихъ говорахъ, онъ употребляется для избѣжанія зіянія въ 3-мъ л. гл.: бијо, купијо, окрвавијо, родијо, покупијо војско, љушнујо, панујо, извадијо очи и т. д.

Јотируются чистые гласные въ началѣ словъ: јуларе, јорба, јон, Јаливера, у коњском јахару вм. уларе, орба и т. д. И въ серединѣ словъ: пајун, бајул и др.

Ставится онъ также при соединеніи двухъ словъ, если одно изъ нихъ гласнымъ оканчивается, а другое начинается: не види нико јо(д) свата; јопет — и опет.

Иногда наоборотъ, јотъ выбрасывается: ћевока, тво, не мо, уришати вм. ћевојка, твој, не мој, јуршати.

Въ чисто герцеговинскихъ краяхъ онъ не употребляется и въ оконч. 3-го л. гл. наст. вр. и въ причастіи: имау, гледау, невальау, слушаући и т. п.

Въ нѣкоторыхъ случаяхъ, гдѣ јотъ сливается съ согласнымъ *л* или *н*, нѣтъ послѣдовательности въ писаніи; такъ пишутъ: поље, књига, ш њиме и: поле, книга, с ниме.

Такая-же непослѣдовательность и въ писаніи мѣстоименій и

Digitized by Google

нарѣчій, соединенныхъ съ неопредѣл. *нѣ*. По всей Черногоріи, кромѣ Цермницы, а въ Приморьѣ у Паштровичей, говорится: неко, неколико, некад, некам вм. њеко, њеколико и т. д. А между тѣмъ вотъ рядъ примѣровъ изъ соч. кн. Николая «Хајдана»:

Њешто ново ваља наћи (стр. 7, стихъ 1). Да су момчад с поселица срднула се њешто мало (18—1); да ће њешто учинити (31—5); и по њешто собом раде (33—2); везир сједи на дивану, око њега њеке паше (10—3); у прстен се каменови, као искре њеке сјали (36—3); а Периша у радости чисто њекој растијаше (31—2). А есть тамъ-же и обратное: па на божју некако ме правду јадног суминуо (36—1); ту стадоше неколико (10—1). То же найдемъ и у другихъ черногорскихъ писателей.

По духу говора јоту нѣтъ мѣста послѣ шипящихъ *ж* и *ш*: оруже, божа вјера, ближи пуш, горша, тврдша; но есть и: оружје, божју вјеру, божја помоћ. Иногда онъ претворяется въ *в*: вјероватно, приватно изъ вјеројатно, пријатно.

Јотированные *д* и *т* давно уже имѣютъ свои особые знаки *ђ* и *ћ*, хотя и въ иной формѣ. Въ полной силѣ мы ихъ знаемъ въ рукописяхъ начала XVII в., а есть и раньше. Но въ болѣе отдаленное время ихъ замѣняли первый *г*, второй *к* и *т*. Такъ, въ грамотѣ Ивана Черноевича 1485 г. мы встрѣчаемъ такія формы: по *мегы* съ метехомъ; *такоигкръ*; що годіе *доть* на тои диѡ; ѿ *гинова* брьда до наше *мегк*; ѡстоики, ѿвѣкк даровахъ имь; коукга; *радосаликъ* и гюргь *мрькицикъ*; *кипоуріе*; *црьновикъ*; *цѣтлынганы*. Въ позднѣйшей перепискѣ эта форма измѣняется такъ: ратка *остоика*, *кутьіе*; медья *ловтьенска*; ніему мука да *подье* залуду; по *медьіах* и др.

Когда стали употреблять для выраженія этихъ звуковъ особый знакъ, то сначала былъ одинъ общій знакъ, какъ видно изъ документовъ Дубровника въ monum. Serb.: Паске *Менчетићь* (1358); *опћини* (1419); поставише руци на св. *еванђелију* (1419); *жегуће куће* и *труће* винограде (1451); записую, *хоћу* и *торћу* (1451). Особый знакъ, однако, существовалъ и

Digitized by Google

гораздо раньше: «вьсѣмь *граѣамь* (1189), *еванъѣелие* (тоже); *меѣа* (1195); но переписка позднѣйшая.

Изъ этого выговоръ *ѣ* какъ *к* сохранился въ современномъ македонскомъ нарѣчіи, а также у сербовъ Призрена съ окрестностью; *ѣ* какъ *г* въ Черногоріи въ Барѣ, частью въ Цермницѣ и особенно въ Краинѣ, гдѣ и теперь говорятъ «ге идеш»? вм. гѣе или *ѣе*.

Кромѣ того, *ѣ* и *ѣ* въ Черногоріи часто переходятъ въ *ј*: *куј-гој* вм. куд-гоѣ; *преја*, *оње* вм. преѣа, онѣе; *дој*, *пој* и *пеј* вм. доѣ, поѣ, пеѣ.

Это особенно распространено въ Васоевичахъ.

При пѣньи *уз гусле* часто вм. *о* слышится *у*, какъ будто его легче вытянуть: у Котору граду *латинскуме*; прискочише браћа *црногурци*; по Љепиру твојој пустојбини. Слышится это и въ Зетѣ въ простомъ говорѣ:

«Ја нећу *бугу* ми, ја се бујим» (П. Мајић — «С мора на Морачу» Гл. Црног. 1901, № 38).

Еще страннѣе въ Мркоевичахъ (между Боромъ и Ульциномъ) говорятъ: суам, пуошао, туамо, цигуанин, руод, буарка, стуапуо вм. сам, пошао, тамо, циганин, род, барка, стануо.

При этомъ невольно напрашивается сравненіе съ бѣлорусскимъ, гдѣ тоже говорятъ: руодны, голуовка, куожны, жуонка, нуоччу вм. родны, головка, кожны, жонка, ноччу (А. Соболевскій. Очеркъ русской діалектологіи. Жив. Стар. 1892, III, стр. 6.

Послѣ этихъ, наиболѣе оригинальныхъ фонетическихъ особенностей, характеризующихъ черногорскій говоръ, перейдемъ и къ другимъ, менѣе рѣзкимъ явленіямъ въ области фонетики.

4) Начнемъ съ гласныхъ.

а) Здѣсь мы отмѣчаемъ особенное произношеніе *а*, среднее между *а* и *е*, которое приблизительно можно выразить принятымъ для русскаго языка *э*: опэнци, пэс, кэд, никэд; кэк; кэкэв-си!; котэ (котао), кэба (кабао, древ. кьбль), дэн, сэд, не вэљау (не

Digitized by Google

ваљају); полагэно и т. д. Это бываетъ большею частью, какъ замѣтилъ еще В. Караджичъ, въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ въ старослав. стоитъ ъ или ь. Рѣзче всего это слышится въ Церницѣ и довольно ощутительно въ Рѣцкой и Катунской нахіяхъ и въ Пиперахъ; существуетъ также и въ Васоевичахъ, гдѣ говорятъ: играти козэ (козах); под главу њој снопэк дјетелине; поновэк (вм. поновак, род. п. поновка—новь, вновь поднятая земля подъ ниву); да ми *старэк* стапэк да; *овэс;* но есть и *овас.* Одно и то-же слово выговаривается иногда различно: обычно гов. пас (собака); близь Беранъ — *пэс;* а еще въ одномъ селѣ *пес.* Есть слово пэњат вм. пањ (пень).

Слышится это-же произношеніе и въ Кучахъ. Въ Барѣ *пањ, кад* выгов. пэњ, кэд; но *опанци* — *опинци.*

Совершенно не существуетъ это произношеніе въ герцеговинскихъ краяхъ, какъ Пива, Дробняки, Баняны, Рудины и Грахово.

Въ нѣкоторыхъ случаяхъ *а* употребляется на мѣстѣ *и:* зад, задина (зид — стѣна); бак (васоев.) вм. бик., и вм. *е* — баздавница (бездана). Въ другихъ случаяхъ *а* уступаетъ мѣсто *е:*

Синове *сем* му поженила
Све од господе;
Шћерце *сем* му разудала
Све за војводе;
Ђога *сем* му угојила,
Као најбоље. (Вас.).
Фала богу, лијепа л' *сем*!

Е те *нисем* тебе даривала (В.).—
Да не овђен турци не *сегоре* (В.).

Или *а* и *е* чередуются: седленик (коњ) и седланик; прескозарје и праскозорје; Сађавац и Сађевац; Дибрана и Дибрена; отачаство и отачество. Тоже самое и съ *о:* гојтан, догођај, совјет и гајтан, догађај, савјет.

б) *Е* вм. о: греб, гребље (Пива); јагечина, међу себом (кучи)

Digitized by Google

вм. гроб, јагочина (или јагорчина; раст. primula). Или они чередуются: три ћевојке путом ишле и путем; ћолав и ћелав; Данило, Гаврило, Михајло, Андро, побро и Даниле, Гавриле, Михајле, Андре, побре.

в) Чередуются между собою также *и* и *је* или *е* въ глаголахъ: јисти и јести; живити и живјети; каживати и кажевати; въ другихъ *и* исключительно заступаетъ древній *ѣ*: сијати, гријати, свитати. Есть это и въ другихъ словахъ: биљег и бељег или бјељег (и биљега).

Въ Барѣ говорятъ: *имб* въ смыслѣ глыбь, глубина; а въ словѣ *спориљати* (сберегать) на Цеклинѣ *и* выговаривается очень близко къ *ы*.

г) Есть стремленіе распространить слово вставкою гласныхъ: бадијава, джебеана вм. бадава, джебана; проз оца га побратим зоваше; одесећи главу; одколен вм. о(д)клен; натрага вм. натраг; за њом приста момчеце.

Кучи и Подгоричане говорятъ: раад Бога (ради Бога, зарад).

Есть и обратное: оро вм. орао, каба вм. кабао; доша, стига утека или дошо, стиго, утеко вм. *ао* на концѣ.

Иногда сокращенія дѣлаются для соблюденья размѣра: јест оваца осамнест стотинах; Васевићи, Васевићки.

Старославянскій *ъ* раскрывается въ *а*: «рата (рать, война), Билећа (городъ, винит. пад. Билећу), бола (боль); па опета војску купи.

Въ выговорѣ турецкихъ словъ, вошедшихъ въ сербскій языкъ, есть разница съ Сербіей: дурек, тугла вм. дирек, тигла; калабалак, шенлак, селамлак и т. д., гдѣ окончаніе *лак* вм. употребляемаго въ Сербіи *лук* и *лык*.

5) *Согласные.*

а) Между ними особенно разнообразенъ выговоръ *х*. То онъ совершенно не выговаривается: ум, умци, ума земља, ладно, вала, ат, ила, илав, ни абера нема, соа, ора, Ораоштица, бјеу,

Digitized by Google

стра, страовито; особенно же теряетъ его Зета съ Подгорицей: свјатаго дуа, Ристос, аджија; или замѣняется јотом: Мијајло, снаја, соја, кијати (кихати), кијавица, Бијор; а бијорци њему говорају; оћају вм. оћаху; дадох се тијому Дунаву (Морача). В. Караджичъ приводитъ слова: грej, смej, чего однако намъ не удалось слышать; но есть: метех и метej; први конак Пеху широкоме и Пej, Пеовац.

Исчезаетъ *х* въ серединѣ сложныхъ словъ, какъ: Врсута изъ Врх-сута (гора), Вршаникъ — врх-шавника.

Или-же онъ замѣняется другими согласными, какъ *т:* и његово руго и оружје; њигово добро; све пјевагу и пушке метагу; двије бјегу у заладку куле; бијагу, не могагу, зборагу (Морача); врг; ђе су они, што гледагу и мјерагу земљу (Пива); с онога врга; магом; они су узели маг (Бапяны); Ораг (село близь Никшича); измјери оку крушака љепијег (Дробн.) и т. д.; какъ *к:* оћеш-ли? — ја бик (Цермн.), джебекана, сабаке (Рѣка), нећак, вићок, питај њик, ја чук, одок (Дробн. и др. герцег. края); но ми дај руко мијатово; ту се вране меса накранио; то је глава Закари сердара; он појака вранца дебелога; и брђана крабрија јунака; узми одма двадес' товар прака (Морача); ни њега некуде дружина; под тобом је кладна вода (Васоев.); или переходитъ въ *в:* увода (ухода), из небува, буварица, Глуви-до, глувача (ружье), уволажа (ухолажа), зијевати (зијехати), сова (соха), Расоваш, Расоватац (назв. горы по фигурѣ, отъ расоха); Метовија (Метохија, Гацко); хаке и доводке (доходы), силав или силах и силај; страва, стравити, стравичан (отъ страх). Васоевичи употребляютъ вм. него *н* въ словахъ: први ман, други ман (разъ).

Въ производствѣ словъ *х* претворяется въ *с:* дисати, стио, стео, изъ хтио. Оттуда можетъ быть и ласно изъ лахко (вм. лагко, лагак), обычно лако.

Рядомъ съ этимъ идетъ и самый ясный выговоръ его, какъ сильно придыхательнаго звука: Хум Ораховски, хапа, бјеху, беах, харно, хајати и нехајати, Нехај — град, хоћаше, хујна (птица), джебехана, Топхана (островокъ на Скадрскомъ оз.),

Digitized by Google

скрхати, хулити, бàхат, рахат, хумава зе́мьја, хрбат, рухо, хрз, хиљаду коњах и воловах; серхатлије; много блага, хесапа му нема; но хајдете на Цетње поле; испод хрида; Влахиња планина; халат (алат-коњ); хазна, захира. Часто онъ придается въ началѣ словъ въ видѣ придыханія: Хорлево вм. Орлево, хеглен вм. јеглен; хрт, хрвати-се (и село Хрвати) вм. рт (мысъ), рвати-се (бороться). Вставляется онъ также и въ серединѣ словъ: «у малехно село Мартиниће; зовни када лагахну орфану; лагахна крила; танахна кула; па узеху танахну ћемију; увехнути; Дробњаци махнити јунаци.

Очень ясно звукъ *х* слышится на концѣ въ род. пад. множ. ч. сущ. и прилаг.: колико је стругах и чобанах; добријех јунаках; лијепијех женах; Крињицах и т. д. и въ другихъ случаяхъ: ланих, лелех неволе», вм. лани, леле.

Меньше всего онъ терпимъ, кромѣ Зеты и Подгорицы, въ Пиперахъ, потомъ въ Катунской-Нахіи, Цермницѣ и Цеклинѣ.

б) звукъ *ф* въ сербскомъ языкѣ какъ-бы чужой и потому съ одной стороны онъ замѣняется другими—*в*: Воча (Фоча), Ворта (Форта — магомет. имя), вилософ, Стеван, Јеврем, Јевросима, виријун (фиорин), тевтер, карвана (изъ орфана), вој или вољ вм. фољ (foglio); — *п*: Пилип, Шћепан, чипчије (и чивчије), сеп тебе и сеф мене; — *хв*: Хвилип, Стехван (есть и въ старыхъ грамотахъ), хвајда, — *х*: кахе вм. кафе; съ другой стороны *х* употребляется вмѣсто другихъ, но также неправильно: фабити, фрба, фир вм. вабити, врба, вир, фети (ветхій), прифатно вм. приватно (изъ пријатно); утуфити, телфа вм. утувити, телва, фена (vena, слой земли), фенаст камен или крш (слоевого сложенія); фрло јак вјетар; кад пухне најфрли југ. Поэтому оба эти звука смѣшиваются: фрисну и врисну, џебхана и џефана, дуња, гуња и фуња; хвала и фала; кофа и кова (бадья для вытаскиванія воды изъ колодезя).

в) *л* выговаривается трояко; твердо, почти какъ въ русскомъ языкѣ или въ польскомъ: лук, лукав, јаблан, локва, будала, лопата, лабуд, плам, мало, малачко, хвала, слава и т. д.; средне:

Digitized by Google

полагано, лако, боловати, болује, Милан, Годочелане, мало и малечко, оклен, поле, клен и т. д.; и мягко: љуска, пљусак, љоскавац, кљусе, домишљан, јегуља, Миљан, поље, боље, бољештина, купљена, постављен и др.

Въ этомъ отношеніи Зета съ Подгорицей отличаются тѣмъ, что у нихъ не существуетъ смягченный л, а вмѣсто него употребляютъ средній *л*: лубав, лубица, лето, боле, лепше, зоблу, каплу, крвлу, безумле и т. д. Тоже и въ Барской окрестности. О замѣнѣ имъ јота мы уже говорили.

Чередуется онъ еще съ *н* и *р*: млого, млим, мљавам; дај да слимим с тебе тешу; зламеније, перулика; узми собом Кољевић Комљена; и—мњечар, рогамњани, Орња-лука, Велимња, у мнин вм. мљечар (euphorbia), рогамљани, Орља-лука (и Орја-), Велимље, у млин; тељара, плеперица, плијевар, волтица вм. телал, препелица, пријевор, фортица (fortezza); Лебершник и Ребершник. Иногда *л* переходитъ въ *ј*: тојага, свираја вм. тољага, свирала; и тѣмъ-же путемъ вышло: «ал' је ора*ј* поломио крила» (С. О. II, 4).

Подобно тому, какъ произошли слова: вук, пук, чун и т. д., изъ старой формы *обвлгло*, по русскому произношенію *обвомло*, произошло слово *обвуло* — отсырѣло. Въ противность общему правилу, по которому *л* пропускается, встрѣчаемъ: толковати, бол, стол, кол и человјек вм. човјек.

г) Относительно другихъ согласныхъ замѣтимъ чередованіе между ними или замѣну одного другимъ. Такъ, чередуются между собой *в* и *б*: дибљи, провати, дровњак, Вранковић вм. дивљи, пробати, дробњак, Бранковић; зебати и зевати (оттуда зенуо — говорится о только что распустившемся лѣсѣ или виноградѣ); *в* и *м*: димно, рампо, вного, ловна Црногора, обравница, осамнуше вм. дивно, равно, много, ломна Ц., обрамница, освануше; *в* и *н*:

Волим свекру, *него* бабу,
А свекрви, *него* мајци;
А ђеверу, *вего* брату,
Волим драгог, *вег*' вас род (Герцег.);

Digitized by Google

в и *п*: липсати, процаптио, каведал и ливсати, процавти, капитал;

м смѣшивается съ *н*: наком себе спомен оставити, почимљем, почимљући, почамши и након, почињати;

н вм. *р*: вечен, јучен, џжевердан, абердан и вечер, јучер, џжевердар, абердар;

п вм. *к*: у повије, међу опе двије; прођох проз гору и: ковије (или кофије), кроз;

к вм. *т*: најпокоња жена, опек вм. најпотоња, опет;

к и *ц*: киљан, циљан, циљ.

Въ концѣ слова или по срединѣ слова передъ согласными смѣшиваются — *т* и *к*, *з* и *с*, *т* и *д*: дик се, бего, не дигнуо главе! буљуг-баше; маска и мазга; јакму ујагмише. Тоже самое продолжается, хотя-бы и передъ гласнымъ: у бисаке и бисаге; на ноге лакане; усак, нисак вм. узак, низак; инадити се, слатак, солат, солата; — *н*: инатити се, сладак, солад, еолада.

Чередуются *с* и *ц*: ласкати и лацкати; грискати и грицкати; брацки и браски; *т* и *ц*: теста, трнокоп и цеста, црнокопица; *ж* и *џ*: жупа, жуква и џупа, џуква; *ч* и *ш*: љепче, Новчићи, чкрип, сутлијач, чкола (преимущественно въ Кучахъ) вм. љепше, Новшићи, шкрип, сутлијаш, школа. Вм. *школа* въ Катунской нахіи говорятъ большею частію *скола*.

Въ немногихъ случаяхъ *р* употребляется вм. *ж* и *г*: каре, море, јур, боре, борме и бора ми вм. каже, може, јуж, боже, богме и бога ми. Сюда же можно отнести и «барча ђевојачка» вм. башча.

Вмѣсто *з* и *с* употребляютъ *ж* и *ш* (особенно Озриничи): жнам, нажиравати (назиравати), ражумјем, шам, шнаха, шенат (сенат и сент); па га узе мјеште (вмѣсто) сина свога; шежањ; за чашни крст; лиштак (или лишњак, листњакъ *) и т. д.

---

*) Много примѣровъ для этого приводитъ В. Караджичъ и видитъ въ томъ вліяніе итальянскаго языка, такъ какъ это больше всего у Озриничей, а частью и въ Церницѣ; тогда какъ въ глубь Черногоріи, дальше отъ Приморья

Digitized by Google

Передъ тонкимъ или іотированнымъ *е* (ѣ), напр. въ словахъ сјено, сјекира, сјерак, сјено и т. д., *с* произносится, подобно какъ въ польскомъ языкѣ въ словахъ: śiekira, śiemę, śieść и др., и въ нѣкоторыхъ говорахъ Сибири; а передъ смягченными согласными *с* и *з* переходятъ въ *ш* и *ж* постоянно, по правилу: шњим, шљива, мишљаху, мјесто бољешљиво, рашћерати, жље, ижљубити се и т. п., хотя часто это и не соблюдается. Въ *ш* переходятъ *зт* и *кт*: угришћу зелену јабуку; испешћу јаре.

В. Караджичъ замѣтилъ также, что въ Черногоріи часто въ повелительномъ наклоненіи употребляется *ч* вм. *ц*, какъ: речи, сијечи, печи, вучи, гдѣ въ *ч* или *ц* переходитъ *к*. Мы-же такое претвореніе, какъ: «Ајде речи ономе јунаку» (Васоев.) встрѣчали очень рѣдко; а постоянно *ц*: вуци, пресјеци, испеци; но въ *ч* переходитъ *ц*: мичи, тичи, бачи отъ мицати, тицати, бацати. Отъ усиленія звука *ц* произошла и двоякая форма: бацати и бачити, нарицати и наричем. Подобно тому, какъ *к* переходитъ въ *ч* и *ц*, *з* переходитъ въ *ж* и *з*: трагати и тражити, теглити и потезати, вргнути и врзти, заврзе се и заврзла се кавга.

И наборот, есть: привегнути (слегка привецать) вм. привезати, борго (Васоев.) вм. брзо.

Между особенностями черногорской фонетики слѣдуетъ отмѣтить большую свободу въ выпускѣ звуковъ ради стиха или легкости произношенія и сокращенія цѣлыхъ слоговъ; а иногда наоборотъ дѣлаются вставки.

а) Выпускаютъ въ началѣ словъ *б*, *в*, *к* и *п*: зова (бзова, бузина), ладика, лаке ајдучке (влаке—мѣстность), лачити, ласуља

и къ востоку этого много меньше. На это можно замѣтить, что такого претворенія упомянутыхъ звуковъ, гораздо меньше въ Далмаціи, которая гораздо ближе къ Италіи и находится въ болѣе тѣсномъ общеніи съ итальянцами. Но подобное мы встрѣчаемъ въ другихъ славянскихъ языкахъ; особенно въ польскомъ и русскомъ есть стремленіе усилить свистящій *с* до шипящаго. Въ словахъ же, какъ шешнаест, шежань, мы видимъ ассимиляцію, въ силу которой и въ русскихъ говорахъ есть: шешнацать, Шаша (имя Саша), шушеный (сушеный) и др. Поэтому излишне, по нашему мнѣнію, искать объясненія въ иностранномъ вліяніи.

Digitized by Google

(власуља — растенье), лизати се (клизати се); шеница, тица, сује, совка; въ серединѣ и концѣ тѣ-же звуки — и *д*, *т*, *к* и *м*: бијелу му о(п) колише кулу, са(о)ће тебе главу о(т)кинути; по(д)чадором; о(д) себе ју шаком ударила; но о(д) земље на ноге устаде; ја ка(д) сам се с тобом братимио; по(д) шатором; По(д)гајеви, По(д) пеће; пре(к)о брда, Пре(к)арница (гора); сједок (свјед-), сјетовати (свјет-), цр(в)лен, с(в)рби и Срабље-језеро; опра(в)ља, ласт(в)а, оста(в)љати, рога(м)љани; осомнаес'; ја ћу тебе убос' ножем.

Въ образованіи однократнаго вида глагола выпускаются *к* и *т*: ка(п)нути, сви(т)нути, прогу(т)нути (ја прогуњам). Въ глаголѣ *одоцнити*, происходящемъ отъ *доцкан*, выпущенъ *к*, а иногда онъ явственно слышится: *одоцкнио*. Сюда-же, полагаемъ, слѣдуетъ отнести и слово *полентути* изъ *полекнути* (или полетнути?): «поленула му је нога» — человѣкъ оступился, и нога пошла не туда, куда слѣдовало.

б) Въ прошедшемъ прич. *ао* часто сокращается въ *а* или *о*: ја доша или дошо, купова и купово, има и имо и т. д. Но есть сокращенія въ глаголѣ-же и другихъ словахъ болѣе смѣлыя: *мож'* ли (можеш) мене сана толковати; *оли* вм. оћеш-ли: оли ми дат? и еще: «Мајко, дај откупа!» — Марко, *штој* откупа? Што оћеш, *штој?* — глај, поглај (гледај); дох, досмо, досте (дођох, дођосмо); «насмо-ли мотику нашу? — нађосмо»; ујте (удјите или ујдите) от лен, три тичице, ште (идите) отлен двије злокобнице; гора се листом лија (листа); на ви час: за́ва (заова); по олико (оволико); сатови, соје вм. сватови, своје; госпар (въ герцеговинскихъ краяхъ) изъ господар; чоек, чојк, чојче; мајно (малехно) село, мајна кћерушка; Ас'от (имя Асан-хот).

в) Въ противуположность выбрасыванію бываетъ и вставка лишнихъ буквъ въ началѣ или серединѣ словъ: брезати лозе; псето њу ближе (лиже); гмилити и милити (ползти; говорится о насѣкомыхъ); овса (оса); громила вм. гомила; брез вм. без и сложныя слова — брезпослица, брезобразан; карта бресезија (без јазије-неписанная), фарцулет; иментовати; вставляется *д* передъ *р*: наздрјех њојзи на прозор; у њедра њој дуња здри; ти

Digitized by Google

здрениваш, па се помлађиваш; Озро и Оздро, Призрен; крадњи вм. крајњи; крсмет вм. кисмет. Въ словѣ *нуао* мы имѣемъ придаточный эвфоническій *н*; оттуда собственное имя мѣстности Зануглина. Такою-же эвфоническою приставкою, въ видѣ придыханія передъ гласною, бываетъ *в*: «Што ти са мном не говориш, *вуста* медена? (Морача); Чија је *воно* ђевојка? (тоже).

г) Очень часто дѣлается перемѣщеніе слоговъ (метатезисъ): мало тко (кто), јурале вм. јуларе или уларе; уловажа изъ уволажа (также есть уловача и уволача), въ турецкой формѣ—урладжа; а въ Цермницѣ — у(х)орача-двухвостка, насѣкомое, влѣзающее въ ухо; порон вм. понор (также норити и ронити, норац и ронац, иначе—гњурац—утка нырокъ); лозе на ордене (на одринераспяленныя по рѣшетинамъ); што се копочериш вм. кочоперіш (кочевряжишься, ломаешься, важничаешь); чепурке вм. печурке (грибы); отац, отца вм. оцат, оцта; чварати (тоже что гатати) не отъ *врачати*-ли?; цавтити, осавнути, вирун, анамати, бркењача, маврени љекар, каламрак, жлица и злица, зличица (подложечка), пеливор вм. цватити, осванути, виорин (фиорин), аманати, бакрењача (древня мѣдная монета), марвени љекар, карамлак, лъжица, перивој (иногда перивол).

Тѣмъ же путемъ, вѣроятно, произошла двоякая форма въ словахъ: доњи и дојни, сумња и сујма, вајда и вада, вађевина, вјереница и вијерница, доћох и дојдох, барјак и бајрак.

7. Въ Далмаціи и Боккѣ-Которскóй въ топографическихъ собственныхъ именахъ стараго времени часто встрѣчается превращеніе слова *свят* въ *сут* или *су* (безъ *т*). Такъ, есть нѣсколько церквей, посвященныхъ святому Стефану, которыя носятъ названіе *Сушћепан* въ Боккѣ подъ Новымъ (Castel novo), близь Дубровника на Рѣкѣ (Омбла) и близь Сплета; Су-Петари Сут-Иван на остр.-Брачѣ; Суђурац или Чуђурац (св. Ђорђе) между Сплетомъ и Шибеникомъ; Сутвара (св. Варвара) въ Грблѣ между Которомъ и Будвой; Суторина близь Новаго не святая-ли Ирина? Въ Далмаціи въ общинѣ Буковицы (къ сѣв.-вост. отъ Задра) есть село и рѣка Сутина, гдѣ была римская Svetonía.

Digitized by Google

Въ Черногоріи между Цермницей и Баромъ есть хребетъ или собственно перевалъ черезъ него, называющійся *Сутормань*, и кто-бы могъ подумать, что это названіе произошло отъ *Сут— или Свет-Роман?* Найдя сначала въ грамотѣ Стефана Уроша II (1318 г.) названіе этой церкви и рядомъ Сутормань (см. наше соч. т. II, ч. I, стр. 35) и узнавъ изъ разспросовъ, что тамъ именно находятся слѣды церкви св. Романа, мы дѣйствительно нашли основаніе маленькой церкви, разрушенной не такъ давно турками.

Въ сѣверной части обширнаго Барскаго залива рядомъ съ портомъ Спичъ (Spizza, *спица*—мысъ), доставшимся по берлинскому трактату Австріи, находится мѣстность, называемая Сутоморе, а въ старыхъ документахъ Сутоморщина, и возвышающаяся надъ этой мѣстностью гора Врсута (909 метр.). Тотчасъ за Спичемъ, семь лѣтъ назадъ, мы видѣли также основаніе большой церкви, которую народъ помнитъ подъ именемъ Света-Марія. Но не называлась ли она прежде Сута-Марія, откуда въ послѣдствіи произошло Сутоморе? Она могла называться кромѣ того просто *Сута* т. е. Святая, какъ монастырь въ Краинѣ назывался *Света-Краинска*; а тогда объясняется и названіе упомянутой горы: *Врх-Сута* т. е. гора надъ мѣстностью, носившею названіе святой Маріи.

Надобно замѣтить, что въ томъ краю, начиная отъ Цермницы къ востоку вдоль моря и по р. Боянѣ многія мѣстности получили свои названія по святымъ или по посвященнымъ имъ церквамъ; но эти мѣстности, попавъ въ руки албанцевъ, получили имена, подъ которыми довольно трудно узнать ихъ старыя названія. Такъ, *Шиньин*—San Giovano (какъ близъ Рѣки-Черноевича Шинѣон), *Снерч*—S. Giorgio, Самрич—S. Marco, *Широка*—отъ церкви S. Rocho.

Мы вдались въ толкованіе географическихъ названій, потому что въ нихъ именно и встрѣчаемъ претвореніе слова *свят* въ *сут*.

8. Наконецъ въ Черногоріи слышится иногда носовое про-

Digitized by Google

изношеніе; особенно это замѣтно въ Кучахъ, что можно приписать вліянію албанскаго языка, которому это присуще. У другихъ племенъ это проявляется въ пѣснѣ и выражается тѣмъ, что вставляется *н* передъ согласной; такъ, въ Морачѣ поютъ:

Засинђела, миле мој,
Засинђела, браца Јоца,
Засинђела у село ђевојка..

и у Пиперъ:

Загорончице мојо,
За гором си ми расла,
За гором под јабланом;
На јаблан роса паде и т. д.

Въ обоихъ случаяхъ *н* произносится нѣсколько въ носъ, а во второй пѣснѣ и вм. *м* слышится *н*. Но тамъ-же поютъ и безъ малѣйшаго носового оттѣнка:

Под оном гором зеленом
И оном вишом планином
Мало се село виђаше и т. д.

Изъ этого мы заключаемъ, что носовое произношеніе здѣсь вытекаетъ не изъ духа языка, а изъ напѣва.

Въ Черногорскомъ говорѣ иногда передъ *б* и *п* вставляется *м*, а передъ *г* и *д* — *н*, что въ нѣкоторыхъ словахъ можно считать выраженіемъ древняго юса, какъ: гундјети, трумба, кандило; но эта вставка бываетъ и въ такихъ словахъ, какъ: стомбор, тамбор, тамбарина (tabarro — плащъ), данцђја, кумбура, трепеза, инкона, ринга (итальян. riga), рингана карта; из ленђена (кувшина) сребрнога и др., въ которыхъ юсамъ вовсе нѣтъ мѣста.

Digitized by Google

III.

Словообразованіе и флексія.

1. Имя существительное.

Всякій языкъ, нетронутый много литературной обработкой, богатъ выраженіями конкретными и словами простыми, краткими и выразительными; такъ и въ черногорскомъ нарѣчіи много такихъ словъ, какъ *љуѣ* — мѣстность изъ голыхъ, твердыхъ скалъ (оттуда Заљуѣе — собств. имя мѣстности), *цич* — сильный морозъ, *цик* зоре — разсвѣтъ, *пека* на кога—злоба, когда человѣкъ имѣетъ нѣчто на душѣ противъ другого; *зоб* (што се зобље) овесъ или ячмень; *врлеѣ*—мѣстность вся въ глубокихъ провалахъ и обрывахъ; *голеѣ* — слишкомъ голая мѣстность и т. д.

Для словъ съ отвлеченнымъ понятіемъ первообразному слову дается окончаніе *-ија:* морија отъ мор (моръ на людей и вообще на животныхъ); висија (плато) отъ вис (высота или вершина горы); провалија вм. провала; безданија отъ бездана; брђанија отъ брђани (жители Брд); также тосканија или тоскалија (тоскиарнауты); момчадија, пјешадија отъ момчад, пјешад (собират. какъ-челад, пашчад, телад); житија — множ. число отъ жито, но какъ бы отъ *житіе* *).

Одинаковое значеніе имѣютъ формы — *имање и иматје: клање и клатје.*

Нѣкоторымъ словамъ дается окончаніе, взятое у иностран-

*) Вукъ Врчевичъ, писатель изъ народнаго быта Герцеговины и Черногоріи, а самъ родомъ герцеговинецъ, употребляетъ и слѣдующія слова: мјестија, вииија, вратија, по селијама.

Digitized by Google

ныхъ словъ: вјеровапцпја или повјерење; ми имамо с турцима ћеранцију—тяжбу (отъ ћерати се); наподобіе употребляющихся и теперь словъ sentenzia, falenzia, собств. по итальянски sentenza, fallenza.

Слова въ такой формѣ, какъ: женетина, бабетина, кучетина, крпетина, пушчетина, коњурина, травулина, картулина отъ: жена, карта и т. д. получаютъ смыслъ презрѣнія или означенія низшаго качества предмета *).

Во многихъ случаяхъ употребляютъ турецкое слово, сообщая ему свою форму, какъ: двије *кубурлије*—два пистолета, которые носятся въ кубурахъ; *седефлија* (пушка) — ружье, украшенное перламутомъ (седеф.); *џагадур* — человѣкъ, готовый на все безъ разбора средствъ, сорванецъ; хотя окончаніе *дур* можетъ быть взято и изъ итальянскаго, какъ *стимадур* изъ stimatore — оцѣнщикъ; а по этому образцу составлены и собственныя слова: *пјандура* — пьяница, *плачидура* — плакса. Съ тѣмъ же итальянскимъ окончаніемъ и такимъ-же корнемъ составлено слово, котораго въ итальянскомъ языкѣ нѣтъ, это слово *бастадур*—отъ-bastare, чел., «којему баста».

Съ тур. окончаніемъ образованы слова: *бадаваџија* — отъ *бадава* (даромъ), кто все любитъ получать на даровщину; *проводаџија* — одинъ изъ сватовъ на свадьбѣ; *силеџија* — насильникъ.

Особенное окончаніе представляютъ слова: *љутеза* — очень скалистое мѣсто, и собств. имена мѣстности: Репеза, Релеза; **) и *грдосија* — очень большой, громадный человѣкъ; *силесија* — безчисленное множество.

Насколько форма измѣняетъ смыслъ слова, можно видѣть

*) Есть и такое выраженіе «јеси л' купио у тога, што је носио оне *картиме?*» Здѣсь разумѣется то-же, что и въ русскомъ — картины, различные портреты и т. п.; а собственно *картина* тоже что *картулина* — бумага, на которой что-нибудь написано или нарисовано.

**) У васоевичей есть слово *балтеза*—невѣстка, сестра моей жены; но это слово албанское.

Digitized by Google

изъ слѣдующаго примѣра: «Под њом (ракитом) *робье* починуло, и у робьа *робьеница*», гдѣ первое означаетъ просто людей, челядь, отъ *роб* — человѣкъ, членъ семьи; а второе — плѣнницу, которая въ той-же пѣснѣ называется *робиња* и *заробьеница*.

Форма слова разнообразится вставками слоговъ внутри его или на концѣ, и это не измѣняетъ смысла слова, напр. *пушкарице* и *пушкетарице* — отверстія въ стѣнѣ для стрѣльбы изъ дома, бойницы; *судница* и *сударница* — зданіе суда; *звијезда* и *звијездан* — солнце, *циљ* и *циљан* — межевой камень и т. д.

Очень легко составляются сложныя слова, какъ: *пушкомет* — разстояніе на одинъ ружейный выстрѣлъ; *каменотур* — бросанье камня; *стаклорез* — алмазъ; *штетибразд* — быкъ въ плугѣ, всегда выбивающійся вонъ изъ *борозды; розопек* — самый сильный жаръ; *губодроб* — прожорливый человѣкъ, и др. Эта способность создавать новыя слова не оставляетъ черногорца и въ новѣйшее время. Такъ въ недавнее сравнительно время возникли слова: *шлувача* — ружье Мартини, безъ наружнаго замка; нож *бјелокорац* или *црнокорац* — съ бѣлою или черною рукояткой; *великосудија* — членъ высшаго (великаго) суда; *прéслике* — ученики школы назвали картинки, которыя переводятся на чистую бумагу, — «што се преслика»; сушило — пропускная бумага и т. д.

Переходя отъ образованія словъ къ флексіи, мы прежде всего остановимъ вниманіе на окончаніяхъ словъ, которыя при флексіи подвергаются различнымъ измѣненіямъ.

Имена личныя муж. р. въ имен. пад. оканчиваются часто, а собственныя большею частію на *о*: «скочи бего, ка' да се помами»; доро (дорат коњ); Драго, Јанко, Саво, Симо, Марко, Салко, Машо и т. д. Это простирается и на иностранныя собств. имена), какъ: Карло, Бисмарко.

Вмѣсто *о* часто бываетъ *ое:* Радо и Радое, Васо и Васое, Озро и Озрое, Мрко и Мркое, Видо и Видое, Стано и Станое; или-же *е:* Вуло (оттуда Вулов, Вуловић) и Вуле (Вулев, Вулевић,

Digitized by Google

Вулета и Вулетић), Радо и Раде, Рађо и Рађе. По тому-же образцу слѣдуетъ въ сред. р. двоякая форма-рамо и раме; а въ жен. *е* вм. *а:* Маре, Стане, Маке и т. д.

Въ томъ-же случаѣ часто бываетъ *а*: владика, војвода, Никола, Сава, Перка; «оно ти је Мрка Усеине; а вели му Мрка Усеине; рече ага Ђухаревић Салко; виче Вуча, што му грло даје». — Со смягченнымъ окончанијем *а* претворяется въ — *ија:* Илија, Зарија, Шибајлија.

Эти имена склоняются, конечно, по примѣру именъ жен. р. и въ добавокъ согласованіе ихъ идетъ также въ женск. родѣ: «вино пију двје српске војводе; но бог уби друга најгрђега, из Ровина Вучу Ресковића; у Вуксана, ровачке војводе; о Савићу, наша купивојско!; турску буљукбашу, туре зорно Мрку Усеина; незнана делијо; турска војска погинула, коју бјеше Царе оправио; кила вм. кило (килограм); хај на ноге, крвава газијо!; моја вјерна слуго! и т. д.

Вообще есть склонность къ жен. р. на счетъ муж.: да ми вучју трагу (траг—слѣдъ) ископамо; срдачна поздрав; она крај шира, с ону крај дебља; у прву мрак; и чередуются: ја не ојдох оно вече, но ја ојдох другу вече.

Тоже самое и со сред. р.: златан ћемер до бедре; уз бедру му сабља писата; сломио му бедре обедвије; полећеле три птичице, пери шарене (вм. пера шарена). Есть и обратное: *миш* (мышь) муж. р.

Въ иныхъ словахъ возстановляется изъ древне-славянскаго находившійся на концѣ — *ъ*, и иногда вмѣсто него стоитъ *а:* рата вм. рат (рать, война); данас је велика студ и студа; тамо је сада велика *глиб* (глубь, глубина). Иногда прямо жен. р. вм. муж. и чередуются: Троглав— и Троглава-планина; славуј и «у планини славја пјевала»; страва см. страх.

Въ склоненіи извѣстно сильно распространенное оконч. на *х* въ род. пад. мн. ч.: ал' се бране тридест трњинарах; у јунаках срца; попуцала; нема људих; на град гради троја врати(х); добријех женах; (пљениште) педесет добрња говеди(х); са дно

Digitized by Google

Берих; с врх Трепача на дно Дубочака. Есть и обратное: узми одма двадес' товар прака (праха); десет хиљад војске црногорске; десет фат и фати (сажень).

Есть двоякая форма род. пад. мн.: мјесеца и мјесеци; ноката и нокти; да имамо парах и парих; тоже въ дат. и твор.: *Брдама* и *Брдима*.

А въ окончаніи имен. пад., всѣхъ родовъ, представляющій собою бѣглый *е*, который въ косвенныхъ падежахъ выпускается, опять выступаетъ въ род. множ.: ноката, ота́ца, новаца, пушака, Баљаца (с. Баљци), крушака, патака (отъ патак-селезень или патка—утка), смотака, ребара, добара, гусака, конаца, бранилаца (брани—оц или—лац), гусала, и т. д. И то-же правило распространяется и на иностранныя слова: факата, колапа (colpo), из Млетака (Млетци, Венеція), солада.

Слово *дан* употребл. двояко: род. ед. дана и дневи, и во множ. дана и днева; а есть и: «о несретном дневу Видовоме».

Крв въ твор. пад. *крви и крвљу:* ту се вране (вм. вран, гавран) месом накрапио и јуначком крви напоно; свом крвљу и крви.

Кромѣ *кам* и *камен*, употребл. въ несклоняемой формѣ *ками:* «и ја велим, да му ками дамо (ничего)»; «од турака јаде починише, већи ками натраг их се врати». Поэтому иногда и камен не склоняется: «камен, да је здрава! (нисколько)»; оттуда—камено здравље (никакого). «Каменом се похвалили турци», значитъ, нечѣмъ было похвалиться. *Ками* въ родѣ нарѣч.: немножко, чуть; все равно какъ—*мијек*, *мијечак*—чуточку; *хич*—нисколько: ја не мам хич!

Въ родѣ этого слова есть еще *грум* и *грумен или грумин* — кусок, и уменьшит.: «дај ми грумчић цукра».

Со вставкой *т* въ косвенныхъ падежахъ, кромѣ обычныхъ: теле, јаре, јаје, унуче и др., есть и: дрвета, ужета, сирћета, исета, парчета; «пише ћато, чарета му нема (въ Босніи есть чаге, чагета — полоса бумаги, бандероль); «остаде ти крај дупета глава».

Digitized by Google

Вм. *кћи* или *шћи* въ им. пад. употребляется и *кћер*, *шћер*; также и *матер*.

Очень распространена вставка *ов* или *ев* при образованіи множ. ч.; но часто та и другая форма стоятъ рядомъ: «азур свати, азур је ђевојка; сви сватови на ноге скочише»; и «да турамо редом столе, у столове златне чаше, е те дођи сада свати, да испију редом чаше». «жута дуња међу листовима»; «од србова (вм. срба) пуче гроз' пушака»; понијело сјењева (сијена).

Зват. ед.: господару, цару; отъ *кнез* — *кнего* (въ Бѣлопавл.) вм. кнеже—въ смыслѣ свекра.

Винит. пад. м. различно: «на Рогама (село въ Пиперахъ) војску оправио; да Рогаме село разуримо».

Дат. и твор. на *ма* безъ вставочнаго *и:* теладма, прасадма, коњма, људма.

Есть остатки двойств. числа: «ја сам остала без *очију*; испаде ми из руку; имамо доста гостију; остао је без очију».

Переходъ гортанныхъ *г, к и х* въ небные *з, ц* и *с* чередуется; такъ: у великој бризи; на муци; у тој сврси и т. д. и рядомъ: ја сам био на муки; паша Ајки љубав учинио; по десној га руки обранио; доклен дође Омутић — паланки; «не ударај војсци најпрвојзи», и тамъ-же: «а кад војски насриједу било».

Названіе мѣстности между Никшичемъ и Гацкомъ *Дуга* въ предлож. пад. ед. вм. обычнаго у *Дуги* или у *Дузи* у мѣстныхъ жителей имѣетъ у *Дугој*, напоминая тѣмъ происхожденіе его отъ прилагательнаго.

Въ уменьшит. именахъ различныя окончанія: «*коњиц;* доклен ћете путак путовати и путић; кутак—уголокъ, и кутић». Часто употребляется такая форма: Рибничица (отъ Рибница — рѣка), Јагличићи, Којичићи, сестричић, ђеверичић, шавничић (отъ шавник — прутъ). Очень много именъ ласкательныхъ (тепање), какъ: брајо, брале, брацо (брат); сејо, секо, селе (сестра), побро и пошо (побратиме); мејо (међед), лија (лисица), поле (попе), кале (калуђере), Гале (Гавриле), Голе (Госпава), Мяке (изъ Милка). Объ этомъ еще будемъ говорить при именахъ личныхъ.

Digitized by Google

Въ двойныхъ собственныхд именахъ склоняется только послѣднее: да удари Марковић-Лазару; и сокола Миљков-Милутина; и проз њега уби Бојовић-Радоја; с побратимом Ђурашковић-Јанком; сваком свату од свиле кошуљу, Милош-свату од злата јабуку; хајде с војском варош — Подгорици, од бијеле варош — Подгорице.

Несклоняемое *добо* и *доба* употребляется въ этихъ двухъ формахъ, но родъ иногда не соображается съ окончаніемъ: «у та добо» и «у то доба».

Есть слово, которое по окончанію должно бы быть несклоняемымъ, а между тѣмъ склоняется: *ле*, *род. леа*, *дат. леу*—ось, на которой вертится мельничный жерновъ.

На томъ-же основаніи въ литературѣ иностранныя слова съ окончаніемъ, несоотвѣтствующимъ для сербскаго склоненія, склоняются: Сижеа (sujet), Бордоа, Делкасеа, Гетеа и др.—

2. Мѣстоименіе.

Здѣсь мы приведемъ только примѣры употребленія особенныхъ формъ.

Такъ, *ве* употребл. вм. *вас:* «да *ве* ја жив оставити нећу»; «и *ве* кумим богом истинијем».

Родит. вм. дат. *мене* вм. *мени или ми* и *њи(х)* *вм.* *њима:* «Ти си мене извадио очи»; и утекоше, срамота њи била». Въ Подгорицѣ говорятъ: «менеми је мило; тебе-ти је мило».

Въ грам. Иванбега есть такое выраженіе: «да вьсѣм *тъмемъ* wблада».

Ни—нама: «и ками *ни* село опалише».

Иј вм. *њих*, при томъ часто вм. именит. пад.: и појахаше два брата јунака, па *иј* ето низ Васојевиће»; па *иј* ето Скадру бијеломе»; или вм. дат.: «божу *иј* (њима) је помоћ натурио»; и вм. вин. жен.: «и Ајкуну младу поведоше, ста *иј* питат од Скадра везире».

Digitized by Google

У Васоевичей часто употребл. *и* и *хи* вм. *их* или *њих*, и также часто *ње*. Употребл. и въ ед. ч. вин. пад. вм. имен.: и на тебе је војска окренула, па ето *ју* на Штавањ — планину». Это впрочемъ больше относится къ управленію словъ; а здѣсь намъ было нужно, чтобы показать и форму.

Притяжательныя мѣстоим. склон. такъ: «са Мемедом, са сином *мојијем*»; при томъ встрѣчается особенная форма род. пад. мн. ч.: «у Сеници овце остадоше, што *мојија*, а што свијецкијах»; «од Ас'(ан х) ота и *свија* главара».

Отъ *њих*—производныя *њихни* и *њин:* «и на *њихне* 60 пандурах».

Употребл. што или *шта* и *ништа*; въ род. пад.: *чеса* и *ничеса;* а производ. *чесови*, *ничесови* и *нечесови*. *Нитко:* «код оваца нигђе *нитко* нема»; «*нетки* и три, *нетки* и четири (главе), *неки* носе зелене барјаке».

Отъ *сам:* «тешко је *саму*»; есть и: «на *самани* Јованъ-дан.»; *сам-самцит.*

Отъ *кога и чега* производ. *коговић* и *чеговић*.

Те въ смыслѣ *который и что:* «оне ствари, *те* си видио код мене»; «дај ми паре, те смо погодили». Впрочемъ въ народной поэзіи мнѣ это слово въ смыслѣ мѣстоименія не встрѣчалось.

Часто можно слышать: дај да платим *ту* кафу — которую только что выпилъ и вообще опредѣленную, извѣстную; донеси *ту* ракію — которую потребовалъ. Это въ родѣ болгарскаго члена *тъ*, *та*.

3. Числительныя.

Употребл. *два и оба:* «са крилима с *обадвије* банде»; «уфатише *обадвије* врата»; «сломио му ноге *обадвије*»; «*обије* сам пушке истурио; на *обије* ноге устануо»; «*двије* се чете подигнуле, *обадвије* од Васојевића». «Богдан и Вукајло, *обоје* му бјеше без пушака»; «у кофије међу очи двије.» Говорится: «Један од двају»

Digitized by Google

— остатокъ двойств. числа; но чаще гов. «један од двојице». Есть *обоју и тријуу*.

Нѣсколько примѣровъ, какимъ образомъ производится счетъ: «*десетину* браће укопаше»; «двадест хиљад, мање ниједнога; пет стотинах, мање ниједнога», «седамдесет и више четири; двадест и више четири»; «обидио само стотину градовах и *толико троје* паланака; једно двије неђеље». Спрашиваю я одного: «Имаш-ли брата?», и на утвердительный отвѣтъ продолжаю: «Јесу-ли старији или млађи?». На это онъ отвѣчаетъ: «Без једнога сви су старији». Часто употребл.: седморо, петоро, четворо, петнаесторо, шеснаесторо, седамнаесторо, двaесторо и т. д.

Отъ *други* есть такая форма: «бачајте земљу један за *другијем*» (Краина).

4. Прилагательное.

Образованіе изъ существительнаго прибавкою только — *к*: «заљућке отворише овце; бјелићке овце; Вранићке њиве; никшићки град; озринићка Ластва; васојевићке овце; Левишке — стране (отъ Левишта), Једношко — поље (отъ Једноши — село); и даже послѣ гласной: «све продаше турске кесимаче и агачке хаке и доводке».

Если въ окончаніи *з*, то переходитъ въ *ш*: «док дођоше пољу Репешкому» (отъ Репеза С. О. XVII, 43). Очень рѣдко дается окончаніе *ск*: «крајем *Кусидскијем* (отъ Кусида; тамъ-же 42); а въ другомъ мѣстѣ есть и *Кусицкијем*.

Если въ окончаніи существительнаго гласные, то передъ оконч. прилагат. — *ск* вставляется еще *н*: русински; с Голинскога — поља широкога (отъ Голија); попадаше сохе кириджинске; да обучем у рухо делинско, ка' што носе цареве делије».

Иногда сверхъ того вставляется еще и *ј*: русијњски; Одријњска — гора.

Надобно замѣтить, что тамъ, гдѣ въ русск. яз. прилагат. оканч. на — *ій*, въ сербскомъ хотя и пишется — *и*; но въ произ-

Digitized by Google

ношеніи часто слышится на концѣ еще какой-то неполный звукъ; поэтому встрѣчаемъ такую форму: «шиѣар *вељиј* за мало дружине; бољиј».

Съ турецкимъ окончаніемъ на — *ли* прилагательное не склоняется: «и пружи њој срмајли-ибрика; па отворп срчајли-пенџера; па се сигра низ бојанли-кулу». Но если только нѣтъ на концѣ *и*, то склоняется: «по зенђилој Васовој нахији», такъ какъ отвѣчаетъ сербскому окончанію, какъ — *ћор:* «и ћорога коња роганова». Другія турецкія слова также не склоняются, какъ *биринџи:* биринџи кула; он је био биринџи ловац; уфатио је биринџи јегуљу т. е. нѣчто самое лучшее, самое большое.

Есть несклоняемое прилагат. *паћ* — чистый: «ту је чисто, *паћ;* она је чиста жена, паћ», Въ томъ-же родѣ — *цип-ципан* дан (цијели, весь). Дѣлаются иногда вставки, которыми усиливается или точнѣе опредѣляется качество, какъ: здрав-здравцит, пун-пунцат; или выражается только приближеніе къ тому качеству: «паде ходжа с коња ђогатаста»; боја зеленкаста, црвенкаста, љубичаста (отвѣч. рус. зеленоватый красноватый).

Прилагательное съ полнымъ окончаніемъ расширяется еще вставкою — *је:* «пољем широкијем; с невјернијем другом; добријех јунака; дебелијех шесдесет товарах».

Прилагательное именного склоненія склоняется по мѣстоименному или вм. краткаго употребляется полное окончаніе: «од крвава Спужа царевога; од јесена данка Митровога; до пролетна дана ђурђевога; гоне турке до дно Граховога; но им ужди змија испријека, испријека преко Крновога; и јаше ми коња братинога». Тоже и съ мѣстоименіемъ: «Његовога мила побратима».

Сравнит. степ. съ оконч. на — *ши:* «црном свилом (извезене) понајвише, да је мајци *црње* срце»; подобно какъ: љепши, бјелши, живши, грубши, старши.

Усиленіе качества, но не до превосходной степени, производится прибавкою *по* и *при:* поголем, помлад и придалеко, пристар.

Превосходная степень образуется прибавкою — *нај* къ срав-

Digitized by Google

нительной: *најбољи, најдаљи, најжешћи*; а есть примѣръ, гдѣ этою прибавкою превосходная степень и не выражается: (ђевојке) *најстарија, најсредња* и *најмлађа*.

Нѣкоторое усиленіе степени выражается еще и такою формою: *величак, дугачак*; *количак-ли је порастао!*

Прилагательныя сравнит. степ. *волиј, радиј* и въ жен. р. *волија, радија* — употребляются въ смыслѣ глагола: *волиј сам изгубити*, него се на суд ћерати; *радија сам умријети*, него се за немила удати.

5. Глаголъ.

И въ этой области, какъ мы видѣли въ другихъ частяхъ рѣчи, черногорецъ очень легко создаетъ производныя слова, при чемъ всегда видна конкретность и образность; напр. *наножити* — се — собственно стать на ноги, подняться съ постели послѣ сна или сильной, продолжительной болѣзни, когда онъ лежалъ — *логом*; је-ли *поступио?* — тоже самое; если говорится о ребенкѣ, то началъ-ли ходить?; онъ није прословио — не проговорилъ ни слова; јеси ли се *крвавио?* — спрашиваютъ охотника т. е. убилъ-ли что нибудь: *уњижити* — записать въ книжку, занести въ протоколъ; *укоричити* — переплести книгу въ твердый переплетъ; једва нијесам *изуларио* — чуть не померъ: собственно это говорится о лошади, съ которой обыкновенно, когда издохнетъ, снимаютъ *улар* (недоуздокъ); *убарабарити* — раздѣлить что-либо такъ, чтобы было *барабар* — одинаково; въ мѣнѣ — ухо-на́-ухо; да заједно, побре, *свадбујемо*, да пијемо, да се веселимо; стари су нам вјеру уфатили; пасијаху и *споредоваху* (отъ *според* — рядомъ жить, *поредници*); *заратити* пушку (ружье или пистолетъ) — вскинуть, приложиться и приготовить её къ выстрѣлу; а дать выстрѣлъ — *уждити*, *ватром заватрити*, *саставити* огань; послѣднимъ выражается сообщеніе огня пороху; *теменати* (отъ *теме* — темя или чело) — бить челомъ потурецки.

Очень легко оставляются глаголы изъ совершенно чужихъ,

Digitized by Google

напр. турецкихъ или другихъ иностранныхъ словъ, напр. *аштати* — отрицать (*аша* тур. слово — не знаю); *лакрдијати* — говорить зря, болтать (отъ тур. *лакрдија*); *отурачити* — сѣсть (отъ тур. привѣтствія *отур* — сядь, чаще съ прибавленіемъ *бурда или бујрум*); *похасити-се* — выбиться изъ повиновенія (тур. *хаси* — неповинующійся власти, непризнающій ея, бунтовщикъ); *похашнинити се*—быть слишкомъ самовольнымъ, распущеннымъ (*хашнин ђевојка* — бѣдовая дѣвушка); *прифорцати, сфорцати* (sforzare)—прижать, принудить, совладать, осилить; *пофермати* (fermare) — подтверждать; *расфрешкати-се* — освѣжиться; *супрешавати* (sopressare) — гладить бѣлье; и т. д.

Производя глаголъ отъ другого слова, не стѣсняются сократить его окончаніе, напр. отъ поштен глаг. *опоштити*, отъ побратим — *побратити:* «те опошти и мене и себе; када смо се лани побратили»; кад се с Вуком братѝ црногорцем (Вас.); — именити вм. именовати (иногда именговати): «па имени два Шабанагића».

Приставкою къ одному и тому-же глаголу дается весьма тонкое измѣненіе смысла: «Ела није Махмут обсилио, теке што је мало посилио» — не сдѣлался сильнымъ, но усиливался и дѣлалъ нѣкоторое насиліе; «ја сам вазда био бољи повиђет, но виђет» — я смотрю по наружности лучше, чѣмъ нахожусь въ сущности; кажусь здоровымъ, а въ себѣ ношу, можетъ быть, какую нибудь болѣзнь.

Вставкою между корнемъ и окончаніемъ *к* или *шк* придается особенный смыслъ: «код нас се чује и *зборка* приватно» — поговариваютъ, болтаютъ; также *варкати, гуркати, лешкати, ваљушкати* — се вм. варати, гурати, лежати, ваљати се. — Этимъ выражается неоднократное повтореніе дѣйствія или нѣкоторая продолжительность состоянія, въ которомъ находится предметъ.

Есть приставки и въ началѣ слова, которыми видоизмѣняется заключающееся въ немъ значеніе, напр. «е је наша војска *посустала;* коње *покрадују*; момци лако *поскакују*».

Часто среднему глаголу дается значеніе дѣйствительнаго и

Digitized by Google

въ такомъ смыслѣ ему придается дополненіе въ винит. пад. или возвратное мѣстоим. *се* «да су њему *погинули* (вм. погубили) стрица; ја бих га (камень) *легао* (положио) — положилъ бы, изъ стоячаго положенія привелъ-бы въ лежачее; «да напијеш (напојиш) три српске војводе; јеси-ли легла или заспавала (положила или успавала) дијете?; ајде да најмјемо (наранимо) нашу ђецу грожђа; испеше се, па *се прескочише;* стани се, не мој напријед; кренусе на пут»; и обратное: «он је заклао србе и бугаре између себе вм. того, чтобы сказать, он је довео да *се закољу*.»

Часто заступаютъ мѣсто одна другой соединительныя гласныя *ѣ* (въ юж. серб. је) и *е:* «ту су ноћцу преноћели црну; љуто су ме турци прекорели; од укора живјети не могу; свиколици јуриш учињели и од њега (села) нешто опаљели; узе свирају, те почне свирет; полетила два голуба бјела; хтио или стио; кад то захтије његова света воља. «Иногда на мѣсто ихъ является *а:* «и ја виђах чудо не виђено; ал' ђевојка по пазару хода, а за собом мог, ђогата вода; машати (и машити) — бросать; рањати или храњати: ја рањам твоје писмо — берегу.» Очень прочно держится въ повелит. накл. *и*, даже въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ въ другихъ нарѣчіяхъ употребл. *е:* «продајите крсте и кандила, а да би ме само избавили; те гађите Малесију љуту; покољимо Црном-Гором турке; бранимо се, не издајимо се; хајде, Зеко, воду обидимо; ајд' идимо на нашег душмана; не идимо Виру дубокоме, нит идимо лугу Наратскоме, но хајдемо»...

Въ нѣкоторыхъ случаяхъ *и* выпускается: «бјежте; јед'те, вранци, јед'те зеленци; скуп'те се сви наједно».

Замѣчено уже употребленіе въ 1-мъ л. наст. вр. *у* вм. *им.*, какъ виђу, вељу, трпљу, скапљу (вм. скапам—умираю) и др. Въ Барѣ говорятъ: иду, једу, чују вм. идем, једем, чујем.

Въ 3-мъ л. множ. ч. наст. вр. употребляется иногда *у* (ѫтъ) вм. *е* (ѧтъ): «чувај новце, да се не *изгубу*; они се *љубу*, *сједу*, *оту*, *вољу*; наређено је било, да га *објесу*». Это главнымъ образомъ въ Подгорицѣ; а есть отчасти въ Кучахъ и Васоевичахъ, напр. «неко *јаву* Колашину — граду, неко Плаву, а неко Гусињу».

Digitized by Google

У Миклошича (Сравнит. морфолог. слав. яз.) есть форма *заповиду*.

Вотъ примѣры вставки между корнемъ и окончаніемъ *де:* «да ми дадеш 70 другах; не даду ме; а кад бидеш на прву пољану, ту ћеш наћи 30 турака; кад бидемо близу двора мога; стадоше се браћа на вечеру; нешћедоше бјежат пред турцима; оћеде се и опреми дивнѡ; стаде бесједитѝ; свирни, па заћеди; ако имадем; имаду; знадем, знадеш, и т. д.» Сюда-же нужно отнести и формы отъ глагола *обисти:* «вријеме да се обидемо око равна поља Лукавице»; и производная форма: *обидовати:* «јеси-л' обидовао ново вино? «јесил' обидовао цијелу Црну-Гору?» иначе: «јесил' обишао».

Есть и противное т. е. что *д* выпускается, именно въ глаголахъ: ја грем, ти греш, он гре (особ. въ Кучахъ); а потомъ возстановляется: они греду; и отъ глагола гледати: гле, поглај (погледај); но ђе глеше и ошт се виђаше (Цеклинъ).

Иногда послѣ *д* приставляется еще *н:* «тек ми дадни 30 јунака; биднем, даднем, хћеднем.»

Въ глаголахъ, оканчивающихся на *ну*, выбрасываются *н* и *т:* «кинуло је (млијеко) три пута и доста-закишјело; каните и овће мало земље (прибросьте, прибавьте); ја колико пушим дуван, али никад не прогуњам (прогутнути); свинуше (свитнуше) главе, као да су живе» (когда ихъ обмыли).»

Если тому окончанію предшествуетъ *т*, то и *н* выбрасывается: «саже му се (отъ — сагнути се), ријеч не учини»; или образуется краткая форма, какъ *врћи* изъ *вринути:* врћу тебе, мио сестричићу, за валију из Урумелије; и врћу га у Кьуч капетаном; врћи на одкупе; врже руком за плеће јуначке; врзи мрвице шећера у ћикару; ја сам вргла кравама сламе; и врга их у тамницу мрачну; алабанда, заврла се кавга; заврже намарицу на рамена; на куле вргоше пандуре». Точно такъ: «дићи, стаћи, палећи, моћи или съ *к:* таћи, маћи, утећи (такнути и т. д.).»

Усиленіемъ коренного гласнаго *о* въ *а* совершается переходъ отъ средняго значенія къ дѣйствительному, напр. *гарити* изъ

Digitized by Google

горјети: «Гарила га лака наусница, а љепши је од сваке ђевојке».

Употребляется *плије* вм. *плива* или *плова*, — *и снује* вм. *снијева*, *цулити* (подгор.) *вм. цјеливати*; *и* конь *натовљен* отъ *товити*, а есть и *тити:* «Куд свој бије, туда *тије*; куд туђ' бије, туда гније»; и наоборотъ, *ровити* вм. рити, рије; оттуда и *ровила*—мѣсто, гдѣ зимой разрываютъ снѣгъ до земли, чтобы по ней насыпать соли для овецъ.

Глаголъ *ити* въ спряженіи принимаетъ вставки или наоборотъ подвергается сокращеніямъ: не смије *изисти́* (Вас.); оће исти́ на састанак (Морача); Батрић ојде у Васојевиће; ја ојдох; ан ојде, узме седам-осам другах; и с ђевојком ојде код хајдука; ће ојдеш ти? кад одемо Плаву и Гусињу; надају се, дојте (дођиће) ђулагићи; брзо трче, више се доше; на Иногор мало поље доше у Горње — Кокоте; сви пет поше к владици Данилу; како доше, удрише на турке; мајде (ма ојде?), стриче, лако с' не вратимо; озива се Караџићу Шујо: «Мајде, Ченгић Смаил-ага, нећу!». Другія сокращенія мы указали въ фонетикѣ.

Въ одной герцеговинской пѣснѣ встрѣчаемъ такую странную форму: «Ја се за ним *бацаше* јабуком, а он на мње не шће ни каменом». Не знакъ-ли это потери яснаго сознанія древнихъ формъ? Изъ сложной формы прошедшаго въ обыденномъ говорѣ и въ пѣснѣ часто остается, какъ и въ русскомъ яз., только причастіе. Для примѣра приведемъ одну пѣсенку—*Клетва од љубави.*

На долу му полегла пшеница,
А по кући све мушка ђечица,
У брijегу шесторедац јечам;
А пчеле му небо премрежиле;
Вране-козе крше прекриллле;
Овце му се три-пут хиљадиле;
А краве му катун проглушале,
А волови планину букали,
А планинке коло заметале (Вас.).

Digitized by Google

«Српско Огледало» полно тѣхъ же примѣровъ. Это впрочемъ дѣлается въ видѣ злоупотребленія и главнымъ образомъ въ 3-мъ л. множ. ч.; вообще же формы глагола сохраняются во всемъ ихъ разнообразіи.

«Бих, бјех, беах; хотијаше и оћаше; не знам, што би ми зима; баш бејаше ми зима; условно: би-ли пошао? — ја бих; ми образа не бисмо имали; она бјеше умрла (умерла-бы); који бјеше у бој погинули; зајмили су три стотин' оваца, боље бјеху, но шест боговијех; уз чибук се збора зађедоше; не виђех га за годину дана; ја бјежијах; од образа пушку жежијаше».

Форма *ручахмо* (Дробњаки) употребляется иногда вм. ручасмо; ми *шћахмо* се опријателит (Катун. н.).

Въ формѣ прошедшаго заключается смыслъ будущаго: «Бјежи, Петре, главе не унио! јер ти турци посјекоше главу! Ој, чардаче, огњем изгорио! Беж', Сћепане, зло ти јутро било, пипери те јутрос посјекоше». Есть и обратное: «и тада буду турци побјеђени».

Будущее условное: «ја знам, што ћу чинити, ако не даше ми; да извади очи онај, који бидне погодио; кад буде он кренуо; ако будеш имао памети; сви који су се пријавили буду; ако узбудеш добро учио, биће за тебе добро; оћеш-ли у велики суд? — Ја оћу, ако ме зваше; ако сјутра имам пара, отишћу на Ријеку (у пазар); учињећу, ако могу будем» и — «ако нам рекоше».

Вообще для образованія простого будущаго служитъ гл. *хћети* слитно или отдѣльно, и есть такая форма: «он неће тет» — не захочетъ.

Употребленіе причастія наст. вр: «њемушти језик; имате-ли што летуште? (птица); идушти-нападушти, сједушти-одпадушти» — кто дѣйствуетъ, тотъ пріобрѣтаетъ; а сидячій теряетъ. Изъ причастія образуется имя существительное: «погоди усред *зеденега*» (Дробњ.) — зеница, зрачекъ.

Дѣепричастіе употребляется довольно часто, и иногда бываетъ особенное сочетаніе: «играјући хате четвертаке; шенлук чинећ и весеље драго; нисам могао доћ', будући имао сам посла;

Digitized by Google

«тешко каши, туће млијеко чекајући»; «тешко је мени, јаране, лов ловећи, с турцима дијељећи»; или въ пѣснѣ:

И њему су поломјене гране,
Вјешајући турци џефердане.

Ктећи или нектећи, радећи или нерадећи — намѣренно или ненамѣренно.

Употребляется часто и дѣеприч. прошед. вр. Неопредѣл. накл. обыкновенно съ *и* на концѣ, а бываетъ и безъ него: «дође убит пашу под шатором; ја отидо уводит шаторе; ја ћу купит силовиту војску». При чемъ *т* выговаривается такъ, какъ будто на концѣ есть ь и потому часто пишется съ апострофомъ на концѣ; но иногда выговаривается совершенно твердо и отрывисто: «ја ћу тебе бит». Нѣтъ-ли въ этомъ указанія на утраченное supinum?

---

6. Нарѣчіе.

Самое обычное образованіе нарѣчій изъ прилагательныхъ и другихъ словъ съ окончаніемъ на *о* или *е*: лако и ласно; малечко; зорно; ноћно; спрешно руке на оружје ставља; договорно књиге направише — съ договора (ми смо договорни — согласны между собою; есть и *с договора*); бјелодано (среди бѣлаго дня, передъ всѣми, явно), да се обидемо, да видимо, ко је за јунаштво; пјешке, пјешице (есть и *пјешки*); натрашке; да идемо странпутице; већ се бију пушкам' врзимице; летимице, хотимице; побаучки (на четверенькахъ); — они су вазда нам чинили *добре* (вм. добро). Изъ творит. пад. именъ: зором ћемо ударит' на турке; нека спрешом к мене дође; малом (за мало) није погинуо.

Съ предлогами: «освануше *насред* од Рудинах; *посриједа* и *посриједи* пушке дофатише; натраг; мене страга допануше гласи; е Никшићи вјеру прометнуше; одприје, одвајкада; тамо се може поћ *обданице*» — за одинъ день туда и обратно; ми ћемо пушит'

Digitized by Google

гредом»—по́ходя на дорогѣ; па се једном *за́-се* абратио и угледа Чевкез-Асанагу; тоже и *на́-се*—назадъ: и ровчани на-се побјегоше; *по́-се* и *на́посе* — отдѣльно.»

Сложное съ мѣстоим. *сеј*, не существующимъ въ серб яз., въ сокращ. формѣ съ предлог. или безъ предл.:» јутрос, ноћас, вечарас; љетос»;

«Мичи ми се јутрос из овацах!
Дојутрос су твоје овце биле,
А појутрос моје, ако бог да!»

Иногда это слово означаетъ вообще новѣйшее время: «јутрос Аустрија не вјерује србину».

Поседоба (-по ова доба—до сего времени. Время, измѣряемое частями года, кромѣ обычныхъ, выражается еще слѣдующими словами: лани (и ланих) въ прошломъ году; *преко* — или *ономлани*—въ третьемъ году; *тяун* — или *таун-лани* — въ четвертомъ г. и *таунономлани*; тоже самое и относительно дней: ономад, ономадне, прекјучер; (и оновече) — третьяго дня; *таундан* и *таунвечер*—четвертаго дня и *зајучер* (Пива); *шалапаундан* —пятаго дня. Въ катун. нах. вм. *лани и прекомани* гов. *прошле* и *предпрошле* године; а за будущій годъ—*до године.*

Тајмах, *тајман*, *тама и таман* — тогда; отличное однако отъ *таман*, (турецк. слово?), которое означаетъ какъ разъ, именно такъ: «таман си погодио; таман тако».

Након или *наком* тога—послѣ: *наком* десет година—по прошествіи 10 лѣтъ. *Тере* — тогда, и: «тере своју слугу дозиваше; то све било, дак огрија сунце, тер' осване Рождество Христово, пак се браћа натраг повратила».

Пак — потом; оттуда вѣроятно и *па*, иногда вопросительно. Если кто-нибудь разсказываетъ и остановится, то слушающій возражаетъ: *па?* т. е. что далѣе, потомъ?

Већ — уже и еще, больше: «ја сам већ свршио моје; имали којега или што већ?»—еще, кромѣ уже имѣющагося. *Једанаж*—

Digitized by Google

тотчасъ: «једáнак је књигу направно, *изненада*, *изнебуха* — неожиданно; опако-противно: «он ради опако»; и *наопако* — наоборотъ и дурно, скверно: «како живиш?—Наопако»—значитъ дѣла идутъ дурно (*опаки* коњ и човјек; *опачац* крап, у котораго чешуя приподнята обратно, къ головѣ; *изопачити* — попортить, перевернуть дѣло.

Коле: немам коле — мнѣ некогда; је-ли теби коле? оттуда-«доколен поп козе чува» (досужій).

Он је *здраво* слаб; *сила* му се лијеп учинио; ја сам био *крај* њега; дошао сам искрај њега (оттуда глаголъ—*искрајнитисе*—держаться въ сторонѣ, удалиться).

Подобно *крај* и другія существительныя употребляются, какъ нарѣчія: *врх*, *низ:* ја узимам паре *врх* куће (подъ залогъ); *низ* брдо.

Въ этомъ случаѣ нарѣчіе мѣшается съ предлогомъ, и предлогъ *до* употребляется иногда, какъ нарѣчіе, напр. «препали се *до*- три побратима; полако-те, до два побратима!» Иногда вм. *после* говорится *потье* и *потла*, откуда и прилагательныя: «у *потлашњи* бој»; а иногда это слово имѣетъ смыслъ *кромъ*:

У турака не има оружја,
Потье дуге бритке о појасу
И у руке сохе дрвенице.—

Много нарѣчій есть турецкихъ: *бош* и *джабе*—даромъ, безъ денегъ напр. играть въ карты, пить-ѣсть, оказать услугу кому; *салт* — только: «Салт не шета змија ластавицу (имя коня), сама јој се по авлији шета»; *бол* — много, сильно: «ја ћу тебе бол уклети»; *максуз* (Вас.) и *кастен* (катун. н,) — нарочно: «ја бих тамо максуз или кастен отишао»; *асли* — дѣйствительно: «он је асли поболео муто»; *асли* — турчин — настоящій, прирожденый; *гајрет!* — весело, живо: этимъ крикомъ ободряютъ рабочихъ, а также и какое нибудь общество побуждаютъ веселиться; оттуда глаг. *угајретити* — развеселиться.

Digitized by Google

7. Предлогъ.

Предлоговъ, которые-бы не употреблялись вообще въ сербскомъ языкѣ, въ черногорскомъ нарѣчіи не имѣется. Есть, можетъ быть, только болѣе или менѣе рѣдкіе, какъ: *сеп* (*сеф* и *севеп*) мене (порад мене)—ради, для меня (причина); *код* (въ древ. *кон*): ја сам дошао код тебе; погинуо је код Везирова моста.

Удвоеніе предлоговъ: «И дијете бановац Секуле и *са шњиме* сва њемачка војска; *до на* кулу попа од Лопижа; *до наврх* скала». *С и су*: «ја немам су чим, да живим, су његових 70 другах».

Слово *пут* употребл. въ видѣ предлога на вопросъ *куда*: «идете-ли ви *пут* Бара? ајдемо *пут* горње стране». Все равно какъ на вопросъ *гдѣ* отвѣч. слово *крај*; а на вопр. *откуда* — *искрај:* (примѣры приведены выше между нарѣчіями).

8. Союзъ.

Јер, јера и јере (ибо, потому что, такъ какъ) хотя и употребляются, но не такъ часто:

Ако харач и ђевојке дамо,
Ја у Црну стојат нећу Гору,
Јер слободе имати нећемо.

Ја говорим, ками да му дамо!
Јер сам волиј изгубити главу,
Нег' срамотно вијек вјековати.

И одоли свакојако њима,
Јер правицу сам Бог подпомаже.

Особенно часто употребляется *е* въ смыслѣ — что и потому что: «позна Пеја. *е* се насрдио; хабер даше у племе Пјешивце, *е* им турци плијенише овце; не мој санак у војску казати, *е* ћеш војску препанути; него ево за турке несрећа, *е* утече Мандушићу Вуче».

Digitized by Google

Вмѣсто обычнаго у сербовъ *зашто*, *пошто* въ Черногоріи чаще употребляется *зачем* въ томъ-же смыслѣ, какъ и въ русскомъ.

Употребленіе союзовъ—*већ* (но), *но* (но и чѣмъ), *а* (а), *него* (но и нежели), *али*, *ма и ема* (но), *те* (и) лучше всего можно видѣть изъ примѣровъ, взятыхъ изъ народной поэзіи, напр. изъ «Српск. Огледа»:

Једном га (џефердара) је Гашо опалио,
Рушевића Рама погодио;
Већ му не знам гласа, ни аваза,
Ни од Гаша, што се учинило;
Но сам чула пушку џефердара.

Већ се на њу Марко не обрну,
Но одаше трагом за овцама.

Ал' то зачу Вујадинов Гашо,
Он је на кам јунак искочио;
Али Сефер Марку говораше.

«Ја ти ништа казат не умијем,
Него синоћ, кад им ударисмо»....
Још хоћаше Сефер кажевати,
Но се Гашо намјерио близу,
Па опали сјајна џефердара
И погоди Сефера-пипера;
А пипери тада ударише,
Сваки пушком изгубио свога,
А у оне ноже повадише.

Сви рекоше; «Да му харач дамо!».
Ма имају непогодна друга.

Digitized by Google

«Ја му нигда ништа дати нећу!
Но сам волиј јунак погинути,
Него Никцу харач оправити;
Већ тако ми вјере, у коју сам!
Оћу скупит војску од Никшића.

Боље ми је ноћас погинути,
Но срамотно вијек вјековати.
Мисли Никац, да нијесу турци,
Него да су од планине вуци.
Тадер турци њему ударише
И бијеле овце опколише;
Ема Јакшар трчи на плужину.

Ноћу сведе у Изворе војску,
Те никчеве опколио овце.

Па уљезе Никац у плужину,
Те ми леже мало на гуњину.

Брани своје ојађеле овце,
А кликује браће црногорце,
Ал' га нико чути не могаше.

Три убио, *а* два обранио,
Ма фишека њему не стануло,
Те му турци овце одјавише.

Оли или *али* вм. *или:* Да му не би коју (ђевојку) потајили, *Ол'* за љепшу ружну подметнули.

Али ћемо удрит на Лијешће?
Оли ћемо удрит на Меоца?

Ако — если; но значитъ также и пусть: *ако-ако! терако!*

Digitized by Google

Тешто-тешто! — да-да, ладно, ну-ну. *Барем и макар* — по крайней мѣрѣ и хотя-бы: «Дај мени барем моје; ударићу, макар главе не изнио».

---

9. Междометія.

Утвердительное *е* (да): если вы говорите кому-нибудь и тотъ желаетъ выразить согласіе, то все время приговариваетъ «*Е!*» и еще съ протяжкою — «Ее!» или «Еја!» Оно вполнѣ отвѣчаетъ малороссійскому *эге!* и не одно-ли и то-же съ церковно-славянскимъ *ей-ей?* Васоевичи говорятъ еще: «А-да-но!» — ну да, конечно.

Горе и сожалѣніе обыкновенно выражаются криками: *куку*, *леле!*, откуда произошли и глаголы *кукати* и *лелекати;* а есть и другія:

Аох њéму, до Бога милога!

Авах, пашо, ранах допануо!

Авај, царе, рана допануо!

У то дође војвода Илија,
Удари се руком низ кољено:
Ајме њему до Бога једнога!
Ђе се данас кучи ископаше.

Ево — вотъ: ево ме, ево нас! Есть еще *ну* и *нуто:* Нуто нама ненаднога врага!

Ела и ела-те — выражаетъ согласіе, одобреніе: «Оћу-ли поћ' дома?» — Ела, ела! или: Ела-те! (отъ греч. ἐλαδό?).

Воззваніе: «*Хај*, помогај, пашо господаре! А, помагај, драги господаре!».

Негодованіе и презрѣніе: «*Пи*, зла срећо, оба побратима!» три ће казат' ко доваца Вука, а овце ни турци одјавише! То је

Digitized by Google

наша брука и срамота! — Окрикъ *бре*, кажется, взятъ отъ турокъ: «Стани, бре!». Въ томъ же почти смыслѣ и *море* — пренебрежительное отношеніе къ тому, къ кому обращаются.

Деде и дедер — ну: «*Дедер*, кажи ми» то и то, говоритъ учителе ученику.

Подраженіе смѣху *ких-ких!*—наше ха-ха!

Есть цѣлыя слова, которыя вставляются въ середину рѣчи, не имѣя съ нею никакой внѣшней связи. Такъ, слово *аман*, какъ мольба о пощадѣ; *аманати* — заклинаніе. Но есть такія слова, смыслъ которыхъ непередаваемъ и почти неуловимъ, какъ: *вала:* «Е, *вала*, нећу! е, вала, оћеш!» въ смыслѣ бо́льшаго подтвержденія глагола; *занаго* (въ Катун. нах.) и *бели* (у васоев). «ја *занаго* би пошао, да имам су чим! ја, *бели*, нећу с тобом! а, *бели*, оћеш!» тоже и *безбели* и *белћи*: «белћи, се он је отишао тамо»— по всѣмъ вѣроятіямъ, безъ сомнѣнія.

Дробнаки крѣпкую ругань завершаютъ словами: «Да́-били ти».

Прóпьу, *прóпио* — приблизительно, какъ будто:

«*Пропьу*, тако је! тај исти».

Пајдос! — кричатъ рабочимъ на отдыхъ; *мели-мели!* — приговариваютъ, когда нѣсколько человѣкъ двигаютъ большой камень такъ, чтобы онъ обращался, какъ будто, вокругъ своей оси.

---

10. Частицы придающіяся въ концѣ словъ.

Ер: «Једа би се туђер одбранили; све остале туђер изгубише; како тадер, тако и досадер; свеђер».

Ка, *ке и ак*: «мене-ка, тебе-ка; не жали нас-ке; и за нас-ке знаде; садека, садачке, ондаречеке; кудијенак».

Зи, иногда склоняемое: «а клети-зи прискочише турци; док је моје на рамену главе, да твојојзи ништа бити неће; каж'те мени за вјери турској-зи; па уљезе у турској-зи лађи; другу

Digitized by Google

(војску) шиље на Орјој-зи луци; који-зи су наши пријатељи»; овезијех, онезијех.

Но: «Како-но или које-но смо жуђели одавно; који-но су, одвазда јунаци; које-но је у кавезу расло».

Те: «на ноге-те мои соколови! погибоше-те два момка; с богом-те! полако-те! нека-те!» (оставь).

IV.

Сочетаніе словъ.

Въ этомъ отдѣлѣ мы отмѣчаемъ согласованіе словъ (сказуемаго съ подлежащимъ, опредѣленія съ опредѣляемымъ) и управленіе глаголовъ и предлоговъ, требующихъ послѣ себя извѣстныхъ падежей. За этимъ слѣдуютъ особенные обороты рѣчи, въ которые входятъ: эпитеты, употребленіе отрицанія, порядокъ словъ въ предложеніи, иносказательныя и образныя выраженія, особенныя выраженія для означенія времени, ѣды и питья, кличка животныхъ, относительно войны; различныя выраженія по мѣстности и наконецъ скороговорки. Мы не можемъ все это распредѣлить строго по рубрикамъ, такъ какъ не для всякой рубрики можемъ дать достаточное количество примѣровъ; но въ общемъ постараемся, по возможности, дать больше матеріала вообще для фразеологіи.

1. Согласованіе и управленіе словъ.

Собирательныя имена сущ. сочиняются со множ. числомъ:

У авлију *друштво* уводио,
Па овако *њима* бесједно.

Дивно *момчад' слушају* главаре.

Digitized by Google

Ни њега не *куде дружина.*
Сва *дружина* ником *поникнули.*
Да се *жене момчад'* млада.
Момчад' млада боја *започеше.*
Но га *момчад'* млада *маме.*

Сказуемое не согласуется съ форменнымъ подлежащимъ: «Е ја имам девет брата.... *сваки* добра коња *јашу*, *сваки* остру сабљу *пашу*».

При двухъ подлежащихъ сказуемое ставится въ единственномъ числѣ — иногда при первомъ, а иногда при второмъ и согласуется съ женскимъ именемъ: «Но намјера и Бог нанијела; ал' при њему бог и срећа била».

Числительное пересиливаетъ въ управленіи глаголъ: «мене, браћо, очи извадише, и *мојијем* осам *младих снахах*, мојим снахам и мојим јетрвам».

Есть прилагательное *многи*, которое сочиняется съ единственнымъ числомъ: «многи од нашијех побјегао је; многи турски огань угледао» (С. О. XVII, 129) вм. «многе огњеве или много огњева».

Нарѣчіе *мало* сочиняется съ существительными, означающими предметы недѣлимые, говорится напр. «да би *мало цркве* саградили»; «ми грађимо мало куће» подобно тому какъ: мало љеба, мало кафе и т. п.

Мѣстоименіе или числительное ставятся въ среднемъ родѣ ед. числа, хотя бы ихъ существительныя были множ. ч. и другого рода: «су *његово* четрдесет *другах; једно* бјеше *Никац* од Ровинах, *друго* с Чева *Раде Балетићу*; то *зачуло* шесдесет пандурах; зацмиљеше три ваљатна сужња — *једно Лијеш*, пиперска војвода, *друга* бјеше Васојевић *Васо*, *треће Вуксан* од Булатовићах; не носи, момче, дарове, до *једно златно кошуљу* и *друго свилен' мараму*; тад скочише *двоје ђеце лудо*; срете ага Никца побратима и *његово четрдесет другах. Смѣшеніе винит. пад. съ предложнымъ:* «ја сам био на Ријеку, на Данилов-град, на

Digitized by Google

Цетиње; он је био код нас на харач; па уљези у турској-зи лађи; и ја ћу је (ђевојку) тебе поклонити *за Мехмедом*, за сином твојијем; ајде поћи *у Новом Пазару;* одмах скочи Бојовић Милошу *на прозору* од бијеле куле; ће-ли ћемо, стрико, на конаку?; па изиди Крући *на бедему*; што ме даде за самцом јунаком; но ме мајка *за недрагом* дала, за недрагом и за немилијем; док дођоше у Новом—Пазару; да изиде Јанку на мејдану; кренуо је Рисну на пазару; оправи га *у Стамболу-граду*; прије ђуро у Медуну дође; даћи Лазу *у помоћи* нећу; бјела вила град градила ни *на небо*, ни на земљу» и т. д.

Здѣсь смѣшеніе не отъ того, что бы сгладилась грамматическая форма, но отъ потери чутья къ управленію, къ требованью глагола или предлога той или другой формы; а такимъ образомъ со временемъ должна произойти потеря чутья и къ формѣ, какъ то произошло уже въ болгарскомъ языкѣ.

Въ связи съ этимъ общимъ правиломъ находится и не отвѣчающее обычному употребленію сочетаніе съ извѣстными падежами предлоговъ, какъ: *под шатору* цара од Стамбола; *испод њему* кумбурлије вире; су стотину и педесет другах; су два друга; узети што су два прста; оде јунак *низ тој води* хладној; рањена га турци унесоше *у бијела Оногошта* града.

Предлогъ *од* часто употребляется вмѣсто *из* и соединенный съ существительнымъ служитъ вм. имени прилагательнаго: «Никац од Ровина, капетан од Никшића, везир од Босне, Јово од Ђурашковића».

Предлогъ *по* сочиняется съ творит. пад. «Има-ли бољести по вама?» и съ предлож: «Но ми чине зулум по крајинах; изван војске, што је оставио по границах на четири стране».

Несоотвѣтственный смыслъ придается предлогамъ *из и на:* «узми паре *из одже*; донеси ми вина *из Јована*; он је то добио из мене; доктор иде *на бољесника* сваки дан; ја сам био *на рањеника;* ајде *на њега* (код њега), кад је тебе драго». Также и *у:* ајдемо у Акса; ја сад сам из њега; зима—у руке или у ноге; ити у дрва; трговати у браве, у стоку.

Digitized by Google

Есть особенности и въ управленіи глаголовъ: «док јунаке забољеше руке (вин. вм. дат.); заболио је њу зуб; у које су стотину пандурах (вин. вм. им.); а мене ће *мукаx* (род. вм. твор.) намучити».

Вин. пад. неодушев. предметовъ ставится въ формѣ родит. пад., вслѣдствіе того что этимъ предметамъ дается смыслъ одушевленныхъ: «до корах му ножа загонио; а да може ножа извадити; да он пали топа хаберника; он припаса мача зеленога». Иногда просто родит. вм. — вин: «сана толковати; испоручите тога овса».

Есть и обратное: «донеси ми који скобаљ (рыба) вм. скобаља.

Употребленіе падежей безъ предлога: «ја се не бојим мени; турићу те првога војводу, имам тебе најбољег пријатеља». Во всѣхъ случаяхъ избѣгнутъ предлогъ *за*.

Очень распространено употребленіе родит. пад. безъ предлога для описанія наружности субъекта или положенія, въ какомъ онъ находится: «крупног стаса, дугачког образа, црне или плаве косе' и т. д.; или: «па их воде рукаx везанијех, што је друго хала украј њега широкијех прсах и раменах» и т. д.

Въ родит. же падежѣ выражается удивленіе, иногда соединенное съ пренебреженіемъ: «Чудне ми штете, што нисам био тамо! лијепе-ли ђевојке! љепе цркве, дивнијех светаца!» и т. д.

Часто употребляется дательный падежъ вм. падежа съ предлогомъ: «Врући води на обали равној; утекоше лугу и шевару; отиде граду Никшићкоме; отиште се граду низ чаршију».

Творит. пад. употребляется, какъ нарѣчіе, что мы отчасти видѣли выше: «до нашега богом (вм. полнаго — *по богу*) побратима; са својијем богом побратимом; турци бјеже главом без обзира; од Спужа су војску опазили, турску војску Намик — паше главом; он је учинио то собом»—самъ собою, безъ участія кого-либо.

Кромѣ сочиненія словъ формальнаго, выражаемаго грамматическими формами, оно бываетъ еще по смыслу, при чемъ случается, что смыслъ, заключающійся въ опредѣлительномъ словѣ,

Digitized by Google

не относится прямо къ опредѣляемому, заключая въ себѣ цѣлое сокращенное предложеніе, напр.

«Дозиваше *камене* мајсторе»—каменьщиковъ, которые производятъ каменныя работы; «да се клети црногорци фале један другом у *пјане* механе; и ми да смо *главни* пријатељи — који су углавили (заключили между собою) пријатељство; укопа га у земљу *покајну* — у којој су њега покајали (оплакали по извѣстному обряду); ала море *негледна* јунака — каквога још нијесу гледали.

2. Рѣчь украшенная.

а) Нѣкоторыя имена собственныя или нарицательныя имѣютъ постоянные эпитеты, какъ: у слободној Црној — Гори и всегда слободни црногорци, или од крваве српске Горе Црне; крвава крајина; у камене Цуце; Србија—равна, Босна каловита; на обале Зете валовите (въ Бѣлопавл.); кад широка Брда похараше (противуположность тѣсной Катун. нахіи); у Дробњаке на широке луке и од Дробњака, од племена јака; море сиње или слано; кам сињи; бијела влаиња; зелен плам (сильный вѣтеръ изъ пещеры), зелен и пламен мач, шаровите или танке пушке; сура кабаница и бедевија; китна црногорка (нарядная) и китњаста бесједа; пушка здрава или бо̑на; давњи човјек; дајем тебе вјеру неварану; сабљу непасану, коња нејахана, град невардан; убитна киша — очень сильная, которая сильно сбиваетъ землю и забиваетъ посѣвы; љут камен и љуто гвожђе — очень твердые.

Нѣкоторыя прилагательныя, кромѣ своего обычнаго значенія, пріобрѣтаютъ особенный смыслъ въ фразѣ.

Слово *пусти* значитъ то-же, что и порусски: «пусто мјесто, пустиња и пустињак»; но въ то-же время можетъ означать нѣчто безграничное, великое, непонятное для человѣка: «пусти црногорац! пусто море! да се пусту Богу намолимо»!

Јадан отъ сущ. *јад* — печаль, горе, часто употребляется въ смыслѣ ласкательномъ или для выраженія участія: «куд ћеш,

Digitized by Google

јадан? једи, јадан! сједи јадан! што сам била јадна на муци! о мој, јадо!» Это въ родѣ нашего *бо́льзный*.

Слово *чарни* новые поэты употребляютъ въ смыслѣ *чаробни*— очаровательный и въ томъ-же значеніи принимаютъ его и въ народныхъ произведеніяхъ; напр. чарне очи, чарна гора; но не можетъ подлежать сомнѣнію, что оно употребляется и въ смыслѣ — *црн*, *црни*; напр.

Ал' планину турци притиснули,
Све барјаци ка' мрки облаци,
Бојна копља, како *гора чарна* (С. О. LП, 263—265).

б) Любятъ прибѣгать къ тавтологіи, чѣмъ какъ-бы придается рѣчи больше выразительности: у Љутезу љту; ватром заватрити; сва дружина ником поникоше; кад населих село на крајину; али рано рани Шалетићу; Мркоје је јунак за јунаштво; по избору бирана јунака; од преподне до мрклога мрака; робе робље, а сијеку главе; вијек вјековати; сви су турци муком замукнули; бојак бију, а крв прољевају; мајка мене пасом опасала; оградиште града према града; ту му турчин турски селам даје; кнежева кнегињо, од Чева чевљане; ни грђевић, ни грђи од бега.

Два пребјега гором пребјегоше:
Пребјег момче и пребјег ђевојче;
У пребјег се разболи ђевојка.

Иногда ставятся два слова совершенно одного смысла: он извади ножа—јатагана; па му пише лист — књигу бијелу; краљ доведе попа — свештеника; па завиче грлом и авазом».

в) Отрицанье противъ обычнаго можетъ и не повторяться: (Никацъ обѣщаетъ) да ће убит пашу под шатором, макар *један* (ниједан) не унио главе; и један останоу није вм. су погинули; Ал' за фајду, драги побратиме! јере турци бјеху измакнули и у Спуж се тврди затворили». Здѣсь *за фајду* значитъ *није фајде*.

Digitized by Google

г) Что касается порядка и размѣщенія словъ, особенно въ поэзіи, то въ сербскомъ языкѣ вообще большая свобода, и часто это обусловливается размѣромъ стиха, наблюдающимся до нѣкоторой степени и въ прозаической рѣчи. Тѣмъ не менѣе въ нѣкоторыхъ случаяхъ наблюдается извѣстный порядокъ, если не законъ.

Такъ мѣстоим. *се* употребляется въ возвратномъ глаголѣ отдѣльно и въ большей части случаевъ ставится передъ глаголомъ и иногда далеко отъ него: ја се не бојим никога; он се је заљубио; отолен се они подигоше; ту се с четом најавио Туро; он на вјеру оће се уздати; кад се Јашо пушке дофатио; мала се је чета подигнула».

Въ собственныхъ именахъ лицъ прежде ставится прозвище или отчество:

Николићу Марко, Бабић Јакшар, Вујадинов Гашо, Мирковић Ћетко, Петровић Драго; од Стругара Николић Иване. Званіе ставится послѣ: од Његуша Петровић сердаре, Јеси л' дома Вуче барјактаре, на Цетиње Петровић Владици, Хамза — капетан.

Ставится также прилагательное и вообще опредѣленіе послѣ своего опредѣляемаго: међу Гором Црном, Виру Црничкоме, Лугу Наратскоме, Копље, висока планина; на Његуше, селу малехноме, Чево, крвава крајно.

Употребляется, конечно, и иначе; но мы отмѣчаемъ то, что встрѣчается въ большинствѣ случаевъ.

Въ отвѣтахъ на вопросы на какое-бы вы слово ни ставили удареніе, вамъ отвѣтятъ глаголомъ, заключающимся въ томъ вопросѣ, хотя-бы въ немъ и не состояла вся сила.

Спрашиваю: зовеш се ли Саво? и дѣлаю удареніе на Саво; а мнѣ отвѣчаютъ: Зовем се. — Треба-ли *подједнако?* — треба. — Спавате-ли *под шатором?* — спавамо. — Идете-ли ви у школу *на 8 ура?* — идемо. — Узимате-ли на *вересију?* — узимамо. Јесу-ли *здрави* тамо твоји? — они бјеху. А иногда напротивъ, глаголъ пропускается: Што си куповао? — спрашиваете; а вамъ отвѣчаетъ: та сам цукра.

Digitized by Google

3. Спеціальныя выраженія въ различныхъ случаяхъ.

Какъ нѣкоторыя имена существительныя имѣютъ свои постоянные эпитеты, такъ же существуютъ особыя постоянныя выраженія и цѣлаго понятія или мысли. Эти выраженія могутъ относиться къ различнымъ областямъ человѣческаго наблюденія.

а) Относительно явленій природы и опредѣленія времени.

Мјесец грије вм. сјаје; сунце се рађа; дан умире; сунце се смирило-зашло; докле мрче и почине сунце; кад је умрла ноћ-глухая, послѣ полуночи; глуво доба-глухая, поздняя темная ночь, какъ въ малорос. *глупа ничь*; кад даница лице помолила; кад истекла јутарња даница; кад опучи зора од истока (даница есть и вечерњача, а и зоря можетъ быть вечеромъ); што си се дигао у девет зора? — слишкомъ рано; живнуо је дан — сталъ длиннѣе (послѣ новаго года и особенно послѣ Савина дня 14 янв.); од баба земана, од давних давнина — давнымъ давно, въ старое время; тежачки дан — будній, рабочій день; којега је на ред? — какое число (датумъ).

Киша (дождь) или сњег — пада, удара, находи; а есть: дажди, прши, росика, роминьа.

б) Относительно ѣды и питья.

Натискао се сам; нариндао се, наслапао се (когда хлѣбаетъ что ложкой, напримѣръ кислое молоко); нафелао се (нахлѣбался); он је отишао тамо да се набије (чтобы нажраться); колико сам сркао, као крава отељена — а отелившейся коровѣ дается все: остатки всякаго кушанья, мѣсетка изъ мякины и муки, остатки хлѣба и все, что называется *пометиш*.

Уљефити — быть навеселѣ отъ выпивки; а о опьянѣвшемъ

Digitized by Google

говорятъ: овај је уфатио рогоњу, узјахао на бабафингу; овај је лијепо повезао ушћупске товаре; ајдемо, да се надиплимо — напиться столько, чтобы запѣть; ајдемо, да слечамо *) — говорятъ, приступая къ выпивкѣ; пјан, као чап — совсѣмъ пьяный.

в) Выраженія взаимныхъ привѣтствій, увѣренія, просьбы и при другихъ случаяхъ, а также ругательства.

Обычныя привѣтствія мы сообщили уже выше (стр. 332); здѣсь остановимся на нѣкоторыхъ, взявъ ихъ со стороны языка.

Такъ, какъ первое привѣтствіе при встрѣчѣ составляетъ «помагај Бог», то въ пѣснѣ говорится: «Илија им *божу помоћ дава*».

Утромъ привѣтствуютъ другъ друга: «Како си свануо»? т. е. какъ тебя застало утро, въ добромъ ли здоровьѣ, или «како си спавао»? а также: «јеси-л' уранио»? т. е. рано-ли всталъ. На вопросъ: «Како си»? т. е. здоровъ-ли и все-ли у тебя благополучно отвѣчаютъ, если все хорошо: «Фала је Богу, добро»! — Но это выраженіе въ различныхъ случаяхъ принимаетъ различный смыслъ, смотря по тому, какимъ оно тономъ произносится, а также по тому, въ какомъ порядкѣ стоятъ слова. Такъ, говорятъ, не выражая удовольствія: «Фала Богу, сјутра удариће нама турци! Ф. Б., наши су голи, гладни, грдни! Ф. Б., како вријеме удара!». Вообще, когда говорится о чемъ нибудь непріятномъ, то фала ставится впереди. Узнавъ о смерти кого-либо и желая сказать что-нибудь въ утѣшеніе пострадавшему,

*) Это собственно герц. слово, котораго происхожденіе такое: *клече (клетче?)* или вез-узоры, которые вышиваютъ на рубашкахъ, чулкахъ, полотенцахъ; оттуда глаг. *с(к)лечати* — выводить эти узоры; и женщинѣ слишкомъ много занявшейся этою работой говорятъ: «доста си слечала»! и въ переносномъ смыслѣ: «што слечаш». — не говоришь прямо, фокусничаешь.

Digitized by Google

говорятъ: «Фала Богу»! другими словами: «На то воля божія». А одинъ, прійдя въ домъ, гдѣ былъ покойникъ, и желая показать свое участіе, только прекратилось *кукање* и *лелскање*, говоритъ: «Богу фала, пријатељу, е ве нађе ова жалост!» — Всѣ, бывшіе тутъ, не смотря на горе, ударились въ смѣхъ. —

Когда же хотятъ выразить полное довольство, то говорятъ: «Слава Богу»!

Если спрашивается объ урожаѣ, а его не было, то вамъ отвѣтятъ: «Врагъ попио! ђаволи залагај (љеба)»! На вопросъ, есть-ли ружья новой системы, отвѣчаютъ: «ђаво попио! ђаволья! (пушка).

Прося объ чемъ нибудь, выражаются такъ: «Додај ми воде, не буди ти под заповиједь», также «заповјеђено» или «по заповјести».

Если предлагаете кому-нибудь что-нибудь, а онъ въ томъ не нуждается или просто не хочетъ принять, то, чтобы не обидѣть васъ отказомъ, онъ выражается такъ: «Фала ти, као да си ми дао».

Встрѣтивъ кого на дорогѣ и желая узнать, куда онъ идетъ, спрашиваютъ: «Ако Бог да»? но нельзя спросить: «ђе идеш»? потому что это неприлично *).

Очень много у черногорцевъ выраженій, служащихъ для подтвержденія ихъ словъ и принимающихъ форму клятвы. Самое обычное выраженіе «Тако ми Бога»! и затѣмъ идетъ призываніе во свидѣтельство святыхъ «Іована, Петра, Богородицы, св. ћивота, св. причешћа, пуња, и другихъ предметовъ, соединенныхъ съ церковью и вѣрой. Призываются также предметы и несвященные, но пользующіяся особеннымъ уваженіемъ народа и драгоцѣннаго для него: «Тако ми овога, што ијем или

*) Въ Новогородской губерніи въ этомъ родѣ при встрѣчѣ говорятъ «Миръ по пути», на что встрѣченный отвѣтитъ, куда онъ идетъ. Вообще же въ Россіи, а особенно въ Сибири не любятъ при встрѣчѣ вопроса *куда*, и въ отвѣтъ на него всегда можно расчитывать получить какую-нибудь грубость «къ кудыкиной матери» или еще хуже.

Digitized by Google

пијем с тобом» — говоритъ черногорецъ, держа въ рукѣ хлѣбъ или поднимая стаканъ съ виномъ; «тако ми ове мученице»! говоритъ, показывая на графинчикъ съ водкой, которую принесъ для продажи; «тако ми образа, — живота, — соли», и т. д.

Въ разговорѣ часто слышится «Бога ми»! просто какъ поговорка, имѣющая однако значенье большаго увѣренія, на что въ видѣ легкаго сомнѣнія отвѣчаютъ «Бога ти»?, послѣ чего онъ увѣряетъ еще больше; или удивленіе «Аманати!».

Просятъ кого принять кумство словами: «Вијетам ти Бога и св. Іована».

По усопшемъ говорятъ: «Лака му земља» или, какъ въ пѣснѣ: «Ој земљице, не буди му тешка, ој травице, не буди му горка (вм. грка)».

Что касается ругани (псовка, грдња), то черногорцы въ томъ отношеніи далеко отстали отъ своихъ братьевъ на сѣверѣ, и брани скверной, похабной въ старое время въ Черногоріи вовсе не было, хотя теперь уже она слышится въ городахъ и даже отъ дѣтей. Самыя обычныя ругательныя слова: «Будала, бестиа, галиот и галиотица, шерет, алчак, никоговић, н. од никоговића, пасја нога» и т. п., или же выражаются различныя дурныя пожеланія: «Бог те убио! змија те заклала; пас се твоје крви налокао, пас му се најио меса, дуг те јад убио; грдо, Бог те нагрдио, грдило! и т. п.; а есть и болѣе сложныя: «Да Бог да турске сахане лизао! такви су под Спушком (или Скадарском) главицом рађали»! то есть, противники Черногоріи, православной вѣры и народа, какими считались Спужане или Скадране. «Арбанасе, курвино копиле»! А въ Морачѣ самая сильная ругань: «Било ти усјеченије!».

г) Спеціальныя выраженія, относящіяся къ войнѣ.

Въ описаніи войны (глава XV, стр. 1—161) мы приводимъ много мѣстъ изъ народной поэзіи, которыми характеризуются

Digitized by Google

самыя дѣйствія; здѣсь-же соберемъ только фигуральныя выраженія, относящ;яся къ дѣйствію.

«Ми не дамо педесет невјестах *без краве сабље и пољане*» — то есть безъ боя: «да *на сабље живот дијелимо*» — побьемся на саблях; «па *од ока* џефердара пали» или «*од образа* брешке огањ даје» — стрѣляетъ, не прицѣливаясь много; «гађати *се дим у дим*» — на самомъ короткомъ разстояніи, почти въ упоръ. Самый актъ убіенія и затѣмъ самая смерть и паденіе убитаго выражаются такъ: «*живот ћу му на сабљу узети*; шћаше њему *главу изгубити*; *с црном га земљом саставио*; жа' му било њега *оштетити*; у њедра му *срце изгорио*, а на плећи *прозор отворио;* седам их је Никац *одвоио, одвоио пушком од дружине*; а погоди голема јунака посред паса, *не даде* му гласа, а погоди доброга турчина, међу очи у турачку главу, *ни жива га земља не счекива*, паде турчин низ добра дорина; *задријема турчин на дорина* — запатался, пораженный пулей, и упалъ. Бѣгство: «на турску ми ударише војску, с сваке стране приврући турцима, турци бјежат' *плећи обрнуше*; бјеже турци *главом без обзира*. Общее дѣйствіе выражается въ слѣдующихъ словахъ въ пѣснѣ:

Пушке грме, кличу се јунаци,
Кони фиште, соколови пиште,
А криве се серхатлије турци.

Пораженіе непріятеля выражается такъ: «Доста нама *меса приправили* турци»; а въ случаѣ поголовнаго истребленія непріятеля говорится: «од њих ока не утече жива; гласника не остаде; не остаде пилићника; док пилићник не утече; не остаде ни пилићни комадић». Здѣсь *пилићник* (отъ *пиле* цыпленокъ) означаетъ продолженіе рода, а когда и его не осталось, то и весь родъ прекращается.

Вмѣсто этого употребляется иногда турецкое выраженіе: «Хала џаде», настоящаго смысла котораго мы точно не знаемъ.

Digitized by Google

д) Кличка животныхъ и названія различныхъ ихъ дѣйствій.

Это относится главнымъ образомъ къ животнымъ домашнимъ.

На первомъ планѣ находятся животныя, которыя составляютъ главный источникъ существованія черногорца, крупный и мелкій рогатый скотъ, а затѣмъ лошади, лошаки и ослы, какъ рабочая сила, и собака, которая также играетъ весьма важную роль въ жизни черногорца, оберегая его стада отъ злого звѣря и его самого отъ злого человѣка.

Всѣмъ этимъ животнымъ есть свои имена, по которымъ ихъ и кличутъ*). Окликая стадо овецъ и козъ, пастухъ издаетъ особенный звукъ губами въ родѣ чмоканья и свиста, на который онѣ ему отзываются. Собаку кличутъ по наружнымъ примѣтамъ: бе́ло, шаро, гаро и др. (бѣлка, пестрый, сѣркò) или *биза* (охотничья собака), иногда *куче*, *кут-кут*, если молодой щенокъ.

Кошку (мачка) зовутъ *мис-мис'*, а прогоняютъ — *пис'*, иногда съ прибавленіемъ — *де*.

Осламъ и лошакамъ собственныхъ именъ не даютъ.

Относительно издаваемаго ими крика говорятъ: овца—*блеје*, коза — *вечи*, волъ, корова — *реве* и *риче*, конь — *рже* оселъ или лошакъ — *риче*; о жеребенкѣ, особенно когда онъ ржетъ за матерью, говорятъ — *вришти*.

Когда подгоняютъ мелкій скотъ, кричатъ: *иш*, на лошадь — *ајде*, также и на лошака, а на осла — *уш*, *уш*, *мали*!

Свиней кличутъ также особеннымъ звукомъ; а клички имъ: молодому подсвинку *гуде́ља* и *бугар*; первое названіе отвѣчаетъ ихъ крику, когда они не хрюкаютъ, а визжатъ; слово же *бугар* неизвѣстно откуда взялось, но *бугарити* значитъ и тянуть какую нибудь пѣсню немного въ носъ; о поросятахъ говорятъ еще, что они — *гурођу* (родъ хрюканья); вукъ *завија*; медѣдь *дере се*.

*) См. II т. нашего соч. «Черногорія» стр. 639—641, 647 и 651—652.

Digitized by Google

Изъ домашнихъ птицъ самая обычная курица *кокошка*, которую зовутъ и *кока*: «Прже коке, љубе ђевојке». Кличутъ ихъ: *ћук-ћук*! а цыплятъ — *пиле*, *пиле*! что и значитъ цыпленокъ. Курица, собираясь снести яйцо,—*раколи*, а когда снесетъ, *кокоће*; насѣдка — *квокће*; цыплята — *цичу*, тоже и утята. А утокъ зовутъ: *па-па*! гусей: *гус-гус*! индюшекъ: *вити-вити*! (отъ винтуша или интуша); тоже относится и къ голубямъ (срв. наше витютень — крупный дикій голубь), ихъ крикъ — *гугући*.

О нарожденіи разныхъ животныхъ говорятъ: *јагњи се*, а чаще *бљагни се* (овца), кози се, тели се, ждреби се, штени се (собака и волкъ); птица всякая *носи јаја*.

Но есть слово *коти-се*, которое распространяется на слишкомъ большой кругъ животныхъ, на всѣхъ четвероногихъ и на насѣкомыхъ, какъ — клопы, блохи, скорпіоны, и даже на растенія, которыя слишкомъ много сами собою размножаются.

О пчелахъ гов. *роје се* или *пуштају*.

Кромѣ названія дѣтенышей отдѣльно для каждаго животнаго, какъ: јагње, теле, ждребе, штене и т. д. — есть еще названіе общее для многихъ *тић*, собственно относящееся къ дѣтенышу птицы: *тић ад орла* или *сокола*; но также од *вука* и *лафа*; откуда глаг. *тићи се* вм. *коти се*; *утићићи се* — угнѣздиться, внѣдриться.

Относительно вредныхъ дѣйствій различныхъ животныхъ очень широкое значеніе дается слову *клати* — собств. кусать, а также и колоть: *заклао је пас*, *вук*; но коље также *буха*, *чела*, *змија*; *поклали се* — между собою люди; оттуда *покољ* — рѣзня, а можетъ быть, оттуда-же и *колеж*, — совершаемый на могилѣ умершаго и состоящій въ томъ, что кричатъ, плачутъ, женщины рѣжутъ косы и всѣ расцарапываютъ себѣ лица; не было-ли прежде и постоянныхъ закланій? Для насѣкомыхъ, какъ пчела и другія мухи, есть еще слово: она ме *пече* (ужалила), *опекла је*, *пецнула*; змѣя тоже и при томъ *опије* т. е. *отрује* — своимъ ядомъ.

Digitized by Google

е) Вообще слова и выраженія иносказательныя и образныя.

Мы не разъ уже имѣли случай видѣть, какъ слово измѣняетъ свой смысмъ при извѣстной обстановкѣ его въ фразѣ. Такъ, слово *рука* употребляется въ смыслѣ удачи: «Биће твоја, ако Бог да, рука; и за Вука *обрнула рука*, а турцима *обрну нерука*;— въ смыслѣ сорта: «ја имам робу *од двије руке*»; — въ смыслѣ близости сподручно: «додај ми (то и то), ако ти је *на руци*»; въ томъ-же смыслѣ говорится «на мéти» или «на палоку»; и противуположное: «то ми је било *през руку*» — въ сторонѣ, не съ руки, какъ и въ русскомъ языкѣ; дать *«од добре руке»* — на чай. *Шака*, — собственно кисть руки, длань, — въ смыслѣ возраста: «он је *од мале шаке* био жив и вредан.» — съ дѣтства.

Приведемъ для примѣра рядъ подобнаго рода словъ, употребляемыхъ въ иномъ стыслѣ, не заключающемся въ ихъ коренномъ значеніи. *Падати*: «он увијек *пада код мене на конак*; *испани на прозор*, да видиш, има-ли што; он је *испаньо* (из куће) на ови час». *Старше* и *стариј*: «Ма какав Лим (ријека), али, кад приђе Кра(ь)штица (ријека), нема *старше* воде; *стариј* је Ком, но Бјеласица: въ первомъ случаѣ означаетъ вообще больше, во второмъ — выше.

Пуцати: «ниједно зрно (урметиново) није пуцало (није никло); боље нека не пуца».

Ноге од јабуке, од шипка-четвертинки, на которыя эти плоды разрѣзываются; а также и нижніе углы паруса на лодкѣ, которыми онъ привязывается къ бортамъ.

«Ластовичин снијег» — весенній, который падаетъ и тотчасъ таетъ.

Љутина — гнѣвъ, злоба и сухой морозъ, морозная зима; *љутац, љут' љутеза* — мѣстность изъ голаго камня; *љуто гвожђе* — очень твердое; *љути оцат* — очень крѣпкій, острый.

Digitized by Google

Напредак: «да знате то за напредак» — впредь имѣйте то въ виду; «држите-ли козе за продају или *за напредак*»? — для породы, на племя.

Рат: «Јесил' с ким *у рату*, у несбору»? спрашиваетъ священникъ исповѣдающагося.

«Образ изгубише, *женску страну* (женщину) што убише пушком»

«Она је била *самодруга*» — беременна. —

«Одкад сам челом на земљу пао» — родился.

«Чудан је Калуђер! тек купи прасца, одма му *извади очи*» — выхолоститъ (Пиперы).

Човјек *бахће* (бахат), а од коња *топот* (Команы).

Пушком *меће*, а каменом *бача*.

Жудим за другога, напр. видѣться съ кѣмъ; *желим* за себе — получить что нибудь; *жалим* кога — сожалѣю.

Требати и требовати: «ја то требам, мени то треба или од потребе; ми смо људи потребити» — находимся въ нуждѣ; черногорци потребни су њеба».

«У њега је љуба вјереница, за тебе би пашу *требовала*; нема друге ни у гори виле; за цара би твога *требовала*, а камо-ли за те, господаре»! — приличествовала.

Пролила се звијезда — говорится о падучей звѣздѣ.

«Онда попе ситну књигу пише, а Никола *ријечи наслаже*» — сочиняетъ; *струји вода*, когда только что закипаетъ, а когда вскипитъ и поднимутся пузыри — *кључа*. — Да-ли сте *нашли* сијена? — могли-ли собрать, покосить; можете-ли *отети* штогођ (кукурузы) — собрать съ нивы. —

«Кад *се дијели* — дијете или жена» — находится при послѣднемъ издыханіи, въ борбѣ со смертью; «кад се дијели *дан и ноћ*» — сумерки.

Треба узети човјека (для совѣта объ чемъ нибудь), који ничим *не мирише* т. е. ни въ чемъ лично не заинтересованъ, чистый, справедливый.

Свијетлити камару — мести и чистить.

Digitized by Google

Натопити зуб — запломбировать.

Прильубити штицу — прагнать плотно.

Запијавичити (сјекиру) тоже что *заклинчити* — заклепать; *пијавица* — клинъ, а въ каменной постройкѣ мелкій тонкій камушекъ, которымъ заполняется щель. «Ова *се вичу* Пошћенска језера» (Дробн.) — называются; «имати на кога *пеку*» — злобу за какое нибудь оскорбленье или по другой какой-либо причинѣ; «ја нијесам њему вјешт — хорошо не знаю его, хотя и знакомъ съ нимъ; «он се чини невјешт» — какъ будто ничего не знаетъ.

Мекообразан човјек — совѣстливый, слишкомъ мягкаго характера и уступчивый: «мекообразној ђевојци трбух до зуба» — забеременѣла.

«Вића-ли се?» — спрашиваютъ женщину — бываетъ-ли менструація. — «Имате-ли *ситне војске?* — Имамо четверо и чекамо још пето» — дѣтей. «Ми све живимо *туђицом*» (Черм.) не имѣя своего скота, берутъ на пастьу чужой скотъ, чтобы удобрить землю. «Честу госту мјесто *за главњима*» — собственно мѣсто за очагомъ, куда выбрасываютъ головни, а здѣсь тоже что «чест долазак губи стиму»; «куд мјериш?» (идешь) — «Ми *мјеримо* пјацу» — бродимъ.

«*Голо* здравље; у *голу* кошуљу; он је у *голу* воду» — сильно вспотѣлъ; «он ми је *оперутао* 50 флорина» — обобралъ; «отегао је папке» — умеръ; «дошао је (такъ слабъ отъ болѣзни), да цјелива козу између рогова»; «сједјети по долини» — на полу, на землѣ; «дај паре на *долину*» — вынеси, выложи изъ кармана.

«Он је пљунути Филип»—вылитый Ф., такъ похожъ на него. *Лудо* дијете—малое; *луд*—глупъ; *луда шеница*—еще не дозрѣла; «имамо цера (дубъ), али још *луда дрва* (молодыя), па нама је жао посјећи».

«*На памет*-то је било у омер-пашино доба» — тоже что *од прилике*—приблизительно, мнѣ кажется; «*на памет* ти не збориш право».

«Моја земља, како *гађа* онај плот» — т. е. по его направле-

Digitized by Google

нію; «како *гађа* граница»; «како *заповједају* скалине» — сколько пространства занимаетъ лѣстница или высокое крыльцо со ступеньками.

Црн—черный; а кромѣ того, употребляется и въ такихъ случаяхъ: «*црн* ми образ!» — если случилось какое-либо несчастіе или нанесено бесчестье; *црно поље*—кукурузное, зеленѣющее свѣжею темною зеленью; «чесма *црно* реве» — если вода въ ней едва течетъ, слабо.

Затѣмъ слѣдуютъ цѣлыя изрѣченія, заключающія въ себѣ иносказательный смыслъ, какую нибудь картину и часто гиперболу.

«Вриje вода из пета» — говорится, когда человѣкъ очень вспотѣлъ; «радити из петних жила»—усиленно; «викати из свега мозга»; «радити на врат и на главу»; «хитати на врат, на нос»; «то је мени искочило на нос» — принесло много хлопотъ или безпокойства; «тадер Иво *на се помислио*»—передумалъ; «метнути штогођ' на уста или турити у уста (Вас.)»—съѣсть что нибудь; «узети кого на уста»—помянуть кого въ разговорѣ, что тому непріятно; поэтому говорятъ: «не мојте ме узимати на уста»; иногда употребляется въ смыслѣ сплетни. «Промијенити стање» — умереть; *лаф или лафе метати*, тоже что «подругивати се» и говорить зря: «Лафе мећеш, узети ме не ћеш; три пут си ме досада варао, а с другом си свеђ' ашиковао». Он ради *наф* да се о њему чује» — чтобы шла слава, говорилось.—«Угасила се ми свијећа»—не осталась въ домѣ никого муж. пола.—О больномъ, совершенно изсушившемся, говорятъ: «Кроз уши му можеш сунце виђет»; онъ выздоровѣлъ настолько, «да може сунце виђет»—выйти на свѣтъ божій. «Свакоме ријеч иде из уста, а тебе као год' с рамена»—всегда готовая, чтобы поразить противника. «Пјан без вина» — дуракъ.

«Нит' ко црни, ни бијели» — говорится, когда кто, войдя въ собраніе людей, застаетъ всѣхъ замолкшими подъ впечатлѣніемъ какого-либо тяжелаго чувства или извѣстія, или прислушиваются къ происходящему внѣ ихъ круга (см. извѣстіе о смерти краля Душана въ «Пјесник и Вила» кн. Николая).

Digitized by Google

«Умро ми је онај, над ким немам кад поћ', да плачем»—т. е. человѣкъ, чужой мнѣ или котораго мнѣ не жаль.

«Хоџа *учи* (намаз на мунару)» — но отнюдь не льзя сказать *вичe*, ни даже *пјева*. «Из чибука поимље или срка дувана» — курить; «а штоћу ти лакрдију дуљит» — много распространяться о чемъ. — «Изједе их укор и срамота»; «Будите ми добар за три наполеона» — поручитесь за меня въ трехъ наполеондорахъ; «ја сам *добар* за њега» поручаюсь. У ријечи, коју говораху» — о чемъ или о комъ говорили, то и случилось. «А ђевојка на брацку примила» — согласилась на то, что отъ нея просили во имя побратимства или посестримства.

«*Куд ће суза, него на око?!*» — говорятъ, когда обращаются съ просьбой къ кому либо, не имѣя никого другого.

«Растеш-ли?»—спрашиваютъ одного т. е. живешь-ли хорошо и идешь впередъ; а онъ отвѣчаетъ: «Као комад љеба у уста» — который постепенно исчезаетъ. «Ти се не дајеш виђет ни у плећи» т. е. нигдѣ не могу тебя найти, чтобы увидѣться. «Да прсташ, кудијен се петао» — бѣги, едва касаясь пальцами туда, откуда пришелъ спокойно, ступая цѣлою ногой (пятой). «Да нијеси замркнуо или освануо овђе»—убирайся прежде ночи или прежде утра. «Дај мени мало, да не пишају зуби» — когда кто нибудь ѣсть что-нибудь кислое, напр. гранату, и, глядя на него, чувствуется на зубахъ что-то непріятное; или когда одинъ особенно со вкусомъ ѣстъ, а у другого слюнки текутъ. «Намеће се, као кила на дријево» — надоѣдливый, привязчивый человѣкъ. «Пусти нашу краву, куд оћеш, биће сита, као бријег».

«Брашно ситно, као магла.—Гледај, да га не надими земља»— не запылить. О полной дѣвочкѣ говорятъ: «претила је, као тиква или као прасица». «Одрла се мрежом» — утерлася полотенцемъ, сдѣланнымъ изъ стараго невода. — «Омлечиће се, као риба у води» гов. о человѣкѣ изъ горной мѣстности, легко подвергающемся лихорадкѣ въ низменности. — Ком је освануо, као јаје» ночью покрылся снѣгомъ и побѣлѣлъ. Гусинскіе турки объ отправляющемся домой для свиданія съ женой, говорятъ: «отишао

Digitized by Google

је, мало да се купље», на томъ основаніи, что дома онъ чаще исполняетъ обрядъ омовенія; а тоже выраженіе примѣняется и къ христіанамъ. «Они оте пришити ми реп»—наклеветатъ на меня.— «Што се натегао', као прева (собств. овнујско мудо) на угљеву!»— говорятъ о человѣкѣ разсердившемся. Одинъ, жалуясь на свою судьбу, говоритъ: «Коме олово плута (свинецъ плаваетъ), а мени плуто (поплавокъ) тоне.» «Што овца види испред себе лежећи, није далеко» — этимъ выражается ограниченность взгляда, недальновидность простого человѣка.

Герцеговинецъ, разсказывая о притѣсненіяхъ дѣлаемыхъ его соотечественникамъ Австріей, говоритъ въ заключеніе: «Пиштн материно млијеко»; а австрійцамъ непріятны добрыя отношенія между православными и магометанами такъ, «као год' вадиш здрави зуб из вилица».

На спросъ одному, какъ живутъ въ его селѣ, онъ отвѣчаетъ: «жито јефтино, месо јефтино, а пара нема: *разминују се, као вук и добра срећа*». О несогласныхъ говорятъ: «Они се не могу сложити, као рогови у врећу или као со и очи». «Као сјекира у дрво» — говорятъ, если человѣкъ не умѣетъ дѣйствовать ловко, мягко; а просто отрѣжетъ что-нибудь напрямки, грубо, рѣзко.

Отсюда развилось пословицы и поговорки, которыя мы приводимъ въ другомъ мѣстѣ; и между ними есть даже турецкія изрѣченія, которыя употребляются, какъ свои, народныя: «дéрту — дерман» — говорятъ человѣку, который чѣмъ нибудь озабоченъ или опечаленъ, и этимъ утѣшаютъ, совѣтуютъ ему не унывать, а продолжать свою работу. — «Сáбер — селамет» — прежде обдумай, а послѣ дѣлай.

Приведемъ для примѣра здѣсь еще нѣсколько мѣстъ изъ народной поэзіи, показывающихъ способность черногорца выражаться не только образно, но и картинно.

Ожедњеше у гору ајдуци;
Замрзе им језик у вилице,
Утекоше очи у куктуру:

———

Digitized by Google

На рамо му бистра џефердана:
Ђе науми, може погодити,
Ђе погледа, може дотурити.

Кад угледа доброга јунака
И на њега рухо и оружје:
Планину је сунце огријало
Од његових тока и јелека.

Сва дружина ником поникоше,
На планину траву погледаше,
Како расте на Тисовац трава.

Каква бјеше кула и авлија!
Баш да пукне муња из облака,
Не би њојзи квара учињела;
А камо-ли рука од јунака!

ж) **Скороговорки** (брзе изреке).

1) Ја прођох покрај котлокрповића кућа; котлокрповићи котлове крпјаху, котлокрповске жене кртоле стругаху.

2) Разјаребила се јаребица на Јаребарево гувно.

3) Пљиска сједи на букву, а пљисчићи под букву; пљиспљиска на букву, а пљисчићи под букву.

4) Припчићко поље, припчићке жене у припчићко поље просо жњеле.

5) Мој отац иде у страну, при страну, изнио браду прибрану.

6) Поп сједи на заду, држи прст на писму; ни попа на зиду, ни крста на писму.

7) Пљиска пече на плочу погачу; не печи, пљиска, на плочу погачу!

Digitized by Google

8) Поп иде уз луку, низ луку, сиров тополов колац носи у руку.

9) Проће вран прнокљунац, пронесе нож прнокорац.

4. Различіе говора по мѣстностямъ.

Это различіе таково, что черногорцы по говору узнаютъ, кто изъ какой мѣстности. Главнымъ образомъ различіе это состоитъ въ фонетикѣ; нѣсколько разницы есть и въ грамматическихъ формахъ, а также и въ словарѣ; но замѣтнѣе всего оно въ удареніи и въ тонѣ, съ какимъ произносится фраза.

Что касается фонетики, то при ея изложеніи мы отмѣчали мѣстныя особенности; точно такъ въ грамматическихъ формахъ и фразѣ, если встрѣчалась какая нибудь особенность или рѣдкость употребленія, мы означили, гдѣ её нашли.

Относительно же ударенія и тона произношенія мы никакъ не могли ихъ уловить и усвоить.

Самымъ чистымъ говоромъ считается герцеговинскій говоръ, которому принадлежитъ большая часть Черногоріи. Къ этому говору относится вся Катунская нахія, населившаяся главнымъ образомъ изъ Босніи и Герцеговины, хотя на него имѣло вліяніе Приморье, откуда вошло значительное количество итальянскихъ словъ. Къ тому-же говору относятся изъ старой Черногоріи Грахово, Рудины, Бѣлопавличи, Никшицка-жупа, Морача съ Ровцами и Дробняки, Рѣцкая и Лѣшанская нахіи и присоединенныя къ Черногоріи въ позднѣйшее время Баняны, Опутная Рудина, Никшичъ съ окрестностью, Пива и Колашинъ. Изъ старыхъ составныхъ частей Черногоріи незначительными отступленіями отличается Цермница съ частью Краины, и тотъ-же говоръ мы найдемъ и въ Барскомъ округѣ, съ которымъ Цермница издавна была въ болѣе или менѣе тѣсной связи. Здѣсь мы встрѣчаемъ слѣды очень стараго мѣстнаго нарѣчія. Зета съ Подгорицей имѣютъ еще больше особенностей, которыя отчасти находятся и у племени Пиперъ. Тутъ, впрочемъ, можетъ быть замодѣйствіе,

Digitized by Google

такъ какъ въ Подгорицѣ значительная часть населенія была изъ этого племени. Кучи также отличаются произношеніемъ, что можно отчасти объяснить вліяніемъ албанскаго языка вслѣдствіе тѣснаго общенія съ албанцами, а иногда и смѣшенія. Многіе изъ нихъ усвоили себѣ албанскій языкъ въ ущербъ своему сербскому; такой примѣръ представляетъ большое село Орахово.

Иногда въ одной и той-же этнографической группѣ являются особенности, отличающія одну ея часть, какъ напр. произношеніе магометанами *ѣ*, какъ *и*; или между герцеговинцами у жителей Пивы мы замѣтили особенную склонность вставлять *ь* послѣ *н* въ окончаніяхъ прилагательнаго и нарѣчія: Горањско, земља плужињска, стабањска (Плужине, Стабна), танько и др., чего не встрѣчаемъ у живущихъ рядомъ герцеговинцевъ-же Дробнякъ. У Васоевичей, какъ мы уже замѣчали, есть склонность выговаривать *ѣ* какъ *е*.

Эти особенности мы отчасти отмѣтили въ статьяхъ объ ударенiи, фонетикѣ и флексіи. Но есть разница и въ словарѣ или въ значеніи, въ какомъ употребляется то или другое слово.

Такъ, въ старой Черногоріи всякій даръ называется *колач*, а у герцеговинцевъ — *јабука;* но если вы скажете черногорцу: «Даћу ти јабуку», онъ вамъ отвѣтитъ: «Ни дао Бог! што сам ти учинио?» потому что яблоко посылается, когда вызываютъ на поединокъ.

Хлѣбъ въ большей части Черногоріи называется *љеб* и одно насѣкомое (тараканъ), поѣдающее его, назыв. *љебар*; но въ Катун. нах., особенно въ западной части есть и слово *крух*, употребляемое хорватами; и есть общесербская пословица. «с трбухом за крухом».—Лить—*сипати*, полить—*посути*; но въ Васоев. говор. *полити*, что въ остальной Черногоріи имѣетъ совершенно другое значеніе и очень дурное, тоже что *политати*. У Кучей есть слово *немањићи* — люди ничего неимѣющіе, особенно движимаго имущества; а въ другихъ мѣстахъ это слово не извѣстно. Тамъ-же вм. *прађед* — гов. *пађед*, при чемъ и частицѣ *па* придано совершенно обратное значеніе. Относительно уборки вино-

Digitized by Google

града также говорится различно: *брати* (берба) и *трнати* (тргање). Вм. обычнаго *сан* въ Банянахъ и Граховѣ — говорятъ — *пријесан*: «у пријесан мени је било то и то» (приснилось); *маз* — срубъ лѣса,—въ Пивѣ—доска, бревно черезъ воду; *урметин* — въ Вас. *коломбоћ*; светац, свечани дан — тамъ же *празник*; *кртола* — *крумпир*; *поклади* (заговѣнье) въ Краинѣ *запости*; тамъ-же *сувјерица* — вјера, беса (временной миръ). Идти косогоромъ, полугорьемъ въ Дробнякахъ «ити *страном*», въ Вас. *напопрек*. Въ Краинѣ особенно много такихъ варіацій: *табан* вм. *под*, *темељ*, *трпине* вм. *мрвице* (крошки хлѣба). Въ Дроб. гов. «како се навадила киша сваки дан»; на Рѣкѣ — «како се научила». Въ Вас. *отарасити* — свршити: «Ти си мене отарасио»? спрашиваетъ васоевичъ художника, который снималъ съ него портретъ. Обычно говорятъ *пећи ракију* (гнать водку), а въ Подгорицѣ — *варити*; тоже въ Барѣ и Мркоевичахъ.

Эти варіанты не синонимы, которые всегда заключаютъ въ себѣ особенный оттѣнокъ, какъ напр. вољити и љубити, жуђети и жељити; увијек, вазда, свагда или свакад; љепота и красота (отъ лијепо и красно), дом и кућа, ручак и објед и т. д.; но слова, совершенно тожественныя, только преимущественно употребляющіяся въ извѣстныхъ мѣстностяхъ, а въ случаяхъ заимствованія, принятыя отъ различныхъ сосѣдей. Для примѣра приведемъ хотя небольшой рядъ такихъ словъ:

трница и појата.	шатор и лумрела.
варити и кувати.	влага и думидеца.
ленцун и чаршав.	вапно, вар, клак, креч.
завичај и сент.	двор, авлија, стобор.
стеница, кимак, татабит.	контати и рачунати.
пијено и јефтино.	банда и страна.
вруће и жарко.	виљушка, пирун, пантанур.
ковчег и скриња или сандук.	мучати и шутити.
вериге, ланац, синџир.	оцат и сирће.
ручник, пешкир, шугоман.	догања, бутига, дућан.

Digitized by Google

веладун и капут.
огањ и ватра.
дажд и киша.
доста, много, бол, големо.
давија и парница.
баздава и аптовина.
колач и пешкеш.
утробица и джигерица.
ожица и кашика.
подница, штица и даска.
клизати-се и фујати-се.
сафица и коната.
пот и зној.
трајати и дурати.
комин, оџак и димњак.
конац и крај, на концу или на крају живота; а въ то-же время и нитка, преимущественно льняная, небумажная.
перивој, башча и зграда.
гојтан и свирада (Брда)
нема фајде и нема користи.

Такихъ словъ множество.

5. Сходство съ русскимъ языкомъ въ различныхъ его говорахъ и заимствованія изъ чужихъ языковъ.

При такомъ лексикальномъ различіи внутри той маленькой территоріи Черногоріи, къ которой относятся приведенныя наблюденія, весьма интересно обратить вниманіе на другую сторону факта: на сходство съ другими славянскими нарѣчіями.

Южно-славянскія нарѣчія мы исключимъ изъ этого; такъ какъ, не смотря ни на какія разъединяющія ихъ историческія судьбы, они въ главной сущности составляютъ одно нераздѣлимое цѣлое; для насъ особенный интересъ представляютъ наблюденія этого сходства съ русскимъ языкомъ, область котораго слишкомъ отдалена отъ сербской, чтобы предположить заимствованіе. Но сходство это существуетъ, при томъ больше въ глубинѣ народа, въ областныхъ нарѣчіяхъ. Не будемъ говорить о словахъ общихъ для всѣхъ славянскихъ языковъ, какъ: земля, вода, хлѣбъ, отецъ, мать, братъ и т. д.; сходство это распространяется на предметы изъ жизни и воззрѣній народа. Эти слова въ Россіи и Черногоріи часто употребляются совершенно въ одномъ

Digitized by Google

и томъ-же смыслѣ, а иногда и въ различномъ. Есть слова, употребляющіяся въ двухъ формахъ, при чемъ одна совершенно совпадаетъ съ русскою, какъ: мркло је и *смркло* (смерклось); први мрак и *сумрачак* (сумерки).

Лучше всего это можно видѣть изъ примѣровъ.

Планине вполнѣ отвѣчаютъ *полонинамъ* въ Галицкой Руси, гдѣ и пастушеская жизнь на полонинахъ совершенно отвѣчаетъ *планинской жизни* въ Черногоріи. Цвѣту рогатаго скота *плави* вполнѣ отвѣчаетъ малорос. *половый*. Тоже самое и въ Бѣлоруссіи: «Ратае твое всё молодые, волики твое всё *половые*» *); лобода, куњати (дремать, задуматься надъ чѣмъ), прелаз — перелазъ черезъ плетень, скриња (сундукъ), постуле или постоле, загрнути, разгрнути—розгорнути; харно — гарно; хај, хајати въ словѣ— не хай!; утвержд. е, ее, е—ја—эге!; мургаст—муругій; каљуга— калюжа (луженка); мулина — мулъ, замулити, затянуть иломъ; устава (прудъ) — ставъ, ставокъ; кут, кутак — кутъ, кутокъ; печурке—печурици, и др. Рядомъ со словами *кавјар и ајвар*, въ смыслѣ нашей черной икры, есть слово *икра* — чешуя на рыбѣ; вм. врат (шея) въ Подгор. говор. *шеја*, а есть и пословица: «шија врат — један комат»; вм. жуљ, каљ въ Васоев. мозољ; свијећњак и шандан; *шмигнути*: гуштерица шмига; шмигурице— личинки лягушекъ, быстро двигающіяся въ водѣ; *жустар* конь— строгій: только тронешь ногами, сейчасъ въ скачь; напе — шустрый человѣкъ; «он мене *приспичи*» (судья на допросѣ) — тоже что у насъ: приспичить, прижать такъ, что некуда податься; вм. срећа, нафака, икбал., гов: «како изнесе *талан*»—кому какой таланъ, счастье. *Кренути* — значитъ тронуться въ путь; а въ Петерб. говорятъ: «когда ледъ *кренулся* (на Невѣ)»; «вотъ теперь поѣздъ изъ Торбина кренулся» (Новгород. губ.). Въ Черногоріи слышалъ я такое выраженье: «*Залуђели* га, да не види ништа»—

*) П. Безсоновъ (Бѣлорус. пѣсни и т. д. М. 1871. стр. 73), по нашему мнѣнію, даетъ неправильное толкованіе: «племенныя, на племя (также плавые, половые и т. п. прозвище древнѣйшее)».

Digitized by Google

завязали глаза въ игрѣ въ жмурки; сравни съ этимъ упоминаемую въ русск. лѣтоп. позолоченную *луду*, которую старый норманъ Якунъ носилъ на глазахъ; у Шевченка: «Розпадетця *луда* на очах ваших неситих». Въ Дробнякахъ гов: *лукáче* пуне боровнице (черники)», иначе—*крбуле*,—что отвѣчаетъ нашему лукошку изъ луба дерева. «*Трчи* камен из земље», иначе вири — торчитъ.

«Запали ту *трубку*» (Дробн.) вм. симсију вељу».

«Немам *печаље*» тоже что — *бриге*. *Љешник* — мелкій русскій орѣхъ; тоже слово есть во Влад., Екатериносл. и Самарск. губ.; есть и *лѣсковина*. *Клопан*—по русски *клопоухій*. Въ Боккѣ: «биће *клопота*»—хлопотъ; «која то глава *дурна*, кад за десет година није научио језик».

Жара — низменное мѣсто подъ горой: «вода је добра, само што излази при самој *жари*» срв. рус. ѣхать *жаромъ*—лѣсомъ; *жаровыя* дрова—пригнанныя не водой, а сухимъ путемъ (Влад. губ.); *жаровой лѣсъ*—бревно, которое росло на высокомъ, сухомъ мѣстѣ; то-же слово, но понятіе противуположное, чему, однако, можетъ найтись объясненіе. *Кóрица*—(въ Герц.)—наше *корúца*; *поднос* (собств. въ Боккѣ)—тоже что наше вм. итальян. *гвантијерна* и ново-скованнаго *послужавник*. *Калуп или калап*—форма для литья пуль и для другихъ вещей—въ Сибири—*калыбь*; *кудељa*—конопля, тоже въ Сиб.; земља *бухава*, бухонна, рыхлая, пухлая; (*в*)*ласеница*—трава—*волосецъ*; *плиска*, *тисгузица*—плишка, трясогуска; *затес*, *утес*—тоже что *тесъ*, *маякъ*—межевой знакъ или обозначеніе дороги посредствомъ снятія куска кожи съ дерева; *лопате* мѣстность изъ невысокихъ пригорковъ; срв. *лопатка*—сухое мѣсто въ порогѣ на серединѣ рѣки; *састати*—*состались*, сошлись, собрались; *ђенутисе*—дѣваться куда; *вјештица*—тоже *вѣщица*—колдунья и сорока; *збиља*, *озбиљно*—*взаболь*, *взабыль*—въ самомъ дѣлѣ, безъ шутокъ; въ Россіи *кутъ* назыв. часть избы, отдѣленную перегородкой, гдѣ печь; въ томъ-же смыслѣ въ Черногоріи понимается и *кућа*. *Сомић*—отверстіе въ каменной стѣнѣ подъ конькомъ, въ

Digitized by Google

трехугольномъ щитѣ, черезъ которое проходитъ балка, служащая поддержкою конька; а у насъ *ссомить*, *ссамливать* — срѣзывать доску или бревно наискось; такъ рѣжутъ доски въ щитѣ подъ крышей, наискось и кверху все короче, и назыв. *сомцы*. *Утулити* ватру—и у насъ *утулить* огонь, приглушить; *разбој* тоже и въ Сиб. ткацкій станъ. Уклева (рыба scoranza) срв. наше *уклея*, *уклейка*; *обданица* — обыденка; *гаѣник* — гашник; *развратно*—тоже что въ Сиб.—раздоръ, несогласіе; *стрεха*—тоже что у насъ напускъ крыши; «залишна камера; треба имати залишно»—лишнее; рапе, рапаво *или храпаво мјесто*—неровное, состоящее изъ ямъ и торчащихъ камней; срв. на Волгѣ *храпы* (въ Сиб. торосъ)—ледъ, ставшій неровно, торчащими глыбами. Въ черногорскомъ смыслѣ говорится въ Россіи *скупле* — дороже. Одинаковы и заимствованныя слова: *моржанъ* (мерджан), *маналъ*, *дизгины* (поводья), *тибритъ или мусатъ* (на Дону)—огниво; *зимбиль* (въ Астрах.) — мягкая корзинка, плетенная изъ тонкаго камыша; *суджук* — сычугъ (нѣск. въ друг. смыслѣ); *утија* — утюгъ; «он је био код нас на *харачу*» — на харчахъ; *јатак* — пристанодержатель, срвн. съ нашимъ *ятка* — подвижная лавка изъ досокъ или холста, и много другихъ словъ, заимствованныхъ нами отъ татаръ, а черногорцами отъ турокъ.

Возьмемъ теперь рядъ примѣровъ изъ словаря нашихъ областныхъ нарѣчій.

Начнемъ съ малороссійскаго, при чемъ будемъ брать слова и изъ сочиненій извѣстныхъ писателей.

У Котляревскаго мы встрѣчаемъ слѣдующія слова: *шелевки* соснови — шуль, шульеви — короткіе обрубки дерева; *колыво* съ кути зробыты — коливо, панагија — кутья при поминаніи умершихъ; *килым* — самолет — ћилим-коверъ; *ваганы* — ваган-деревянная чашка, изъ которой ѣдятъ всѣ вмѣстѣ; *дамки*—играти на дамешашки; *кондійка* — кондијер-ендова, большая чаша для питья; *куделя*—кудель-мычка льна; *печеня*—печење-жареное (баранье и другое); *люлька* — луля-трубка; *коменъ* (печка) — комин-труба печная; *вапна* — вапно-известь; *дзвонъ* — звоно-колоколъ; *дижа*,

Digitized by Google

дижка — дежва, дежвица — квашня, деревянная кадушечка, въ которой замѣшиваютъ тесто (срв. англ. *dish* — блюдо); *барило* — барило-боченокъ; *кадный* (дымный) — кад-дымъ, чадъ; *млынъ* — млин-мельница; *левада* — ливада-лугъ покосный; *лой* — лој-сало; *кожухъ* — кожух-шуба, вообще верхняя одежда изъ бараньей шкуры; *псовать* — псовати (пасиј сине, пасја нога) — ругать; *свердло* — свердао — буравъ; *скрыня* — скриња — сундукъ и гробъ; *сокира* — сјекира — топоръ; *скубти* — скубсти — дергать, щипать, рвать (траву, шерсть, волосы); *частовати* — частити — угощать; *торба* — торба, торбица — сумка, котомка; *оцетъ* — оцат — уксусъ; *кредениъ* — креденца — буфетъ, шкафъ съ посудой и т. д. Тѣ-же и другія сходныя слова мы встрѣчаемъ во множествѣ и у новѣйшихъ писателей. Между прочимъ есть такія выраженія: Обіднеі вже *доби* сама пани вкотила якъ на колесахъ; годывся-бъ у конопли на *опудало* (пугало) срв. серб. пудар — сторожъ надъ виноградниками; *миршавеньке* козыня — мршав — худой, тощій; дохлій *хортъ* — хрт — охотничья собака. Такихъ словъ найдется, конечно, множество. Но особенно интересно слово *царина*, означающее у сербовъ таможенную пошлину; откуда *царинар* и *царинарница* — сборщикъ таможенныхъ пошлинъ и таможня. Въ Черногоріи есть двѣ мѣстности, носящихъ названія — *Царине*; одна въ Нѣгушахъ, гдѣ можно предположить существованіе таможни, во времена Венеціанской республики, хотя на то мы не знаемъ ни единаго указанія; а другая подъ Комомъ, гдѣ теперь существуютъ только катуны, а была когда-то и мельница; но нѣтъ никакого указанія на то, что-бы тутъ была граница между двумя государствами или провинціями, гдѣ можно-бы было предположить мѣсто сбора пошлины.

Въ Екатеринославской губерніи *царина* — нива, съ которой только что убранъ хлѣбъ, нивье, стернище; а также неубранная нива. Святятъ *ца́рину* — совершаютъ молебствіе надъ неубранной нивой. Въ одномъ малороссійскомъ разсказѣ «Черезъ що люде бидніють (по Грыцьку Квитки)» есть выраженія: «не вспивъ

Digitized by Google

выихать за *царыну*, якъ полье дощъ; пыйшовъ за *царину;* пахнувъ зъ поля свижій витерецъ; Помолились Богу ще разъ, пійшли. Выйшли *за царину*. «Прощай, Миколо!» каже старшій; іхати у *царину*.

Сербизмы или сходство съ сербскимъ языкомъ мы встрѣчаемъ въ старыхъ записяхъ (1713 г.) русскихъ пѣсенъ (В. Н. Перецъ — Замѣтки и матеріалы для исторіи русской пѣсни. — Изв. Отд. Рус. яз. И. Акад. Н. 1901 г. кн. VI, 2). Тамъ часто встрѣчаются слова *Junaki* и *hajduki;* послѣднее, впрочемъ, въ другомъ смыслѣ. А есть и такое мѣсто:

Bratia chorosżyie, mołodcy chożyie wo *krwi* lezat:

Bez chołowy *tyię*, bez plecza drachiię piasok *zoblat* (стр. 73).

Здѣсь особенно важны во второй строкѣ глаголы чисто сербскіе: *тити* и *зобати*.

Обращаемъ вниманіе на это сходство въ языкѣ вмѣстѣ со сходствомъ въ нѣкоторыхъ бытовыхъ чертахъ сербовъ и малороссіянъ, на что мы уже не разъ указывали.

За этимъ слѣдуетъ бѣлорусское нарѣчіе, для котораго воспользуемся словаремъ П. В. Шейна при его сборникѣ «Бѣлорусскія народныя пѣсни» (Спб. 1874 г.).

Вотъ рядъ словъ изъ этого словаря:

буйный — роскошный, крупный, изобильный, тучный; — *буйно расте, буйа* — тоже роскошно, сильно.

выръ и виръ — водоворотъ въ рѣкѣ или озерѣ: — *вир* — яма, глубокое мѣсто въ рѣкѣ.

гай — чаща, роща; — *гај* — тоже лѣсъ, лѣсокъ.

колесы и колы — простая телѣжка; — *кола* — телѣга; а *коло* — колесо, кругъ и пляска въ кругу.

кошуля — рубаха тонкая; — *кошуља* — всякая рубашка; *кошульница* — наружная оболочка кукурузы; на юговостокѣ Россіи — *рубашка*.

луска — 1) шелуха; 2) чешуя рыбья; — *љуска* — то-же самое; *олущити* — очистить отъ шелухи или скорлупы.

Digitized by Google

љепшій — лучшій; — *љепши*.

люлка — 1) трубка; 2) колыбель; — *лула* — трубка; 2) *љулајка* — качели, *љуљати* — качать ребенка въ колыбели и на качели.

млыня и млынъ — мельница; — *млин*, *мљети*.

не(я)дзѣля — воскресенье; — *неђеља*.

ночвы — большое корыто для мытья бѣлья; — *начве* — корытце, въ которомъ мѣсятъ хлѣбъ; то-же самое есть и въ Россіи.

обора — скотной дворъ; — *обор* — дворъ вокругъ дома.

оброкъ — дача для лошади: — то-же для человѣка: одинъ обѣдъ или ужинъ.

пасъ — поясъ, кушакъ; — тоже

паша — подножный кормъ; тоже пастбище.

плотъ — бревенчатая изгородь; тоже — плетень.

поглядъ — взглядъ; — *поглед*.

половый и пловый — (см. выше).

пудзиць (вят. губ. пудить) — пугать: — *пудар*: — караульщикъ виноградниковъ отъ птицы и разныхъ животныхъ.

раме — плечо; — тоже

торба—котомка, нищенская сумка; — тоже—вообще сумка.

хортъ — гончая собака; — *хрт*.

цурка — дочка; — *цура* — дѣвушка.

чекаць — ожидать, — *чекати*; общерусское: быть *начекў* — наготовѣ.

бардзо и барзо — скоро; — *брзо*, и др.

Сочиненіе Н. Я. Никифоровскаго «Очерки просто-народнаго житья — бытья Витебской губерніи» (Витебскъ 1895 г.) даетъ намъ возможность провести параллель не только въ языкѣ, но и въ самомъ бытѣ черногорца съ бѣлорусомъ.

По бѣлорусскому обычаю не слѣдуетъ выходить утромъ «на *ще* сердце»; а нужно «троху хлусиць, кабъ ни булò на *ще* сэрцо» (стр. 59); у черногор. тоже «на ште срце». Хулà (хвала) тобѣ, Бужухно! (102) — «Фала Богу». *Кошуля*, *кошулька* — ру-

Digitized by Google

башка съ разрѣзомъ посреди груди (104); ставъ (ткацкій станъ), кужель, вовна, пасмо, числина (стр. 156—57) срв. черног. стан, кудјеља, вуна, пасмо, чисмица (т. II, ч. 1 стр. 493—94); *шума* — соръ, выметаемый изъ избы (стр. 24); тоже и почерногорски; *шулы*, *шулины* (271) черног. шуљ, шуљеви; *виры* — водовороты, мѣста *виристыя*—ямы въ днѣ рѣки (489)—ч. *вир*, *вирови*; *уклея*—мелкая рыбка, *уклеичная* сѣтка (503)—ч. уклева. Названіе домашняго скота *стáток*, *стачúна* и *животы*, *живоцина* (353)—ч. стока и живо; *ляда*—цѣлина (392)—ч. ледина; *дятлина* — клеверъ (469) — ч. ђетелина — и мн. др.

Череповецкаго уѣзда Новгор. губ.:

волочуга, *волочушка*—небольшой возъ сѣна;—*влачег*—цѣпь, которою ярмо прикрѣпляется къ плугу.

вершокъ — чулокъ; *напрстокъ* — носокъ, чулокъ; срв. *наврщци и напрстци* — надѣваемые на переднюю часть ступни сверху чулка.

галуха, *галиться* — смѣхъ, смѣяться; — *разгалити* — развеселить, разведрить (говорится, когда появится солнце послѣ дождя).

гуня, *гунька*—дѣтская пеленка;—*гуњ*—верхняя одежда мужская въ родѣ кафтана; тоже есть и въ Россіи.

езъ, *езовище* — запруда черезъ всю рѣчку или ручеекъ изъ вбитыхъ въ дно ихъ кольевъ, переплетенныхъ между собою съ нѣсколькими отверстіями, въ которыя вставляются «кужи» для ловли рыбы;—*јаз*, *јажа*—отводъ воды изъ рѣчки для мельницы или для поливы посредствомъ канавы, при чемъ въ неё вода изъ рѣки поднимается запрудой, которая собственно и назыв. *јаз*; оттуда—*заjазити*—сдѣлать запруду и затормозить какое нибудь дѣло.

зобенька—корзинка съ ручкой,—*зобница*—сумка съ овсомъ или ячменемъ для корма лошади.

кислица — щавель; — *киселица*.

мадежи — пятна на тѣлѣ; — *матеж*.

порозъ, *порозочекъ* — быкъ, бычекъ; — *праз*.

Digitized by Google

Пошесть — эпидемическая болѣзнь; — *пошалица, потка, поточка* — половой членъ у маленькихъ мальчиковъ; срв. *почкати* — мочиться (тоже говорится о дѣтяхъ).

Стожаръ — шестъ, вокругъ котораго наметываютъ стогъ сѣна; — *стожер* — тоже, и столбъ, вокругъ котораго на гумнѣ гоняютъ лошадей при молотьбѣ.

тюмиръ, тюмири — угрюмый, необщительный; — *тмуро, потмуро* — угрюмо; — *натмурити се* — нахмуриться, говорится о человѣкѣ и о покрывшемся тучами небѣ.

цера — камень плитнякъ; — джора, джоре; — язвица и язвецъ — барсукъ; — јазавац.

(М. Герасимовъ — О говорѣ крестьянъ южной части Череповецк. у.; Живая Стар. 1803, III, стр. 374—388).

Каргопольскаго у., Олон. губ.

Братанъ — двоюродный братъ; — тоже и *братаниh*, — *на*.

Граять — каркать; громко и долго смѣяться; — *граја, грајати* — крикъ, шумъ, кричать, шумѣть.

еретина — первая шерсть съ молодой овцы или барана; — *јаретина* — тоже; *зобать* — ѣсть муку, зерна въ ихъ естественномъ видѣ; — *зобати* — ѣсть, говор. больше о животныхъ, а и о человѣкѣ, когда онъ ѣстъ ягоды или какія-нибудь зерна; оттуда — *зобница*.

косарь — большой ножъ съ загнутымъ концомъ, употребл. для очищенія поженъ отъ порослей; *косијер* — тоже, на длинной рукояткѣ; служитъ для рубки кустарника на дрова и вѣтвей.

крятать — трогать, двигать съ мѣста; — *кретати, кренути* — въ знач. сред. глаг.; *обутка* — обувь; — *обут*.

пóртно — холстъ; — *пртено* — противуположное слову

памучно — изъ хлопчатой бумаги (наше *портяное*).

(Я. Свѣтловъ — О говорѣ жит. Каргоп. у. Жив. Стар. 1892, III, стр. 156—165).

«Кой ножъ, кой усовъ»! — восклицаніе при какомъ нибудь недоразумѣніи или удивленіи (Черепов.) и «кои жолви, кои

Digitized by Google

усови»? — что за шутка, чего еще надобно (при ссорѣ; Каргоп.). *Усов* въ Черногоріи означаетъ обвалъ снѣжный или земляной: но говорится: «усовна маска»—упрямая, капризная, кидающаяся въ сторону, бьющая ногами.

Сходство можетъ проявляться не въ словахъ только, но и въ концепціи понятій, напр. *отвѣдывать* — узнавать, справляться и пробовать ѣду; въ Черногор. тоже *обидовати* — пробовать кушанье и изслѣдовать; — *самоходка* — дѣвушка, вышедшая замужъ безъ согласія родителей; — тоже въ Черн. *самопошла*; *межень* — жаркое время въ серединѣ лѣта (Каргопол.; на Волгѣ — уровень воды, когда совсѣмъ спадетъ половодье); въ Черн. *меѣудневица* — самое жаркое и самое сухое время отъ конца іюля до полов. авг., а въ другихъ мѣстахъ отъ 15 авг. до 8 сент.

Въ Череп. у. во время разговора о чемъ-либо страшномъ, чтобы отвести отъ разговаривающихъ дурныя послѣдствія, прибавляютъ: «на лѣсъ сказано!»; а въ Черногоріи прибавляютъ: «у кам удрила!», когда говорятъ о какой-либо опасной, трудно излѣчимой болѣзни. Когда говорятъ о нечистой силѣ, нужно плюнуть, при томъ непремѣнно черезъ лѣвое плечо.

Такое совпаденіе воззрѣній, которое можно прослѣдить и дальше, имѣетъ не меньшее значеніе, чѣмъ прямое сходство словъ.

Не можемъ также не замѣтить, что многія слова, употребляющіяся въ сербскомъ языкѣ и исчезнувшіяся или употребляющіяся совсѣмъ въ другомъ смыслѣ въ языкѣ русскомъ, мы встрѣчаемъ въ старинныхъ русскихъ памятникахъ.

Такъ, слово *вльзти*, въ смыслѣ войти мы на многихъ мѣстахъ встрѣчаемъ у Данила Паломника, также *лежати ночьлъ*; *довеpечи* — добросить (серб. вргнути), *тутнати* (тутањ, тутњети), *почестити* (почастити), *твердъ* (тврђа) каменистое мѣсто; лучій и *болій*, *насопъ* (насап), *борго* (брзо), *водокрещи* (водокршће),

Digitized by Google

мска (маска), *скутъ* (скут), мѣсто *гроздно* (грожђе) — гдѣ много виноградниковъ и т. д. И въ Домостроѣ встрѣчаемъ: «иногда свой обиходъ прибыльно *пользетъ*; по сколку изъ котла *араки* (ракија) *первой* (првенац) и другой; рыбу держать въ *крошняхъ* (крошња); да то *борзо* изведетъ, а деньги платити *ручь* (рукодаћа и наруч)» и др. —

Множество сходныхъ словъ найдемъ въ описаніи старинаго русскаго быта: *яблоко* — золотой шаръ; *миндеръ*, *бездыханъ*, *нишанъ*, *туфэкъ*, *накра* (накараде) и др. (П. Савваитовъ. — Описаніе старинныхъ русскихъ утварей и т. д. Спб. 1896).

Встрѣчаются слова, одинаковыя съ чешскими: *прши* говорится объ дождѣ, когди чуть роситъ; «попршио је мало» по чеш. *pršiti*; *спојити* — соединить связать напр. два деревянныхъ бруска, наше (спаять); *опетовати* (подгор.) — повторять; *теста* или *цеста* — большая дорога; *поливка* (Дробн.) — супъ, похлѣбка; *шпатан* (Дробн.) — дурной, дрянной; есть фамилія *Пиводићи*, а у Чеховъ *Pivoda*.

У чеховъ въ старыхъ документахъ есть слово *hvozd* — въ смыслѣ лѣса; у черногорцевъ и теперь одна мѣстность (между Луковымъ и Шавниками въ Дробнякахъ) называется *Гвоздъ* и тоже лѣсистая; но есть и нарицательное слово *гвозд*, означающее мѣстность, гдѣ всюду торчатъ голые камни, при томъ въ ямахъ; но не были-ли и онѣ когда-то покрыты лѣсомъ, котораго позднѣйшія поколѣнія уже не застали?

Всѣ эти факты очень любопытны и имѣютъ значеніе въ исторіи языка и народа. Кое-что можетъ быть объяснено заимствованіемъ; но большая часть сходства относится, по нашему мнѣнію, къ тому старому времени, когда славяне жили вмѣстѣ и изъ одной мѣстности вынесли одинаковыя слова и понятія, пока исторія не раздѣлила ихъ на особыя группы, поставивъ ихъ въ другія условія физическія и подвергнувши другимъ вліяніямъ

Digitized by Google

историческимъ. Есть мнѣніе, что сербы впервые населились въ Богеміи.

Перейдемъ теперь къ прямымъ заимствованіямъ, сдѣланнымъ при томъ сравнительно въ недавнее время.

Здѣсь мы прежде всего встрѣчаемся съ вліяніемъ турецкимъ, которое шло вообще за господствомъ турокъ на Балканскомъ-полуостровѣ и особенно за распространеніемъ магометанства между его народами, При этомъ замѣтимъ, что у черногорцевъ турецкихъ словъ меньше, чѣмъ у другихъ сербовъ, не исключая и сербовъ Королевства; а въ самой Черногоріи ихъ можно найти больше въ мѣстностяхъ, гдѣ долже держалось турецкое господство, какъ Пива, Дробняки, Баняны, Васоевичи и др.

Затѣмъ идетъ вліяніе итальянское, которое происходило частію черезъ непосредственное общеніе между Италіей и Зетскимъ государствомъ, а частію черезъ сосѣднее Приморье, гдѣ господствовала Венеціанская республика и гдѣ въ оффиціальной и общественной жизни итальянскій языкъ господствуетъ.

Здѣсь мы видимъ то-же самое, что у сѣверныхъ сербовъ, гдѣ у австрійскихъ сербовъ нѣмецкій языкъ вторгается насильственно черезъ правительство, а къ сосѣдямъ ихъ сербамъ Королевства входитъ путемъ торговыхъ сношеній и новаго культурнаго склада жизни. Поэтому заимствуются слова, относящіяся къ тѣмъ понятіямъ и къ тому обиходу въ народной жизни, которыхъ въ ней прежде не было, какъ: бирташ, кељнер, штумадља, плајвајс, шлајпик, (Shreibbuch), шверцовање и др. Въ соотвѣтствіи этимъ нѣмецкимъ словамъ вы находите въ Черногоріи итальянскія: локандјер, камарјер и камарјера, лапис, тоболац, контрабанад.

Но въ Черногоріи распространеніе и итальянскихъ словъ таково, что рѣчь простого черногорца, особенно нѣгуша, цеклича, цуцы, живущихъ пограпично съ Боккой, гдѣ итальянскій языкъ господствуетъ, положительно пересыпана этими чужими словами. Тамъ напр. слышатся такія фразы: «Како се вам до-

Digitized by Google

падају наше *монтањи*? Он има *грацију* (желаніе, расположеніе), да се научи. — Грација ми је!» — такъ хочу! «Ја се не могу купати у море, кад има *колпе* (волны) и т. п. *Шјор*, *шикуро*, *дужое*, *ши-ши* — вы услышите тамъ на каждомъ шагу.

Помимо такой утрировки, къ которой всегда бываютъ склонны простые люди, желающіе показать себя не простыми, множество итальянскихъ словъ получило полное право гражданства и повсемѣстное распространеніе: они одинаково съ народными подвергаются флексіи и проникли въ народную пѣсню.

Для примѣра приведемъ рядъ такихъ словъ.

Бестиа (bestia) — скотина, глупецъ.

бидж (biso) — горохъ, зеленый горошекъ.

бутарга (bottarica, bottarga) — икра желтая или красная, преимуществ. изъ рыбы кефала.

брока (brocca) — жестяное ведро для воды и кувшинъ для умыванія.

бутига (bottega) — лавка.

бутиjер — лавочникъ.

ваја, ваје (baia) иначе—пошалица, поруга, лудорије—шутки, пустяки, насмѣшки.

вапор (vaporiera), иначе пароброд — пароходъ.

веладун (velata, velatone) — пальто.

ваљати (vagliare), обще-серб. вриједити — стóить, заслуживать вниманія, быть достойнымъ, годнымъ.

безличпо: ваља — должно, слѣдуетъ; ваљан, ваљаст;

неваљао човјек.

варда! (guarda) окрикъ — берегись!

гот (gotto), иначе чаша, путир — стаканъ.

девентати (diventare) — вилять, уклоняться отъ истины.

деђати (degnare) — удостоивать, дать свое благоволеніе: «он не деђа са мном да разговара».

дестрагати и бестрагати (destruggere) — разрушить, разорить кого, его состояніе.

Digitized by Google

дешпет (dispetto), за дешпет, иначе инат — перекор, на зло дѣлать что-либо.

дисипати (dissipare) иначе трошити — растрачивать.

дација (dazio) — государственная подать.

догања (dogana) — лавка и таможня.

дуперати (adoperare), иначе: поднети, имати, употребљавати доста — имѣть достаточно; безлич. мпѣ довольно.

дурати (durare) — продолжаться, выдерживать, выносить;

прилаг. дурашан — прочный, постоянный.

кандаљер (candallière) — с вјетњак, чир (въ Герцег. шандал) — подсвѣчникъ.

кантун (cantone), иначе: угао, нугао, ћошак — уголъ.

кастрадина (отъ costrato) — сухое, продымленное мясо баранье или козье.

ке (che!) — какъ! куда! гдѣ тамъ!

кимак (cimice) иначе: стеница, татабит — клопъ.

клак (calce) иначе: вапно, креч — известь.

кого и кужина (cuoco, cucina) — поваръ и кухня.

конат, контати (conto, contare) иначе: рачун,— ати — счетъ, считать.

контент или контен (contento) иначе: задовољан — доволенъ.

кочета (cochetto, или отъ франц. couchette) иначе: одор — кровать, преимущественно желѣзная.

кредепца (credenza) — шкапъ, буфетъ съ посудой.

кошет (còscia) — задняя нога бараньей туши, свѣжей или вяленой.

крепати (crepare) од глади — умирать; тоже и

скапати (scaparе).

куфин (confine), иначе: међа, граница — граница.

кушин (cuscino), иначе: јастук, по(д)главар, поглавница — подушка.

куштум (costume), иначе: обичај, одијело — обычай, одѣяніе: «тако је по нашем куштуму».

лапис (lapis) — карандашъ.

Digitized by Google

лентрат (ritratto), иначе: слика — картина, портретъ.

љустрати (lustrare) — чистить (сапоги), полировать (дерево).

манестра (minestra), иначе: чорба, супа, пољевка — супъ, похлебка.

марангун (marangone) — мастеръ, преимущественно столярныхъ работъ, а также и желѣзныхъ, при томъ иностранецъ.

паљ (pala), иначе: лопата, ћурек — лопата, заступъ.

пасати (passare), иначе: проћи, минути — пройти, миновать.

«пасај се или проћи се тога» — оставь то, недѣлай того, не трогай.

полуменат (fundamento), иначе: темељ — фундаментъ, основаніе постройки.

пачати се (impacciarsi) — мѣшаться во что:

«не пачај се у туђе послове». —

пипун (popone, лат. pepo) — дыня.

пирун (pirone), иначе: пантанур, виљушка — вилка.

погача (focaccia) общесерб. — пшеничный хлѣбъ.

понта (punta), иначе: рт. — мысъ.

пофермати (fermare), иначе: потврдити — утвердить.

«сви му аге ријеч пофермаше».

прифорцати (forzare), иначе: приморати — принудить, заставить, напр.: уплатить долгъ; довести непріятеля до крайняго состоянія.

пршут (presciutto) — ветчина, свиной окорокъ.

саламур (sale di mare?) — разсолъ, въ которомъ держатъ огурцы, паприки и др. овощи.

скала (scala) — лѣстница, подъемъ по ступенькамъ;

скалине — ступеньки.

скалати се (scalare) — упасть, понизиться (говорится объ убыли воды).

скапулати (scapulare) — спасать и спасаться.

спендати (spendere), иначе трошити (въ Далмаціи говорятъ — тратити) — тратить, издерживать.

Digitized by Google

спензе (dispensare) — издержки: «ја не мам спеназа; али ти је спензе не стануло?».

стима (stima) и стимати — угощеніе, чествованіе: «ти мене премного стимаш; чест долазак губи стиму»; — оцѣнивать имущество, продающееся съ аукціона; откуда — *стимадур* — оцѣнщикъ.

супреш,-авати (soppressa) — утюгъ.

таволин (tavola), иначе: стол, трпеза — столъ.

тела (tela) — полотно.

тоболац (tabellione?) — кошелекъ для денегъ.

торнати (tornare) — соотвѣтствовать чему:

«не торнà ми конат» — мнѣ нѣтъ расчета.

трепјељ (treppiede) — треножникъ, на который ставится сосудъ съ жаромъ.

трајна (traina) — шнуръ, которымъ мѣрятъ.

трепета (trombetto), иначе: бубањ — барабанъ.

ћакулати (chicchillare) — болтать, сплетничать.

ћикара (chichera) — кофейная чашка и стаканчикъ на телеграфномъ столбѣ.

ужанца (usanza) — обычай, привычка:

«таква му је ужанца или тако он ужà».

урметин или фурметин (formentone) — кукуруза.

фацулет (fazzoletto) — марама, крпа — платокъ женскій на голову и носовой.

фин (fino) — тонкій, изящный: «е ти имаш лијепу ћевојку, јесте фина, ка'у гору вила».

фортуна, фрдуна (fortuna) — буря.

фрегати (fregare) — чистить, мыть полъ.

фрешак (fresco) — свѣжій: «ајдемо да се расфрешкамо на вјетар».

фундаћ (fundaccio) — гуща, остающаяся въ кофейникѣ.

шега, шегати (sega,—ге), иначе: пила, пимати — пила.

шеста (sesta), иначе: чап — циркуль.

шканција (scancia), иначе: полица — полка.

Digitized by Google

шкоѣ (scolio)—маленькій островокъ-каменистый, скалистый.

шкрипторија (scrittorio) — письменный столъ.

шкрокати (scroccare) — дать осѣчку (о ружьѣ).

шкуре (scuri) — ставни.

шоверьан (съ франц. surveillant) — надсмотрщикъ надъ работами.

шпаг (spago) — шнурокъ, тонкая веревочка.

(неизвѣстно откуда шпаг, иначе джеп — карманъ).

шугоман (sciugomano), иначе: ручник, пешкир, утирач — полотенце.

джардин (giardino), иначе: зграда — садъ, преимущественно для цвѣтовъ и зелени, но не для фруктовыхъ деревъ.

Этихъ итальянскихъ словъ въ нѣкоторыхъ частяхъ Черногоріи такъ много, что мы не знаемъ, больше-ли ихъ найдется въ Приморьѣ и Далмаціи, исключая городовъ, гдѣ прямо говорятъ по итальянски, благодаря бывшему тамъ очень продолжительному господству Венеціанской республики и католицизму, дѣйствующему на народъ черезъ церковь и школу.

Эти слова, какъ мы сказали, пріобрѣли въ Черногоріи полное право гражданства и съ ними поступаютъ, какъ со своими, подвергая не только флексіи, но и другимъ, такъ сказать, самоволіямъ, которымъ подвергается родной языкъ.

При этомъ дается имъ отчасти и другое значеніе, такъ слово *guarda* перешло въ какой-то крикъ *урдаха*! (у турокъ тоже) — какъ предостереженіе передъ взрывомъ положенной мины. Оттуда, по всѣмъ вѣроятіямъ, произошло и названіе нѣкоторыхъ мѣстностей, какъ въ Банянахъ — *Варда-планина* и въ Васоевичахъ *Варду*, то же возвышенная коса, на которой, можетъ быть, когда-то стояла стража; а въ то же время возникъ и глаголъ *вардати* — производить шумъ, тревогу, суматоху: «Не вардај, не вардај» — кричитъ сидящій въ комнатѣ на стукъ въ дверь кого-то, пришѣдшаго съ визитомъ; «тамо је велико вардање!» — говорятъ, когда гдѣ-нибудь происходитъ тревога или если въ домѣ все перевернуто, не находится на своемъ мѣстѣ.

Digitized by Google

О человѣкѣ, который, куда ни прійдетъ, всѣхъ потревожитъ въ худомъ и добромъ смыслѣ (расшевелитъ), говорятъ: «он је велики вардаклија».

Въ томъ-же направленіи продолжается заимствованіе словъ и въ настоящее время и также имъ придается особенный смыслъ по народному пониманію, а иногда свое собственное отождествляютъ съ чужимъ; напр. «ја теби то поручујем и то треба да буде *морално*» — т. е. по приморанью — обязательно.

Слово *званично*, отвѣчающее иностранному *оффиціально*, получило значеніе чего-то особенно важнаго, хорошаго, хотябы къ оффиціальности не имѣло никакого отношенія.

«То је уље најцивиљније или најцивиластије, само за владику», — самое лучшее. Отъ слова *џџусто* (giusto) — барабар, ровно, одинаково—употребляютъ глаголъ: «треба *уџџустити*»; говорится о вѣсахъ въ смыслѣ вывѣрить ихъ.

Въ Королевствѣ Сербіи (Краљево, Параћин, Ниш) и Старой Сербіи у людей спеціальныхъ занятій (мутавџије, ужари и грнчари) существуетъ особый языкъ, на которомъ они разговариваютъ между собою, когда желаютъ, чтобы другіе ихъ не понимали. Его называютъ *немушти језик*, какъ и тотъ, который дается человѣку сверхъестественными существами для пониманія животныхъ *). Такого языка у черногорцевъ мы не знаемъ; а есть *козарски језик*, состоящій въ томъ, что къ обыкновеннымъ словамъ въ началѣ или въ концѣ придаются извѣстные слоги (въ Россіи — *говорить по херамъ*), на которомъ переговариваются пастухи молодые или дѣти.

---

*) Объ этомъ есть статья Ј. «Др. Ватрослав Јагић у Србији и Софији» (Годиш. Н. Чуп. 1895, књ. XV, стр. 71—111), въ которой авторъ ссылается на соч. Ягича «О немуштим језицима у Словенскихъ народа».

Digitized by Google

ЗАКЛЮЧЕНІЕ.

Смотря на языкъ, какъ на органическое проявленіе народнаго духа, неразрывно связанное со всею жизнію народа; какъ на органъ, посредствомъ котораго народъ выражаетъ свое духовное содержаніе, мы его соединяемъ вообще съ этнографическимъ изученіемъ народа, и предлагаемая статья о черногорскомъ нарѣчіи составляетъ одну изъ главъ этнографическаго отдѣла въ нашемъ сочиненіи о Черногоріи, какъ и остальной этнографическій матеріалъ, а не филологическій. Поэтому многое въ той статьѣ пополняется другими отдѣлами упомянутаго нашего сочиненія. Такъ, для грамматическихъ формъ и фразеологіи найдется много примѣровъ въ приведенныхъ нами на своемъ мѣстѣ пословицахъ, пѣсняхъ и другихъ умственныхъ произведеніяхъ черногорскаго народа.

Для словаря много матеріала найдется въ описаніи быта, и наконецъ мы прилагаемъ небольшой словарь отдѣльно.

Digitized by Google

А. Собственныя имена лицъ

(личныя, по отчеству и прозвища).

1. Личныя имена.

Личныя собственныя имена, дающіяся каждому при его рожденіи, въ главномъ тѣ-же самыя, какія находятся въ требникахъ восточнаго православнаго исповѣданія, съ добавленіемъ нѣкоторыхъ именъ, принятыхъ исключительно въ сербскихъ календаряхъ, какъ: Милутинъ, Драгутинъ, Душанъ, Милена, Милица и др. Изъ массы именъ, находящихся въ требникахъ, въ народномъ употребленіи въ Черногоріи около пятидесяти: Авксентій, Авраамъ, Александръ, Алексѣй, *Андрей*, *Арсеній*, Аѳанасій, Богданъ, Борисъ, *Василій*, *Витъ*, *Гавріилъ*, *Георгій*, Григорій, Дамьянъ, Даніилъ, *Димитрій*, *Евѳимій*, *Захарій*, *Илья*, Исаій, Іоакимъ, Іаковъ, *Іоаннъ*, Кириллъ, (или Киръ?), Константинъ, Ксенофонтъ, *Лазарь*, *Лука*, *Маркъ*, Мартинъ, Матѳей, Мина, *Михаилъ*, Моисей, *Николай*, Павелъ, Пантелеймонъ, *Петръ*, *Савва*, *Стефанъ*, Трифонъ, Филиппъ, *Христофоръ*, Ѳеодоръ, *Ѳома* и еще нѣкоторыя. Чаще всего употребляются, отмѣченныя у насъ курсивомъ; другія-же употребляются рѣдко, хотя нѣкоторыя приняты и въ родовыхъ прозвищахъ, какъ: Мартиничи и Мартиновичи, Богдановичи, Филипповичи, Глигоровичи и др. Нѣкоторыя имена исключительно монашескія, какъ: Герасимъ, Никодимъ, Ромилъ, Пахомій, Руфимъ и т. д.

Женскихъ-же календарныхъ именъ совсѣмъ мало: Ангелина, Анна (или Іоанна), Екатерина, Елена, Елисавета, Любовь, Марія, Христина. Изрѣдка встрѣчаются имена: Марта, Сара, Софія и Маргарита.

Digitized by Google

Въ послѣднее время стали давать имена: Вѣра, Ольга, Ксенія; какъ между мужскими Владиміръ. Александръ и Алексѣй смѣшиваются, все равно какъ Михаилъ и Милутинъ. Женское имя Александра усматривается въ имени Роксанда. Есть и имя *Луція* (Міовича въ Колашинскомъ полѣ).

Нѣкоторыя имена усвоены въ западной формѣ: Абрамовичи (есть и Авро, Аврамовичи), Блажо изъ Blasius (Власій).

Кромѣ именъ календарныхъ, употребляется масса именъ, несуществующихъ въ календаряхъ.

Вотъ ихъ перечень, хотя и не полный: Бајо, Балета, Баро, Батро, Баћо, Бацо, Бего, Беньо, Биро, Благоје, Божо, Божина, Бојо, Борило, Бранко, Брацан, Брзота, Булат, Буљо, Бућо, Веко, Велиша (отъ Велимир), Веселин, Весо, Вешо, Војин, Врко, Вуко, Вулаш, Вушур, Гардаш, Гвоздо, Гледо, Гога, Голо, Голуб, Горо, Горчин, Грубан, Грубеља, Гусо, Даица, Драго (отъ Драгутин), Дука, Думо, Жарко, Живаљ, Живко (переводъ Виталій?), Жутко, Завиша, Зеко, Зец, Зоро, Кезо и Кезун, Косо, Краљ и Крале, Лабуд, Лале, Лијеш, Лимо, Лутко, Љубомир, Мáлин, Маџо, Миго, Милан и Миљан (Милосав), Милован, Мимо, Мишеља, Момчило, Мрваљ, Мрдо, Мушика, Недо, Нећељко, Ненад, Ново, Обрад, Обрен, Огњан, Паун, Пеан, Пиле, Прељa, Пујо, Пуцо, Пуљан, Пуниша, Пунош, Пуро, Радован, Радисав, Радуле, Реља, Ремо, (Еремија?), Рого, Секула, Славо (Славомир), Сладоје, Сјеро, Спако, Спасо, Спахо, Срдо, Сретен, Стамат, Станко (Станислав), Станоје, Стојан, Токача, Топушко, Туро, Туцо, ћетко (Цвјетко), Холета, Хрнко, Цемо, Цуро, Чило, Чокета, Чуко, Шкрњо, Шого, Шујо, Шујо, Шундо, Шуто, Шутин, Шуша, Шарац.

Женскія имена: Бела, Бења, Беша, Бистра, Блажија, Бојана, Босна, Була, Бота, Видна, Вишња, Горда,-ана, Госпа,-ава, Грана, Грмуша, Грозда, Даница, Дафина, Дивна, Добра (перев. Итаљ. Вопа?), Дожа, Доста, Драга, Дуња, Живана, Загорка, Злата,-ана, Зора, Играна, Јаглика, Јагода, Јара, Јаска, Јешна, Када, Камéра, Кева, Кокна, Коса, Круна, Куса,

Digitized by Google

Љепосава, Малина, Мáнда, Медуна, Мида, Мика, Милана, Милева и Милена, Мира, Неда, Пиле, Плана, Прња, Радна, Ракита, Руда, Румија, Ружа и Руса, Смиља или Цмиља, Спасија, Стана, Стоја, Тека, Темзија, Ћаке, Ћетна, Цвјетка и Цвјетна, Циграна, Чума, Чупа, Шагра, Шајка, Шуња, Шута.

Сверхъ того, многіе носятъ имена магометанскія, какъ: Адем, Аџо, Асан, Бећир, Буђо, Ибро, Кáсим (велестовац), Мемед, Мујо, Мурат, Муса, Реџо, Сефо, Синан, Суљо, Тале, Шабан и др.; или прямо называется Турчин, откуда Туро и производное Турчиновић.

Между женскими именами магометанскія мы знаемъ только: Була, Када и Фата.

Магометанскія имена, какъ мы уже объясняли выше, давались дѣтямъ, чтобы такъ сказать, замаскировать ребенка и тѣмъ спасти отъ *опытицы;* но оставались за нимъ на всю жизнь. Въ Трепчахъ (Никшицк. округа) мы встрѣтили имя *Мујо* на надгробной плитѣ на кладбищѣ возлѣ тутъ-же стоящей церкви.

Есть указанія, что въ древней Россіи такимъ-же образомъ употреблялись имена татарскія: Бахтеяръ, Муса, Сабуръ *).

Иногда, давши ребенку одно имя христіанское, потомъ перемѣняютъ его на другое, тоже христіанское: Николая назовутъ Петромъ или наоборотъ.

У Пера Томова (старшаго брата влад. Петра II) былъ сынъ, котораго дома звали Лазаремъ; а когда послали его въ Россію учиться, онъ назывался уже Павломъ. По всѣмъ вѣроятіямъ, послѣднее было записано въ метрической книгѣ, а первое было семейное, и подъ этимъ именемъ его знали въ народѣ. Ћиру Ефтову Вулетичу было настоящее имя Томо; одному изъ Поповичей было имя Петръ, а его зовутъ Драго. Одного изъ Спасоя сдѣлали Лазаремъ (Шаулић въ Дробнякахъ).

---

*) А. Соколовъ. — Русскія имена и прозвища въ XVII в. (выбраны изъ писцовыхъ и отказныхъ книгъ и другихъ документовъ, относящихся къ Нижегородскому и Казанскому краю). Казань, 1891.

Digitized by Google

Нѣчто подобное было и въ древней Руси. У Н. М. Тупикова *) мы встрѣчаемъ слѣдующее: «Онисофоръ Дѣвочка (прозвище и духовное лицо); родися вел. князю (московск.) сынъ Тимофей, а дали имя ему Іоаннъ».

Относительно двойныхъ именъ въ древней Руси интересное замѣчаніе находимъ у Н. Чечулина **). «Иногда говоритъ онъ— было три имени: прозвище и два крещеныхъ имени, — одно явное, другое тайное, извѣстное только тому, кто его носилъ, духовнику да самымъ близкимъ. Это дѣлалось по вѣрованію, что лихіе люди, зная имя человѣка, могутъ ему дѣлать вредъ чародѣйственными способами и вообще иногда легко сглазить человѣка» (стр. 74).

У Тупикова-же мы встрѣчаемъ нѣсколько именъ, утратившихся въ Россіи, но до сихъ поръ употребляющихся въ Черногоріи: Томанъ, Ненадъ, Воинъ и Воиславъ, Олюша сокальникъ (Олица). А у Чечулина находятся женскія имена, образовавшіяся аналогично съ сербскими: Богданица, Голуба, Досадка, Дуня, Некраса, Купава, Смиренка.

Имя Милютинъ въ Россіи существуетъ, какъ фамилія (отъ Милюта?); и мы знавали Міята (серб. Мијат и Михаѣ) и Милована.

По разсказамъ-же одного стараго священника прежде въ Россіи давались имена: Спасъ, Спаска, Сретька, которыя потомъ запрещены по распоряженію высшей духовной власти.

Относительно происхожденія и толкованія этихъ народныхъ именъ прекрасное изслѣдованіе представляетъ д-ръ Т. Маретичъ ***).

---

*) Замѣтки къ исторіи древне-русскихъ личныхъ собственныхъ именъ. Спб., 1862.

**) Личныя имена въ писцовыхъ книгахъ XVI в., не встрѣчающіяся въ православныхъ святцахъ. (Библіографъ, 1890, №№ 7—8).

***) O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba (Rad Jugosl. Ak. Knj. LXXXI i LXXXII).

Digitized by Google

Онъ также различаетъ имена христіанскія, даваемыя при крещеніи (krsna imena), и имена, даваемыя потомъ въ семействѣ по различнымъ качествамъ ребенка или по другимъ, случайнымъ причинамъ и обстоятельствамъ; это — просто домашнія клички.

Между послѣдними г. Маретичъ различаетъ: ласкательныя (од milosti, тепанье) и насмѣшливыя (podrugljiva). Онъ приводитъ массу именъ, почерпнутыхъ главнымъ образомъ изъ письменныхъ историческихъ и другихъ источниковъ и даетъ имъ объясненія.

Еще больше матеріала собрано священникомъ М. Морошкинымъ въ соч. «Славянскій именословъ» *) и т. д.

Оба эти сочиненія представляютъ матеріалъ, который они собирали по цѣлой относящейся къ тому литературѣ, при томъ первый захватываетъ въ своемъ изслѣдованіи все юго-славянство, а второй — все славянство (въ его соч. одна литература предмета занимаетъ стр. 1—23 и источники стр. 106—108). Собирая матеріалъ въ такой обширной области, они стараются объяснить происхожденіе именъ на основаніи общей филологіи, протолковать соединенный съ ними смыслъ и различныя вліянія, подъ которыми они сложились (христіанство и международныя отношенія). Въ то-же время они указываютъ и извѣстный методъ.

Наша задача гораздо уже: область нашихъ наблюденій составляетъ исключительно Черногорія. При томъ мы не выходимъ изъ предѣловъ современности и представляемъ матеріалъ, не входя въ его дальнѣйшую научную разработку; но только въ виду освѣщенія этого матеріала даемъ объясненія, на которыя наводитъ насъ наблюденіе тоже современной жизни.

Руководясь такимъ взглядомъ, мы представимъ, какимъ об-

---

*) Славянскій именословъ или собраніе славянскихъ личныхъ именъ въ алфавитномъ порядкѣ. Спб., 1867.

Digitized by Google

разомъ въ Черногоріи даются эти имена; а затѣмъ остановимся на объясненіи нѣкоторыхъ изъ нихъ болѣе распространенныхъ.

Въ описаніи обряда крещенія мы упомянули, что при именованіи ребенка совсѣмъ мало сообразуются съ показаніемъ календаря, какого святого въ тотъ день, и священникъ предоставляетъ это самому семейству, при чемъ прежде всего спрашиваютъ бабушку или дѣдушку; иногда выбираютъ имя родители; а случается, что обращаются къ дѣвочкѣ, спрашивая, какъ-бы она хотѣла назвать брата, или къ мальчику относительно новорожденной сестры.

Не справляясь съ требникомъ или календаремъ, сообразовались иногда съ днемъ рожденія, если тогда былъ какой-либо праздникъ. Такъ, называли Недѣлькомъ, если ребенокъ родился въ воскресенье (нѣдѣља) или его крестили въ этотъ день; Божо или Божичъ, если родился въ день Рождества Христова (Божић); Спасое въ спасовъ — день (вознесеніе); Тьетко или Цвѣтко на вербной недѣлѣ (цвијети); Сретенъ — на Срѣтеніе Господне.

Но какое-бы имя ни было дано при крещеніи, оно могло быть замѣнено другимъ и то тотчасъ-же или впослѣдствіи путемъ такъ называемаго *тепања* т. е. различныхъ эпитетовъ, даваемыхъ ему при няньченьи съ нимъ въ видѣ ласки.

При этомъ имена могли быть и несовсѣмъ похвальныя, но идущія ребенку по его физическимъ и нравственнымъ качествамъ; а иногда давались имена, не имѣющія опредѣленнаго смысла.

Такъ произошли имена: *Веселин* (веселый), Голуб, Лабуд, Малиша (малый), Мргуд (отъ мргодити се — смотрѣть хмуро, угрюмо), Мрко (тоже), Пиле (цыпленокъ и вообще дѣтенышъ птицы: Пиле орлово, соколово), Зоро (зорити се — гордиться, красоваться), Шарац (рябой), Шого (лысый или съ рѣдкими волосами), Булё (булити очи — таращить глаза), Зеко (съ сѣ-

Digitized by Google

рыми или голубыми глазами), Зецъ (пугливый), Шуто (молчаливый, спокойный), Шкрьо (мелкій, отъ шкрьа — обломокъ отъ чего-либо, соринка), Здравко, Косо (имѣющій большія густые волосы), Срдо (сердитый), Мрша или Мршуља (худой, тощій) и т. д.

Это собственно *надимци* — имена, которыми хвалятъ и льстятъ или осуждаютъ и дразнятъ, но отнюдь не въ оскорбительномъ тонѣ, а тоже лаская; какъ и у насъ надѣляютъ человѣка бранными словами въ видѣ похвалы.

Нѣкоторыя изъ этихъ именъ давно уже стали общими, утративши свой первоначальный конкретный смыслъ, какъ и другія христіанскія. Таковы имена: Бего, Бело, Брзота, Гордан, Горо, Грубан, Голо, Гледо, Жарко, Краље, Лудо, Мрваљ, Рого, Славо, Спахо и др.

Между такими именами самое распространенное *Вук*. Нѣкоторые возводятъ его къ христіанскому Вуколъ; но это натяжка. У черногорцевъ и вообще у сербскаго народа съ этимъ именемъ соединяется понятіе о волкѣ, звѣрѣ хищномъ, смѣломъ и ловкомъ, качества котораго въ видѣ похвалы переносятъ и на человѣка.

В. Ястребовъ *) приводитъ имя *Вовкъ* у малороссіянъ, при чемъ характеризуетъ носящаго это имя человѣка такъ: «хищный и жадный, и по виду, и по характеру, съ громкимъ голосомъ, какъ у волка» (стр. 9). У малороссіянъ саратовск. губ. мы знаемъ прозвище Бирюкъ — тоже волкъ, какъ и другія прозвища по животнымъ: Ворона, Сорока, Котъ (а сынъ его Котёнокъ).

Въ цитированномъ выше соч. Тупикова между именами, изъ русскихъ документовъ, мы встрѣчаемъ: «Иванъ *Волкъ* Курицынъ, дьякъ Московскій 1492 г.». Это еще ближе къ сербскому: если въ первыхъ примѣрахъ имя Волкъ составляетъ прозвище, то здѣсь оно личное имя.

*) Малорусскія прозвища Херсонской губерніи. Одесса, 1893.

Digitized by Google

Нѣкоторыя имена, съ которыми соединяются извѣстныя конкретныя понятія, могли возникнуть сначала на христіанской почвѣ; а послѣ народъ придалъ имъ смыслъ по своему разумѣнію. Такъ, *Паун* могло произойти изъ христіанскаго Павлинъ; но народъ этого не сознаетъ; также и въ женскихъ именахъ *Љубица* и *Босиљка* народъ не подозрѣваетъ христіанскихъ именъ Любовь и Василиса, а соединяетъ съ ними понятіе извѣстныхъ ему и любимыхъ имъ растеній.

Не знаемъ, можно-ли съ послѣднимъ именемъ соединить женское-же имя *Босна*, какъ то дѣлаетъ Маретичъ; но народъ въ Черногоріи разумѣетъ подъ этимъ именемъ страну Босну.

Остановимся на нѣсколькихъ именахъ, которыя получили уже толкованіе со стороны ученыхъ спеціалистовъ.

Маретичъ имена — Медак, Медо, Медун (въ Черногор. женск. и. Медуна) приводитъ въ связь съ словомъ *мед*. Въ общемъ это вѣрно; но въ Черногоріи есть имя Медо, происходящее отъ магометанскаго *Ме(х)мед*, и на Цетиньѣ есть одинъ уголокъ какъ разъ у монастыря, называющійся *Медовина* или *Медоевина* по имени нѣкоего *Медоја*, черногорскаго потурченца, жившаго тутъ со своимъ родомъ.

Имя *Булат* г. Маретичъ производитъ отъ *Будимир*. Есть и въ Черногоріи это имя, какъ личное, есть и цѣлое братство въ Ровцахъ *Булатовичи*; но не турецкое-ли это слово, означающее, какъ и въ Россіи, желѣзо, сталь? *Лало* онъ производитъ отъ *Лазар*. Въ Черногоріи это имя не составляетъ постояннаго собственнаго имени; а оно придается старшему въ семействѣ, особенно уважаемому, какъ титулъ, и такъ зовутъ его исключительно его семьяне. Иногда это имя дается и маленькому ребенку, особенно всѣми любимому, и онъ до нѣкоторой степени командуетъ въ семействѣ, а впослѣдствіи это имя остается за нимъ на всю жизнь, какъ собственное. По нашему мнѣнію, его можно сравнить съ упоминаемымъ въ пѣсняхъ «лали и везири», гдѣ *лали* представляютъ во дворѣ турецкихъ султановъ родъ какихъ-

Digitized by Google

то придворныхъ дядекъ или воспитателей при младшихъ дѣтяхъ султана.

Немања толкуется Маретичемъ qui non decipit, связывая съ словомъ *манити* — decipere. Но сербскій историческій Неманя не библейское-ли имя? а въ современной Черногоріи *немања* означаетъ человѣка, ничего не имѣющаго; въ томъ-же смыслѣ употребляется и *неманић*.

Трудно также допустить, чтобы *Миган*, *Мићић*, *Мигор* — происходили отъ *Милисав* или *Митар*. Скорѣе можно-бы это имя связать съ словомъ — *мигати*, откуда *намигота*; трудно, однако, допустить и это; а существуетъ какое-нибудь другое слово, на которое мы не нападаемъ. Такія имена остаются для насъ необъяснимыми, пока не найдется подходящаго объясненія въ народномъ языкѣ или въ письменныхъ документахъ.

Морошкинъ имя *Лало* сопоставляетъ съ *Рад* (ссылаясь на Каравелова), что совсѣмъ неудобопонятно. Онъ-же приводитъ имя *Гормуша* рядомъ съ чешскимъ *Hormiza*, *Hrmos;* а въ Черногоріи есть имя *Грмуша* и названіе одного вида змѣи *грмуша* (родъ гремучей).

Есть имена, даваемыя дѣтямъ въ семействахъ (надимци, тепање) и остающіяся потомъ за ними уже взрослыми, какъ *Цица*, *Бења* (Марія) Цуцо (Николай), *Кева* и др.; мы добивались объясненія въ семействахъ, въ которыхъ они создались, и не могли получить опредѣленнаго отвѣта: «Такъ какъ-то и ничего то не значитъ».

Есть, однако, много именъ, которыя объясняются легко. Такъ, *Чупа* — дѣвочка, у которой густые, вѣчно всклокоченные волосы; *Руда* — съ волнистыми или кудрявыми волосами; *Пуцо* — пухленькій мальчикъ; *Врко* — очень подижной; *Чило* — по особенному цвѣту волосъ; *Лабуд*, *Голуб*, *Златка*, *Зора* — обычныя ласкательныя имена.

Какъ рѣдкое явленіе можно указать присвоеніе мужчинѣ женскаго имени: такихъ мы знаемъ одного Милица (въ Пи-

Digitized by Google

перахъ) и другого Мара (въ Кучахъ); но, какъ это произошло, намъ не объяснили.

Что касается женскихъ именъ, то, кромѣ исключительно женскихъ, они легко образуются простою перемѣною мужского окончанія на женское. Такимъ образомъ произошли имена: Васа, Ивана, Коста, Милана, Пауна, Петра, Стана; или съ нѣкоторыми вставочными слогами: Іованка, Илијнка, Петрана, Спасија, Живана, Блажија, Томна (отъ Томан).

Обладая, кромѣ именъ, находящихся въ святцахъ, множествомъ именъ народныхъ, черногорецъ значительно увеличиваетъ ихъ число, употребляя одно и то-же имя въ различныхъ формахъ.

Такъ, имя Іоаннъ является въ слѣдующихъ формахъ: Јован, Јоле, Јоко, Јоша, Јовета, Јовица, Јокан, Јокаш, Јокица, Јанко; Иван, Иво, Ивица, Иваниш, Иванко. Изъ Јокица произошло Окица, изъ Јоле — Олица. При этомъ, кого зовутъ Јоле, нельзя назвать Јоко, Ивана—Иво; также различаются Окица и Јокица, Петар и Пе́тро, Митар и Ми́тро.

Такимъ образомъ изъ различныхъ формъ одного и того-же имени создаются совершенно отдѣльныя имена.

Остановимся на этихъ именахъ, которыя въ то-же время знакомятъ насъ съ народнымъ способомъ словообразованія.

Называя кого-либо по имени или окликая, стараются рѣзче выразить главные, хтрактерные звуки и слоги того имени. Для этого прибѣгаютъ къ двумъ способамъ. Берутъ только первые слоги и придаютъ имъ какое-либо окончаніе, какъ Стано, Драго, Мило, Гајо, Ристо, Зако, Сено, Димо, Косто, вм. Станиславъ, Драгутинъ, Милутин или Милосав, Гавриле, Захарија, Ксенофонтъ, Димитрије, Константинъ или наоборотъ, удерживаютъ послѣдніе слоги: Миро, Сандро, Савета, Санда изъ Димитрије, Александро, Елисавета, Роксанда.

Digitized by Google

Затѣмъ идутъ разнообразныя окончанія и вставочные слоги, которыми сообщается имени особенный характеръ, чтобы, сколько возможно, сократить слово, не отнявъ у него выразительности.

Лучше всего это можно видѣть на примѣрахъ для чего и возьмемъ имена, болѣе распространеоныя. Начнемъ съ мужскихъ:

Георгій: Ђорђе, Ђоко, Ђоле, Ђуро, Ђуран, Ђурица, Ђуриша, Ђуза, Ђукан, Ђон, Ђек и Ђека. На трехъ послѣднихъ видно албанское происхожденіе.

Въ Цермницѣ Ђоновичи именно албанскаго происхожденія.

Петръ: Петар, Петко, Пеко, Перо и Перко, Перован, Перица, Периша, Перун, Перута, Песјо и Пешо, Пејо, Пејан; производное Перкочевићи.

Николай: Никола, Нико, Никица, Никац, Никша; производ. Никочевићи, Никчевићи и Никиновићи. Не извѣстно, *Никетичи* происходитъ отъ Николая или Никета, иначе Никита.

Христофоръ: Ристифор (монахъ), Ристо, Ристан, Крсто, Крцо, Крцун, Крко, Кркица, Кићо, Кићун, Киљо, Кико.

Ѳедоръ: Тодор, Тодо, Тошо и особо Тијодор.

Маркъ: Марко, Маркиша, Машо, Машан, Машут. Не оттуда-ли и Мацо?

Изъ *Сава* вышло Шако и Сјако; есть особенно — Савеља, Савељић.

Вукъ: Вуко, Вукац, Вукашин, Вукота, Вуча, Вучко, Вучета, Вучур (не то-же ли Вушур, откуда въ Бѣлицахъ родъ Вушуровићи?), Вујо, Вујадин, Вујош, Вујица, Вуле, Вулета, Вуло, Вулаш; производ. Вујачићи; Вуксан(?).

Радован, Радисав и Радосав: Радо, Раде, Рађо, Рајо, Рајко, Радоња, Рако, Рашо, Рашко; производ. Радићи и Радичевићи, Рајевићи

Мы уже говорили, что у черногорцевъ смѣшиваются имена Алексѣй и Александръ, а также Михаилъ и Милутинъ; поэтому Мићо и Мишо употребляются одинаково для послѣднихъ двухъ

Digitized by Google

именъ; хотя Мићо больше отвѣчаетъ Милутину. Отдѣльно употребляются: Михајло или Мијајло, Михо, Мијо, Мико, Миконја, Мишура.

Маретичъ отмѣчтетъ рѣдкое употребленіе въ сербскомъ языкѣ именъ съ окончаніемъ — *ул*; и въ Черногоріи мы знаемъ только два такихъ: Секула и Радуле (есть большое братство Радуловичей); но въ Никшичѣ на одномъ старинномъ надгробномъ памятникѣ стоитъ и имя «Дракула» воевода. Въ старыхъ докум. есть Вукъ Дракуловъ (наше соч. II, 1, стр. 271).

Съ окончаніемъ — *ман* мы знаемъ только два — Радоман и Вукман, но, какъ прозвища, а не личныя имена. Есть турецкое имя *Кариман*, которое носилъ одинъ цуца, принявшій магометанство.

Есть имя *Радан* (герцегов) въ смыслѣ прозвища; какъ въ Приморьѣ — *Љубиша*, *Микијељ*, и въ Далмаціи *Милаш* (происхожденіемъ изъ Чнрногоріи). Маретичъ-же упоминаетъ имя *Ivesa*, по всѣмъ вѣроятіямъ, отъ Иво; а въ Черногоріи давно уже живетъ перебѣжавшій изъ сосѣдняго племени хотъ албанецъ по фамиліи *Ивезић*.

Часто, особенно въ Васоевичахъ, съ патронимическимъ окончаніемъ на — *ић* употребляется имя личное: Милић, Савић, Вукић, Ђакић, Перић и др.

Женскія имена.

Изъ *Јован* вышли: Јована, Јованка, Јане, Јаница, Јоке, Јока, Јоша, Иве, Ивана и сокращенно Ике, то-же и для Илијнка.

Изъ *Митар* — Митра и Мира, Мируна; изъ *Ангелина* — Анђа, Ђуша, Ђеља, Њаке; изъ *Марија*—Мара, Марица, Мака, Маша; есть Мацa и Маца; изъ *Христина* — Кића; Стана переходитъ въ Ћане и Цане, Стака въ Ћака; есть и Стача; Софија—Сока.

Digitized by Google

2. Имена по отчеству и прозвища или фамиліи (презимена).

Относительно отчества мы уже говорили, что въ Черногоріи, въ отличіе отъ другихъ сербскихъ краевъ, вмѣсто окончанія — *ић* преобладаетъ — *ов* или *ин:* Шако Петров, Новак Рамов, Перо Андрин, Маре Томова; а окончаніе на — *ић* дается только по дѣду и другимъ болѣе отдаленнымъ предкамъ, и становится уже прозвищемъ (фамилія). Только у озриничей и особенно у чевлянъ (Чево или Кчево) и по отцу зовутъ на — *ић*. Обычная-же форма такая: Нико Шкрњов Кусовац, Нико Ђорђин Поповић, Марко попа Јока Мартиновић и т. д.

Женщина замужняя теряетъ свое отчество и зовется по мужу: Стане Пера Митрова, Мара Пера Томова (Петровича) *).

Въ личныхъ сношеніяхъ не принято величать по отчеству, а только по личному имени, при чемъ въ послѣднее время, обращаясь къ чиновнымъ людямъ, прибавляютъ *господине* или титулуютъ по его званію или чину: војвода, сердар, командир, барјактар, водник, професор и т. п. Заочно-же прибавляютъ и отчество, чтобы отличить отъ другихъ съ тѣмъ-же именемъ: Марко Миљанов, Мило Савов, Станко Гајов, Марко Белов, Вуко Дајчин (Даица), Томо Кусинов, или-же по фамиліи: Стеван Матановић, Саво Радуловић, Станко Радонић и т. д.; а часто добавляютъ къ личному имени только званіе его или чинъ: сердар Шкрњо, војвода Мијајло, поп Илија, онъ-же — војвода Пламенац. Въ маленькой странѣ всѣ другъ другу такъ извѣстны, что подъ этими именами ихъ всякій знаетъ.

Зовутъ иногда по старшему брату: Никола Тасов, мало и зная его фамилію Јовановић, и очень часто по матери: Јово Ћакин, Томо Маричин, Стево Гордин, Јован Бабин и т. п.

Отсюда произошли прозвища по женскимъ именамъ: Марићи,

*) Въ старой Руси было иначе: «Софья Ярославна Ростиславича Глѣбовича» (Тупиковъ).

Digitized by Google

Косићи, Дожићи, Јешићи, Радићи, Попаћићи, Камерићи, Анђушићи, Стачићи и др.

Вообще настоящія прозвища-фамиліи употребляются больше въ оффиціальныхъ отношеніяхъ и въ письменныхъ актахъ.

Каждый черногорецъ прежде всего прозывается по своему племени, которому принадлежитъ по братству, роду или по мѣсту населенія. Эти имена у насъ собраны въ отдѣлѣ о племенномъ составѣ Черногоріи. Они, само собою разумѣется, внутри своего племени не употребляются, а только другими, посторонними людьми. Если-же отдѣльныя личности поселяются въ мѣстности другого племени или въ городѣ, то племенное имя дѣлается его прозвищемъ: Јован Пипер, Ново Куч, Павле Васојевић, Томо Баица, Јошо Његуш, Саво Боковљанин, Саво Загарчанин, Иво Команин, Јован Цуца и т. д.; или по мѣстности, откуда онъ пришелъ: Биочевићи, Голијанин, Јабучани, Бјелош и т. п.

Есть прозвища: Мађар (Добрское с.), Симон Хрват (Даниловградъ), Перо Тунгус (Герц.), Арап (Подгорица), Кавађа (Добр. с.), напоминая того-же имени городъ въ Албаніи; Љумовичи (Пипери) напоминаютъ того-же имени албанское племя Љума въ Старой-Сербіи.

Давались прозвища и по занятію.

Ковачи (кузнецы), Кујунџије (серебряныхъ дѣлъ мастера), по которымъ теперь существуютъ роды Ковачевичей на Граховѣ и Куюнджичей въ Дробнякахъ.

Сюда-же могутъ быть отнесены Майстори — поселенье въ Нѣгушской общинѣ, *Штитари* и *Седлари* въ Лѣшанской нахіи. Но вообще такихъ прозвищъ мало, такъ какъ между черногорцами очень слабо были распространены мастерства; а ремесло кузнеца считалось исключительнымъ занятіемъ цыганъ и потому презрительнымъ.

Больше всего распространены прозвища по званію, при томъ почетному.

Очень много Поповичей, такъ какъ званіе *попа* въ старой Черногоріи было почетнымъ. Затѣмъ идутъ:

Digitized by Google

Кнежевичи, отъ *кнез* — племенной старшина; а иные производятъ себя и отъ князей, при чемъ всегда существуетъ и относящееся къ тому преданіе; Воеводичи, Сердаревичи, Контичи, Беговичи.

Есть и Калудьеровичи (калуђер — монахъ) въ Цекличахъ и Люботинѣ. По всѣмъ вѣроятіямъ, монахъ былъ воспитателемъ какого-нибудь сироты, своего родственника, который сдѣлался потомъ родоначальникомъ цѣлаго поколѣнія. Но нѣкоторые разсказываютъ, будто одинъ такой монахъ, чтобы поддержать свой родъ, по желанію своихъ одноплеменниковъ и съ разрѣшенія митрополита, женился и оставилъ послѣ себя дѣтей, получившихъ по нему свое прозвище.

Въ Цермницѣ существуетъ цѣлый родъ Хайдуковичей, называвшихся прежде иначе (Страхиничи), а потомъ принявшихъ это прозвище по одному своему предку, который дѣйствительно занимался хайдучествомъ въ сосѣднихъ турецкихъ предѣлахъ и въ Приморьѣ, находившемся тогда подъ властью Венеціи.

Что касается патронимическихъ прозвищъ, которыхъ больше всего, то въ нихъ переходили и турецкія имена: Мехмедовићи, Нешо Чебић, Челебићи, Дулетићи, Дурковићи*), Дурутовићи, Карацићи, Калабићи, Калезићи, Рамадановићи.

Есть фамиліи итальянскаго или вообще западнаго происхожденія. Въ Цермницѣ въ с. Брчелахъ есть фамиліи Талија и Тотаменти; въ Нѣгушахъ—Кустодији или Кустудићи; въ Цуцахъ—Пешикани—отъ ревсе Cane; а можетъ быть, и отъ Пешика, производное изъ Петар.

Въ Рѣцкой нахіи есть Бастаћи какъ будто греческаго происхожденія (среднегреч. Βάστας — по Даничичу — garulus).

Въ Люботицѣ Џоно напоминаетъ албанское ђон.

Есть имена очень старыя. Такъ, въ с. Угняхъ близъ Цетинья есть *Беладе*, а въ одной грамотѣ Иванбега встрѣчается *Беладин*, откуда теперь въ Боккѣ фамилія *Беладиновичи*. Въ грамотѣ-же

*) Въ Мркоевичахъ есть поселокъ *Дураковићи*.

Digitized by Google

Иванбега упоминается *Клиса,* по которому, вѣроятно, и называется теперь родъ Клисичей въ с. Лиманахъ (Церница). Существуетъ одинъ домъ Штиляновичей (Церница), старинный знатный родъ, и одинъ Никола Штиляновичъ упоминается въ грамотѣ Георгія и Стефана Черноевичей. Въ Бѣлопавличахъ на краю Косова-луга есть поселокъ Страхиничи.

Въ нѣкоторыхъ фамиліяхъ выражаются семейныя отношенія: Домазетовичи, Братиничи, Стриничи, Буразеровичи, Очевичи и др.

Наконецъ множество прозвищъ возникло по какимъ-либо случайнымъ обстоятельствамъ и особеннымъ качествомъ ихъ носителей: Злотвори, Кривокапа, — ичи, Кршикапа, — ичи, и просто Капа и Капичичи, Раслапчевичи, Црвенко, Лубарда, Лопушина, Мудреши, Пламенци, Огненовичи, Правиловичи, Бркичи.

Б. Топографическая терминологія

и собственныя имена отдѣльныхъ мѣстностей.

Живя въ горахъ и обладая только незначительными ровными пространствами, черногорскій народъ создалъ въ своемъ языкѣ богатую терминологію для мѣстностей гористыхъ; для мѣстностей-же ровныхъ даетъ сравнительно очень мало особыхъ названій. При этомъ своеобразно у него понятіе вообще о равнинѣ. Онъ называетъ пространство ровнымъ, хотя-бы оно состояло изъ горъ, только-бы онѣ не представляли утесовъ и разсѣлинъ и не были сплошь загромождены скалами. Поэтому и область Васоевичей называютъ ровною, хотя вся она состоитъ изъ горныхъ хребтовъ, перерѣзанныхъ глубокими долинами, но всюду сохранившихъ зеленый покровъ, не обнаженныхъ до голаго камня и покрытыхъ лѣсною или травяною растительностью. Въ этомъ смыслѣ говорится «равно брдо» и «раван пут», хотя-бы на послѣднемъ и было много подъемовъ и спусковъ. Равнины и

Digitized by Google

низменности, находящіяся въ Черногоріи всегда между горами, получаютъ свою характеристику прежде всего по отношенію къ высотамъ, между которыми онѣ находятся или у подножія которыхъ разстилаются; а затѣмъ въ деталяхъ такимъ мѣстностямъ присвоиваются различныя названія по различному положенію ихъ въ видѣ высокаго плато или въ углубленіи, въ долинѣ, надъ рѣкой и въ образуемыхъ ею извилинахъ, по тому, покрыты онѣ лѣсомъ или травой или оголены отъ земляного покрова и усѣяны каменьями и т. п.

Особыя названія существуютъ для лѣсныхъ пространствъ и для различныхъ скопленій воды.

Сообразно съ этимъ мы разсмотримъ по отдѣльности горы, равнины, лѣсъ и воды. Къ этому мы присоединимъ собственныя имена отдѣльныхъ мѣстностей, такъ какъ и въ нихъ часто заключается та-же общая топографическая терминологія.

Собравши въ этомъ направленіи матеріалъ исключительно въ Черногоріи и ограничиваясь (по необходимости) только своимъ личнымъ, единичнымъ наблюденіемъ, мы чувствуемъ, что не можемъ дать ему должнаго научнаго освѣщенія; потому что для этого нужно быть хорошо знакомымъ съ географіей и топографіей всѣхъ земель Балканскаго-полуострова; а это не по нашимъ силамъ. Но, чтобы сколько-нибудь пополнить этотъ недостатокъ, мы позволяемъ себѣ въ нѣкоторыхъ случаяхъ пользоваться другими источниками. Такими источниками намъ служили словарь Вуика Караджича, «Рјечник из књижевних старина српских» Даничича, Monumenta Serb. — Миклосича, статьи Гласника Серб. Уч. Общ. и Сербск. Лѣтоп. и рукописный словарекъ Павлиновича (намъ былъ сообщенъ Симою Матавулемъ, извѣстнымъ сербскимъ новеллистомъ).

Эти заимствованія мы будемъ отличать начальными буквами— В., Д., М., Г., Л. и П.

Digitized by Google

1. Горы.

Общее понятіе о горѣ даетъ слово *брдо*. Оно употребляется въ смыслѣ отдѣльной горы, какъ — Ђиново-брдо, Обло-брдо, Вељe-и Мало-брдо, Лисац, Вртијељка и др., или въ смыслѣ цѣлой горной области, какъ: Црна—Гора и Брда и владыка назывался «црногорски и брдски»; на народномъ языкѣ говорилось: «Црна-Гора и седам Брда», подъ которыми разумѣлись цѣлыя племена, впослѣдствіи присоединившіяся къ Черногоріи, какъ Бѣлопавличи, Пиперы, Кучи, Васоевичи, Морача, Ровцы и Дробняки. Въ послѣднее время это названіе относится преимущественно къ Бѣлопавличамъ; а Васоевичи подъ нимъ разумѣютъ Кучъ.

Производныя слова: брдашце, брдовито мјесто, *брђанин* *), узбрдица и низбрдица, брдарити — заниматься рубкою лѣса, оттуда брдаренье.

Другое слово, отвѣчающее тому-же понятію, *гора*, употребляемое, однако, въ настоящее время въ смыслѣ лѣса, который въ Черногоріи и находится почти всегда на горахъ и то на высокихъ. Но въ то-же время, когда говорится *горнато мјесто*, то разумѣется гористое; *горштаци* жители высокихъ горъ противуполагаются *хумњацима*, жителямъ низменностей, болѣе изнѣженнымъ мягкимъ климатомъ и неспособнымъ переносить суровость климата, обычную для горца. Иногда это слово, какъ и *брдо*, означаетъ отдѣльную гору.

Въ одной пѣснѣ есть такое мѣсто:

Владика ми бјеше излазно
На высоку *гору* Вртијељку,

на вершинѣ которой очень уже давно нѣтъ никакого лѣса.

---

*) Почти въ томъ-же смыслѣ у албанцевъ горныя племена около Скадра называются *Мальси* (горцы, жители горъ).

Digitized by Google

Есть съ этимъ названіемъ горы значительной высоты: Злагора (1.437 метр.), Лучка-гора (1.715 метр.).

Есть въ Цермницѣ село *Подгорь*; а и въ старыхъ документахъ упоминается *подгорикъ* — montana «царь въ *подгоріа*, звѣри хоте ловити» (Д.), и *опогорь* (dejectus montis): «по дѣлоу оу плавь на *опогорь*» (M. S. 94); на *опогорь* (deorsum) прѣко низь дѣль (Г. XV, 302).

«Ити гором» — по верху, надъ долиною или рѣкой; противуположное — *оздола*: «Мени је лакше ити *горо́м*, но Ђемовским пољем».

Существуютъ въ Черногоріи нѣсколько *горицъ*, тоже въ настоящее время безлѣсныхъ: подъ одною, на югъ отъ нея расположена Подгорица, а за нею равнина, идущая къ р. Морачѣ, назыв. *Загоричъ*.

Двѣ такихъ-же горицы въ Лѣшкополѣ и то-же имя носятъ каменистые островки на Скадрскомъ озерѣ: Старчево, Бешка, Морачникъ и Топалъ (Топхаке).

Слово *хум* (холмъ) задержалось только въ собственныхъ именахъ: *Хум-Очиниѣки* (974 м.) въ Приморскомъ хребтѣ между Цетиньемъ и Будвой, *Ораховски* (1909 м.) въ Кучахъ, на Вучьемъ въ Морачѣ и *Хотски* или просто *Хум* въ равнинѣ Нижней Зеты у такъ называемаго Хумскаго — блата.

Хумци — поселокъ на каменистомъ холмѣ на Цетинской равнинѣ.

На Поповомъ полѣ (близъ Требинья въ Герцеговинѣ) разбросано множество голыхъ скалистыхъ холмовъ, которые также называются—*хумак*, *хумци*; а между ними (између хумака), по 2 и по 3 вмѣстѣ, въ группѣ, назыв. *хумчице*.

Въ Герцеговинѣ же противъ Мостара черезъ р. Неретву отдѣльная высота тоже называется *Хумъ*.

Но самое распространенное названіе высокихъ горъ — *планина*, которому противуполагается — *жупа*, какъ мѣсто болѣе низкое и потому болѣе теплое и болѣе способное для обработки земли подъ посѣвъ хлѣбовъ.

Digitized by Google

Такъ, область Пивы дѣлится на Пивскую — планину и Пивскую — жупу.

Планиништак — употребляется въ томъ-же смыслѣ, какъ и *горштак*.

Планинско-мјесто, — которое находится на высокихъ горахъ, очень холодное, гдѣ ничего не сѣютъ, а только лѣто проводятъ со скотомъ на катунахъ, и это главное значеніе планины въ экономической жизни черногорца.

На планинахъ-же находятся лѣсъ и покосы.

Если говорятъ: «Ми имамо своју планину», это значитъ, что имѣются пастбища и лѣсъ; а если «Немамо планине», то—нѣтъ ни того, ни другого.

У В. планина назыв. Bergwald, mons silvosus; а итальянцы переводятъ altipiani.

Это не отдѣльная гора, а горная область, въ которой иногда ни одна отдѣльная вершина не носитъ общаго названія планины. Такъ, въ планинѣ Ловченѣ отдѣльныя вершины носятъ названія: Језерски-врх, Штировник, Бабљак, Звјеринац и др., но ни одна не носитъ названія Ловчена.

Тоже и въ Дурмиторѣ, гдѣ отдѣльныя вершины называются: Боботов-кук, Ћирова-пећина, Међед, Штулац и др.

Въ пѣснѣ есть такія выраженья:

Примише *се брду на планину*.
Кад изишли брду *на планину*,
Сједи јунак крај друма широка.

Въ этой общей горной системѣ части ея, состоящія изъ отдѣльныхъ равнинъ, покрытыхъ лѣсомъ или травою и всегда почти съ источниками воды, носятъ также названія планинъ съ особенными собственными именами:

Крња-јела, Вратло (въ Синявиной), Царине, Бируљак (подъ Комомъ), Криви-до, Шарењак, Јеловица (между Лисой и Ключемъ) и т. д. Это уже спеціально пастбищныя мѣста, гдѣ и устраиваются катуны.

Digitized by Google

У Даничича планины переводится mons; затѣмъ по документамъ видно, что она вспоминается «уз влахе»; а села всегда упоминаются со своими планинами, хотя-бы они имѣли пастбища и на другихъ мѣстахъ: «с планинами и з грьмьемь и щъ е *на поврьши* (M. S. 340, 346 — superficies).

Понятіе о пастбищѣ такъ тѣсно связывается съ названіемъ планины, что планиной называется вообще пастбищное мѣсто, хотя-бы оно и не находилось на высокихъ горахъ и находилось-бы совершенно въ низинѣ. Такъ, жители Криницъ (въ Краинѣ) называютъ своею планиной Гаведій-бродъ, мѣстность по сѣверному берегу Скадрскаго-озера настолько низкую, что её затопляетъ озеро.

Нѣкоторое отношеніе къ тому должно имѣть собственное имя Плана въ Годиняхъ (въ Цермницѣ): небольшое возвышенье, наверху плоское, ровное. Такое-же находится и близь Билечи (Герцегов.) на правомъ берегу р. Требишницы.

Въ Черногоріи есть нѣсколько *Планиницъ*: между Никшичемъ и Острогомъ, близь Лѣвой-Рѣки, въ Кучахъ и др.

Слова *хрбат* и *ланац* (хребетъ и цѣпь горъ) въ народѣ не употребляются, хотя отчасти извѣстны, что мы приписали-бы вліянію школы и книги.

Но есть *дебло* — кряжъ горъ, отъ котораго идутъ развѣтвленія.

Отдѣльныя горы, ихъ вершины и другія части имѣютъ особыя названія по ихъ наружному виду и характеру, и такихъ названій очень много, хотя нѣкоторыя можно считать синонимами.

Общее названіе вершины горы-*врх*: Вељи-врх, Голи-врх, Врхови (или Печорац въ Синявиной-планинѣ), Јабланов-врх (2.168 метр. тамъ-же); и производныя: Међувршје (между Језерскимъ-врхомъ и Штировникомъ), Завршје, Подврш.

Въ томъ-же смыслѣ употребляется и *вис*, а иногда въ

Digitized by Google

смыслѣ центральнаго возвышенія, отъ котораго идутъ развѣтвленія, иначе называемый *чвор* (узелъ). Высшая точка на горѣ назыв. *клик:* «паде тица на највећи *клик од планине*».

Ком — одна изъ самыхъ высокихъ горъ Черногоріи и принадлежитъ двумъ племенамъ — Кучамъ и Васоевичамъ; поэтому одна его вершина называется *Кучки-Ком*, а другая *Васоевићки*. Онъ, какъ Дурмиторъ и другія планины, составляютъ цѣлую область, которой принадлежатъ другія, меньшей высоты планины.

Другой *Комъ-Рѣцкій*, представляющій возвышеніе на приниженіи высокаго острова Одриньска-гора въ устьяхъ рр. Морачи и Рѣки-Черноевича. А въ то-же время это слово употребляется и въ смыслѣ отдѣльной высоты или вершины. Такъ, говорятъ: «Ћирова-пећина — највисочиј *ком* у Дурмитору». Въ Сербіи *комови* называются нѣсколько отдѣльныхъ высокихъ холмовъ (въ округѣ г. Карановца), называемыхъ также *столови* по плоской поверхности ихъ вершинъ, въ родѣ столовыхъ горъ.

Жителей Зеты прежде называли *Закоманами;* а теперь въ Черногоріи находится племя, называемое *Комани*; и близь Цетинья по направленію къ Бѣлошамъ есть *Команова-главица*.

Производныя слова: *Међукомје* — перемычка между двумя вершинами Кома; *мјесто окомито* — съ крутымъ спускомъ обрывомъ.

Небольшое возвышеніе называется *главица* въ общемъ смыслѣ, которая по формѣ можетъ быть *обла* (округлая) или *остра*. Такова въ Зетѣ близъ р. Морачи Миран-главица. Но есть Каблена-главица въ Рудинахъ, высота которой 1.134 м.; другія такія-же высокія горы называются *глава:*

Ериња-глава (1.523 м.), Закова-глава (2.084 м.).

Еще меньшую величину, чѣмъ главица, представляетъ *(х)обер* — холмъ; *оберасто мјесто*, *обераст пут* — холмистая мѣстность съ частыми спусками и подъемами; *оберчић*.

Бријег — собственно невысокій край долины и въ то-же

Digitized by Google

время не высокая горка, пригорокъ, всегда съ обрывистыми боками; *брежуљак*, *брijешчић*, *бреговито мјесто;* но есть мѣстность значительной высоты *Старжики-брегови* (1.145 м., Убли чевскіе).

Груда небольшой холмъ на равнинѣ: Вељa-и Мала-Груда на Цетинскомъ полѣ; оттуда, вѣроятно, и *Груды* — албанское племя близъ Подгорицы, нѣкогда сербское.

На Ульцинской равнинѣ подъ хребтомъ Мажурой находится группа холмовъ, носящихъ названіе *Кодре*, по всѣмъ вѣроятіямъ, албанское, напоминающее древнее Scordus, откуда и Скадръ.

Горы, идущія отъ главной высоты, какъ ея продолженія и развѣтвленія, называются *ноге*: таковы по отношенію къ Кому-Штавна — планина, Пэ (или Пэх), Љубан и др.; а по отношенію къ Дурмитору-Штулац (Вељи и Мали), Савин-кук, Ивица и др.

Иначе онѣ называются *огранци*, *оброници* и *окомци*.

Трудно опредѣлить, что означаетъ *кућ или кућье*. *Кућ од Врмоше* (между Комомъ и Проклитіеми) представляетъ какъ бы косу горы Врмоши; *Кућье* на сѣверной сторонѣ хребта Можуры— пониженіе, не имѣющее опредѣленной формы, состоитъ изъ холмовъ и углубленій между ними; въ Люботинѣ *Мали-кућ* подъ высотой Капа; а за нею *Кућье* — равнина.

Нѣсколько высотъ, довольно значительныхъ, носятъ названіе *сук* или *сука:* Сук-Хотски (иначе Дечић), — Грудски (полиб. Сука-Грудитъ), изподъ котораго идетъ коса Сука-Магрива; а въ Ульцинѣ *Сука* называется мысъ, вдающійся въ море, отвѣчающій такому-же мысу между Баромъ и Спичемъ *Ртац* или *Ротац* (отъ *рт* — мысъ) и развалинами на немъ стараго монастыря.

Подъ Комомъ находится *Тисови-рт* — коса.

Кóса то-же, что и порусски: протяженіе отъ главной высоты, спускъ болѣе или менѣе пологій съ долинами по обѣ стороны.

Digitized by Google

Говорятъ: — *ити косом*, како ками вали (M. S. 73), clivus по Д. «Ити *узкос*» — подниматься на гору по откосу и плыть по рѣкѣ не прямо противъ теченія, а наизкось. Въ Синявиной пл. есть Забрдска-коса (1.776 м.); *Коса*—хребетъ между Сутормановъ пл. и Румією.

Почти тоже представляетъ *било*; это — собственно легкая ложбина, идущая сбоку косы, по которой легче можно совершить подъемъ на высоту.

Бокъ горы называется *страна* и, если онъ пологій, то по нему пролагаютъ путь, обходя гору кругомъ; оттуда выраженіе *ити страном* (въ другихъ мѣстахъ *напóпрек*); а прямо по этому боку идти въ гору — *уза страну*, *преко стране*. Если этотъ бокъ идетъ съ большой высоты, то говорятъ — *велика страна*, слѣдовательно подъемъ трудный. Бока горы называются также *ребра: ребра од* Лебершника (на границѣ съ Гацкомъ). *Стијена*— отвѣсный каменный спускъ съ горы. Въ Пиперахъ есть цѣлое селенье, находящееся подъ такою стѣной и носящее то-же названіе; *Црвена Стијена* такой-же спускъ Вельего-брда. Мѣстность съ такимъ характеромъ назыв. *стијење*. Въ Дубровникѣ *стијена* означаетъ вообще камень: «он је ме удрио стијеном».

Греда отдѣльная скала: *Црна-Греда* близъ Цетинья; *Острошке-греде* — цѣлый рядъ скалъ, идущій по краю хребта Острогъ надъ долиною р. Зеты.

Иногда гора имѣетъ довольно отлогій спускъ вверху и внизу, между ними отвѣсная каменная полоса въ видѣ пояса; это назыв. *обруч.*, называемый также *стијена* и *крш*. Близъ Фунданы (Кучи) есть Елезавића-обруч.

На хребтѣ, имѣющемъ склонъ на двѣ стороны, опредѣляютъ линію, откуда вода стекаетъ на ту и другую сторону, а вмѣстѣ съ тѣмъ сноситъ и камни. Эта линія называется *водовала* или *камивал*, и по нему опредѣляются границы земельныхъ владѣній.

Вода, стекшая съ горы внизъ, образуетъ углубленіе, по

Digitized by Google

которому несетъ и камни, и это называютъ въ одномъ мѣстѣ *струг* (Дробн.), которымъ иногда, если онъ не очень крутъ, пользуются и для подъема на гору; а въ другомъ — *точило* (Васоев., Пива).

Иногда по этому-же *стругу* спускаютъ бревна, срубленныя наверху горы, или-же отъ этого спуска образуется стругъ. Въ Васоевичахъ *стругови* называютъ еще въ Комѣ ложбины между скалами, покрытыя травой.

Камень, носимый этими потоками и нагромождаемый внизу, въ Пивѣ называется *усов*; тоже, если обвалится съ горы земля, при чемъ заваливаетъ нивы, скотъ, дома и людей (такой случай однажды былъ въ Пивскихъ-Церквицахъ, гдѣ оторвалась громадная масса земли отъ горы Сокола). У Васоевичей такъ называются снѣжныя лавины, тоже иногда заваливающія проходящихъ людей и скотъ, и обвалы земли. Въ Кучахъ это зовется *заюз*; есть и собственное имя мѣстности. То-же значенье имѣютъ названія *урвина* и *утргъ* (Утргъ село въ Цермн.). *Опучина* и *осов* назыв. отсыпь съ бока горы, по которой можно пройти пѣшкомъ спѣшнымъ, однако, ходомъ; въ противномъ случаѣ можно скатиться внизъ.

Прло — мягкое, постоянно обваливающееся мѣсто по краю какого-нибудь оврага или рѣки.

Уступъ въ горѣ въ видѣ площадки или террассы назыв. *склад*: «ити *складовима*».

Площадка на краю *стьны* состоящая изъ голой плиты, назыв. *платно* и *платије* (πλατεῖα, D. platea). По ней иногда прокладываютъ путь, который очень опасенъ, если наклоненъ къ стремнинѣ. Такой путь *преко платија* есть надъ р. Морачей.

У Васоевичей *платија* назыв. луговинку на краю стѣны.

Въ томъ-же родѣ *литице* (цѣльныя каменныя плиты) и *лелије* (стремень).

Край горы назыв. *ивица* (собств. имя въ Дурмиторѣ); *ивер* — острымъ гребнемъ край вдоль хребта (собств. имя *Иверак*).

Оме́тина (Васоев.) наверху горы открытое мѣсто, на кото-

Digitized by Google

ромъ не держится снѣгъ, сносимый вѣтромъ, и трава не растетъ. Въ томъ-же родѣ *злобак*, *злобчић* — не наверху, а на откосѣ маленькое открытое возвышеніе.

Пониженія въ горномъ хребтѣ, черезъ которыя дѣлаютъ переходы, имѣютъ различныя названія: *седло*, *превија*, *превала*, *превој*, *пренка*, *пресло*,-*вина*, *прелаз*, *ждрјело*, *шкрбина* *), *трубјела* (есть и собств. имя).

Высшую точку на перевалѣ назыв. *крстац*. Крстцевъ въ Черногоріи нѣсколько: между Которомъ и Нѣгушами, въ Никшицкой Дугѣ, на пути изъ Никшича въ Шавники и др.

Въ Васоевичахъ и Кучахъ есть слово *ћафа*, высшая точка вообще на подъемѣ, съ которой можно видѣть на ту и другую сторону. Въ Кучахъ Ћафа *од Гвозденца*, черезъ которую идетъ путь изъ с. Орахова въ Затрѣбачъ.

Есть еще названіе *пресјека*, которая также составляетъ перевалъ черезъ гору. Такихъ пресѣкъ, въ смыслѣ собственнаго имени нѣсколько: въ Никшицкой Дугѣ, между Цермницей и Приморьемъ, гдѣ находилось австрійское укрѣпленіе, недавно брошенное и разрушенное, есть подъ Ловченомъ, въ Пивѣ, Кучахъ.

Но имѣетъ она и другой смыслъ, какъ загражденіе пути, для чего въ лѣсныхъ мѣстахъ срубаютъ доревья и заваливаютъ ими дорогу, и это называется еще *засјека* и говорится *засјећи пут*. Въ старыхъ документахъ *прпъска* — praeclusio: «да имь сте *приспжу* учинили и поставили до самого трьга, до струге, терь имь не дате излазити вань трьга на воду». (Г.).

На эти перевалы ведетъ иногда дорожка, круто поднимающаяся по природнымъ выступамъ въ скалахъ, или усовершенствованная человѣческимъ трудомъ въ родѣ лѣсенки, и называется *скала*: *Бјела-скала* на пути изъ Бара въ Краину черезъ перевалъ изподъ Руміи; *Шкала од Мокре* близъ Брзкута; *скалице*—

---

*) У Словинцевъ въ Краинѣ хребетъ Шкрбина, черезъ который есть пѣшеходный путь къ Адріатическому морю къ ст. Набрезина.

Digitized by Google

по дорогѣ изъ с. Лимлянъ (Цермн.) на планину Пепичи; нѣсколько ихъ при спускахъ изъ Затрѣбча къ Цѣвнѣ. Иначе такіе подъемы назыв. *стубе* и *стубице* (Стубице — село въ Пѣшивцахъ).

Тѣсный проходъ между скалами назыв. *кланац**), *богаз*, *струга*, *вратло* и *врата*, и между нагроможденьями скалъ *кьештина* (*вельи шкрипац*); а проходъ, пробитый искусственно, *просјечница* (Пива).

Подъемъ въ гору долгій, хотя-бы былъ пологій и ровный, назыв. *вадидух*. Въ стар. докум. «међа планини Ограђеници отъ дѣла на *измидоухъ*» (Т. XV, 300).

Ступ — мѣсто, откуда начинается спускъ съ горы: «Ми стојимо одмах на *ступ* Лучке-горе»; у Павл. тоже — мѣстность на склонѣ горы.

Обращается вниманіе на то, какая сторона горы обращена на полдень — *присоје*, и какая въ обратную сторону — *осоје*. Въ Васоев. есть одинъ поселокъ назыв. *Присоје*; а въ стар. докум. есть *Осок* и *Осоина* (M. S. 198, 199.

Очень много названій, которыми характеризуется каменистая мѣстность въ деталяхъ.

Самое общее названіе отдѣльной скалы — *крш: Орлов-крш* надъ Цетинскою равниной; а на самой равнинѣ былъ *Дворички-крш* (въ послѣднее время при выравниваніи улицъ уничтоженъ); *Вельи- и Мали-крш* надъ Андріевицей (Васоев.), *Зечиј-крш* въ Забрдьѣ (тамъ же), *Пастушки-крш* — въ Загарчѣ и др. То-же самое означаетъ — *чукар*. *Кам*, *камен*, сверхъ общаго своего значенья, примѣняется къ цѣлой высотѣ: «Ловћен је посљедњи *камен*, што види црногорац из свога завичаја, кад полази у далек туђи свјет»; *Кам-бијели* (гора въ Голіи 1.213 м.). Есть мѣстность *Међукамење* между двумя горами, собственно поле

---

*) Въ герцегов. краяхъ — перелазъ черезъ плетень, при чемъ схватываются руками за два кола и перескакиваютъ.

Digitized by Google

между двумя каменными стѣнами. Это въ томъ-же смыслѣ какъ и у насъ на Уралѣ: Павдинскій-камень, Закаменье.

Мѣстность, гдѣ сплошь все скалы и камни, назыв. *тврђа*, *љут* (женск. р.) и *љутеза* (љути камен и љуто гвожђе — очень твердое); мѣстность *Зањуће*. Плоская каменная поверхность — *литица*, *плоча* или *литна плоча* (плита). *Спила* — скала въ видѣ громаднаго цѣльнаго камня, представляющаго гору; подъ нею бываетъ углубленіе со скопленіемъ воды. Такова *Спила-Граховска* въ с. Вилусахъ. *Спиле* (во множ. ч.)—скалистыя горы въ видѣ каменнаго гребня. *Лола* почти тоже, что *тврђа* — сплошь голый камень, ни клочка земли и растительности: «код нас је жестока *лола*». Съ такимъ характеромъ Лола-планина.

Хрид, *хридине* — нагроможденіе камней (храпави крши), между которыми трудно пройти. Такое же мѣсто очень неровное, изрытое водомоинами, заросшее кустарникомъ, трущобистое — *врандук*: «код нас *врандуци*» т. е. никуда негодныя мѣста. Есть Врандукъ въ Босніи.

Если при томъ находятся глубокіе провалы и стремнины, то мѣстность назыв. *сутуплије*, *сунулије*, *санталије*; вообще непроходимыя мѣста — *врлет*, *врлетна мјеста*; а въ Пивѣ и Дробнякахъ *боре*. Но въ Цетиньѣ *бор* назыв. мѣстность подъ нависшимъ утесомъ въ родѣ пещеры, куда приходятъ чобаны со скотомъ на *пландованье* т. е. полуденный отдыхъ. Иногда такое мѣсто бываетъ совершенно въ родѣ тора и даже съ воротами (природными же).

Сопот — стремнина на краю какого-либо углубленія. Въ Чарадьѣ (Никш. Дуга) такъ называется провалъ, въ который втекаетъ потокъ.

Въ старыхъ документахъ встрѣчаемъ выраженія: «низь потокь оу Сопоть; у велику рѣкоу оу Сопоть» (Т. XV, 280 и 202).

Надъ Мориньемъ въ Боккѣ-Которской такъ называется пещера въ отвѣсной стѣнѣ, откуда по временамъ съ шумомъ низвергается водопадъ.

Digitized by Google

У Вука К. нѣсколько источниковъ съ именемъ *Сопот*.

Гора съ острою вершиной называется *кук* и *цук*: «*на куку од планине*»; тоже *чир*.

Очень заостренная, пирамидальная вершина — *шпиљасти врх*; имѣющая форму шапки — *капа*: «*капа* од Љовћена» и собств. и. большая гора Капа Морачка.

Въ цѣпи горъ, окаймляющихъ Рѣку-Черноевича съ лѣвой ея стороны, близь Жабляка есть гора Бобія, состоящая изъ трехъ пологихъ вершинокъ.

Въ пл.-Гарчѣ есть также Вељa и Мала-Бобија; это—собственно нарицательное имя горы съ округлою вершиной. Такъ, говорится: «ја сам био наврх бобије од Гарча». Есть это-же названіе и въ другихъ мѣстахъ.

Есть названіе *молибог* или *богомоља*: это — мѣсто близь села на высотѣ, откуда вы видите церковь впервые, когда подходите къ нему, или въ послѣдній разъ, когда уходите, при чемъ обыкновенно молятся на церковь.

При этомъ всегда находится какой-нибудь камень, на которомъ можно отдохнуть, иногда приспособленный для того искусственно (опочивало). Такое мѣсто находится близь Цетинья по дорогѣ въ с. Угни; близь Горанска (Пива) на Стоцѣ и въ другихъ мѣстахъ.

Если въ скалѣ сбоку находится выпуклость, торчитъ камень, — это назыв. *сиса*, и тоже самое въ стѣнѣ зданія и въ каменномъ дверномъ косякѣ.

Розсыпь камня на склонѣ горы или въ какой-либо ямѣ и ложбинѣ, свалившаяся сверху, но ненанесенная водой, называется *ћак* и *грохот*; болѣе мелкій камень, щебень — *шкаља*.

Камни, торчащіе въ ямѣ или ложбинѣ, назыв. *чокот*, *чокоти*; а на высотѣ — *клис*, *клисови*.

Скалистая мѣстность со множествомъ расщелинъ и ямъ — *шкрка*, *шкрке*. Такая мѣстность находится надъ Цетиньемъ выше монастыря. Въ стар. докум. есть *Скрька*, — *ке* (Г. XI, 134, XIII, 371, M. S. 144). Въ верховьѣ р. Рыбницы русло ея

Digitized by Google

наполнено валунами, которые назыв. *ꙗора*. Узкая яма, трещина, щель въ скалѣ назыв. *шкрип*, куда, попавъ ногой, человѣкъ или животное можетъ её сломить, что и случается.

Пещера назыв. *пећина, пећ*; маленькая пещерка — *запећак*; а по берегамъ рр. Морачи и Рыбницы, углубленія, собственно вымоины внутрь берега, куда можно укрываться отъ дождя, назыв. *пећник*. Не въ связи-ли съ этимъ назв. *Пећье-брдо* въ Дугѣ Никшицкой? *Пећина*-же называютъ и гальку, мелкій камень, нанесенный водой; иначе — *шљунак, газ, брод*. Вообще камень округленный теченьемъ воды назыв. *ваљ, ваљутак*.

Углубленія въ каменистой мѣстности, особенно если ихъ много, назыв. еще *јазбине*.

До сихъ поръ мы говорили о мѣстахъ на значительной высотѣ, при томъ о формахъ поверхности, обусловливаемыхъ главнымъ образомъ ея каменистымъ составомъ; теперь обратимся къ мѣстностямъ, лежащимъ между ними или у ихъ подножія, къ долинамъ и равнинамъ, а также къ углубленіямъ на нихъ.

Мѣстность у подножія горы, откуда идетъ болѣе или менѣе ровная поверхность, назыв. *под* и *подање*. Такъ, когда спустишься съ вершины Кома къ долинѣ р. Перутицы, ровная площадь на краю ея долины назыв. *Борови-под*; а внизу подъ Андріевицей болѣе обширная равнина при сліяніи рр. Злорѣчицы и Лима, называется *Подање*. Въ старыхъ документахъ мы встрѣчаемъ *подоліе*-vallis (Д.); и въ томъ-же смыслѣ *падь:* «селу Лубиню шла међа на хусарску падь и тупшинску падь; цвѣткова падь; Поточцу на велику падь». Въ Далмаціи *поданак* называютъ склонъ горы и землю на этомъ склонѣ (П.).

Слово *долина* въ Черногоріи имѣетъ значеніе вообще низа: сјести *по долини* — на полу, на землѣ; избаци ми *паре по долини* т. е. выложи мнѣ деньги на полъ; њему су пријева испанули *по долини* т. е. на земьу.

Понятіе о долинѣ, по которой протекаетъ рѣка, въ Черно-

Digitized by Google

горіи не существуетъ, хотя въ Васоевичахъ, Дробнякахъ, Морачѣ и Пивѣ таковыя существуютъ. Въ Пиперахъ *до́лина* означаетъ вообще мѣстность, покрытую травой, хотя-бы то была гора. Поэтому говорятъ: «ово све је била *долина*; скоро је постао голи крш» т. е. было покрыто землей съ травой, которую снесло.

Иногда долинѣ дается имя *јама*, что означаетъ, кромѣ того, и всякое отверстіе, напр. въ чубукѣ. Такъ неточно и неопредѣленно у черногорца понятіе о долинѣ. Но есть названія *до* и *долац* (*долови и доци*), которые представляютъ углубленія неправильной формы, круглой или продолговатой. Отсюда происходятъ собственныя имена: Глуви-до (Цермн.), Дуги-до (Нѣг.), Криви-до (Васоев. и Кучи) и др. Первыя два и въ Кучахъ — села; а въ Васоевичахъ — катуны.

Есть эти *долы* совершенно маленькіе и представляютъ площадки въ глубинѣ, которыя обрабатываются, таковы: Ђевојачки-до (Нѣг.), Кобиљи-долови (Ловченъ), Суви-до, Орани-до, Просени-до, Пирни-до и т. д.

На высокихъ планинахъ эти долы служатъ для пастбищъ и катуновъ: Криви-до (Васоев.), Добри-до, Пирни-до (Пива); а въ болѣе низкихъ мѣстахъ они обрабатываются подъ посѣвы хлѣбовъ.

Доци или *позидови* называются искусственно сдѣланныя на склонахъ каменистыхъ горъ терраски, также засѣваемыя хлѣбомъ.

Есть однако слово *продо* — боковая долина (Баняны); у В. vallis, *пресјека*, *раздоље*.

Дубодолина — очень глубокая долина; въ Ровцахъ просто *дубоко:* Вељe-дубоко и Мртво-дубоко; у Кучъ узкая долина между высокими горами назыв. *љуп*; это-же слово у Пиперъ означаетъ то-же, что *увала* — ложбина, впадина: мјесто *љупасто*, иначе — *увальено*, *коритасто*. У Васоевичей *рапа* — означаетъ узкую долину, ущелье; а у Кучъ долину-же, только болѣе широкую. Между Сукомъ грудскимъ и другою горой есть *рапа Сје-*

Digitized by Google

вик, въ которой расположены катуны Хотъ; у Пиперъ тѣмъ-же именемъ означаютъ въ р. Морачѣ глубокія ямы между скалъ, въ которыхъ зимой собирается лаксфорель, гдѣ её ловятъ съ помощью крючка на древкѣ, ныряя въ глубь. У В. *pane*, *храпе*— Unebenheiten, и въ Черногоріи *храпаво мјесто*.

Въ Васоевичахъ *думача* означаетъ пространство, сплошь покрытое папортникомъ; а у В. — глубокую долину; въ Невесиньѣ (Герцег.) съ этимъ именемъ есть рѣчушка въ долинѣ между высокими горами. Въ Ликѣ узкая долина назыв. *драга*.

Иногда долинѣ дается названіе *јама*, что озрачаетъ и просто углубленіе въ землѣ, провалъ, и всякое отверстіе, напр. въ чубукѣ.

Чаще и съ бо́льшею опредѣленностью употребляется слово *вала* или *увала* — впадина, логотина, отъ небольшой ложбины до пониженія цѣлой области между горными хребтами, напр. такую *валу* представляетъ значительная часть Катунской нахіи между Приморскимъ хребтомъ и горами, составляющими окраину долины Средней Зеты,

Эта обширная *вала* разбивается на множество углубленій, называемыхъ *рупе*, какъ и возвышенныя части, загроможденныя скалами, между которыми находятся мѣстечки, годныя для обработки, а иногда и болѣе значительная ровная площадь, называемая — поле. Это впрочемъ главнымъ образомъ въ старой Черногоріи, въ Катунской нахіи; а кучи и васоевичи *вала* зовутъ и глубокую долину.

Мѣстность, состоящая изъ множества подобнаго рода углубленій называется *валовита*, а если это относится къ мѣстностямъ, не имѣющимъ скалистаго характера, какъ Боснія и Сербія, то говорятъ — *каловита* — грязная, въ смыслѣ жирнаго слоя земли, покрывающаго поверхность и превращающагося въ дождливое время въ грязь.

Въ *рупахъ* собственно и ютилась жизнь старой Черногоріи. Какой-нибудь десятокъ домовъ составлялъ уже село и иногда

Digitized by Google

имѣлъ свою церковь, а то разбросаны поселенья по три—четыре дома, раздѣленные при томъ значительными разстояніями.

Совсѣмъ другое поле: это уже болѣе обширная, замкнутая со всѣхъ сторонъ равнина, съ перерѣзывающимъ её сухимъ русломъ, въ которомъ въ дождливое время собирается вода, сбѣгающая съ горъ, и въ видѣ потока устремляется въ нижайшую часть, гдѣ и исчезаетъ въ такъ называемыхъ *понорахъ*.

Таковы поля: Нѣгушское, Цетинское, Граховское, Никшицкое, Копилье въ Пиперахъ и др. Это — мѣста большихъ поселеній.

Есть поля и съ другимъ характеромъ, какъ *Цемовское-поле* въ Подгорицѣ, отдѣленное отъ горъ рѣками Рыбницей, Цевной и Морачей, въ которыя стекаются всѣ собирающіяся на его поверхности воды и уносятъ ея земляной покровъ, вслѣдствіе чего оно постепенно все больше оголяется и весьма скудно покрыто травяною растительностью.

Совсѣмъ другой характеръ носитъ Лѣшко — поле, которое, благодаря разбросаннымъ по нему холмамъ и углубленіямъ между ними, покрыто значительнымъ слоемъ земли; и потому по нему разбросаны поселенья, имѣющія нивы, огороды, виноградники, фруктовыя деревья и рощицы мелкаго лѣса.

Есть еще названіе *пољице*, употребляемое во множественномъ числѣ *пољица*.

Въ Церминцѣ такъ называется довольно обширная и низкая равнина посрединѣ ея, состоящая изъ нивъ и ливадъ. За городомъ Беранами въ Нижнихъ-Васоевичахъ (въ турецкихъ предѣлахъ) такъ называется пѣлая область; при томъ названіе употребляется въ той-же формѣ, но въ смыслѣ единственнаго числа: «Он је с Полице».

Пониква называется плоская возвышенность надъ долиною Зеты къ юго-востоку отъ Острога. Откосъ ея покрытъ лѣсомъ; а наверху углубленная равнина, покрытая травой, но въ то-же время и скалистая.

Скалами этими она и дѣлится на *4 пониквице: вељa, средња*,

Digitized by Google

сува и *вражегрмачка*. Одна изъ нихъ особенно богата ключами. Есть и другія пониквы и пониквицы; а въ Сербіи (королев.) есть планина *Поникве* (срв. чешское ponikev).

Очень распространено въ Черногоріи названіе *рудина*, что означаетъ мѣстность наверху пологаго возвышенія, не загроможденную скалами, хотя и усѣянную каменьями, и покрытое мелкою травой (*чипа*), которую не косятъ; а за то она служитъ хорошимъ пастбищемъ.

Въ народной пѣснѣ она упоминается такъ:

Док се гора преоѣене листом,
А *рудине* травом ѣетелином.

Пале су патке у слано море,
А препелице у равно поле,
А јаребице у *руденице*.

Въ Подгорицѣ такъ называютъ лужайку, покрытую травой, и говорятъ: «Ајдемо, да сједнемо *на рудину*».

По всѣмъ вѣроятіямъ, это названіе общаго происхожденія съ прилагат. *руд: руда вуна, коса, руди брци* — волнистые, вьющіеся; *рудо*, као вуна на овци; *зарудили* момску брци — показался первый пушокъ на губѣ.

Въ то-же время въ Команахъ есть *Бјела-рудина* — голая площадка на возвышеньи съ однимъ деревомъ, подъ которымъ обыкновенно *пландуютъ* стада, а также отдыхаютъ и прохожіе люди; бѣлою она названа, вѣроятно, отъ покрывающаго её бѣлаго камня. Съ такимъ-же характеромъ мы знаемъ рудину въ с. Подгори (въ Цермницѣ).

Въ Пиперахъ такъ называется одна мѣстность, состоящая изъ голыхъ каменныхъ плитъ. Но не были-ли и эти мѣста когда-то покрыты травой и оголѣли послѣ?

Въ стар. докум. есть *дупьна рудина* — cavus (Д.).

Рудины называется мѣстность между Граховомъ и Никши-

Digitized by Google

чемъ, имѣющая нѣсколько поселеній и составляющая цѣлую административную единицу. Она холмиста, съ прекрасными пастбищами и съ некрупнымъ лѣсомъ. Изза пастбищъ этихъ происходила постоянная война между племенемъ Озринячами и Никшицкими турками.

Есть *Опутна-Рудина* на западной границѣ Черногоріи, тоже административная единица. Она представляетъ высокую окраину долины р. Требишницы, также богата пастбищами, особенно много кустарника *зановета* (citisus), который такъ любятъ овцы.

Не менѣе распространено названіе *ластва* — равнина или терраса на уступѣ горы, подъ которымъ идетъ спускъ, если не стѣной, то вообще очень крутой. Въ Цермницѣ *ластве* и *ластвице* называются искусственныя терраски, извѣстныя въ другихъ мѣстахъ подъ именемъ *доци* или позидови.

Есть и большія пространства съ тѣмъ-же именемъ, какъ Ластвы Чевская и Никшицкая, на которыхъ находятся катуны и постоянныя жилища.

Въ Паштровичахъ (въ Приморьѣ) есть Кастель-Ластва, сокращенно сербами называемая *Кастио* (Castel — укрѣпленіе). Въ Далмаціи *ластва* называется тоже терраса между утесомъ и обрывомъ, покрытая травой.

Въ Дробнякахъ *ластвице* или *ластавице* называются изгибы по дорожкѣ, ведущей на гору, иначе *канице*. Говорятъ: «Ја сам тебе чекао на четвртој *ластавици*».

Если у подножія горъ образуется земляная отсыпь, которая принимаетъ холмистый видъ, вслѣдствіе того что её прорѣзываютъ временные потоки, образуя углубленія, спускающіяся къ рѣкѣ или большой долинѣ, то такая мѣстность называется *лопате*. Такъ называется часть села Лѣвой-рѣки (Васоев.); близь Морачскаго монастыря, между Требчемъ и Дрезгой въ Пиперахъ, въ Подгорицѣ противъ холма Любовича на берегу р. Морачи, гдѣ поэтому и перевозъ черезъ неё называется *на лопате*.

Digitized by Google

Тотчасъ за Морачскимъ монастыремъ небольшой кусочекъ земли на высокомъ мысу, вдавшемся въ рѣку, назыв. *лопар земье.*

Не знаемъ, нельзя-ли сюда-же отнести существующее въ Далмаціи названіе *лапат земье* — полоса пахатной земли; а также *лапат тканине* — кусокъ матеріи (П.).

Въ Васоевичахъ маленькія терраски земли назыв. *ножице.* Какъ собственное имя *Ножица* — мѣсто въ Лѣвой-рѣкѣ, гдѣ по преданію впервые поселилось васоевицкое племя.

Тамъ-же *занбиа* означаетъ травянистую равнинку, иногда окруженную небольшимъ лѣсомъ, при подошвѣ горы. Такія находятся на Лисой-планинѣ и на Штавной, и послѣдняя называется *Чижева-занога.*

Шкрапица земье — кусочекъ земли въ ямкахъ между камнями.

«Земьа лежи у *кьучу*» — въ углѣ между горъ или въ изгибѣ рѣки (у В. curvatura fluminis). *Кьучаница* — уголокъ земли: «они (арбанаси) знаду овђе сваку *кьучаницу*».

«Њему земьа лежи у *ободу*» — пространство, окруженное горами. Съ такимъ характеромъ *Обод*, откуда вытекаетъ Рѣка-Черноевича, иначе *Ободска-рька.*

Острый уголъ въ изгибѣ рѣки (р. Матица) назыв. *коьат*; менѣе острый *куьар* или *копито*; а широкою дугой — *котлиш.*

Поьанка — зеленая круговинка среди безтравной, голой мѣстности, какъ Цемовское поле.

Ледина — земля, давно не паханная, а также мѣсто, чистое отъ камня и сплошь покрытое травой: «Тамо све *ледина*, нема крша».

Улица — узкій проходъ между живою изгородью или между каменными стѣнками, окружающими нивы и другія угодья въ селѣ; а также между скалами, и фарватеръ рѣки, какъ въ Вирштицѣ отъ Вирбазара до озера. У Д. platea.

Влака — узкое мѣсто, долина, большею частью съ лѣсомъ; въ Гарчѣ такъ называется ложбина на сѣверномъ его склонѣ,

Digitized by Google

покрытая густымъ лѣсомъ; то-же, кажется, и *увлака* — длинное и пологое пониженіе между горъ, служащее перевалomъ между верховьями двухъ рѣкъ. По такому пониженію идетъ путь черезъ Яворье изъ Тушины въ Морачу.

Влака иначе выговаривается и *лака:* «Он (Вук Томановић) отиде у *хајдучке* лаке».

Герцеговинцы такъ называютъ гору, въ которой находятся такія углубленія, густо заросшія лѣсомъ, въ которыхъ укрывались ихъ гайдуцкія четы.

Въ Далмаціи *влака* — мѣсто на морскомъ берегу, гдѣ вытаскиваютъ суда для починки (П.).

Млаке — земля по откосу русла рѣки или потока, куда иногда поднимается вода, при чемъ на ней осаждается наносъ, дѣлающій её очень плодородной. Таковыя находятся по берегамъ р. Сушицы, впадающей въ Зету (Загарачъ и Бѣлопавличи). Въ Команахъ это — мѣсто, надолго потопляемое водой, которое по спаденьи воды, высыхая, растрескивается и по ней растетъ крупная трава въ родѣ проса *сјерчина.*

Въ стар. докум. *млака* (lacuna): «међа посредь баре низ *млаку*.... оу горнѥ чело млаке» (Т. XV, 302). Есть и планина *Млаке.*

У В. «као слатина, гдје вода пшити из земље».

Опутина — мѣстность при дорогѣ: нивы, луга и пастбища или пустопорожнія пространства.

Въ окрестности Цетинья есть три мѣстности, которыя носятъ названіе *лашор.* Одинъ изъ нихъ находится при дорогѣ въ Цермницу и на Обзовицу и представляетъ собою возвышеніе у подножія скалистаго холма; на немъ нѣсколько старыхъ буковыхъ деревьевъ, оставшихся отъ бывшаго здѣсь лѣса, и очень хорошій колодезь (убао); другой Очиничскій и третій Бѣлошскій, также со слѣдами бывшаго лѣса и съ скопленіями воды. Говорятъ: «Не може се проћ кроз један *лашор*», потому что все *здрћа или здрпља*—очень густая заросль мелкаго лѣса и кустарника.

Digitized by Google

Лонца—небольшое возвышенье, наверху котораго находится площадка, покрытая травой, и потому всегда съ эпитетомъ *зелена*. У турокъ это — мѣсто, гдѣ они сидятъ и угощаются, во время прогулокъ на *теферич*; у черногорцевъ оно служитъ тоже мѣстомъ увеселительныхъ сборищъ, а также и для народныхъ *скупштинъ*, хотя спеціально для того служащія мѣста называются *зборница* и *зборна клавица*. Въ Рѣкѣ такъ называютъ глиняный сосудъ, вверху широкій, а къ низу суживающійся; въ немъ легче, чѣмъ въ другомъ сосудѣ, можно сварить что-либо на маломъ огнѣ. У В. die Terrasse (auf der Dache).

Углубленья на вершинахъ горъ назыв. *лонци*; оттуда высшая вершина въ Сутороанѣ — *Лонац*.

Всѣ, разсмотрѣнныя нами мѣстности, если не всегда находятся на высотахъ, то лежатъ довольно высоко надъ водою и потому болѣе или менѣе сухія: перейдемъ теперь къ низменностямъ, мѣстамъ подводнымъ и потому мокрымъ. Для такихъ мѣстностей немного названій.

Пољоа — поемный лугъ, прежде всего заливающійся рѣкой или подъемомъ воды въ озерѣ.

Жала и жалица—низкое мѣсто, потопляемое водою на долгое время; а потомъ (приблизительно въ половинѣ іюня) вода спадаетъ, и его засѣваютъ, при чемъ урожай бываетъ отличный; но раннею осенью опять можетъ потопить, прежде чѣмъ уберутъ хлѣбъ, и тогда урожай погибаетъ. Такія мѣста находятся въ устьяхъ Рѣки и вокругъ Жабляка. У В. *жалица*—рит, тршчака.

Въ Истріи *жал* и *жало*—берегъ моря пологій и песчаный; *жальво*, *жаловито* мѣсто — песчаное или покрытое мелкою галькой, негодное для посѣва.

Жар, *жарови* — низкія, болотистыя мѣста, сильно поросшія камышомъ, чаканомъ, окугой и другими болотными травами. Подъ прикрытіемъ ихъ цеклиняне въ своихъ ладьяхъ дѣлали за-

Digitized by Google

сады албанцамъ и обратно, албанцы имъ. У В. некаква трава, као оштрика. Вообще болотистая мѣстность, въ низменности или на высотѣ назыв. *баруштина, барьиво мјесто*. Таковы: на Лукавицѣ пл. *Бојовића — баре*; въ Васоевичахъ поселенье *Баре* подъ горою Трешневикомъ; въ Дробнякахъ — *Барно-језеро*.

Есть слово *блато, блатурина* — тоже въ смыслѣ болота, грязнаго мѣста, а на Ловченѣ есть углубленіе, въ которое стекаетъ вода съ горъ, называемое *Блатишта*.

Моква — называютъ мѣстность ровную или въ видѣ пологой впадины, по которой разливается вода изъ находящихся выше ключей и заболачиваетъ её (у Д. *мака* — palus).

То-же самое и *локва*, означающее также лужу и лунку вокругъ дерева для поливы. Въ Васоевичахъ на высотѣ Пэ мѣстность *локвице* состоитъ изъ нѣсколькихъ подобнаго рода впадинъ, по которымъ ростетъ лѣсъ; а выше находятся покосные луга и пастбища. Въ послѣднее время и лѣсъ этотъ вырубаютъ, отчего почва высыхаетъ и землю раздѣлываютъ подъ пашню. Тамъ-же *локва* называютъ глубокое мѣсто въ рѣкѣ, въ другихъ краяхъ называемое *вир:* «Овђе (у Лиму) је *велика локва*».

Ждрали — назыв. низкое луговое мѣсто, иногда съ небольшимъ лѣскомъ. У В. *ждралица* — потокъ, текущій въ р. Лепеницу близь Крагуевца.

Есть еще *батлак* и *бинца* — глубокая грязь, топь, гдѣ лошадь можетъ завязнуть (Кучи, Васоев. и др.).

Много названій существуетъ относительно углубленій и разрывовъ на поверхности.

Очень глубокій обрывъ — *провала, правалија*; а *безад, бездана, бездавница* тоже, что наше пропасть просто или бездонная. То-же самое *амбис, амбол или амбола* — очевидно, чужое слово. Отверстіе, въ которое уходитъ вся вода съ поверхности въ видѣ рѣки, какъ Зета въ Никшичѣ, или временно текущіе потоки, какъ на Цетиньѣ и Граховѣ, называется *понор*. Такое-

Digitized by Google

же отверстіе меньшихъ размѣровъ въ воронкообразныхъ углубленіяхъ (вртача)—*џомба* или *џомбос*, откуда *џомбосати*—сваліться съ обрыва, провалиться; говорится о человѣкѣ, упавшемъ въ какую-нибудь яму, и о землѣ, которую уноситъ въ отверстіе водой. Близко къ этому *суторати се или сутурати се*; не оттуда-ли въ Боккѣ Суторина, гдѣ «се сутура» т. е. сносятся съ сверху земля и камни внизъ къ морю?

Поноры, закрытые сверху землей, въ которые также уходитъ вода, но не вдругъ, а постепенно, назыв. *издухе*. Такія находятся на поляхъ Цетинскомъ и Граховскомъ.

Есть вертикальные провалы, глубиною до десяти и больше саженъ. Въ нѣкоторыхъ при днѣ имѣется еще боковое отверстіе, которое вводитъ въ пещеру. Таковъ спускъ въ Липскую пещеру надъ Добрскимъ селомъ. Это называется просто *јама*. Въ такой ямѣ, спускающейся отвѣсно, бываетъ выступъ, вслѣдствіе чего упавшій туда человѣкъ можетъ не долетѣть до дна и задержаться на этомъ выступѣ, который называется *заподак*. Глубокое, но широкое отверстіе, на днѣ котораго растетъ лѣсъ, назыв. *бохор*.

Есть еще названіе *лазба*. Это—цѣлая поляна или маленькое поле, окруженное со всѣхъ сторонъ отвѣсными скалами; люди спускаются на него съ помощью особыхъ приспособленій; а скотъ (мелкій) спускаютъ и поднимаютъ на веревкахъ. Въ Ровцахъ двѣ такихъ *лазбы*, въ которыхъ живутъ люди и держатъ скотъ, и въ одной изъ нихъ теперь находятся три дома.

Промоина, образуемая временнымъ потокомъ въ горѣ въ видѣ громаднаго глубокаго оврага, а потомъ продолжающаяся на равнинѣ и остающаяся въ сухое время безводною, называется *жљеб* и *сувоарина*. По ней вода несетъ съ горы массу камня, который, отлагаясь на равнинѣ, дѣлаетъ её ни къ чему негодною. Такой потокъ въ Кучахъ идетъ отъ Безіова черезъ Цвилинъ и спускается на равнину с. Ублей; а другой съ Ловчена спукается къ морю.

Digitized by Google

Относительно земельныхъ угодій мы привели всѣ термины въ отдѣлѣ «Земледѣліе» (Т. II, ч. 1). Здѣсь мы сдѣлаемъ только небольшое дополненіе.

Достойно вниманія то, что для обозначенія владѣнія или пользованія сообща употребляются иностранныя слова: *комун* или *комуница* (латин.), *метех* или *метеј* (греч. отъ μετέχειν—partem habere. Д.) *) и *вакам* (турецкое). Съ этимъ соединяется понятіе объ общемъ пользованіи села, племени или братства пастбищемъ или лѣсомъ. Есть еще слово *муша* (Грахово, Баняны, Рудины), означающее общую «испашу» т. е. пастьу скота; и то, кажется, турецкое.

Такія-же и слѣдующія два слова: *интифак или истифак* у Васоевичей, означающее мѣстность съ извѣстными границами, на которой можно пасти скотъ возлѣ села, пока не отправятся всѣ на планину; и *илака* (Васоев., Пива и Дробн.) въ смыслѣ предѣла (удут), находящагося во владѣніи одного рода: «Илака Бакића» — владѣніе Бакичей; а также и одного семейства, глава котораго говоритъ: «То је моја илака».

---

2. Лѣсъ.

Общее названіе *шума* и *гора*. Говорится: «наше горе лист», «шума се обукује листом». Въ пѣснѣ поется:

Киша пада, трава расте, гора зелени;
И гора се с листом саста и т. д.

Разница между ними та, что въ то время какъ *гора* относится къ мѣстности, преимущественно возвышенной и къ лѣсу, хотя-бы еще не покрывшемуся листомъ; *шума* относится главнымъ образомъ къ зеленому одѣянью лѣса. *Шума* называютъ и

*) Есть и глаголъ; *метехати се* — имѣть съ кѣмъ-либо сообща лѣсъ, пастбища или другое угодье.

Digitized by Google

листья на капустѣ и на другихъ растеніяхъ. Отъ этого слова имѣется и глаголъ *зашумити* — запустить срубленный лѣсъ и насадить вновь. Того-же корня, вѣроятно, названіе Сербіи *Шумадія* и въ Чехіи лѣсъ *Шумава*.

Густой лѣсъ называется: *халуга*, *тмор*, *мрча*, *омар*, *гвозд*, *ада*, *осоја*. Первое какъ будто чужое, тоже и *ада* (срв. въ Сербіи на р. Савѣ нѣсколько островковъ, покрытыхъ лѣсомъ, — *аде*); два вторыя напоминаютъ темноту и мракъ (тмурити и мркнути) густого лѣса; кромѣ того, *мрча* или *смрча* означаетъ хвойное дерево (пихта?); *омора*, *оморика* или *оморина* (или съ *х*: хомора и т. д.) называютъ преимущественно ель; а *омар* въ Езерахъ называютъ мѣстность, покрытую густымъ буковымъ лѣсомъ. У В. подъ словомъ *омора* приводится: «А пред њима букова омора». Вверху хребта Яворья, откуда вытекаетъ р. Морача, есть мѣстность *Морје* (оморје), потому что покрыта «гором ормиковом».

Осоја относится къ лѣсу, такъ какъ лѣсъ въ горахъ растетъ преимущественно на *осойной* (сѣверной) сторонѣ.

Гвозд — мы уже упоминали; а здѣсь приведемъ нѣсколько фактовъ, изъ которыхъ больше уясняется его значеніе. Изъ старыхъ документовъ видно, что подъ этимъ именемъ разумѣется лѣсная мѣстность: «чрьни гвоздь и чисте да сѣку оу опкиноу — до *гвозда* у грохоть (Д. и М. S. 95). Въ Кучахъ *гвозд* называется густой лѣсъ близь Курлая. Между Ораховымъ (Кучи) и Баньканами (Затрѣбачъ) есть высота, называемая *Гвозденац* и вся покрытая смѣшаннымъ лѣсомъ изъ бука, клена и др., которымъ, однако, прикрывается мѣстность очень скалистая и потому едва проходимая. Тамъ-же по дорогѣ отъ Орахова къ Затрѣбчу находится *ћафа од Гвозденца*. По дорогѣ отъ Никшича къ Шавникамъ подъ Войникомъ также есть мѣстность, называемая Гвоздъ, тоже скалистая и лѣсная.

Въ Пиперахъ говорятъ: «јелови гвозд», разумѣя подъ этимъ еловое дерево, бревно; а въ Рѣцкой — нахіи названіе *гвозда* приписывается мѣстности безлѣсной, но скалистой, такъ что пройти нельзя.

Digitized by Google

Д. толкуетъ его латинскимъ Silva; а В.—saxum: «у планини камен израсто у висину» (у Ц. Г.).

Изъ такого различнаго толкованія этого слова можно вывести двоякое заключеніе: что мѣстность эта была непремѣнно лѣсная и оголѣніе произошло впослѣдствіи, или наоборотъ, что мѣстность была каменистая, а впослѣдствіи, когда мѣстность была брошена по причинѣ ея недоступности, на ней возникъ лѣсъ; но, по нашему мнѣнію, данныхъ больше за первое.

Лѣсъ носитъ различныя названія по его объему и по хозяйственному назначенію: *гај* — отдѣльная роща (у В. nemus, луг); *дубрава и грм* — лѣсокъ, принадлежащій отдѣльному дому, который и пользуется имъ (у В. забран); *забјељ, забио*, тоже *метех и забран* — лѣсокъ, принадлежащій общинѣ городской или сельской вблизи населеннаго мѣста, служащій для дровъ и мелкихъ домашнихъ потребностей, а въ то-же время и для пастьбы скота.

Листосјек — лѣсокъ, въ которомъ рубятъ вѣтви для корма скота; онъ можетъ принадлежать одному дому или общинѣ (D. silva septa). Иногда рощица называется *дуб*, хотя-бы порода деревьевъ была и другая.

Группа деревьевъ на вершинѣ горы назыв. *кита;* въ Дугѣ есть гора Кита.

Роща молодого тонкаго лѣса назыв. *матина* (въ Сербіи *батинац*); а молодая поросль отъ корня или ствола срубленнаго дерева — *поданци*.

Шибут, шибуће то-же что *грмење* — мелкій лѣсъ, кустарникъ; то-же и *шава, шавице* — тальникъ, орѣшникъ и др.; а также прутья, связанные въ пучекъ. Оттуда, вѣроятно, и р. Шавникъ, а по ней и мѣстечко Шавникъ или Шавници. По старой дорогѣ изъ Нѣгушей на Цетинье есть *Вршавикъ* (верх-шавника). Есть и на Рѣкѣ мѣсто *шавник*.

Мѣсто, непроходимое отъ густого лѣса, назыв. *андрава* и *андрѣ;* а гдѣ больше кустарникъ—*рамеж;* также *дрња, здрња, дршља*. По густому лѣсу или кустарнику по берегу р. Рыбницы,

Digitized by Google

гдѣ теперь Подгорица, можетъ быть, одна часть ея (махала) и носитъ названіе *Дрпе*, напоминающее древнюю Дрепу, гдѣ родился Неманя.

По роду лѣса называются многія мѣстности: нѣсколько Буковацъ, Букова — поляна, Дубовикъ, Грабовикъ, Заграбье, Боровикъ, Борова — глава, Брезовикъ, Брезны, Церовица, Ясенова — поляна, Орахово, Липовица, Липовнякъ, Липов — продо, Еловица и др.

Иногда мѣстность называется прямо именемъ одного дерева: Дубъ, Грабъ, Липа, Орахъ, Вељa-буква, Крња-ели и др. Мѣстность при поселкѣ Липа (надъ Добрскимъ — с.), гдѣ нынче Бельведеръ, называлось Прилипъ. Молодая поросль ели назыв. *јемари;* поросль вербы на низкихъ мѣстахъ, иногда совсѣмъ въ водѣ — *ербиш*. Такой есть одинъ на Рѣкѣ и два въ Зетѣ вблизь р. Морачи и около Миран-главицы.

Прогалины или полянки среди большого лѣса назыв. *прогалице* и *пропланци;* а также *нáсјека*, что указываетъ на вырубку лѣса. Въ Далм. это назыв. «лединa усред букве».

Мѣсто, гдѣ срубленъ лѣсъ, назыв. *лаз* или *лазина*, если срублена часть лѣса полосой въ родѣ просѣки. Если это мѣсто послѣ корчевали или просто, срубивши лѣсъ, сожгли его, чтобы сдѣлать на немъ посѣвъ (прежде всего картофель) или обратить въ лугъ, то въ Васоевичахъ такое мѣсто назыв. *жар*, *жарови;* такихъ мѣстъ тамъ много и въ Полимьѣ между Муринымъ и Пепичами есть мѣсто съ этимъ названіемъ, какъ собственное имя.

Лазовъ также много; извѣстенъ Царев-лазъ въ Лѣшанской нахіи, гдѣ при влад. Данилѣ въ 1712 г. черногорцы одержали знаменитую побѣду на турками. Въ Пиперахъ есть *Равни-лаз* — полянка, окруженная утесами и лѣсомъ; на ней есть поселенье и нивы.

Оттуда-же происходятъ названія селъ нѣгушскаго племени *Вељи — и Мали — Залази*. Въ старыхъ документахъ слово *лаз* въ смыслѣ вырубки лѣса встрѣчается очень часто; а Д. переводитъ его *ager novalis*.

Digitized by Google

3. Вода.

Различается вода *жива* и *мртва*, какъ у насъ текучая и стоячая. Первая имѣетъ свои источники — *изворе*, которые потомъ собираются у *потоке и ријеке*. Если вода чуть пробивается изъ земли маленькимъ ключикомъ и не идетъ далѣе, то говорится — *пишти;* откуда названіе скопленій воды въ такихъ мѣстахъ, иногда искусственно сдѣланный резервуаръ, — *пиштет*, и такихъ много: есть въ Байцахъ, Цуцахъ, Пивѣ и др. Если-же вода настолько сильная, что идетъ далѣе, то говорится — *тече;* оттуда *точак*, иначе *чесма* (турецк.). Вода, текущая очень сильно, — *реве*; падающая съ высоты назыв. *скок*, *скакавица* и *сикоч* (Васоев.); если падаетъ цѣлая рѣка высокимъ порогомъ, то называется *слап*. Такой находится въ среднемъ теченьи р. Зеты. Потокъ, вытекающій изъ озера, назыв. *оток* (Езера). Ключъ назыв. еще *језер* и *језеро:* «Пржник (гора) најтврђе мјесто, али нема више *језера* (ключей), свуд *језеро*». На Ловченѣ есть *Језерски — врх*, подъ которымъ тоже находится ключъ; въ Цеклинчахъ есть поселенье *Језер*; въ Граѣанахъ также скопленіе воды изъ ключей, довольно глубокое, назыв. *језеро*.

Русло рѣки или постояннаго потока назыв. *корито*; а въ тѣснинѣ между горами назыв. и *труло*. Такое имѣетъ р. Ораошпица (въ Цермницѣ), гдѣ изъ каменистыхъ береговъ вымываетъ мелкіе гранаты (близь с. Брчелей).

Жвала и *жвалище* также называется протокъ между двухъ горъ, между высокими и крутыми берегами. *Жвалище* назыв. долина р. Матицы, когда она протекаетъ между Вельим-брдомъ и Зеленикой. Въ Езерахъ есть поселенье *Међужвалье*, находящееся между двумя глубокими долинами съ потоками (жвала), спускающимися къ р. Тарѣ.

Природныя стоячія воды собираются въ озерахъ. Въ Дробнякахъ изобилующая ими мѣстность носитъ названіе Језера; затѣмъ идутъ: Бокумирское и Рикавацъ въ Кучахъ, Плавское и

Digitized by Google

т. д. А рядомъ съ этимъ: Скадарско-блато, тоже Хумско, Горье, Зоганьско, Шаско. Это—озера съ низкими берегами кругомъ или только съ одной стороны, которые потопляются водою, и образуется болотистая мѣстность. Часть ея высыхаетъ лѣтомъ и обработывается или обращается въ луга.

О замкнутыхъ природныхъ и искусственныхъ водахъ, какъ каменица, дубеница, убао и др., мы уже говорили. Здѣсь добавимъ, что на Цеклинѣ прудъ— *став*, *устава* назыв. еще *струг*, откуда, вѣроятно, и названіе села *Струпари*. Тамъ-же есть прудокъ *пијавица*, откуда брали воду для питья, да и теперь иные пьютъ; но больше она служитъ для водопоя скоту, а также и купаются въ ней.

Въ рѣкѣ, извѣстное время перестающей течь, какъ р. Сушица, текущая въ Зету справа, остаются только отдѣльные плеса, которые называются *купала*, а въ другихъ мѣстахъ *вирови*.

Большая вода отъ дождей или таянья снѣга назыв. *по́мута:* «овај млин меле само *у по́муту*». Почти тоже означаетъ *плима*, съ чѣмъ соединяется понятіе о затопленіи извѣстнаго сухого пространства.

Въ старыхъ документахъ мы встрѣчаемъ названія *обрьше* и *обрьшина*, которыя Даничичъ толкуетъ collis: «Рибьница и съ вьсѣми обрьшми (М. 11), — дѣломь выше обрьши (Г. XV, 279) подь Роудницоу вь обрьшь Смолоуше (М. 123)—на обрьши Бистрице» (Г. XV, 301). Мы протолковали-бы это словомъ *вершины* или *верховья* рѣки т. е. потоки, которые впадаютъ въ нее въ ея верховьяхъ и изъ которыхъ она образуется, и прилегающее къ нимъ пространство.

Относительно моря у черногорцевъ не могла сложиться своя особенная терминологія, потому что они не жили на морѣ; а пользуются терминологіей, какая существуетъ у сербовъ южнаго приморья. Между прочимъ слова *плима* и *осјека* употребляютъ не только въ смыслѣ прилива и отлива, но и вообще въ смыслѣ высокаго или низкаго стоянія воды въ зависимости отъ времени

Digitized by Google

года, зимой высшее, лѣтомъ низшее. Слышатся также *прилив* и *одлив*.

Морской токъ называется *куренат*; вмѣсто *рт* и *сука*, означающихъ мысъ, употребляется *понта*; а тянущійся отъ этого мыса тонкій, низкій носъ называютъ *спица*: «Оћеме-ли држати на ону *спицу*»? спрашиваетъ молодой рулевой другого, болѣе опытнаго. Оттуда, вѣроятно, произошло названіе приморскаго мѣстечка Spizza, посербски передѣланная съ Спичъ.

---

4. Собственныя имена.

Въ этихъ собственныхъ именахъ мы встрѣтимъ отчасти превращенныя въ нихъ нарицательныя, а отчасти оригинально составленныя; въ нѣкоторыхъ-же случаяхъ эти имена являются наслѣдіемъ отъ древняго времени и неизвѣстно, какого происхожденія.

Начнемъ съ горъ.

Много горъ съ эпитетомъ *црн*: Црна-гора въ Пивѣ, Црна-гора въ Васоев., Црна-планина тамъ-же, Црни-врхъ въ Езерахъ, и всѣ онѣ покрыты лѣсомъ.

Есть еще Црни-врхъ надъ Рѣкой съ слабою растительностью, Црни-кукъ въ Банянахъ и Црна-греда близь Цетинья— голыя, черныя скалы. Затѣмъ идутъ различные эпитеты, которыми характеризуется форма и вообще внѣшній видъ горы:

Обло-брдо, Лиса-планина, Руњава главица (покрытая мелкимъ лѣскомъ), Мокра-планина (много ключей), Баљаста-главица, тоже что Лиса и Пљешивац.

Въ старыхъ докум. есть Плѣшь (планина, М. 92, 97) и «плѣша рудина» (М. 198).

Выше мы привели названія мѣстностей по роду находящагося на нихъ лѣса; замѣтимъ при этомъ, что иногда лѣсъ

Digitized by Google

этотъ въ тѣхъ мѣстахъ почти не существуетъ: такъ, въ Брезнахъ только на одной сторонѣ осталось нѣсколько деревьевъ березы; тоже самое и въ Брезовинкѣ. Все равно какъ въ Россіи есть Березовки, бывшія рѣчушки, въ настоящее время совершенно голые овраги, по которымъ вода идетъ и очень бурно только весной или послѣ сильныхъ дождей, и нѣтъ ни прута.

Ябланов-врхъ такъ названъ, вѣроятно, по растущему на нему цвѣтку *јаблан* (trollius); Сомина — одна въ Дугѣ, другая между верховьями рр. Морачи и Тушины по растенію *сомина* (можевельникъ); Зеленика — покрыта вѣчно зеленымъ дубомъ, Штировникъ по растенію *штир* (родъ лебеды), Бусовникъ отъ покрывающей его мелкой травы *бус*, *бусење*; Шаренякъ покрытъ какимъ-то растеніемъ съ крупнымъ пестрымъ листомъ, Бротьникъ по растенію *брођ* (морена) и т. д.

Есть и другіе признаки, по которымъ даются названія: два Маглича въ Пивѣ и Кучахъ, очень высокіе, названы такъ, безъ сомнѣнія, по туману (магла), часто покрывающему ихъ вершины; Синявина, тоже такая туманная, что на ней часто плутаютъ, и имѣетъ тогда видъ синевы; въ стар. докум. *Синіавица* (Т. XV, 301). (По Д. *сињ*-ravus); Вѣтерникъ и Вѣтерно по сильно дующему на нихъ вѣтру; Каменикъ, гора въ Пиперахъ и высокій островъ въ устьяхъ рѣки, по ихъ скалистому характеру; Сто и Сточица по плоской формѣ ихъ вершинъ, *Кабао* (род. пад. Кабла) надъ Цетиньемъ по формѣ въ родѣ перевернутаго вверхъ дномъ котла, откуда, можетъ быть, Каблена главица въ Рудинахъ; Лонацъ (Цермн.), Криви-до (Васоев.), Острогъ (Бѣлопавл.), Острвица (Морача), Джамія (Полимье), Бѣлуха, Бѣлошъ, Утесъ (пограничн. между Дугой и Банянами), Леденицы (въ Пивѣ; у D. fovea ad conservanda glaciei frusta) и др.

Много горъ и цѣлыхъ мѣстностей носитъ названіе, взятое отъ слова *трнјебити* — расчищать отъ лѣса или камня: Трнјебач, Трјебачка-главица, Трепча, Требјеш, Затрнјебач и др.

Иногда въ собственномъ имени задержалось нарицательное, вышедшее изъ употребленія у мѣстнаго населенія и сохранилось

Digitized by Google

гдѣ-нибудь далеко въ другомъ мѣстѣ. Такъ, въ Черногоріи находятся три Сурдупа: одинъ на Лукавицѣ, конусообразная гора, спускающаяся къ долинѣ р. Бѣлой сначала стѣной, а послѣ въ видѣ отсыпи, очень крутой, которая, однако, покрыта травой и косится; другой на юго-западъ отъ Лукавицы недалеко отъ Никшицкой равнины и представляетъ двѣ высоты, между которыми промежутокъ въ видѣ узкой разселины, а по ней по временамъ несется бурный потокъ, увлекая съ собою массу каменьевъ, и тутъ-же по краю проложена дорожка; и въ Кучахъ гора близъ Широкара; но мы его не знаемъ.

Въ словарѣ В. мы находимъ: «*сурдук* (у Сријему) vide провалија, јаруга (гдје је н. п. пут између два брда).

Къ ю.-з. отъ Боботова-кука, высшей точки Дурмитора, находится гора Пруташъ, рѣзко выдѣляющаяся своею остроконечною вершиной; а на южной сторонѣ его, спускающейся стѣною, по нему видятся полосы, означающія различнаго цвѣта слои. Полосы эти народъ называетъ *прутови*; поэтому и могло произойти его названіе. Но можетъ быть и другое объясненіе. Въ словарѣ Павлиновича мы находимъ названіе *прутац* въ смыслѣ горнаго отрога, какимъ и можно считать Пруташъ по отношенію къ Дурмитору.

Въ Кучахъ при спускѣ отъ Медуна къ Долянамъ есть мѣсто, называемое Мосуръ; а есть слово *мосур* съ двумя значеніями: катушка или цѣвка, на которую наматываются нитки, и ледяныя сосульки, а также одинаковой съ ними формы сталактиты.

Въ этой мѣстности съ высокаго уступа падаетъ небольшой ключикъ, при чемъ зимой образуются сосульки, а есть, можетъ быть, и мелкіе сталактиты; поэтому не оттуда-ли его названіе? Тѣмъ-же путемъ можно-бы было объяснить и названіе Можуры — или Мажуры-планины между Баромъ и Ульциномъ, если это не чужое какое-либо названіе. Припоминается при этомъ Мосоръ, гора надъ Сплѣтомъ, которая въ римское время называлась mons aureus. Изъ этого видно, какъ иногда въ позднѣйшемъ на-

Digitized by Google

званіи совершенно измѣняется древнѣйшее, первоначальное его значеніе, и какъ трудно найти связь между названіемъ и заключающимся въ немъ реальнымъ смысломъ.

На сѣверѣ Черногоріи находится высочайшая ея гора Дурмиторъ; а на противуположномъ краю въ племени Цеклинъ есть источникъ воды, называющійся Думиторъ. Является вопросъ: можно-ли предположить какое-нибудь соотношеніе между этими двумя названіями?

К. Јиречекъ обратилъ вниманіе на участіе христіанскаго элемента въ топографической номенклатурѣ Балканскаго-полуострова*), которое выражается въ названіяхъ мѣстностей по святымъ, по церквамъ, монастырямъ, христіанскимъ праздникамъ и т. п. Въ этомъ отношеніи мы имѣли уже случай привести нѣсколько названій по имени св. Саввы; есть нѣсколько Церквицъ, Церковина, Церковница. Тройца, гора между Цермницей и Паштровичами, такъ названа, вѣроятно, по церкви св. Тройцы (не знаемъ, есть-ли), какъ Сутормань по церкви св. Романа. По пути изъ Бара въ Скадръ есть гора св. Владиміръ. По св. Θеклѣ (ћекла) называются два племени Цекличи и Цеклинъ. Есть *Крали*чина-вода между Цетиньемъ и Рѣкой и Краличиноко (въ р. Церковницѣ), названныя по св. Кралицѣ Еленѣ.

Во многихъ мѣстахъ камни съ гладкою поверхностью въ родѣ стола называются *святыми трапезами*, на которыхъ закусывала св. Кралица или Богородица, когда путешествовала по Черногоріи.

Есть названія по христіанскимъ именамъ, въ которыхъ, однако, не всегда можно усматривать святого или церковь, посвященную ему. Въ названіяхъ Иліино-брдо надъ Граховымъ Иліина-глава въ Дурмиторѣ, Иліина-глава въ Васоевичахъ надъ р. Перутицей и въ Цермницѣ и др. можно усматривать св. Илью пророка, такъ какъ въ Черногоріи былъ обычай посвя-

*) Das Christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer. Wien. 1897.

Digitized by Google

щать ему церкви на горахъ и самыя горы; сюда-же можно отнести и Костадинъ надъ Рѣкой. Но, кромѣ указанныхъ, другихъ примѣровъ мы не знаемъ. А много названій съ христіанскими именами по извѣстнымъ и неизвѣстнымъ личностямъ, не святымъ: Тодорови-долови (катуны подъ Дурмиторомъ), Иванова-корита и Ивань-градъ по Иванбегу, Штепань-градъ и Штъепань-поле (въ Пивскихъ Церквицахъ) по герцогу Степану, Рашково гувно близь Лѣвой-рѣки, Седло Раписава (въ Дурміторѣ), вода Маргарита по имени дѣвушки, умершей на ней, Бойовича-бары на Лукавицѣ, Томинъ-бріегъ, Матанова-глава, Драгова-лука, Вуково-врело, Иваня, Дьюрково-брдо — въ окрестностяхъ Никшича, Еринья-глава (между рр. Лимомъ и Злорѣчицей) по женѣ Дьюрдья Смедеревца, Закова-глава (въ Бѣластицѣ) и др.

Большая-же часть собственныхъ именъ горъ и другихъ мѣстностей произошло отъ нарицательныхъ.

Мы уже приводили имена по растеніямъ; теперь приведемъ имена по животному царству. Въ этомъ случаѣ изъ птицъ играютъ особенную роль орелъ и соколъ: Орловъ-кршъ надъ Цетиньемъ, надъ которымъ еще на нашей памяти вились и играли въ воздухѣ стаи орловъ, въ послѣднее время исчезнувшіе; Орья-лука въ Бѣлопавличахъ, Орлово-брдо и Орлина близь западной границы Черногоріи; Орлево (или Хорлево) въ Кучахъ; Соко-ключъ близь Цетинья, Соко-гора надъ Цѣвной въ Кучахъ и въ Пивск. Церквицахъ; Соко-градъ въ Лѣшанской нахіи. Есть имена и по другимъ птицамъ и животнымъ: Яребички-врхъ, Гусаръ (гора), Гусанацъ (заливъ въ устьѣ Рѣки—Черноевича), Враничи, Косови-лугъ, Птичъ, Ястребица, Вучье, Вукодо, Турія (по водившимся когда-то турамъ), Медведъ, Еленакъ, Зечи-кршъ, Зміино-озеро, Жаблякъ, Кокоты, Кокотичъ и т. д.

Иныя горы получили свои имена по особымъ обстоятельствамъ. Такъ, *Вртіелька* близь Цетинья получила свое имя отъ особой игры того-же имени, которую дѣти-пастухи устраивали

Digitized by Google

на ея вершинѣ. Двѣ горы носятъ названіе *Волопустъ*, одна надъ Брезнами (Пива), другая надъ р. Комарницей противъ дробняцкаго села Дужи. Мѣстные жители дали мнѣ такое объясненіе: жители тамошніе начинаютъ пахать свои равнины, когда сосѣднія горы покрыты еще снѣгомъ; а когда снѣгъ на нихъ стаетъ и зазеленѣетъ трава, приблизительно въ продолженіи тридцати дней, тогда прекращаютъ пашню и отпускаютъ воловъ на отдыхъ. *Стражиште* (Баняны) такъ названо, потому что на немъ стояла стража; есть еще Старжески — иначе Стражески-брегови. *Варды* (нѣсколько) также получили названіе отъ *варда* (стража).

Волуякъ (въ Пивѣ) и *Волуица*—иначе Воловица (въ Барѣ)—отъ пастьбы на нихъ быковъ.

Въ нѣкоторыхъ названіяхъ, очевидно, участвовала фантазія, какъ: Войникъ, Старацъ, Дѣдъ, Рогодѣдъ, Лояникъ, Злоступъ, Вила, Ружица, Проклетія, Дьиново-брдо и т. д.

Много названій такихъ, въ основѣ которыхъ находятся слова, имѣющія опредѣленный смыслъ въ современномъ языкѣ; но не можемъ истолковать, почему оно присвоено той или другой горѣ и какъ произошелъ самый обликъ названія: Зелетинъ, Лукавица, Лучка-гора, Лебершникъ, иначе Ребершникъ, Маганикъ (магањити — осквернять), Штитъ, Сѣкирица, Падежъ, Челинацъ, Штулацъ, Ноздре, Мравьиникъ, Добрелица, Власуля, Силевикъ, Луканье-чело, Ключъ, Нѣгошъ, Стримія, Румія (*урум*-греческій) и др.

Нѣкоторыя, очевидно, чужого происхожденія: Какарицка-гора (у римлянъ Sasagisi — народъ), Ставоръ*), Бостуръ, Дьебеза, Курлай, Арванъ и др.

Нѣсколько названій, также чужихъ, отличаются при томъ особенною формой, именно — оканчаніемъ на—*тор*: Дурмиторъ, Пирлиторъ, Виситоръ, Креситоръ. Нѣкоторые считаютъ ихъ

*) У Павлиновича *ставор* — ghiro, по серб. *пух* — лѣсная мышь, питающаяся простыми орѣхами и хранящая запасы ихъ въ дуплахъ деревьевъ, но къ горѣ врядъ-ли это можетъ относиться.

Digitized by Google

кельтскими (Ами Буэ). Не рѣшая вопроса объ томъ, чьи это слова, и будучи не въ состояніи протолковать ихъ реальный смыслъ (а есть толкованія), мы сдѣлаемъ только одно замѣчаніе относительно Пирлитора. Связанная съ нимъ легенда о воеводѣ Момчилѣ и Кралѣ Вукашинѣ позднѣйшаго происхожденія. Момчило, сначала болгарскій разбойникъ, потомъ византійскою императрицею Анной наименованъ былъ деспотомъ въ южной части Македоніи; но своимъ самостоятельнымъ поведеніемъ возбудилъ противъ себя Константина Кантакузена, который навелъ на него турокъ, и въ битвѣ съ ними 1345 г. Момчило погибъ при Периѳеоріи *).

Это, однако, не устраняетъ одновременнаго съ Периѳеоріей существованія Пирлитора и какого-то эпизода, ошибочно пріуроченнаго къ Момчилу.

Есть названія съ окончаніемъ — *ман*, какъ мы то видѣли въ личныхъ именахъ: Шишманъ (окрест. Никшича), Космanъ (Пива), Корманъ (Дробн.).

Наконецъ нерѣдко встрѣчаются названія съ окончаніемъ — *штак* или *штик*: Добрштакъ, Цеклинштакъ (между Цет. и Рѣкой), Вируштакъ (Никшичъ), Игерштакъ (Васоев.), Хамештакъ (близь Подгор.), Свинштикъ, Сеоштикъ и Злоштикъ (Люботинъ).

Тоже окончаніе мы встрѣчаемъ въ словахъ: *ђурђевштак*, *Јованьштакъ* и др. въ смыслѣ празднующихъ день св. Георгія, Јована и др.

Въ связи съ этимъ можно поставить названіе рѣкъ: въ Цермницѣ Вирштица и Ораоштица, въ Васоев. Вранештица, близь Колашина Муштица, Куріоштица—протокъ Морачи близь ея устья.

---

*) См. Флоринскаго — Южные Славяне и Византія во второй четверти XV в.; выпускъ II, стр. 74—75.

Digitized by Google

Остановившись на собственныхъ именахъ горъ, мы можемъ не вдаваться въ большія подробности относительно другихъ мѣстностей: долинъ, равнинъ и т. д., такъ какъ горы составляютъ главную характерную черту Черногоріи и въ опредѣленіи ихъ формъ главнымъ образомъ и изощрился языкъ черногорцевъ, прибѣгая часто къ словамъ, взятымъ и изъ чужого языка.

Остановимся, однако, на нѣкоторыхъ именахъ, дающихъ поводъ различнымъ толкованіямъ.

Таковою является Дуга, иногда съ эпитетомъ Никшицкая. Она представляетъ собою пониженіе, что черногорцы называютъ *вала*, между высокими горами — Соминой, Нѣгошемъ, Голіей, Леденицами и др., тянущееся отъ Гацкаго — поля къ Никшичу, и въ турецкое время находилась въ вѣдѣніи Никшича. Черногорцы употребляютъ это имя, какъ существительное: «у Дуги крававој»; а герцеговинцы склоняютъ его, какъ прилагательное: «у Дугој крававој». А въ одной черногорской пѣснѣ оно является въ смыслѣ имени нарицательнаго:

Како вије сабља вуксанова
Проз сокаке Скадру на Бојану,
Широки је сокак учинио
И *крваву дугу* оставио,
Доклен на мост од Бојане дође.

(Огл. С. LX, 122—162).

Трудно рѣшить, заключается-ли въ этомъ словѣ понятіе о горномъ проходѣ, какъ въ приведенномъ мѣстѣ изъ пѣсни разумѣется проходъ въ родѣ улицы среди турокъ или ихъ войска; или это эпитетъ *дуга вала*, такъ какъ проходъ этотъ дѣйствительно длинный (ок. 40 килом. или 8 часовъ хода).

Есть *Дужи* и монастырь того-же имени при сліяніи рр. Морачи и Малой — рѣки, принадлежащій Кучамъ.

Мы видѣли, какъ слово рудина переходитъ въ собственное

Digitized by Google

имя; то-же самое и со словомъ *жупа*. Никшицкая жупа чаще всего употребляется безъ эпитета никшицкая; затѣмъ идутъ жупы: Пивская, которая противуполагается Пивской — планинѣ, Цеклинская, Добрская. Но больше всего распространено слово *до*, *долови* съ различными эпитетами: Дуги-до, Просени-до, Ржани-до, Орани-до, Драгоми-до, Крушев-до, Ивачев-до, Суви-до. Петров-до, Малошин-до и т. д.

На Цетинской равнинѣ обращаютъ на себя вниманіе два названія — *Романовина* и *Скендеровина*.

Первое относится къ мѣстности, на которой въ настоящее время находятся: Зетскій — домъ, садъ паши, русская миссія, домики офицеровъ и общественное гулянье; а прежде все это представляло одну сплошную ливаду, которая въ свое время косилась, а была собственностью монастырскою. Откуда произошло это названіе, никто не знаетъ. На мой вопросъ одинъ семидесятилѣтній старикъ, знатокъ мѣстныхъ преданій, отвѣтилъ мнѣ, что онъ когда-то спрашивалъ дѣда своего, и тотъ не могъ ему дать никакого объясненія. Романа въ Черногорской исторіи мы никакого не знаемъ (былъ влад. Ромилій 1551 г.). Не происходитъ-ли это отъ названія растенія *хармон*, иначе *рамина* и *роман* (chamomilla), которымъ была покрыта эта ливада? и теперь, когда незастроенная часть ея цвѣтетъ, то надалеко чувствуется отъ нея пріятный запахъ, хотя совсѣмъ отъ другого растенія, которому народъ не знаетъ названія, а потому и приписалъ имя растенія, ему извѣстнаго.

Скендеровина—называется мѣстность, гдѣ теперь находится дворецъ Наслѣдника и пространство черезъ улицу къ Локандѣ. Народъ объясняетъ это такъ: въ 1785 г., когда Цетинье разгромилъ Махмудъ-паша Бушатлія, здѣсь были его станъ и палатка, и ему, какъ правителю Скадра и Албаніи, носившей названіе Скендеріи, присвоили названіе Скендера; а оттуда и Скендеровина.

Но Скендаровина эта упоминается въ одной записи 1690 г. между владыкою и потурченцами изъ Байцъ, которые занимали

Digitized by Google

у владыки деньги подъ залогъ Скендеровины, принадлежавшей имъ; а въ 1752 г. её-же, какъ свою *бащину*, продаютъ тоже Байцы, но уже христіане (см. нашу кн. т. II, ч. 1, стр. 14). Это съ одной стороны показываетъ несостоятельность народнаго объясненія, а съ другой наводитъ насъ на другое объясненіе: мѣстность эта принадлежала цетинскимъ потурченцамъ изъ Байцъ, тогда какъ байцы здѣсь не имѣли своей земли; поэтому, не досталась-ли она имъ отъ Скендербега Черноевича, который нѣкоторое время былъ санджакомъ, управлялъ Черногоріей и стоялъ на Цетиньѣ? не было-ли здѣсь какое-либо принадлежавшее ему зданіе?

Съ подобными толкованіями мы еще будемъ имѣть дѣло при разсмотрѣніи названій населенныхъ мѣстъ; а теперь обратимся къ собственнымъ именамъ рѣкъ и другихъ водъ.

Главныя рѣки Черногоріи — Зета, Морача, Тара, Лимъ, Пива извѣстны подъ этими именами во время очень отдаленное, и значенье ихъ теперь не поддается толкованію. Можно только сказать, что Морача напоминаетъ двѣ Моравы сербскую и чешскую; Лимъ въ албанскомъ языкѣ означаетъ вообще воду или рѣку, и есть Лимская — рѣка въ Черминцѣ, по которой и находящееся тамъ поселенье назыв. Лимляны, тоже что въ долинѣ перваго — Полимье.

Обращаясь къ названіямъ, смыслъ которыхъ для насъ не утратился, мы замѣчаемъ склонность не называть рѣку особеннымъ именемъ. Такъ, Рѣка Черноевича, иначе Ободская, обычно называется Рѣка безъ прибавленія какая, и оттуда названіе городка Рѣки и Рѣцкой нахіи. Въ старой Черногоріи это облегчалось еще тѣмъ, что другой рѣки и не существовало. Тамъ-же недалеко есть маленькій поселокъ Рѣчаны, такъ названные по существовавшей тамъ рѣчушкѣ, на которой когда-то были и мельницы; близь Колашина по такой-же рѣчушкѣ названо село *Рѣчины*, а самая рѣка Рѣчинска — рѣка.

Digitized by Google

Подобно Ободской—рѣкѣ есть р. Обоштица въ Пѣшивцахъ, впадающая въ Зету и вытекающая изъ мѣстности съ названіемъ обода; въ Васоевичахъ есть Куцка р., вытекающая изъ мѣстности, называемой Куты; Краштица (собств. Краљштица) названа по селу Краље; Штитска р. — вытекаетъ изподъ Штита, Дьюлицка р. по селу Дьюличи. По быстротѣ теченья рѣки, при чемъ она рветъ берега (*дере* и *пере*) и сильно шумитъ (реве) названы: *Брзкутз* (у В. есть нарицат. брскут, брзак, брздица); *Бистрицы* (хотя *бистар* значитъ чистый, прозрачный); *Перутьица*, *Дрика*, *Врујa* (вријети), *Рикавацъ* (риче), *Скроботуша*. *Веруша* названа по очень извилистому теченью (вера, веруга — извивается); Грачаница (Никш. Жупа) и Градишница (Васоев.) получили свои названія отъ *град* и *градиште*. Есть двѣ рѣки: одна называется *Лијева*, другая *Десна*; но первая впадаетъ въ Малу р. съ правой стороны, а другая въ Перутицу съ лѣвой. Откуда такое несоотвѣтствіе, мы не могли дознать. *Мала—рѣка* называется такъ, конечно, по отношенію къ главной р. Морачѣ; есть *Велика*, впадающая въ р. Лимъ и въ сущности горный потокъ. По синему цвѣту воды называются два *Синьца*—одинъ впадаетъ въ Пиву близь Пивскаго монастыря, другой въ *Горнее — блато*; обѣ рѣчушки очень короткія. *Бѣла—р.* цвѣтомъ воды отличается отъ Буковицы и Шавника, съ которыми соединяется, какъ то встрѣчаемъ и у другихъ рѣкъ, какъ Зета и Морача. *Тушина* р. такъ называется по туфу, который находится въ ея руслѣ и въ старое еще время вывозился для постройки Морачскаго монастыря *). Въ *Желѣзницѣ* въ Барѣ, по всѣмъ вѣроятіямъ, и народомъ замѣчалось *присутствіе* желѣза, дающаго водѣ особую, коричневую окраску.

Глаголъ *требити*, участіе котораго мы показали въ названіяхъ горъ и отдѣльныхъ мѣстностей, участвуетъ и въ именахъ рѣкъ: р. *Требишница* между Опутною — Рудиной и Герцеговиной, *Требчаница*, съ Матицей образующая Ситницу, которая

*) Туфъ назыв. *туфља*, а мѣсто его добычи *тушина*.

Digitized by Google

впадаетъ въ Морачу въ Нижней — Зетѣ; *Требъшница* течетъ въ Сѣверницу, впадающую въ Морачу. Пересыхающія лѣтомъ и сохраняющія воду только въ глубокихъ плесахъ рѣчушки называются *Сушицы* — пивская, текущая въ Тару, и загарачско-бѣлопавлицкая, текущая въ Зету. Есть рѣки, называющіяся по роду лѣса: *Буковица*, *Грабовица* (въ Дробн.), *Јеловица* (въ Васоев.), *Врбица* (въ Кучахъ близь Подгорицы) и *Врбница* (въ Пивѣ).

Въ другихъ названіяхъ выражаются особенныя обстоятельства и свойства, при чемъ иногда принимается во вниманіе ея польза или вредъ для человѣка: *Плужинска* р.—по находящимся на ней *плужинамъ* (родъ шалашей пастушьихъ), *Моштаница* (по мосту), *Мртвица* — по слишкомъ холодной водѣ (въ долинѣ Мртво — дубоко въ Ровцахъ); *Злорѣчица* (въ стар. докум. *Зла Рѣка*) въ Васоевичахъ по великому, наносимому ею вреду и отсутствію въ ея водѣ питательныхъ веществъ, какъ въ другихъ водахъ. Названія *Опасаница*, *Комарница*, *Сѣверница*, *Пожня*, *Ратня*, *Црня*, *Пресѣка*, *Свиняча*, *Враньештица*, *Љубашница* и др. требуютъ объясненія, которое заключается въ ихъ свойствахъ, для насъ неуловимыхъ, или въ особыхъ, случайныхъ обстоятельствахъ, исчезнувшихъ изъ памяти и самихъ мѣстныхъ жителей.

Нѣкоторыя рѣки носятъ имена лицъ или родовъ: подобно рѣкѣ Черноевича близь Колашина существуютъ рядомъ двѣ — *Мушовича* р. *и Капетанова* р.; сюда-же можно отнести *Станича* — *потокъ* въ Нижней — Зетѣ, текущій въ Скадрское озеро.

Иныя названія чужого происхожденія: *Пеака* и *Кура* — *Марія* въ Васоевичахъ, *Каратуна* — вѣтвь отъ р. Морачи, идущая мимо Жабляка въ лиманъ Рѣки — Черноевича. *Цѣвна* — полагаемъ—передѣлано изъ *Цемъ*; поэтому подгорицкая равнина называется *Цемовско-поле* (Ћемовско), и, вѣроятно, албанскаго происхожденія. И наоборотъ въ Барскомъ окружьѣ изъ *Медюречъ*, какъ называютъ эту рѣчушку мѣстные сербы, тур-

Digitized by Google

ки сдѣлали на картахъ *Мегуредъ* — по албанскому произношенію.

Тотъ-же способъ давать названія и другимъ водамъ т. е. озерамъ, потокамъ и искусственнымъ скопленіямъ.

Цѣлая мѣстность въ Дробнякахъ носитъ названіе *Езера*, гдѣ отдѣльно ея озера называются: *Рибье*, *Вражье* (?), *Барно*, *Валовито*, *Црно*, *Зелено*, *Сврабье* (его водою лѣчатъ домашнихъ животныхъ отъ *свраба* — чесотки или паршей); *Трновицко* (въ Пивѣ), *Слано* (близь Никшича), *Капетаново* (къ вост. отъ Лукавицы); *Биоградско* е. и вытекающая изъ него *Биоградска р.*, названныя такъ не извѣстно, почему; *Бокумирско* и *Рикавачко* (объ нихъ мы говорили); *Пошћьенско* отъ с. Пошћьенье (собств. Подстѣнье) въ Дробнякахъ; *Шишко* е. на сѣв. границѣ Черногоріи со старою Сербіей; *Шаско* е. со стороны Ульцина на границѣ съ Турціей произошло отъ мѣстности *Шасъ* или *Свачъ*, *Sfacia*, гдѣ была католическая епископія. Какъ Скадрское оз. вмѣстѣ съ его частью Горнимъ оз. называются *блатомъ*, такъ и маленькое озерцо близь Ульцина назыв. *Зоганьско-блато*, которое затопляетъ пространство, прежде свободное отъ воды, и поэтому около него образуются болотистыя мѣста, поросшія окугой, тростникомъ и другими болотными травами.

Ключи назыв. *струденци*: въ Никшичѣ просто *Студенци* и оттуда Студенаначке—главице; въ Команахъ—*Вучьи—студенци*, а въ Кучахъ подъ Магличемъ *Вучьи-потокъ*. Если собирается вмѣстѣ нѣсколько ключей, то они называются *врела*: близь Цетинья въ селѣ Угняхъ, въ Езерахъ надъ р. Тарой. Или-же они называются *вода: Добра-вода* въ Мркоевичахъ близь Бара; Башина—и Пашина воды наверху Сутормана и между Планиницей и Острогомъ; *Маркова—вода* или—*овъ Студенацъ* при подъемѣ на Сутороманъ отъ Цермницы; Нова-вода подъ Вртіелькой.

Выкопанные колодцы — *убао*, *убли* носятъ часто чье-нибудь личное имя: *Аганов-убао* по дорогѣ отъ Шавника къ Никшичу, *Бешинъ—убао*—на сѣверо-западной сторонѣ Гарча; въ Краинѣ, въ части ея отошедшей къ Турціи, есть гора *Пет-убала*. Безъ

Digitized by Google

всякаго эпитета называются *ублами* цѣлыя села: близь Кчева, въ Цекличахъ и въ Кучахъ; а по сосѣдству съ Черногоріей въ Боккѣ тоже есть село Убли.

Слатина—соленый и солонцеватый источникъ, въ которомъ содержаніе соли ничтожная, но она осаждается на камняхъ, которые лижетъ домашній скотъ, и это называется *ливало*. Въ Черногоріи это нарицательное имя обратилось въ собственное имя мѣстностей, и такихъ Слатинъ селъ нѣсколько: въ Дробнякахъ, въ Бѣлопавличахъ, въ Васоевичахъ. Такихъ Слатинъ много упоминается и въ старыхъ документахъ (M. S. 94, 194, 195, 198, Г. XI 139; XV 283, 285).

Ключевая и вообще текучая вода назыв. *жива вода*; оттуда нѣкоторыя мѣстности и носятъ названіе — *Жива*. Одну такую мы знаемъ въ Пивѣ, гдѣ дѣйствительно всегда находится вода; а другая близь Грахова, въ которой воды вовсе нѣтъ, а была когда-то.

Въ Дугѣ существуетъ мѣстность *Ноздре*, гдѣ было турецкое укрѣпленіе (оно недавно уничтожено пожаромъ), при которомъ находилась громадная цистерна; въ ней собиралась дождевая вода съ крышъ укрѣпленія, а также были и ключи, какъ внутри ея, такъ и внѣ. Не по нимъ-ли произошло это названіе, такъ какъ есть ключикъ *Ноздрѣ* по старой дорогѣ изъ Котора подъ Крстцемъ, и еще *Ноздруѣ* и *Ноздрца* (не припомнимъ, гдѣ).

Что касается собственныхъ именъ населенныхъ мѣстъ, то достаточно матеріяла мы представили уже въ отдѣлѣ о племенномъ составѣ Черногоріи, при чемъ, останавливаясь на каждомъ племени въ отдѣльности, мы приводимъ названія занятыхъ ими мѣстностей и отчасти даемъ толкованія этихъ названій (Т. II, ч. 1, стр. 3—149).

Въ этомъ отношеніи мы находимъ двоякое происхожденіе этихъ именъ: въ одномъ случаѣ населеніе сообщаетъ мѣстности свое имя въ патронимической формѣ на — *ичъ* или и безъ того,

Digitized by Google

какъ, Васоевичи, Озриничи, Бѣлопавличи, Кучи, Пиперы и др.; въ другомъ само населенье той мѣстности получаетъ отъ нея свое общее имя: цермничане, катуняне, пивляне, морачане, дробняки и т. д. по именамъ тѣхъ областей: Цермница, Катуны, Пива, Морача, Дробняки (въ древности Дровняки).

При этомъ и имена въ патронимической формѣ иногда принадлежатъ не современному населенію, а болѣе старому, отъ котораго оно у наслѣдовало это имя. Такъ было напр. съ бѣлопавличами и озриничами (см. указанную выше статью во II т. нашего соч.).

То-же самое мы встрѣчаемъ и въ именахъ отдѣльныхъ частей той или другой области, селъ и мѣстечекъ.

Такъ, въ Цермницѣ есть села съ именами Сотоничи и Болевичи, въ Бѣлопавличахъ Богмиловичи, въ Васоевичахъ Дьюличи и др., которыхъ не носитъ ни одинъ родъ или братство, проживающіе въ тѣхъ селахъ, а имѣютъ свои особыя прозвища; тогда и въ этомъ случаѣ нужно предположить, что эти имена существовали раньше поселенія въ тѣхъ мѣстахъ современныхъ жителей.

Въ то-же время, конечно, множество населеныхъ мѣстъ носитъ имена занявшихъ ихъ родовъ или братствъ, какъ Дьюрашковичи, Пейовичи, Машановичи, Михалевичи, Лопичичи въ на Цеклинѣ; въ Люботинѣ — Вукичевичи, Прли, Радоманы, Шабаны и др.; Миляничи, Перовичи, Огненовичи, Бѣляновичи въ Банянахъ; Калезичи, Јовановичи, Богичевичи, Шобаичи и др. въ Бѣлопавличахъ и т. д.

Но часто подъ общимъ именемъ одного населеннаго мѣста живутъ нѣсколько различныхъ родовъ. Такъ, на Цетинской равнинѣ въ Дольнемъ краѣ находятся: Ивановичи, Иванишевичи, Шпадіеры, Почеки; въ Цермницѣ въ с. Подгори Хайдуковичи, Чавловичи, Маричи; въ Брчеляхъ — Поповичи, Гойничи, Иличковичи, Дьоновичи; въ Кучахъ въ Фунданѣ Рашовичи и Премичи; въ Васовичахъ въ Лѣвой — рѣкѣ на Лопатахъ — Раевичи, на Ножицѣ Новаковичи, въ Грби — до — Міомановичи; въ нѣ-

Digitized by Google

гушскомъ селѣ Дуги-до Пупошевичи, Јововичи, Оташевичи, Станишичи, Парачи и Маричевичи.

Въ этомъ случаѣ мы видимъ, что собственныя имена населенныхъ мѣстностей не зависятъ только отъ ея населенія; а даются ей и по другимъ признакамъ или обстоятельствамъ, и въ нихъ, какъ и въ именахъ другихъ мѣстностей, чаще всего выражается разсмотрѣнная нами выше общая топографическая терминологія.

Много именъ подобнаго рода, въ которыхъ выражается характеръ мѣстности, мы уже привели выше, какъ: Подгорица и Подгорь, Горичаны, Дубовикъ и Дубово, Буковица, Подбуковица, Језеръ, Жаблякъ, Равно, Превлака, Стругари, Шавникъ, Рѣка, Орахъ, Орахово, Ораховица, Орашье; Градацъ, Подградъ, Заградъ, Забрдье (нѣск.), Старо-село и Ново-село, Медьюречь, Луге, Поле, Поля, Полица, Убли, Крнице, Ниве, Сеоце, Сеоца и Поселяни, Присое, Забрдье, Превлака, Церово, Дубраве нѣсколько Слатинъ; Трново и Трновица; Липа, Липово, Липле; Лази и Залазы и т. д.

Есть имена, въ которыхъ понятно нарицательное значеніе слова; но мы не можемъ опредѣлить, почему оно присвоено тому или другому мѣсту. Таковы имена: Грахово, Ждребаникъ, Копилье, Прогоновичи, Боково, Косіери и Косіерево, Очевичи, Зубцы, Печурица, Братица (рѣки и община), Гостиль и Гостиле, Голубовцы, Златица и др.

Въ нѣкоторыхъ именахъ можно легко добраться и до причины, почему мѣсто такъ названо; напр. въ селѣ Кутьишта въ Цекличахъ есть остатки старыхъ построекъ домовъ; есть и еще село того-же названія; Синяцъ по рѣкѣ, въ которой вода синяя; Брзкутъ тоже по рѣкѣ, какъ и Цетинье по бывшей когда-то рѣкѣ; Моштаница въ окрестности Никшича по мосту черезъ Зету; Бѣлоши по бѣлому цвѣту скалъ (есть и гора Бѣлошъ); Сусташъ близь Бара, гдѣ нѣсколько ключей составляются вмѣстѣ; Превишъ въ Дробнякахъ одного корня съ Превія (близь Андріевицы); Пелевъ—бріегъ, собственно Пейовъ отъ Пея, извѣстнаго

Digitized by Google

братоножичскаго воеводы. Жители лѣшанской нахіи, лѣшняне объясняютъ свое имя тѣмъ, что они пришли изъ Лѣша (Alessio); то-же самое подтверждаетъ и Ганъ (Albanesische Studien); но въ Черногоріи есть и другія мѣстности съ именами похожими: *Ліешне* и *Ліешта* въ Моравѣ и Кучахъ; *Лъшевъ — ступъ* село въ Бѣлицахъ; *Лъшевица* — село въ Рудинахъ; есть *Лъшница* рѣка (внѣ Черногоріи). Это названіе вяжется со словами *лъха* и *лъсъ*. Въ старыхъ документахъ встрѣчается *лъха винограда*, и говорится, какъ Елена, вдова Сандаля, дала церкви въ Горицѣ виноградъ *у лъсѣхъ*. Въ M. S. читаемъ: горе, поліа, *лиесь*, траве; *лъшева рудина*, *лъшевъ доль* (№ 106). *Лъшко-поле*, принадлежавшее Лѣшанской нахіи, не представляетъ-ли противуположнаго Нахіи, покрытой когда-то лѣсомъ?

Именъ, усвоенныхъ отъ какой-либо церкви или святого, въ Черногоріи почти нѣтъ. Есть село въ Опутной — Рудинѣ *Церквица* и въ Пивѣ Церквицы — Горняя и Дольняя, какъ цѣлая населенная территорія, и только мѣстечко въ Васоевичахъ называется *Андріевица* по существовавшему тамъ храму во имя Андрея Первозваннаго.

Совсѣмъ другое въ этомъ отношеніи представляетъ Приморье, гдѣ есть *Сутвара*, *Сушгепанъ* и др., и сосѣдніе албанскіе края; тамъ мы находимъ: Шинколъ (San Nicolo), *Снерчъ* (S. Giorgio), *Самричъ* (S. Marko), *Широка* (S. Rocco). Отъ албанцевъ-же осталось и въ Черногоріи названіе села близъ Рѣки *Шиндьонъ* (S. Giovano).

Есть имена будто славянскія, которымъ, однако, трудно найти объясненіе, какъ Чево или Кчево, Брчели, Угни, Улотина, Цецуны, Гошичи, Големады, Додоши, Салевичи и Салковина, Матагужи, Гадьи, Релеза, Ресна или Решња, Стабна, Тузи и др.

Мы уже говорили о селахъ Куява и Уличи, напоминающихъ особыя племена, жившія на границахъ древней Руси; есть еще село Рокочи въ Цуцахъ, которое напоминаетъ подобное-же имя у мадьяръ.

Такія имена, какъ Турунташъ (Опутная-Рудина), Махала и

Digitized by Google

Балабаны (Ниж. Зета),—могли появиться въ позднѣйшее время, когда тамъ господствовали турки. Но вообще такихъ именъ очень мало.

Если нѣкоторыя имена современное населеніе нашло на мѣстѣ готовыми; то есть и обратное: они принесли эти имена съ собою изъ своего прежняго отечества. Такъ, имя Колашинъ въ Черногоріи не принесено-ли изъ Старой Сербіи, въ которомъ между прочимъ жилъ извѣстный первопечатникъ Яковъ «од камене рѣке». Но въ Черногоріи есть уже и производное *Колашиновичи* въ Бѣлопавличахъ; а также и въ Герцеговинѣ, гдѣ «съгради Али—паша Ченгић градь на Колашиновићу 1651». (Л. 85).

Есть въ Черногоріи (въ Кучахъ) Косоръ и Косоричи; послѣдніе упоминаются, какъ «село у Хвоспу» (М. 138).

Наконецъ, нѣкоторыя имена унаслѣдованы отъ римлянъ: Медунъ (Medeon) и Фундана (Fontana) въ Кучахъ и въ Пиперахъ Медунацъ, Дукля; въ Никшичѣ Дукэ.

И многія имена, которымъ нельзя найти объясненія въ современныхъ языкахъ, славянскомъ, албанскомъ или турецкомъ, можетъ быть, составляютъ наслѣдіе отъ другихъ народовъ, которые нѣкогда обитали въ этихъ предѣлахъ, потерпѣвшихъ съ тѣхъ поръ громадныя измѣненія во всѣхъ отношеніяхъ, въ наружномъ видѣ поверхности и климатѣ, а съ тѣмъ вмѣстѣ перемѣнившихъ цѣлый рядъ населявшихъ ихъ народовъ.

Такимъ образомъ изученіе этихъ именъ представляетъ данныя, которыя открываютъ намъ различныя этнографическія наслоенія, происходившія въ этихъ краяхъ и сохранившіяся только въ географическихъ именахъ.

Digitized by Google

В. Словарь.

Все наше сочиненіе, за исключеніемъ отдѣла исторіи, представляетъ обильный матеріялъ для словаря, въ особенности этнографія, гдѣ съ описаніемъ быта приводятся постоянно соотвѣтствующія тому спеціальныя названія. Небольшое количество собранныхъ словъ, однако, не вошло въ середину текста, потому что они не относятся къ этнографіи и другимъ отдѣламъ, принадлежа собственно области языка; а иныя, хотя и находятся въ текстѣ, но, приведенныя для извѣстнаго только случая, нуждаются въ болѣе точномъ общемъ опредѣленіи. При томъ слова эти не находятся въ словарѣ Вука Караджича *), а если и находятся, то у насъ они имѣютъ другое значеніе и служатъ варіантами. Помѣщаемъ мы, однако, слова, находящіяся у Вука и съ тѣмъ же значеніемъ. Это мы дѣлаемъ въ тѣхъ случаяхъ, если у насъ имѣются примѣры, пополняющіе его объясненіе и дающіе болѣе точное опредѣленіе слова; а иногда даемъ при этомъ цѣлое объясненіе, котораго не достаетъ у Вука. Возьмемъ для примѣра слово *духовник*, которое у Вука толкуется *исповједник* и больше не говорится ничего. А между тѣмъ въ Черногоріи хотя въ настоящее время всякій исповѣдуется у своего приходскаго священника, имя духовника присвоивается исключительно монаху. То-же самое было въ Босніи и Герцеговинѣ.

Не знаемъ, какъ было въ Сербіи (нынѣшнемъ Королевствѣ); но въ общесербскихъ пѣсняхъ, если упоминается духовникъ, то всегда подразумѣвается *калуђер*.

То-же самое было и въ греческой церкви, какъ то видимъ изъ соч. Е. Голубинскаго «Исторія Русской Церкви» (т. I, стр. 434—43)**), гдѣ вмѣстѣ съ тѣмъ дается и объясненіе такого явленія. Мы не могли не отмѣтить этого факта, показывающаго,

*) Мы ограничиваемся однимъ словаремъ, потому что другихъ не могли имѣть подъ руками.

**) «Чтенія Общ. Ист. и Древн. при Моск. Унив.» 1904 г., кн. 209.

Digitized by Google

въ чемъ выразилось и сохранилось до настоящаго времени греческое вліяніе въ Черногоріи. Съ этимъ мы еще встрѣтимся въ отдѣлѣ археологіи при описаніи старыхъ черногорскихъ монастырей и церквей.

Для словъ, попавшихъ въ текстъ, служитъ указатель (index rerum), который будетъ приложенъ при концѣ нашего сочиненія; но нѣкоторыя изъ нихъ помѣщаемъ въ словарѣ, если они въ текстѣ недостаточно объяснены, а иногда только приведены безъ всякаго объясненія.

Много у насъ словъ турецкихъ, точнаго значенія которыхъ мы не можемъ знать вслѣдствіе незнакомства съ турецкимъ языкомъ; но толкуемъ ихъ въ томъ смыслѣ, какъ они употребляются и понимаются сербами.

Еще больше у насъ названій растеній, которыя вошли въ самый текстъ. Конечно, желательно-бы было рядомъ съ народнымъ поставить и научное, ботаническое названіе растенія или дать его точное описаніе. Но это не въ нашихъ средствахъ. Пользуясь сочиненіями Панчича, Шулека, Богдановича (для русскихъ названій) и др., мы и дѣлаемъ это т. е. проставляемъ латинскія названія; но, не имѣя надлежащихъ свѣдѣній въ ботаникѣ, дѣлаемъ ошибки.

Особенно много ошибокъ мы послѣ сами замѣтили въ нашемъ первомъ томѣ и теперь въ словарѣ стараемся ихъ исправить; сомнѣваемся, однако, въ вѣрности этихъ исправленій и потому часто ставимъ при нихъ вопросительный знакъ.

Мѣшаетъ этому и то обстоятельство, что въ народномъ языкѣ часто одно и то-же названіе служитъ для совершенно различныхъ растеній и, наоборотъ, для одного растенія существуютъ различныя названія. Такъ, *лопух* называютъ настоящій лопухъ (lappa), вообще всякое широколистное растеніе, затѣмъ, кувшинку водяную (nymphaea lutea) и вербаску; а одно растеніе sedum sempervivum tectorum назыв. *бека*, *чуваркућа*, *зебриће*, *узлудобар*.

Кромѣ того, и въ ботаническихъ сочиненіяхъ мы встрѣчаемъ

Digitized by Google

непослѣдовательность въ транскрипціи латинскихъ названій. Такъ, въ одномъ случаѣ мы читаемъ sambuccus ebulus, въ другомъ sambuccus nigra (муж. и женс. р. чередуются).

По какимъ-бы то ни было причинамъ, въ этомъ отношеніи мы признаемъ свою нестоятельность; но въ нашемъ словарѣ, составляющемъ дополненіе къ статьѣ объ языкѣ, важно не то, къ какому именно растенію относится то или другое названіе, а названіе само по себѣ; такъ какъ въ немъ мы наблюдаемъ народное воззрѣніе и способы воплощать это воззрѣніе въ слово (объ этомъ мы говоримъ особо, см. II т., 2 ч., 474—76).

То-же самое мы должны сказать и относительно названій животныхъ.

Обративъ вниманіе на нѣсколько названій для одного растенія, мы удивляемся тому, имѣя въ виду очень малые размѣры Черногоріи вообще; но есть примѣры такой разницы на разстояніяхъ малыхъ до крайности. Такъ, нашъ ковыль (stipa) такъ и называется въ Люботинѣ; въ Кучахъ-же въ верхнемъ Медунѣ назыв. *гладиш*, въ нижемъ М. *ковыль*, а на Фунданѣ *горофиль*. Такая разница въ одномъ племени и на разстояніи между Медуномъ и Фунданой одинъ часъ, а между Медуномъ еще меньше.

Бываютъ и такіе случаи, что знаютъ названіе растенія и имѣютъ его, но самаго растенія не знаютъ.

Это похоже на загадку и къ такой загадкѣ относится хмѣль: названіе это извѣстно черногорцу и знаетъ онъ, что хмѣль употребляется при приготовленьи пива или почерногорски *биры*; но самаго растенія не знаетъ, хотя оно растетъ всюду по Черногоріи, начиная отъ самыхъ сѣверныхъ ея предѣловъ, Пивы Дробнякъ, и до южныхъ Цермницы и Приморья; а называютъ его въ большей части *шкромутовина* (цѣпкій ломоносъ, clematis vitalba), потому что оба эти растенія одинаково вьются на деревья; на Рѣкѣ — *зечево имање*, *избачено грожђе*, а въ Цермницѣ *дивљи брош* ( ); можетъ быть есть и другія названія. Объ употребленіи же его, конечно, нѣтъ и помина.

Digitized by Google

Различныя названія являются иногда вслѣдствіе различнаго произношенія слова, въ зависимости отъ фонетики.

Такъ, бузина называется *зова*, *бзова*, *обзова* и *базговина*; насѣкомое сороконожку назыв. *уолажа*, *уорача*, *урладжа*, *глувача* и особо *кица*.

Имѣя въ виду, что мы представляемъ не собственно словарь, а матеріалъ для словаря, мы даемъ довольно подробное описаніе предмета, къ которому относится слово. Напр., для словаря собственно было-бы слишкомъ много, что говоримъ мы по поводу слова *шкрпац* или *котленик*, при чемъ мы даемъ болѣе ясное понятіе о словѣ *мађупница*, которое у Вука объясняется только переводомъ culina monasterii и ссылкой на слово *довџа* со ссылкою обратно. Къ сожалѣнію мы не можемъ дать объясненія самаго слова. Въ Барѣ *мађуп* назыв.—цыганъ (изъ *Јеђуп*—египтянинъ); но это сюда не идетъ.

Отмѣчаемъ мы, къ какому краю Черногоріи относится слово, но въ тѣхъ только случаяхъ, гдѣ мы предполагаемъ, что оно не въ общемъ употребленіи въ Черногоріи. Больше всего такихъ словъ въ Васоевичахъ и въ Герцеговинскихъ краяхъ; а также нѣсколько обособляются Цермница съ Краиной и Баръ.

Ссылаясь на Вука Караджича, мы отмѣчаемъ В. в., что означаетъ варіантъ, или просто В., если слово у насъ имѣетъ то-же значеніе; а иногда прямо указывается, что у него совсѣмъ другое. Дѣлая то-же самое по отношенію къ нашему сочиненію, мы отмѣчаемъ томъ I и II и части 1, 2 и 3, и послѣ всего страницы.

А.

Абавџе — суконный чахолъ на сѣдлѣ (на деревяшкѣ), чапракъ.

абдика, *апта*, *аптовина*, аптуга (есть и *афтовина и офтовина*) — низкорослая бузина, sambuccus ebulus.

аваз — голосъ: «Па се грлом и *авазом* вичe»; *авази*,-*ле* — громко, вслухъ (II, 3 ч. 403—04).

Digitized by Google

азбашча — садъ, служащій для украшенія, гдѣ находятся цвѣты (II, 3 ч. 147).

ако-ако — пусть, хотя-бы, въ смыслѣ согласія на то, что вы сдѣлали; на ваше заявленіе, что вы взяли то-то, отвѣчаютъ: «Ако-ако!» и «терако».

алабанда — въ смыслѣ начала боевой схватки: «Алабанда заврѣла се кавга!» (у В. на страни, са стране).

алаванта — то-же что *калаба* — суматоха, толкотня.

алаисати, *алашем* (вас.) — понимать, что намъ говорятъ. Не въ связи-ля съ этимъ: «*Алаз-ти!*» — согласенъ съ тобой.

алалити — одобрять; у В. *хвала*.

амиџа, то-же *стриц* — дядя по отцѣ.

апаш — животное въ родѣ черепахи, но черепъ у него нѣсколько другой и длиннѣе хвостъ; оно кусаетъ и укушеніе считается ядовитымъ (Рѣка-Черноев.).

аргат, иначе *мазгала*, *пушкарица*—отверстіе въ стѣнѣ крѣпости или дома, черезъ которое отстрѣливаются, бойница:

Од *аргата* трче до *аргата*,
Те ми турке бију кроз аргате.

Употребл. также и въ женс р.: *аргата и ората*.

асли — настоящій, прирожденный «Он је асли турчин.

атлас — черная бумажная матерія, смѣшанная съ шерстью, въ родѣ саржи.

атула — большая полка вдоль стѣны тотчасъ при входѣ въ домъ, на которую ставятъ мѣшки съ мукой, кадушечки, корытца и др. посуду. У В. другое.

ашик-врата — (только въ пѣсняхъ) ворота, въ которыхъ ведутся любовные разговоры.

ашкрап — животное въ Скадрскомъ озерѣ, особенно въ разливѣ его у сѣвернаго берега; объ немъ много разсказываютъ и остерегаются, плывя въ челнокѣ; но врядъ-ли оно въ дѣйствительно существуетъ; а по описанію въ родѣ крокодила (I, 219—20).

Digitized by Google

Баба — глава од самара сприједа, передняя лука въ самарѣ (вьючномъ сѣдлѣ).

баба јела — кузнечикъ.

бабак — мелкія стеклянныя монисты, снаружи красныя, какъ коралъ, внутри бѣлыя.

баведати — разсказывать вещи, которымъ можно вѣрить или не вѣрить; разсказчикъ не настаиваетъ на своемъ и добавляетъ: «Тако баведају» или «баведе»; то-же почти, что *бајати* и *гонетати*.

бадаљ — репей особаго рода, xanthium acantifolium, появившійся не такъ давно; говорятъ, что въ Черног. появился онъ со времени пребыванія французовъ въ Боккѣ и въ то-же время появилось насѣкомое *чкаљ*, «што убија браве поноћи» (разсказ. чевлянинъ) (т. I, 300).

базговина — то-же *обзова*, *бзова* и *зова* — бузина, sambuccus nigra.

базрђан — торговецъ:

На болара и на базрђана
Чабар вина, товар фурметина.

баир или *бајер* — высокое мѣсто, гдѣ охватываетъ вѣтромъ: «Изашао је на бајер, да се разлади». Въ Сербіи это означаетъ высокій берегъ рѣки; часть г. Шабца расположена «на баиру», гдѣ, бывало, ожидали прибытія парохода.

бајато — нѣчто приторное, скоро пресыщающее человѣка и онъ не можетъ больше ѣсть: «Нема за мене ништа *бајатније*, као јардум (самое густое молоко въ августѣ мѣс.); ја сам *бајат*» — пресытился, не могу больше, претитъ.

балабан — скупой безсмысленно: «То је прави *балабан*: за једну козју длаку би све ђаволисао».

балтеза (вас.), тоже *својачица*, *свастика* — свояченица, сестра жены.

баљ, *баљаст*, *баљо*—лысый, говорится о человѣкѣ; а также

Digitized by Google

и о скотинѣ (овца, быкъ, лошадь), если по головѣ темной масти вдоль морды идетъ бѣлая полоса.

баљешка — водяная курочка, лысуха.

банити — жить господиномъ, ничего не дѣлая: «Што си забанио?» — ничего не дѣлаешь.

барац или *цједилька* — бутикъ, мелкая окужка, juncus; изъ нея дѣлаютъ рѣшотку, на которую откидываютъ сыръ, чтобы стекла вода.

бареч и баречина — насѣкомыя въ домѣ, какъ тараканы, пауки и проч.

басма (Подгор.) — широкая бумажная матерія и ситецъ съ поперечными полосами, идущая на копораны, памукліи и др.

батинац — молодой тонкій лѣсокъ, гдѣ деревья въ колъ и могутъ служить для мелкихъ построекъ; то-же *матина* (Вас.).

батисати — совсѣмъ изнемочь физически отъ болѣзни или потерять всѣ средства къ жизни.

баџа — отверстіе въ землѣ, ходъ въ родѣ корридора; дырочка въ чемъ-нибудъ, напр. въ дудкѣ: «девета баџа на свирали» — что-нибудь лишнее, ненужное.

бедреница, иначе *перда* и *ребреница* — доска вдоль деревянной кровати; ихъ двѣ и между ними помостъ, на которомъ стелется постель.

без-бели (вас.) — *без сумње*.

бе́ка — растенье съ мелкими мясистыми листиками и звѣздчатыми желтыми цвѣточками, стелющееся по скаламъ и каменнымъ стѣнамъ, sedum sempervivum tectorum.

белај, тоже что *ђаво* и несчастье: «Гледај да не останеш на белају; да не отидне сва твоја радња к ђаволу» (II, 3 ч., 336).

беле, бели, бели вала (вас.) — выражаетъ согласіе; соглашающійся съ вами отвѣчаетъ: «Е, беле, бели вала» — ну хорошо, ладно; прибавка почти безъ значенія, настаиванье на своемъ: «Ја, бели, не ћу с тобом — А, бели, оћеш!»

белћи — возможно, по всѣмъ вѣроятіямъ: «Белћи и он је отишао тамо». (II, 27, 489; 3 ч., 360).

Digitized by Google

бенити — ударить кого, напасть: «Ако ко мене *бени*, сраmотан ће отист.»

бехар, тоже *беар* — цвѣтъ плодовыхъ деревьевъ и кустарниковъ, напримѣръ *шљивин-бехар* — ц. абрикоса (II, 3 ч., 452).

бечити се — тражити нешто из заступе, очима јако гледати, тянуться за чѣмъ, выглядывать изза чего.

бильмез од бильмеза — брань, тоже что *шамјон*.

билбер, тоже что *бибер* — черный перецъ.

биочуч — колечко въ цѣпочкѣ, въ панцырѣ и уши у котла.

бирати — испытывать, пробовать: «Бирао сам све — и зло, и добро.»

бирнцы — нѣчто самое лучшее, самое красивое: *бирнцы* — кошуља, кула, ђевојка.

бјелаче (вас.) — шерстяные чулки.

бјеле чеље, *бјело унуче* — правнуки.

бјеловак (вас.) — родъ дуба.

бјелопутаст (челов.) — бѣлокурый.

блута — вино, испортившееся отъ жара, но не окисшее, а сдѣлавшееся только мутнымъ съ особеннымъ непріятнымъ вкусомъ и запахомъ (II, 1 ч., 776). Это бываетъ съ виномъ слабымъ, водянистымъ, изъ винограда недостаточно зрѣлаго и сладкаго, вслѣдствіе такого положенія мѣстности или вслѣдствіе дождей передъ сборомъ его.

бљудва — круглый, плоскій глиняный сосудъ обливной, малый или великій, все равно.

бол (*вас.*) — много, довольно: «Имамо тога *бол*».

бољ — близко къ *бол*: «Ја ћу тебе *бољ* уклети».

боничина (*Рѣка Црн.*), тоже что *зузар* — большая толстая муха, которая появляется особенно около скошеннаго и сложеннаго въ копны сѣна; жужжа, она вьется надъ сѣномъ и нападаетъ на проходящаго человѣка, но ничего ему не дѣлаетъ. На ней есть какая-то пыльца, которой и приписываютъ свойство прививать человѣку болѣзнь (лихорадка, малярія).

Digitized by Google

бордулан — матица, главная перекладина, на которой держится потолокъ въ домѣ.

борлике (пиперы), боровница (колаш.) — чернига.

ботал — цѣлый свертокъ холста.

боца см. бадаль.

бош — даромъ, безъ денегъ, напр. оказать услугу, играть въ карты (В. в.).

брдарити (Никш.) — идти на рубку лѣса для постройки; оттуда *брдарење* — занятіе этимъ.

бриди ми — ощущенье боли, напр. когда морозитъ уши, въ ранѣ что-то слегка колетъ, тоже въ плечахъ колетъ или щемитъ, когда по рукѣ пойдутъ мурашки, если её перележишь, когда крапива обожжетъ немного; а когда много, то — *пали*.

бркљача — колючее растенье въ родѣ репья.

броћ — марена, — *дивљи* (Церин.) — хмѣль, растущій въ дикомъ состояніи.

броџкиња — колючее раст. съ иглами на концѣ листьевъ; цвѣтокъ лиловый съ бѣлымъ, формою, какъ львиный зѣвъ.

брча — время, когда овцы больше всего доятся.

бубало (вас.) — куриный желудокъ, что у насъ называютъ пупкомъ (В. *бубрег*).

бубешке, тоже *печурке* — печерицы и вообще грибы съѣдобные (П, 1 ч. 549); а *бубине* (Дробн.)—грибы, которые не ѣдятъ.

букарити — волновать, мутить, бунтовать: «Што ти ми *букариш* људи?»

булумаћ—человѣкъ полусумашедшій, ничего непонимающій.

бумбак, тоже что *памук*—хлопчатая бумага и ткань изъ нея.

бумбареће — поздравленіе съ новинкой: новою одеждой, постройкой, если у васъ въ комнатѣ поставили печь и т. п.

бурно живети — широко, роскошно, въ полномъ удовольствіи; *буран живот*.

буразер (*герц. края*) — родной братъ.

Digitized by Google

Вада — отдача или взиманье чего-либо взаемъ на срокъ — хлѣба, денегъ: «вада три године» — срокъ уплаты; оттуда *ваѣевина* (II, 2 ч., 353).

вакам — кромѣ значенія *комуница* (лѣсъ въ общемъ пользованіи), означаетъ все общественное, чѣмъ можетъ пользоваться всякій изъ той общины. Поэтому и «манастир *вакам је*»; такъ какъ онъ долженъ принимать всякаго и давать ему содержаніе даромъ (такъ было прежде, а теперь этого нѣтъ, потому что правительство взяло монастыри въ свое управленіе и во всемъ требуетъ отчетности).

вакат, вакта — опредѣленное время, пора: «ја иду вактом» — на срокъ; «вакат је у пут или не, није још вакта» — пора или нѣтъ еще; «сњег пада — вакат је; свему је свој вакат; ништа се не чини без вакта; чему вакат, томе и земан.»

вар — самое жаркое время: «у сами *вар* дневи» (В. в.).

вар — тоже что *креч, клак* — известь.

варосати тоже, что *шербетити* (вас.) — побѣлить известью.

вељe — *биље* — Шул. atropa belladona (?); — *зеље* — Шул. mandragora officinalis (?) см. *морач*.

вентати — увертываться, оправдываться, придумывая для того что-либо: «Што *венташ?* не вентај.» (В. *вент* — praetextus). Оттуда и *девентати* — что-либо выдумывать въ свое оправданіе: «Нико не умије тако *девентати*, као арбанас.»

верати се — «Он се верa (и вере) по кршному стијењу» (В. в.)

веселица (герц. кр.), то-же *пекна* — изжаренный поросенокъ для Рожества.

веснути се — ободриться, воспрянуть духомъ. Человѣкъ задолжалъ, не идетъ никуда, не работаетъ; пріятель ему и говоритъ: «Што си се скаменио? *весни се!*» А онъ: «*Весивао се сам:* ишао сам тамо и тамо, али не (не помаже)!»

вијећа — собраніе для обсужденія чего, для договора:

И *вијећу* таку учинише,
Да сакупе младе прногорце.

Digitized by Google

И *вијећу* с њима учинио.

И велики јеглен отворише,
До поноћи *вијећали* турци (В. в.)

вилина коса (Любот.)—ковыль, stípa, и другое растенье паразитное: оно въ видѣ павители обвиваетъ другое растенье, напр. шалфей, и пускаетъ тонкіе волоски въ его стебель и листья. (B. cuscuta europaea).

висибаба, *висибаће*—бѣлый подснѣжникъ, galanthus nivalis.

вит — кривой, изогнутый: *вита штица*, въ которой слои идутъ непрямо, и потому её нужно очень много тесать, чтобы дать ровную, гладкую поверхность; *вито ребро* (В. в.).

вјенчанице—верхній рядъ брусьевъ въ стѣнахъ деревяннаго дома (В.).

воденьак, тоже *мехур* — мочевой пузырь (В. другое).

вуг или фуг (вас.), тоже *дугуљаст* — длинный, тонкій, поджарый; говорится о лошади.

Габељ — такъ называютъ кочующихъ цыганъ.

габоњати — совершить что-либо, навлекающее на совершившаго немилость и гоненіе: «Што си *габоњао*, те тебе тако ћерају?»

гајрет,-но,-ниje — живо, весело; этимъ словомъ понукаютъ рабочихъ; а также говорится: «Ми смо *гајрет*» — довольны, веселы.

галеб и халеб — гоголь, бѣлая чайка (В. в.).

галити — лежать въ постели, не спя, нѣжиться.

гарац (вас.) — огарокъ (?): «у кућу му *гарац* од свијеће».

гаста — газета, старая венеціанская мелкая монета: «Пропао је, као *гаста* принципова» — исчезла, вышла изъ употребленія.

гелав (герц.) — хромой; *гелати* — хромать.

Digitized by Google

гиликати — щекотать малое дитя, приговаривая: «гили — гили»; — се: «не мој се гиликати» — въ томъ же смыслѣ.

гладиш (верх. Медунъ) — ковыль; въ нижн. Мед. *ковиљ*, а въ Фунданѣ — *горофиљ*.

гладно — углубленіе на ногѣ подъ стопой.

глотан љеб — дурной, негодный для ѣды; такимъ считаютъ хлѣбъ изъ озимой ржи; въ герц. краяхъ *глотно жито* — нехорошо очищенное и *глотно* все, что плохо (В. в.).

глувача (Кучи), то-же *уволаджа* — двухвостка или сороконожка, залѣзающая въ ухо.

глумити се — дѣлать глупости или безобразія: кутить, засиживаться по ночамъ въ корчмахъ и т. п.

голуб — морски, иначе *полуриба* — плоская, широкая рыба въ родѣ камбалы; ловится въ морѣ и Скадрскомъ озерѣ.

гонити — преслѣдовать кого судомъ: «Жестоко-ли она *је гонила* њега!» — иначе *давиjала*; — *се*, тоже *ћерати се* — тягаться передъ судомъ: «Колико смо се гонили!» (В. в.),

граваљ — большая черепица, которую кладутъ на краяхъ черепичной крыши или по ея коньку.

грађани — жители града или города; прежде такъ назывались исключительно никшицкіе турки, послѣ и колашинцы, а въ новѣйшее время и жители Данилова града; а для васоевичей это гусиньяне:

И даде му шесдесет *грађана* вм. гусиньана. (В. в.),

граораст, тоже *мораст* — цвѣтъ сѣрый иззелена: *граорасте* очи, иначе — *мачји* (В. в.):

Дика *граораста*, ал' је ђавољаста.

грежити сњег — идти по снѣгу такъ, что нога въ немъ грузнетъ; «сњег се греже» — проваливается.

грун: «сви су у грун» — сбились въ кучу.

гука (*герц. кр.*) — войско, солдаты, сбитые въ одну массу.

гутоваља, тоже рутоваља (Пива, Дробн.) и *шмањак или*

Digitized by Google

шмоњак — дико растущій крыжовникъ; послѣднимъ именемъ называютъ и мелкій картофель.

Давити (вас.) — убить, зарѣзать: «Оћемо-ли *давити* кравуљину?» (В. в.).

дамари — жилы и слои или пласты въ камнѣ.

даскал (вас.) — иконописецъ.

дезвија човјек — безпокойный, встревоженный; оттуда *дезвијати*: «Што си *подезвијао?*» — встревожился.

дестрагати (итал. distruggere) и *бестрагати* — розорить кого въ конецъ, преслѣдовать, извести.

дзидзуља (*Баръ*, *Ульц.*) — дерево съ мелкимъ продолговатымъ плодомъ съ косточкой, который ѣдятъ; пофранц *jujup*, по итал. *giuggiola*.

диба — парчà (В. в.). Срв. старинное русское *дыба*.

дивона (*Баръ*) — тоже *догања*, *ђумруж* — таможня.

динарике — плодъ колючаго кустарника paliurus aculeata, получившій такое названіе отъ формы круглой и плоской, какъ мелкія монетки (динари).

доврин — *и довран*—*јалдаш* — военный спутникъ, товарищъ; встрѣчается въ пѣснѣ «Бој на Тополу», гдѣ приводится длинная рѣчь султана Мурата при его послѣднемъ издыханіи, въ которой онъ предсказываетъ, что дѣло турокъ въ борьбѣ съ Карагеоргіемъ будетъ проиграно, и заключаетъ такъ:

Јала — кардаш (братъ — спутникъ), нема даровања,
Довран — јалдаш, наше бити неће (П, 3 ч., 443).

допадати се — нравиться и казаться (вас.): «Мени *се допада*, да ти не ћеш тамо» или «да то је претешко».

доскочити чему — догадаться; *доскочљив човјек* — догадливый, умѣющій найтись въ трудныхъ обстоятельствахъ (В. в.).

дохакати кога — совладать одолѣть:

У Цара се не нађе јунака,
Да *дохака* мене и обрани.

Digitized by Google

драча — вообще колючій кустарникъ: трн, бјели — трн (боярышникъ) и въ особенности paliurus, который иначе называется *вукоджица*.

дрезга — бѣлая звѣздчатка на мокрыхъ мѣстахъ, ranunculus aquatica (?).

дреказа, употребл. во множ. ч. *дреказе*: въ Цермницѣ такъ назыв. полевую клубнику.

ду(х)ат — на вопросъ: «Како си?» отвѣчаетъ: «Дуат сам» т. е. держится еще духъ и есть кое-какія силы, но въ общемъ настоящей силы нѣтъ.

дупки — надыбы: «Коњ скаче *дупки*».

думати на кога — разсердиться:

«Како он *дума* на мене!»

думан и доман (герц.) — глубокая дума, озабоченность: «Он је сада *у великом думану*», не зная, откуда ждать помощи; «Што си се *задуманио?*—сумраченъ, невеселъ. Также туманъ или тонкая пыль надъ водопадомъ: «Над Црним — врелом (на Неретвѣ) увјек стоји *думан*»; а наконецъ — дымъ (Пива): «Ми смо виђели, како се *думани* дигли из кућа» — когда австрійцы, зажгли село въ Герцеговинѣ близь черногорской границы. «Што не думаниш? задумани и ти» — кури трубку.

дуовник — собственно духовное лицо, у котораго исповѣдаются; но въ Черногоріи это означаетъ непремѣнно монаха, котораго иначе зовутъ калуђер.

дупер (пипери) — большой бекасъ, вальдшнепъ.

дуперати (*италь. adoperare*) — «Ја не могу тога *дуперати*» т. е. *поднети*»—вынести: «Хаљина ће мени доста *дуперати*» — одеждъ мнѣ будетъ достаточно; «тога (шапа — квасцовъ) ми *дуперамо* много» — употребляемъ много.

дућити и дучити некуд, тоже что *стркнути*, но еще сильнѣе: уйти, себя не помня, куда глаза глядятъ (В. в.).

Ђермешик (вас.) — кустарникъ съ мелкою сердцевиной, изъ

Digitized by Google

котораго дѣлаютъ чубуки: тоже. кажется, *фудика*, *фулика* и *утлика*, viburnum lantana.

ѓинѓибер (*juniperus*) — можевельникъ, иначе *клека*, *смрека*, *сомина*.

ѓонути и ѓохнути се — немного подпить, куражиться, поднять носъ: «А ла ти си *се ѓонуо!*»

Ела, *елате* — выраженіе согласія или одобренія: ну-ну! хорошо, ладно.

елда — гречиха.

елдопита, *тоже изъевуша* (Зета) — родъ оладей (приганицы) на *варин* — *дан* (св. Варвары, 4 дек.).

ервајле (*вас.*), тоже *истоветно*, *онаки исти* — точно такой.

ешкија, тоже *усташ* — повстанецъ, бунтовщикъ.

Жабурина—жабникъ жолтый, съ весны сплошь покрывающій низкія нивы (zannichellia palustris), и маргаритка (bellis perennis).

жујица — пята у дверей; — *це*: въ двери-же два шпинька— одинъ вверху, входящій въ верхній брусокъ надъ дверью (притолка), а другой внизу, входящій въ порогъ.

Забродити — разъѣзжать по своей волѣ (ћефу), куда вздумается, если человѣкъ при средствахъ.

загојатити камару — завалить, загромоздить разными вещами и хламомъ.

задунавити — зазеленѣть: «Ово све ће на пролеће *задунавити*; *задунавило* је заросло сорною травой. Это бываетъ, когда семья цѣлымъ домомъ отправляется на планину и остается тамъ все лѣто, и за это время весь дворъ заростетъ травой; такъ какъ

Digitized by Google

почва навозная, а никто не топчетъ траву. *Задуваити* се—замглиться, затуманиться, задымиться.

закосити — когда вносятъ громоздкую вещь черезъ тѣсное пространство, гдѣ она прямо пройти не можетъ, тогда нужно *закосити* т. е. держать наискось, бокомъ.

закучали овце — хвораютъ, когда имъ долго нѣтъ свѣжей травы, а все только сѣно.

заладак — тѣнь, покрывающая цѣлую, отдѣльную мѣстность.

заличити — закрыть чѣмъ-нибудъ лицо: «Код Мркојевића жене иду *незаличене*».

замбак — бѣлая лилія.

зановет — ракитникъ, citisus (I, 91, 92),

запијавичити, тоже *заклинчити*— утвердить, забивши клинъ, топоръ, мотыгу, кирку на рукояткѣ.

заспичити — въ каменной постройкѣ втиснуть камень между двумя другими, неприлегающими другъ къ другу плотно, чтобы они не шатались.

заставни сат — первый сотъ въ ульѣ, съ котораго пчелы и начинаютъ работать.

заушница — болѣзнь свинка; — *це* — жабры у рыбы, тоже что *зебрице* и *шкрге*.

звијезда—звѣзда и солнце: «Како је припекла *звијезда!*» тоже и *звеједан*: въ пѣснѣ «Звјездане дане, мој мио брате» (В. в.).

звјеждан (Цермн.) — родъ клевера съ желтымъ цвѣтомъ, medicago sativa (?).

звјерати—сверкать глазами, смотрѣть дико, жестоко (В. в.).

здравац, тоже кукурijек — helleborus nigra.

здригнути—говорится о молокѣ, когда оно при варенья его на сыръ только что начало густѣть: «Тек *је здригнуло*».

зевати — говорится о лѣсѣ, когда на немъ развертывается листъ: «Гора је почеле *зевати*; гора је *зенула*» (корень забати съ претвореньемъ *б* въ *в*).

зечево имање или избачено грожђе (рѣка Черн.) — хмѣль.

зијамет — жалованье, годовая плата за службу (у турокъ):

Digitized by Google

Дворе цара за девет година,
Издворише *девет зијамета*,
Свијех девет даше за пашалук (В. в.).

зловременица, иначе *ковач* и *ћурлија*—буревѣстникъ (птица).

злопитан — человѣкъ, не имѣющій аппетита, слабаго, деликатнаго желудка.

змијин чешаљ — родъ стоножки, и укушенье его считается ядовитымъ.

зузар см. *боничина*, sphynx (?); у васоев. медоносная муха, кажется, шмель, и игра.

зуква, *иначе дивљака* — дикая яблоня, на которой яблоки мелкія и кислыя, но очень сочныя.

Изанѣети — говорится объ одеждѣ, когда она, хотя не изорвана, на сильно истаскана, истлѣла, такъ что расползается; о землѣ — истощилась (В. в.).

издвојити—выдѣлить, отличить отъ другихъ: «Они оте да се *издвоје*, да се одвоје од другијех» — по поводу раздачи бронзовой медали (жута медаља), которой иные не хотѣли брать, потому что её всѣ имѣютъ.

изљевуша см. *елдопита*.

илач (вас.) — лѣкарство: «Нема ни за *илач*» иначе «ни *за лијек*» — нисколько нѣтъ.

илам — тоже *сетенца* — рѣшенье суда.

интопати (ит. intopparе) — случиться, встрѣтиться чему-нибудь: «Купићу (коња), ако интопа», и съ мѣстоим. *се*.

искрајнити се — удалиться, посторониться: «Ми се *искрајносмо*»—отступились, не хотимъ вмѣшиваться въ дѣла; «бришите собу, а ми оћемо се *искрајнит*».

испат (вас.)—изслѣдованіе дѣла на мѣстѣ при свидѣтеляхъ; *испатити*.

испоручити — опорожнить, опростать — мѣшокъ, боченокъ или какую другую посуду отъ содержимаго.

Digitized by Google

истрошити се — устать, утомиться ходьбой или какой работой; о землѣ — истощиться.

исчирити — изнемочь.

ишћуљавити — потерять память и другія душевныя способности отъ старости; у *В. излапити.*

ишћам, тоже *почаст* — честь, почесть; «Срби су њима (арбанасима) *ишћам* учинили».

јаблан — цвѣтокъ въ родѣ жаркого цвѣта въ Сибири, trollius; желтый, со многими рядами лепестковъ, какъ махровая роза; внутри много тычинокъ, съ очень пріятнымъ запахомъ; растетъ на высокихъ равнинахъ на Синявиной пл., Бѣластицѣ и др.; цвѣтетъ въ іюлѣ. По нему одна планина назыв. *Јабланов* — врх, и въ пѣснѣ говорится: «Планине се наките *јабланом*.» Въ пѣсняхъ онъ часто упоминается. Тоже имя носитъ и раина, пирамидальная тополь, иначе называемая просто *топола*. Поэтому въ одной пѣснѣ произошло такое смѣшенье:

Жут *јаблане*, подигни ми гране,
Да проведем коња краденога
И на њега брата рањенога (II, 3 ч., 164).

Эпитетъ *жут* указываетъ на цвѣтокъ, а изъ дальнѣйшаго видно, что это дерево.

јаглика — primula acaulis; иначе назыв. *јагочина*; изъ нея, какъ изъ листьевъ свеклы и другой зелени, дѣлаютъ питу.

јадан — у В. arm, miser, отвѣчаетъ нашему народному бо́лѣзный, но выражаетъ иногда не сожалѣніе, а просто ласковое обращеніе: «Куд ћеш, јадан? једи, јадан! сједи јадан! Што сам, јадна, била на муки!»

јалова земља — оставшаяся незасѣянною: «Оста нива ову годину јалова» (В. в.).

јамак, тоже *саплак* — оловянный ковшъ, довольно массивный, глубокій, съ плоскимъ дномъ и маленькою ручкой съ бока, какъ у чайника (В. в.).

Digitized by Google

јања, иначе орница — маргаритка, bellis perennis; зовутъ также *ђувојчица.*

јарик, тоже прша — мелкій, сухой снѣгъ.

јаруга — снѣгъ, сбитый въ ровъ или яму, гдѣ онъ смѣшивается съ водой, и говорятъ: «*ујаружио* се снијег».

јатак—мѣсто, гдѣ человѣкъ можетъ помѣститься на ночлегъ; отсюда и пристанодержатель для воровъ и другихъ дурныхъ людей. Срв. наше *ятка*—шатеръ или досчатая подвижная лавочка, гдѣ торгуютъ калачами, пряниками и др. (В. в.).

јењавати — стихать, ослабѣваетъ, переставать: «Рат је почео *јењавати*; киша јењава» (В.).

јордамлија човјек — который гордится (зори се, поноси, велича се); но въ хорошемъ смыслѣ: гордый, гдѣ слѣдуетъ, особенно передъ высшимъ и сильнѣйшимъ, а передъ меньшимъ и слабѣйшимъ скромный (В. в.).

Кабулити (вас.) — нравиться и одобрять: «Како се теби *кабули* ова воденица? Он то нам не *кабули*».

кавез — 1) клѣтка для птицъ, тоже *кемпа*; 2) въ магометанскихъ домахъ рѣшотка въ окнѣ изъ деревянныхъ планочекъ, расположенныхъ ромбовидно, часто одна къ другой, чтобы съ улицы не льзя было видѣть внутрь дома, раскрашенныхъ въ желтую и зеленую или синюю краску, но никогда въ красную и другіе цвѣта; 3) сѣтка изъ конскихъ волосъ, надѣваемая магомет. дѣвушками на глаза въ видѣ полумаски вмѣстѣ съ верхнимъ покрываломъ.

Въ одной пѣснѣ дѣвушка, собираясь искупаться въ рѣкѣ,

Бачи *кавез* у зелену траву,
А кошуљу код воде студене;

а подсмотрѣвшій это молодой постухъ

Украде њој *рухо са кавезом*
И њезину свилену кошуљу.

Digitized by Google

кала (итал. calare) — што претече сувише — пара или чеса другога и сбавка.

калати — понизить цѣну, сдѣлать скидку; *кала* вода — идетъ на убыль (В. в.).

калика — небольшое деревцо съ плодомъ, похожимъ на рябину; но его не ѣдятъ.

калауз — факторъ, черезъ котораго можно совершить покупку; турокъ, который проводитъ возчиковъ (кириџије) христіанъ черезъ турецкую землю; вообще путеводитель по неизвѣстнымъ мѣстамъ: «Земља туђа, *калауза* нема». Черногорскіе перебѣжчики обыкновенно служили калаузами никшицкимъ туркамъ, когда они нападали на Черногорію. Оттуда и глаголъ *калаузити* (В.).

калиж — гадость, послѣднее дѣло (поганство, рђавство): «То је калиж!» выражается черногорецъ о скверной ругани австрійскихъ сербовъ. То-же и о человѣкѣ, никуда негодномъ (В. в.).

калуђерац — синій цвѣтокъ низко растущей горечавки, gentiana acaulis, — *ђерица* — головастикъ, одна изъ метаморфозъ лягушки.

калужати, *скалужати* — загрязнить, запачкать, напр. забросать кого грязью, золой и т. п.

каља (вас.) — мясо мелкими кусочками, приготовленное съ картофелемъ или капустой (В.).

камастре (герц.), *тоже вериге* — цѣпь, на которой виситъ котелъ надъ огнищемъ.

ками — мало, немножко, чуть (В. в.).

канат (герц.) — одна пола у двустворчатой двери: «врата о два каната или двокрильна». (В. в.).

канташ (вас.) — камень для украшенія оружія и другихъ вещей (яшма?)

капурица, *иначе шева*, *шеврљуга* — жаворонокъ.

капурице, *тоже печурке* — грибы съѣдобные.

каранфиљ, *тоже катмер* — гвоздичка душистая, caryophyllus.

Digitized by Google

караколь — стража по границѣ страны или вокругъ города и патруль.

карат — масть лошади:

. . . . . па сједне ђогина,
А карата води поводника,
Попијева испод Меденика (II, 3 ч. 446, 47).

каретити (герц. кр.), тоже *нагрдити* — осрамить, опозорить: «Ако ћеш ми давати батал (попорченное, брошенное ружье), као да ћеш мене каретити».

карта — штукатурка: *картати*, *картижати* — штукатурить.

касарења, тоже *рашак* — рогатый озерный орѣхъ, чилимъ, trapa natans, поалб. *кацирон* (I, 197—98).

кастра — гдѣ все свалено въ кучу, сплошь: «да се леже у *кастру*» — въ повалку; *велике кастре* — люди лежатъ одинъ возлѣ другого.

катил — убійца, палачъ. (В. в.)

каун (вас.):

Фазли асли поболео љуто
Од кауна срца јуначкога.

кеисати — кинуться: «Све је *кеисало*, да копају урметин.

кемпа см. *кавез*.

кепез — человѣкъ негодный, ни къ чему неспособный: то-же въ Морачѣ *климпаћ*, *линдик*.

киселица — щавель, rumex; срв. сибирск. кислица; есть и въ видѣ трилистника.

китошити се, тоже *кицошити* се—нарядно одѣваться, щеголять.

кица (вас.) — двухвостка или сороконожка.

кичица — centaurea amara или erythraea centaureum, съ розовыми крестикомъ цвѣточками, очень горькая, у потребляется противъ лихорадки.

Digitized by Google

клапац (*Рѣка Ч.*)—грецкій орѣхъ, покуда находится въ зеленой скорлупѣ (въ верх. Дали., Истр. и Краинѣ — мальчикъ 10—15 лѣтъ).

клапити (*вас.*) — бредить во снѣ или въ болѣзни. (В.).

клијеште (*Бар.*), *рожице*, *роiови* — стропила, составляющія остовъ крыши (В. v.).

клиховати — пѣть, весело кричать (В. v.).

климпаћ см. *кепез*.

клин, *клинови* — сосульки смерзшейся воды, текущей съ крышъ.

клица — родъ, поколѣнье: «клица људска» (В.).

кљига — (пјешив.) — грибъ съѣдобный.

ковач см. *зловременица*.

кожошка — выброшенный изъ трубки еще горящій пепелъ, посредствомъ котораго закуриваютъ другую трубку, а также горящій окурокъ папироски (В. в.).

колеж — плачъ, крикъ при погребеніи и все остальное, что при этомъ продѣлывается: царапанье лица, битье себя по головѣ и въ грудь и т. д.

колозмуци — насильственные, незаконные поборы.

конопjасак:

У ђевојке црне очи,
У момчета *конопjаске*.

конштина — змѣя короткая и очень толстая, при томъ неядовитая (близь Никшича); не та-же-ли змѣя назыв. *блавор* или *сљепа*?

коњски — реп (вас.) — татарникъ, equisetum; колючія шишки его запутываются въ чубъ, хвостъ и гриву лошадей и въ шерсть овецъ.

кончар и конче — крючокъ и петля для застегиванья доколѣнницъ и другой одежды. (В.).

корица, *то-же полутица* — середняя часть бараньей туши въ сушеномъ мясѣ.

Digitized by Google

корњач — черный тараканъ.

коросан — матеріялъ для обмазки внутри цистерны изъ толченой черепицы и извести.

кострика — ruscus aculeata, вѣчнозеленая, листья на концахъ съ колючками, плодъ круглый, когда созрѣетъ, красный (II, 3 ч. 126—72).

котац — котцы (Астрах. губер.), которыми ловятъ рыбу.

котлокрпић — цыганъ и вообще не *сојевић* или *куњић* — темнаго происхожденія.

котурац (Морча) — мелкій горошекъ, въ другихъ мѣстахъ *биц*.

кошет — задняя нога въ сушеной бараньей тушѣ.

кошћела, тоже косцела (см. I, 295,—96).

кошуте, — тице — cyclamen.

кравац (вас.) — родъ артишока, называемый *питоми* — низкій, его ѣдятъ, ростетъ въ болѣе теплыхъ мѣстахъ; а другой, высокій и очень колючій, растущій на высокихъ мѣстахъ, назыв. — *шошка*, которую не ѣдятъ.

кровце (*Перм.*) — мелкіе желѣзные гвоздочки, иначе *броке* и *клинци од гвожђа*.

кровопатно мјесто — трудное для жизни, въ горахъ, гдѣ долгая зима, тощая почва.

крдисати, тоже *сломити, сатрти*.

Које оно бјеху три војводе,
Што на моју *крдисаше* војску? (В.).

дестрагати — сломить, уничтожить:

крецељ, дивљи дуван — простой, низшаго сорта табакъ.

криворек — хромой.

кријес, крјес или кријецељ — cicada fraxini, жестокрылая муха, которая въ сильные жары, сидя на вѣтвяхъ деревьевъ, издаетъ трещащій звукъ. Ихъ бываетъ масса, и звукъ этотъ наполняетъ воздухъ. Другіе называютъ его lucilia sirinata и grillus.

Digitized by Google

Срв. франц. crécelle трещетка.

крмјељав — о глазахъ, когда они слипаются отъ гноя: «закрмјељавили су му очи».

крт, крто — ломкій; говорится о томъ, что не имѣетъ гибкости и потому ломается; поэтому при вязкѣ сноповъ употребляютъ прутья, «који нијесу крти». О мясѣ, когда оно сухое, безъ жира (В.).

крут — човјек, конь и др. — крѣпкій, тоже и другіе предметы твердые, не поддающіеся внѣшнему напору: «он је био *крут* у снаги; вјетар је понио све, што није било *крутo*, као дубироге, сјено, стаје, дирекe телеграфске. — И ту *крутe метеризе* (шанцы) граде».

Оттуда: *укрутити се* — окрѣпнуть, закаливъ себя противъ всѣхъ внѣшнихъ вліяній, напр. противъ зимняго холода.

крца, тоже *дограм* — низшій сортъ табака, какъ нашъ махорка.

кршан — хорошій, красивый — человѣкъ, домъ, садъ и т. п. *кршно*:

Кршно ти ми ово лето дође,
Кршно мени и дорату моме:
Дорату ми не роди ливада,
А мене се преудаде драга (здѣсь иронія).

(У В. только felsig, saxosus).

кршњак (Вас.) — sedum, въ Сиб. скочки; ядовитое растеніе, и имъ отравляютъ рыбу.

куке — молодые, только что вышедшіе изъ земли побѣги вьющаго растенія — *скромутовина* (clematis vitalba), которые варятъ и ѣдятъ, какъ спаржу.

кукуријек — helleborus nigra и дикій макъ съ краснымъ цвѣткомъ (особенно между пшеницей).

куља, тоже что *кучка* — сука.

кума, кумица, тоже *невјестица* — ласица (итал. donnola).

Digitized by Google

купина, купъена — черная малина, rubus frutiosa; плодъ ея называютъ *малина* и *мамина* (см. I, 166; II, 1 ч. 549).

купусац (Комъ.) — lepidium draba или isatis canescens (?).

курак — деревянный гвоздь въ дышлѣ рала, къ которому прикрѣпляется гужъ, а гужъ къ ярму.

кутарити — возиться, приводить все въ безпорядокъ: «Ти што ми *кутариш* по куħи? ħеца, миши — *кутаре. Раскутарити, то-же развардати, раскалабити* — все привести въ безпорядокъ, растеребить, разбросать.

Лале од бисера — украшеніе въ формѣ цвѣтка на стебелькѣ изъ проволоки, которое продѣвается сквозь колечка серьги или затыкается за ухомъ.

лампа — жаръ такой, что сжигаетъ хлѣбъ и траву.

лапати—говорится объ огнѣ, когда онъ очень высоко поднимается: «Како плам лапа!» *залапала* куħа» — домъ загорѣлся и пламя поднялось, охватывая его весь. *Залапало се* жити — сгорѣло отъ жара.

лентра и лентрат (итал. ritratto) — рисунокъ, картина; *лентрати* — рисовать, чертить, снимать планъ.

либина — падаль, издохшая скотина; *либинари* — назыв. цыганъ, потому что они занимаются уборкою падали.

лик, лијек, љечак — немножко, чуточку (В.).

линдиж см. *кепез.*

ликсија — щелокъ, въ который кладутъ черное бѣлье передъ мытьемъ.

линцура — горечавка, gentiana lutea; коренья ея употребляется для настоя въ водѣ, а больше въ водкѣ; считается полезнымъ для желудка; много этого корня идетъ за границу (II, 1 ч. 354, 626).

лиња, — е, тоже мртвило — чувство слабости, особенно весной: «Спопала ме некаква *лиња*»; у васоев. *немоштина.*

линати — износиться, постарѣть, исчезнуть (В. v.).

Digitized by Google

лозар, лозвар (*вас.*) — вьющееся растенье, не дающее видимаго плода; скотъ его ѣстъ охотно.

лоптами сњег пада — хлопьями.

лопух—то-же что и у насъ лопухъ и другія широколистныя травы; водяная кувшинка желтая и бѣлая, nymphaea lutea et alba; на Нѣгушахъ — вербаска съ крупнымъ желтымъ цвѣтомъ.

лужица см. *ликсија*.

љуска — яичная скорлупа; а въ герц. кр. такъ назыв. и самое яйцо, потому что вѣжливѣе.

Магрива — въ Вас. рябина; въ другихъ мѣстахъ то-же, что *пресловина*, prunus Mahaleb.

мајнати се — «Да се тога мајнаш! прођи се тога!» — оставь, брось, не моги. Вѣроятно, одного происхожденія со словомъ, употребляемымъ на пароходахъ при спускѣ груза въ трюмъ, когда онъ достигъ уже дна: «Majna!» — попусти цѣпь, на которой спускали.

маканица — малое дитя.

максуз, иначе кастен — нарочно: «Ја бих тамо *максуз* отишао».

мантије — тонкіе кусочки тѣста ромбовидной формы, которые варятся, какъ лапша и др.

маре — рога у якоря.

матина см. *батинац*.

махор — первые волосы, пушокъ на лицѣ юноши; то-же и козій пухъ; въ Сербіи *власина*.

медар (Вас.) — то-же что у насъ смоктуны: на толстомъ стеблѣ струкъ, обсаженный свернутыми лепестками бѣлаго и розоваго цвѣта, въ которыхъ заключается медъ; дѣти вытаскиваютъ ихъ и высасываютъ.

мезга гора — въ деревьяхъ весной поднимается сокъ и надувается почка.

мекуша (*Вас.*)—деревцо съ плодомъ, дающимъ черный сокъ; по Шулеку «суврст трешње црнице» (?).

Digitized by Google

мелун (герц.) — притворщикъ: «Он је фини *мелун*»; *умелунити се*, тоже *упреподобити* се — прикинуться кѣмъ (В. v.).

мем — сырость, плесень, покрывающая стѣны дома.

меневше, тоже *љубица* — фіалка душистая.

мераж, *то-же воља*, *жеља ћеф* (Вас.) — «Ја имам *мераж*, да те гледам» — я желаю, мнѣ пріятно.

мехрамет — добрый, великодушный, всепрощающій человѣкъ. Одинъ подгорицкій турокъ, смотря на картину, изображающую, какъ русскій царь передаетъ саблю Осману-пашѣ говоритъ: «Ми вичемо на *мехрамета*» т. е. на царя, добраго и великодушнаго. Совершившій какой-нибудь проступокъ противъ своего господина, приходитъ къ нему или къ судьѣ и говоритъ: «Мој кабахат, твој *мехрамет*» — моя вина, твоя милость.

мижѣети — струиться (о водѣ): «вода мижди низ крш.»

милеледъ — цвѣтокъ, anemone hepatica.

милет — народъ, народность, языкъ: «У Русији има свакојакога *милета*».

мислица (Вас.) — трава въ родѣ горчака, растетъ на высокихъ мѣстахъ кустикомъ или пучкомъ; скотина её ѣсть, но неохотно. По ней дѣвушки гадаютъ: берутъ два листка и складываютъ въ переплетъ, приговаривая: «Мислица, мислица! је-ли Мара вјештица?» и послѣ развертывая, рѣшаютъ утвердительно или отрицательно; но почему, — не знаемъ.

морач — многолѣтнее растенье, съ травою, какъ на моркови, но большимъ, высокимъ кустомъ; корень съ сильнымъ запахомъ; его кладутъ въ сундукъ съ бѣльемъ.

мородавити — мучить, напр. «дијете наукама».

мраморе (*Цермн*) — водяное животное, формы продолговатаго овала, съ заостренными концами, величиной до 10 милим., со множествомъ ногъ съ боковъ, быстро двигающееся и то поднимающееся наверехъ, то припадающее на дно.

муаџери, — *ими* — эмигранты турки изъ Никшича, Подгорицы и др., поселившіеся въ Скадрѣ и другихъ мѣстахъ Турціи.

мужѣети — обшмыгнуть рукой листья съ вѣтки (одного

Digitized by Google

корня съ *музти* — доить, по одинаковому дѣйствію рукой, какъ при доеньи).

мум—свѣча; *мум*—*маказе*—щипцы для сниманья со свѣчи въ домѣ и въ церкви.

мураст (*вас.*) — бураго цвѣта (срв. малорус. *мурые быки*) (В. v.).

мутвић—всякое деревцо, невысокое, но здоровое, крѣпкое и безъ сучьевъ до верхнихъ вѣтвей.

муханат — челов. упрямый, металъ заржавѣлый или тусклый, и глаг. *муханатити*: ведомый на казнь морачскій воев. говоритъ палачу:

На мене су токе позлаћене,
Свуци ми их, да их не крвавим,
Е од крви *муханати* злато».

Набрецати — дѣлать окрикъ, приказывать:

«Па набреца гејакуши младој».

набубњавити, *то-же набрекнути*, *набубрити* — говорится о зернѣ, брошенномъ въ землю, гдѣ оно отъ влаги надувается и развивается. Срв. малорос. *набубнявити* — говорится о горохѣ.

навала — мелкій напортникъ, aspidium felix mas.

навалити — прійти куда: «Кад си навалио у Андије вицу? Што си *навалио* овамо»? вступить: «Навали на пут» — вступи на дорогу, которая была въ сторонѣ. *Свалити* — спуститься куда:

«Свали доле» — спустись внизъ (В. v.).

најенчити се — приготовиться къ чему-нибудь, чтобы дать отпоръ или пуститься въ трудный, опасный путь:

«Дај да *се најенчим*, па да кренемо».

накарале, *тоже накараде*—различные музыкальные инстру-

Digitized by Google

менты: трубы, бубны и т. п.; въ древне-русскомъ языкѣ *накра* (II, 3 ч. 153, 563) (В. другое).

налбахана, то-же насиље, зор, салтанет — надменность, величанье самого себя и пренебреженье ко всякому другому, кто стоитъ ниже:

«Не може се живјет од велике турске налбахане».

намантати (*черн.*) — навадиться:

«Долази-ли курјак у тор?» — Долази, кад *наманта*.

намедити-се — нахмуриться; говорится о небѣ, когда его сплошь затянетъ: «Како се *намедило!*»

намосурити се, то-же намрюдити се — насупиться, смотрѣть хмуро, сердито.

наножити се (*вас.*) — встать отъ сна и быть готовымъ, чтобы выйти:

«Јеси-ль се *наножио?*» — ты уже готовъ?

наруарити се см. *руар*.

натотамити се (*черн.*) — наѣсться вдоволь, до отвала.

натра — кромѣ ткацкаго стана, имѣетъ значенье цѣлаго прибора, тоже что *окрута*, все, относящееся къ плугу или чему другому: «Донеси ми сву *натру*».

натрусити — натрусить, набросать: «*Натрусио сам* мало сјена, легао, па затьао» (задремалъ).

натутамити — попасть на что случайно, наудачу.

нашвено (*Дробн., Морача*) — въ судѣ одинъ чиновникъ спрашиваетъ другого: «Погледајте у протокол, како стоје ти рачуни»; а другой отвѣчаетъ: «*нашвено*» т. е. найдено и уреѣено. Употребляется и въ насмѣшливомъ смыслѣ: какъ много написано и напутано. *нева, невица, то-же невјестица, ласица* — ласочка. Въ Вас. *невјестица* означаетъ полевой красный макъ.

Digitized by Google

незер — временное запрещеніе пасти скотъ на комунскомъ пастбищѣ:

«Кад сте учинили *незер*? ајде, да *занезеримо*».

нејакуша — слабый, потерявшій духъ:

«Војска, кад се сломи, постаће *нејакуша*.»

неродимља — женщина бездѣтная; въ Кучахъ говорятъ о такой женщинѣ: «Она нема ђеце више, но маска».

неслан човјек — черствый, тупой и непривѣтливый.

њедра (*црковна*) (*герц.*), *то-же пјев нице* — клиросы въ боковыхъ выступахъ.

Објављени, *то-же чувени*, *проглашени* — извѣстный, знаменитый:

«Наш бостане објављени».

обојак — обычно суконная стелька въ опанкѣ, а въ Подгор. *обојци* — кусокъ сукна, которымъ обматываютъ всю голень.

оботница, *иначе осмоног* — морское животное, octopus.

огуглати — привыкнуть къ чему-нибудь, не замѣчая того за собой, напр. быть постоянно въ злomъ настроеньи духа, пить вино и т. п.: «Он је *огуглао*».

озојати — перейти мѣру: «то *озоја* т. ј. премножило је».

окрут (ж. р.) — все, что относится къ плугу: «Оћеш-ли ми дати сву *окрут*?» иначе *окрута* — то-же и *коњска*: узда, сѣдло и проч.; — *црковна:* одежды.

омаганити се — о человѣкѣ: ослабѣть, захирѣть. В. v.

оматуфити см. *испућуглавити*.

оњчито мјесто, *оњчица* — крутизна; собств. *омчито*. В.

оплакати — обмыть, смыть: «Дај, да оплачем филџан. — Вода *оплаче* гнојеви долу», — сносить перегной съ горы внизъ, то-же и *сплаче*, оттуда *сплачине*.

оран — готовъ, заслужилъ: «Ја сам *оран* за ракију» — въ

Digitized by Google

смыслѣ заслужилъ, потому что работалъ и сдѣлалъ то, что было нужно.

орашковина (*Кучи*) — ольха.

орати (*черн.*) — производить шумъ, тревогу, когда напр. гремятъ телѣги по улицѣ или кто въ домѣ возится: «Што ми *ораш!*» — *орање* иначе *вардање*.

ората — небольшое четвероугольное отверстіе въ каменной стѣнѣ, куда вставлялись бревна для лѣсовъ при постройкѣ дома. Срв. *арата*.

орнути — очистить, напр. конюшню и станъ отъ навоза; иначе *освјетлити*.

осац или осињак (вас.) — оса, гнѣздо осиное и рой.

осјекнути се — высморкать носъ. (В. v.).

ост — острога, которою бьютъ крупную рыбу.

остркотина — брызги, осколки, которые летятъ отъ камня, когда его разбиваютъ или обдѣлываютъ, а также и отъ бомбы: «Њега уби *остркотина*».

остружити се — обриться.

отуташно (*Морач*) — слишкомъ много напр. приготовлено ѣды.

офресина — чаберъ, богородская трава, satureа и вересκъ.

оџак (вас.) — каминъ, огнище у стѣны, съ трубой (В. v.).

Паздријѐн, тоже *маклен* — пакленъ, родъ клена.

паламар (вас.) — большой желѣзный гвоздь, шпигорь (В. v.).

пало́ка и палука, выраженье *на палоку* — сподручьё: «Би-ли ми узајмио ту ствар, ако ти је *на палоку*? Додај ми то, ако ти је *на палоку*», то-же *на мети*, *на руци*.

папак — копыто у овцы и козы; а у крупныхъ животныхъ *копито* (В. v.).

парати, то-же *дизати*, *мицати* — поднять, двинуть, напр. въ игрѣ въ *перстень* поднять чашечку, подъ которой онъ скрытъ. (В. v.).

Digitized by Google

пáртати (вас.) — принимать участіе, имѣть долю въ чемъ: «*Парта-ли* он штогод' у том послу (у кавзи, у расправьаньу)?»

пауница — паразитное растенье см. *вилина коса*.

пелим — шалфей, salvia officinalis, что въ Босніи назыв. *кадуља*; — *питоми* — кудрявая или испанская полынь; — *грки* — обыкновенная сѣрая полынь. Албанцы шалфей назыв. *шарвеља*; а полынь *пелим*.

перда — перегородка, напр. между двумя комнатами (*мулетин*) изъ досокъ или для отдѣленія садика отъ двора, для раздѣленія комнаты надвое; въ турецкихъ домахъ при входѣ въ главную комнату дѣлается перегородка, высотою менѣе одного метра, изъ поперечной балки и балясъ или просто узкихъ досчечекъ; такъ называютъ и шторы на окнѣ (В. v.).

петрати се — взбираться куда, ходить безъ дѣла, шляться: «Ми не ћемо допуштити, да се сваки *петра* на те крше».

петровац — родъ крупной ромашки на высокихъ равнинахъ; cristhmum maritimum,

пијавица — пьявка; а также: клинъ, которымъ раскалываютъ бревно; клинушекъ, которымъ закрѣпляется топоръ или мотыга на рукояткѣ, и потому говорится *запијавичити*, собст. *заклинчити*, и въ каменной постройкѣ камушекъ, которымъ заполняется какая-нибудь щель между камнями. А также маленькій прудокъ.

пијенка — маленькая дикая утка, чирокъ.

пилићник — слово, употребляемое только въ извѣстныхъ выраженіяхъ. Такъ о погибели въ войскѣ говорятъ: «погибоше, пилићника од њих не остаде; не остаде ни *пилићника*, ни гласача; не остаде ни *пилићни* комади».

Въ тѣхъ-же случаяхъ говорится: «посјекоше, нико не утече; од њих ока не утече жива; гласника остануло није». Главный смыслъ тотъ, что некому было и дать вѣсть о погибели; а въ самомъ словѣ заключается смыслъ и объ томъ, что не осталось ни одного человѣка, отъ котораго произошло-бы новое поколѣнье (*пиле, а пилићник* — какъ бы гнѣздо цыплятъ, мѣсто для разводки, распложенья (В.).

Digitized by Google

пир, пировина — пырей, triticum repens.

пиштет — ключикъ воды и резервуаръ, сдѣланный для ея собиранья или природный въ углубленіи.

пиштети — говорится о водѣ, пробивающейся изъ земли и иногда текущей ключикомъ; въ такихъ мѣстахъ и земля вѣчно влажная и назыв. *пиштилица.*

плас од мотике — кусокъ толстаго желѣза, изъ котораго можно сдѣлать мотыгу.

плесати сјено у стогу — сбивать ногами, утаптывать; *земља се плеше* — сбивается сама собою и оттого плотнѣетъ.

плот — граница: «ходио је *на плот* од Србије»; тамъ дѣйствительно былъ когда-то *плот* (плетень и вообще огорожа).

пљепер (на Рѣкѣ Черноев. и Скадр. озерѣ) — родъ цапли, только поменьше, съ рыжеватыми крыльями; мясо ея ѣдятъ.

повјеран—повѣрливъ: «Буди ми *повјеран* за сто флорина»— одолжи, повѣрь мнѣ.

подвала — нижній рядъ бревенъ въ деревянномъ домѣ.

подлога (подгор.) см. *обојак.*

подпала — въ табакѣ на корню нижніе листья, желтѣющіе, когда всѣ другіе еще не созрѣли.

подпалило се жито — въ кукурузѣ, когда нижніе листья засушились.

појмити-се — оправиться послѣ болѣзни:

«Он се бјеше већ појмио».

поколебљив чов., несташан — непостоянный.

поленути — оступиться, поскользнуться:

«*Поленула* ми је нога»; а также

«*поленуло* ми је» — вода или что твердое попало мнѣ не въ то горло.

пољак (*вас.*)—(въ прежнее время) караульщики полей и луговъ, получавшіе за то извѣстную плату и глобы (штрафы) за поимку нарушителей; *пољаци и пољка.*

Digitized by Google

поманатити — заплѣснѣвѣть; говорится о хлѣбѣ, скорупѣ и др.; въ Бѣлопавл. «*упљеснивши се љеб*».

помести се — озябнуть: «Да-ли си се *помео?*; *пометла и помела се*, *пометени* (В.). *пометен* — «Јио сам, као *пометен.*»

попонац (Вас.) — душица; у другихъ тоже, что *афресина* — чаберъ (у В. другое).

породнци — чобаны сосѣдья, стерегущіе стада по очереди: «Друга нема, *породника* нема»; тоже *спороднци* (см. *супона* — II, 1 ч. 660); срв. *спороднце* — звѣзды (II, 2 ч. 442).

пословица — народный разсказъ, преданье, напр. о св. Василіѣ и Корнетскомъ владыкѣ.

постат — мѣсто, опредѣленное, чтобы сжать, полоса нивы (срв. сибир. *постать* въ томъ-же смыслѣ).

поступ — подтопъ, подпоръ воды снизу на мельницѣ: «Сад су млини у поступу» — не могутъ работать. (В. иначе).

потезати — получать: «Он потеже из господара 500 фнор. плате». (В. v.).

похабити, *у В. похабати* — помрачить, очернить:

Хоте нама село изгорјети (турци)
И све наше робље поробити,
Све јунаштво наше *похабити.*

похват — передышка; *похватити* и *поатити* — вздохнуть, перевести духъ напр. при восхожденіи на гору.

првенци (*вас.*) *и првијенци* — предводители отдѣльныхъ частей войска:

Барјактари, узмите барјаке,
А *првенци* на коње јашите» чтобы ѣхали передъ войскомъ (В.).

предгалац — переселенецъ; *предгнути*, *предизати* — переселяться.

презирати — пугаться: «Коњ презире».

Digitized by Google

прекинути (*кат. нах.*), *прекратити, искратити* (*вас.*) *дрва* — нарубить, перерубить длинныя бревна на болѣе мелкія полѣнья.

прекрити — припрятать, напр. шапку у кого-либо ради шутки; въ игрѣ «козе» *прекривају прстен.*

прелог (*Пива*) — перелогъ, залежь, запущенная пашня.

преправљено — чуть посолено мясо или другое кушанье.

пресукача — сыръ въ тонкихъ пластинахъ, свернутый въ комъ трубкой; онъ довольно прѣсный и дѣлится слоями.

претворити се — представить себѣ что, вообразить. Одинъ убійца изъ Пѣшивцевъ показывалъ на судѣ: «*Претворило ми се*, да њега оћу убити» — пришло въ голову вдругъ, противъ воли, и убилъ. (В.).

пријѐступ (*вас.*) — выступающій изподъ стрехи конецъ бруса, лежащаго на двухъ стѣнахъ: «Гури кожу на таван *на пријѐступ*» — для сушки.

прикојаса — случай, независящее отъ нашей воли обстоятельство, какъ пожаръ, смерть, гибель имущества на морѣ и т. п. несчастія. Говорятъ о человѣкѣ: «Он је поштен, исплатиће свакоме, што је дужан, ако није каква *прикојаса*».

присједник — улей, который не роится.

приспичити — приспичить, прижать человѣка, довести до того, что ему некуда податься и нужда *приспичи.*

прљага, во множ. употреб. *прли, прлеви* — рычаги деревянные, бревна, которыми ворочаютъ или поднимаютъ большіе камни и другія тяжести.

прљад, труло дрво — гнилушка.

пропљу — приблизительно; кажется, такъ: «пропљу тако је.»

проћик—«човјек, који умије докучити, што други не знају.» — проницательный, мудрый, остроумный.

пртва (Зета) — ломоносъ, clematis vitalba; поднимаясь высоко по деревьямъ, она достигаетъ значительной толщины; очень гибкая и крѣпкая; поэтому изъ нея свиваютъ кольца

Digitized by Google

(гужы), въ которыя вставляютъ весла на лодкахъ. Вообще она служитъ для плетенья, какъ прутья тальника или виноградная лоза.

прпљати — переселяться куда-либо, выселяться со всѣмъ имуществомъ.

пукнути — ударить, подняться: «Кад велико вријеме, овђе *пукне* јака вода. (В. v.).

пуоь (*вас.*) — тонкій пепелъ на потухшемъ углѣ, который, чуть дунь на него, такъ и отлетитъ; у В. *пухор*.

пупьак — маленькій паучекъ и всякій другой, ткущій тенета изъ паутины.

пушити (*герц.*), *ћерати* — гнать, преслѣдовать: «Који те *пуши? притушио је* ме!»

пушкаровина (Цекл.) — бузина; такъ названа отъ того, что дѣти дѣлаютъ изъ нея ружья, вынимая мягкую сердцевину.

Разабирати — развлекать: «Он мене у мојој несрећи разабира».

разасипати (Подгор.) — размѣнивать деньги: «Имате-ли ви, да ми 50 фиорина *разасипите?* также *разбити* и *размјењати*.

разблудница овца — которая часто ягнится: А ја имам овцу *разблудницу*, Родиће ми овна десетака. (В.).

разврат (*герц.*)—несогласіе, раздоръ: «Међу њима сад нема *развратa*, ал'прије било је развратно».

разглавити се—разшататься, не держаться твердо на мѣстѣ; говорится о трубкѣ на чубукѣ, топорѣ на топорищѣ: «Нешто се ми симсија разглавила»; поправить дѣло — *заглавити*.

разлон (Вас.) — видъ дикой гречи; ростетъ ближе воды.

разлијевача см. *пресукача*.

размитити — раздвинуть кусочки мяса на вертелѣ, табачные листья на шнурѣ.

Digitized by Google

рака — могила и вообще яма:

А ногама бије о земљицу (коњ):
Колико је *раку* ископао,
Добар би се јунак укопао». (В.).

ракита — 1) вообще прутнякъ: 2) особое растенье въ родѣ чернобыла, и 3) родъ тонкой, мелкой лозы, съ узкими длинными листьями; но стебель очень хрупкій; цвѣтетъ метелкой розоваго и бѣлаго цвѣта; запахъ полынный. Много его на низкихъ мѣстахъ около Жабляка и Рѣки, Вирбазара, по Морачѣ близь Подгорицы, въ Барѣ; цвѣтетъ въ концѣ августа. B. salix caprea purpurea); по другому vitex agnus castus. (I, 299).

Въ Дубровникѣ это растенье называютъ *конопъ* — по сходству съ коноплей его листьевъ.

рань, раньевина — видъ дуба.

рапта (*Рѣка*) — могила, гробница.

распичити — разобрать на части телѣгу, какую-либо машину, каменную стѣну и т. п.

раскотарити — разорить.

растрвити см. *стрв.*

растрлити се см. *трла.*

рашина (Рѣка) — листья, какъ у лиліи, выгоняетъ высокій стебель, на которомъ цвѣтки мелкими чашечками лиловаго или бѣлаго цвѣта; въ другихъ мѣстахъ, какъ на Стравчѣ въ Кучахъ съ бѣлымъ цвѣтами назыв. *чапьан.* Этотъ послѣдній у B. herbae genus, у Шулека asphodelus ramosus.

рати — чистить зубы перомъ или иглой: толкать, шевелить *тркачем* или щипцами дрова на огнищѣ, чтобы сильнѣе горѣли, и жаръ въ мангалѣ (В. в.).

репьа — репа; смѣшиваютъ со свеклой.

ризница — не только хранилище церковныхъ одеждъ и утвари, но и вообще драгоцѣнныхъ вещей (по стоимости, рѣдкости или старинѣ), книгъ и рукописей, а также звонкой монеты.

рилица (Черм.), *једна устна* — губа. (В.).

Digitized by Google

ринути сњег — расчищать мѣсто отъ снѣга: «Тамо непрекидно *рину* сњег, да ставе шаторе; печеше на путу *ринути* сњег» (В. в.).

ристово цвијеће (Баняны) — судя по описанію, ландышъ *ђурђиц*.

рожац — изнеможенье отъ сильнаго физическаго напряженья: «Ждралови, кад иду с љетовишта на зимницу и обратно, често пута падају мртви *од рошца*» (В.).

ромача — четверть, пядь (мѣра).

ртитељ (Зета) см. *дупер*.

руар или рувар — весь багажъ, который носитъ на себѣ черногорецъ: «Ми смо донели наш *руар*» т. е. торбицу, какіе то узелки и въ томъ числѣ ружье. «Што си *се наруарио?*» — собралъ все свое имущество, какъ будто собрался куда-то идти.

рума сњега, говорится и просто *рума* (вас.) — много снѣга.

рутав — говорится о человѣкѣ, у котораго все лицо заросло волосами; а также волоса по рукамъ и по всему тѣлу. Въ переносномъ смыслѣ — простой, грубый, необразованный. Оттуда покрытое волосками растенье *рутавац*, называемый также *рањевац*, потому что служитъ для лѣченья ранъ.

рутоваља см. гутоваља.

Сабљице — ирисъ, иначе *перуника*.

сабор (герц.), иначе *божје дрвце*, artemisia (?).

сагаст — негромоздкій: «Оно је *сагасто*» — легко можетъ быть уложено и не займетъ много мѣста; *приложито*.

садњи по рукама — раны, царапины, ссадины (В. в.).

сајкуша — птица, родъ совы, которая кричитъ по ночамъ.

саланџоч (Баръ) — деревцо, похожее на туйю; tamarix europaea; иные называютъ *сомина* — по сходству съ можевельникомъ.

самсар — самецъ куній съ бѣлымъ горлышкомъ; мѣхъ его дороже всякаго другого куньяго; тоже и *сансар* — торговый комиссіонеръ или агентъ въ Тріестѣ или другомъ городѣ (В.).

Digitized by Google

сарај — дворецъ: такъ въ Барѣ называли дома Селимбега, иначе *дворови*.

сврш (вас.) — муха въ родѣ осы, только много больше и жалитъ сильнѣе (шершень?).

сеаџ — турецкая молитва:

Стади, оџо, изучи *сеаџа*.

севеп, сеп, сеф (вас.) — для того, ради:

«Сеп тебе ја ћу остати».

се(х)ирити (герц.) — наслаждаться видомъ чего-либо, любоваться или просто глядѣть на что съ любопытствомъ: «Ајдемо, да *сеирймо* сватове». В.

секање (герц.): ми смо били на *секање*» говорятъ женщины, бывши позваны на угощенье. Не отъ *сека*-ли (сестрица), какъ обычно привѣтствуютъ одна другую женщины?

сермија (Подгор. — капиталъ и вообще имѣнье, наслѣдованная отъ отца, *очевина*. (В.).

селамет (*отъ селам*) — благополучіе, благоденствіе:

Се ламет турски, кијаљет кавурски (II, 3 ч. 45).

сељвија, тоже чемпрес — кипарисъ.

серазија — мирное соглашеніе:

Сви су *серазију* учинили;
Но бог уби једна брђанина! (II, 3 ч. 376).

сермија (Подгор.) — капиталъ и вообще имѣнье, наслѣдованное отъ отца *очевина* (В.); отдѣльное имущество женщины, наслѣдованное отъ матери (*материнство*); (вас.) отдѣльное имущество мужчины или женщины одинаково: одежда, скотина, земля, деньги; *особина*.

сибијан (герц.) тоже *робље* — домашняя челядь.

сиваџ (Вас.) — кормовая трава, Шул. milium nigrum (?).

Digitized by Google

сиљевина (Комъ) — peucedanum officinale или pimpinella saxifraga (?).

синџирац — одуванчикъ, leontodon taraxacum.

сицим (герц.)—приколъ, къ которому привязываютъ лошадь пастись.

сјетлика — сушникъ, сухое полѣно изъ дровъ. Когда посылаютъ въ лѣсъ по дрова, то наказываютъ: «Бери само сјетлику.— Гори, као *сјетлика*; донеси ми једну *сјетлику*».

сјецавица (*герц.*) — тоже *боквица*, plantago offic.

скопост — сила, крѣпость тѣлесная:

«Посно јело неће ти дати скопости» (В. другое).

скробаница — *пита* изъ зелени: свекольнаго листа, капусты и другія.

скромут,— *овина* — clematis vitalba; В. *скробут*,— *ина*, въ Лѣв. Рѣкѣ назыв. *паветина*.

скубина (*Вас.*) — невыдѣланная, а только высушенная баранья или другая какая кожа.

сличка (*Бан.*), *мужања* (*Цуц.*) — луговое растенье въ родѣ гіацинта съ цвѣткомъ голубымъ, пучкомъ, но чашечки не раскрываются, а остаются закрытыми шариками; muscari botryoides.

смиљ или цмиљ — gnafalium arenarium.

смрдуша — въ родѣ болиголова; Шул. ballota nigra или angiris foetida.

смрча — abies.

соколић, тоже *шкорљ* и *шкрљ* — щуръ, врагъ пчелъ.

сомина — видъ можевельника (II, 1 ч. 653).

сочиц — щавель въ видѣ трилистника.

спона — пряжка:

Притежи му *на споне* колане (В.).

спорednици чобани — постухи сосѣды, стерегущіе стада поперемѣнно, *на според*, *на измјену*, *на измјенице* (В.).

спориљати уштедити — сберечь.

Digitized by Google

споро—медленно—идти, работать «наша ствар (дѣло) нешто *споро* иде».

српић (*Черм.*)—стрижъ, родъ ласточки.

српуља—трава съ запахомъ мастики; стебли ея ѣдятъ, ободравъ кожицу, по Шул. serratula tinctoría v. arvensis.

срушити се—упасть съ высоты и сильно разбиться: «Он *се је срушио* са стијене и оста је жив, ал' је посьен умро».

стајгати се (*вас.*)—собраться и договариться: «Људи нису још *се стајгали*».

стима—почесть, оказываемая кому-либо; *стимати*—оказывать честь; а также дѣлать оцѣнку скота или другого чего, подлежащаго продажѣ или для другой какой цѣли; *стимадур*—оцѣнщикъ (В.).

стопити и стопити се—(вас.)—потерять и потеряться, заблудиться: «Не мој ту књигу (письмо) *стопити*».

стрв—остатки погибшаго домашняго животнаго (наше стерва, стервина): «Изгубио се брав, находи се ли му игђе *стрв?* нигђе *стрва*». Ругань: *стрвино* једно! Нѣчто негодное; такъ, одинъ разсказываетъ, какъ въ одномъ домѣ подрались между собою люди и какъ кто пострадалъ; а другой его перебиваетъ: «Не питам ја те за *стрвине* (дрянь—люди); но јесу-ли људи здраво и мирно?» *Бестрв, отићи у бестрв*—безъ возврата и безъ слѣда исчезнуть. *Растрвити*—растерзать и растащить, разбросать; одинъ объ отысканныхъ имъ остаткахъ овцы (брава) говоритъ: «Глава му врху Сушњате-главице, ребра му на Грабову-плочу и т. д., све је *растрвљено*».

стркнути—говорится о человѣкѣ, который отъ нужды отправился въ свѣтъ, самъ не зная, куда именно (наше *стрекнуть*).

стрмоглавице лежати—перемѣнить положенье: гдѣ были ноги, туда лечь головой.

стројити месо—приготовлять такъ называемую кастрадину (В. в.).

струла (*вас.*)—деревянная шайка или ведерко съ однимъ

Digitized by Google

ушкомъ въ родѣ нашей доёнки (подойника), въ которой держатъ молоко или воду.

струња — струна изъ конскихъ волосъ на гусляхъ, иначе *жица:* «И маш-ли *струње* или *струња* на гуслама?».

стрчак. — 1) при доеньи коровы тонкая струйка, отдѣляющаяся отъ главнаго тока молока (*млаз*); иногда эта струйка вдругъ прыснетъ и попадетъ доильщицѣ въ глазъ: «Стрчак ударио је мени у око» — жалуется она; то-же самое и относительно падающей сверху воды; 2) маленькое отдѣленье войска, чета; 3) когда кто начинаетъ хвалиться, то другой, чтобы осадить его, говоритъ: «Што си био тада? ти си био *стрчак*, а ја сам већ радио то и то?»

стуми — падаетъ дождь и холодаетъ, какъ-бы передъ снѣгомъ.

суљмен — сулема (?); имъ лѣчатъ скотъ.

сума — сортъ: «Боља је *сума* оваца код нас, но у Црној-Гори».

сумати, сумавати (Вас., Куч.) — думать, предполагать, рѣшать: «Нека они *сумавају међу собом*; а ја ћу пристати».

суноглав (*Братоножс.*), тоже что *висибаба.*

суртук човјек (Дробн.), то-же *особит, зли и мукав* — эгоистъ, думающій только о своей выгодѣ, а на счетъ другого.

сутука — нѣчто случайное, неожиданне: «То је *сутука!* дошли су мени до руку паре» (В. в.).

сутурати и — се: кого-либо столкнуть съ крутизны или обрыва или самому сорваться; оттуда *сутуран* — безтолково суетливый человѣкъ.

сућијати се (*пјешив.*) — вырости и развиться; говорится о мальчикѣ или молодомъ парнѣ: «Како се *сућио* момак!» тоже и *бачити се*: «Што *се бачио*, што се учинио момак! учинио се дегенек.» (тамъ-же).

Табија или табља — площадка, устроенная на башнѣ въ крѣпости или просто на стѣнѣ для пушекъ. (В.).

Digitized by Google

табир учинити—толковать, напр. сонъ; оттуда «књигап *табирли*»—книга, по которой дѣлается толкованіе (II, 3 ч. 451,—52—54).

табират—нравъ, природа: «Он зна добро наш *табират*».

та́врити гнать,—преслѣдовать, не давать покоя: «Што ме *таврии? иставриете ме!*»—загнали.

таин—провіянтъ для войска, а также и у частныхъ людей: «Ја увијек имам *таин* с собом»; оттуда *таинција*—завѣдующій провіянтомъ (В.).

таксират—доля, участь: «Таков је мој *таксират!*» иначе «срећа».

таламарити, тоже пљачкати—мородерствовать, грабить.

талем (*герц.*)—военное ученье; оттуда *талемити-се*.

таньивати се—дѣлаться тоньше, терять объемъ: «Метла од фудьика никад *се не таньива*»—не теряетъ листьевъ (В. в.).

татабит (*вас.*)—клопъ.

твердо (*герц.*)—плохо, въ нуждѣ: «Ми живимо *твердо*: ни стоке, ни љеба!» На вопросъ: Какъ у васъ родился хлѣбъ?—отвѣчаютъ: «*Твердо*». «*Твердо* стоји Црна—Гора: тамо тишти њу Аустрија; тамо проти њој Турска; тамо још одговарај пред цијелом Европом».

тевабија—узелъ на шнуркѣ:

На учкуру двије *тевабије*,
Те чувају сахат у димије (В. в.).

тевећелити—зря говорить, болтать:

Тек, Иване, нећеш *тевећели* (віс.):
Штогод' биде дара зетовскога,
Да ми дара нико не дијели.

теглити—тянуть: «Потегли још»—потяни еще веревку—говоритъ одинъ другому при обвьючиваньи лошади (В. в.).

тела—полотно льняное.

тел—телеграфъ; *телити* (вас.): «Тели мени»—телеграфируй.

Digitized by Google

темерут или теремут — человѣкъ, никуда негодный, лѣнивецъ; ничто ему не удается, всякая работа изъ рукъ валится.

темесуѣ — росписка въ получены денегъ.

термин (Дробн.) — опредѣленное время, сезонъ: «И њима (фіялкамъ) изашао је *термин*, да цвјетају».

тесличати дуван (Подгор. Зета) — взрыхлять землю около стебля особымъ орудіемъ — *теслой* — форма маленькой мотыги на короткой рукояткѣ.

тестек — распорка между стропилами и верхнею балкою на крышѣ деревяннаго дома.

тестемељ — платокъ, служащій передникомъ: «Опери ми *ал-тестемељ*».

тетељати — говоритъ невнятно: «*Отетељао* му језик» — говорятъ о пьяномъ, который по русскому выраженію лыка не вяжетъ.

тетко — споро, медленно.

теша — 1) ноша, багажъ; 2) дѣтская игра въ родѣ нашей «въ чижа».

тешто — тешто — да-да, ладно, ну-ну.

тиква (*Дробн.*) — черепъ или цѣлая голова мертваго человѣка.

тиловина, тоже что *зановет* — citisus.

тиња — осадокъ на днѣ потока, озера, лужи; (наше тина), пока въ водѣ онъ представляетъ грязную массу; а когда вода высохнетъ, то обращается въ самую тонкую пыль.

тирáке — помочи для панталонъ:

Когод' носи гаће *на тираке*,
Не говори: «Добро јутро, брате!»
Но «буџорно» и то у риједко.

(воев. Мирко Петровичъ).

тисгузица (*Цермн.*), *плиска* (*вас.*) — трясогузка.

тмина — мгла, сухой туманъ, то-же что *чајина* (В. в.).

Digitized by Google

токмак — большой деревянный молотъ, колотушка (В. в.).

тола, тоже гомила, руља — толпа людей.

точак — вода изъ ключа, текущая по желобку; колесо въ телѣгѣ и большое колесо, съ навѣшанными ведрами для черпанья воды изъ рѣки для поливы (чигирь) (В.).

трагати — идти по слѣду, находить дорогу: «Ја добро *трагам* пут.»

треска (*вас.*), *иначе грмљавина* — гроза.

треснути (*вас.*) — встряхнуть, ударить объ что-нибудь войлокъ, одѣяло, чтобы освободить отъ пыли; а также вм. турити: «*Тресни* цезву (жестяной сосудъ для кипяченья воды) на огањ за воду».

трјазан (*вас.*), *тоже будан* — неспящій:

«Ја сам био *трјазан*» — не спалъ.

трла (вас.) — крикъ, слишкомъ громкій говоръ, *трлати*; и то же что *калаба*: суматоха, сутолока, когда въ домѣ все въ безпорядкѣ: «Данас је у њихову кућу велика *трла*; нека *се растрли*».

трн—вообще колючій кустарникъ;—*бјели*—боярышникъ;—*питоми* — нашъ тернъ, prunus spinosa.

троскот — то, что у насъ назыв. спорышъ, растущій при дорогѣ, стелющійся; а также и *пировина* — пырей; у В. polygonum aviculare.

трошка, трошчица (*вас.*) — крошка, маленькій кусочекъ (хлѣба); у В. троха, трошица.

трун — соръ въ домѣ и нечистота въ водѣ; «Ова је вода пуна *труна*.»; *трунити*—сорить; *потрунили кућу* — насорили въ ней, загрязнили (В.).

тршњати—забавлять ребенка, его рученками бить въ ладошки.

турити (*вас.*)—положить: «Тури капу на сто; *јеси л' турио* штогод' у уста?» поѣлъ-ли? (В. в.).

турма—толпа людей или множество скота (В. в.); тоже *трупа* (II, 2 ч., 422).

тутњак (*Морач.*) — маленькій ростомъ человѣкъ.

Digitized by Google

Ћемиза, тоже ијемица — нѣчто цѣлое, нетронутое. Земля, когда её вспашутъ мелко, внизу остается твердою и тогда на ней не льзя окапывать кукурузу: «Како ћу копат, кад је доле *ћемиза.*» (В.).

Ћеперно дијете — веселое, живое, держащееся свободно, открыто.

Ћефин или кефин (*магометанское*) — саванъ: «Како ћу га (отца) копати, кад немам ни *ћефина,* ни памука!»

Ћосати, тоже ашиковати (*подгор.*) — когда дѣвушка и парень сходятся тайно на улицѣ или въ какомъ-нибудь углѣ, чтобы полюбезничать.

Ћулиани коњи — съ навостреиными ушами; отъ *ћулити уши* — навастривать.

Ћурмија см. *зловременица.*

Уабити се — онѣмѣть отъ удивленія: «Што си *се уабио?*»

увар — порція, количество пищи, которое человѣкъ можетъ съѣсть или попить за одинъ пріемъ: «Сваки дан по паоке вина, то ће бити њему *увар или за увар.*» у В. безъ объясн.

увлача и уловача, уволажа, урлаца — двухвостка, сороконожка (В.).

уврлелејати се (вас.) — завянуть (?):

Што се гора *уврлелејаше,*
Јел' од вјетра, јел' од сунца љетња?

уловити — находиться въ такомъ состояніи, что человѣкъ смотритъ и ничего не слышитъ и не понимаетъ: «Што *си уловио?*»

узаврijети, узавирати — «узаври!» кричатъ, когда нѣсколько человѣкъ хотятъ дружно, сразу поднять очень большой камень; «*узаври за камен*», когда нужно поддѣть, захватить его рычагами, чтобы поднять или перевернуть.

узканути или *уканути се* (Цеклин.) — пріѣсться, опроти-

Digitized by Google

ѣть: «Мени *узкануло* или *укануло* ми се»—ѣсть рыбу, поститься и т. п.

узма—слабый, ни къ чему не годный человѣкъ: «То је једна *узма!*»

уклеја — какая-то мелкая рыбка; срв. наше *уклейка* (В.).

укрутити — укрѣпить, утвердить напр. мостъ, чтобъ не снесло водой; — се укрѣпиться, претерпѣться противъ холода; *укруте се зуби* — перестаютъ шататься отъ какой-то травы.

умнина или хумнина — низкое мѣсто: «Упланину добро је родила, а у *умнину* ништа».

упеља — филинъ.

упиждрити у кога — уставиться глазами, вóзриться, заглядѣться съ опредѣленною цѣлью или мыслью: «Што си *упиждрио* у мене?»; а съ неопредѣленною цѣлью «*избечити очи*», иногда прибавляютъ «као брав.»

урати се — двигаться съ мѣста: «Који кам *ура*, око њега трава не ниче»; отвѣчаетъ нашему: «Лежачій камень мохомъ обростаетъ».

утребетити кога — убѣдить и довести до послушанья.

утувити или утуфити (*гери.*, *вас.*) — запомнить: «*Утуфи* добро, што сам теби казао; ја нијесам то добро *утуфио*» — не помню хорошо. И то же что *удесити:* — подогнать, сказать что либо кстати напр. пословицу или разсказъ.

ухалица — ночная птица, родъ совы, филинъ (?).

ушатка — порода нырковъ, съ куринымъ носомъ, черная, съ ушами на щекахъ, съ ногами слишкомъ близко къ хвосту; крылья небольшія, поэтому она слабо летаетъ (Скадрск. оз.). Ее ѣдятъ только горожане и то мало, потому что пахнетъ рыбой; но собираютъ шкурки. У насъ эту птицу назыв. *поганка* или *изъ хвоста ноги.*

ушња трава — Шулек. sempervivum tectorum.

Digitized by Google

Факин (facchino) — ничего неимѣющій, бѣднякъ, живущій поденнымъ заработкомъ; изъ нихъ носильщики тяжестей; часто употребляется, какъ ругательное слово.

филиз (*Баръ*) — молодой побѣгъ у дерева или кустарника; *филизати* — давать побѣги.

фитија (*вас.*) — бутылка.

фрашка—полѣно, расколотый круглый обрубокъ; а полѣноже круглое — *биља*.

фортуна и фрдуна — сильный вѣтеръ, штормъ: «*Фортуна* пуши».

фркатати (вас.) — порошить: «Јучерје *фркгао* сњег и по нашој планини.»

фудлика, *фулика* см. *ђермитик*.

фујати се (*Вас.*)—скользить по льду, по мокрому снѣгу или по грязи, поскользнуться: «Мени се је *пофујала нога*»; *фујалица* — склизь по гололедицѣ.

Хајлук — услуженье по найму, батрачество.

хала (*вас.*) — пламя, пылъ: «Маклен даје најбољу *халу*»; у В. другое.

хамови — упряжная конская сбруя: хомутъ, шлея и проч.

харно (*вас.*) — лијепо, добро (В. в.).

хич (*Колаш.*) — желанье, воля: «Ја немам *хич*, да јијем» — нѣтъ аппетита; (*вас.*) — ничуть, нисколько: «А ни *хич!*»

хрбат (*вас.*) — куча, множество: «Донесоше за откуп пјео *хрбат* ствари: леденице, ханџаре» и т. д.

хујна — птица въ родѣ совы, которая всю ночь кричитъ: «вуј-вуј»; летаетъ и днемъ и стелется, какъ всѣ ночныя.

Digitized by Google

Цакленик прах — лучшій сортъ, полированный порохъ.

цвјет, иначе полијеле — паникадило.

цека — самое лучшее, что-бы то ни было: табакъ, вино и др.

цецель (*герц.*) — слишкомъ много посоленное. (В. в.).

цибри — говорится о погодѣ: ясная, ведро:

Цибри божићъ — празан кошић,
Мутан божићъ — пун кошић.

изцибрити — разведрить; говорится и о винѣ, когда оно хорошо отстоится и становится чистымъ, прозрачнымъ.

цијелац — цѣликъ, непроложенная дорога:

«Јесил' ишо све *цијелцем?*»

цријево — кишка для переливанія вина изъ одной посуды въ другую.

Чајина см. *тмина.*

чакмачити се — украшаться и бодриться:

«Узалуд *се чакмачиш:* стар си, ништа не помаже».

чама см. *невид.* В. другое.

чамати — жить, задерживаться, оставаться: «Оћеш-ли дуго овђе чамати?» — медлить: «Не мој *чамати!*» (В. другое).

чапур — пень и колода въ дровахъ, которую кладутъ на огнище. (В.)

чевра, тоже что марама, фацулет (герц.)—платокъ, расшитый золотомъ, какъ свадебный подарокъ.

чегрст — злоба, желанье отомстить:

«Они имају *чегрст* на куче». (В. в.).

чегртуша — (Лѣшанск. нах.) — змѣя длиною болѣе метра, а когда ползетъ, то у нея что-то гремитъ.

Digitized by Google

челиќ, тоже что *челина љубица*—лилово-синій цвѣтъ въ родѣ нашей медуницы; Ш. melissaofficinalis.

чеља (герц.)—первое вино, которое отцѣживаютъ изъ кади, и первая ракія изъ котла, *првенац*.

чепурке см. *печурке*.

чесмин—вѣчно зеленый дубъ; ростетъ небольшимъ деревомъ, а больше кустарникомъ (Баръ, Ульцинъ); quercus ilex, полб. *Керуца*; тоже названіе усвоили и черногорцы.

чирити— торчать, высовываться:—«чири крш» при кладкѣ стѣны, не гладко, не плотно ложится (камень) одинъ на другой.

чили—разсвѣтаетъ, начинается зоря.

чиљети, тоже малаксати—упасть духомъ, потерять силы, прійти въ упадокъ (въ имущественномъ отношеніи). В. v.

чкрљ (Рѣка)—щуръ, врагъ пчелъ (В. неопредѣл.).

чудо—не только въ нашемъ смыслѣ, но и вообще нѣчто крупное съ дурными послѣдствіями: «Без *чуда* Аустрија неће покупити солдате»; «Ја сам се нашао на сто *чуда*»—препятствія.

Џаклица (*вас.*)—сумочка, саквояжъ.

џбањ—сосудъ для воды въ родѣ кувшина, но книзу уже и внизу *пипа* (носокъ), поднятый кверху,—если сосудъ полонъ, то вода бьетъ фонтаномъ.

џамала (*Морача*), *тоже что диванија, будала*—глупецъ.

џезва—жестяной сосудъ, въ которомъ варятъ кофе.

џука—окуга.

Шароперо, шаролист—растенье съ пестрымъ листомъ, въ родѣ кермека, только крупнѣе.

шемулина (Цермн.)—манная крупа, иначе *гриз*.

шепчица—мелкій, желтый жабникъ.

шеста—(итал. sesto)—циркуль; (В. *шестар*).

шефија (*кучи*)—сосѣдъ.

шефтели-бехар—цвѣтокъ персика.

Digitized by Google

шиљте—коврикъ, на которомъ магометане совершаютъ молитву и чтобы сидѣть одному на *миндеръ* (низкій деревянный помостъ для сидѣнія), иногда плетенный изъ чакана.

штарамбеч (Цеклин)—черный тараканъ.

шкор (герц.)—скорпіонъ.

шкрабиja, *иначе шкриторија* — ящикъ въ письменномъ столѣ.

шкрипац, *иначе котленик* — этому мы должны предпослать нѣкоторыя подробности относительно самаго предмета. Въ прежнее время, когда монастыри жили самостоятельно, въ нихъ постоянно были люди-богомольцы и простые посѣтители, которыхъ монастырь принималъ и кормилъ. А для этого нужно было имѣть большіе запасы съѣстного продовольствія, и они имѣли его, храня въ особомъ помѣщеніи, гдѣ находилась и кухня, служившая въ тоже время и трапезаріей (столовой). Эта кухня-трапезарія и называлась *маљупница*, а поваръ—*маљун*. Котелъ, въ которомъ готовилась ѣда, былъ слишкомъ большой, чтобъ его можно было подвѣшивать надъ огнищемъ на цѣпи (вериге) и снимать руками, какъ обыкновенный котелокъ; а для этого служило особое приспособленіе. Близь огнища находится столбъ, который представляетъ собою большую ось или валъ вращающійся между поломъ и потолкомъ, а къ нему прикрѣпленъ былъ рычагъ, на который и привѣшивался котелъ внѣ огня, а потомъ поворачивался на огонь и, когда нужно было снять, опять отворачивался. Это и есть *шкрипац или котленик*

шкрипац—раст. щелкунъ, silene inflata; надутою чашечкой его дѣти производятъ щелкающій звукъ.

шкрња, *тоже трун*—соринка въ водѣ, винѣ, въ глазу; мелкій кусочекъ отъ камня или дерева.

шкудеља — глиняный сосудъ въ видѣ кружки — для воды, молока, кофе съ молокомъ и т. п.

шмигорица (цуц.)—головастикъ; въ Кучахъ — калуђерице, въ Никшичѣ — *жмур*, въ старой Сербіи—*пеш*.

шоверьан (surveillant) — надсмотрщикъ при постройкѣ дороги.

Digitized by Google

шпатан (герц. и нѣгуши)—не хорошій: «*шпатно* је код нас, ништа се не рађа без јечма».

шпоред (sparherd)—желѣзная печь съ плитой, на которой готовятъ. Это уже новѣйшее.

шпорко (итал.-sporco) — нечисто, грязно; *нашпоркати* — нагрязнить.

штатан (вас.)—испорченный, поврежденный: «*штатно* му око»; ненастоящій глазъ. «На леденици *штатно је* сребро».

штива—слой, рядъ: *штивати*—складывать слоями или рядами дрова, мѣшки съ чѣмъ-нибудь и др. *наштивати*—сложить такимъ образомъ одно на другое.

штина—тощій желудокъ; *на што срце*—натощакъ.

штрига (strega)—тоже *вјештица*.

штругла—ведерко для молока и воды съ однимъ ушкомъ.

штурни—бѣшеный, горячій:

Те је свога вранца узьутио
Те му *штурни* скаче попријеко пусти.
Е, је Варда (планинка) *штурна*—*валовита*.(?)»

Digitized by Google

Digitized by Google

Опечатки и авторскіе недосмотры.

Стран.	*Строка.*	*Напечатано.*	*Слѣдуетъ читать.*
5	5 снизу	ми лу'е	милује
12	12 сверху	недрагом	недрагим
14	14 снизу	рука	руке
17	6 »	тамбамбурица	тамбурица
21	3 сверху	равно	давно
26	11 »	одно	одного
27	10 »	выходящемъ	выходившемъ
31	2 »	1825 и 1835	1725 и 1735
—	15 »	Ликовић	Ликовић
—	16 »	оправно	оправио
—	17 »	стр.	ст.
33	8 снизу	съ	въ
41	2 »	VI 498 стихахъ	LVI 498 стиховъ
42	13 сверху	140	123
—	14 »	150	162
44	2 »	досете	донесте
—	12 снизу	биемо	бисмо
—	13 »	увдрити	ударити
45	12 »	выбросить слово: кану	
46	16 сверху	з бока	за бога
49	1 »	Вука	у Вука
—	5 снизу	тргогце	трговце
50	13 »	на вробу излазио	на врбу излазио
54	16 сверху	не изъ своихъ, а о Бановичѣ мѣстныхъ	не изъ своихъ мѣстныхъ, а о Бановичѣ
62	6 снизу	џежердане	џефердане
63	1 »	по	но
66	5 сверху	Фалима се	Фалила се
67	3 »	землу	земљу
69	13 »	ђевојка	ђевојке
—	7 снизу	додоше	дадоше
70	11 сверху	ми	им
—	3 снизу	мило	мила
75	4 »	брле	брале
83	4 сверху	да	га
93	12 снизу	застало	заспало
—	13 »	страћа	стража

Digitized by Google

Стран.	*Строка.*	*Напечатано.*	*Слѣдуетъ читать.*
97	13 сверху	затлити	загрлити
—	16 »	какви	какве
—	17 »	паходити	походити
101	6 »	у тори	у гори
—	9 снизу	Бсеје	Бије
102	1 »	тица	тица
103	7 сверху	тором	гором
105	4 снизу	шестаредац	шесторедац
—	7 »	та	га
107	2 сверху	пашетах	пошетах
—	2 снизу	честе	често
108	12 сверху	за	на
109	10 снизу	марите	морите
113	10 »	жата	жута
—	11 »	тико	ти ко
119	12 сверху	драгот	драгог
—	6 снизу	на	па
—	11 »	отпишје	отпишује
121	5 сверху	процотијо	процавтијо
122	10 »	наносила	на носила
—	11 и 12 »	тех	тек
128	5 снизу	та	те
131	6 сверху	путе	пута
135	6 »	припеках	припекох
137	8 снизу	застале	заспале
138	12 сверху	та	га
140	1 »	Фата	Фата
144	5 снизу	Сатнусмо	Станусмо
154	3 »	него	нею
158	10 »	ојетко	ијетко
164	6 »	ље	ме
168	8 »	сито	што
180	7 сверху	вано	воно
182	10 снизу	вола	вала
185	6 сверху	III	VII.
193	14 »	Асоната	Асанота
198	11 »	никто	нитко
204	10 снизу	шушье	шушье
205	5 »	пешек	пешкеш
—	8 »	кротко	кратко
209	1 сверху	пролеђе	пролеће
214	2 »	забјелина	забјелила
215	13 снизу	Mtija	Matija
217	16 »	одна	онда
245	1 сверху	каму	кому
—	2 »	сс	са

Digitized by Google

Стран.	*Строка.*	*Напечатано.*	*Слѣдуетъ читать.*
246	8 снизу	на наднесши	но, наднесши
255	10 »	«передѣлывалъ	и передѣлывалъ
257	14 »	Гундіади	Гуніади
263	8 сверху	со не	с оне
266	1 »	сијећељь	сијећења
267	10 »	паша'	поша'
274	7 снизу	леса	меса
279	6 сверху	каи	кад
—	13 »	авда	авдес
288	6 »	видиш	види
—	8 »	свата	свате
304	10 »	безъ	бегъ
305	1 »	Комнек	Комлен
307	10 снизу	мѣло	мало
309	2 сверху	сјећи	сјећи
—	11 снизу	отнеслась	относилась
317	14 »	научно	научно
330	5 сверху	кад	код
345	7 »	Радона	Радоња
347	1 »	Милот	Милош
—	6 »	тридеот	тридест
354	4 »	бижићу	божићу
377	7 »	подетет	педесет
—	17 »	у ходе	уходе
379	1 и 3 »	Лубан	Љубан
382	2 снизу	но	на
390	1 сверху	дана	дала
395	16 »	тахнану	танахну
415	7 »	которска	котарска
—	11 снизу	которана	котарана
419	17 сверху	Је	Ја
—	5 снизу	окренц	окрену
422	16 »	лугови	лугова
429	15 сверху	Јоданак	Једанак
—	10 снизу	од	о
432	17 сверху	рана	дана
439	12 снизу	Ива—капетема	Ива—капетана
445	13 сверху	јадан	један
454	6 снизу	Скоплак	Стопљак
467	16 сверху	зелену	на зелену
471	8 »	Ценералу	Ценералу
472	5 снизу	изговите	изгорите
474	8 сверху	Языкъ.	XX. Языкъ.
—	11 »	скающаго	екающаго
482	3 снизу	ћердана	ђердана
486	5 сверху	изъ что	изъ того, что

Digitized by Google

Стран.	*Строка.*	*Напечатано.*	*Слѣдуетъ читать.*
488	17 сверху	срнјемужка, сјодник	срнјемужа, сједник
489	4 »	н	на
—	14 снизу	смерео	смерио
494	4 »	прескозарје	прескозорје
498	14 сверху	тељара, плијевар	телара, плијевор
499	7 »	опе	оке
—	16 »	еолада	солада
501	12 снизу	от лен	отлен
—	3 сверху	са(о)ће	са(д)ће
—	6 »	прекарнице	Прекорнице
508	1 снизу	добрија	добрија
—	5 »	см.	вм.
519	12 сверху	ан	он
522	7 снизу	дак	док
523	4 »	муто	љуто
527	1 »	ко добаца	код оваца
530	12 »	грађимо	градимо
531	9 сверху	даћи	доћи
546	13 снизу	наф	лаф
558	4 »	кошуљница	кошуљица
566	13 сверху	costrato	castrato
568	3 снизу	пимати	пилати
573	8 »	выбросить слово: Шујо	
586	5 »	Љуботиџ	Љуботинѣ
587	2 сверху	Лимланахъ	Лимлянахъ
588	6 снизу	Вуико	Вука
590	4 сверху	montana	montana:
—	17 »	Топхаке	Топхане
592	4 »	изъ	що
—	10 »	Гаведій	Говедій
594	3 »	Старжики	Старжески
—	5 снизу	и	съ
595	7 »	Елезавића	Елезовића
596	2 »	Нверак	Иверак
598	10 сверху	Т	Г.
599	5 снизу	—	—
608	13 »	пшити	пишти
—	15 »	Т.	Г.
615	5 сверху	Буковацъ	Буковицъ
—	7 »	Липов	Липова
618	14 »	Црнагора	Црногора
619	16 снизу	Т.	Г.
621	5 »	Илiина—главе	Илiине—главе
622	6 »	Медведъ	Медьедъ
623	12 »	Мравьинникъ	Мравьяникъ
630	13 »	Струденци	Студенци

Digitized by Google

Стран.	*Строка.*	*Напечатано.*	*Слѣдуетъ читать.*
633	16 сверху	выбросить слова: Забрдье,	Превлока,
—	12 снизу	рѣки	рѣка
638	2 »	броћ( )	броћ (марена)
—	3 »	цзбочено	избачено
649	1 »	мелкою	мягкою
655	3 »	иечурке	печурке
658	9 »	на	но
667	7 »	комади	комад
674		выбросить 15 и 16 строку	снизу
—	12 снизу	се ламет, кијаљет	селамет, кијамет
—	8 »	једна	једног
676	1 сверху	работать	работать:
678	14 снизу	проти	прети.
681	14 »	паоке	пооке
683	12 сверху	ћермитик	ћермишик
685	3 »	олб.	алб.
—	4 снизу	шепичица	шеничица
686	4 сверху	штарамбеч	шкарамбеч

Digitized by Google

Digitized by Google

СБОРНИКЪ
ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Томъ LXXX, № 3.

КЪ ИСТОРІИ ИЗДАНІЯ

ИЗВѢСТІЙ И УЧЕНЫХЪ ЗАПИСОКЪ

ВТОРОГО ОТДѢЛЕНІЯ

ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

(1852—1863).

ПО АРХИВНЫМЪ ДАННЫМЪ СОСТАВИЛЪ

В. И. Срезневскій.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.
ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Вас. Остр., 9 л., № 12.
1905.

Digitized by Google

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.

Августъ 1905 г. Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Ольденбургъ*.

Digitized by Google

КЪ ИСТОРІИ ИЗДАНІЯ

ИЗВѢСТІЙ и УЧЕНЫХЪ ЗАПИСОКЪ

ВТОРОГО ОТДѢЛЕНІЯ

ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

(1852—1863).

I.

Извѣстія Императорской Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности издавались въ теченіе 12 лѣтъ: 1-й выпускъ 1-го тома подписью непремѣннаго секретаря Академіи П. Н. Фуса былъ разрѣшенъ къ выходу въ свѣтъ 1-го января 1852 года, послѣдніе листы 10-го тома — 11 іюня 1863 г., оглавленіе же всего 10-го тома и обложка — 14 августа 1863 г. Десять томовъ Извѣстій съ четырьмя тетрадями «Памятниковъ и образцовъ народнаго языка и словесности русскихъ и западныхъ славянъ» и семью томами «Матеріаловъ для сравнительнаго и объяснительнаго словаря русскаго языка и другихъ славянскихъ нарѣчій» представляютъ собою выдающееся явленіе не только въ одной русской, но и во всей славянской наукѣ. Помимо многихъ цѣнныхъ статей по славяновѣдѣнію, по русскому языку и литературѣ, помимо ряда словарей, массы матеріаловъ по народной словесности и этнографіи, Извѣстія, отмѣчая всѣ болѣе или менѣе значительныя событія научной жизни въ Россіи и въ западно-славянскихъ земляхъ, дали какъ бы хронику этой жизни за охватываемый ими періодъ времени.

Честь созданія Извѣстій, выработка и осуществленіе плана ихъ, трудъ ихъ веденія принадлежатъ И. И. Срезневскому, един-

Digitized by Google

ственному и постоянному ихъ редактору. И. И. Срезневскій былъ избранъ адъюнктомъ второго отдѣленія Академіи наукъ 3-го февраля 1849 г. на мѣсто скончавшагося 9-го сентября 1848 г. А. И. Михайловскаго-Данилевскаго. Въ это время отдѣленіе состояло изъ восемнадцати членовъ. Постоянно бывавшихъ въ засѣданіяхъ и принимавшихъ болѣе дѣятельное участіе въ трудахъ отдѣленія было всего девять: предсѣдательствующій въ отдѣленіи кн. Платонъ Александровичъ Ширинскій-Шихматовъ, впослѣдствіи министръ народнаго просвѣщенія (р. 1790, ум. 1853); много извѣстный съ отрицательной стороны Иванъ Ивановичъ Давыдовъ (р. 1794, ум. 1863); историкъ Петръ Григорьевичъ Бутковъ, авторъ «Обороны лѣтописи русской» (р. 1776, ум. 1857); протоіерей Іоакимъ Семеновичъ Кочетовъ (р. 1790, ум. 1854), изъ Россійской академіи, едва ли не по недоразумѣнію попавшій въ члены второго отдѣленія; Александръ Христофоровичъ Востоковъ (р. 1781, ум. 1864); Петръ Александровичъ Плетневъ (р. 1792, ум. 1862); издатель лѣтописей Яковъ Ивановичъ Бередниковъ (р. 1793, ум. 1854); Михаилъ Андреевичъ Коркуновъ, извѣстный нѣсколькими работами по исторической географіи, бывшій профессоромъ арабскаго языка въ московскомъ университетѣ (р. 1802, ум. 1858). Остальные члены не принимали участія въ текущихъ ученыхъ трудахъ отдѣленія; это были: Филаретъ, митрополитъ московскій, знаменитый ораторъ Иннокентій (Борисовъ), архіепископъ херсонскій, К. И. Арсеньевъ, кн. П. А. Вяземскій, В. А. Жуковскій, Вл. Ив. Панаевъ, М. П. Погодинъ, П. М. Строевъ, профессоръ дерптскаго университета М. Н. Розбергъ и С. П. Шевыревъ.

Вниманіе отдѣленія въ это время по окончаніи словаря церковно-славянскаго и русскаго языка (1847) было обращено, по словамъ отчета, на другое предпріятіе, поставленное цѣлью отдѣленія,— составленіе грамматики русскаго языка[1]). Помимо этого

1) Для разсмотрѣнія грамматики Давыдова въ августѣ 1849 г. былъ образованъ особый комитетъ.

Digitized by Google

главнаго занятія академики занимались въ своихъ собраніяхъ пополненіемъ изданнаго словаря церковно-славянскаго и русскаго языка, разборомъ матеріаловъ по изданію словаря областныхъ словъ, а съ мая 1849 г. печатаньемъ этого словаря.

Первая мысль о повременномъ изданіи отдѣленія, еще не опредѣленная ни названіемъ, ни точнымъ указаніемъ содержанія, занесенная И. И. Срезневскимъ на лоскутокъ бумаги среди мелочей и рисунковъ, вѣроятно, во время какого-нибудь засѣданія, случайно сохранилась въ его архивѣ[1]). «Мнѣ бы казалось очень возможнымъ», говорится въ этой замѣткѣ, «такое повременное изданіе Академіи, въ которомъ бы помѣщались: 1) ученыя записки о всякаго рода современныхъ вопросахъ науки, какъ академиковъ, такъ и постороннихъ ученыхъ, 2) извѣстія о новостяхъ наукъ (тутъ же и о дѣйствіяхъ Академіи и ея членовъ), открытіяхъ, изслѣдованіяхъ, важнѣйшихъ печатаемыхъ сочиненіяхъ и т. д.». На томъ же листкѣ другая рука скептически приписала: «кто будетъ писать?»

Первымъ оффиціальнымъ слѣдомъ начала разсужденій о будущемъ періодическомъ изданіи 2-го отдѣленія надо считать представленную И. И. Срезневскимъ въ концѣ 1849 г.[2]) записку о «Русскихъ филологическихъ запискахъ». Протоколы не сохранили никакого о ней упоминанія, но по ея тону и характеру надо, кажется, признать ее первымъ заявленіемъ объ изданіи; то же подтверждается и другой запиской И. И. Срезневскаго, о которой будетъ сказано ниже и о которой есть свѣдѣніе въ протоколахъ.

Первая записка, какъ видно по поправкамъ на черновомъ экземплярѣ[3]), была прежде внесенія въ отдѣленіе прочитана кѣмъ-то изъ членовъ. Привожу ее въ полномъ видѣ:

1) Карт. 1, № 123.

2) Дата опредѣляется словами записки о возможности приступить къ изданію «съ наступающаго 1850 года».

3) Черновикъ въ архивѣ И. И. Срезневскаго, карт. 1, № 26. Списокъ съ исправленіями въ архивѣ 2-го отдѣленія И. А. н. «Дѣло объ изданіи Извѣстій».

Digitized by Google

«Наука русскаго языка получила нѣкоторую самостоятельность и, при успѣхахъ нашего народнаго просвѣщенія, становится все болѣе важною. Съ усиленіемъ общаго вниманія къ вопросамъ, пробуждаемымъ прежними судьбами и современнымъ состояніемъ русскаго языка, становится все болѣе нужнымъ повременное изданіе, которое бы исключительно посвящено было наукѣ русскаго языка и знаніямъ, для него вспомогательнымъ, изданіе, которое бы для всякаго образованнаго русскаго облегчало возможность слѣдить за успѣхами русской и вообще славянской филологіи и вниманіемъ къ полезной дѣятельности по этой части имъ содѣйствовало, сколько оцѣнивая безпристрастно плоды этой дѣятельности, столько и вспомоществуя трудящимся взращать ихъ съ должною заботливостію.

«Есть нѣкоторая возможность и частному человѣку удовлетворить такой нуждѣ, если онъ будетъ поддержанъ участіемъ сотрудниковъ, столь же ученыхъ, сколько и трудолюбивыхъ; но гораздо приличнѣе и выгоднѣе для пользы общей принять на себя этотъ трудъ такому ученому учрежденію, которое имѣетъ исключительною цѣлію — споспѣшествовать успѣхамъ русской филологіи. II-е отдѣленіе Академіи наукъ можетъ этимъ увеличить къ себѣ общее вниманіе, уваженіе и признательность. Позволительно думать, что, взявши на себя трудъ изданія русскихъ филологическихъ записокъ, II-е отдѣленіе удовлетворитъ этимъ не только ученой нуждѣ лучше и болѣе, чѣмъ кто другой, но и собственному своему долгу. Это тѣмъ справедливѣе, что, между тѣмъ какъ I-е и III-е отдѣленія той же Академіи имѣютъ для себя, по предметамъ своихъ занятій, два періодическія изданія — Записки (Mémoires) и Ученыя извѣстія (Bulletins), II-е отдѣленіе не имѣетъ пока ни одного, и отъ этого остается безъ возможности выражать свои силы и усилія, свои ученыя стремленія и направленіе, безъ возможности своимъ голосомъ, постоянно слышнымъ, имѣть вліяніе на ходъ русскаго просвѣщенія. Только посредствомъ повременнаго изданія, посвященнаго отечественной филологіи, посредствомъ Русскихъ филологическихъ запи-

Digitized by Google

сокъ, оно можетъ утвердить въ мнѣніи общественномъ свое значеніе и сдѣлаться вожатаемъ филологической дѣятельности русской.

«И сколько необходимо изданіе Русскихъ филологическихъ записокъ, сколько оно сообразно съ долгомъ II-го отдѣленія, столько же оно для него и удобоисполнимо.

«Возможность въ отношеніи литературномъ не можетъ подлежать ни малѣйшему сомнѣнію. II-ое отдѣленіе трудами однихъ только членовъ своихъ можетъ безъ особенныхъ усилій удовлетворять ожиданіямъ и желаніямъ просвѣщенныхъ читателей по вышеозначенной цѣли изданія филологическихъ записокъ. Притомъ же оно, составляя собою центръ филологической дѣятельности русской, всегда можетъ привлекать къ участію въ своихъ трудахъ всѣхъ даровитыхъ и трудолюбивыхъ дѣлателей на поприщѣ русской филологіи, направлять ихъ трудолюбіе сообразно съ общей потребностію, возбуждать дѣятельность даже тамъ, гдѣ это недостижимо ни для кого другого.

«Возможность въ отношеніи денежномъ не должна также подлежать сомнѣнію. Предполагая, что, съ помощію вѣдомства ученаго и духовнаго, Русскія филологическія записки будутъ расходиться въ продажѣ только въ числѣ 600 экземпляровъ и что каждый печатный листъ большого формата будетъ продаваемъ только по 10 коп. за экземпляръ, можно допустить издержку на изданіе каждаго листа по 60 руб. Эта издержка, безъ сомнѣнія, очень умѣренна въ сравненіи съ тѣмъ, что употребляютъ другія повременныя изданія, не исключая и издаваемыхъ отъ правительства; тѣмъ не менѣе она достаточна для поддержанія изданія и для поощренія дѣятельности участниковъ.

«Такимъ образомъ, если бы II-ое отдѣленіе нашло дѣйствительно сообразнымъ съ долгомъ своимъ изданіе Русскихъ филологическихъ записокъ, оно бы могло приступить къ ихъ изданію съ наступающаго 1850 года, сначала въ видѣ опыта въ небольшомъ объемѣ».

Планъ предполагаемаго изданія былъ слѣдующій:

Digitized by Google

«Русскія филологическія записки.

«1. Изданіе Русскихъ филологическихъ записокъ предполагается тетрадями по 3 листа въ четвертку большого формата, выходящими въ неопредѣленное время, такъ что 10 тетрадей составитъ томъ въ 30 листовъ.

«Издержка на напечатаніе тома предполагается въ 1800 руб. и выплачивается продажей 600 экземпляровъ по 3 руб. за каждый.

«2. Двѣ трети изданія (два листа въ каждой тетради) посвящается *Изслѣдованіямъ*, а остальная треть *Извѣстіямъ*.

«Въ 1-й отдѣлъ входятъ:

— Изслѣдованія о строѣ и составѣ русскаго языка и его мѣстныхъ видоизмѣненій, также о строѣ и составѣ западныхъ славянскихъ нарѣчій — сравнительно съ другими языками индо-европейскими. Изслѣдованія о вліяніи иностранныхъ языковъ на русскій и вообще славянскій и о вліяніи языка русскаго и вообще славянскаго языка на другіе языки.

— Объясненія замѣчательныхъ памятниковъ письменности и народной словесности русской и западно-славянской.

— Изслѣдованія по части исторіи русской и вообще славянской литературы, филологіи и знаній вспомогательныхъ.

«Во второй отдѣлъ входятъ:

— Извѣстія о правительственныхъ распоряженіяхъ, имѣющихъ отношеніе къ успѣхамъ филологіи русской и вообще славянской.

— Извѣстія о занятіяхъ и трудахъ II-го отдѣленія и другихъ ученыхъ обществъ, содѣйствующихъ своей дѣятельностію успѣхамъ филологіи русской и вообще славянской.

— Извѣстія о трудахъ и занятіяхъ филологовъ русскихъ и западно-славянскихъ, равно и другихъ ученыхъ, которыхъ дѣятельность можетъ быть полезна для нашей филологіи.

— Извѣстія о новыхъ сочиненіяхъ и изданіяхъ, любопытныхъ для русскаго филолога.

— Извѣстія о преподаваніи филологіи русской и вообще сла-

Digitized by Google

вянской въ высшихъ и среднихъ учебныхъ заведеніяхъ русскихъ и заграничныхъ.

«3. Каждый изъ этихъ двухъ отдѣловъ поручается ближайшему, отвѣтственному завѣдыванію особеннаго редактора, которые должны заботиться о поддержаніи достоинства изданія.

«Обязанности редактора:

— Стараться объ улучшеніи ему порученнаго отдѣла приличнымъ выборомъ и расположеніемъ статей, заботясь о приглашеніи сторонникъ сотрудниковъ, о назначеніи имъ предметовъ для обработки и слѣдя за новыми явленіями въ области филологіи русской и западно-славянской.

— Приготовлять статьи для печати, вести переговоры съ сочинителями объ исправленіи въ ихъ сочиненіяхъ того, что найдено будетъ несообразнымъ съ достоинствомъ изданія, и вообще заботиться объ исправномъ выпускѣ листовъ записокъ въ свѣтъ.

— Въ удостовѣреніе достоинства статей и тщательности ихъ изданія имя редактора должно быть напечатано въ концѣ каждаго выпуска того отдѣла, который ему порученъ.

«4. При изданіи тетрадей Записокъ должны быть исполняемы слѣдующія общія правила:

— Ни одна статья не можетъ быть напечатана въ Запискахъ безъ одобренія г. предсѣдательствующаго, и представляется ему уже тогда, когда внимательно разсмотрѣна и найдена достойною редакторомъ того отдѣла Записокъ, куда она принадлежитъ по своему содержанію.

— Если же редакторъ не можетъ взять на свою отвѣтственность одобреніе или неодобреніе какой-нибудь статьи, то проситъ г. предсѣдательствующаго поручить ея разсмотрѣніе кому-нибудь изъ членовъ или внести въ отдѣленіе для общаго обсужденія. Если такая статья будетъ одобрена къ напечатанію въ Запискахъ, тогда подъ нею печатается имя того члена, по одобренію котораго она напечатана.

— Сочиненіе, предполагаемое къ напечатанію въ Запискахъ, не измѣняется въ содержаніи или изложеніи безъ согласія сочини-

Digitized by Google

теля; редакція отъ себя можетъ дѣлать перемѣны только въ отношеніи цензурномъ. Если же редакція замѣтитъ въ статьѣ что-нибудь несогласное съ ея взглядомъ, то можетъ написать по этому поводу свое замѣчаніе, и оно печатается при сочиненіи особенной выноской съ подписью имени редактора.

— Сочиненія, не подписанныя именами сочинителей, не могутъ быть помѣщаемы въ Запискахъ. Не подписанными могутъ оставаться только статьи самого редактора.

«5. Въ вознагражденіе за трудъ сочинитель получаетъ изъ суммы, опредѣленной на изданіе Записокъ, по 30 руб. отъ печатнаго листа. Труды редакторовъ вознаграждаются по мѣрѣ успѣха изданія тѣмъ, что сумма, которая будетъ получена за проданные экземпляры изданія свыше покрытія издержекъ, употребленныхъ на изданіе каждаго тома, предоставляется въ ихъ пользу. Всего печатать можно 1200 экземпляровъ: 600 экземпляровъ продается въ пользу Академіи для вознагражденія издержекъ; 50 экз. предоставляется для раздачи по благоусмотрѣнію г. предсѣдательствующаго, а остальные, уже по продажѣ первыхъ 600-тъ, продаются въ пользу редакторовъ.

«6. При каждомъ выпускѣ каждаго изъ двухъ отдѣловъ Записокъ будетъ повторяться заглавіе, какъ въ газетахъ:

Русскія филологическія записки

Тетрадь *такая-то*. Отдѣлъ *такой-то*.

«Въ концѣ выпуска должно быть обозначено оглавленіе статей, въ немъ помѣщенныхъ.

«При каждомъ томѣ приложенъ долженъ быть полный указатель его содержанія и полное заглавіе:

«Русскія филологическія записки, издаваемыя II-мъ отдѣленіемъ Имп. Академіи наукъ подъ редакціей того-то и того-то».

Очевидно, предполагаемыя «Русскія филологическія записки» обнимали собою оба впослѣдствіи образовавшіяся изданія 2-го отдѣленія — Извѣстія и Ученыя записки; ихъ взаимное обособленіе состоялось значительно позже. Неизвѣстно, какъ при-

Digitized by Google

няли сочлены И. И. Срезневскаго его предложеніе; но неупоминаніе въ протоколахъ о приведенной здѣсь запискѣ скорѣе указываетъ на ихъ отрицательное отношеніе къ этому предпріятію, чѣмъ на сочувствіе.

24 декабря 1849 г. И. И. Срезневскій вновь напомнилъ о предполагаемомъ изданіи, прочитавъ «Мнѣніе о Запискахъ II-го отдѣленія»[1]). Оно является дополненіемъ первой записки и такимъ образомъ указываетъ на то, какія возраженія были представлены при первомъ чтеніи. Такъ новая записка подробнѣе развиваетъ мысль о привлеченіи къ участію въ академическомъ изданіи постороннихъ сотрудниковъ: «Что касается до изслѣдованій», говорится въ ней, «то кромѣ того, что будетъ сообщаемо гг. членами и что есть уже въ запасѣ отдѣленія, можно въ ряду ихъ дать мѣсто трудамъ постороннихъ ученыхъ; и здѣсь въ Петербургѣ, и въ Москвѣ, и въ другихъ городахъ есть ученые, посвящающіе дѣятельность свою филологіи русской и наукамъ, съ нею связаннымъ, — и такъ какъ нѣтъ у насъ ни одного изданія, гдѣ бы плоды ихъ дѣятельности были помѣщаемы, то для всѣхъ ихъ Записки отдѣленія будутъ единственнымъ прибѣжищемъ и безъ сомнѣнія возбудятъ въ нихъ рвеніе; мнѣ кажется, что отдѣленіе можетъ благодѣтельно подѣйствовать на ихъ трудолюбіе, если пригласитъ ихъ принять участіе въ Запискахъ»[2]). Очевидно, эти слова — отвѣтъ на мнѣніе, развившееся изъ приведеннаго въ началѣ замѣчанія «кто будетъ писать?» и вмѣстѣ съ тѣмъ результатъ встрѣченнаго Срезневскимъ отпора со стороны сочленовъ, боявшихся новой работы, обремененныхъ формальными засѣданіями съ пріемомъ по счету русскихъ словъ, доставленныхъ академиками для пополненія академическихъ словарей. Противорѣчіе встрѣтило, вѣроятно, и предположеніе И. И. Срезневскаго включать въ книжки Записокъ извѣстія объ ученыхъ

1) Сохранилось въ дѣлѣ объ изд. Записокъ, но безъ даты.
2) Дѣло объ изд. Записокъ II-го отд., л. 14 об.

Digitized by Google

трудахъ отдѣленія и его засѣданіяхъ: печатать сообщенія о безсодержательныхъ собраніяхъ, каковы тогда были засѣданія 2-го отдѣленія, казалось неудобнымъ. Но отъ необходимости включенія этого отдѣла въ изданіе И. И. Срезневскій не отступалъ въ увѣренности, что открытая отчетность подниметь самое учрежденіе: «Въ каждомъ выпускѣ», пишетъ онъ во второй запискѣ, «независимо одни отъ другихъ слѣдуетъ помѣщать 1) Изслѣдованія и 2) Извѣстія. Необходимость этихъ послѣднихъ, какъ перечня всего того, что занимаетъ постепенно дѣятельность и вниманіе отдѣленія, очевидна: эти извѣстія будутъ служить свидѣтельствомъ заботливости отдѣленія и выражать его мнѣнія. Эти извѣстія могутъ получить очень простую форму. Если будетъ найдено удобнымъ, чтобы часть каждаго изъ засѣданій отдѣленія была посвящаема на чтеніе извѣстій, сообщаемыхъ членами, о новыхъ явленіяхъ, касающихся русской филологіи и литературы съ ихъ мнѣніями, то всѣ эти извѣстія, составляя второй отдѣлъ записокъ, могутъ быть названы извѣстіями о засѣданіяхъ отдѣленія, и въ каждомъ изъ выпусковъ изданія Записокъ будутъ сообщены свѣдѣнія о всѣхъ тѣхъ засѣданіяхъ, которыя будутъ имѣть мѣсто до выхода въ свѣтъ этого выпуска»[1]). Наконецъ, возбудило толки мнѣніе И. И. Срезневскаго о повременности изданія, понятое, какъ желаніе сдѣлать Записки періодическимъ журналомъ (хотя въ планѣ и говорится о выходѣ Записокъ въ «неопредѣленное время»). Это недоразумѣніе такъ разъясняется И. И. Срезневскимъ: «Если», говоритъ онъ въ своей запискѣ, «II-е отдѣленіе признаетъ удобнымъ и полезнымъ изданіе Русскихъ филологическихъ или филологико-литературныхъ записокъ, то едва ли будетъ необходимо или существенно полезно сдѣлать это изданіе въ строгомъ смыслѣ повременнымъ, т. е. такимъ, котораго выпуски появлялись бы въ опредѣленный срокъ. Такое стѣсненіе изданія разъ назначенными границами времени можетъ даже вредить изданію, принуждая редакцію выпускать иногда

1) Ibid. л. 14.

Digitized by Google

сочиненія и извѣстія не совершенно окончательно отдѣланныя или не вполнѣ достойныя занять мѣсто въ изданіи Академіи. II-е отдѣленіе можетъ только предположительно обозначить границу, за которую не намѣрено переходить въ годичномъ объемѣ изданія, и величину каждаго изъ выпусковъ. И нельзя не желать, чтобы выпуски появлялись не очень рѣдко или чтобы они не были слишкомъ малы по объему: чѣмъ рѣже будутъ появляться выпуски, тѣмъ слабѣе будетъ вліяніе изданія, и чѣмъ они будутъ меньше, тѣмъ менѣе каждый изъ нихъ отдѣльно взятый можетъ занимать собою вниманіе читателей. Меньшій объемъ выпуска — три печатныхъ листа». Отдѣльные выпуски должны образовывать изъ себя томъ, по второй запискѣ, являющійся результатомъ годовой работы отдѣленія. «Каждый томъ», говоритъ И. И. Срезневскій, «будетъ столько же свидѣтельствомъ благородныхъ усилій отдѣленія, сколько и лѣтописью русской филологіи и литературы того времени, въ продолженіе котораго изданъ»[1]). Для перваго выпуска онъ находилъ полезнымъ представить статью «О современномъ состояніи русской филологіи и наукъ, находящихся съ нею въ связи»; она явилась бы вступленіемъ къ будущему изданію. Живое предложеніе И. И. Срезневскаго не произвело особеннаго впечатлѣнія на собраніе. Въ протоколѣ отмѣчено, что «послѣ нѣкоторыхъ разсужденій о семъ изданіи опредѣлено поручить составленіе программы означенныхъ Записокъ ординарному академику Я. И. Бередникову и адъюнкту И. И. Срезневскому[2]); на самомъ экземплярѣ «Мнѣнія» странная карандашная приписка, писанная очень неразборчиво, кажется, рукою Давыдова: «кто будетъ отвѣтственный редакторъ — Погодинъ или Вельтманъ(?)».

---

1) Ibid. л. 15.

2) Протоколъ 2-го отд. 24 декабря 1849. Небезынтересная подробность: въ томъ самомъ засѣданіи, въ которомъ И. И. Срезневскимъ было предложено изданіе Записокъ, состоялось уже постановленіе «имѣть въ виду для помѣщенія въ Запискахъ отдѣленія» представленный И. И. Срезневскимъ переводъ Краледворской рукописи на народное болгарское нарѣчіе, исполненный болгариномъ Дмитріевымъ.

Digitized by Google

Предположенія И. И. Срезневскаго начать изданіе Записокъ съ 1850 года оказались слишкомъ смѣлыми, мало разсчитанными на ту встрѣчу, которую они нашли въ отдѣленіи. Послѣ засѣданія 24 дек. 1849 г. протоколы не упоминаютъ объ изданіи отдѣленія до 20 мая 1850 г. Изъ такого молчанія, какъ указывалось и выше, нельзя еще заключать о томъ, что ничего и не говорилось о нихъ, что ничего и не дѣлалось для ихъ осуществленія. Можно думать, что въ засѣданіяхъ отдѣленія, протоколы которыхъ не упоминаютъ о предполагаемомъ изданіи, во первыхъ были назначены два редактора будущаго изданія, Срезневскій и Бередниковъ; это видно изъ письма Бередникова 8 марта 1850 г. на имя предсѣдательствующаго въ отдѣленіи В. А. Полѣнова съ отказомъ отъ званія редактора Записокъ по исторической части[1]). Во вторыхъ тогда же совмѣстно[2]) Я. И. Бередниковымъ и И. И. Срезневскимъ была выработана и представлена отдѣленію программа изданія. Программа эта къ сожалѣнію не сохранилась въ своемъ первоначальномъ видѣ, но есть свѣдѣнія, что она была разсмотрѣна однимъ изъ академиковъ (можетъ быть, Давыдовымъ). Оставшійся неизвѣстнымъ академикъ нашелъ программу «соотвѣтствующею своей цѣли»[3]); «важнымъ, полезнымъ и даже необходимымъ» показалось ему и самое «намѣреніе академиковъ», но, «желая представить соотечественникамъ послѣдовательность» въ занятіяхъ отдѣленія, онъ счелъ нужнымъ упомянуть въ ней о томъ, надъ чѣмъ отдѣленіе трудилось до тѣхъ поръ, и отмѣтить, что «предпринимаемое изданіе

1) Подлинное письмо въ дѣлѣ объ Извѣстіяхъ: «Не предвидя», пишетъ Бередниковъ, «скораго облегченія отъ болѣзни и не желая останавливать изданія въ свѣтъ Записокъ II-го отд. И. А. н., имѣю честь... донести, что въ настоящее время я не могу принять на себя званіе редактора означенныхъ Записокъ по исторической части, тѣмъ болѣе, что и въ случаѣ выздоровленія моего, накопленіе занятій по Археографической комиссіи, по всей вѣроятности, не дозволитъ мнѣ дѣятельно участвовать въ этомъ изданіи».

2) По крайней мѣрѣ такъ говорится въ копіи разбора этой программы (Дѣло объ изданіи Записокъ, л. 16).

3) Списокъ съ донесенія академика безъ даты и подписи (Дѣло объ изданіи Записокъ, л. 16).

Digitized by Google

Записокъ есть продолженіе и дальнѣйшее развитіе нынѣшнихъ занятій отдѣленія»; сверхъ того ему казалось полезнымъ дать большую опредѣленность въ исчисленіи предметовъ, которые должны войти въ составъ Записокъ. Такимъ образомъ образовалась слѣдующая программа[1]):

«Программа періодическаго[2]) изданія подъ заглавіемъ: Записки второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ.

«Второе отдѣленіе Императорской Академіи наукъ, желая содѣйствовать успѣхамъ русскаго языка и словесности и проявить стремленіе свое къ объясненію древней письменности и исторіи нашего отечества[3]), предположило издавать въ наступившемъ 1850 году періодическій сборникъ подъ заглавіемъ: Записки второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ.

«Предназначая эти Записки для сочиненій по всѣмъ предметамъ, входящимъ въ кругъ занятій отдѣленія, какъ означено въ §§ 17 и 18 Высочайше утвержденнаго положенія, оно раздѣляетъ ихъ на три отдѣла:

I. Филологическія и историческія изслѣдованія о русскомъ языкѣ, его письменности и литературѣ. Статьи о церковнославянскомъ языкѣ и славянскихъ нарѣчіяхъ.

II. Изслѣдованія объ исторіи и древностяхъ русскихъ.

III. Извѣстія и смѣсь: выписки изъ протоколовъ отдѣленія, замѣтки о вновь выходящихъ книгахъ и извлеченія изъ тѣхъ сочиненій членовъ отдѣленія, которыя по своему содержанію не могутъ войти въ составъ первыхъ двухъ отдѣловъ[4]).

---

1) Дѣло объ изданіи Записокъ, л. 17 и 18, безъ даты. Время ея составленія приблизительно можно опредѣлить при помощи упомянутаго письма Бередникова съ отказомъ отъ редакторства 8 марта 1850 г.

2) Въ другомъ спискѣ программы слово «періодическаго» опущено.

3) Въ друг. спискѣ прибавлено: «и къ распространенію свѣдѣній о славянской филологіи».

4) Въ друг. спискѣ § 3 читается такъ: «Критическія замѣтки о вновь выходящихъ книгахъ по части русской исторіи и общеславянской филологіи; извѣстія и смѣсь». Далѣе прибавлено: «Кромѣ сочиненій членовъ отдѣленія въ Запискахъ помѣщаются статьи и постороннихъ ученыхъ».

Digitized by Google

«Записки второго отдѣленія будутъ выходить въ свѣтъ тетрадями въ 4-ю долю, отъ одного до четырехъ листовъ, въ неопредѣленное время[1]). Десять такихъ тетрадей составятъ томъ, не менѣе тридцати печатныхъ листовъ. Изданіе его ограничивается годовымъ срокомъ, считая отъ выпуска первой тетради.

«Цѣна тому или годичному изданію Записокъ назначается три рубля серебромъ»[2]).

Эта программа въ дѣло не пошла. На одномъ изъ ея экземпляровъ есть даже приписка: «это слѣдуетъ уничтожить»; но, можетъ быть, она предназначалась для представленія въ общее собраніе Академіи и не была помѣщена, какъ ненужная, лишь въ составленныя скоро вслѣдъ затѣмъ «Предначертаніе» и «Правила» изданія Записокъ 2-го отдѣленія, которыя были внесены въ отдѣленіе до 20 мая 1850 г. Въ протоколѣ засѣданія этого именно числа, при сообщеніи о возобновленіи разсужденій объ изданіи Записокъ 2-го отдѣленія и о постановленіи поручить изданіе И. И. Срезневскому, говорится, что начать изданіе рѣшено «по прилагаемому при семъ предначертанію и правиламъ». Эти правила и предначертаніе, составленіе которыхъ оффиціальными данными приписывается Давыдову и Срезневскому, являются чрезвычайно важнымъ документомъ въ исторіи будущихъ Извѣстій 2-го отдѣленія. Они сохранились въ архивѣ 2-го отдѣленія въ нѣсколькихъ экземплярахъ съ незначительными различіями; приводимъ ихъ по послѣдней обработкѣ съ поправками И. И. Срезневскаго.

«I.

«Предначертаніе объ изданіи Записокъ второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ.

«Второе отдѣленіе Императорской Академіи наукъ, со вре-

1) По другому списку: «тетрадями отъ 2 до 6 листовъ или болѣе въ неопредѣленное время». Далѣе все пропущено.

2) По другому списку: «Каждая книжка будетъ продаваться отдѣльно, по цѣнѣ, означенной на оберткѣ».

Digitized by Google

мени учрежденія своего въ 19-й день октября 1841 года, до сихъ поръ поставляло главнѣйшимъ занятіемъ основательное изслѣдованіе свойствъ русскаго языка и начертаніе по возможности простѣйшихъ и вразумительнѣйшихъ правилъ употребленія его, или составленіе словаря и грамматики. Приведеніемъ въ совокупность всѣхъ сокровищъ языка, разрозненныхъ временемъ и пространствомъ, сохраняется языкъ, какъ народная святыня. Извлеченіемъ же изъ совокупленныхъ сокровищъ языка таящихся въ нихъ законовъ, освященныхъ употребленіемъ народа, утверждается языкъ въ чистотѣ своей.

«Въ храненіи и утвержденіи языка заключается и уваженіе къ прошедшему, и критическое изслѣдованіе древнихъ источниковъ, и близкое знакомство съ историческими судьбами языка, и тотъ глубокій смыслъ, то живое сочувствіе ко всему родному, которое сообщаетъ памятникамъ отечественной письменности вдохновеніе и достоинство историческихъ преданій.

«Отдѣленіе русскаго языка и словесности, имѣя въ виду таковое объясненіе языка по памятникамъ и стариннымъ писателямъ, уже окончило двѣ необходимыя народныя книги—Словарь и Грамматику. Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка изданъ въ 1847 г. Нынѣ отдѣленіе печатаетъ Словарь областныхъ реченій, какъ дополненіе къ общему словарю. Равно окончена Грамматика русскаго языка и будетъ издана въ текущемъ году.

«Такимъ образомъ, совершивъ предположенные труды, отдѣленіе, одушевляемое ревностью къ пользѣ общественной, на основаніи устава своего, продолжаетъ послѣдовательно идти къ предназначенной цѣли. Занимаясь теоретическими и историческими изслѣдованіями языка и словесности, и желая сообщать изслѣдованія какъ своихъ членовъ, такъ и постороннихъ ученыхъ любителямъ отечественной науки, оно приступаетъ къ изданію періодическаго сборника, подобнаго Запискамъ перваго и третьяго отдѣленій, подъ заглавіемъ: Записки второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ.

«Русская наука о языкѣ и словесности, какъ и всякая наука,

Digitized by Google

имѣетъ свою философію или теорію и исторію. Изъ сихъ же изслѣдованій развивается критика произведеній отечественной словесности. Поэтому Записки будутъ заключать въ себѣ:

А. Разсужденія и изслѣдованія о русскомъ языкѣ и словесности теоретическія, историческія и критическія.

I. Къ отдѣлу изслѣдованій теоретическихъ будутъ относиться:

1. Филологическіл наблюденія надъ отечественнымъ языкомъ.
2. Статьи о церковно-славянскомъ языкѣ и западныхъ славянскихъ нарѣчіяхъ.

II. Къ изслѣдованіямъ историческимъ будутъ принадлежать:

1. Историческія изслѣдованія отечественной письменности въ отношеніи къ языку.
2. Изслѣдованія исторіи словесности русской и западнославянской.

III. Критическія изслѣдованія должны состоять:

1. Въ разборахъ отечественныхъ писателей.
2. Въ разборахъ сочиненій по славянской филологіи.

Сверхъ того, по тѣсной связи исторіи языка и словесности съ исторіею народа, въ составъ Записокъ войдутъ:

IV. Изслѣдованія касательно русской исторіи и древностей русскихъ и вообще славянскихъ.

Б. Выписки изъ протоколовъ отдѣленія, замѣтки о вновь выходящихъ книгахъ, о трудахъ ученыхъ обществъ и извлеченія изъ тѣхъ сочиненій членовъ отдѣленія и постороннихъ ученыхъ, которыя по своему содержанію не могутъ войти въ составъ помянутыхъ отдѣловъ, составятъ особенный отдѣлъ подъ названіемъ: Извѣстія и смѣсь.

«Записки второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ подъ редакціей академика И. И. Срезневскаго будутъ издаваться книжками въ 8-ю долю листа, по 10 листовъ, въ неопредѣленное время.

«Четыре такихъ книжки и 5-я книжка полнаго оглавленія и указателя составятъ томъ изъ сорока пяти печатныхъ листовъ.

Digitized by Google

«Цѣна тома Записокъ назначается *три рубля* серебромъ, а цѣна каждой книжкѣ отдѣльно, до отпечатанія всего тома, 75 к. серебромъ.

«II.

«Правила изданія Записокъ второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ.

1. Записки второго отдѣленія, издаваемыя по вышеизложенному предначертанію, заключаютъ въ составѣ своемъ вообще два рода статей:

1. Разсужденія и изслѣдованія.

2. Извѣстія и смѣсь.

2. Всѣ статьи перваго рода вносятся въ редакцію для предварительнаго разсмотрѣнія, и по мѣрѣ полученія и разсмотрѣнія, если будутъ находимы сообразными съ цѣлію и достоинствомъ Записокъ, представляются редакціею въ отдѣленіе для окончательнаго одобренія къ напечатанію.

3. Обязанная заботиться о томъ, чтобы Записки отдѣленія содѣйствовали сколько можно болѣе, въ кругѣ своемъ, успѣхамъ русской литературы, редакція должна входить въ сношенія со всѣми учеными и литераторами русскими, участіе которыхъ можетъ быть полезно для Записокъ, и стараться пріобрѣтать отъ нихъ сочиненія для напечатанія въ Запискахъ.

4. Принимая статьи для напечатанія въ Запискахъ и отвѣтствуя передъ публикой въ достоинствѣ ихъ выбора и распредѣленія, редакція можетъ прибавлять къ статьямъ свои примѣчанія и объясненія, и подъ каждой статьей означаетъ имя автора.

Такимъ образомъ въ отдѣлѣ статей перваго рода допускается въ Запискахъ разнообразіе ученыхъ взглядовъ и изысканій, насколько оно не будетъ противно современному состоянію науки и достоинству академическаго изданія.

5. Что касается до статей второго рода, т. е. Извѣстій и смѣси, то при составленіи этого отдѣла Записокъ непремѣнною обязанностью редактора полагается:

а) Слѣдить за всѣми новыми явленіями русской литературы и

Digitized by Google

представлять въ Запискахъ ихъ обозрѣніе, отмѣчая ихъ содержаніе и ученое значеніе.

b) Обращать вниманіе на дѣятельность ученыхъ обществъ русскихъ, занимающихся филологіей, литературой и исторіей русской и представлять въ Запискахъ обозрѣніе ихъ трудовъ.

c) По мѣрѣ возможности пользоваться трудами иноземныхъ ученыхъ, особенно славянскихъ, важными для русской филологіи, литературы и исторіи, и представлять въ Запискахъ извѣстія по крайней мѣрѣ о важнѣйшихъ изъ нихъ.

6. Впрочемъ, и при составленіи Извѣстій редакція, не полагаясь на одну свою дѣятельность, должна стараться о пріобрѣтеніи свѣдѣній для этого отдѣла Записокъ отъ членовъ Академіи и постороннихъ ученыхъ.

7. При печатаніи статей редакція заботится какъ объ исправленіи всѣхъ ошибокъ набора, такъ и объ уничтоженіи всѣхъ выраженій, противныхъ постановленіямъ цензурнымъ, и до отпечатанія представляетъ корректурные листы Записокъ отдѣленію для послѣдняго одобренія и непремѣнному секретарю Академіи для цензурнаго разсмотрѣнія.

8. По отпечатаніи каждаго выпуска Записокъ, редакція a) доноситъ отдѣленію объ отпечатаніи и о томъ, что слѣдуетъ быть заплачено за статьи въ немъ помѣщенныя, b) дѣлаетъ объявленіе въ газетахъ о выходѣ выпуска въ свѣтъ, c) заботится о немедленной передачѣ экземпляровъ для продажи книгопродавцамъ и о немедленной передачѣ слѣдующаго вознагражденія сочинителямъ статей.

9. Каждый выпускъ Записокъ, по вышеизложенному плану, заключаетъ въ себѣ 10 печатныхъ листовъ въ 8-ю долю и продается по 75 коп. сереб., а весь томъ съ прибавочной тетрадью указателя, изъ 45 листовъ, по 3 рубля сереб. Книгопродавцамъ, покупающимъ на наличныя деньги, дѣлается уступка по 20%, а берущимъ на комиссію для продажи 14%, т. е. первымъ уступается книжка по 60 коп. за экземпляръ, а вторымъ по

Digitized by Google

64 коп., а весь томъ первымъ по 2 р. 40 коп., вторымъ по 2 р. 55 коп.

10. Для вознагражденія за участіе въ Запискахъ, сверхъ дохода съ продажи экземпляровъ Записокъ, назначается вспомогательная сумма двѣ тысячи рублей серебромъ въ годъ. По мѣрѣ успѣха изданія оно можетъ быть увеличиваемо въ объемѣ, но не иначе какъ на счетъ дохода съ продажи экземпляровъ, ни въ какомъ случаѣ не выходя изъ границъ вышеозначенной вспомогательной суммы.

11. Въ отношеніи къ вознагражденію, статьи, помѣщаемыя въ Запискахъ, раздѣляются на три разряда:

a) Оригинальныя русскія сочиненія — разсужденія и изслѣдованія.

b) Библіографическія извлеченія изъ печатныхъ книгъ русскихъ и иностранныхъ.

c) Переводы.

За первыя платится отъ печатнаго листа по 30 руб. сер., за вторыя—по 20 руб., за третьи—по 15 руб. За перепечатку статей или отрывковъ изъ нихъ ничего не платится.

Предполагая, что въ 45 листахъ четырехъ книжекъ каждаго тома Записокъ будетъ по 20 листовъ статей перваго разряда и по 25 листовъ статей разрядовъ 2-го и 3-го, на вознагражденіе за статьи должно считать 600 руб. и 400 руб. = 1000 руб. сер., т. е. по 250 руб. на каждую книжку. Деньги эти выдаются тотчасъ по отпечатаніи каждой книжки.

12. Особенной платы редактору не назначается: труды его вознаграждаются по усмотрѣнію г. министра народнаго просвѣщенія, по мѣрѣ усердія и дѣятельности редактора. На мелочные расходы по редакціи, т. е. на плату за корректуру, веденіе переписки, составленіе указателя, бумагу и пр. назначается по 15 руб. отъ печатнаго листа Записокъ, т. е. по 90 руб. сер. отъ книжки. Деньги эти выдаются редактору передъ началомъ изданія каждой книжки впередъ.

13. Тѣ изъ ученыхъ, которые пожелаютъ принять постоян-

Digitized by Google

ное участіе въ изданіи Записокъ, сверхъ платы за статьи получаютъ безденежно по экземпляру Записокъ въ продолженіе всего того времени, пока онъ будетъ выражать свою готовность оставаться сотрудникомъ. Обязанностью сотрудника на этомъ основаніи полагается присылка матеріаловъ для Извѣстій по крайней мѣрѣ по два раза въ годъ и одной статьи ежегодно для напечатанія въ отдѣлѣ Разсужденій и Изслѣдованій.

14. Для продажи Записки печатаются въ числѣ 600 экземпляровъ. Для раздачи сотрудникамъ, членамъ Академіи и нѣкоторымъ почетнымъ лицамъ отпечатывается отдѣльныхъ 150 экземпляровъ. Изъ этихъ экземпляровъ редакторъ можетъ употребить по своему произволу до 50 экземпляровъ, а остальные 100 по назначенію Отдѣленія»[1]).

Приведенные здѣсь документы за подписью предсѣдательствующаго въ отдѣленіи В. А. Полѣнова 27 іюня 1850 г. были представлены министру народнаго просвѣщенія съ просьбой о разрѣшеніи изданія; изданіе было названо въ препроводительной бумагѣ «Записки второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ»; содержаніе его было опредѣлено словами: «филологическія, историческія и критическія изслѣдованія отечественной письменности»; предполагаемымъ редакторомъ былъ названъ И. И. Срезневскій. Изъ резолюціи министра на бумагѣ отдѣленія видно, что кн. Ширинскій-Шихматовъ сомнѣвался въ успѣхѣ и возможности изданія. «Желательно», писалъ онъ, «чтобы предварительно были приготовлены матеріалы хотя на одну книжку, въ видѣ опыта, дабы можно было съ основательностію судить о достоинствѣ предполагаемаго изданія и о степени участія, которое намѣрены принять въ немъ гг. члены отдѣленія. Что касается до посторонних̀ъ писателей, то весьма сомнительно, чтобъ они согласились доставлять замѣчательныя и дѣльныя статьи за предполагаемую незначительную плату; они конечно предпочтутъ снабжать ими частные журналы съ большею для

1) Дѣло о Запискахъ. 1850. № 5, л. 19—23.

Digitized by Google

себя выгодою. Съ другой стороны, если не малая часть статей будетъ принадлежать имъ, въ такомъ случаѣ изданіе едва ли можетъ называться Записками второго отдѣленія Академіи»[1]). Послѣ прочтенія этой резолюціи въ засѣданіи 5-го августа 1850 г. «всѣ присутствовавшіе члены отдѣленія», какъ сказано въ протоколѣ, «объявили, что по мѣрѣ изготовленія статей не преминутъ представить ихъ въ отдѣленіе». Постановлено: «ожидать доставленія означенныхъ статей».

Изданіе, отложенное на неопредѣленное время, опять заглохло на годъ слишкомъ. Только въ сентябрѣ 1851 г. снова появляются въ оффиціальныхъ бумагахъ упоминанія о повременникѣ второго отдѣленія. Не затрогивая вопроса о планѣ и программѣ, упоминанія эти говорятъ только объ отношеніи будущаго журнала къ изданіямъ другихъ отдѣленій Академіи.

Предполагаемое изданіе является въ видѣ составной части академическихъ бюллетеней (Bulletins de la 1-re classe de l'Académie Impériale des sciences и Bulletins de la 3-me classe de l'Académie Impériale des sciences). Считая себя нераздѣльной частью Академіи, отдѣленіе предложило общему собранію конференціи назначить особый отдѣлъ въ академическомъ изданіи подъ названіемъ Bulletins de la seconde classe de l'Académie Impériale des sciences de St-Pétersbourg. «Въ этомъ отдѣлѣ Бюллетеня», говорится въ отношеніи предсѣдательствующаго во второмъ отдѣленіи на имя непремѣннаго секретаря[2]), «намѣрено оно помѣщать на русскомъ языкѣ статьи любопытныя для просвѣщенныхъ соотечественниковъ по современности, какъ въ отношеніи къ изслѣдованіямъ свойствъ русскаго языка и исторіи русской словесности, такъ и въ отношеніи къ изученію родственныхъ русскому языку славянскихъ нарѣчій»; «статьи изъ числа печатаемыхъ въ Бюллетенѣ, любопытныя для иностранныхъ

1) Дѣло объ изданіи Записокъ, л. 2.

2) Дѣло объ изданіи Записокъ, л. 7. Бумага помѣчена 22 сентября 1851 г. и Протоколы общаго собранія Академіи за 1851 г., 4 октября, § 93.

Digitized by Google

ученыхъ», читаемъ ниже, «могутъ быть переводимы въ полномъ текстѣ или въ извлеченіяхъ на французскій или нѣмецкій языки». «Общее собраніе», говорится въ протоколѣ засѣданія, «выслушавъ съ живѣйшимъ участіемъ чтеніе письма г-на предсѣдательствующаго въ отдѣленіи русскаго языка и словесности, охотно согласилось на назначеніе особаго отдѣла въ Бюллетенѣ Академіи для трудовъ сего отдѣленія, о чемъ положено дать надлежащее предписаніе фактору типографіи».

Въ засѣданіи русскаго отдѣленія 11 октября 1851 г. было сообщено объ изданіи съ начала 1852 г., по примѣру 1-го и 3-го отдѣленій, Bulletins de la classe de la langue et littérature russe, какъ о дѣлѣ рѣшенномъ; въ томъ же засѣданіи И. И. Срезневскому было поручено приготовить первый пробный листъ, И. И. Давыдову — войти въ сношенія съ нѣкоторыми посторонними учеными для привлеченія ихъ къ участію въ изданіи. Въ протоколѣ 18 октября 1851 г. впервые появляется названіе будущаго изданія «Извѣстія второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ»; названіе Bulletins за Извѣстіями не сохранилось.

Въ теченіе октября — декабря были приглашены къ сотрудничеству въ новомъ изданіи слѣдующія лица: Н. И. Надеждинъ, О. М. Бодянскій, Ѳ. И. Буслаевъ, П. П. Дубровскій, В. М. Ундольскій, И. Д. Бѣляевъ, В. И. Григоровичъ, И. П. Сахаровъ, А. В. Горскій, С. М. Соловьевъ, кн. М. А. Оболенскій, пр. Г. П. Павскій, архіепископъ харьковскій Филаретъ, епископъ винницкій Макарій, В. Я. Яроцкій, П. А. Лавровскій, М. Н. Катковъ, Н. И. Гречъ, М. Б. Чистяковъ, С. С. Лебедевъ, А. Ѳ. Бычковъ, Н. А. Вышнеградскій, И. М. Снѣгиревъ, А. В. Никитенко, Д. В. Полѣновъ, А. Д. Галаховъ, П. М. Перевлѣсскій, А. Д. Чертковъ, Н. В. Калачевъ, П. С. Билярскій, Н. Г. Устряловъ, А. А. Куникъ, М. А. Максимовичъ, О. М. Морошкинъ, П. И. Кеппенъ, М. Х. Кастренъ, К. А. Неволинъ, западнославянскіе ученые — П. П. Шафарикъ, В. В. Ганка, Челяковскій, Караджичъ, Миклошичъ, Колларъ, Зубрицкій, Мацѣевскій,

Digitized by Google

Войцицкій [1]); въ январѣ къ ихъ числу присоединены были К. П. Зеленецкій, А. Л. Метлинскій, Н. Т. Костырь, Н. Н. Мурзакевичъ, А. Ѳ. Тюринъ, А. Н. Поповъ, К. К. Фойхтъ, М. Н. Загоскинъ, П. А. Катенинъ, К. С. Сербиновичъ, Я. К. Гротъ, А. В. Терещенко, П. М. Леонтьевъ, Ѳ. В. Булгаринъ.

Вмѣстѣ съ отвѣтами приглашенныхъ лицъ начали поступать статьи для Извѣстій. Жизнь въ отдѣленіи пробудилась; прежніе короткіе и сухіе протоколы о чтеніи корректурныхъ листовъ областного словаря и о доставленіи отъ академиковъ дополнительныхъ къ нему словъ становятся обильны свѣдѣніями; начинаютъ мелькать упоминанія объ Извѣстіяхъ, о передачѣ редактору различныхъ матеріаловъ то для разсмотрѣнія, то для печати. Наконецъ 6 декабря 1851 г. непремѣннымъ секретаремъ Академіи П. Н. Фусомъ былъ разрѣшенъ къ печати первый листъ Извѣстій; къ новому году появился въ свѣтъ и первый давно ожидаемый выпускъ: «Вотъ самая свѣжая и любопытная новость», писалъ П. П. Дубровскій В. В. Ганкѣ, «на дняхъ вышли «Извѣстія Императорской Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности. Въ составъ этихъ Извѣстій будутъ входить:

---

1) Любопытны отмѣтки на черновыхъ отношеніяхъ къ западно-славянскимъ ученымъ; была составлена общая формула просьбы, при чемъ видоизмѣнялась одна фраза, указывавшая значеніе трудовъ лица, къ которому направлялась бумага. Шафарику написали: «Особенно любопытно было бы для отдѣленія продолженіе тѣхъ изслѣдованій вашихъ по части сравнительной грамматики, которыхъ начало съ особеннымъ удовольствіемъ видѣли ученые въ Журналѣ чешскаго музея». Мацѣевскому: «Особенно любопытны были бы для отдѣленія изслѣдованія ваши о древней письменности польской и русской и о народныхъ говорахъ». В. В. Ганкѣ: «Особенно любопытны были бы для отдѣленія наблюденія ваши надъ древностями языка и письменности чешской и вообще славянской». Челяковскому: «Особенно любопытны были бы для отдѣленія наблюденія ваши надъ сравнительною грамматикою славянскихъ нарѣчій и народной словесности славянъ». Караджичу: «Особенно любопытны были бы для отдѣленія наблюденія ваши надъ сербскимъ языкомъ и народною словесностью». Миклошичу: «Особенно любопытны были бы для отдѣленія извлеченія изъ древнихъ рукописей и наблюденія ваши надъ языкомъ старославянскимъ». Коллару: «Особенно любопытны были бы для отдѣленія изслѣдованія ваши о древностяхъ славянскихъ». Дѣло объ Извѣстіяхъ, л. 33.

Digitized by Google

изслѣдованія и замѣчанія касательно языка русскаго и языковъ съ нимъ соплеменныхъ, ихъ литературы и древностей; разборы замѣчательныхъ трудовъ по части филологіи славяно-русской, а въ особенныхъ прибавленіяхъ — памятники языка и словесности, матеріалы для словаря, грамматики и т. п. Нельзя искренно не радоваться этому изданію, которое, безъ сомнѣнія, будетъ процвѣтать успѣшно и долго подъ редакціей Измаила Ивановича и при пособіи многихъ ученыхъ».

II.

Такъ создалось первое повременное изданіе второго отдѣленія Академіи наукъ. Появленіе Извѣстій вызвало къ жизни Ученыя записки, какъ необходимое дополненіе къ Извѣстіямъ. Мы видѣли, что первые планы изданія второго отдѣленія, не различая Извѣстій отъ Ученыхъ записокъ, соединяли ихъ въ одно цѣлое; и, дѣйствительно, между ними могло быть только внѣшнее различіе: одно изданіе должно было заключать въ себѣ обширные труды и изслѣдованія, подробные отчеты объ ученыхъ предпріятіяхъ, другое — близкое къ теченію русской научной жизни — должно было съ одной стороны изображать эту жизнь, съ другой — давать ей направленіе, привлекая къ своимъ трудамъ разбросанныя ученыя силы, объединяя попытки отдѣльныхъ дѣятелей и поощряя ихъ въ работахъ. Это второе изданіе не могло включать въ свои столбцы громоздкія работы перваго, какъ первое не могло пытаться разрѣшать задачи второго. Такое естественное выдѣленіе Ученыхъ записокъ изъ Извѣстій, о которомъ упомянулъ и отчетъ второго отдѣленія за 1852 годъ [1]), произошло съ большимъ трудомъ, не уступающимъ труду созданія Извѣстій. Но, должно сказать, характеръ этихъ трудовъ былъ очень различенъ: Извѣ-

1) Извѣстія, т. 2, с. 42.

Digitized by Google

стія явились результатомъ напряженнаго желанія И. И. Срезневскаго, ясно сознававшаго ихъ необходимость, горячо ихъ отстаивавшаго; Ученыя записки второго отдѣленія оказались лишь слѣдствіемъ антагонизма между членами разныхъ отдѣленій Академіи; первоначальная цѣль ихъ замысла далеко не совпала съ той, какая выяснилась впослѣдствіи, при началѣ ихъ изданія.

Исторія Ученыхъ записокъ является примѣромъ академическихъ междоусобицъ; главными дѣятелями этихъ событій были И. И. Давыдовъ и непремѣнный секретарь Академіи П. Н. Фусъ. Первымъ оффиціальнымъ слѣдомъ начала переговоровъ объ изданіи Ученыхъ записокъ можно считать записку предсѣдательствующаго во второмъ отдѣленіи «О наибольшемъ общеніи сего отдѣленія съ двумя другими отдѣленіями Академіи наукъ» (отъ 4-го марта 1852 г.), сохранившуюся въ докладѣ П. Н. Фуса общему собранію 6 марта[1]). Въ ней, правда, не упоминается названія Ученыхъ записокъ, но она дала поводъ къ первымъ обсужденіямъ будущаго изданія. Цѣль записки заключалась въ осуществленіи желанія второго отдѣленія воспользоваться новымъ изданіемъ Извѣстій, какъ средствомъ къ сближенію его ученой дѣятельности съ дѣятельностью другихъ отдѣленій. Послѣ указаній на постановленія, относящіяся до цѣли учрежденія Академіи наукъ и соединенія съ нею бывшей Россійской академіи, авторъ записки, по словамъ П. Н. Фуса, изъявляетъ сожалѣніе о томъ, «что Академія, дѣйствуя съ усердіемъ и успѣхомъ къ преуспѣянію наукъ и пользуясь въ семъ отношеніи заслуженною славою, изданіемъ трудовъ своихъ, большею частью на иностранныхъ языкахъ, не оказываетъ на отечественное просвѣщеніе того вліянія, котораго можно было бы ожидать отъ нея, еслибъ она труды свои издавала на русскомъ языкѣ». Въ виду этого, по словамъ того же докладчика, отдѣленіе рѣшило представить на усмотрѣніе общаго собранія слѣдующія свои предположенія: «1) изслѣдованія академиковъ, непосредственно

1) Протоколы общаго собранія конференціи Академіи наукъ, 1852, § 36.

Digitized by Google

Россіи касающіяся, печатать на русскомъ языкѣ въ Извѣстіяхъ второго отдѣленія, равно изъ Извѣстій онаго помѣщать въ Бюллетенѣ другихъ отдѣленій то, что можетъ распространять между иностранными учеными вѣрныя свѣдѣнія о Россіи и русской словесности, если I и III отдѣленія не предпримутъ изданія своихъ Извѣстій на русскомъ языкѣ; 2) не признаетъ ли общее собраніе конференціи возможнымъ протоколы отдѣленій читать въ конференціи на русскомъ языкѣ, чтобы послѣ печатать извлеченія изъ оныхъ въ Извѣстіяхъ для общаго свѣдѣнія; 3) равно не найдетъ ли оно полезнымъ разборы сочиненій, представляемыхъ къ соисканію демидовскихъ премій, вносить въ конференцію также на русскомъ языкѣ, потому что эти преміи назначены жертвователемъ за отличнѣйшія сочиненія, которыми въ теченіе года обогащается русская словесность».

Мысль записки относительно полезности печатанія по русски трудовъ 1-го и 3-го отдѣленій одновременно со 2-мъ отдѣленіемъ явилась и въ средѣ другихъ отдѣленій. Обращенное въ общему собранію предложеніе 3-го отдѣленія, касающееся такого изданія, было прочитано непремѣннымъ секретаремъ въ томъ же засѣданіи 6 марта; оно явилось слѣдствіемъ статьи А. А. Куника «О русскихъ періодическихъ изданіяхъ Императорской Академіи наукъ съ 1728 по 1831 годъ». «Cet intéressant aperçu historique, dont la première idée a été suggérée a m. Kunik.....», читаемъ въ протоколѣ III-го отдѣленія 20 февраля 1852 г., «fait voir, que l'Académie depuis sa fondation, n'a jamais perdu de vue l'une de ses plus honorables missions, savoir celle d'éveiller parmi les nationaux le goût des études sérieuses et de leur offrir de l'instruction par des recueils publiés dans la langue du pays. Ces recueils, dont le nombre est fort considérable, se sont succédés par intervalles, dans l'éspace de plus d'un siècle. Quelles que soient les causes du non-succès de ces diverses tentatives, la classe fut d'avis qu'il n'y a plus lieu à l'heure qu'il est de différer davantage un nouvel essai de ce genre et que l'initiative en appartient de droit à la classe historique dont les travaux sont en

Digitized by Google

grande partie de nature à devoir intéresser vivement les nationaux, ce qu'on peut voir entre autres par l'avance qu'ont prise les Mélanges russes sur les cinq recueils consacrés aux autres spécialités. La classe résolut donc, tout en maintenant dans leur forme actuelle son recueil des Mémoires, son Bulletin et ses Mélanges, d'aviser dès à présent à la fondation d'un Recueil en langue russe particulièrement destiné aux articles qui lui seront adressés dans cette langue et à de bonnes traductions ou extraits de toutes les pièces qui peuvent avoir un intérêt quelconque local ou national. Pour bien discuter et mûrir ce projet elle nomma une commission composée de mm. Oustrialov, Brosset et Kunik et chargée de minuter le prospectus du nouveau recueil et de préciser les moyens nécessaires pour le mettre à exécution».

По прочтеніи этого предложенія П. Н. Фусъ объявилъ, что упомянутая въ немъ статья А. А. Куника содержитъ въ себѣ «полное, на фактахъ основанное и совершенно удовлетворительное объясненіе на всѣ заключающіяся въ запискѣ II-го отдѣленія предположенія; она доказываетъ, что Академія съ самаго учрежденія своего и постоянно въ теченіе свыше вѣкового своего существованія не теряла изъ виду и той стороны своего призванія, на которую именно указываетъ записка, и что если въ этомъ отношеніи она не могла имѣть того вліянія, какое имѣли университеты на отечественное просвѣщеніе, то причину этому слѣдуетъ искать, конечно, не въ равнодушіи Академіи къ дѣлу просвѣщенія, а въ существенномъ различіи прямыхъ обязанностей ея отъ университетскихъ». «Непремѣнный секретарь», читаемъ далѣе, «присовокупилъ, что статья г. Куника убѣдила I и III отдѣленія въ необходимости учредить нынѣ вновь, независимо отъ II-го отдѣленія, особое повременное изданіе на русскомъ языкѣ, тѣмъ болѣе, что многія статьи не только I-го, но и III-го отдѣленія по существу своему чужды составу и плану издаваемыхъ II-мъ отдѣленіемъ Извѣстій и что въ бывшемъ 5-го марта засѣданіи III-го отдѣленія постановлены уже главныя основанія

Digitized by Google

предполагаемаго изданія Ученыхъ записокъ I и III отдѣленій Императорской Академіи наукъ».

Приведенныя слова П. Фуса безспорно указываютъ на то, что мысль 2-го отдѣленія о привлеченіи къ участію въ его Извѣстіяхъ другихъ отдѣленій какъ будто не была нова для членовъ этихъ отдѣленій, если еще до прочтенія записки И. И. Давыдова выяснилось для 3-го отдѣленія неудобство включенія въ Извѣстія второго отдѣленія статей его членовъ, т. е. именно того, что предлагала эта записка. Съ другой стороны слова записки Давыдова «если I и III отдѣленія не предпримутъ изданія своихъ Извѣстій на русскомъ языкѣ» указываютъ, что и во 2-мъ отдѣленіи знали про планы другихъ отдѣленій о русскомъ повременникѣ. Отсюда надо вывести, что разговоры объ учрежденіи какого нибудь общаго для всей Академіи русскаго изданія ходили между академиками; и русское отдѣленіе и союзныя 1-е и 3-е торопились предварить другъ друга въ представленіи плана будущаго изданія, но 1-е и 3-е отдѣленія боялись общаго академическаго изданія и хотѣли образовать собственный безконтрольный и независимый органъ, второе же отдѣленіе стремилось создать одно общее изданіе подъ нѣкоторою отъ себя зависимостью (въ отношеніи русскаго языка), какъ это разъяснилось впослѣдствіи.

Относительно 2-го и 3-го предложеній русскаго отдѣленія общему собранію непремѣнный секретарь, по словамъ протокола сообщилъ, что «III-е отдѣленіе съ удовольствіемъ вызывается печатать въ своемъ Бюллетенѣ переводы на французскій или нѣмецкій языкъ такихъ статей Извѣстій, которыя будетъ признано полезнымъ сдѣлать гласными для заграничныхъ читателей». Что же касается «до чтенія въ общихъ собраніяхъ извлеченій изъ протоколовъ не на французскомъ языкѣ, а въ русскомъ переводѣ, какъ равно и до своевременнаго перевода на русскій языкъ писанныхъ на иностранныхъ языкахъ разборовъ сочиненій, представляемыхъ на соисканіе демидовскихъ премій, то непремѣнный секретарь изъявилъ готовность свою къ удовлетворенію по мѣрѣ возможности сему справедливому желанію второго отдѣленія».

Digitized by Google

Въ слѣдующемъ общемъ собраніи не вполнѣ рѣшенное дѣло относительно будущаго изданія Академіи рѣшилось окончательно согласно съ желаніемъ третьяго отдѣленія.

Между тѣмъ второе отдѣленіе не теряло надежды привести въ исполненіе свою мысль объ общемъ изданіи всѣхъ отдѣленій Академіи. Записка И. И. Давыдова, представленная въ засѣданіе конференціи 1-го мая, пыталась объяснить рѣшеніе собранія 10 апрѣля, какъ согласіе на планъ второго отдѣленія. Мнѣніе, представленное въ мартовское собраніе, говорится въ новой запискѣ [1]), «принято было въ общемъ собраніи конференціи единодушно и въ слѣдовавшемъ затѣмъ собраніи 10 апрѣля по первому предложенію внесенъ былъ отъ третьяго отдѣленія планъ изданія трудовъ его на русскомъ языкѣ». Далѣе записка вновь указываетъ на необходимость общенія перваго и третьяго отдѣленій со вторымъ: «Такъ какъ мнѣніе второго отдѣленія», говорится въ ней, «имѣло цѣлью распространеніе трудовъ знаменитыхъ академиковъ по всему обширному отечеству нашему, сего общаго достоянія занимающихся науками, то отдѣленіе полагаетъ, что въ новомъ изданіи труды его членовъ будутъ не только не лишними, но даже необходимыми, какъ для полноты предметовъ со стороны Академіи, такъ и для удовлетворенія различныхъ требованій со стороны читателей. Отдѣленіе почитаетъ такое участіе и для того не безполезнымъ, чтобы новое академическое изданіе отличалось правильностью и чистотою русскаго языка, для чего оно будетъ поручать кому либо изъ членовъ своихъ пересмотръ переводныхъ статей. Такимъ образомъ исполнятся намѣренія августѣйшаго покровителя отечественнаго просвѣщенія, выраженныя въ высочайшемъ рескриптѣ на имя бывшаго министра народнаго просвѣщенія отъ 19 октября 1841 года: занятія учрежденія, которому ввѣрено попеченіе о русскомъ словѣ, приведутся въ единство и совокупность съ трудами первенствующаго ученаго сословія въ имперіи. Если общее собраніе конфе-

1) Протоколъ общаго собранія 1 мая 1852 года, § 72.

Digitized by Google

ренціи благоволитъ принять сей добровольный на пользу отечественнаго просвѣщенія вызовъ второго отдѣленія, то новое изданіе можетъ имѣть заглавіе Ученыхъ записокъ Императорской Академіи наукъ».

Первое и третье отдѣленія, выслушавъ это предложеніе, не отвергли его, но поставили условіемъ его осуществленія необходимость назначенія со стороны второго отдѣленія особаго редактора и примѣненія въ отношеніи формата и шрифта къ начавшимся уже къ этому времени Ученымъ запискамъ перваго и третьяго отдѣленій; «въ такомъ случаѣ», говорится въ протоколѣ, «сборникъ сей можетъ выходить подъ общимъ заглавіемъ Ученыхъ записокъ Императорской Академіи наукъ съ приложеніемъ лишь частныхъ заглавныхъ листовъ по отдѣленіямъ». Относительно предположенія второго отдѣленія поручить кому нибудь изъ своихъ членовъ просмотръ переводныхъ статей, «прочія два отдѣленія», по словамъ протокола, «принося почтеннымъ своимъ сочленамъ благодарность за таковой вызовъ, не рѣшаются однако же принять его, по тому особенно соображенію, что въ статьяхъ спеціально ученыхъ изящество слога есть дѣло второстепенной важности и должно во всякомъ случаѣ уступить вѣрности перевода, о которой большая часть академиковъ могутъ судить сами. Для достиженія же правильности и чистоты языка въ переводныхъ статьяхъ редакціонный комитетъ озаботился пріисканіемъ дѣльныхъ и свѣдущихъ переводчиковъ изъ русскихъ литераторовъ и надѣется такимъ образомъ удовлетворить всѣмъ справедливымъ требованіямъ»[1]). Къ этимъ возраженіямъ въ видѣ характеристики обостренныхъ отношеній между отдѣленіями надо прибавить слѣдующія заключительныя слова протокола: «что касается до мнѣнія второго отдѣленія, будто предположенія его отъ 6-го марта приняты общимъ собраніемъ единодушно, то первое и третье отдѣленія, напротивъ того, полагаютъ, что первое и главное изъ сихъ предположеній рѣшительно ими отклонено и что

1) Протоколы общаго собранія 1 мая 1852 г., § 72.

Digitized by Google

принятіе прочихъ двухъ предположеній предоставлено ими непремѣнному секретарю, вызвавшемуся, впрочемъ, добровольно исполнить желаніе второго отдѣленія по мѣрѣ возможности».

Рѣзкія слова перваго и третьяго отдѣленій не вызвали тотчасъ же отпора со стороны второго отдѣленія, и вражда на нѣсколько времени затаилась. Между тѣмъ печатаніе 1-го выпуска Ученыхъ записокъ перваго и третьяго отдѣленій 17 сентября 1852 года было приведено къ концу. Какъ введеніе къ изданію, въ этой книгѣ появилась цѣнная статья А. А. Куника (подписанная —*кз*) «Объ ученыхъ сборникахъ и періодическихъ изданіяхъ Императорской Академіи наукъ съ 1726 по 1852 годъ», (о которой упоминалось выше) и довольно обстоятельное оповѣщеніе «Объ изданіи Ученыхъ записокъ», предварительно прочитанное въ засѣданіи третьяго отдѣленія 20 августа 1852 года. Оповѣщеніе это очень важно для исторіи вопроса объ Ученыхъ запискахъ Академіи; вмѣстѣ съ тѣмъ оно любопытно, какъ характеристика особыхъ покровительственныхъ отношеній русско-нѣмецкихъ ученыхъ того времени къ русской наукѣ и русской публикѣ. Въ оповѣщеніи во первыхъ разбирается вопросъ о языкѣ ученыхъ сочиненій, предназначаемыхъ къ изданію подъ покровительствомъ Академіи; обычай Академіи давать полную свободу выбора языка лицамъ, представляющимъ ей свои сочиненія, авторъ оповѣщенія пытается объяснить тѣмъ, что «въ области строгой науки главное составляетъ не внѣшняя форма, въ какой выступаетъ въ свѣтъ ученое открытіе или новое наблюденіе, но самое содержаніе и внутренняя форма его ученаго развитія». Академія всегда была увѣрена, какъ говорится далѣе въ Оповѣщеніи, что сознаніе необходимости знанія иностранныхъ языковъ и постепенное распространеніе ихъ изученія въ Россіи будутъ способствовать ознакомленію русской публики съ ея трудами, печатавшимися не по русски въ цѣляхъ поддержанія сношеній съ заграничными учеными; такъ длилось до 1850-хъ годовъ, когда «ученые предметы, прежде вовсе не обрабатывавшіеся на русскомъ языкѣ», стали «уже не такъ малоизвѣстны»; появились

Digitized by Google

между русскими литераторами достойные представители нѣкоторыхъ отраслей знанія и «несравненно обширнѣйшій кругъ читателей»; мало того, полезность знанія русскаго языка почувствовалась и за границей, и нѣкоторые нѣмецкіе оріенталисты даже «добровольно» изучили литературный русскій языкъ. «Вся совокупность этихъ обстоятельствъ въ связи съ увѣренностью, что обнародованіе ученой дѣятельности Академіи передъ русской публикой можетъ способствовать распространенію строго-ученаго духа, расширять и уяснять взгляды, предотвращать ограниченность, довольно естественную въ умственныхъ направленіяхъ отдѣльнаго народа, но несообразную съ назначеніемъ и силами всемірно-исторической державы», побудила Академію развить и усилить «свое общеніе съ русской ученостью»; въ надеждѣ, «что труды ея членовъ, обработанные въ духѣ современнаго состоянія науки, бывъ усвоены русской публикѣ на отечественномъ языкѣ, будутъ помогать однороднымъ направленіямъ русской учености достигать той степени зрѣлости, въ какой они могутъ занять почетное мѣсто во всеобщей ученой литературѣ», она рѣшила осуществить мысль, которая «созрѣвала въ сознаніи нѣкоторыхъ ея членовъ съ 1848 года», и приступить къ изданію русскаго ученаго журнала. Къ этому предпріятію, задуманному, какъ говорится съ Оповѣщеніи, въ средѣ членовъ третьяго отдѣленія, вскорѣ присоединилось и первое отдѣленіе; завѣдываніе изданіемъ было поручено третьему отдѣленію. Въ новомъ изданіи отдѣленія положили помѣщать «какъ оригинальныя русскія сочиненія академиковъ, почетныхъ членовъ, членовъ-корреспондентовъ и посторонныхъ ученыхъ, такъ и переводы и извлеченія изъ сочиненій, издаваемыхъ Академіею на какомъ-либо изъ иностранныхъ языковъ». При «подробнѣйшемъ разсмотрѣніи содержанія», назначаемаго для Записокъ, опредѣлилось, что въ нихъ войдутъ: 1) разсужденія (mémoires) и статьи (notes), написанныя на русскомъ языкѣ и одобренныя тѣмъ или другимъ отдѣленіемъ Академіи, 2) полные переводы разсужденій и статей большаго или меньшаго объема, издаваемыхъ Академіею на иностран-

Digitized by Google

ныхъ языкахъ, 3) извлеченія изъ книгъ, разсужденій и статей, издаваемыхъ Академіею на иностранныхъ языкахъ, 4) годовые отчеты непремѣннаго секретаря о дѣятельности Академіи наукъ, 5) общіе отчеты о присужденіи демидовскихъ наградъ, 6) годовой отчетъ директора главной физической обсерваторіи, 7) историческіе матеріалы, особенно касающіеся исторіи царствованія Петра Великаго и исторіи наукъ и образованія въ Россіи, 8) современная исторія Академіи (извлеченія изъ протоколовъ перваго и третьяго отдѣленій и общаго собранія), 9) задачи на соисканіе премій и извлеченія изъ разборовъ представленныхъ съ этою цѣлью сочиненій, 10) современная литературная лѣтопись Академіи съ извѣстіями объ академическихъ изданіяхъ. Въ отношеніи выбора статей редакція рѣшила изъ «естествоиспытательныхъ сочиненій» академиковъ вводить въ Ученыя записки въ переводѣ или извлеченіи лишь нѣкоторыя «по мѣрѣ ихъ общаго или мѣстнаго интереса и по практической важности»; къ этому побуждалъ ее въ высшей степени спеціальный характеръ трудовъ отдѣленія; предназначая свое изданіе для популяризаціи знаній въ средѣ русской публики и предполагая въ своихъ читателяхъ лицъ незнакомыхъ съ иностранными языками, редакція находила ненужнымъ печатать въ Запискахъ то, что могло быть понятно только тому, кто «близко знакомъ съ ученою частью» литературъ нѣмецкой, французской и англійской. «Совсѣмъ иной интересъ», говорятъ редакторы, «представляетъ исторія, лингвистика, государственныя и другія науки даже въ томъ объемѣ, въ какомъ онѣ составляютъ предметъ занятій третьяго отдѣленія Академіи; большая часть содержанія этихъ наукъ несравненно общедоступнѣе предметовъ математики, астрономіи и естествознанія, а труды третьяго отдѣленія способны внушать особенное участіе еще и потому, что болѣе или менѣе непосредственно касаются нашего отечества». Это даетъ поводъ редакціи взять на себя обязанность «знакомить читателей Ученыхъ записокъ не только съ современными трудами третьяго отдѣленія, но и съ нѣкоторыми сочиненіями прежнихъ его членовъ, какъ напр. Френа, Кёлера

Digitized by Google

и друг.»; этимъ она надѣется «оказать русской ученой литературѣ немалую услугу, усвоивъ ей въ вѣрномъ переводѣ плоды зрѣлой учености». Приведенныя извлеченія довольно наглядно характеризуютъ взгляды тогдашнихъ членовъ третьяго и перваго отдѣленій на своихъ русскихъ современниковъ; въ нихъ пренебрежительномъ отношеніи къ русской ученой литературѣ, конечно, и кроется причина розни между двумя старшими отдѣленіями Академіи и младшимъ — вторымъ.

Выходъ въ свѣтъ первой книги Ученыхъ записокъ далъ новый толчекъ междоусобіямъ. Поводомъ къ нимъ оказалось не обидное Оповѣщеніе редакціи, какъ можно было бы думать, а совершенно частный случай — появленіе въ Ученыхъ запискахъ помимо второго отдѣленія статьи его члена М. П. Погодина. Этотъ, повидимому, маловажный фактъ, имѣвшій къ тому же прецедентъ въ Извѣстіяхъ второго отдѣленія, гдѣ было напечатано сообщеніе академика перваго отдѣленія Гамеля, побудилъ И. И. Давыдова написать П. Н. Фусу не вполнѣ сдержанное письмо, въ которомъ вновь напоминалось о желаніи второго отдѣленія принять участіе въ Ученыхъ запискахъ перваго и третьяго отдѣленій и образовать изъ нихъ одно общее академическое изданіе[1]). Отвѣтное письмо Фуса было написано въ еще болѣе рѣзкихъ выраженіяхъ, чѣмъ вышеприведенный протоколъ собранія 1 мая: «Занятія академіи», говорилось въ этомъ письмѣ, «не могутъ идти успѣшно, если отдѣленія будутъ вмѣшиваться одно въ дѣла другихъ; каждое отдѣленіе имѣетъ свой опредѣленный кругъ дѣйствія; самый родъ вашихъ занятій существенно различествуетъ отъ рода занятій прочихъ двухъ отдѣленій; кромѣ того вы располагаете собственною штатною суммою на изданіе трудовъ вашихъ; мы съ участіемъ и безъ зависти слѣдимъ за успѣхами вашими и цѣнимъ ихъ по достоинству, но твердо намѣрены отнюдь не терпѣть вмѣшательства въ дѣла наши; осо-

1) Черновикъ руки Давыдова (11 окт.) въ архивѣ второго отдѣленія: Дѣло объ Уч. запискахъ, л. 25. См. также протоколы 2-го отд. 9 окт. 1852 г.

Digitized by Google

бенно же пересуживаніе въ общихъ собраніяхъ такихъ вопросовъ, о которыхъ только что состоялось опредѣленіе, есть обычай вовсе не академическій и ни въ какомъ случаѣ допускаемо быть не должно безъ уважительныхъ причинъ въ коллегіальномъ дѣлопроизводствѣ, гдѣ рѣшаетъ большинство голосовъ»[1]). Отвѣта Давыдова на это письмо не сохранилось въ архивѣ; но, какъ видно изъ протокола засѣданія второго отдѣленія 18 октября 1852, рѣшено было увѣдомить Фуса, что отдѣленіе не считаетъ нужнымъ измѣнять составъ редакціи (чего требовало третье отдѣленіе); но если бы это повлекло за собою «какое-либо замѣшательство», оно готово образовать особую редакцію и свои выпуски печатать на собственныя суммы»; затруднительнымъ ему казалось только «обратное возвращеніе суммъ по распродажѣ Ученыхъ записокъ»[2]). Состоялось новое обсужденіе дѣла въ собраніи третьяго отдѣленія, которое снова отвергло планъ второго отдѣленія. П. Н. Фусъ въ своемъ сообщеніи второму отдѣленію отвѣта третьяго отдѣленія высказалъ мысль, что главнымъ поводомъ къ недоразумѣніямъ было присоединеніе перваго отдѣленія къ третьему въ изданіи записокъ: «но это», говоритъ онъ, «объясняется весьма естественно изъ того обстоятельства, что предметы занятій перваго отдѣленія не даютъ ему возможности учредить для себя особый отдѣлъ Записокъ; читатели трудовъ сего отдѣленія необходимо должны знать иностранные языки; безъ сего знанія они не понимали бы ихъ и въ русскомъ переводѣ; посему матеріалы для физико-математическаго отдѣла ограничились бы статьями Д. М. Перевощикова, который одинъ пишетъ по-русски, переводами статей, имѣющихъ общій интересъ или практическое примѣненіе, которыхъ весьма не много, и извлеченіями изъ протоколовъ отдѣленія: явно, что изъ сихъ матеріаловъ особаго отдѣла Записокъ составить было невоз-

1) Дѣло объ Уч. зап., л. 27. Письмо 14 окт.
2) Протоколы второго отдѣленія 1852, 18 окт.

Digitized by Google

можно; съ другой стороны, не желая устранить себя отъ участія въ полезномъ дѣлѣ, первое отдѣленіе просило открыть ему въ программѣ Ученыхъ записокъ доступъ къ сему изданію для тѣхъ статей своихъ, которыя будетъ признано полезнымъ публиковать на русскомъ языкѣ». Участіе перваго отдѣленія въ Запискахъ, конечно, было для второго отдѣленія главной причиной недовольства на третье отдѣленіе; съ этой стороны слова Фуса въ извѣстной мѣрѣ вѣрны.

Такъ пререканія отдѣленій не могли кончиться; чтобы порѣшить съ ними, ихъ было необходимо перенести въ общее собраніе. Поводомъ къ этому для второго отдѣленія послужило то обстоятельство, что вопреки опредѣленію общаго собранія 1 мая Ученыя записки Академіи редакція назвала «Учеными записками Имп. Академіи наукъ по I и III отдѣленіямъ»[1]). Вслѣдствіе письма Давыдова Фусу дѣло было внесено въ засѣданіе общаго собранія Академіи 6 ноября; но общее собраніе, состоявшее въ большинствѣ изъ членовъ перваго и третьяго отдѣленій, въ принципѣ стало на сторону редакціи и, не найдя никакого противорѣчія въ опредѣленіи третьяго отдѣленія съ опредѣленіемъ майскаго общаго собранія, только «въ угожденіе желанію второго отдѣленія» постановило поручить редакціи Ученыхъ записокъ «нынѣ же на оберткахъ отдѣльныхъ выпусковъ помѣщать общее заглавіе Ученыхъ записокъ Императорской Академіи наукъ, прилагая къ каждому выпуску особый заглавный листъ съ означеніемъ отдѣленій, отъ которыхъ онъ изданъ, и по окончаніи тома прилагать два полныхъ заглавія, общее и частное, согласно опредѣленію общаго собранія отъ 1-го мая»[2]).

Формально получивъ право принять участіе въ Запискахъ, второе отдѣленіе стало пытаться воспользоваться имъ на дѣлѣ. Но предложенія его печатать статьи его членовъ вслѣдъ за другими статьями каждаго выпуска не привели ни къ чему; разрѣ-

1) Черновикъ письма Давыдова Фусу. Дѣло об. Уч. зап., л. 34—35.
2) Дѣло объ Уч. зап., л. 32—33.

Digitized by Google

шенія этихъ недоразумѣній пришлось искать у вице-президента академіи кн. С. И. Давыдова. «Второе отдѣленіе», говорится между прочимъ въ заявленіи вице-президенту, «сочувствуя сему изданію (Ученымъ запискамъ), осуществившему первоначальную мысль его, изъявило общему собранію желаніе участвовать въ Ученыхъ запискахъ съ тѣмъ, чтобы въ каждомъ томѣ оныхъ заключались статьи всѣхъ трехъ отдѣленій съ особымъ заглавіемъ каждаго отдѣленія и сверхъ того съ общимъ заглавіемъ Ученыя записки Императорской Академіи наукъ. Общее собраніе, соглашаясь на таковой патріотическій вызовъ второго отдѣленія, предоставило оному снестись съ редакціею Ученыхъ записокъ третьяго отдѣленія касательно подробностей изданія. Сношенія второго отдѣленія съ третьимъ по сему дѣлу до сего времени остаются безплодными. Вмѣсто предложеннаго вторымъ отдѣленіемъ добровольнаго участія въ Ученыхъ запискахъ, единственно для пользы общественной и чести Академіи, третье отдѣленіе приглашаетъ къ изданію цѣлаго слѣдующаго тома, чего члены второго отдѣленія не имѣли въ виду и на что они согласиться не могутъ, занимаясь уже изданіемъ своихъ Извѣстій, которыя съ прибавленіями въ истекшемъ году состояли изъ 47 листовъ»[1]). Заявленіе это не повело къ рѣшенію спора. Постановленія общаго собранія вице-президентъ нашелъ вполнѣ правильными и согласными съ желаніями отдѣленія; относительно же частностей предложилъ предсѣдательствующему въ русскомъ отдѣленіи вступить въ переговоры съ редакціею Записокъ перваго и третьяго отдѣленій, т. е. сдѣлать то самое, что дѣлалось безплодно уже много разъ. Въ отвѣтѣ вице-президента нельзя не видѣть нѣкоторой колкости по адресу отдѣленія: кн. Давыдовъ указывалъ, что право разрѣшать затрудненія между отдѣленіемъ и редакціей принадлежитъ общему собранію, а не президенту, который «безъ всякаго сомнѣнія въ вопросахъ сего рода всегда готовъ будетъ утвер-

1) Дѣло объ Ученыхъ запискахъ, л. 41—42 (черновикъ отношенія 22 янв. 1858 г.).

Digitized by Google

дить то, что постановитъ большинство соотвѣтственно правиламъ коллегіальнаго производства»[1]).

Такимъ образомъ И. И. Давыдову пришлось снова вступить въ переговоры съ П. Н. Фусомъ. «Вызовъ второго отдѣленія участвовать въ Ученыхъ запискахъ», по словамъ его, имѣлъ цѣлью съ одной стороны «содѣйствовать предпріятію перваго и третьяго отдѣленій», съ другой — «показать публикѣ совокупное всѣхъ членовъ Академіи стремленіе къ распространенію общеполезныхъ свѣдѣній по всѣмъ отраслямъ наукъ, входящихъ въ составъ Академіи». Второе отдѣленіе, по словамъ Давыдова, несогласно на предложеніе 3-го отдѣленія образовывать изъ своихъ трудовъ самостоятельные томы, во первыхъ въ виду того что Ученыя записки въ такомъ видѣ «не представляли бы въ каждомъ томѣ совокупныхъ трудовъ академиковъ»; во вторыхъ, потому что въ противоположность трудамъ перваго и третьяго отдѣленій, дающихъ массу любопытныхъ свѣдѣній «разнымъ читателямъ и любителямъ наукъ», труды второго отдѣленія представляютъ однообразіе: томъ въ 45 листовъ ученыхъ изслѣдованій по одному предмету не нашелъ бы читателей; кромѣ того при небольшомъ числѣ присутствующихъ въ засѣданіяхъ академиковъ отдѣленіе не можетъ принять на себя составленіе цѣлаго тома и не имѣетъ средствъ на это въ виду изданія Извѣстій и начатаго второго изданія словаря и другихъ второстепенныхъ ученыхъ предпріятій. Наконецъ, по словамъ Давыдова, отдѣленіе полагаетъ, что оно «участіемъ своимъ въ каждомъ томѣ Ученыхъ записокъ могло бы доставить онымъ немаловажную занимательность»[2]). Давыдовъ обращается къ Фусу съ просьбой принять посредничество между вторымъ и третьимъ отдѣленіями и согласить ихъ недоразумѣнія, «препятствующія общеполез-

1) Тамъ же, 43 (5 фев. 1853 г.).
2) Тамъ же, л. 44—45.
3) Тамъ же, л. 44—45 (14 февр. 1853 г.).

Digitized by Google

ному дѣлу». Дѣйствительно, давно была пора покончить длившуюся цѣлый годъ распрю третьяго и второго отдѣленій. Послѣднимъ ея актомъ можно считать отвѣтное письмо Фуса Давыдову 27 марта 1853 г. съ приложенной къ нему выпиской изъ протокола засѣданія третьяго отдѣленія (18 марта 1853 г.). «При всей готовности своей сдѣлать второму отдѣленію угодное», говорится въ этой выпискѣ, отдѣленіе «поставлено въ совершенную невозможность согласиться на слiяніе въ Ученыхъ запискахъ трудовъ всѣхъ трехъ отдѣленій въ томъ видѣ, какъ того требуетъ второе отдѣленіе, ибо таковое слiяніе было бы въ разительной противоположности съ программою сказаннаго изданія, напечатанною въ первомъ выпускѣ. Возникшее въ семъ дѣлѣ разногласіе по убѣжденію 3-го отдѣленія заключается въ одномъ только недоразумѣніи, а именно въ томъ, что второе отдѣленіе подъ Учеными записками разумѣетъ нѣчто совсѣмъ другое, нежели третье. Въ обнародованной третьимъ отдѣленіемъ программѣ на стр. CXXXVI о цѣли и назначеніи этого повременнаго изданія сказано слѣдующее: Такимъ образомъ Ученыя записки предѣлами своего объема не соотвѣтствуютъ ни Мемуарамъ, ни Бюллетенямъ Академіи исключительно, но совмѣщая въ себѣ тѣ и другія соотвѣтственно потребностямъ русской учености, имѣютъ своимъ назначеніемъ служить центральнымъ органомъ для собственной дѣятельности перваго и третьяго отдѣленій и для ихъ литературныхъ предпріятій въ пользу русской учености по преимуществу.... Совсѣмъ другое понятіе съ Учеными записками соединяетъ второе отдѣленіе, понятіе, которое, впрочемъ, естественно произошло оттого, что оно имѣетъ другія потребности. Обладая уже такимъ органомъ, который по существу своему соотвѣтствуетъ Бюллетенямъ двухъ другихъ отдѣленій, оно лишено органа, соотвѣтствующаго ихъ Мемуарамъ, и этотъ то органъ оно полагаетъ добыть, если первое и третье отдѣленія отведутъ ему особый отдѣлъ въ своихъ Ученыхъ запискахъ: по крайней мѣрѣ въ этомъ только смыслѣ намъ понятно то мѣсто въ отчетѣ П. А. Плетнева за 1852 г., гдѣ идетъ рѣчь

Digitized by Google

о предполагаемомъ изданіи Ученыхъ записокъ второго отдѣленія.... Изъявляя желаніе, чтобы отдѣлы Ученыхъ записокъ всѣхъ трехъ классовъ Академіи были слиты воедино, второе отдѣленіе, хотя конечно вовсе неумышленно, требуетъ, чтобы первое и третье отдѣленія дали отнынѣ Ученымъ запискамъ совсѣмъ другой характеръ и направленіе, т. е. печатали бы въ нихъ только такіе труды, которые по существу и объему своему вошли бы въ составъ Мемуаровъ, если бъ были написаны не на русскомъ языкѣ, а тѣмъ самымъ первое и третье отдѣленія поставлены бы были нѣкоторымъ образомъ въ необходимость основать еще другой органъ для мелкихъ статей на русскомъ языкѣ, который соотвѣтствовалъ бы Извѣстіямъ. Если затѣмъ третье отдѣленіе не можетъ согласиться на слитіе воедино всѣхъ отдѣловъ Ученыхъ записокъ, то оно отнюдь не полагаетъ тѣмъ отвергнуть отъ себя желаніе второго отдѣленія, а только объявляетъ свое убѣжденіе, что оно при всей своей готовности угодить въ этомъ дѣлѣ не видитъ никакихъ средствъ уступить сдѣланному требованію, не войдя въ явное противорѣчіе съ самимъ собою и не измѣнивъ нынѣшнему направленію Ученыхъ своихъ записокъ. При такомъ положеніи дѣла третье отдѣленіе видитъ только два средства пособить потребностямъ второго отдѣленія. Если послѣднее полагаетъ, что Извѣстія съ принадлежащими къ нимъ дополненіями не способны служить органомъ для большихъ разсужденій его членовъ, не относящихся спеціально къ русскому языку и литературѣ, то оно можетъ основать новый органъ, который соотвѣтствовалъ бы Мемуарамъ обоихъ другихъ отдѣленій, придавъ ему, впрочемъ, другое заглавіе, ибо заглавіе Ученыхъ записокъ могло бы только ввести читателя въ заблужденіе. Если же второе отдѣленіе имѣетъ главнѣйшее въ виду показать публикѣ осязательнымъ образомъ, что всѣ три отдѣленія стремятся къ одной и той же самой ученой цѣли, то ему остается только, отмѣнивъ издаваемыя имъ нынѣ Извѣстія, поставить на мѣсто ихъ обще съ первымъ и третьимъ отдѣленіями, но вмѣстѣ и въ смыслѣ ихъ, одинъ только органъ Ученыя записки. Только въ такомъ

Digitized by Google

случаѣ общее заглавіе Ученыя записки Императорской Академіи наукъ, которое по рѣшенію общаго собранія должно предшествовать отдѣльному заглавію каждаго тома, возымѣетъ надлежащее свое значеніе. Тогда второе отдѣленіе безъ труда можетъ въ короткое время наполнить собственнымъ своимъ матеріаломъ цѣлый томъ, и выходящія въ видѣ выпусковъ Ученыя записки безъ сомнѣнія будутъ публикѣ сподручнѣе, чѣмъ появляющіяся отдѣльными листами Извѣстія, которыя подобно газетамъ подвергаются опасности разрозненія подъ руками владѣльца»[1]).

Отвѣта со стороны второго отдѣленія на эти написанныя въ наставительно-примирительномъ тонѣ предложенія уже не послѣдовало. По прочтеніи отношенія непремѣннаго секретаря и приведенной выписки изъ протокола третьяго отдѣленія русское отдѣленіе въ засѣданіи 4 апрѣля[2]) рѣшило отказаться отъ дальнѣйшихъ попытокъ къ созданію общаго академическаго изданія и постановило начать новый частный свой органъ подъ заглавіемъ «Ученыя записки, издаваемыя вторымъ отдѣленіемъ академіи наукъ». Редакція была поручена И. И. Срезневскому. Разрѣшеніе начать это изданіе нѣсколько замедлилось, благодаря товарищу министра народнаго просвѣщенія А. С. Норову, черезъ два съ половиною мѣсяца[3]) предложившему снова внести дѣло въ общее собраніе Академіи для представленія ему «установленнымъ порядкомъ на утвержденіе съ объясненіемъ при томъ въ подробности плана сего изданія и потребныхъ для того способовъ». Въ отвѣтномъ письмѣ Давыдовъ сообщилъ[4]), что дѣло объ изданіи Ученыхъ записокъ предпринято «не только съ согласія конференціи, но по ея именно настоянію и рѣшенію» и что отдѣленію необходимо только разрѣшеніе министра. Планъ изданія, какъ видно изъ той же записки Давыдова, былъ выработанъ лишь въ общихъ чертахъ; отдѣленіе нашло «достаточ-

1) Дѣло объ Уч. зап., л. 47—48.
2) См. протоколы 2-го отд. 4 апр. 1853 г. § 8.
3) Отношеніе 28 іюня 1853 г.
4) 2 іюля 1853. Дѣло объ Уч. зап., л. 51, 52 (черновикъ).

Digitized by Google

нымъ для публики объясненіемъ статью о составѣ сихъ записокъ, напечатанную въ отчетѣ отдѣленія за 1852 г.», и предположило помѣщать въ нихъ сочиненія академиковъ, «или по особенности содержанія или по самому объему неудобныя для Извѣстій». Это глухое опредѣленіе плана было разъяснено впослѣдствіи, когда заботы объ изданіи перешли изъ рукъ И. И. Давыдова къ И. И. Срезневскому.

Первоначально Срезневскимъ было составлено объявленіе о будущемъ изданіи [1]), затѣмъ «объясненіе о первой книгѣ Ученыхъ записокъ», напечатанное въ этой книгѣ на с. LXV—LXXI [2]), являющееся важнымъ документомъ въ исторіи созданія второго повременника русскаго отдѣленія. Приступая къ изданію своего первенца — Извѣстій, какъ видно изъ упомянутаго объясненія, второе отдѣленіе имѣло въ виду дать возможность русскому ученому міру слѣдить за ходомъ дѣятельности отдѣленія, вмѣстѣ съ тѣмъ желало знакомить его съ тѣми изъ работъ своихъ членовъ и сотрудниковъ, которыя, «находясь въ непосредственной связи съ цѣлью дѣятельности отдѣленія, но не составляя сами по себѣ частей большого цѣлаго, могли быть печатаемы немедленно по ихъ прочтеніи и разсмотрѣніи въ засѣданіи отдѣленія»; кромѣ записокъ о ходѣ занятій отдѣленія въ Извѣстіяхъ начали печататься изслѣдованія о памятникахъ старославянской литературы, историческія чтенія о русскомъ языкѣ и словесности, чтенія о современной литературѣ, обозрѣніе всѣхъ новыхъ явленій въ области славяно-русской филологіи, далѣе памятники и образцы народнаго языка и словесности, матеріалы для сравнительнаго и объяснительнаго словаря. Но, несмотря на все свое разнообразіе, Извѣстія оказались недостаточными для обнародованія всѣхъ трудовъ членовъ и сотрудниковъ отдѣленія; это обстоятельство «заставило отдѣленіе думать о другомъ повременномъ изданіи — объ Ученыхъ запискахъ, ко-

1) См. протоколъ засѣд. 2-го отд. 5 ноября 1853 г.

2) Читано въ засѣданіи 2-го отд. 13 ноября 1854 г.

Digitized by Google

торыхъ книги могли вмѣщать въ себѣ труды и обширнаго размѣра и разнообразнаго содержанія; мысль о нихъ занимала отдѣленіе издавна; ея осуществленіе подъ зависимостью случайныхъ обстоятельствъ нѣсколько замедлилось; но и этимъ замедленіемъ отдѣленіе воспользовалось, чтобы придать новому изданію своему болѣе достоинства». «Умалчивая о подробностяхъ плана изданія Ученыхъ записокъ», говорится далѣе въ томъ же объясненіи, «довольно будетъ сказать, что отдѣленіе не считало и не считаетъ нужнымъ заботиться объ ограниченіи его предѣловъ ни въ отношеніи къ объему, ни въ отношеніи къ содержанію сочиненій для него предназначаемыхъ. Оно поставило неизмѣннымъ для себя правиломъ при изданіи Ученыхъ записокъ только одно: имѣть въ виду пользу русскихъ образованныхъ читателей и достоинство изложенія. Само собою разумѣется, что его Ученыя записки должны быть посвящаемы преимущественно такимъ трудамъ, которые споспѣшествуютъ раскрытію историческихъ и критическихъ вопросовъ о языкѣ и словесности; тѣмъ не менѣе въ ихъ составъ могутъ входить и другіе труды членовъ и сотрудниковъ отдѣленія — историческіе, археологическіе, этнографическіе, если отдѣленіе найдетъ ихъ достойными по новости содержанія или достоинству изложенія». Приступивъ къ приготовленію къ печати первой книги изданія, редакторъ раздѣлилъ матеріалы на два отдѣла: 1) разсужденія, изслѣдованія и историческіе очерки и 2) памятники словесности, ихъ чтеніе и объясненіе; вслѣдъ за этими двумя главными отдѣлами рѣшено было дать мѣсто отдѣлу вводному, «въ которомъ бы сводились въ менѣе или болѣе значительные очерки факты дѣятельности отдѣленія, его членовъ и сотрудниковъ; этотъ отдѣлъ образовалъ лѣтописи отдѣленія». Такое тройное дѣленіе содержанія Ученыхъ записокъ было соблюдено только въ трехъ томахъ этого изданія — первомъ, второмъ[1]) и пятомъ; шестой, заключавшій въ

1) Второй состоитъ изъ двухъ книгъ, изъ которыхъ первая заключаетъ два первые отдѣла, а вторая — третій.

Digitized by Google

себѣ хронографъ Георгія Амартола, далъ только отдѣлъ памятниковъ; остальные томы распались каждый на два отдѣла: «Лѣтописи второго отдѣленія» и «Разсужденія, изслѣдованія и очерки»[1]). Изданіе Ученыхъ записокъ было разрѣшено министерствомъ 19 августа 1853 г.; печатаніе началось въ октябрѣ 1853 г.; первый томъ появился въ свѣтъ въ декабрѣ 1854 г.[2]).

Постановляя общія правила объ изданіи, отдѣленіе относительно времени выпуска томовъ рѣшило слѣдовать примѣру Ученыхъ записокъ перваго и третьяго отдѣленій, т. е. не держаться правильной періодичности, что, конечно, было бы чрезвычайно затруднительно въ изданіи, подобномъ ими предпринятому. Ученыя записки выходили въ теченіе десяти лѣтъ — съ 1854 по 1863 годъ; ихъ вышло семь книгъ: въ 1854-мъ — 1-я, въ 1856-омъ — 2-я и 3-я, въ 1858-мъ — 4-я; въ 1859-мъ — 5-я, въ 1861-мъ — 6-я и 1-й вып. 7-й книги, въ 1863-мъ — 2-й вып. 7-й книги.

III.

Изъ всей изложенной здѣсь исторіи возникновенія Ученыхъ записокъ второго отдѣленія видно, что изданіе это, начавшееся въ нѣкоторомъ отношеніи по необходимости, не вполнѣ добровольно для руководителей, не вызывало особаго къ себѣ сочувствія со стороны членовъ русскаго отдѣленія. Включая въ свои страницы по большей части оффиціальные отчеты по Академіи или обширныя научныя изслѣдованія, отвѣтственнымъ лицомъ въ которыхъ являлся исключительно авторъ, Ученыя записки не были близки и редактору. Совсѣмъ не такъ обстояло

1) Надо при этомъ сказать, что вторая книга седьмого тома не даетъ никакихъ подраздѣленій на отдѣлы, но она есть ничто иное, какъ дополненіе ко второму отдѣлу первой книги того же тома.

2) См. протоколъ 2-го отд. 1854 г. 11 дек.

Digitized by Google

дѣло съ Извѣстіями; вызванныя къ жизни И. И. Срезневскимъ, они привлекли къ себѣ всѣ его силы; занявъ академическое кресло, онъ открылъ своимъ трудамъ свободную дорогу, и дѣятельность его, разносторонняя и многообразная, въ нихъ нашла свой органъ. Широко задуманный планъ Извѣстій выполнялся постепенно, по мѣрѣ возможности, иногда не вполнѣ послѣдовательно, но и то, что изъ него выполнено, имѣетъ высокую цѣну въ исторіи русской науки.

Основное дѣленіе Извѣстій было тройное, части котораго и назывались «третями»: 1-я треть были Извѣстія въ тѣсномъ смыслѣ, 2-я треть — Памятники и образцы народнаго языка и словесности, 3-я треть — Матеріалы для сравнительнаго словаря и грамматики; двѣ вторыя трети назывались приложеніями. Къ числу главныхъ дѣленій надо прибавить еще отдѣлъ, печатавшійся въ 4-мъ и 5-мъ томахъ «Выборъ изъ произведеній современныхъ писателей» и появившійся при 5-мъ томѣ «Русскій библіографическій указатель», въ слѣдующіе года не повторявшійся.

Первая главная треть Извѣстій выходила выпусками отъ 2-хъ до 4-хъ листовъ, кромѣ послѣднихъ лѣтъ изданія, когда выпуски значительно разросліись. Годовой томъ состоялъ изъ 24—26 листовъ; только послѣдняя, 10-я книга, значительно превысила это число (44 листа). За все время изданія вышло 269 листовъ этой части Извѣстій. По содержанію первую треть Извѣстій можно съ удобствомъ раздѣлить на двѣ главныя части, какъ это и дѣлалось въ оглавленіяхъ, прилагавшихся къ томамъ Извѣстій: оффиціальную, въ оглавленіи носившую названіе «Записки (или «Замѣтки») о ходѣ занятій второго отдѣленія Академіи», и научную — «Чтенія ученыя и литературныя». Оффиціальная часть заключала въ себѣ свѣдѣнія о трудахъ отдѣленія и выписки изъ протоколовъ: это была лѣтопись отдѣленія, довольно полная, особенно въ отношеніи второго пункта, сохранившагося до послѣдняго тома. Статьи этого отдѣла исключительно

Digitized by Google

принадлежали Давыдову и Плетневу. Здѣсь были напечатаны отчеты второго отдѣленія за 1851 и 1852 гг., составленные Плетневымъ, «Начертанія занятій отдѣленія на 1852 и 1855 гг.» Давыдова, его же «Записки о кругѣ дѣятельности отдѣленія въ 1852 году», его же «Записки о занятіяхъ отдѣленія въ 1853 и 1854 годахъ», его же «Обозрѣніе занятій въ 1854, 1855, 1856, 1858 гг.». Кромѣ того въ этотъ отдѣлъ вошли составленная Давыдовымъ Записка о трудахъ П. А. Плетнева и составленныя Плетневымъ Записки о трудахъ П. А. Ширинскаго-Шихматова, П. А. Катенина, М. Д. Резваго, І. С. Кочетова, Я. И. Бередникова, Я. К. Грота и К. А. Неволина.

«Чтенія ученыя и литературныя» въ теченіе существованія Извѣстій постепенно измѣнялись въ своемъ составѣ, частью подъ вліяніемъ измѣненія научныхъ интересовъ И. И. Срезневскаго, частью въ зависимости отъ внѣшнихъ причинъ — отъ того матеріала, которымъ располагалъ редакторъ. Первые два года изданія статьи, входившія въ Извѣстія, дѣлились на ряды или серіи статей подъ особыми наименованіями: таковы были «Историческія чтенія о языкѣ и словесности», «Изслѣдованія о древнихъ памятникахъ старославянской литературы», «Чтенія о современной литературѣ»; кромѣ нихъ статьи, замѣтки и извѣстія о новыхъ книгахъ образовывали особый отдѣлъ «Библіографическія записки»; наконецъ формально выдѣлялись статьи, читавшіяся въ засѣданіяхъ второго отдѣленія и приложенныя по постановленію собраній къ протоколамъ: онѣ дали отдѣлъ: «Приложеній къ протоколамъ». Съ третьяго тома начали появляться статьи и не относившіяся къ перечисленнымъ отдѣламъ и только въ оглавленіяхъ томовъ группировавшіяся по разнымъ рубрикамъ. Число статей, не принадлежавшихъ къ рядамъ, постепенно увеличивалось и наконецъ совершенно вытѣснило ряды; изъ статей, могущихъ быть отнесенными къ рядамъ, до самаго конца изданія сохранились только отдѣлы «Библіографическія записки» и «Приложенія къ протоколамъ».

«Историческія чтенія о языкѣ и словесности» появились въ

Digitized by Google

первый разъ въ 7-мъ выпускѣ перваго тома и выдѣлялись изъ другихъ статей особыми заглавіями и первоначально своей частной нумераціей статей до тома 6-го (т. е. до 1858 года); послѣ этого они слились въ одно цѣлое съ остальной массой статей. Всѣ статьи, помѣщенныя въ Извѣстіяхъ подъ рубрикой «Историческихъ чтеній», за исключеніемъ двухъ[1]), впослѣдствіи образовали сборникъ, выпущенный въ свѣтъ отдѣльнымъ изданіемъ подъ названіемъ «Историческія чтенія о языкѣ и словесности въ засѣданіяхъ второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ». Кромѣ статей, помѣщенныхъ въ названномъ отдѣлѣ Историческихъ чтеній, въ сборникъ вошли двѣ статьи, напечатанныя въ Извѣстіяхъ не въ этомъ отдѣлѣ: «Памятники XV вѣка: Акты изъ дѣла о мѣстничествѣ Сабурова съ Заболоцкимъ» М. А. Коркунова (Изв., т. 5, с. 351—366) и «Древнѣйшія договорныя грамоты Новгорода съ нѣмцами 1199 и 1263 гг.» И. И. Срезневскаго (Изв., т. 6, с. 154—171). Книжекъ сборника Историческихъ чтеній вышло три: за 1852 и 1853 гг., за 1854 и 1855 гг. и за 1856 и 1857 гг. Какъ видно изъ протоколовъ русскаго отдѣленія[2]), предполагалась и даже была въ значительной части напечатана и четвертая книжка, въ которой, по словамъ И. И. Срезневскаго, недоставало только статьи Погодина «О Несторовомъ житіи»; эта статья была помѣщена въ 9-мъ томѣ Извѣстій (с. 193—214) и поэтому названія отдѣла «Историческія чтенія» не имѣла. Такъ какъ въ 7—9 томахъ Извѣстій статьи, долженствовавшія войти въ отдѣлъ «Историческихъ чтеній», какъ сказано выше, не были отмѣчены особыми заглавіями, составъ не вышедшей 4-ой книги «Историческихъ чтеній» остался неизвѣстенъ.

Рядъ «Изслѣдованій о древнихъ памятникахъ старославянской литературы», начавшійся съ 3-го выпуска 1-го тома Извѣстій,

1) «Новгородскія лѣтописи» М. П. Погодина и «Задонщина великаго князя господина Дмитрія Ивановича и брата его Володимера Андреевича» И. И. Срезневскаго.

2) 11 окт. 1862 г.

Digitized by Google

т. е. ранѣе отдѣла «Историческихъ чтеній», продолжался до тома 4-го (1856 г.). Такое тѣсное для того времени содержаніе этого отдѣла Извѣстій было предположено въ виду того, что редактору казались возможными, какъ говоритъ онъ въ своей вводной статьѣ, пока лишь «частныя изслѣдованія о томъ или другомъ произведеніи старославянской литературы, о трудахъ того или другого писателя, о языкѣ и его богатствахъ, и прежде всего — о древнѣйшихъ рукописяхъ старославянскихъ». «Впослѣдствіи», говорится далѣе въ той же статьѣ, «когда оцѣнены будутъ по достоинству всѣ эти уцѣлѣвшіе труды писателей и переводчиковъ славянскихъ— частію по рукописямъ древнимъ, частію по ихъ позднѣйшимъ спискамъ; когда откроется яснѣе кругозоръ древней учено-литературной дѣятельности старославянской, и станетъ наглядно понятна справедливость сожалѣнія объ утратахъ древнихъ памятниковъ; тогда будутъ возможны, Богъ дастъ, общія заключенія о значеніи литературы старо-славянской, о ея вліяніи на просвѣщеніе и образованность Востока Европы». Отдѣлъ Извѣстій «Изслѣдованія о древнихъ памятникахъ старославянской литературы» состоялъ главнымъ образомъ изъ статей редактора. Подобно ряду Историческихъ чтеній, рядъ изслѣдованій по старославянской литературѣ былъ изданъ въ 1856 году отдѣльнымъ томомъ подъ заглавіемъ: «Изслѣдованія и замѣчанія о древнихъ памятникахъ старославянской литературы, читанныя въ засѣданіяхъ второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ» (2 ненум. и 166 нумер. стр.).

Рядъ статей, названный «Чтенія о современной литературѣ», начался въ 4-омъ выпускѣ 1-го тома Извѣстій запиской И. И. Давыдова. Цѣлью этого ряда было желаніе содѣйствовать «распространенію безпристрастныхъ и на началахъ науки основанныхъ разборовъ писателей». «Мы не имѣемъ», говоритъ И. И. Давыдовъ, «притязанія на то, чтобъ этимъ мнѣніямъ всѣ безусловно сочувствовали; по крайней мѣрѣ будемъ высказывать по убѣжденію, которое въ дѣлѣ науки и искусства даетъ право на вниманіе, и по искреннему желанію литературныхъ успѣховъ въ

Digitized by Google

дражайшемъ нашемъ отечествѣ»[1]). Рядъ чтеній о современной литературѣ, первоначально названный Давыдовымъ «Отдѣломъ извѣстій о современной словесности» и уже при печатаніи озаглавленный И. И. Срезневскимъ именемъ за нимъ сохранившимся, мало привлекалъ участіе академиковъ: въ 1-мъ томѣ появились только три статьи Давыдова и одна Плетнева; на этомъ отдѣлъ и заглохъ. Только въ 1854 году по почину И. И. Срезневскаго вновь былъ поднятъ въ отдѣленіи разговоръ о забытомъ отдѣлѣ. «При возобновленіи ученыхъ и литературныхъ чтеній», говорится въ протоколѣ засѣданія 13 февраля 1854 г., «редакторъ Извѣстій и Ученыхъ записокъ обратилъ вниманіе отдѣленія на надобность продолжить начатый рядъ чтеній о современной литературѣ. Къ нѣкоторымъ изъ такихъ чтеній», замѣтилъ ак. Срезневскій, подаютъ поводы новыя изданія прежде извѣстныхъ произведеній литературы нашей; къ другимъ — явленія новыя, произведенія писателей, получившихъ опредѣленное значеніе въ нашей литературѣ. Вотъ нѣсколько такихъ явленій: 1) Новое изданіе Исторіи государства россійскаго и другихъ произведеній Карамзина, приготовленное Смирдинымъ; вопросъ о современномъ значеніи Карамзина, особенно какъ историка, даже и безъ отношенія къ его учености, остающейся безъ сравненія, очень важенъ и нуждается въ академическомъ рѣшеніи — умомъ безпристрастнымъ, понимающимъ требованія историческаго художества, особенно если онъ будетъ соединенъ съ другимъ вопросомъ еще болѣе живымъ — объ успѣхахъ историческаго художества въ Россіи послѣ Карамзина и о значеніи его въ сравненіи съ Карамзинымъ. 2) Новое изданіе комедіи Грибоѣдова Горе отъ ума; оно даетъ поводъ разсужденію о томъ, насколько эта комедія сохраняетъ въ себѣ современную значительность и насколько раскрылось въ ней направленіе, которое должна была получить у насъ комедія послѣ заслугъ Загоскина, Грибоѣдова и другихъ писателей одного съ ними времени. 3)

1) Изв. т. I, с. 132.

Digitized by Google

Новое изданіе сочиненій Лермонтова не вызвало еще до сихъ поръ ни одного дѣльнаго отзыва объ этомъ писателѣ, столько же даровитомъ, сколько и рано похищенномъ смертью. Отзывъ о немъ одного изъ тѣхъ сочленовъ нашихъ, которыхъ мнѣніями давно привыкли дорожить образованные читатели, можно считать необходимымъ въ то время, когда для многихъ остается неразрѣшимымъ вопросомъ, какое мѣсто принадлежитъ Лермонтову въ современной литературѣ». Результатомъ этой записки было рѣшеніе приступить къ возобновленію отдѣла чтеній о современной литературѣ. Составленіе статьи объ Исторіи государства россійскаго Карамзина со стороны художественнаго изложенія тогда же принялъ на себя Давыдовъ; Я. И. Бередниковъ «вызвался разсмотрѣть то же сочиненіе въ отношеніи къ приведенію въ извѣстность историческихъ матеріаловъ и со стороны историко-критической»; П. А. Плетневъ согласился представить мнѣніе свое о сочиненіяхъ Лермонтова. Изъ всѣхъ этихъ лицъ выполнилъ свое обѣщаніе только Давыдовъ, статьей котораго и завершилось возобновленіе отдѣла о современной литературѣ. Несмотря на это, въ одномъ изъ засѣданій (25 авг. 1855 г.) по поводу представленія И. И. Срезневскаго объ окончаніи приготовленія второй части Историческихъ чтеній о языкѣ и словесности «возникли разсужденія о составленіи такого же сборника изъ статей о современной словесности, печатавшихся въ Извѣстіяхъ». Предположеніе это осталось невыполненнымъ.

Къ упомянутымъ рядамъ статей надо прибавить еще начавшійся съ 6-го выпуска 1-го тома рядъ «Замѣчаній касательно новаго изданія русскаго словаря, вызванныхъ мнѣніемъ г. предсѣдательствующаго». «Мнѣніе» это было прочтено въ засѣданіи отдѣленія 7-го февраля 1852 г. и напечатано въ 5-мъ выпускѣ 1-го тома Извѣстій. Замѣчанія составились изъ статей С. П. Шевырева, Н. И. Греча, В. И. Даля, Г. П. Павскаго, Ѳ. И. Буслаева, Я. К. Грота, Я. И. Бередникова, И. И. Срезневскаго. Они заключились «Правилами для новаго изданія словаря русскаго языка», напечатанными во 2-мъ томѣ Извѣстій (с. 341—

Digitized by Google

346). Отдѣльно этотъ рядъ былъ выпущенъ въ 1854 г. подъ заглавіемъ: «Мнѣнія о новомъ изданіи русскаго словаря и правила его изданія, утвержденныя II-мъ отдѣленіемъ Императорской Академіи наукъ».

Наконецъ, нужно сказать о послѣднемъ отдѣлѣ первой трети Извѣстій, о «Библіографическихъ запискахъ», существовавшемъ во все время изданія журнала. Этотъ отдѣлъ былъ живымъ отраженіемъ литературно-научной жизни славянства, богатою лѣтописью и критическимъ обозрѣніемъ всѣхъ сколько-нибудь выдающихся сочиненій, выходившихъ въ то время въ Россіи и у западныхъ славянъ по языкознанію, этнографіи, исторіи, археологіи, археографіи и другимъ связаннымъ съ ними наукамъ. Замѣтки, упоминанія о книгахъ, статьи, иногда разраставшіяся до объема цѣлыхъ изслѣдованій по частнымъ вопросамъ, почти цѣликомъ принадлежатъ перу И. И. Срезневскаго; ихъ количество невѣроятно: оно мало не доходитъ до шести сотенъ [1]).

Вторая треть Извѣстій «Памятники и образцы народнаго языка и словесности» (на общей обложкѣ всѣхъ ея выпусковъ названная «Памятники и образцы народнаго языка и словесности русскихъ и западныхъ славянъ») возникла одновременно съ основною первою третью и существовала до 1856 г. (т. 5-й Извѣстій [2]). Въ ея составъ вошло большое собраніе великорусскихъ народныхъ пѣсенъ, былинъ, пословицъ, между прочимъ впервые обнародованныя тогда русскія пѣсни, записанныя въ 1619—1620 гг. Ричардомъ Джемсомъ; затѣмъ думы и колядки малорусскія, сборники по памятникамъ бѣлорусскаго нарѣчія, составленные Носовичемъ, Шпилевскимъ и Микуцкимъ, два перевода пѣсни о судѣ Любуши на болгарское нарѣчіе, какъ образецъ этого послѣдняго нарѣчія, болгарскія пословицы и пѣсни, пѣсни сербскія и словенскія изъ собранія И. И. Срезневскаго,

1) Въ I томѣ — 58, во II — 87, въ III — 102, въ IV — 63, въ V — 64, въ VI — 41, въ VII — 59, въ VIII — 56, въ IX — 29, въ X — 21.

2) Въ этомъ томѣ было напечатано полное оглавленіе сборника Памятниковъ.

Digitized by Google

пословицы и пѣсни словацкія, горно-лужицкія изъ того же собранія, памятники нарѣчій балтійскихъ славянъ, собранные Гильфердингомъ, образцы кашебскаго нарѣчія, принадлежащіе Цейновѣ. Эти цѣнные матеріалы помимо Извѣстій были выпущены отдѣльно и образовали собою томъ въ 4 тетради (С.-Пб. 1852—1856[1]).

Въ связи съ рѣшеніемъ печатать то, что изъ матеріаловъ по народному языку и словесности уже имѣлось въ распоряженіи редакціи, по почину И. И. Срезневскаго былъ поднятъ вопросъ о необходимости собирать памятники русскаго простонароднаго языка и словесности. Слѣдствіемъ этого было порученіе И. И. Срезневскому составить программу для собиранія образцовъ[2]) народнаго языка и словесности[3]), которая была напечатана въ 1-мъ выпускѣ приложеній къ Извѣстіямъ и кромѣ того отдѣльно въ нѣсколькихъ тысячахъ экземпляровъ для разсылки лицамъ, могущимъ содѣйствовать предпріятію отдѣленія; такими лицами были признаны во-первыхъ учителя гимназій, затѣмъ штатные смотрители и учителя уѣздныхъ училищъ, наконецъ лица духовныя, какъ «имѣющія непосредственное сношеніе съ простымъ народомъ[4])». Призывъ отдѣленія не остался безплоднымъ; «матеріаловъ для этого сборника, получаемыхъ отдѣленіемъ», писалъ И. И. Срезневскій, «очень много; но не все присылаемое годится

---

1) Отдѣльнымъ оттискомъ изъ «Памятниковъ» были выпущены въ свѣтъ «Памятники великорусскаго нарѣчія». Напечатана одна книга, но предполагалось напечатать и вторую (см. Протоколы 2-го отд. 1 дек. 1855 г.).

2) Въ рукописи И. И. Срезневскаго: «для собиранія памятниковъ...».

3) Дѣло о собиранія памятниковъ народнаго языка и словесности. Архивъ второго отдѣленія. 1851, № 11, л. 2—4.

4) Министромъ народнаго просвѣщенія просьба о разрѣшеніи обратиться къ духовенству за содѣйствіемъ въ собиранія образцовъ народнаго языка и словесности была встрѣчена отказомъ: «Оффиціальное приглашеніе лицъ духовныхъ чрезъ ихъ начальство къ принятію на себя этого занятія», писалъ Ширинскій-Шихматовъ, «нахожу неудобнымъ, потому что оно не входитъ въ кругъ ихъ обязанностей и не иначе можетъ имѣть мѣсто, какъ по добровольному ихъ согласію». Несмотря на эту резолюцію (11 янв. 1852 г.), съ 26 того же мѣсяца начались сношенія съ мѣстными епархіальными архіереями.

Digitized by Google

для напечатанія: необходимъ строгій выборъ. Вотъ почему и изданіе идетъ медленнѣе, чѣмъ бы желалъ редакторъ. Пересматривая подробно все присылаемое въ отдѣленіе и ему лично, онъ вноситъ на обсужденіе сочленовъ въ засѣданія только то, что болѣе достойно вниманія, и по строгомъ обсужденіи даже и не все отобранное одобряется отдѣленіемъ къ печати. При выборѣ редакторъ руководствуется особенно такими правилами: а) Годнымъ для напечатанія можно считать только то, что записано вѣрно со словъ простолюдиновъ, а не пересказано или переиначено; б) Изъ вѣрно записаннаго годно только то, въ чемъ вполнѣ выдержанъ народный языкъ и что особенно любопытно по содержанію или по малоизвѣстности. Такъ, между прочимъ, подъ руками редактора очень много такъ называемыхъ стиховъ нравственно-религіознаго содержанія; но всѣ они записаны такъ неудовлетворительно, что невозможно было воспользоваться ни однимъ». Среди дѣловыхъ бумагъ, относящихся къ отдѣлу памятниковъ, обращаетъ на себя вниманіе одно отношеніе министра народнаго просвѣщенія Норова къ предсѣдательствующему во второмъ отдѣленіи по поводу напечатанія въ Сборникѣ пословицъ Шпилевскаго, помѣщенномъ въ Памятникахъ, нѣсколькихъ пословицъ, въ которыхъ выразилось недружелюбіе бѣлоруссовъ къ «москалямъ»[1]): «Въ настоящее время», говорится въ бумагѣ министра, «надлежитъ устранять все, что можетъ возбуждать старинныя несогласія между племенами родными по происхожденію и вѣрѣ, и избѣгать оживленія подобныхъ воспоминаній въ печати, хотя бы они и сохранялись еще отчасти въ народныхъ преданіяхъ, постепенно умирающихъ». Несмотря на то, что «Сборникъ Шпилевскаго напечатанъ въ академическихъ Извѣстіяхъ, имѣющихъ весьма ограниченный кругъ читателей, и притомъ собственно съ ученою цѣлію», Норовъ все-таки нахо-

1) Именно слѣдующія пословицы: «Адъ маскаля палы урѣжъ, да уцѣкай»; «Адъ чорта адхрысьцiецься, а адъ маскаля не адмолiецься»; «Маскаль ня велiки панъ, да у яго барабанъ»; «Гату! тату! лѣзе чортъ у хату: — Дарма, абы не маскаль»; «Зъ маскалемъ знайся, да только камень у пазусѣ дзяржи».

Digitized by Google

диль неудобнымъ печатать народныя преданія и поговорки, «питающія чувства ненависти» и, по его мнѣнію, «не представляющія никакого интереса ни въ историческомъ, ни въ филологическомъ, ни въ какомъ-либо другомъ ученомъ отношеніи». Это строгое, похожее на выговоръ увѣдомленіе, интересное какъ характеристика времени и отчасти самого Норова, приводимъ для иллюстраціи того, въ какія мелочи приходилось входить редактору, чтобы избѣгать подобныхъ непріятныхъ случаевъ.

Постановленіе о введеніи въ составъ Извѣстій отдѣла «Матеріаловъ для сравнительнаго и объяснительнаго словаря русскаго языка и другихъ славянскихъ нарѣчій» относится къ марту 1852 г. Поводомъ къ этому постановленію было «постепенное умноженіе матеріаловъ для объясненія словъ и выраженій русскаго языка и отчасти другихъ славянскихъ нарѣчій, полученныхъ и постепенно получаемыхъ»[1]) отъ разныхъ ученыхъ. «Литераторы и ученые», говоритъ Плетневъ въ своемъ отчетѣ за 1852 г.[2]), «по любви къ филологіи вступившіе въ сотрудничество съ членами отдѣленія, высказали въ сообщенныхъ ими лексикографическихъ мнѣніяхъ столько замѣчательнаго, что, несмотря на разногласіе ихъ убѣжденій, надобно было передать публикѣ ихъ голоса; отдѣленіе не замедлило печатать ихъ въ особомъ изданіи». Послѣ рѣшенія ввести въ Извѣстія отдѣлъ матеріаловъ для словаря, Давыдовымъ было предложено въ дополненіе къ нему, также особенными выпусками, начать печатаніе «Матеріаловъ для характеристики нарѣчій русскихъ и западно-славянскихъ»[3]); эта вторая часть лексическихъ матеріаловъ, несмотря на утвержденіе отдѣленія, не образовала собою особаго отдѣла, слившись въ одно съ первою. Матеріаловъ вышло семь томовъ; первоначально они носили заглавіе, приведенное выше, потомъ — съ тома 3-го Извѣстій — заглавіе «Матеріалы для сравнительнаго

1) Протоколы засѣданія второго отдѣленія 8 марта 1852 года.
2) Извѣстія, т. 2, с. 41.
3) Протоколы засѣданій второго отдѣленія 22 марта 1852 г.

Digitized by Google

и объяснительнаго словаря *и грамматики* русскаго языка и другихъ славянскихъ нарѣчій». По словамъ И. И. Срезневскаго въ введеніи къ Матеріаламъ, въ этотъ отдѣлъ предполагалось помѣщать «изслѣдованія и замѣчанія ученыхъ касательно сравненія славянскихъ парѣчій взаимно и съ другими сродными языками»; матеріалы представлялись трехъ разрядовъ: одни изъ нихъ, говоритъ Срезневскій, «заключаютъ въ себѣ обозначеніе или опредѣленіе значенія словъ, еще не занесенныхъ въ словари; другіе— объясненіе словъ помощію пособій, представляемыхъ сравнительной филологіей; третьи имѣютъ цѣлію указать происхожденіе словъ русскихъ и западно-славянскихъ изъ языковъ иностранныхъ... Всѣ эти матеріалы печатаются въ томъ видѣ, въ какомъ доставлены, т. е. съ сохраненіемъ убѣжденій, высказываемыхъ авторами, ихъ доставившими. Мнѣнія», говоритъ редакторъ, «могутъ быть во многомъ отличны: отдѣленіе не входитъ въ оцѣнку ихъ, предоставляетъ каждому автору быть лично защитникомъ мнѣнія, которое онъ считаетъ справедливымъ, и, отлагая въ сторону свое рѣшеніе, передаетъ пока на судъ общій только эти частныя мнѣнія, какъ пособія или указанія для дальнѣйшаго разбора дѣла. Оно желаетъ пока одного — передать читателямъ этихъ Прибавленій къ Извѣстіямъ, имъ издаваемымъ, какъ можно большее количество полезныхъ замѣчаній, и тѣмъ возбудить сочувствіе къ дѣлу, столько же важному, сколько и трудному, требующему соучастія многихъ умовъ». Съ теченіемъ времени рамки этого отдѣла значительно расширились и дали мѣсто такимъ громаднымъ трудамъ, какъ Церковно-славянскій словарь Востокова, Санскритскій — К. Коссовича, Малорусскій — Аѳанасьева-Чужбинскаго, Болгарскій — Н. Герова. Матеріалы выпускались въ свѣтъ и независимо отъ Извѣстій особыми книгами.

Отдѣлъ «Выборъ изъ произведеній современныхъ писателей» находится только въ томахъ 4-мъ и 5-мъ, т. е. печатался только въ 1855-мъ и 1856-мъ годахъ. «Постоянно считая въ числѣ своихъ сочленовъ писателей, трудящихся на поприщѣ ли-

Digitized by Google

тературы изящной», говорится въ замѣткѣ И. И. Срезневскаго, представленной для отчета Академіи, «второе отдѣленіе постоянно обращало вниманіе и вообще на ходъ русской прозы и стихотворства. Оно не могло не цѣнить болѣе всего твореній проповѣдниковъ-святителей Филарета и Иннокентія, поражающихъ и глубиною мысли, и правотою взгляда на жизнь, и величественною простотою выраженія; но вмѣстѣ съ тѣмъ оцѣняло и заслуги нашихъ поэтовъ Жуковскаго, Вяземскаго и другихъ. Изъ поэтовъ новаго поколѣнія отдѣленіе обратило вниманіе прежде всего на Майкова, и въ прошедшемъ году избрало его въ свои члены-корреспонденты. Нѣкоторые другіе писатели достойны такого же изъявленія уваженія къ ихъ заслугамъ и дарованіямъ, и отдѣленіе будетъ считать всегда своимъ долгомъ слѣдить за ихъ успѣхами. Съ этой мыслію, съ желаніемъ указывать на лучшія произведенія, появляющіяся въ наше время, отдѣленіе положило печатать при Извѣстіяхъ, имъ издаваемыхъ, Выборъ изъ произведеній современныхъ писателей». Ближайшимъ поводомъ къ началу новаго отдѣла Извѣстій было чтеніе въ засѣданіи русскаго отдѣленія (16 ноября) членомъ-корреспондентомъ А. Н. Майковымъ новыхъ его стихотвореній: Отставной солдатъ, Пастухъ и Арлекинъ; на основаніи § 18 Положенія объ отдѣленіи русскаго языка и словесности [1]) отдѣленіе тогда же рѣшило напечатать эти стихотворенія вмѣстѣ съ стихотвореніемъ Клермонтскій соборъ и нѣсколькими словами митрополита Филарета и архіепископа херсонскаго Иннокентія, произнесенными ими по случаю военныхъ событій. Къ этимъ произведеніямъ присоединились еще стихотвореніе кн. Вяземскаго «День нашъ радостный» и три стихотворенія Майкова: «Бывало уловить изъ жизни мигъ случайный», «Памяти Державина» и «Межъ тѣмъ какъ вы, друзья». Стихотвореніемъ Вяземскаго и

1) «Впрочемъ», гласитъ этотъ §, «при такомъ главномъ направленіи трудовъ отдѣленія, ему не чуждо будетъ все входящее въ область изящной словесности и русской исторіи».

Digitized by Google

начался новый отдѣлъ Извѣстій въ послѣднемъ выпускѣ 3-го тома, какъ приложеніе къ протоколамъ; въ протоколахъ 1855 года онъ называтеся «Особымъ отдѣломъ при Извѣстіяхъ» и впервые въ протоколѣ 8 окт. 1855 года озаглавленъ тѣмъ именемъ, которое за нимъ и осталось. «Выборъ» представлялъ собою сборникъ изъ произведеній современныхъ поэтовъ и ораторовъ, по большей части напечатанныхъ уже ранѣе; въ немъ находятся, кромѣ стихотвореній кн. Вяземскаго и Майкова, произведенія Мих. Дмитріева, гр. Ростопчиной, Бенедиктова, Д. Мина, Тютчева, Хомякова, Шевырева, Некрасова и рѣчи митрополита Филарета, архіепископа Иннокентія, гр. Д. Н. Блудова, И. И. Давыдова. «Выборъ» этотъ, давая отчасти понятіе о вкусѣ И. И. Срезневскаго, является по преимуществу отраженіемъ Севастопольской борьбы и связаннаго съ нею подъема патріотизма. Роль И. И. Срезневскаго при изданіи «Выбора» по большей части ограничивалась только указаніемъ отдѣленію на пригодность помѣщенія того или другого произведенія на страницахъ Извѣстій; вѣроятно, даже и такія указанія не всегда принадлежали редактору. Несмотря на это, въ нѣкоторыхъ случаяхъ участіе И. И. Срезневскаго въ отдѣлѣ изящной словесности значительно увеличивалось; свидѣтельство о тщательномъ разборѣ поэтическихъ произведеній и вниканіи въ ихъ достоинства и недостатки даютъ случайно сохранившіеся корректурные листы стихотвореній А. Н. Майкова. Они важны и для интересующихся личностью И. И. Срезневскаго, такъ какъ указываютъ на то, что и въ годы наибольшаго напряженія своей ученой дѣятельности онъ не чуждался поэзіи, важны и для изучающихъ Майкова, какъ изображеніе его критическаго отношенія къ своимъ произведеніямъ, допускавшаго и уступки совѣтамъ другихъ. На почвѣ этихъ литературныхъ совѣщаній сложилась близость между обоими писателями.

Digitized by Google

IV.

Изданіе Извѣстій, покамѣстъ оно еще не было осуществлено, многимъ членамъ второго отдѣленія казалось дѣломъ рискованнымъ, замысломъ несбыточнымъ; новизна предпріятія въ связи съ спеціально-научнымъ содержаніемъ Извѣстій внушала почти увѣренность въ неудачѣ изданія, въ томъ, что оно не найдетъ читателя, наконецъ побуждала принимать мѣры къ искусственному распространенію изданія по учебнымъ заведеніямъ черезъ посредство попечителей учебныхъ округовъ[1]). Вскорѣ по выходѣ перваго выпуска эти опасенія рушились; успѣхъ Извѣстій превзошелъ даже самыя смѣлыя мечты; по словамъ И. И. Давыдова (въ его статьѣ «Россійская академія и второе отдѣленіе Академіи наукъ») «отдѣленіе увидѣло, что это предпріятіе гораздо болѣе удовлетворяло современной потребности, нежели сколько можно было ожидать, судя по направленію его, исключительно ученому»[2]); понадобилось новое изданіе двухъ первыхъ выпусковъ, рѣшено было увеличить число экземпляровъ до 650-ти[3]). Рядъ привѣтственныхъ писемъ въ отдѣленіе, къ И. И. Давыдову и И. И. Срезневскому отъ разныхъ представителей русской и славянской науки свидѣтельствуютъ о радушномъ пріемѣ новаго изданія Академіи; таковы письма Караджича, Шафарика, Миклошича, отозвавшагося объ изданіи, какъ о началѣ новой эры въ славянской филологіи[4]); самъ И. И. Давыдовъ былъ въ восторгѣ: «какъ русскій», писалъ онъ И. И. Срезневскому по поводу окончанія первыхъ двухъ листовъ Извѣстій, «я радостно привѣтствую васъ съ прекраснымъ началомъ Извѣстій, а какъ предсѣдательствующій въ русскомъ

1) Переписка сохранилась въ архивѣ второго отдѣленія.
2) Уч. зап., т. I, с. XXVI—XXVII.
3) Протоколы засѣд. 2-го отд. 15 марта 1852 г.
4) Свѣдѣнія взяты изъ одной замѣтки И. И. Срезневскаго (не напечатанной).

Digitized by Google

отдѣленіи академіи, я благодарю васъ отъ всего сердца за это полезное дѣло»[1]). Печать дала немного отзывовъ объ Извѣстіяхъ; но среди нихъ была обширная статья Буслаева, помимо ученыхъ достоинствъ содержанія отмѣтившая въ изданіи качества, которыя даютъ ему право «на живѣйшее сочувствіе всякаго образованнаго читателя: это — разнообразіе, занимательность и свѣжесть статей, несмотря на ихъ ученую спеціальность»[2]).

Сознаніе важности и пользы изданія, подобнаго Извѣстіямъ, пробудившаго къ жизни и дѣятельности неподвижность тогдашнихъ членовъ русскаго отдѣленія Академіи, сплотившаго въ одно цѣлое разрозненныя силы представителей русской науки, давшаго пріютъ трудамъ молодыхъ ученыхъ, раздѣлялось, впрочемъ, не всѣми и, что особенно странно, не всѣми членами того общества, которое ихъ издавало. Сдѣлать такой выводъ позволяетъ печальный случай въ жизни Извѣстій — представленіе президенту Академіи графу Блудову безымяннаго разбора дѣятельности редактора; этотъ грубый, писанный ломаннымъ почеркомъ съ намѣреніемъ скрыть руку автора разборъ, — «донось», какъ назвалъ его И. И. Срезневскій, «донось безъ открытія злоупотребленій, безъ горькихъ истинъ» является болѣе всего изображеніемъ современныхъ нравовъ, ибо, какъ потомъ открылось, шелъ не извнѣ, а былъ составленъ однимъ изъ сочленовъ И. И. Срезневскаго по Академіи. Имѣя своей цѣлью однѣ личныя нападки на редактора, онъ ничего не прибавляетъ къ исторіи Извѣстій; его значеніе заключается только въ томъ, что онъ далъ поводъ И. И. Срезневскому представить о немъ отзывъ, являющійся яркой характеристикой какъ самого редактора, такъ и его отношенія къ изданію и къ участію въ Извѣстіяхъ другихъ членовъ отдѣленія. Любопытно отмѣтить, что составитель тайнаго разбора, еще не узнанный И. И. Срезневскимъ, самъ присутствовалъ при чтеніи отзыва въ засѣданіи от-

---

5) Письмо 27 дек. 1851 г.

2) Отеч. зап., 1852, т. 83, отд. VI, с. 89—104.

Digitized by Google

дѣленія 7 декабря 1856 г.; онъ долгое время и послѣ того продолжалъ участвовать въ трудахъ отдѣленія и только въ 1862 году вышелъ изъ состава Академіи, получивъ званіе члена-корреспондента; очевидное желаніе его получить редакцію академическаго изданія не осуществилось [1]). Протоколы засѣданій не сохранили отклика печальнаго эпизода исторіи отдѣленія. За исключеніемъ отзыва Никитенка нѣтъ никакихъ свѣдѣній и о томъ, какъ отнеслись сочлены И. И. Срезневскаго къ этому событію. «Срезневскій сильно огорчился», пишетъ Никитенко. «Мы выслушали довольно длинную защиту его и выразили ему свое участіе, какъ товарищу. Иванъ Ивановичъ [Давыдовъ], въ продолженіе года, самъ безпрестанно уязвляемый безымянными доносами, болѣе всѣхъ сочувствовалъ Срезневскому. Много плодовъ соберутъ со всего этого наука и общество!» [2]).

Въ засѣданіи 23 ноября 1861 года И. И. Срезневскій доложилъ своимъ сочленамъ, что съ окончаніемъ десятаго тома Извѣстій онъ желаетъ прекратить свои труды по редакціи. «Отдѣленіе», какъ говорится въ протоколѣ, «занялось обсужденіемъ предмета, столь для него важнаго, а именно избраніемъ новаго редактора и даже нѣкоторымъ измѣненіемъ состава самыхъ трудовъ своихъ». Оно состояло въ это время изъ предсѣдательствующаго П. А. Плетнева, ординарныхъ академиковъ А. Х. Востокова, И. И. Срезневскаго, Л. В. Никитенка, Я. К. Грота, экстраординарнаго академика П. П. Дубровскаго и адъюнкта П. С. Билярскаго; остальные члены обыкновенно не присутствовали въ засѣданіяхъ. При обсужденіи вопроса о новомъ редакторѣ Извѣстій П. С. Билярскій выступилъ съ мнѣніемъ о необходимости

---

1) Отмѣчаю слѣд. мѣсто «доноса»: «Неужели другіе члены второго отдѣленія не замѣчаютъ слабой редакціи Извѣстій? Между ними есть люди, которые, кажется, понимаютъ, что значитъ издавать ученый журналъ. Указываемъ на Плетнева (издававшаго Современникъ), Никитенка (редактора журнала министерства народнаго просвѣщенія) и Дубровскаго (бывшаго создателемъ журнала Денница, посвященнаго славянскимъ литературамъ)».

2) Записки и дневникъ А. В. Никитенка, т. 2 (1893), с. 52—53.

Digitized by Google

«придать болѣе разнообразія и занимательности» Извѣстіямъ; «въ составѣ Академіи третье отдѣленіе», сказалъ между прочимъ Билярскій, «занимается предметами, близко сходящимися съ тѣмъ, что занимаетъ и второе, съ тою только разницею, что тамъ поприще обширнѣе и разностороннѣе; поэтому полезно было бы отдѣленію второму соединить труды свои съ третьимъ». Члены отдѣленія согласились съ Билярскимъ и поручили ему войти въ сношенія съ членами третьяго отдѣленія. Въ слѣдующемъ засѣданіи русскаго отдѣленія 30 ноября 1861 года была прочтена въ дополненіе къ первому предложенію болѣе подробная и обстоятельная записка Билярскаго, какъ сказано въ протоколѣ, «Проектъ изложенія тѣхъ побужденій, которыя заставили второе отдѣленіе желать соединенія съ третьимъ на литературномъ предпріятіи». Результатомъ чтенія этого проекта было постановленіе поручить редакцію Извѣстій и Записокъ отдѣленія Билярскому; «чтобы впредь не подвергать себя тѣмъ неудобствамъ и трудностямъ, съ которыми И. И. Срезневскій боролся такъ настойчиво и съ такимъ самопожертвованіемъ» (слова протокола), отдѣленіе подтвердило свое прежнее рѣшеніе и постановило «пригласить третье отдѣленіе къ предпріятію изданія періодическаго сборника на русскомъ языкѣ вмѣстѣ со вторымъ отдѣленіемъ» [1]). Постановленіе это частнымъ путемъ было передано нѣсколькимъ членамъ какъ третьяго, такъ и перваго отдѣленій; на слѣдующій день отъ лица академиковъ Ленца, Буняковскаго, Бетлинга, Веселовскаго, Грота, Куника и Билярскаго въ общее собраніе Академіи была внесена записка «съ изложеніемъ ихъ предположенія объ основаніи съ будущаго 1862 года на русскомъ языкѣ особаго періодическаго изданія подъ названіемъ «Записокъ Императорской Академіи наукъ», съ цѣлью знакомить русскую публику съ дѣятельностью Академіи и передавать на отечественномъ языкѣ труды ея членовъ». Общее собраніе одобрило это предположеніе и постановило «привести оное въ дѣйствіе, а

1) Прот. отд. р. яз. и сл. 30 ноября 1861 г.

Digitized by Google

для обсужденія всѣхъ подробностей порядка и способа изданія Записокъ и для рѣшенія всѣхъ вопросовъ, которые могли бы при семъ возникать, назначить особую постоянную редакціонную комиссію, составленную изъ непремѣннаго секретаря Академіи, изъ редактора Записокъ и трехъ членовъ по одному отъ каждаго отдѣленія». Такимъ образомъ осуществлялось давнее желаніе второго отдѣленія, изъ-за котораго передъ началомъ изданія Ученыхъ записокъ возгорѣлась борьба 2-го и 3-го отдѣленій. Въ мартѣ 1862 года вышла первая книга перваго тома «Записокъ». Для лицъ, не принадлежавшихъ къ Академіи, это было указаніемъ на скорое прекращеніе Извѣстій второго отдѣленія: тогда допечатывались послѣдніе выпуски ихъ десятаго тома. «Вы съ какою то грустью писали мнѣ о томъ, что я прекращаю изданіе Извѣстій», говоритъ И. И. Срезневскій въ письмѣ къ арх. Амфилохію: «Спасибо вамъ за сочувствіе; но прекращаю этотъ трудъ я по своей собственной волѣ — и продолжать его никто не будетъ. Эгоистически глядя, я очень радъ этому: эти Извѣстія останутся моимъ единичнымъ изданіемъ. Вмѣстѣ, впрочемъ, и не радъ, будучи убѣжденъ, что такое изданіе необходимо, и я бы съ радостью помогалъ новому редактору. Самъ только трудиться, какъ трудился, уже не могу: не хватаетъ силъ и глазъ, и времени.... А между тѣмъ другихъ работъ у меня много; подростаютъ и дѣти, надобно и съ ними заняться. А между тѣмъ словарь, палеографія, критическое разсмотрѣніе памятниковъ, исторія языка и т. д. Не хватитъ моей жизни покончить все затѣянное — я это чувствую; тѣмъ не менѣе надобно додѣлать хоть что-нибудь».

Digitized by Google

СИСТЕМАТИЧЕСКІЙ УКАЗАТЕЛЬ

статей, напечатанныхъ въ Извѣстіяхъ и Ученыхъ запискахъ второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ

(1852—1863).

Digitized by Google

Digitized by Google

ЛИТЕРАТУРА.

Литература старославянская.

1. Срезневскій, И. И. Вмѣсто предисловія [къ отдѣлу «Изслѣдованія о древнихъ памятникахъ старославянской литературы»].
   Изв. 1. 81—84 («Изслѣд. о древн. пам. старосл. лит.» 1).
2. Григоровичъ, В. И. О древнѣйшихъ памятникахъ церковно-славянскихъ.
   Изв. 1. 86—99 («Изслѣд. о древн. памятн. старослав. лит.» 2).
3. Востоковъ, А. Х. Примѣчанія [къ статьѣ В. И. Григоровича «О древнѣйшихъ памятникахъ церковно-славянскихъ»].
   Изв. 1. 100—102 («Изслѣд. о древн. памятн. старосл. лит.» $3._1$).
4. Срезневскій, И. И. Примѣчанія [къ статьѣ В. И. Григоровича «О древнѣйшихъ памятникахъ церковно-славянскихъ»].
   Изв. 1. 102—104 («Изслѣд. о древн. пам. старослав. лит.» $3._2$).
5. Григоровичъ, В. И. Изъ письма — къ редактору.
   Изв. 7. 219—223 (Прил. къ проток.). — О глаголицѣ, о житіи Стефана Дечанскаго, о Соловецкой библ., о книгѣ Висири и др.
6. Срезневскій, И. И. Бл҃женнаго ѹчителꙗ нашего Константина философа слово. Изъ Печскаго евангелія XIV в.
   Изв. 7. 145—148 (Прил. къ прот.).
7. Срезневскій, И. И. Слова Григорія Богослова.
   Изв. 2. 247—255, 3. 27—38, 4. 294—312 («Изслѣд. о древн. пам. старосл. лит». 7).
8. Срезневскій, И. И. Извѣстіе о древнемъ канонѣ въ честь св. Вячеслава Чешскаго.
   Изв. 5. 191—192 (Прилож. къ прот.).
9. Срезневскій, И. И. Еще нѣсколько словъ о канонѣ св. Вячеславу.
   Изв. 5. 275—277 (Прил. къ проток.).

Digitized by Google

Литература русская.

10. Срезневскій, И. И. Вступительная записка [къ отдѣлу «Историческія чтенія о языкѣ и словесности»].
Изв. 1. 305—309.

11. Срезневскій, И. И. Древніе памятники русскаго письма и языка. Общее повременное обозрѣніе.
Изв. 10. 1—36, 81—109, 161—234, 273—373.

12. Срезневскій, И. И. Дополненія къ общему повременному обозрѣнію древнихъ памятниковъ русскаго письма и языка.
Изв. 10. 417—583, 593—704, 705—750.

13. Сухомлиновъ, М. И. О псевдонимахъ въ древней русской словесности.
Изв. 4. 117—159.

14. Филаретъ, еп. харьковскій. Обзоръ русской духовной литературы 862 — 1720. [Въ концѣ приложены: 1) «Алфавитный указатель писателей», 2) «Алфавитный указатель сочиненій, вошедшихъ въ Обзоръ русской духовной литературы», сост. Н. А. Добролюбовымъ, 3) «Хронологическій указатель писателей и произведеній», составл. М. И. Сухомлиновымъ].
Уч. зап. 3. 1—267, 267—272, 273—293, 294—300 (Разсужд.).

15. Савваитовъ, П. И. Нѣсколько примѣчаній къ Обзору русской духовной литературы.
Изв. 6. 92—96 (Прилож. къ проток.). — О Германѣ Воятѣ, Матеѣ Сарайскомъ, Стефанѣ Пермскомъ, Іоасафѣ еп. вологодскомъ, Иванѣ Слободскомъ.

16. Сухомлиновъ, М. И. О древней русской лѣтописи, какъ памятникѣ литературномъ.
Уч. зап. 3. 3. 1—230 (Разсужд.).

17. Погодинъ, М. П. Новогородскія лѣтописи.
Изв. 6. 209—233 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

18. Срезневскій, И. И. О помѣсячныхъ замѣткахъ въ древнихъ церковныхъ книгахъ.
Изв. 5. 218—221 (Прил. къ проток.).

19. Сухомлиновъ, М. И. Замѣчанія о сборникахъ, извѣстныхъ подъ названіемъ «Пчелъ».
Изв. 2. 222—234 («Историч. чтенія о яз. и слов.»).

20. Пыпинъ, А. Н. Очеркъ литературной исторіи старинныхъ повѣстей и сказокъ русскихъ.
Уч. зап. 4. 3. 1—360 (Разсужд.).

Digitized by Google

21. Срезневскій, И. И. О договорахъ князя Олега съ греками.
Изв. 1. 309—314 («Историч. чтенія о языкѣ и слов.»).

22. Бѣляевъ, И. Д. Извлеченіе изъ записки [о договорахъ Олега съ греками].
Изв. 1. 314—326 («Историч. чтенія о языкѣ и слов.»).

23. Срезневскій, И. И. Договоры съ греками.
Изв. 3. 257—295 («Истор. чтенія о языкѣ и слов.»).

24. Срезневскій, И. И. Памятники X-го вѣка до Владимира Святого.
Изв. 3. 49—66 («Историч. чтенія о языкѣ и слов.»).

25. Срезневскій, И. И. Древнія жизнеописанія русскихъ князей X—XI вѣка.
Изв. 2. 113—130 («Историческія чтенія о яз. и словесн.»).

26. Срезневскій, И. И. Дополненія къ запискѣ: Древнія жизнеописанія русскихъ князей.
Изв. 2. 157—164, 209—221 («Истор. чтенія о яз. и словесн.»).

27. Лавровскій, П. А. Изслѣдованіе о лѣтописи Якимовской.
Уч. зап.. 2. 1. 77—160 (Разсужд.).

28. Куприяновъ, И. К. Поученіе св. Иларіона по харатейному списку новгородской Софійской библіотеки.
Изв. 5. 222—224 (Прилож. къ проток.). — Съ примѣч. И. И. Срезневскаго.

29. Макарій, еп. винницкій. Записка о Ѳеодосіи, списателѣ житія Володимерова.
Изв. 4. 113—116 («Историч. чтенія о языкѣ и слов.»).

30. Макарій, еп. винницкій. Преподобный Ѳеодосій Печерскій, какъ писатель.
Изв. 4. 273—293 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

31. Сочиненія препод. Ѳеодосія Печерскаго въ подлинномъ текстѣ. Приготовлены къ изданію преосв. Макаріемъ, еп. винницкимъ.
Уч. зап. 2. 2. 193—224 (Памятн.).

32. Погодинъ, М. П. Іаковъ мнихъ, русскій писатель XI вѣка, и его сочиненія.
Изв. 1. 326—334 («Историч. чтенія о языкѣ и слов.»).

33. Тюринъ, А. Ѳ. Мнѣніе о Іаковѣ мнихѣ академика П. Г. Буткова.
Изв. 2. 81—95 («Историческія чтенія о языкѣ и словесн.»). — При статьѣ примѣчанія И. И. Срезневскаго.

34. Макарій, еп. винницкій. Еще объ Іаковѣ мнихѣ.
Изв. 2. 145—157 («Историческія чтенія о яз. и словесн.»).

35. Житіе преподобнаго отца нашего игумена печерскаго Ѳеодосія, описанное преп. Несторомъ, въ переводѣ на современный русскій языкъ преосв. Филарета, еп. харьковскаго. [Къ статьѣ

Digitized by Google

приложены: «Выписки изъ подлиннаго житія преподобнаго Ѳеодосія. Прибавленіе отъ редактора»].

Уч. зап. 2. 2. 129—192 (Памятн.).

36. Погодинъ, М. П. Несторово житіе св. Ѳеодосія, какъ историческій источникъ.

Изв. 9. 193—214.

37. Неволинъ, К. А. О митрополитѣ Іоаннѣ II, какъ сочинителѣ посланія къ архіепископу римскому Клименту о опрѣснокахъ.

Изв. 2. 95—103 («Истор. чтенія о яз. и слов.»). — При статьѣ примѣчанія И. И. Срезневскаго.

38. Григоровичъ, В. И. Посланіе митрополита Іоанна II.

Уч. зап. 1. 1—20 («Памятн.»).

39. Погодинъ, М. П. О поученіи Мономаховомъ.

Изв. 10. 234—244.

40. Срезневскій, И. И. Грамота великаго князя Мстислава и сына его Всеволода новгородскому Юрьеву монастырю 1130 г.

Изв. 8. 337—360.

41. Макарій, еп. винницкій. Св. Кириллъ, епископъ туровскій, какъ писатель.

Изв. 5. 225—263 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

42. Срезневскій, И. И. Новые списки поученій Кирилла Туровскаго.

Изв. 3. 369—381 («Истор. чтенія о языкѣ и слов.»).

43. Срезневскій, И. И. Еще одно поученіе Кирилла Туровскаго по неизданнымъ спискамъ.

Изв. 4. 177—184 («Истор. чтенія о языкѣ и словесности»).

44. Срезневскій, И. И. Еще замѣтки о твореніяхъ св. Кирилла Туровскаго.

Изв. 5. 306—313 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

45. Полѣновъ, Д. В. Житіе св. Нифонта Константиноградскаго по рукописи XII—XIII.

Изв. 10. 373—387.

46. Полѣновъ, Д. В. Обозрѣніе лѣтописца Переяславскаго.

Уч. зап. 1. 59—98 (Памятн.).

47. Макарій, еп. винницкій. Обзоръ редакцій Кіево-печерскаго патерика, преимущественно древнихъ.

Изв. 5. 129—167 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

48. Срезневскій, И. И. Слово Данила Заточеника, еже списа къ своемѹ князю Ꙗрославу Володимеровичю. По Копенгагенскому списку.

Изв. 10. 263—272.

49. Макарій, еп. тамбовскій и шацкій. О сочиненіяхъ митрополита кіевскаго Кирилла II.

Изв. 8. 161—185.

Digitized by Google

50. Шевыревъ, С. П. Замѣтка о словѣ Авраамія Смоленскаго.
Изв. 8. 326—330 (Прилож. къ протоколамъ).

51. Преподобнаго отца нашего Авраамія Слово о небесныхъ сплахъ, чего ради созданъ бысть человѣкъ. Доставлено ак. С. П. Шевыревымъ.
Изв. 9. 182—192 (Прил. къ проток.).

52. Срезневскій, И. И. Лѣтописный перечень XIII вѣка.
Изв. 8. 390—393 (Прилож. къ протоколамъ).

53. Шевыревъ, С. П. Обозрѣніе русской словесности въ XIII вѣкѣ.
Изв. 3. 67—105 («Истор. чтенія о языкѣ и сл.»).

54. Срезневскій, И. И. Задонщина великаго князя господина Дмитрія Ивановича и брата его Володимера Ондрѣевича.
Изв. 6. 337—362 («Истор. чтенія о языкѣ и словесности»).

55. Срезневскій, И. И. Нѣсколько дополнительныхъ замѣчаній къ Слову о Задонщинѣ.
Изв. 7. 96—100.

56. Поповъ, А. Н. Лѣтопись великихъ князей литовскихъ.
Уч. зап. 1. 21—58 (Памятн.).

57. Срезневскій, И. И. Повѣсть о Цареградѣ.
Уч. зап. 1. 99—137 (Памятн.).

58. Макарій, еп. тамбовскій. О Григоріи Цамблакѣ, митрополитѣ кіевскомъ, какъ писателѣ.
Изв. 6. 97—153 («Историч. чтенія о языкѣ и словесн.»).

59. Срезневскій, И. И. Труды митрополита Ѳеодосія (1461—1463 г.).
Изв. 2. 321—324 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

60. Ундольскій, В. М. Записка о неизвѣстномъ сочиненіи м. Ѳеодосія.
Изв. 2. 325—328 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

61. Срезневскій, И. И. Хоженіе за три моря Аѳанасія Никитина въ 1466 — 1472 гг.
Уч. зап. 2. 2. 225—307 (Памятн.).

62. Сухомлиновъ, М. И. Вассіанъ, современникъ Іоанна III.
Изв. 2. 177—199 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

63. Гильфердингъ, А. Ѳ. Переводъ толкованій Іоанна Златоустаго.
Изв. 8. 321—326 (Приложенія къ протоколамъ).

64. Бѣляевъ, И. Д. Даніилъ, митрополитъ московскій.
Изв. 5. 193—209 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

65. Лазаревскій, А. М. Записка о русскомъ хронографѣ.
Изв. 8. 384—390 (Прилож. къ протоколамъ). — Съ замѣчаніемъ И. И. Срезневскаго.

66. Лазаревскій, А. М. Къ запискѣ о русскомъ хронографѣ.
Изв. 9. 115—128 (Прил. къ проток.).

Digitized by Google

67. Пыпинъ, А. Н. Старинныя сказки о царѣ Соломонѣ.
Изв. 4. 337—353 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

68. Пыпинъ, А. Н. Дополненіе къ запискѣ: Старинныя сказки о царѣ Соломонѣ.
Изв. 5. 61—64 (Прилож. къ прот.).

69. Пыпинъ, А. Н. Старинная русская сказка «о Вавилонскомъ царствѣ».
Изв. 8. 313—320 (Прилож. къ проток.).

---

70. Пекарскій, П. П. Планъ и образцы библіографическаго обозрѣнія русскихъ книгъ Петровскаго времени.
Изв. 4. 259—272 (Прилож. къ проток.).

71. Корфъ, бар. М. А. Письмо г. директора Имп. публ. библ., п. чл. Академіи наукъ — на имя редактора Извѣстій [по поводу статьи Пекарскаго «Планъ и образцы библіографическаго обозрѣнія русскихъ книгъ Петровскаго времени»].
4. 325—326 (Прил. къ проток.).

72. Бычковъ, А. Ѳ. Замѣчанія на статью г. Пекарскаго изъ доклада А. Ѳ. Бычкова барону М. А. Корфу [по поводу статьи «Планъ и образцы библіографическаго обозрѣнія русскихъ книгъ Петровскаго времени»].
Изв. 4. 326—330 (Прил. къ прот.).

73. Чистовичъ, И. А. Труды Іакова Блонницкаго.
Изв. 7. 65—68 (Прилож. къ прот.).

74. Лыжинъ, Н. П. Два памфлета временъ Анны Іоанновны.
Изв. 7. 49—64 (Прилож. къ прот.).

75. Древнихъ лѣтъ военный артикулъ. [Подъ строкой: «Изъ госуд. архива министерства иностраныхъ дѣлъ. Сообщилъ академикъ К. А. Арсеньевъ»].
Изв. 7. 47—48.

76. Чистовичъ, И. А. Замѣтка о В. К. Тредьяковскомъ.
Изв. 8. 157—158 (Прилож. къ протоколамъ).

77. Погодинъ, М. П. Воспоминаніе о Ломоносовѣ, сочиненное академикомъ М. П. Погодинымъ для произнесенія въ торжественномъ столѣтнемъ собраніи Московскаго университета 12-го января 1855 года.
Изв. 4. 69—80.

78. Воспоминанія столѣтія русской грамматики: новое изданіе грамматики М. В. Ломоносова. [Составныя части изданія: 1) «Предисловіе къ новому изданію россійской грамматики Михайла Ломоносова» И. И. Давыдова, 2) «Списокъ славянскихъ и рус-

Digitized by Google

скихъ грамматикъ, изданныхъ на славяно-русскомъ и русскомъ языкахъ», 3) Списокъ русскимъ грамматикамъ на иностранныхъ языкахъ», 4) «Россійская грамматика Михайла Ломоносова. Печатана въ Санктпетербургѣ при Императорской Академіи наукъ 1755 года»].

Уч. зап. 8. 1—XLVI, XLVII—LXXXVI и 1—150 (Лѣтоп.).

79. Срезневскій, И. И., и Чистовичъ, И. А. Полная грамматика славенскаго языка Ю. Вишневскаго.

Изв. 7. 68—71.

80. Сухомлиновъ, М. И. Замѣтка о Сумароковѣ.

Изв. 4. 206—208 (Прил. къ прот.).

81. Гротъ, Я. К. Планъ академическаго изданія сочиненій Державина.

Изв. 8. 81—89.

82. Гротъ, Я. К. Записки по изданію сочиненій Державина. Рукописи Державина и Н. Львова.

Изв. 8. 241—260.

83. Гротъ, Я. К. О ходѣ въ 1860 г. приготовительныхъ работъ по изданію Державина.

Изв. 9. 129—139.

84. Гротъ, Я. К. Дѣятельность и переписка Державина во время Пугачевскаго бунта.

Уч. зап. 7. 1. 3. 1—169 (Разсужд.).

85. Давыдовъ, И. И. Записка [вводная къ отдѣлу «Чтенія о современной литературѣ»].

Изв. 1. 129—132.

86. Шевыревъ, С. П. Обозрѣніе столѣтняго существованія Московскаго университета. Рѣчь въ день его столѣтняго юбилея въ торжественномъ собраніи 12-го янв. 1855 г., произн. орд. ак. и проф. русс. слов. и педагогіи С. П. Шевыревымъ.

Изв 4. 49—69.

87. Давыдовъ, И. И. Взглядъ на Исторію государства россійскаго Карамзина со стороны художественной.

Изв 4. 209—243 («Чтенія о современной литературѣ»).

88. Давыдовъ, И. И. Памяти орд. академика Василія Андреевича Жуковскаго. Отъ второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ. [Съ приложеніемъ письма Жуковскаго къ гр. С. С. Уварову и отвѣта Уварова].

Изв 1. 132—145 («Чтенія о соврем. литературѣ»).

89. Плетневъ, П. А. Чтеніе о Василіи Андреевичѣ Жуковскомъ.

Изв 1. 146—162, 193—206, 257—273 («Чтенія о соврем. литературѣ»).

Digitized by Google

90. Базаровъ, Іоаннъ, свящ. Послѣдніе дни жизни Жуковскаго. Письмо къ редактору Журнала министерства народнаго просвѣщенія изъ Стутгардта 17/29 апрѣля 1852.
Изв. 1. 249—256 (Прилож. къ проток.).

91. Базаровъ, Іо. свящ. Воспоминанія о В. А. Жуковскомъ.
Изв. 2. 139—144 (Приложенія къ протоколамъ).

92. Гротъ, Я. К. Автографъ Пушкина [19-е октября 1825 г.].
Изв. 6. 326—336 (Прил. къ проток.).

93. Вельтманъ, А. Ѳ. Сочиненія Михаила Николаевича Загоскина.
Изв. 1. 415—416 (Библіограф. записки).

94. Давыдовъ, И. И. О значеніи Гоголя въ русской словесности.
Изв. 1. 273—286 («Чтенія о совр. литературѣ»).

95. Гротъ, Я. К. Кулакъ, поэма Никитина (Разборъ).
Изв. 7. 289—313.

96. Давыдовъ, И. И. Начертаніе занятій второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ, предложенное предсѣдательствующимъ 20 окт. 1851.
Изв. 1. 1—10.

97. Плетневъ, П. А. Отчетъ Императорской Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности [за 1851 г.].
Изв. 1. 33—56.

98. Давыдовъ, И. И. Записка г. предсѣдательствующаго о кругѣ дѣятельности второго отдѣленія Академіи [чит. 11 дек. 1852 г.].
Изв. 2. 1—8.

99. Плетневъ, П. А. Отчетъ Императорской Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности за 1852 г.
Изв. 2. 33—62.

100. Давыдовъ, И. И. Записка о литературныхъ трудахъ ординарнаго академика П. А. Плетнева въ истекшемъ 1852 году.
Изв. 2. 62—66.

101. Давыдовъ, И. И. Россійская академія и второе отдѣленіе Императорской Академіи наукъ.
Уч. зап. 1. I—XXXII (Лѣт.)

102. Давыдовъ, И. И. Записка предсѣдательствующаго о занятіяхъ второго отдѣленія въ 1853 и 1854 году.
Изв. 3. 1—16.

103. Плетневъ, П. А. Отчетъ Императорской Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности за 1853 годъ.
Уч. зап. 1. XXXIV—LXIV (Лѣт.).

104. Плетневъ, П. А. Біографическія записки о членахъ отдѣленія

Digitized by Google

(изъ отчета Импер. Акад. наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности за 1853 г.).

Изв. 3. 17—27, 225—234, 321—352. О кн. П. А. Ширинскомъ-Шихматовѣ, П. А. Катенинѣ, И. Д. Резвомъ, І. С. Кочетовѣ, Я. И. Бередниковѣ.

105. Давыдовъ, И. И. Обозрѣніе занятій второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ въ истекающемъ 1854 г. и начертаніе занятій въ наступающемъ 1855 году.

Изв. 4. 1—16.

106. Плетневъ, П. А. Отчетъ Императорской Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности за 1854 годъ.

Уч. зап. 2. 1. I—XXXVI (Лѣтоп.).

107. Давыдовъ, И. И. Записка о трудахъ ординарнаго академика П. А. Плетнева по второму отдѣленію Академіи за 1854 годъ.

Уч. зап. 2. 1. XLIX—LII (Лѣтоп.)

108. Давыдовъ, И. И. Записка предсѣдательствующаго о занятіяхъ второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ въ истекающемъ 1855 году.

Изв. 5. 1—22.

109. Давыдовъ, И. И. Воспоминаніе о графѣ Сергіи Семеновичѣ Уваровѣ [изъ записки, читанной въ отдѣленіи 3 декабря 1855 года].

Уч. зап. 2. 1. CXXXII—CXLIII (Лѣтоп.).

110. Блудовъ, гр. Д. Н. Рѣчь президента Имп. Академіи наукъ—въ засѣданіи 23 декабря 1855 года.

Уч. зап. 2. 1. 1. CXXVI—CXXVIII (Лѣтоп.).—Изв. 4. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 43—46.

111. Давыдовъ, И. И. Рѣчь, произнесенная въ томъ же общемъ собраніи Академіи наукъ [23 дек. 1855 г.].

Уч. зап. 2. 1. 1. CXXIX—CXXXI (Лѣтоп.). — Изв. 4. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 45—48.

112. Плетневъ, П. А. Памяти графа Сергія Семеновича Уварова, президента Императорской Академіи наукъ. Читано въ торжественномъ собраніи Имп. академіи наукъ 29 дек. 1855 г.

Уч. зап. 2. 1. LIII—CXXV (Лѣтоп.).

113. Давыдовъ, И. И. О литературныхъ трудахъ академика И. И. Срезневскаго.

Уч. зап. 2. 1. XLV—XLVIII (Лѣтоп.). Прил. къ отч. по отд. рус. яз. и сл.

114. Срезневскій, И. И. Труды и юбилей А. Х. Востокова.

Уч. зап. 2. 1. XXXVII—XLI (Лѣтоп.). Прил. къ отчету по отд. русск. яз. и слов.

Digitized by Google

115. Давыдовъ, И. И. Объ ученыхъ трудахъ епископа винницкаго Макарія.
Уч. зап. 2. 1. XLI—XLV (Лѣтоп.). Прил. къ отчету по отд. русск. яз. и слов.

116. Плетневъ, П. А. Записки о новыхъ членахъ второго отдѣленія Академіи [I, Профессоръ Я. К. Гротъ. II, Профессоръ К. А. Неволинъ].
Изв. 5. 23—35.

117. Давыдовъ, И. И. Записка предсѣдательствующаго о занятіяхъ второго отдѣленія Имп. Академіи наукъ въ истекшемъ 1856 г.
Изв. 6. 1—18.

118. Никитенко, А. В. Отчетъ Имп. Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности за 1856 годъ.
Уч. зап. 4. I—XVIII (Лѣтоп.).

119. Перечень членовъ второго отдѣленія Имп. Академіи наукъ со времени его основанія до 1856 года.
Уч. зап. 2. 1. CXLV—CXLVIII (Лѣтоп.).

120. Давыдовъ, И. И. Отчетъ второго отдѣленія Имп. Академіи наукъ за 1857 годъ.
Уч. зап. 5. I—XXXVII (Лѣтоп.).

121. Макарій, еп. тамбовскій и шацкій. Біографическая записка о преосвященномъ Иннокентіи, архіепископѣ херсонскомъ и таврическомъ.
Уч. зап. 5. XXXVIII—LIV (Прил. къ отч. отд. рус. яз. и сл. за 1857 г.).

122. Давыдовъ, И. И. Записка о трудахъ академика Коркунова.
Уч. зап. 5. LV—LVII (Прил. къ отч. отд. рус. яз. и сл. за 1857 г.).

123. Плетневъ, П. А. Записка о дѣйствительномъ статскомъ совѣтникѣ Ѳедорѣ Ивановичѣ Тютчевѣ.
Уч. зап. 5. LVII—LIX (Прил. къ отч. отд. рус. яз. и сл. за 1857 г.).

124. Плетневъ, П. А. Отчетъ Имп. Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности за 1859 годъ.
Уч. зап. 7. 1. I—XLI (Лѣтоп.).

125. Списокъ литературнымъ трудамъ покойнаго академика Императорской Академіи наукъ Петра Григорьевича Буткова.
Изв. 7. Особое прибавленіе. 1—8.

126. Давыдовъ, И. И. Записки предсѣдательствующаго о занятіяхъ второго отдѣленія Имп. Академіи въ истекающемъ 1858 году.
Изв. 8. 1—13.

127. Плетневъ, П. А. Отчетъ Имп. Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности за 1860 годъ.
Уч. зап. 7. 1. XXII—XL (Лѣтоп.).

Digitized by Google

128. Гротъ, Я. К. Въ какихъ изданіяхъ наша литература особенно нуждается?
Изв. 7. 17—26.

Литературныя произведенія XIX вѣка.

129. Бенедиктовъ, В. Г. Малое слово о великомъ.
Изв. 4. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 25—32.

130. Бенедиктовъ, В. Г. Встрѣчный голосъ при торжественномъ въѣздѣ его императорскаго величества въ Санктпетербургъ.
Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 71—72.

131. Бенедиктовъ, В. Г. Новый годъ 1857-й.
Изв. 5. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 77—80.

132. Вяземскій, кн. П. А. Плачъ и утѣшеніе 18 февраля, 17 апрѣля 1855.
Изв. 4. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 1—8.

133. Вяземскій, кн. П. А. На церковное строеніе.
Изв. 5. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 57—60.

134. Вяземскій, кн. П. А. Новое стихотвореніе [«День нашъ радостный и славной...»].
Изв. 3. 387—388 (Прилож. къ проток.).

135. Вяземскій, кн. П. А. Пять стихотвореній [1. Посвященіе, 2. Палестина, 3. Одно сокровище, 4. Уныніе, 5. «Привѣтствую тебя, въ минувшемъ молодѣя»...].
Изв. 7. 71—80.

136. Вяземскій, кн. П. А. Стихотворенія [1. У страха глаза велики, 2. Слово примиренья].
Изв. 8. 308—312 (Приложенія къ проток.).

137. Вяземскій, кн. П. А. Ея императорскому величеству государынѣ императрицѣ Маріи Александровнѣ. Москва. Августъ 1856 года.
Изв. 5. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 65—70.

138. Дмитріевъ, Мих. А. Ода на восшествіе на престолъ его императорскаго величества государя императора Александра Второго.
Изв. 4. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 7—12.

139. Дмитріевъ, Мих. А. Ода на священное коронованіе и мѵропомазаніе его импер. велич. государя императора Александра Второго.
Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 51—55.

140. Майковъ, А. Н. Вихрь изъ поэмы «Страшный судъ».
Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 73—76.

141. Майковъ, А. Н. Новыя стихотворенія [1. О томъ какъ отстав-

Digitized by Google

ной солдатъ Перфильевъ попалъ во вторую службу, 2. Пастухъ, 3. Молитва].

Изв. 4. 38—47 (Прил. къ проток.).

142. Майковъ, А. Н. Новыя стихотворенія [1. «Бывало, уловить изъ жизни мигъ случайный...», 2. Памяти Державина, 3. Клермонтскій соборъ, 4. «Межъ тѣмъ, какъ вы, друзья...»].

Изв. 3. 388—399 (Прил. къ проток.).

143. Минъ, Д. Е. Разсказъ Уголино изъ XXXIII-й пѣсни Дантова «Ада». Переводъ Д. Мина.

Изв. 4. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 13—16. — Подъ стр. примѣчаніе И. И. Срезневскаго.

144. Некрасовъ, Н. Родина мать.

Изв. 5. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 77—78.

145. Ростопчина, гр. Е. П. Боярынъ.

Изв. 4. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 11—14.

146. Ростопчина, гр. Е. П. Сестрамъ крестовоздвиженской общины.

Изв. 4. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 21—22.

147. Тютчевъ, Ѳ. И. Стихотворенія [1. «Пошли, Господь, свою отраду...», 2. «Какъ птичка раннею зарей...», 3. «Венеція», 4. «На смерть Жуковскаго», 5. «Проѣзжая черезъ Ковно»].

Изв. 4. Выборъ изъ произ. соврем. писателей. 21—26.

148. Хомяковъ, А. С. 26 августа 1856 года [«Народомъ полонъ Кремль великій...»].

Изв. 5. Выборъ изъ произв. современ. писателей. 69—70.

149. Хомяковъ, А. С. Стихотворенія [1. Звѣзды, 2. Вечерняя пѣснь, 3. Ночь, 4. «Беззвѣздная полночь дышала прохладой...», 5. «Какъ часто во мнѣ пробуждалась...», 6. «Не гордись передъ Бѣлградомъ...»].

Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 59—64.

150. Хомяковъ, А. С. По прочтеніи псалма.

Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 73—74.

151. Шевыревъ, С. П. Ода на священное коронованіе и вѣнчаніе на царство его имп. величества государя императора Александра Второго.

Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 55—57.

152. Шевыревъ, С. П. Царское слово.

Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 57—58.

153. Гротъ, Я. К. Рѣчь, произнесенная — на актѣ Импер. Александровскаго лицея 1859 г. 24-го мая.

Изв. 8. 235—240 (Приложенія къ протоколамъ).

Digitized by Google

154. Иннокентій, арх. херсонскій и таврическій. Слово, произнесенное въ Севастополѣ въ лагерной, что на сѣверномъ укрѣпленіи, церкви іюня 25-го 1855 года.
Изв. 4. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 33—36.

155. Иннокентій, арх. херсонскій и таврическій. Слово, сказанное въ севастопольскомъ Николаевскомъ соборѣ во время бомбардированія сего города непріятелями іюня 16-го 1855 года.
Изв. 4. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 35—44.

156. Филаретъ, митр. московскій. Слово въ день совершившагося столѣтія Импер. Московскаго университета, въ церкви святыя мученицы Татіаны говоренное — января 12 дня 1855 года.
Изв. 4. 17—22.

157. Филаретъ, митр. московскій. Бесѣда въ день тезоименитства благочестивѣйшаго государя императора Александра Николаевича, говоренная въ каѳедр. церкви Чудова монастыря — августа 30 дня 1855 года.
Изв. 4. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 17—20.

158. Филаретъ, митр. московскій. Рѣчь благочестивѣйшему государю императору Александру Николаевичу предъ вступленіемъ его имп. велич. въ Успенскій соборъ въ день священ. коронованія [26 авг. 1856 года].
Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 49.

159. Филаретъ, митр. московскій. Рѣчь благочестивѣйшему государю имп. Александру Николаевичу по совершеніи свящ. коронованія его импер. величества [26 авг. 1856 года].
Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 49—51.

160. Рѣчи академиковъ на юбилеѣ князя П. А. Вяземскаго [I) П. А. Вяземскаго, II) П. А. Плетнева, III) М. П. Погодина, IV) Я. К. Грота].
Изв. 9. 333—345.

Литература юго-славянская.

161. Палаузовъ, С. И. Письмо къ редактору [о болгарской грамотѣ Асѣня].
Изв. 2. 109—112 (Прил. къ проток.).

162. Дарственная грамота короля Уроша II Милутина монастырю Грачаницѣ 1322 года. Доставлена С. Верковичемъ.
Изв. 7. 139—145 = 155—161 (Прил. къ проток.).

Digitized by Google

163. Дарственная грамота короля Стефана Уроша III-го монастырю Дечанскому. Доставлена С. Верковичемъ.
Изв. 7. 223—240 (Прил. къ проток.).

164. Житіе св. Іоанна Рыльскаго [изъ харатейной минеи мон. св. Прохора Пчинскаго у Враны].
Изв. 8. 150—153 (Прилож. къ протоколамъ).

165. Житіе св. Михаила Воина [изъ харатейной минеи мон. св. Прохора Пчинскаго у Враны].
Изв. 8. 153—154 (Прилож. къ протоколамъ).

166. Житіе св. Николая Воина [изъ харатейной минеи мон. св. Прохора Пчинскаго у Враны].
Изв. 8. 154—156 (Прилож. къ протоколамъ).

167. Начало помяника монастыря Грачаницы.
Изв. 8. 156—158 (Прилож. къ протоколамъ).

168. Караджичъ, В. С. Отрывокъ изъ письма къ редактору [о его трудахъ по изученію сербскаго языка].
Изв. 1. 411—416 (Прил. къ проток.). Подъ стр. приложенъ переводъ письма на русскій яз.

169. Гильфердингъ, А. Ѳ. Письмо къ редактору [о С. Верковичѣ и о сербскомъ сборникѣ поученій и житій XV—XVI в.; приводится текстъ статьи «Успеніе сѣтого Кирила философа].
Изв. 6. 381—386 (Прил. къ прот.).

170. Востоковъ, А. Х. Записка о Хорватской лѣтописи.
Изв. 1. 188—189 (Прилож. къ протоколамъ).

171. Лавровскій, П. А. Письмо къ редактору о южныхъ славянахъ.
Изв. 8. 393—416 (Прил. къ проток.).

Литература западно-славянская.

172. Дубровскій, П. П. Польская повѣсть о царѣ Соломонѣ и Маркольфѣ.
Изв. 5. 123—128 (Прилож. къ прот.).

173. Коркуновъ, М. А. О книгѣ Іоанна Амоса Коменскаго: Видимый свѣтъ.
Изв. 4. 199—206 (Прил. къ проток.).

174. Срезневскій, И. И. Воспоминаніе о В. В. Ганкѣ. [Съ приложеніемъ выписки изъ статьи П. А. Лавровскаго и извѣстія о погребеніи Ганки].
Изв. 9. 215—238.

175. Срезневскій, И. И. Обозрѣніе филолого-археологическихъ трудовъ В. В. Ганки.
Изв. 9. 265—271 (Приложенія къ проток.).

Digitized by Google

Литературы западно-европейская и византійская.

176. Гротъ, Я. К. Нѣсколько ученыхъ замѣтокъ во время заграничнаго путешествія. Изъ отчета II-му отдѣленію Академіи. [О изданіяхъ западно-европейскихъ классическихъ писателей, о словаряхъ датскаго языка, о работахъ въ Копенгагенской публичной библіотекѣ и найденныхъ въ ней автографахъ Петра Великаго, о русскихъ, учившихся въ Лейпцигскомъ и Кильскомъ унив.].
Изв. 9. 139—160.

177. Норовъ, А. С. Изслѣдованія объ Атлантидѣ.
Уч. зап. 1. 33—64 (Разсужд.).

178. Дестунисъ, Г. С. Сказанія Приска Панійскаго.
Уч. зап. 7. 1. 1—112 (Разсужд.).

179. Χρονικὸν σύντομον ἐκ διαφόρων χρονογράφων τε καὶ ἐξηγητῶν, συλλεγὲν καὶ συντεθὲν ὑπὸ Γεωργίου Ἁμαρτωλοῦ μοναχοῦ. Хронографъ Георгія Амартола. Греческій подлинникъ, приготовленный къ изданію Э. Г. фонъ-Муральтомъ.
Уч. зап. 6. I—XLIX («Предисловіе»), I—LII («Prolegomena», Πίναξ), 1—1016 (текстъ, указатели и примѣчанія). Въ самомъ началѣ тома краткое предисловіе И. И. Срезневскаго.

НАРОДНАЯ СЛОВЕСНОСТЬ.

180. Программа для собиранія образцовъ народнаго языка и словесности.
Изв. 1. Памятники и образцы нар. яз. и слов. 1—4.

181. Срезневскій, И. И. Нѣсколько замѣчаній объ эпическомъ размѣрѣ славянскихъ народныхъ пѣсенъ.
Изв. 9. 345—366.

Великороссы.

182. Срезневскій, И. И., и Билярскій, П. С. Мнѣнія о книгѣ П. А. Безсонова: «Калѣки перехожіе».
Изв. 10. 254—256, 256—259.

Digitized by Google

183. Великорусскія пѣсни. Изъ записокъ баккалавра Ричарда Джемса. 1619—1620 г. [Съ прилож. письма І. Гамеля на имя И. И. Давыдова].

Изв. 1. Памятники и образцы народн. яз. и словесности. 5—10.

184. Срезневскій, И. И. Замѣчанія — касательно стиха о голубиной книгѣ по списку В. М. Ундольскаго.

Изв. 3. 47—48 (Приложенія къ протоколамъ).

185. Старческая пѣснь о горѣ злосчастіи. Повѣсть о горѣ и злочастіи, какъ горе злочастие довело молотца во иноческій чинъ [вслѣдъ за текстомъ примѣчанія И. И. Срезневскаго].

Изв. 5. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 401—412.

186. Старина про змѣю въ Рахлейскомъ царствѣ. Изъ сборника г. Верещагина.

Изв. 4. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 393—396.

187. Образцы напѣвовъ былинъ: I, Напѣвъ былины про царя Ивана Васильевича, II, Напѣвъ былины про князя Михаила.

Изв. 4. На отд. листѣ.

188. Былины или побывальщины, называемыя также «Старинами». Собраны въ г. Онегѣ г. Верещагинымъ. [Здѣсь помѣщены: 1) Про Илью Муромца, 2) Про Илью Муромца и его сына, 3) Про Олешу Поповича, князя Добрыню и его жену, 4) Про Владимировыхъ богатырей Данилу Игнатьевича и сына его Михайла, 5) Про Дуная Ивановича и жену его Настасью, 6) Подвиги Хотена].

Изв. 4. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 353—382.

189. Былина изъ сборника А. Верещагина [Про Дуная Ивановича].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 309—318.

190. Былина про Владимировыхъ богатырей: Данилу Игнатьевича и сына его Михайлу. [Записана А. Верещагинымъ со словъ нименгскаго крестьянина Ивана Пахомова — изъ подстр. прим.].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 273—280.

191. Старинныя великорусскія пѣсни, записанныя священникомъ Е. Фаворскимъ въ селѣ Павловѣ Нижегородской губерніи. [Здѣсь помѣщены: 1) Былина про Василису Даниловую, 2) Былина про свадьбу Олеши Поповича, 3) Былина про Василія Казнеровича, 4) Сорочинычки, 5) Правежь, 6) Кончина Петра Великаго].

Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 81—94.

Digitized by Google

192. Старинныя великорусскія пѣсни, записанныя священникомъ Е. Фаворскимъ въ селѣ Павловѣ Нижегородской губерніи. [Здѣсь помѣщены: 1) Былина про Василія Казнѣровича и Добрыню Никитича, какъ они въ орду ходили, 2) Былина про Илью Муромца и Соловейка разбойника, 3) Былина про молодца Чуриву, 4) Монастырь 1525 г., 5) Гришка Отрепьевъ, 6) Не летай, соколъ, далеко и высоко..., 7) Царь Петръ Алексѣевичъ ворочается, 8) Село Павлово, 9) Походъ подъ Полтаву 10) Походъ на Азовъ].

Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 113—126.

193. Былина про змѣя Горынича.

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 279—280.

194. Отрывокъ изъ старины про Никиту Ивановича. Записанъ въ Онежскомъ уѣздѣ Арханг. губ. священникомъ А. Ивановскимъ.

Изв. 4. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 381—384.

195. Былины или побывальщины, собранныя г. Гуляевымъ. [Здѣсь помѣщены: 1) Про Илью Муромца и Ермака Тимоѳеевича, 2) Про Добрыню и жену его, 3) Про Илью Муромца, 4) Про Кострюка Мастрюка. Къ собранію приложена Пѣсня, нач. «Ахъ ты, молодость молодецкая»].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 145—158.

196. Былины, записанныя въ Сузунскомъ заводѣ Д. П. Соловьевымъ [слѣдуетъ читать: Соколовымъ]. [Здѣсь помѣщены: 1) Про Илью Муромца, 2) Про Чурила Пленковича].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 257—262.

197. Былины, записанныя въ Сузунскомъ заводѣ. [Здѣсь помѣщены 1) Объ Ильѣ Муромцѣ и Борискѣ (Збутѣ), 2) Про Дуная: Ивановича и жену его, 3) Про Алешу Поповича и сестру его. Былины записаны Д. П. Соколовымъ и доставлены С. И. Гуляевымъ; приложено письмо С. И. Гуляева къ И. И. Срезневскому].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 161—170.

198. Былины изъ заводовъ Локтевскаго и Сузунскаго. Доставлены С. И. Гуляевымъ. [Здѣсь помѣщены: 1) Про Илью Муромца и царя Калину, 2) Про царя Ивана Васильевича].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 305—310.

199. Былины и пѣсни, записанныя въ Саратовѣ А. Н. Пасхаловою.

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 317—328.

Digitized by Google

200. Старинная пѣсня, доставленная съ Локтевскаго завода И. И. [чит. С. И.] Гуляевымъ.
Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 263—264.

201. Пѣсни, сообщенныя изъ Локтевскаго завода С. И. Гуляевымъ.
Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 169—174.

202. Закамскія хороводныя пѣсни. Доставлены П. А. Пафнутьевымъ.
Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 193—194.

203. Заплачка [Онежская].
Изв. 5. Пам. и обр. нар. яз и словесн. 413—416.

204. Надгробная пѣсня, записанная въ Веретеѣ И. Цѣвницкимъ [съ вводной замѣткой И. И. Срезневскаго].
Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 111—112.

205. Неизданныя пословицы великорусскія. Сборникъ И. М. Снегирева.
Изв. 4. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 385—394.

206. Образцы вытегорскаго говора (Олонецкой губерніи). Доставлены И. И. Лабардинымъ. [1) Сказка съ примѣчаніемъ И. И. Срезневскаго, 2) Загадки, 3) Разговоръ, 4) Пословицы и поговорки].
Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 225—234.

Бѣлоруссы.

207. Бѣлорусскія пѣсни и загадки, записанныя въ Витебской губерніи, въ имѣніи Зябки Дрисенскаго уѣзда. Сообщены С. П. Микуцкимъ. [Здѣсь помѣщены: 1) Пѣсни во время жатвы, 2) Веселыя припѣвки, 3) Свадебныя пѣсни, 4) На хрезьбины — крестины, 5) Думка].
Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 235—242.

208. Бѣлорусскія пословицы и поговорки. Сборникъ Н. Н. [чит.: И. И.] Носовича.
Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 33—80.

209. Бѣлорусскія пословицы. Сборникъ П. Шпилевскаго.
Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 173—192.

Малороссы.

210. Украинская дума про невольниковъ. Сообщена А. Л. Метлинскимъ со словъ сосницкаго кобзаря Андрея Шута.
Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и словес. 281—282.

211. Двѣ старинныя малорусскія думы. Доставлены А. С. Аѳа-

Digitized by Google

насьевымъ. [1) Про Ивана Коновченка, 2) Про Самойла Кушку. Съ прилож. перевода].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 205—224.

213. Еще двѣ старинныя малорусскія думы. [1) О трехъ братьяхъ, 2) Бандуристъ. Доставл. А. С. Аѳанасьевымъ; съ приложеніемъ перевода и письма Аѳанасьева къ Срезневскому].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словес. 249—256.

213. Аѳанасьевъ, А. С. Письмо къ редактору о думахъ, помѣщенныхъ въ Памятникахъ на стр. 206—224.

Изв. 2. 367—370 (Прилож. къ проток.).

214. Колядки горцевъ Карпатскихъ. Съ верховій Днѣстра [съ предисловіемъ и примѣчаніями И. И. Срезневскаго].

Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 29—32.

Болгары.

215. Болгарскія пѣсни. Изъ сборника Н. Герова.

Изв. 4. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 397—400.

216. Болгарская пѣсня. Изъ сборника Найдена Герова.

Изв. 5. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 417—426.

217. Болгарскія пѣсни. Сборникъ, составленный въ Шумлѣ для С. Н. Палаузова. [Здѣсь помѣщены: 1) Марковъ братецъ, 2) Кралевичъ и Филипп Соколина, 3) Кражба Грозданкина, 4) Марко и Арапинъ, 5) Марко и Муса, 6) Марко годешъ, 7) Али-Ага и Марко, 8) Кралевичъ и племянникъ му, 9) Съща-та пѣсень отъ западны-тѣ Българи].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 289—304, 327—336.

218. Българскы пословици.

Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 129—144.

219. Болгарскія пословицы. [Въ составъ сборника входятъ: 1) Пословицы, собранныя Катрановымъ, 2) Варіанты къ пословицамъ, 3) Пословицы, изданныя г. Богоевымъ, 4) Пословицы изъ Цареградскаго вѣстника, 5) Примѣчанія. Сборникъ составленъ Н. Д. Катрановымъ, къ печати приготовленъ П. А. Безсоновымъ при содѣйствіи С. В. Филаретова].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и словес. 265—272, 335—352.

220. Древняя чешская пѣсня о судѣ Любуши въ переводѣ на болгарское нарѣчіе г. Дмитріева-Петковича.

Изв. 1. Пам. и обр. народ. яз. и словесн. 11—16.

221. Еще переводъ пѣсни о судѣ Любуши на болгарское нарѣчіе, съ приложеніемъ старославянскаго чтенія [къ тексту прило-

Digitized by Google

жены замѣчанія И. И. Срезневскаго къ болгарскому переводу пѣсни о судѣ Любуши].

Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 17—28.

Сербы.

222. Сербскія пѣсни, собранныя въ Дернишѣ въ Далмаціи [изъ собр. И. И. Срезневскаго].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 195—206.

223. Сербская пѣсня Секула дијете [сообщена И. И. Срезневскимъ].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 281—286.

224. Невовјица стипе кавальира, пѣсня черногорцевъ перойскихъ [съ замѣткой И. И. Срезневскаго].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 248—248.

Хорутане.

225. Хорутанская пѣсня Mlada Breda [сообщена И. И. Срезневскимъ].

Изв. 5. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 427—432.

226. Хорутанскія пѣсни изъ Зильской долины [изъ сборника И. И. Срезневскаго съ его введеніемъ].

Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 125—128.

Словаки.

227. Пословицы малогонтскихъ словаковъ [изъ собр. И. И. Срезневскаго].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 159—160.

228. Купальская пѣсня шаришскихъ словаковъ [изъ собранія И. И. Срезневскаго].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 247—250.

Лужичане.

229. Пословицы сербовъ горно-лужицкихъ [сообщено И. И. Срезневскимъ].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 285—288.

Залабскіе славяне.

230. Гильфердингъ, А. Ѳ. Памятники нарѣчія залабскихъ древлянъ и глинянъ. [Здѣсь помѣщены: 1) Славянскія рѣченія въ

Digitized by Google

деревенской хроникѣ Іоганна Парумъ-Шульца (1725 г.), 2) Славянскія названія деревень и урочищъ, объясненныя въ хроникѣ Іоганна Парумъ-Шульца, 3) Пѣснь, записанная пасторомъ Геннингомъ, съ нотами, 4) Молитвы].

Изв. 5. Пам. и обр. нар. яз. и сл. 433—480.

Кашебы.

231. Образцы кашебскаго нарѣчія [изъ собранія Цейновы съ вводной статьей И. И. Срезневскаго].

Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 93—112.

ПАЛЕОГРАФІЯ, АРХЕОГРАФІЯ И АРХЕОЛОГІЯ.

232. Срезневскій, И. И. О глаголитской письменности.

Изв. 1. 353—367 (Изслѣд. о древн. пам. старосл. лит.).

233. Шафарикъ П. П. Взглядъ на древность глагольской письменности.

Изв. 1. 367—389 (Изслѣд. о древн. пам. старосл. лит.).

234. Срезневскій, И. И. Новое мнѣніе П. П. Шафарика о письменности глагольской.

Изв. 2. 299—305.

235. Срезневскій, И. И. Слѣды глаголицы въ памятникахъ X-го вѣка.

Изв. 7. 337—352.

236. Срезневскій, И. И. Палеографическія изслѣдованія памятниковъ русской древности.

Изв. 6. 257—275.

237. Срезневскій, И. И. Палеографическія замѣтки, сдѣланныя во время путешествія лѣтомъ 1860 года (изъ отчета II-му отдѣленію Академіи).

Изв. 9. 161—170.

238. Савва, арх. Письмо къ редактору [объ открытіи миней 1096 и 1097 г. и минеи іюльской XII в. и свѣдѣнія о др. рукописяхъ].

Изв. 7. 371—373 (Прилож. къ проток.).

239. Макарій, арх. Изъ письма — къ редактору Извѣстій [о надписяхъ на новгородскихъ памятникахъ до XV в.].

Изв. 6. 376—381 (Прилож. къ прот.).

Digitized by Google

240. Макарій, арх. Письмо—къ редактору Извѣстій И. И. Срезневскому [о восьми древнихъ антиминсахъ, найденныхъ въ Новгородѣ].
Изв. 6. 86—92 (Прил. къ прот.).

241. Макарій, арх. Письмо къ редактору изъ Рязани [о древнихъ рукописяхъ и вещахъ, находящихся въ Рязани.
Изв. 7. 334—336 (Прил. къ прот.).

242. Верковичъ, С. И. Новыя славянскія находки въ Македоніи.
Изв. 6. 386—400.

Описанія собраній рукописей и палеографическихъ снимковъ.

243. Востоковъ, А. Х. Описанія рукописей. [Описанію предшествуетъ предисловіе И. И. Срезневскаго, безъ заглав., подп. Ред., и статья А. Н. Пыпина: «Матеріалы для славянской палеографіи изъ описанія Румянцевскаго музея»].
Уч. зап. 2. 2. 1—128 (Памятн.).

244. Амфилохій, арх. Описаніе рукописей Воскресенскаго ставропигіальнаго первоклассnаго, именуемаго Новый Іерусалимъ, монастыря, писанныхъ на пергаминѣ и бумагѣ.
Изв. 7. 257—288; 8. 89—112, 186—202.

245. Срезневскій, И. И. Фотографическіе снимки съ рукописей Новоіерусалимскаго Воскресенскаго монастыря.
Изв. 8. 159—160 (Прилож. къ проток.).

246. Куприяновъ, И. К. Историческій очеркъ Софійской библіотеки.
Изв. 5. 367—371.

247. Куприяновъ, И. К. Обозрѣніе пергаменныхъ рукописей новгородской Софійской библіотеки.
Изв. 6. 34—66, 276—320.

248. Коркуновъ, М. А. Записка о библіотекѣ Я. И. Бередникова.
Изв. 4. 198—199 (Прил. къ прот.).

249. Петковичъ, К. Д. Извѣстія—о рукописяхъ Зографскаго Святогорскаго монастыря.
Изв. 2. 312—313 (Прилож. къ проток.).

250. Срезневскій, И. И. Записка о фотографическихъ снимкахъ П. И. Севастьянова.
Изв. 7. 367—370 (Прилож. къ проток.).

Digitized by Google

Описанія отдѣльныхъ рукописей.

Греческія рукописи.

251. Срезневскій, И. И. Синайскій древній списокъ Библіи.
Изв. 8. 240 (Прилож. къ проток.).

Славянскія рукописи.

1. Кириллица.

252. Бычковъ, А. Ѳ. Извѣстіе о Супрасльской рукописи XI вѣка.
Изв. 5. 335—336 (Прилож. къ проток.).

253. Срезневскій, И. И. Выписки изъ списка Пандекта Антіохова XI в. [съ приложеніемъ краткаго описанія рукописи].
Изв. 7. 41—47, 131—139 (= 147—155).

254. Невоструевъ, К. И. Описаніе евангелія, писаннаго для новгородскаго князя Мстислава Владимировича въ началѣ XII в.
Изв. 9. 65—80. — Къ статьѣ приложено 6 стр. снимковъ съ прописныхъ буквъ евангелія.

255. Билярскій, П. С. Составъ и мѣсяцесловъ Мстиславова списка евангелія. [Извлечено изъ соч. проф. К. И. Невоструева].
Изв. 10. 110—137.

256. Амфилохій, арх. Описаніе евангелія, писаннаго на пергаминѣ въ Новгородѣ для Юрьевскаго монастыря въ 1118—28 г.
Изв. 10. 73—78 (Прилож. къ проток.).

257. Гильфердингъ, А. Ѳ. Письмо къ редактору. [о болгарской надписи 1230 г.].
Изв. 7. 373—374 (Прилож. къ проток.).

258. Востоковъ, А. Х. Литографированный снимокъ найденнаго въ Богеміи отрывка славянскаго евангелія.
Изв. 3. 256 (Прилож. къ проток.).

259. Востоковъ, А. Х. Записка — объ октоихѣ пергаменномъ, принадлежащемъ графу Алексію Сергіевичу Уварову.
Изв. 1. 248—249 (Прилож. къ проток.).

260. Мурзакевичъ, Н. Н. Апостолъ Зографскій XIV вѣка.
Изв. 10. 158—160 (Прилож. къ проток.).

261. Варлаамъ, архим. Описаніе сборника XV столѣтія Кириллобѣлозерскаго монастыря.
Уч. зап. 5. 4. 1—66 (Памятн.).

262. Макарій, арх. Выписки изъ трефологіона XV—XVI вѣка.
Изв. 6. 187—192 (Прилож. къ проток.).

Digitized by Google

263. Филаретъ, архіеп. Библейскія книги 1507 года.
8. 144—150 (Прилож. къ проток.). — Съ примѣчаніемъ И. И. Срезневскаго.

2. Глаголица.

264. Срезневскій, И. И. Глаголическія буквы на Иверской грамотѣ 982 года.
Изв. 10. 78—80 (Прилож. къ проток.).

265. Срезневскій, И. И. Ватиканское глаголическое евангеліе.
Изв. 10. 160 (Прилож. къ проток.).

266. Срезневскій, И. И. Глагольское четвероевангеліе В. И. Григоровича.
Изв. 2. 241—247 (Изслѣд. о древн. пам. старосл. лит.).

267. Срезневскій, И. И. Извѣстіе о глаголическомъ четвероевангеліи Зографскаго монастыря.
Изв. 4. 369—377 (Изслѣд. о древн. памятн. старослав. лит.).

268. Срезневскій, И. И. Свѣтильны изъ древней глаголической рукописи.
Изв. 5. 48—50 (Прилож. къ проток.).

269. Срезневскій, И. И. Еще нѣсколько выписокъ къ вопросу о Пражскихъ глаголическихъ отрывкахъ.
Изв. 7. 217—219 (Прилож. къ проток.).

ЯЗЫКОЗНАНІЕ.

270. Билярскій, П. С. Беккеръ и Гумбольдтъ (Извлеченіе изъ записки, читанной въ засѣданіи отдѣленія въ декабрѣ 1860 года).
Изв. 10. 37—55, 388—410, 583—592.

271. Срезневскій, И. И. Замѣтки по поводу чтенія мнѣній Я. Гримма о словарѣ.
Изв. 8. 214—217.

272. Срезневскій, И. И. Обозрѣніе замѣчательнѣйшихъ изъ современныхъ словарей.
Изв. 3. 145—164, 177—187, 235—248.

273. Гротъ, Я. К. Словари областныхъ нарѣчій.
Изв. 7. 81—95.

Digitized by Google

274. Гротъ, Я. К. Матеріалы къ обсужденію вопроса о новомъ изданіи академическаго словаря.
Изв. 7. 241—256; 8. 203—214, 260—290.

275. Срезневскій, И. И. Программа путешествія кандидата Микуцкаго.
Изв. 5. 333—335 (Прилож. къ прот.).

276. Микуцкій, С. П. 1-й отчетъ о путешествіи кандидата Станислава Микуцкаго [и далѣе: 2-й, 3-й, 4-й, 5-й, 6-й, 7-й отчеты и выписки изъ 8-го и 9-го отчетовъ].
Изв. 2. 379—384; 3. 173—176, 204—207, 365—368; 4. 47—48, 87—112, 330—336, 360—368, 403—416; 5. 50—61, 103—122, 277—284.

Сравнительное языкознаніе.

277. Бередниковъ, Я. И. О проектѣ Бакмейстера составить многоязычный словарь.
Изв. 2. 365—367 (Прилож. къ проток.).

278. Коссовичъ, К А. Филологическія замѣчанія.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 497—512.

279. Микуцкій, С. П. Филологическія наблюденія.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 332—334, 492—496.

280. Микуцкій, С. П. Записка объ окончаніяхъ торъ, тро, дро, дло.
Изв. 1. 247—248 (Прилож. къ проток.).

281. Сабининъ, С. К. Изъ письма — къ академику І. С. Кочетову [о сходствѣ языка славянскаго съ симическими].
Изв. 2. 377—379 (Прилож. къ проток.).

282. Гильфердингъ, А. Ѳ. Сравненіе языка славянскаго съ санскритскимъ.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 209—252, 273—323, 337—355, 401—489.

283. Микуцкій, С. П. Сравненіе корней и словъ санскритскихъ со славянскими.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 92—103.

284. Хомяковъ, А. С. Сравненіе русскихъ словъ съ санскритскими.
Изв. 4. Матер. для слов. 2. 385—429.

285. Микуцкій, С. П. Сравненіе словъ славянскихъ съ нѣмецкими.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 3—14.

286. Срезневскій, И. И. Записка о матеріалахъ для сравненія языковъ нѣмецкаго и славянскаго, С. Микуцкаго.
Изв. 1. 77—80.

287. Сабининъ, С. К. Матеріалы для сравненія русскаго языка съ скандинавскими.
Изв. 3. Матер. для слов. 2. 129—170.

Digitized by Google

Санскритскій языкъ.

288. Коссовичъ, К. А. Санскрито-русскій словарь.
Изв. 3. Матер. для слов. 2. 193—352; 4. т. ж. 2. 353—384, 433—560; 5. т. ж. 3. 241—272, 305—336, 401—568; 6. т. ж. 5. 1—72, 81—112.

289. Коссовичъ, К. А. Нѣсколько словъ о санскритско-русскомъ словарѣ.
Изв. 3. 207—224 (Прилож. къ проток.).

290. Замѣчаніе [по поводу статьи К. А. Коссовича о санскрито-русскомъ словарѣ].
Изв. 3. 255—256.

Греческій языкъ.

291. Дестунисъ, Г. С. Матеріалы для разсмотрѣнія вопроса о слѣдахъ славянства въ нынѣшнемъ греческомъ языкѣ.
Изв. 5. Матер. для слов. 3. 354—361; 6. т. ж. 5. 73—80; 7. т. ж. 5. 147—160; 9. т. ж. 5. 241—258.

Литовскій языкъ.

292. Срезневскій, И. И., и Микуцкій, С. П. Словарь литовскаго языка г. Нессельмана.
Изв. 1. 105—107, 107—115 (Библіогр. зап.).

293. Микуцкій, С. П. Изъ письма къ редактору [о работахъ его по литовщинѣ].
Изв. 2. 31—32 (Прилож. къ проток.).

294. Юшкевичъ, И. В. О говорахъ литовскаго языка.
Изв. 10. Матер. для слов. 5. 361—432.

295. Микуцкій, С. П. Проба литовско-русскаго словаря.
Изв. 3. Матер. для слов. 2. 170—176.

Славянскіе языки.

296. Срезневскій, И. И. Отъ редактора [вводная статья къ отдѣлу «Матеріалы для сравнительнаго и объяснительнаго словаря русскаго языка и другихъ славянскихъ нарѣчій»].
Изв. 1. Мат. для слов. 1. 1—2.

297. Срезневскій, И. И. Труды по сравнительной грамматикѣ славянскихъ нарѣчій.
Изв. 1. 57—68 (Библіогр. зап.).

298. Дубровскій, П. П. Нѣсколько замѣчаній о русскомъ глаголѣ въ сравненіи съ польскимъ.
Изв. 4. Матер. для слов. 2. 429—432.

Digitized by Google

Старославянскій и древнерусскій.

299. Востоковъ, А. Х.Филологическія разсужденія. [Двѣ части: I, «Разсужденіе о славянскомъ языкѣ, служащее введеніемъ къ грамматикѣ сего языка, составляемой по древнѣйшимъ онаго письменнымъ памятникамъ» и II, «Грамматическія правила славянскаго языка, извлеченныя изъ Остромирова евангелія»].
Уч. зап. 2. 1. 1—27 и 28—76 (Разсужд.).

300. Востоковъ, А. Х. Грамматика церковно-словенскаго языка, изложенная по древнѣйшимъ онаго письменнымъ памятникамъ.
Уч. зап. 7. 2. 1—134.

301. Востоковъ, А. Х. Прибавленія къ 1-й части грамматики славянской.
Изв. 8. 73—76 (Прилож. къ проток.).

302. Срезневскій, И. И. Записка о церковно-славянской грамматикѣ А. Х. Востокова.
Изв. 9. 272 (Прилож. къ проток.).

303. Востоковъ, А. Х., и Срезневскій, И. И. Новыя изслѣдованія о нарѣчіи старославянскомъ.
Изв. 1. 11—24 (Библіогр. зап.).

304. Срезневскій, И. И. О древнемъ русскомъ языкѣ. [Вмѣсто предисловія къ отдѣлу «Историческія чтенія о языкѣ и словесности»].
Изв. 5. 65—70.

305. Погодинъ, М. П. Записка о древнемъ языкѣ русскомъ. (Письмо къ И. И. Срезневскому).
Изв. 5. 70—92 (Истор. чт. о языкѣ и слов.).—Въ примѣчаніи помѣщена замѣтка И. И. Срезневскаго о сл. «отьчьство», о евангеліи, найденномъ св. Кирилломъ.

306. Лавровскій, П. А. Замѣчанія объ особенностяхъ словообразованія и значенія словъ въ древнемъ русскомъ языкѣ.
Изв. 2. 273—291 (Истор. чт. о яз. и слов.).

307. Куприяновъ, И. К. Замѣтки [о сл. «царь», о значеніи старинныхъ нотныхъ книгъ для изученія древней славянской фонетики, о свидѣтельствѣ Софійскаго сборн. XVII в. отн. произношенія ѧ и ѫ, о времени составленія алфавита, два примѣчанія къ Опыту общесравнительной грамматики].
Изв. 4. 254—259 (Прилож. къ проток.).

308. Погодинъ, М. П. Опытъ историческаго объясненія древнихъ словъ: дань, путь, полюдье, погородье, даръ, ходить.
Изв. 2. 328—341 (Истор. чт. о яз. и слов.).

Digitized by Google

309. Данилевскій, М. Догадки о значеніи слова Троянь въ «Словѣ о пълку Игоревѣ».
Изв. 7. 330—333 (Прилож. къ проток.).

310. Востоковъ, А. Х. Словарь церковно-славянскаго языка.
Изв. 5. Матер. для слов. 4. 1—160; 6. т. ж. 4. 161—400; 7. т. ж. 4. 401—510; 8. т. ж. 6. 1—256; 9. т. ж. 6. 257—480; 10. т. ж. 6. 481—590.

311. Амфилохій, арх. Изъ Пандекта Антіохова XI-го вѣка. [Дополненія къ церковно-славянскому словарю А. Х. Востокова].
Изв. 10. Матер. для слов. 7. 1—58.

312. Выписки изъ Пандекта Антіохова XI-го вѣка [матеріалы для словаря].
Изв. 7. Матер. для слов. 5. 161—190.

313. Срезневскій, И. И. Изъ древняго перевода словъ Григорія Назіанзина. [Дополненія къ церковно-славянскому словарю А. Х. Востокова].
Изв. 10. Матер. для слов. 7. 101—104.

314. Срезневскій, И. И. Примѣчанія къ словарнымъ выпискамъ Ѳ. И. Буслаева изъ древняго толковаго перевода пророчествъ.
Изв. 4. Матер. для слов. 2. 561—571.

315. Амфилохій, арх. Изъ ирмолоя XII—XIII-го вѣка Воскресенской Новоіерусалимской библіотеки. [Дополненія къ церковно-славянскому словарю А. Х. Востокова].
Изв. 10. Матер. для слов. 7. 65—102.

316. Амфилохій, арх. Изъ съборниковъ церковныхъ, помѣщаемыхъ при евангельскихъ чтеніяхъ, и изъ другихъ календарныхъ указателей. [Дополненія къ церковно-славянскому словарю А. Х. Востокова].
Изв. 10. Матер. для слов. 7. 58—64.

317. Пыпинъ, А. Н. Словарь къ новгородской первой лѣтописи.
Изв. 3. Матер. для слов. 2. 33—80, 81—126.

318. Лавровскій, П. А. Выборъ словъ изъ лѣтописей новгородскихъ и псковскихъ.
Изв. 3. Матер. для слов. 2. 1—32.

319. Лавровскій, П. А. Замѣчательныя слова изъ Переяславской лѣтописи.
Изв. 3. Матер. для слов. 2. 126—128.

320. Чернышевскій, Н. Г. Опытъ словаря изъ Ипатьевской лѣтописи.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 512—576.

Digitized by Google

331. Протопоповъ, Алексѣй. Сборникъ словъ, выбранныхъ изъ архивныхъ Яренскихъ столбцовъ XVI—XVII вѣка.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 120—144; 2. т. ж. 1. 198—208, 252—272.

Великорусскій.

332. Давыдовъ, И. И. Взглядъ на грамматическія изслѣдованія о русскомъ языкѣ. Предисловіе на 3-му изданію Опыта общесравнительной грамматики.
Изв. 3. 113—124.

333. Срезневскій, И. И. Объ изученіи родного языка вообще и особенно въ дѣтскомъ возрастѣ.
Изв. 9. 1—51, 273—332.

334. Срезневскій, И. И. Замѣчанія о первоначальномъ курсѣ русскаго языка.
Изв. 7. 374—384 (Прилож. къ проток.).

335. Срезневскій, И. И. Дополненія къ замѣчаніямъ о первоначальномъ курсѣ русскаго языка.
Изв. 8. 131—143 (Прилож. къ проток.).

336. Гротъ, Я. К. Объ элементарномъ преподаваніи русскаго языка.
Изв. 6. 19—34.

337. Лавровскій, П. А. О русскомъ полногласіи.
Изв. 7. Матер. для слов. 5. 193—240.

338. Лавровскій, П. А. Замѣчаніе — о полногласіи.
Изв. 8. 330—336 (Прилож. къ проток.).

339. Гротъ, Я. К. О нѣкоторыхъ законахъ русскаго ударенія.
Изв. 7. 161—200; 8. 361—373.

340. Руздевичъ. А. Изъ письма къ редактору [о звукахъ русскаго языка].
Изв. 1. 410—411 (Прилож. къ проток.).

341. Гротъ, Я. К. Замѣчанія о спряженіи русскаго глагола.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 391—399.

342. Гротъ, Я. К. Дополнительное замѣчаніе о спряженіи русскаго глагола.
Изв. 3. 141—144 (Прил. къ проток.).

343. Гротъ, Я. К. О глаголахъ съ подвижнымъ удареніемъ.
Изв. 5. Матер. для слов. 3. 337—348.

344. Билярскій, П. С. Письмо—къ Я. К. Гроту [по поводу вопроса о признакахъ спряженія русскихъ глаголовъ].
Изв. 9. 257—261 (Прил. къ проток.).

Digitized by Google

335. Гротъ, Я. К. Отвѣтъ [П. С. Билярскому по поводу вопроса о признакахъ спряженія русскихъ глаголовъ].
Изв. 9. 261—264 (Прил. къ проток.).

336. Срезневскій, И. И. Глагольныя частицы.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 334—336.

337. Давыдовъ, И. И. Замѣчанія на мнѣніе проф. Барановскаго о дѣепричастіи.
Изв. 3. 399—400 (Прил. къ проток.).

338. Замѣтка о языкѣ русскихъ повременныхъ изданій. (Изъ письма къ редактору).
Изв. 8. 77—80 (Прилож. къ проток.).

339. Срезневскій, И. И. Потчивать — подчивать.
Изв. 7. 213—217 (Прилож. къ проток.).

340. Правила для новаго изданія словаря русскаго языка.
Изв. 2. 341—346.

341. Давыдовъ, И. И. Мнѣніе предсѣдательствующаго о новомъ изданіи русскаго словаря вторымъ отдѣленіемъ Императорской Академіи наукъ.
Изв. 1. 207—233.

342. Замѣчанія касательно новаго изданія русскаго словаря, вызванныя мнѣніемъ г. предсѣдательствующаго:
I. Замѣчанія э.-акад. С. П. Шевырева.
II. Замѣчанія корреспондента академіи Н. И. Греча.
III. Замѣчанія корреспондента академіи В. И. Даля.
IV. Записка протоіерея. І. П. Павскаго.
V. Записка Ѳ. И. Буслаева.
VI. Замѣчанія Я. К. Грота.
VII. Мнѣніе академика Я. И. Бередникова.
VIII. Записка академика И. И. Срезневскаго.
Изв. 1. 286—289, 334—338, 338—341, 389—393, 393—394; 2. 9—15, 130—133, 164—167.

343. Корректурные листы общаго словаря русскаго языка, по проекту 4 апрѣля 1858 г.
Изв. 7. Приложеніе. 1—34.

344. Пробные листы общаго словаря русскаго языка [на букву а].
Изв. 7. Матер. для слов. 5. 113—146.

345. Давыдовъ, И. И. Поправки въ пробныхъ листахъ общаго словаря русскаго языка.
Изв. 7. Мат. для слов. 5. 190—192.

Digitized by Google

346. Савичъ, А. Н. Замѣчанія [къ пробнымъ листамъ словаря русскаго языка].
Изв. 7. Матер. для слов. 5. 192.

347. Давыдовъ, И. И. О словарѣ русскихъ синонимъ.
Изв. 5. 289—305.

348. Давыдовъ, И. И. Изъ словаря русскихъ синонимъ.
Изв. 5. 337—350; 6. 193—208; 7. 1—16; 8. 13—40.

349. Гротъ, Я. К. Сравнительныя замѣчанія о русскихъ словахъ.
Изв. 5. Матер. для слов. 3. 348—354.

350. Баллiонъ, Э. Э. Опытъ изслѣдованія о русскихъ названіяхъ (простонародныхъ и книжныхъ) животныхъ, водящихся въ предѣлахъ Россійской имперіи.
Изв. 9. Матер. для слов. 5. 273—336; 10. т. ж. 5. 337—358.

351. Микуцкій, С. П. Охотничьи слова (въ псовой охотѣ).
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 490—492.

352. Амосовъ, Н. И. Слова изъ великорусскихъ былинъ древняго времени.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 355—377.

353. Буслаевъ, Ѳ. И. Словарь областныхъ реченій великорусскаго нарѣчія.
Изв. 1. 167—177 (Библіогр. записки).

354. Замѣчанія по поводу Опыта областного великорусскаго словаря: 1. Замѣчанія проф. С. М. Соловьева, 2. Замѣчанія проф. Я. К. Грота.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 107—113, 113—120.

355. Рулье, К. Ф. Слова, показанныя областными въ областномъ словарѣ, употребляемыя также въ Москвѣ.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 380—384.

356. Срезневскій, И. И. Частные вопросы о мѣстныхъ видоизмѣненіяхъ русскаго народнаго языка.
Изв. 1. 185—188 (Прил. къ проток.).

357. Востоковъ, А. Х. Особенность просторѣчія.
Изв. 8. 312 (Прил. къ проток.).

358. Стаховичъ, М. Народныя техническія выраженія.
Изв. 5. Матер. для слов. 3. 366—368.

359. Шёгренъ, А. М. Матеріалы для сравненія областныхъ великорусскихъ словъ со словами языковъ сѣверныхъ и восточныхъ.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 145—165.

Digitized by Google

360. Березинъ, И. Н. Замѣчанія о восточныхъ словахъ въ областномъ великорусскомъ языкѣ.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 186—192, 323—332.

361. Григорьевъ, В. В. Областныя великорусскія слова восточнаго происхожденія. Замѣчанія къ Опыту областного великорусскаго словаря.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 14—21, 68—70.

362. Казембекъ, А. К. Записка [о заимствованныхъ словахъ русскаго языка изъ восточныхъ].
Изв. 1. 125—128.

363. Казембекъ, А. К. Объясненіе русскихъ словъ, сходныхъ со словами восточныхъ языковъ.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 22—37, 71—80; 2. т. ж. 1. 385—390.

364. Петровъ, П. Я. Списокъ нѣкоторыхъ великорусскихъ словъ, сродныхъ или сходныхъ съ восточными.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 81—92.

365. Ковалевскій, І. М. Списокъ словъ, находящихся въ Опытѣ областного великорусскаго словаря, заимствованныхъ изъ монгольскаго.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 377—380.

366. Бобровниковъ. Областныя великорусскія слова, заимствованныя отъ монголовъ и калмыковъ.
Изв. 2 Матер. для слов. 1. 193—197.

367. Гротъ, Я. К. Областныя великорусскія слова, сродныя со скандинавскими.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 38—48.

368. Гротъ, Я. К. Областныя великорусскія слова финнскаго происхожденія.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 65—68.

369. Дубровскій, П. А. Областныя великорусскія слова, сходныя съ польскими.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 49—65.

370. Черепановъ, С. И. Кяхтинское китайское нарѣчіе русскаго языка.
Изв. 2. 370—377 (Прил. къ проток.).

Малорусскій.

371. Аѳанасьевъ-Чужбинскій, А. Словарь малорусскаго нарѣчія [а — з].
Изв. 4. Матер. для слов. 3. 1—176.

Digitized by Google

372. Срезневскій, И. И. Записка о малорусскомъ словарѣ А. Аѳанасьева.
Изв. 2. 175—176 (Прилож. къ прот.)

373. Срезневскій, И. И. Записка о словарѣ малорусскаго нарѣчія, составленномъ А. Аѳанасьевымъ.
Изв. 3. 199—204 (Прилож. къ проток.).

Бѣлорусскій.

374. Срезневскій, И. И. Записка о трудахъ г. Носовича касательно нарѣчія бѣлорусскаго.
Изв. 1. 74—75.

375. Микуцкій, С. П. Бѣлорусскія слова. Сборникъ С. П. Микуцскаго.
Изв. 3. Матер. для слов. 2. 176—192.

376. Микуцкій, С. П. Областныя слова бѣлорусскихъ старцевъ.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 400—401.

377. Носовичъ, И. И. Объясненія къ бѣлорусскимъ пословицамъ и поговоркамъ. [Словарь].
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 103—107.

Болгарскій.

378. Геровъ, Найденъ. Болгарскій словарь [а—в].
Изв. 5. Матер. для слов. 3. 177—240, 273—304, 369—400.

379. Собственныя имена людей у болгаръ.
Изв. 4. Матер. для слов. 2. 581—584.

Сербскій.

380. Гильфердингъ, А. Ѳ. Сербскія имена, записанныя въ помянникѣ Сопочанскаго монастыря.
Изв. 7. 325—330 (Прил. къ проток.).—Съ прим. И. И. Срезневскаго.

381. Караджичъ, В. С. Отрывокъ изъ письма къ редактору [о его трудахъ по сербскому языку].
Изв. 1. 411—416 (Прилож. къ протокъ.). — Подъ стр. приложенъ переводъ письма на русскій языкъ.

Кашубскій.

382. Гильфердингъ, А. Ѳ. О нарѣчіи померанскихъ словинцевъ и кашубовъ.
Изв. 8. 41—56.

Digitized by Google

383. Цейнова. Сборникъ основныхъ словъ кашубскаго нарѣчія.
Изв. 9. Матер. для слов. 5. 257—272.

384. Срезневскій, И. И. Записка о трудахъ г. Цейновы касательно кашебовъ, ихъ земли и нарѣчія.
Изв. 1. 75—77.

Польскій.

385. Лавровскій, П. А. Замѣчанія объ этимологическихъ особенностяхъ стариннаго языка польскаго.
Уч. зап. 4. 4. 1—50 (Разсужд.).

386. Дубровскій, П. П. Грамматическія замѣчанія о польскомъ языкѣ.
Изв. 4. Матер. для слов. 2. 571—581.

387. Дубровскій, П. П. Мнѣніе г. Цегельскаго о разрядахъ глаголовъ въ польскомъ языкѣ.
Изв. 5. Матер. для слов. 3. 361—366.

388. Дубровскій, П. П. Замѣчательныя слова изъ псалтыря королевы Маргариты.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 165—186.

Французскій языкъ.

389. Срезневскій, И. И. Новый пространный словарь французскаго языка.
Изв. 9. 80—93.

ЭТНОГРАФІЯ, МИѲОЛОГІЯ.

390. Срезневскій, И. И. Русское населеніе степей и южнаго поморья въ XI—XIV в.
Изв. 8. 313—320 (Прил. къ проток.).

391. Срезневскій, И. И. Этнографическая карта Европейской Россіи.
Изв. 1. 68—70, 180—181 (Библіогр. записки).

392. Аѳанасьевъ, А. И. Нѣсколько словъ о соотношеніи языка съ народными повѣріями.
Изв. 2. 313—320 (Прилож. къ проток.).

393. Оболенскій, кн. М. А. Новое свидѣтельство о родопочитаніи.
Изв. 4. 171—174 (Прил. къ проток.).—При статьѣ примѣчаніе И. И.

Digitized by Google

Срезневскаго о переводѣ Георгія Амартола и о сл. Рожденіе (с. 174—176); И. И. С-му принадлежатъ подстрочные варіанты изъ Георгія Амартола къ напечатанному Оболенскимъ тексту Іоанна Малалы.

394. Лавровскій, П. А. Изслѣдованіе о миѳическихъ вѣрованіяхъ у славянъ въ «облако» и «дождь», въ связи съ другими подобными же вѣрованіями у древнихъ родственныхъ народовъ.
Уч. зап. 7. 2. 1—42.

ИСТОРІЯ.

395. Ламанскій, В. И. О славянахъ въ Малой Азіи, въ Африкѣ и въ Испаніи.
Уч. зап. 5. 2. 1—370 (Разсужд.).

396. Ламанскій, В. И. Историческія замѣчанія къ сочиненію «О славянахъ въ Малой Азіи, въ Африкѣ и въ Испаніи».
Уч. зап. 5. 3. 1—227 (Разсужд.).

397. Погодинъ, М. П. Хронологическій указатель древней русской исторіи.
Уч. зап. 7. 2. 45—150.

398. Сухомлиновъ, М. И. О языкознаніи въ древней Россіи.
Уч. зап. 1. 177—260 (Разсужд.).

399. Арсеньевъ, К. И. Историко-статистическій очеркъ народной образованности въ Россіи.
Уч. зап. 1. 1—32 (Разсужд.).

400. Срезневскій, И. И. Изслѣдованія К. А. Неволина о пятинахъ и погостахъ Новгородскихъ.
Изв. 2. 259—267.

401. Бередниковъ, Я. И. Письмо къ редактору [по вопросу о погостахъ и пятинахъ новгородскихъ].
Изв. 2. 310—311 (Прил. къ проток.).

402. Бутковъ, П. Г. Замѣчанія [къ изслѣд. К. А. Неволина «О пятинахъ и погостахъ новгородскихъ»].
Изв. 2. 311—312 (Прил. къ проток.).

403. Макарій, еп. харьковскій [Булгаковъ]. Русская митрополія въ ея переходный періодъ.
Уч. зап. 7. 1. 1—63 (Разсужд.).

Digitized by Google

404. Коркуновъ, М. А. Памятники XV вѣка. Акты изъ дѣла о мѣстничествѣ Сабурова съ Заболоцкимъ.
Изв. 5. 351—366.

405. Коркуновъ, М. А. О введеномъ боярин‍ѣ великаго князя Іоанна III Иванѣ Кондратьевичѣ Судимонтѣ.
Изв. 5. 179—186 (Прилож. къ проток.).

406. Коркуновъ, М. А. О грамотѣ земской думы 1612 года.
Изв. 1. 189—192 (Прил. къ проток.).

407. Арсеньевъ, К. И. Высшія правительственныя лица временъ царя Михаила Ѳеодоровича.
Уч. зап. 4. 2. 1—40 (Разсужд.).

408. Арсеньевъ, К. И. Царствованіе Екатерины I, 1725—1727.
Уч. зап. 2. 1. 161—251 (Разсужд.).

409. Палаузовъ, С. Н. Грамота патріарха Каллиста, какъ новый источникъ исторіи болгарской церкви.
Изв. 7. 149—160 (Прил. къ проток.).

410. Стасюлевичъ, М. М. Осада и взятіе Византіи турками (2 апрѣля — 29 мая 1453 года).
Уч. зап. 1. 65—176 (Разсужд.).

ПЕДАГОГИКА.

411. Билярскій, П. С. Педагогическія замѣтки. О репетиторахъ въ среднихъ учебныхъ заведеніяхъ.
Изв. 10. 72 (Прилож. къ проток.).

БИБЛІОТЕКОВѢДѢНІЕ.

412. Строевъ, П. М. О простомъ и удобномъ способѣ располагать библіотеки большого объема.
Изв. 5. 187—191 (Прилож. къ проток.).

413. Собольщиковъ, В. И. Нѣкоторыя замѣчанія по поводу статьи П. М. Строева о простомъ и удобномъ способѣ располагать библіотеки большого размѣра.
Изв. 5. 285—288 (Прилож къ проток.).

Digitized by Google

БИБЛІОГРАФІЯ.

414. Ламбинъ, П. П. Русскій библіографическій указатель за 1855 г. (Прибавленія къ извѣстіямъ Императорской Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности).
Изв. 5. 1—91.

415. Срезневскій, И. И. Объясненіе редактора о первой книгѣ Ученыхъ записокъ.
Уч. зап. 1. LXV—LXXII (Лѣтоп.).

Списокъ книгъ, отзывы и замѣтки о которыхъ помѣщены въ Извѣстіяхъ и Ученыхъ запискахъ [1]).

416. Аксаковъ, К. С. Опытъ русской грамматики. Часть 1-я, вып. 1-й. М. 1860.
Изв. 9. 54—55.

417. —— О русскихъ глаголахъ. М. 1855.
Изв. 4. 354—355.

418. Актъ. Годичный актъ въ Имп. с.-петербургскомъ университетѣ, бывшій 8 февр. 1854 г. Спб. 1853.
Изв. 3. 136—137.

419. Актъ. Годичный торжественный актъ въ Имп. с.-петербургскомъ унив., бывшій 8 февр. 1855 г. Спб. 1855.
Изв. 4. 166—167.

420. Акты, относящіеся къ исторіи Западной Россіи, собранные и изданные археографическою коммиссіею. Т. 5. 1633—1699. Спб. 1853.
Изв. 2. 295—297.

Александровъ-Дольникъ, К., — см. Второвъ.

421. Андреевскій, И. Е. О договорѣ Новагорода съ нѣмецкими городами и Готландомъ, заключенномъ въ 1260 г. Спб. 1855.
Изв. 4. 162—163.

422. —— О правахъ иностранцевъ въ Россіи до вступленія Іоанна III Васильевича на престолъ великаго княжества Московскаго. Спб. 1854.
Изв. 3. 381—382.

423. Архивъ историко-юридическихъ свѣдѣній, относящихся до Россіи, издаваемый Н. Калачовымъ. Кн. 2. М. 1854—1855.
Изв. 3. 125—126, 316—317.

1) Рецензіи, составитель которыхъ не указанъ въ настоящемъ спискѣ, принадлежатъ И. И. Срезневскому.

Digitized by Google

424. Аскоченскій, В. И. Кіевъ съ древнѣйшимъ его училищемъ—академіею. Кіевъ. 1856.
Изв. 6. 251.

425. Аѳанасьевъ, А. С. Народныя русскія сказки. Вып. 1—4. М. 1855—1858.
Изв. 4. 355—356; 5. 315; 6. 369.

426. Барановскій. О согласованіи правописанія съ произношеніемъ. S. l. et a.
Изв. 3. 297—298.

427. Безсоновъ, П. А. Болгарскія пѣсни изъ сборниковъ Ю. И. Венелина, И. Д. Катранова и другихъ болгаръ. Издалъ —. М. 1855.
Изв. 4. 378—379.

428. —— Калѣки перехожіе. Сборникъ стиховъ и изслѣдованіе. М. 1861.
Изв. 9. 367—372. — См. выше № 182.

429. Бенардаки, Н. Д., и Богушевичъ, Ю. Указатель статей серьезнаго содержанія, помѣщенныхъ въ русскихъ журналахъ прежнихъ лѣтъ. Спб. 1858.
Изв. 7. 313.

430. Бергъ, Н. В. Пѣсни разныхъ народовъ. М. 1854.
Изв. 4. 381—397 (рецензія озаглавлена «Трудъ и мнѣнія Н. В. Берга касательно народныхъ пѣсень»).

431. Березинъ, И. Н. Булгаръ на Волгѣ. Каз. 1853.
Изв. 3. 40—41.

432. Билярскій, П. С. Судьбы церковно-славянскаго языка. 1. О средне-болгарскомъ вокализмѣ по патріаршему списку лѣтописи Манассіи. Спб. 1858.
Изв. 7. 117—118.

433. Богдановскій, А. М. Развитіе понятій о преступленіи и наказаніи въ русскомъ правѣ до Петра Великаго. М. 1857.
Изв. 7. 32.

434. Бодянскій, О. М. О времени происхожденія славянскихъ письменъ. М. 1855.
Изв. 4. 188—191.

435. Борисовъ, В. Старинные акты, служащіе дополненіемъ къ описанію города Шуи и его окрестностей. М. 1853.
Изв. 3. 107—108.

436. Буличъ, Н. Н. Сумароковъ и современная ему критика. Спб. 1854.
Изв. 3. 168—169.

Digitized by Google

437. Буслаевъ, Ѳ. И. Историческая христоматія церковно-славянскаго и древне-русскаго языковъ. М. 1861.
Изв. 10. 55—56.

438. —— Историческіе очерки русской народной словесности и искусства. Спб. 1861.
Изв. 9. 247—248.

439. —— О народной поэзіи въ древне-русской литературѣ. М. 1859.
Изв. 8. 60—71.

440. —— Опытъ исторической грамматики русскаго языка. М. 1858.
Изв. 8. 113—115.

441. —— Русская поэзія XVII вѣка. М. 1852.
Изв. 1. 236.

442. —— Русскія пословицы и поговорки. М. 1854.
Изв. 3. 187—191.

—— см. Галаховъ.

443. Бѣлозерскій, Н. Южно-русскія лѣтописи, открытыя и изданныя —. Томъ I. Кіевъ 1856.
Изв. 5. 213.

444. Варенцовъ, В. Сборникъ русскихъ духовныхъ стиховъ. Спб. 1860.
Изв. 9. 367—372.

445. Вельтманъ, А. Атилла и Русь IV и V вѣка. М. 1858.
Изв. 7. 31—32.

446. —— Индо-германы или Сайване. Опытъ свода и повѣрки сказаній о первобытныхъ населенцахъ Германіи. М. 1858.
Изв.. 5. 575.

—— см. Мутьева.

447. Верковић, С. И. Народне песме македонски бугара. У Београду. 1860.
Изв. 9. 174—175.

448. Вицынъ, А. И. Краткій очеркъ управленія въ Россіи отъ Петра Великаго до изданія общаго учрежденія министерствъ. Каз. 1855.
Изв. 4. 167—168.

449. Вороновъ, А. Историко-статистическое обозрѣніе учебныхъ заведеній с.-петербургскаго округа съ 1829 по 1853 г. Спб. 1854.
Изв. 4. 246.

450. Востоковъ, А. Х. Грамматика церковно-словенскаго языка,

Digitized by Google

изложенная по древнѣйшимъ онаго письменнымъ памятникамъ. Спб. 1863.

Изв. 9. 272 (рецензія озаглавлена «Записка о церк.-слав. грамматикѣ А. Х. Востокова», составлена до выхода книги въ свѣтъ).

451. Востоковъ, А. Х. Словарь церковно-славянскаго языка. Спб. 1858.

Изв. 8. 58; Уч. зап. 4. XIX—XLIII (подъ загл. «Церк.-слов. словарь А. Х. Востокова, изд. въ Мат. для слов. и грам.»).

452. Временникъ Императорскаго общества исторіи и древностей россійскихъ. Кн. 12—25. М. 1852—1857.

Изв. 1. 115—116, 292—293, 395; 2. 68—69, 237—238; 3. 42—43, 126—130, 298, 355—356; 4. 317, 356; 5. 96, 377; 7. 32.

453. Второвъ, Н. И., и Александровъ-Дольникъ, К. Древнія грамоты и другіе письменные памятники, касающіеся Воронежской губерніи и частью Азова. Воронежъ. 1851—1853.

Изв. 9. 249—250. — О 2-й книжкѣ есть краткая замѣтка въ т. 1. 293.

454. Въ воспоминаніе 12-го января 1855 года. Учено-литературныя статьи профессоровъ и преподавателей Имп. московскаго унив., изд. по случаю его столѣтняго юбилея. М. 1855.

Изв. 4. 245—246.

455. Вѣстникъ Имп. русскаго географическаго общества. Ч. I—XV. Спб. 1851—1854.

Изв. 2. 69—70, 295; 3. 130—133, 381.

456. Галаховъ, А. Д. Историческая христоматія новаго періода русской словесности (отъ Петра I до нашего времени). Т. I. Спб. 1861. [Записка Я. К. Грота].

10. 152—156.

457. Галаховъ, А. Д., и Буслаевъ, Ѳ. И. Конспектъ русскаго языка и словесности для руководства въ военно-учебныхъ заведеніяхъ. Спб. 1852.

Изв. 2. 133—134.

458. Ганка, В. В. Святоє евангеліе по Остромирову списку 1056 и 1057 лѣтъ. Изданіе Вацеслава Ганкы. Прага. 1853.

Изв. 2. 16.

459. —— Остатьци словѣньскаго богослоуженіа оу чеховъ. Изд. В. Ганкы. Празѣ. 1859.

Изв. 296—302.

460. Гегель, Г. В. Ф. Энциклопедія философскихъ наукъ въ краткомъ очеркѣ Г. В. Ф. Гегеля. Часть первая. Логика, изданная Леопольдомъ Геннингомъ, съ дополнительными поясне-

Digitized by Google

ніями и примѣчаніями по изустнымъ чтеніямъ автора. Полный переводъ съ послѣдняго нѣмецкаго изданія, В. Чижова. М. 1861. [Статья П. С. Билярскаго].

Изв. 10. 60—64.

461. Геннади, Г. Н. Литература русской библіографіи. Опись библіографическихъ книгъ и статей, изданныхъ въ Россіи. Спб. 1858.

Изв. 7. 125.

462. Гербель, Н. В. Игорь, князь сѣверскій, поэма. Переводъ Николая Гербеля. Спб. 1854.

Изв. 3. 44.

463. Гильфердингъ, А. Ѳ. Боснія, Герцеговина и старая Сербія. Спб. 1859.

Изв. 8. 303—304.

464. —— Исторія балтійскихъ славянъ. Томъ I. М. 1855.

Изв. 4. 380—381.

465. —— Неизданное свидѣтельство современника о Владимирѣ Святомъ и Болеславѣ Храбромъ. М. 1856.

Изв. 5. 210—211.

466. —— Объ отношеніи языка славянскаго къ языкамъ родственнымъ. М. 1853.

Изв. 2. 352—353.

467. —— О сродствѣ языка славянскаго съ санскритскимъ. Спб. 1853.

Изв. 2. 199.

468. —— Памятники нарѣчія залабскихъ древлянъ и глинянъ. Спб. 1855.

Изв. 5. 379—380.

469. —— Письма объ исторіи сербовъ и болгаръ. М. 1855.

Изв. 4. 354.

470. Гласникъ друштва српске словесности. Св. 5, 7, 9. У Београду. 1853, 1855, 1857.

Изв. 3. 165—167; 6. 321—322; 7. 210.

471. Головацкій, Я. Ѳ. Хрестоматія церковно-словенская и древнорусская въ пользу учениковъ вышшой гумназіи въ цѣс. кор. австрійской державѣ. Въ Вѣднѣ. 1854.

Изв. 3. 359—362.

472. Голотузовъ, Ѳ. Замѣтки касательно бѣлорусскаго нарѣчія. Митава. 1852.

Изв. 2. 102.

473. Горскій, А. В., и Невоструевъ, К. И. Описаніе славянскихъ

Digitized by Google

рукописей московской синодальной библіотеки. М. 1855, 1857, 1859.

Изв. 5. 36—43 (въ статьѣ «Описаніе рукописей синод. библ.»); 7. 201—204; 8. 379—381.

474. Грабянка, Григ. Лѣтопись Григорія Грабянки. Изд. временною комиссіею для разбора древнихъ актовъ. Кіевъ. 1854.

Изв. 4. 316.

475. Грамоты, касающіяся до сношеній сѣверо-западной Россіи съ Ригою и ганзейскими городами въ XII, XIII и XIV в. Найдены въ рижскомъ архивѣ К. Ѳ. Напіерскимъ и изданы археографическою коммиссіею. Спб. 1857.

Изв. 6. 154—171.

476. Грановскій, Т. Н. Сочиненія. Томъ I. М. 1856.

Изв. 5. 212—218.

477. Григоровичъ, В. И. О Сербіи въ ея отношеніяхъ къ сосѣднимъ державамъ, преимущественно въ XIV и XV ст. Каз. 1859.

Изв. 8. 122—125.

478. —— Статьи, касающіяся древняго словянскаго языка. Каз. 1852.

Изв. 1. 236.

479. Гумбольдъ, В. О различіи организмовъ человѣческаго языка и о вліяніи этого различія на умственное развитіе человѣческаго рода. Введеніе во всеобщее языкознаніе. Перев. П. Билярскаго. Спб. 1859.

Изв. 8. 222—223.

480. Д., П. [Дубровскій] Образцы польскаго языка для русскихъ, изданные П. Д. Спб. 1852.

Изв. 1. 164—165.

481. Дабижа, кн. В. Д., и Метлинскій, А. Л. Программа для этнографическаго описанія губерній кіевскаго учебнаго округа. Кіевъ. 1854.

Изв. 4. 84—85.

482. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусскаго языка. Вып. 1 и 2. М. 1861.

Изв. 10. 245—248.

483. Данилевскій, Г. П. Основьяненко. Спб. 1856.

Изв. 5. 44—45.

484. Десятилѣтіе Императорской публичной библіотеки (1849—1859). Спб. 1859.

Изв. 8. 302—304.

Digitized by Google

485. Дмитріевъ, М. Наука поэзіи или посланіе къ Писонамъ К. Г. Флакка. Переводъ въ стихахъ М. Дмитріева. М. 1853.
Изв. 3. 108.

486. Дмитріевъ, Ѳ. Исторія судебныхъ инстанцій и гражданскаго аппеляціоннаго судопроизводства отъ судебника до учрежденія о губерніяхъ. М. 1859.
Изв. 8. 127.

487. Донской, А. Правила русской словесности. 2-е изд. Спб. 1853.
Изв. 3. 135.

488. Дополненія къ Опыту областного великорусскаго словаря. Изд. 2-го отд. Академіи наукъ. Спб. 1858.
Изв. 8. 56—58.

489. Дополненія къ актамъ историческимъ, собранныя и изданныя археографическою коммиссіею. Т. 5. Спб. 1852.
Изв. 2. 351—352.

490. Древности Россійскаго государства, изданныя по высочайшему повеленію. М. 1849—1853.
Изв. 2. 256, 297; 3. 353—354.

491. Елагинъ, Ник. Бѣлевская вивліоѳика, издаваемая Николаемъ Елагинымъ. Собраніе древнихъ памятниковъ объ исторіи Бѣлева и Бѣлевскаго уѣзда. Т. I. М. 1858.
Изв. 7. 121.

492. Заблоцкій, М. О цѣнностяхъ въ древней Руси. Спб. 1854.
Изв. 3. 194.

493. Записки. Библіографическія записки, періодическое изданіе. Тт. 1—2. Спб. 1858 и 1859.
Изв. 8. 383.

494. Записки виленской археологической коммиссіи. Вильно. 1858.
Изв. 7. 37—39.

495. Записки Имп. археологическаго общества. Тт. 5—9. Спб. 1852—1856.
Изв. 2. 17—18, 353—359; 3. 133—135; 4. 35; 5. 209—210; 317—318.

496. Записки Имп. русскаго географическаго общества. Кн. 8—9. Спб. 1853.
Изв. 2. 258; 3. 41—42.

497. Записки одесскаго общества исторіи и древностей. Т. 3. Одес. 1853.
Изв. 3. 382.

498. Записки. Ученыя записки Имп. Академіи наукъ по первому и третьему отд. Тт. 1—3. Спб. 1852—55.
Изв. 1. 342—343; 2. 294; 4. 34, 356.

Digitized by Google

499. Записки. Ученыя записки второго отдѣленія Имп. Академіи наукъ. Кн. 2, 6, 7. Спб. 1856, 1861.
Изв. 5. 167; 10. 244.

500. Зеленецкій. К. П. О русскомъ языкѣ въ новороссійскомъ краѣ. Одес. 1854.
Изв. 5. 209.

501. Зоря. Zora Jugoslavenska, od Radoslava Razla-ga. U Zagrebu. 1853.
Изв. 3. 196.

502. Зубрицкій, Д. И. Анонимъ Гнезненскій и Іоаннъ Длугошъ. Латинскія выписки изъ ихъ сочиненій, статей, относящихся къ исторіи галичско-владимирской Руси за періодъ отъ 1337 по 1357 г., съ русскимъ переводомъ и критическими изслѣдованіями и замѣчаніями. Львовъ. 1855.
Изв. 4. 315.

503. —— Исторія древняго галичско-русскаго княжества. 1—3. Львовъ. 1852—1855.
Изв. 4. 313—315.

504. Ивановъ, П. И. Сборникъ снимковъ съ древнихъ печатей, приложенныхъ къ грамотамъ и другимъ юридическимъ актамъ, хранящимся въ московскомъ архивѣ мин. юстиціи. М. 1858.
Изв. 7. 121—122.

505. Извори српске повјестнице. Из турскијех споменика извадио и на немачки превео д. В. Ф. А. Бернауер, а у српско превео и издао А. Т. Брлић. У Бечу. 1857.
Изв. 6. 180.

506. Иловайскій, Д. И. Исторія рязанскаго княжества. М. 1858.
Изв. 7. 317.

507. Историки. Византійскіе историки, переведенные съ греческаго при с.-петербургской духовной академіи. Вып. 1. Спб. 1858.
Изв. 7. 314—317.

508. Казанскій, П. С. Исторія православнаго русскаго монашества отъ основанія Печерской обители преп. Антоніемъ до основанія лавры св. Троицы преп. Сергіемъ. М. 1855.
Изв. 4. 186—188.

509. Камковъ, А. А. Начертаніе этимологіи церковно-славянскаго языка. Каз. 1856.
Изв. 5. 267—268.

510. Караджић, В. С. Примѣтве Ніканора Груића архімандріта кувеждинскога на преводъ новога завѣта. У Земуну. 1852.
Изв. 3. 109.

Digitized by Google

511. Караджић, В. С. Примјери српско-словенскога језика. У Бечу. 1857.
Изв. 6. 253—254.

512. —— Српске народне приповијетке. У Бечу. 1853.
Изв. 2. 236.

513. —— Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. У Бечу. 1852.
Изв. 1. 236.—Кромѣ того въ статьѣ «Новое изданіе сербскаго словаря В. С. Караджича» (Изв. 1. 24—26).

514. Каратаевъ, И. П. Хронологическая роспись славянскихъ книгъ, напечатанныхъ кириллovскими буквами 1491—1730. Спб. 1861.
Изв. 10. 60.

515. Карашевичъ, Пл. И. Очеркъ исторіи православной церкви на Волыни. Спб. 1855.
Изв. 5. 45.

516. Кеппенъ, П. И. Этнографическая карта Европейской Россіи. Спб. 1851.
Изв. 1. 68—70, 180—181 (статья озаглавлена «Этнографическая карта Европейской Россіи»).

517. Кирѣевскій, П. В. Пѣсни, собранныя П. В. Кирѣевскимъ. Вып. 1—4. М. 1860—1862.
Изв. 10. 410—411. — О 1-мъ вып. см. 9. 173—174.

518. Классенъ, Е. И. Новые матеріалы для древнѣйшей исторіи славянъ вообще и славяно-руссовъ до-рюриковскаго времени въ особенности. Изд. С. Классена. Вып. I и II. М. 1854.
Изв. 5. 298; 4. 35.

519. Классовскій, В. И. Краткая грамматика славяно-церковнаго языка періода печатныхъ (въ Россіи) книгъ. Спб. 1857.
Изв. 6. 366.

520. Книга. Карманная книга для русскихъ воиновъ, находящихся въ походахъ противъ турокъ въ болгарскихъ земляхъ. Спб. 1854.
Изв. 3. 168.

521. Книжици. Бъгарскы книжици. Повръменно списание на бъгарскѫ-тѣ книжнинѫ. Урежда сѧ отъ Димитріѭ Мутьева. Цариградъ-Галата. 1858.
Изв. 7. 114—117.

522. Коссовичъ, К. А. Санскрито-русскій словарь. Т. I. Спб. 1854.
Изв. 4. 34.

523. Кояловичъ, М. О. Литовская церковная унія. Т. I. Спб. 1859.
Изв. 8. 127—128.

Digitized by Google

524. Кулишъ, П. А. Записки о южной Руси. Т. 1—2. Спб. 1856—1857
Изв. 5. 314—315; 6. 81—82.

525. Куникъ, А. А. О русско-византійскихъ монетахъ Ярослава I Владимировича съ изображеніемъ св. Георгія Побѣдоносца. Спб. 1860.
Изв. 8. 374—379.

526. Курсъ словесности, изданный для гимназій. [Записка И. И. Давыдова].
Изв. 1. 397—403.

527. Лавровскій, Н. А. О византійскомъ элементѣ въ языкѣ договоровъ русскихъ съ греками. Спб. 1853.
Изв. 2. 67—68.

528. —— О древнс-русскихъ училищахъ. Харьк. 1854.
Изв. 4. 246—247.

529. —— О педагогическомъ значеніи сочиненій Екатерины Великой. Харьк. 1856.
Изв. 5. 378.

530. Лавровскій, П. А. О языкѣ сѣверныхъ русскихъ лѣтописей. Спб. 1852.
Изв. 2. 18.

531. Лазаревскій, А. М. Указатель источниковъ для изученія малороссійскаго края. Вып. 1. Спб. 1858.
Изв. 7. 120—121.

532. Ламанскій, В. И. О славянахъ въ Малой Азіи, въ Африкѣ и въ Испаніи. Спб. 1859.
Изв. 8. 291.

533. Ламбинъ, П. П. Русскій библіографическій указатель за 1855 г. Спб. 1856.
Изв. 6. 68.

534. Леонтьевъ, П. М. Пропилеи, сборникъ статей по классической древности. Кн. 1—2. М. 1851—1852.
Изв. 1. 161—164.

535. Лешковъ, В. Н. Русскій народъ и государство, исторія русскаго общественнаго права до XVIII в. М. 1858.
Изв. 7. 314.

536. Лиловъ, А. И. О зловредныхъ дѣйствіяхъ езуитовъ въ отношеніи къ православной церкви въ Россіи въ концѣ XVI и въ началѣ XVII вѣка. Каз. 1856.
Изв. 6. 321.

537. Ломоносовъ, М. В. Грамматика русскаго языка. Изд. вторымъ

Digitized by Google

отд. Имп. академіи наукъ въ воспоминаніе столѣтія русской грамматики. Спб. 1855.
Изв. 5. 168.

538. Лохвицкій, А. О плѣнныхъ по древнему русскому праву (XV, XVI, XVII в.). М. 1855.
Изв. 5. 168—169.

539. Лыжинъ, Н. П. Столбовскій договоръ и переговоры, ему предшествовавшіе. Спб. 1857.
Изв. 6. 252.

540. Лѣтопись. Микулинская лѣтопись, составленная по древнимъ актамъ отъ 1354 до 1678 г. М. 1854.
Изв. 3. 355.

541. М*, Николай [П. Кулишъ]. Опытъ біографіи Н. В. Гоголя, со включеніемъ до сорока его писемъ. Спб. 1854.
Изв. 3. 249.

542. Майковъ, А. А. Исторія сербскаго языка по памятникамъ, писаннымъ кириллицею, въ связи съ исторіею народа. М. 1857.
Изв. 6. 249—251.

543. Макарій [Булгаковъ], еп. винницкій. Исторія русскаго раскола, извѣстнаго подъ именемъ старообрядства. Спб. 1855. [Записка И. И. Давыдова].
Изв. 4. 185—186.

544. —— Исторія русской церкви. Тт. 1—3. Спб. 1857. [Статья И. Чистовича].
Изв. 6. 72—78.

545. Макарій [Миролюбовъ], арх. Археологическое описаніе церковныхъ древностей въ Новгородѣ и его окрестностяхъ. М. 1860.
Изв. 9. 107.

546. —— Исторія нижегородской іерархіи. Спб. 1857.
Изв. 6. 321.

547. —— Описаніе новгородскаго архіерейскаго дома. Спб. 1857.
Изв. 7. 30.

548. —— Памятники церковныхъ древностей въ Нижегородской губерніи. Спб. 1857.
Изв. 7. 26—28.

549. Максимовъ, С. В. Годъ на сѣверѣ. Спб. 1859.
Изв. 9. 107.

550. Макушевъ, В. В. Сказанія иностранцевъ (VI—X в.) о бытѣ и нравахъ славянъ. Спб. 1861.
Изв. 10. 137—141.

551. Матеріалы для исторіи письменъ восточныхъ, греческихъ,

Digitized by Google

римскихъ и славянскихъ. Изготовлены къ столѣтнему юбилею Имп. московскаго университета трудами профессоровъ и преподавателей Петрова, Клина, Меншикова и Буслаева. М. 1855.

Изв. 4. 244—245.

552. Матеріалы для сравнительнаго и объяснительнаго словаря и грамматики. Изд. 2-го отдѣленія Имп. академіи наукъ, тт. 1, 5—6. Спб. 1854, 1861.

Изв. 3. 38; 10. 244—245.

553. Медаковић, Д. Повѣстница српског народа од найстаріи времена до године 1850. 1—4. У Новомъ Саду. 1851—1852.

Изв. 3. 362—363.

554. Медовиковъ, П. Е. Историческое обозрѣніе царствованія Алексѣя Михайловича. М. 1854.

Изв. 3. 354—355.

555. —— Руководство къ познанію русской исторіи. М. 1853.

Изв. 3. 40.

556. Мейеръ, Дм. И. Юридическій сборникъ. Каз. 1855.

Изв. 4. 317—318.

557. Миладиновци. Бѫлгарски народни пѣсни, собрани отъ братья Миладиновци. Въ Загребъ. 1861.

Изв. 10. 413—414.

558. Метлинскій, А. Л. Народныя южно-русскія пѣсни. Кіевъ. 1852.

Изв. 3. 191—193.

559. Миллеръ, О. Ѳ. О нравственной стихіи въ поэзіи на основаніи историческихъ данныхъ. Спб. 1858.

Изв. 7. 119—120.

560. Милюковъ, А. П. Очеркъ исторіи русской поэзіи. Спб. 1858.

Изв. 7. 29.

561. Минъ, Дм. Е. Адъ Данта Алигіери. Переведъ съ итальянскаго размѣромъ подлинника —. [Записка А. В. Никитенка].

Изв. 4. 192—194.

562. Михайловъ, М. М. Русское гражданское судопроизводство въ его историческомъ развитіи отъ уложенія 1649 г. до изданія Свода законовъ. Спб. 1856.

Изв. 5. 377.

563. Михельсонъ, М. Приготовительный курсъ русскаго языка. Спб. 1856.

Изв. 5. 213.

564. Мнѣніе о новомъ изданіи русскаго словаря и правила изданія онаго, утвержденныя 2-мъ отд. Имп. академіи наукъ. Спб. 1854.

Изв. 3. 39—40.

Digitized by Google

565. Мутьева, Е. Райна. Българска царкыня. Приказъ на А. Ѳ. Вельтмана. Прѣведе отъ рускы Елена Мутьева. Спб. 1852.
Изв. 2. 104.

566. Неволинъ, К. А. О пятинахъ и погостахъ новгородскихъ въ XVI в. Спб. 1853.
Изв. 2. 259—267 (въ статьѣ «Изслѣдованія К. А. Неволина о пятинахъ и погостахъ новгородскихъ»).

567. —— Полное собраніе сочиненій. Томы 1—6. Спб. 1857—1858.
Изв. 7. 317; 8. 127.

Невоструевъ, К. И., — см. Горскій, А. В.

568. Обозрѣніе. Краткое историческое обозрѣніе дѣйствій главнаго педагогическаго института 1828—1859. Спб. 1859.
Изв. 8. 226—227.

569. Описаніе монастырей и скитовъ, находящихся на Святой горѣ Аѳонской. Спб. 1859.
Изв. 8. 128.

570. Опытъ областного великорусскаго словаря, изданный вторымъ отд. Имп. Академіи наукъ. Спб. 1852.
Изв. 1. 163. — См. также выше N 353 (статья Ѳ. И. Буслаева).

571. Опытъ общесравнительной грамматики русскаго языка, изд. вторымъ отд. Имп. Академіи наукъ. Спб. 1852. — Изд. 2-е. Спб. 1853. — Изд. 3-е. Спб. 1854.
Изв. 1. 163; 2. 67; 3. 296.

572. Опыты историко-филологическихъ трудовъ студентовъ главнаго педагогическаго института шестого выпуска. Спб. 1852.
Изв. 1. 116—118.

573. Опыты историко-филологическихъ и физико-математическихъ трудовъ студентовъ главнаго педагогическаго института седьмого вып. Спб. 1853.
Изв. 2. 293.

574. Ордынскій, Б. И. О поэзіи, сочиненіе Аристотеля. Перевелъ, изложилъ и объяснилъ —. М. 1854.
Изв. 3. 135—136.

575. Отчеты Императорской публичной библіотеки за 1852, 1853, 1854, 1857 гг. Спб. 1853, 1854, 1858.
Изв. 2. 234—235; 3. 164; 4. 191—192; 7. 124—125.

576. П., Е. Народныя бѣлорусскія пѣсни. Собр. Е. П. Спб. 1853.
Изв. 2. 201—202.

577. Памятники великорусскаго нарѣчія. Особые оттиски изъ Прибавленій къ Извѣстіямъ 2-го отд. Академіи наукъ. Спб. 1855.
Изв. 4. 355.

Digitized by Google

578. Памятники дипломатическихъ сношеній древней Россіи съ державами иностранными. Спб. 1852, 1854.
Изв. 1. 116; 3. 194.

579. Памятники и образцы народнаго языка и словесности русскихъ и западныхъ славянъ. Спб. 1852—1856.
Изв. 6. 67.

580. Памятники старинной русской литературы, издаваемые графомъ Гр. Кушелевымъ-Безбородко. Вып. 1, 3. Спб. 1860, 1862.
Изв. 9. 171—172; 10. 414.

581. Пассекъ, В. Б. Историческія изысканія С. Соловьева въ сравненіи съ историческими данными. Спб. 1852.
Изв. 2. 169.

582. Пенинскій, И. С. Славянская христоматія или памятники отечественной письменности отъ XI-го до XVIII-го вѣка. Спб. 1859.
Изв. 8. 128.

583. Перевлѣсскій, П. М. Грамматика старославянскаго языка. Спб. 1852. [Замѣтка А. Х. Востокова]. — Изд. 2-е. Спб. 1856.
Изв. 1. 234—235; 5. 264—267.

584. —— Памятники старословенскаго языка. Спб. 1854.
Изв. 4. 160—161.

585. —— Практическая русская грамматика. Часть I. Начала грамматики. Спб. 1854. — Изд. 2-е. Спб. 1857. — Изд. 3-е. Ч. I-я и II-я (начертаніе этимологіи). Спб. 1861 [статья П. С. Билярскаго съ дополн. отъ редактора.].
Изв. 3. 356; 5. 375—376; 9. 372—380, 380—381.

586. Перемышлянинъ на годъ 1854. Въ Перемышли. 1854.
Изв. 3. 165.

587. Плетневъ, П. А. О жизни и сочиненіяхъ В. А. Жуковскаго. Спб. 1853.
Изв. 3. 108—109.

588. Плошинскій, Л. О. Городское и сельское состояніе русскаго народа въ его историческомъ развитіи отъ начала Руси до новѣйшихъ временъ. Спб. 1852.
Изв. 1. 116.

589. Погодинъ, М. П. Норманскій періодъ русской исторіи. М. 1859.
Изв. 8. 228—230.

590. Полѣновъ, Д. В. Обозрѣніе лѣтописца Переяславскаго. Спб. 1854.
Изв. 4. 163—164.

Digitized by Google

501. Поповъ, А. Н. Лѣтопись великихъ князей литовскихъ. Приготовилъ къ изд. —. Спб. 1854.
Изв. 4. 35—36.

502. —— Русское посольство въ Польшѣ въ 1673—1677 гг. Спб. 1854.
Изв. 4. 35.

503. Порфирій (Успенскій), арх. Второе путешествіе — въ Синайскій монастырь въ 1850 году. Спб. 1856.
Изв. 5. 371—375.

504. —— Первое путешествіе въ Синайскій монастырь въ 1845 году. Спб. 1855.
Изв. 5. 371—375.

505. Потебня, А. Ѳ. О нѣкоторыхъ символахъ въ славянской народной поэзіи. Харьк. 1860.
Изв. 8. 381—382.

506. Присужденіе учрежденныхъ П. Н. Демидовымъ наградъ 22-е. Спб. 1853; — 23-е. Спб. 1854; — 24-е. Спб. 1855; — 25-е. Спб. 1856; — 26-е. Спб. 1858.
Изв. 2. 353; 4. 34; 5. 96; 5. 376—377; 7. 126.

507. Программы учебныхъ курсовъ главнаго педагогическаго института. Спб. 1855.
Изв. 4. 315—316.

508. Пыпинъ, А. Н. Очеркъ литературной исторіи старинныхъ повѣстей и сказокъ русскихъ. Спб. 1857.
Изв. 6. 68—72.

509. Радолинскій, А. А. Словарь къ первому тому собранія русскихъ проповѣдей. Буда. 1853.
Изв. 3. 106.

600. Радуловъ, С. И. Нравоученіе за дѣца-та. Одесса. 1853.
Изв. 2. 236.

601. Раковскій, Г. С. Показалецъ или ржководство, какъ да са изисквать и издирѫть найстари чьрти нашего бытиа, газыка, народопоколѣніа, стараго ни правленіа, славнаго ни прошествиа и пр. Часть первая. Одесса. 1859.
Изв. 8. 305—306.

602. Ранке, Л. Исторія Сербіи по сербскимъ источникамъ. Переводъ съ нѣмецкаго П. Бартенева. М. 1857.
Изв. 5. 378—379.

603. Рейфъ, Ф. И. Параллельные словари языковъ русскаго, французскаго, нѣмецкаго и англійскаго. Русскій словарь. Спб. и Карлсруэ. 1853.
Изв. 2. 67.

Digitized by Google

604. Рукописи графа А. С. Уварова. Т. 2-й. Спб. 1858.
Изв. 7. 33—37.

605. Рыбниковъ, П. Н. Пѣсни, собранныя П. Н. Рыбниковымъ. Ч. I. Народныя былины, старины и побывальщины. М. 1861.
Изв. 10. 248—254.

606. С., К. [Страшкевичъ]. Чешская грамматика съ упражненіями, краткою христоматіею и словаремъ, составл. по руководству Конечнаго К. С. въ Кіевѣ. Прага. 1852.
Изв. 2. 199—200.

607. Савва, арх. Указатель для обозрѣнія московской патріаршей (нынѣ сунодальной) ризницы и библіотеки. М. 1855. — Изд. 3-е. М. 1858.
Изв. 5. 36—48 (въ статьѣ «Описаніе рукописей синодальной библ.»); 7. 321—322.

608. —— Указатель для обозрѣнія московской патріаршей (нынѣ сунодальной) ризницы. Изд. 2-е. М. 1858.
Изв. 7. 122; 7. 321—322.

609. —— Указатель для обозрѣнія московской патріаршей (нынѣ сунодальной) библіотеки. Изд. 2-е. М. 1858.
Изв. 7. 321—322.

610. Сборникъ. Галицкій историческій сборникъ, издаваемый обществомъ галицко-русской матицы. Вып. I. Львовъ. 1854.
Изв. 3. 165.

611. Сборникъ, издаваемый студентами Имп. с.-петербургскаго унив. Вып. 1—2. Спб. 1857, 1860.
Изв. 6. 363—365; 8. 294—296.

612. Сборникъ. Этнографическій сборникъ, изд. Имп. русскимъ географическимъ общ. Вып. 1—4. Спб. 1853, 1854, 1858.
Изв. 2. 235—236; 3. 191; 7. 121

613. Серчевскій, Е. Обозрѣніе Оттоманской имперіи, Молдавіи, Валахіи и Сербіи. Спб. 1854.
Изв. 3. 168.

614. Скворцовъ, К. Глоссы Mater verborum, памятникъ чешской литературы XIII столѣтія. Спб. 1853.
Изв. 2. 349—351.

615. Словарь. Біографическій словарь профессоровъ и преподавателей Имп. московскаго университета. М. 1855.
Изв. 4. 80—84.

616. Словарь русско-шведскій и финскій ручной словарь, составленный по высочайшему повелѣнію. Тавастгусъ. 1851.
Изв. 1. 118.

Digitized by Google

617. Смирновъ, А. П. Матеріалы для учебной теоріи словесности. М. 1858.
Изв. 7. 211—212.

618. —— Учебникъ русскаго языка. М. 1853—54.
Изв. 3. 296—297.

619. Смирновъ, С. К. Исторія московской славяно-греко-латинской академіи. М. 1855.
Изв. 4. 188.

620. Снегиревъ, И. Новый сборникъ русскихъ пословицъ и притчей, служащій дополненіемъ къ собранію русскихъ народныхъ пословицъ и притчей, изданныхъ въ 1848 г. М. 1857.
Изв. 7. 320.

621. Собраніе важнѣйшихъ памятниковъ по исторіи древняго русскаго права. Изд. И. Лазаревскій и Я. Утинъ. Спб. 1859.
Изв. 8. 126.

622. Собраніе. Полное собраніе русскихъ лѣтописей, изданное по высочайшему повелѣнію археографическою коммисіею. Т. 3, 4, 6. Спб. 1841, 1848, 1853.
Изв. 2. 18—27, 70—78 (въ статьѣ «Изслѣд. о лѣтоп. новгородскихъ»), 256—257.

623. Соколовъ, А. В. Объ историческимъ народныхъ пѣсняхъ сербскихъ. Казань. 1854.
Изв. 4. 163.

624. Соловьевъ, С. М. Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ. Тт. 2—7. М. 1852—1856.
Изв. 1. 237; 2. 168—169; 3. 194; 4. 313; 5. 168; 6. 252.

625. Споменици сръбски од 1395 до 1423, то ест. писма писана од републике Дубровачке краљевима, деспотима, војводама и кнезовима сръбскием, босанскием и приморскием. Преписао с Дубровачке архиве кнез Медо Пуцић. У Београду. 1858.
Изв. 8. 128.

626. Стаховичъ, М. Собраніе русскихъ народныхъ пѣсенъ. Спб. и М. s. a. [Статья А. Ѳ. Тюрина съ вступительной замѣткой И И. С—го].
Изв. 4. 22—34.

627. Стоюнинъ, В. Я. Александръ Петровичъ Сумароковъ. Спб. 1856.
Изв. 5. 377—378.

628. —— Высшій курсъ русской грамматики. Спб. 1855.
Изв. 4. 247.

Digitized by Google

629. Судіенко, М. О. Матеріалы для отечественной исторіи. Т. I. Кіевъ. 1853.
Изв. 3. 298.

630. Сухомлиновъ, М. И. О языкознаніи въ древней Россіи. Спб. 1854.
Изв. 4. 165—166.

631. Творенія святыхъ отцевъ, въ русскомъ переводѣ съ прибавленіями духовнаго содержанія, издаваемыя при моск. духовн. академіи. М. 1843—1852.
Изв. 2. 135—136.

632. Терещенко, А. В. Замѣтки объ Арзамасѣ. Спб. 1853.
Изв. 2. 200.

633. Толстой, гр. М. В. Древнія святыни Ростова Великаго. М. 1860.
Изв. 8. 302.

634. Томилинъ, А. С. Историческіе труды. Спб. 1854.
Изв. 3. 158.

635. Труды кіевской духовной академіи. Кн. 1-я и 2-я. Кіевъ. 1860.
Изв. 9. 176.

636. Туловъ, М. А. Руководство къ познанію родовъ, видовъ и формъ поэзіи. Кіевъ. 1853.
Изв. 2. 102—103.

637. Турчиновичъ, О. Исторія сельскаго хозяйства Россіи отъ временъ историческихъ до 1850 года. Спб. 1854.
Изв. 5. 168 (ошибочно подъ фамиліей «Турчаниновъ»).

638. —— О поземельной собственности и о наслѣдствѣ въ древней Руси. Спб. 1853.
Изв. 3. 108.

639. Указатель. Алфавитный указатель фамилій и лицъ, упоминаемыхъ въ боярскихъ книгахъ, хранящихся въ I-мъ отд. московскаго архива мин. юстиціи. М. 1853.
Изв. 2. 258.

640. Указатель къ оффиціальной части повременныхъ изданій министерства нар. просв. за 1803—1853. Спб. 1854.
Изв. 3. 356.

641. Устряловъ, Θ. Г. Изслѣдованіе псковской судной грамоты 1467 года. Спб. 1855.

642. Филаретъ, арх. (Гумилевскій). Исторія русской церкви. Изд. 2. Харьк. 1849; М. 1853. — Изд. 3. М. 1857.
Изв. 2. 201, 351; 3. 40; 7. 321.

643. —— Историко-статистическое описаніе харьковской епархіи. М. 1852, 1857; Харьк. 1857, 1858.
Изв. 8. 58—59.

Digitized by Google

644. Филаретъ, арх. Историческій обзоръ пѣснопѣвцевъ и пѣснопѣній греческой церкви. Спб. 1860.
Изв. 10. 56.

645. —— Историческое ученіе объ отцахъ церкви. Спб. 1859.
Изв. 9. 52—54.

646. —— Обзоръ русской духовной литературы 862—1720. Спб. 1856. [Записка И. А. Чистовича].
Изв. 6. 233—247.

647. —— то же 1720—1858 г. (умершихъ писателей). Спб. 1861.
Изв. 10. 56—57.

648. Хавскій, П. В. Сокращенныя хронологическія таблицы, необходимыя для слушателей, преподавателей и изслѣдователей церковной и гражданской исторіи. М. 1853.
Изв. 2. 169—171.

649. Хаджић, І. (М. Светић) Духъ народа србског. У Карловци. 1858.
Изв. 7. 317—318.

650. Худяковъ, И. А. Великорусскія сказки. М. 1860.
Изв. 9. 249—251.

651. Чернышевскій, Н. Г. Опытъ словаря къ Ипатьевской лѣтописи. Спб. 1853.
Изв. 2. 349.

652. Чертковъ, А. Д. О языкѣ пелазговъ, населившихъ Италію, и сравненіе его съ древле-словенскимъ. М. 1855.
Изв. 5. 95—96.

653. Черты изъ исторіи и жизни литовскаго народа. Вильно. 1854.
Изв. 3. 44—45.

654. Чистовичъ, И. А. Исторія с.-петербургской духовной академіи. Спб. 1857.
Изв. 6. 251.

655. Чичеринъ, Б. Н. Областныя учрежденія Россіи въ XVII в. М. 1856.
Изв. 5. 377.

656. —— Опыты по исторіи русскаго права. М. 1858.
Изв. 8. 127.

657. Чтеніе. Христіанское чтеніе, изд. при с.-петербургской духовной академіи. Спб. 1851—1854.
Изв. 2. 135, 200—201; 3. 42; 4. 34—35; 5. 43—44.

658. Чтенія въ Императорскомъ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ при московскомъ университетѣ. М. 1858—1860.
Изв. 7. 125—126, 364; 8. 382; 10. 156.

Digitized by Google

659. Чтенія. Историческія чтенія о языкѣ и словесности въ засѣданіяхъ 2-го отд. Имп. Акад. наукъ 1852 и 1853 гг. Спб. 1854.
Изв. 3. 38—39.

660. Шафонскій, Аѳ. Ф. Черниговскаго намѣстничества топографическое описаніе съ краткимъ географическимъ и историческимъ описаніемъ Малыя Россіи.... Въ Черниговѣ, 1786 года. [Записка Я. И. Бередникова]. Кіевъ. 1851.
Изв. 1. 177—180.

661. Шафрановъ, С. Н. О видахъ русскихъ глаголовъ въ синтаксическомъ отношеніи. М. 1852.
Изв. 1. 291—292.

662. Шевыревъ, С. П. Исторія Императорскаго московскаго университета, написанная къ столѣтнему его юбилею 1755—1855. М. 1855.
Изв. 4. 80—84.

663. —— Исторія русской словесности. М. 1858—1860.
Изв. 7. 358—356; 8. 291—294, 381; 9. 171.

664. Шейковскій, К. Бытъ подолянъ. Вып. 1-й и 2-й. Кіевъ. 1859—60.
Изв. 9. 172.

665. Шумавскій. И. Ф. Словарь языка словѣньскаго шести главныхъ нарѣчии: русьскаго, блъгарьскаго, црькъвьнаго, срьбьскаго, чешьскаго и польскаго. Ч. 1, Нѣмецьско-словѣньскыи. Прага. 1857.
Изв. 6. 252—253.

666. Щаповъ, А. П. Русскій расколъ старообрядства, разсматриваемый въ связи съ внутреннимъ состояніемъ русской церкви и гражданственности въ XVII в. и въ первой половинѣ XVIII. Каз. 1859.
Изв. 8. 116—121.

667. Энгельманъ, А. Хронологическія изслѣдованія въ области русской и ливонской исторіи въ XIII и XIV столѣтіяхъ. Спб. 1858.
Изв. 8. 115—116.

668. Энгельманъ, И. Е. О пріобрѣтеніи права собственности на землю по русскому праву. Спб. 1859.
Изв. 8. 230.

669. —— Систематическое изложеніе гражданскихъ законовъ содержащихся въ псковской судной грамотѣ. Спб. 1855.
Изв. 4. 353—354.

Digitized by Google

670. Юбилей. Столѣтній юбилей Императорскаго московскаго университета. М. и Спб. 1855.
Изв. 4. 80—84.

671. Якушкинъ, П. И. Русскія пѣсни изъ собранія —. 1860.
Изв. 9. 251—255.

672. Микуцкій, С. П. Отчеты второму отд. Имп. Академіи наукъ о филологическомъ путешествіи по западнымъ краямъ Россіи. Спб. 1855—1856.
Изв. 6. 67.

673. Antiquités russes d'après les monuments historiques des islandais et des anciens skandinaves. T. 2. Copenhague. 1852.
Изв. 1. 396.

674. Arkiv za povjestnicu jugoslavensku. Knj. I—V. U Zagrebu. 1851—1859.
Изв. 1. 395—396; 4. 318—319; 7. 29; 8. 128, 227.

675. Babukić, V. Ilirska slovnica. U Zagrebu. 1854.
Изв. 3. 382—383.

676. Bałwochwalstwo słowiańskie. Poznań. 1853.
Изв. 2. 353.

677. Beiträge zur vergleichenden Spachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slavischen Sprachen, herausgegeben von A. Kuhn und A. Schleicher. Berl. 1856, 1857.
Изв. 5. 316—317; 6. 372.

678. Besaeda. Soerbska besaeda u latinskom pismu. Jedan književni sbornik za ogled novog typa organicke latinice. U Beču. 1860.
Изв. 9. 176.

679. Berčić, J. Chrestomathia linguae veteroslovenicae charactere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis. Pragae. 1859.
Изв. 8. 59—60.

680. Berlić, A. T. Grammatik der illyrischen Sprache wie solche im Munde und Schrift der Serben und Kroaten gebräuchlich ist. Wien. 1854.
Изв. 3. 195—196.

681. Biblioteka polska. Wydanie J. K. Turowskiego. Sanok-Przemyśl-Kraków. 1855—1860.
Изв. 9. 55—57.

682. Bibliotéka. Staročeska bibliothéka wydáwaná nákladem českého museum. Čislo I—IV. 1841—1854.
Изв. 3. 305—306.

Digitized by Google

683 Bibliotéka. Staročeska bibliotéka. Vydal I. V. Rozum. V Praze. 1853, 1855.
Изв. 3. 305—306; 4. 319.

684. Blahoslav, J. Grammatika česká. Z rukopisu bibliotheky theresianské we Widni wydali I. Hradil a I. Jiřeček. We Widni. 1857.
Изв. 7. 319—320.

685. Boltz, A. Neuer Lehrgang der russischen Sprache, für den Schul-, Privat- und Selbstunterricht. Berl. 1853.
Изв. 3. 254.

686. —— Слово о полку Игоревѣ. Lied vom Heereszuge Igors gegen die Polovzer. Aeltestes russisches Sprachdenkmal aus dem XII Jahrhundert. Berl. 1854.
Изв. 3. 299—301.

687. —— Ueber das Altrussische Heldenlied im vergleiche mit der Arthur-Sage. Berl. 1854.
Изв. 3. 252—254.

688. Bopp, F. Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Altslavischen, Gothischen und Deutschen. Sechste Abth. Berl. 1852.
Изв. 1. 166, 397.

689. Bulletin de la classe historico-philologique de l'Académie Impériale des sciences de S.-Pét. S.-Pb. 1853, 1854.
Изв. 2. 201; 3. 167.

690. Buschmann, J. C. E. Ueber den Naturlaut. Berl. 1853.
Изв. 2. 237, 297—299.

691. Cankof. Grammatik der bulgarischen Sprache. Wien. 1852.
Изв. 1. 166.

692. Časopis českého museum. V Praze. 1852—1861.
Изв. 1. 396; 2. 258; 3. 110, 306—308; 5. 97; 6. 370—372; 8. 121—122, 304; 10. 142.

693. Čelakovský, F. L. Dobavky ke Slovniku Josefa Jungmanna. V Praze. 1851.
Изв. 1. 286.

694. —— Čteni o srovnavací mluvnici slovanské na universitě Pražské. V Praze. 1853.
Изв. 3. 105—106.

695. —— Všeslovanské počatečné čtení. Č. 1. Z pisemnictví polského. V Praze. 1850. — Č. 2. Z pisemnictví rusského. V Praze. 1852.
Изв. 1. 292.

696. Daniłowicz, Ign. Skarbiec diplomatów papieskich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych

Digitized by Google

władz i urzędów, posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi litewskiej i ościennych im krajów. T. I. Wilno. 1860.

Изв. 10. 57—59.

697. Dobrovski, I. Institutiones linguae slavicae dialecti veteris. Vind. 1852.

Изв. 2. 168.

698. Dora d'Isria, c-sse. Les femmes en orient. Zurich. 1859—60.

Изв. 9. 106—107.

699. Eichhoff, F. G. Tableau de la literature du Nord au moyen âge en Allemagne et en Angleterre, en Scandinavie et en Slavonie. Paris. 1853.

Изв. 2. 292.

700. Eichhoff, F. G., i Maciejowski, W. A. Obraz literatury średniowiekowych ludów a mianowicie sławian i niemców. Warsz. 1856.

Изв. 5. 380—381.

701. Encyklopedia powszechna. T. 1. Warsz. 1859.

Изв. 8. 225.

702. Erben, K. I. Písně národní v čechách. Svazek I. Druhé rozmnožené vydaní. Praha. 1852.

Изв. 2. 18.

703. —— Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pragae. 1855.

Изв. 4. 319—320.

704. —— Výbor z literatury české. Díl druhý: z počátku XV až ku konci XVIII století.

Изв. 7. 118—119.

705. Fabricius, C. G. Urkunden zur Geschichte des Fürstenthums Rügen unter den eingebornen Fürsten. Stettin. 1853.

Изв. 3. 301.

706. Feifalik, J. Ueber die Königinhofer Handschrift. Wien. 1860.

Изв. 10. 412—413.

Fiedler — см. Miklosich.

707. Fröhlich, R. A. Kurze theoretisch-praktische Taschen-Grammatik der Serbischen Sprache für Deutsche. Wien. 1854.

Изв. 3. 42.

708. Ginzel, J. A. Geschichte der Slawenapostel Cyrill und Method und der slavischen Liturgie. Leitmeritz. 1857.

Изв. 7. 101—102.

Digitized by Google

709. Gliszczyński, M. Znaczenie i wewnętrzne życie Zaporoża podług Skałkowskiego, oraz hetmani małorossyjscy i kozacy do czasów unii. Warsz. 1852.
Изв. 2. 200.

710. Gliubich, S. Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia. Vienna. 1856.
Изв. 6. 179—180.

711. Grimm, J. Geschichte der deutschen Sprache. Leipz. 1853.
Изв. 3. 41.

712. Grimm, J. und W. Deutsches Wörterbuch. Leipz. 1852—1860.
Изв. 1. 396—397; 3. 169; 9. 176.

713. Gundulić, J. Osman. U Zagrebu. 1854.
Изв. 4. 168—169.

714. Hanka, V. Bibliografie prvotiskův českých od 1468 až do 1526 léta. V Praze. 1853.
Изв. 3. 301—304.

715. —— Dalimilova chronika česka v nejidávnější čteni navrácená. Praha. 1853.
Изв. 2. 257.

716. —— Начала русскаго языка. Počátky ruského jazyka. V Praze. 1857.
Изв. 5. 375.

717. —— Polyglotta kralodvorského rukopisu. Praha. 1852.
Изв. 2. 16—17.

718. Hanuš, I. I. Bajeslovný kalendař slovanský, čili pozůstatky pohansko-svátečných obřadův slovanských. V Praze. 1860.
Изв. 9. 108.

719. —— Literatura přislovnictvi slovanského a německého, či předchůdcové Fr. Lad. Čelakovského o mudroslovi narodu slovanského v přislovich. Praha. 1854.
Изв. 3. 301.

720. —— Život a působeni Františka Ladislava Čelakovského. V Praze. 1855.
Изв. 5. 214—215.

721. —— Sv. Kyril nepsal kyrilsky než hlaholsky. V Praze. 1857.
Изв. 6. 324.

722. Hattala, M. Skladba jazyka českého. V Praze. 1855.
Изв. 4. 250—251.

723. —— Slovo o polku Igorevé. V Praze. 1858.
Изв. 7. 122—124.

Digitized by Google

784. Hattala, M. Srovnávaci mluvnice jazyka českého a slovenského. V Praze. 1857.
Изв. 6. 78—80.

785. —— Zvukosloví jazyka staro i novo českého a staroslovenského. V Praze. 1854.
Изв. 5. 213—214.

786. Heyse, K. W. L. System der Sprachwissenschaft. Berl. 1856.
Изв. 6. 248—249.

787. Höfler, K. A. C., u. Šafařik, P. J. Glagolitische Fragmente. Prag. 1857.
Изв. 6. 171—179.

788. Holmboe, A. Det norske Sprogs vaesentligste Ordforraad, sammenlignet med Sanskrit og andre Sprog af samme Aet. Bidrag til en norsk etymologisk Ordbog. Wien. 1852.
Изв. 2. 104—105.

789. Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft. Bautzen. 1852—1853.
Изв. 1. 396; 3. 45, 109—110, 168.

790. Jachowicz, S. Pomysły do poznania zasad języka polskiego. Warszawa. 1858.
Изв. 7. 318.

791. Janežić, A. Cvetie slovanskega naroda. Slovenske narodne pesme, prislovice in zastavice. U Celovcu. 1852.
Изв. 2. 171.

792. —— Popólni ročni slovár slovénskega in němškega jezika. U Celovcu. 1850—1851.
Изв. 1. 119—120.

793. —— Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva. U Celovcu. 1854.
Изв. 3. 250—252.

794. Jezbera, F. J. Kyril a Method, svati apoštolové slovanských národův, nepsali nikdy hlaholsky než kyrilsky, to jest písmem na základě abecedy řecké sestaveným a doplněným vypravuje a kriticky dokazuje —. V Praze. 1858.
Изв. 7. 208—210.

795. Jireček, H. Ueber Eigenthumsverletzungen und deren Rechtsfolgen nach dem altböhmischen Rechte. Wien. 1855.
Изв. 5. 169.

796. Jireček, J. und H. Die Echtheit der Königinhofer Handschrift. Prag. 1862.
Изв. 10. 412—413.

797. Jungmann, J. Historia literatury české. Praha. 1852.
Изв. 1. 166.

Digitized by Google

738. Kniha Tovačovská, aneb pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova, sepsani obyčejů, řádů, zvyklosti starodavných a práv markgrabství moravského, dle rukopisu vydal K. I. Demuth. V Brně. 1858.
Изв. 7. 320.

739. Kolberg, O. Pieśni ludu polskiego. Warsz. 1857.
Изв. 6. 323—324.

740. Kollar, J. O literni wzájemnosti mezi rozličnymi kmeny a naréčimi slovanského narodu. V Praze. 1853.
Изв. 3. 169.

741. —— Staroitalia slavjanská. Ve Vidni. 1853.
Изв. 2. 291—292.

742. Konečny, J. N. Grammatik der böhmischen Sprache. Wien. 1852.
Изв. 1. 235.

743. Kopitar, B. Kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen Inhalts. Herausgegeben von Fr. Miklosich. Wien. 1857.
Изв. 6. 322—323.

744. Kotkowski, J. Latopis Nestora. Stary tekst mnicha Ławrentego z XIV wieku. Kijów. 1860.
Изв. 9. 247.

745. Krasiński, A. S. Pieśń o połku Igora. Starosławiański poemat z XII wieku. Petersb. 1856.
Изв. 6. 80—81.

746. Kudasiewicz, A. Próbki filozofii mowy. Warsz. 1858.
Изв. 7. 362—364.

747. Kukuljević Sakcinski, I. Bibliografia hrvatska. Dio prvi. U Zagrebu. 1860.
Изв. 10. 142—143.

748. —— Izvieśćie o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim. U Zagrebu. 1857.
Изв. 7. 128.

749. —— Pjesnici hrvatski XV vieka. U Zagrebu. 1856.
Изв. 5. 170—172.

750. —— Pjesnici hrvatski XVI vieka. U Zagrebu. 1858.
Изв. 7. 211.

751. —— Slovnik umjetnikah jugoslavenskich. U Zagrebu. 1858.
Изв. 7. 211.

752. Linde, S. Słownik języka polskiego. T. I—VI. Lwow. 1854—1861.
Изв. 7. 126—128; 10. 411.

753. Macijowski, W. A. Historya prawodawstw słowiańskich. Warsz. 1858—1859, 1862.
Изв. 9. 177—178; 10. 411—412.

Digitized by Google

754. Macijowski, W. A. Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do roku 1830. Warsz. 1851—1853.
Изв. 1. 118—119; 3. 356—359.

755. Maly, J. František Lad. Čelakovský. V Praze. 1852.
Изв. 2. 134—135.

756. Les manuscrits slaves de la bibliothèque impériale de Paris. Paris. 1858.
Изв. 6. 368—369.

757. Mažuranić, A. Slovnica hèrvatska za gimnazije i realne škole. Dio 1. Rečoslovje. U Zagrebu. 1859.
Изв. 8. 125—126.

758. Miklosich, F. Apostolus e codice monasterii Šišatovac palaeoslovenice edidit —. Vind. 1853.
Изв. 2. 346—349.

759. —— Die Bildung der Nomina im Altslowenischen. Wien. 1858.
Изв. 7. 356—361.

760. —— Die Bildung der slavischen Personennamen. Wien. 1860.
Изв. 9. 93—99.

761. —— Chrestomathia Palaeoslovenica. Vind. 1854.
Изв. 5. 172—173.

762. —— Chronica Nestoris, textum russico-slovenicum. Vind. 1860.
Изв. 9. 239—247.

763. —— Evangelium s. Matthaei palaeoslovenice Vind. 1856.
Изв. 5. 314.

764. —— Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii. Viennae. 1858.
Изв. 7. 204—208.

765. —— Die slavischen Elemente im Rumunischen. Wien. 1861.
Изв. 10. 143—151.

766. —— Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen. Wien. 1856.
Изв. 5. 268—271.

767. —— Vergleichende Grammatik der slavischen Mundarten. 1 Band. Lautlehre. Wien. 1852. — 3 Band. Formenlehre. Wien. 1856.
Изв. 2. 68; 5. 170. — См. выше № 303.

768. —— Die Wurzeln des Altslovenischen. Wien. 1857.
Изв. 6. 365—366.

769. —— Zum Glagolita Clozianus. Wien. 1860.
Изв. 9. 99—103.

770. Miklosich, F., und Fiedler, J. Slavische Bibliothek oder Beiträge zur slavischen Philologie und Geschichte. Wien. 1858.
Изв. 7. 29—30.

Digitized by Google

771. Mluvověda. Slovanská mluwověda. V Praze. 1852.
Изв. 1. 291.

772. Morzicki, A. Rys grammatyki języka polskiego. Warsz. 1857.
Изв. 6. 367—368; 7. 121.

773. Mrongovius, C. Ausführliches deutsch-polnisches und polnisch deutsches Wörterbuch. Königsb. 1853.
Изв. 2. 202.

774. Mudrosloví narodu slovanského ve přislovích. W Praze. 1852.
Изв. 1. 119.

775. Muchliński, A. Źródłoslownik wyrazów, które przeszły wprost czy pośrednio do naszéj mowy z języków wschodnich, tudzież mający zobopólną analogią co do brzmienia lub znaczenia, z dołączeniem zbiorku wyrazów, przeniesionych z Polski do języka tureckiego Petersb. 1858.
Изв. 7. 361.

776. Muralt, E. Essai de chronographie Bysantine pour servir à l'examen des annales du Bas-empire et particulièrement des chronographes slavons de 395 à 1057. Spb. 1855.
Изв. 4. 321—322.

777. Narody na ziemiach słowiańskich przed powstaniem Polski. Tom do Polski wieków średnich wstępny. Poznań. 1853.
Изв. 3. 194—195.

778. Navratil, I. Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes aller Dialekte. Wien. 1856.
Изв. 5. 315—316.

779. Nebesky, V. Kraledrorský rukopis. Přispěvek k české literarní historii. Praha. 1853.
Изв. 3. 43.

780. Nesselmann, G. H. Fr. Wörterbuch der litauischen Sprache. Königsb. 1851. [Записка С. П. Микуцкаго].
Изв. 1. 107—115.

781. Neukirch, I. H. Dichterkanon. Ein Versuch die vollendetsten Werke der Dichtkunst aller Zeiten und Nationen auszuzeichnen... Kiew. 1853.
Изв. 2. 186.

782. Nicolischt. Syntax der russischen Sprache mit der Deutschen vergleichend dargestellt. Mitau. s. a.
Изв. 3. 42.

783. Nowosielsky, H. Lud ukraiński. Wilno. 1857.
Изв. 6. 253.

Digitized by Google

784. O zabytkach mowy ludu polskiego w języku angielskim. Warsz. 1858.
Изв. 7. 319.

785. Palacký, Fr. Dějiny národu českého w Čechach a w Moravě. W Praze. 1854.
Изв. 4. 379—380.

786. —— Geschichte von Böhmen. Prag. 1854.
Изв. 3. 301.

787. Pawlowsky, I. Kurzgefasste slawonische Grammatik für Deutsche. Spb. 1857.
Изв. 6. 321.

788. Pfuhl, P. De verborum slavicorum natura et potestate. Dresden. 1857.
Изв. 6. 368.

789. —— Serbski słownik. Serbsko-němski dźěl. Wendisches Wörterbuch. W Budyšinje. 1857.
Изв. 7. 318.

790. Pictet, Ad. Les origines indo-européennes ou les aryas primitifs. Paris. 1859.
Изв. 8. 218—222.

791. Podstranský, I. B. Kapesní slovník polsko-český a česko-polský. V Praze. 1852.
Изв. 1. 235—236.

792. Poitevin, P. Nouveau dictionnaire universel de la langue française. Paris. 1860.
Изв. 9. 80—93 (статья озаглавлена: «Новый пространный словарь французскаго языка»).

793. Pott, A. F. Die Personennamen ins besondere die Familiennamen und ihre Entstehungsarten, auch unter Berücksichtigung der Ortsnamen. Leipz. 1853.
Изв. 3. 169—170.

794. Programm C. K. Gymnasiuma v Jičině roku 1853. V Jičině. 1853.
Изв. 3. 106—107.

795. Programm des K. K. akademischen Staatsgymnasiums in Lemberg am Schlusse des Schuljahres 1853. Lemberg. 1853.
Изв. 3. 107.

796. Puchmir, Jar. Pravopis rusko-český. V Praze. 1851.
Изв. 1. 26—27 (статья озаглавлена «Русско-чешское правописаніе Я. Пухмира»).

Digitized by Google

797. Puškin, A. Vybor básni Alexandra Puškina. Vydává V. C. Bendl. 1859—1860.
Изв. 9. 108—110.

798. Rapp, M. Grundriss der Grammatik des indisch-europäischen Sprachstammes. Stuttgard. 1852, 1855.
Изв. 2. 167—168; 4. 194—195.

799. Recueil de relations et de mémoires concernant la géographie et l'histoire de la Russie avant 1700. Berl. 1854.
Изв. 4. 248—249.

800. Ristič, I. Die neuere Literatur der Serben. Berl. 1852.
Изв. 2. 18.

801. Rocznik towarzystwa naukowego z uniwersytetem Jagiełłońskim złączonego. Oddziału sztuk i archeologii. W Krakowie. 1851.
Изв. 1. 396.

802. Rozum, I. V. Seznam českých knih, obrazů a hudebních výtvorů, ktere posud na skladě jsou. V Praze. 1854.
Изв. 4. 320—321.

803. Sabina, K. Dějepis literatury československé. V Praze. 1860—1862.
Изв. 10. 141—142.

804. Schleicher, A. Die deutsche Sprache. Stuttgard. 1860.
Изв. 10. 59—60.

805. —— Die Formenlehre der kirchenslavischen Sprache. Bonn. 1852.
Изв. 1. 290—291.

806. —— Handbuch der litauischen Sprache. Grammatik. Prag. 1856. [Статья И. В. Юшкевича].
Изв. 5. 318—330.

807. —— Les langues de l'Europe moderne par A. Schleicher, traduit de l'allemand par H. Ewerbeck. Paris. 1852.
Изв. 1. 290.

808. Schneider, Fr. Grammatik der wendischen Sprache katholischen Dialect's. Budissin. 1853.
Изв. 3. 196.

809. Schwenk, K. Die Mythologie der Slaven für Gebildete und die studirende Jugend. Frankfurt am Main. 1853.
Изв. 3. 43.

810. Sjögren, A. Ueber die Wohnsitze und die Verhältnisse der Jatwägen. Ein Beitrag zur Geschichte Osteuropas um die Mitte des XIII Jahrhunderts. Spb. 1858.
Изв. 8. 305.

Digitized by Google

811. Słownik języka polskiego, obejmujący oprócz zbioru właściwie polskich, znaczną liczbę wyrazów z obcych języków polskiemu przyswojonych..., wypracowany przez A. Zdanowicza, M. Bohusza Szyszkę, J. Filipowicza, W. Tomaszewicza i F. Czepelińskiego. Wilno. 1857.
Изв. 8. 226.

812. Slovnik naučný. Redaktor dr. F. L. Rieger. V Praze. 1859.
Изв. 8. 225.

813. Smith, C. G. De locis quibusdam grammaticae linguarum balticarum et slavonicarum. Havniae. 1857—1859. [Рецензія И. В. Юшкевича].
Изв. 9. 103—106.

814. Smoler, I. E. Kralodvórski rukopis. Zebran lyricko-epicke pěsnje a spěvy. Přełożene wot I. E. Smolerja. Prazy. 1852.
Изв. 1. 166.

815. Sušil, F. Moravské národni pisně s napěvy, sebrané od F. S[ušila]. W. Brně. 1853—1857. — 2 vyd. V Brně. 1860.
Изв. 2. 257; 6. 370; 9. 107—108.

816. Sztochel, Andr. Gramatyka historyczno-krytyczna języka polskiego. Warsz. 1854.
Изв. 5. 92—95.

817. Szulc, D. Pisma D. Szulca z kartą geograficzną. Warsz. 1854.
Изв. 4. 320.

818. Šafařík. Památky dřevního písemnictví jihoslovanův. V Praze. 1851.
Изв. 1. 293—301, 343—350 (въ статьяхъ «Памятники древней письменности южныхъ славянъ» и «Памятники древн. письменности югославянской», изд. П. П. Шафарикомъ).

819. —— Památky hlaholského písemnictví. V Praze. 1853.
Изв. 2. 133, 299—305 (въ статьѣ «Новое мнѣніе П. П. Шафарика о письменности глагольской»).

820. —— Ueber den Ursprung und die Heimath des Glagolismus. Prag. 1858.
Изв. 7. 102—114.

821. Šembera, A. V. Dějiny řeči a literatury československé. Věk starši. Ve Vídni. 1858. — Vyd. 2. Ve Vídni. 1859.
Изв. 7. 31; 8. 227.

822. Štitný, Tom. Knížky šestery o obecnych vecech krešťanskych, vyd. K. I. Erbena. V Praze. 1852.
Изв. 2. 103.

Digitized by Google

833. Štúr, L. O národních písních a pověstech plemen slovanských. V Praze. 1853.
Изв. 2. 294—295.

834. Šumavsky, J. F. Důležité slovo o koncovkah ný a ní u přídavných. V Praze. 1854.
Изв. 3. 109.

835. —— Kapesní slovník jazyka českého a německého. V Praze. 1854.
Изв. 3. 388.

836. —— Slownik všeslovanský s přídatnými významy německými. V Praze.
Изв. 1. 395.

837. —— Taschen-Wörterbuch der böhmischen und deutschen Sprache. Prag. 1853.
Изв. 3. 306.

838. Talvj. Uebersichtliches Handbuch einer Geschichte der slavischen Sprachen und Literatur, nebst einer Skizze ihrer Volks-Poesie. Leipz. 1851.
Изв. 1. 292.

839. —— Volkslieder der Serben. Metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von —. Leipz. 1853.
Изв. 3. 196—197.

840. Uvarov, S. De Bulgarorum utrorumque origine et sedibus antiquissimis. Dorpati Liv. 1853.
Изв. 2. 236—237.

841. Valentinelli, G. Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro. Zagrabia. 1855.
Изв. 5. 173.

842. Valjavec, M. Narodne pripovjedke. Skupio u i oko Varaždina —. U Varaždinu. 1858.
Изв. 8. 306.

843. Veselić (Fröhlich), R. V. Rječnik ilirskoga njemačkoga jezika. U Beču. 1853.
Изв. 2. 104; 3. 43.

844. Wiszniewski, M. Historya literatury polskiej. Kraków. 1840—1851.
Изв. 1. 120.

845. Wojcicki, K. W. Biblioteka starożytna pisarzy polskich. Wyd. 2. Warsz. 1854.
Изв. 2. 352.

846. —— Historya literatury polskiej w zarysach. Wydanie drugie, poprawne i powiększone. T. I—III. Warsz. 1859—1860.
Изв. 9. 176—177.

Digitized by Google

837. Wurzbach, C. Die Sprichwörter der Polen. Wien. 1852.
Изв. 1. 165.

838. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete des Deutschen, Griechischen und Lateinischen, herausgegeben von Dr. T. L. Aufrecht und Dr. A. Kuhn. Berl. 1852—1859.
Изв. 2. 293; 3. 301; 4. 356. 5. 316; 6. 370; 8. 122, 223—225.

839. Zienkiewicz, R. Piosnki gminne ludu pińskiego. Wilno i Kowno. 1851.
Изв. 1. 165.

840. Zmorski, R. Królewicz Marko. Narodowe pieśni serbskie. Warsz. 1859.
Изв. 8. 382—383.

841. Żochowski, F. Mownia języka polskiego. Warsz. 1852.
Изв. 1. 118.

Digitized by Google

Digitized by Google

УКАЗАТЕЛЬ [1]).

Авраамій Смоленскій. №№ 50, 51.
Аксаковъ, К. С. №№ 416, 417.
Александровъ-Дольникъ, К. № 453.
Александръ II, имп. №№ 138, 139, 151, 157, 158, 159.
Алеша Поповичъ. №№ 188, 191, 197.
Али-ага. № 217.
Амосовъ, Н. И. № 352.
Амфилохій, арх. 62; — №№ 244, 311, 315, 316.
Андреевскій, И. Е. №№ 421, 422.
Анна Іоанновна, имп. № 74.
Антіохъ, мон. №№ 253, 311, 312.
Аристотель. № 574.
Арсеньевъ, К. И. 2; — №№ 75, 399, 407, 408.
Аскоченскій, В. И. № 424.
Асѣнь, ц. болгарскій. № 161.
Аттила. № 445.
Ауфрехтъ (T. L. Aufrecht). № 838.
Аѳанасьевъ, Ал. Ник. №№ 392, 425.
Аѳанасьевъ (Чужбинскій), Ал. Степ. 55; — №№ 211, 212, 213, 371, 372, 378.
Бабукичъ (V. Babukić). № 675.
Базаровъ, Іоаннъ, свящ. №№ 90, 91.
Бакмейстеръ, Лог. Ив. № 277.
Балльонъ, Э. Э. № 350.
Барановскій. №№ 337, 426.
Бартеневъ, П. № 602.
Безсоновъ, П. А. №№ 182, 219, 427, 428.
Беккеръ, Им. № 270.
Бенардаки, Н. Д. № 429.
Бендль (V. C. Bendl). № 797.
Бенедиктовъ, В. Г. 57; — №№ 129, 130, 131.
Бергъ, Н. В. № 430.
Бередниковъ, Я. И. 2, 11, 12, 46, 50; — №№ 104, 248, 277, 342, 401, 660.
Березинъ, И. Н. №№ 360, 431.
Берличъ (A. T .Berlić). №№ 505, 680.
Бернауеръ, В. Ф. А. № 505.
Берчичъ (J. Berčić). № 679.
Бетлингъ, О. Н. 61.
Билярскій, П. С. 22, 60, 61; — №№ 182, 255, 270, 334, 335, 411, 432, 460, 479, 585.
Благославъ (I. Blahoslav). № 684.
Блудовъ, Д. Н., гр. 57, 59; — № 110.
Бобровниковъ, Алексѣй Ал. № 366.
Богдановскій, А. М. № 433.
Богоевъ, И. А. № 219.
Богушевичъ, Ю. № 429.
Богушъ-Шишка (M. Bohusz-Szyszka). № 811.
Бодянскій, О. М. 22; — № 434.
Болеславъ Храбрый. № 465.

1) Цифры безъ №№-овъ указываютъ страницы статьи (1—62), цифры съ №№-ами относятся къ систематическому указателю (стр. 63—133).

Digitized by Google

Больтцъ (A. Boltz). №№ 685, 686, 687.
Боппъ, Ф. № 688.
Бориска (Збутъ). № 197.
Борисовъ, В. № 435.
Броссе, М. И. 27.
Булгаринъ, Ѳ. В. 23.
Буличъ, Н. И. № 436.
Буняковскій, Викт. Як. 61.
Буслаевъ, Ѳ. И. 22, 50, 59; — №№ 314, 342, 353, 437—442, 457, 551.
Бутковъ, Петр. Гр. 2; — №№ 33, 125, 402.
Бушманъ (I. C. E. Buschmann). № 690.
Бычковъ, Аѳ. Ѳед. 22; — № 72, 252.
Бѣлозерскій, Н. № 443.
Бѣляевъ, Ив. Дм. 22; — №№ 22, 64.
Валентинелли (G. Valentinelli). № 831.
Валіавецъ (M. Valjavec). № 832.
Варенцовъ, В. № 444.
Варлаамъ, архим. № 261.
Василиса Даниловая. № 190.
Василій Казнеровичъ. №№ 191, 192.
Вассіанъ Рыло. № 62.
Вельтманъ, А. Ѳ. 11; — №№ 93, 445, 446, 565.
Венелинъ, Ю. И. № 427.
Верещагинъ, А. №№ 186, 188, 189, 190.
Верковичъ, С. И. №№ 162, 163, 169 242, 247.
Веселичъ (R. V. Veselič). № 833. — См. Фрелихъ.
Веселовскій, К. С. 61.
Вишневскій (M. Wiszniewski). № 834.
Вишневскій, Ю. № 79.
Владимиръ Андреевичъ, кн. 47; — № 54.
Владимиръ Мономахъ. № 39.
Владимиръ Святой. №№ 24, 29, 188, 190, 465.
Войцицкій (K. W. Wojcicki). 23; — №№ 835, 836.
Востоковъ, Ал. Хр. 2, 55, 60; — №№ 3, 114, 170, 243, 258, 259, 299, 300—303, 310, 311, 313, 315, 316, 357, 450, 451, 583.
Всеволодъ, кн. новгородскій. № 40.
Второвъ, Н. И. № 453.
Вурцбахъ (C. Wurzbach). № 837.
Вышеградскій, Н. А. 22.
Вяземскій, кн. П. А. 2, 56, 57; — №№ 132—137, 160.
Вячеславъ, кн. чешскій. №№ 8, 9.
Галаховъ, А. Д. 22; — №№ 456, 457.
Гамель, Іос. Хр. 34; — № 188.
Ганка, В. 22, 23; — №№ 174, 175, 458, 459, 714—717.
Ганушъ (I. I. Hanuš). №№ 718—721.
Гаттала (M. Hattala). №№ 722—725.
Гегель, Г. В. Ф. № 460.
Гейзе (K. W. L. Heyse). № 726.
Геннади, Г. Н. № 461.
Геннингъ, Леоп. № 460.
Геннингъ, Христ., пасторъ. № 230.
Георгій Амартолъ. 44; — № 179, 393.
Георгій Побѣдоносецъ. № 525.
Гербель, Н. В. № 462.
Германъ Воята. № 15.
Геровъ, Найд. 55; — №№ 215, 216, 378.
Гефлеръ (K. A. C. Höfler). № 727.
Гильфердингъ, А. Ѳ. 52; — №№ 63, 169, 230, 257, 282, 380, 382, 463—469.
Гинцель (J. A. Ginzel). № 708.
Глищинскій (M. Gliszczyński). № 709.
Гоголь, Н. В. № 94.
Головацкій, Я. Ѳ. № 471.
Голотузовъ, Ѳ. № 472.
Гольмбѐ (A. Holmboe). № 728.
Горацій Флаккъ. № 485.
Горскій, Ал. Вас. 22; — № 473.
Горыничъ. № 193.
Грабенка, Гр. № 474.
Градилъ (J. Hradil). № 684.
Грановскій, Т. Н. № 276.
Гречъ, Н. И. 22, 50; — № 342.
Грибоѣдовъ, А. С. 49.
Григорій Богословъ (Назіанзинъ). №№ 7, 313.
Григорій Цамблакъ. № 58.
Григоровичъ, Викт. Ив. 22; — №№ 2—5, 88, 266, 477, 478.
Григорьевъ, В. В. № 361.
Гриммъ, В. № 712.
Гриммъ, Я. №№ 271, 711, 712.

Digitized by Google

Грозданка. № 217.
Гротъ, Я. К. 23, 46, 50, 60, 61; — №№ 81—84, 92, 95, 116, 128, 153, 160, 176, 273, 274, 324, 326, 329, 331, 332, 333, 335, 342, 349, 354, 367, 368, 456.
Грунчъ, Никан. № 510.
Гуляевъ, С. И. №№ 195, 197, 198, 200, 201.
Гумбольдтъ, В. №№ 270, 479.
Гундулићъ (J. Gundulić). № 713.
Дабижа, В. Д., кн. № 481.
Давыдовъ, Ив. Ив. 2, 11, 12, 14, 22, 25, 28, 29, 34—39, 41, 42, 46, 48, 49, 50, 54, 57, 58, 60; — №№ 78, 85, 87, 88, 94, 96, 98, 100, 101, 102, 105, 107, 108, 109, 111, 113, 114, 115, 117, 120, 122, 126, 322, 337, 341, 345, 347, 348, 526, 543.
Далимилъ (Dalimil). № 715.
Даль, В. И. 50; — №№ 342, 482.
Данилевскій, Г. П. № 483.
Данилевскій, М. № 309.
Данило Игнатьевичъ, богатырь. №№ 188, 190.
Даниловичъ, И. № 696.
Даніилъ, митр. моск. № 64.
Даніилъ Заточникъ. № 48.
Данте. №№ 143, 561.
Демидовъ, П. Н. № 596.
Демутъ (K. I. Demuth). № 738.
Державинъ, Гавр. Р. 56; — №№ 81—84.
Дестуницъ, Г. С. №№ 178, 291.
Джемсъ, Ричардъ. 51; — № 183.
Длугошъ, Янъ. № 502.
Дмитріевъ, Мих. А. 57; — №№ 138, 139, 485.
Дмитріевъ, Фед. Мих. № 486.
Дмитріевъ-Петковичъ, К. Д. 11; — №№ 220, 249.
Дмитрій Ивановичъ, в. кн. 47; — № 54.
Добровскій, Іос. № 697.
Добролюбовъ, Н. А. № 14.
Добрыня Никитичъ, богатырь. №№ 188, 192, 195.
Донской, А. № 487.
Дора д'Истріа (Dora d'Istria). № 698.
Дубровскій, П. П. 22, 23, 60; — №№ 172, 298, 369, 386, 387, 388, 480.
Дунай Ивановичъ, богатырь. №№ 188, 189, 197.
Екатерина Великая. № 529.
Екатерина I, имп. № 408.
Елагинъ, Н. № 491.
Ермакъ Тимоѳеевичъ. № 195.
Жоховскій (F. Żochowski). № 841.
Жуковскій, Вас. Андр. 2, 56; — №№ 88 — 91, 587.
Заблоцкій, М. № 492.
Заболоцкій, Гр. Вас. 47; — № 404.
Загоскинъ, М. Н. 23, 49; — № 93.
Зеленецкій, К. П. 23; — № 500.
Здановичъ (A. Zdanowicz). № 811.
Зенкевичъ (R. Zieńkiewicz). № 839.
Зморскій (R. Zmorski). № 840.
Зубрицкій, Д. И. 22; — № 502, 503.
Ивановскій, А., свящ. № 194.
Ивановъ, П. И. № 504.
Иванъ III Васильевичъ, вел. кн. №№ 62, 405, 422.
Иванъ IV Васильевичъ, царь. №№ 187, 198.
Иларіонъ, митр. кіевскій. № 28.
Иловайскій, Д. И. № 506.
Илья Муромецъ. №№ 188, 192, 195—198.
Иннокентій (Борисовъ), арх. херсонскій и таврическій. 2, 56, 57; — №№ 121, 154, 155.
Иречекъ (H. Iireček). №№ 735, 736.
Иречекъ (J. Iireček). №№ 684, 736.
Іаковъ, инокъ. №№ 32, 33, 34.
Іаковъ Блонницкій. № 73.
Іезбера (F. J. Jezbera). № 734.
Іоаннъ II, митр. русскій. № 37, 38.
Іоаннъ Златоустъ. № 63.
Іоаннъ Малала. № 393.
Іоаннъ Рыльскій, св. № 164.
Іоасафъ, еп. вологодскій. № 15.
Казанскій, П. С. № 508.
Казембекъ, А. К. №№ 362, 363.
Калачевъ, Н. В. 22; — № 423.
Калинъ-царь (въ былинахъ). № 198.

Digitized by Google

Каллистъ, патр. конст. № 409.
Камковъ, А. А. № 509.
Караджичъ, В. С. 22, 23, 58;—№№ 168, 381, 510—513.
Карамзинъ, Н. В. 49, 50; — № 87.
Каратаевъ, И. П. № 514.
Карашевичъ, П. И. № 515.
Кастренъ, М. Х. 22.
Катенинъ, Пав. Ал. 23, 45; — № 104.
Катковъ, М. Н. 22.
Катрановъ, Н. Д. №№ 219, 427.
Квитка, Г. Ѳ. № 483.
Келеръ, Ег. Ег. 33.
Кеппенъ, П. И. 22;—№ 516.
Кириллъ II, митр. кіевскій. № 49.
Кириллъ Туровскій. №№ 41—44.
Кириллъ Философъ. №№ 6, 169, 305, 721, 734.
Кирѣевскій, П. В. № 517.
Классенъ, Е. И. № 518.
Классовскій, В. И. № 519.
Клинъ, Эрн. Люд. № 551.
Ковалевскій, Іос. Мих. № 365.
Колларъ, Я. 22, 23;—№№ 740, 741.
Кольбергъ, О. № 739.
Коменскій, Іоаннъ-Амосъ. № 178.
Конечный (J. N. Konečny). № 606, 742.
Коновченко, Иванъ. № 211.
Константинъ Философъ — см. Кириллъ Философъ.
Копитаръ, Б. № 743.
Коркуновъ, Мих. Андр. 2, 47; — №№ 122, 173, 248, 404, 405, 406.
Корфъ, М. А., бар. №№ 71, 72.
Коссовичъ, К. А. 55; — №№ 278, 288, 289, 290, 522.
Кострюкъ-Мастрюкъ (въ былинахъ). № 195.
Костырь, Ник. Троф. 23.
Котковскій (J. Kotkowski). № 744.
Кочетовъ, Іоак. Сем., протоіер. 2, 46; — №№ 104, 281.
Кояловичъ, М. О. № 523.
Красинскій (A. S. Krasiński). № 745.
Кудасевичъ (A. Kudasiewicz). № 746.
Кукулевичъ-Сакцинскій (I. Kukuljević-Sakcinski). №№ 747—751.
Кулишъ, П. А. №№ 524, 541.
Куникъ, А. А. 22, 26, 27, 31, 61; — № 525.
Кунъ (A. Kuhn). №№ 677, 838.
Куприяновъ, И. К. №№ 28, 246, 247, 307.
Кушелевъ-Безбородко, Гр. Гр. № 580.
Кушка, Самуилъ, гетм. № 211.
Лабардинъ, И. И. № 206.
Лаврентій, иноѣ. № 745.
Лавровскій, Н. А. №№ 527, 528, 529.
Лавровскій, П. А. 22; — №№ 27, 171, 174, 306, 318, 319, 327, 328, 385, 394, 530.
Лазаревскій, А. М. №№ 65, 66, 531.
Лазаревскій, Ив. М. № 621.
Ламанскій, В. И. №№ 395, 396, 532.
Ламбинъ, П. П. №№ 414, 533.
Лебедевъ, С. С. 22.
Ленцъ, Эм. Хр. 61.
Леонтьевъ, П. М. 28; — № 534.
Лермонтовъ, М. Ю. 50.
Лешковъ, В. Н. № 535.
Лиловъ, А. И. № 536.
Линде, С. № 752.
Ломоносовъ, М. В. №№ 77, 78, 537.
Лохвицкій, А. № 538.
Лыжинъ, Н. П. №№ 74, 539.
Львовъ, Н. А. № 82.
Любичъ (S. Gliubich). № 710.
Любуша. 51; — №№ 220, 221.
Мажураничъ (A. Mažuranić). № 757.
Майковъ, А. А. № 542.
Майковъ, А. Н. 56, 57;—№№ 140, 141, 142.
Макарій (Булгаковъ), еп. винницкій, тамбовскій, харьковскій. 22;—№№ 29, 30, 31, 34, 41, 47, 49, 58, 115, 121, 403, 543, 544.
Макарій (Миролюбовъ), архим. №№ 239, 240, 241, 262, 545—548.
Максимовичъ, М. А. 22.
Максимонъ, С. В. № 549.
Макушевъ, В. В. № 550.
Малый (J. Maly). № 755.
Манассія, хронографистъ. № 432.

Digitized by Google

Маргарита, кор. польская. № 388.
Марія Александровна, имп. № 137.
Марко, королевичъ. № 217.
Мархолтъ. № 172.
Матеей, еп. сарайскій. № 15.
Мацѣевскій, В. А. 22, 23; — №№ 700, 753, 754.
Медаковичъ, Д. № 553.
Медовиковъ, П. Е. № 554, 555.
Мейеръ, Дм. И. № 556.
Меншиковъ, Ар. Ив. № 551.
Метлинскій, А. Л. 23; — №№ 210, 481, 558.
Меѳодій, ап. слав. № 734.
Миклошичъ, Фр. 22, 23, 58; — №№ 743, 758—770.
Микуцкій, С. П. 51; — №№ 207, 275, 276, 279, 280, 283, 285, 286, 292, 293, 295, 351, 375, 376, 672, 780.
Минъ, Д. Е. 57; — №№ 143, 561.
Миладиновцы. № 557.
Миллеръ, О. Ѳ. № 559.
Милюковъ, А. П. № 560.
Михаилъ, кн. (въ былинахъ). № 187.
Михаилъ Воинъ, св. № 165.
Михаилъ Ѳеодоровичъ, царь. № 407.
Михайло Даниловичъ, богатырь. № 188, 190.
Михайловскій-Данилевскій, А. И. 2.
Михайловъ, М. М. № 562.
Михельсонъ, М. № 563.
Моржицкій (A. Morzicki). № 772.
Морошкинъ, О. М. 22.
Мронговіусъ (C. Mrongovius). № 778.
Мстиславъ Владимировичъ, в. кн. №№ 40, 254, 255.
Муральтъ, Э. Г. №№ 179, 776.
Мурзакевичъ, Н. Н. 23; — № 260.
Муса (въ болг. пѣсняхъ). № 217.
Мутьева, Е. № 505.
Мутьевъ, Дм. № 521.
Мухлинскій (A. Muchliński). № 775.
Навратилъ (I. Navratil). № 778.
Надеждинъ, Н. Ив. 22.
Напіерскій, К. Ѳ. № 475.
Настасья, жена Дуная Ивановича, богатыря. № 188.
Небескій (V. Nebeský). № 77.
Неволинъ, К. А. 22, 46; — №№ 37, 116, 400, 402, 566, 567.
Невоструевъ, К. И. №№ 254, 255, 473.
Нейкирхъ (I. H. Neukirch). № 781.
Некрасовъ, Н. А. 57; — № 144.
Нессельманъ (G. H. Fr. Nesselmann). № 292, 780.
Несторъ, преп. 47; — №№ 35, 744, 762.
Никита Ивановичъ, богатырь. № 194.
Никитенко, А. В. 22, 60; — №№ 118, 561.
Никитинъ, Ив. Сав. № 95.
Никитинъ, Аѳанасій. № 61.
Николай Воинъ, св. № 166.
Николичъ (Nicolitsch). № 782.
Нифонтъ Константиноградскій, св. № 45.
Новосельскій (H. Nowosielski). № 783.
Норовъ, А. С. 41, 53, 54; — № 177.
Носовичъ, И. И. 51; — №№ 208, 374, 377.
Оболенскій, М. А., кн. 22; — № 393.
Олегъ, в. кн. №№ 21, 22.
Ордынскій, Б. И. № 574.
Отрепьевъ, Гришка. № 192.
П., Е. 576.
Павловскій (J. Pawlowsky). № 787.
Павскій, І. П., протоіер. 22, 50; — № 342.
Палаузовъ, С. Н. №№ 161, 217, 409.
Палацкій (F. Palacký). №№ 785, 786.
Панаевъ, Вл. И. 2.
Парумъ-Шульцъ, Іог. № 230.
Пассекъ, В. Б. № 581.
Пасхалова, А. Н. № 199.
Пафнутьевъ, П. А. № 202.
Пахомовъ, Ив., крест. № 190.
Пекарскій, П. П. №№ 70, 71, 72.
Пенинскій, И. С. № 582.
Перевлѣсскій, П. М. 22; — №№ 583, 584, 585.
Перевощиковъ, Д. М. 35.
Петковичъ, К. Д., — см. Дмитріевъ-Петковичъ.
Петровъ, Пав. Як. №№ 364, 551.
Петръ Великій, имп. 33; — №№ 71, 72, 176, 191, 192.

Digitized by Google

Пикте (Ad. Pictet). № 790.
Плетневъ, П. А. 2, 39, 46, 49, 50, 54, 60; — №№ 89, 97, 99, 100, 103, 104, 106, 107, 112, 116, 123, 124, 127, 160, 587.
Плошинскій, Л. О. № 588.
Погодинъ, М. П. 2, 11, 34, 47; — №№ 17, 32, 36, 39, 77, 160, 305, 308, 397, 589.
Подстранскій (I. B. Podstranský). № 791.
Полѣновъ, В. А. 12, 20.
Полѣновъ, Д. В. 22;—№№ 45, 46, 590.
Поповъ, Ал. Н. 23; — №№ 56, 591, 592.
Порфирій (Успенскій), арх. №№ 593, 594.
Потебня, А. А. № 595.
Поттъ А. Ф. № 793.
Прискъ Панійскій. № 178.
Протопоповъ, Ал. № 321.
Пуатвенъ (P. Poitevin). № 792.
Пухмиръ (J. Puchmir). № 796.
Пуцичъ, М., кн. № 625.
Пушкинъ, А. С. №№ 92, 797.
Пфуль (P. Pfuhl). №№ 788, 789.
Пыпинъ, А. Н. №№ 20, 67, 68, 69, 243, 317, 598.
Радолинскій, А. А. № 599.
Радуловъ, С. И. № 600.
Разлагъ (R. Razlag). № 501.
Раковскій, Г. С. № 601.
Ранке, Л. № 602.
Раппъ, М. № 798.
Резвый, Мод. Дм. 46; — № 104.
Рейфъ, Ф. И. №. 603.
Ригеръ (F. L. Rieger). № 812.
Ристичъ (J. Ristič). № 800.
Розбергъ, М. Н. 2.
Розумъ (I. V. Rozum). №№ 683, 802.
Ростопчина, Е. П., гр. 57; — №№ 145, 146.
Руздевичъ, А. № 330.
Рулье, К. Ф. № 355.
Рыбниковъ, П. Н. № 605.
С., К. № 606.
Сабина (K. Sabina). № 803.
Сабининъ, С. К. №№ 281, 287.
Сабуровъ, Вас. Ѳед. 47; — № 404.
Савва, арх. №№ 238, 607, 608, 609.
Савваитовъ, П. И. № 15.
Савичъ, А. Н. № 346.
Сахаровъ, И. П. 22.
Свѣтичъ, М. № 649.
Севастьяновъ, П. И. № 250.
Сербиновичъ, К. С. 23.
Серчевскій, Е. № 613.
Скальковскій, Ап. Ал. № 709.
Скворцовъ, К. № 614.
Слободскій, Ив. № 15.
Смирдинъ, Ал. Фил. 49.
Смирновъ, А. П. №№ 617, 618.
Смирновъ, С. К. № 619.
Смитъ (C. G. Smith). № 813.
Смолеръ (I. E. Smoler). № 814.
Снегиревъ, И. М. 22; — №№ 205, 620.
Собольщиковъ, В. И. № 413.
Соколовъ, А. В. № 623.
Соколовъ, Д. П. №№ 196, 197.
Соловейка, разбойникъ. № 192.
Соловьевъ, С. М. 22; — №№ 354, 581, 624.
Соломонъ, царь. №№ 67, 68, 172.
Срезневскій, И. И. 1, 2, 3, 9—12, 14, 16, 20, 22, 24, 25, 41—47, 49—52, 55—62, 101; — №№ 1, 4, 6—12, 18, 21, 23—26, 28, 33, 37, 40, 42—44, 48, 52, 54, 55, 57, 59, 61, 65, 79, 113, 114, 143, 174, 175, 179, 181, 182, 184—186, 197, 204, 206, 212, 214, 221—229, 231, 232, 234—237, 240, 243, 245, 250, 251, 253, 257, 263—269, 271, 272, 275, 286, 292, 296, 297, 302—305, 313, 314, 323—325, 336, 338, 339, 342, 356, 372—374, 380, 384, 389, 390, 391, 393, 400, 415, 585, 626.
Стасюлевичъ, М. М. № 410.
Стаховичъ, М. №№ 358, 626.
Стефанъ Дечанскій, св. № 5.
Стефанъ Пермскій, св. № 15.
Стефанъ Урошъ II, кор. сербскій. № 162.
Стефанъ Урошъ III, кор. сербскій. № 163.
Стоюнинъ, В. Я. №№ 627, 628.

Digitized by Google

Страшкевичъ, К. № 606.
Строевъ, П. М. 2; — №№ 412, 413.
Судимонтъ, Ив. Кондратьев. № 405.
Судіенко, М. О. № 629.
Сумароковъ, А. П. №№ 80, 436, 627.
Сушилъ (F. Sušil). № 815.
Сухомлиновъ, М. И. №№ 13, 14, 16, 19, 62, 80, 398, 620.
Тальви (Talvj). №№ 828, 829.
Терещенко, А. В. 23; — № 632.
Толстой, М. В., гр. № 633.
Томилинъ, А. С. № 634.
Томашевичъ (W. Tomaszewicz). №811.
Тредьяковкій, В. К. № 76.
Туловъ, М. А. № 636.
Туровскій (J. K. Turowski). № 681.
Турчиновичъ, О. №№ 637, 638.
Тюринъ, А. Ѳ. 23; — №№ 33, 626.
Тютчевъ, Ѳ. И. 57; — №№ 123, 147.
Уваровъ, А. С., гр. №№ 259, 604.
Уваровъ, С. С., гр. №№ 109, 112.
Уваровъ, С. № 830.
Ундольскій, В. М. 22; — №№ 60, 184.
Устряловъ, Н. Г. 22, 27; — № 641.
Утинъ, Я. № 621.
Фабриціусъ (C. G. Fabricius). № 705.
Фаворскій, Е., свящ. №№ 191, 192.
Фейфаликъ (J. Feifalik). № 706.
Фидлеръ (J. Fiedler). № 770.
Филаретовъ, С. В. № 219.
Филаретъ (Гумилевскій), арх. 22; — №№ 14, 35, 263, 642—647.
Филаретъ (Дроздовъ), митр. моск. 2, 56, 57; — №№ 156—159.
Филиповичъ (J. Filipowicz). № 811.
Филиппъ Соколина. № 217.
Фойхтъ, К. К. 23.
Фрёлихъ (R. A. Fröhlich). № 707. — См. Веселичъ.
Френъ, Хр. 33.
Фусъ, П. Н. 1, 23, 25, 27, 28, 34, 35, 36, 38, 39.
Хавскій, П. В. № 648.
Хаджичъ, І. № 649.
Хомяковъ, А. С. 57; — №№ 148, 149, 150, 284.
Хотенъ. № 188.
Худяковъ, И. А. № 650.
Цанковъ. № 691.
Цегельскій. № 387.
Цейнова, Фл. № 383, 384.
Цтиборъ Цимбуркскій и Товачовскій (Ctibor z Cimburka a z Tovačova). № 738.
Цѣвницкій, И. № 204.
Челаковскій (F. L. Čelakovský). 22, 23; — №№ 693—695, 719, 720, 755.
Чепелинскій (F. Czepeliński). № 811.
Черепановъ, С. И. № 370.
Чернышевскій, Н. Г. №№ 320, 651.
Чертковъ, А. Д. 22; — № 652.
Чижовъ, В. № 460.
Чистовичъ, И. А. №№ 73, 76, 79, 544, 646, 654.
Чистяковъ, М. Б. 22.
Чичеринъ, Б. Н. №№ 655, 656.
Чурила (то же, что Чурила). № 192.
Чурила Пленковичъ. № 196.
Шафарикъ (P. J. Šafařik). 22, 23, 58; — №№ 233, 234, 727, 818—820.
Шафонскій, Ае. Ф. № 660.
Шафрановъ, С. Н. № 661.
Шевыревъ, С. П. 2, 50, 57; — №№ 50, 51, 53, 86, 151, 152, 342, 662, 663.
Швенкъ (K. Schwenk). № 809.
Шёгренъ, (A. M. Sjögren). №№ 359, 810.
Шейковскій, К. № 664.
Шембера (A. V. Šembera). № 821.
Ширинскій-Шихматовъ, Пл. Ал., кн. 2, 20, 46, 52; — № 104.
Шлейхеръ (A. Schleicher). №№ 677, 804—807.
Шнейдеръ (Fr. Schneider). № 808.
Шпилевскій, П. 51, 53; — № 209.
Штохель (An. Sztochel). № 816.
Штуръ (L. Štúr). № 823.
Шульцъ (D. Szulc). № 817.
Шумавскій (I. F. Šumavský). №№ 665, 824—827.
Шутъ, Андрей, кобзарь. № 210.
Щаповъ, А. П. № 666.
Щитный (T. Štitný). № 822.
Эвербекъ (H. Ewerbeck). № 807.
Эйхгофъ (F. G. Eichhoff). №№ 699, 700.

Digitized by Google

Энгельманъ, А. № 667.
Энгельманъ, И. Е. №№ 668, 669.
Эрбенъ (K. I. Erben). №№ 702, 708, 704, 822.
Юнгманъ (J. Jungmann). №№ 693, 737.
Юшкевичъ, И. В. №№ 806, 818.
Якушкинъ, П. И. № 671.
Янежичъ (A. Janežić). №№ 731—733.
Ярославъ Владимировичъ, в. кн. № 525.
Ярославъ Владимировичъ, кн. № 48.
Яроцкій, В. Я. 22.
Яховичъ (S. Jachowicz). № 730.
Ѳеодосій Печерскій. №№ 29, 30, 31, 35, 36, 59, 60.

Digitized by Google

СПИСОКЪ ИЗДАНІЙ

ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ

(вышедшихъ по 1-ое ноября 1905 года).

I. **Извѣстія** по Отд. рус. яз. и словесности (*перваго ряда*, въ 4 д. л. 1854—1861 г.). Томы 3—10, по 3 р. за томъ.

II. **Извѣстія** Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ (*второго ряда*, въ 8 д. л.): **тома I-го, изд. 1896 г.**: **книжки**: 1-ая (стр. II+234), кн. 3-ья (стр. 439—646) — *по одному рублю;* кн. 4-ая — (стр. 647—1008, загл. листъ къ I тому и общее оглавленіе) цѣна *1 руб. 50 коп.*, [кн. *2-ой *нѣтъ въ продажѣ*]; — **тоже тома II-го, изд. 1897 г.**: книжкѣ 1-ой (стр. 1—279) цѣна *одинъ рубль*, кн. 2-ой (стр. 281—575) — цѣна *1 руб. 50 коп.*, кн. 3-ей (стр. 577—844) цѣна *одинъ рубль*, кн. 4-ой (стр. 845—1164, загл. листъ ко II т. и общее оглавленіе) цѣна *1 руб. 50 коп.*;— **тоже тома III-го, изд. 1898 г. книжки**: 1-ая — (стр. 1—314 и прилож. 1—48), кн. 2-я (стр. 315—632 и прилож. с. 49—129), кн. 3-я (стр. 633—969 и прилож. стр. 1—67 и 1—42) и кн. 4-я (стр. 969—1396) — *по 1 руб. 50коп.*; — Томовъ 4-го, 5-го и 6-го болѣе нѣтъ; **тома VII-го** (1902) четыре книжки — цѣна *по 1 руб. 50 коп.* каждая; — **тома VIII-го** (1903) четыре книжки — цѣна *по 1 руб. 50 коп.* каждая;— **тома IX-го** (1904) четыре книжки — цѣна *по 1 руб. 50 коп.* каждая;— **тома X-го** (1905) кн. 1-я и 2-я *по 1 руб. 50 коп.*

III. **Ученыя Записки** II-го Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ (1856—1863 г.), кн. 2, 5, 6 и 7 — по 2 р. за книгу.

IV. **Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности** (съ 1867 г.). 8° *).

Томъ I. Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. Томъ I (I—XL и 3 указателя) И. И. Срезневскаго. — **Характеристика Державина какъ поэта**, Я. К. Грота. — **Сношенія П. И. Рычкова съ Академіею Наукъ въ XVIII столѣтіи** П. П. Пекарскаго. — **Мнѣнія о Словарѣ славянскихъ нарѣчій**, А. Б. Шлейхера и И. И. Срезневскаго. — **Очеркъ дѣятельности и личности Карамзина**, Я. К. Грота. — **О второмъ Отдѣленіи Академіи Наукъ**, его же. — Цѣна 1 руб. 50 коп.

Томъ II. Жизнь и литературная переписка П. И. Рычкова, соч. П. П. Пекарскаго.—**Литовскія народныя пѣсни**, И. Юшкевича.—**Коренное значеніе родства у Славянъ**, П. А. Лавровскаго. — **Редакторъ, сотрудники и цензура въ русскомъ журналѣ 1755 — 1764 годовъ**, П. П. Пекарскаго. — **Труды югославянской академіи наукъ и художествъ**, И. И. Срезневскаго. — **Литературные труды П. И. Кеппена**, А. А. Куника. — Къ этому

*) Томовъ IV, V вып. 1, VI, IX, XLVII, XLVIII, XLIX, L, LV, LIX—*нѣтъ болѣе въ продажѣ.*

Digitized by Google

этому приложены портреты: моск. митроп. Филарета и П. И. Рычкова. Цѣна 1 руб. 50 коп.

Томъ III. Древніе Славянскіе памятники іосеваго письма, съ описаніемъ ихъ и съ замѣчаніями объ особенностяхъ ихъ правописанія и языка, И. И. Срезневскаго. — Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ V [вып. I*. **Воспоминанія о научной дѣятельности митрополита Евгенія.** И. И. Срезневскаго, съ прибавленіями гг. Полѣнова и Савваитова, съ письмами къ Городчанинову и Анастасевичу. — **Переписка Евгенія съ Державинымъ,** Я. К. Грота, съ письмами къ гр. Хвостову и къ К. К. Гирсу. — **О словаряхъ Евгенія,** А. Ѳ. Бычкова, съ перепискою между Преосв. и Ермолаевымъ и съ друг. приложеніями. — *Нѣтъ въ продажѣ*].

Тоже, вып. II. **Переписка А. Х. Востокова въ непремѣнномъ порядкѣ,** съ объяснительными примѣчаніями И. И. Срезневскаго.—Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ VII. О трудѣ Горскаго и Невоструева: «Описаніе славянскихъ рукописей Синодальной библіотеки», записка И. И. Срезневскаго.—**Записка о томъ же,** А. Ѳ. Бычкова. — **Дополненія къ исторіи масонства въ Россіи XVIII столѣтія,** П. П. Пекарскаго. — **Толковый словарь В. И. Даля,** записка Я. К. Грота. — **О зоологическихъ названіяхъ въ словарѣ Даля,** записка Л. И. Шренка. — **О ботаническихъ названіяхъ въ словарѣ Даля,** замѣтка Ф. И. Рупрехта.— **Дополненія и замѣтки къ словарю Даля,** Я. К. Грота. — **Дополненіе къ областному словарю,** Н. Я. Даниловскаго. — **Объясненіе темныхъ и испорченныхъ мѣстъ русской лѣтописи,** Я. К. Эрбена. — **Разсмотрѣніе рецензій «Описанія рукописей Синодальной Библіотеки»,** статья К. И. Невоструева. — **О греческомъ кондакарѣ XII—XIII в.,** архим. Аѳанасія. — **Итальянскіе архивы и матеріалы для славянской исторіи** В. Макушева.—**Отчеты о дѣятельности Отдѣленія за 1868 и 1869 гг. и очеркъ біографіи А. С. Норова,** сост. А. В. Никитенко.—Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ VIII. Ломоносовъ какъ писатель. Сборникъ матеріаловъ для разсмотрѣнія авторской дѣятельности Ломоносова. Составилъ А. Будиловичъ. — **Матеріалы для библіографіи литературы о Ломоносовѣ,** С. И. Пономарева. — **Замѣчанія объ изученіи русскаго языка и словесности въ среднихъ учебныхъ заведеніяхъ,** И. Срезневскаго. — **Итальянскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріалы для славянской исторіи. — II. Неаполь и Палермо. III. Неаполь, Бари и Анкона,** В. Макушева.—Цѣна 1 р. 50 к.

***Томъ IX. Историческія бумаги, собранныя К. И. Арсеньевымъ.** Приведены въ порядокъ и изданы П. П. Пекарскимъ съ біографіею и портретомъ Арсеньева. — (*Не имѣется*).

Томъ X. Воспоминаніе о Сперанскомъ, А. В. Никитенко. — **Петръ Великій, какъ просвѣтитель Россіи,** Я. К. Грота.—**Словарь русскихъ гравированныхъ портретовъ,** Д. А. Ровинскаго. — **Когда основаны Уфа и Самара,** П. П. Пекарскаго. — **Повѣсть о судѣ Шемяки,** М. И. Сухомлинова. — **Библіографическія находки во Львовѣ,** Я. Ѳ. Головацкаго. — **Дополненія къ словарю Даля,** П. В. Шейна. — **Воспоминанія о Далѣ и Пекарскомъ,** Я. К. Грота.—Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ XI. Исторія Россійской Академіи. Выпускъ первый. М. И. Сухомлинова. — **Записка о путешествіи въ Швецію и Норвегію,** Я. К. Грота. — **Русскій театръ въ Петербургѣ и Москвѣ (1749 — 1774),** М. Н. Лонгинова.—**Дополненіе къ очерку славяно-русской библіографіи В. М. Удольскаго,** сост. Я. Ф. Головацкимъ.—**Дополненія и замѣтки** І. Ф. Наумова **къ Толковому словарю Даля.** Къ книгѣ приложенъ портретъ академика Пекарскаго.— Цѣна 2 р.

Томъ XII. Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ XLI—LXV. И. И. Срезневскаго. — **Сборникъ Бѣлорусскихъ пословицъ.** И. И. Носовича. — Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ XIII. Общественная и частная жизнь Августа Людвига Шлецера, имъ самимъ описанная. Пребываніе и служба въ Россіи, отъ 1761 до 1765 г. Извѣстія о тогдашней русской литературѣ. Перев. съ нѣм. съ примѣч. и прилож. В. Кеневича (съ портретомъ Шлецера). Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ XIV. Исторія Россійской Академіи. Выпускъ второй. М. И. Сухомлинова.—Цѣна 1 р. 50 к.

Digitized by Google

Томъ XV. Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. LXVI—LXXX и Указатели ко II т. И. И. Срезневскаго. — Палеографическія наблюденія по памятникамъ греческаго письма, И. И. Срезневскаго. — Отрывки греческаго текста. каноническихъ отвѣтовъ русскаго митрополита Іоанна II, А. С. Павлова. — Матеріалы для исторіи Пугачевскаго бунта, Я. К. Грота. — Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ XVI. Исторія Россійской Академіи. Вып. III. М. Сухомлинова. — Цѣна 1 р. 75 к.

Томъ XVII. Апокрифическія сказанія о Ветхозавѣтныхъ лицахъ и событіяхъ по рукописямъ Соловецкой библіотеки, И. Я. Порфирьева.—Іерусалимъ и Палестина въ русской литературѣ, наукѣ, живописи и переводахъ (Матеріалы для библіографіи), С. И. Пономарева. — Замѣтки о языкѣ и народной поэзіи въ области великорусскаго нарѣчія, М. А. Колосова.—Ц. 2 р.

Томъ XVIII. Екатерина II и Густавъ III, Я. К. Грота. — Воспоминанія о четырехсотлѣтнемъ юбилеѣ Упсальскаго университета, Я. К. Грота.—Подлинники писемъ Гоголя къ Максимовичу и напечатанные отрывки изъ нихъ, С. И. Пономарева. — Библіографическія и историческія замѣтки. Орѣховецкій договоръ. Происхожденіе Екатерины I, Я. К. Грота. — Рѣчь въ торжественномъ собраніи Императорской Академіи Наукъ по случаю Столѣтняго юбилея Александра I, М. И. Сухомлинова.—На память о Бодянскомъ, Григоровичѣ и Прейсѣ, первыхъ преподавателяхъ славянской филологіи, И. И. Срезневскаго. — Отчетъ комиссіи о присужденіи премія графа П. А. Кушелева-Безбородки за біографію канцлера князя А. А. Безбородки, Я. К. Грота. — Замѣтки о сущности нѣкоторыхъ звуковъ Русскаго языка, Я. К. Грота. — Новые труды преосвященнаго Порфирія Успенскаго, С. И. Пономарева. — Цѣна 2 р.

Томъ XIX. Исторія Россійской Академіи. Выпускъ четвертый. М. И. Сухомлинова.—Чешскія Глоссы въ Mater verborum. Разборъ А. О. Патеры и дополнительныя замѣчанія И. И. Срезневскаго. — Цѣна 2 р.

Томъ XX. Некрологъ князя Вяземскаго, составленный акад. Я. К. Гротомъ. — Екатерина II въ переписке съ Гриммомъ, Я. К. Грота. — Слово о двѣнадцати снахъ Шаханши, по рукописямъ XV вѣка, академика А. Н. Веселовскаго. — О славянскихъ редакціяхъ одного аполога Варлаама и Іоасафа. А. Н. Веселовскаго. — Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. LXXXI—XC, И. И. Срезневскаго. — Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1878 годъ, составленный академикомъ М. И. Сухомлиновымъ. — Заботы Екатерины II о народномъ образованіи. Я. К. Грота. — Князь Вяземскій. М. И. Сухомлинова. — Памяти кн. Вяземскаго. С. И. Пономарева. — Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха: I, академика А. Н. Веселовскаго. Къ книгѣ приложены портреты кн. П. А. Вяземскаго и А. В. Никитенка. Цѣна 2 руб.

Томъ XXI. Записки объ ученыхъ трудахъ И. В. Ягича и А. Н. Веселовскаго составленныя ак. Я. К. Гротомъ. — Русско-нищенскій словарь Минской губерніи мѣстечка Семежова. — Старообрядческій синодикъ, А. Н. Пыпина. — Разысканія въ области русск. духовнаго стиха: II, акад. А. Н. Веселовскаго. — Диссидентскій вопросъ въ Польшѣ. И. А. Чистовича. — Екатерина II въ переписке съ Гриммомъ. Ст. II, Я. К. Грота. — Фріульскіе Славяне. И. И. Срезневскаго. — Дополненіе къ Бѣлорусскому словарю. И. И. Носовича. — Отчетъ Отдѣленія р. яз. и слов. за 1879 г., составленный М. И. Сухомлиновымъ.—Нѣсколько припоминаній о научной дѣятельности А. Е. Викторова. И. И. Срезневскаго. Цѣна 2 руб.

Томъ XXII. Исторія Россійской Академіи. М. И. Сухомлинова. Выпускъ V.— Южно-русскія былины: I—II, ак. А. Н. Веселовскаго. — Croissans-cressens и средневѣковыя легенды о половой метаморфозѣ, ак. А. Н. Веселовскаго. — О Ксанфиѣ, греческая Трапезунтская былина Византійской эпохи. Г. С. Дестуниса. — Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. XCI. И. И. Срезневскаго. — Отчетъ Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1880 г., съ некрологомъ И. И. Срез-

Digitized by Google

невскаго, составленнымъ А. Ѳ. Бычковымъ. Къ книгѣ приложенъ портретъ И. И. Срезневскаго. — Цѣна 2 руб.

Томы XXIII — XXVII. Русскія народныя картинки. Д. А. Ровинскаго. Книга I. **Сказки и забавные листы.** — Кн. II. **Листы историческіе, календари и букварь.** — Кн. III. **Притчи и листы духовные.** — Кн. IV. **Примѣчанія и дополненія.** — Кн. V. **Заключеніе и алфавитный указатель именъ и предметовъ.** — Цѣна за всѣ 5 томовъ вмѣстѣ 10 руб., порознь эти томы не продаются.

Томъ XXVIII. Жизнь и дѣянія великаго Тамерлана. Сочиненіе Клавихо. Дневникъ путешествія ко двору Тимура въ Самаркандъ. 1403—1416. Подлинный текстъ съ переводомъ и примѣчаніями, составленными подъ редакціею И. И. Срезневскаго. — **Разысканія въ области р. духовнаго стиха. III—V.** А. Н. Веселовскаго. — **Богатырское слово въ спискѣ начала XVII-го вѣка,** открытое Е. В. Барсовымъ. — Цѣна 2 р.

Томъ XXIX. Эрикъ Лаксманъ. Я. К. Грота. — **Отчетъ II Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1881 годъ.** А. Н. Веселовскаго. — **Новыя свѣдѣнія о Котошихинѣ по иностраннымъ источникамъ.** Я. К. Грота. — **Библіологическій словарь и черновые къ нему матеріалы.** П. М. Строева. Изданъ подъ редакціею А. Ѳ. Бычкова съ составленнымъ имъ особымъ указателемъ. Цѣна 2 р. 25 к.

Томъ XXX. Памятники Болгарскаго народнаго творчества. Выпускъ I-й. Собралъ Владиміръ Качановскій. — Цѣна 1 руб. 50 коп.

Томъ XXXI. Славянскія рукописи въ заграничныхъ библіотекахъ. Г. Воскресенскаго. — **Письма Погодина къ Максимовичу.** С. И. Пономарева. — **Исторія Россійской Академіи.** Вып. VI. М. И. Сухомлинова. — **Отчетъ о первомъ присужденіи премій Пушкина,** составленн. Я. К. Гротомъ. — **Отчетъ II Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1882 годъ,** составленный А. Н. Веселовскимъ. Цѣна 2 руб.

Томъ XXXII. Очеркъ жизни и поэзіи Жуковскаго. Составленъ и въ день его столѣтняго юбилея читанъ Я. К. Гротомъ.—**Пожаръ Зимняго дворца 17 декабря 1837 года.** Записка В. А. Жуковскаго. — **Списокъ сочиненій, переводовъ и изданій академика Я. К. Грота.** Составленъ С. И. Пономаревымъ. — **Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха. VI—XI.** А. Н. Веселовскаго. — **Письма В. С. Сопикова къ К. Ѳ. Калайдовичу.** Сообщилъ И. Шляпкинъ. — **А. Н. Радищевъ, авторъ «Путешествія изъ Петербурга въ Москву». I—VIII.** М. И. Сухомлинова. — **Замѣтки по литературѣ и народной словесности.** А. Н. Веселовскаго. — **Матеріалы для библіографіи литературы о Карамзинѣ. Къ столѣтію его литературной дѣятельности (1783—1883).** Собралъ С. И. Пономаревъ. — Цѣна 2 руб.

Томъ XXXIII. Отчетъ о дѣятельности II Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1883 годъ. Составленный М. И. Сухомлиновымъ. — **Отчетъ о присужденіи Ломоносовской премія въ 1883 году, съ приложеніемъ четырехъ критико-палеографическихъ статей.** И. В. Ягича. (Съ тремя литограф. таблицами). — **Николай Ивановичъ Гнѣдичъ. Нѣсколько данныхъ для его біографіи по неизданнымъ источникамъ. Къ столѣтней годовщинѣ дня его рожденія (1784—1884).** Сообщилъ П. Тихановъ.—**Екатерина II въ перепискѣ съ Гриммомъ.** Статья третья. Я. К. Грота.—**Лекціи о русской литературѣ, читанныя въ Парижѣ въ 1862 г. С. П. Шевыревымъ.** Цѣна 2 р. 50 к.

Томъ XXXIV. Разысканія о греческихъ богатырскихъ былинахъ средневѣковаго періода. Г. Дестуниса.— **Описаніе славяно-русскихъ книгъ, печатанныхъ кириловскими буквами. Томъ I. Съ 1491 по 1652 г.**— Ц. 1 р. 50 к.

Томъ XXXV. Литовскія свадебныя народныя пѣсни, записанныя Антономъ Юшкевичемъ и изданныя Иваномъ Юшкевичемъ. — Цѣна 1 р. 50 коп.

Томъ XXXVI. «Русское правописаніе». Руководство, составленное по порученію Второго Отдѣленія Императ. Акад. Наукъ акад. Я. К. Гротомъ.— **Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1884 г.** Составленъ и читанъ Я. К. Гротомъ. — **Южно-русскія былины (III—XI).** Академика А. Н. Веселовскаго. — **Отчетъ о присужденіи Пушкинской премія въ 1884 г.,** съ приложеніемъ рецензіи профессора И. В. Помяловскаго. — Цѣна 1 руб. 50 коп.

Digitized by Google

Томъ XXXVII. Исторія Россійской Академіи. Вып. VII. М. И. Сухомлинова. — Цѣна 1 руб. 75 коп.

Томъ XXXVIII. Вопросъ о Кириллѣ и Меѳодіи въ славянской филологіи. И. В. Ягича. — **Странствующій Жидъ.** Предсмертное произведеніе Жуковскаго. — **«Книги законныя», содержащія въ себѣ, въ древне-русскомъ переводѣ, византійскіе законы земледѣльческіе, уголовные, брачные и судебные.** А. Павлова. — **Взглядъ на учебную часть въ Россіи въ XVIII столѣтіи до 1782 г.** Гр. Д. А. Толстого. — **Академическая гимназія въ XVIII столѣтіи, по рукоп. документамъ архива Акад. Наукъ.** Графа Д. А. Толстого. — **Академическій университетъ въ XVIII столѣтіи, по рукоп. документамъ архива Акад. Наукъ.** Гр. Д. А. Толстого. — **Къ изданію Иліады въ переводѣ Гнѣдича.** С. И. Пономарева. — **Отчетъ о дѣятельности II Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1885 г.,** сост. акад. А. Н. Весе-ловскимъ. Цѣна 2 руб.

Томъ XXXIX. Источники для исторіи славянской филологіи, томъ I: Письма Добровскаго и Копитара въ повременномъ порядкѣ. Трудъ орд. акад. И. В. Ягича. (Съ портретомъ и 2 снимками автографовъ). Цѣна 2 руб.

Томъ XL. Нѣсколько разъясненій по поводу замѣчаній о кн. «Русское Правописаніе». Записка Я. К. Грота. — **Изъ исторіи романа и новѣсти.** Матеріалы и изслѣдованія, А. Н. Веселовскаго. — **Древнія поученія на воскресные дни Великаго поста.** Е. В. Пѣтухова. — **Къ вопросу о славянскомъ переводѣ Евангелія.** Г. А. Воскресенскаго. — **Изъ ученой дѣятельности Симріц. Юрьев. Дестуниса. Его переводъ сравнительныхъ жизнеописаній Плутарха.** Г. С. Дестуниса. Цѣна 2 руб.

Томъ XLI. Отчетъ о третьемъ присужденіи Пушкинскихъ премій въ 1886 году, составленный Я. К. Гротомъ. — **Городскія училища въ царствованіе императрицы Екатерины II.** Графа Д. А. Толстого. — **Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія Сѣверо-Западнаго края,** собранные и приведенные въ порядокъ П. В. Шейномъ. Томъ I, часть I. — **Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности въ 1886 году,** составленный А. Ѳ. Бычковымъ. Цѣна 3 руб.

Томъ XLII. Къ Библіографіи церковно-славянскихъ печатныхъ изданій въ Россіи. Э. Калужняцкаго. — **Народная поэзія.** Ѳ. И. Буслаева. — **Къ вопросу о Кириллахъ-авторахъ въ древней русской литературѣ.** Е. Пѣтухова. — **Пушкинъ, его лицейскіе товарищи и наставники.** Нѣсколько статей Я. К. Грота съ присоединеніемъ и другихъ матеріаловъ. Ц. 3 р.

Томъ XLIII. Отъ Втораго Отдѣленія Академіи Наукъ. — Торжественное собраніе Отдѣленія русскаго языка и словесности 22 ноября 1887 года, посвященное чествованію К. Н. Батюшкова. — Очеркъ личности и поэзіи Батюшкова, рѣчь академика Я. К. Грота. — **Характеристика Батюшкова какъ поэта,** рѣчь члена-корреспондента Императорской Академіи Наукъ. Л. Н. Майкова. — **Изъ исторіи русской переводной новѣсти XVIII вѣка.** Академика А. Н. Веселовскаго. — **Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ,** составленный Предсѣдательствующимъ въ Отдѣленіи ординарнымъ академикомъ Я. К. Гротомъ. — **Исторія Россійской Академіи.** Выпускъ VIII и послѣдній. Академика М. И. Сухомлинова. — **Указатель ко всѣмъ восьми выпускамъ Исторіи Россійской Академіи.** — Цѣна 2 руб.

Томъ XLIV. Хронологическая канва для біографіи Пушкина. Составилъ Я. К. Гротъ. Изданіе второе, съ дополненіями С. И. Пономарева. — **Пушкинъ въ родной поэзіи.** С. И. Пономарева. — **Изъ исторіи романа и новѣсти. Славяно-романскій отдѣлъ.** А. Н. Веселовскаго. — **Приложенія. — Симбирская молвь.** А. Мотовилова. — Цѣна 2 руб.

Томъ XLV. Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. Географія. — Исторія. — Этнографія. — Археологія. — Современное положеніе. Составилъ П. Ровинскій. Томъ I: Географія. Исторія. — Цѣна 3 руб.

Томъ XLVI. Четвертое присужденіе Пушкинскихъ премій. — **Отчетъ о дѣятельности Втораго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1888 годъ,** составленный М. И. Сухомлиновымъ. — **Третье присужденіе премій имени графа Д. А. Толстого. — Матеріалы для исторіи русской литературы. Нико-**

Digitized by Google

лай Филипповичъ Павловъ (1805—1864). С. И. Пономарева. — Критическія замѣтки по исторіи русскаго языка. И. В. Ягича. — Пятое присужденіе Пушкинскихъ премій. — Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха. XI—XVII. А. Н. Веселовскаго. Цѣна 2 руб.

*Томовъ XLVII, XLVIII, XLIX и L: — Сочиненія А. А. Котляревскаго. Томъ I. Томъ II. Томъ III. — Томъ IV: Очеркъ біографіи профессора А. А. Котляревскаго, составленный чл.-корр. И. Ак. Наукъ А. Н. Пыпинымъ (Съ портретомъ А. А. Котляревскаго). «Библіологическій опытъ» и другія статьи; списокъ трудовъ А. А. К—го. — *Не имѣется болѣе въ продажѣ.*

Томъ LI. Отчетъ о дѣятельности Втораго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ, за 1889 годъ, составленный Л. Н. Майковымъ.—Слово о нѣкоемъ старцѣ. Вновь найденный памятникъ Русской назидательной литературы XVII вѣка, сообщеніе Хрисанѳа Лопарева.— Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія Сѣверо-Западнаго края, собранные и приведенные въ порядокъ П. В. Шейномъ. Томъ I, часть II. — Матеріалы и изслѣдованія по старинной русской литературѣ. I. О святыняхъ и друг. достопамятностяхъ Цареграда. Л. Н. Майкова. — Цѣна 2 руб.

Томъ LII. Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ за 1890 г. — Библіографическій списокъ сочиненій, переводовъ и изданій ординарнаго академика А. Ѳ. Бычкова 1838—1890. — Указатель къ періодическимъ изданіямъ Россійской Академіи и Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. — Апокрифическія сказанія о невозвѣтныхъ лицахъ и событіяхъ, по рукописямъ Соловецкой библіотеки. И. Я. Порфирьева. — Къ вопросу о древне-русскихъ скоморохахъ. А. И. Кирпичникова. — Шестое присужденіе пушкинскихъ премій. — Наши писательницы. С. И. Пономарева. Разсказы Нартова о Петрѣ Великомъ. Л. Н. Майкова. Цѣна 2 руб. 50 коп.

Томъ LIII. Пятидесятилѣтіе Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ 1841—1891. Очеркъ дѣятельности Отдѣленія за пятидесятилѣтіе отъ 1841 по 1891 г. Рѣчь Предсѣдательствующаго въ Отдѣленіи Я. К. Грота. — Отчетъ о дѣятельности Втораго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1891 г., составленный акад. К. Н. Бестужевымъ-Рюминымъ. — О родинѣ и происхожденіи глаголицы и объ ея отношеніи къ кириллицѣ. Историко-литературное изслѣдованіе арх. Леонида. — Седьмое присужденіе Пушкинскихъ премій. — Матеріалы и изслѣдованія по старинной русской литературѣ. Л. Н. Майкова. II—III. — Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха. XVIII—XXIV. Акад. А. Н. Веселовскаго. Выпускъ шестой. — Новыя данныя для исторіи романа объ Александрѣ. Акад. А. Н. Веселовскаго. — Библіографическіе матеріалы для біографіи Александра Аѳанасьевича Потебни 1835—1891, собралъ Э. А. Вольтеръ. Цѣна 2 руб.

Томъ LIV. Отчетъ о дѣятельности Втораго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1892 г., составленн. акад. Л. Н. Майковымъ. — Публичное засѣданіе Императорской Академіи Наукъ 19 октября 1892 г. (8-е присужденіе Пушк. прем.). — Вновь найденное свидѣтельство о дѣятельности Константина Философа, первоучителя славянъ св. Кирилла, акад. И. В. Ягича. — Древняя Русская Пчела по перган. списку. В. Семенова. — Переписка Карамзина съ Лафатеромъ, сообщена др. Ф. Вальдманомъ, приготовлена къ печати Я. Гротомъ. — Цѣна 3 р.

*Томъ LV. Сочиненія Петра Хельчицкаго. Трудъ Ю. С. Анненкова. Окончилъ по порученію Отдѣленія русскаго языка и словесности ордин. акад. И. В. Ягичъ.— *Нѣтъ въ продажѣ.*

Томъ LVI. Боккачьо, его среда и современники. Томъ I. Акад. А. Н. Веселовскаго. Цѣна 3 руб.

Томъ LVII. Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія Сѣверо-западнаго края, собранные и приведенные въ порядокъ П. В. Шейномъ. Томъ II. Цѣна 3 руб.

Томъ LVIII. Письма Н. М. Карамзина къ брату его Василію Михайловичу Карамзину I—IV (1795—1796 гг.). — Публичное засѣданіе Императорской Академіи Наукъ 19 октября 1893 г.: I. Девятое присужденіе Пушкинскихъ

Digitized by Google

премій. II. Новикова о Г. Р. Державинѣ. Чтеніе акад. К. Н. Бестужева-Рюмина. — Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1893 годъ, составленный акад. К. Н. Бестужевымъ-Рюминымъ. — Боккачьо, его среда и сверстники, акад. А. Н. Веселовскаго. Т. II. — Апокрифическія сказанія, акад. Н. С. Тихонравова. Ц. 2 р. 50 к.

*Томъ LIX. «Онежскія былины, записанныя А. Ѳ. Гильфердингомъ лѣтомъ 1871 года». Изд. 2-е. Томъ I (1894 г.): (съ портр. А. Ѳ. Г-га). *Нѣтъ болѣе въ продажѣ.*

Томъ LX. Онежскія былины. Томъ II (съ 2 портр.: Рябинина и Щеголенка и 11 снимками). 1896 г. Цѣна 2 рубля

Томъ LXI. Онежскія былины. Томъ III. Выпускъ 1-ый. 1900 г. Цѣна 2 руб. [*Выпускъ 2-ой: Словарь и Указатели — печатается*].

Томъ LXII. Источники для исторіи славянской филологіи. Томъ II. Новыя письма Добровскаго, Копитара, и другихъ южныхъ и западныхъ славистовъ (Шафарика, Ранча, Терлинча, Ганки, Кеппена и друг.). 1897. Цѣна 2 руб. 50 к.

Томъ LXIII. Краткій отчетъ о занятіяхъ заграницей доц. И. Спб. унив. П. А. Сырку въ лѣтніе мѣсяцы 1893 и 1894 гг. — Отчетъ о X-омъ присужденіи премій имени А. С. Пушкина въ 1894 г. — Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія И. Акад. Наукъ за 1894 г. — П. А. Ровинскій: Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. Томъ II, часть 1-ая: *Этнографія.* Цѣна 3 руб.

Томъ LXIV. Записка о путешествіи по славянскимъ землямъ П. А. Лаврова. — Отчетъ проф. И. П. Филевича. — Нѣсколько словъ о Нестеровомъ Житіи св. Feodосія. А. А. Шахматова. — Шведская баллада объ увозѣ Соломоновой жены. А. Н. Веселовскаго. — Рукописные проложные отрывки въ собраніи Шафарика. П. А. Сырку. — Сентябрьская минея четья до-макарьевскаго состава. М. Н. Сперанскаго. — Автографы Пушкина, принадлежащіе графу П. И. Каннисту. Л. Н. Майкова. — Сказанія о Вавилонѣ, скинніи и св. Граалѣ. Нѣсколько матеріаловъ и обобщеній. А. Н. Веселовскаго. — Къ біографіи Ломоносова. М. И. Сухомлинова. — Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1895 годъ, составл. акад. А. Ѳ. Бычковымъ. — Отчетъ объ одиннадцатомъ присужденіи премій имени А. С. Пушкина въ 1895 году. — Отчетъ о присужденіи премій проф. Котляревскаго въ 1895 году. — Отчетъ о присужденіи Ломоносовской преміи въ 1895 г. — Разысканія въ области Гото-славянскихъ отношеній: I. Готы и ихъ сосѣди до V вѣка. Первый періодъ: Готы на Вислѣ. Съ двумя картами. Ѳ. Брауна. Цѣна 2 руб. 50 коп.

Томъ LXV. Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1896 г., составленный акад. А. Ѳ. Бычковымъ. — Обозрѣніе древнихъ русскихъ списковъ Кормчей книги. (Съ 1 фототипическимъ снимкомъ). И. И. Срезневскаго. — Замѣтка о Сборникѣ Кирши Данилова. П. Н. Шеффера. — Замѣтки о языкѣ „Повѣсти временныхъ лѣтъ“ по Лаврентьевскому списку Лѣтописи. Н. П. Некрасова. — А. С. Кайсаровъ и его литературные друзья. М. И. Сухомлинова. — Замѣчанія о составѣ Толковой Палеи. I—II. В. М. Истрина. — В. А. Жуковскій въ Дерптѣ (Юрьевѣ). Е. В. Пѣтухова. — Западнорусскій сборникъ XV вѣка, принадлежащій Импер. Публичной Библіотекѣ, Q. I. № 391. Е. Ѳ. Карскаго. — Замѣтки о Литовскомъ языкѣ и словарѣ. I—VIII. Еп. Антонія Барановскаго. Цѣна 3 руб.

Томъ LXVI. Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1897 г., составленн. ак. А. Ѳ. Бычковымъ. — Отчетъ о присужденіи Ломоносовской преміи въ 1897 г. — XII-ое присужденіе премій имени А. С. Пушкина въ 1897 г. — В. А. Францевъ: А. С. Пушкинъ въ Чешской литературѣ (съ дополненіемъ). — Ѳ. Вержбовскій: Къ біографіи Адама Мицкевича въ 1821—1829 гг. — Отчетъ о присужденіи премій проф. А. А. Котляревскаго въ 1898 г. — П. Симони: Старинные сборники русскихъ пословицъ, поговорокъ, загадокъ и проч. XVII—XIX столѣтій. I—II. — А. А. Шахматовъ: Къ вопросу о происхожденіи Хронографа. 1900. Цѣна 3 руб.

Томъ LXVII. Извлеченія изъ протоколовъ засѣданій Отдѣленія русск. языка и слов. за 1898 г.—Записка объ ученыхъ трудахъ Ф. Ѳ. Фортунатова.—Записка акад. А. Н. Пыпина о бумагахъ, относящихся къ дѣлу о Новиковѣ

Digitized by Google

и принадлежащихъ г. Тургеневу въ Парижѣ. — Записка Э. А. Вольтера объ изданіи нестиллъ Даукшк. — Записка П. А. Сырку о Карпинскомъ Октоихѣ XIII вѣка. — Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русск. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ за 1898 годъ, состав. акад. А. Ѳ. Бычковымъ. Некрологъ чл. кор. А. С. Павлова. Рѣчь, чит. гр. А. А. Голенищевымъ-Кутузовымъ о Ломоносовѣ. — Планъ новаго академическаго словаря съ точки зрѣнія иноязычнаго. Записка И. Х. Пахмана. — Нѣсколько словъ по поводу записки И. Х. Пахмана, акад. А. А. Шахматова. — Письмо Ф. Ѳ. Фортунатова. О залогахъ. — П. Шмидтъ: Трехчленная долгота въ латышскомъ языкѣ. — П. А. Лавровъ: Анекрионическіе тексты. — Воспоминанія К. Н. Бестужева-Рюмина (до 1860 года), съ предисл. и примѣч. акад. Л. Н. Майкова. — И. Л. Лось: Люблинскіе отрывки. — Присужденіе Ломоносовскихъ премій въ 1899 году. Отчетъ о присужденіи Ломоносовскихъ премій, сост. акад. А. А. Шахматовымъ. — Приложенія: I. Рецензія чл. корр. М. С. Дринова на соч. П. А. Сырку: «Къ исторіи исправленія книгъ въ Болгаріи въ XIV вѣкѣ». Тома I выпуски 1—2. Спб. 1899—1900. II. Разборъ проф. Е. Ѳ. Карскаго труда Н. М. Тупикова: «Словарь древне-русскихъ личныхъ собственныхъ именъ (Рукопись)». — А. А. Шахматовъ: Къ исторіи ударенія въ славянскихъ языкахъ. — Ѳ. Е. Коршъ: О русскомъ народномъ стихосложеніи. Выпускъ первый — Былины. — В. Н. Щепкинъ: Разсужденіе о языкѣ Саввиной книги, съ приложеніемъ двухъ фототипическихъ снимковъ съ рукописи 1201. — Цѣна 5 руб.

Томъ LXVIII. Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія рус. яз. и слов. Имп. Акад. Наукъ за 1899 годъ, акад. А. А. Шахматова. — Библіографическій списокъ сочиненій, переводовъ и изданій орд. акад. Имп. Ак. Наукъ А. Ѳ. Бычкова (1838—1899). — В. И. Чернышевъ: Программа для собиранія особенностей великорусскихъ говоровъ. — В. Ѳ. Соловьевъ: Особенности говора донскихъ казаковъ. — В. И. Чернышевъ: Свѣдѣнія о народныхъ говорахъ нѣкоторыхъ селеній Московскаго уѣзда. — В. Г. Богоразъ: Областной словарь Колымскаго русскаго нарѣчія. — А. И. Сахаровъ: Языкъ крестьянъ Ильинской волости, Болховского уѣзда, Орловской губерніи. — В. И. Чернышевъ: Дополненія къ свѣдѣніямъ о говорѣ г. Мещовска. 1901. — Цѣна 2 руб. 50 коп.

Томъ LXIX. Извлеченія изъ проток. Отдѣл. рус. яз. и слов. за 1899 г. Приложенія: Записка объ ученыхъ трудахъ И. Н. Жданова, составл. акад. М. И. Сухомлиновымъ. — Записка акад. А. Н. Пыпина о планѣ изданія Сочиненій Импер. Екатерины II. — Записка объ ученыхъ трудахъ В. И. Ламанскаго, составл. акад. А. А. Шахматовымъ. — Записка объ ученыхъ трудахъ Ѳ. Е. Корша, составл. акад. А. А. Шахматовымъ. — Записка объ ученыхъ трудахъ экстраорд. акад. А. А. Шахматова, сост. М. И. Сухомлиновымъ. — Записка объ ученыхъ трудахъ акад. Н. П. Кондакова, составл. акад. Л. Н. Майковымъ. — Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія рус. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ за 1900 годъ, составл. акад. А. Н. Пыпинымъ. — Отчетъ о присужденіи премій графа Д. А. Толстого къ 1900 году, чит. акад. А. Н. Веселовскимъ. — П. Ровинскій: Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. — Географія. — Исторія. — Этнографія. — Археологія. — Современное положеніе. *Томъ II, Часть 2.* — Г. З. Кунцевичъ: Исторія о Казанскомъ царствѣ (ея списки). — С. М. Кульбакинъ: Отчетъ Отдѣленію рус. яз. и слов. Импер. Акад. Наукъ о занятіяхъ въ книгохранилищахъ Москвы и Петербурга съ 25-го сентября по 23-е декабря 1898 г. 1901. Цѣна 2 рубля 50 коп.

Томъ LXX. Извлеченія изъ протоколовъ Отдѣленія рус. яз. и слов. за 1900 г. Приложеніе: Записка объ ученыхъ трудахъ орд. проф. И. Спб. Унив. чл.-корр. А. И. Соболевскаго, составл. акад. А. А. Шахматовымъ. — В. М. Истринъ. Греческіе списки анекрионическаго мученія Даніила и трехъ отроковъ. — И. В. Ягичъ. А. С. Пушкинъ въ южно-славянскихъ литературахъ. Сборникъ библіографическихъ и литературно-критическихъ статей. — В. А. Францевъ. Остатки языка славянъ полабскихъ, собранные и объясненные Ф. Л. Челаковскимъ. — К. К. Арсеньевъ. Россій-

Digitized by Google

ская Академія и Разрядъ изящной словесности. — И. Т. Смирновъ. Каинскій словарь. — В. И. Срезневскій. Замѣтки А. Х. Востокова о его жизни. (Съ двумя портретами). — В. Чернышевъ. Матеріалы для изученія говоровъ и быта Мещовскаго уѣзда; въ приложеніи письмо академика Ѳ. Е. Корша: Объ удареніяхъ въ русскихъ пѣсняхъ и стихахъ. 1902. — Цѣна 2 руб. 50 коп.

Томъ LXXI. Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія рус. яз. и слов. Имп. Акад. Наукъ за 1901 годъ, составл. акад. А. И. Соболевскимъ. — Н. В. Ястребовъ. O původu jednoty bratrské a řádu v ní Я. Благослава. (Введеніе и текстъ — съ указат.). — П. А. Сырку. Очерки изъ исторіи литературныхъ сношеній Болгаръ и Сербовъ въ XIV—XVII вѣкахъ. Житіе св. Николая Новаго Софійскаго по единствен. рукописи XVI в. — Е. Р. Романовъ. Катрушницкій лемезень. Условный языкъ Дрибинскихъ шаповаловъ. — Н. П. Кондаковъ. М. П. Погодинъ, какъ археологъ. — В. Чернышевъ. Свѣдѣнія о говорахъ Юрьевскаго, Суздальскаго и Владимирскаго уѣздовъ. — А. А. Потѣхинъ. Воспоминанія о М. П. Погодинѣ. — М. А. Караулова. Матеріалы для этнографіи Терской области. Говоръ гребенскихъ казаковъ. 1902. — Цѣна 2 руб. 50 коп.

Томъ LXXII. Извлеченія изъ протоколовъ засѣданій Отдѣленія русск. яз. и слов. за 1900 г. (сент.—декабрь). — В. Н. Рогожинъ. Дѣла «Московской Цензуры» въ царствованіе Павла I, какъ новые матеріалы для русской библіографіи и словаря русскихъ писателей. Вып. I. 1797 годъ. — П. Васенко. Замѣтки къ Латухинской степенной книгѣ. — В. Волоцкій. Сборникъ матеріаловъ для изученія Ростовскаго (Яросл. губ.) говора. — П. В. Шейнъ. Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія сѣверо-западнаго края. Томъ III. (Съ портретомъ). — А. Кузнецовъ. Свадебные приговоры дружки по рукописи половины XIX столѣтія. — Цѣна 2 руб.

Томъ LXXIII. Л. Н. Майковъ. Матеріалы для біографіи кн. А. Д. Кантемира. Съ введеніемъ и примѣчаніями проф. В. П. Александренка. — Тринадцатое присужденіе премій имени А. С. Пушкина 1899 года. — Отчетъ о первомъ по Отдѣленію русскаго языка и словесности присужденіи премій митроп. Макарія. — С. М. Кульбакинъ. Къ исторіи и діалектологіи польскаго языка. I. Фонетика сважендзскаго говора. II. Возникновеніе общепольскихъ долготъ. — Матеріалы для изученія великорусскихъ говоровъ. *Выпускъ VIII.* — Цѣна 2 руб.

Томъ LXXIV. Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1902 г., сост. акад. В. И. Ламанскимъ. — А. Соболевскій. Переводная литература Московской Руси XIV—XVII вѣковъ. Библіографическіе матеріалы. — Е. Аничковъ: Весенняя обрядовая пѣсня на Западѣ и у славянъ. Часть I. Отъ обряда къ пѣснѣ. — Цѣна 2 руб.

Томъ LXXV. Тумановъ, М. Вліяніе русской литературы второй половины XVIII вѣка на судопроизводство и законодательную дѣятельность Правительства по этому вопросу. — Чернышевъ, В. Свѣдѣнія о нѣкоторыхъ говорахъ Тверского, Клинскаго и Московскаго уѣздовъ. — Ст. И. Новаковичъ. Изъ дипломатической исторіи Сербіи. — Миръ Петра Ичко. Попытка непосредственнаго соглашенія Сербіи съ Турціей 1806—1807 гг. — Четырнадцатое присужденіе премій имени А. С. Пушкина 1901 года. Отчетъ и рецензіи I—VII. — Е. Ѳ. Карскій. Матеріалы для изученія бѣлорусскихъ говоровъ. Выпускъ IV-й. — Е. Ѳ. Карскій. Матеріалы для изученія сѣверно-малорусскихъ говоровъ, а также переходныхъ отъ бѣлорусскихъ къ малорусскимъ (Полѣсье). Выпускъ II. — И. В. Бессараба. Матеріалы для этнографіи Сѣдлецкой губерніи. — Отчетъ о присужденіи Ломоносовскихъ премій въ 1901 г. — Цѣна 2 руб. 50 коп.

Томъ LXXVI. Н. Н. Дурново. Діалектологическая карта Калужской губерніи. Д. К. Зеленинъ. — Отчетъ о діалектологической поѣздкѣ въ Вятскую губернію. — Е. Ѳ. Будде. О говорахъ Тульской и Орловской губерній. Матеріалы, изслѣдованія и словарь. — П. Н. Тихановъ. Брянскій говоръ, Замѣтки изъ области русской этнографіи. — М. Г. Халанскій. Народные говоры Курской губерніи. — Цѣна 3 руб.

Digitized by Google

Томъ LXXVII. Н. В. Ястребовъ. Петра **Хельчицкаго**: «O trogiem lidu rzec— o duchownych a o swietskych». Чешскій текстъ съ введеніемъ и русскимъ переводомъ. — Э. А. Вольтеръ. **Пушкинъ въ литовскомъ переводѣ** Вайчатиса. Съ краткими примѣчаніями и предисловіемъ. — А. Розенфельдъ. **Бѣлорусскія народныя пѣсни.** — Е. Ѳ. Будде. **Опытъ грамматики языка А. С. Пушкина.** Часть I. Этимологія. Отдѣлъ I-й. Словоизмѣненіе. *Выпускъ I.* Склоненіе именъ существительныхъ. *Выпускъ II.* Имя прилагательное. Имя числительное. Мѣстоименіе (Склоненіе этихъ частей рѣчи). *Выпускъ III.* Глаголъ. — В. Ѳ. Соловьевъ. **Особенности говора Новгородской губерніи.** — Н. Виноградовъ. **О народномъ говорѣ Шунгенской волости Костромского уѣзда.** *Часть I.* Фонетика.—И. Т. Смирновъ. **Каширскій говоръ.** — Цѣна 2 руб.

Томъ LXXVIII. XV-е присужденіе премій имени А. С. Пушкина. — И. А. Бодуэнъ-де-Куртенэ. **Матеріалы для южно-славянской діалектологіи и этнографіи.** II. Образцы языка на говорах Терских Славян в сѣверо-восточной Италіи. — **Первое присужденіе премій М. Н. Михельсона.—Отчетъ о присужденіи премій имени графа Д. А. Толстого.** — Е. В. Аничковъ. **Весенняя обрядовая пѣсня на Западѣ и у Славянъ.** *Часть II.* — Цѣна 3 руб. 50 коп.

Томъ LXXIX. А. И. Яцимирскій. **Славянскія и русскія рукописи Румянцевскихъ библіотекъ.** Съ XXI таблиц. палеографич. снимковъ. — Цѣна 3 руб. 50 коп.

Томъ LXXX. Извлеченія изъ протоколовъ Отдѣленія русскаго яз. и слов. за январь—май 1901 года: Приложенія. — Л. В. Стояновичъ. **Новыя слова Климента Словѣнскаго.** — П. А. Ровинскій. **Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ,** т. III. — В. И. Срезневскій. **Къ исторіи изданія Извѣстій и Ученыхъ Записокъ Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ** (1852—1863). По архивнымъ даннымъ составилъ. 1905. Цѣна « » руб.

V. Отдѣльныя изданія Отдѣленія:

Словарь русскаго языка, составленный Вторымъ Отдѣленіемъ Императорской Академіи Наукъ. *I-го тома:* [*выпуска 1-го, болѣе нѣтъ въ продажѣ*]. — *т. I-й вып. 2-й* — 75 коп. *вып. 3-й* — 65 коп. — *II-го тома*: вып. 1 (съ начала изданія 4-й) *Е — Желѣзный.* 1897. Цѣна 1 рубль; — *вып. 2-ой* (съ начала изданія 5-й) *Желѣзный — За.* 1898 г. Цѣна 75 коп.; — *вып. 3-й* (съ нач. изд. 6) *За — Заграчить.* 1899 г. Цѣна 60 коп.; — *вып. 4-й* (съ начала изд. 7) *Загра́ять — Закрѣплять.* 1900. Цѣна 75 коп.— *вып. 5* (съ начала изданія 8) *Закрѣплять —Заносить.* 1901. Цѣна 75 коп., — *вып. 6* (съ начала изданія 9) *Заносить — Засада.* 1902. Цѣна 75 к., — *вып. 7-го* (съ начала изданія 10) *Засада — Зудиться.* 1903. Цѣна 75 коп. [Выпуски *8* и *9 печатаются*].

Матеріалы для словаря древне-русскаго языка по письменнымъ памятникамъ. Трудъ И. И. Срезневскаго. *Томъ I* (А—К) 1893. Ц. 3 руб.; Вып. 1-го отдѣльно болѣе не имѣется; *Томъ I, вып. 2-й* (Г — начало И.) 1892. Ц. 1 руб. *Вып. 3-й* (И—К). Ц. 1 руб. Т. II, в. 2 (Оба — Пак). Ц. 1 руб. — Т. II, вып. 3 (Пак—Правитель). Ц. 1 руб. Т. II., вып. 4 (пра—пач). 1902. Цѣна 1 рубль. — Т. III, вып. 1-й (р — степ). Ц. 1 руб. — [Дальнѣйшіе выпуски *печатаются*].

Дополненіе къ Опыту областнаго великорусскаго языка. (Издано подъ редакціей ак. А. Х. Востокова.) 1858. 328 стран. Цѣна 1 руб. 50 коп.

Словарь Архангельскаго нарѣчія. Составилъ А. Подвысоцкій. 1885. Ц. 2 руб.

Словарь областного Олонецкаго нарѣчія въ его бытовомъ и этнографическомъ примѣненіи. Собралъ на мѣстѣ и составилъ Г. И. Куликовскій. 1898. Цѣна 2 руб. 50 коп.

Словарь Бѣлорусскаго нарѣчія, И. Носовича. 1870. Цѣна 3 р.

Литовскій Словарь А. Юшкевича съ толкованіемъ словъ на русск. и польскомъ языкахъ. *Вып. I.* А — *Dż.* 1897 г. Цѣна 2 р. 50 к. — *Вып. II. Ę, ę — Jūra. Jūro.* 1904. Цѣна 2 руб.

Digitized by Google

XIII Словъ Григорія Богослова въ древнеславянскомъ переводѣ *по рукописи Императ. Публичной Библіотеки XI вѣка.* Критико-палеографическій трудъ А. Будиловича. 1875. 1 руб. 50 к.

Памятникъ глаголической письменности. Мариинское четвероевангеліе *съ примѣчаніями и приложеніями.* Трудъ ак. И. В. Ягича. 1883 г. Цѣна 5 руб.

Памятники старославянскаго языка. *Томъ I,* вып. 1-й: С. М. Кульбакинъ. Хиландарскіе листки XI вѣка (съ 4 фототипич. снимками). 1900. Ц. 50 коп.— *Вып. 2-й:* В. Н. Щепкинъ. Саввина книга 1903. Цѣна 1 руб. 50 коп. *Вып. 3-й:* Е. Ѳ. Карскій. Листки Ундольскаго, отрывокъ кирилловскаго евангелія XI вѣка. Спб. 1904. Цѣна 45 коп. *Вып. 4-й.* Н. К. Грунскій: Пражскіе глаголическіе отрывки (съ 4-мя табл. снимковъ). 1905. Цѣна 60 коп. — *Томъ II,* вып. 1-й: С. Н. Северьяновъ. Супрасльская рукопись. Томъ I. 1904. Цѣна 2 руб.

Памятники древнерусскаго языка. Томъ I: *Служебныя минеи за сентябрь, октябрь и ноябрь* въ церковнославянскомъ переводѣ по русскимъ рукописямъ 1095—1097 г. Трудъ ак. И. В. Ягича, съ 6-ю фототип. таблицами снимковъ. 1886 г. Ц. 6 руб.

Изслѣдованія по русскому языку. *Томъ I.* 1895: М. Козловскій. Изслѣдованіе о языкѣ Остром. Ев.—А. Шахматовъ. Изслѣдов. о яз. Новгородск. грамотъ XIII—XIV в.—Ак. И. В. Ягичъ. Разсужденія южнослав. и русской старины о церковно-слав. языкѣ. (Стран. X+1070). Ц. 5 руб.

— **Томъ II,** *вып. 1-й:* О. Брохъ. «Угрорусское нарѣчіе села Убли (Земплинскаго комитата). 1900. Цѣна 75 коп.—*вып. 2-й:* Б. М. Ляпуновъ «Изслѣдованіе о языкѣ Синодальнаго списка I-ой Новгородской Лѣтописи. Вып. 1: Очеркъ изъ исторіи ирраціональныхъ гласныхъ въ русскомъ языкѣ». 1900 г. Цѣна 1 руб. — *Вып. 3-й:* А. Шахматовъ: Изслѣдованіе о двинскихъ грамотахъ XV в. Части I и II. (Съ 2 табл. снимковъ) 1903. Цѣна 2 руб.

Древніе памятники русскаго письма и языка (X—XIV вѣковъ). Общее повременное обозрѣніе. И. И. Срезневскаго. *Второе изданіе.* 1882. 2 рубля.

Грамматика церковно-словенскаго языка, изложенная по древнѣйшимъ онаго письменнымъ памятникамъ. Составлена акад. А. Х. Востоковымъ. 1863. (134 стр.). Цѣна 50 коп.

Филологическія наблюденія А. Х. Востокова, изд. акад. И. Срезневскимъ. 1865. Цѣна 3 руб.

Опытъ общесравнительной грамматики русскаго языка (И. Давыдова), 3 изд. 1854. LXI+512 стр. Цѣна 50 коп.

Исторія Императорской Академіи Наукъ, П. Пекарскаго. Т. I. 1870. Цѣна 3 р. — Т. II. 1873. Цѣна 3 р. 50 к.

Матеріалы для исторіи Императорской Академіи Наукъ. Томъ I (1716—1730) съ 8 портретами. 1885 г. Ц. 3 р. —Т. II (1731—1735) съ 4 портретами. 1886 г. Ц. 3 р.—Т. III (1736—1738). 1886 г. Ц. 3 р.—Т. IV. (1739—41 гг.) 1887. Съ 2 порт. Ц. 3 р.—Т. V. 1889. (1742—43 гг.) съ 3 портр. Ц. 3 р.—Т. VI. 1890. (1725—43 гг.). Ц. 3 р.—Т. VII. 1895. (1744—45 гг.). Ц. 2 р. 50 к.—Т. VIII. 1895. (1746—47 гг.) Ц. 2 р. 50 к. Т. IX. 1897. (1748 — (янв.—май) 1749 гг. Ц. 2 руб. — Т. X. 1749 (іюнь) — (дек.) 1750 г. — 1900. Ц. 2 руб. —

Эрикъ Лаксманъ. Его жизнь, путешествія, изслѣдованія и переписка. А. Лагуса (перев. Э. Паландеръ). 1890. 1 руб. 50 коп.

Исторія Россійской Академіи. М. Сухомлинова. Выпускъ I—II*). Вып. III, цѣна 1 р. 75 к. Вып. IV, цѣна 2 руб. Вып. V, цѣна 2 руб. Вып. VI. цѣна 1 р. 95 коп. Вып. VII, цѣна 2 р. 50 к. — Вып. VIII (*съ Указат.*). Цѣна 3 р. 50 к.

Сочиненія Державина съ объяснительными примѣчаніями Я. Грота (I-е изданіе *съ рисунками*). Томы II—IX, 1865—83 гг.:

[Тома I. Спб. 1864 *нѣтъ болѣе въ продажѣ*].—ТомъII (*съ рисунками*), 1865: 3 р. — Томъ III (*съ портретомъ 2-й жены Державина*). 1866: 2 руб. — Томъ IV (*съ алфавитнымъ указателемъ къ 4-мъ томамъ*). 1867: 2 руб. — Томъ V (*съ портретомъ Державина, снимками и указателемъ*). 1869: 2 руб. 50 коп. —

*) Отдѣльно уже не имѣются; но заключаются въ тт. XI и XIV Сборника Отдѣленія.

Digitized by Google

Томъ VI (съ портретомъ Державина и указателемъ). 1871: 2 руб. 50 коп. — Томъ VII (съ указателемъ). 1872: 2 руб. — Томъ VIII (съ портретомъ, рисунками и снимкомъ). 1880: 5 руб. — Томъ IX (со снимками портретовъ, нотами и общимъ указателемъ ко всему изданію. 1883: 3 руб.

Сочиненія Державина съ объяснительными примѣчаніями Я. Грота, 2-е изданіе, общедоступное, безъ рисунковъ: Томъ I (съ портретомъ Державина). 1868: 1 руб. — Томъ II. 1869: 1 руб. — Томъ III. 1870: 1 руб.—Томъ IV. 1874: 1 руб. — Томъ V. 1876: 1 руб. — Томъ VI. 1876: 1 руб. — Томъ VII. 1878: 1 руб.

Жизнь Державина (съ портретомъ, рисунками и снимкомъ). Т. I. 1880. Томъ II. 1883: Цѣна I тома 5 руб. II тома 3 руб. — [Тоже, что томы VIII и IX Сочиненій Д—на].

Сочиненія М. В. Ломоносова съ объяснительными примѣчаніями акад. М. И. Сухомлинова. Т. I. (съ портретомъ). 1891. Ц. 3 руб. 50 коп. Т. II (съ портрет.). 1893. Ц. 3 р. 50 к. Т. III. 1895. Ц. 3 р. 50 к. Т. IV: филологич. сочиненія, похв. слова и рѣчи. 1898. Ц. 3 р. 50 к. Т. V. 1902. Ц. 3 р. 50 к.

Сочиненія Императрицы Екатерины II на основаніи подлинныхъ рукописей и съ объяснительными примѣчаніями акад. А. Н. Пыпина. **Томы I—VI.** и **VII—X:** 1901 г. Цѣна I-го тома 2 руб., II-го т. 2 руб. 50 коп., III-го т, 2 р., IV-го и V-го томовъ по 1 руб. 50 коп., VII-го т. 2 р., VIII-го т. 2 р. IX-го т. 2 р., X-го т. 1 р. 50 к. (Т. VI, XI, XII — *печатаются*).

Сочиненія А. С. Пушкина, подъ ред. и съ примѣчаніями акад. Л. Н. Майкова. *Томъ I:* Лирич. стихотворенія (1812—17 гг.). *Изданіе 2-е.* 1900 г. Цѣна 3 руб. [Томы II и слѣдующіе — *печатаются*].

Матеріалы для академическаго изданія сочиненій А. С. Пушкина. Собралъ Л. Н. Майковъ. 1902. Цѣна 1 руб. 50 коп.

Матеріалы для біографіи Ломоносова, собранные П. П. Билярскимъ. 1865. Цѣна 1 р. 50 к.

Русская историческая библіографія за 1865—1876 включительно. Составилъ В. И. Межовъ. Томъ I. 1882. 2 р. 50 к. — Томъ II. 1882. 2 р. 50 к. — Томъ III. 1883. 2 р. 50 к. — Томъ IV. 1884. 2 р. 50 к. — Т. V. 1885. 2 р. 50 к. — Томъ VI. 1886. 3 р. — Томъ VII. 1888. 2 р. 50 к. — Томъ VIII. 1890. 2 р. 50 к.

Подробный словарь Русскихъ граверовъ XVI—XIX вв. Составилъ Д. А. Ровинскій. 1895. Изданіе Отдѣленія русск. яз. и слов. И. Акад. Н. (*въ одномъ только томѣ*). Съ рисунками лишь въ «Историч. обзорѣ гравированія». Цѣна 4 руб.

Кондаковъ, Н. П. Памятники христіанскаго искусства на Аѳонѣ (съ 49 фототипіями и 103 рис. въ текстѣ), 1902. Цѣна 7 руб.

Его же. Археологическое путешествіе по Сиріи и Палестинѣ. Съ 78 рисунками въ текстѣ и 72 отдѣльными таблицами. 1904. Цѣна 6 руб.

Рѣчи, посвященныя памяти *Н. В. Гоголя* 21 февраля 1902 года. 1902. Ц. 50 коп.

Перетцъ, В. Н. Памятники русской драмы эпохи Петра Великаго. 1903. Цѣна 3 руб. 50 коп.

Яцимирскій, А. И. Григорій Цамблакъ. Очеркъ его жизни, административной и книжной дѣятельности. Со снимками. 1904. Цѣна 3 руб.

Сиповскій, В. В. Изъ исторіи русскаго романа и повѣсти. (Матеріалы по библіографіи, исторіи и теоріи русскаго романа). Часть I: XVIII вѣкъ. 1903. Ц. 2 р.

Веселовскій, А. Н. В. А. Жуковскій поэзія чувства и «сердечнаго воображенія». Съ приложеніемъ 6 фототипій. 1904. Ц. 3 руб.

Lorentz, Fr. Slovinzische Grammatik. 1903. Цѣна 1 руб. 50 коп.

Его же: Slovinzische Texte. 1905. — Цѣна 90 коп.

Пушкинъ и его современники. Матеріалы и изслѣдованія. Выпускъ I. 1903. Цѣна 75 коп. — Выпускъ II. 1905. Цѣна 50 коп. — Выпускъ III. 1905. Цѣна 60 коп.

Предварительное сообщеніе Орѳографической подкомиссіи. Спб. 1904. Ц. 10 коп.

Протоколъ I-го засѣданія **Коммиссіи** по вопросу о русскомъ правописаніи 12 апр. 1904 г. — Цѣна 40 коп.

В. Чернышевъ. Письма о старой и новой орѳографіи. I—IV. Спб. 1904. Ц. 20 к.

1599—1899. «Postilla Catholicka» Якуба Вуйка въ литовскомъ переводѣ Нико-

Digitized by Google

лая **Даукши**, перепечатанномъ подъ наблюден. Ф. Ѳ. Фортунатова Э. А. Вольтеромъ. **Вып. I.** Спб. 1904. Цѣна 1 р. 20 к. (Продолженіе *печатается*).

Предварительный Съѣздъ Русскихъ филологовъ (10—15 апрѣля 1903 года). **Бюллетени.** Спб. 1903. Цѣна 75 коп.

Первый Съѣздъ славянскихъ филологовъ и историковъ. I. Матеріалы по организаціи Съѣзда. I. Августъ 1903. — Май 1904. Спб. 1904. Цѣна 15 коп.

Григорьевъ, А. Д. Архангельскія былины и историческія пѣсни. *Т. I-й.* Часть I: Поморье. — Часть II: Пинега. 1904. — Цѣна 3 руб. 50 коп. [*Продолженіе печатается*].

Евсѣевъ, И. Книга пророка Даніила въ древне-славянскомъ переводѣ. 1905. Цѣна 3 руб. 50 коп.

Ждановъ, И. Н. Сочиненія. *Т. I-й.* 1904. Цѣна 2 руб. 50 коп. [*Т. II печатается*].

Статьи по славяновѣдѣнію (изд. подъ ред. акад. В. И. Ламанскаго. *Выпускъ I.* 1904. Цѣна 2 руб. [*Вып. 2-ой печатается*].

Schlözer, Aug. Russische Sprachlehre. I—II. *А. Шлёцеръ.* Русская грамматика. I—II. Съ предисловіемъ С. К. Булича. 1904. Цѣна 50 коп.

Линева, Е. Великорусскія пѣсни въ народной гармонизаціи. Текстъ подъ редакціей академика Ѳ. Е. Корша. *Выпускъ I.* 1904. Цѣна 1 рубль.

VI. Сверхъ того имѣется еще ограниченное количество отдѣльныхъ оттисковъ слѣдующихъ статей, помѣщенныхъ въ Сборникѣ Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ:

Жизнь и литературная переписка П. И. Рычкова. Изслѣдованіе П. Пекарскаго (съ портретомъ и снимкомъ). 1867. Цѣна 1 руб.

П. И. Гнѣдичъ. Нѣсколько данныхъ для его біографіи, съ рисункомъ и снимкомъ его почерка. Сообщилъ П. Тихановъ. Цѣна 70 коп.

Странствующій жидъ. Предсмертное произведеніе Жуковскаго по рукописи поэта. С. И. Пономарева. 1885 г. Ц. 50 коп.

Шахматовъ, А. А. Къ исторіи звуковъ русскаго языка. О полногласіи и нѣкоторыхъ другихъ явленіяхъ. 1903. Цѣна 60 коп.

Славяновѣдѣніе въ 1900 году. Систематическій указатель трудовъ по языкознанію, литературѣ, этнографіи и исторіи. 1901. — **Тоже** за 1901 годъ. 1903. Цѣна по 1 руб. 20 коп.

Программы для собиранія особенностей народныхъ говоровъ (всѣ экземпляры съ пропускомъ страницъ для отмѣтокъ):

I—II: Программы для собиранія особенностей *великорусскихъ* говоровъ 1900 г. (II + 145 стран.). Цѣна 30 коп. — **III.** Программа для собиранія особенностей говоровъ *бѣлорусскаго нарѣчія*, составлен. по поруч. Отдѣленія русск. яз. и словесн. И. Ак. Наукъ проф. И. Варш. унив. Е. Ѳ. Карскимъ. 1897 г. (59 стран.). Цѣна 25 коп.

Означенныя изданія Отдѣленія русск. яз. и словесн. продаются въ Книжномъ складѣ Императорской Академіи Наукъ, а также у слѣдующихъ ея комиссіонеровъ: **Н. Н. Глазунова, К. Л. Риккера** въ Санктпетербургѣ, **Н. П. Карбасникова** въ Санктпетербургѣ, Москвѣ и Варшавѣ; **М. В. Клюкина** въ Москвѣ; **Н. Я. Оглоблина** въ Санктпетербургѣ и Кіевѣ; **Е. П. Распопова** въ Одессѣ; **Н. Киммеля** въ Ригѣ; у **Фосса (Г. В. Зоргенфрея)** въ Лейпцигѣ; **Люзакъ и Комп.** въ Лондонѣ.

Лица, покупающія книги въ Книжномъ складѣ Императорской Академіи Наукъ [въ главномъ зданіи Академіи] на наличныя деньги, пользуются [независимо отъ количества покупаемыхъ книгъ и ихъ цѣны] уступкою 25% съ цѣнъ, назначенныхъ въ семъ спискѣ; иногородные же адресуютъ свои требованія туда же и, прилагая деньги по выставленнымъ здѣсь цѣнамъ, получаютъ книги почтою безъ платежа вѣсовыхъ.

Digitized by Google

Digitized by Google

СОДЕРЖАНІЕ.

	стран.
I. Къ исторіи изданія Извѣстій и Ученыхъ записокъ второго отдѣленія Имп. Академіи наукъ, гл. 1—4	1—62
II. Систематическій указатель статей, напечатанныхъ въ Извѣстіяхъ и Ученыхъ запискахъ второго отдѣленія Имп. Академіи наукъ	63—138
1. Литература	65
2. Народная словесность	79
3. Палеографія, археографія и археологія	85
4. Языкознаніе	88
5. Этнографія, миѳологія	98
6. Исторія	99
7. Педагогика	100
8. Библіотековѣдѣніе	100
9. Библіографія	101
III. Указатель личныхъ именъ	135—142

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google